ՏԻԳՐԱՆ ՉՈՒՀԱՃԵԱՆ
DIKRAN TCHOUHADJIAN

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԻ ՀԱՄԱՐ

WORKS FOR ORCHESTRA

DIKRAN TCHOUHADJIAN

WORKS FOR ORCHESTRA

Edited by
HAIG AVAKIAN

Cairo 2005

ՏԻԳՐԱՆ ՉՈՒՀԱՃԵԱՆ

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԻ ՀԱՄԱՐ

Խմբագրութիւն՝
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

Գահիրէ 2005

Այս հատորը լոյս կը տեսնէ
Գահիրէի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան
«Սաթենիկ Ճ. Չագըր հիմնադրամ»-ին մեկենասութեամբ

Տպագրութիւն՝ Նուպար Տպագրատուն

Բառերու եւ ձայնանիշերու շարուածք եւ էջադրում՝
Հայկ Աւագեան

دار نوبار للطباعة
رقم الإيداع: ٢٠٠٥/٤٠٣٧

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կու գամ խորին չնորհակալութիւններս յայտնելու Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի վարչութեան՝ որ ընդունեց հոգալ այս հատորի տպագրութեան ամբողջական ծախսերը։

Շնորհակալութիւն Երեւանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի տնօրէն՝ տոքթ. Հենրիկ Բախչինեանին, երաժշտական բաժինի աւագ ֆոնտապահ՝ Մարինէ Մուչեղեանին, երաժշտական բաժինի վարիչ՝ Յօղիկ Բեքարեանին եւ միւս աշխատակիցներուն՝ որոնք բոլոր դիւրութիւնները ընծայեցին ինծի ուսումնասիրելու Թանգարանի Տ. Զուհաճեանի դիւանին նիւթերը։

Հ. Ա.

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Տիգրան Զուհաճեանի (Կ. Պոլիս, 1837 – Զմիւռնիա, 1898) երաժշտական ժառանգութեան պատկառելի մաս մը կը կազմեն նուագախումբի ստեղծագործութիւնները, որոնք բոլորն ալ մնացած են անտիպ: Երեւանի Մաշտոցի անուան Մատենադարանի Զուհաճեանի ղիւանին (այսուհետեւ՝ ԶԳԱՄ ԶԴ) մէջ ապաստանած են նուագախումբի տասներկու ստեղծագործութեան ձեռագիրներ, որոնք կը կազմեն այս հրատարակութեան բովանդակութիւնը:

Բաց աստի, նոյն ղիւանին մէջ կը գտնուին նաեւ չորս քայլերգ փողային նուագախումբի համար, զորս պատչաճ դատեցի ներկայացնել առանձին հատորով[1]:

Նշեմ՝ որ ԶԳԱՄ ԶԴ–ը նախապէս մշակուած ու թուագրուած էր Տանիա Կափլանեանի կողմէ: 1990–ականներուն, ղիւանը կը վերամբարձակուի Յօղիկ Բեքարեանի կողմէ, որ նիւթերուն կու տայ այլ թուագրումներ: Ստորեւ, ղիւանի նիւթերուն թուագրումները նախ նշանակած եմ նոր, ներկայ տարբերակով (Բեքարեանի) եւ ապա՝ փակագիծերու մէջ, աւելցուցած նոյն նիւթին հին թուագրումը (Կափլանեանի): Օրինակ՝ ԶԴ թիւ 88 (ՀԹ 35) կը նշանակէ Զուհաճեանի ղիւանի այժմեան թիւ 88–ը, որ հին թուագրութեամբ (ՀԹ) եղած էր 35:

Ձեռագիրներուն մէկ մասը չի կրեր Զուհաճեանի անունը կամ ստորագրութիւնը: Բայց անոնք կամ ամբողջութեամբ գրուած են Զուհաճեանի ձեռագիրով կամ ընդօրինակուած են անյայտ անձերու կողմէ՝ որոնց ձեռագիրին վրայ երաժշտահանը կատարած է որոշ սրբագրութիւններ:

Զուհաճեան միշտ չէ՝ որ իր անունը կամ ստորագրութիւնը կը դնէր աւարտուն ձեռագիրներուն վրայ.

1.–*Արշակ Բ.* օփերայի թէ՛ նուագագրութիւնը (orchestral score) (ԶԳԱՄ ԶԴ թիւ 8 (ՀԹ 3)) եւ թէ՛ դաշնակագրութիւնը (vocal score) (ԶԳԱՄ ԶԴ թիւ 12 (ՀԹ 4))՝ որոնք ամբողջութեամբ ինքնագիր ձեռագիրներ են, չեն կրեր Զուհաճեանի անունը:

2.–*Քէօսէ Քէհեա* օփերէթի ինքնագիր նուագագրութեան (ԶԳԱՄ ԶԴ թիւ 65 (ՀԹ 24)) վրայ չկայ հեղինակին անունը:

3.–Կը գտնուի դաշնակի եւ նուագախումբի *Mouvement perpétuel*–ի ինքնագիր նուագագրութիւնը (ԶԳԱՄ ԶԴ թիւ 108 (ՀԹ 74))՝ առանց Զուհաճեանի անունին: Ճիշդ նոյն ստեղծագործութեան մենանուագ դաշնակի փոխադրութիւնը տպագրուած է հեղինակի կենդանութեան, հեղինակի անունով, որ կասկած չի թողուր ձեռագիրի ինքնութեան մասին[2]:

4.–Մեներգիչներու, երգչախումբի եւ սենեկային նուագախումբի համար գրուած «Հայր մեր»–ի ինքնագիր նուագագրութիւնը (ԶԳԱՄ ԶԴ թիւ 103 (ՀԹ72)) չի կրեր երաժշտահանին անունը: Բայց թիւ 187–ը (ՀԹ 133) կը բովանդակէ «Հայր մեր»–ի դաշնակի ինքնագիր նուագամասին լուսապատճենը (բնագիրը եւ միւս նուագամասերը չկան), ուր Զուհաճեան դրած է իր ստորագրութիւնը: Այս նուագամասը «Հայր մեր»–ի նոր ստեղծագործութիւն մը չէ՝ այլ թիւ 103–ին տարբերակը: Իսկ ընդհանրապէս, մամուլն ու ձեռագիրները կը վկայեն «Հայր մեր»–ի հեղինակային տարբերակներու գոյութեան մասին[3]: Հետեւաբար, թիւ 103–ը՝ որ չի կրեր Զուհաճեանի անունը, հաստատապէս երաժշտահանին յօրինումն է:

5.–Կը գտնուի նուագախումբի անվերնագիր, ամբողջութեամբ ինքնագիր ձեռագիր մը (ԶԳԱՄ ԶԴ, թիւ 121 (ՀԹ 85)), առանց հեղինակի անունի: Բայց ան նուագախումբի փոխադրութիւնն է *Լէպլէպիճի Հօր–Հօր աղա* օփերէթի Սանսարի եւ Հօր–Հօրի զուգերգին, որ կը փաստէ Զուհաճեանի հեղինակութիւնը:

Բայց այս բոլորն ալ կարելի չէ ընդունիլ միանչանակօրէն: Մամուլէն գիտենք՝ որ Զուհաճեան իր նուագահանդէսներուն կը կատարէր այլ երաժշտահաններու գործեր, որոնց կատարումին համար ան յանձնարարել կու տար կամ անձամբ կը կատարէր նուագագրութիւններուն պատրաստութիւնները եւ նուագամասերուն ընդօրինակութիւնները: Օրինակ, ԶԳԱՄ ԶԴ–ին մէջ կը գտնուին *La forza del destino*–ի (ԶԴ թիւ 205 (ՀԹ 98)), *L'africaine*–ի (ԶԴ թիւ 78 (ՀԹ 39)) եւ *Dinorah*–ի (ԶԴ թիւ 104 (ՀԹ 69), թիւ 105 (ՀԹ 70)) նուագագրութիւնները եւ վերջինիս նուագամասերը՝ գրուած Զուհաճեանի ձեռագիրով, որոնք թէեւ խորագրուած են բայց չեն կրեր հեղինակի անունի նշումներ: Անոնք Վերտիի եւ Մեյերպիրի համանուն օփերաներէն տեսարաններ են: Գիտենք՝ որ

առաջին երկուքը Զուհաճեան նախատեսած էր նուագավարել 1896 Մայիս 25/Յունիս 6-ին, Իզմիրի Սփորթինկ Քլիւպի մէջ տալիք իր նուագահանդէսին[4]:

Օգնութեան ձեռք կը մեկնեն երաժշտական յատկանիշները: Զուհաճեան ունէր յօրինողական իւրայատուկ ոճ՝ նուրբ, քնարական, զգայուն, երբեք՝ տռամաթիք ու պոռթկուն, բայց միշտ յագեցած հոսուն մեղեդայնութեամբ, նրբակերտ դաշնակումներով (harmony), մանրահիւս գործիքաւորումով, նուագարաններու դիւրասահ չարժումով, նպատակամէտ tutti-ներով:

Աւելի յստակ դարձնելու համար հատորիս բովանդակութիւնը, սկիզբը տեղադրեցի այն ձեռագիրները՝ որոնք կը կրեն Զուհաճեանի ստորագրութիւնը կամ որոնց երաժշտական բովանդակութիւնը նման է Զուհաճեանի վաւերական այլ ստեղծագործութեան: Ասոնցմէ ետք աւելցուցի այն գործերը՝ որոնք չեն կրեր հեղինակային նշում, բայց որոնք՝ ելլելով վերոյիշեալ երաժշտական յատկանիշներէն, կը հնչեն լիովին չուհաճեանական: Առաջինը կը բովանդակէ ինն ստեղծագործութիւն՝ *Fantaisie orientale, Danse caractéristique, Marche de remerciement, Grande marche persane, Marche persane, Grand pot-pourri sur les motifs de Leblebidji Hor-hor agha, Leblebidji Hor-hor agha: Duo Sansar et Hor-hor, Pot-pourri sur les motifs de l'opéra Eboudiat e Zémiré*, եւ *Zemireh fantasia*, իսկ երկրորդը՝ երեք գործ, *Canto armeno, Mélodie* եւ *Marcia*:

Ինչպէս Զուհաճեանի բոլոր ձեռագիրները, նուագախումբի գործերուն մէջ եւս նչանակուած չեն թուականները: Մինչեւ 1860-ականներուն վերջը, Զուհաճեան իր նուագագրութիւններու ձեռագիրներուն մէջ լարայինները կը բաժնէր երկու մասի՝ էջին վերը նոթագրելով Ա. եւ Բ. ջութակները եւ ջութը (viola), եւ վարը՝ փայտէ եւ պղինձէ փողայիններէն ետք, թաւջութակն ու բամբջութակը (double-bass): 1870-ականներէն սկսեալ, ան բոլոր լարայինները կը գրէր միասին՝ ձեռագիրին ամենավերը: Այս երկու գլխաւոր գրելաձեւերը արտացոլուած են իր օփերա-օփերէթներու ձեռագիրներուն մէջ: ***Արչակ Բ.***ի ձեռագիրը՝ որ աւարտուած պէտք է ըլլայ 1860-ականներու վերջաւորութեան, կը հետեւի առաջին ձեւին (*տե՛ս* ԶԳԱՒ ԶԴ թիւ 8 (ՀՔ 3)), մինչ 1870-ականներուն յղացուած ***Քէօսէ Քէհեայ***ին ձեռագիրը կը հետեւի երկրորդ ձեւին (*տե՛ս* ԶԳԱՒ ԶԴ թիւ 65 (ՀՔ 24)): Բնականաբար, 1880-ականներու վերջաւորութեան մաքրագրուած ***Զէմիրէ***ն եւս պիտի ընդունէր վերջին ձեւը (*տե՛ս* ԶԳԱՒ ԶԴ թիւ 16–17 (ՀՔ 7)): Նկատի ունենալով ձեռագիրներուն անթուակիր իրավիճակը, այս հանգամանքը կրնայ ձեռագիրները բաժնել երկու ժամանակաշրջանի՝ մինչեւ 1860-ականներուն վերջը եւ 1870-ականներէն սկսեալ:

Առաջինին կը յարի միայն *Marche de remerciement*, միւսները կը պատկանին երկրորդ շրջանին: Ասիկա, բնականաբար, կը վերաբերի այն գործերուն՝ որոնց նուագագրութիւններուն ինքնագիր ձեռագիրները հասած են մեզի, քանի որ կան գործեր՝ որոնց միայն նուագախումբի նուագարաններու առանձին ձայները կը գտնուին դիւանին մէջ:

Ձեռագիրներուն գրութիւնը միշտ չէ որ յստակ է ու վերջնական: Միեւնոյն բնագիրին մէջ, նուագարաններու դասութաւորումներն (phrasing) ու նրբերանգաւորումները յաճախ չեն համապատասխաններ իրարու: Յաճախ նաեւ նոյն նուագարանի միեւնոյն ենթադասոյթի (motif) կրկնութիւնները գրուած են տարբեր դասութաւորումներով: Երբեմն յստակ չէ դասութաւորումին սկիզբը կամ վերջը, քանզի ձեռագիրին մէջ նչուած է անորոշ կորագիծ (legato) մը: Միաժամանակ՝ որքան ալ հրատարակութեանս նպատակը «քննական խմբագրութիւն»-ն է, անկարելի է այս բոլորը թողուլ առանց խմբագրական միջամտութեան: Արդ, անհրաժեշտ էր տպագրութեանս համար որոնել լուծումներ: Որքան կարելի է, փորձեցի հանրագումարի բերել ու միաւորել կորագիծերը, ուշադիր համեմատելով անոնց այլազան դրսեւորումները՝ գտնել միջինը եւ ընդհանուրը: Նկատի ունենալով այս լուծումներուն մեծաքանակութիւնը, աւելորդ ծանրաբեռնուածութիւն մը պիտի ըլլար ծանօթագրել իւրաքանչիւրը: Իմ միջամտութիւնս կատարուած է նուագագոյն չափով, եւ ամբողջապէս հիմնուած է նոյն ինքը երաժշտահանին առաջադրած տարբեր լուծումներէն մէկ հատի մը ընտրութեան եւ ընդհանրացումին վրայ: Ձեռագիրներուն մէջ յաճախ կը պակսին երանգանիշերը: Քիչ չեն այն տեղերը՝ երբ ընդհանուր երանգանիշերու բացակայութեան պարագային, պատահականօրէն միայն մէկ, անկարեւոր նուագարանի մը համար նչուած է առանձին երանգանիշ մը, որ յստակօրէն ոչ-ամբողջական մտայղացումի մը արդիւնքն է, եւ դժուար է

սահմանել իր տեղը ամբողջականութեան մէջ: Կան նաեւ պարագաներ՝ երբ կարգ մը նուագարաններ կը կրեն երանգանիչեր իսկ ուրիչներ՝ ոչ: Ընդհանուր առմամբ, իմ կողմէս կատարած եմ ոչ մէկ յաւելագրութիւն, բայց՝ ինչպէս կորագիծերուն պարագային, այստեղ եւս երբեմն ստիպուած եմ միջամտել՝ միչտ ուղեցոյց ունենալով ձեռագրական տուեալները:

Կան ստեղծագործութիւններ՝ որոնց նուագագրութիւններուն հետ մեզի հասած են առանձին նուագամասերը: Բայց նուագամասերը միչտ չէ որ օգնութիւն կը ցուցաբերեն նուագագրութեան այս թերիները ամբողջացնելու համար, քանի որ կը բովանդակեն ղասութաւորումի եւ երանգաւորումի միեւնոյն տեսակ անփոփոխութիւններ:

Կատարումի համար «կատարողական խըմբագրութիւն» մը ցանկալի է:

FANTAISIE ORIENTALE
ԱՐԵԻԵԼԵԱՆ ՖԱՆԹԷԶԻ

Կը նուագուի 1892 Փետրուարին, Փարիզի Սփլանտիտ-Թաւեռնին մէջ՝ *Ջէմիրէի* «Արաբական պար»-ին հետ[5]:

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 88 (ՀԹ 35): Խորագիր՝ Fantaisie orientale: Հեղինակ՝ D. Tchouhadjian: Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 16: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր: Մեծութիւն՝ 25.5x33.2 սմ.:

ԶԴ-ին մէջ կը գտնուի նաեւ Corni in Fa (ֆա զալարափող) առանձին նուագամասին հետեւեալ ձեռագիրը.

Թիւ՝ 89 (ՀԹ 35ա): Խորագիր՝ Fantaisie orientale: Հեղինակ՝ Նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ մէկ հնգագիծի[6] վրայ գրուած երկու ֆա զալարափողի առանձին նուագամաս: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 1: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր: Մեծութիւն՝ 25.6 x33.1 սմ.:

Բուն նուագագրութիւնը (թիւ 88) corni չի բովանդակեր, այլ փոխարէնը գործածուած է 4 cornetti (4 քորնէթ): Թիւ 89-ը չի նմանիր քորնէթներու նուագամասերուն, բայց լիովին համապատասխան է թիւ 88 նուագագրութեան: Ինչո՞ւ արդեօք պահպանուած է միայն զալարափողի նուագամասը, նուագարան մը՝ որ տեղ չէ գտած բուն նուագագրութեան մէջ: Կարելի է ենթադրել՝ որ Զուհաճեան յետագային ցանկացած է երկու ֆա քորնէթները փոխարինել երկու ֆա զալարափողերով: Կամ պարզապէս ցանկացած է նուագագրութեան մէջ նուագարան մը եւս աւելցնել: Բայց այս վերջին պարագային, նուագախումբին հիւսուածքը պիտի ծանրաբեռնուէր ղաչնակումային (harmonic) հիւսուածքի աւելորդ խտացումով, քանի որ թիւ 89-ը՝ ինչպէս թիւ 88-ի ֆա քորնէթը, ոչ մէկ մեղեդային պարտաւորութիւն ունի, այլ հանդէս կու գայ ղաչնակումային հենքի հարստացումի դասական նչանաբանով:

Նկատի ունենալով՝ որ թիւ 88-ը ամբողջականօրէն յղացուած միաձոյլ նուագագրութիւն մըն է, նախընտրեցի հրատարակութեանս մէջ զանց առնել թիւ 89-ը:

DANSE CARACTÉRISTIQUE, L'ORIENTALE
ՅԱՏԿԱՆՇԱԿԱՆ ՊԱՐ, ԱՐԵԻԵԼԵԱՆԸ

Հիմնական ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 80 (ՀԹ 32): Խորագիր՝ L'orientale: Danse caractéristique: Հեղինակ՝ D. Tchouhadjian: Երաժշտական կազմ՝ նուագախումբի առանձին նուագամասեր: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 24: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ տուչագիր: Մեծութիւն՝ 25.5x33.1 սմ.:

Բովանդակութիւն.

Flauto, էջ 13-14ա
Oboe, էջ 15-16ա
Clarinetto, էջ 17-18ա
Corni [I, II], էջ 19-20
Tromba [I, II], էջ 21-22
Trombone [I, II], էջ 23-24ա
Bombardone, էջ 9-9ա

Batterie, էջ 10–10ա
Violino 1mo, էջ 1–2ա
Violino 2do, էջ 3–4
Viola, էջ 5–6ա
[Violon]Cello, [Contra]Basso, էջ 8ա, 7–8
[Contra]Basso, էջ 11–12

Նկատելի է՝ որ կը գտնուի basso-ի (բամբ-ջութակ) երկու նուագամաս, որոնք կը տարբե-րին ոչ միայն դասուքաւորումի եւ երանգանի-չերու տեսանկիւնէն, այլ ունին քանի մը սակա-ւաթիւ ձայնանիչերու տարբերուքիւններ:

Ամբողջակա՞ն են արդեօք այս նուագարան-ները, թէ մեզի հասած թղթածրարին մէջ կը գտնուին պակասներ: Այս հարցումին պատաս-խանը կու տայ հետեւեալ ձեռագիրը.

ՋԳԱԹ ՋԴ, թիւ՝ 79 (ՀԹ 32): Խորագիր՝ Concertino. L'orientale: Danse caractéristique: Հեղինակ՝ D. Tchouhadjian: Երաժշտական կազմ՝ հակիրճ նուագագրուքիւն (short score): Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 3: Գրիչ՝ Տ. Զու-հաճեան: Գրչատեսակ՝ սեւ մելան: Մեծուքիւն՝ 25.6x33.2 սմ.:

Թիւ 79-ը նոթագրուած է 2–3 հնգագիծերու վրայ, ուր կը գտնուին հետեւեալ նուագարան-ներուն նչումները (նուագարաններուն անուն-ները նչուած են իտալերէնէ, բացի սրինգէն՝ որ նչուած է ֆրանսերէնէն). flûte (սրինգ), oboe (օպուա), clarinetto (քլարինէթ), corno (գալա-րափող), trombe (չեփոր), bombardone (պոմ-պարտոն) եւ corde (լարային): Ասիկա ճիշդ թիւ 80-ի նուագարանային կազմն է, որ կը փաստէ՝ թէ թիւ 80 թղթածրարին մէջ գտնուող առան-ձին նուագամասերը ամբողջական են: Թիւ 79-ին մէջ չկան միայն հարուածայիններուն նչումնե-րը, քանի որ օգտագործուած անորոշ հնչիւնով (indefinite pitch) հարուածայիններուն նոթա-գրուքեան համար տեղ չէ մնացած հակիրճ նուագագրուքեան (short score) սահմանափակ հնգագիծերուն վրայ:

Երկու ձեռագիրներուն մէջ նկատելի է fagot-to-ի (ֆակոթ) բացակայուքիւնը: Բայց թռոմ-պոնը, պոմպարտոնը, թաւջուքակն ու բամբ-ջուքակը լիահունչ են բամբային ղերակատա-րուքեան համար:

Թիւ 79-ի խորագիրի Concertino-ին իմաստը կը մնայ անհասկնալի:

Նոյն առաջին էջին վերի աջակողմեան ան-կիւնը գրուած է՝ "Sportin[g] club": Սփորթինկ Քլիւպը կը գտնուի Զմիւռնիայի մէջ, ուր 1896 Մայիս 25/Յունիս 6-ին, Զուհաճեան կը կազմա-կերպէ ու կը նուագավարէ մեծ նուագահանդէս մը: Յայտագիրին կէսը բաղկացած էր իր գոր-ծերէն: Մամուլի հաղորդագրուքեան մէջ, *L'or-ientale*-ի կատարումի մասին յիչատակուքիւն չկայ[7]: Բայց ձեռագիրին վրայ Սփորթինկ Քլիւպ յիչատակումը ենթադրել կու տայ՝ որ ձեռագի-րը կը վերաբերի Զուհաճեանի Զմիւռնիայի չըր-ջանին (1896–1898)[8]:

Բացի նուագախումբի այս տարբերակէն՝ գոյուքիւն ունին նաեւ նոյն երաժշտուքեան երեք հեղինակային տարբերակներ.

1.–Դաչնակի համար, տպագրուած Պոլիս[9]:

2.–*Արչակ Բ.* օփերայի Դ. արարի «Պարա-հանդէսի տեսարան»-ի վերջին պարը. ձեռա-գիր՝ ՋԳԱԹ ՋԴ թիւ 8 (ՀԹ 3), ԺԱ. պրակ, էջ 1–12. տպագիր՝ Տիգրան Զուհաճեան, *Արչակ Բ.*, նուագագրուքիւն, Գահիրէ, 2000, էջ 617–652: Ասիկա օփերայի ձեռագիրի մատիտագիր այն սակաւաթիւ էջերէն է՝ զորս հեղինակը աւել-ցուցած է ստեղծագործուքեան յօրինումի աւարտէն (1868) ետք, հաւանաբար 1890–1891-ին՝ երբ 1891-ին մեկնելով Փարիզ, յոյս ունէր այնտեղ բեմադրել իր օփերաները[10]:

3.–Ստեղծագործուքեան առաջին մասը օգ-տագործուած է իբրեւ *Զէմիրէ* օփերայի երրորդ տարբերակի առաջին «Արաբական պար»-ի նախաբան, ձեռագիրներ՝ ՋԳԱԹ ՋԴ թիւ 17 (ՀԹ 7), էջ 153ա–156ա, ՋԳԱԹ ՋԴ թիւ 19 (ՀԹ 11), էջ 121–122, ՋԳԱԹ ՋԴ թիւ 20 (ՀԹ 11), էջ 120–121:

Զորս տարբերակներուն միջեւ կը գտնուին տարբերակային բնոյթի զանազանուքիւններ:

MARCHE DE REMERCIEMENT
ՔԱՅԼԵՐԳ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ՋԳԱԹ ՋԴ, թիւ՝ 81 (ՀԹ 33): Խորագիր՝ Marche de remerciement: Հեղինակ՝ D. Tchou-hadjian: Երաժշտական կազմ՝ նուագագրու-քիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 12: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ տուչագիր: Մե-ծուքիւն՝ 25.8x33 սմ.:

Կը գտնուի նաեւ թիւ 81-ին առանձին

նուագարանները.

ՁԳԱԹ ՁԴ, թիւ՝ 82 (ՀԹ 34): Խորագիր՝ Marche de remerciement: **Հեղինակ՝** D. Tchouhadjian: **Երաժշտական կազմ՝ նուագախումբի առանձին նուագամասեր: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝** 42: **Գրիչ՝ անյայտ: Գրչատեսակ՝ սեւ մելան: Մեծութիւն՝ տարբեր չափեր:**

Բովանդակութիւն.

Violino 1o, էջ 1–1ա
Violino 1o, էջ 2–3
Violino 2o, էջ 4–4ա
Violino 2o, էջ 5–6
Viole, էջ 7–8
[Violon]Cello e [Contra]Basso, էջ 9–10ա
[Contra]Basso, էջ 11–12
Flauto 1o, էջ 13–14
Flauto 2o, էջ 15–16
Oboe Io, էջ 17–18
Oboe 2o, էջ 19–19ա
Clarino Io, էջ 20–21ա
Clarino 2o, էջ 22–23
Fagotti [I, II], էջ 24–26
Corni Ia Coppia in Mi, էջ 27–29
Corni 2a Coppia in Mi, էջ 30–31
Trombe [I, II] La, էջ 32–34
Tromboni 1o 2o, էջ 35–37
Trombone 3o, էջ 38–39
Bombardone, էջ 40–41
Cassa, էջ 42

Թիւ 82–ը ընդօրինակուած է թիւ 81–էն:

Թիւ 81–ի տիտղոսաթերթին վրայ, անյայտ ձեռագիրով, մատիտագիր աւելցուած է.

Marche de Remerciement
Partition et Partie
la Partition de la main de Tchouhadjian
[Քայլերգ չնորհակալութեան
Նուագագրութիւն եւ նուագամաս
նուագագրութիւնը Ջուհաճեանի ձեռագիրով է]

«Նուագամաս» բառին գոյութիւնը կը նշանակէ՝ որ 81–ն ու 82–ը գոյութիւն ունեցած են միասին:

Թիւ 82–ը կը բովանդակէ թիւ 81–ին նուագարանները: Կը պակսի միայն tamburo–**ն (թամպուր):**

Իսկ թիւ 81–ի 2 cornetti in La–**ն (լա քորնէթ) թիւ 82–ին մէջ ընդօրինակուած է իբրեւ** trombe in La **(լա չեփոր), առանց նուագամասի յիչատակելի փոփոխութեան: Թիւ 81–ին մէջ, նուագագրութեան քանի մը հատածներու ամենավերը փոքր տառերով աւելցուած են առանձին նուագարաններու անուններ, յիշեցնելու համար՝ որ տուեալ հատածին տուեալ նուագարանը կարիք ունի սրբագրութեան: Հատած 67–ին վրայ (էջ 7) նչուած է** tromba 2a **(Բ. չեփոր), որ կը նչանակէ՝ թէ այս նուագարանի *առ* ձայնանիչին քով ղրուած կիսվարի (flat) նչանը սխալմունք մըն է: Չկարողացայ պարզել՝ թէ այս նուագարաններուն անունները գրուած են Ջուհաճեանի ինքնագիրով թէ ոչ: Ամէն պարագայի,** tromba 2a–**ի յիչատակութիւնը համահնչուն է թիւ 82 ձեռագիրին: Ներկայ հրատարակութեան մէջ, պահպանեցի հիմնական թիւ 81 նուագագրութեան** cornetti–**ի ընտրութիւնը: Կարելի է զայն փոխարինել** trombe–**ով:**

GRANDE MARCHE PERSANE

[1ère version]

ՄԵԾ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ՔԱՅԼԵՐԳ

[Ա. տարբերակ]

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ՁԳԱԹ ՁԴ, թիւ՝ 77 (ՀԹ 31): Խորագիր՝ Grande marche persane: **Հեղինակ՝** D. Tchouhadjian: **Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝** 11: **Գրիչ՝ Տ. Ջուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր: Մեծութիւն՝** 25.6x33.1 **սմ.:**

Պայմանականօրէն զայն անուանեցի «Ա. տարբերակ», զանազանելու համար նոյն գործին հեղինակային միւս տարբերակէն՝ ձեռագիր թիւ 83 (ՀԹ 76) (*տե՛ս* յաջորդը):

Հատած 114–ի 2a volta–ին գրուած է [d]al segno **(թիւ 77, էջ 8ա), բայց այդ** segno–**ն ոչ մէկ տեղ նչանակուած է: Ըստ երաժշտութեան բովանդակութեան, ան պէտք է ըլլայ կամ հատած 11–ին եւ կամ 47–ին: Հրատարակութեանս մէջ նախընտրեցի առաջինը, քանի որ՝ մէկ կողմէն, ստեղծագործութեան միւս տարբերակին մէջ** segno–**ն կը սկսի քայլերգի սկիզբէն, միւս կողմէն՝ ստեղծագործութիւնը հաւանա-**

բար կը ծառայէր կիրառական նպատակի, որով անհրաժեշտ էր կրկնել որքան կարելի է մեծ հատուածներ, այլեւ ստեղծագործութիւնն ամբողջութեամբ: Համերգային կատարումի համար կարելի է այս segno-ն անտեսել:

MARCHE PERSANE

[2ème version]

ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ՔԱՅԼԵՐԳ

[Բ. տարբերակ]

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 83 (ՀԹ 76): Խորագիր՝ Marche persane: Հեղինակ՝ նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 9: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր, սրբագրութիւններ մատիտով եւ սակաւաթիւ տեղեր մելանով: Մեծութիւն՝ 25.6x33.1 սմ.:

Չկայ Զուհաճեանին անունը կամ ստորագրութիւնը, բայց թիւ 77-ին գոյութիւնը՝ հեղինակին ստորագրութեամբ, կասկած չի թողուր ստեղծագործութեան Զուհաճեանի պատկանելութեան:

Թիւ 77-ին համեմատութեամբ, թիւ 83-ը կը կրէ հապճեպ գրութեան կամ ընդօրինակութեան կնիքը: Թիւ 83-ը չունի նախորդ ձեռագիրին մաքրութիւնը եւ յղկուածութիւնը: Թիւ 83-ին վրայ երաժշտահանը կատարած է արագ սրբագրութիւններ, մինչ թիւ 77-ը մաքրագիր ընդօրինակութիւն մըն է: Այսուհանդերձ, թիւ 83-ը աւարտուն տարբերակ մըն է: Անոր հիման վրայ կատարուած են նուագարաններու առանձին նուագամասերու ընդօրինակութիւնները՝ բոլորն ալ Զուհաճեանի ինքնագիրով: Այս նուագամասերուն ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 85 (ՀԹ 77): Խորագիր՝ նչուած չէ: Հեղինակ՝ նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագարաններու առանձին նուագամասեր: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 22: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ տուչագիր: Մեծութիւն՝ 25.5x33 սմ.:

Բովանդակութիւն.

Violino 1o, էջ 1-2
Violino 2do, էջ 3-4
Viola, էջ 5-6
[Violon]Cello, էջ 7-8
[Contra]Basso, էջ 9-10
Flauto, էջ 11-12
Ottavino, էջ 13-14
Clarino Si b, էջ 15-16
Cornetto Si b, էջ 17-18
Corni [I, II] in Fa, էջ 19-20
Tromboni [I, II], էջ 21-21ա
Batterie, էջ 22

Թիւ 83-ին մէջ, ամենավերջին հնգապիծին վրայ նչուած է Batterie, բայց ամբողջ ձեռագիրին ընթացքին ոչ մէկ ձայնանիչ գրուած է: Ջայն կարելի է լրացնել թիւ 85-էն:

Թիւ 85-ին մէջ կը պակսի oboe-ն (օպուա) եւ bombardone-ն (պոմպարտոն)՝ որոնք գոյութիւն ունին թիւ 83-ին մէջ: Կորսուա՞ծ են արդեօք, թէ Զուհաճեանի կողմէ զանց առնուած:

Երկու ձեռագիրներուն մէջ նկատելի է fagotto-ի (ֆակոթ) բացակայութիւնը. յստակ է՝ որ Զուհաճեան այս նուագարանը չէ գործածած:

Թիւ 83-ի ձեռագրական դրութիւնը եւ թիւ 85-ին գոյութիւնը կրնան ենթադրել տալ՝ որ երաժշտահանը թիւ 83 նուագագրութիւնը գրած է յատուկ կատարումի մը համար, իր առջեւ ունենալով ոչ բաւարար ժամանակ, եւ հաւանաբար ձեռքի տակ չունենալով ֆակոթահար մը: Նուագագրութեան մէջ հարուածայիններու նոթագրութեան բացակայութիւնը ցոյց կու տայ՝ որ նուագավարը եղած է նոյն ինքը Զուհաճեան: Ժամանակի սղութեան պատճառով երաժշտահանը աւելորդ դատած է զանոնք նոթագրել նուագագրութեան մէջ եւ մէկ անգամէն յօրինած է նուագամասերուն մէջ (թիւ 85):

Իրականացուա՞ծ է արդեօք նախատեսուած կատարումը: Տեղեկութիւններ ասոր մասին կը պակսին:

Կառուցուածքային առումով, թիւ 85-ի բոլոր նուագամասերուն մէջ, հատածներ 9-44-ի կրկնութենէն ետք, նչանակուած է դարձեալ կրկնել հատածներ 9-28, որմէ ետք անցնիլ հատած 45-ին: Այս վերջին կրկնութիւնը կը բացակայի թիւ 83-ին մէջ, որով զանց առի ներկայ հրատարակութեան մէջ:

Թիւ 83-ին մէջ մելանով կատարուած սակաւաթիւ սրբագրութիւնները կը համապատաս-

խանեն թիւ 85-ին: Ըստ էութեան, թիւ 85-ի ընդօրինակութեան ժամանակ, Զուհաճեան միեւնոյն մելանով սրբագրութիւններ կատարած է նուագագրութեան մէջ:

Սակայն 83-ին մէջ կը գտնուին մատիտագիր սրբագրութիւններ՝ որոնք չեն արտացոլուած թիւ 85-ին մէջ: Այս սրբագրութիւններուն մէջ տակաւին ընթեռնելի են նախնական տարբերակին հետքերը, որոնք կը համապատասխանեն թիւ 85-ին: Ասիկա կը նշանակէ՝ թէ թիւ 85-ի գրութենէն ետք, Զուհաճեան չարունակած է սրբագրութիւններ մուծել թիւ 83-ին մէջ:

Օրինակ, թիւ 83, էջ 3-ին մէջ, violini I-ի (Ա. ջութակներ) առաջին հատածի (նուագագրութեան հատած 28) վերջին քառորդէն մինչեւ երրորդ հատածի (նուագագրութեան հատած 30) առաջին քառորդը նախապէս եղած են ձայնահատեր (rest), որոնք վերադիր սրբագրութեամբ փոխարինուած են ձայնանիչերով: Թիւ 85, էջ 1ա-ին մէջ, նոյն տեղը տակաւին կը մնայ ձայնահատեր:

Թիւ 83, էջ 4ա, violini I-ի (Ա. ջութակներ) առաջին երկու հատածները (նուագագրութեան հատածներ 47-48) եւ viole-ի (ջութեր) առաջին երեք հատածները (նուագագրութեան հատածներ 47-49) նախապէս գրուած են ճիշդ թիւ 85, էջ 1ա-ի եւ էջ 5ա-ի նման, յետոյ թիւ 83-ին գրութիւնը ռետինով ջնջուած է ու փոխարէնը գրուած նոր չարադրանքը: Թիւ 83, էջ 4ա-ին մէջ, flauto-ի (սրինգ) եւ flauto piccolo-ի (փոքրասրինգ) առաջին երեք հատածները (նուագագրութեան հատածներ 47-49) նոյնպէս ռետինով ջնջուած ու սրբագրուած են եւ որոնց նախնական տարբերակը կը նոյնանայ թիւ 85, էջ 12 եւ 13ա-ի համապատասխան հատածներուն հետ:

Սակայն թիւ 83-ի ոչ բոլոր մատիտագիր սրբագրութիւնները հետեւողական են: Օրինակ, էջ 4-4ա-ի contrabassi-ն (բամբջութակներ) (նուագագրութեան հատածներ 45-48) կը կրէ սրբագրութիւններ: Բայց երբ միեւնոյն ենթադասոյթները (motif) կը կրնուին հատածներ 53-56-ին, բամբջութակի չարադրանքը մնացած է իր նախնական տարբերակին մէջ: Երաժշտականօրէն անտրամաբանական է միայն մէկ հատին փոփոխութիւնը: Հատածներ 45-48-ը նոյնութեամբ կը կրկնուին հատածներ 61-64-ին, բայց ձեռագիրին մէջ այս կրկնութիւնը նոթագրուած չէ, այլ թուանչաններու նչանակումով ցուցանչուած կրկնութեան գոյութիւնը, որով այս հատածները տուեալ հարցի կապակցութեամբ օգնութիւն չեն ցուցաբերեր: Այս պարագային, պահպանեցի նախնական տարբերակը՝ որ նման է նաեւ թիւ 85-ին:

Համեմատաբար մեծ քանակութեամբ մատիտագիր սրբագրութիւններ ունի թիւ 83-ի cornetti-ն (քորնէթներ), որոնք բոլորն ալ կատարուած են թիւ 85-ի գրութենէն ետք: Այս նուագարանը հարցադրումներու դուռ կը բանայ: Թիւ 85, էջ 17ա-18-ին մէջ ան ամբողջութեամբ գրուած է միաձայն, այսինքն՝ մէկ նուագարանի համար, բացի երկու հատածէ (հատածներ 3-5), որոնք գրուած են երկձայն՝ երկու քորնէթի համար: Ուրեմն, թիւ 85-ին մէջ յստակ չէ՝ թէ մեծամասնութիւն կազմող միաձայնները նախատեսուած են Ա. քորնէթին թէ Ա. եւ Բ.-ին միասին: Թիւ 83-ին մէջ, Զուհաճեան այս հարցը ցանկացած է սրբագրել եւ ստեղծագործութեան սկիզբէն մինչեւ հատած 32՝ մատիտագիր յաւելագրումներով եւ ուղղումներով, նուագամասը վերածած է երկձայնի, որ, բնականաբար, երբեք իր արտացոլումը չէ գտած թիւ 85-ին մէջ:

Clarinetto-ին (քլարինէթ) մեծամասնութիւնը գրուած է միաձայն, որ ենթադրել կու տայ՝ թէ Զուհաճեան գործածած է միայն մէկ նուագարան: Բացառութիւն կը կազմեն թիւ 83, էջ 1-1ա (նուագագրութեան հատածներ 3-8) եւ անոր համապատասխանը թիւ 85, էջ 15ա-ին մէջ, ինչպէս նաեւ միայն թիւ 85-ը, էջ 16 (նուագագրութեան հատածներ 86-87), որոնք գրուած են երկձայն: Այսինքն՝ երկձայնը կը գրաւէ ստեղծագործութեան 100 հատածներէն միայն 8-ը: Ասիկա բաւարար չէ երկու քլարինէթի գոյութիւնը փաստելու: Ի տարբերութիւն քորնէթէն, թիւ 83-ին մէջ քլարինէթի երկձայնի վերածումի փորձ չէ կատարուած: Հրատարակութեանս համար ստիպուած եմ ընդունիլ մէկ քլարինէթի գոյութեան փաստը:

Այս բոլորը կու գան առաջնութիւնը չնորհելու թիւ 77-ին, որ աւելի լիակազմ է, գործիքաւորումը աւելի բազմազանուած՝ ձայներու նրբագեղ տեղաբաշխումով: Կը թուի՝ թէ թիւ 83-ը չարադրուած է նկատի առնելով տուեալ նուագահանդէսի մը համար մատչելի կատարողական կազմը:

Ընդհանուր առմամբ, հրատարակութեանս մէջ պահպանած եմ թիւ 83-ի մատիտագիր սրբագրութիւնները:

Ընդհանրապէս, թիւ 83-ի անյստակութեան

պարագային՝ դիմեցի թիւ 85-ին մէջ առաջադրուած լուծումներուն:

Թիւ 85-ի միեւնոյն թղթածրարին մէջ կը գտնուի ուրիշ ձեռագրախումբ մը, որ չարունակութիւնը չէ վերը յիշատակուած նախորդ ձեռագրախումբին, այլ կը ներկայացնէ միեւնոյն ստեղծագործութեան ուրիշ՝ երրորդ տարբերակ մը: Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 83 (ՀԹ 76): Խորագիր՝ Marcia persiana եւ Marche persane: Հեղինակ՝ նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագարաններու առանձին նուագամասեր: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 7: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր: Մեծութիւն՝ 25.5 x33 սմ.:

Բովանդակութիւն.

Violino, էջ 23-24ա, խորագիր՝ Marcia persiana

Violoncelle, էջ 25-25ա, խորագիր՝ Marche

Flauto, էջ 26-26ա, խորագիր՝ չկայ

Si b Cornetta, էջ 27-27ա, խորագիր՝ Marcia

Harmonium, էջ 28-29ա, խորագիր՝ Marche persane

Ուրեմն, կը յայտնուի *Պարսկական քայլերգին* տարբերակ մը՝ ջութակի (թէ ջութակներու), թաւջութակի (թէ թաւջութակներու), մէկ սրինգի, մէկ քորնէթի եւ հարմոնիումի համար: Ամբողջակա՞ն են արդեօք մեզի հասած նուագարանները: Դժուար է վերջնական պատասխան տալ: Երաժշտական առումով, ան կը յարի Բ. տարբերակին:

Բ. տարբերակին վերաբերող սեւագրութիւն մըն է նաեւ հետեւեալ ձեռագիրը.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 84 (ՀԹ 76ա): Խորագիր՝ նչուած չէ: Հեղինակ՝ նչուած չէ: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 2: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր, սրբագրութիւններ մելանով: Մեծութիւն՝ 25.6x33 սմ.:

Թիւ 84-ը գրուած է դաչնակի երկու հնգագիծի վրայ եւ կը կրէ բազմաթիւ սրբագրութիւններ:

GRAND POT-POURRI SUR LES MOTIFS DE LEBLEBIDJI HOR-HOR AGHA
ՄԵԾ ՓՈՓՈՒՐԻ ԼԷՊԼԷՊԻՃԻ ՀՕՐ-ՀՕՐ ԱՂԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

«Իր անմոռանալի *Լէպլէպիճի* նոր խառնուագը (potpourri)՝ դարձեալ իրմէ յօրինուած՝ խիստ յաջող գործ մ'էր իր տեսակին մէջ, եւ ունկնդիրներու գեղեցիկ վերյիչումներ կը բերէր անդադար այդ զուարճալի օբերիկին հին ներկայացումներէն՝ որք ա՛յնքան անգամներ լըսուած էին՝ միշտ անսպառ ախորժով», կը գրէ *Արեւելեան մամուլի* թղթակիցը եւ կը չարունակէ. «Անցումները հիանալի կերպով յաջող էին հոն՝ ինչպէս նուագահիւսին միւս աչխատութեանց մէջ եւս, ինչ որ երաժշտական անժխտելի տաղանդ մը կը յայտնէ»[11]: Յօդուածագիրին «նոր» բառին օգտագործումը կը վկայէ՝ թէ այս ստեղծագործութիւնը յօրինուած է 1896-ին: Գիտենք՝ որ *Լէպլէպիճի Հօր-հօր աղայի* առաջին բեմադրութիւնը տեղի ունեցած է 1875-ին:

1924-ին, Սմբատ Դաւթեան պիտի յիշէր՝ թէ Յունաստանի մէջ *Լէպլէպիճի Հօր-հօր աղայի Փոփուրին* «մինչեւ վերջընթեր պատերազմի օրերուն ամէն գիշեր արքայական պալատի նուագախումբին կողմէ կը նուագուէր»[12]: Յայտնի է՝ որ *Լէպլէպիճին* Յունաստանի մէջ արձանագրած էր բացառիկ յաջողութիւն, երբ 1883-ին Սերովբէ Պէնկլեանի օփերէթի խումբը զայն կը բեմադրէր Աթէնքի մէջ եւ այլուր[13]: Այս յաջողութեան արձագանգները երկար կը չարունակուին: Դժուար է որոշել՝ թէ Դաւթեանի յիչատակած *Փոփուրին* մեզի հասած տարբերա՞կն է, թէ յոյներուն կողմէ կազմուած ուրիչ համադրութիւն մը:

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 63 (ՀԹ 23): Խորագիր՝ Grand pot-pourri sur les motifs de Leblebidji Hor-hor Agha: Հեղինակ՝ D. Tchouhadjian: Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 30: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր: Մեծութիւն՝ 25.5 x33.2 սմ.:

Թուղթը, ձեռագիրը եւ գեղագիր տիտղոսաթերթը չատ նման է թիւ 26 ձեռագիրին (*տե՛ս Pot-pourri sur les motifs de l'opéra Eboudiat et Zémiré*): Հաւանաբար, անոնք ժամանակակից ձեռագիրներ ըլլան:

Ձեռագիրի էջ 26-ին (հատած 476) կը յայտնուին piatti (ծնծղաներ)։ Բայց էջ 26ա-էն սկսեալ (հատած 482) մինչեւ էջ 28 (հատած 519), նոյն հնգագիծին վրայ գրուած cassa-յի (քասսա) նուագամասը ձեռագրական վրիպակով մը չփոթուած է ծնծղաներու նուագամասին հետ։

Ստեղծագործութեան մէջ յաջորդաբար կը հնչեն *Լէպլէպիճի Հօր-Հօր աղայի* հետեւեալ տեսարանները.

ա.-Հատածներ 1-41, Ա. արարի նախաբանը (*Հմմտ. Լէպլէպիճի Հօր-Հօր աղայի* դաշնակագրութեան (vocal score) հետ, ԶԳԱԹ ԶԴ թիւ 52 (ՀԹ 15), էջ 2-2ա)։

բ.-Հատածներ 42-96, Ա. արարի Խուրչիտերգչախումբ տեսարանը (*Հմմտ.* թիւ 52, էջ 6ա-8ա)։

գ.-Հատածներ 104-186, Ա. արարի Ֆաթինէերգչախումբ տեսարանը (*Հմմտ.* թիւ 52, էջ 11-13)։

դ.-Հատածներ 222-337, Բ. արարի նուագախումբի վալսը (*Հմմտ.* թիւ 52, էջ 64ա-66)։

ե.-Հատածներ 351-470, Ա. արարի պարը (*Հմմտ.* թիւ 52, էջ 15ա-17ա)։

զ.-Հատածներ 480-532, Ա. արարի նախաբանին վերջաւորութիւնը (*Հմմտ.* թիւ 52, էջ 3ա)։

Հատածներ 97-103, 186-198, 337-350, 470-477 կը ծառայեն իբրեւ կապող եւ եզրափակիչ մասեր։

Թիւ 52-ի համեմատութեամբ, թիւ 63-ը ունի բազմաթիւ տարբերութիւններ։

LEBLEBIDJI HOR-HOR AGHA: DUO SANSAR ET HOR-HOR
ԼԷՊԼԷՊԻՃԻ ՀՕՐ-ՀՕՐ ԱՂԱ. ԶՈՒԳԵՐԳ ՍԱՆՍԱՐԻ ԵՒ ՀՕՐ-ՀՕՐԻ

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 121 (ՀԹ 85)։ Խորագիր՝ նչուած չէ։ Հեղինակ՝ նչուած չէ։ Երաժշտական կազմ՝ նուագախումբի առանձին նուագամասեր։ Թուական՝ անթուակիր։ Թերթ՝ 22։ Գրիչ՝ անյայտ։ Գրչատեսակ՝ տուչագիր։ Մեծութիւն՝ 25.7x32.9 սմ.։

Կը գտնուին նաեւ թիւ 121-ի առանձին նուագարանները.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 122 (ՀԹ 86)։ Խորագիր՝ նչուած չէ։ Հեղինակ՝ նչուած չէ։ Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն։ Թուական՝ անթուակիր։ Թերթ՝ 11։ Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան։ Գրչատեսակ՝ մատիտագիր։ Մեծութիւն՝ 25.5x33.1 սմ.։

Բովանդակութիւն.

1mo Violino, էջ 1-2
1mo Violino, էջ 3-4
2do Violino, էջ 5-6
Viola, էջ 7-8
Violoncello, էջ 9-10
[Contra]Basso, էջ 11-11ա
ContraBasso, էջ 12-13
1mo Flauto, էջ 14-15
1mo Clarino Si b, էջ 16-17
2do Clarino Si b, էջ 18-19
Corni Fa, էջ 20—20ա
Tromboni [I, II], էջ 21-22

Թիւ 121-ին համեմատութեամբ, թիւ 122-ին մէջ կը պակսին flauto II-ն (Բ. սրինգ), cornetti-ն (քորնէթներ) եւ bombardone-ն (պոմպարտոն)։

Նչեցի՝ որ ստեղծագործութիւնը անվերնագիր է։ Երաժշտութիւնը նուագախումբի բարեփոխեալ փոխադրութիւնն է *Լէպլէպիճի Հօր-Հօր աղա* օփերէթի Գ. արարի Սանսար Հասանի եւ Հօր-Հօր աղայի զուգերգին (*Հմմտ.* ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ 52 (ՀԹ 15), էջ 75-78ա)։ Հիմնուելով այս փաստին վրայ, խորագիրը աւելցուցի իմ կողմէս։

POT-POURRI SUR LES MOTIFS DE L'OPÉRA EBOUDIAT ET ZÉMIRÉ
ՓՈՓՈՒՐԻ ԷՊՈՒՏԻԱ ԵՒ ԶԷՄԻՐԷ ՕՓԵՐԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Զէմիրէ օփերան ունեցած է երեք գլխաւոր տարբերակներ։ Առաջին տարբերակը Զուհաճեան յօրինած է Տիգրան Գալէմճեանի թուրքերէն լիպրեթթոյին վրայ եւ աւարտած 1888-ի վերջաւորութեան։ Ան կը կրէր *Էպուտիա վէ Զէմիրէ* խորագիրը, իսկ սեռը նչանակուած էր օփերա քոմիք։ Այս տարբերակը երբեք իր բեմական մարմնաւորումը չի ստանար, թէեւ անոր երկու «Արաբական պար»-երը եւ *Փոփուրին* 1888 Դեկտեմբերէն սկսեալ Պոլսոյ մէջ

բազմիցս կը նուագուին նուագախումբի կատարումով եւ կը գտնեն լայն տարածում:

1890 Հոկտեմբերին, ֆրանսական երաժըշտա-թատերական խումբ մը կը ժամանէ Պոլիս: Շուտով, Զուհաճեանի եւ թատերախումբի տնօրէնին միջեւ համաձայնութիւն կը կնքուի ֆրանսերէն լեզուով բեմադրելու օփերան: Պետրոս Անմեղեան, Աղեքսանդր Փանոսեան եւ Յովհաննէս Ահէմեան անմիջապէս լիպրեթիստն կը թարգմանեն ֆրանսերէն, իսկ Զուհաճեան բարեփոխումներ կը ներմուծէ երաժշտութեան մէջ: Օփերան կը վերանուանուի *Zémireh*, opéra comique et féerique (*Զէմիրէ*, օփերա քոմիք եւ դիւթական): Այս երկրորդ տարբերակի առաջին բեմադրութիւնը տեղի կ'ունենայ 1891 Մարտ 31/Ապրիլ 12-ին, Բերայի Ֆրանսական Նոր Թատրոնին մէջ, եւ քանիցս կը կրկնուի: Յաջողութիւնը կ'ըլլայ անմիջական ու խանդավառ:

1891 Հոկտեմբերին, Զուհաճեան կը մեկնի Փարիզ, ուր՝ այլ ծրագիրներու կարգին, կը փափաքէր բեմադրել *Զէմիրէն*: Այս նպատակով կը կատարէ նոր սրբագրութիւններ՝ յատկապէս խօսակցական մասերը փոխարինելով ասերգներով: Ստեղծագործութիւնը օփերա քոմիքէն կը վերածի օփերայի: Այս տարբերակը կարելի է համարել յետագային կատարուելիք երրորդ եւ վերջին տարբերակին նախահիմքը: Քանի մը ամիս Փարիզի մէջ անցընելէ ետք, 1892-ի սկիզբները ձեռնունայն կը վերադառնայ Պոլիս եւ դարձեալ կ'աշխատի *Զէմիրէին* վրայ:

1894-ին, Զուհաճեան բանակցութիւններ կը վարէ այդ ժամանակամիջոցին Պոլիս գտնուող իտալական օփերայի խումբի մը տնօրէնի՝ պր. Ֆրանձինիի հետ, Քոնքորտիա թատերասրահին մէջ *Զէմիրէն* ներկայացնելու համար: Այս նպատակով, նոյն տարուայ ամռան, կը ստեղծէ օփերային երրորդ տարբերակը՝ իտալերէն լիպրեթիոյով: Նոր լիպրեթիոյի հեղինակին անունը կը մնայ անյայտ: Սեռը կը վերածուի օփերա սեմի սերիայի: Այս տարբերակի բեմադրութեան մասին ոչ մէկ տեղեկութիւն գտայ պոլսահայ ժամանակակից մամուլին մէջ: Մամուլի տեղեկութիւնները կը վերաբերին նախաբեմադրական շրջանին: Հաւանաբար՝ հակառակ նախապէս կատարուած յայտարարութիւններուն, բեմադրութիւնը տեղի չէ ունեցած[14]:

Գոյութիւն ունեցած է նուագագրութեան միակ ձեռագիր մը (ԶԳԱԹ ԶԴ թիւ 16, 17 (ՀԹ 7)), որուն մէջ իւրաքանչիւր նոր տարբերակի համար Զուհաճեան անջատած-աւելցուցած է բազմաթիւ թերթեր: Կը գտնուին նաեւ երկրորդ տարբերակին յարող ֆրանսերէն դաչնակագրութիւնը (vocal score) (ԶԳԱԹ ԶԴ թիւ 18 (ՀԹ 10)) եւ երրորդ տարբերակի իտալերէն երկու միանման դաչնակագրութիւնները (ԶԳԱԹ ԶԴ 19 (ՀԹ 11) եւ 20 (ՀԹ 11))[15]:

Փոփուրիի խորագիրը՝ *Էպուտիա եւ Զէմիրէ*, ինքնին կը յուշէ՝ թէ ան սերած է օփերայի առաջին տարբերակէն, այսինքն՝ յօրինուած է առաւելագոյնը մինչեւ 1890-ի վերջը: Հիմնուած է *Զէմիրէի* հինգ տեսարաններու վրայ.

ա.-Հատածներ 16-44, Գ. արարի Զէմիրէի ռոմանսի նախաբանը, որ գոյութիւն ունի երկրորդ եւ երրորդ տարբերակներուն մէջ եւս:

բ.-Հատածներ 51-89, Ա. արարի Աթալմուքի եւ երգչախումբի տեսարանի առաջին մասը, որ գոյութիւն ունի երկրորդ եւ երրորդ տարբերակներուն մէջ եւս:

գ.-Հատածներ 96-146, Բ. արարի էլմանսուրի (որ յետագայ տարբերակներուն մէջ կը վերանուանուի էլսանթուր) արիան, որ գոյութիւն ունի երկրորդ եւ երրորդ տարբերակներուն մէջ եւս:

դ.-Հատածներ 153-219, որուն տեղը օփերային մէջ կը մնայ անյայտ, քանի որ անիկա չկայ վերոյիշեալ բոլոր ձեռագիրներուն մէջ: Հետեւաբար, ասիկա այն տեսարաններէն մէկն է՝ որ դուրս մնացած է երկրորդ եւ երրորդ տարբերակներէն:

ե.-Հատածներ 226-էն մինչեւ վերջ, «Երկրորդ արաբական պար»-ն է, որուն դաչնակի փոխադրութիւնը տպագրուած է Պոլսոյ մէջ, 1889-ին[16]: Ան եւս դուրս մնացած է երկրորդ եւ երրորդ տարբերակներէն, քանզի չկայ յիշեալ ոչ մէկ ձեռագիրի մէջ: Առանձին պրակով անոր նուագագրութիւնը կը գտնուի ԶԳԱԹ ԶԴ թիւ 29 (ՀԹ 7ա) թղթածրարին մէջ: Ձեռագիրին մէջ ան նախապէս խորագրուած է "Baletto" (Պար), որ յետոյ ռետինով ջնջուած է ու վերախորագրուած՝ "Entrata di Benidzar" (Մուտք Պենիծարի) (Պենիծար կը հանդիսանայ *Զէմիրէի* գործող անձերէն մէկը):

Այս հինգ մասերը ամրակապելու համար Զուհաճեան յօրինած է նախաբան եւ կապող մասեր:

Համեմատելով *Փոփուրին Զէմիրէի* միակ նուագագրութեան (ԶԳԱԹ ԶԴ թիւ 16, 17) եւ «Երկրորդ արաբական պար»-ի նուագագրութեան (ԶԳԱԹ ԶԴ թիւ 29) հետ, կարելի է նկատել՝ որ բացի Աթալմուքի եւ երգչախումբի

տեսարանէն, միւսներուն մէջ կը գտնուին զործիքաւորումի բազմաթիւ տարբերութիւններ:

Հրատարակութեանս ձեռագիրը հետեւեալն է.

ՁԳԱՒ ՁԴ, թիւ՝ 26 (ՀՓ 12): **Խորագիր՝** Potpourri sur les motifs de l'opéra Eboudiat et Zémiré: **Հեղինակ՝** D. Tchouhadjian: **Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն: Թուական՝** անթուակիր: **Թերթ՝** 29: **Գրիչ՝ Տ. Ջուհաճեան: Գրչատեսակ՝** մատիտագիր, սեւ մելանով սրբագրութիւններ: **Մեծութիւն՝** 25.3x33 սմ.:

Թիւ 26-ին հիման վրայ կատարուած է առանձին նուագարաններու ընդօրինակութիւնը հետեւեալ ձեռագիրին մէջ.

ՁԳԱՒ ՁԴ, թիւ՝ 27 (ՀՓ 13): **Խորագիր՝** Potpourri sur les motifs de l'opéra Eboudiat et Zémiré: **Հեղինակ՝** D. Tchouhadjian: **Երաժշտական կազմ՝ նուագախումբի առանձին նուագարաններ: Թուական՝** անթուակիր: **Թերթ՝** 104: **Գրիչ՝** անյայտ եւ Տ. Ջուհաճեան: **Գրչատեսակ՝** մելան, սակաւաթիւ մատիտագիր սրբագրութիւններ: **Մեծութիւն՝ ոչ-ինքնագիր՝** 22.8x29.8 սմ., **ինքնագիր (էջ 75-96ա)՝** 25.5x33.1 սմ., **ինքնագիր (էջ 97-104)՝** 26.3x34.1 սմ.:

Բովանդակութիւն.

2do Violino, **ոչ-ինքնագիր, էջ 1-4ա: էջ 2ա-ի** վերջին հատածին վրայ կը գտնուի ինքնագիր վերադիր սրբագրութիւն մը, որմէ ետք՝ մինչեւ էջին վարը, սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ որ կը կրէ միակ ինքնագիր գրութիւնը՝ al Coda:

2do Violino, **ոչ-ինքնագիր, էջ 5-8ա: էջ 6ա-ի** վերջին հատածին վրայ կը գտնուի ինքնագիր վերադիր սրբագրութիւն մը, որմէ ետք՝ մինչեւ էջին վարը, սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ որ կը կրէ միակ ինքնագիր գրութիւնը՝ al Coda:

[Contra]Basso, **ոչ-ինքնագիր, էջ 9-12ա: էջ 10ա-ի** 6-րդ հնգագիծէն մինչեւ վար սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ որ կը բովանդակէ ինքնագիր մէկ տողանի նոթագրութիւն, որուն կը յաջորդէ al Coda նչումը:

1mo Violino, **ոչ-ինքնագիր, էջ 13-15ա: Ամբողջ էջ 14ա-ին** վրայ սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ որուն նոթագրութիւնը ամբողջութեամբ ինքնագիր է: Ասիկա կը համապատասխանէ նուագագրութեան հատածներ 96-147-ին: Թիւ 26-ի violini I-ի (Ա. ջութակներ) այս հատածներուն մէջ դժուար չէ նկատել մատիտագիր սկզբնական գրութիւն մը՝ որ ռետինով ջնջուած է ու փոխարէնը չարաղրուած նորը, որ լիովին կը համապատասխանէ թիւ 27 էջ 14ա-ին: **Էջ 14ա-ի** վերջին երկու հատածները զմելիով ջնջուած են ու փոխարէնը գրուած նորը, որմէ ետք աւելցուած է al Coda նչումը: **Էջ 15ա-ի** երրորդ հնգագիծէն մինչեւ էջին վերջաւորութիւնը սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ամբողջութեամբ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կը համապատասխանէ նուագագրութեան հատածներ 346-էն մինչեւ ստեղծագործութեան աւարտը: Բացի մանր տարբերութենէ մը, այս էջը կը համապատասխանէ թիւ 26-ին, իսկ վերջինին մէջ նախնական գրութեան ու սրբագրութեան հետքեր չեն երեւիր:

1o Flauto, **ոչ-ինքնագիր, էջ 16-20: էջ 17-ի** 5-9-րդ հնգագիծերուն վրայ սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կը համապատասխանէ նուագագրութեան հատածներ 101-133-ին: Թիւ 26-ին մէջ, այստեղ եղած է նախնական գրութիւն մը՝ որ ռետինով ջնջուած է ու փոխարէնը գրուած նորը, որ նման է թիւ 27-ին: **Էջ 17ա**, 5-րդ հնգագիծին վրայ սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կ'աւարտի [al] Coda նչումով:

2do Flauto, **ոչ-ինքնագիր, էջ 21-24ա: էջ 22**, 8-9-րդ հնգագիծին վրայ սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կ'աւարտի subito al Coda նչումով:

Oboe, **ոչ-ինքնագիր, էջ 25-29: Ամբողջ էջ 26ա-ին** վրայ սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կը համապատասխանէ նուագագրութեան հատածներ 96-146-ին: Թիւ 26-ին մէջ, տեղ-տեղ կը գտնուին նախնական գրութեան հետքեր: 6-րդ հնգագիծէն մինչեւ վար, առաջին սոսնձուած թուղթին վրայ սոսնձուած է երկրորդ մը եւս՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կ'աւարտի al Coda նչումով:

1mo Clarino si b, **ոչ-ինքնագիր, էջ 30-35: էջ 31**, 8-րդ հնգագիծէն մինչեւ վար, եւ **էջ 32ա**, 2-րդ հնգագիծէն մինչեւ վար, սոսնձուած են թուղթեր՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որոնք կը համապատասխանեն նուագագրութեան յաջորդաբար հատածներ 96-116-ին եւ 120-146-ին: Թիւ 26-ի այս հատածներուն մէջ կ'երեւի նախնական գրութեան հետքերը: **Էջ 32ա**, 6-րդ հնգագիծէն մինչեւ վար սոսնձուած է երկրորդ թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կ'աւարտի al Coda նչումով:

2do Clarino si b, **ոչ-ինքնագիր, էջ 36-39ա: էջ 37ա**, 10-րդ հնգագիծէն մինչեւ վար սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ,

որ կ'աւարտի al Coda նշումով:

2do Fagotto, ոչ-ինքնագիր, էջ 40–43ա: Ինքնագիր ոչ մէկ գրութիւն կը գտնուի:

Corno in Fa, ոչ-ինքնագիր, էջ 44–46ա: Էջ 45ա, 4-րդ հնգագիծի երկրորդ կէսին վրայ կատարուած է ինքնագիր սրբագրութիւն եւ աւելցուած al Coda նշումը:

Corni Mi b, ոչ-ինքնագիր, էջ 47–54: Էջ 49ա, 9–10-րդ հնգագիծերուն (5-րդ տող) երկրորդ կէսին վրայ կատարուած է ինքնագիր սրբագրութիւն եւ աւելցուած Coda-ին անցնելու ուղեցուցային նշան:

Cornette si b, ոչ-ինքնագիր, էջ 55–60ա: Էջ 56ա, 5–8-րդ հնգագիծերուն (3–4-րդ տողեր) վրայ սոսնձուած է նոր թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կը համապատասխանէ նուագագրութեան հատածներ 96–146-ին: Անոր տակը՝ էջի մնացած մասին վրայ, սոսնձուած է ուրիշ թուղթ մը՝ ինքնագիր նոթագրութեամբ, որ կ'աւարտի al Coda նշումով:

Tromboni, ոչ-ինքնագիր, էջ 61–66: Էջ 63, 2–3-րդ հնգագիծերուն (2-րդ տող) վրայ կատարուած է ինքնագիր, մատիտագիր սրբագրութիւն եւ աւելցուած՝ [al] Coda:

Bombardone, ոչ-ինքնագիր, էջ 67–69ա: Էջ 68, 2-րդ հնգագիծին վրայ կատարուած է ինքնագիր սրբագրութիւն եւ աւելցուած՝ [al] Coda:

Timpani, ոչ-ինքնագիր, էջ 70–71ա:

Gran Cassa e Tamburro, ոչ-ինքնագիր, էջ 72–74: Էջ 72ա, 11-րդ հնգագիծին (9-րդ տող) վրայ կայ ինքնագիր սրբագրութիւն եւ աւելցուած է՝ [al] Coda:

Clarino Basso, ինքնագիր, էջ 75–77ա: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 76-ի վարի կողմը:

Fagotto I, ինքնագիր, էջ 78–81: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 79ա-ի վարի կողմը:

Trombone II, ինքնագիր, էջ 82–83: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 82ա-ի վարի կողմը:

Violino II, ինքնագիր, էջ 84–86ա: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 85-ի վարի կողմը:

Violino II, ինքնագիր, էջ 87–90:

[Contra]Basso, ինքնագիր, էջ 91–92ա: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 91ա-ի վարի կողմը:

Violino I, ինքնագիր, էջ 93–94ա: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 93ա-ի վարի կողմը:

Violino I, ինքնագիր, էջ 95–96ա: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 96-ի երկրորդ հնգագիծէն մինչեւ վար:

Viola, ինքնագիր, էջ 97–97ա, 100–100ա:

Viola, ինքնագիր, էջ 98–99: Սրբագրութիւններ էջ 98-ա-ի վերջին երեք հնգագիծերուն վրայ եւ [al] Coda նշումի յաւելագրումը:

[Violon]Cello, ինքնագիր, էջ 101–102ա: Նոր թուղթի սոսնձում եւ սրբագրութիւն էջ 101ա-ի վարի կողմը:

Corno in Fa, ինքնագիր, էջ 103–104: Սրբագրութիւն էջ 103ա-ին մէջ:

Բացի յիշեալ ինքնագիր սրբագրութիւն-յաւելագրութիւններէն, այստեղ-այնտեղ կը գտնուին մանր սրբագրութիւններ եւս:

Թիւ 27-ին նուագարանները կը նոյնանան թիւ 26-ին հետ, բացի clarinetto basso-էն (բամբ քլարինէթ), զոր Զուհաճեան աւելցուցած ըլլալու է յետագային:

Հետեւեալ էջերուն՝ 2ա, 6ա, 10ա, 14ա-ի վերջին հնգագիծ, 17ա, 26ա-ի երկրորդ սոսընձուած թուղթ՝ 6–7-րդ հնգագիծեր, 32ա-ի երկրորդ սոսնձուած թուղթ՝ 6–7-րդ հնգագիծեր, 37ա, 45ա, 49ա, 56ա-ի վարի մաս, 63, 68, 72ա, 76, 79ա, 82ա, 85, 91ա, 93ա, 96, 98ա, 101ա եւ 103ա-ի յիշեալ ինքնագիր սրբագրութիւններուն՝ որոնց քով աւելցուած է al Coda նշումը, անմիջապէս կը յաջորդեն խազուած հնգագիծեր ու ամբողջական էջեր (trombone II-ի, violino I-ի (էջ 95–96ա) եւ viola-ի (էջ 97–97ա) պարագային՝ այս խազուած էջերը գոյութիւն չունին ձեռագրածրարին մէջ, violino II-ին (էջ 87–90) մէջ այս սրբագրութիւնը չէ կատարուած՝ թէեւ գոյութիւն ունին նոյն էջերուն խազումները), ուր կը յատակուի՝ թէ Զուհաճեան ամբողջութեամբ ջնջած է հատածներ 147–345-ը, եւ յօրինած հատած 146-ը 346-ին միացնող չորս հատածանի կապ մը: Թիւ 27-ին մէջ առկայ այս ընդարձակ ջնջումը չէ արտացոլուած թիւ 26-ին մէջ: Այսպէս, թիւ 27-ին մէջ՝ ամբողջական *Փուխուրի*ի ընդօրինակութենէն ետք, երաժշտահանը ջնջած է ստեղծագործութեան մօտաւորապէս կէսը: Ինչո՞ւ հեղինակը դիմած է այս քայլին: Կը կարծեմ՝ որ կրճատումը կատարուած է ելլելով տուեալ նուագահանդէսի մը պայմաններէն եւ ոչ երբեք արդիւնքը ըլլայ ստեղծագործական նոր մտայղացումի մը, քանզի *Փուխուրի*ն իր կրճատ վիճակին մէջ չատ բան կը կորսնցնէ գլխաւոր տարբերակի թա-

փէն եւ ուժականութենէն:

Հատորիս մէջ պահպանած եմ ստեղծագործութեան ամբողջականութիւնը:

Ստորեւ բերուող օրինակը կազմած եմ ըստ թիւ 27-ին եւ կը ներկայացնէ կրճատումին համար նախատեսուած կամրջակը: Այս օրինակին մէջ, հատած 151-ը կը համապատասխանէ նուագագրութեան հատած 346-ին:

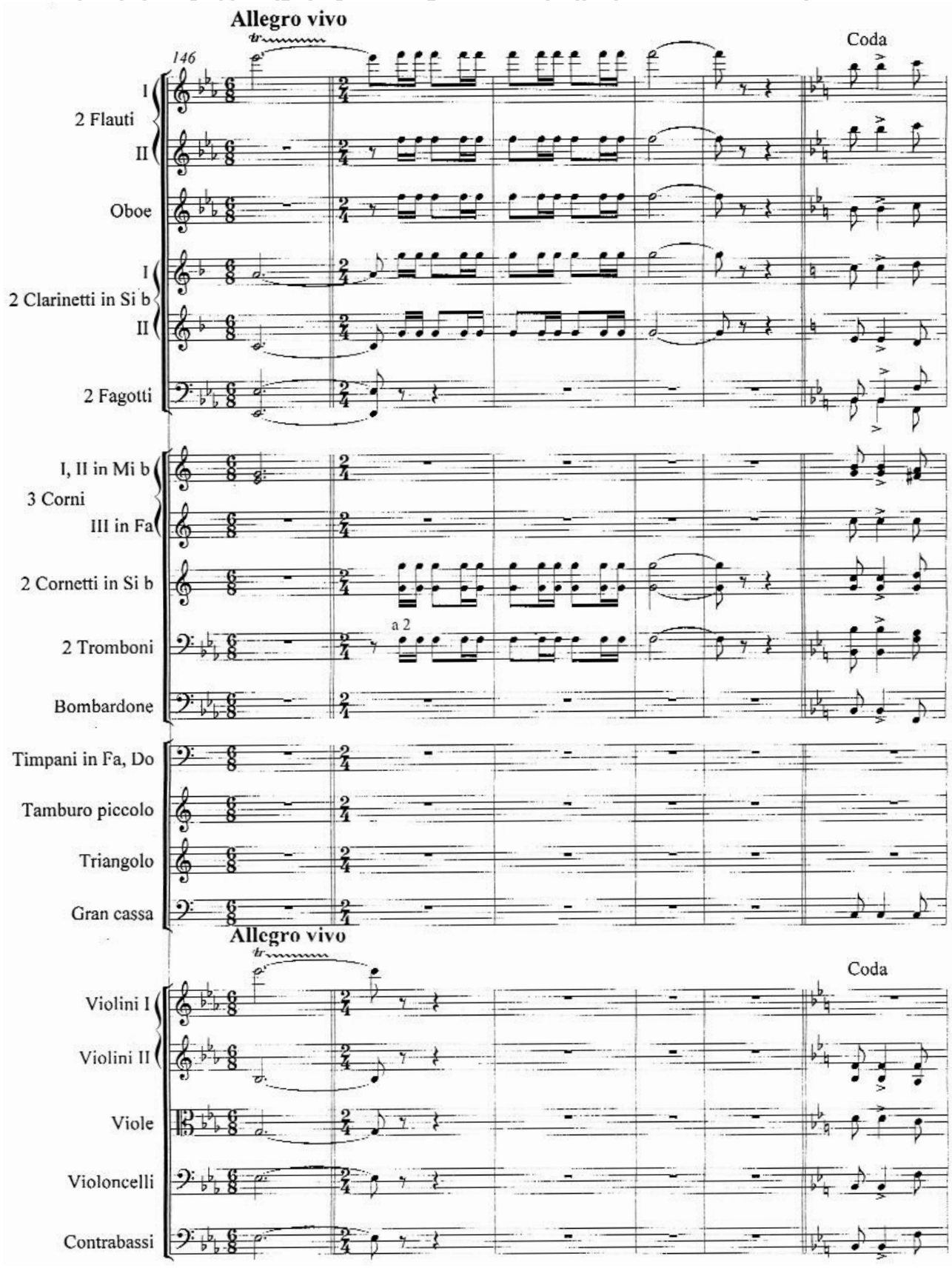

ZEMIREH FANTASIA
ՖԱՆԹԷԶԻ ԶԷՄԻՐԷ

1896-ին, *Արեւելեան մամուլ* կը հաղորդէ՝ թէ Զուհաճեան մօտ օրերս Պոլիսէն պիտի ժամանէ Իզմիր եւ կազմակերպէ ու նուագավարէ նուագահանդէս մը։ Յայտագիրին մէջ, ի թիւս այլ գործերու, նախատեսուած էր *Ֆանթէզի Զէմիրէն*[17]։ Նուագահանդէսը տեղի կ'ունենայ Մայիս 25/Յունիս 6-ին, որուն քննախօսականին մէջ այս ստեղծագործութեան կատարումին մասին յիշատակութիւն չկայ[18]։ Արդեօք երբեւէ կատարուա՞ծ է ան. յայտնի չէ։

Zemireh fantasia-ն կազմուած է *Զէմիրէ* օփերայի չորս ամբողջական տեսարաններու վրայ եւ կ'արտացոլէ օփերային երրորդ, վերջին տարբերակը.

ա.-Հատածներ 1-118. "Preludio ed aria d'Ebudiat", Ա. արար. *Zemireh fantasia*-ին մէջ ներկայացուած է օփերային ամբողջ նախաբանը եւ Էպուտիայի արիային առաջին հատածները (*հմմտ.* թիւ 16, էջ 2-14)։

բ.-Հատածներ 119-206. "Recitativo, scena ed aria Elsantur-Atalmuk", Ա. արար. ներկայացուած է Էլսանթուրի արիան ամբողջութեամբ (*հմմտ.* թիւ 16, էջ 70-76ա)։

գ.-Հատածներ 212-289. "Terzetto Zemire, Sueyle e Elsantur", Գ. արար. (*հմմտ.* թիւ 17, էջ 110ա-118ա). բ.-ը եւ գ.-ը իրարու կը միանան կապող մասով մը՝ հատածներ 207-211, որ նոյնութեամբ չի գտնուիր թիւ 16-17-ին մէջ։

դ.-Հատածներ 299-289. "Finale 1mo", Ա. արար. (*հմմտ.* թիւ 16, էջ 131-133ա, 136-137ա). գ.-ը եւ դ.-ը իրարու կը միանան կապող մասով մը՝ հատածներ 289-298, որ նոյնութեամբ չի գտնուիր թիւ 16-17-ին մէջ։

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 21 (**ՀԹ** 158)։ **Խորագիր՝** Zemireh Fantasia։ **Հեղինակ՝** D. Tchouhadjian։ **Երաժշտական կազմ՝** նուագախումբի առանձին նուագարաններ։ **Թուական՝** անթուակիր։ **Թերթ՝** 13, կը գտնուին պահպահուած էջեր։ **Գրիչ՝** անյայտ։ **Գրչատեսակ՝** սեւ մելան, սակաւաթիւ սրբագրութիւններ մատիտով։ **Մեծութիւն՝** 25.6x35.7 սմ.։

Թղթածրարին մէջ թերթերուն յաջորդականութիւնը խախտուած է։

Թիւ 22-ը կը բովանդակէ թիւ 21-ի նուագարանները առանձին նուագամասերը, որոնք ամբողջական են եւ կը լրացնեն թիւ 12-ի պակսող վերջին էջերը։ Բաց աստի, թիւ 22-ին մէջ կը գտնուին Զուհաճեանի ձեռագիրով բազմաթիւ էջեր, որոնք կը հաստատեն ստեղծագործութեան արժանահաւատութիւնը։ Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 22 (**ՀԹ** 159)։ **Խորագիր՝** Zemireh Fantasia։ **Հեղինակ՝** D. Tchouhadjian։ **Երաժշտական կազմ՝** նուագախումբի առանձին նուագարաններ։ **Թուական՝** անթուակիր։ **Թերթ՝** 56։ **Գրիչ՝** **Տ. Զուհաճեան եւ անյայտ։ Գրչատեսակ՝** տուշագիր։ **Մեծութիւն՝** 25.5x33 սմ.։

Բովանդակութիւն.

Bombardon[e], էջ 1-2ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 1 (տիտղոսաթերթ)։

[Violon]Cello, էջ 3-5։ **Ինքնագիր՝** էջ 3 (տիտղոսաթերթ). էջ 3ա, տող 1-6, նորովի սոսնձուած թուղթ։

Trombon[i] 1mo 2do, էջ 7-9ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 7 (տիտղոսաթերթ)։

Corni [I, II] in Mi, էջ 10-10ա, թերի։ **Ինքնագիր՝** էջ 10։

[Contra]Basse, էջ 13-14ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 13, տող 2-4, նորովի սոսնձուած թուղթ։

Fagotti 1mo 2do, էջ 15-18ա։ **Ինքնագիր։**

Clarini 1mo 2do, էջ 19-22, 55-56ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 19 (տիտղոսաթերթ). էջ 20, տող 3, նորովի սոսնձուած թուղթ. էջ 20ա, տող 4, տող 5-ի հատածներ 3-6, նորովի սոսնձուած թուղթեր. էջ 21. էջ 55, տող 5, նորովի սոսնձուած թուղթ։

Flauto 1mo 2do, էջ 23-29։ **Ինքնագիր՝** էջ 23 (տիտղոսաթերթ). էջ 24, տող 1-4, նորովի սոսնձուած թուղթ. էջ 28ա, վերջին տող, հատածներ 3-8, նորովի սոսնձուած թուղթ։

Oboe [I], էջ 30-32ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 30 (տիտղոսաթերթ). էջ 30ա, տող 1-5, նորովի սոսնձուած թուղթ. էջ 31, տող 9, նորովի սոսնձուած թուղթ։

Tromba 1mo 2do, էջ 33-36։ **Ինքնագիր՝** էջ 33 (տիտղոսաթերթ)։

Viola, էջ 37-39ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 37 (տիտղոսաթերթ). էջ 37ա, տող 3 հատած 4, տող 4 հատած 5, տող 5 հատած 1։

Violino 2do, էջ 40-42։ **Ինքնագիր՝** էջ 40 (տիտղոսաթերթ)։

Violino 2do, էջ 43-45ա։ **Ինքնագիր՝** էջ 43ա,

տող 3, հատածներ 2–4:

Violino 1mo, էջ 46–48: Ինքնագիր՝ էջ 46 (տիտղոսաթերթ). էջ 47, տող 11, նորովի սոսնձուած թուղթ. էջ 48ա, տող 3, նորովի սոսնձուած թուղթ. տող 6–էն մինչեւ վերջ, նորովի սոսնձուած թուղթ. էջ 48, տող 1–2, 9, նորովի սոսնձուած թուղթեր:

Violino 1mo, էջ 49–51ա: Ինքնագիր՝ էջ 49 (տիտղոսաթերթ). էջ 50, տող 11, նորովի սոսնձուած թուղթ. էջ 50ա, տող 3, 6–էն մինչեւ վերջ, նորովի սոսնձուած թուղթեր. էջ 51, տող 1–3, նորովի սոսնձուած թուղթ:

Contra[Basso], էջ 52–54: Ինքնագիր՝ էջ 52 (տիտղոսաթերթ). էջ 52ա, տող 3–4, նորովի սոսնձուած թուղթ:

Ուրեմն, չկան Oboe II–ն, Corni–ի վերջին թերթերը եւ հարուածայինները:

Կը գտնուին նաեւ քանի մը անկապ թերթեր, որոնք սխալմամբ մտած են թիւ 22–ին մէջ: Անոնք են՝ էջ 11–12ա՝ *Արչակ Բ.* օփերայի նախերգանքի նուագարաններէն մէկուն վերջին էջերը (ոչ–ինքնագիր), եւ էջ 6ա՝ *Zemireh fantasia*–էն մատիտագիր էջ մը (ոչ–ինքնագիր):

Թիւ 22–ի բոլոր ինքնագիրները հանդէս կու գան իբրեւ սրբագրութիւններ նախնական անյայտ ձեռագիրով գրուած սկզբնագիրին: Բացի վերոյիշեալներէն, կը գտնուին նաեւ մէկ–երկու ձայնանիշի սահմաններուն մէջ կատարուած ինքնագիր սրբագրութիւններ:

Violini I–ի (Ա. ջութակներ) երկու նուագամասերուն (էջ 46–48 եւ 49–51ա) վրայ աւելցուած են մատնաչարեր (fingering) եւ աղեղի նշումներ: Իսկ միւս նուագամասերը կը բովանդակեն լոկ կատարողական յաւելագրութիւններ (***cresc.***, ***agitato*** եւլն.):

Որոշ մանրամասնութիւններ ցոյց կու տան՝ թէ թիւ 22–ը ընդօրինակուած է թիւ 16–17–ի (*Զէմիրէ* օփերայի միակ նուագագրութիւնը) հիման վրայ, իսկ յետագային՝ անյայտ ձեռագիր մը, հիմնուելով թիւ 22–ին վրայ՝ կազմած է թիւ 21–ը:

Նախ, թիւ 16–17–ի եւ 22–ի յարաբերութեան մասին: Նշեցի՝ որ թիւ 22–ին մէջ կատարուած են բազմաթիւ սրբագրութիւններ: Այնտեղ՝ ուր տակաւին ընթեռնելի է նախնական նոթագրութիւնը, կը համապատասխանէ թիւ 16–17–ին: Ոչ մեծ սրբագրութիւններ կատարուած են գլխաւորաբար գործիքաւորումի տեսանկիւնէն՝ եւ այս առումով հեռանալով թիւ 16–17–էն:

Օրինակ, Violino I–ի (թիւ 22) էջ 46ա, տող 5, հատածներ 4–5–ը (նուագագրութեան հատածներ 25–26) նախապէս գրուած են ճիչդ թիւ 16, էջ 5–5ա–ին նման, յետոյ Զուհաճեան թիւ 22–ը խազած ու սրբագրած է: Viola–ի (թիւ 22) էջ 38ա, տող 4, հատած 7 (նուագագրութեան հատած 179) double stop–ը վերէն վար *մի–սոլ* ձայնանիշերն են, որոնք վրիպակ են եւ պէտք է ըլլան *ֆա տիէզ–լա*: Թիւ 16, էջ 75ա կը կրէ նոյն վրիպակը: Նոյնպէս Viola–ի (թիւ 22) էջ 38ա, տող 11, հատած 3 (նուագագրութեան հատած 234) առաջին ձայնանիշերը գրուած են *սոլ* եւ պէտք է ըլլան *ֆա*: Թիւ 17, էջ 112 եւս կը կրէ *սոլ*: Թիւ 17, էջ 115ա, բոլոր նուագարաններուն առաջին երկու հատածները խազուած են: Անոր համապատասխան հատածները թիւ 22–ին մէջ կամ նոյնպէս նոթագրուած ու խազուած են եւ կամ սրբագրուած նոր թերթեր սոսնձելով: Այս բոլորը կը նշանակէ՝ որ թիւ 22–ը սերտօրէն կապուած է թիւ 16–17–ին հետ:

Գործիքաւորումէն զատ՝ թիւ 16–17–ին եւ 22–ին միջեւ երաժշտական այլ տարբերութիւններ չկան:

Թիւ 21–ին մէջ սրբագրութիւններ չկան: Թիւ 22–ի բոլոր սրբագրութիւնները՝ ներառեալ սոսնձուած թերթիկներուն նոր նոթագրութիւնը, արտացոլուած են թիւ 21–ին մէջ: Հետեւաբար, թիւ 21–ը կազմուած է թիւ 22–ի հիման վրայ, անոր վերջնական սրբագրութիւններէն ետք:

Հրատարակութեանս հիմքը եղաւ թիւ 22–ը, օգտուելով նաեւ թիւ 21–էն եւ թիւ 16–17–էն:

Անպատասխան հարցադրումներու դուռ կը բանայ oboe II–ի (Բ. օպուա) բացակայութիւնը: Թիւ 22–ի oboe–ի նուագամասը գրուած է մէկ հնգագիծի վրայ եւ կը կրէ միայն oboe I–ն, այն պարագային՝ երբ բոլոր փայտէ եւ պղինձէ փողայիններու թիւ 22–ի նուագամասերը գրուած են երկու հնգագիծի վրայ, որոնց առաջինը (վերի հնգագիծը) յատկացուած է տուեալ նուագարանի I–ին եւ երկրորդը (վարի հնգագիծը)՝ II–ին: Միւս կողմէն, թիւ 22–ի oboe–ի նուագամասի միայն ամենէն առաջին հինգ տողերը՝ էջ 30ա (նուագագրութեան հատածներ 1–24), գրուած են երկձայն, նոյնպէս մէկ հնգագիծի վրայ, այսինքն՝ նախատեսուած է երկու օպուայի համար: Ինչո՞ւ արդեօք մնացած մասը ամբողջութեամբ միաձայն է՝ մէկ օպուայի համար: Ո՞ւր է երկրորդ օպրուայի նուագամասը: Թիւ 21–ը եւ թիւ 16–17–ը կը բովանդակեն երկու օպուա: Բաց աստի, չուհաճեանական

չափանիչերով, երբ գործածուած է լիակազմ նուագախումբ՝ երկուական սրինգով, քլարինէթով, ֆակոթով, գալարափողով, չեփորով եւ թռոմպոնով, երկրորդ օպուայի գոյութիւնը կը դառնայ անհրաժեշտութիւն մը:

Ուրիշ անորոշութիւն մը եւս: Թիւ 22-ի նուագամասին վրայ նախապէս երկիցս գրուած է oboi (օպուաներ) (էջ 30 եւ 30ա), որոնց երկուքին վերջին տառերը մատիտով սրբագրուած են, նուագարանը դարձնելով եզակի՝ oboe (օպուա): Այս չփոթութեան մէջ անհրաժեշտ էր վերականգնել երկրորդ օպուան:

Իսկ հարուածայիններուն ամբողջ նուագամասը չկայ թիւ 22-ին մէջ:

Այս երկու պակասները կը գտնուին թիւ 21-ին մէջ: Թիւ 21-ը ցոյց կու տայ, որ զայն ընդօրինակող անյայտ գրիչին տրամադրութեան տակ եղած են այս թերի էջերը եւ նուագարանները: Հետեւաբար, ան կարեւոր օգնութիւն ցուցաբերեց թիւ 22-ի թերինները լրացնելու համար: Բայց թիւ 21-ին մէջ, ինչպէս տեսանք՝ կը գտնուին պակաս թերթեր, ինչպէս նաեւ յստակ չեն Timpani-ի ձայնանիչերը՝ որոնք չարադրուած են իբրեւ ոչ-հնչիւնային ձայնանիչեր եւ ունին որոշ այլ անճշդութիւններ: Թիւ 21-ին այս թերինները լրացուցի ըստ թիւ 16-17-ին: Թիւ 16-17-ին մէջ օգտագործուած է tamburo espagnole, որուն այս անուանումը պահապնեցի հրատարակութեանս մէջ:

Կը մնայ *Զէմիրէ* օփերայէն ընտրուած մասերը կապող երկրորդ օպուայի հատուածները, որոնք յատուկ յօրինուած ըլլալով *Zemireh fantasia* ստեղծագործութեան համար՝ չկան թիւ 16-17-ին մէջ, եւ որոնք մաս կը կազմեն թիւ 21-ի պակսող էջերուն, յատկապէս՝ oboe II-ի (Բ. օպուա) հատածներ 207-211-ը: Այս վերջին պակասները, ստիպուած, աւելցուցի իմ կողմէս:

Ի վերջոյ, oboe I-ի (Ա. օպուա) պահպանուած թիւ 22-ի նուագամասը՝ գործիքաւորումի առումով, միչտ չէ որ նոյնանման է թիւ 16-17-ին հետ, հետեւաբար՝ անյարմարութիւններ կը յառաջացնէ oboe II-ի վերականգնումին տեսանկիւնէն: Այս պարագաներուն, անհրաժեշտ էր որոնել միջին լուծում մը, կամ oboe I-ն փոխելով թիւ 16-17-ին նման, եւ կամ գտնելով oboe II-ի յարմար չարադրանք մը:

Թիւ 21-ին մէջ կը գտնուին նաեւ անհամոզիչ լուծումներ: Օրինակ, հատածներ 247-283-ի ամբողջ տեւողութեան գործածուած է միայն oboe I-ն, իսկ oboe II-ն ելոյթ կ'ունենայ հատած 265-ին մէջ՝ անկապ միջանկեալ ձայնանիչերով, որոնց գոյութիւնը խիստ անտրամաբանական է oboe II-ի նախորդող եւ յաջորդող երկար լռութեան մէջ: Այս երեւոյթը կրնա՞յ ենթադրել տալ՝ որ թիւ 21-ի ամբողջ oboe II-ն ըլլայ անյայտ ընդօրինակողին նախաձեռնութիւնը: Այս պարագային, նախընտրեցի հիմնուիլ թիւ 16-17-ին վրայ:

Այլ պատկեր կը ներկայացնէ թիւ 22-ի corni-ի (գալարափող) նուագամասը՝ որուն վերջին էջերը (նուագագրութեան հատած 230-էն մինչեւ վերջ) պարզապէս չեն հասած մեզի: Այս նոյն տեղէն սկսեալ, թիւ 21-ին մէջ եւս գրուած չէ corni-ն: Կը նշանակէ՝ որ թիւ 21-ը ընդօրինակողին եւս մատչելի չեն եղած նուագարանի պակսող էջերը: Ուրեմն, անոր միակ աղբիւրը կը մնայ թիւ 16-17-ը: Հատածներ 289-298-ը աւելցուած են իմ կողմէս, քանի որ անոնք չկան թիւ 16-17-ի յօրինուածքին մէջ:

CANTO ARMENO
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ՁԳԱԹ ՁԴ, թիւ՝ 106 (ՀԹ 73): Խորագիր՝ Canto Armeno: Հեղինակ՝ նշուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագախումբի առանձին նուագամասեր: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 24: Գրիչ՝ անյայտ, Զուհաճեանի սրբագրութիւններով: Գրչատեսակ՝ տուչագիր: Մեծութիւն՝ 24 x31.5 սմ.:

Զուհաճեանի ձեռագիրին հետքերը կը գտնուին հետեւեալ էջերուն մէջ.

Violino 2o, էջ 4, վերջին հնգագիծ, եւ էջ 5, վերջին հնգագիծ

Viole, էջ 6, վերջին հնգագիծի վերջին երկու հատածներ

Oboe 1o, էջ 12, հինգերորդ հնգագիծի սրբագրուած հատածը

Oboe 2o, էջ 13, հինգերորդ հնգագիծի վերջին հատած

Clar. Io, էջ 14ա, առաջին հնգագիծի երկրորդ հատած

Fagotti, էջ 16ա, եօթներորդ հնգագիծի երրորդ հատած

Cornetta, էջ 20ա, ութերորդ հնգագիծի երրորդ հատած

Canto Armeno խորագիրը գրուած է իւրաքանչիւր նուագամասի վրայ: Բոլորին վրայ յետագային *Armeno* բառը քերուելով ջնջուած է, որուն հետքերը երբեմն թեթեւակի մնացած են: Միայն առաջին էջի վարի կողմը (Violino I) մատիտով աւելցուած է *Maïr Araksi* նչումը: *Armeno* բառին յետագայ ջնջումը լիովին հասկընալի է:

Նոյն տեղը, նոյն մատիտով աւելցուած է նաեւ complet [լման, ամբողջական] նչումը: Իրօք, նուագագրութեան կազմութենէն ետք, դժուար չէ համոզուիլ՝ որ մեզի հասած են բոլոր նուագամասերը:

Զուհաճեանին անունը յիշատակուած չէ: Բայց դաշնակումային թարմութիւնն ու հարբուստութիւնը եւ գործիքաւորումին նրբահիւսութիւնը լիովին չուհաճեանական են:

Զուհաճեանի կենսագիր Նուպար Ալիքսանեան՝ իր յայտնի յօդուածին մէջ կու տայ երաժշտահանի ստեղծագործութիւններու համառօտ ցուցակ մը, ուր մեներգներուն մէջ կը յիշատակէ ***Մայր Արաքսի*** գործը[19]: Իր յօդուածը գրելու համար, 1924-ին ատենները Ալիքսանեան Փարիզի մէջ հանդիպում ունեցած է Զուհաճեանի այրիին հետ[20]: Ալիքսանեան իր յօդուածին մէջ կը քաղէ *Արշակ Բ.*էն, *Զէմիրէ*էն եւ *Քէօսէ Քէհեայ*էն անտիպ հատուածներու օրինակներ[21], որոնք կասկած չեն թողուր՝ որ յօդուածագիրը տիկ. Զուհաճեանին մօտ տեսած եւ ուսումնասիրած է այդ ձեռագիրները, նախքան 1934-ին անոնց Հայաստան առաքումը Զօպանեանին կողմէ[22]: Հաւանաբար, Ալիքսանեան այս ձեռագիրներուն մէջ տեսած է այժմեան թիւ 106-ը, եւ դատելով յաւելագրուած ***Մայր Արաքսի*** խորագիրէն՝ զայն դասած է մեներգներու չարքը:

MÉLODIE
ՄԵՂԵԴԻ

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱՒ ԶԴ, թիւ՝ 118 (ՀՔ 63ա): Խորագիր՝ չկայ: Հեղինակ՝ նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագագրութիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 6: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատեսակ՝ մատիտագիր:

Ասիկա նուագախումբի փոխադրութիւնն է մեծծօ-սոփրանոյի եւ դաշնակի յունարէն անտիպ ռոմանսին՝ ԶԳԱՒ ԶԴ թիւ 99 (ՀՔ 63): Թիւ 99-ը ինքնագիր ձեռագիր մըն է, նոյնպէս առանց խորագիրի եւ Զուհաճեանի անունին: Բայց կը գտնուի միեւնոյն յունարէն բառերով գրուած բոլորովին ուրիշ ռոմանս մը՝ ԶԳԱՒ ԶԴ, թիւ 100 (ՀՔ 62), ուր յստակօրէն կը գտնուի Զուհաճեանին ստորագրութիւնը եւ ֆրանսերէն խորագիրը՝ *Mélodie*, որմէ ընդունեցի հրատարակութեանս (թիւ 118) խորագիրը: Թիւ 99 եւ 118-ի երաժշտութիւնները չուհաճեանական են[23]:

Թիւ 118-ի իւրաքանչիւր էջի վերջին հնգագիծը յատկացուած է batteria-ի (հարուածայիններ) համար, բայց նոթագրութիւնը չկայ: Հաւանաբար, Զուհաճեան անոնց անհրաժեշտութիւնը չէ զգացած: Բայց վերջին էջին մէջ (հատած 53), հարուածայինի հնգագիծին վրայ գրուած է հետեւեալը.

Զուհաճեանական գործիքաւորումի տեսանկիւնէն, անկարելի է՝ որ ասիկա ըլլայ հարուածային նուագարան մը:

Մինչդեռ flauto I-ի (Ա. սրինգ) նուագամասը գրուած է այսպէս.

Պարզ է՝ որ հարուածայիններու այս ձայնանիչերը պիտի վերաբերին այլ նուագարանի մը: Հաւանաբար, գործիքաւորումի ժամանակ, Զուհաճեան տակաւին չհասնելով վերջնական որոշումի, զայն պայմանականօրէն նոթագրած է նուագագրութեան ամենավարը, որ պատահականօրէն զուգադիպած է հարուածայիններու դատարկ հնգագիծին: Հարցին տրամաբանական լուծում մը տալու միտումով, հարուածայիններու հնգագիծին վրայ գրուած այս ենթադասոյթները (motifs) իմ կողմէս փոխադրեցի flauto I-ին (Ա. սրինգ), որ նախապէս՝ հատածներ 35-36-ին, ստանձնած էր քոլորաթուրային նմանատիպ հիւսուածքի պարտաւորութիւնը:

MARCIA
ՔԱՅԼԵՐԳ

Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 114 (ՀԹ 78): Խորագիր՝ Marcia: **Հեղինակ՝ նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագագրուածիւն: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 10: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատետակ՝ մատիտագիր, սրբագրուածիւններ սեւ մելանով: Մեծութիւն՝** 25.3x33.2 **սմ.:**

Կը գտնուի թիւ 114-ի առանձին նուագաթանները.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 116 (ՀԹ 80): Խորագիր՝ Marcia: **Հեղինակ՝ նչուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ նուագախումբի առանձին նուագամասեր: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 27: Գրիչ՝ Տ. Զուհաճեան: Գրչատետակ՝ տուչագիր: Մեծութիւն՝** 25.4x33 **սմ.:**

Բովանդակութիւն.

Violino 1mo, էջ 1–2
Violino 1mo, էջ 3–4
Violino secondo, էջ 5–6
Viola, էջ 7–8
[Violon]Cello, էջ 9–10
[Contra]Basso, էջ 11–12
Ottavino, էջ 13–14
Flauto, էջ 15–16
Clarini [I, II] in La, էջ 17–19
Corni [I, II] in Mi, էջ 20–21
Tromboni 1mo, 2do, էջ 22–23
Cassa, էջ 24
Cornette [I, II] in La, էջ 25–26
Bombardone, էջ 27–27ա

Հրատարակութեանս հիմքը թիւ 114-ն է, որուն մէջ առկայ քանի մը անորոշ կէտեր ամբողջացուցի ըստ թիւ 116-ին:

Թիւ 114-ին մէջ նոթագրուած է cassa**-ի միայն առաջին չորս հատածները, մինչդեռ ամբողջութեամբ չարադրուած է** tamburo**-ն: Հազիւ թէ երաժշտահանը ցանկացած ըլլայ միայն չորս հատած օգտագործել** cassa**-ն: Միւս կողմէն, սակայն, անհասկնալի կը մնայ թիւ 116-ին մէջ** tamburo**-ի բացակայութիւնը: Արդեօ՞ք Զուհաճեան թիւ 116-ին մէջ ջնջած է** tamburo**-ն: Հրատարակութեանս համար նախընտրեցի պահպանել թիւ 114-ի** tamburo**-ն, եւ քանի որ նոյն ձեռագիրին մէջ նչուած է** cassa**-ին գոյութիւնը եւ նոթագրուած անոր սկզբնաւորութիւնը, պատչաճ նկատեցի զայն ամբողջացնել թիւ 116-էն:**

ԱՅԼ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հաւանական է՝ որ յետագային յայտնաբերուին այլ ձեռագիրներ եւս:

Հիմնուելով թուրքական աղբիւրներու վրայ, Գ. Ստեփանեան կը յիշատակէ Նամըկ Քէմալի *Վաթան կամ սիլիստրան* թատերգութեան համար յօրինած Քայլերգ մը (1876), ինչպէս նաեւ *Հունգարական քայլերգ* մը (1877–78)[24]:

1890 Ապրիլ 15/27-ին, Բեռայի Նոր Թատրոնին մէջ, Քնար երաժշտական ընկերութեան նուագահանդէսին, առաջին անգամ ըլլալով կը կատարուի Զուհաճեանի *Le progrès* գործը՝ ձօնուած Քնար ընկերութեան[25]:

Մամուլը կը յիշատակէ, որ Զուհաճեան՝ զգալով իր մօտալուտ վախճանը, իր յուղարկաւորութեան համար կը յօրինէ *Մգոյ քայլերգ* մը: «Այս քայլերգին ձայնովն էր որ ողբացեալ վարպետը երեք օր ետքը իր վերջին իջեւանը առաջնորդուեցաւ», կը հաղորդէ *Մասիս*[26]: Իսկ երաժշտահանին ամենամտերիմ աշակերտներէն՝ Յարութիւն Սինանեան կը յիշէ, թէ «յուղարկաւորութիւնը փառաւոր եղաւ մեծ երգահանին, որուն դագաղին առջեւէն նուագախումբը զարկաւ ի՛ր իսկ մահուանը համար հեղինակած *Մարչ ֆիւնէպրը*»[27]:

Այս բոլոր գործերը տակաւին չեն յայտնաբերուած:

Ամէն պարագայի, այս հատորին մէջ պարփակուած ստեղծագործութիւնները կը կազմեն մեծամասնութիւն եւ լաւագոյնս կը դրսեւորեն երաժշտահանի նուագախմբային յօրինողութեան յատկանիշները:

ՀԱՅԿ ԱԻԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.–*Տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Ստեղծագործութիւններ փողային նուագախումբի համար*, Գահիրէ, 2005:

2.–*Տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Յաւերժ չարժում*, դաշնակի եւ նուագախումբի համար, Գահիրէ, 2005:

3.–*Տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Սուրբ սուրբ եւ Հայր մեր*, Գահիրէ, 1999, էջ vi–vii:

4.–*Տե՛ս* Տ[իգրան] Գ[ալէմճեան], «Զուհաճեան յիշմիր», *Արեւելեան մամուլ*, կիսամսեայ, Իզմիր, 15[/27] Մայիս 1896, թիւ 10, էջ 320:

5.–*Տե՛ս* «երաժշտական», *Արեւելք*, օրաթերթ, Կ. Պոլիս, 4 Փետրուար 1892, Թ. տարի, թիւ 2408, էջ 2:

6.–«Հնգագիծ» եզրը պիտի օգտագործեմ իբրեւ stave կամ staff, ի տարբերութիւն «տող»–էն՝ զոր պիտի ընդունիմ իբրեւ system:

7.–*Տե՛ս* Մ. Ն., «Զուհաճեան նուագահանդէս», *Արեւելեան մամուլ*, 1[/13] Յունիս 1896, թիւ 11, էջ 345–347:

8.–Զուհաճեան Պոլիսէն Իզմիր կը տեղափոխուի 1896–ին, ուր կը մնայ մինչեւ իր մահը՝ 1898:

9.–*Տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Ստեղծագործութիւններ դաշնակի համար*, Գահիրէ, 2005:

10.–*Տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Արչակ Բ.*, երգի եւ դաշնակի համար, Գահիրէ, 2000, էջ 366:

11.–Մ. Ն., նչ. յօդ.ը, էջ 346:

12.–*Տե՛ս* Սմբատ Դաւթեան, «Սերովբէ Պէնլեան», Թէոդիկ, *Ամէնուն տարեցոյցը*, Վիեննա, 1925, էջ 171:

13.–*Տե՛ս* Շարասան, *Թրքահայ բեմն եւ իր գործիչները (1850–1908)*, Կ. Պոլիս, 1914, էջ 59–64:

14.–*Տե՛ս* Հայկ Աւագեան, «Տ. Զուհաճեանի *Ջէմիրէ* օփերան, պատմական ակնարկ», *Արեւ*, օրաթերթ, Գահիրէ, 16 Յունիս 1992, թիւ 22082 – 7 Յուլիս 1992, թիւ 22098:

15.–*Տե՛ս* անդ:

16.–*Տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Ստեղծագործութիւններ դաշնակի համար*:

17.–*Տե՛ս* Տ[իգրան] Գ[ալէմճեան], նչ. յօդ.ը, էջ 320:

18.–*Տե՛ս* Մ. Ն., նչ. յօդ.ը, էջ 345–347:

19.–*Տե՛ս* Նուպար Յ. Ալիքսանեան, «Տիգրան Զուհաճեան. իր կեանքն ու արուեստը», Թէոդիկ, *Ամէնուն տարեցոյցը*, Վենետիկ, 1926, էջ 458:

20.–*Տե՛ս* անդ, էջ 454:

21.–*Տե՛ս* անդ, էջ 460–461:

22.–*Տե՛ս* Ռուբէն Թէրլէմէզեան, «Տիգ. Զուհաճեանի երաժշտական արխիվը», *Խորհրդային արուեստ*, ամսագիր, Երեւան, Փետրուար 1934, թիւ 2, էջ 26–28:

23.–Թիւ 99 եւ 100–ին մասին *տե՛ս* Տիգրան Զուհաճեան, *Մեներգներ եւ խմբերգներ դաշնակի նուագակցութեամբ*, Գահիրէ, 2005:

24.–*Տե՛ս* Գ. Ստեփանեան, *Թուրքական աղբիւրները՝ թուրք թատրոնի զարգացման գործում հայերի դերի մասին*, Երեւան, 1983, էջ 43:

25.–*Տե՛ս* «Քնար ընկերութեան նուագահանդէսը», *Արեւելք*, 13/25 Ապրիլ 1890, թիւ 1872, էջ 2. «Քնար ընկերութեան նուագահանդէսը», *Արեւելք*, 14/26 Ապրիլ 1873, թիւ 1873, էջ 2:

26.–«Տիգրան Զուհաճեան», *Մասիս*, 20 Մարտ/1 Ապրիլ 1898, թիւ 41, էջ 3:

27.–Յարութիւն Սինանեան, «Տիգրան Զուհաճեան (անձնական յիշատակներ)», *Մանզումէի էֆքեար*, Կ. Պոլիս, 20 Յունուար/2 Փետրուար 1907, թիւ 1714, էջ 2:

FANTAISIE ORIENTALE

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti
Oboe
2 Clarinetti (in Do)
2 Fagotti
4 Cornetti (in La, Fa)
2 Tromboni
Bombardone
Timpani
Tamburo piccolo
Gran cassa
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

FANTAISIE ORIENTALE

D. Tchouhadjian

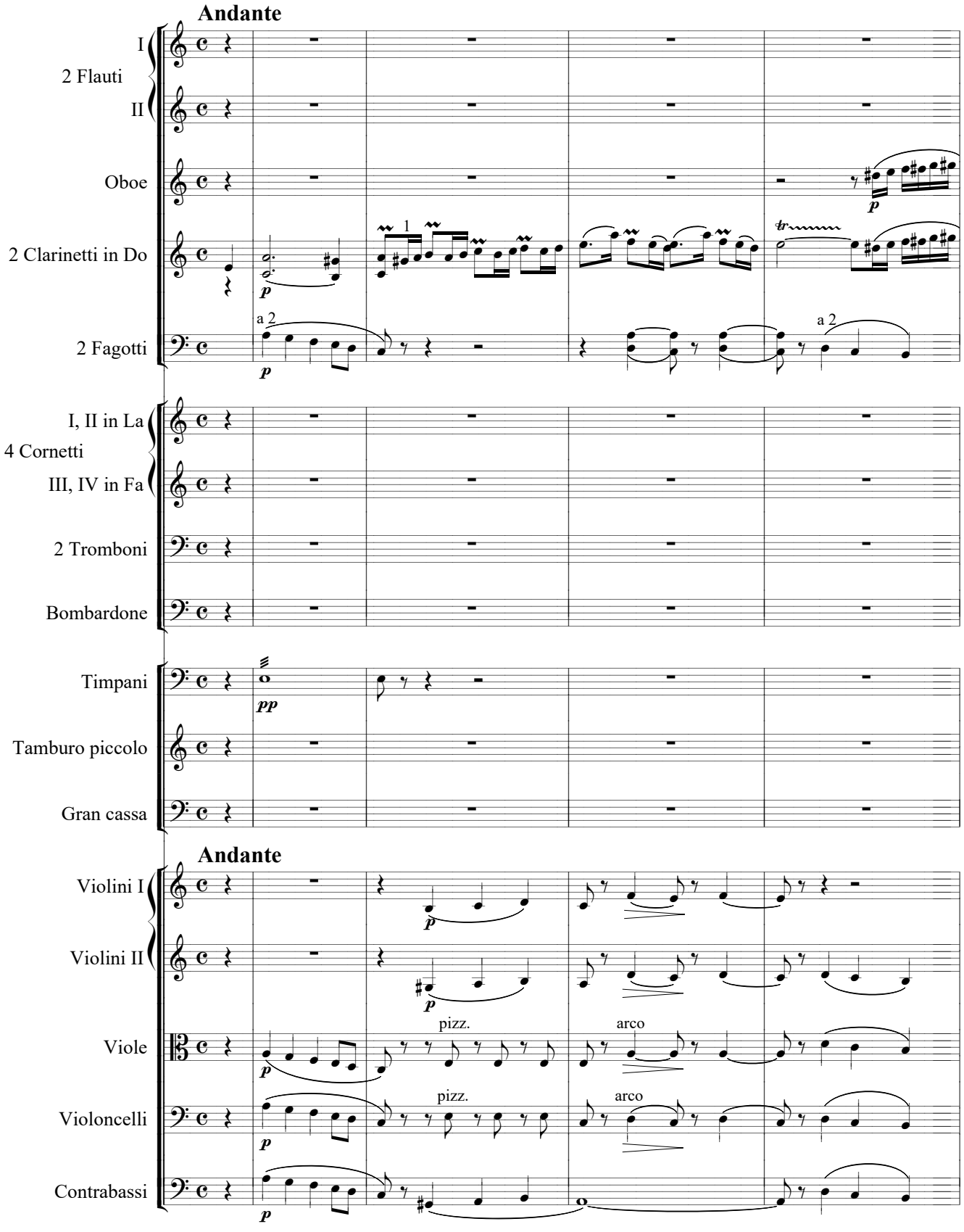

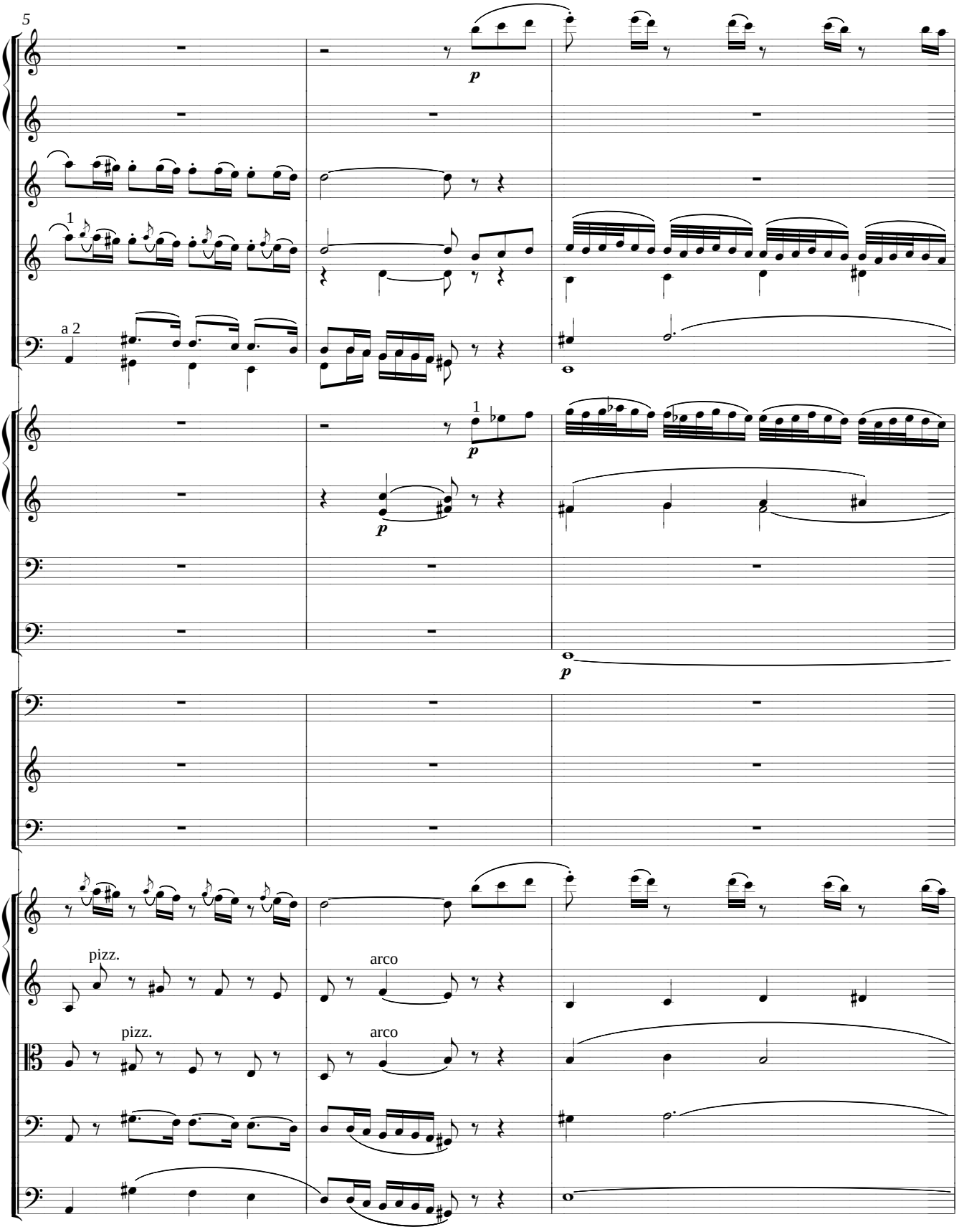
5
p
1
a 2
1
p
p
pizz.
arco
pizz.
arco

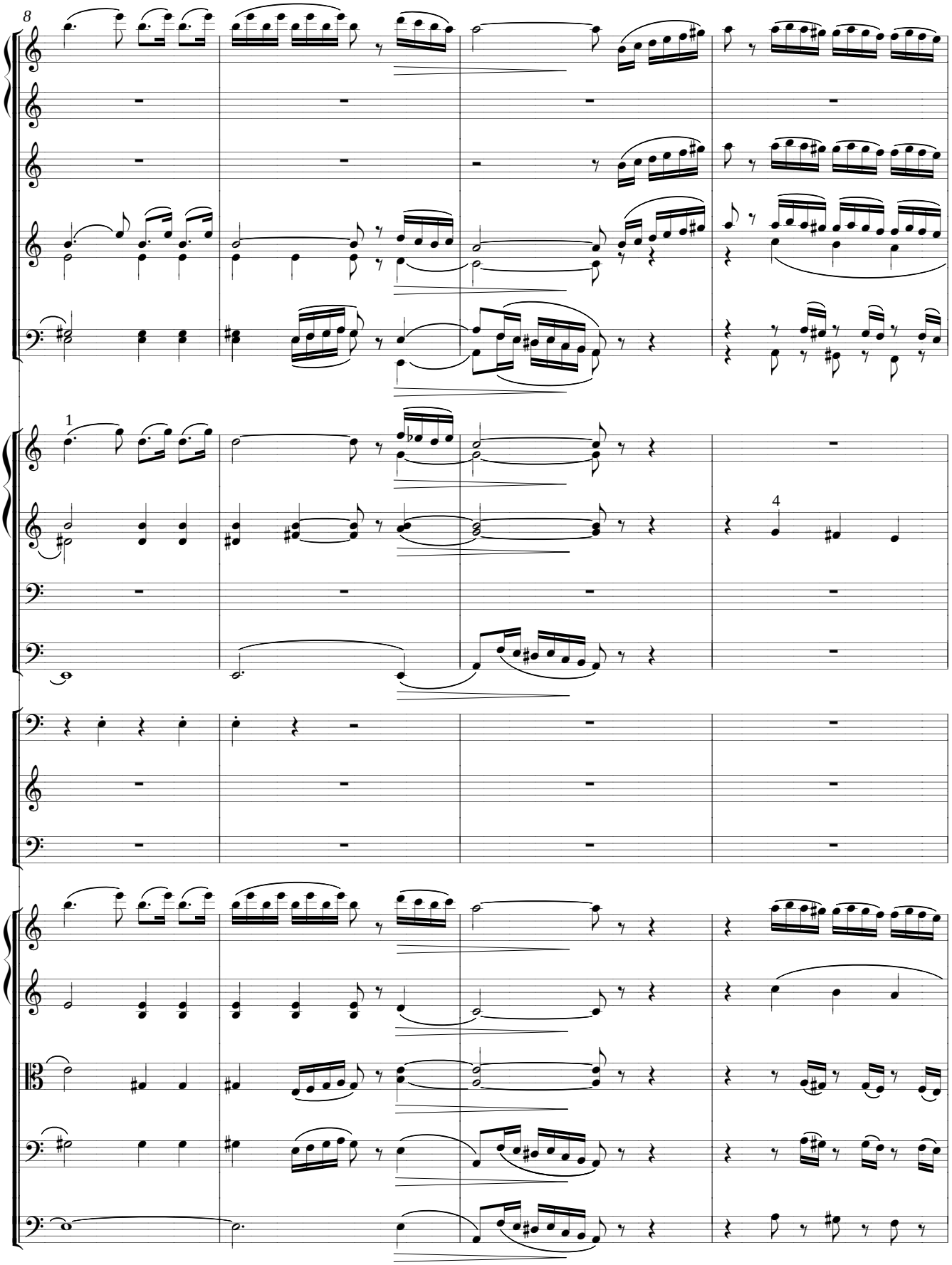
8
1
4

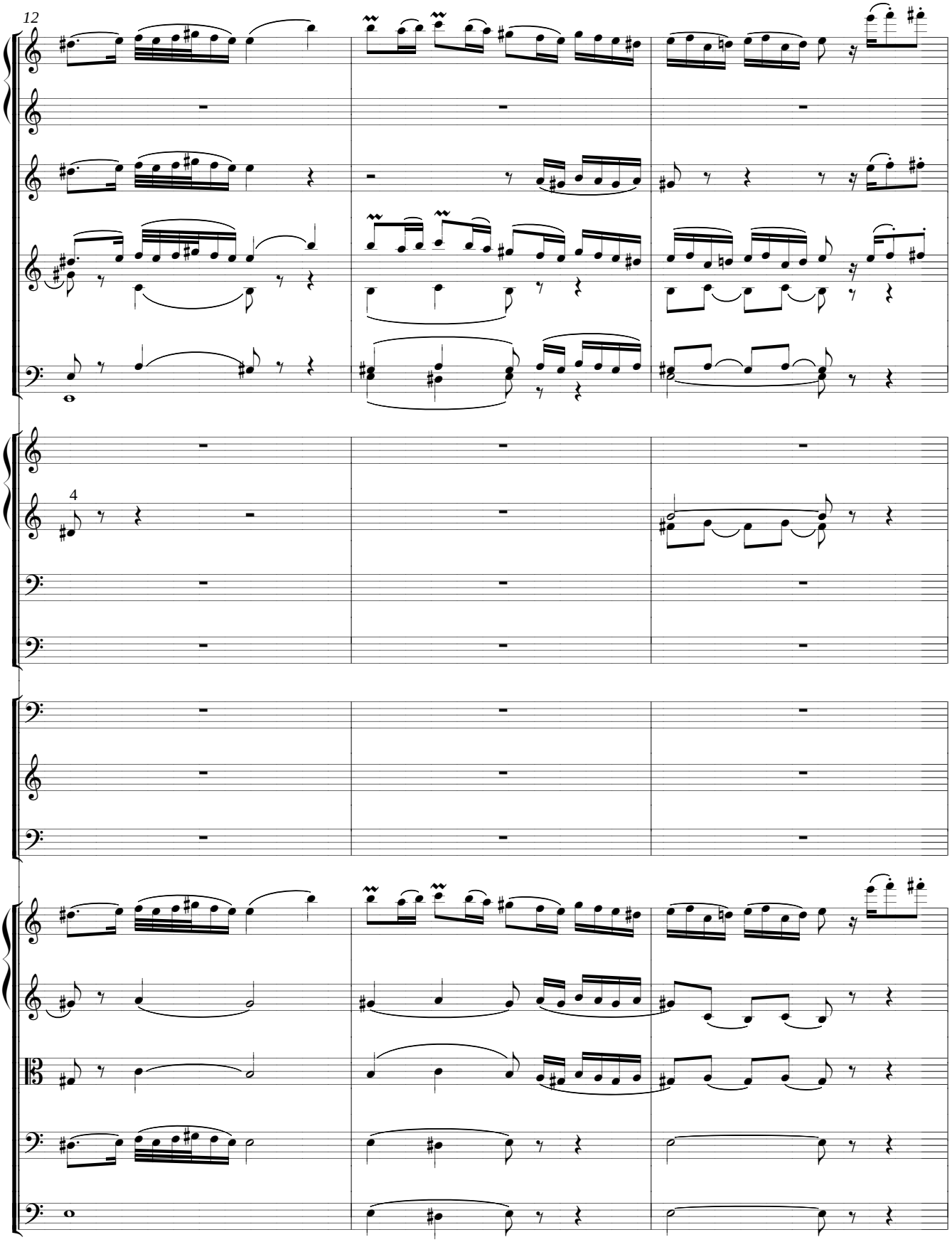
12
4

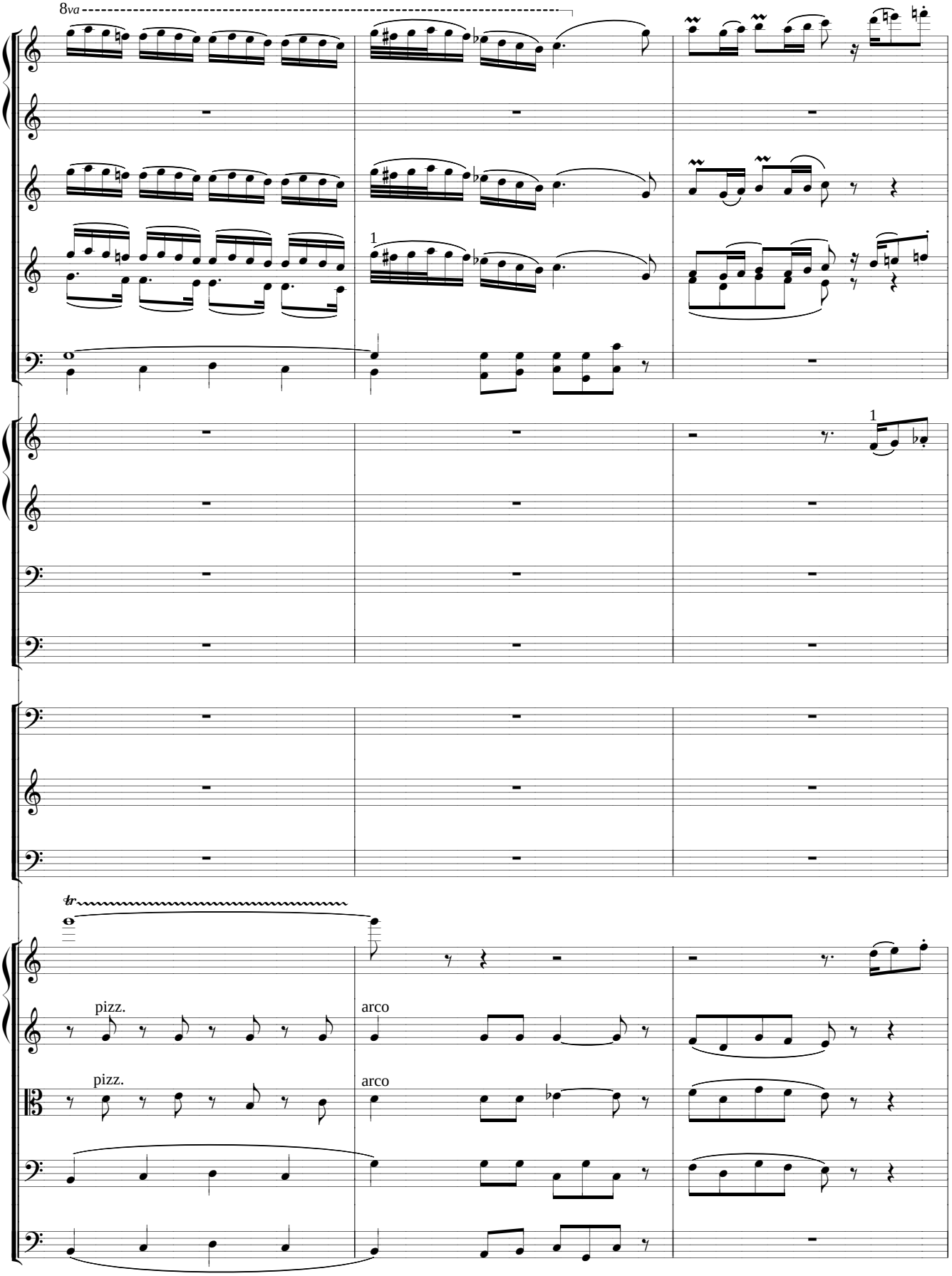
8va
1
1
tr
pizz.
arco
pizz.
arco

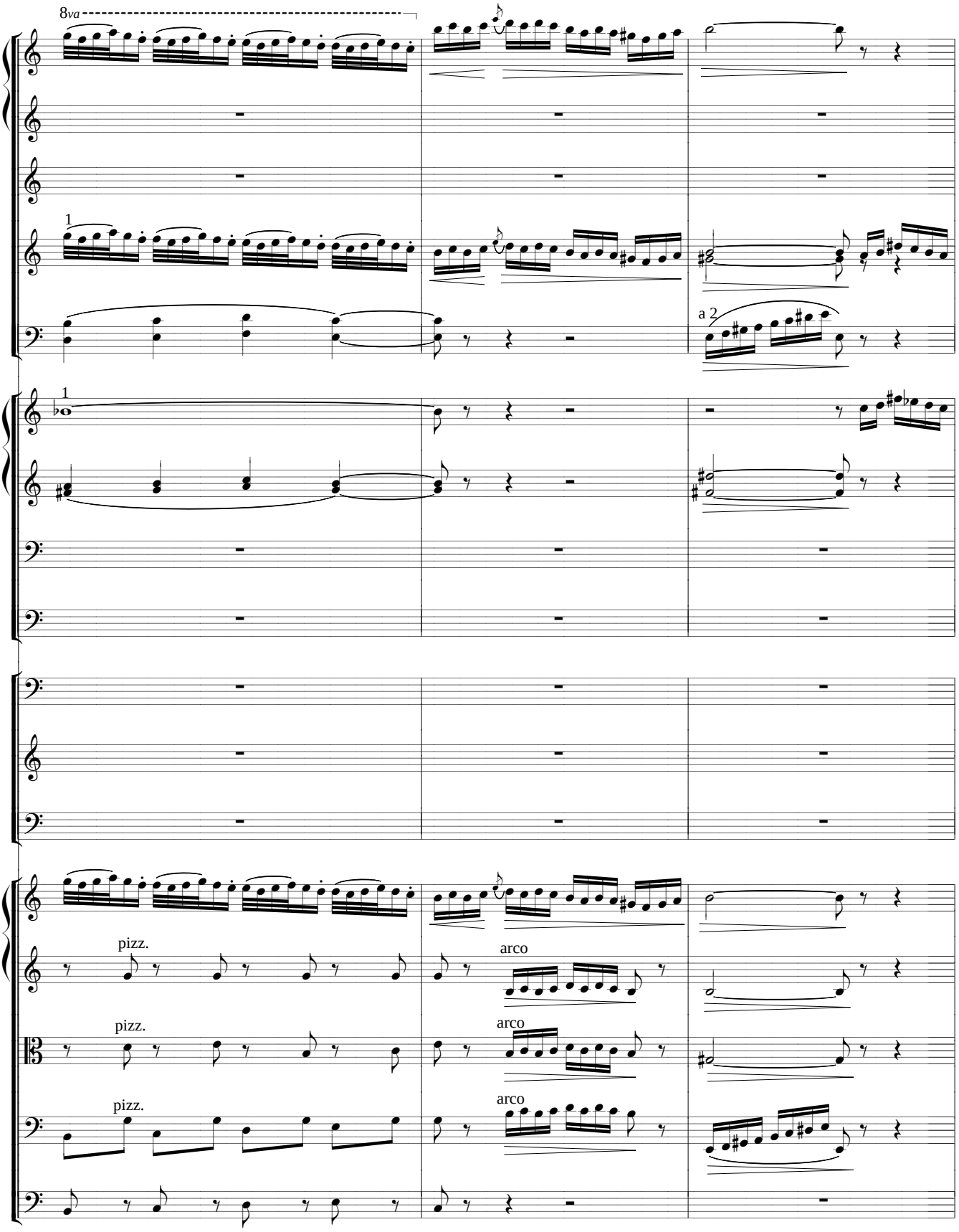
8va
1
a 2
1
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco

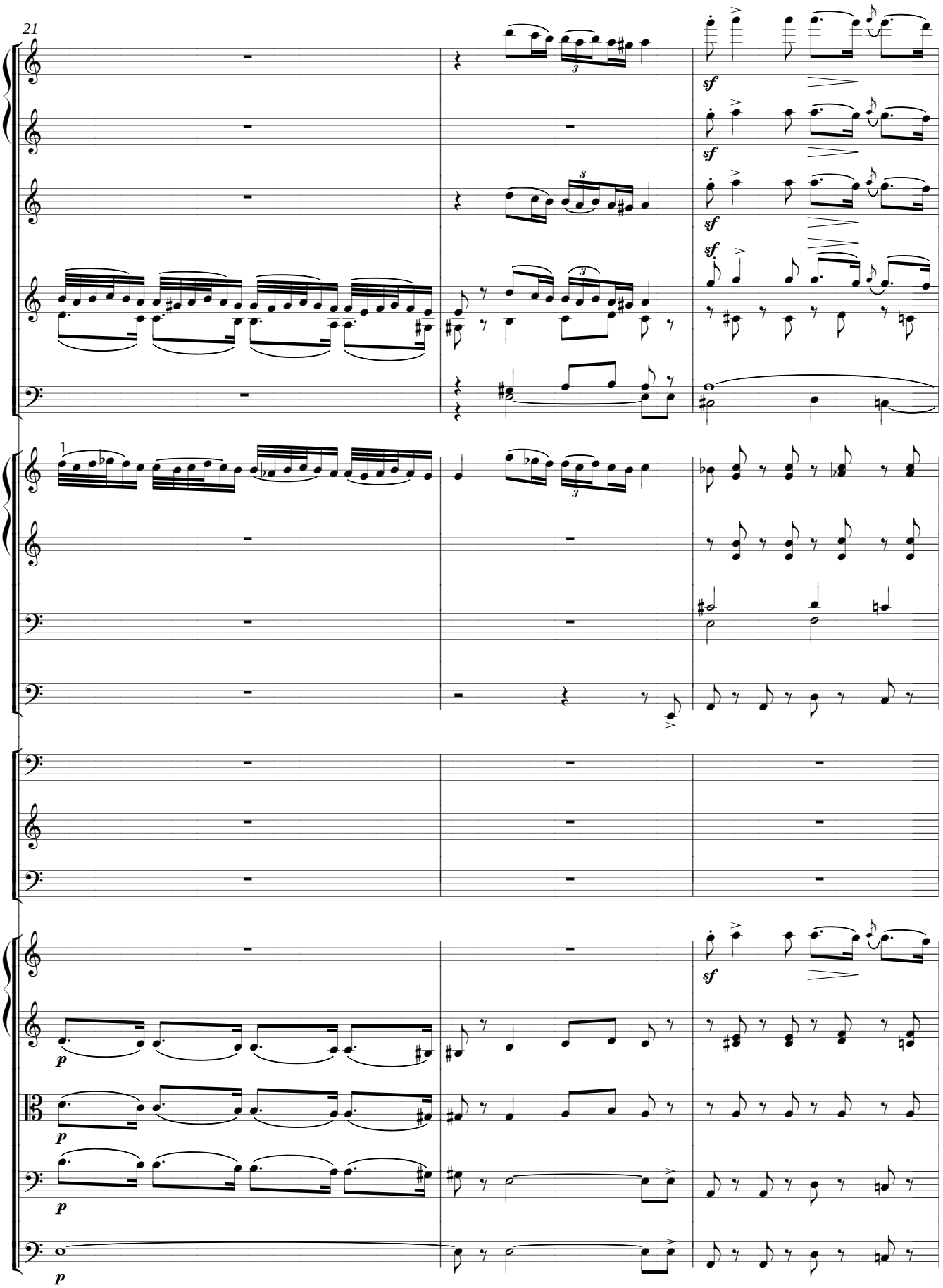
21
1
sf
p

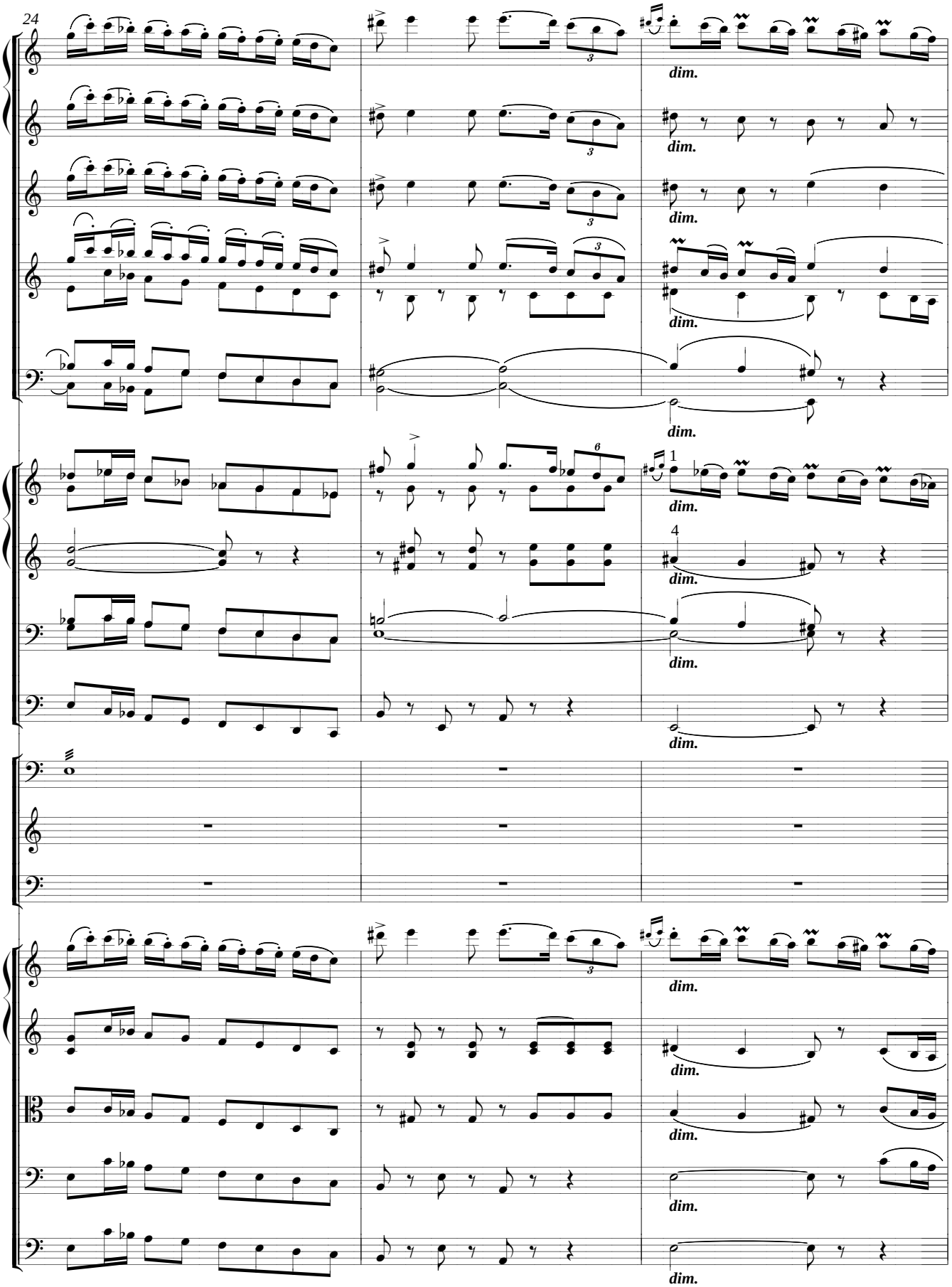
24
dim.
dim.
dim.
dim.
dim.
1
dim.
4
dim.
dim.
dim.
dim.
dim.
dim.

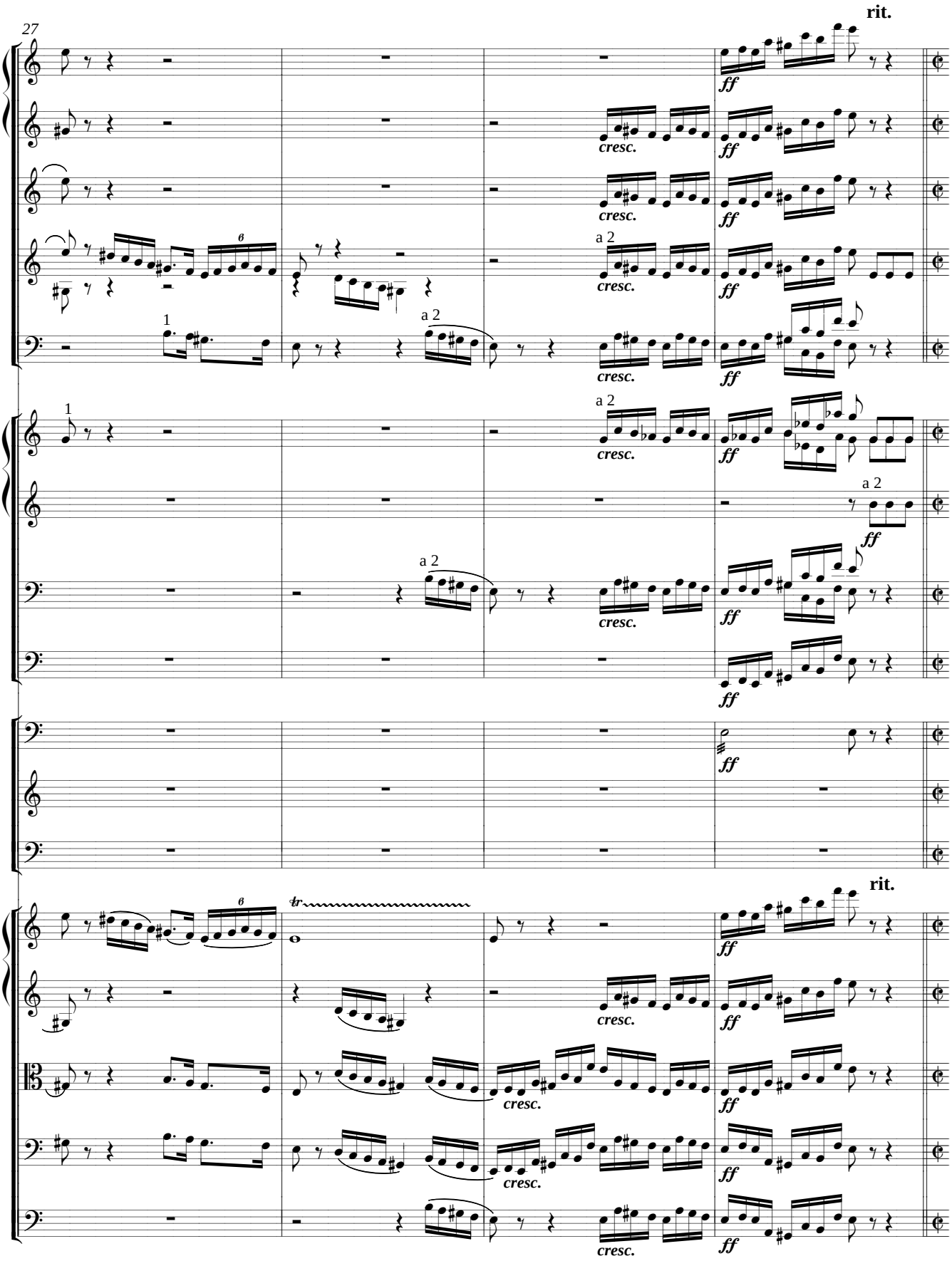
27
rit.
ff
cresc.
a 2
1
rit.
tr

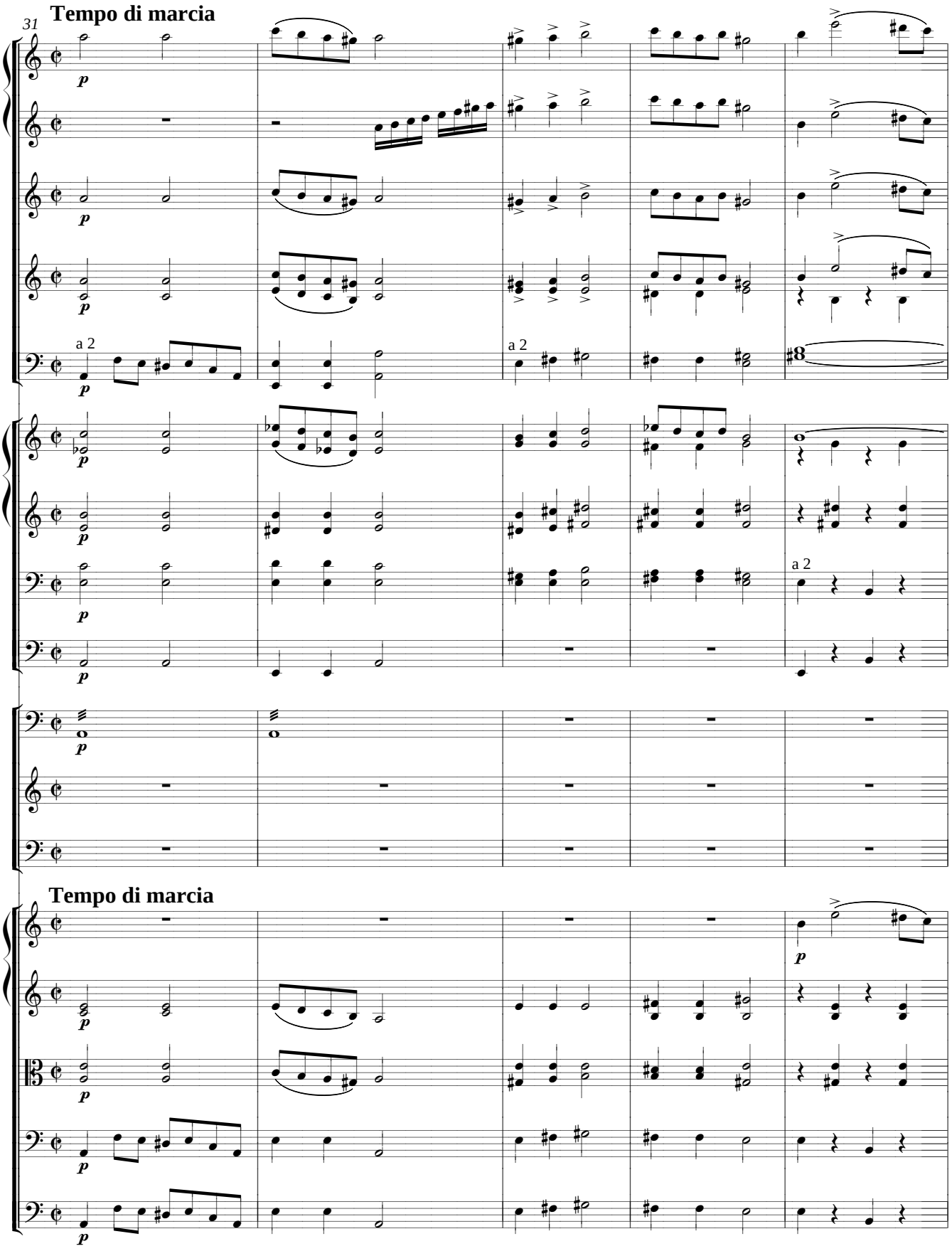
31
Tempo di marcia
a 2
a 2
a 2
Tempo di marcia

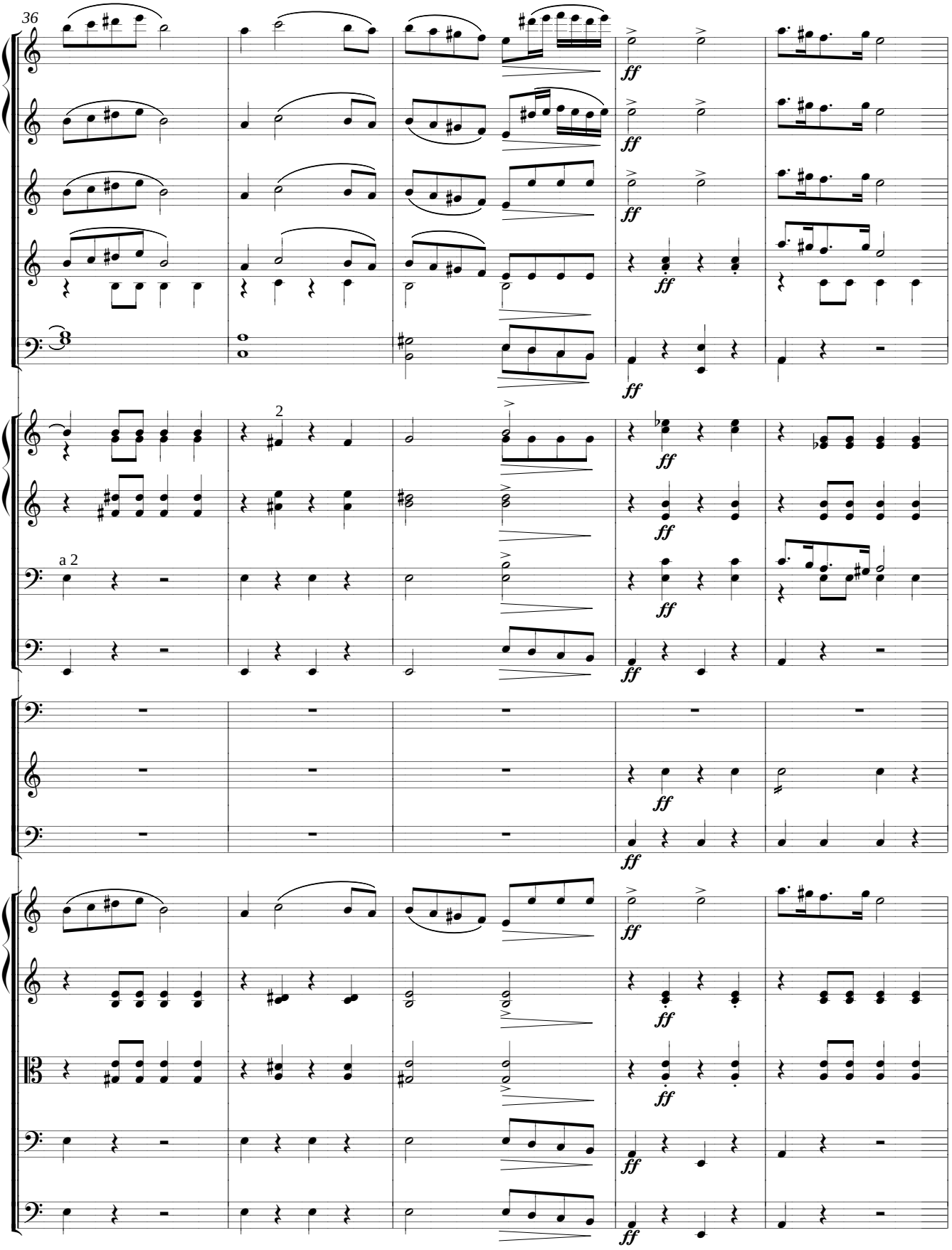
36
ff
2
a 2

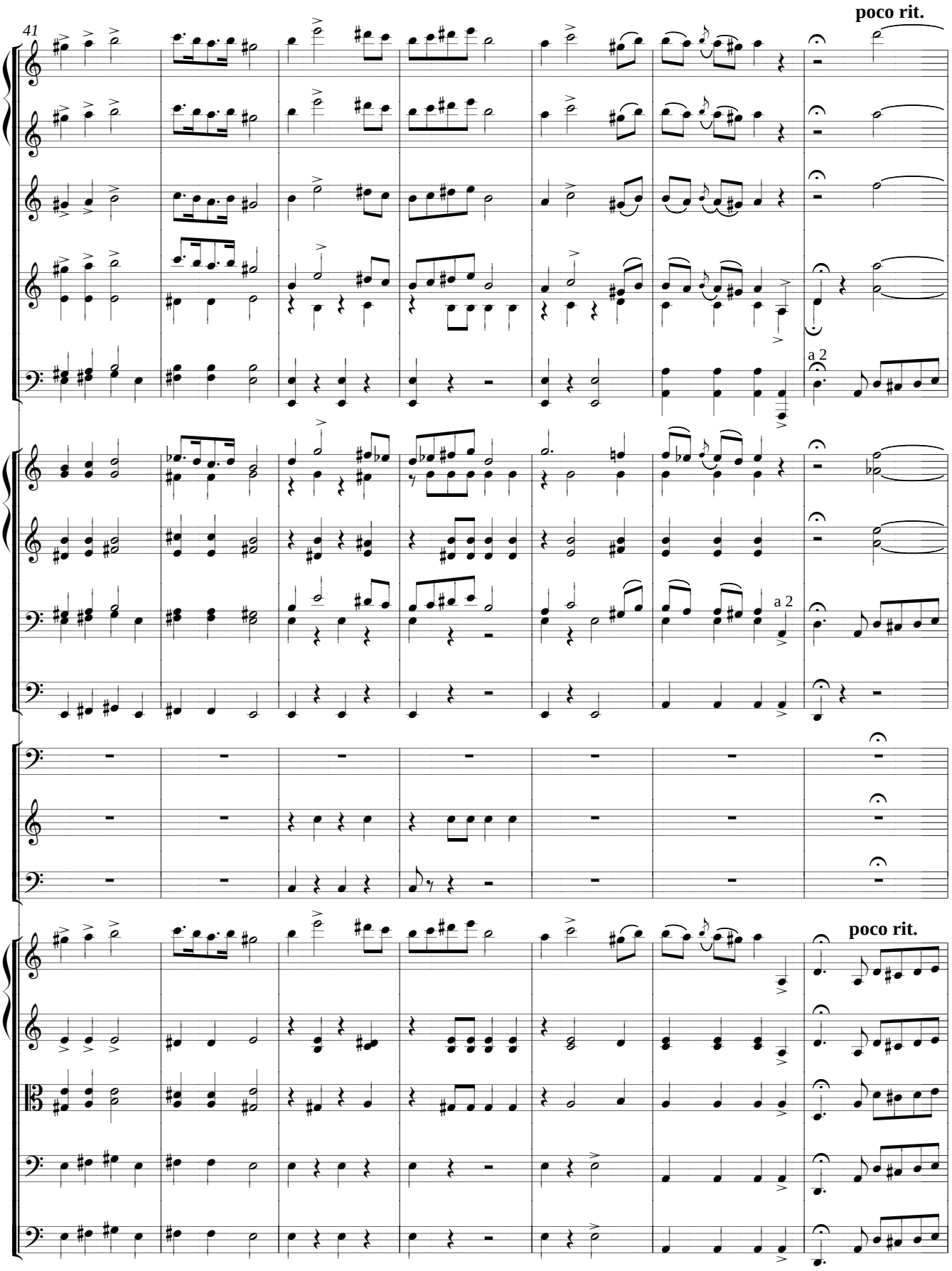
41
poco rit.
a 2
a 2
poco rit.

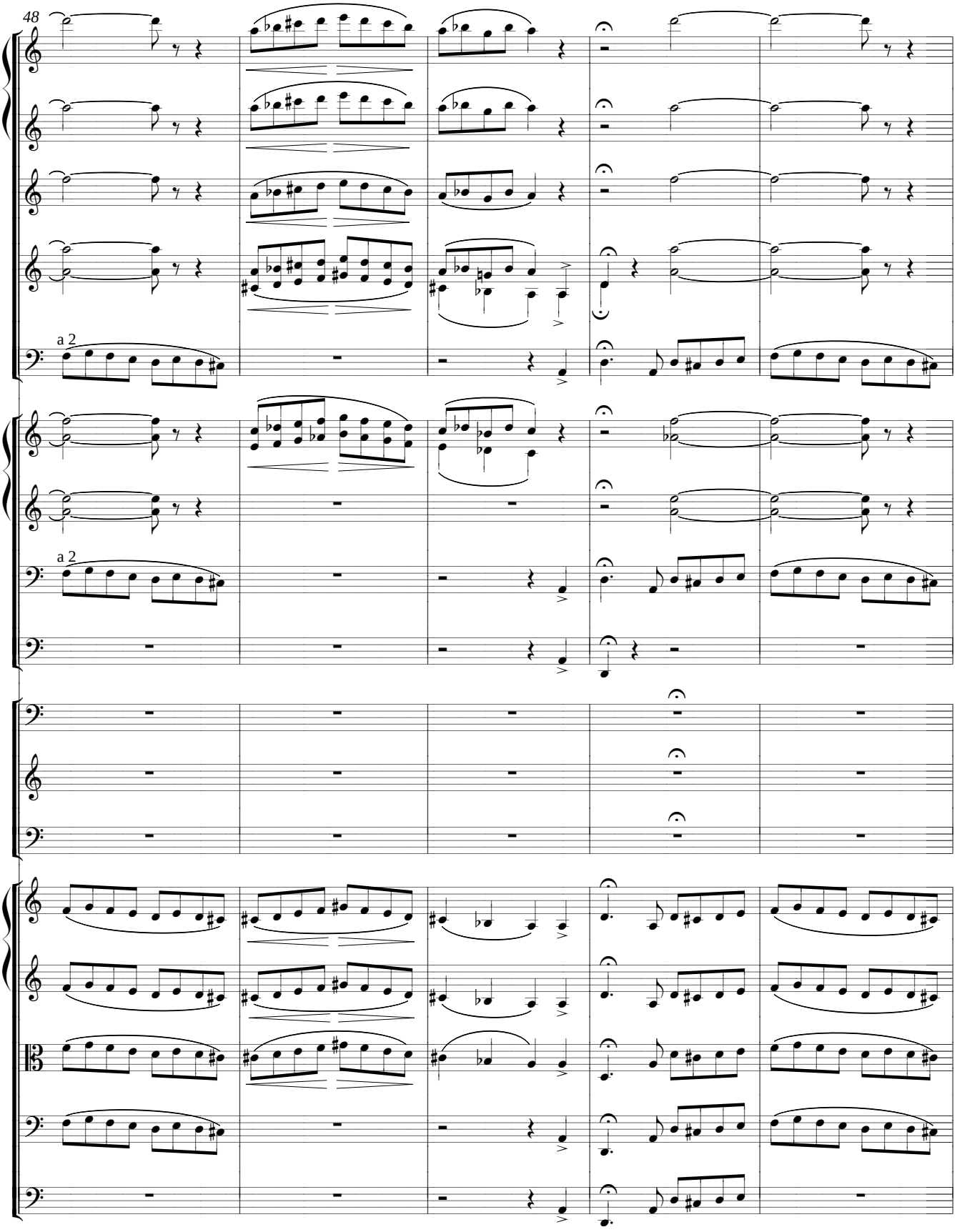
48
a 2
a 2

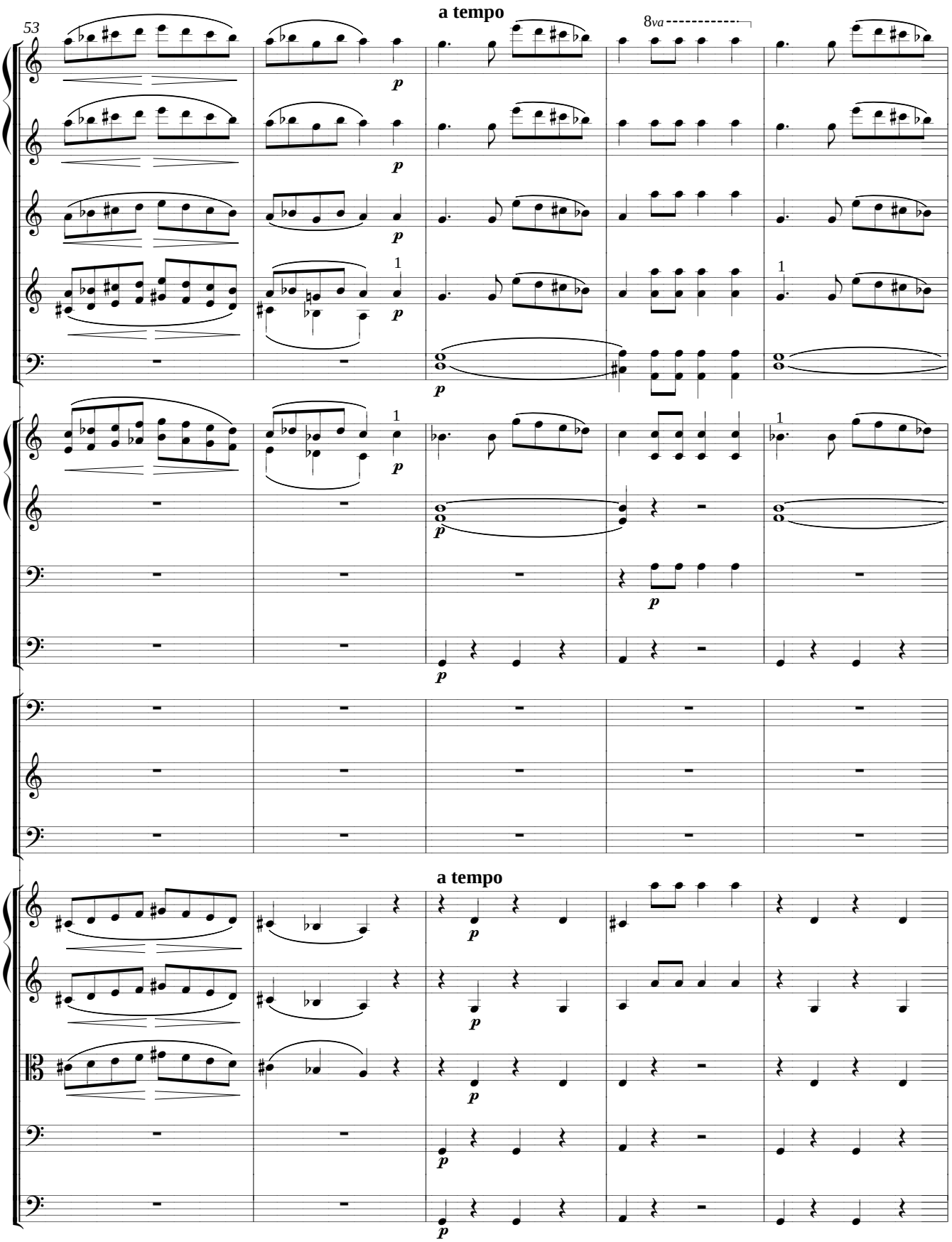
53
a tempo
8va
p
1
a tempo

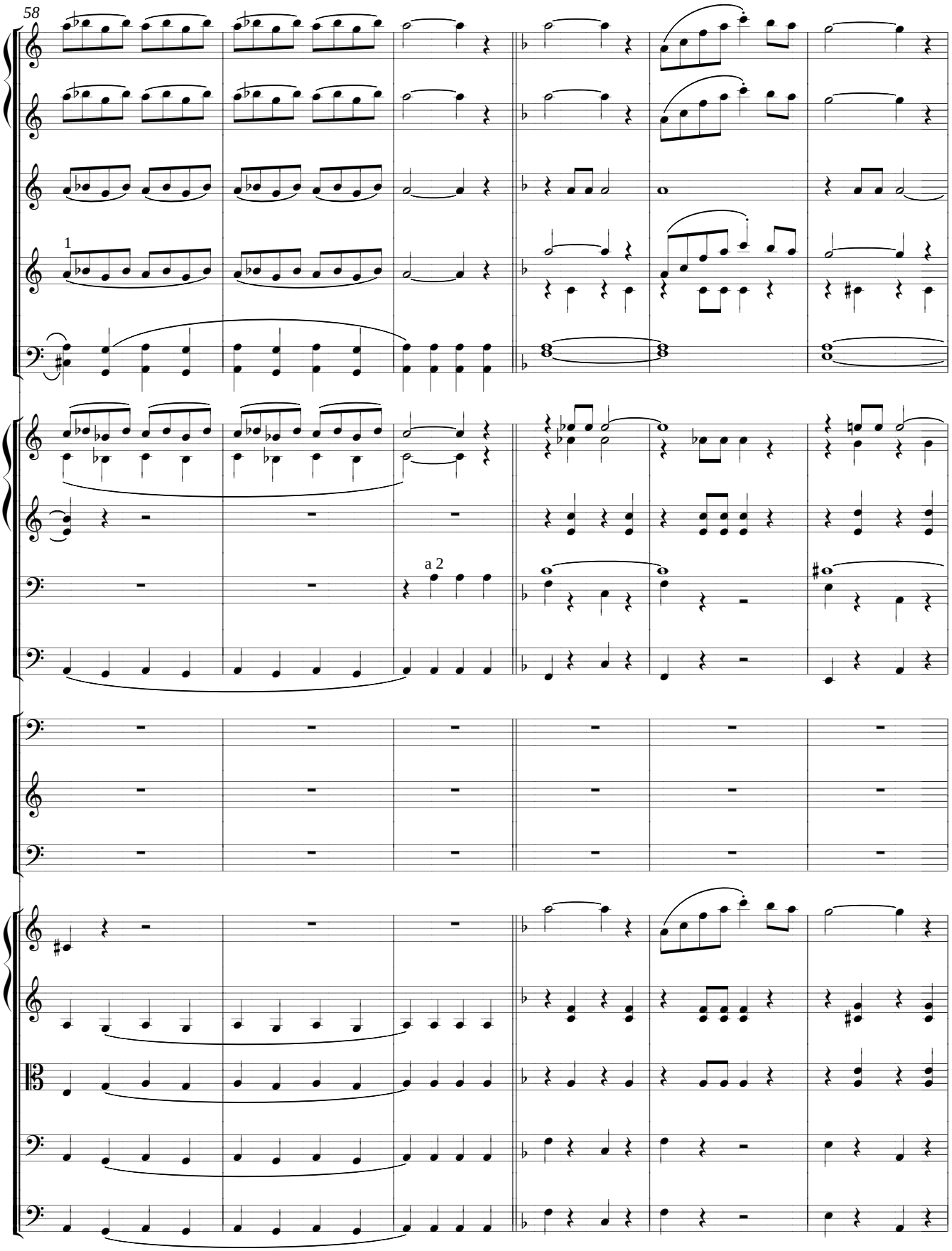
58
1
a 2

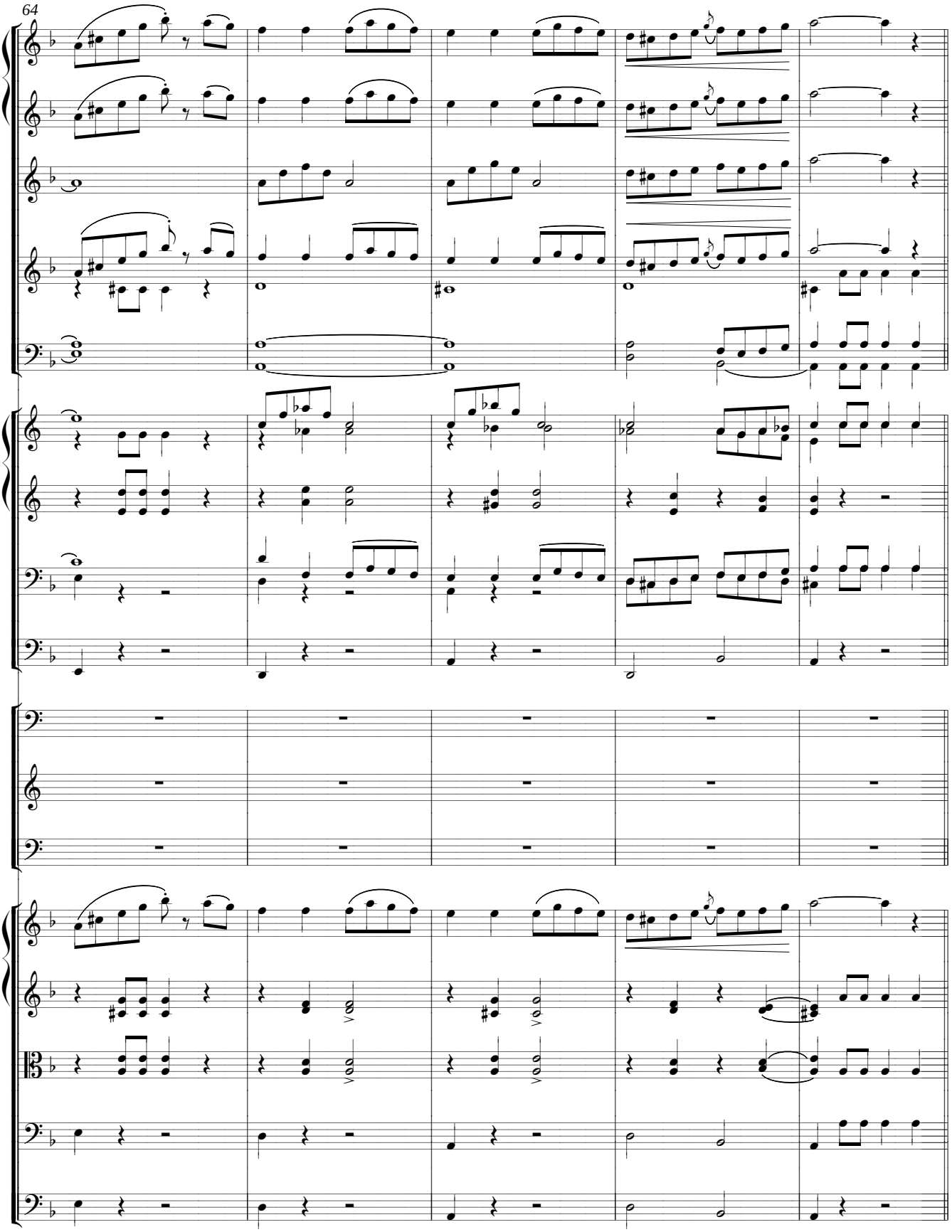
64

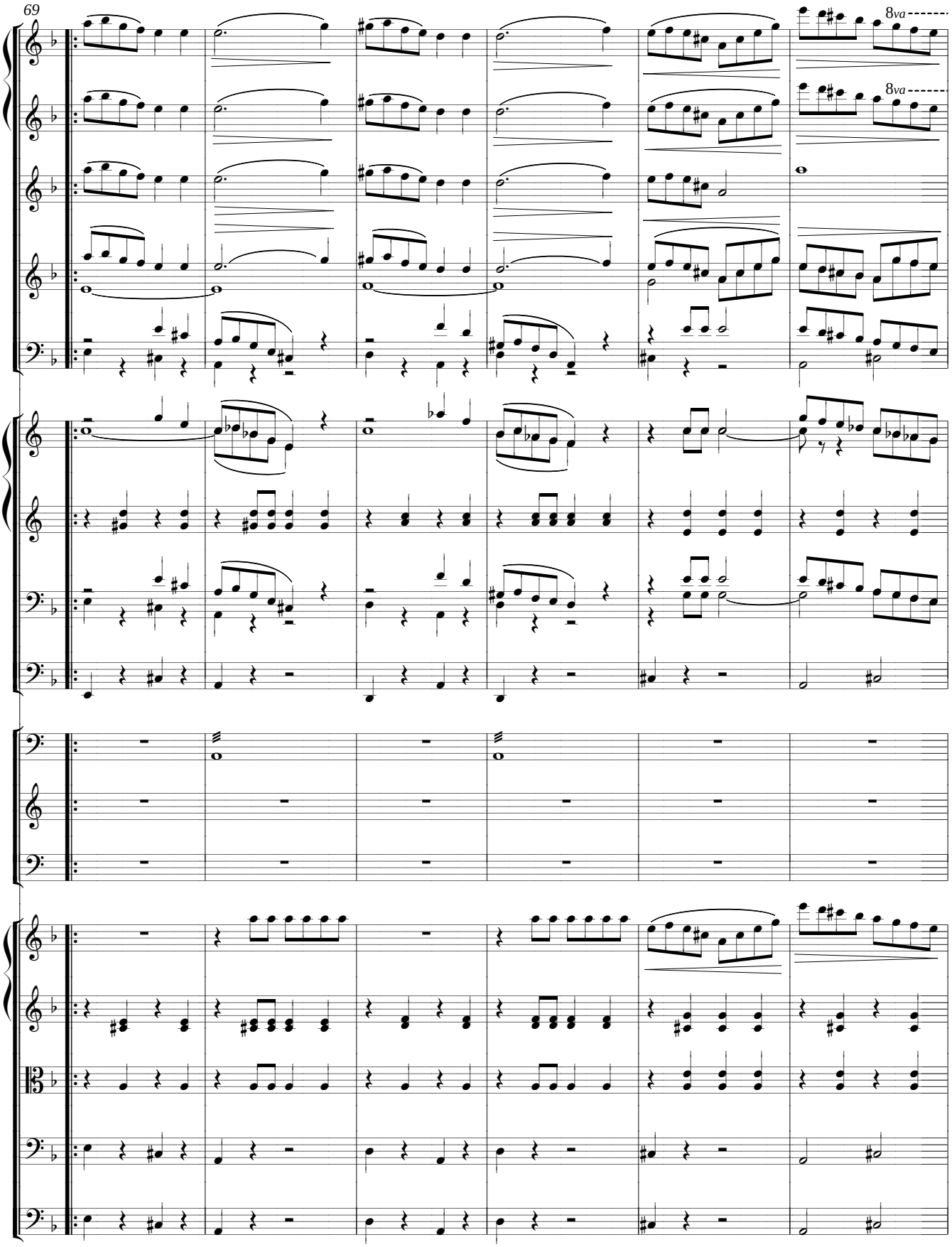
69
8va
8va

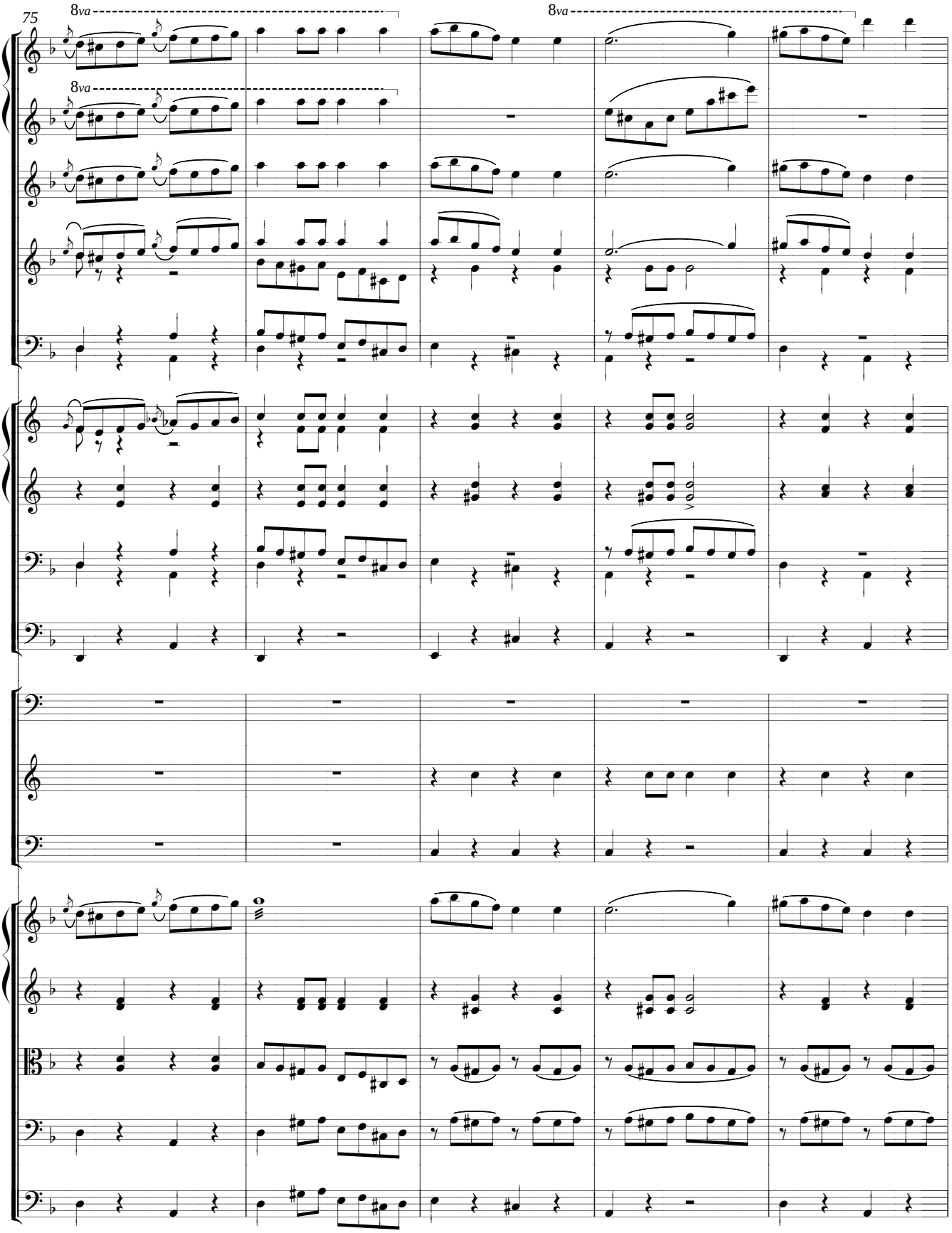
75
8va
8va
8va

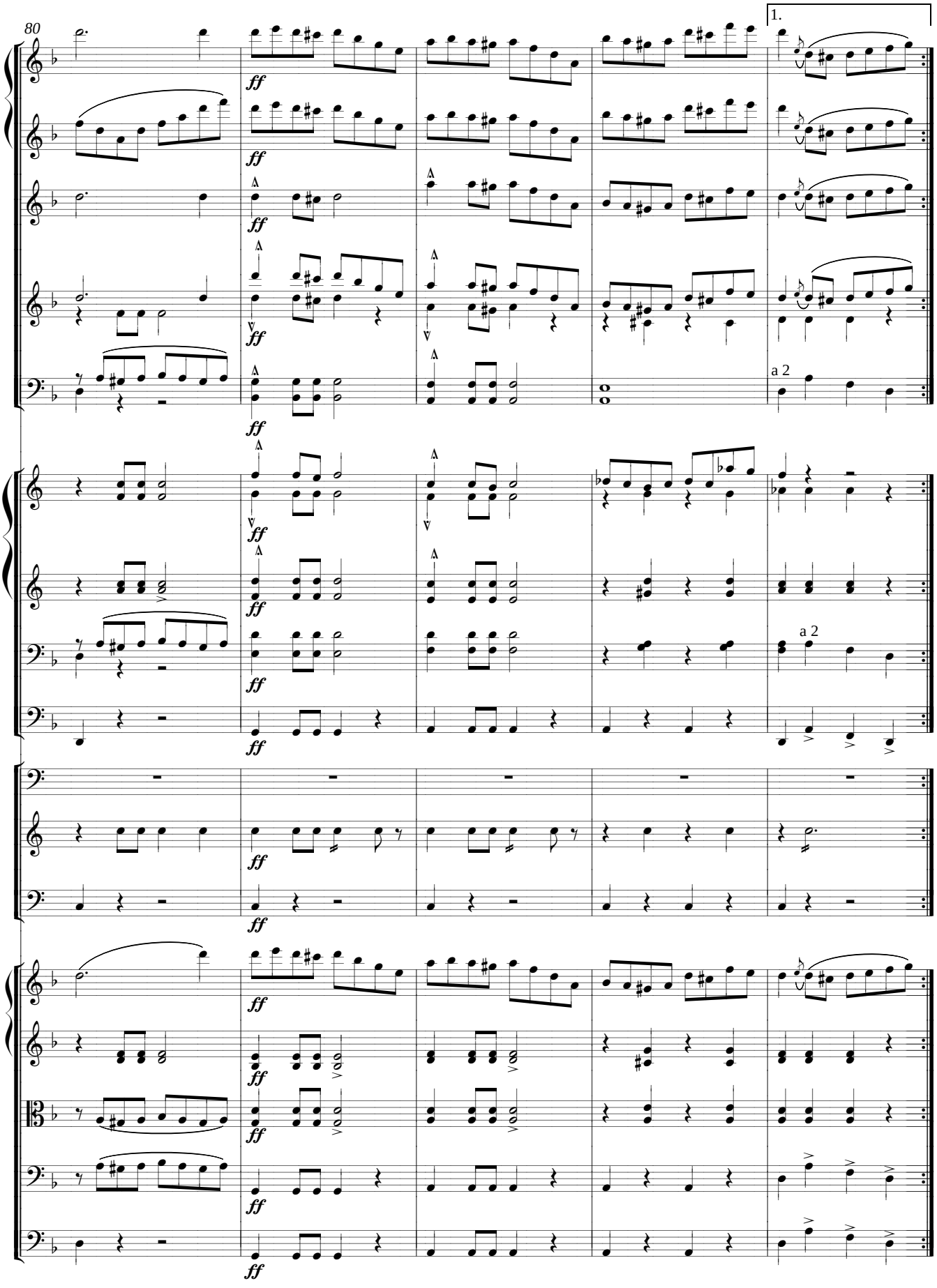
80
1.
ff
a 2
a 2

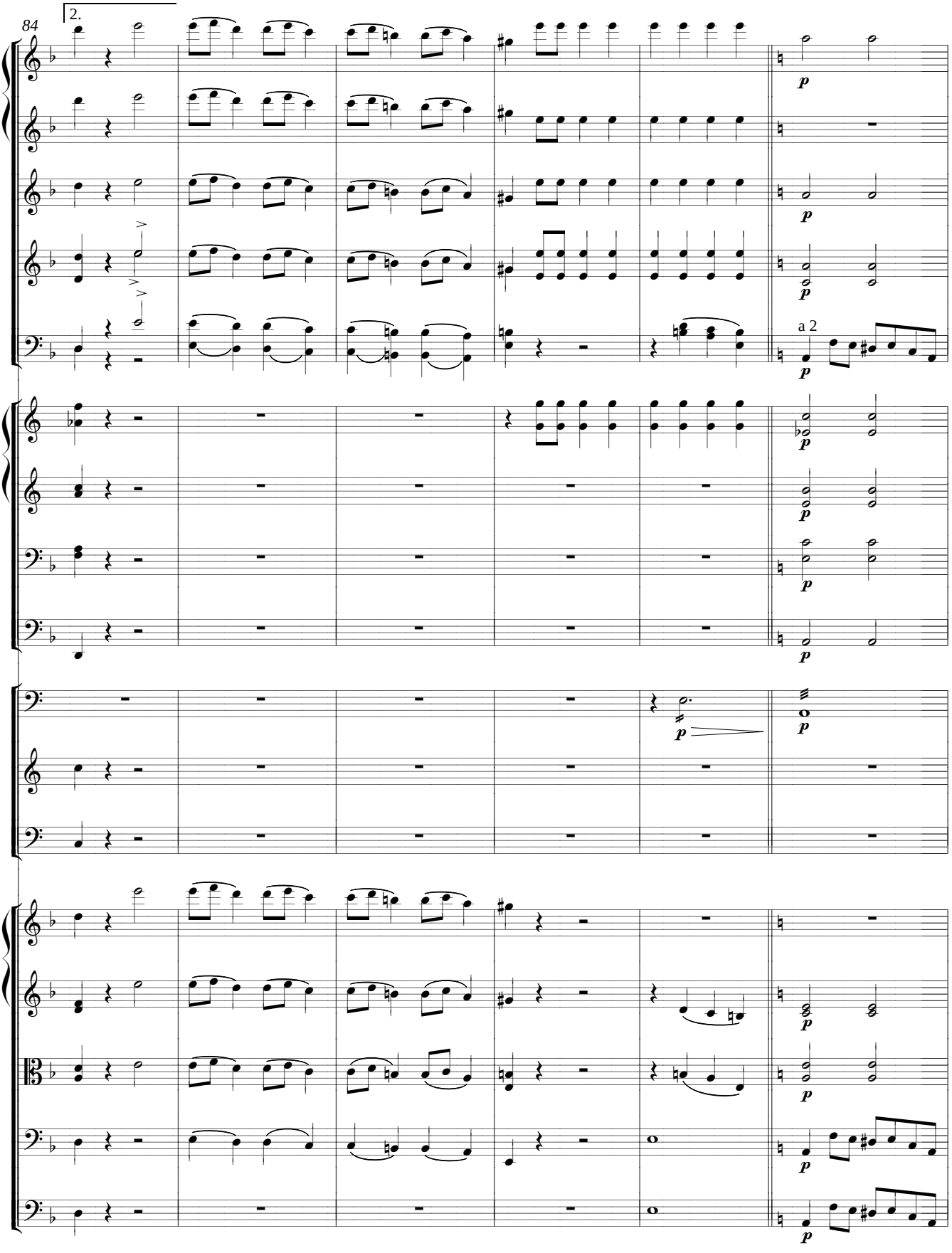
84
2.
a 2

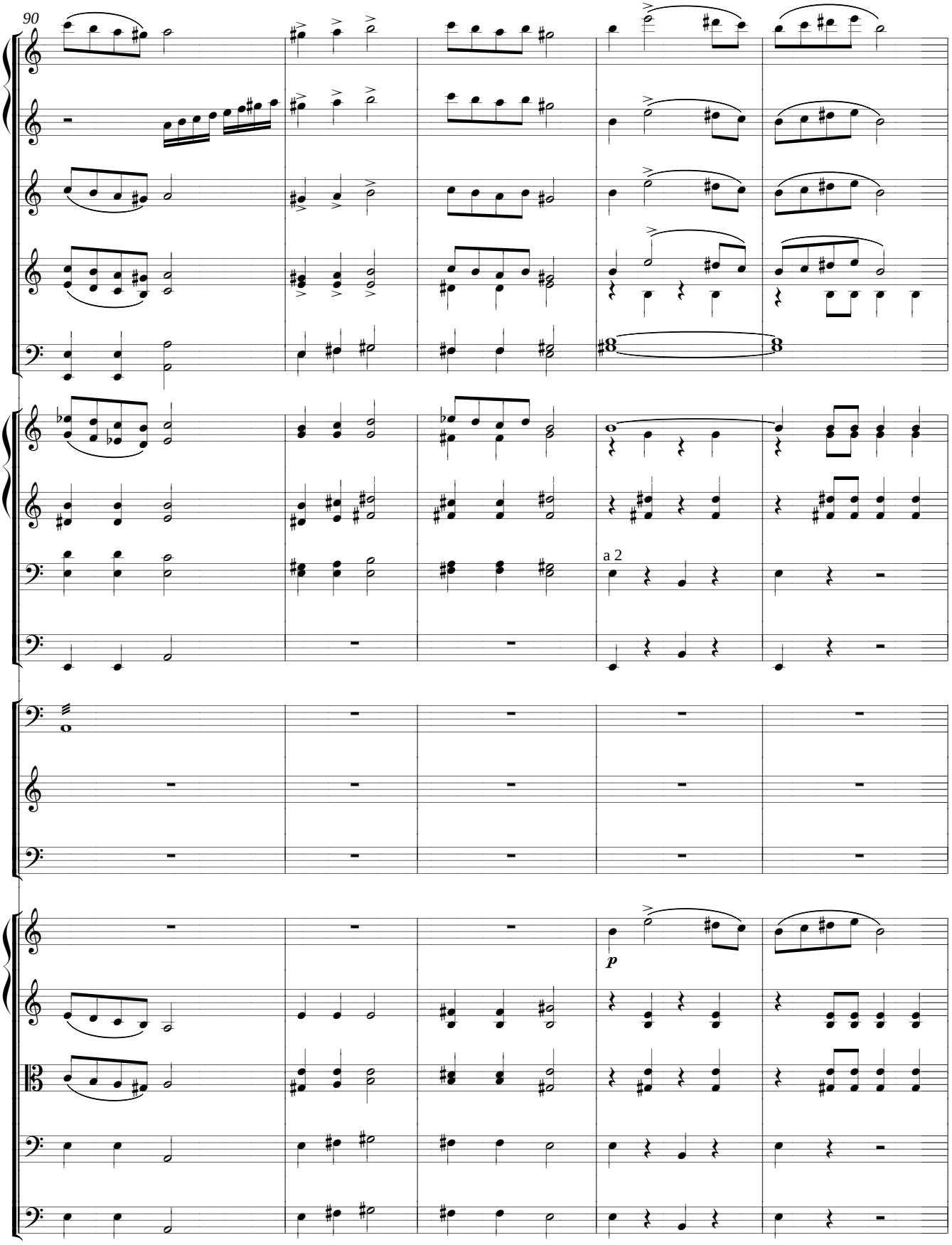
90
a 2
p

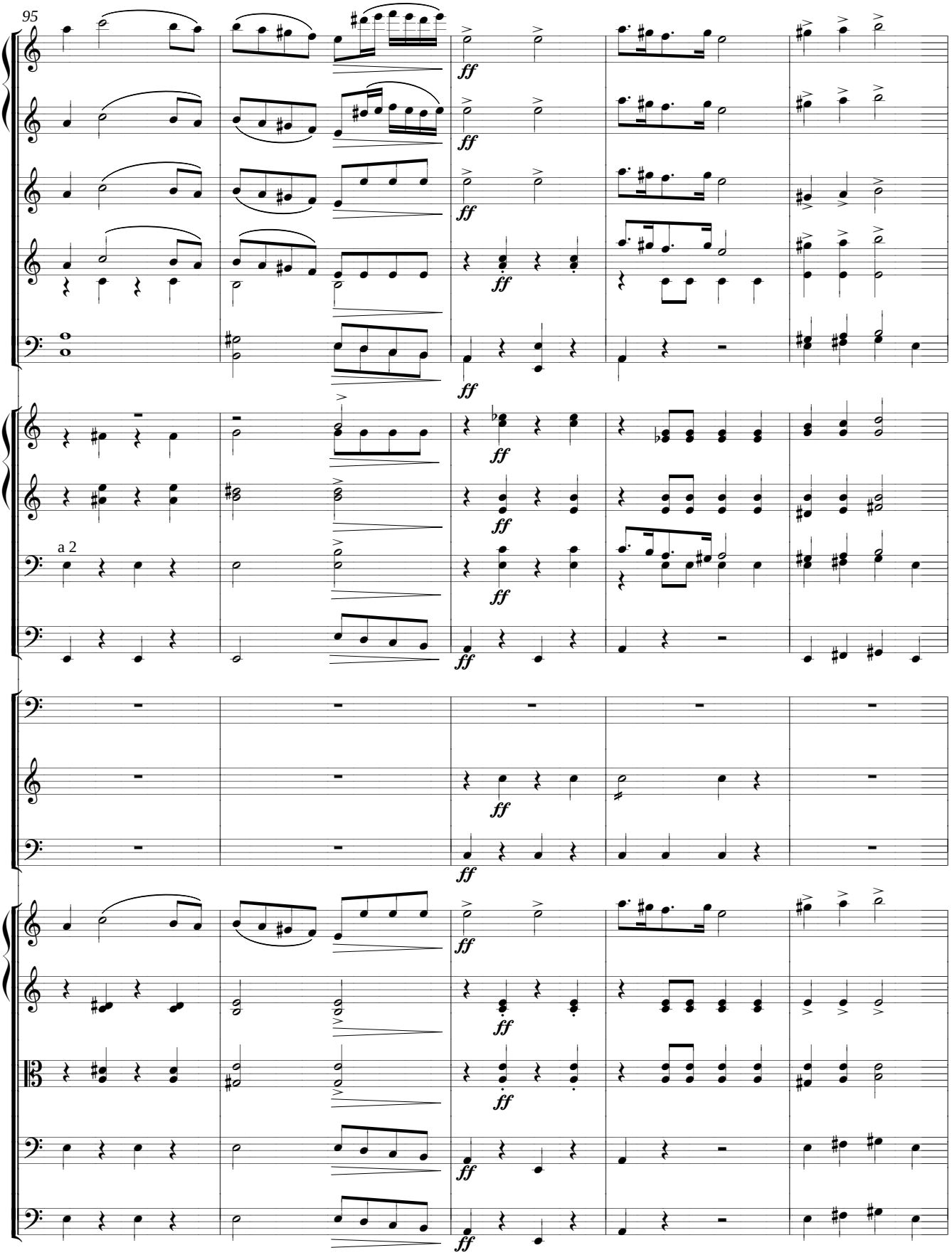
95
ff
a 2

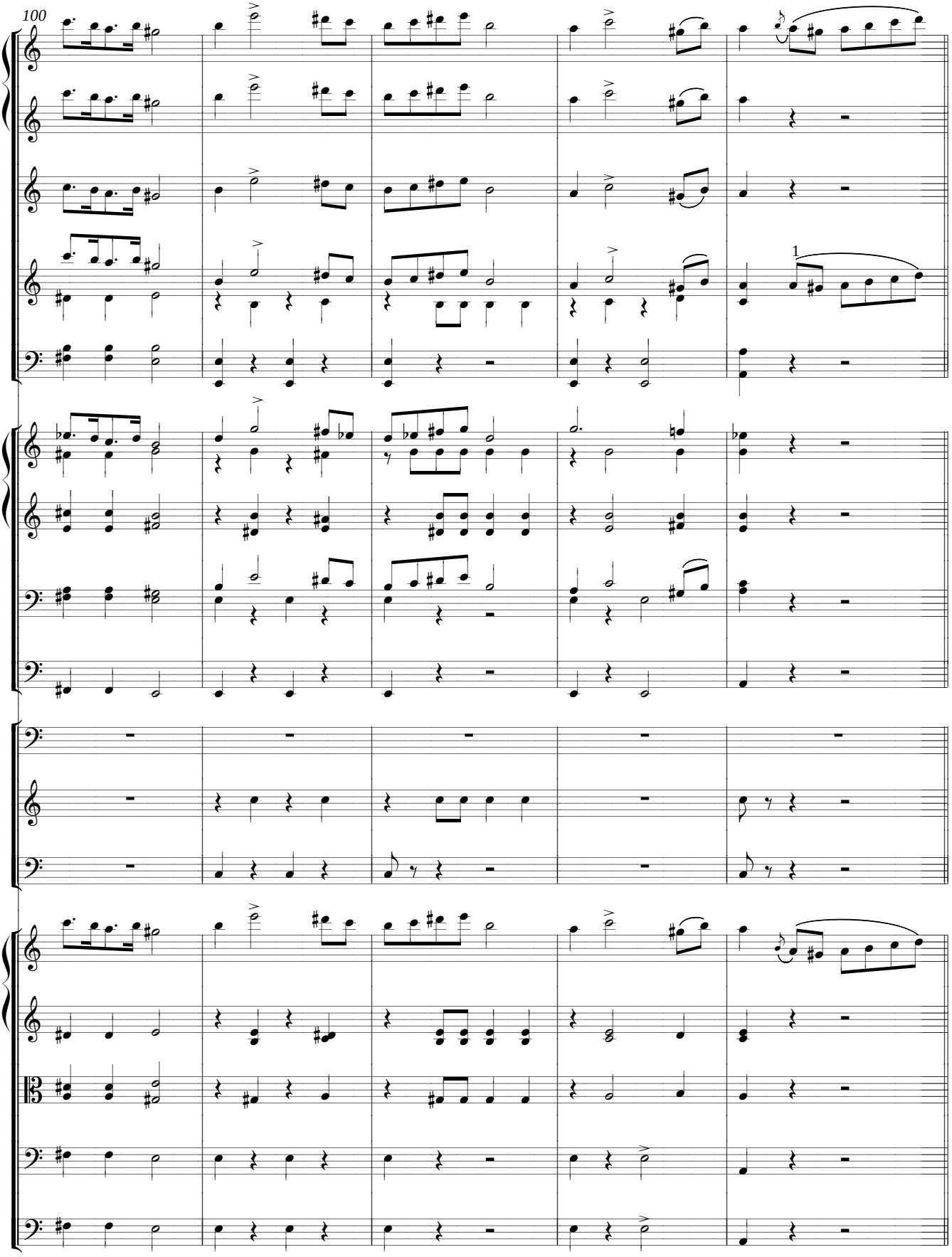
100
1

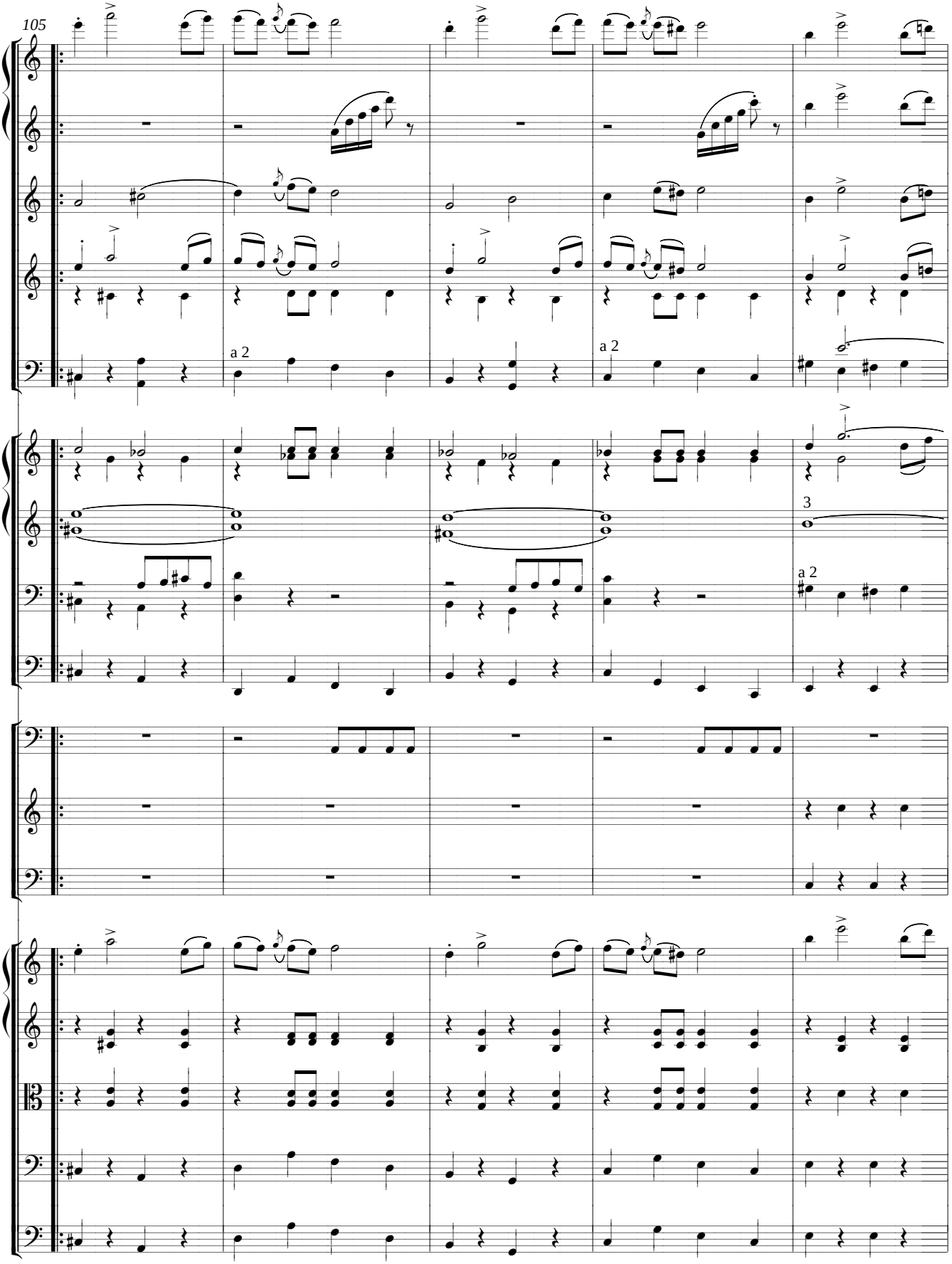
105
a 2
a 2
3
a 2

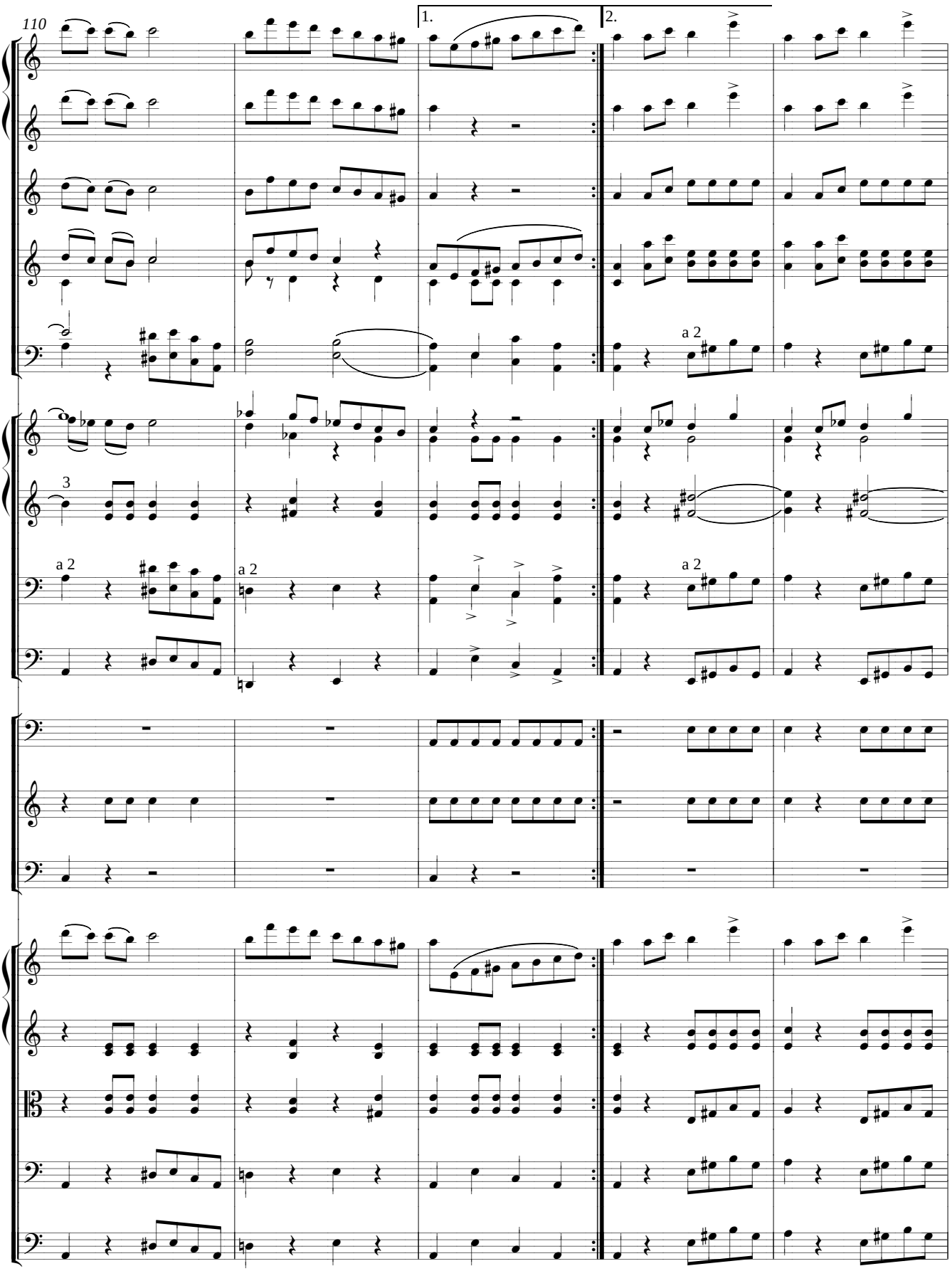
110
1.
2.
a 2
3
a 2
a 2
a 2

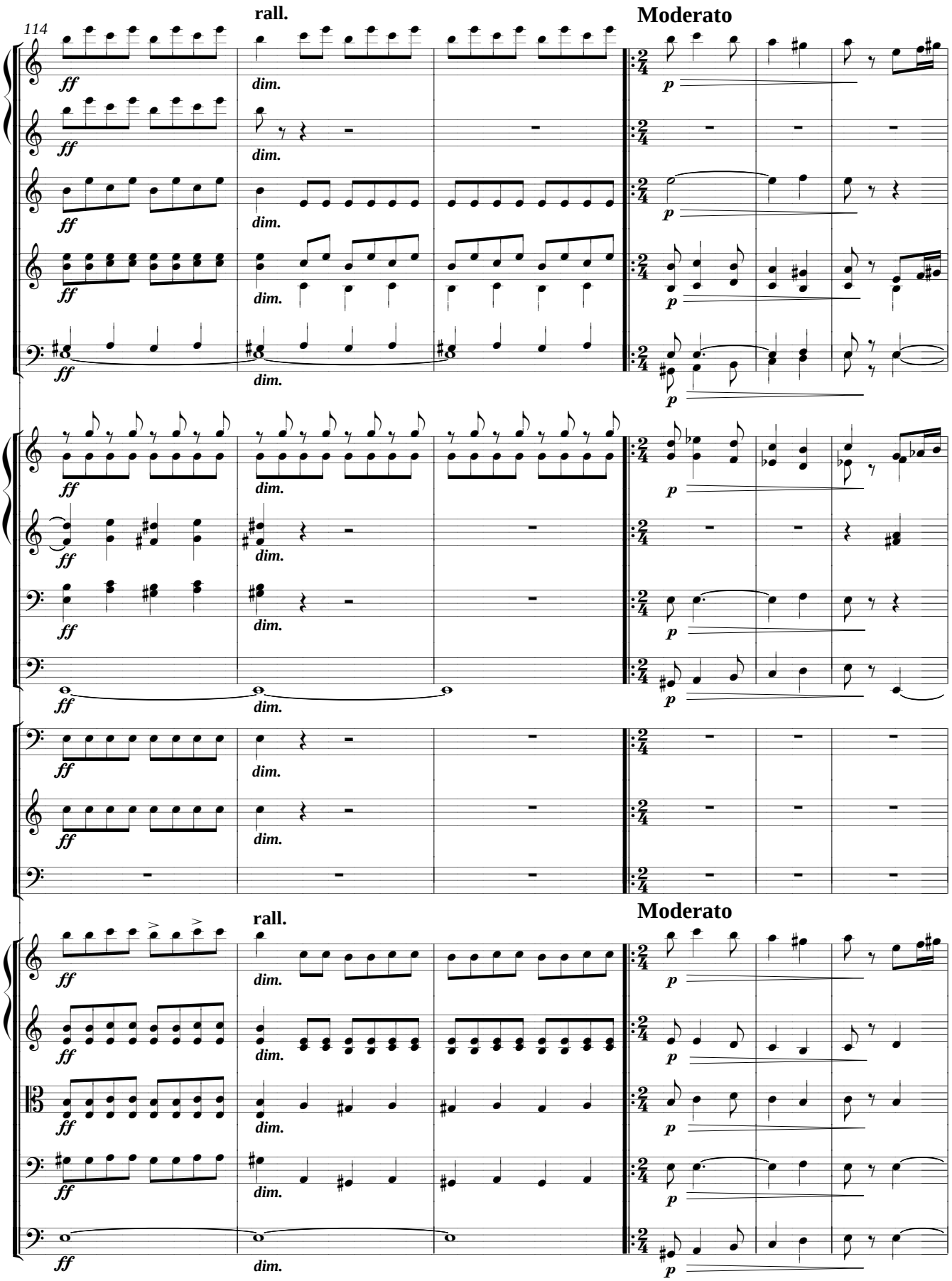
114
rall.
Moderato
ff
dim.
p
rall.
Moderato

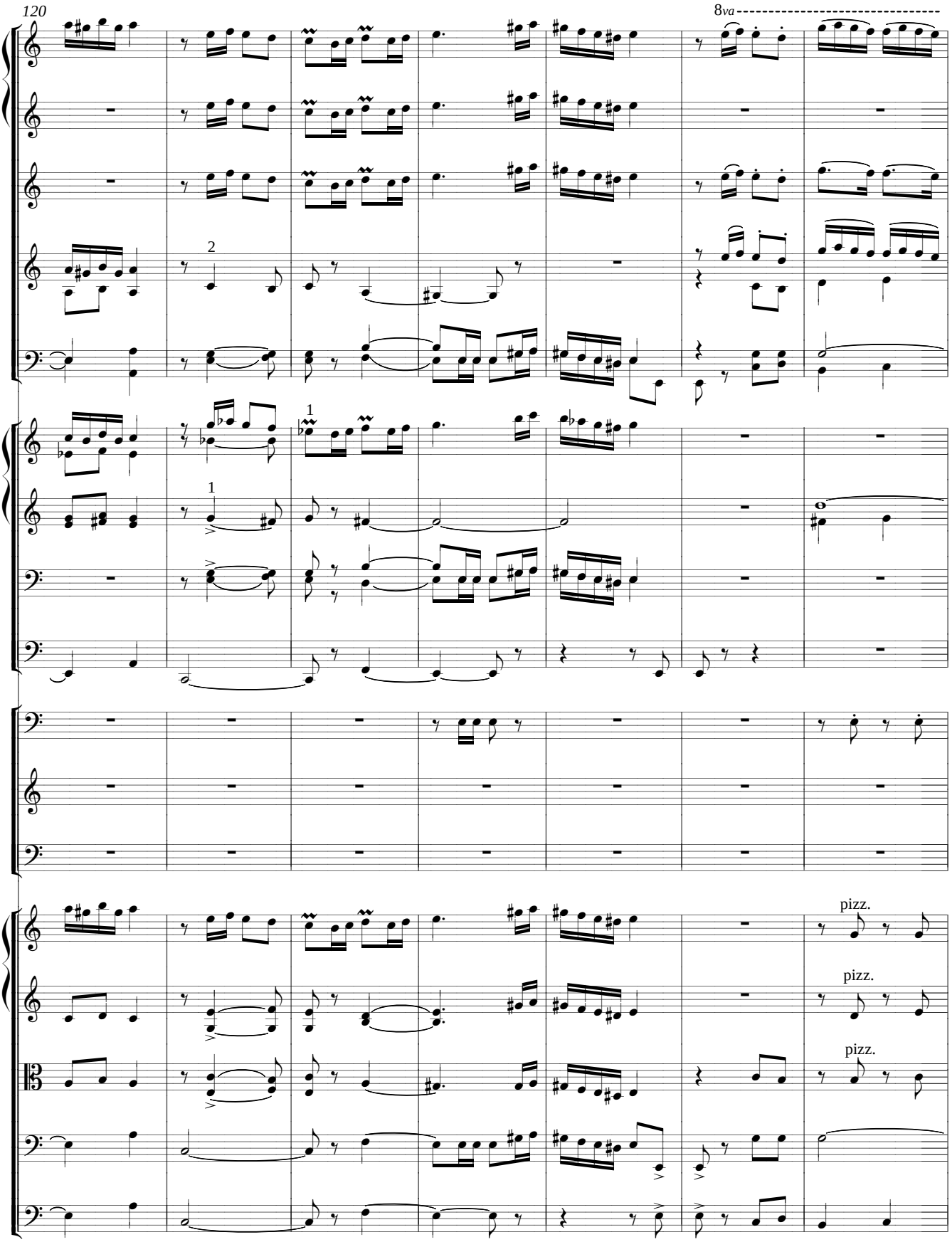
120
8va
2
1
1
pizz.
pizz.
pizz.

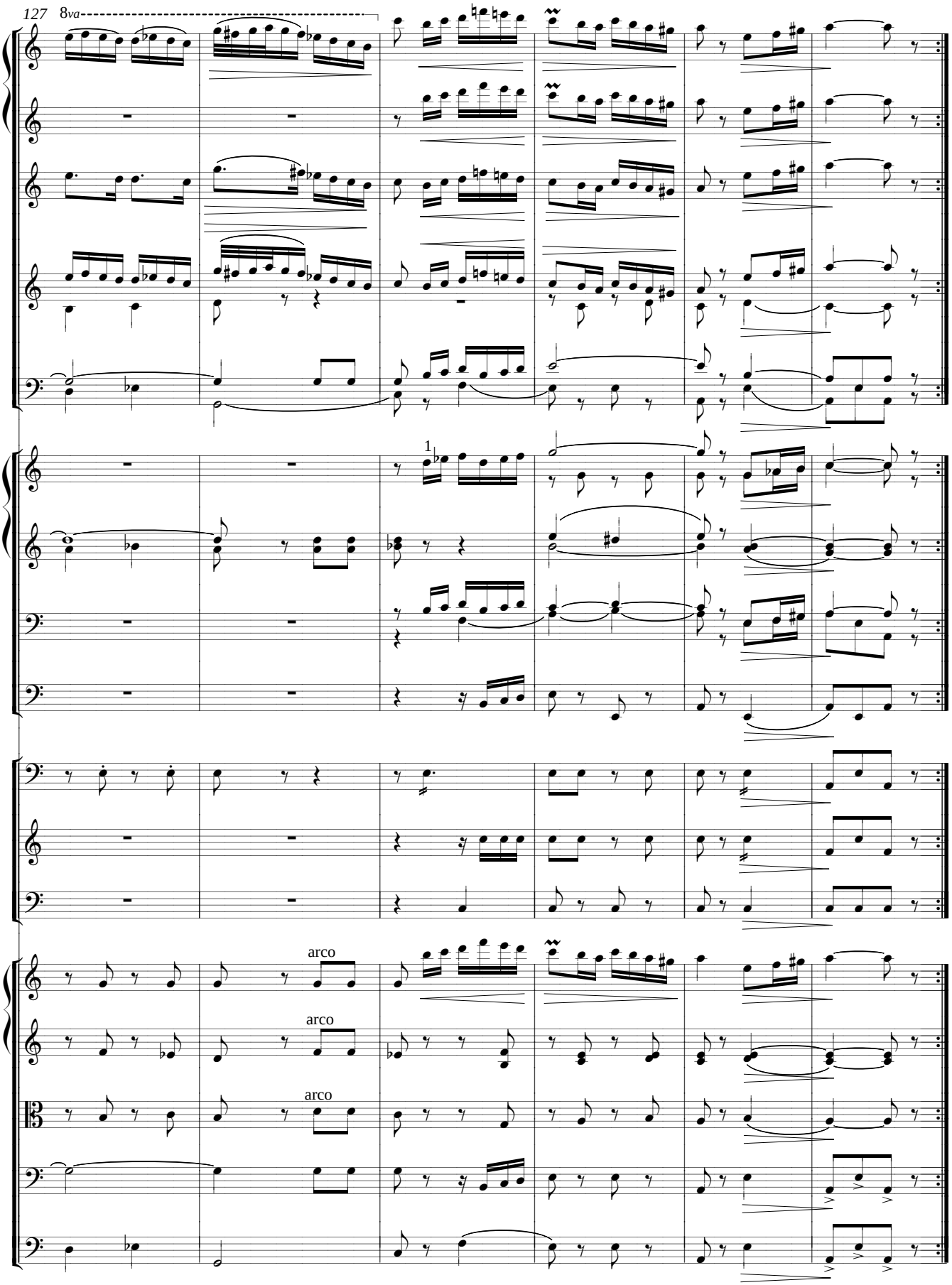
127
8va
1
arco
arco
arco

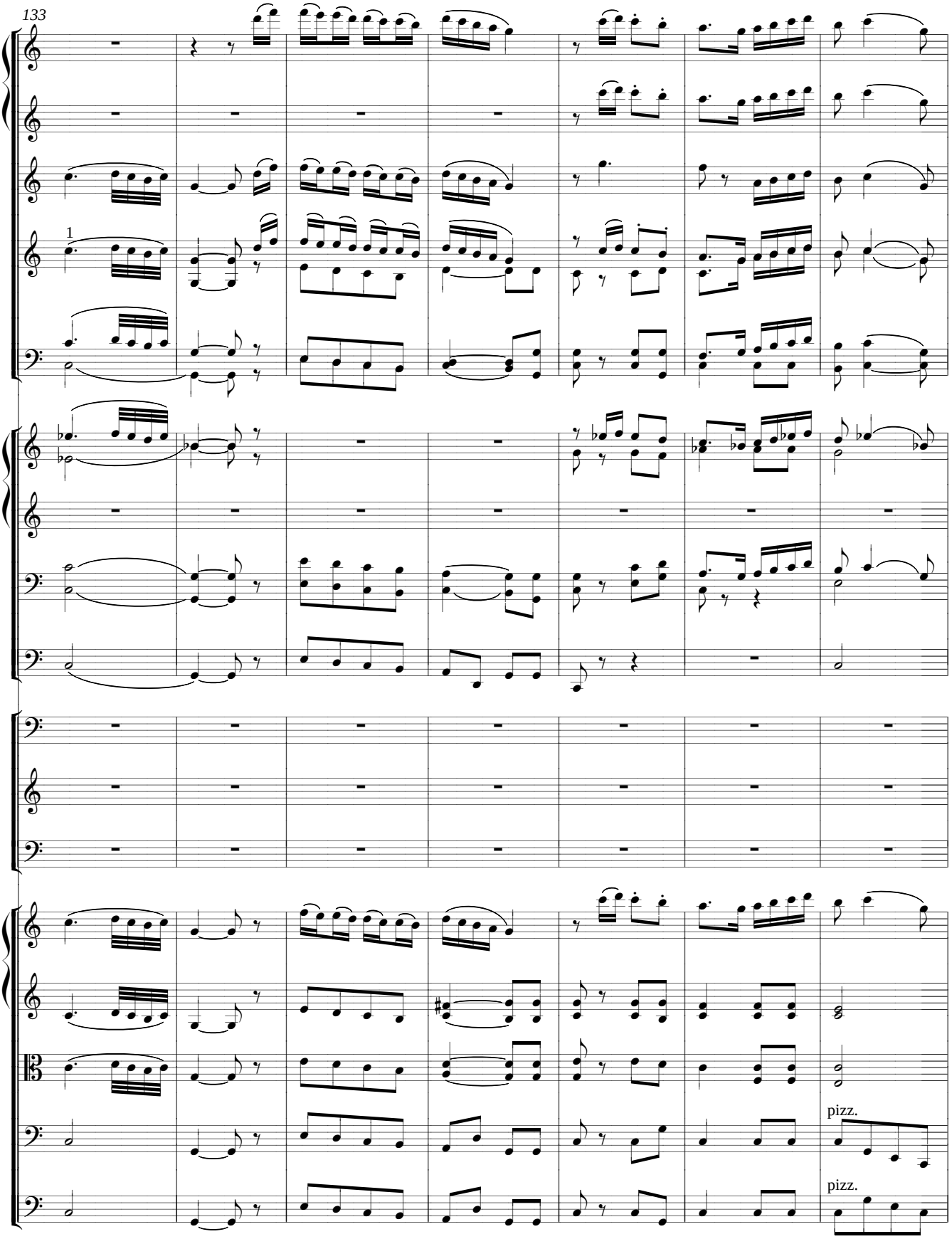
133
1
pizz.
pizz.

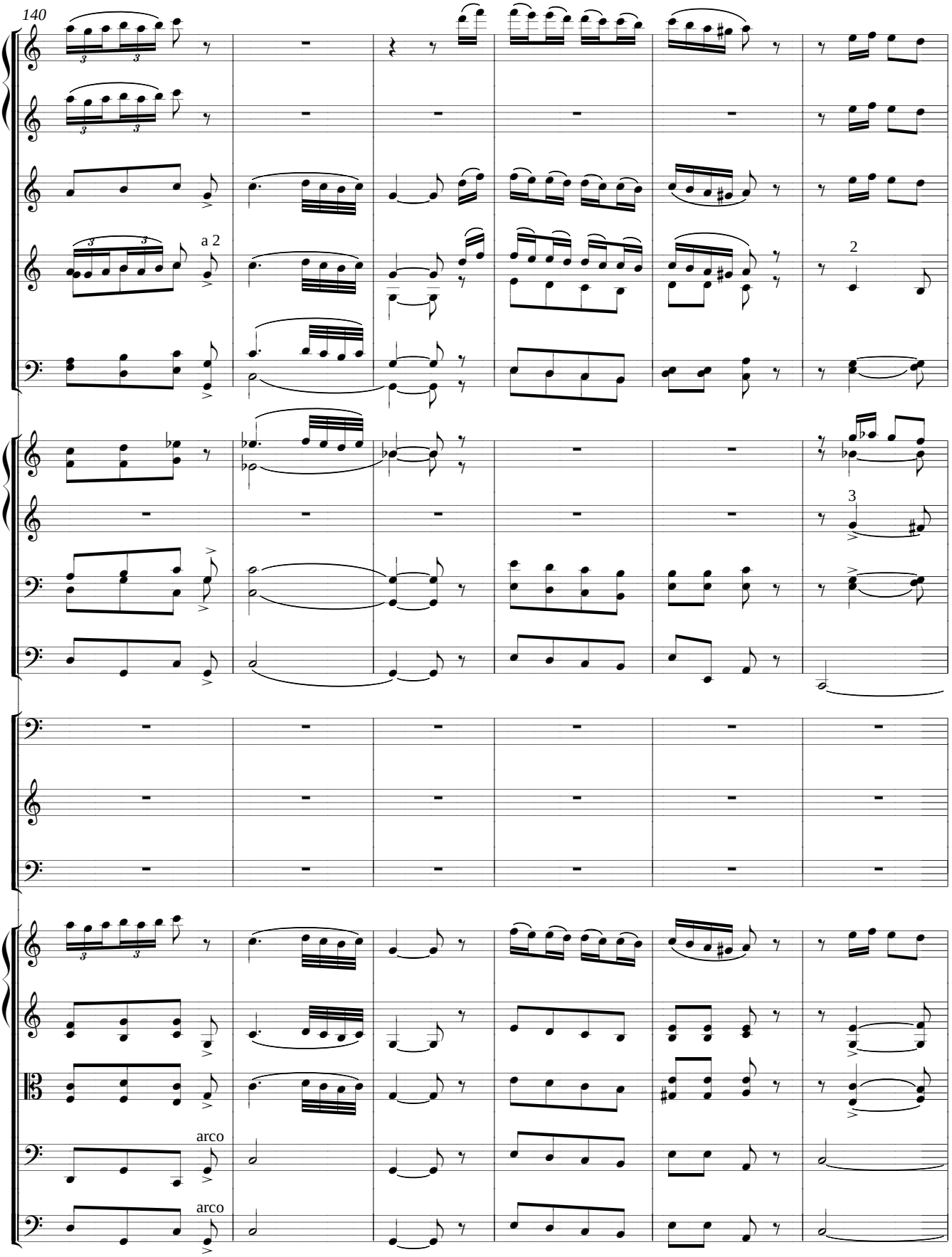
140
a 2
2
3
arco
arco

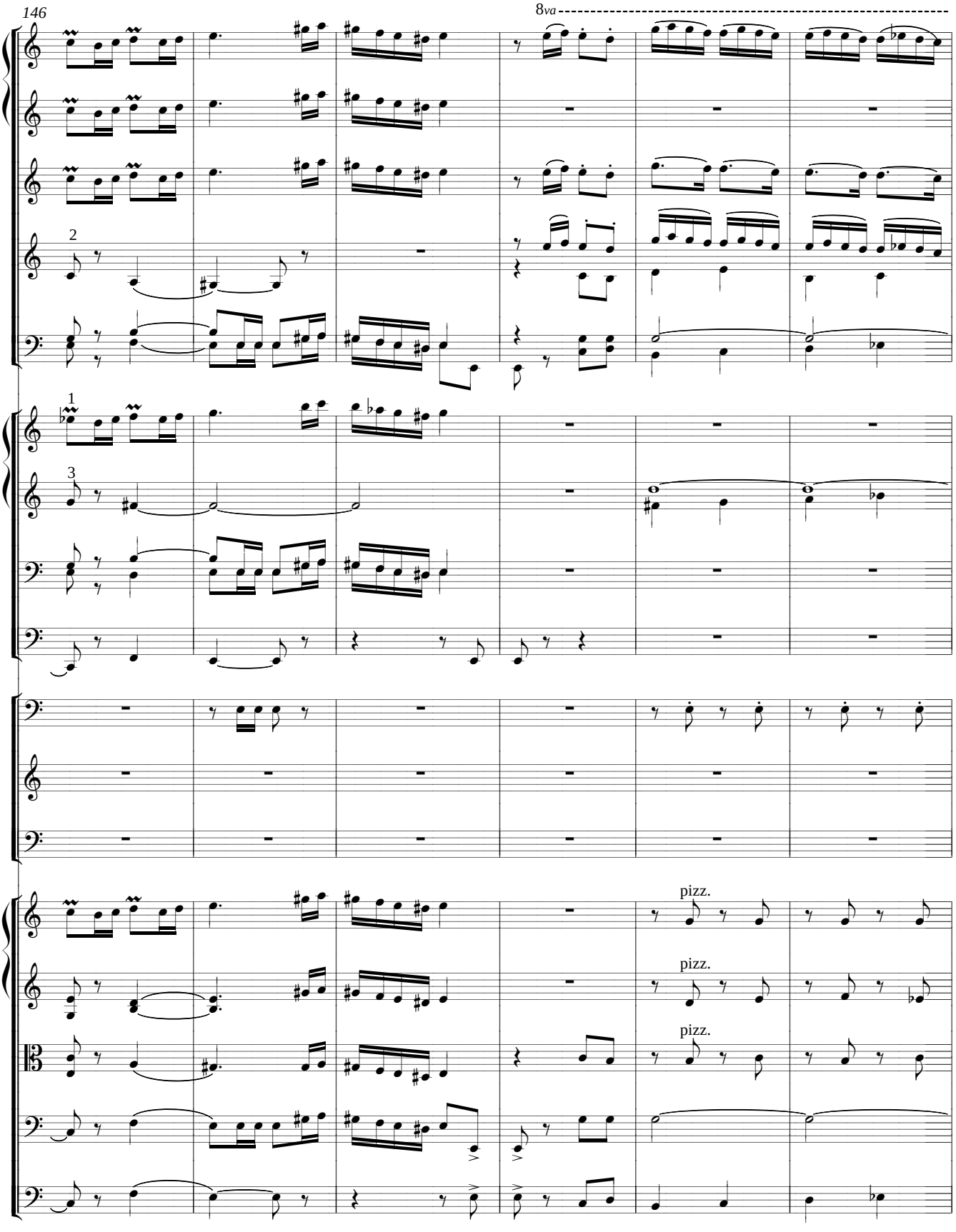
146
8va
2
1
3
pizz.
pizz.
pizz.

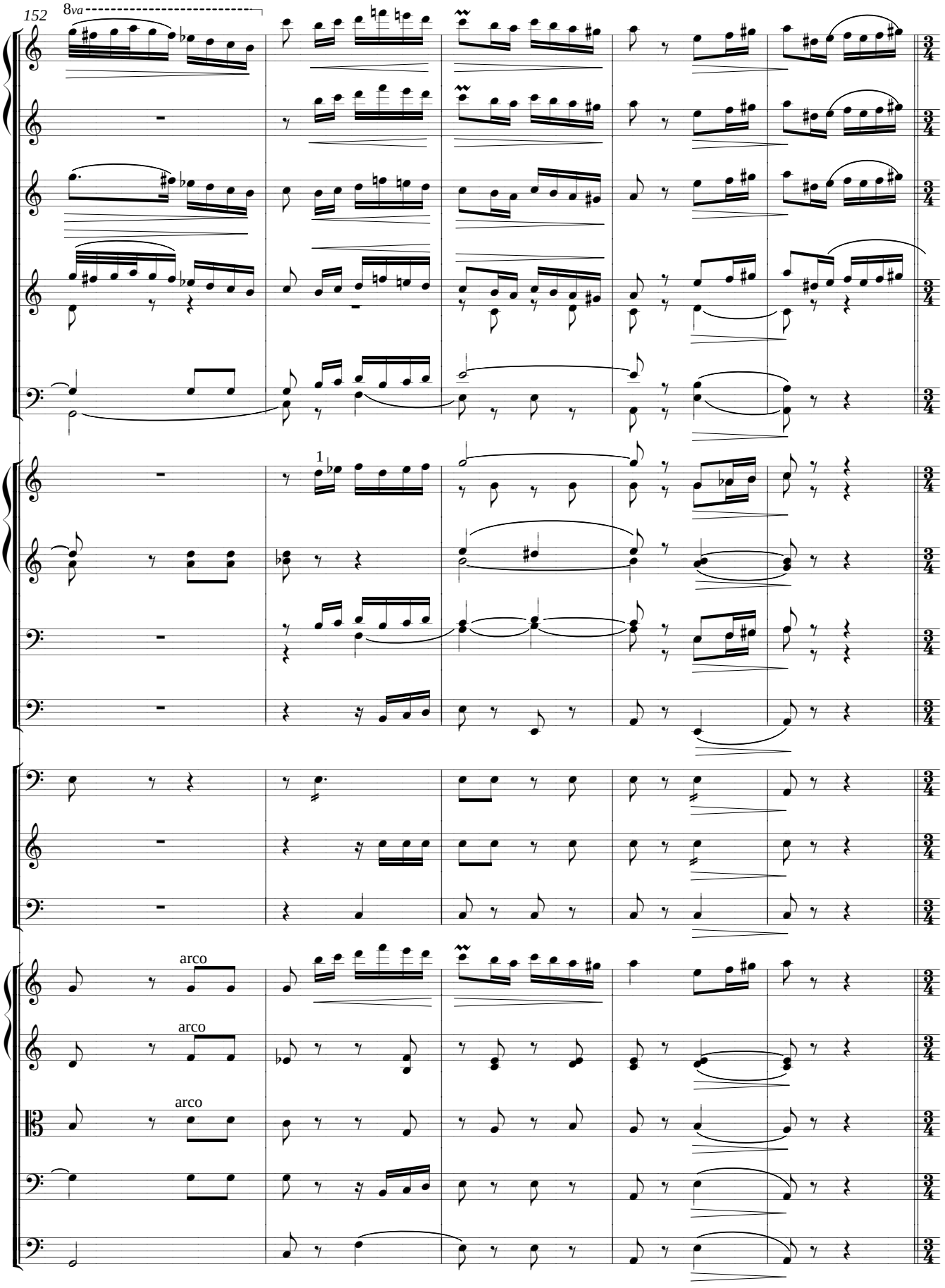
152
8va
1
arco
arco
arco

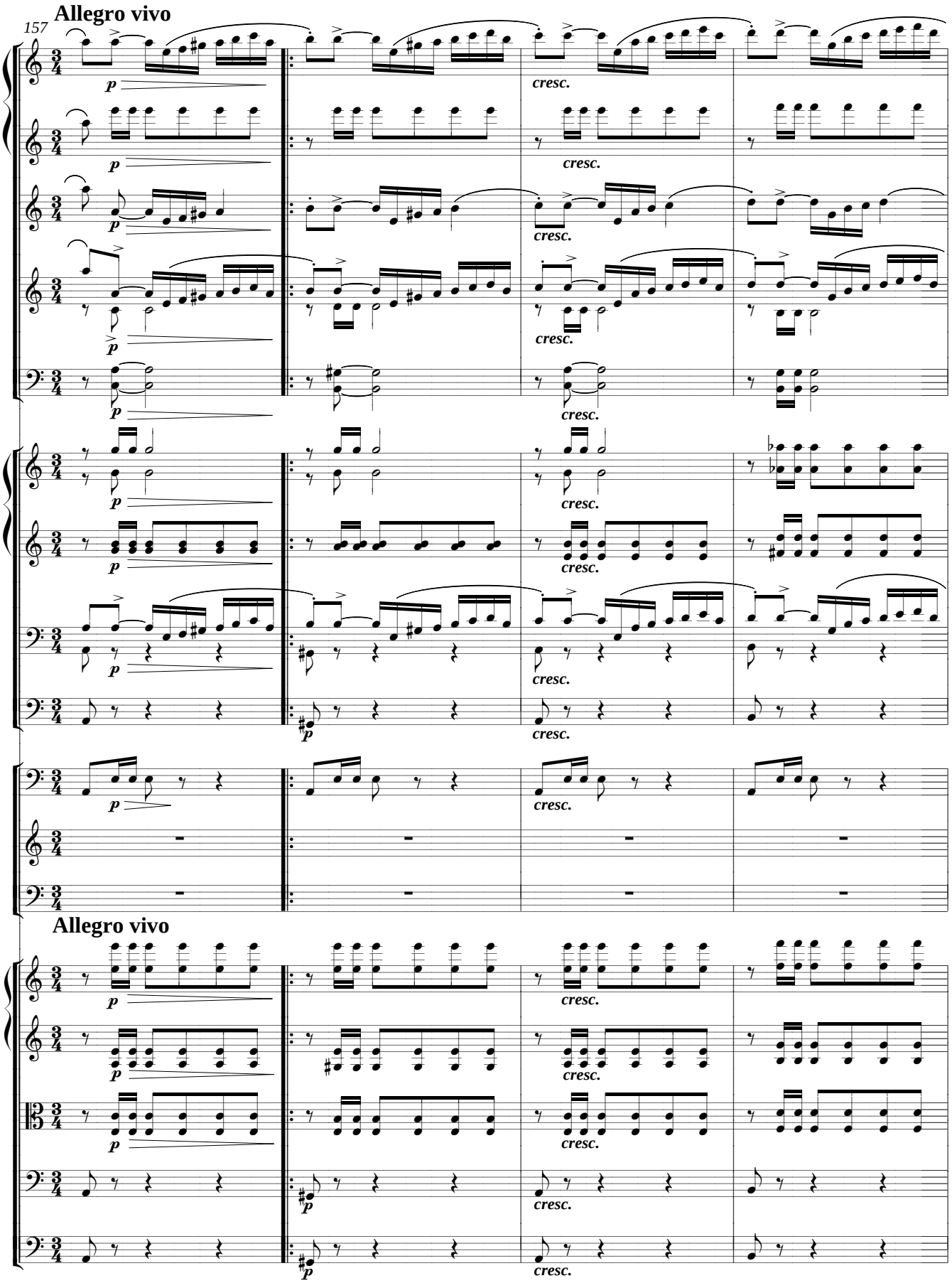
Allegro vivo
157
p
cresc.
Allegro vivo

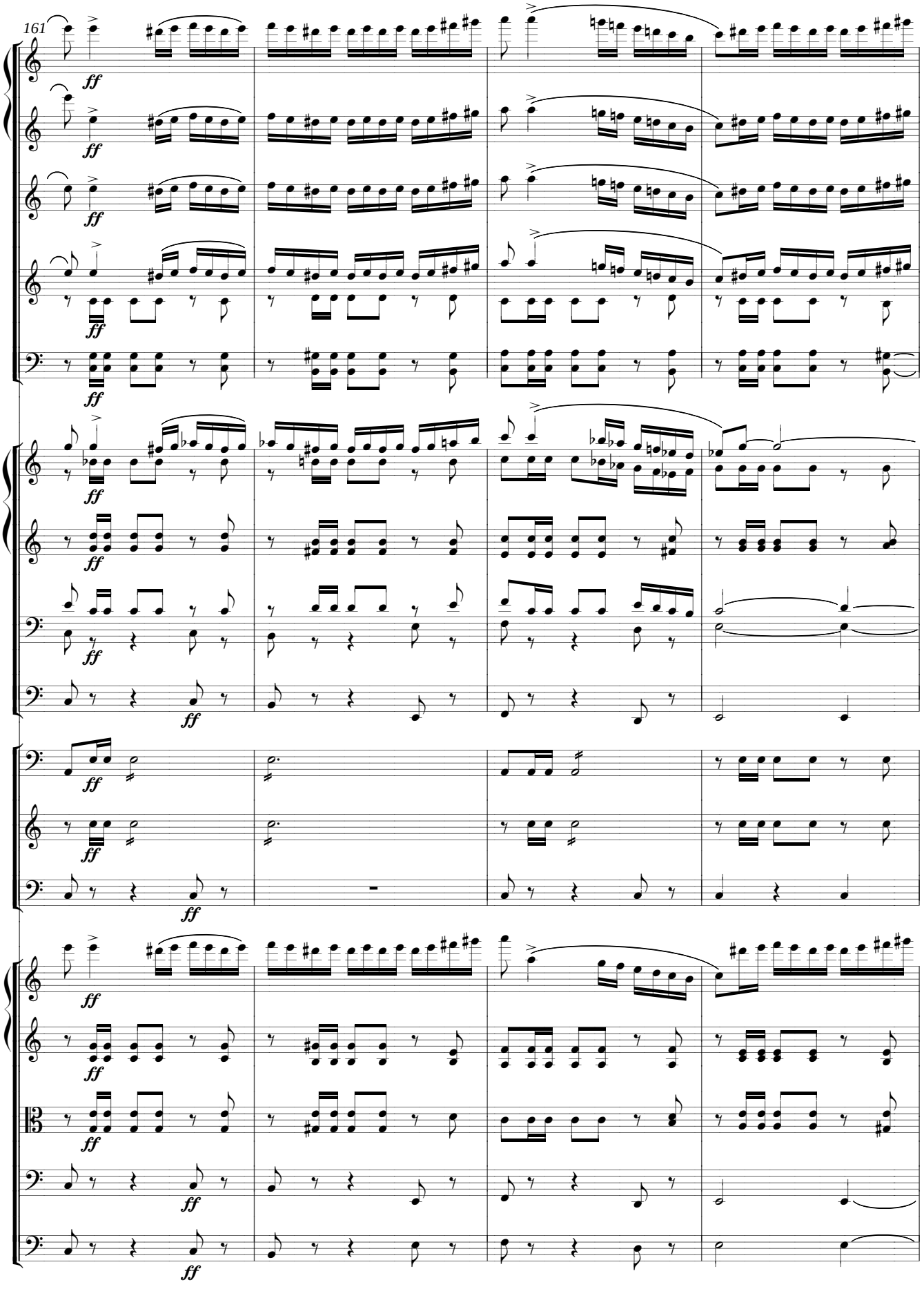
161
ff

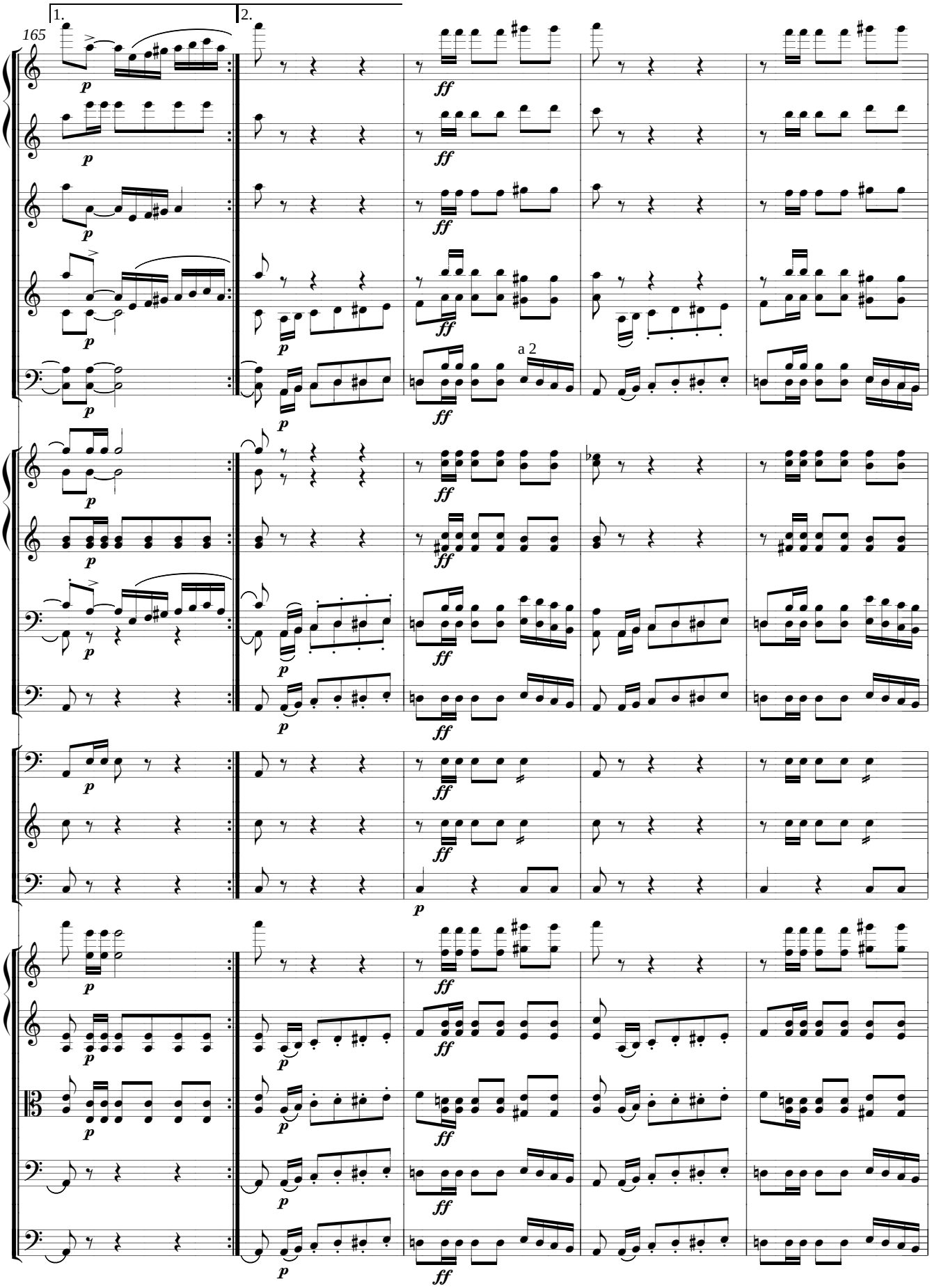
165
1.
2.
a 2

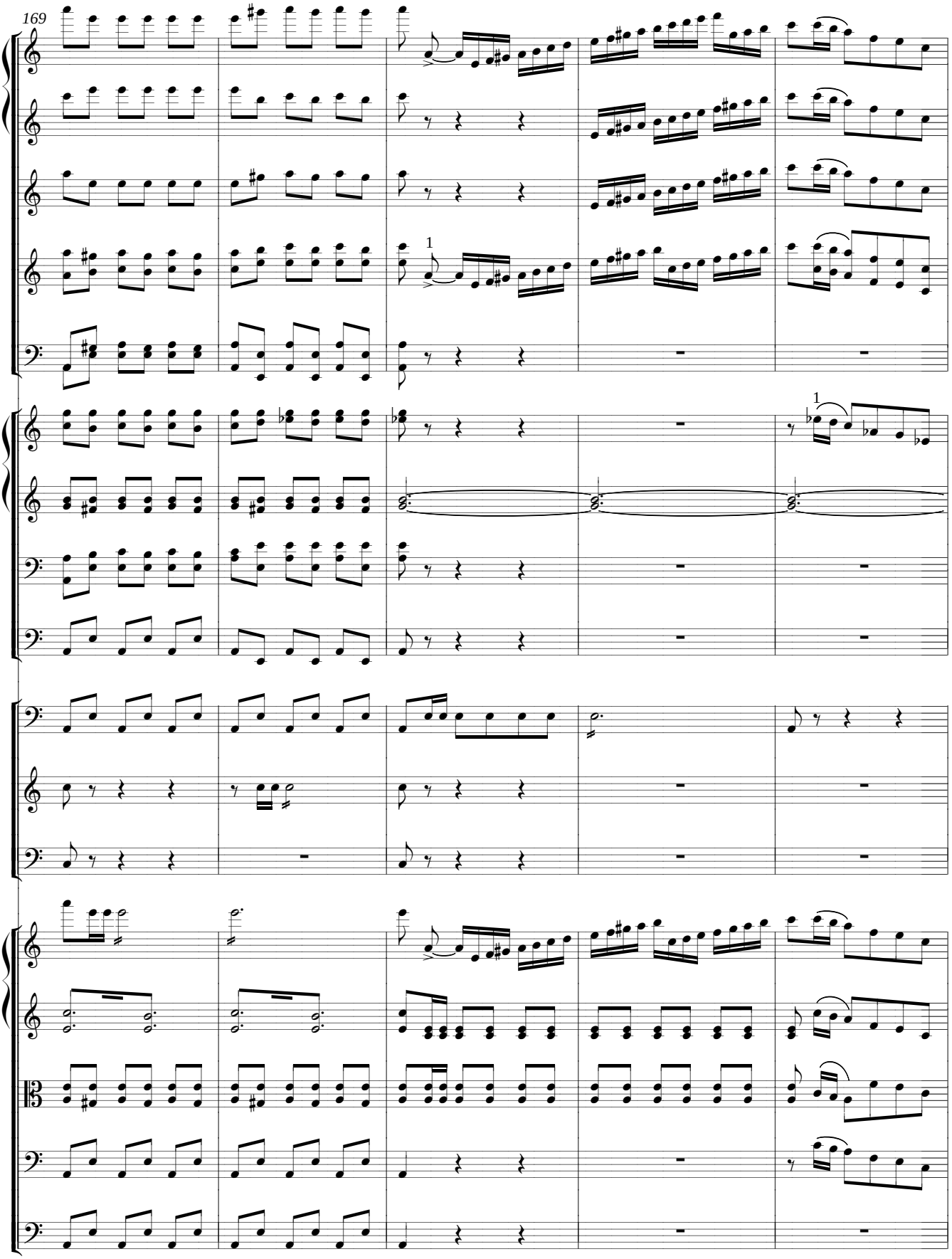
169
1
1

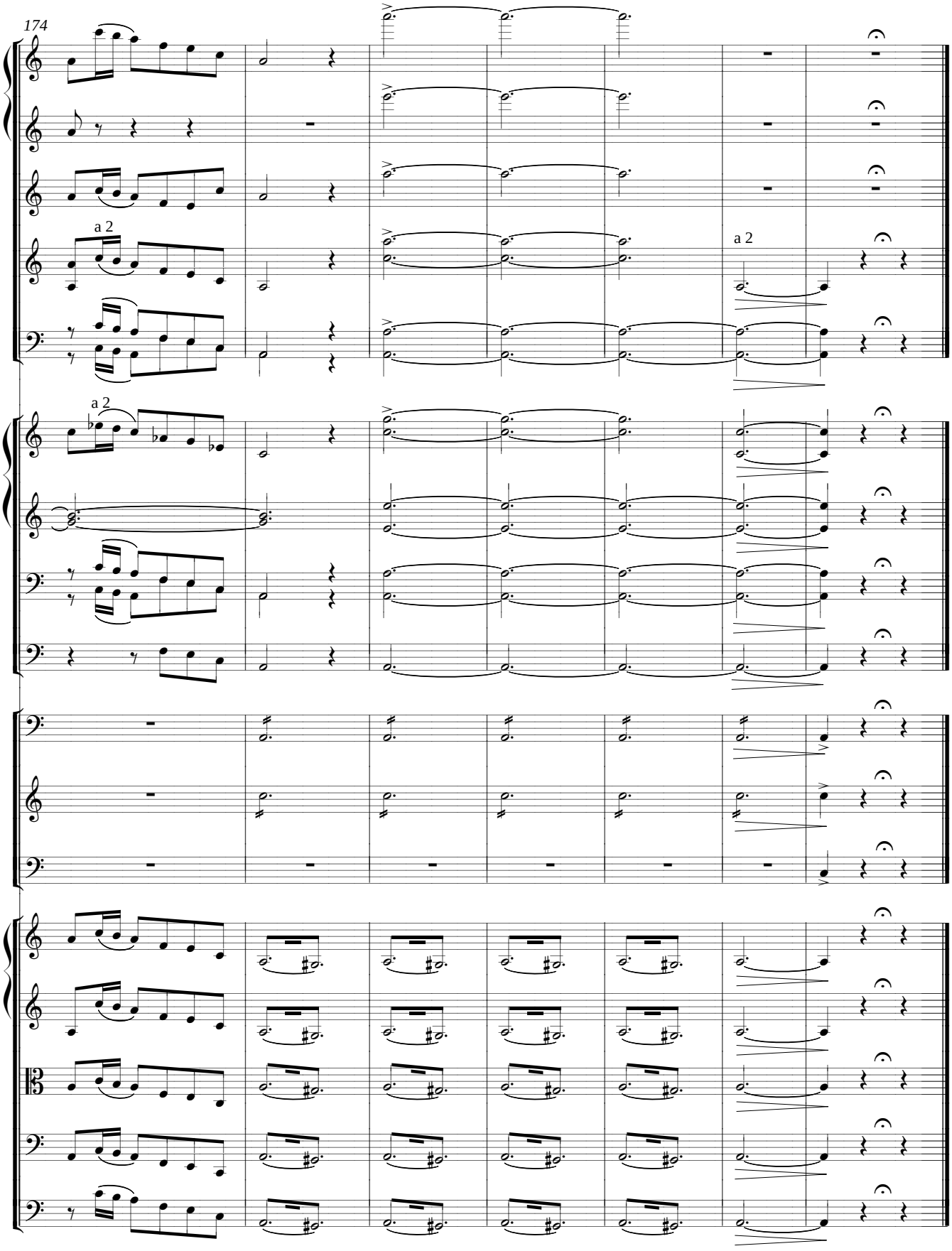
174
a 2
a 2
a 2

DANSE CARACTÉRISTIQUE

L’ORIENTALE

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

Flauto
Oboe
Clarinetto (in La)
2 Corni (in Fa, Mi)
2 Trombe (in La)
2 Tromboni
Bombardone
Triangolo
Castagnette
Gran cassa
Piatti
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

DANSE CARACTÉRISTIQUE

L'Orientale

D. Tchouhadjian

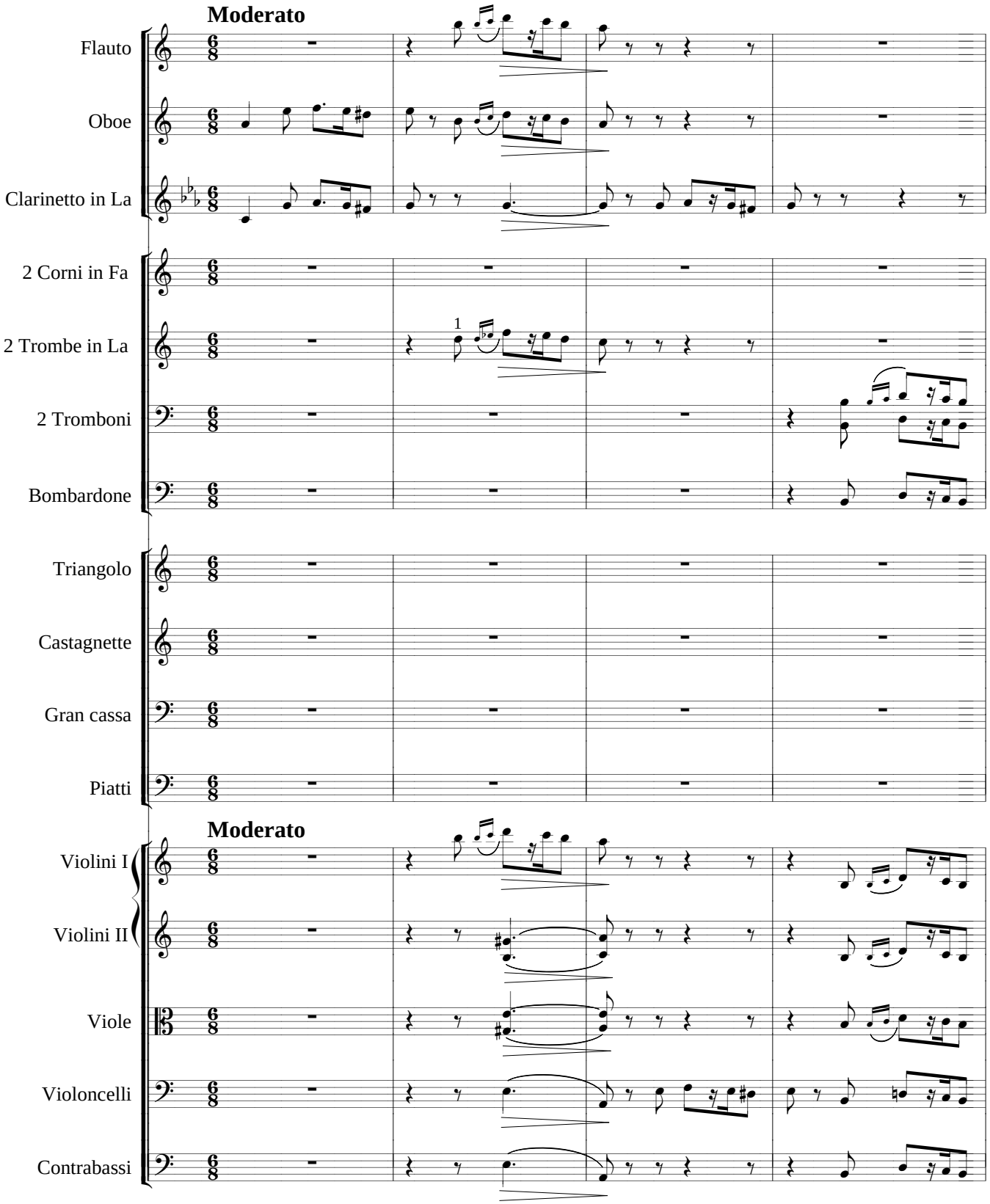

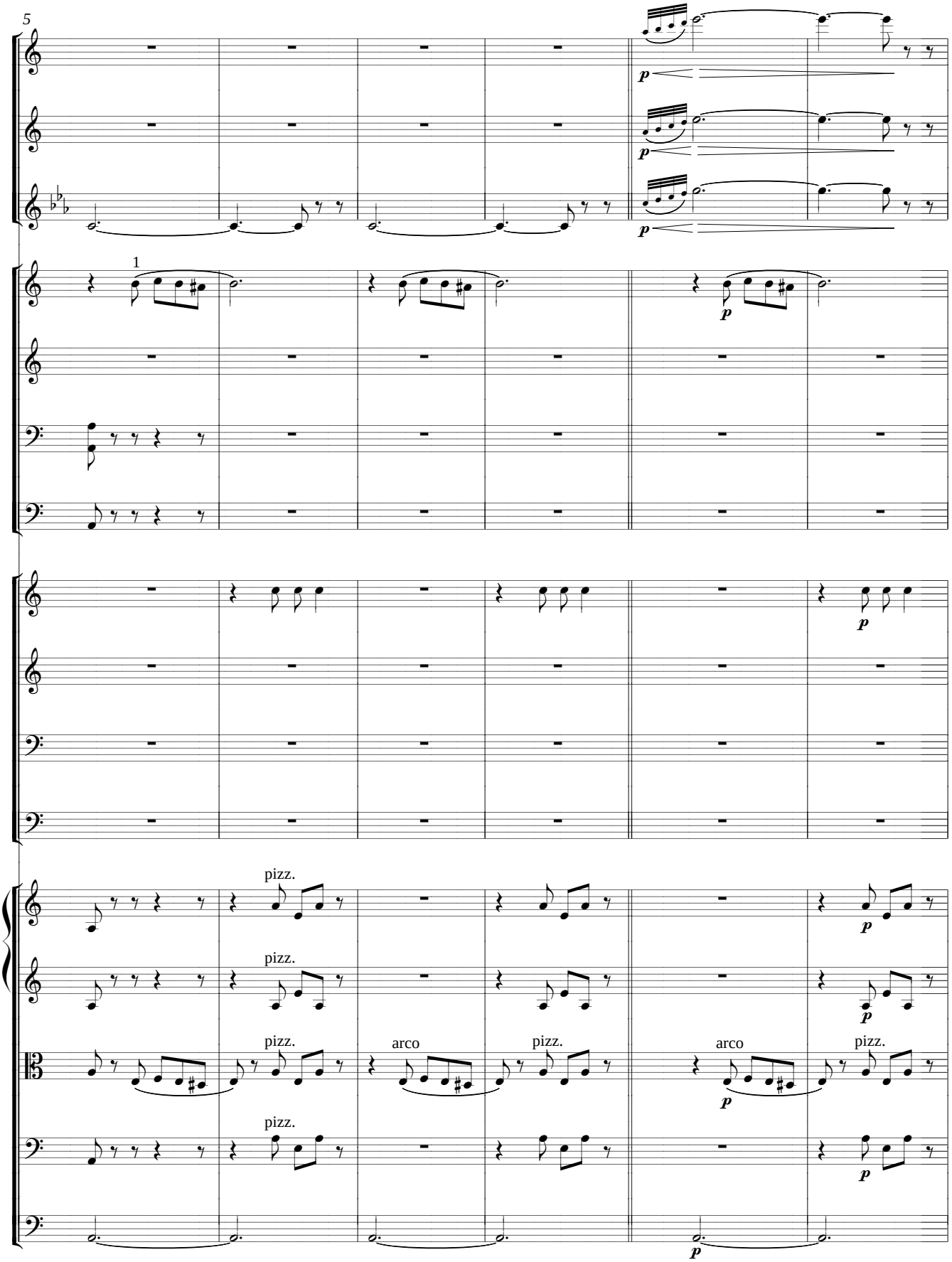
5
1
p
pizz.
arco

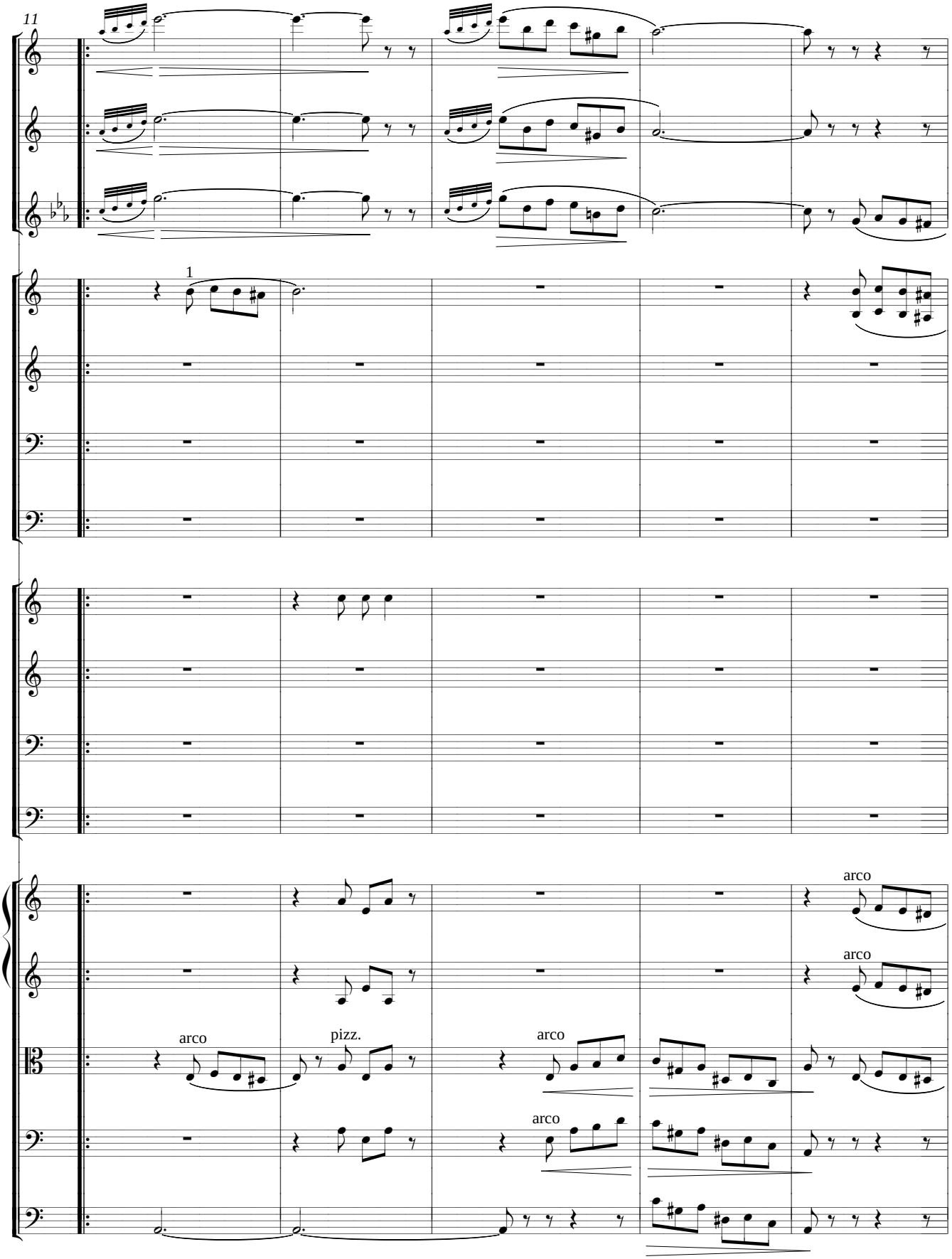
11
1
arco
pizz.
arco
arco
arco
arco

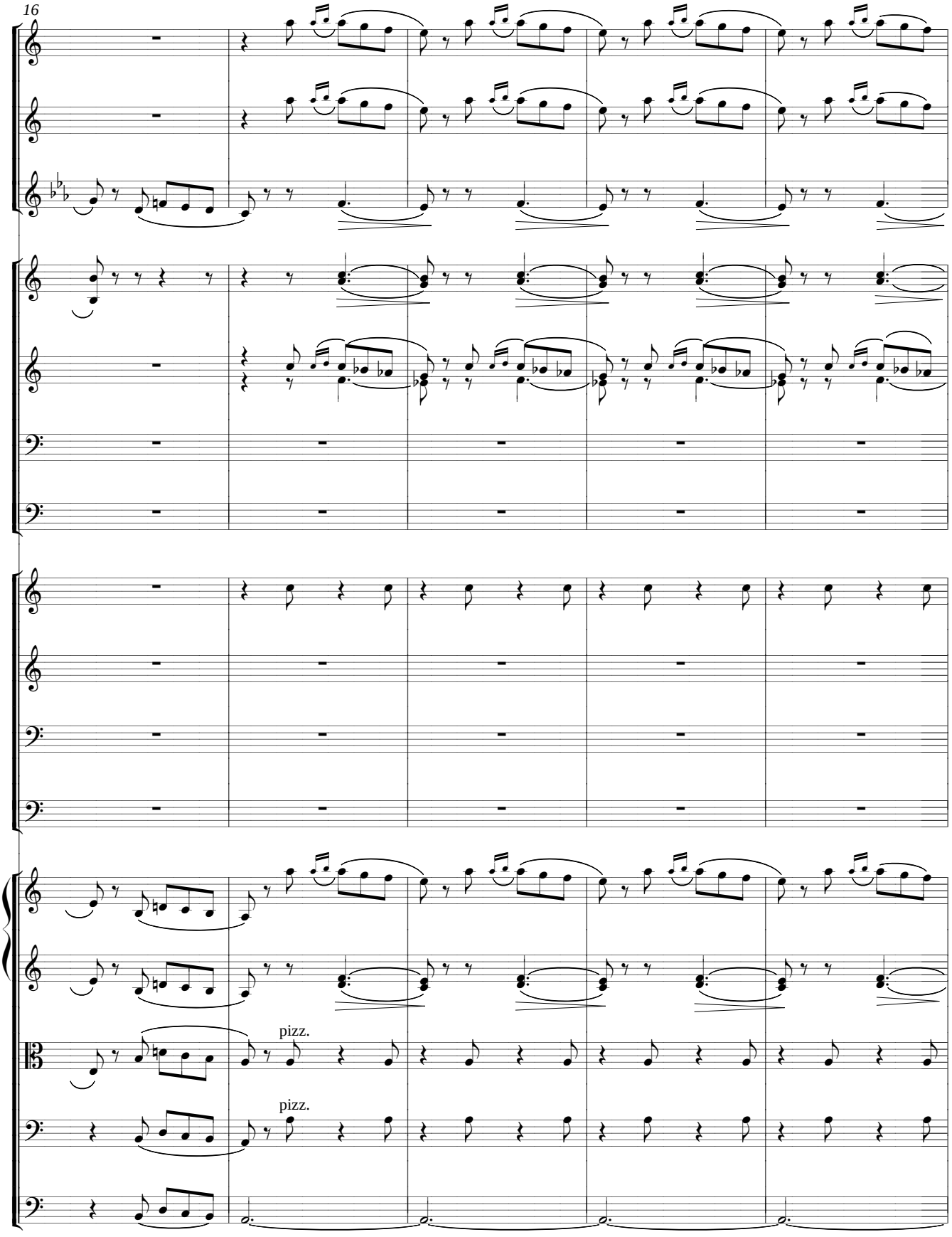
16
pizz.
pizz.

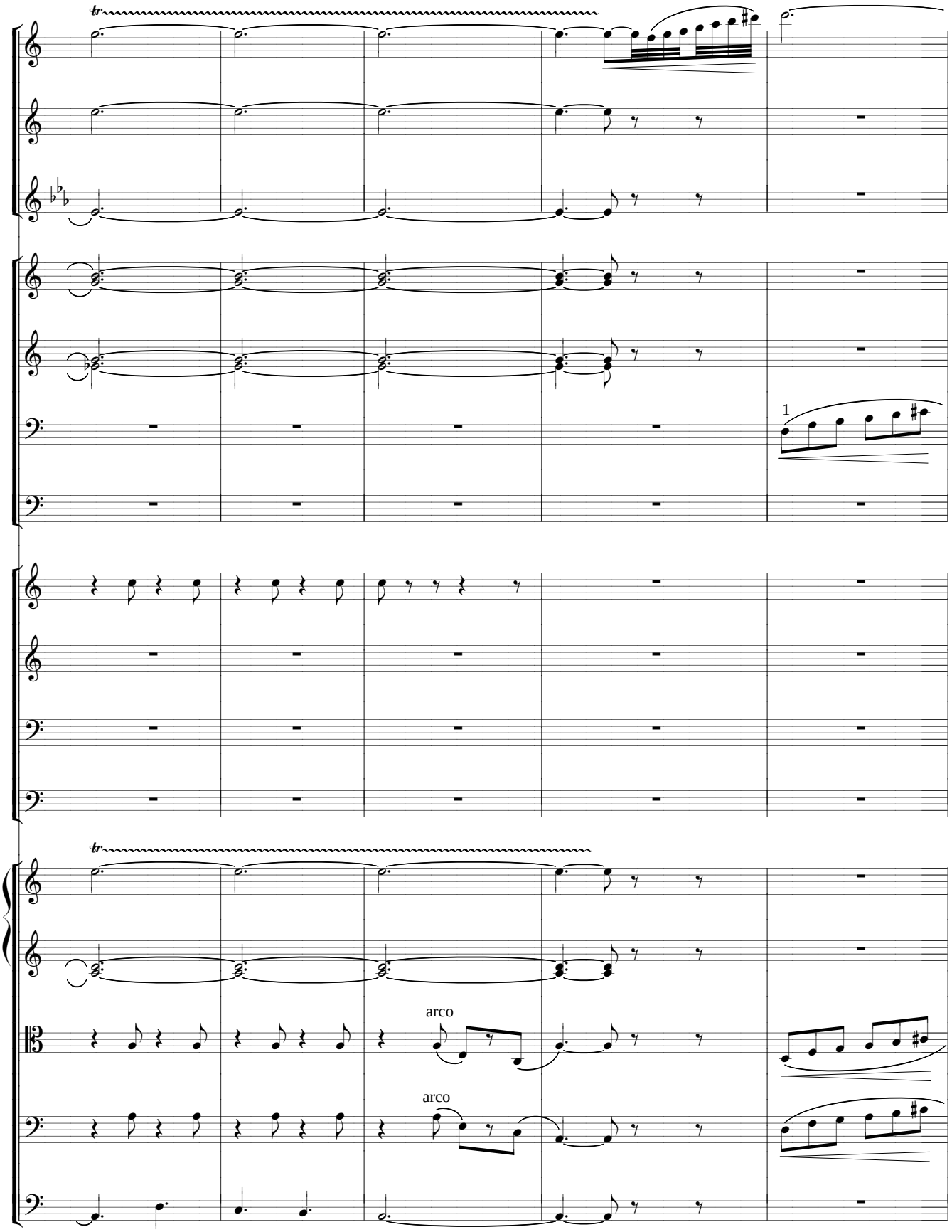
tr
1
tr
arco
arco

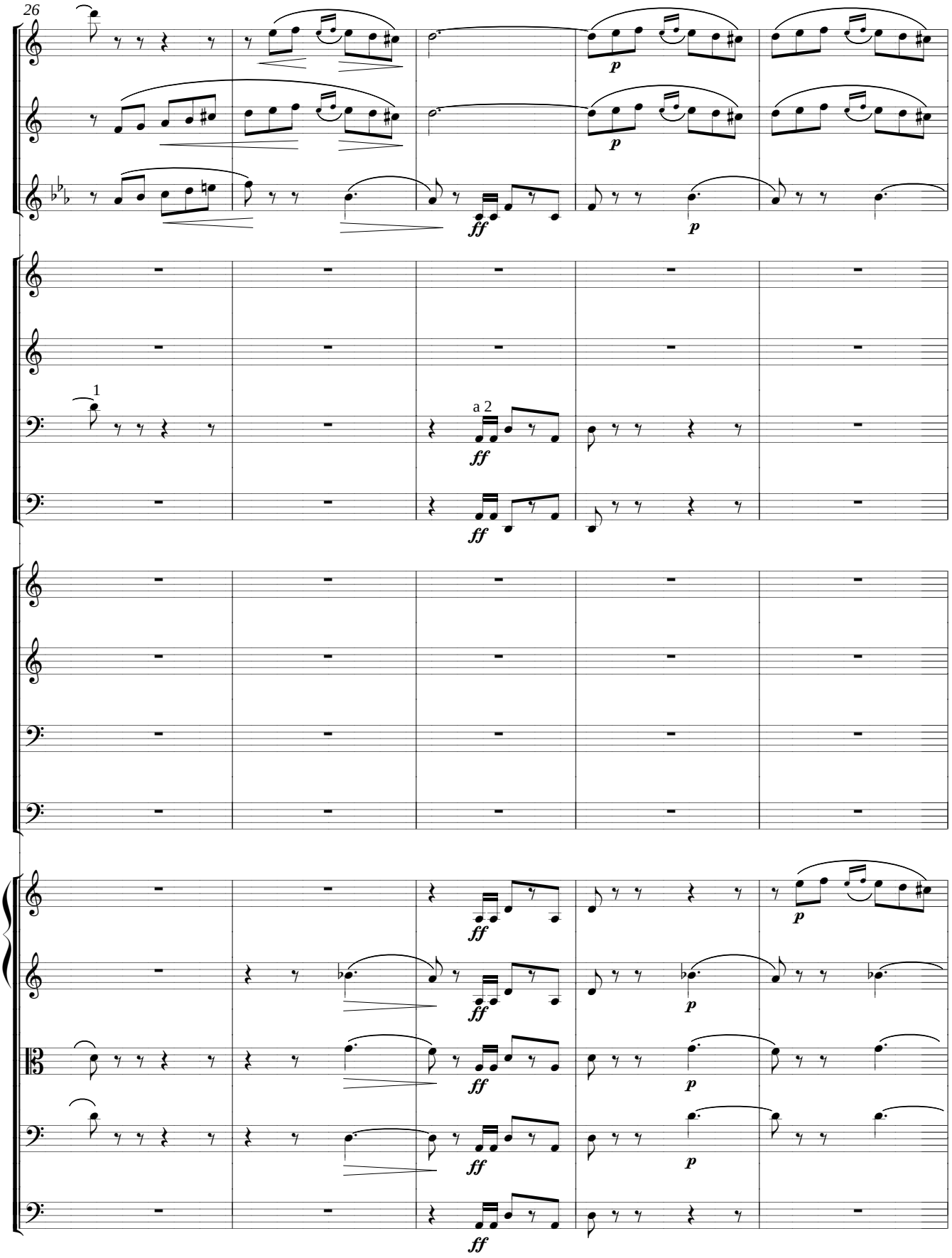
26
1
a 2
ff
p

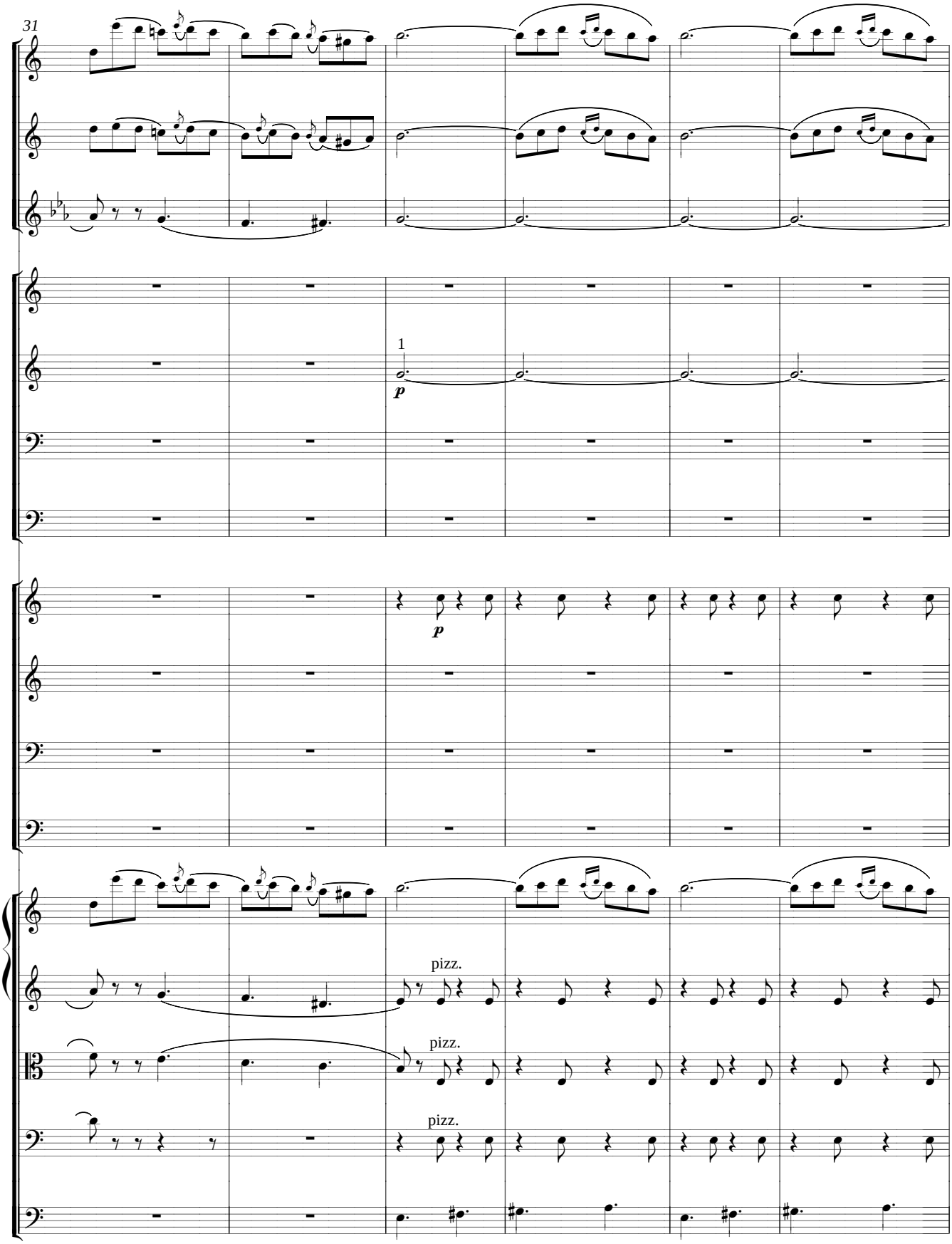
31
1
p
p
pizz.
pizz.
pizz.

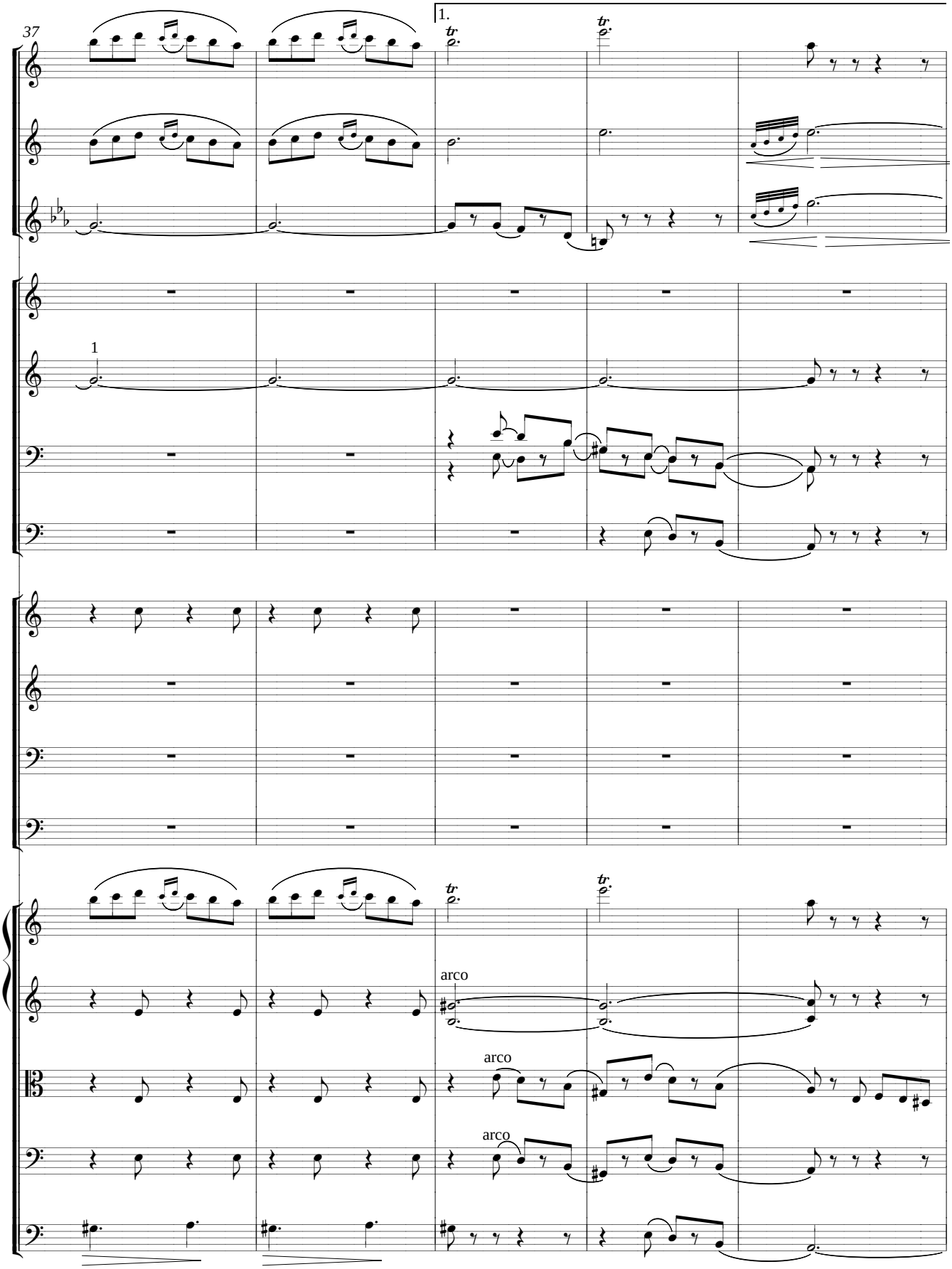
37
1.
tr
tr
1
arco
arco
arco

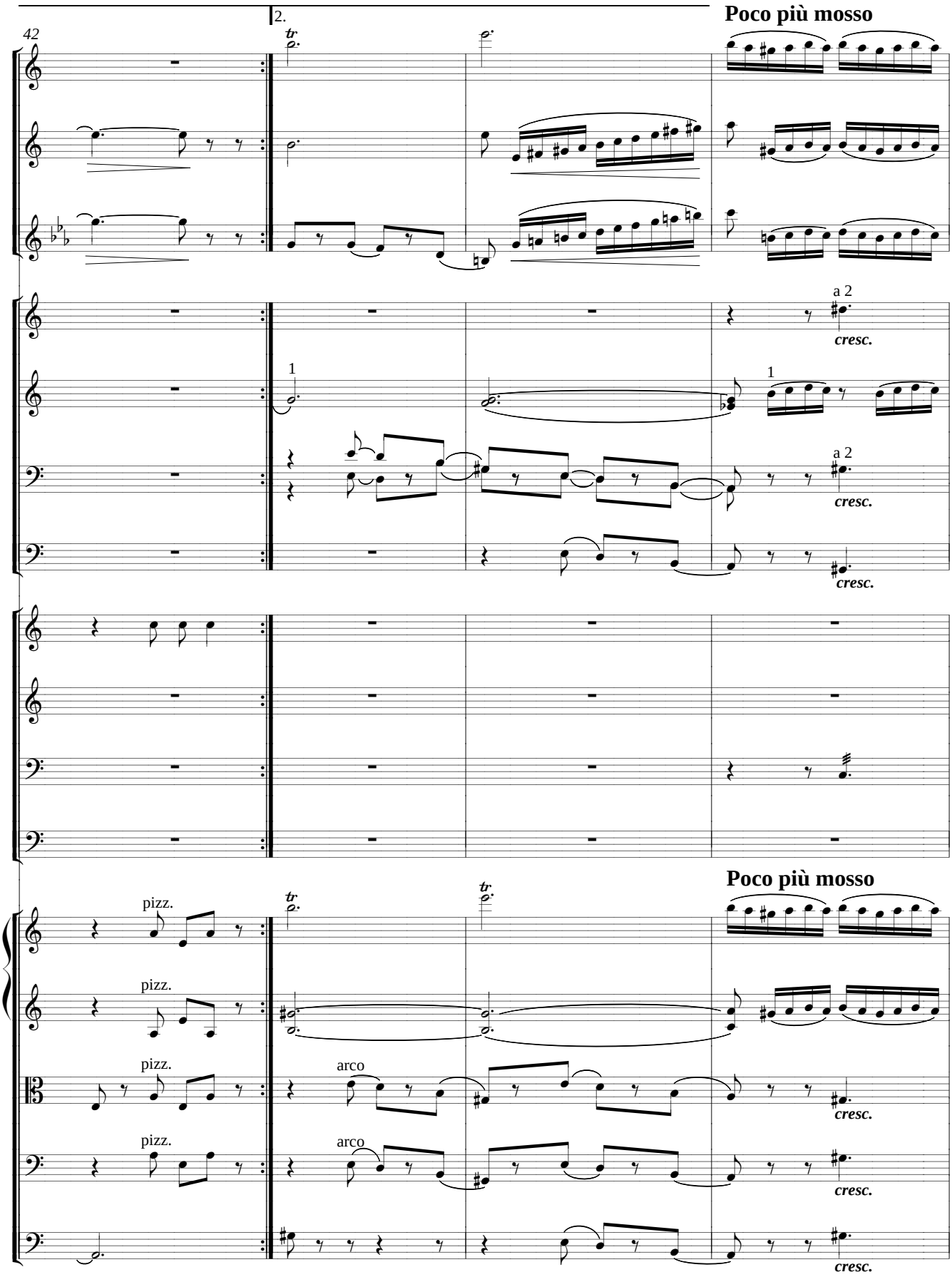
42
2.
Poco più mosso
a 2
cresc.
1
pizz.
arco

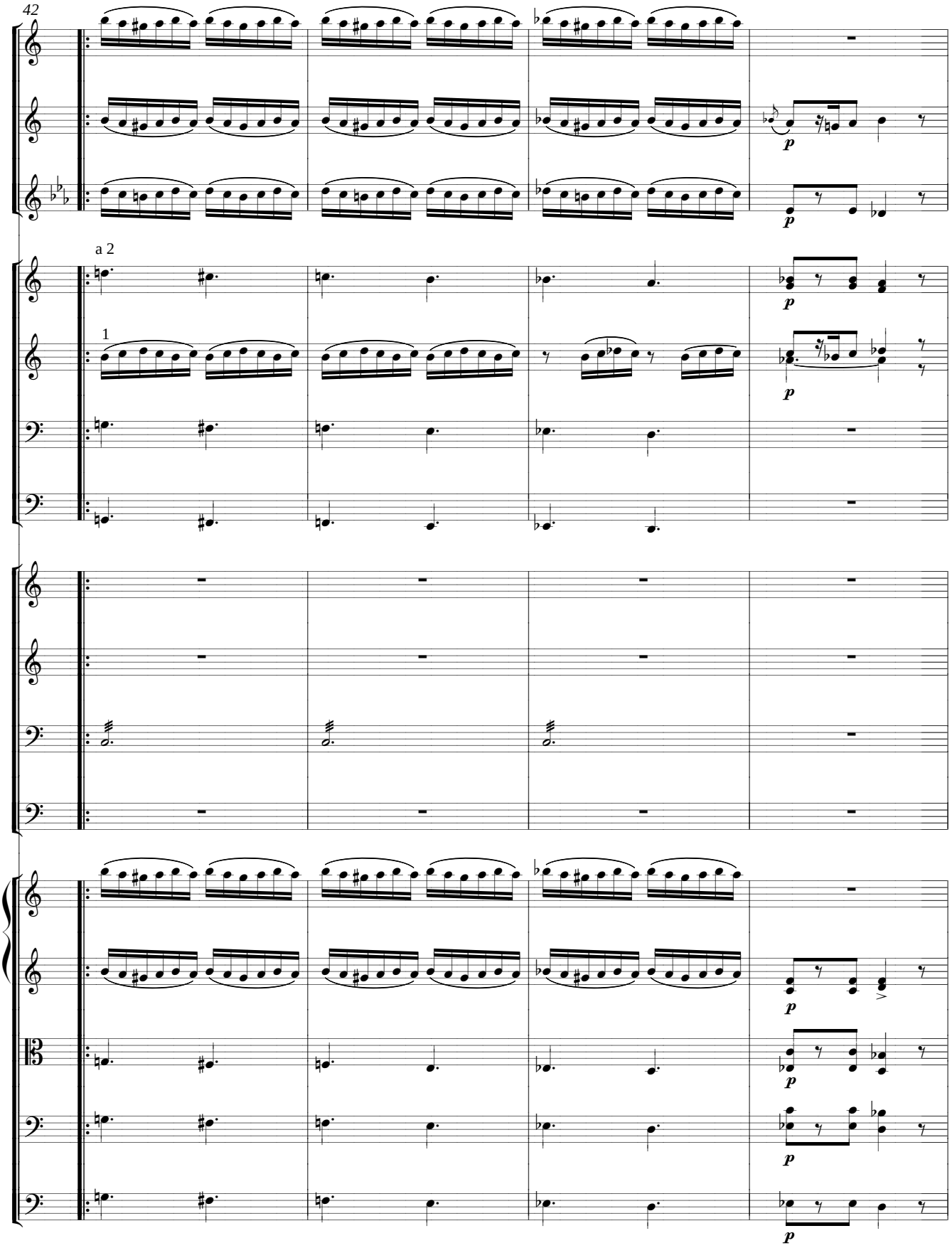
42
a 2
1
p
p
p
p
p
p
p

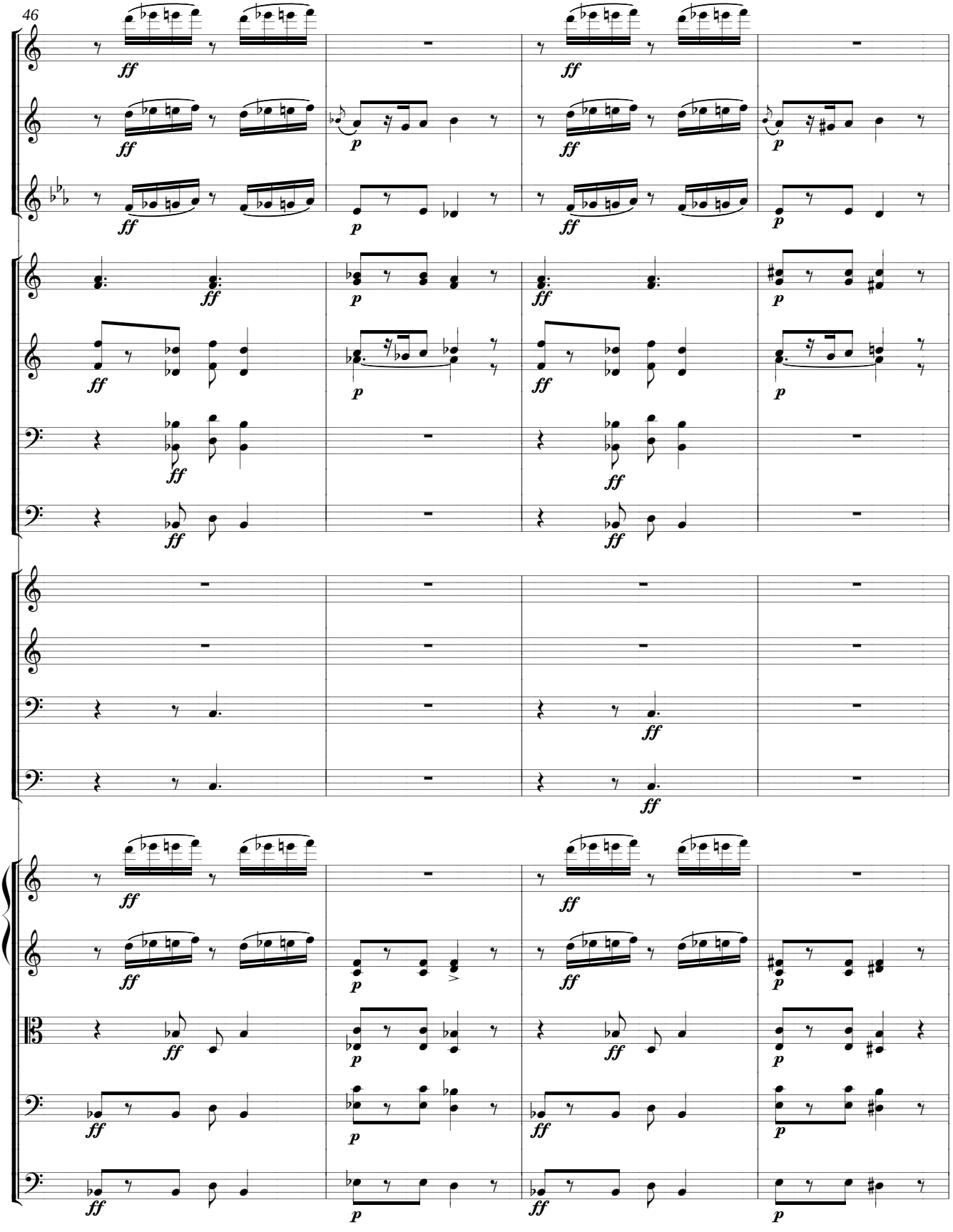
46

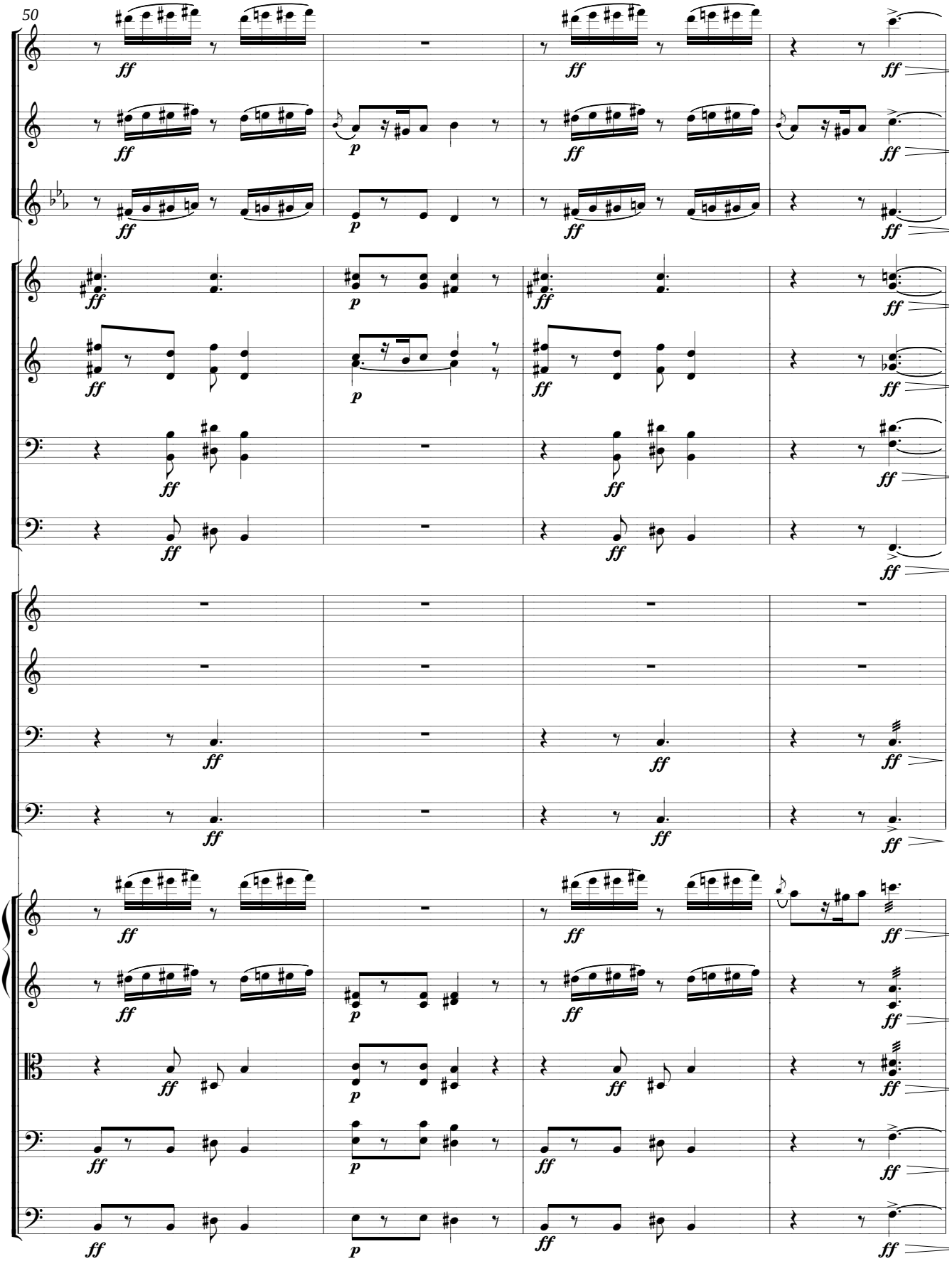
50

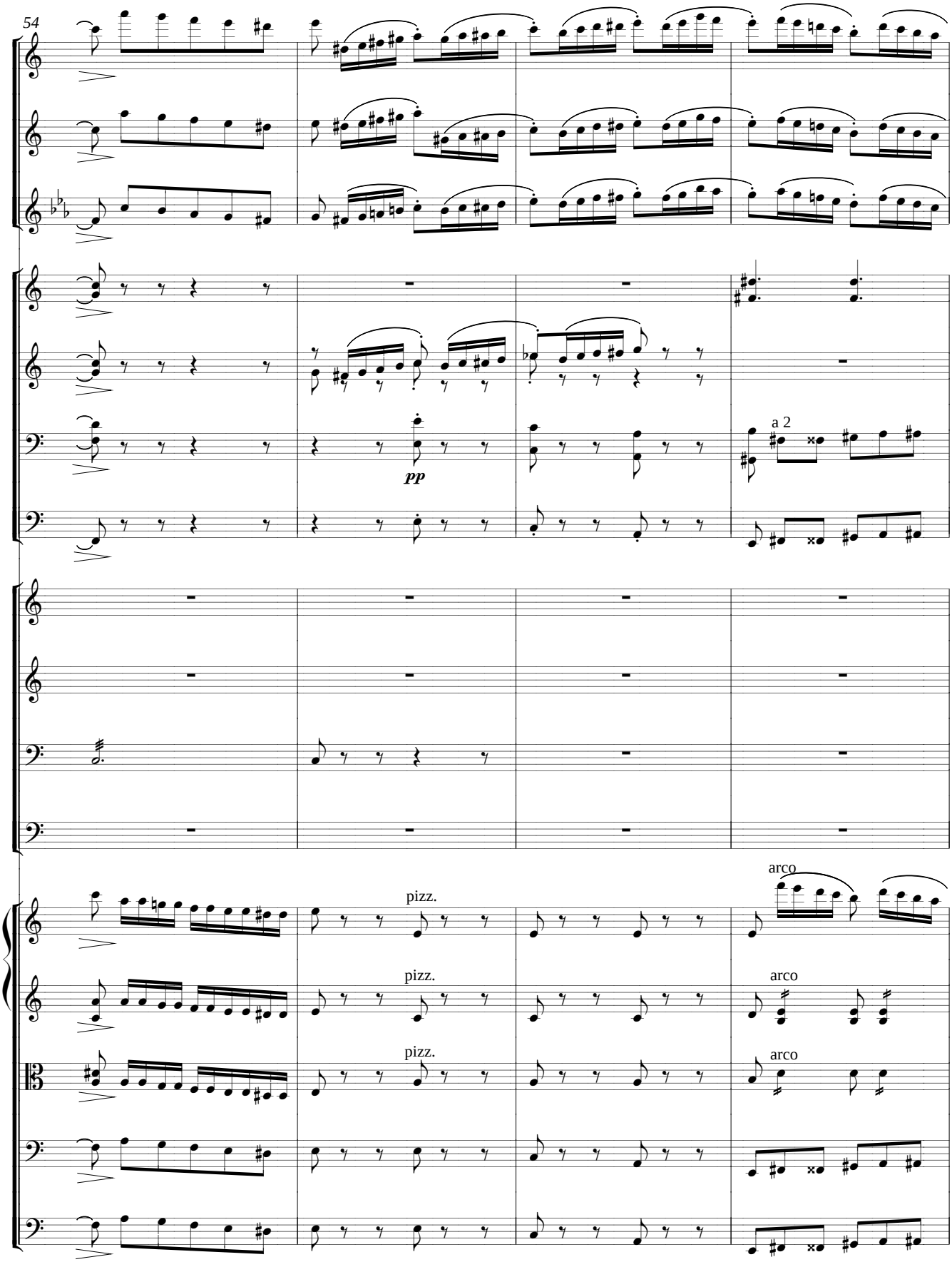
54
pp
a 2
pizz.
pizz.
pizz.
arco
arco
arco

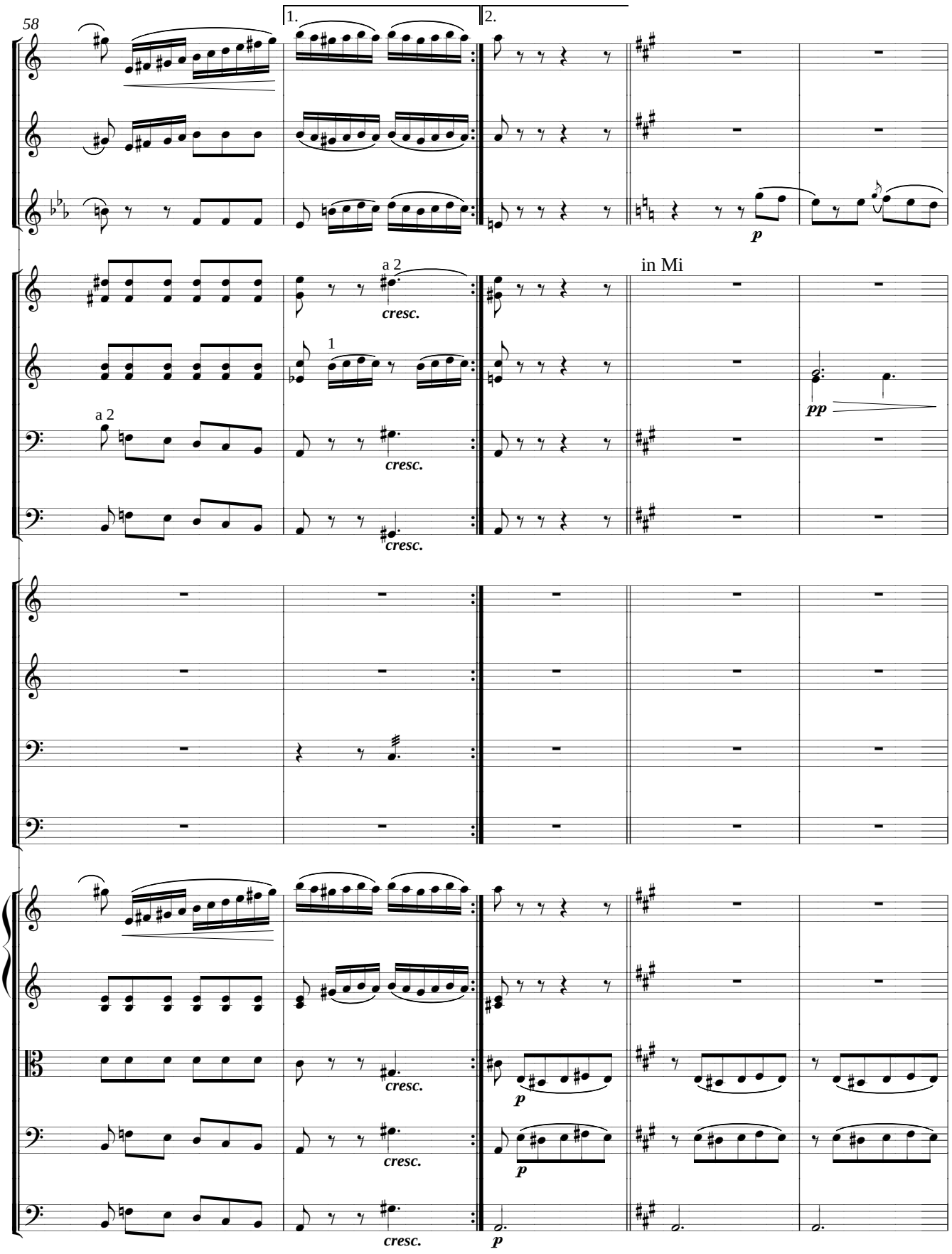
58
1.
2.
a 2
cresc.
1
a 2
cresc.
cresc.
in Mi
pp
p
cresc.
p
cresc.
p
cresc.
p

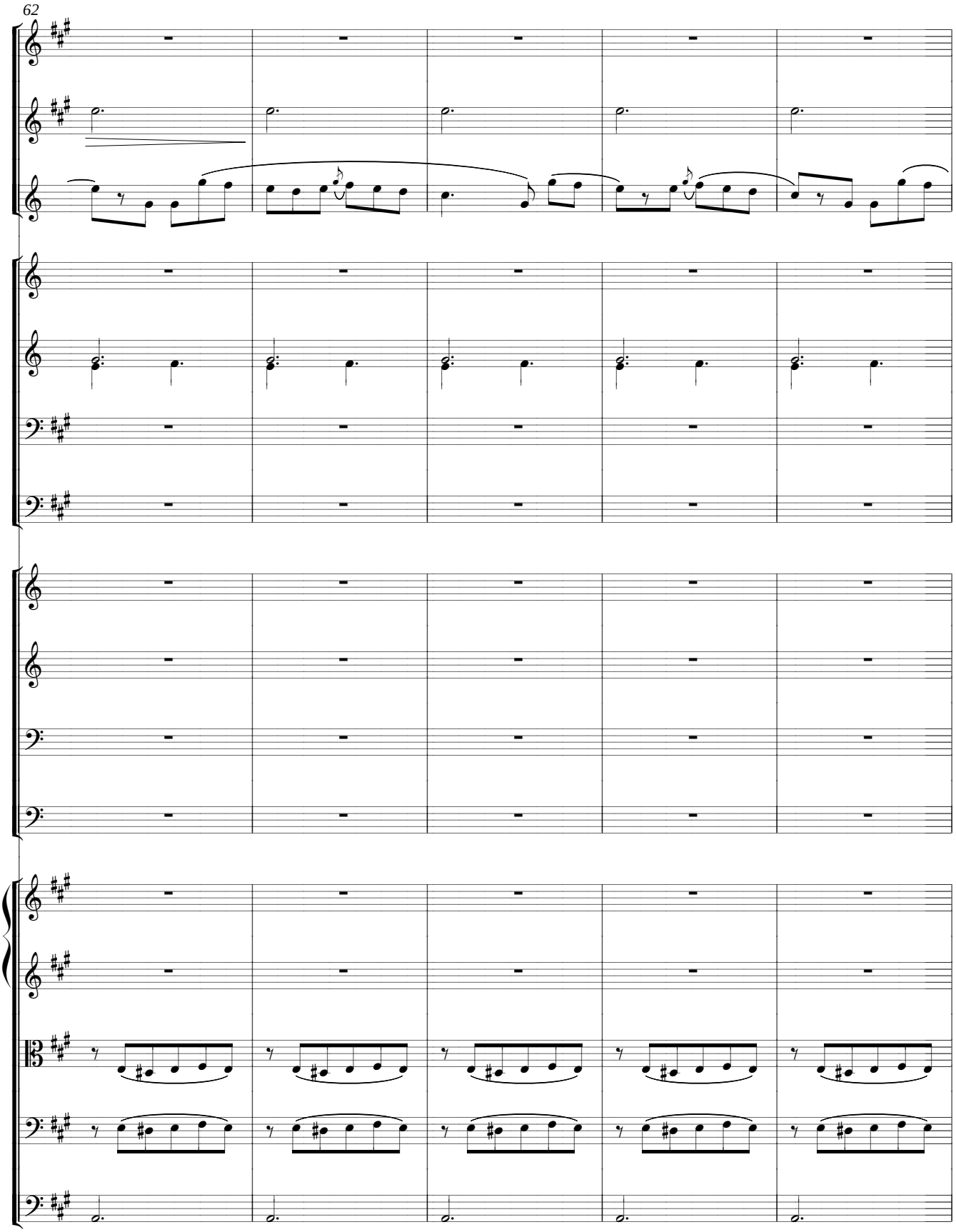
62

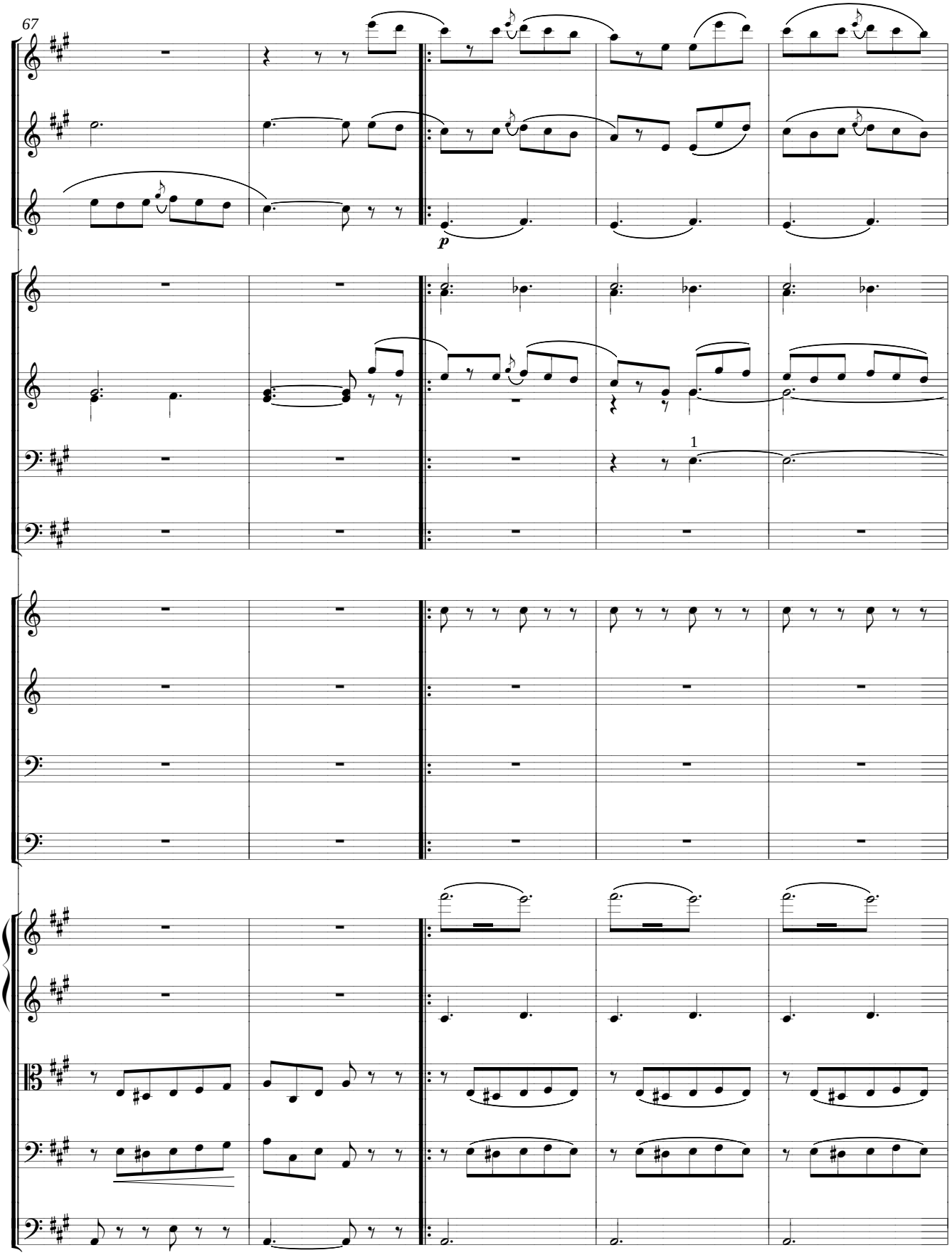
67
p
1

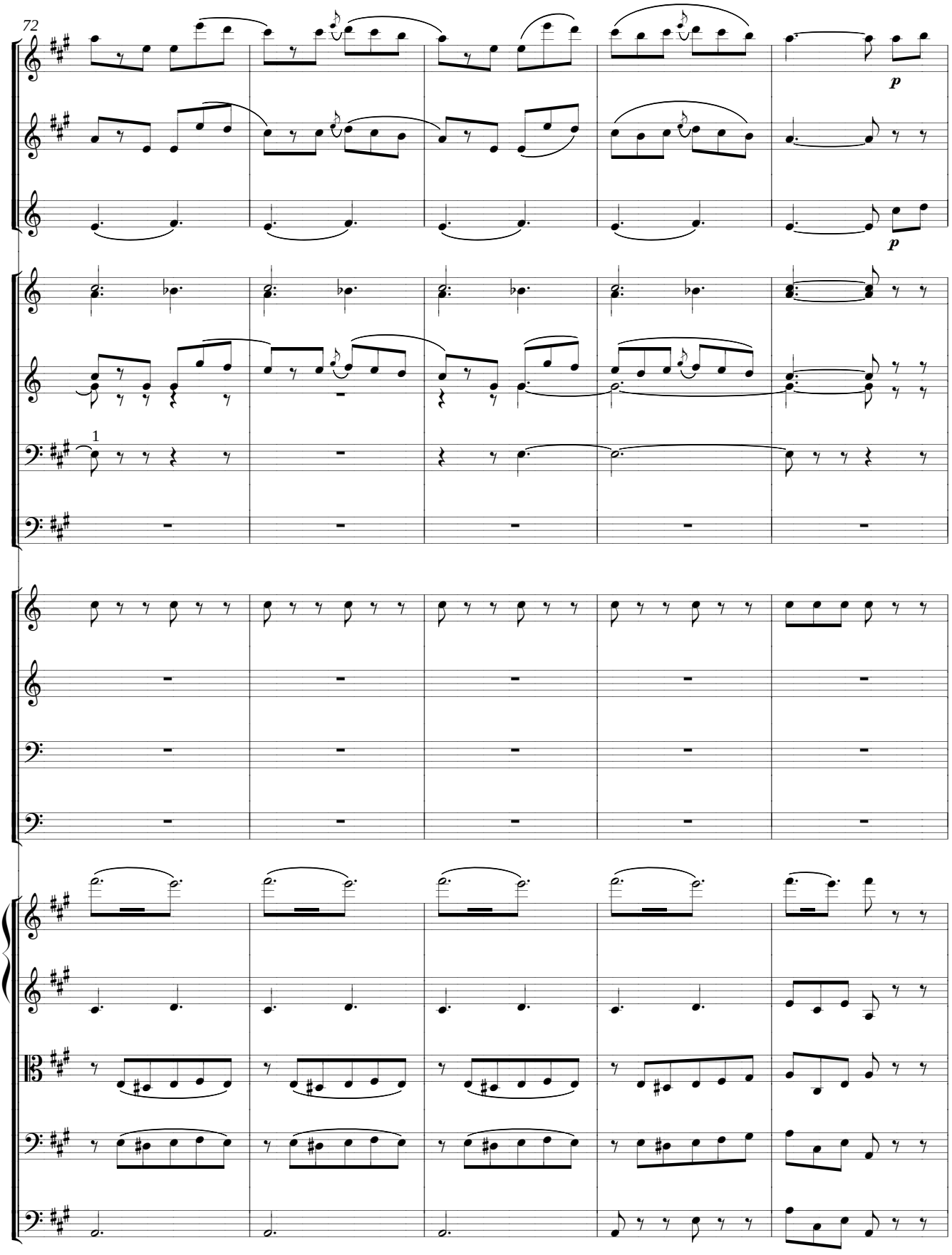
72
p
p
1

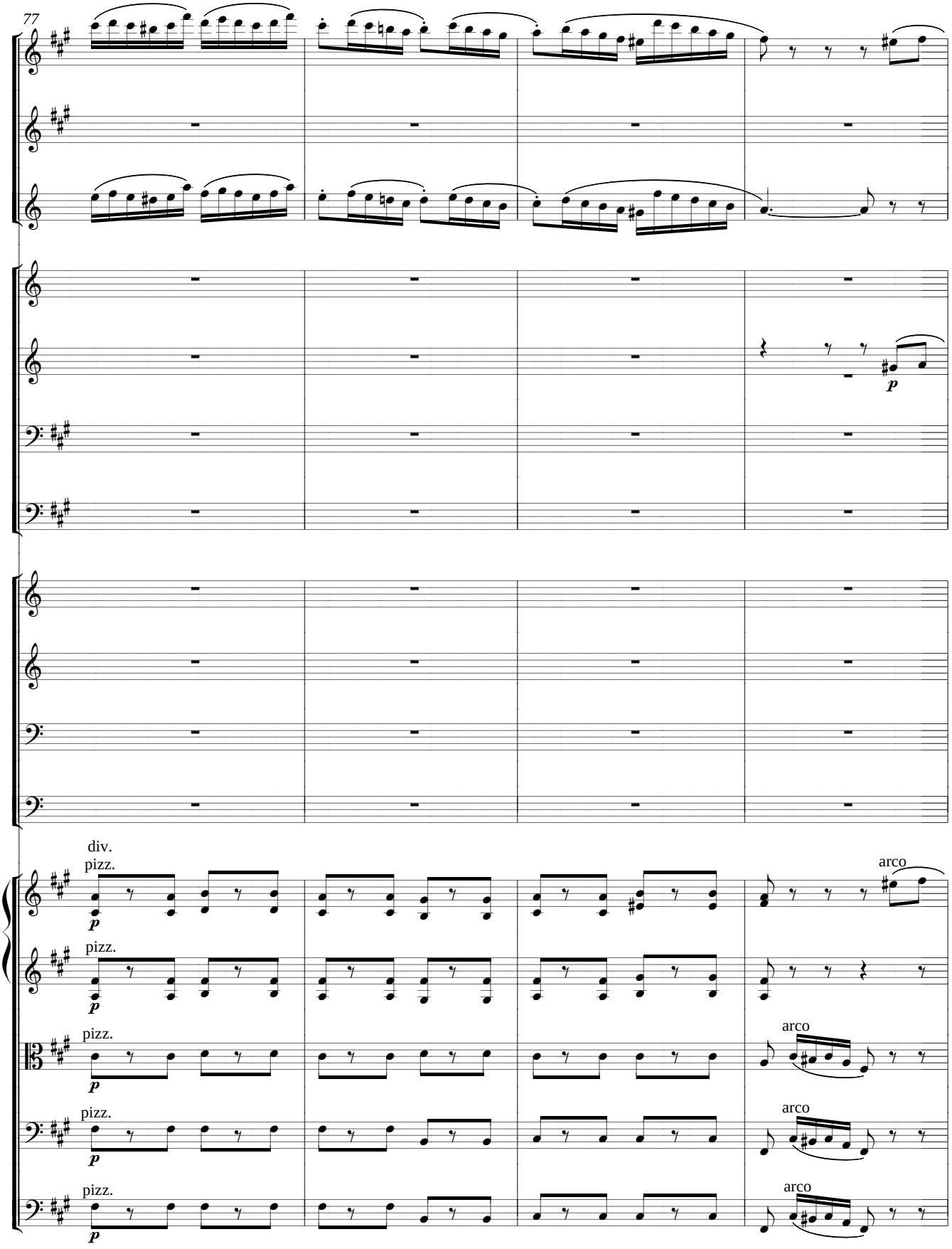
77
p
div.
pizz.
arco
pizz.
p
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco

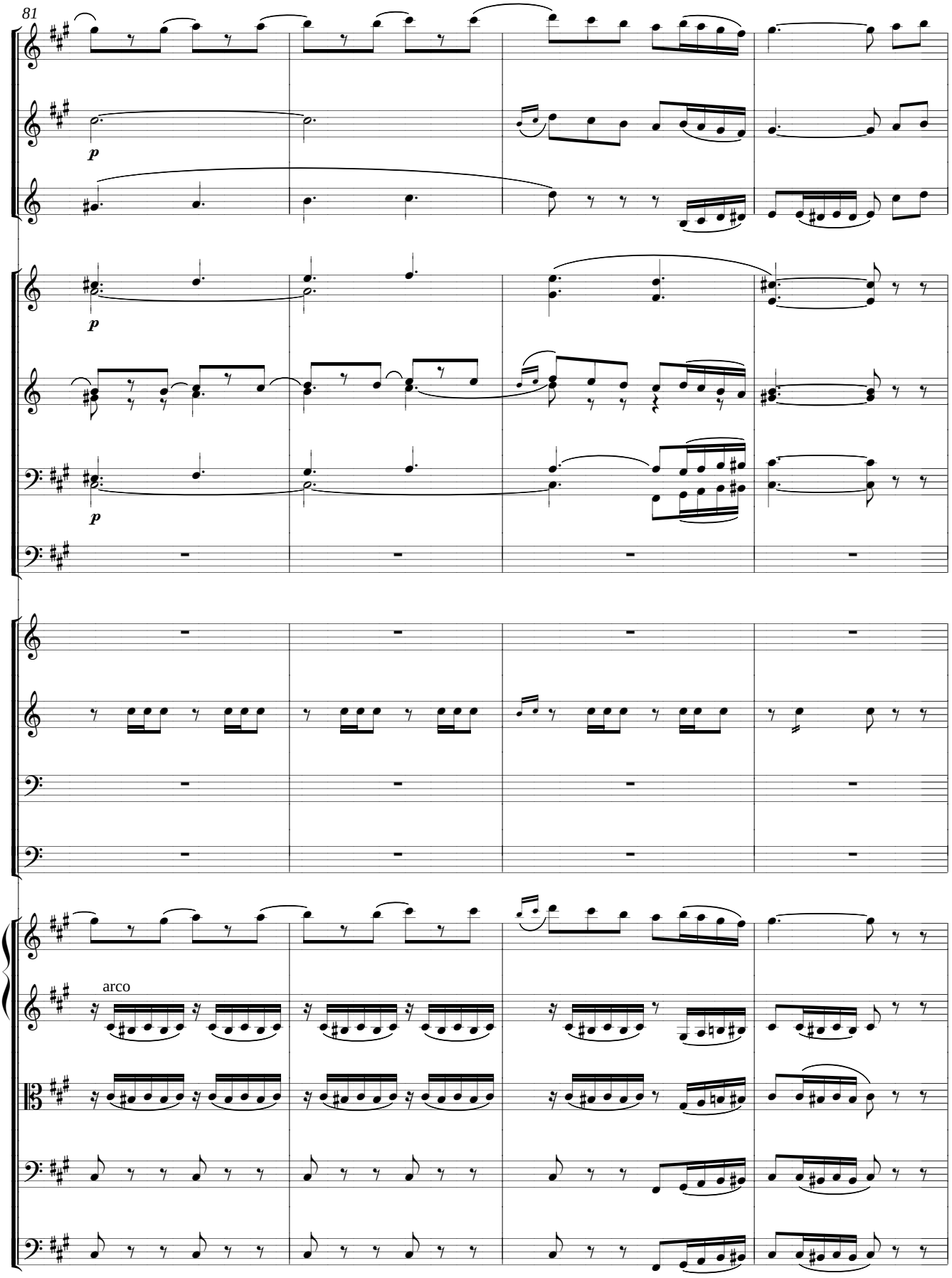
81
p
p
p
arco

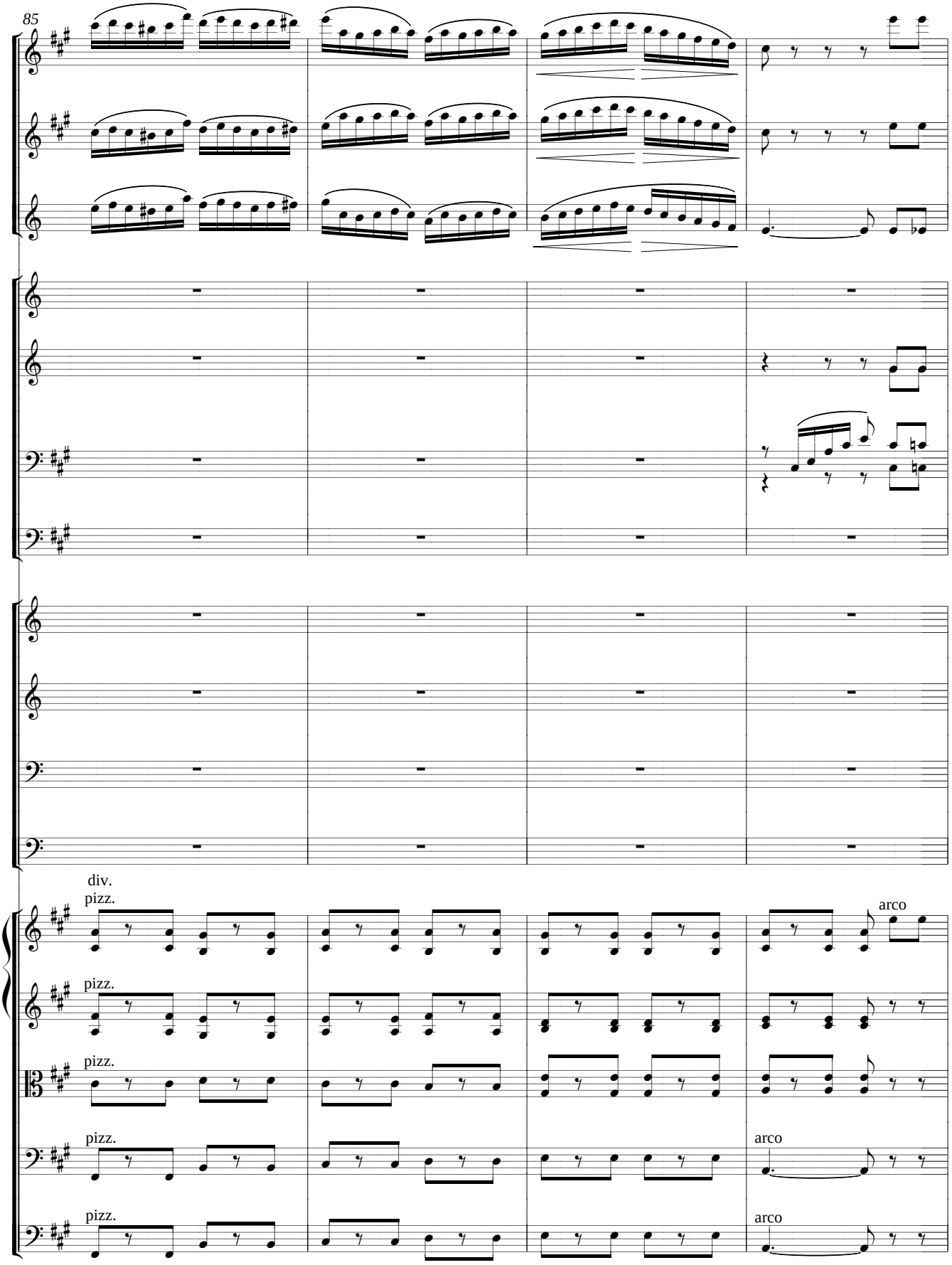
85
div.
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.
arco
arco
arco

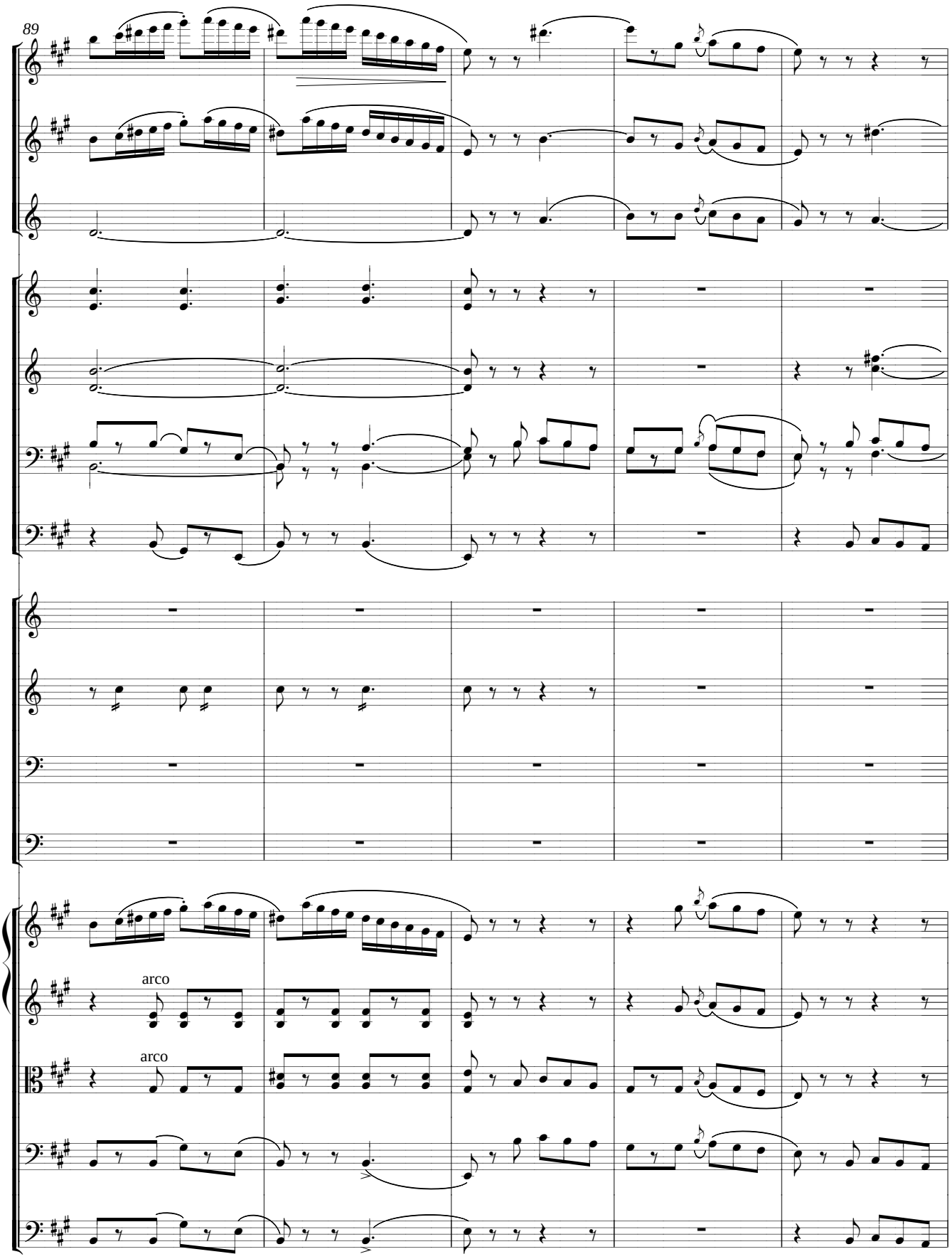
89
arco
arco

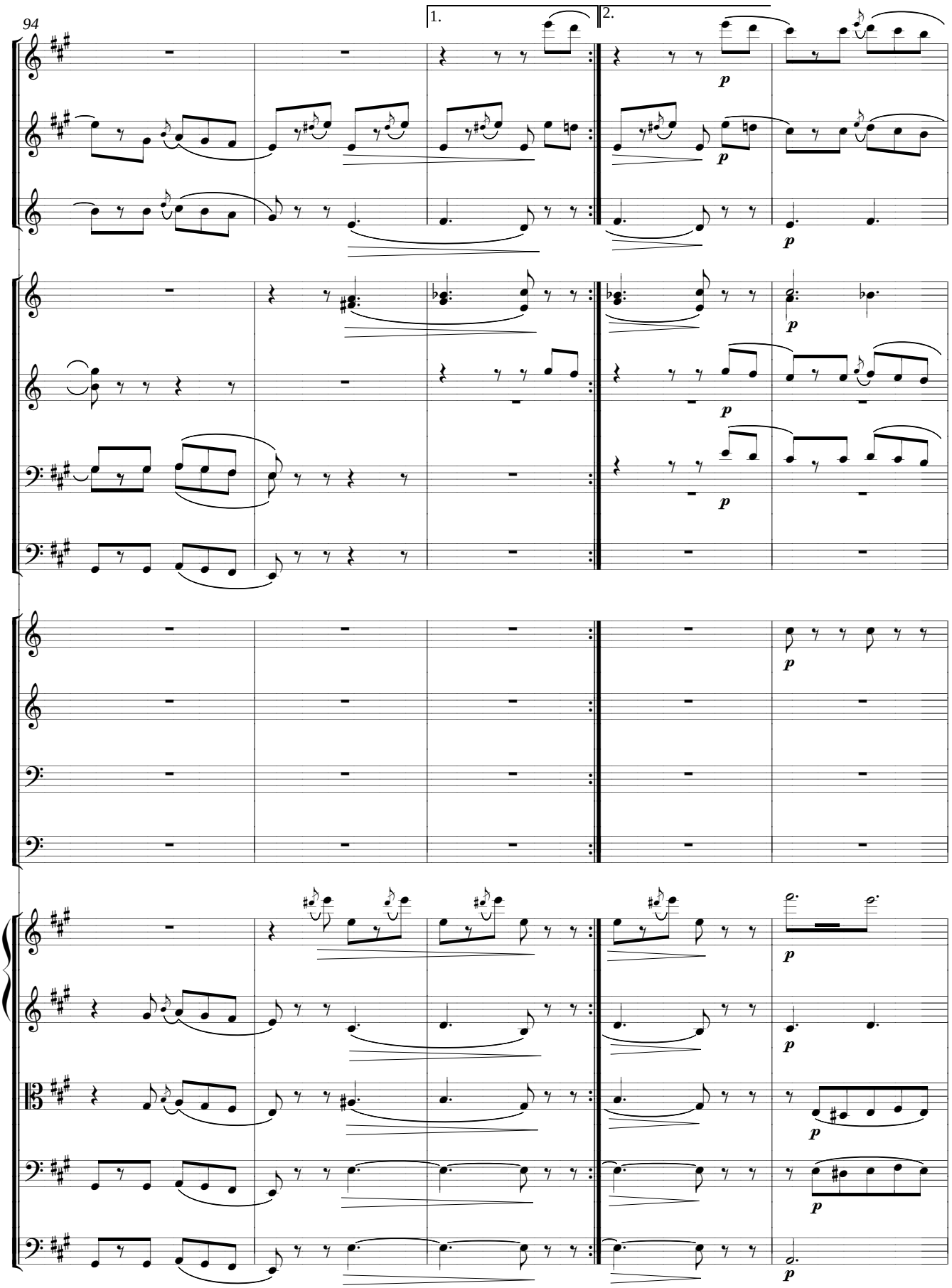
94
1.
2.
p

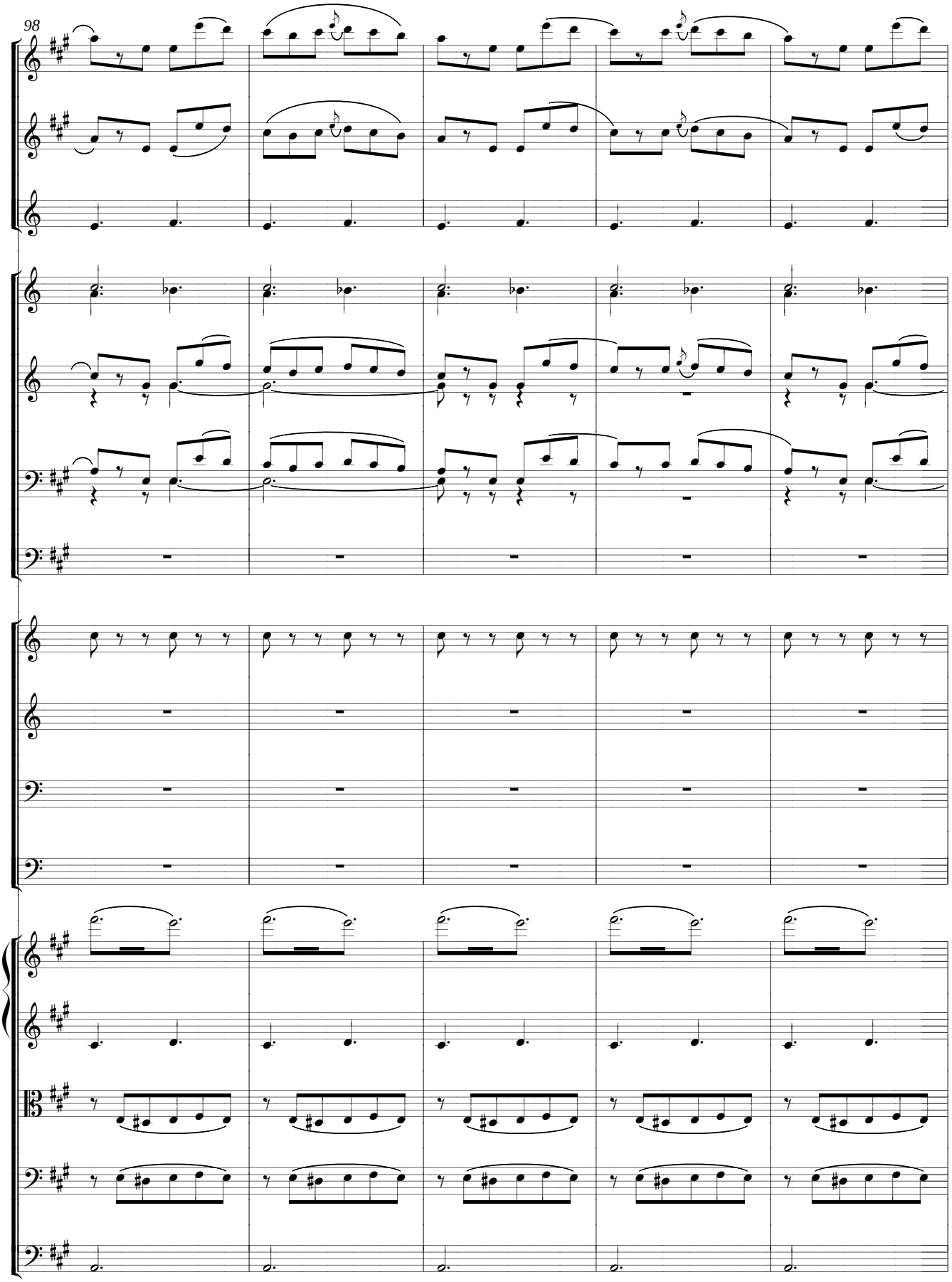
98

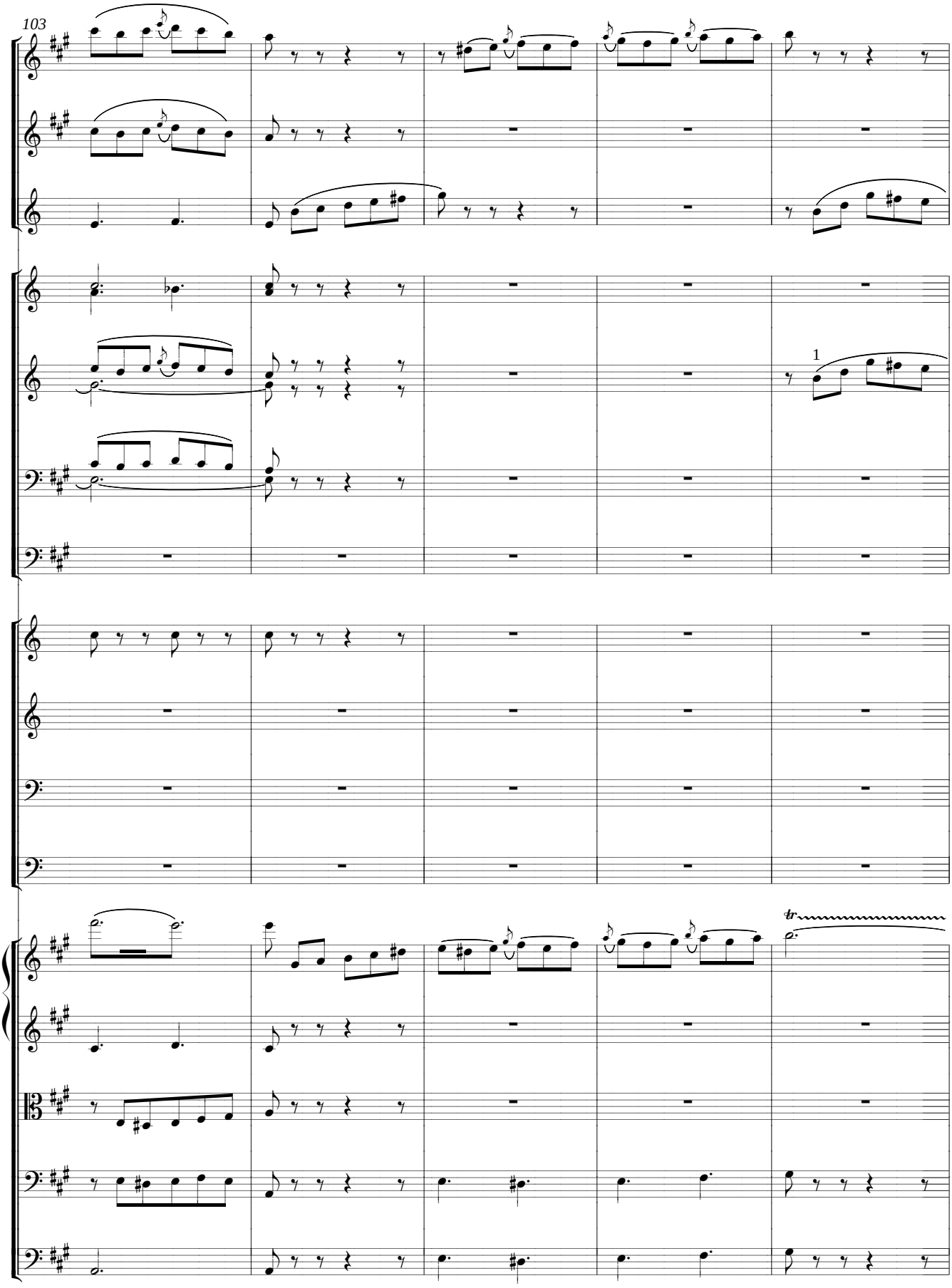
103
1
tr

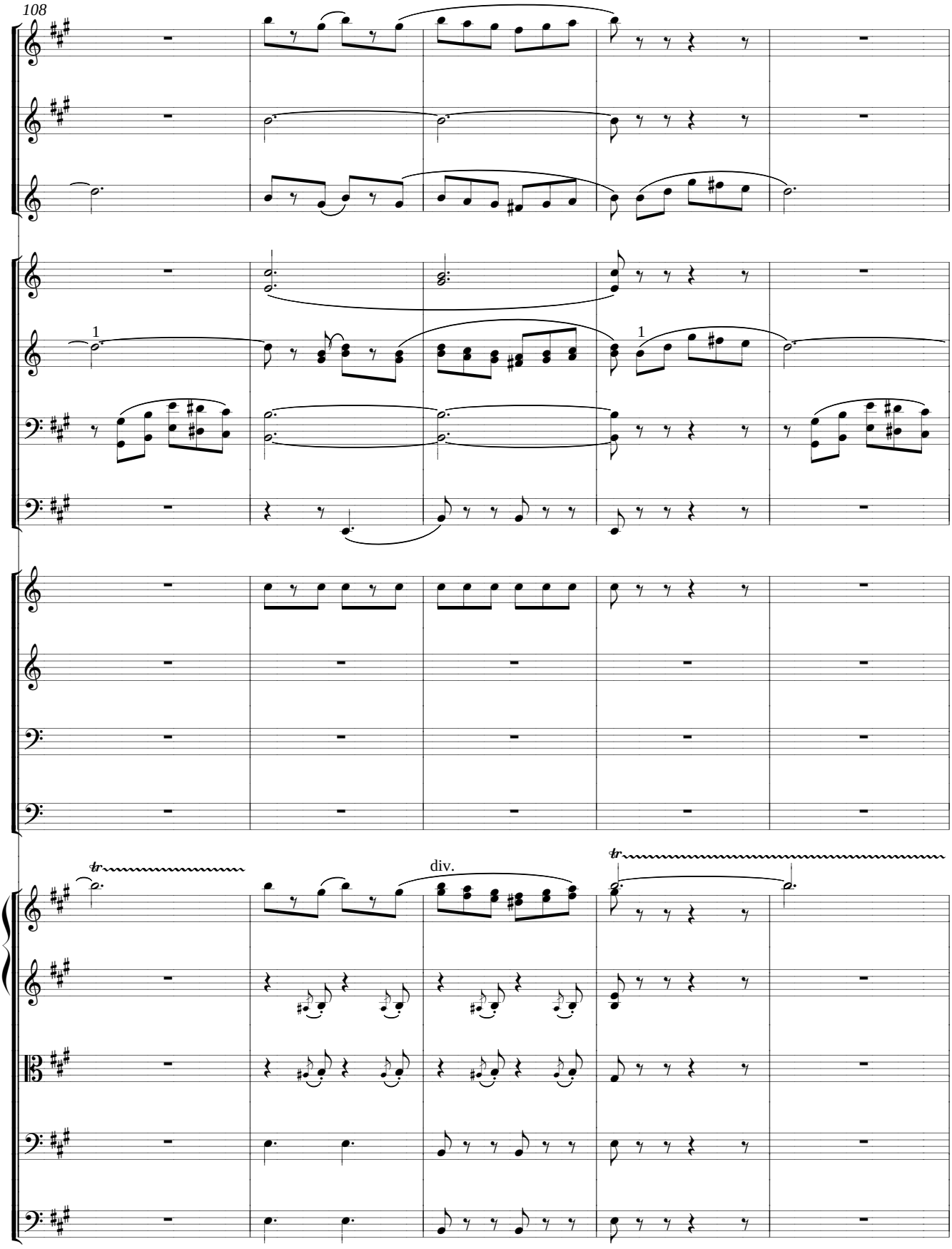
108
1
1
tr
div.
tr

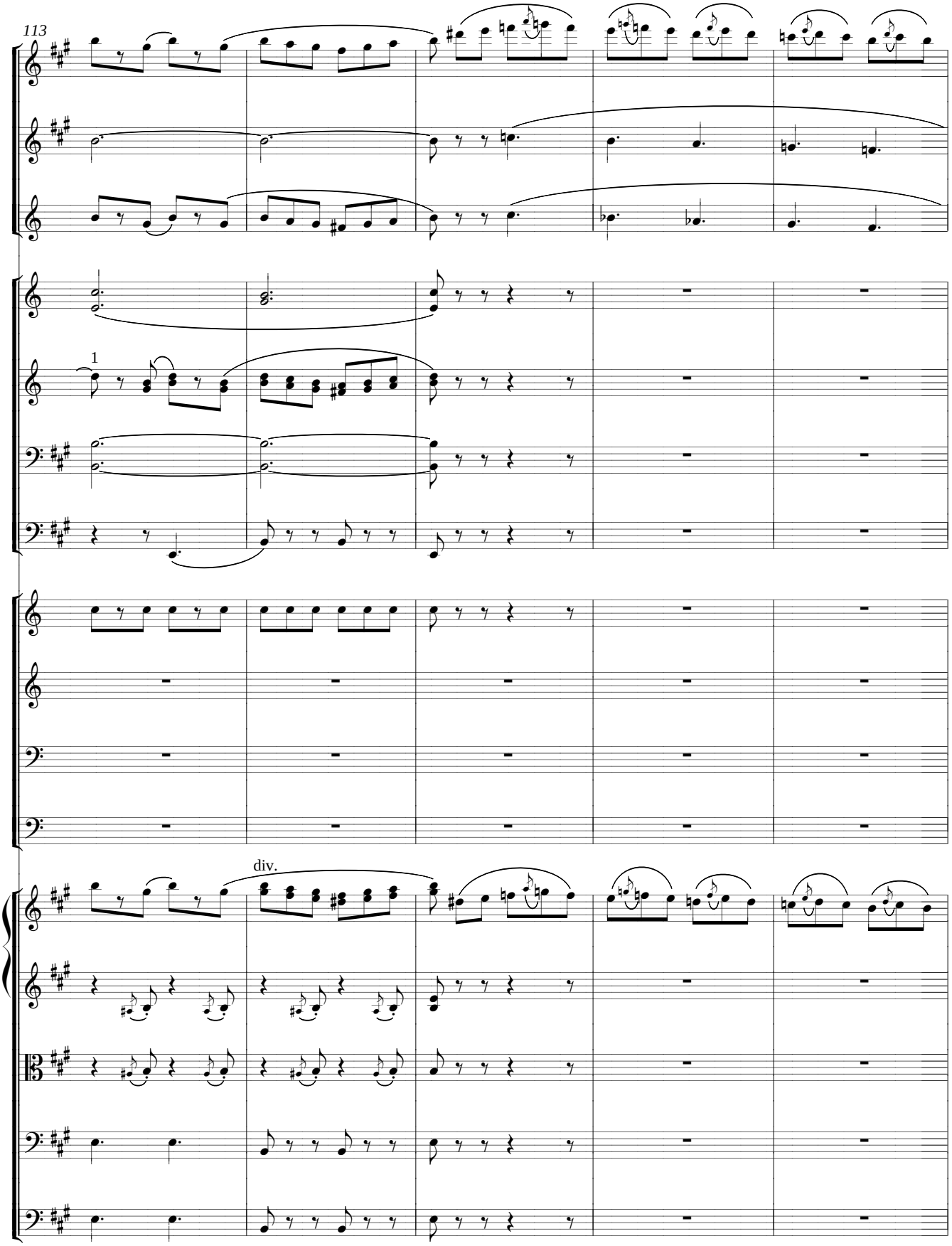
113
1
div.

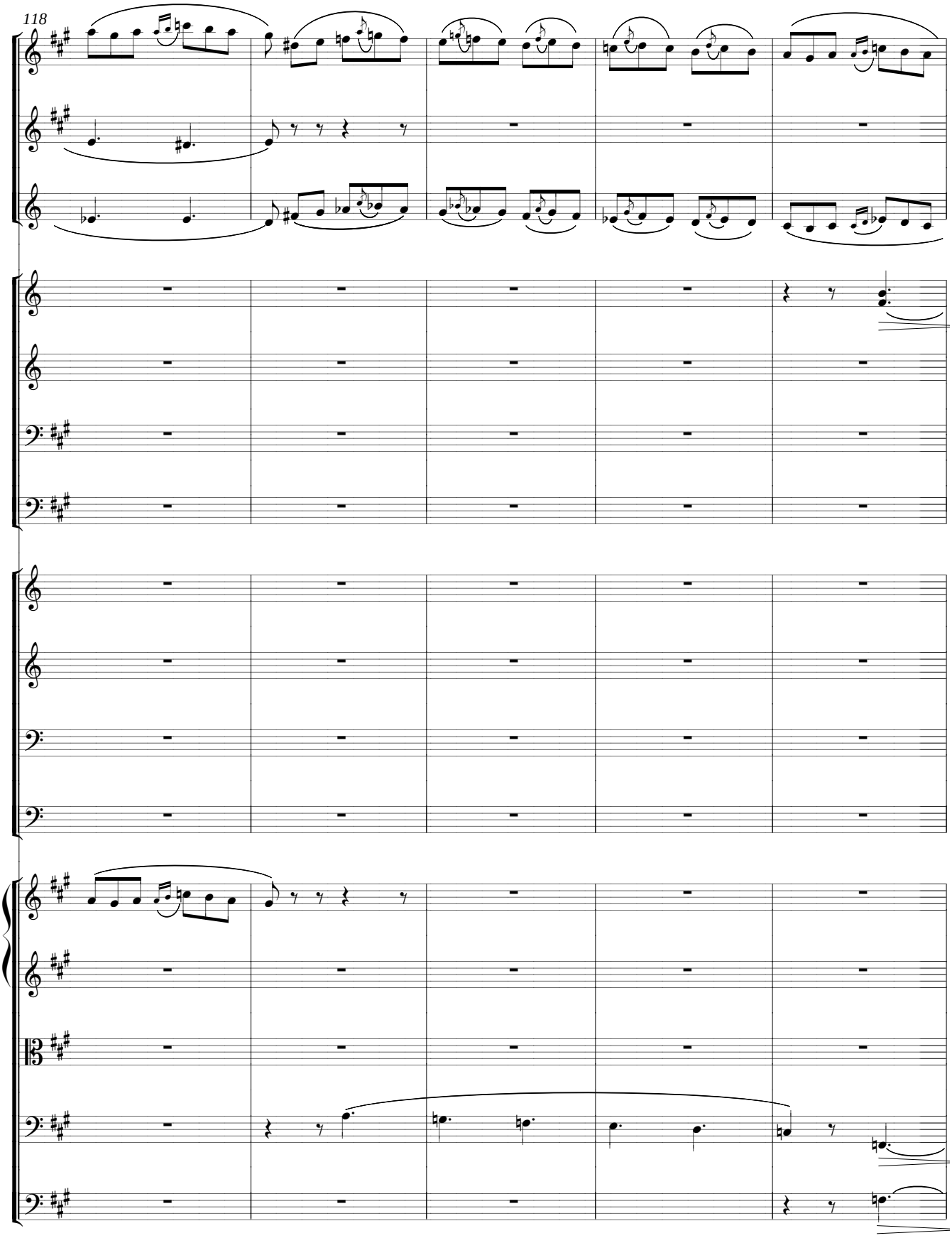
118

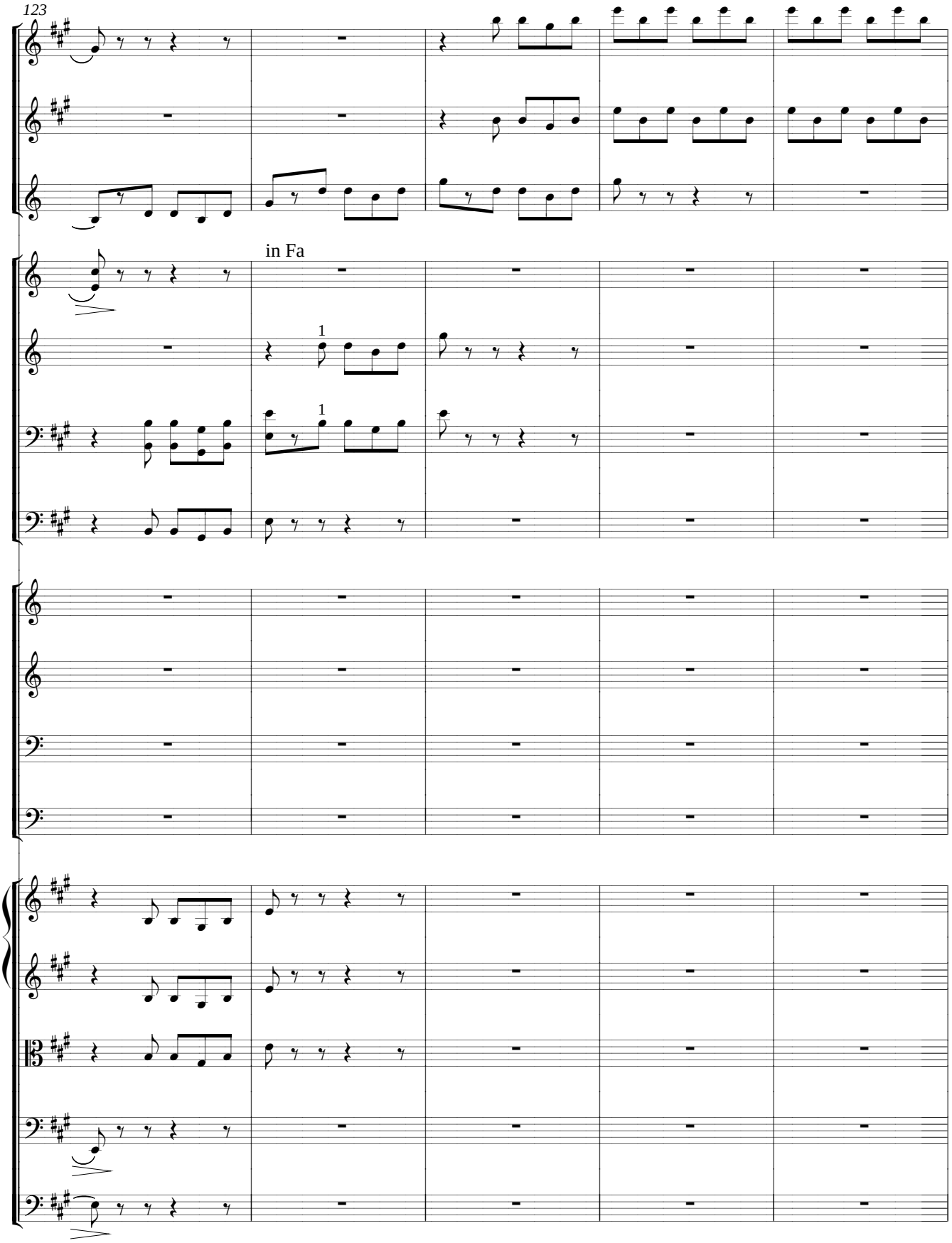
123
in Fa
1
1

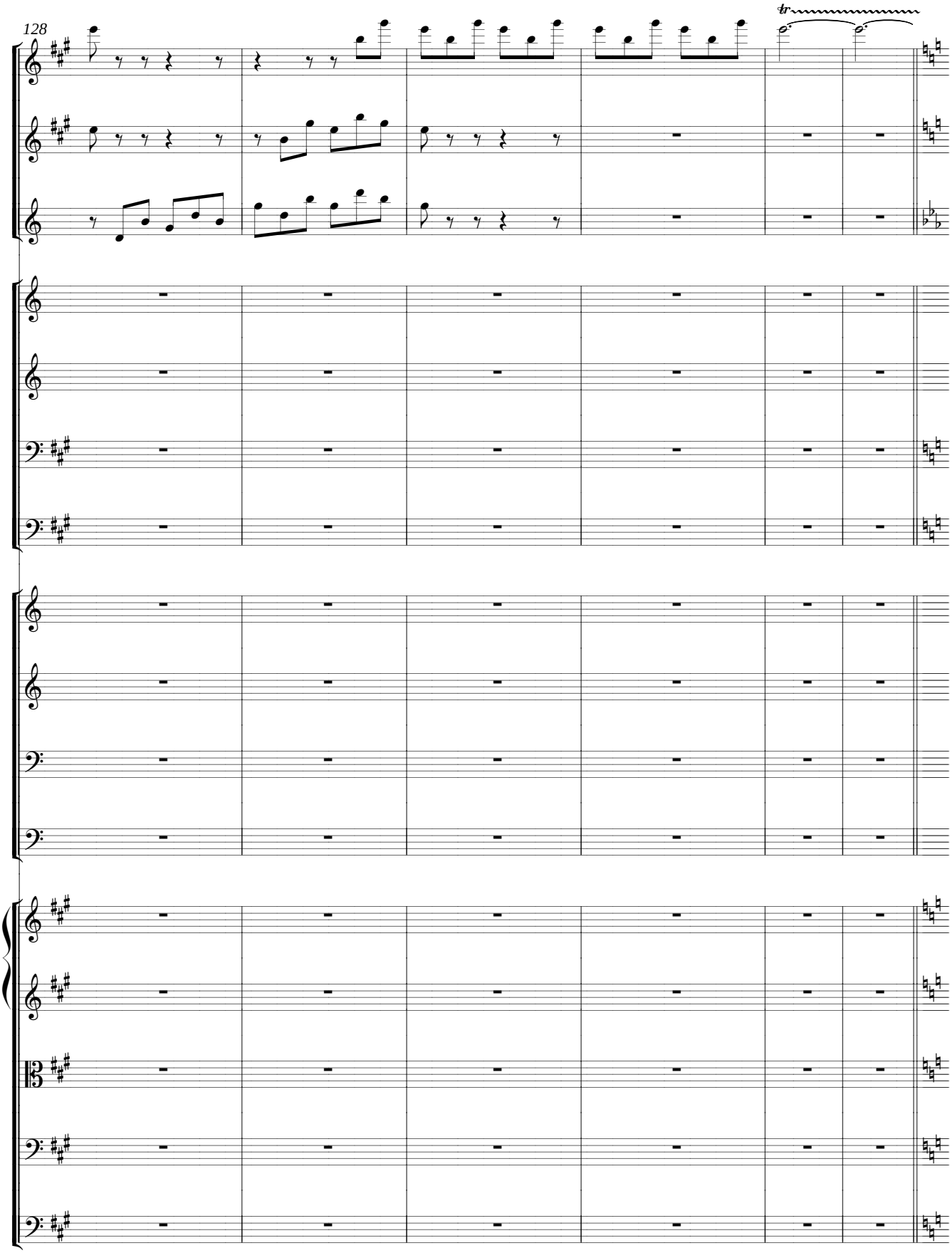
128
tr

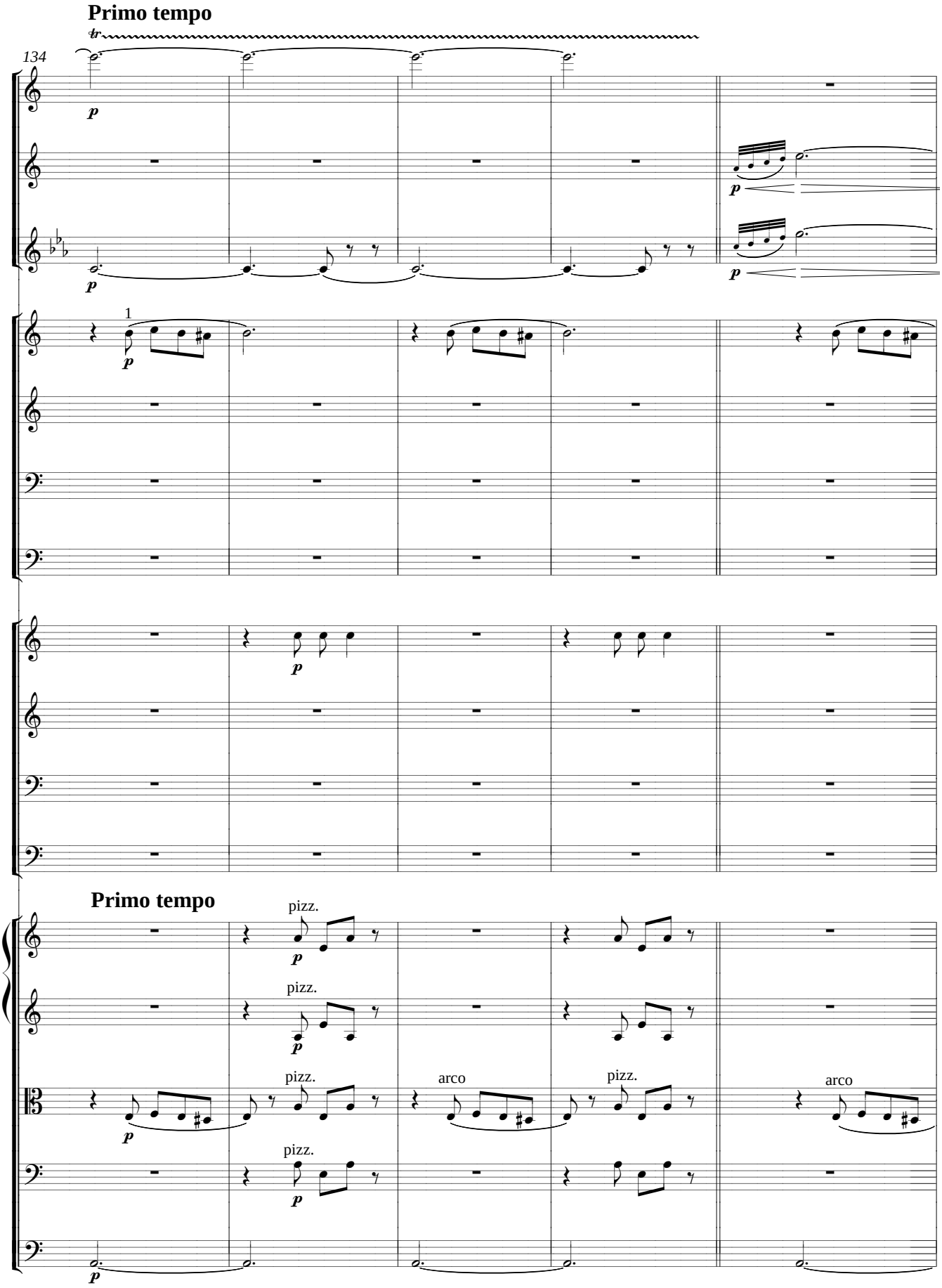
Primo tempo
134
tr
p
1
Primo tempo
pizz.
arco

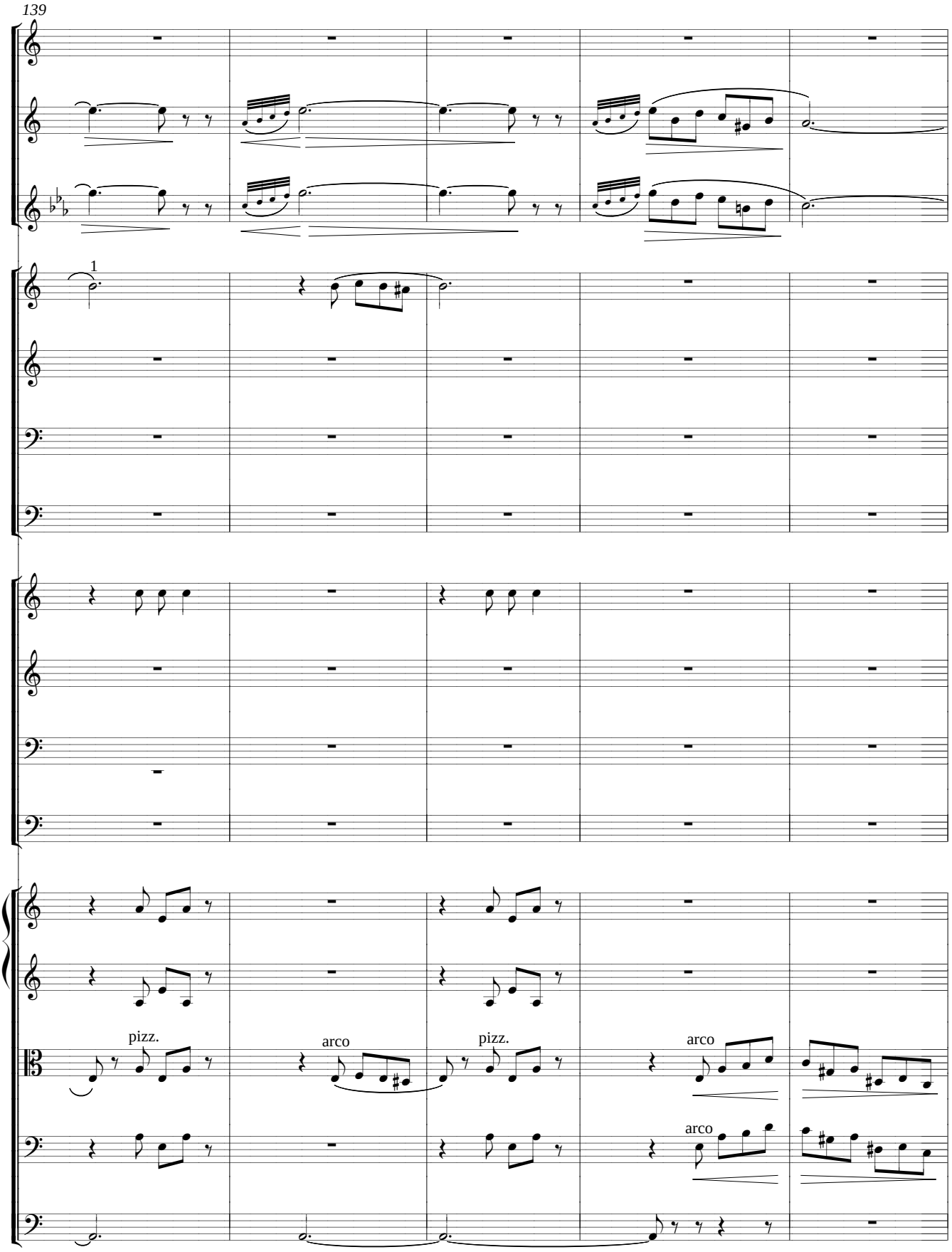
139
1
pizz.
arco
pizz.
arco
arco

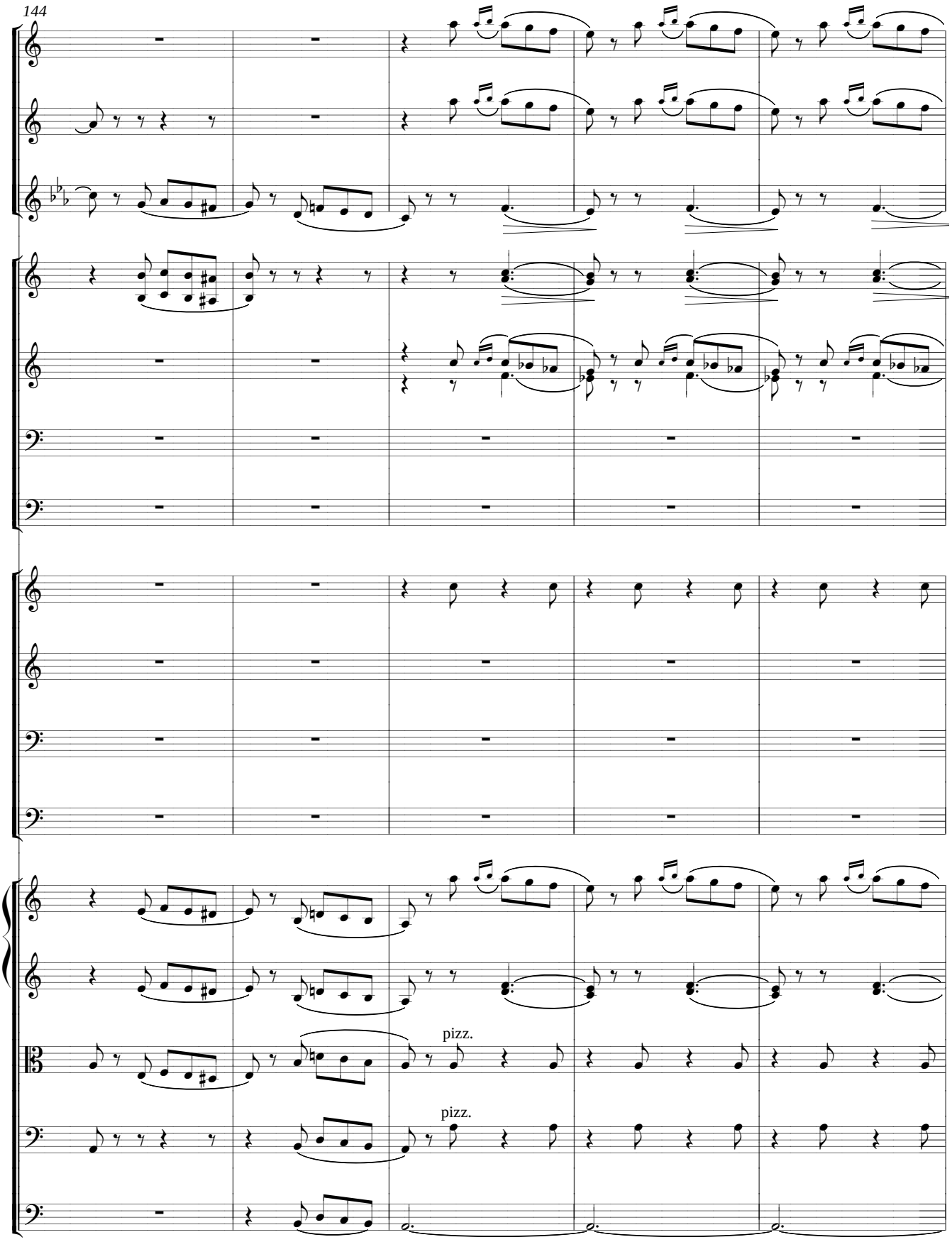
144
pizz.
pizz.

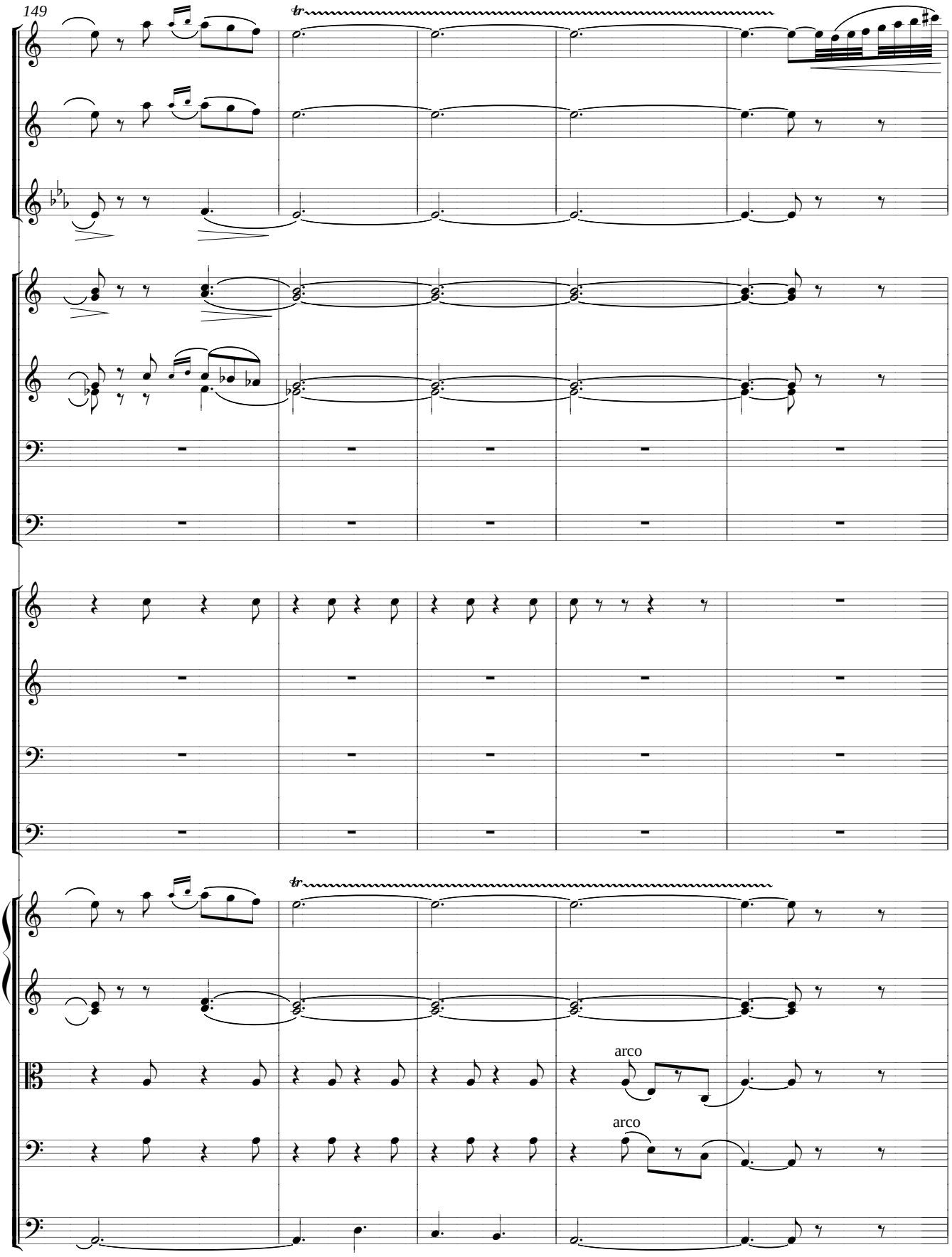
149
tr
tr
arco
arco

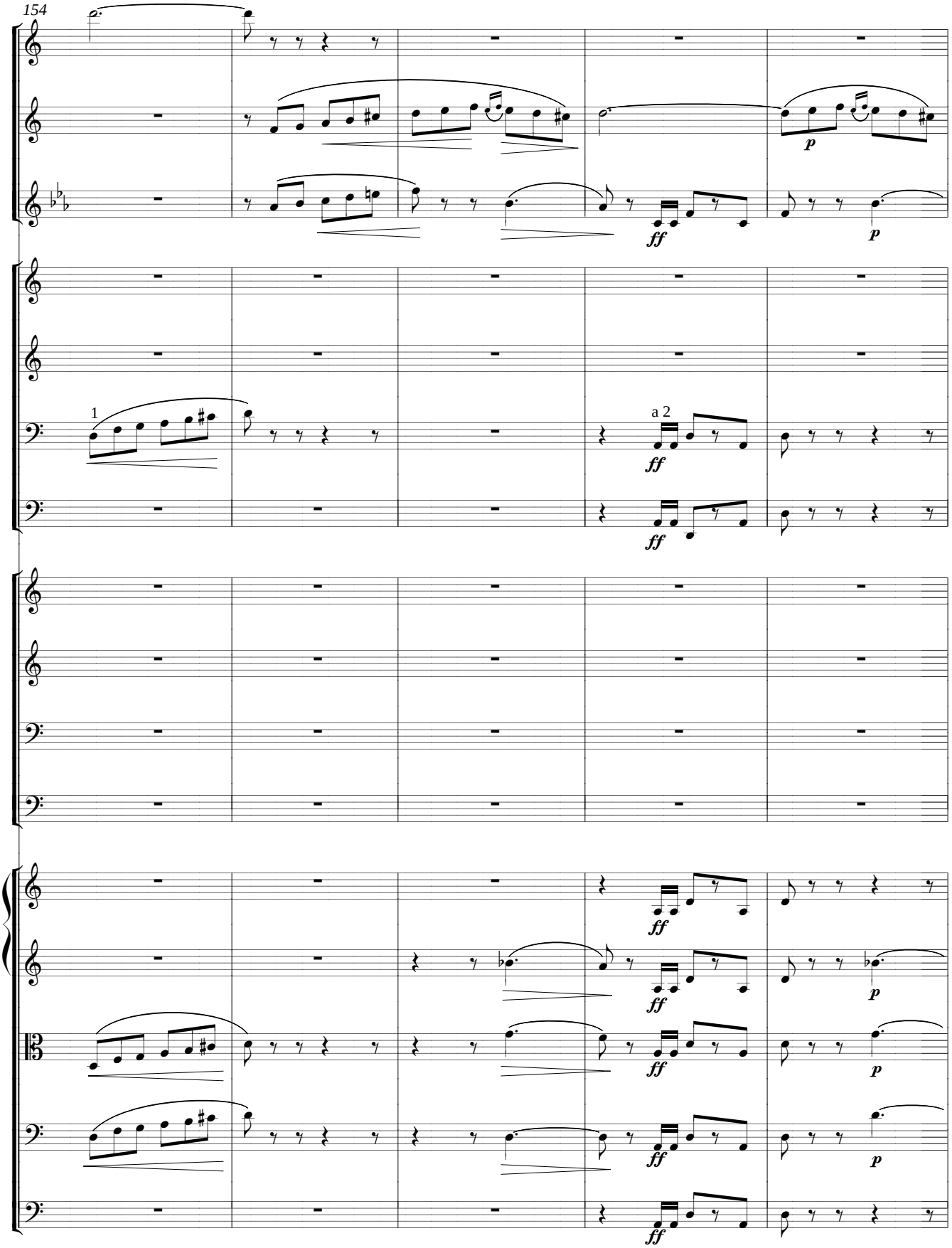
154
1
a 2
ff
p

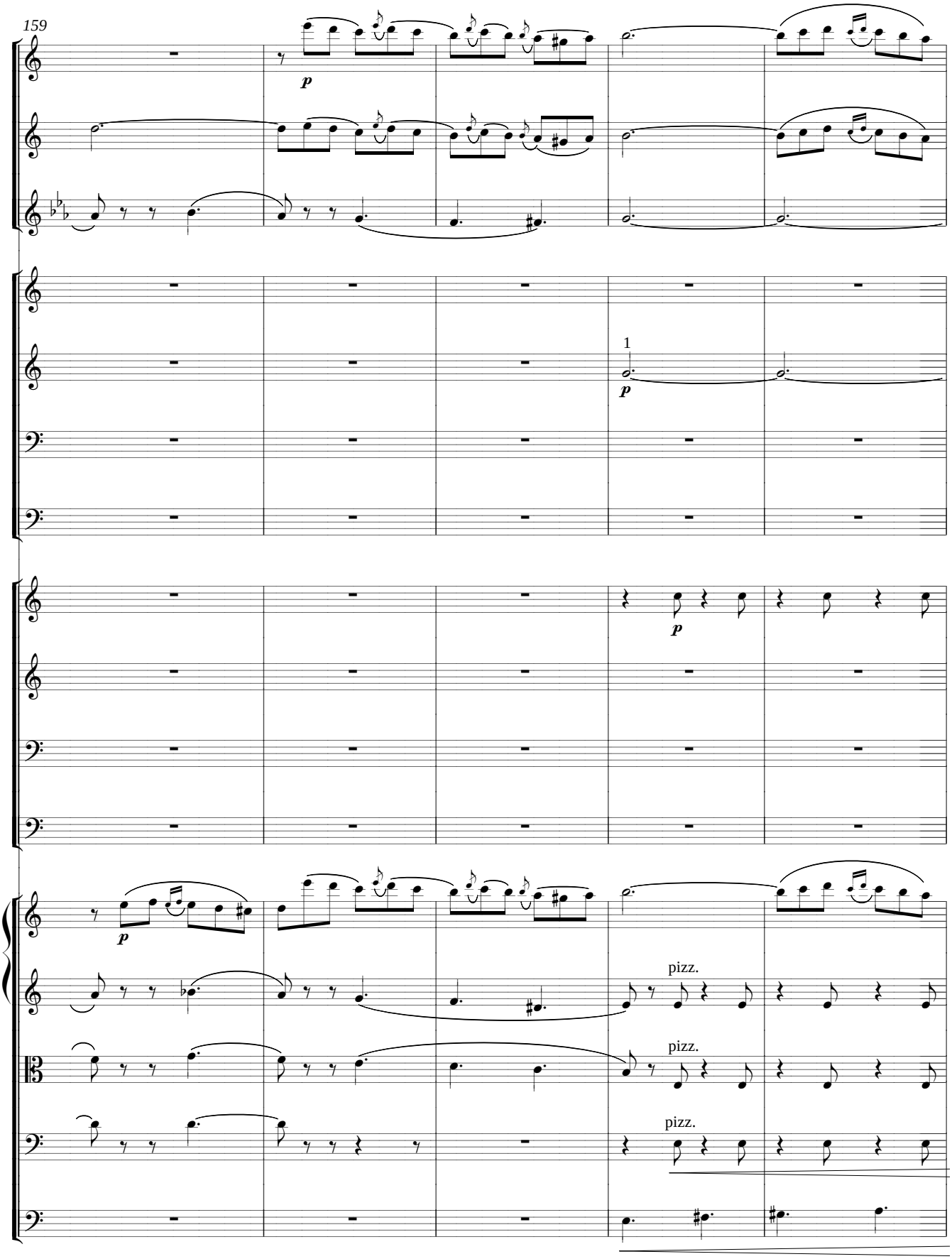
159
p
1
p
p
p
pizz.
pizz.
pizz.

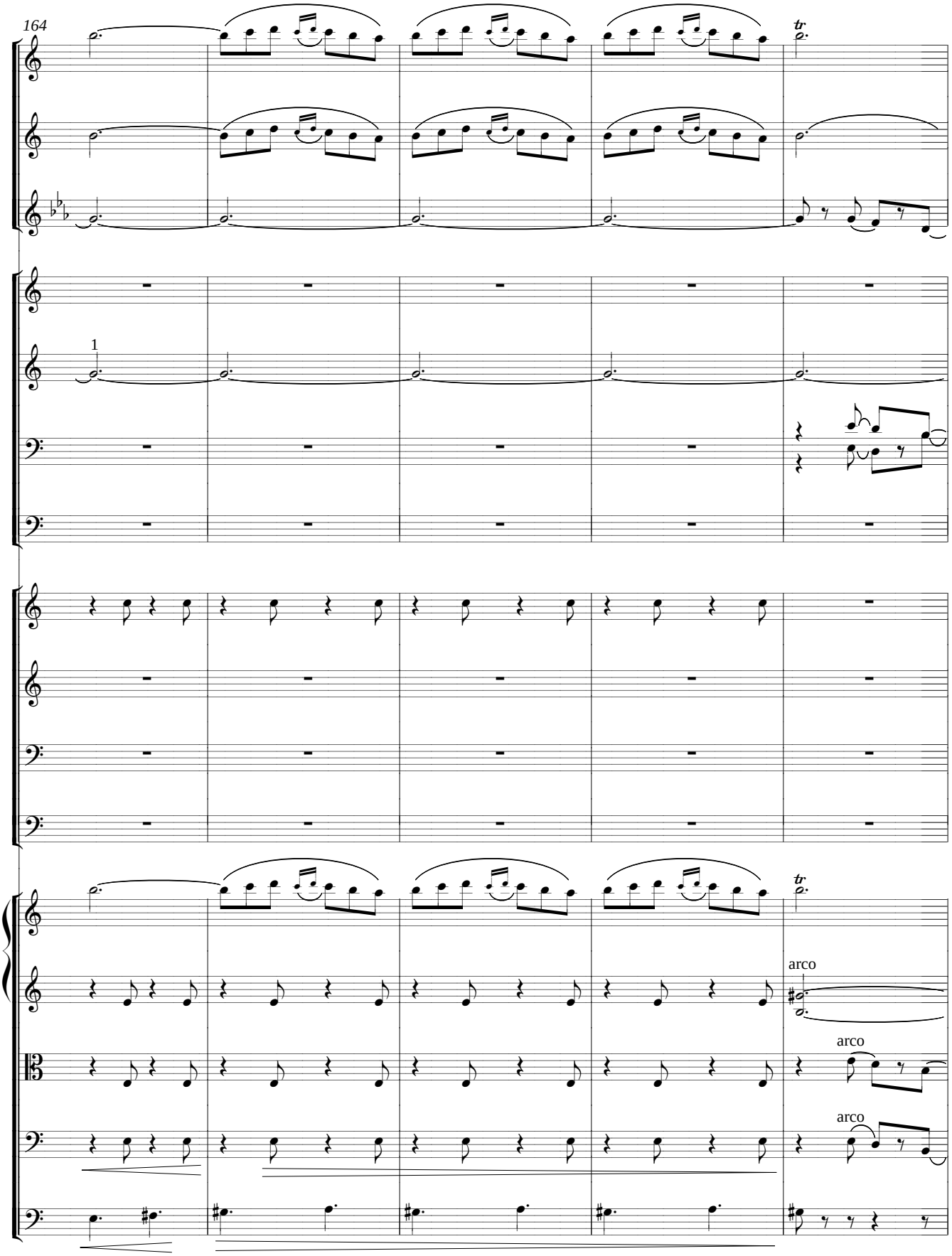
164
1
arco
arco
arco

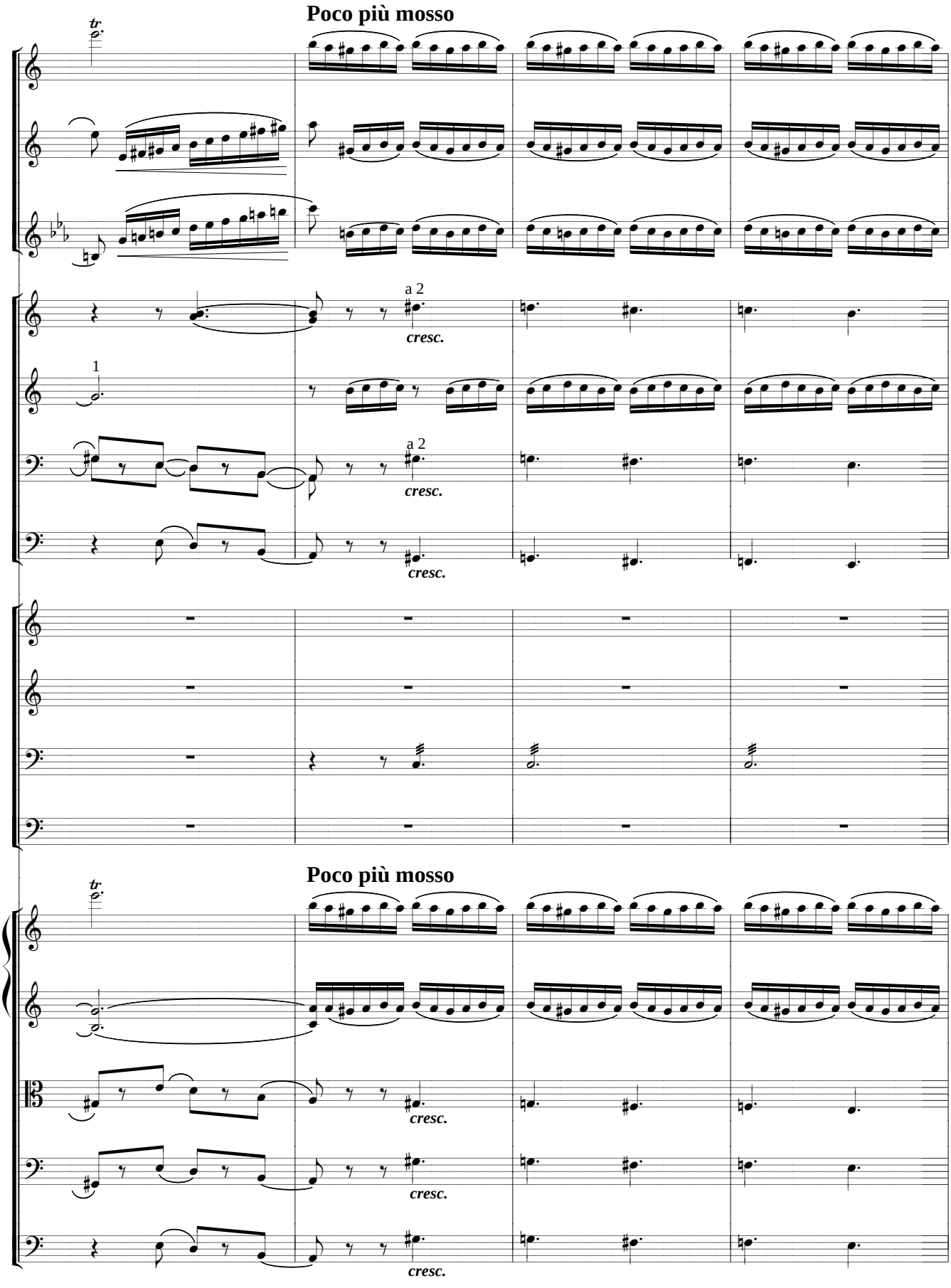
Poco più mosso
tr
a 2
cresc.
1
a 2
cresc.
cresc.
Poco più mosso
tr
cresc.
cresc.
cresc.

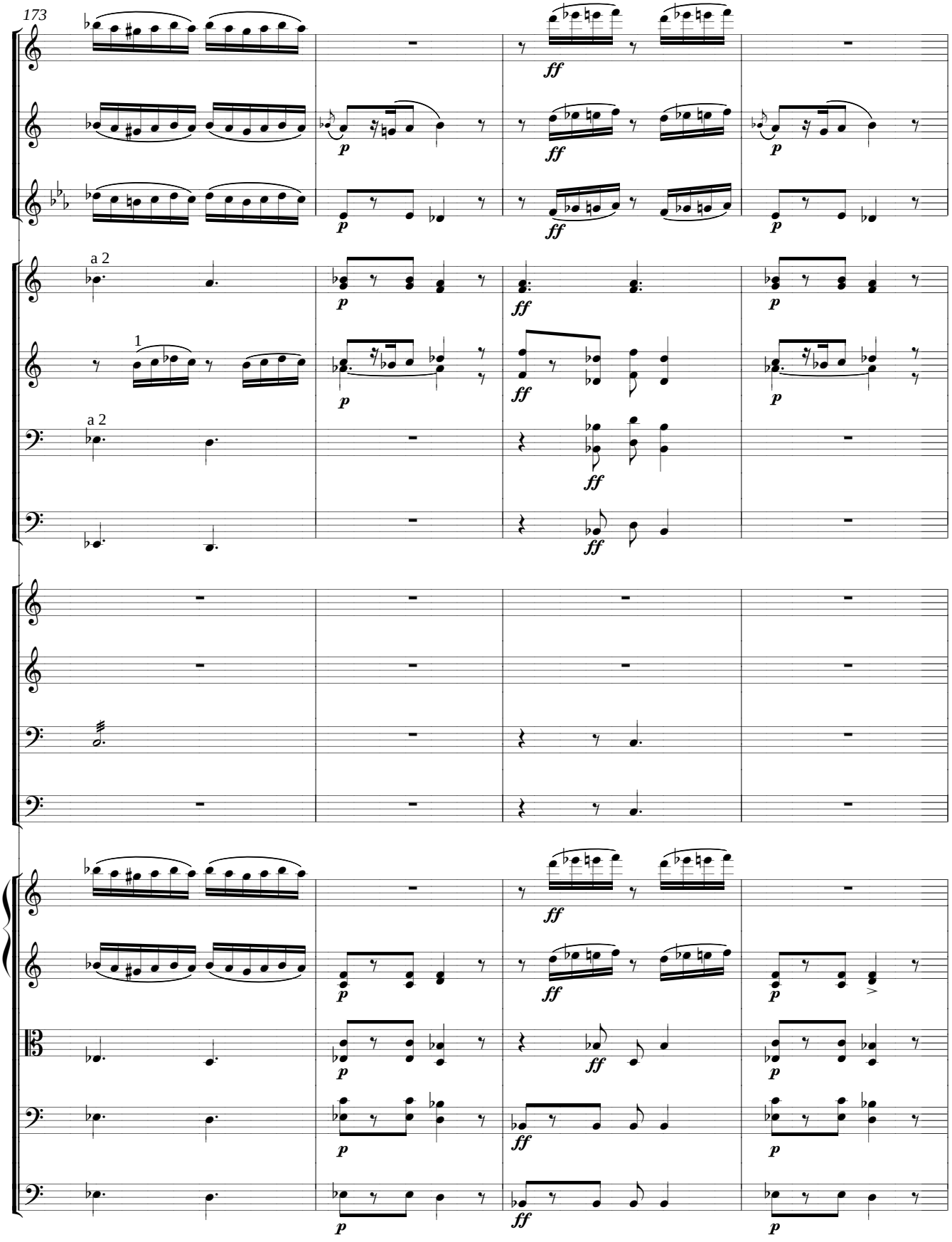
173
a 2
1
a 2
ff
p

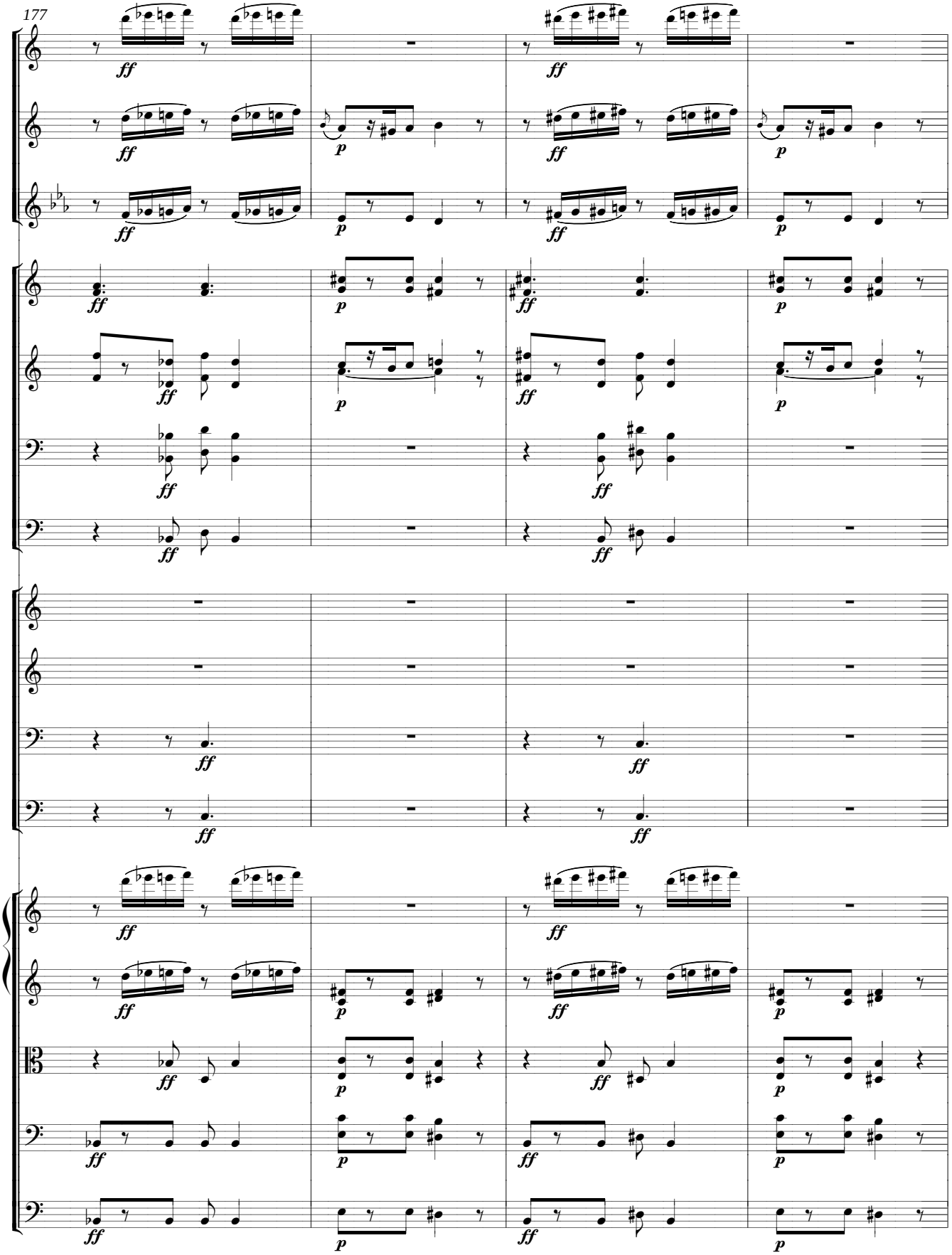
177

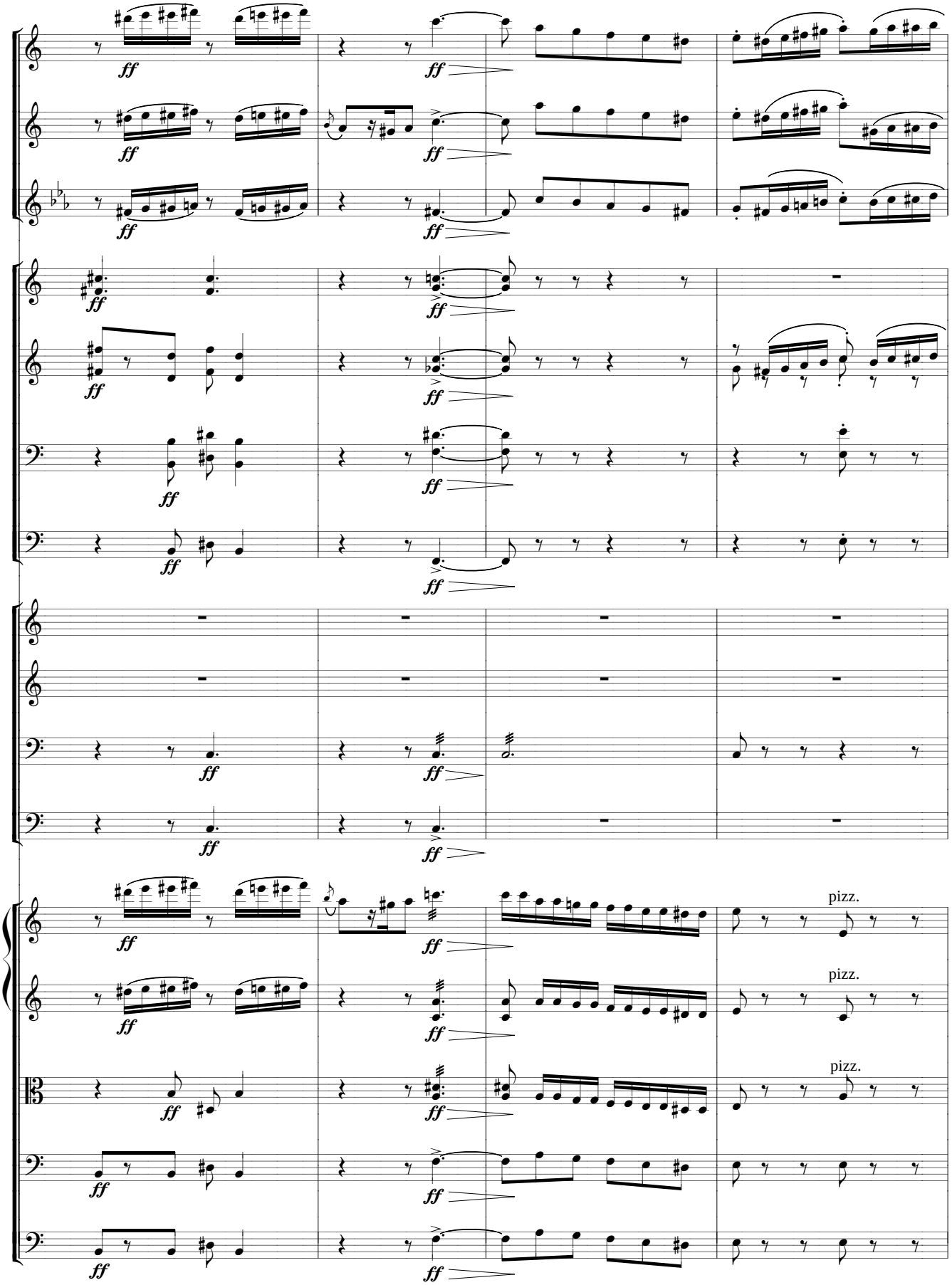
ff
pizz.
pizz.
pizz.

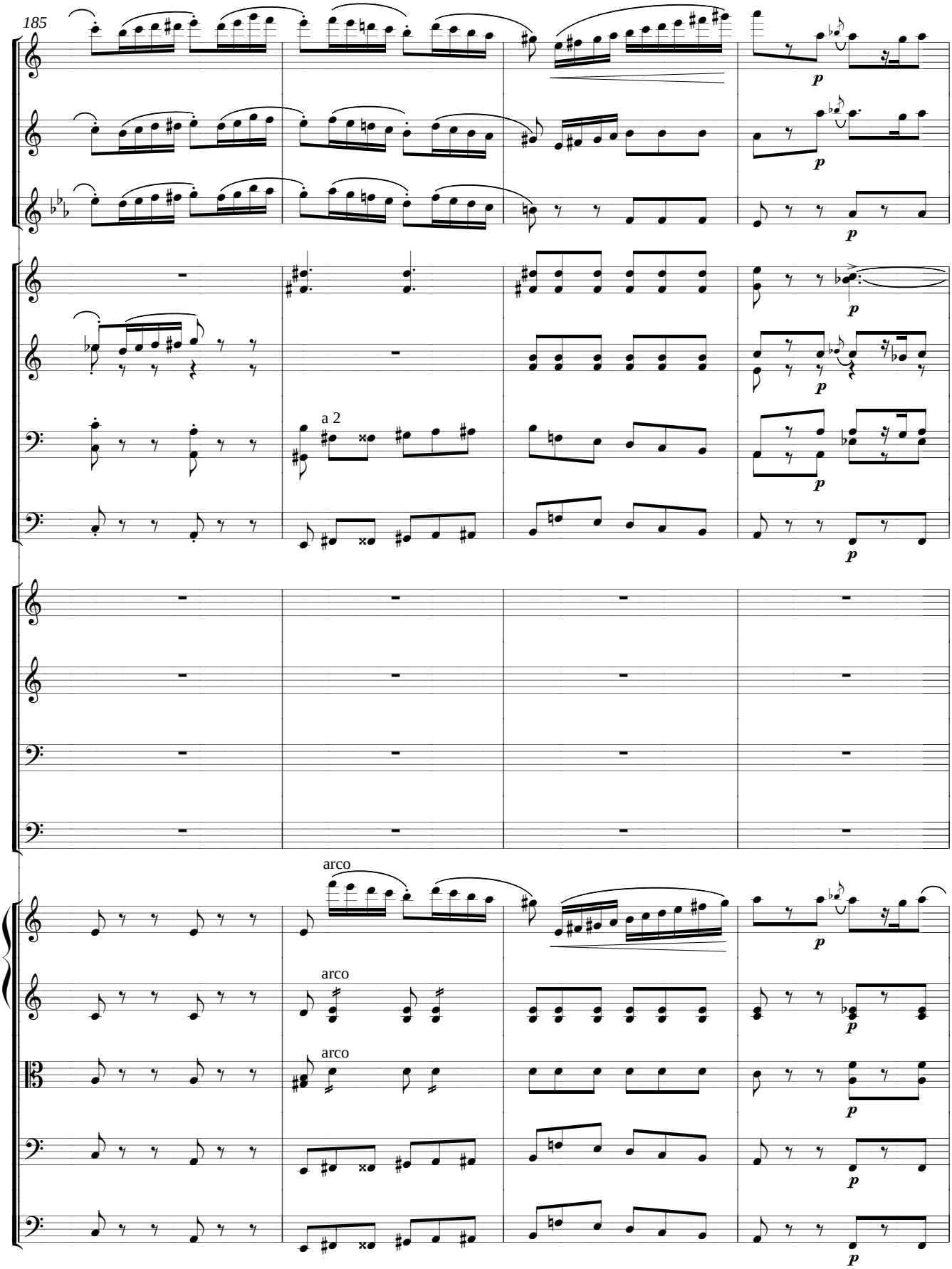
185
a 2
arco
arco
arco

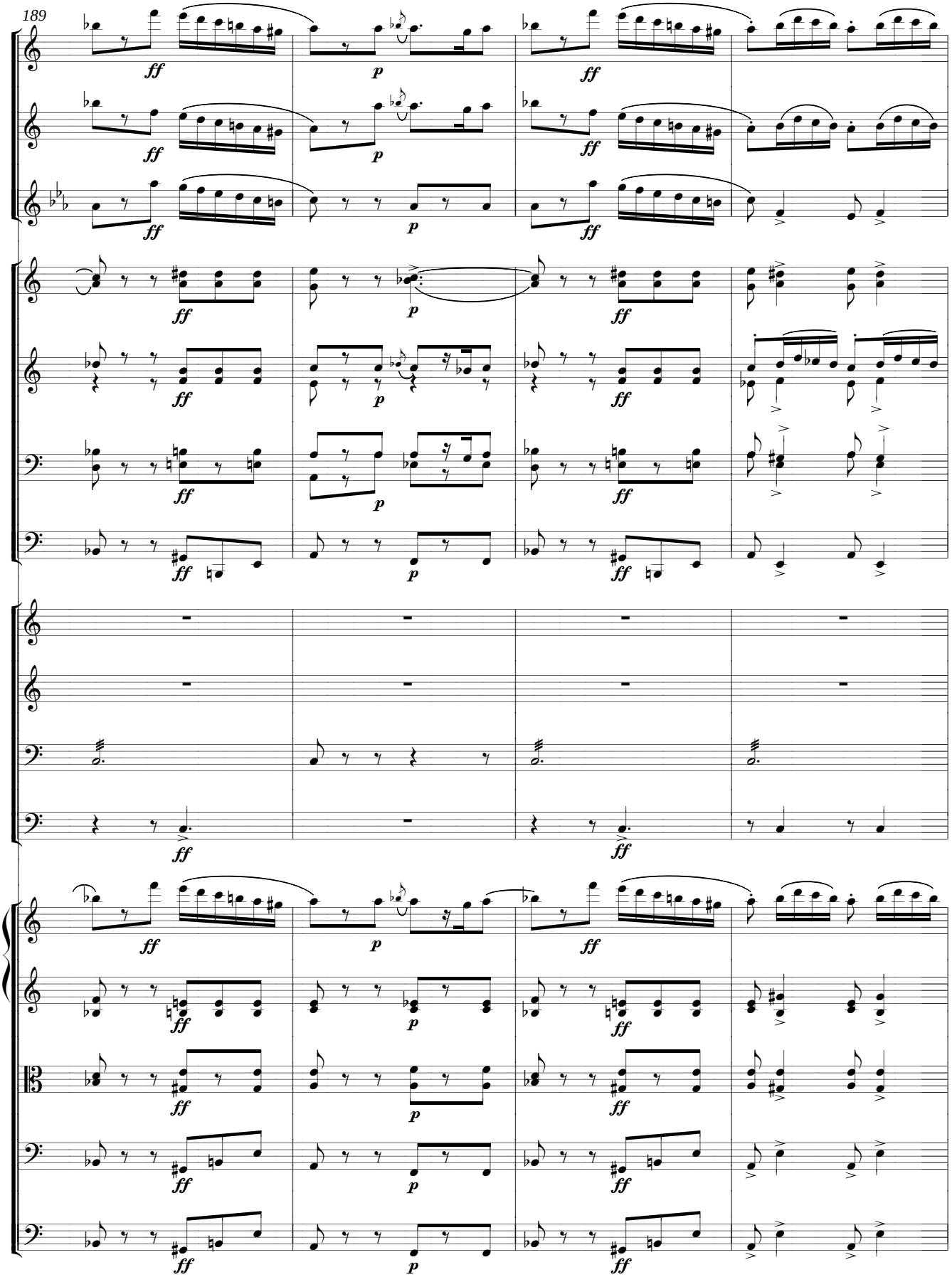
189

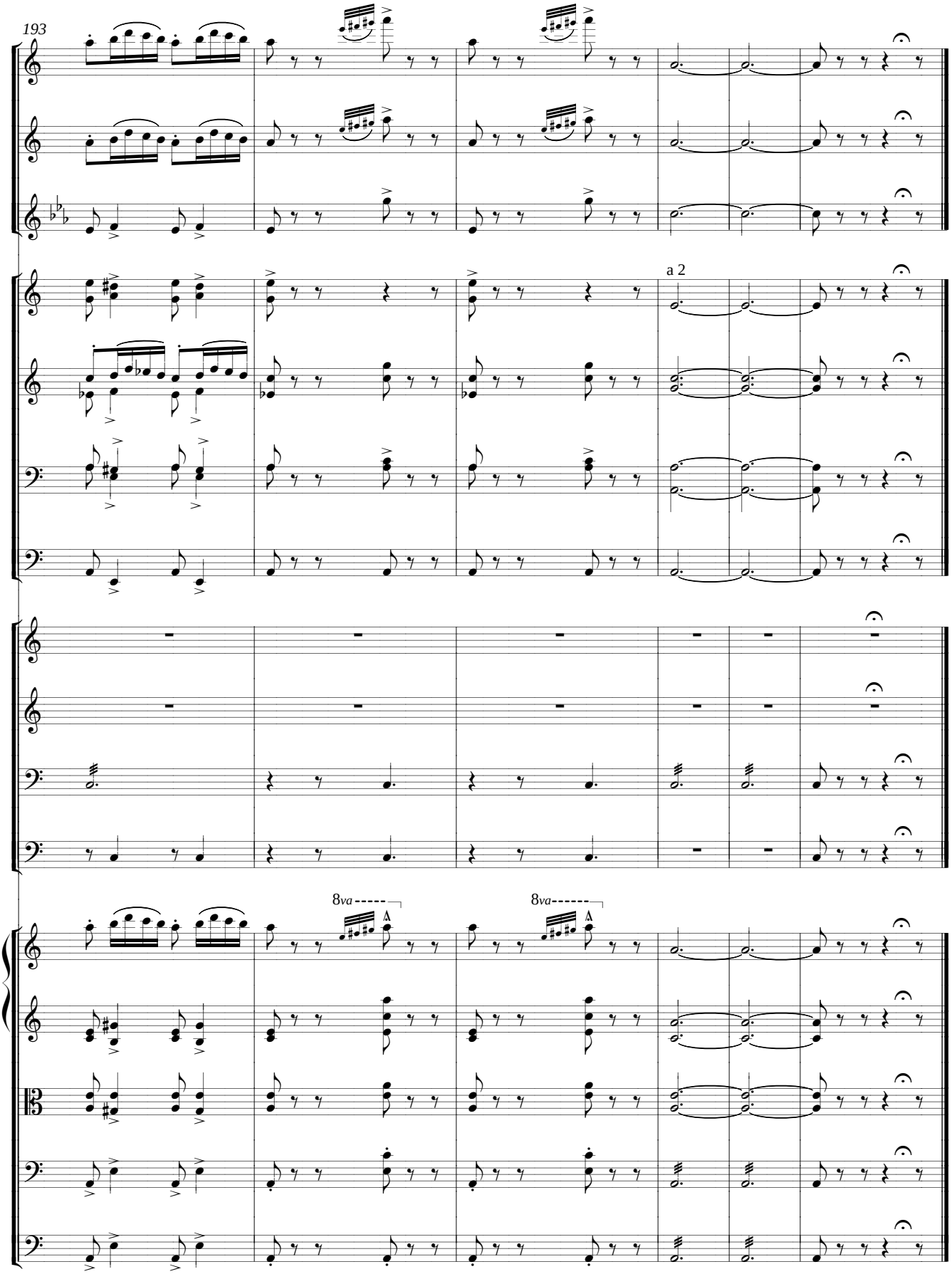
193
a 2
8va
8va

MARCHE DE REMERCIEMENT

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti
2 Oboi
2 Clarinetti (in La)
2 Fagotti
4 Corni (in Mi)
4 Cornetti (in La)
3 Tromboni
Bombardone
Tamburo piccolo
Gran cassa
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

MARCHE DE REMERCIEMENT

D. Tchouhadjian

[Tempo di marcia]

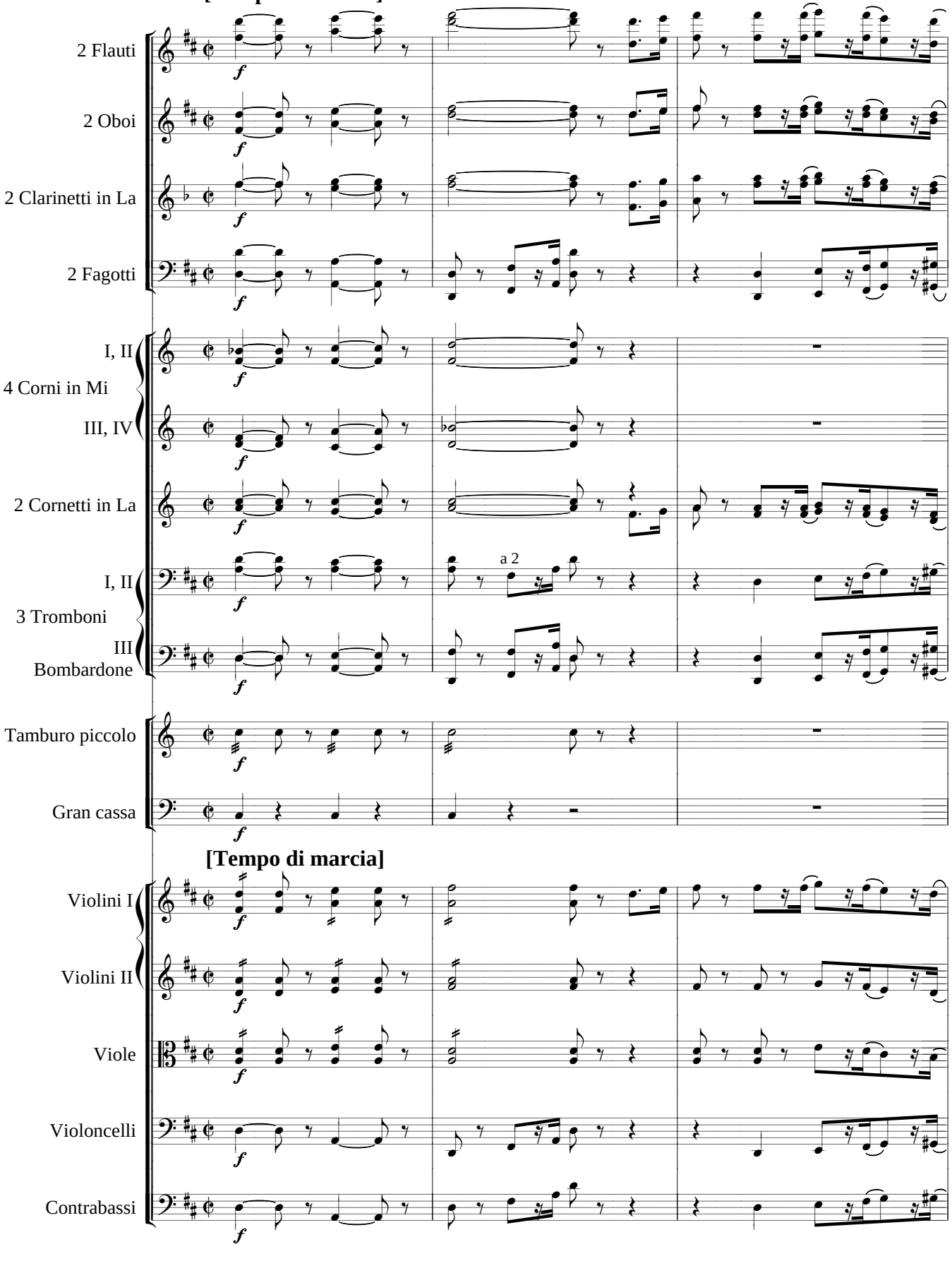

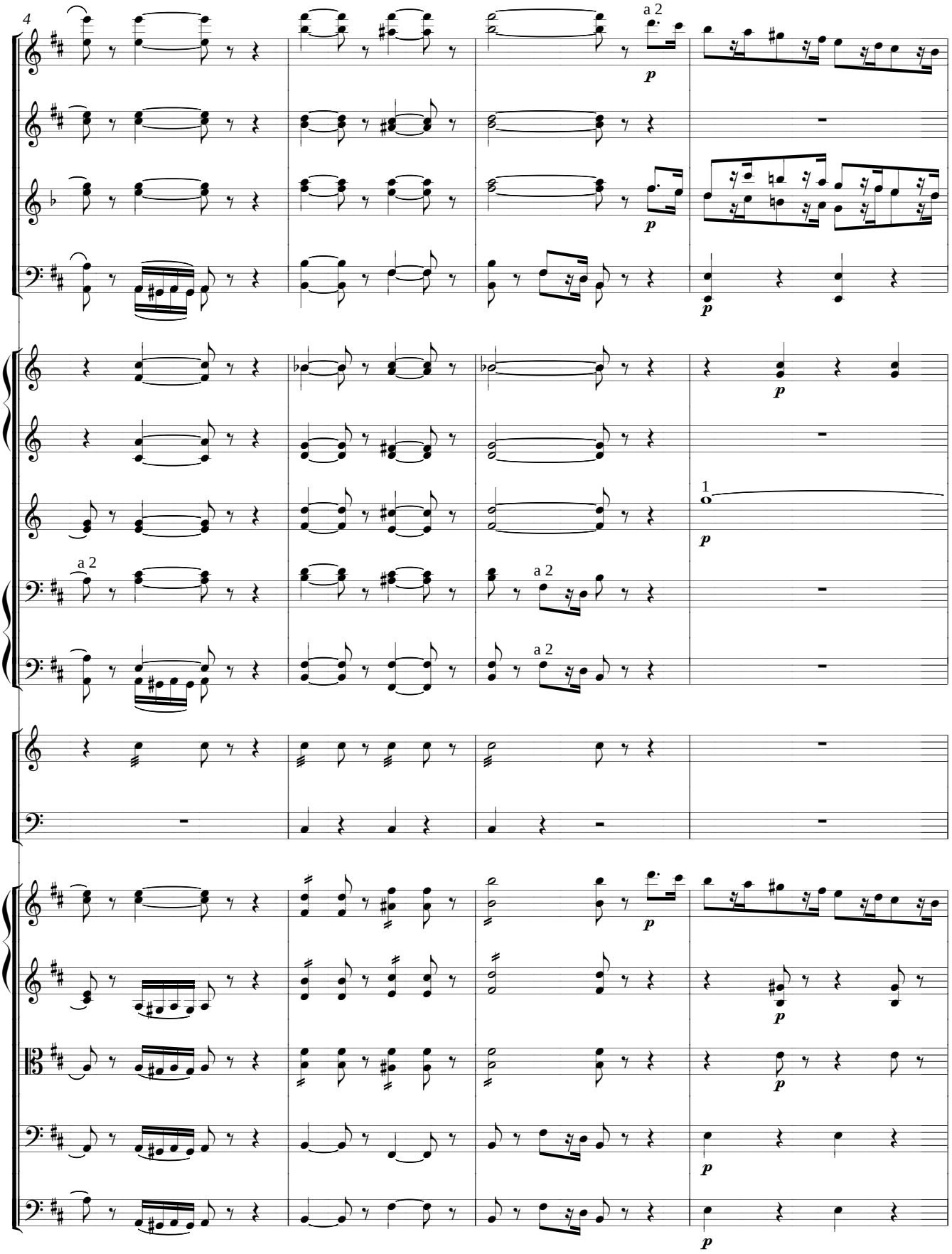
4
a 2
p
1
a 2

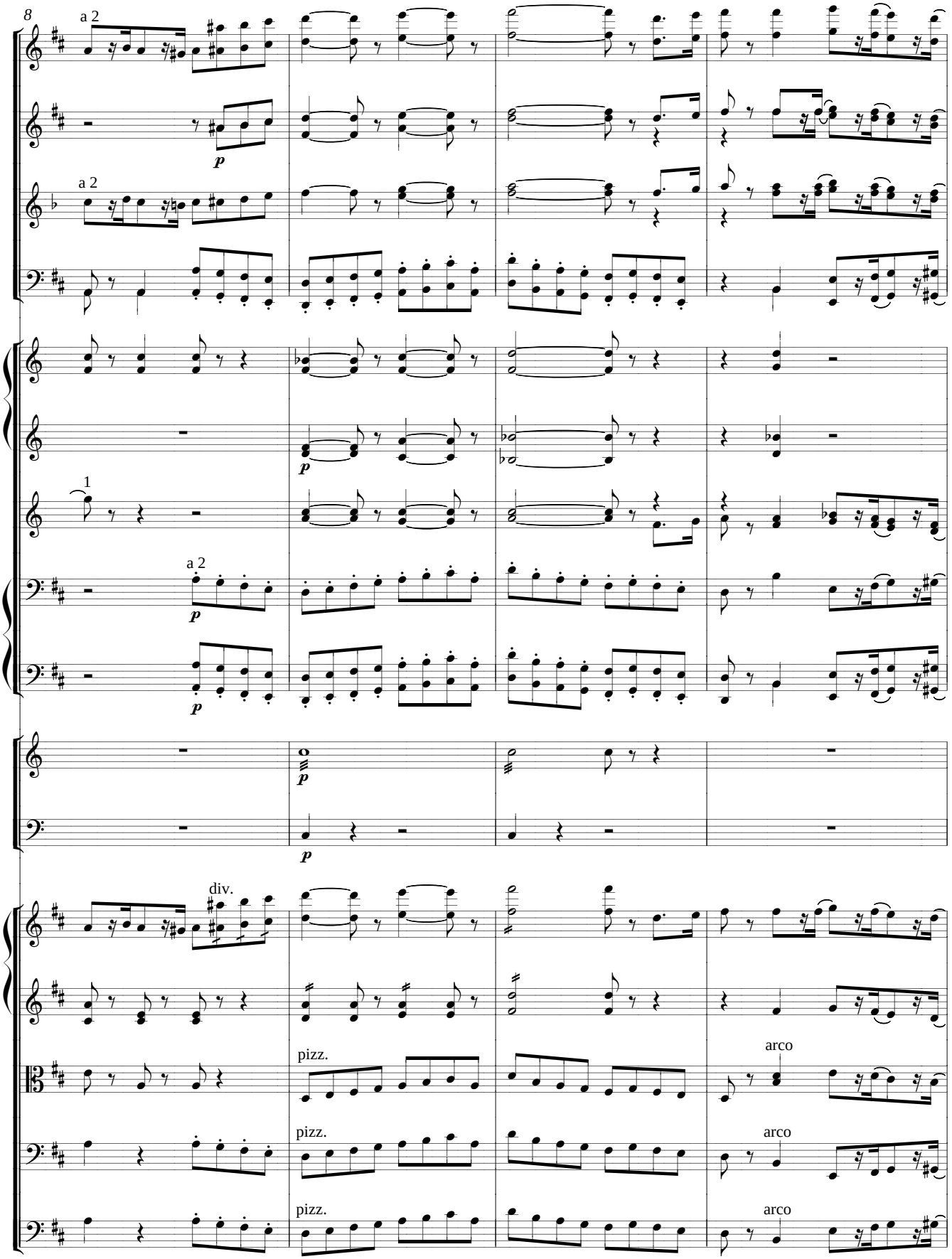
8
a 2
p
a 2
1
a 2
p
p
p
div.
pizz.
pizz.
pizz.
arco
arco
arco

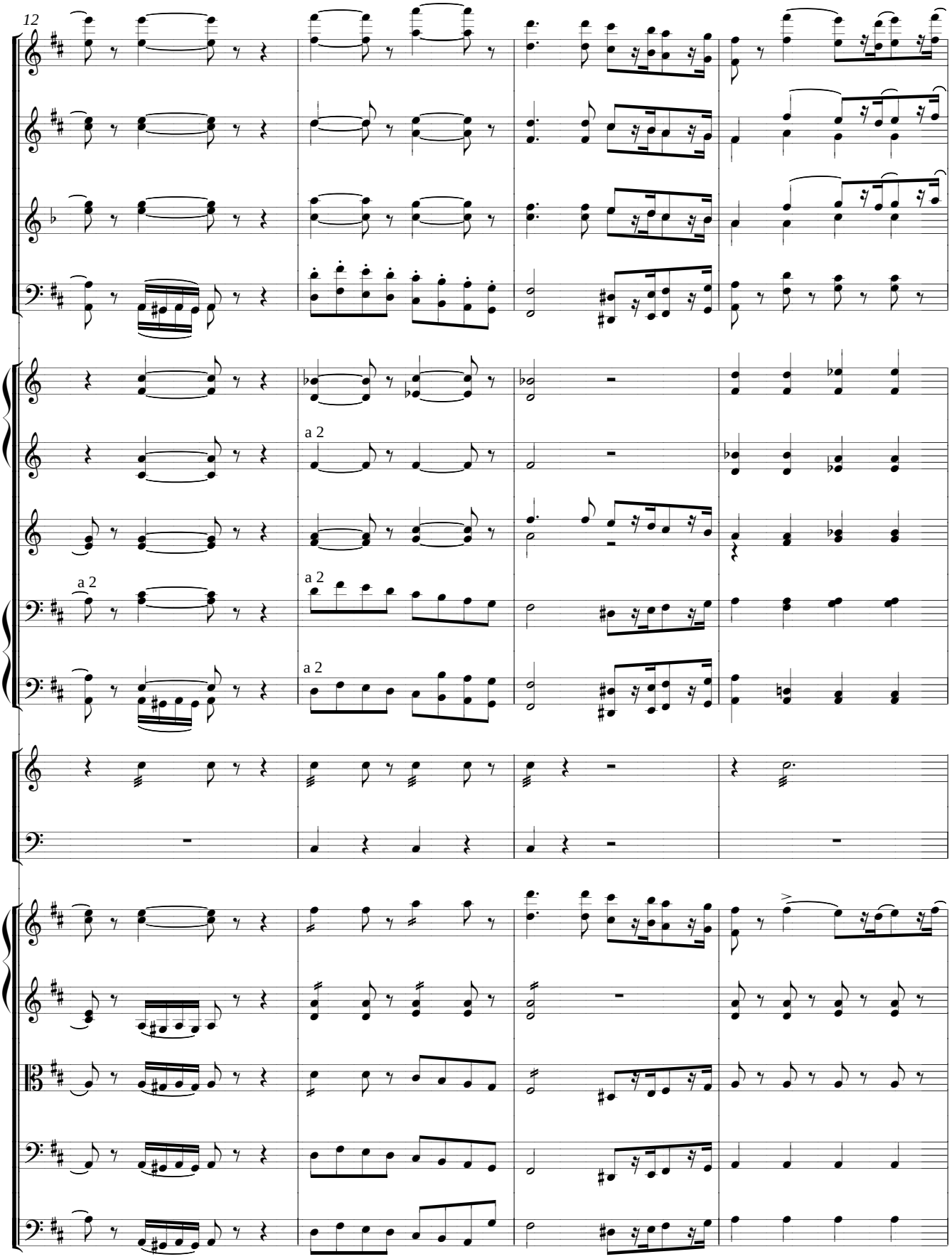
12
a 2
a 2
a 2
a 2

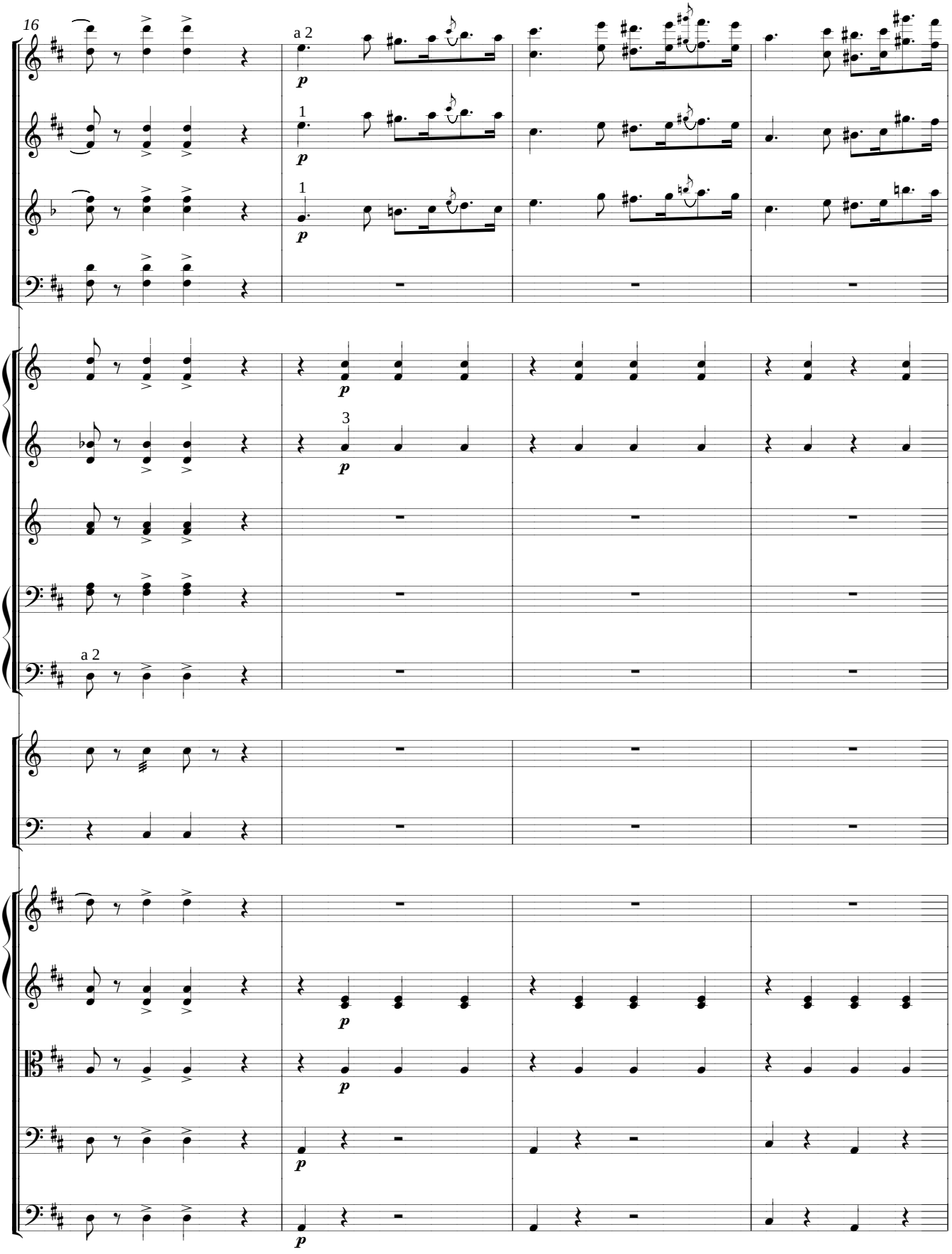
16
a 2
1
1
3
a 2

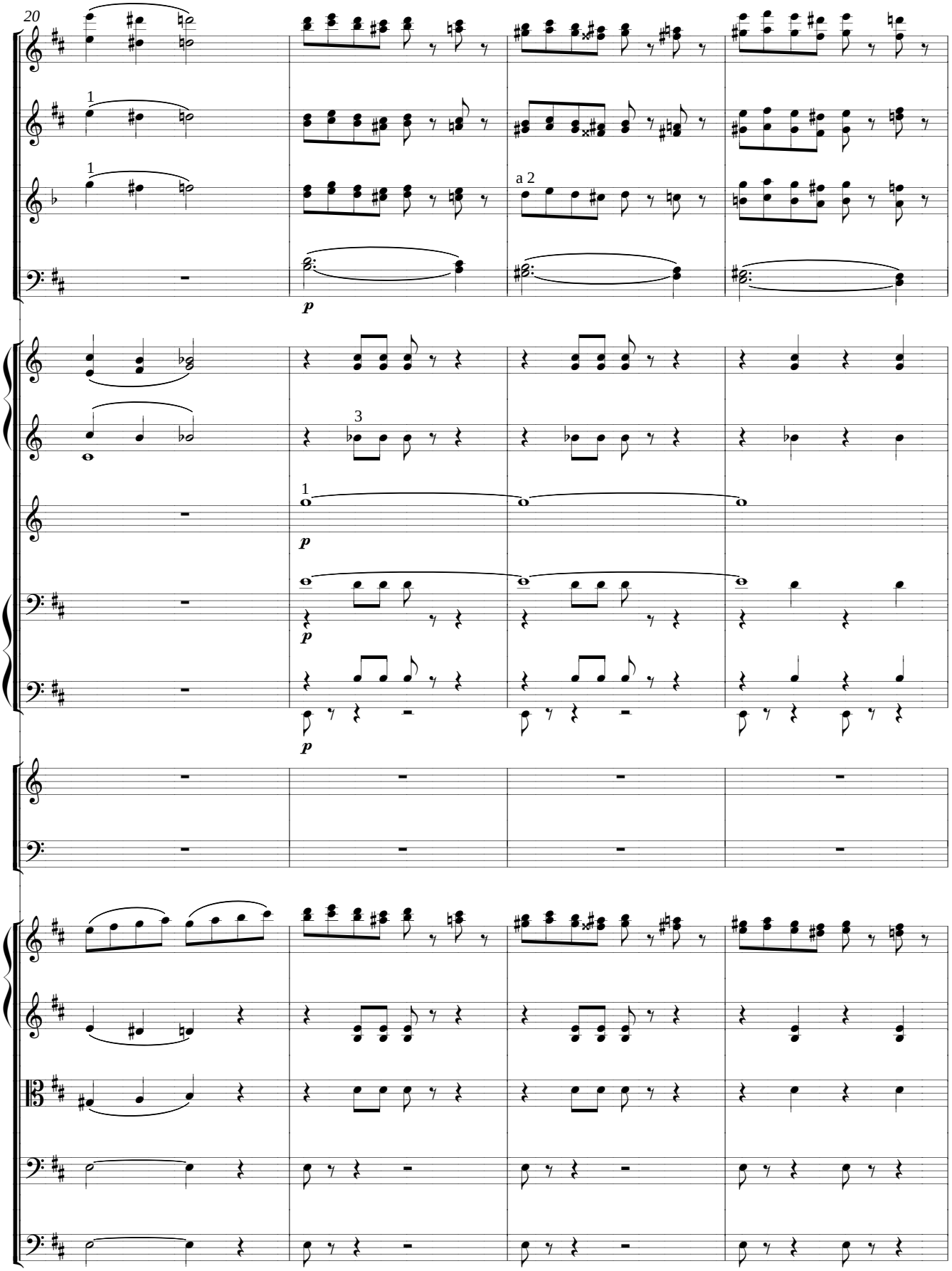
20
1
1
a 2
p
3
1
p
p
p

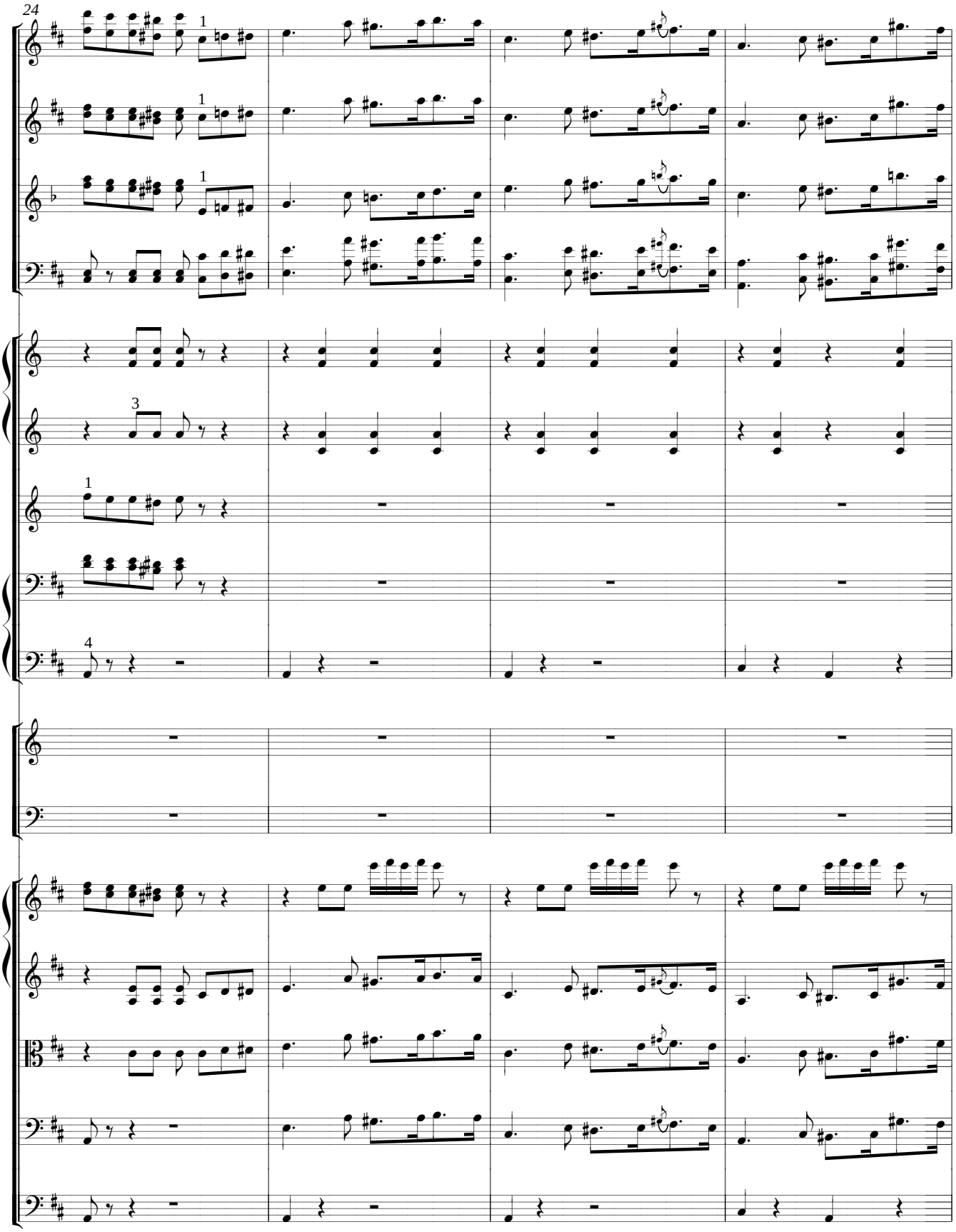
24
1
1
1
3
1
4

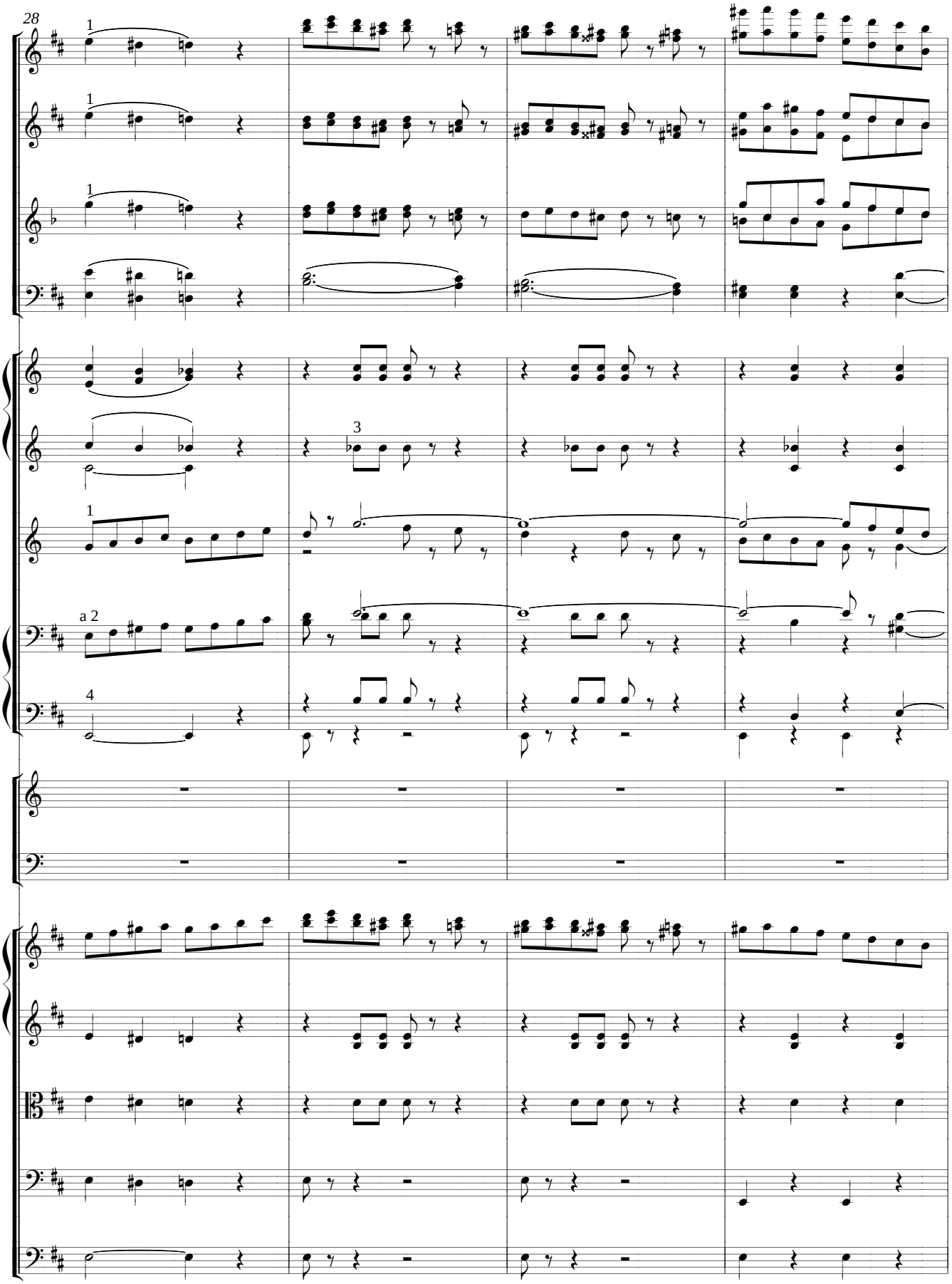
28
1
1
1
3
1
a 2
4

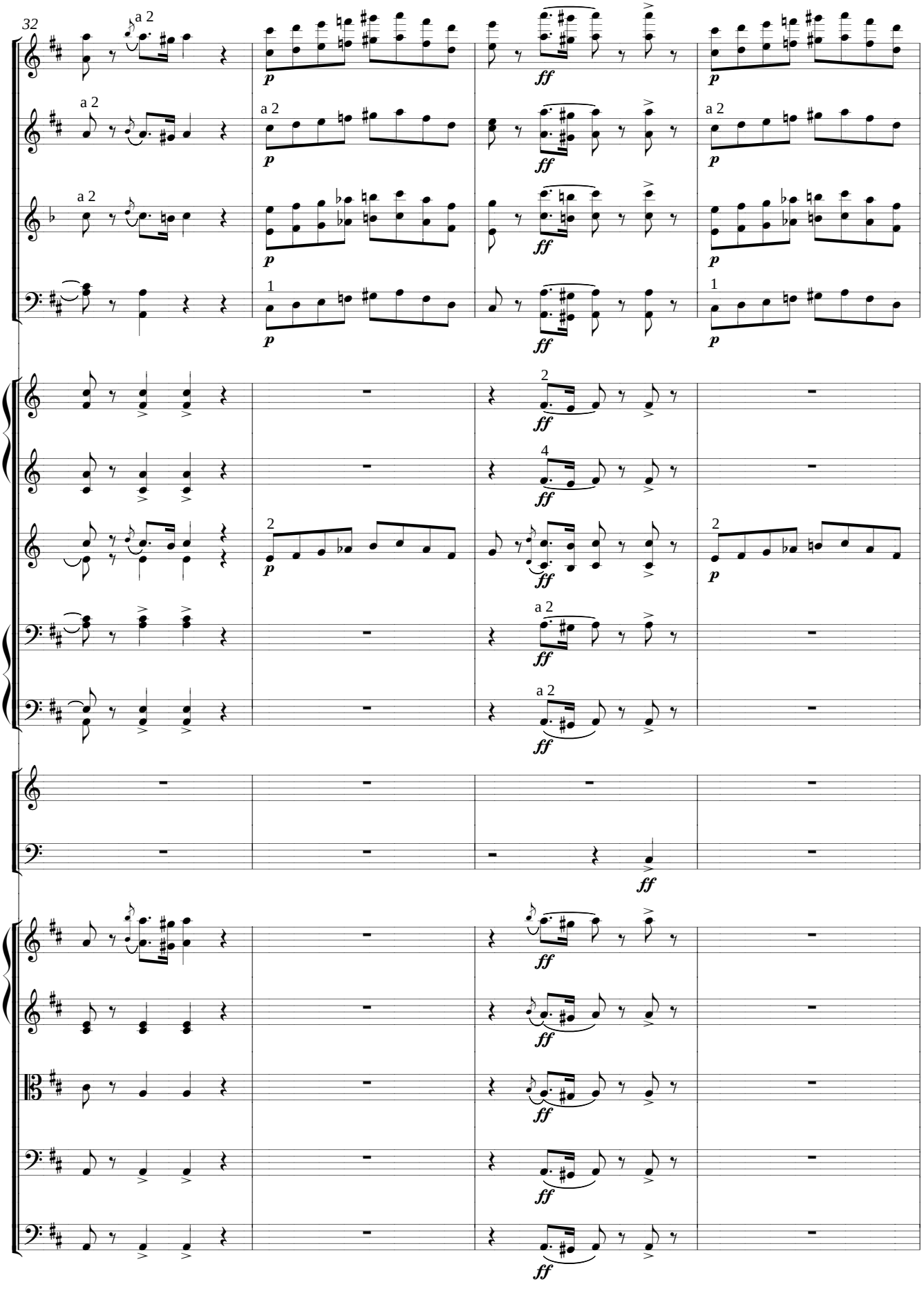
32
a 2
p
ff
1
2
4

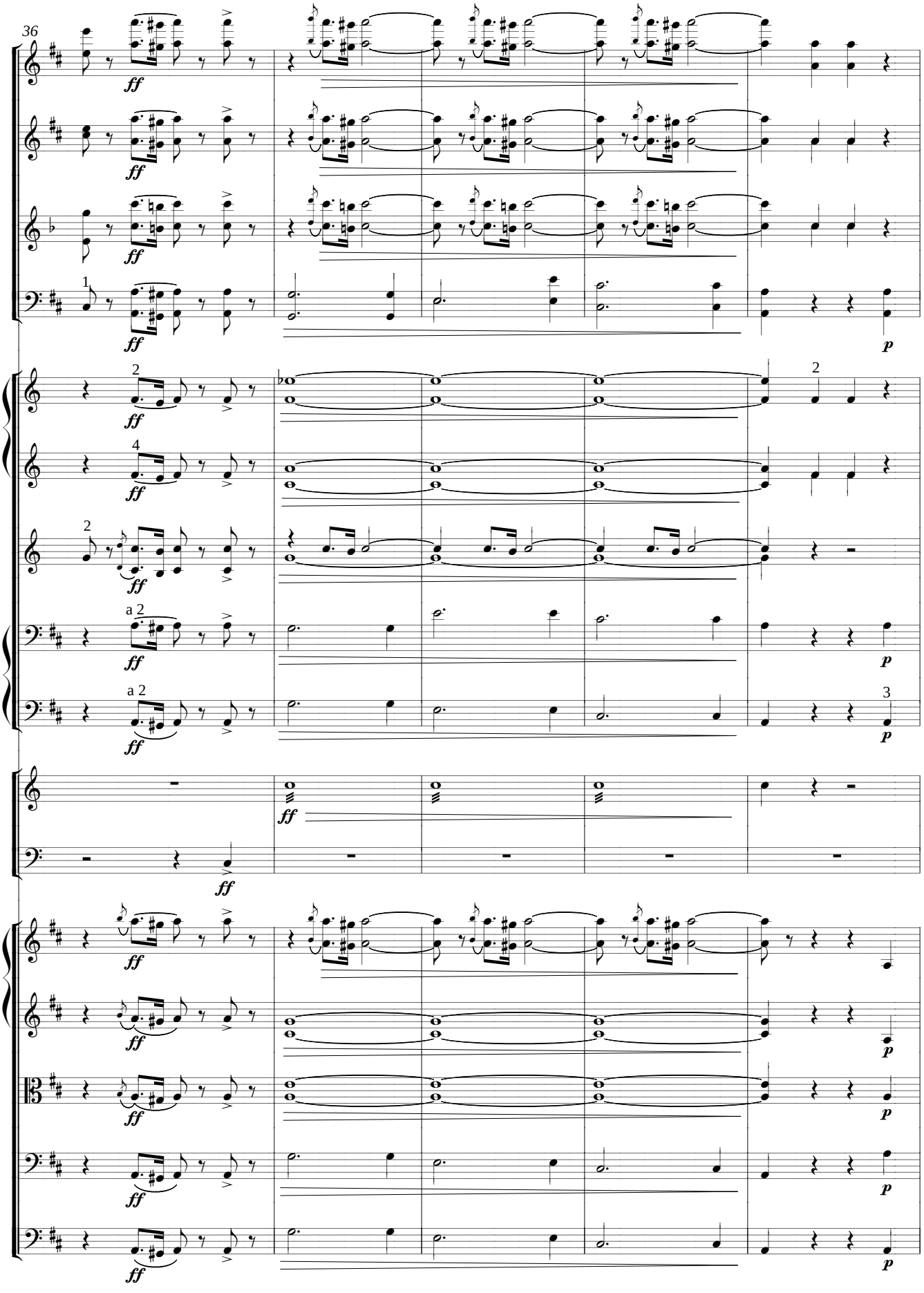
36
ff
p
a 2

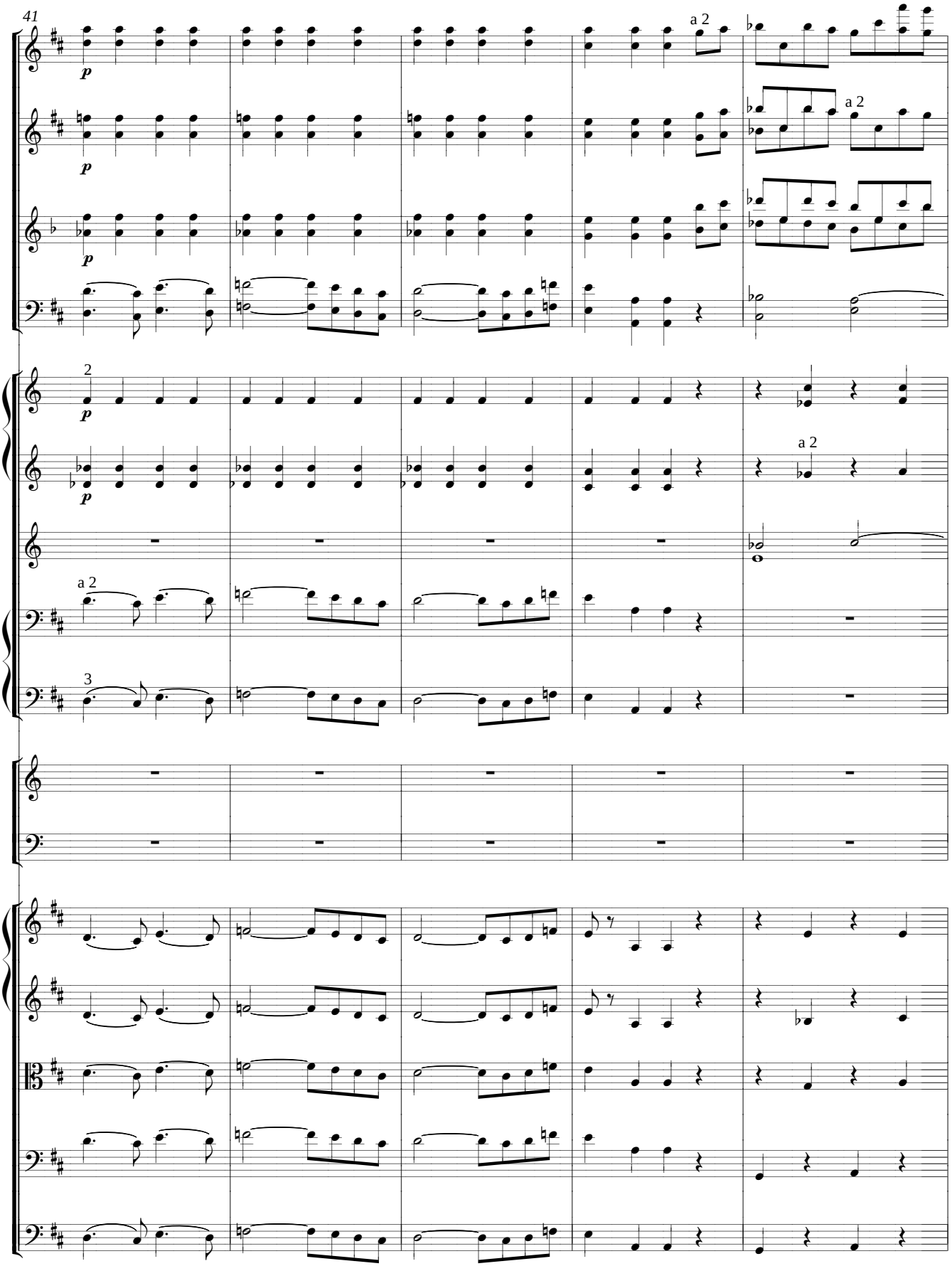
41
a 2
a 2
a 2
a 2

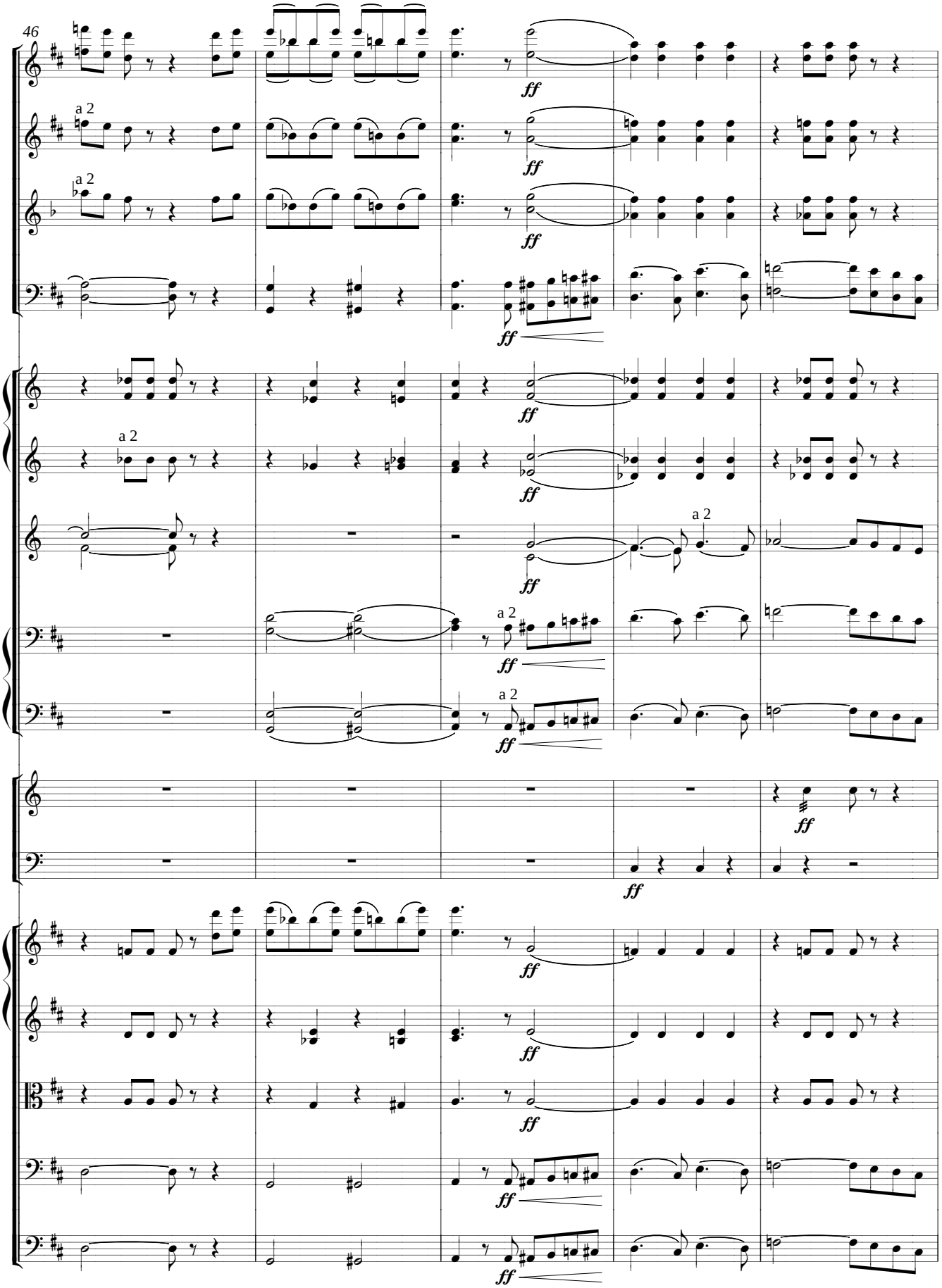
46
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
ff

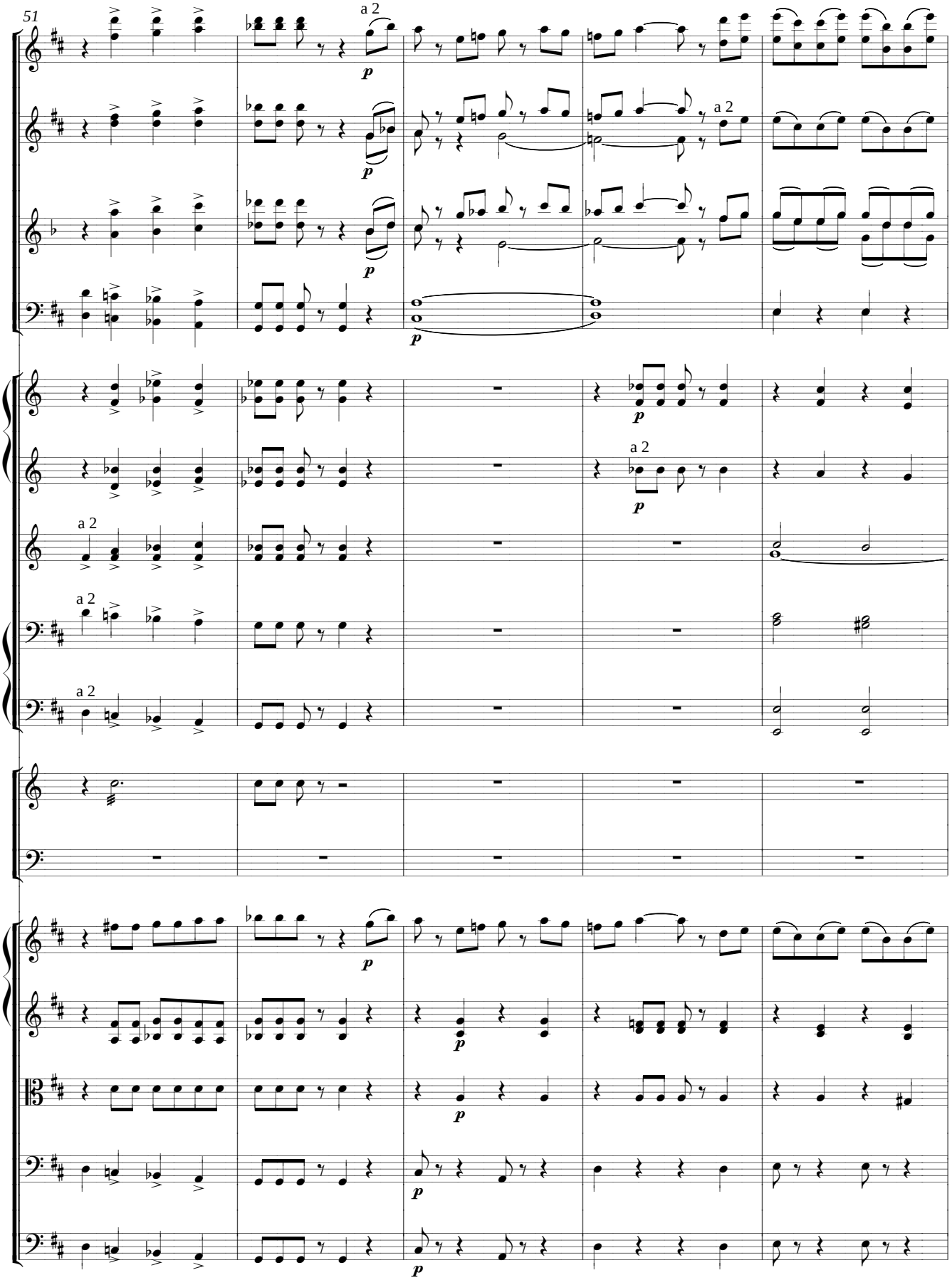
51
a 2
p
a 2
p
p
p
a 2
p
a 2
p
a 2
a 2
a 2
p
p
p
p

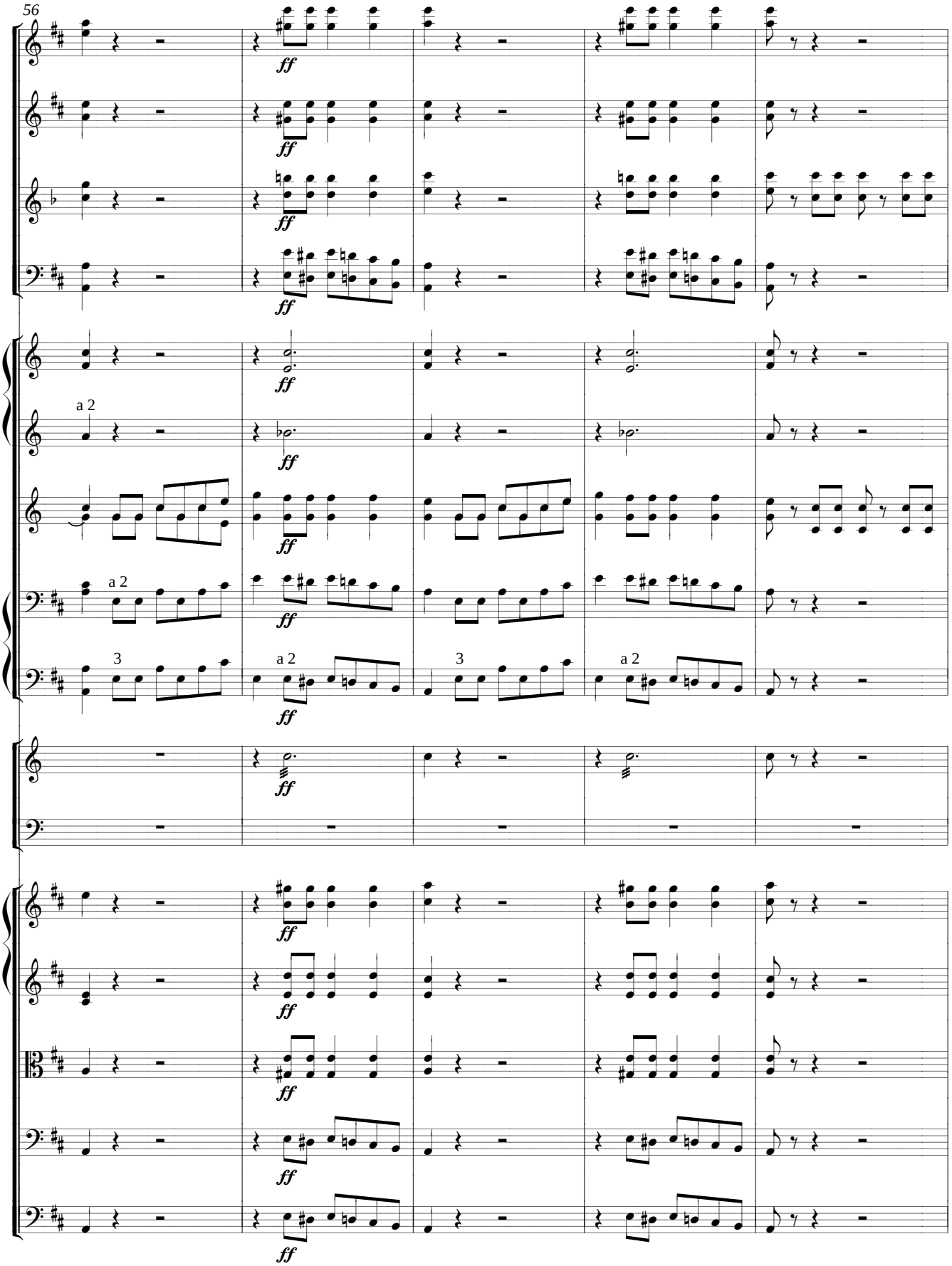
56
ff
a 2
3

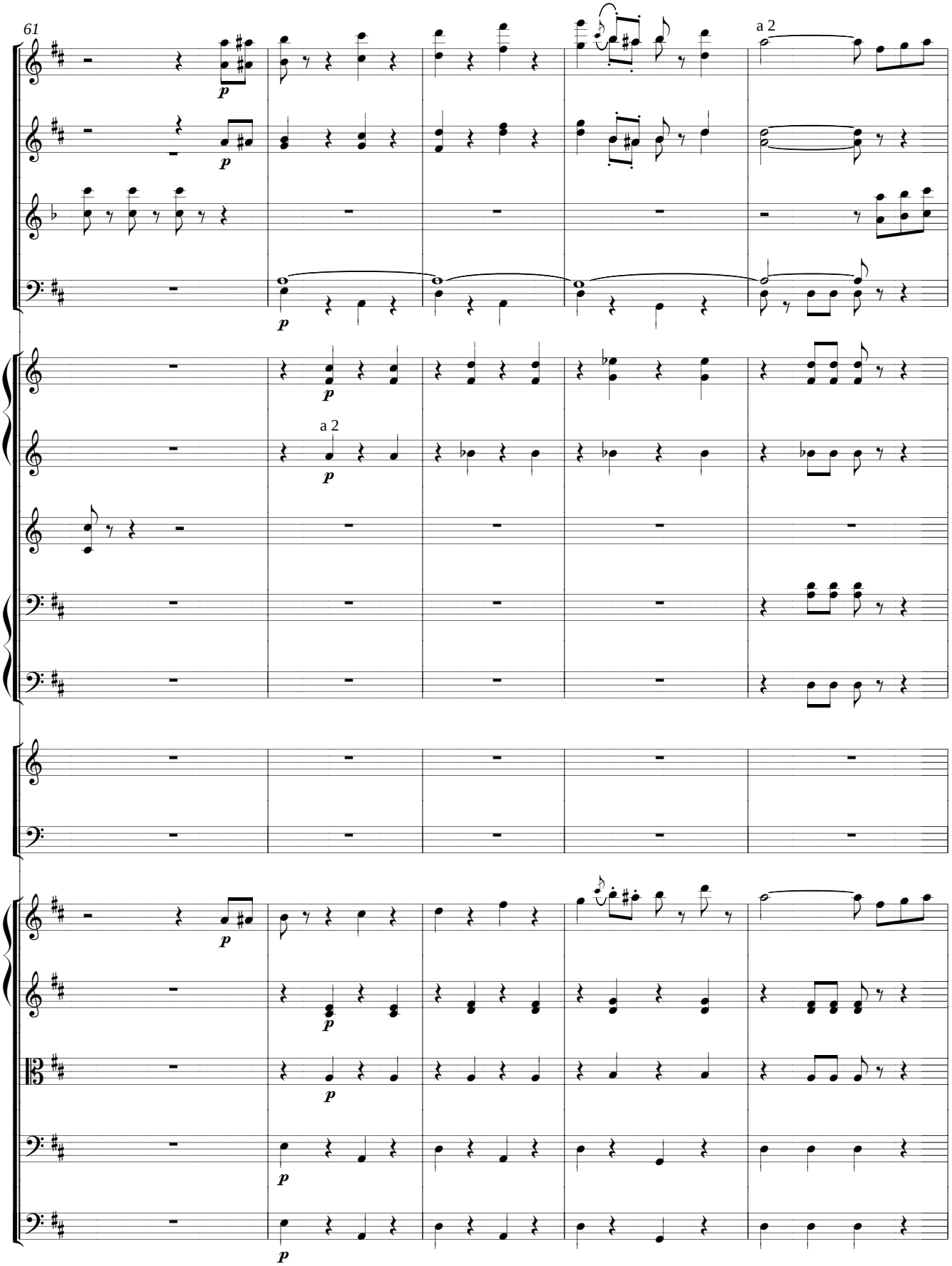
61
a 2
a 2

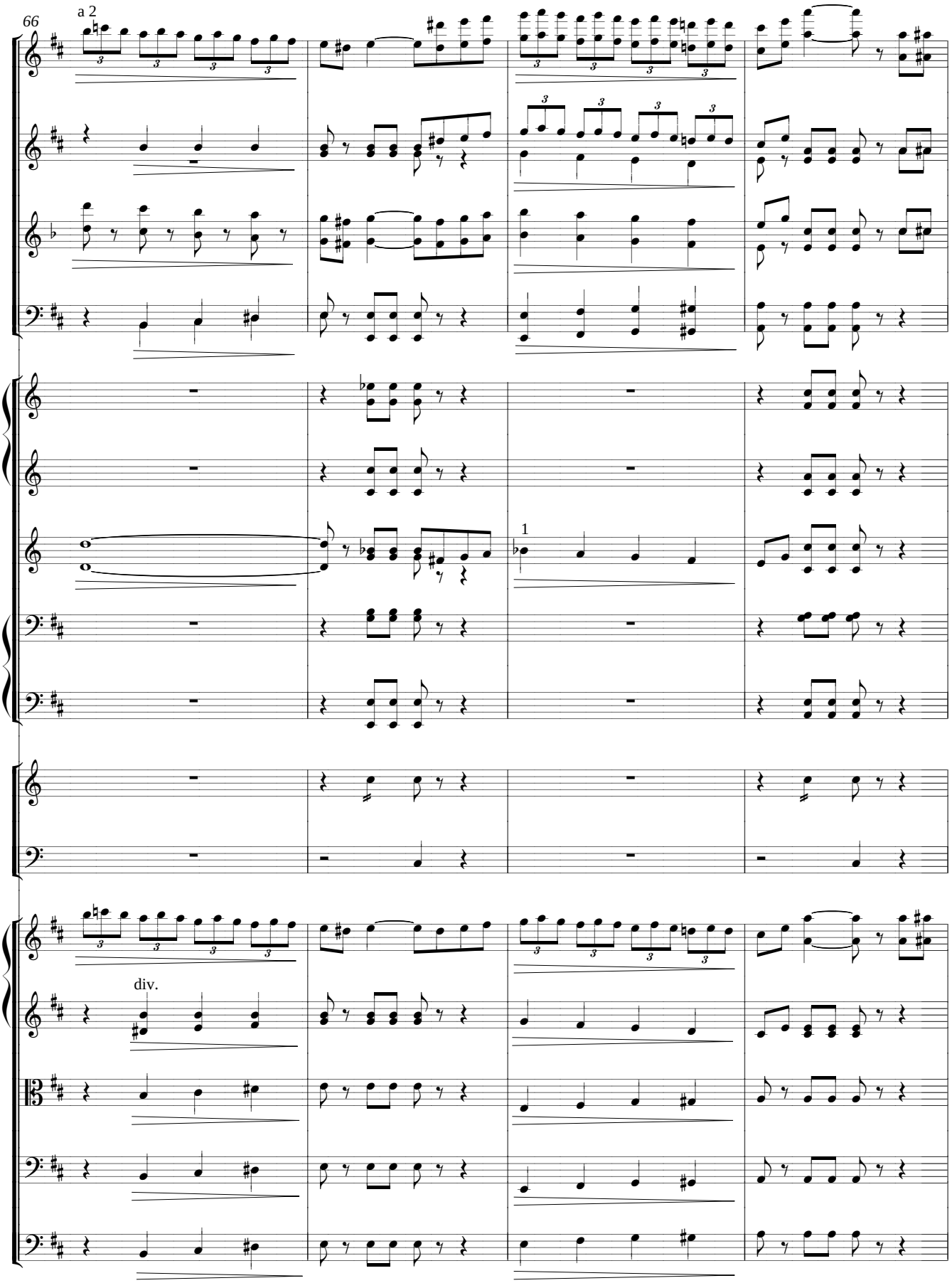
66
a 2
1
div.

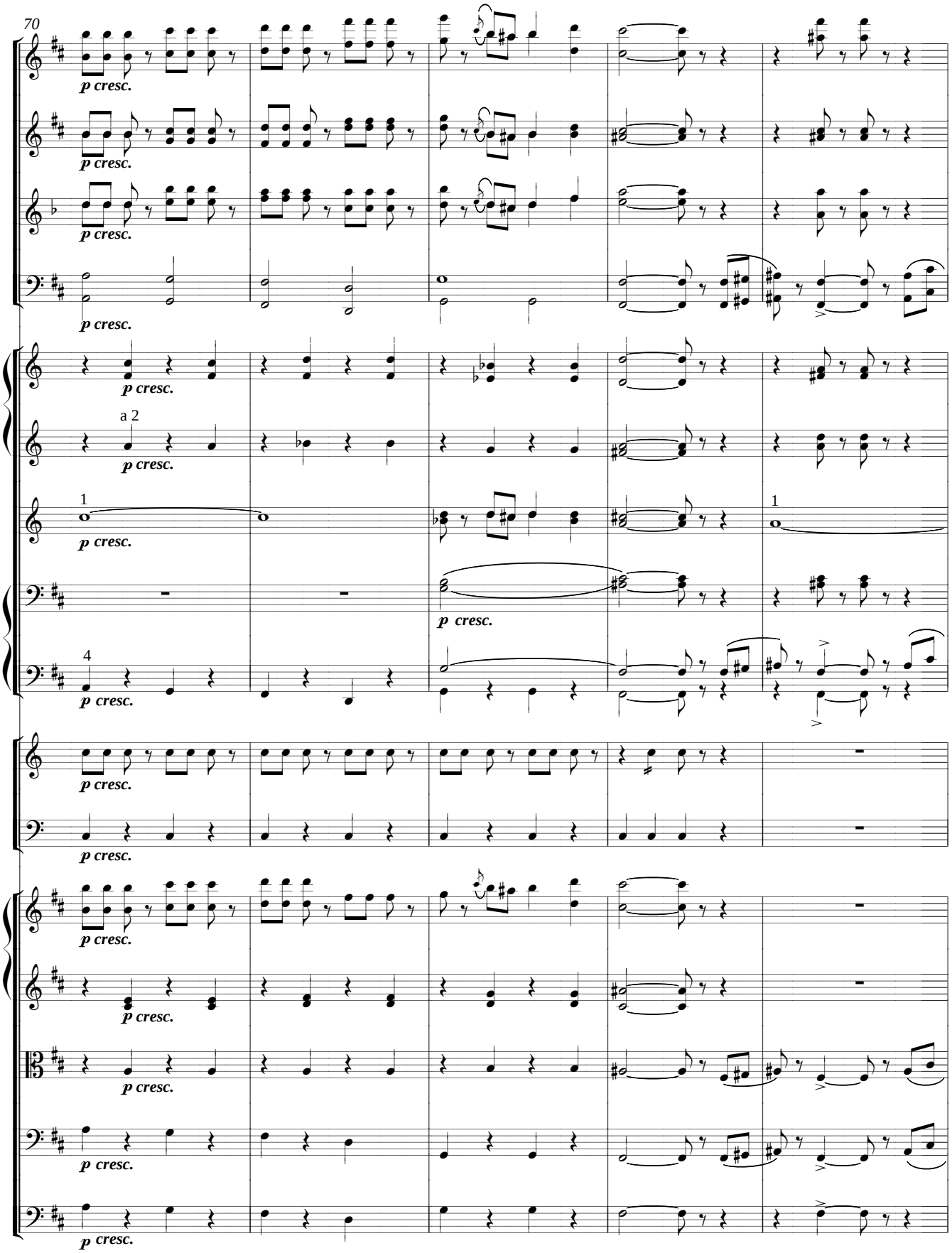
70
p cresc.
a 2
1
4

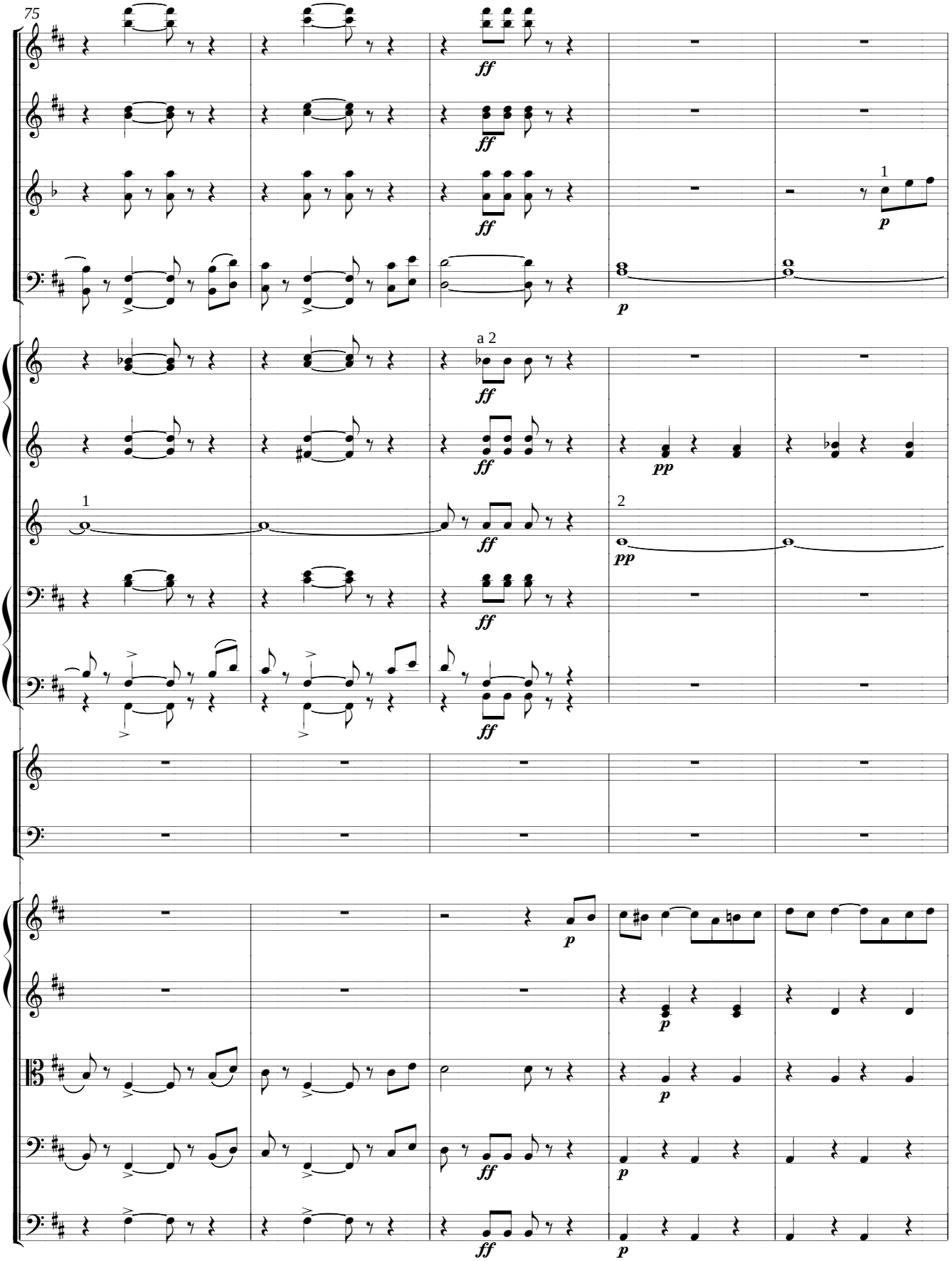
75
ff
p
a 2
pp
1
2

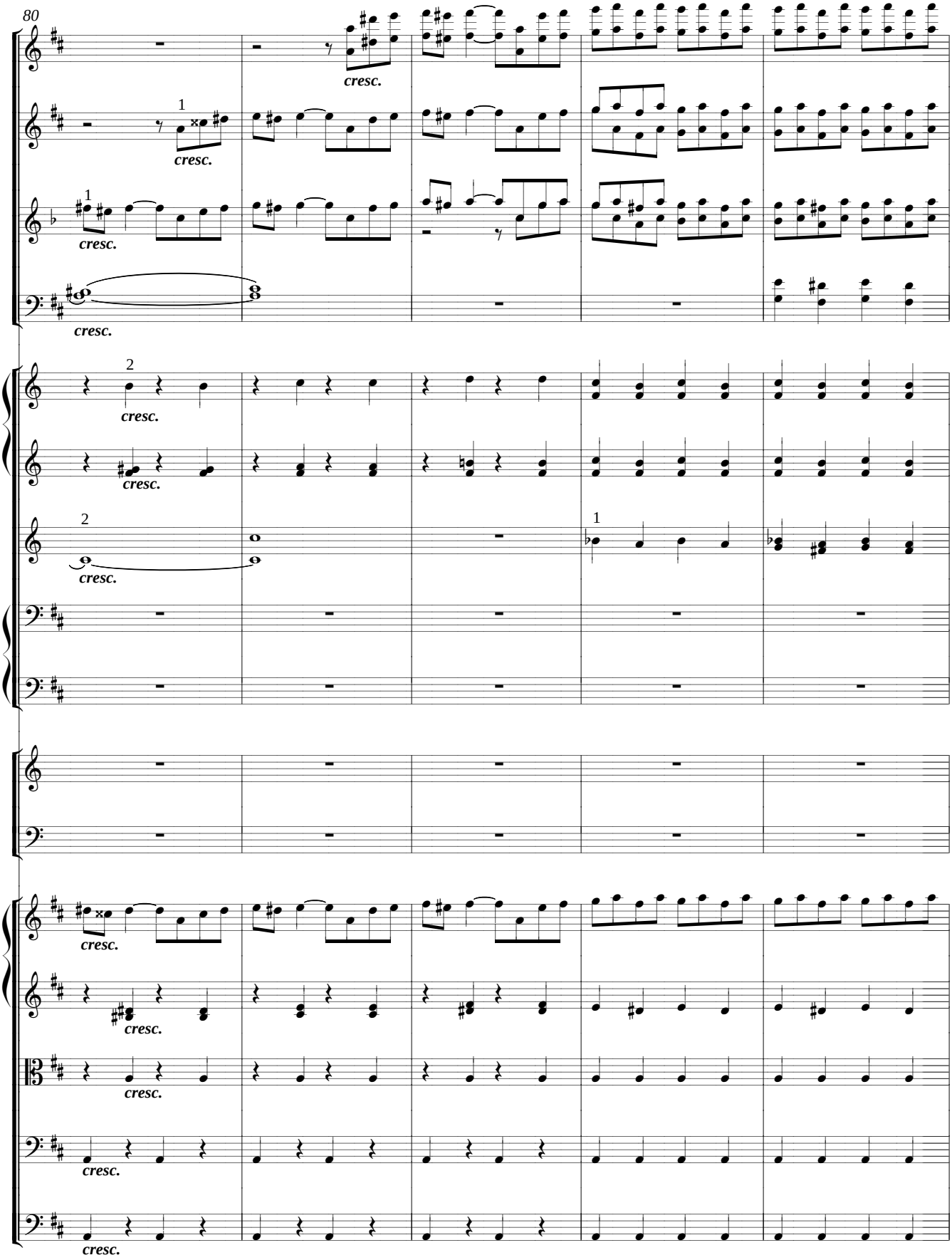
80
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.

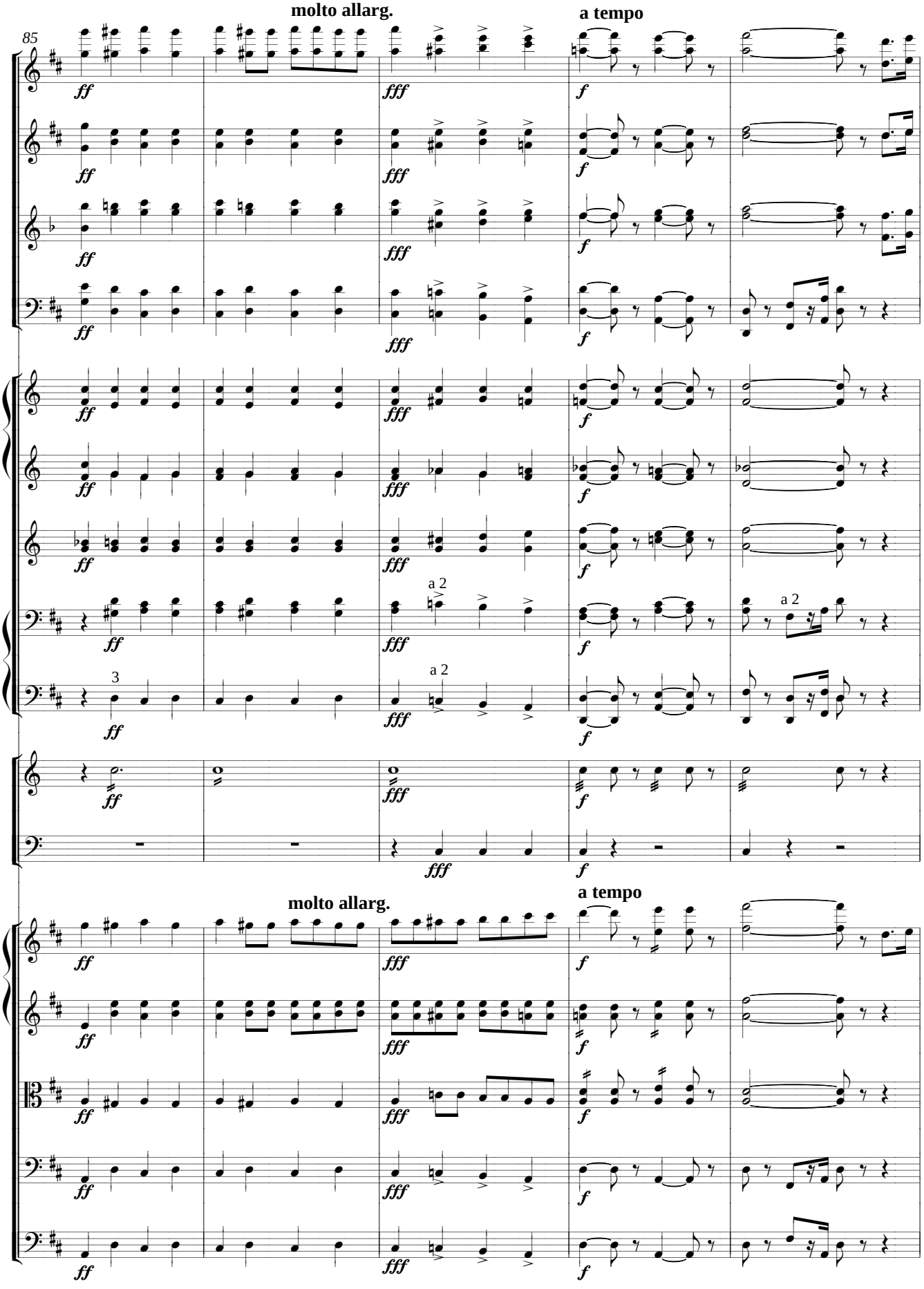
molto allarg.
a tempo
85
ff
fff
f
a 2
3
molto allarg.
a tempo

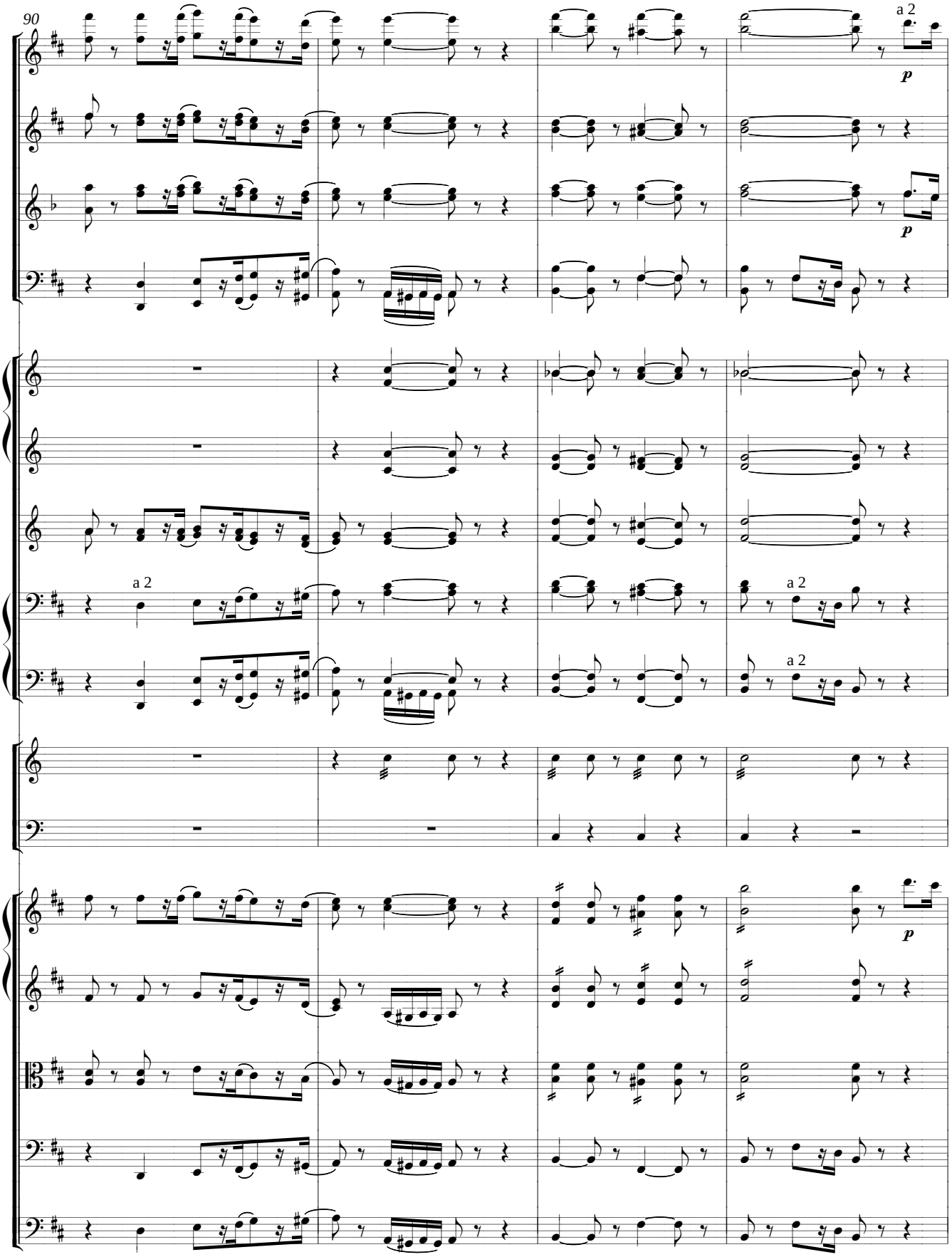
90
a 2
p
p
a 2
a 2
a 2
p

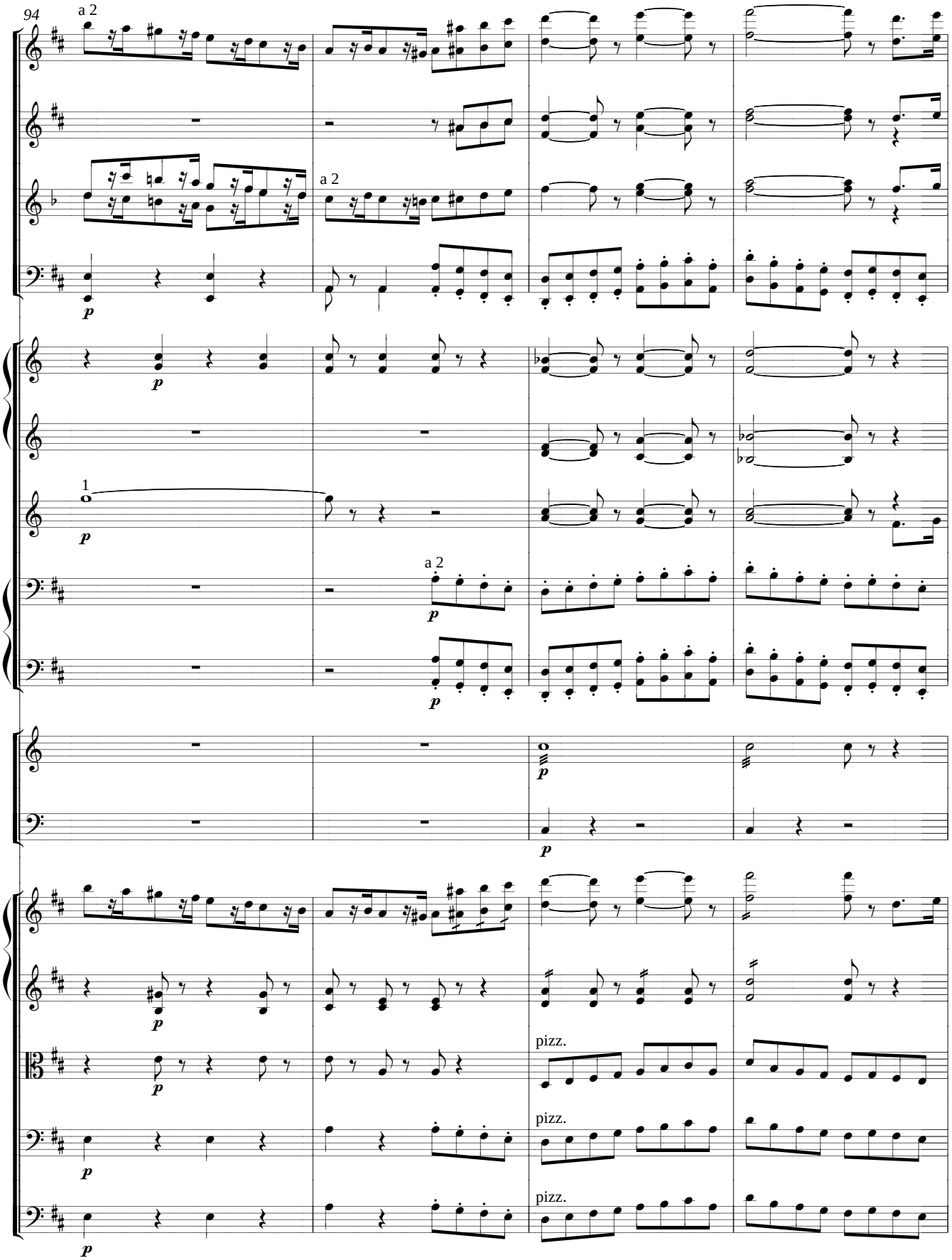
94
a 2
a 2
1
a 2
pizz.
pizz.
pizz.

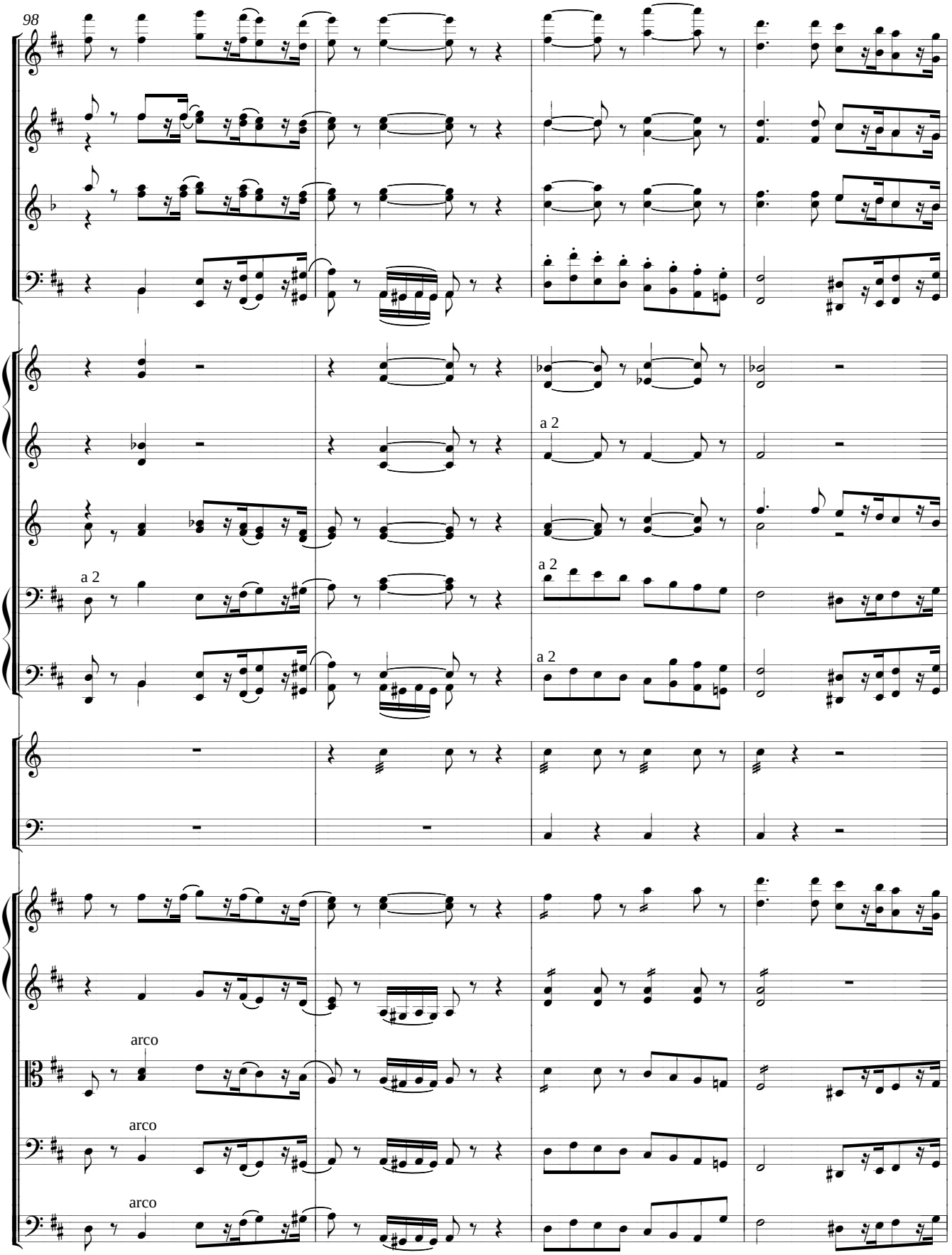
98
a 2
a 2
a 2
a 2
arco
arco
arco

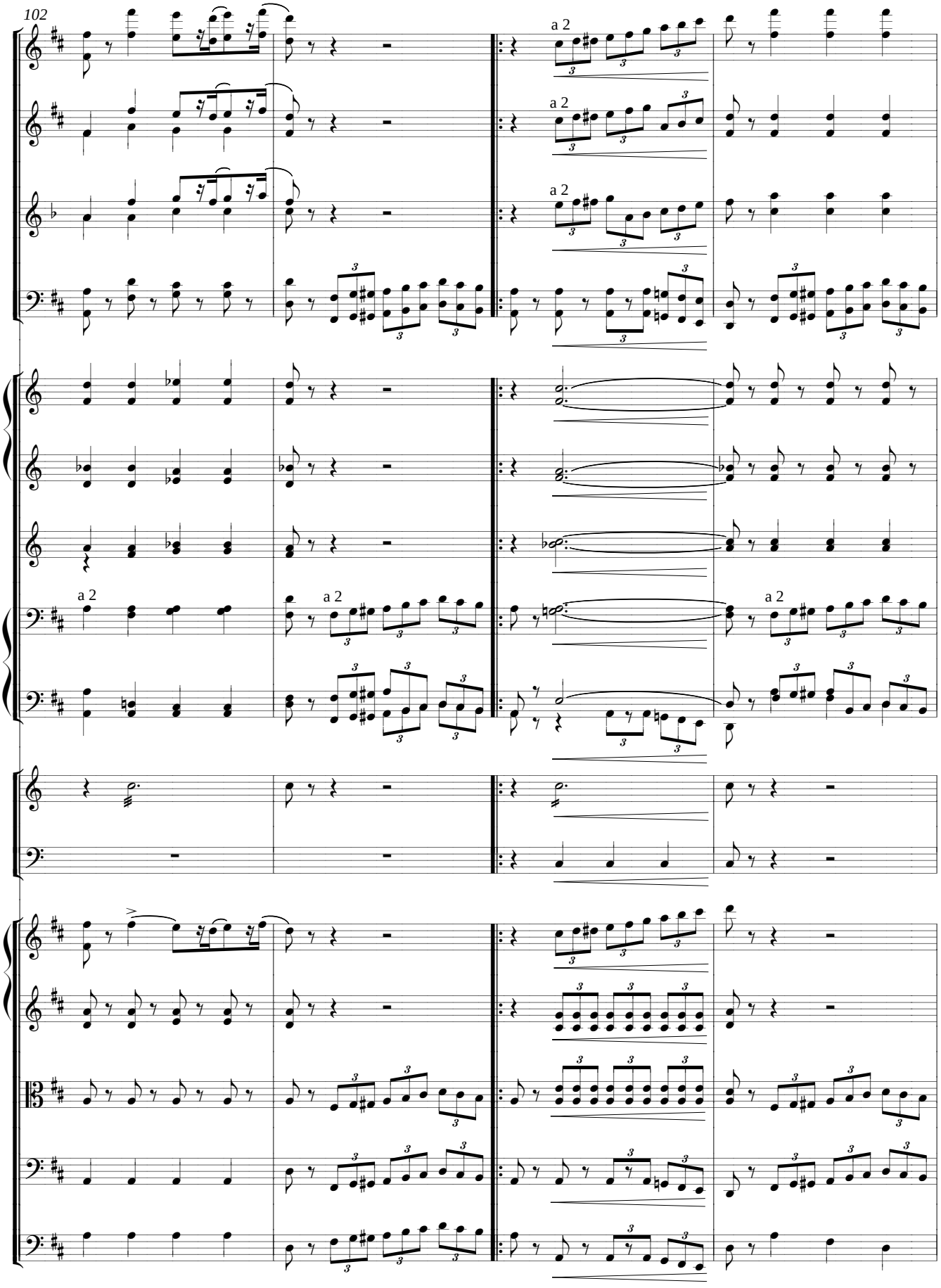
102
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2

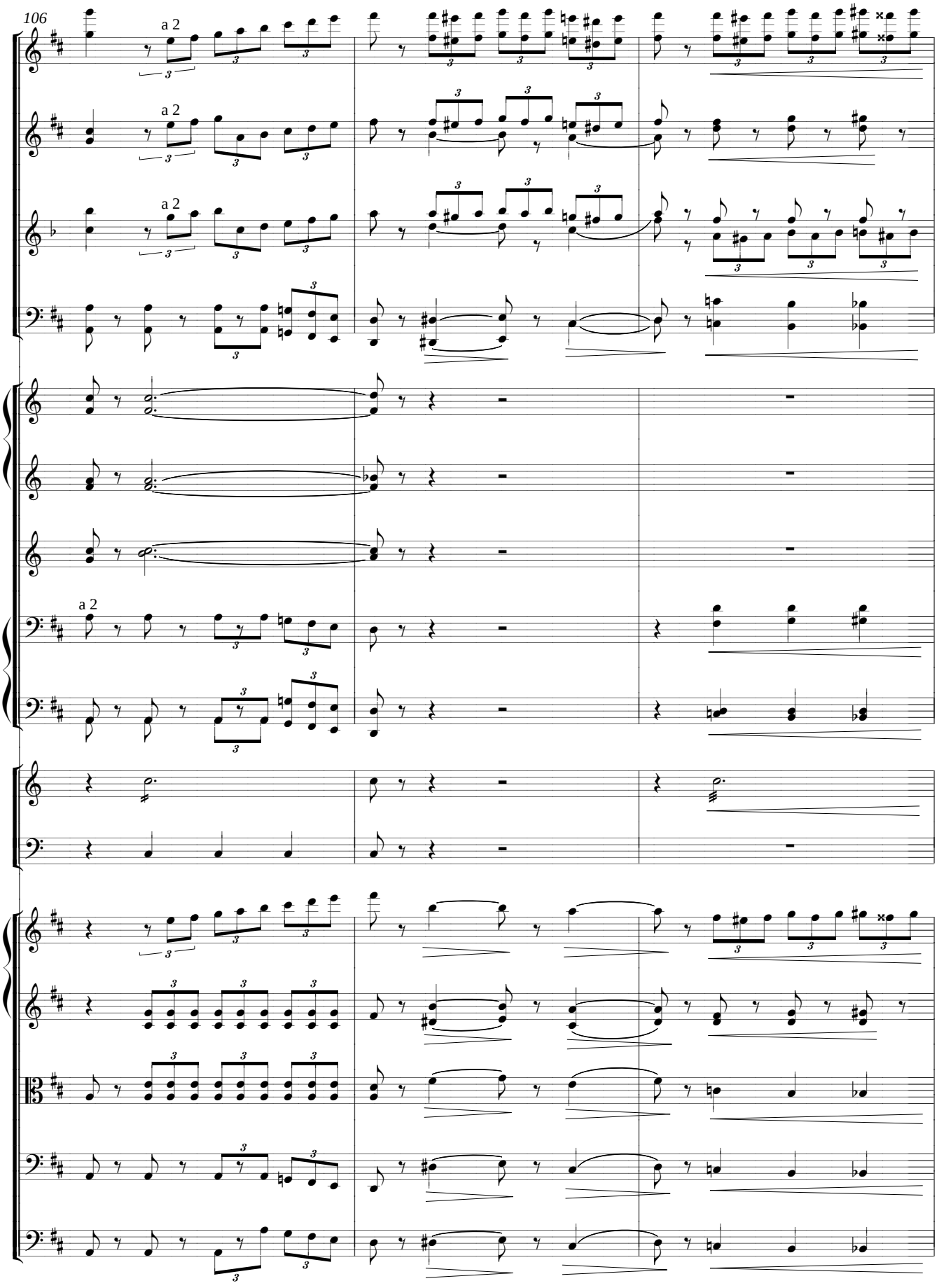
106
a 2
a 2
a 2
a 2

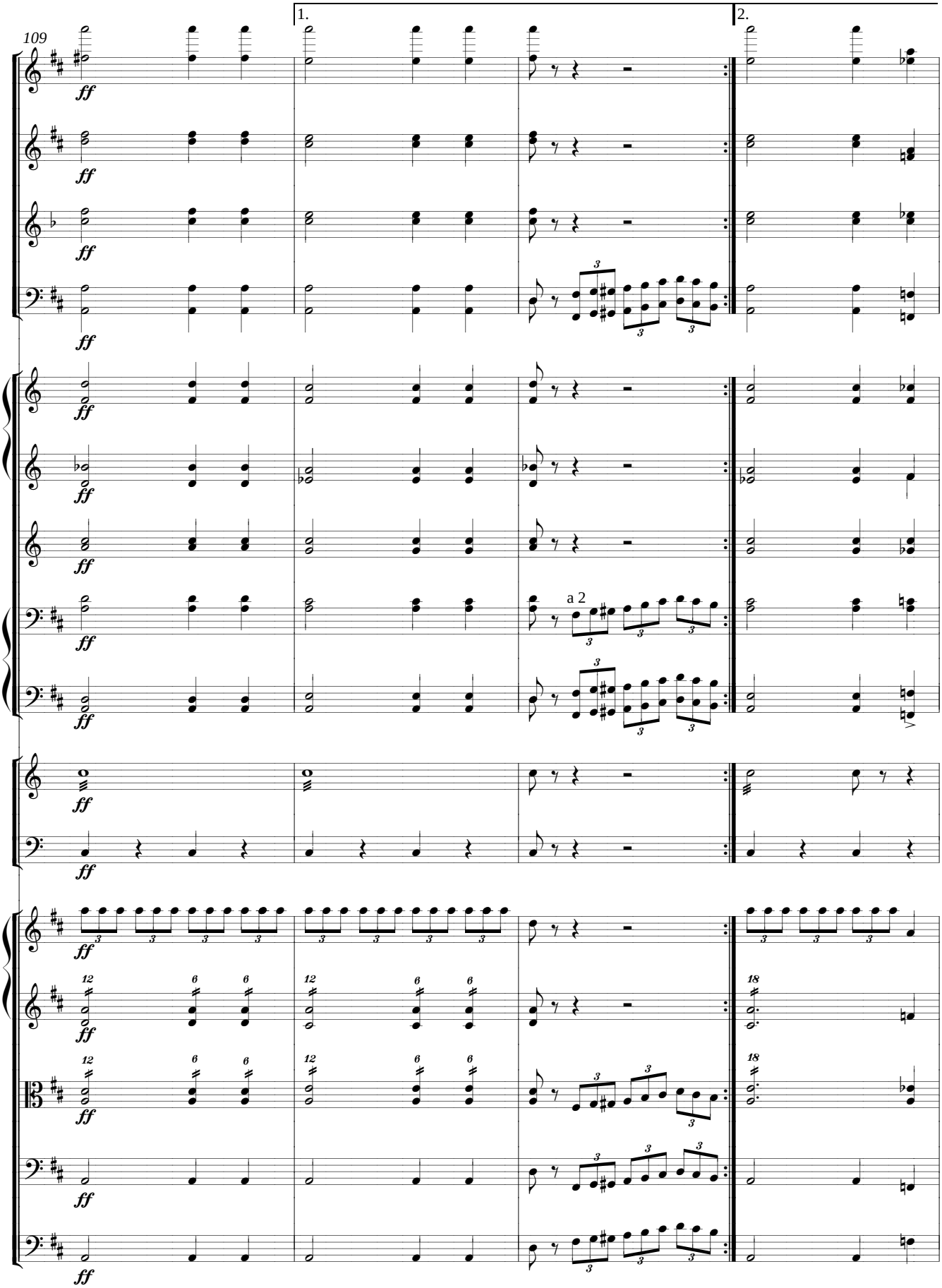
109
1.
2.
ff
a 2

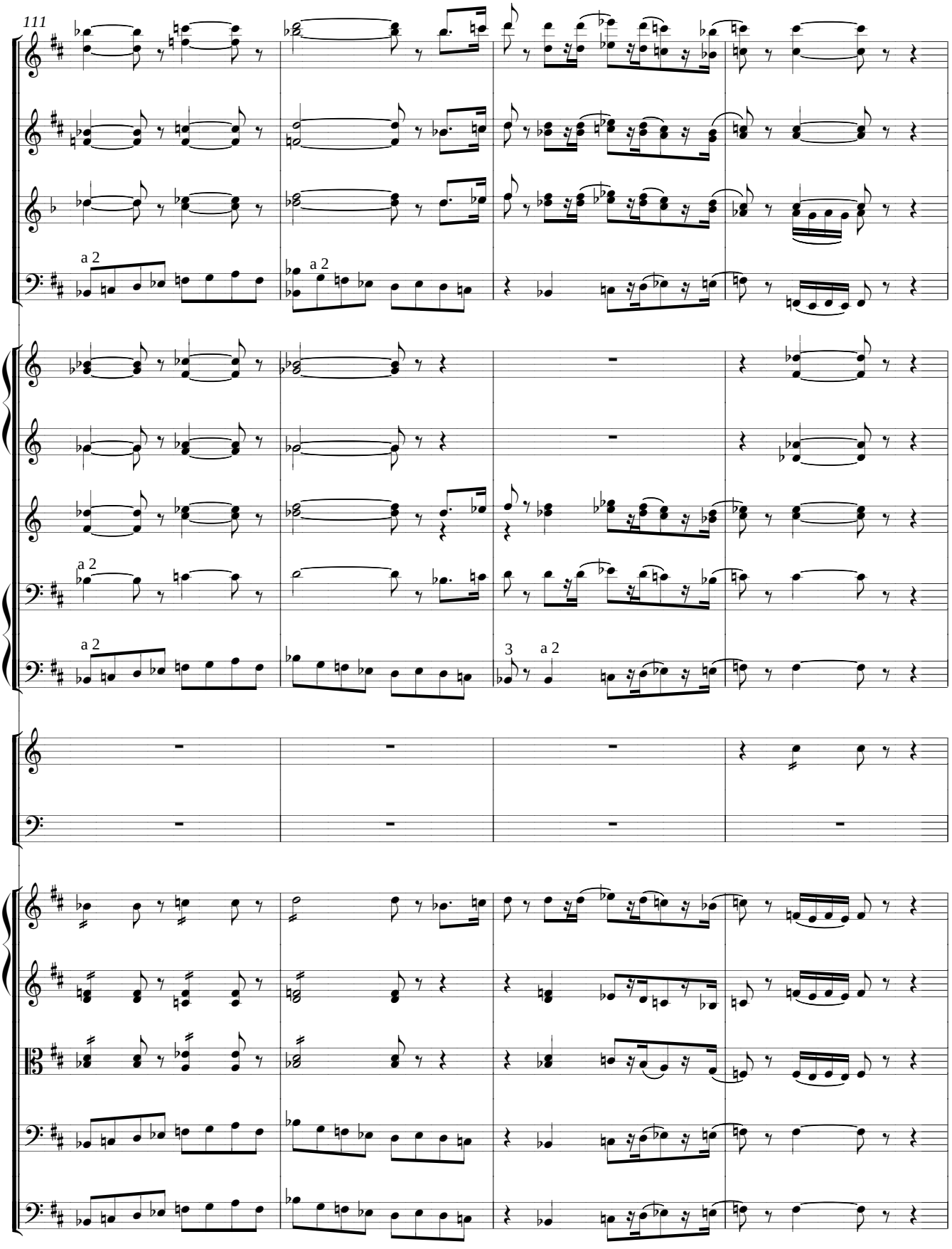
111
a 2
a 2
a 2
a 2
3
a 2

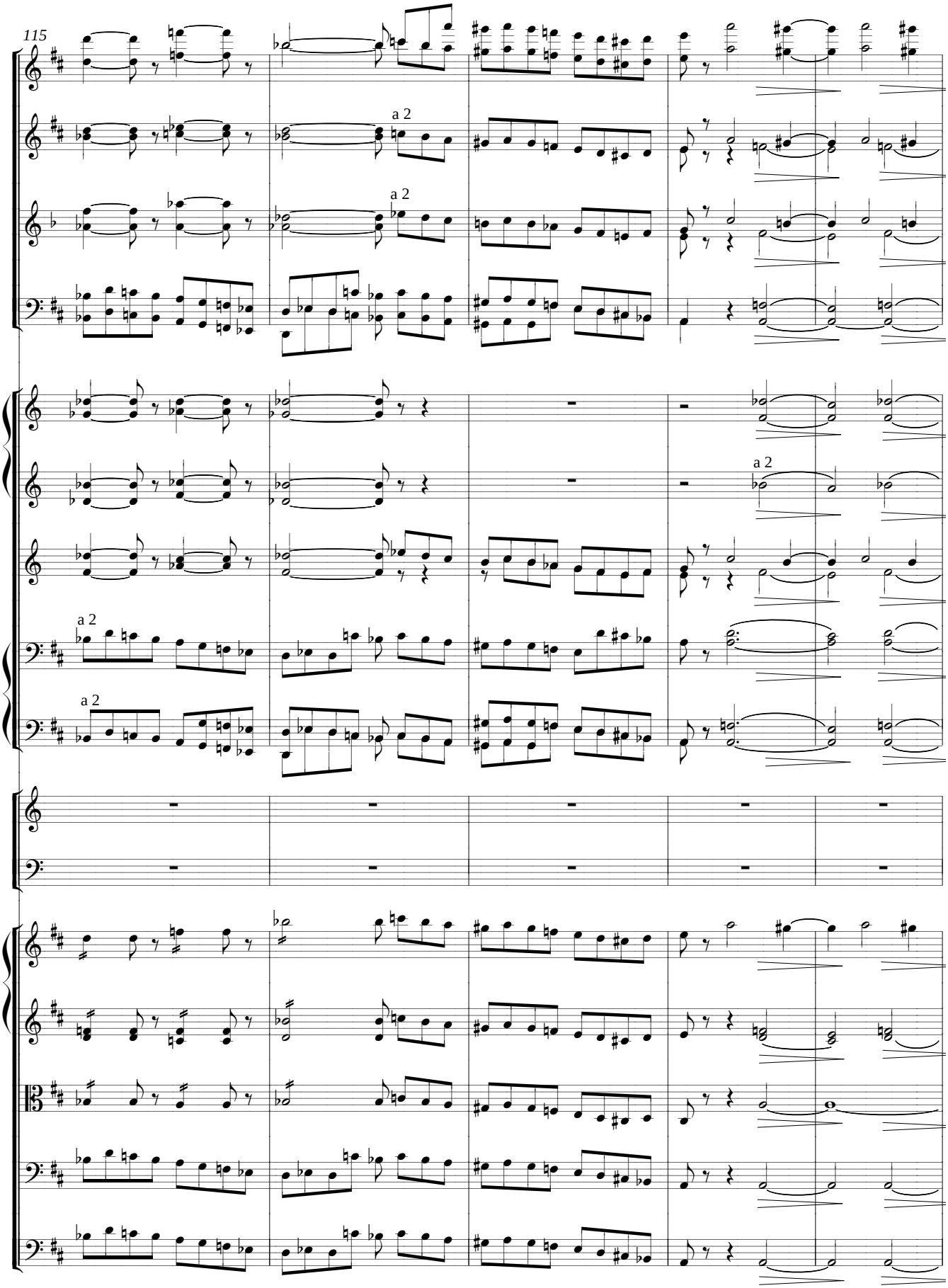
115
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2

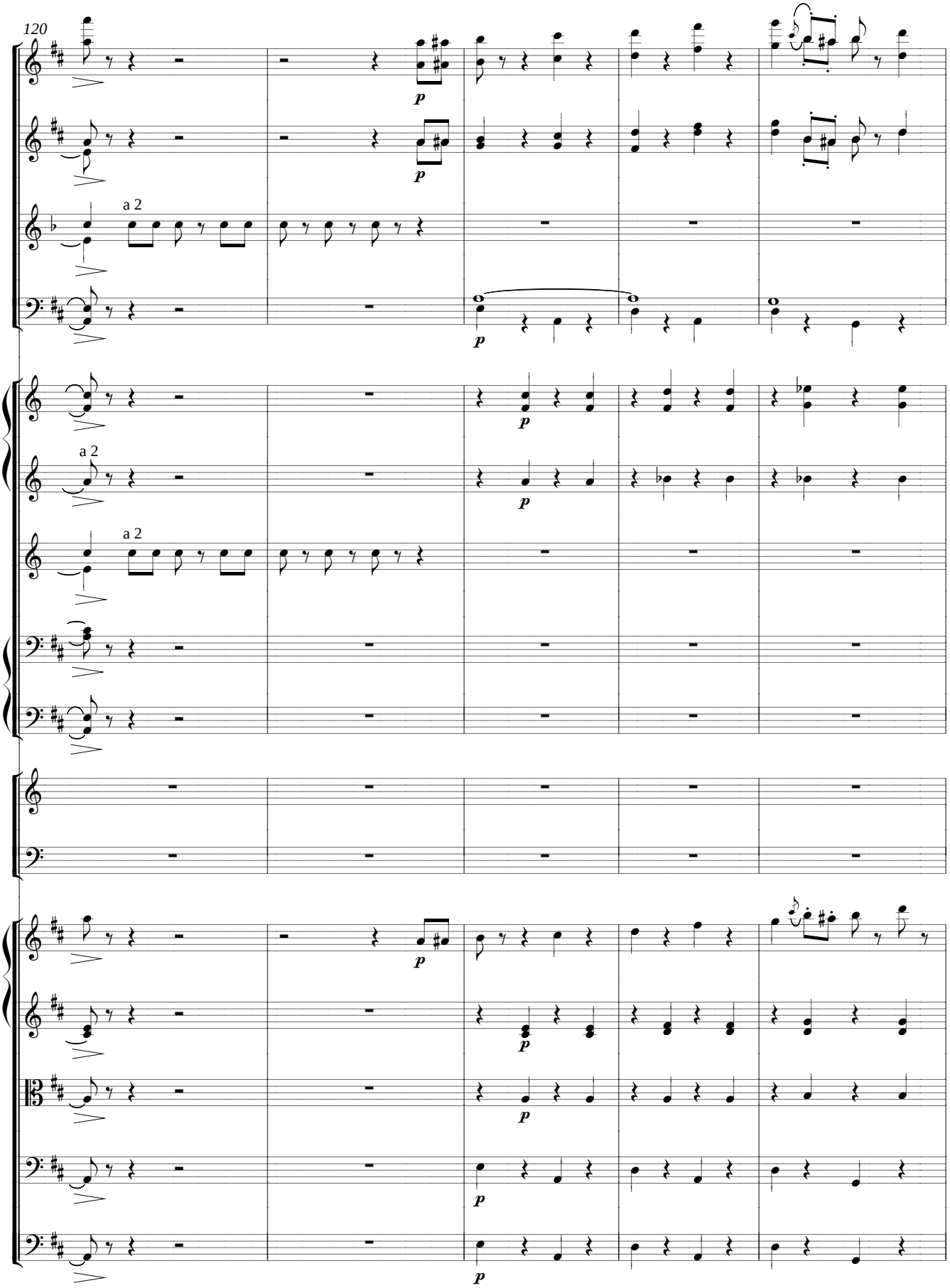
120
a 2
a 2
a 2
p

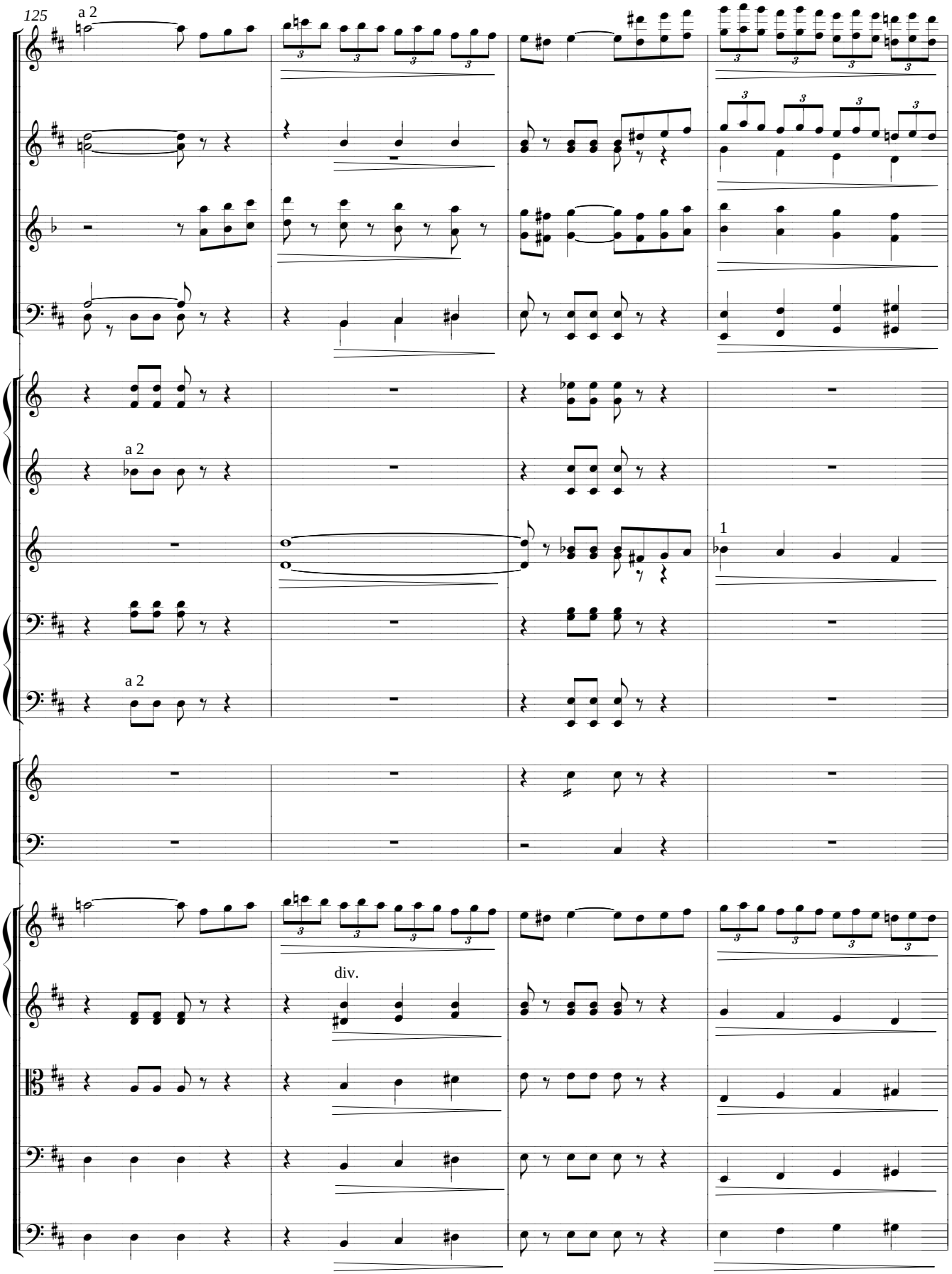
125
a 2
a 2
a 2
1
div.

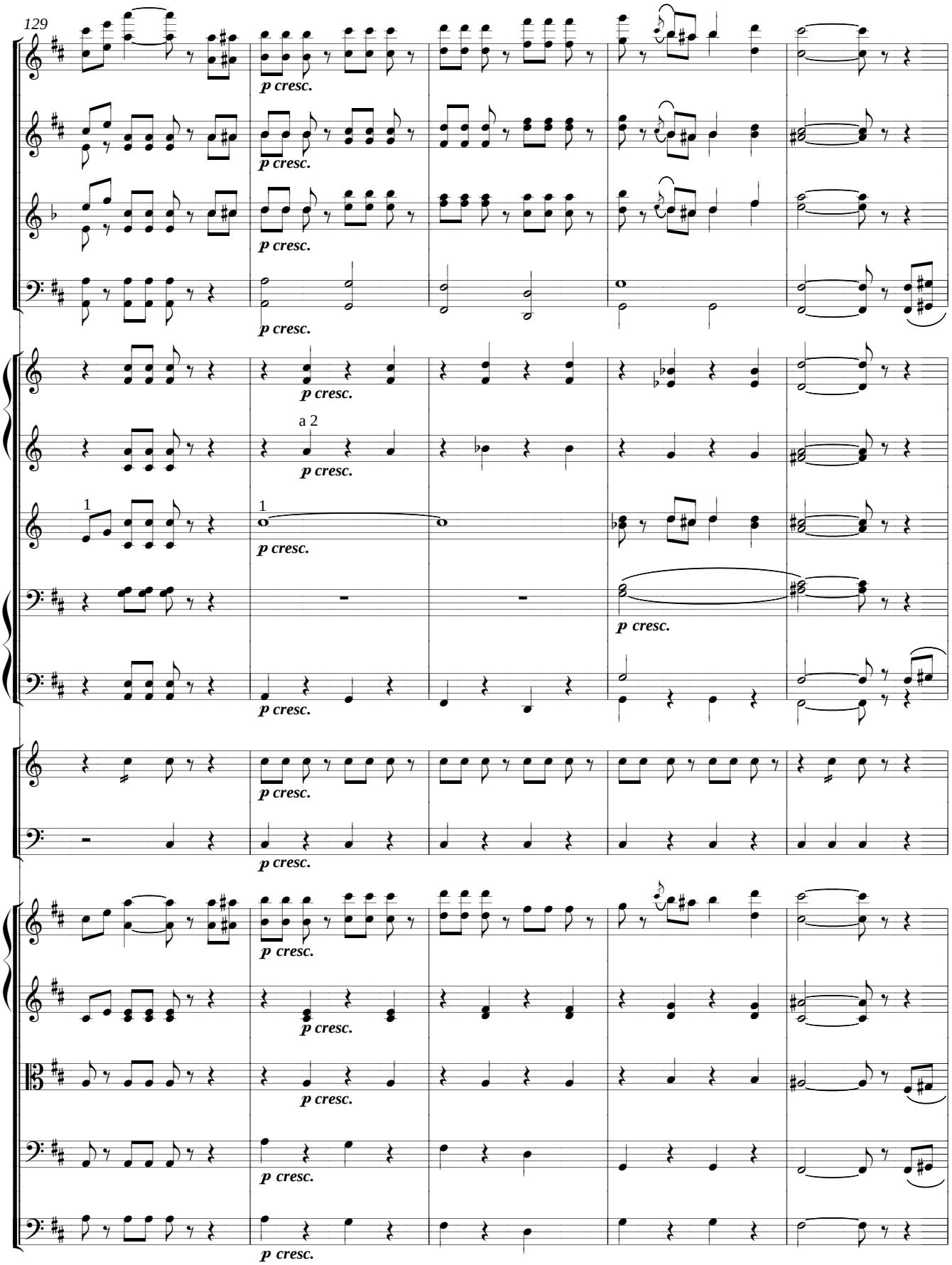
129
p cresc.
a 2
1

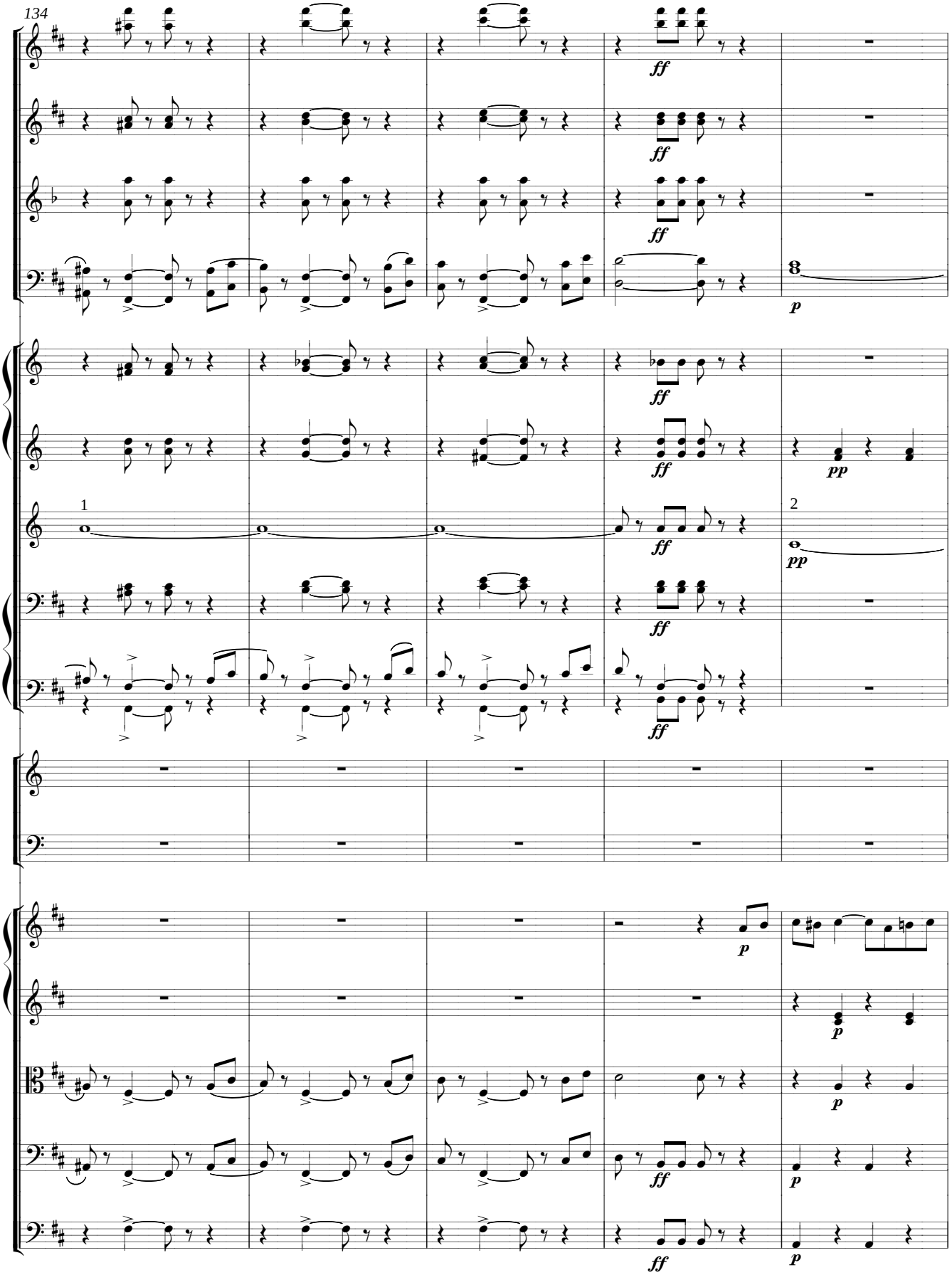
134
ff
p
pp
1
2

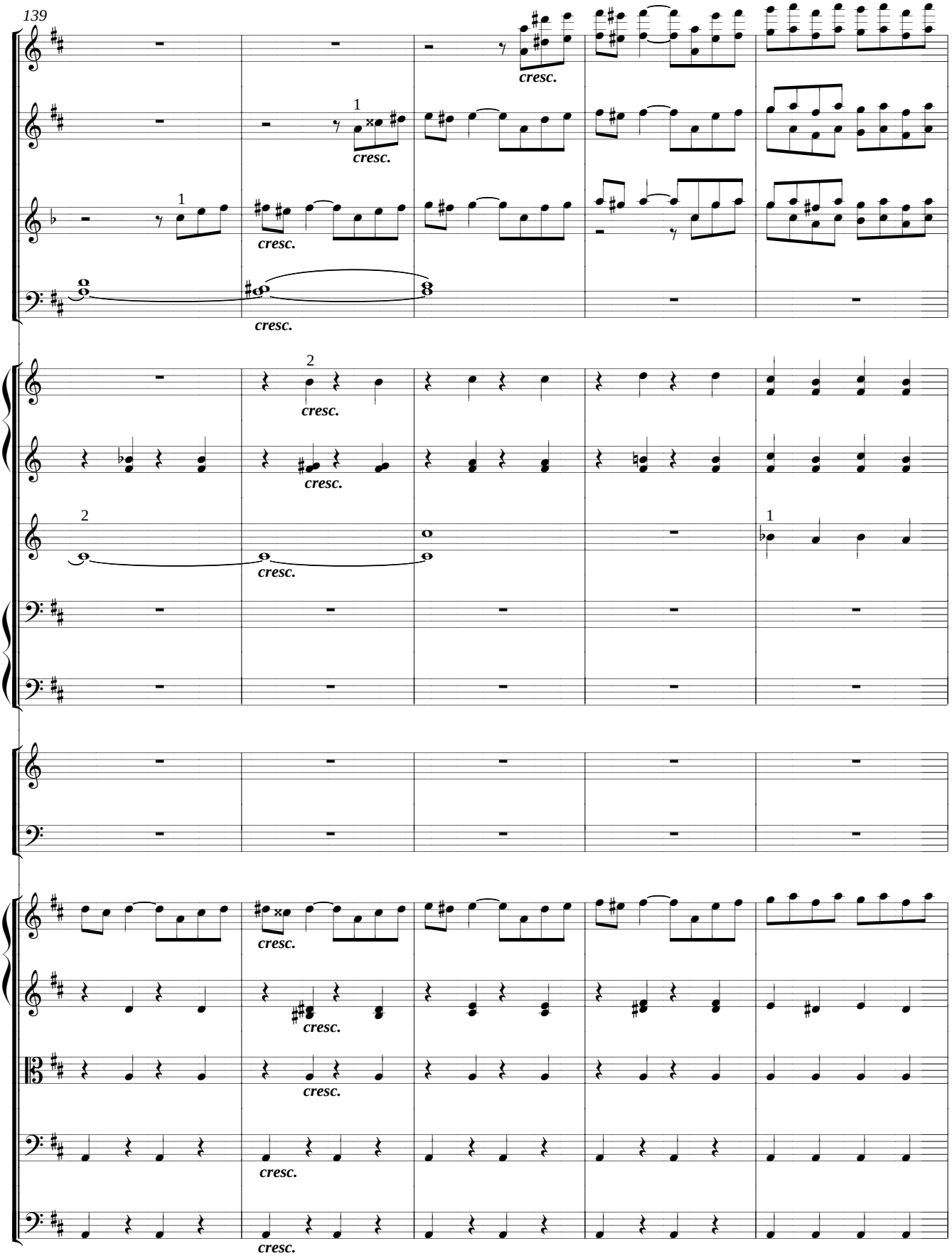
139
cresc.
1
cresc.
1
cresc.
cresc.
2
cresc.
cresc.
2
cresc.
1
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.

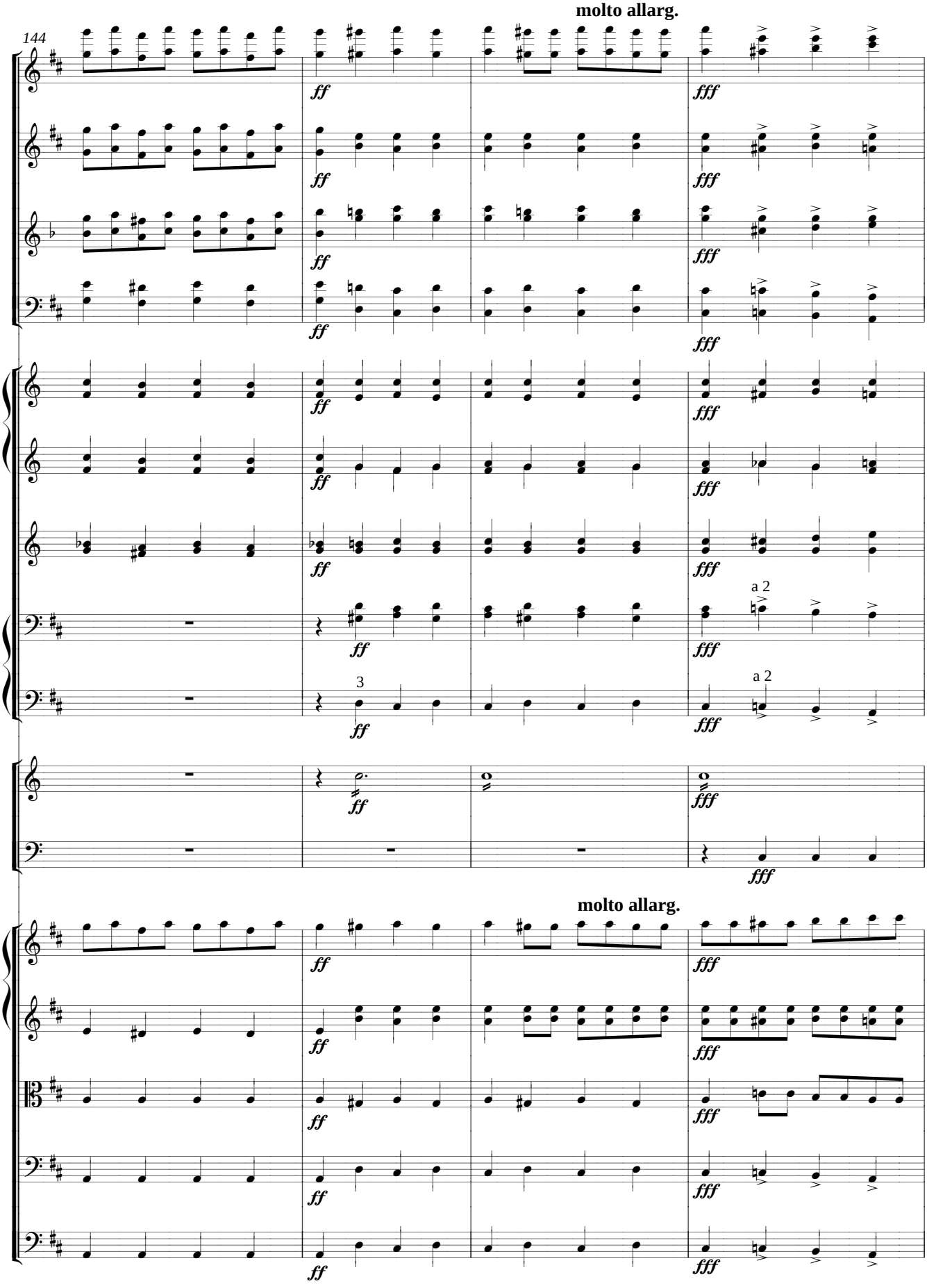
molto allarg.
144
ff
fff
a 2
3
molto allarg.

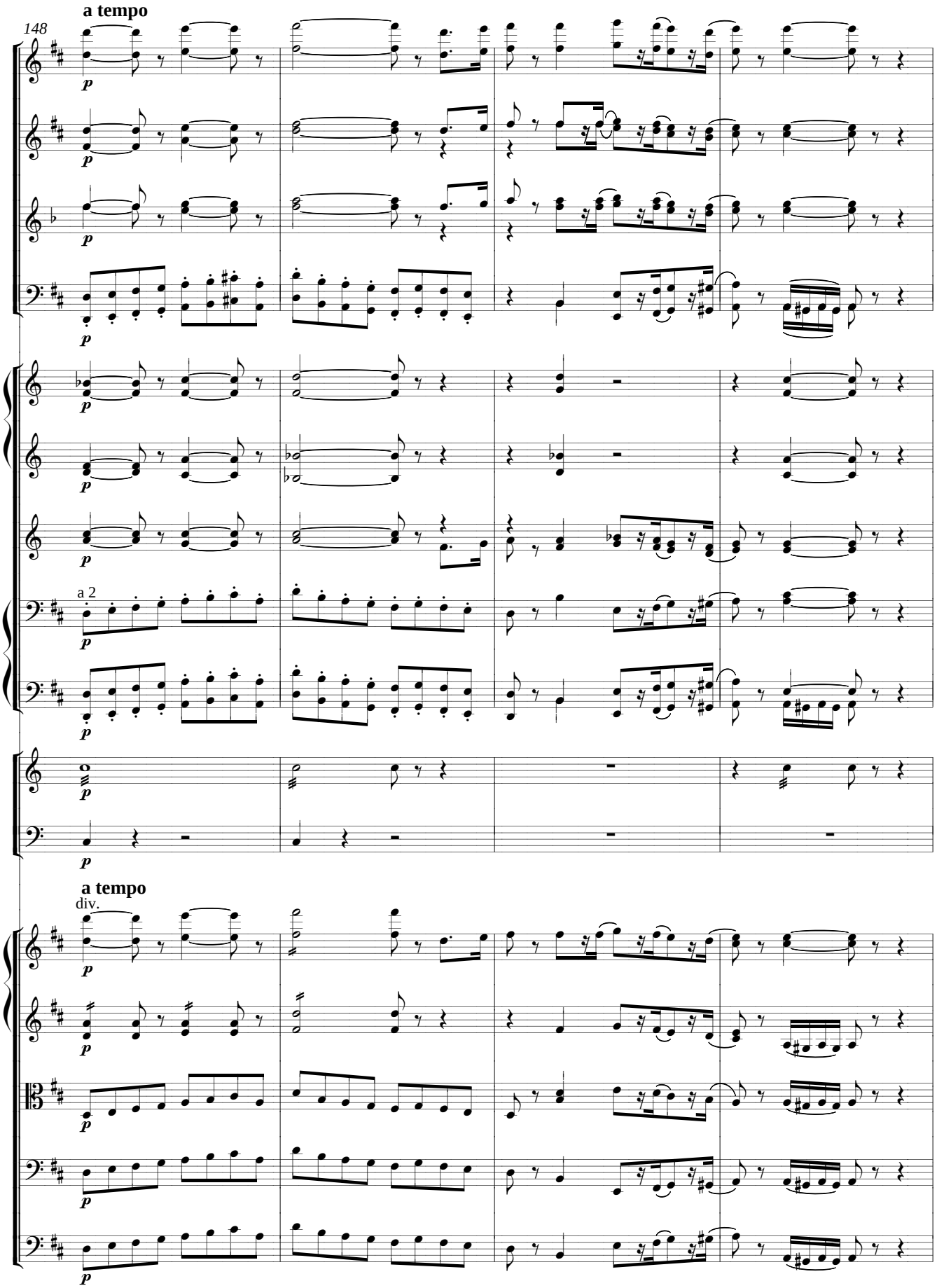
a tempo
148
a 2
a tempo
div.

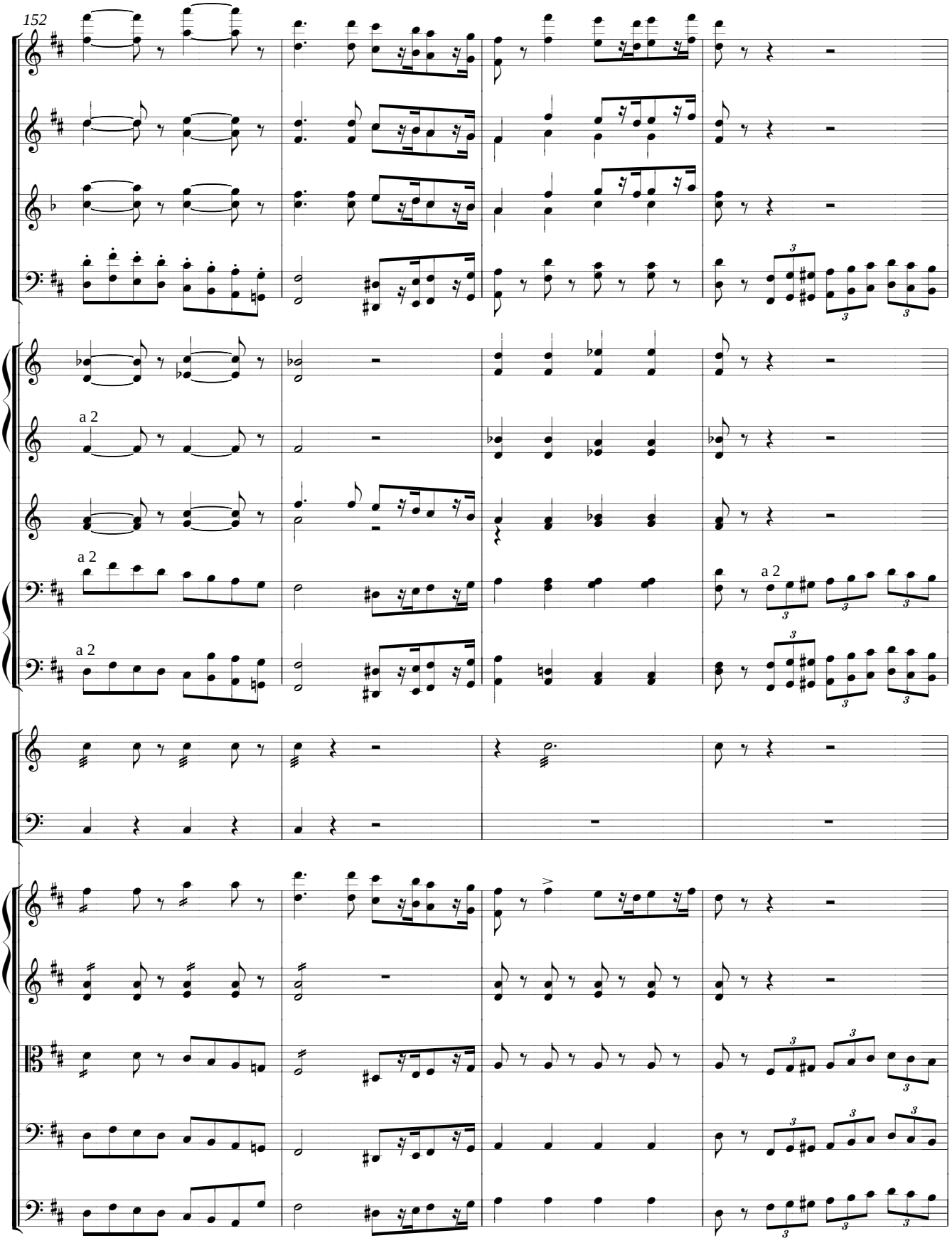
152
a 2
a 2
a 2
a 2

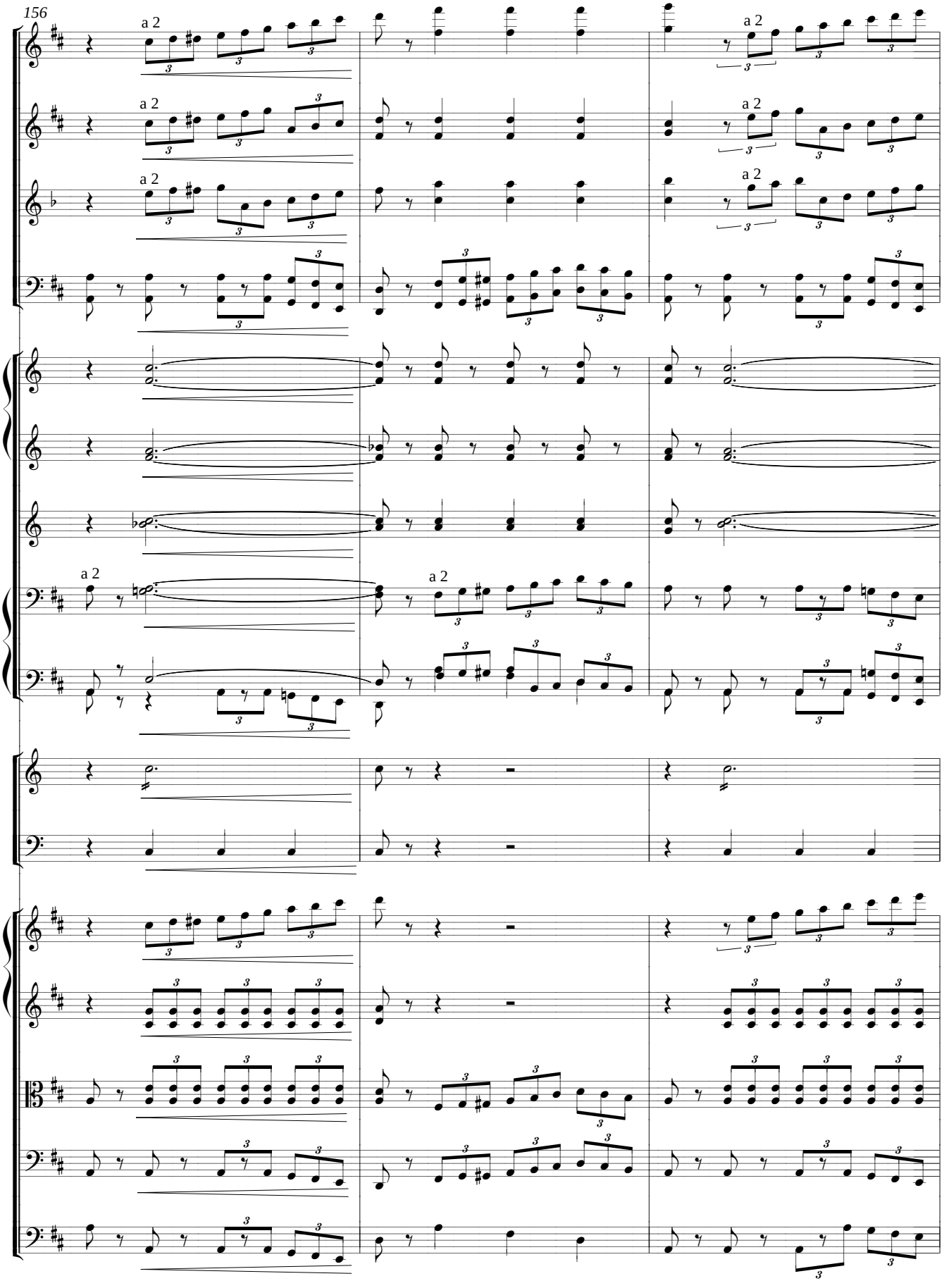
156
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2

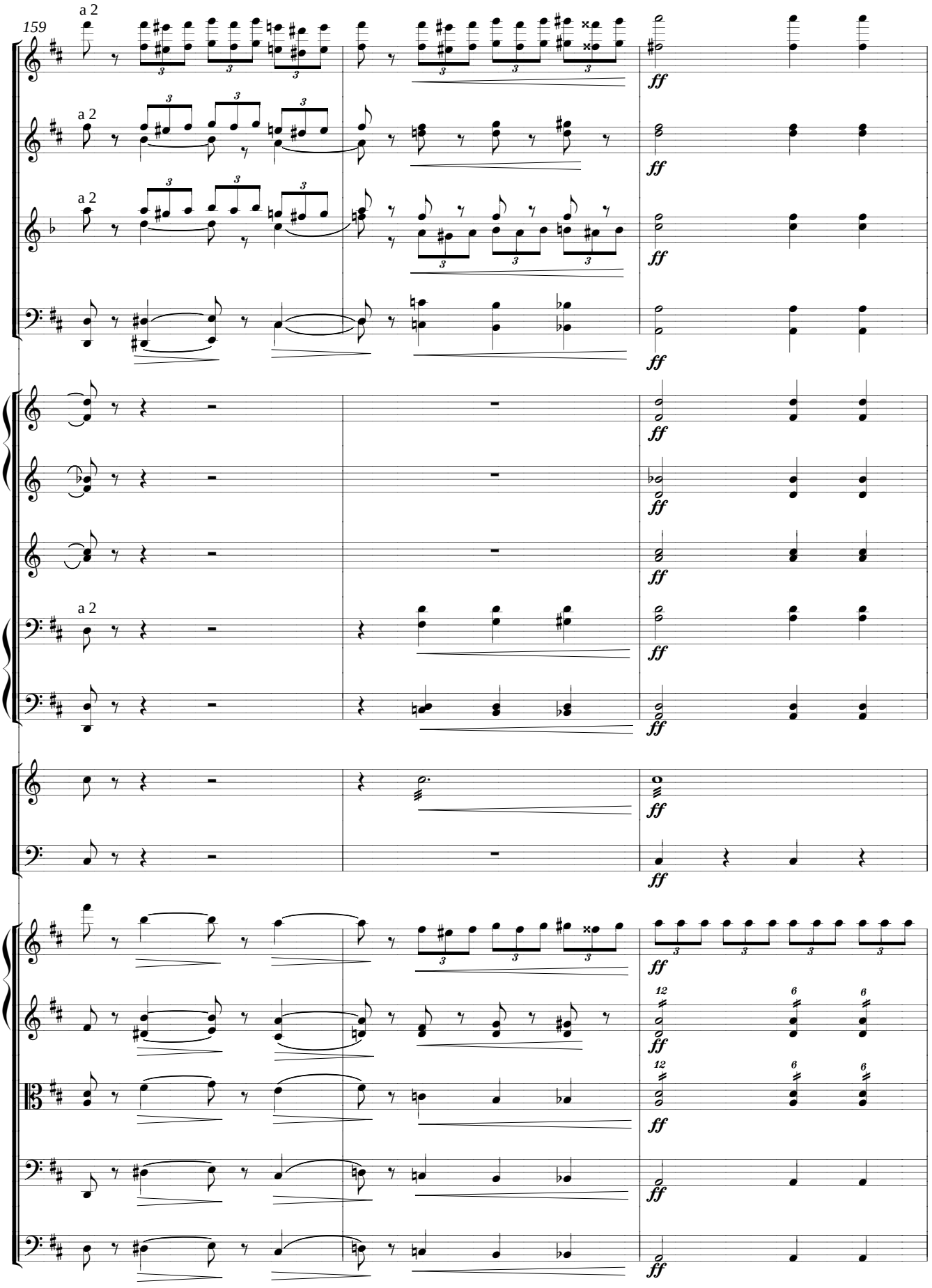
159
a 2
a 2
a 2
a 2
ff

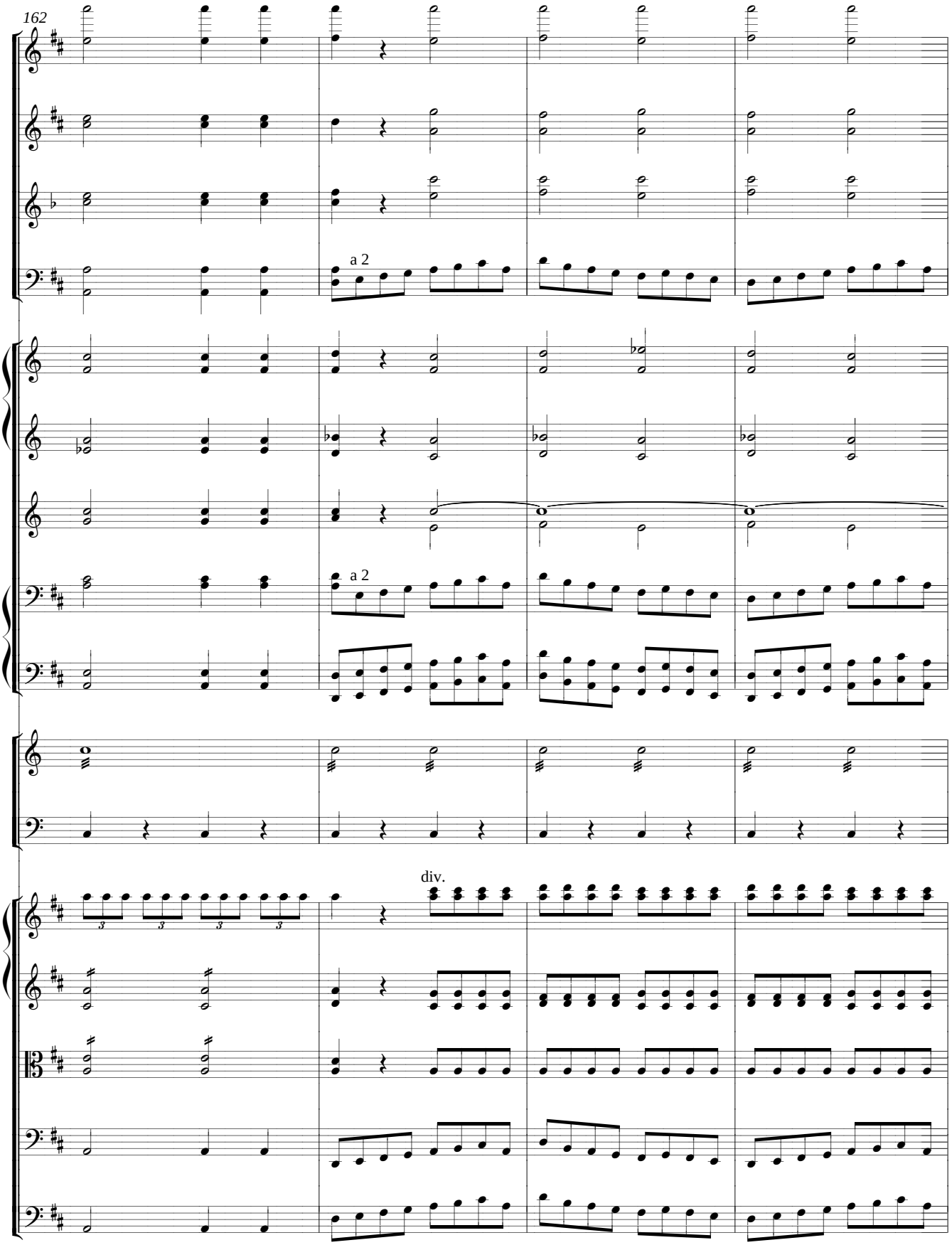
162
a 2
a 2
div.

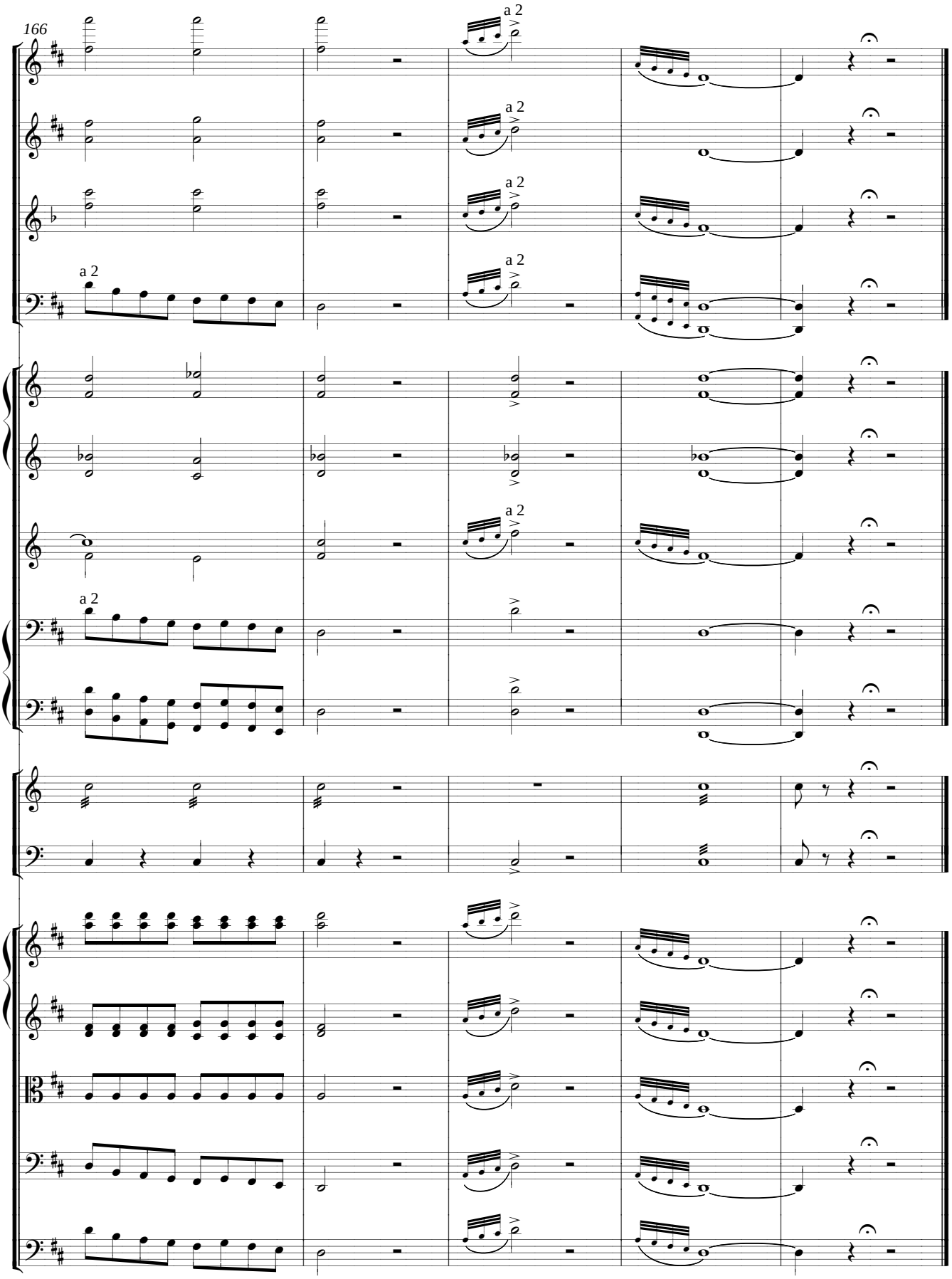
166
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2

GRANDE MARCHE PERSANE

[1ère version]

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

Flauto
Flauto piccolo
Oboe
2 Clarinetti (in Si b)
2 Fagotti
4 Corni (in Mi b, La)
2 Cornetti (in Si b)
2 Tromboni
Bombardone
Tamburo piccolo
Gran cassa
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

GRANDE MARCHE PERSANE

[1ère version]

D. Tchouhadjian

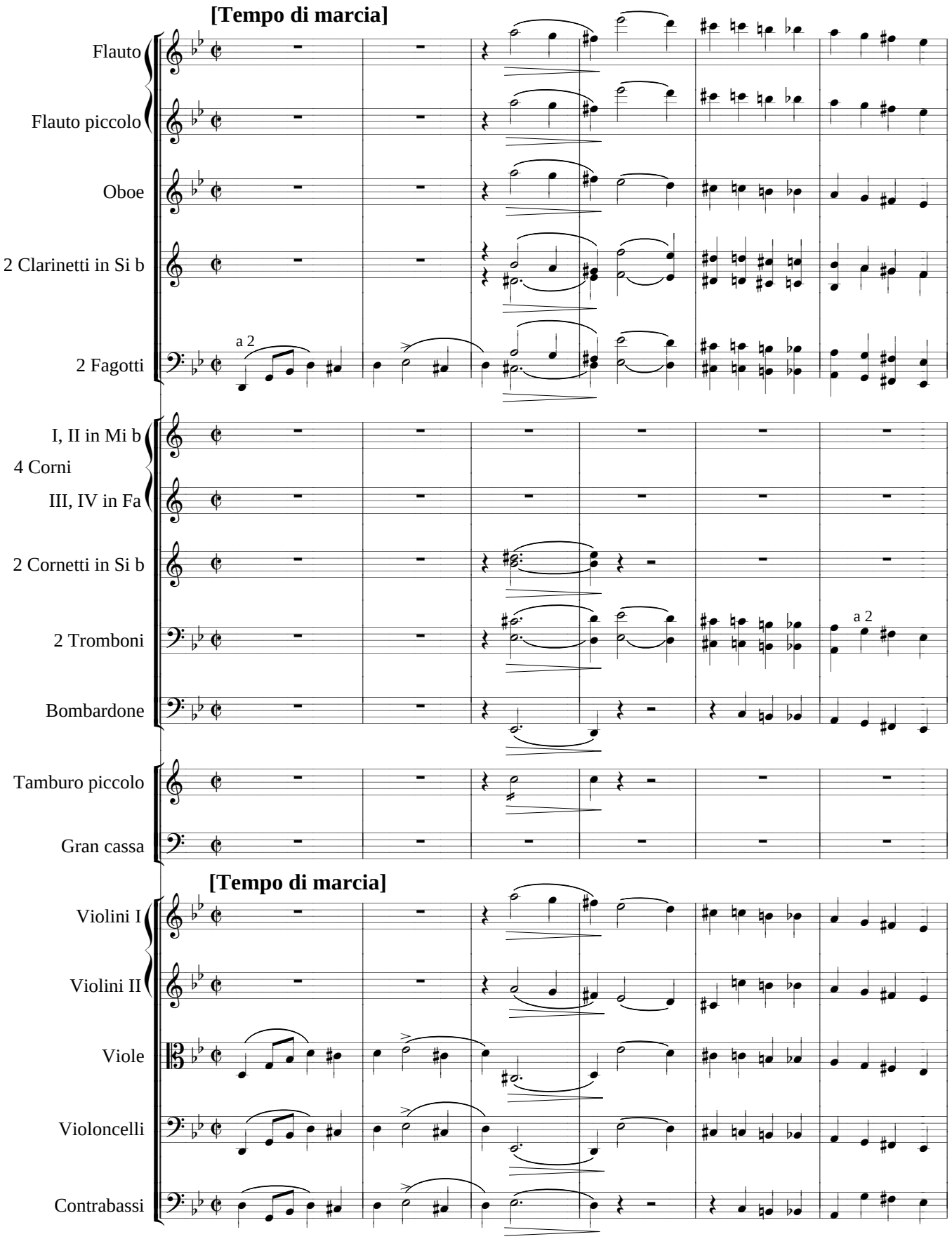

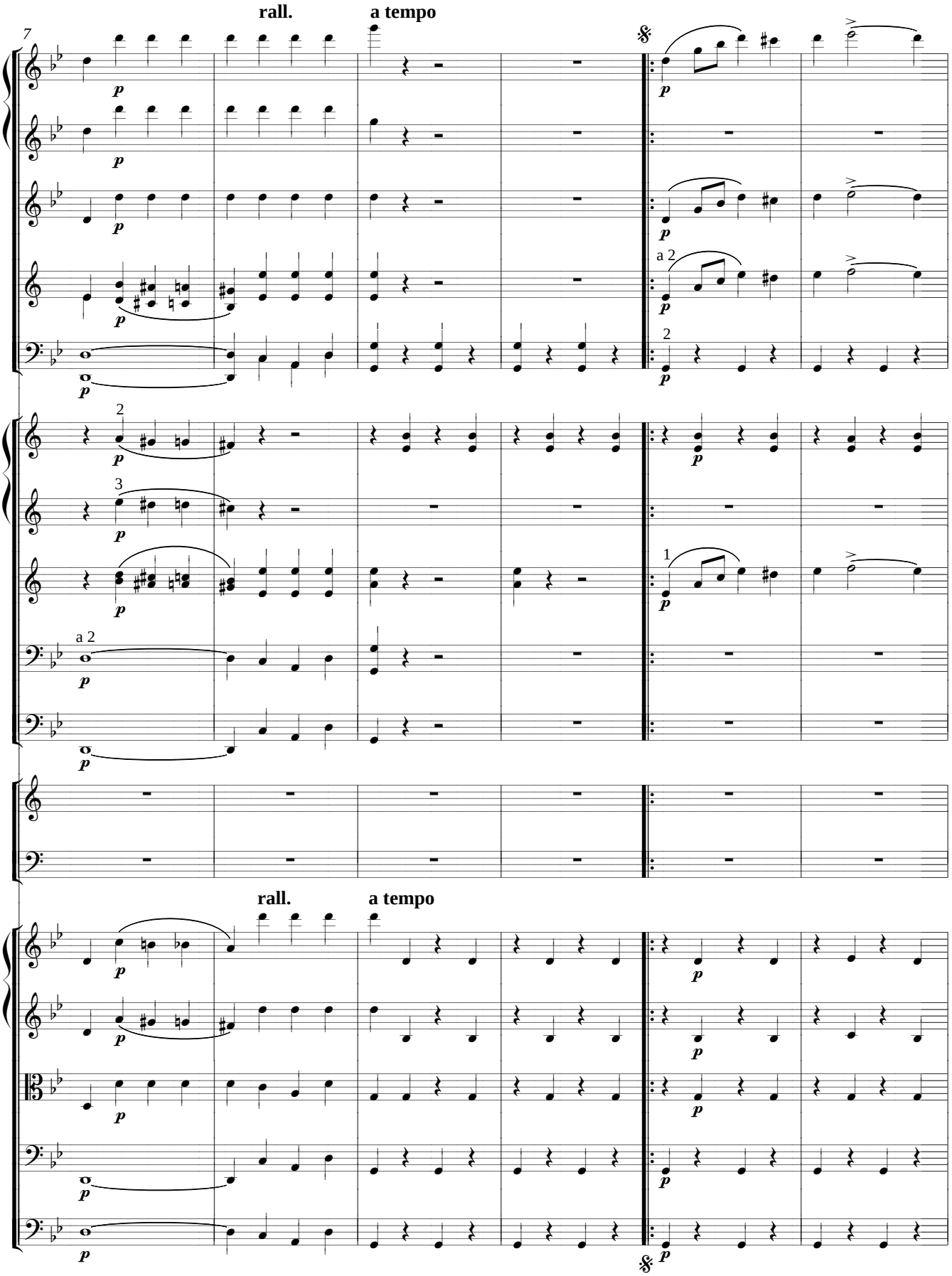
rall.
a tempo
7
a 2
rall.
a tempo

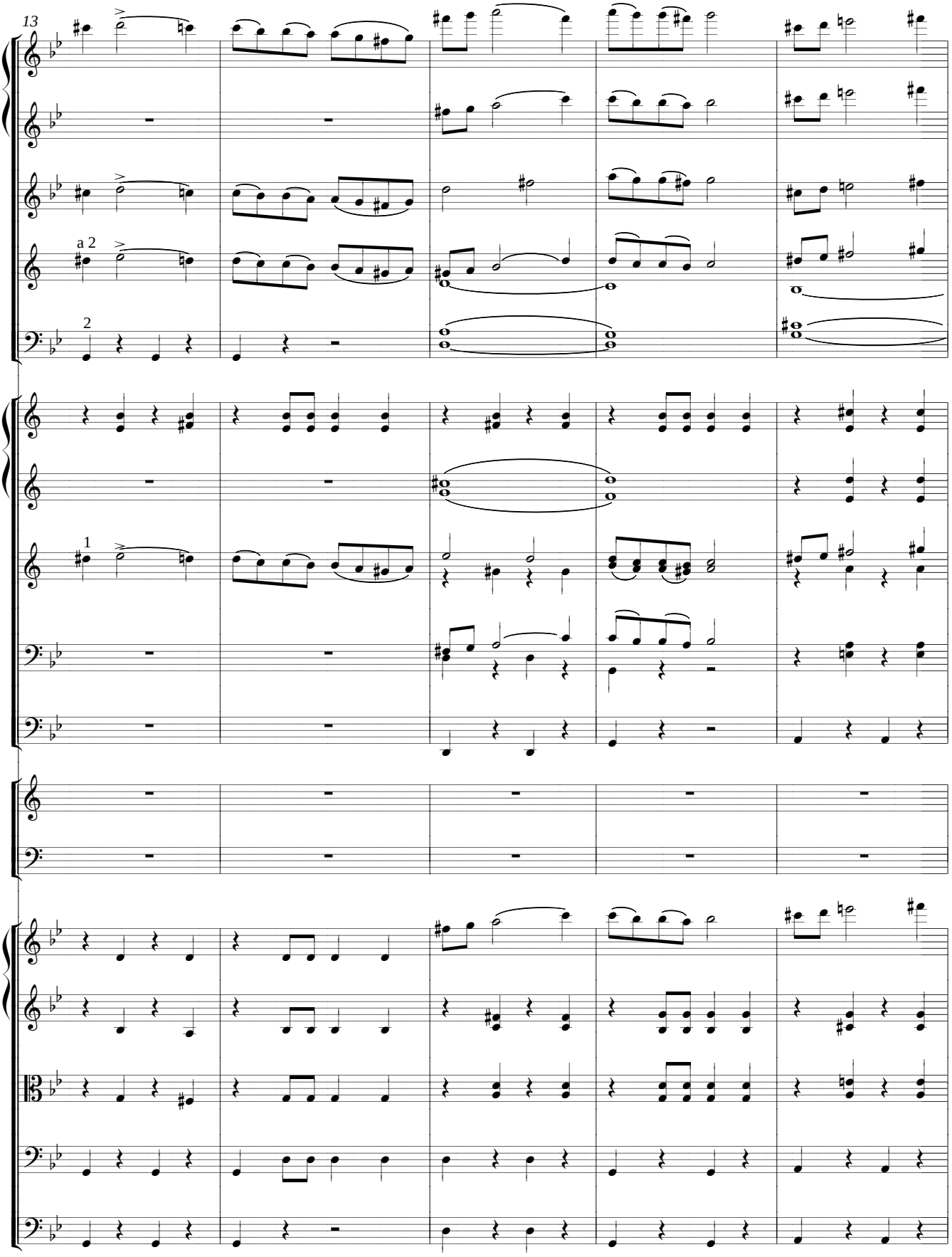
13
a 2
2
1

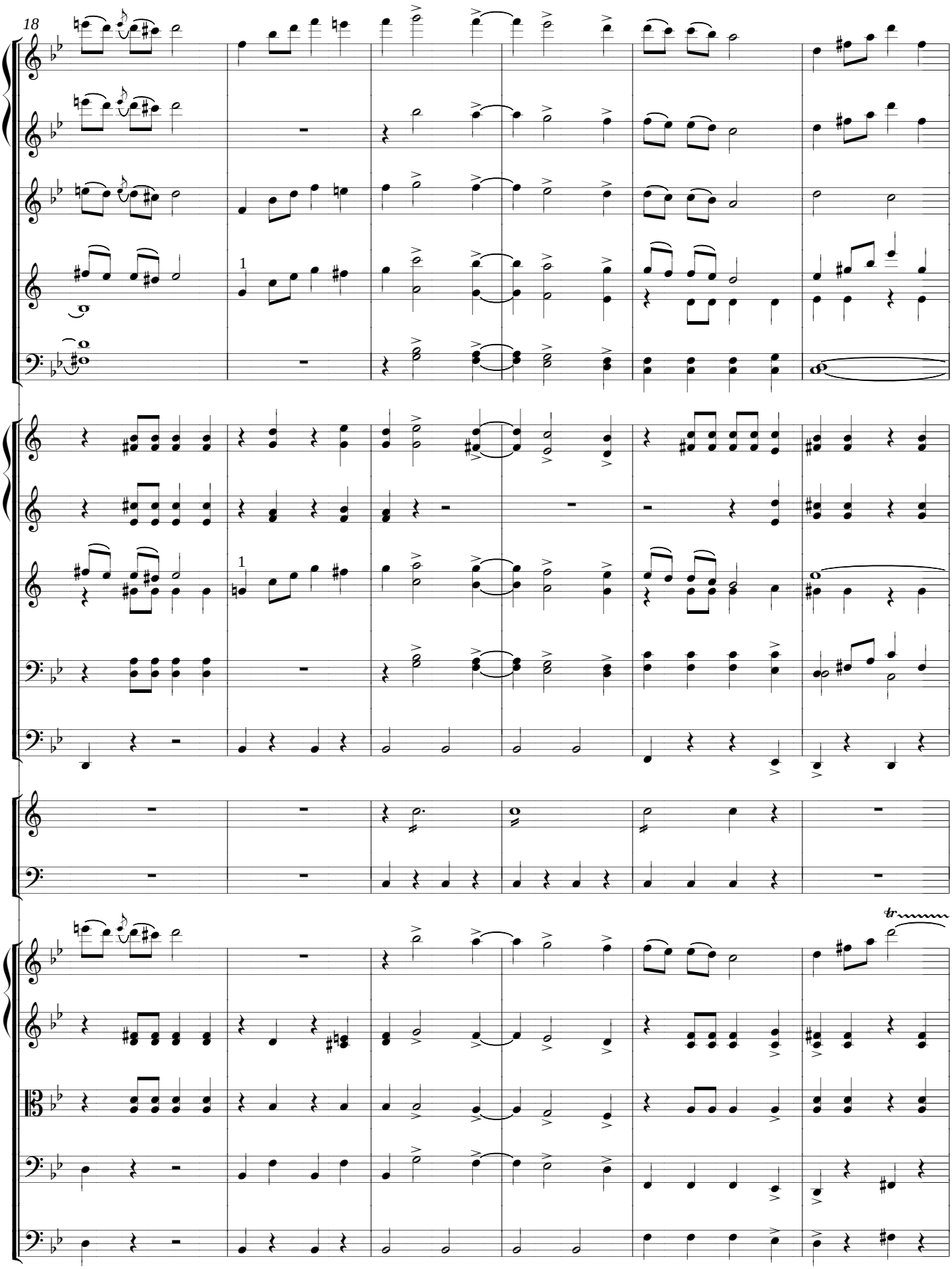
18
1
1
tr

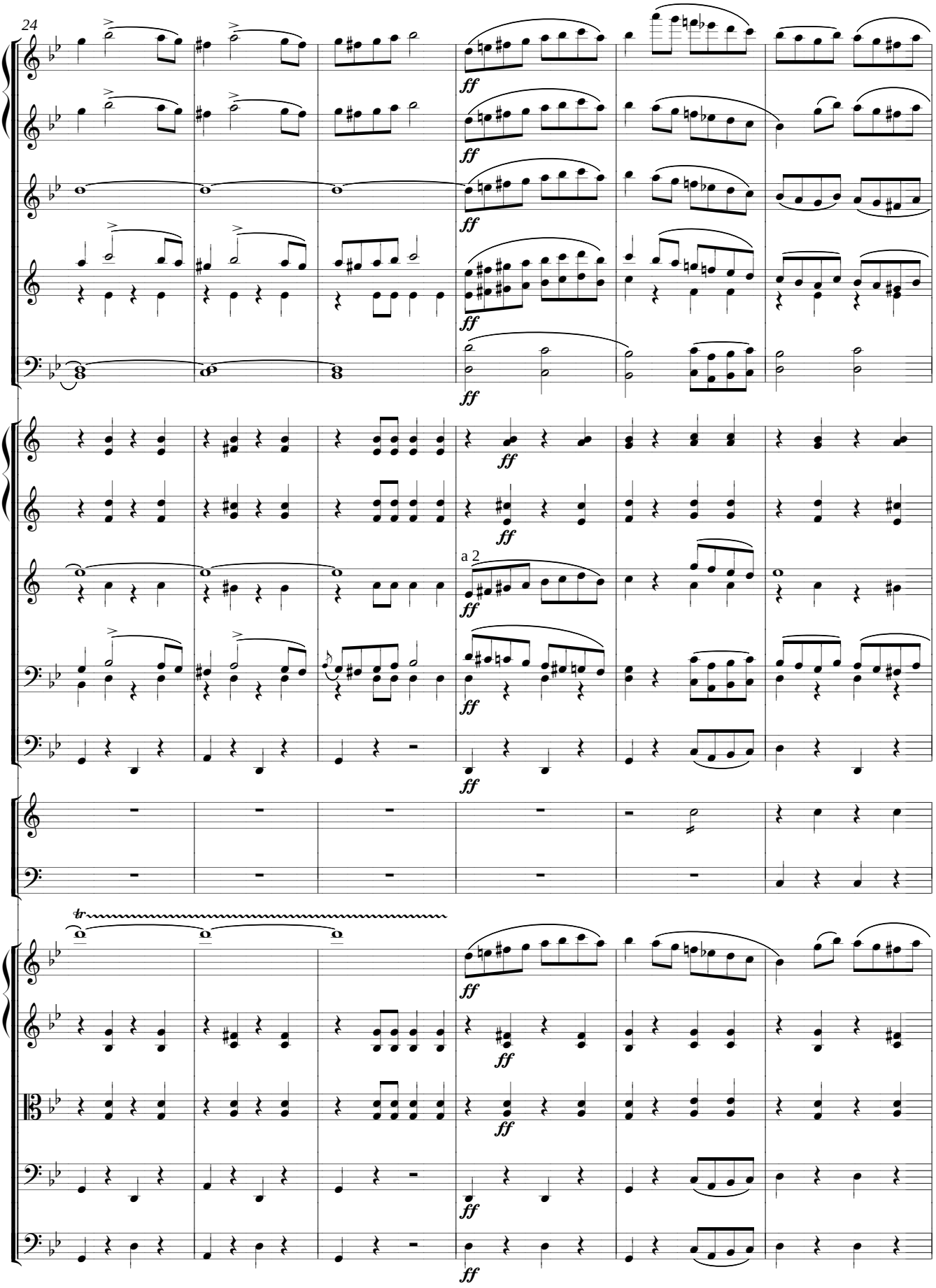
24
ff
a 2
tr

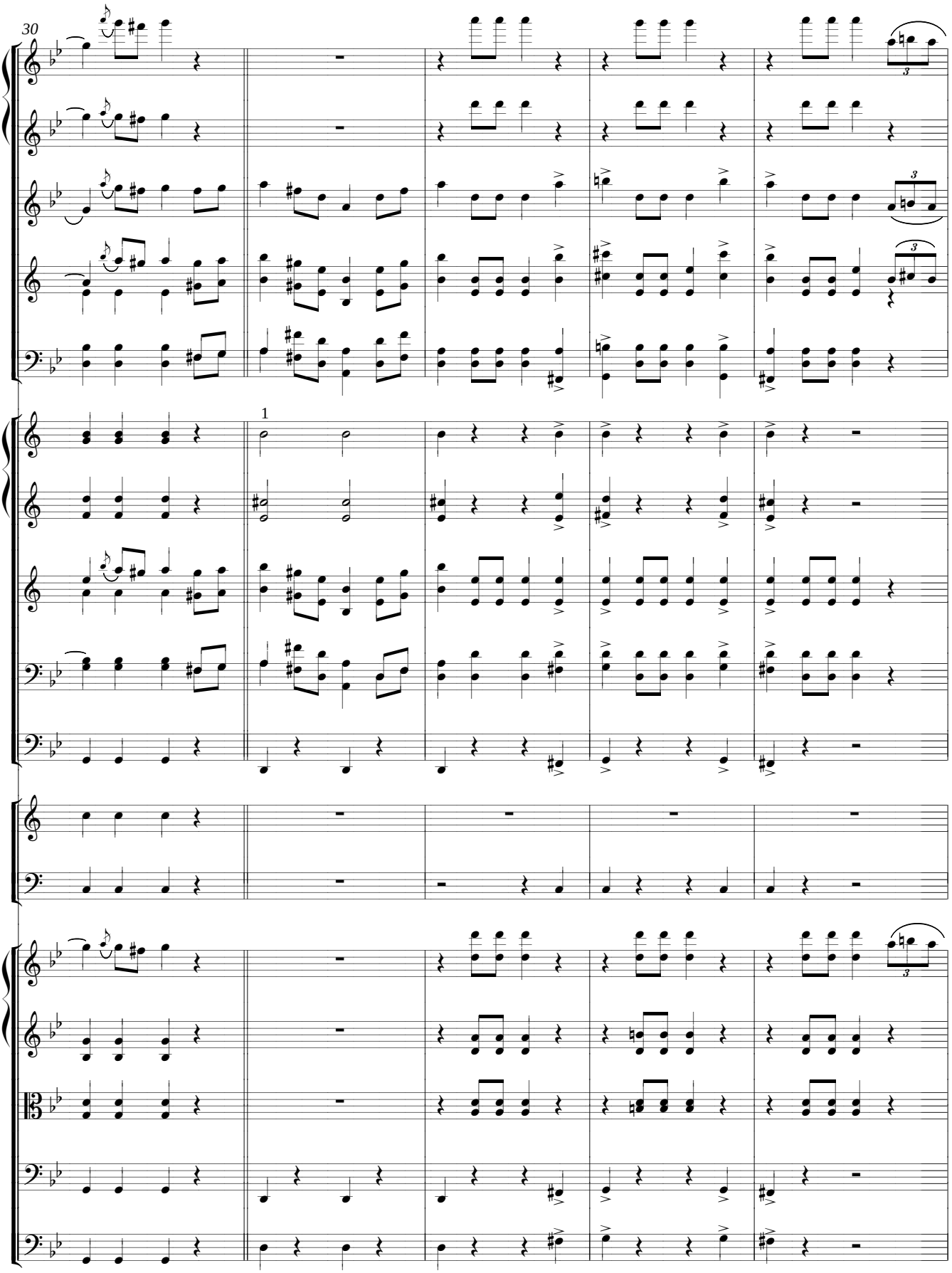
30
1

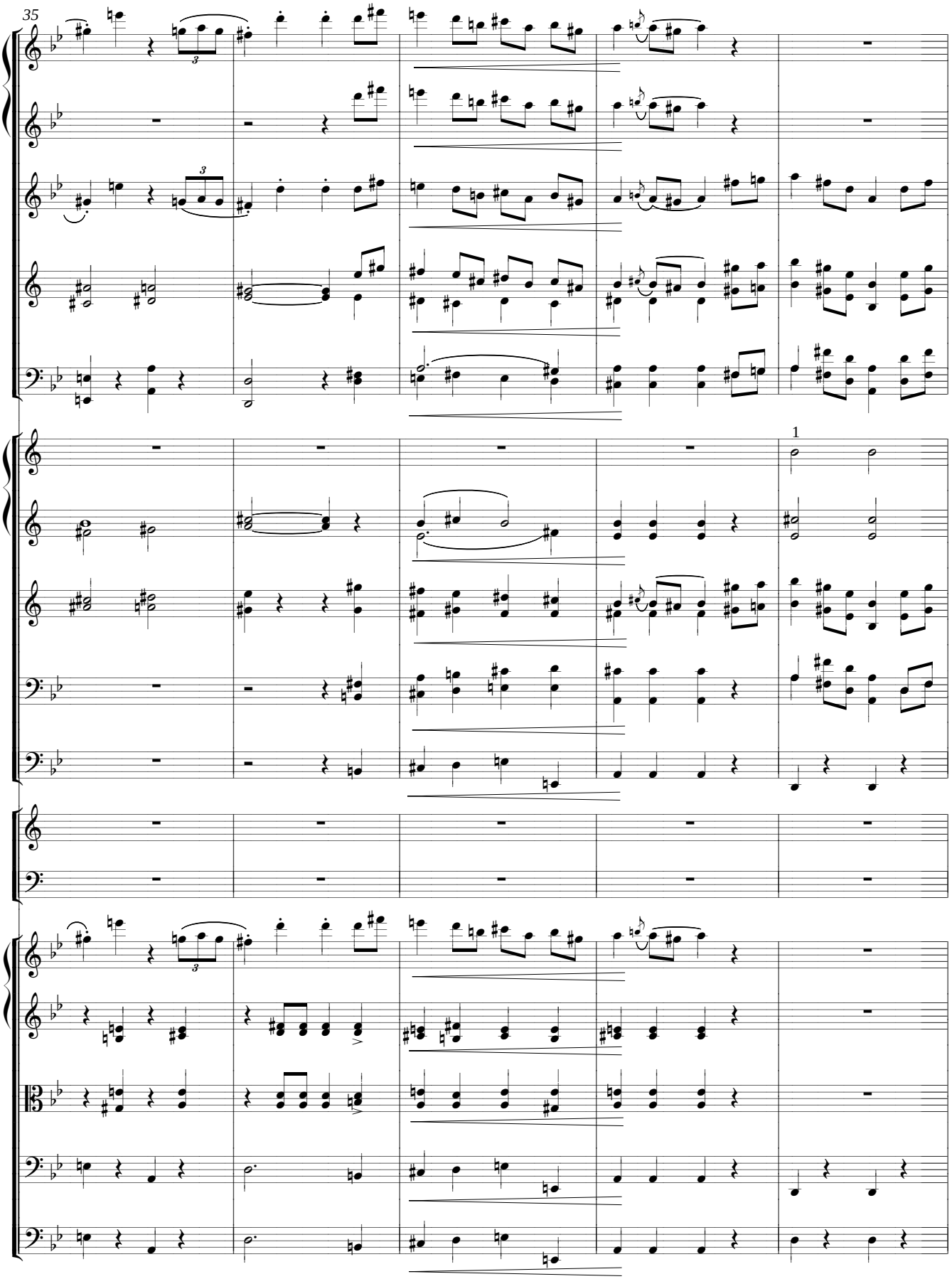
35
1

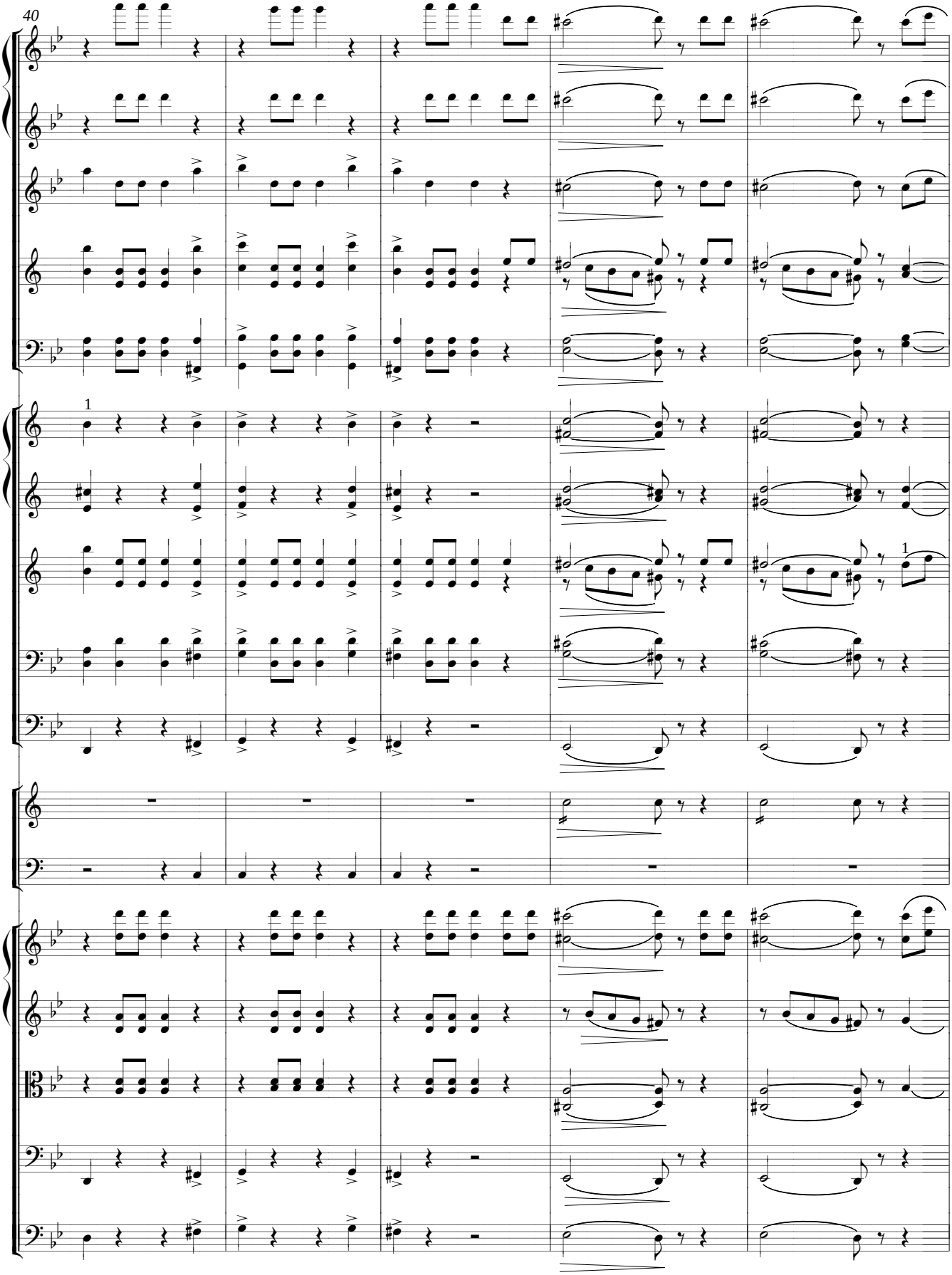
40
1
1

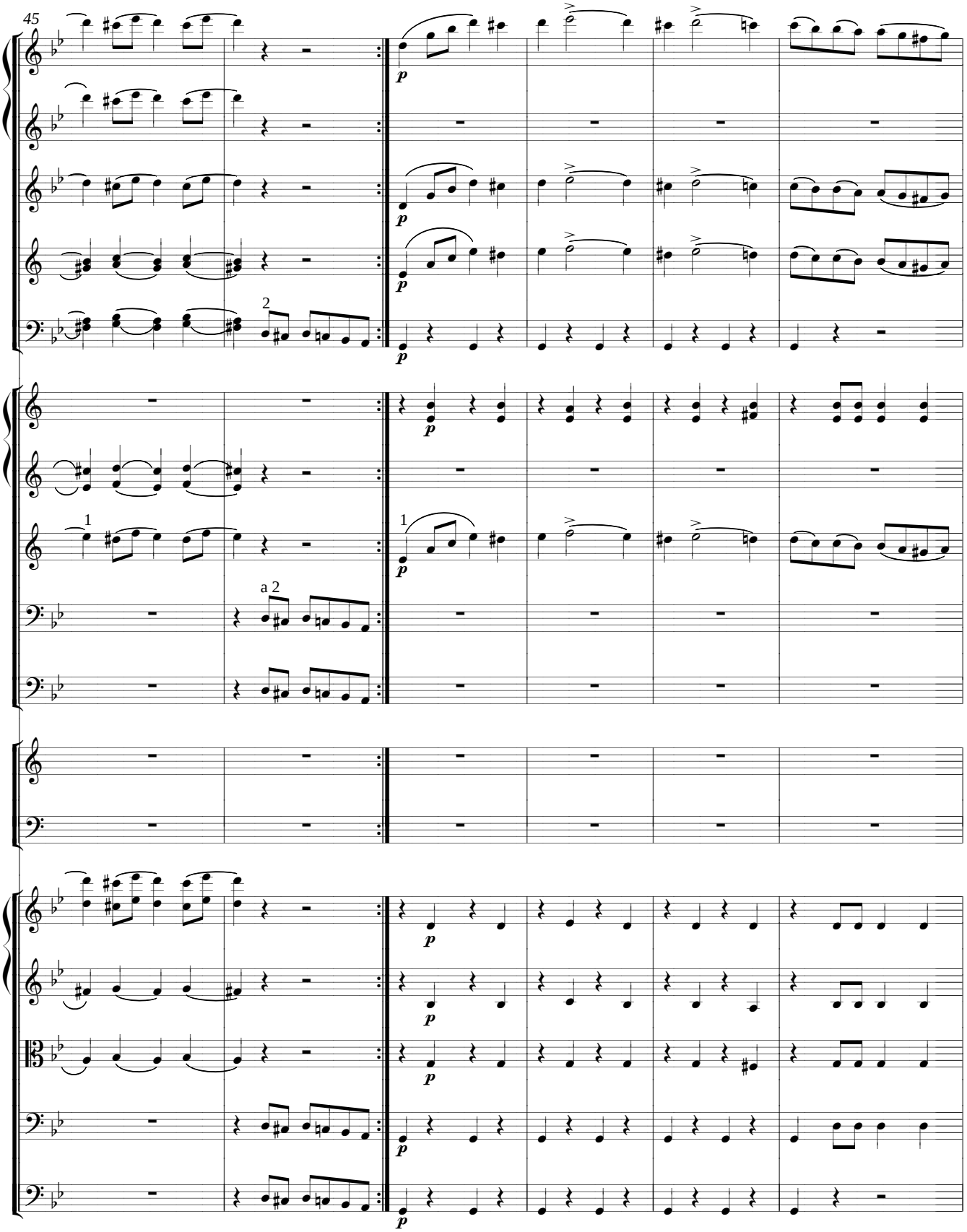
45
p
2
1
a 2

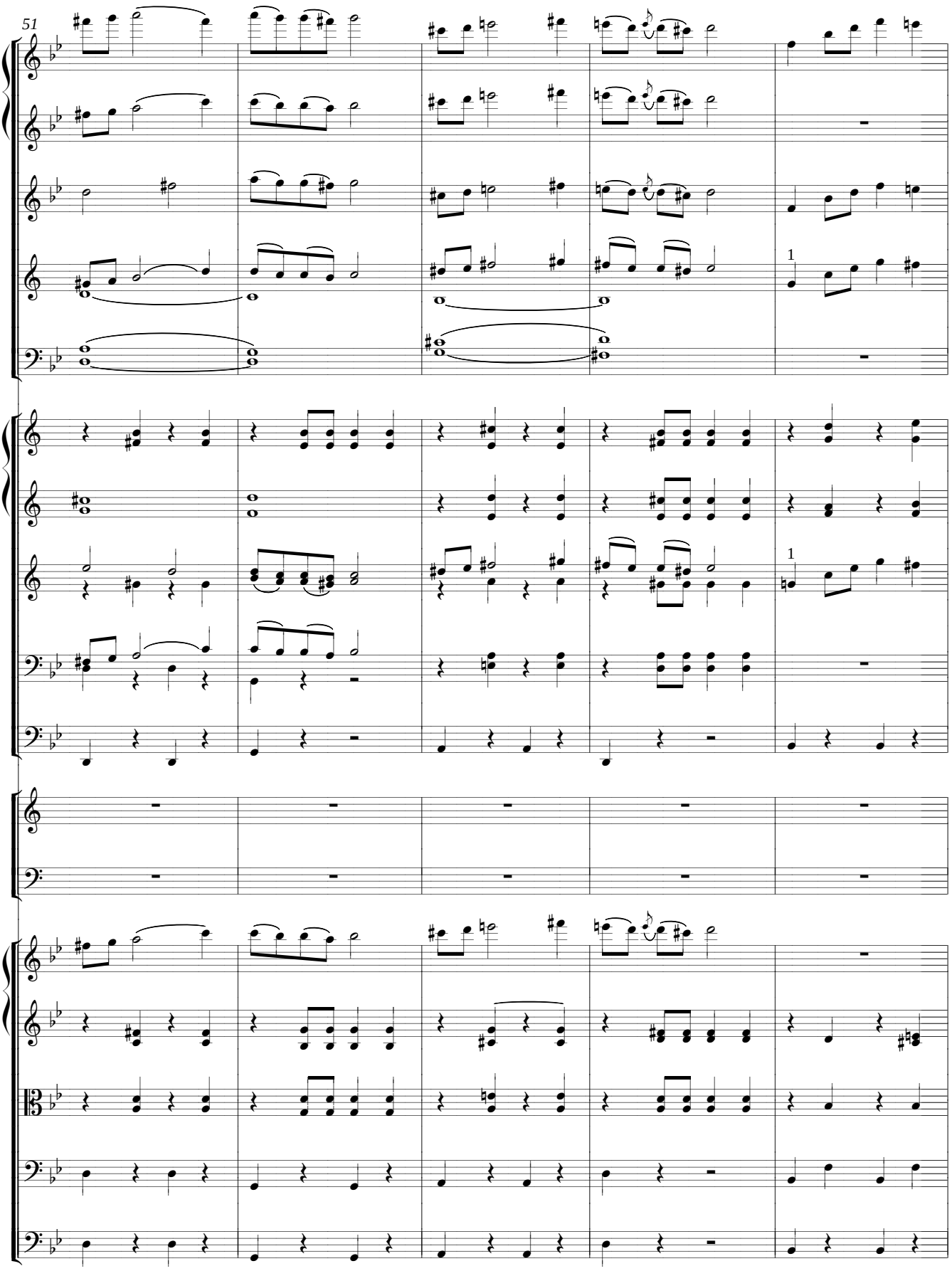
51
1
1

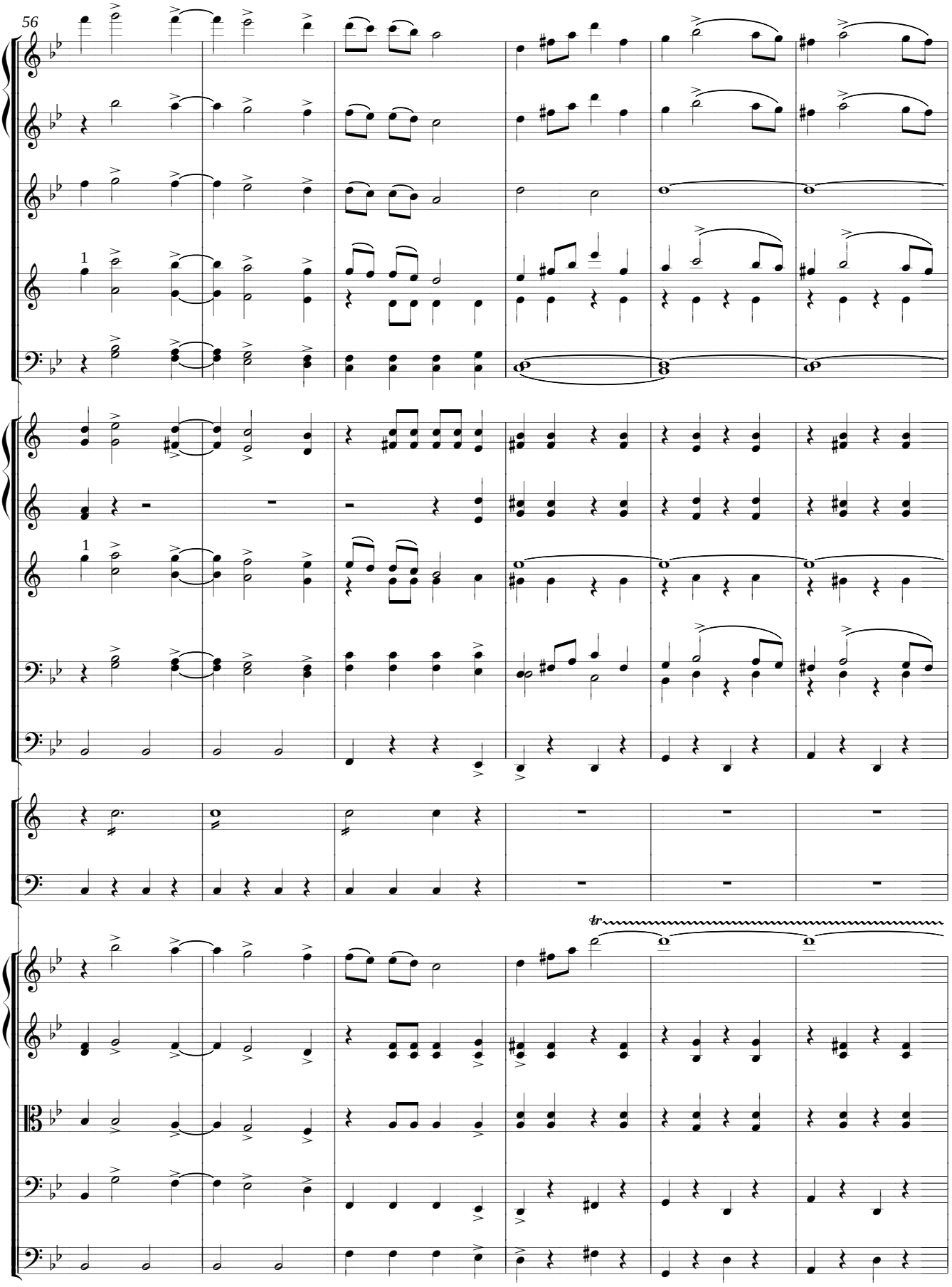
56
1
1
tr

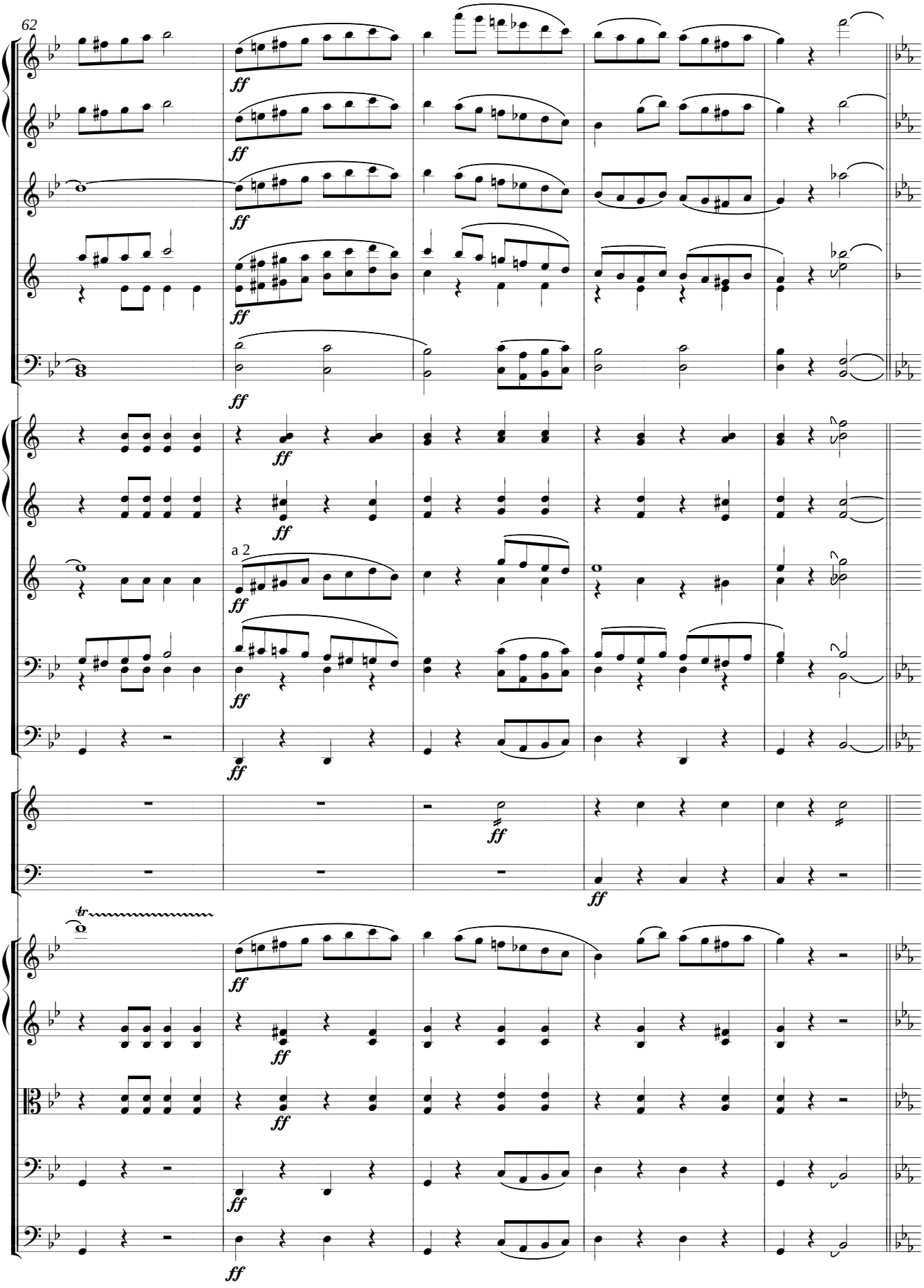
62
ff
a 2
tr

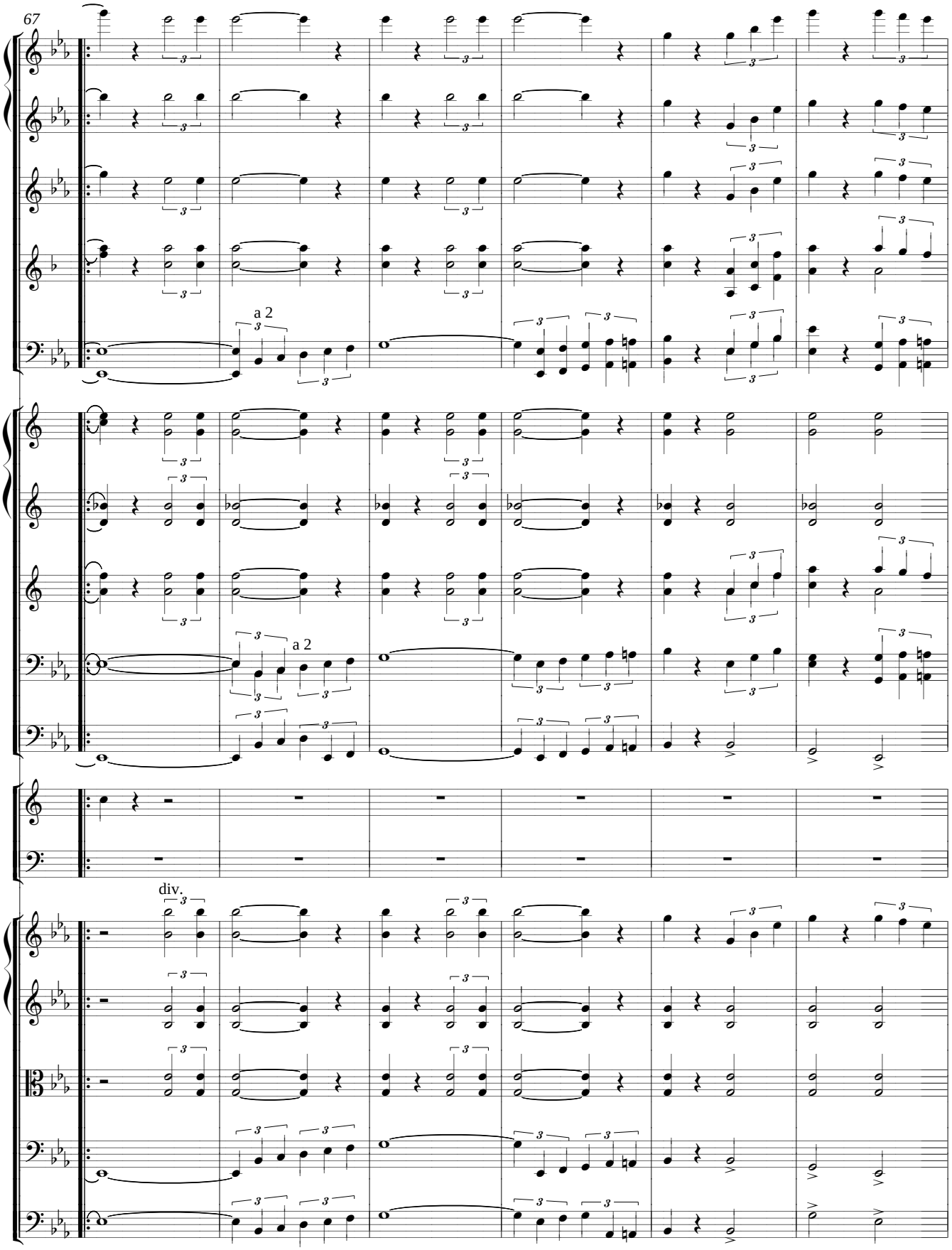
67
a 2
a 2
div.

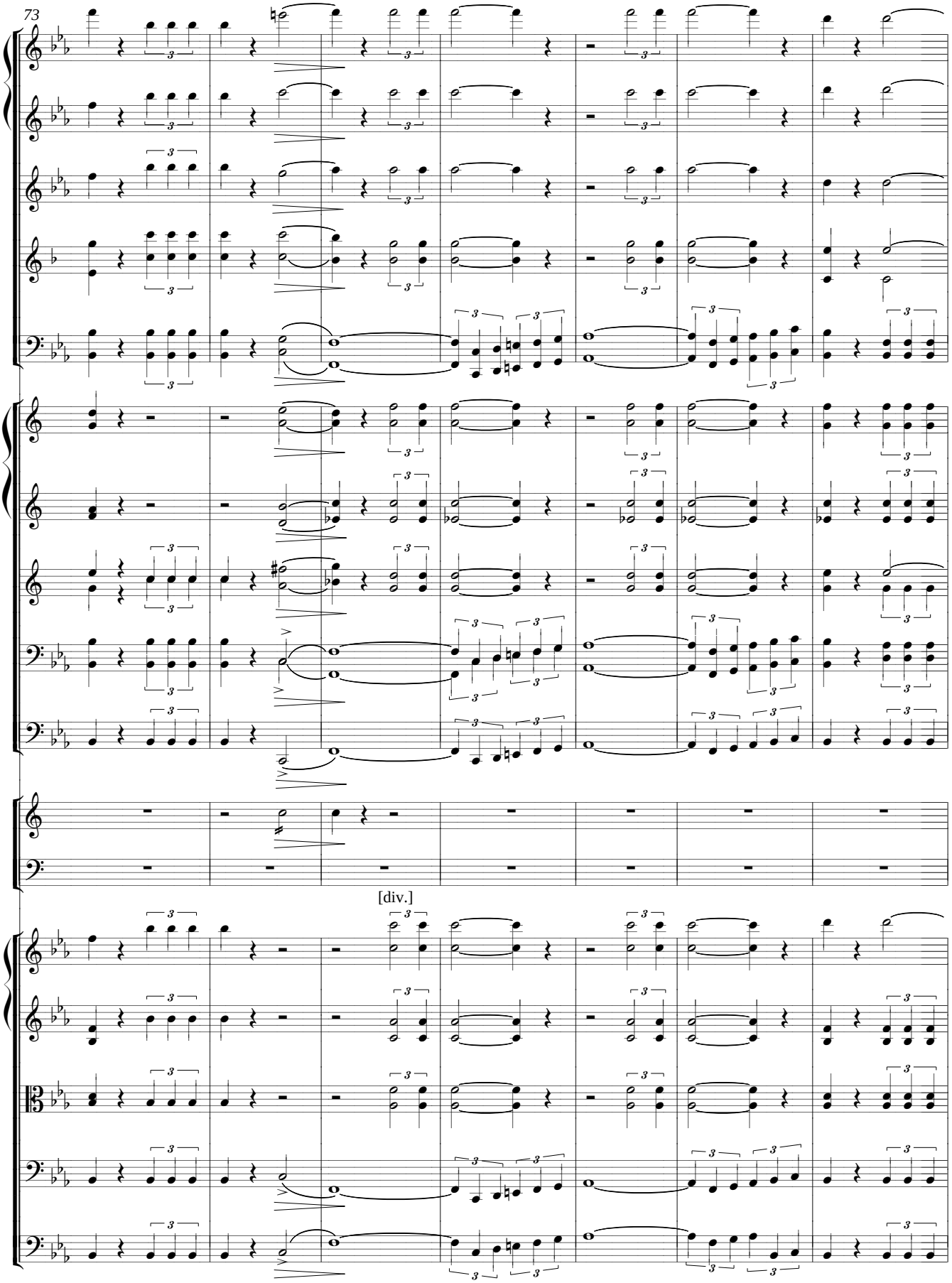
73
[div.]

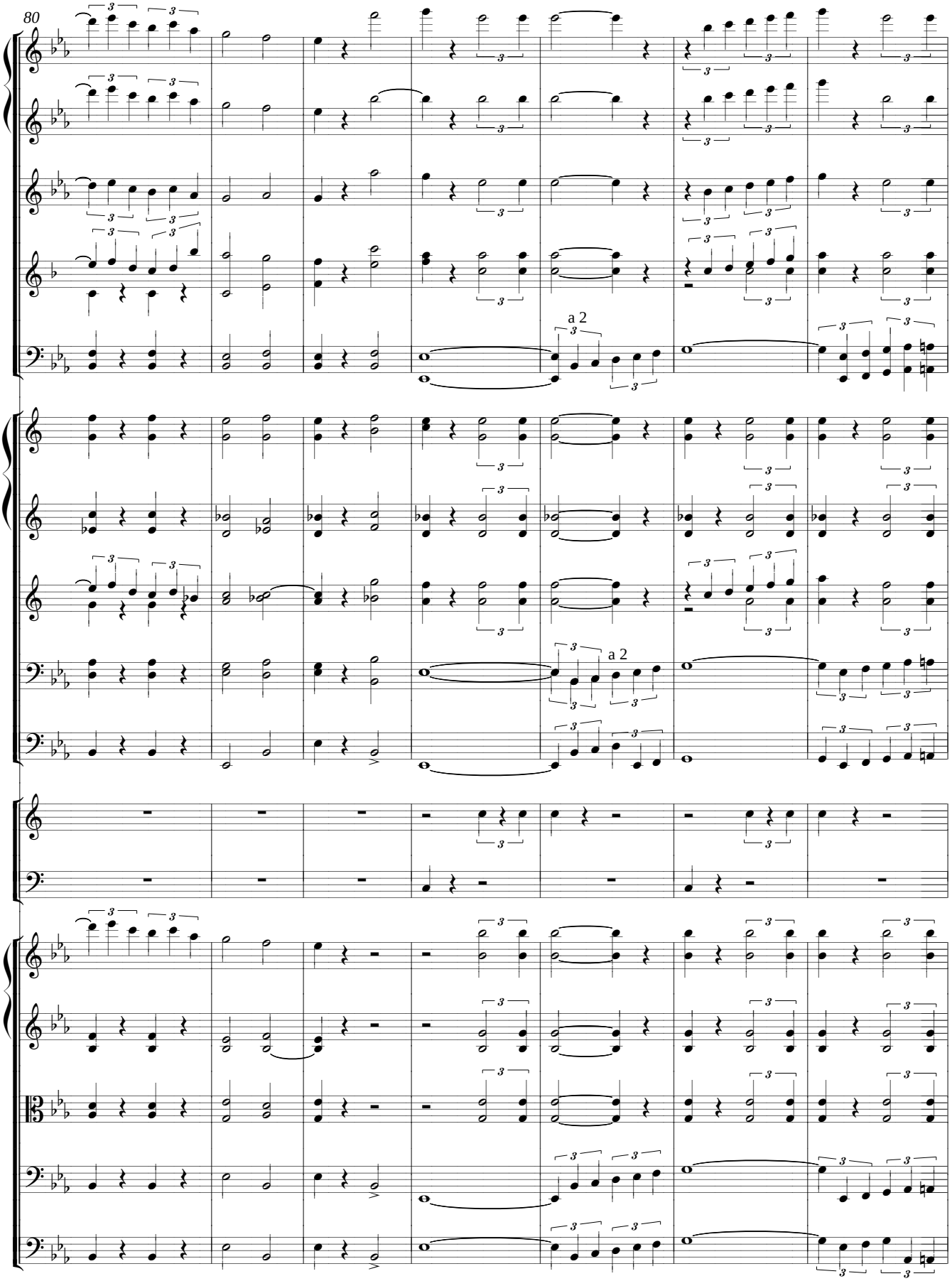
80
a 2
a 2

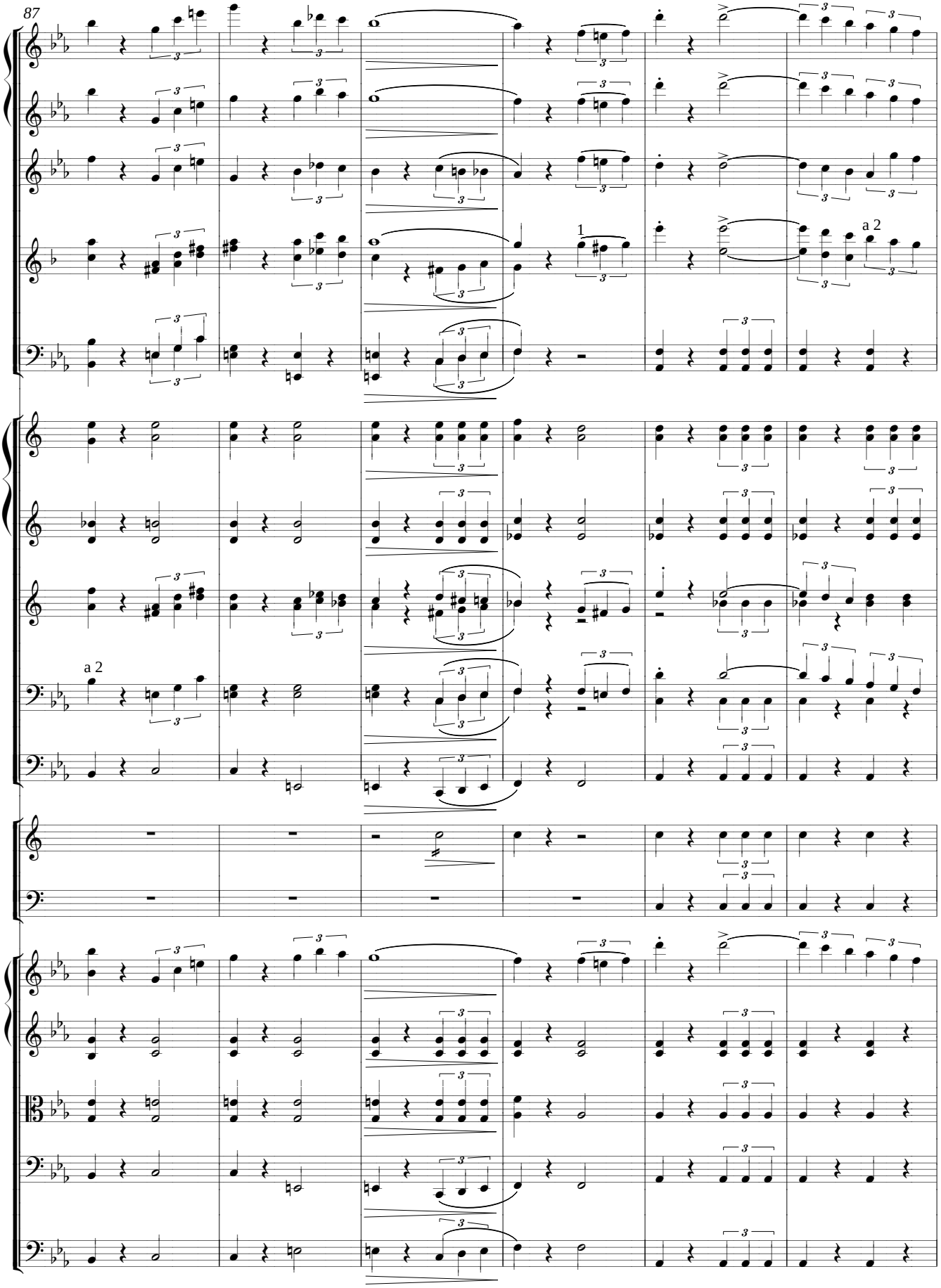
87
1
a 2
a 2

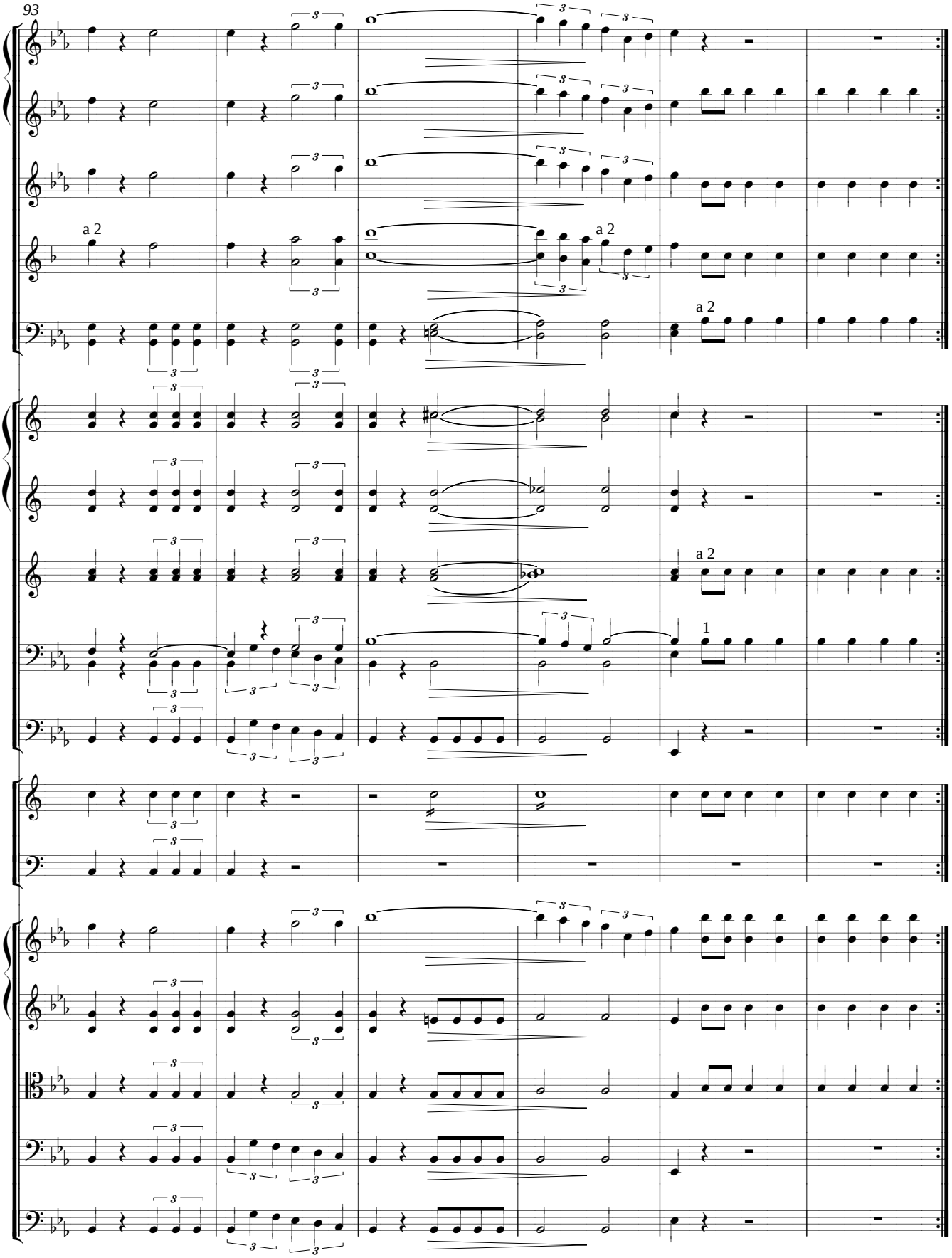
93
a 2
a 2
a 2
a 2
1

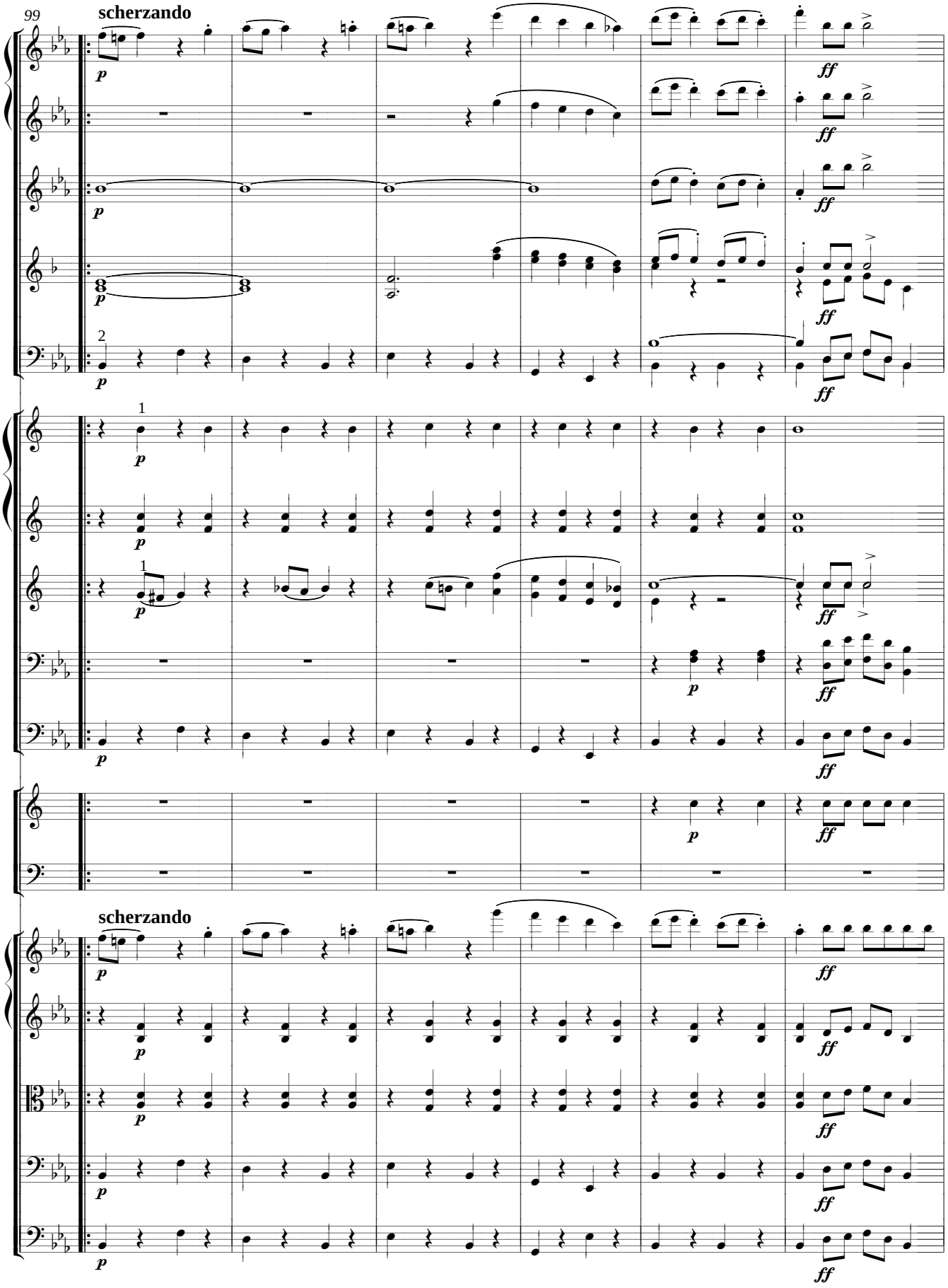
99
scherzando
p
ff
2
1
scherzando

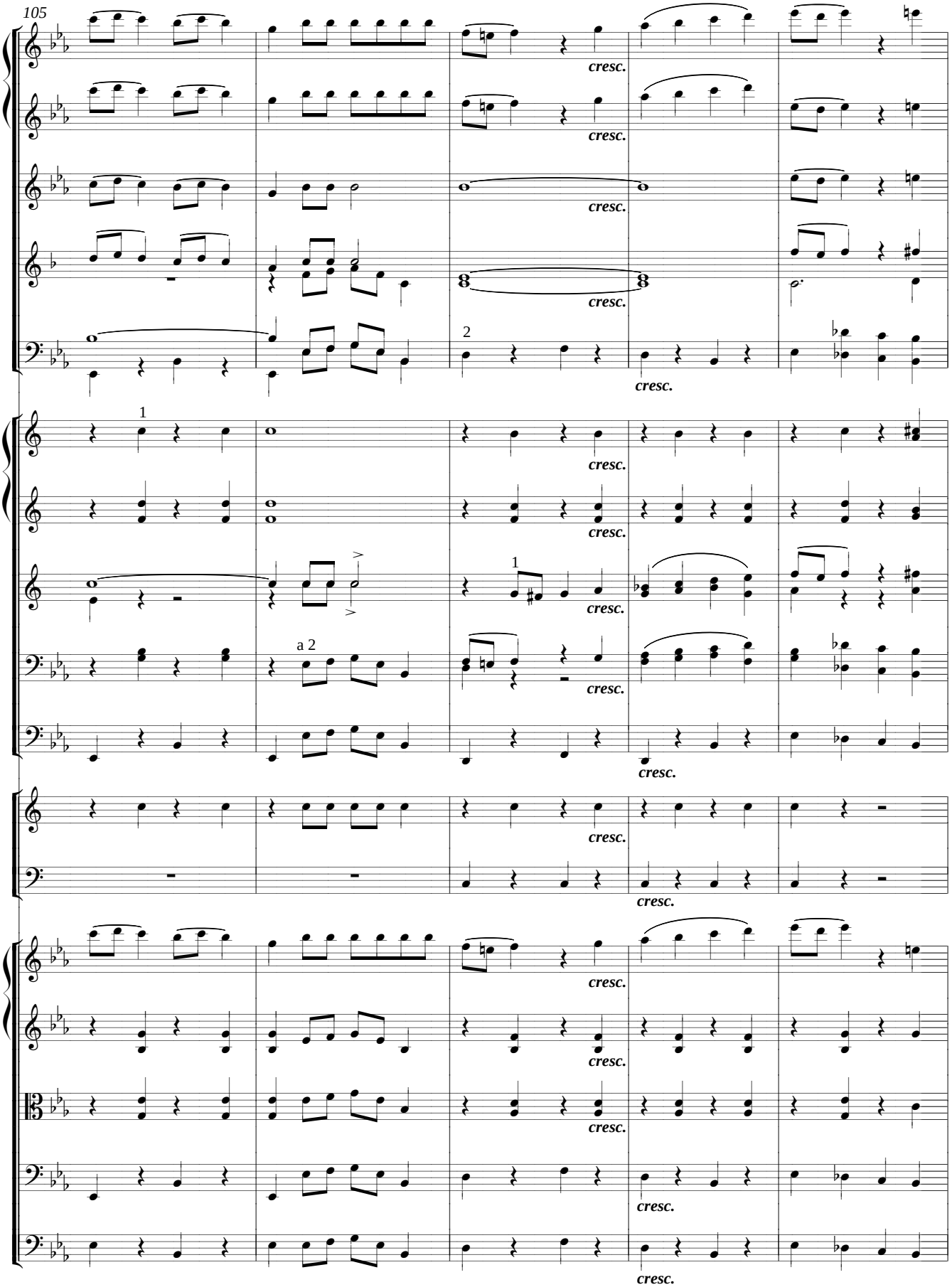
105
cresc.
1
2
a 2

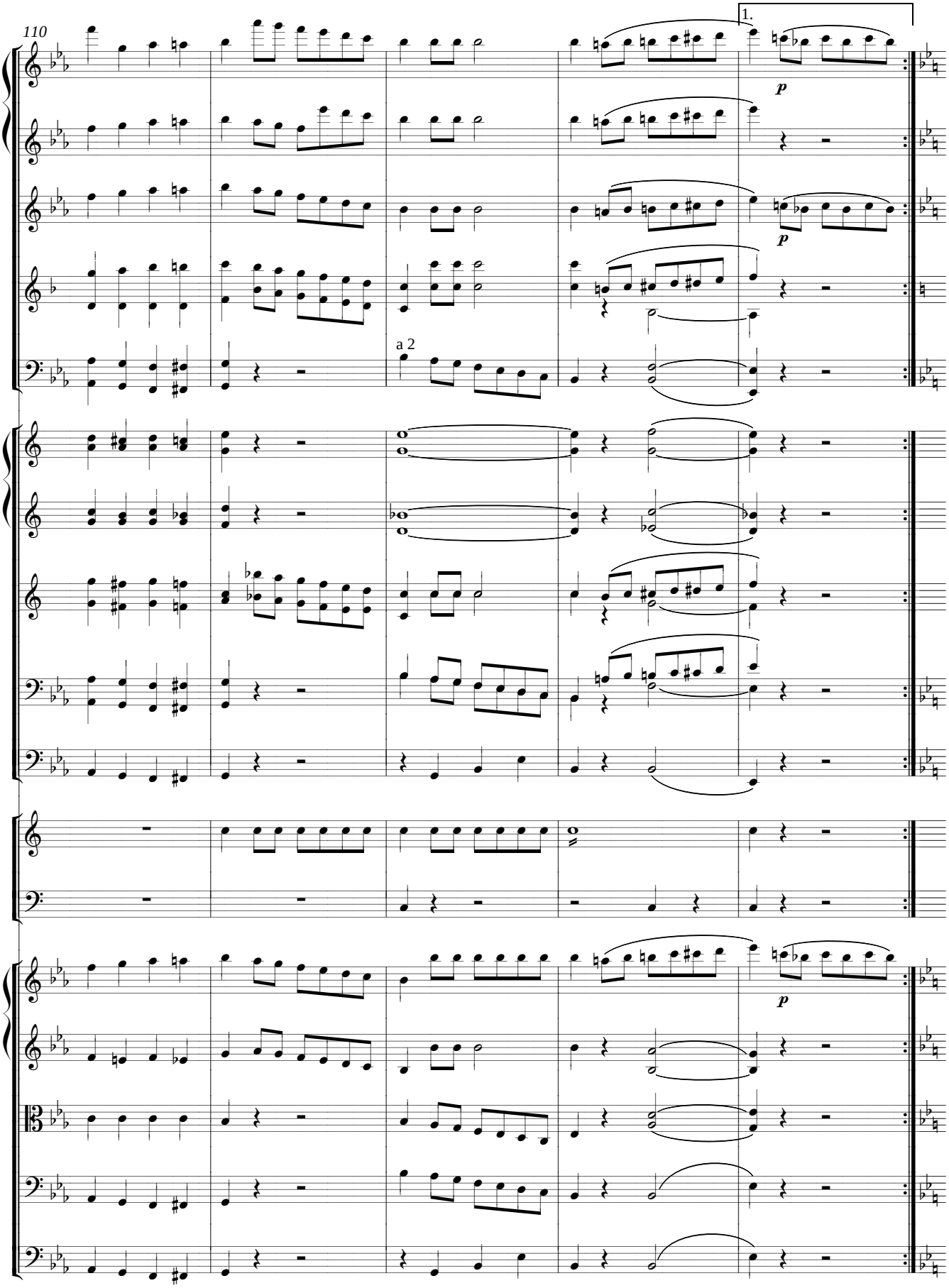
110
1.
p
p
a 2
p

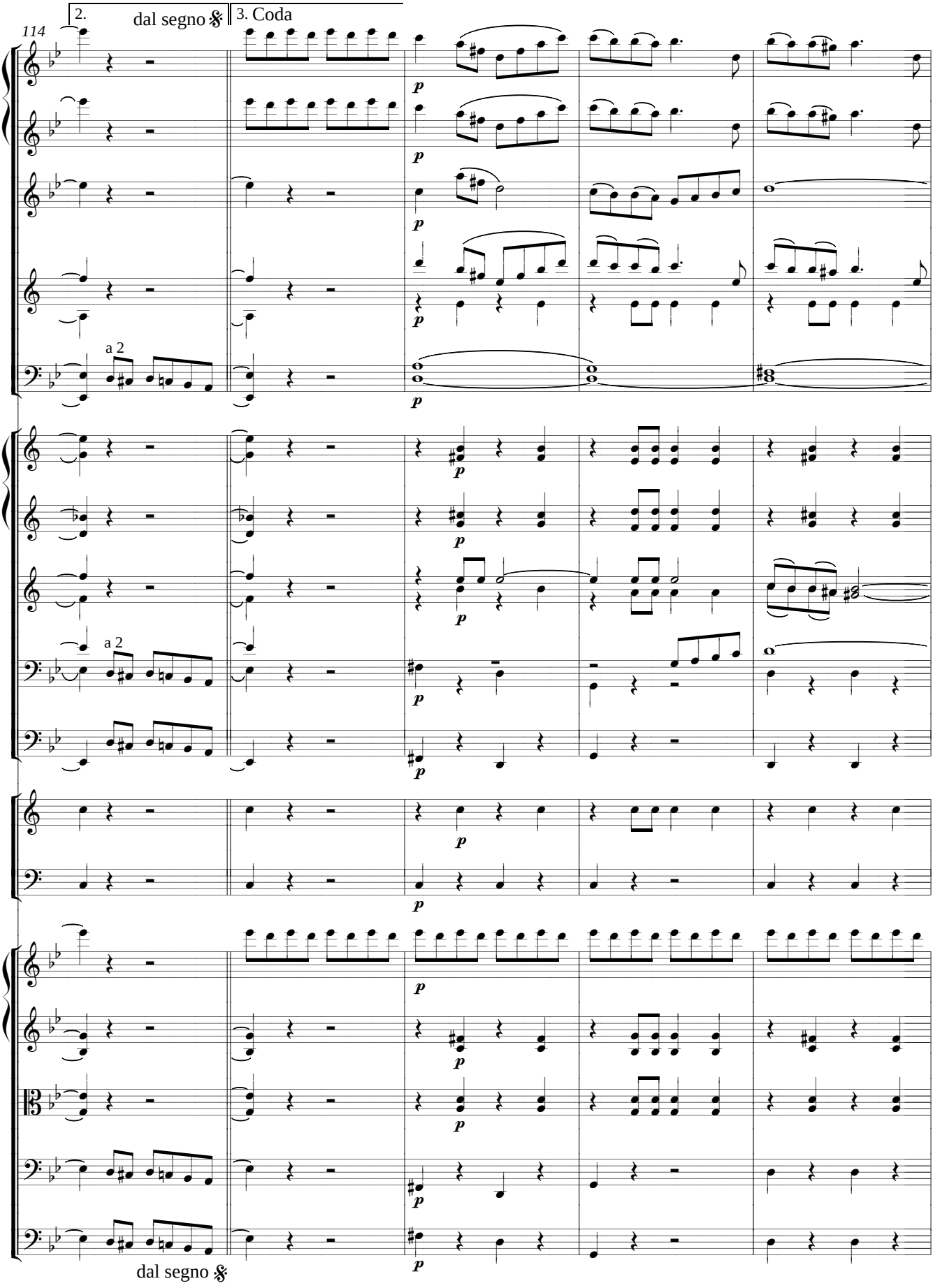
2.
dal segno 𝄋
3. Coda
114
a 2
a 2
dal segno 𝄋

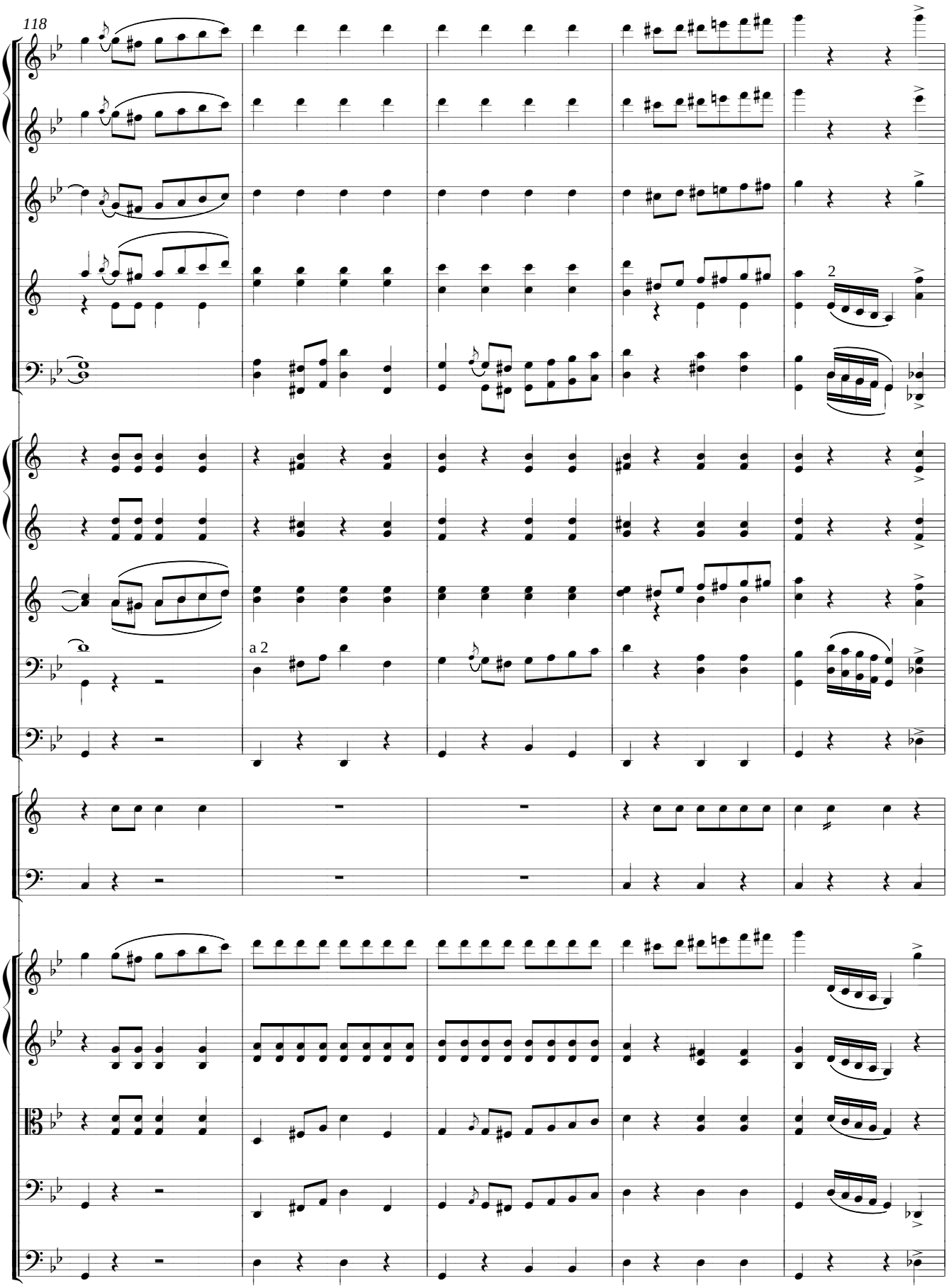
118
2
a 2

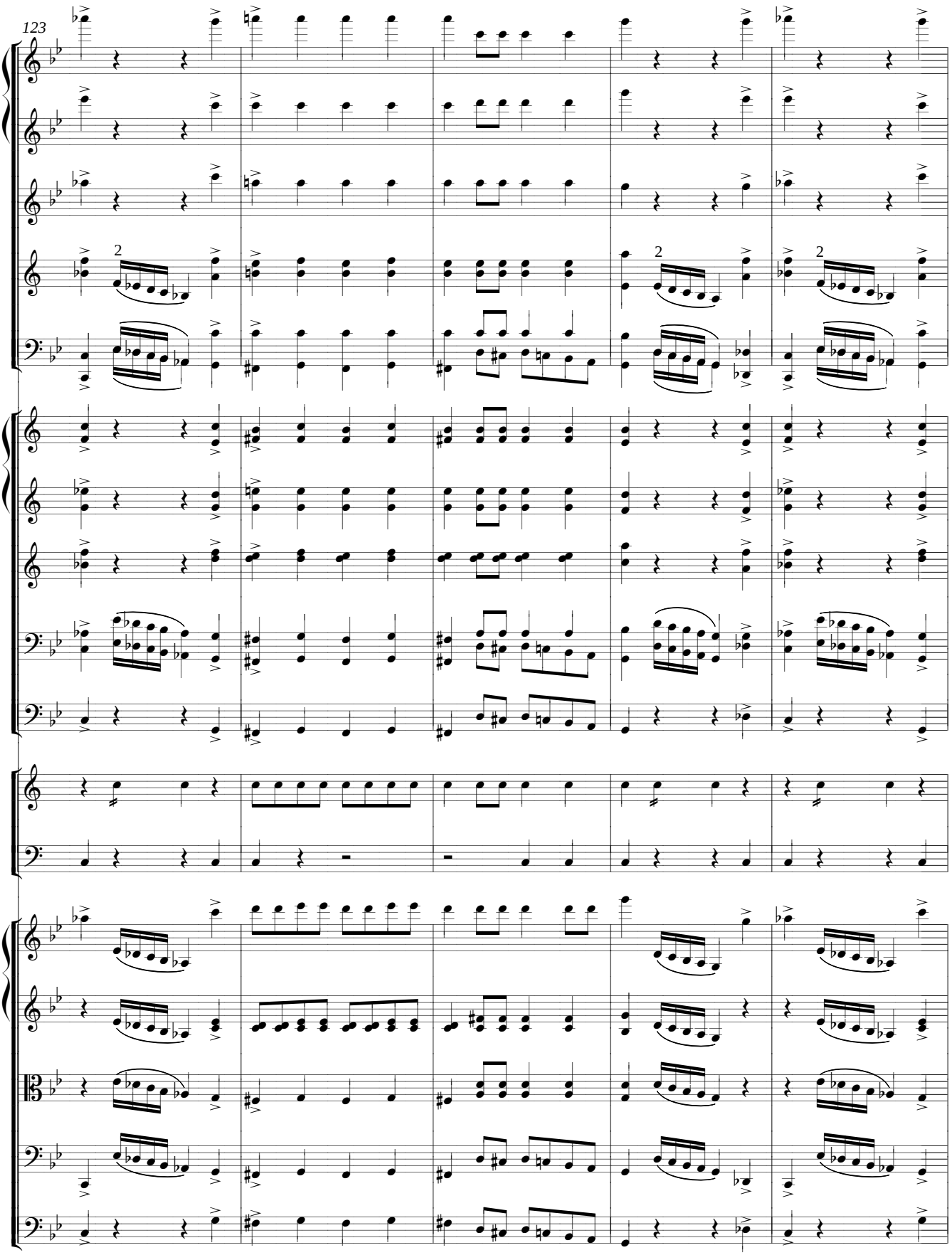
123

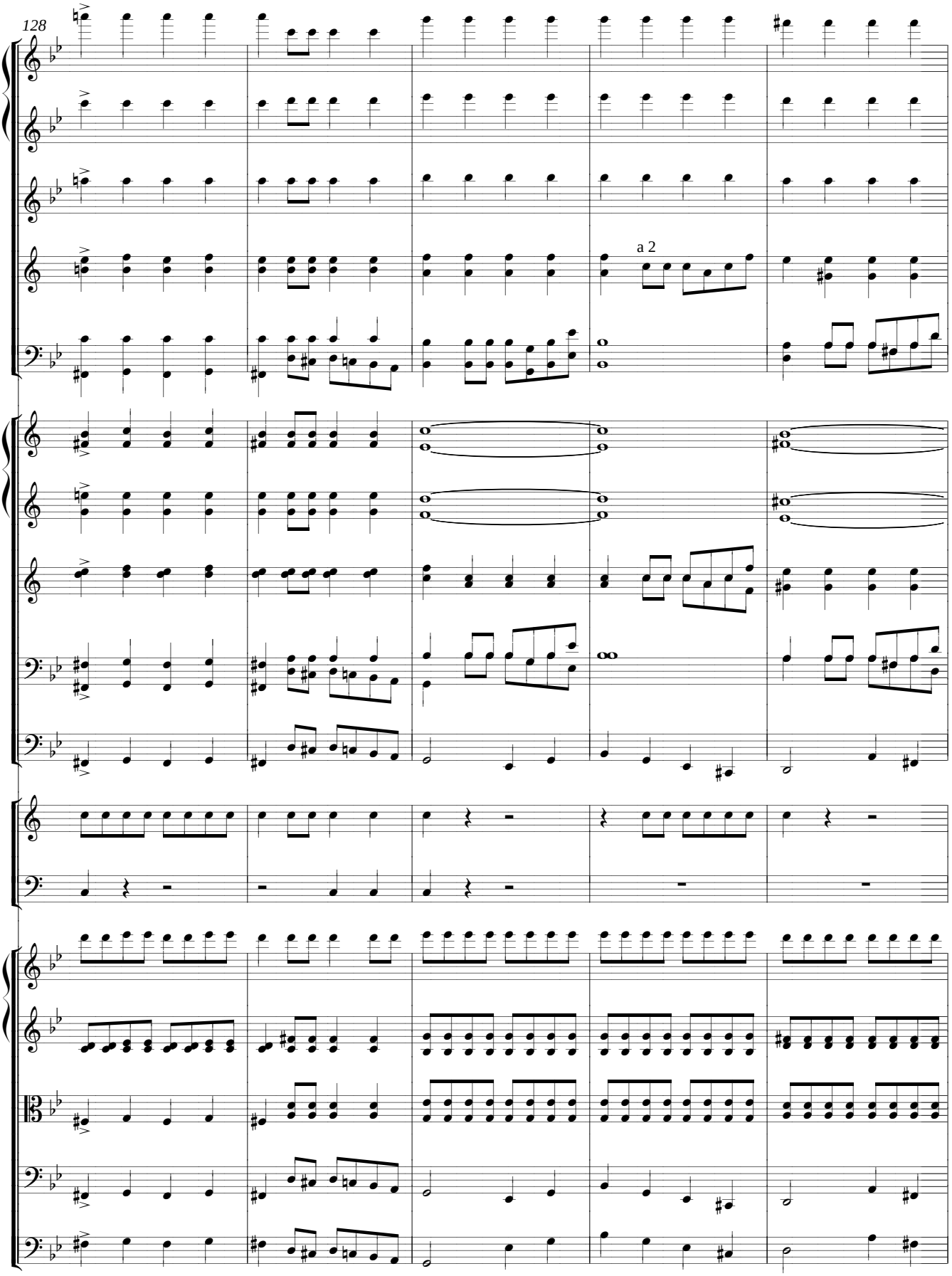
128
a 2

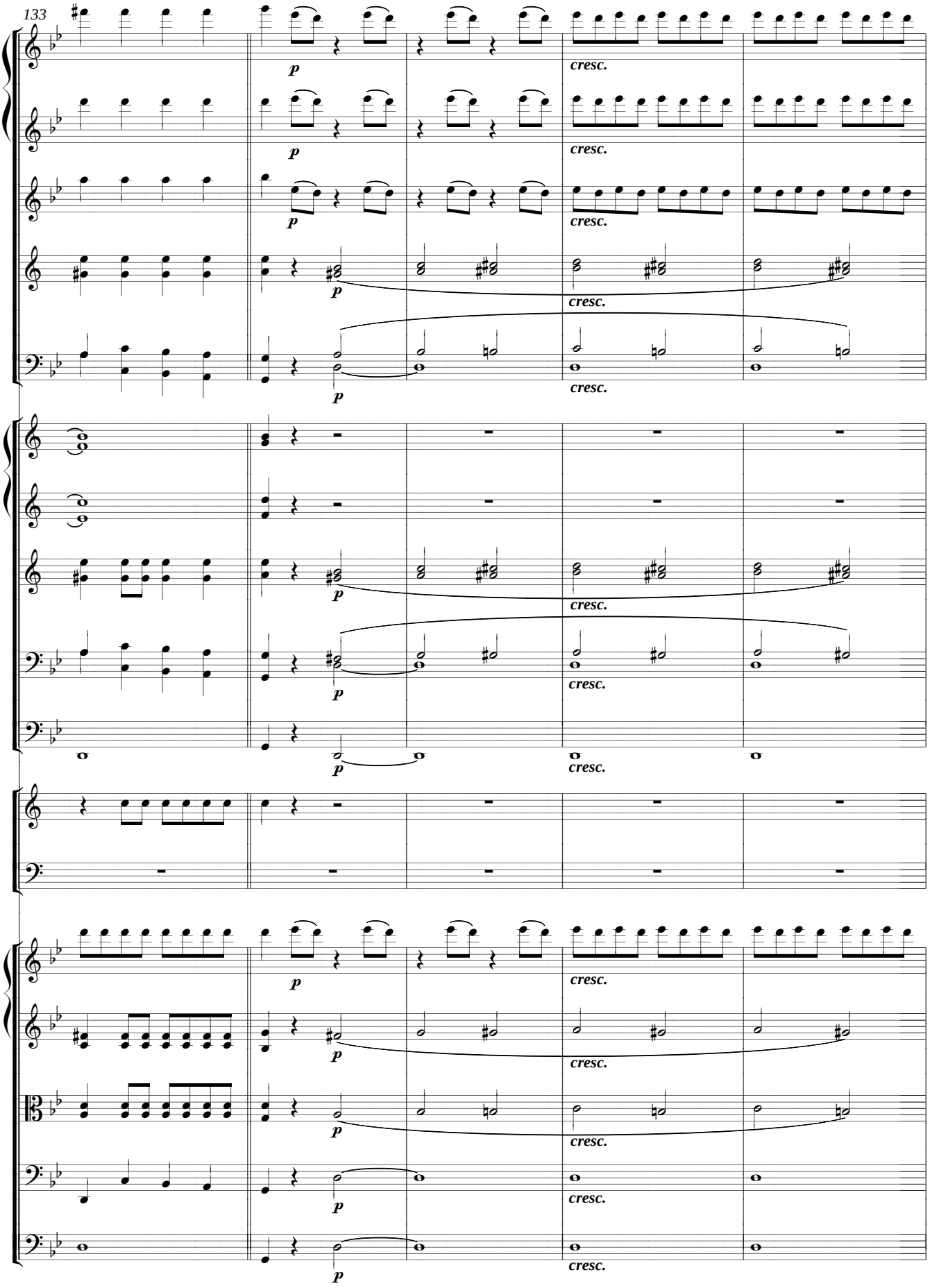
133
p
cresc.

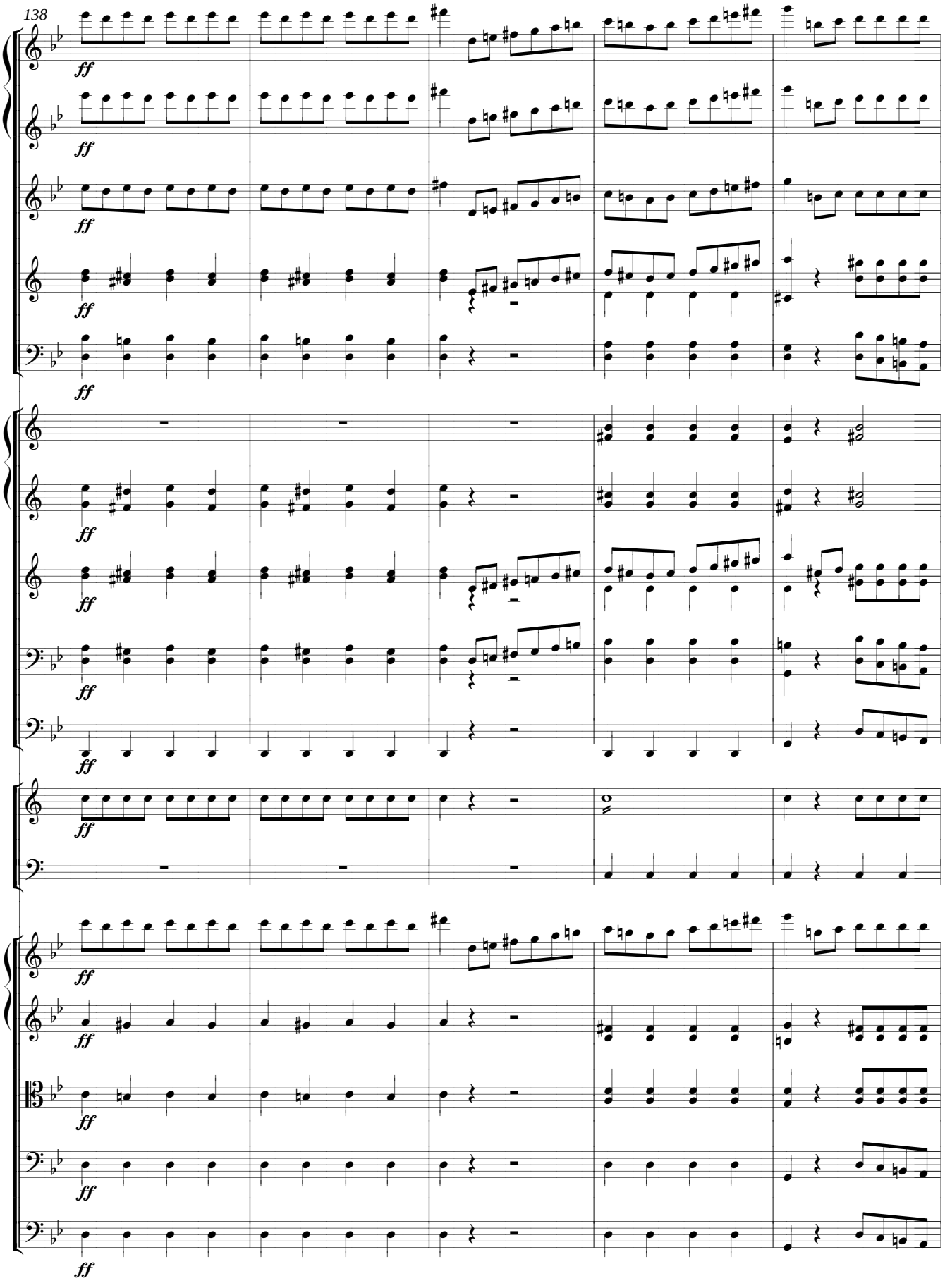
138
ff

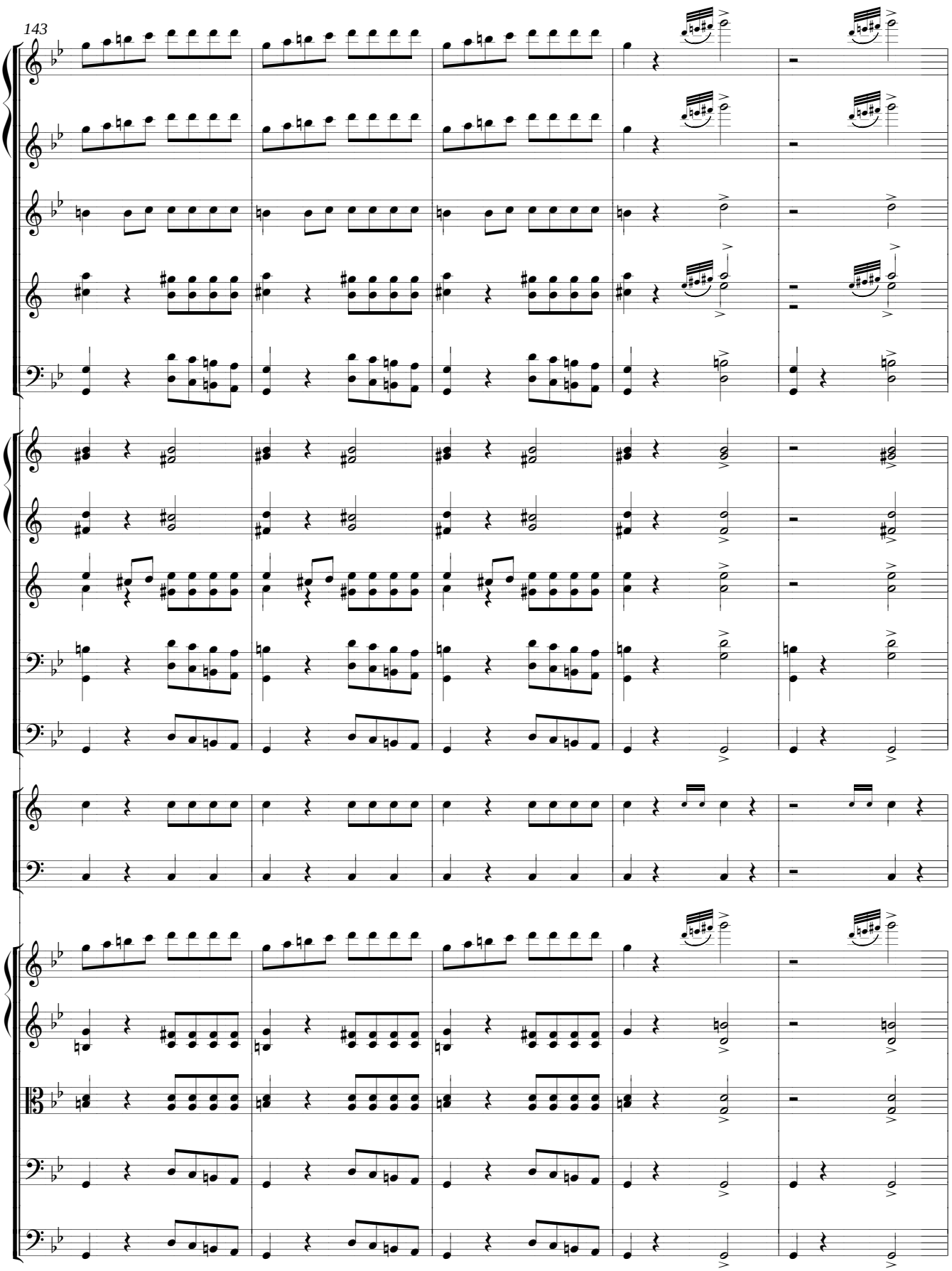
143

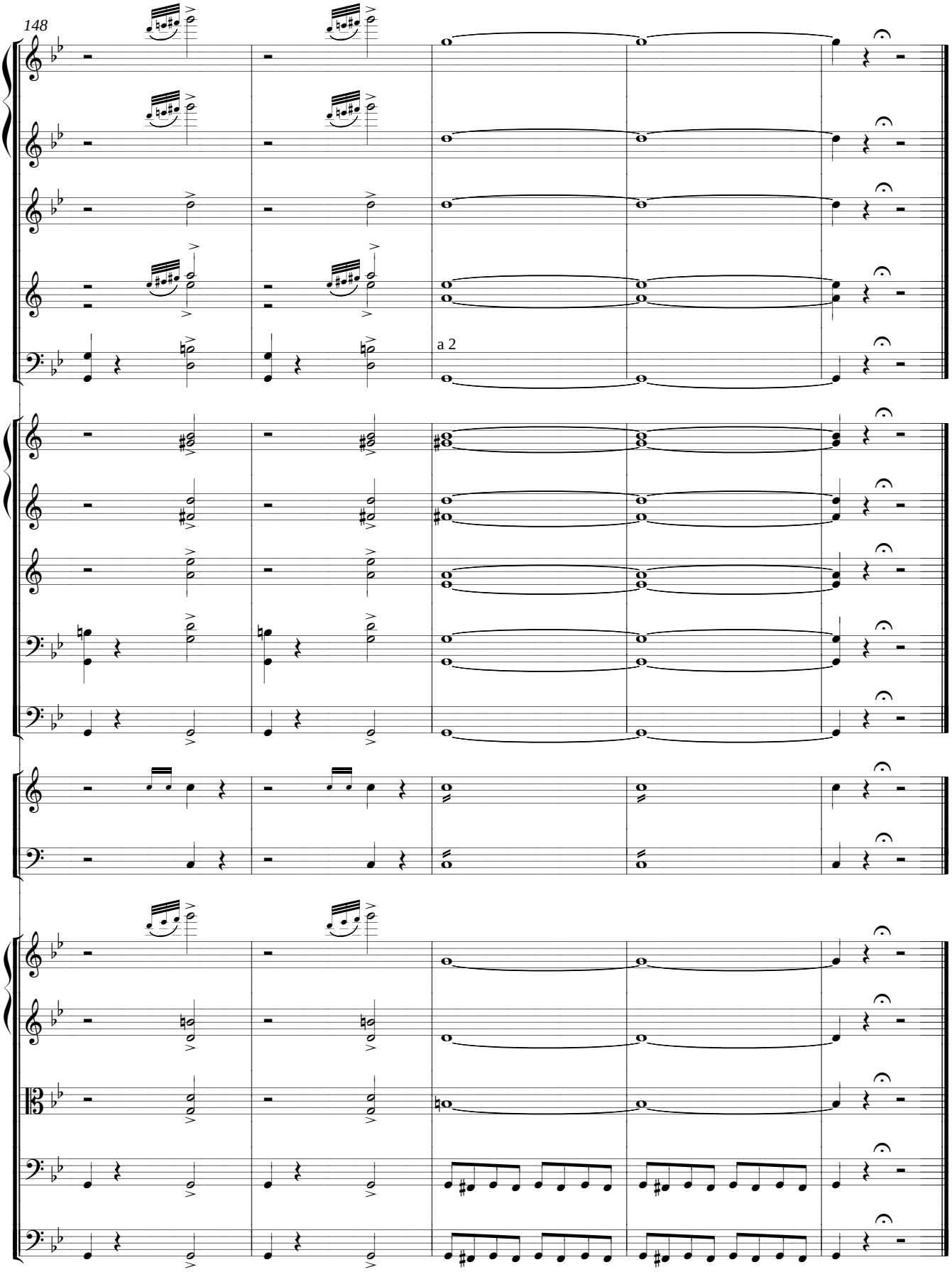
148
a 2

MARCHE PERSANE

[2ème version]

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

Flauto
Flauto piccolo
Oboe
Clarinetto (in Si b)
2 Corni (in Fa)
2 Cornetti (in Si b)
2 Tromboni
Bombardone
Triangolo
Gran cassa
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

MARCHE PERSANE

[2ème version]

D. Tchouhadjian

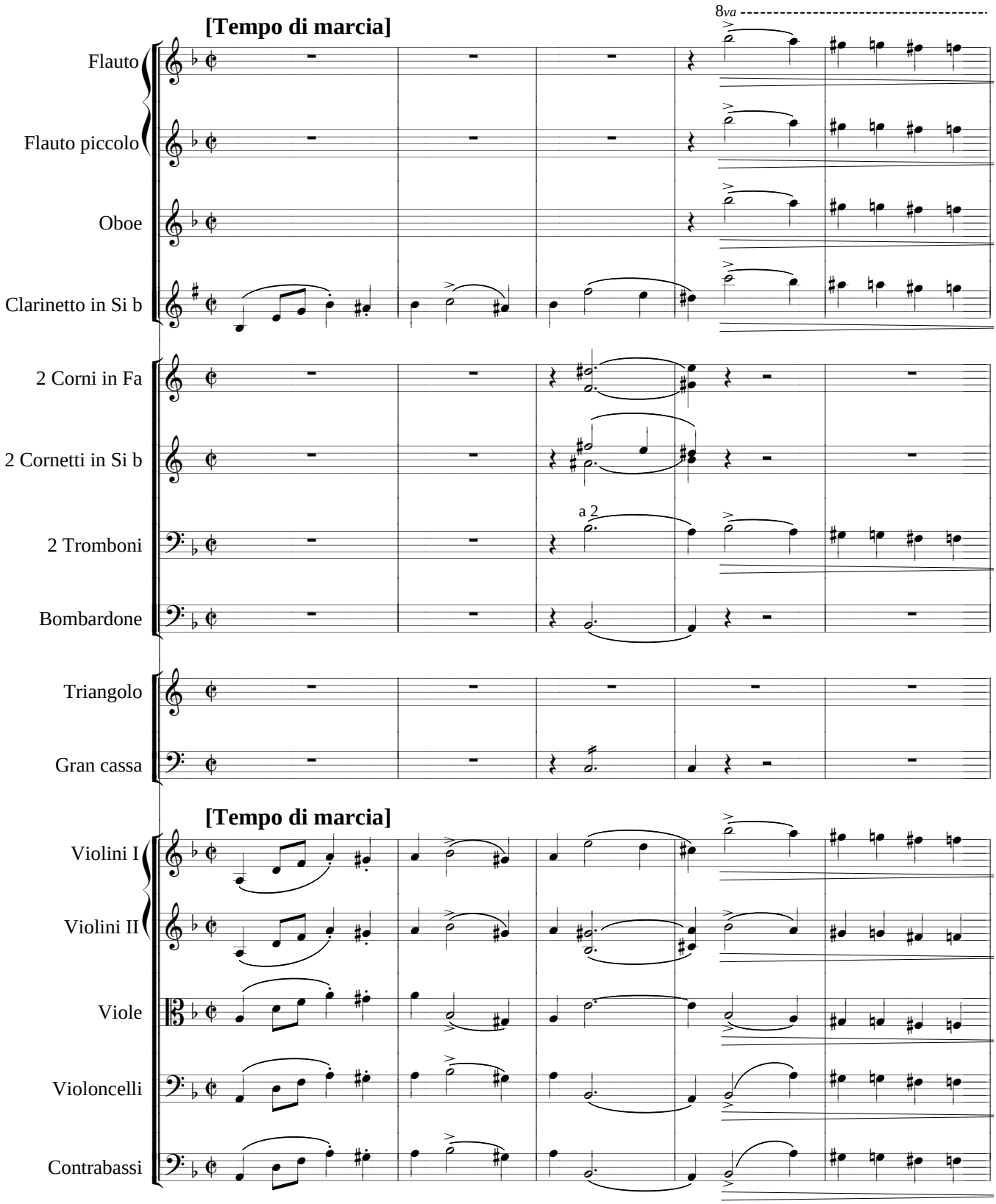

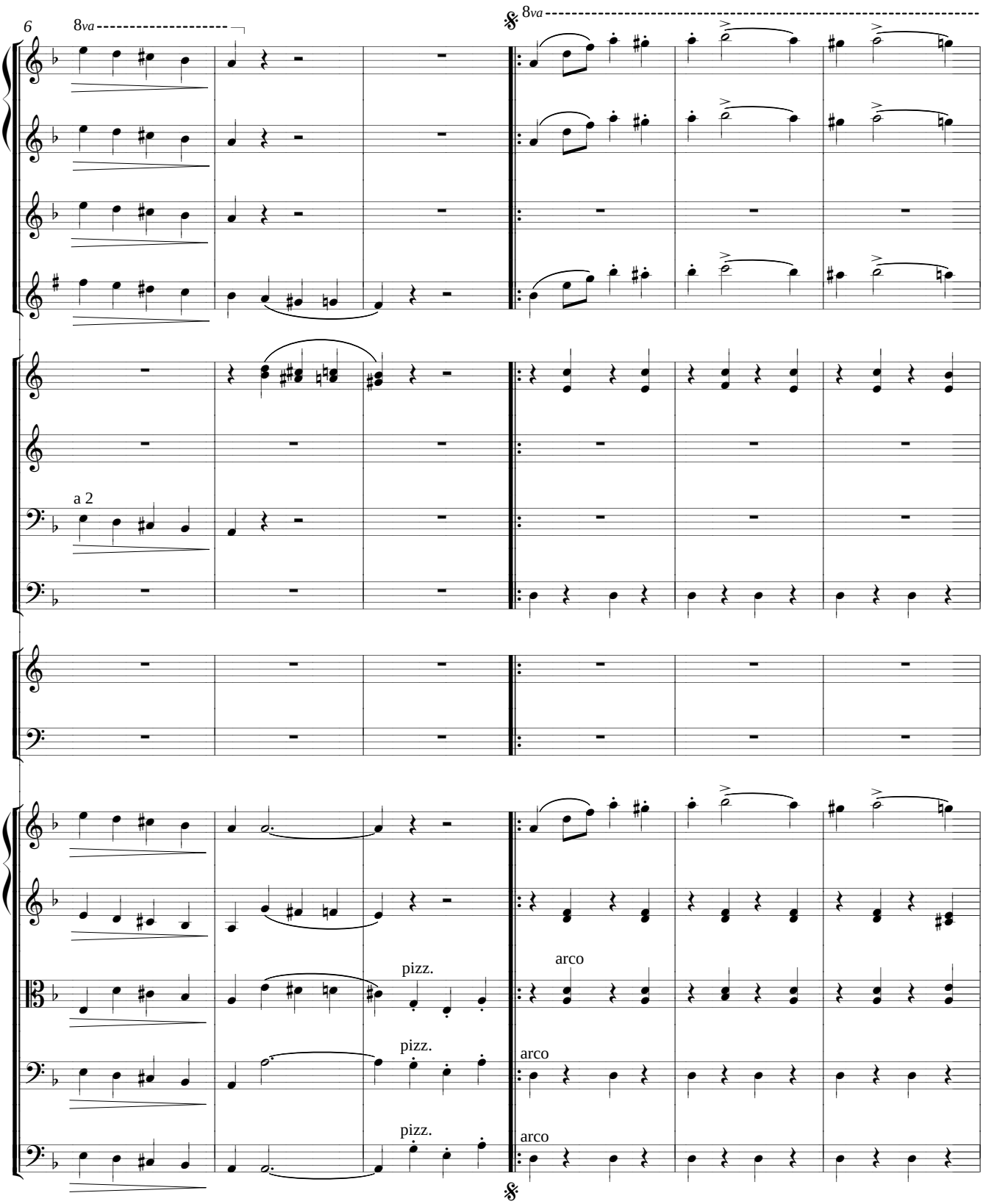
6
8va
8va
a 2
pizz.
pizz.
pizz.
arco
arco
arco

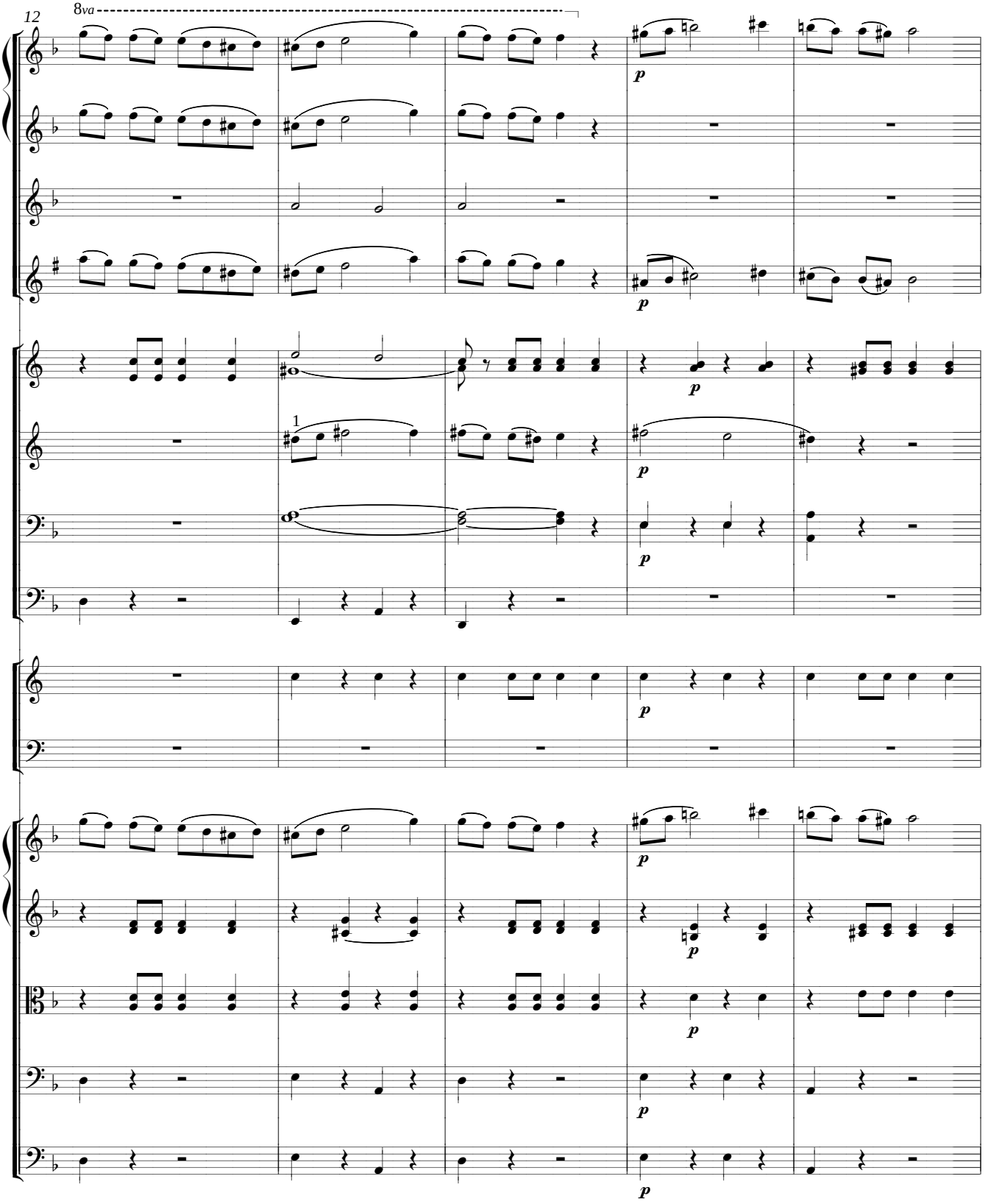
12
8va
1
p

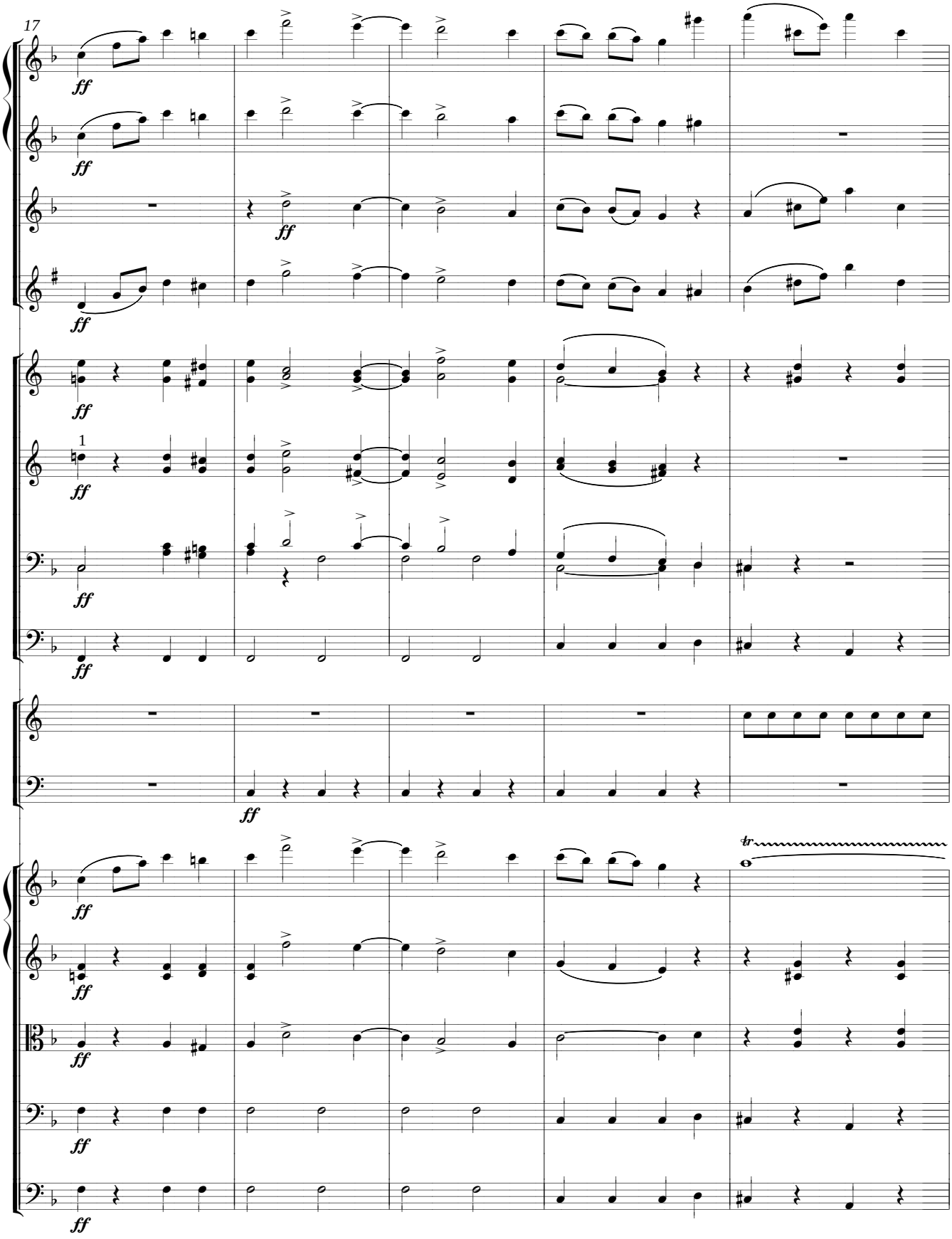
17
ff
1
tr

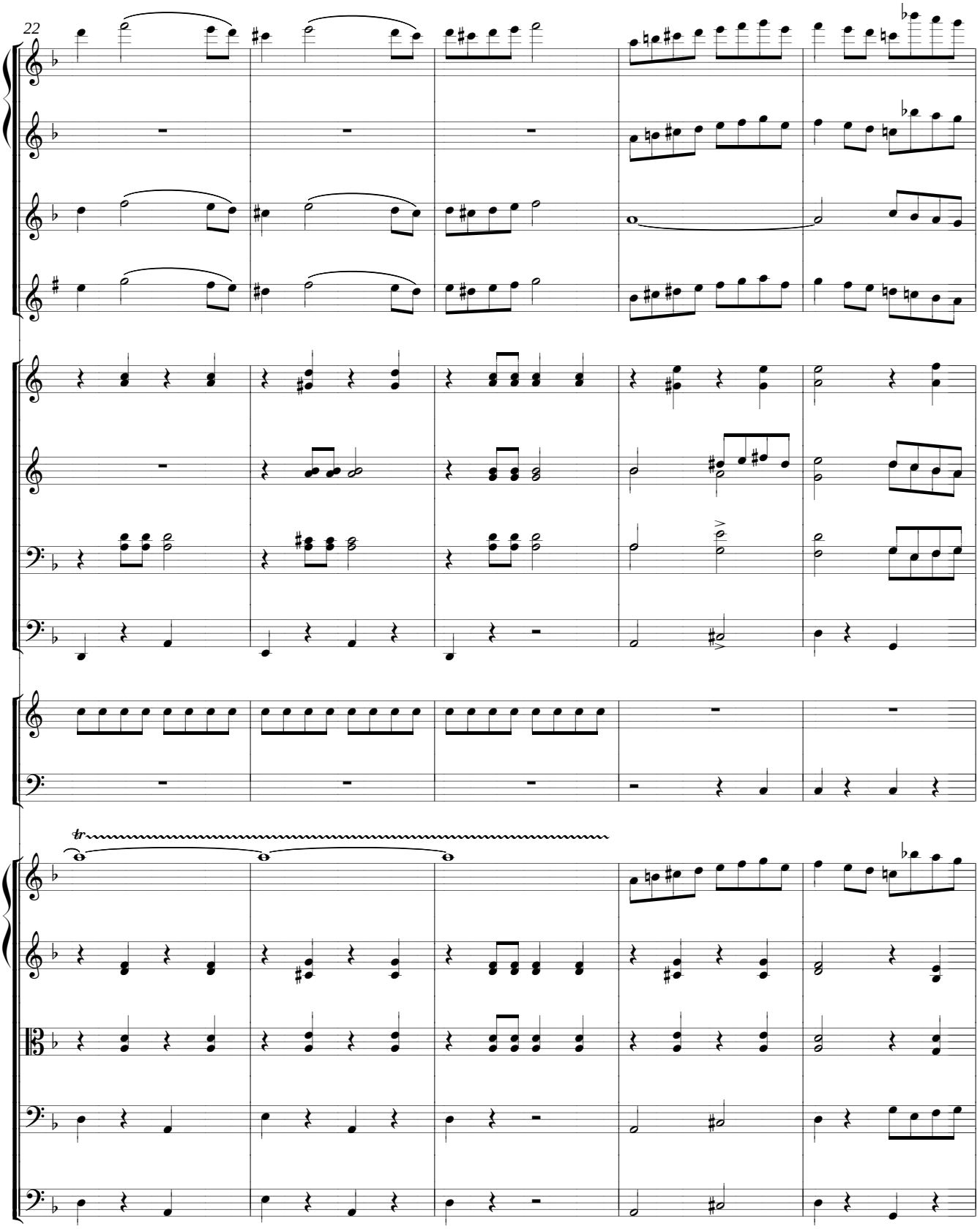
22
tr

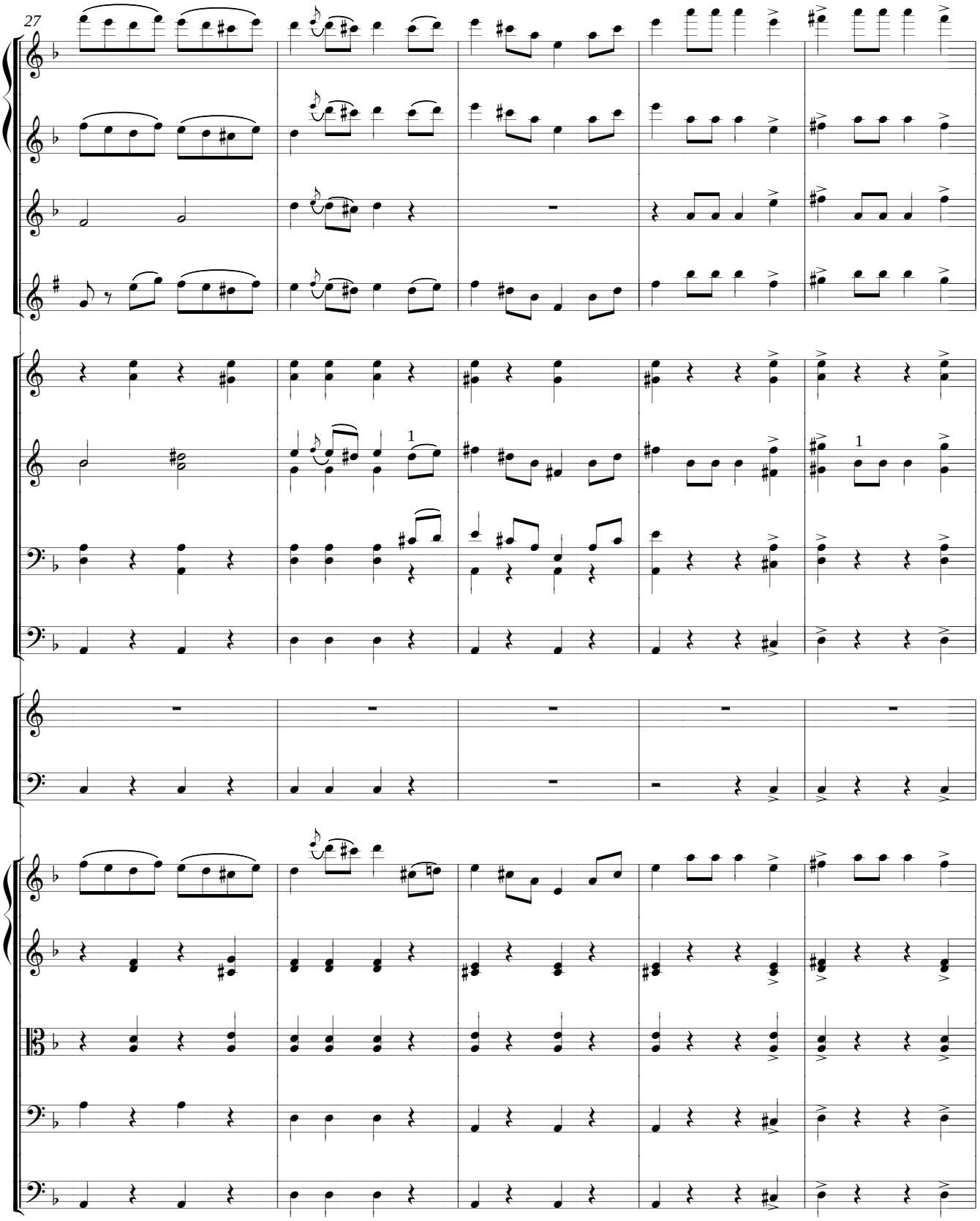
27
1
1

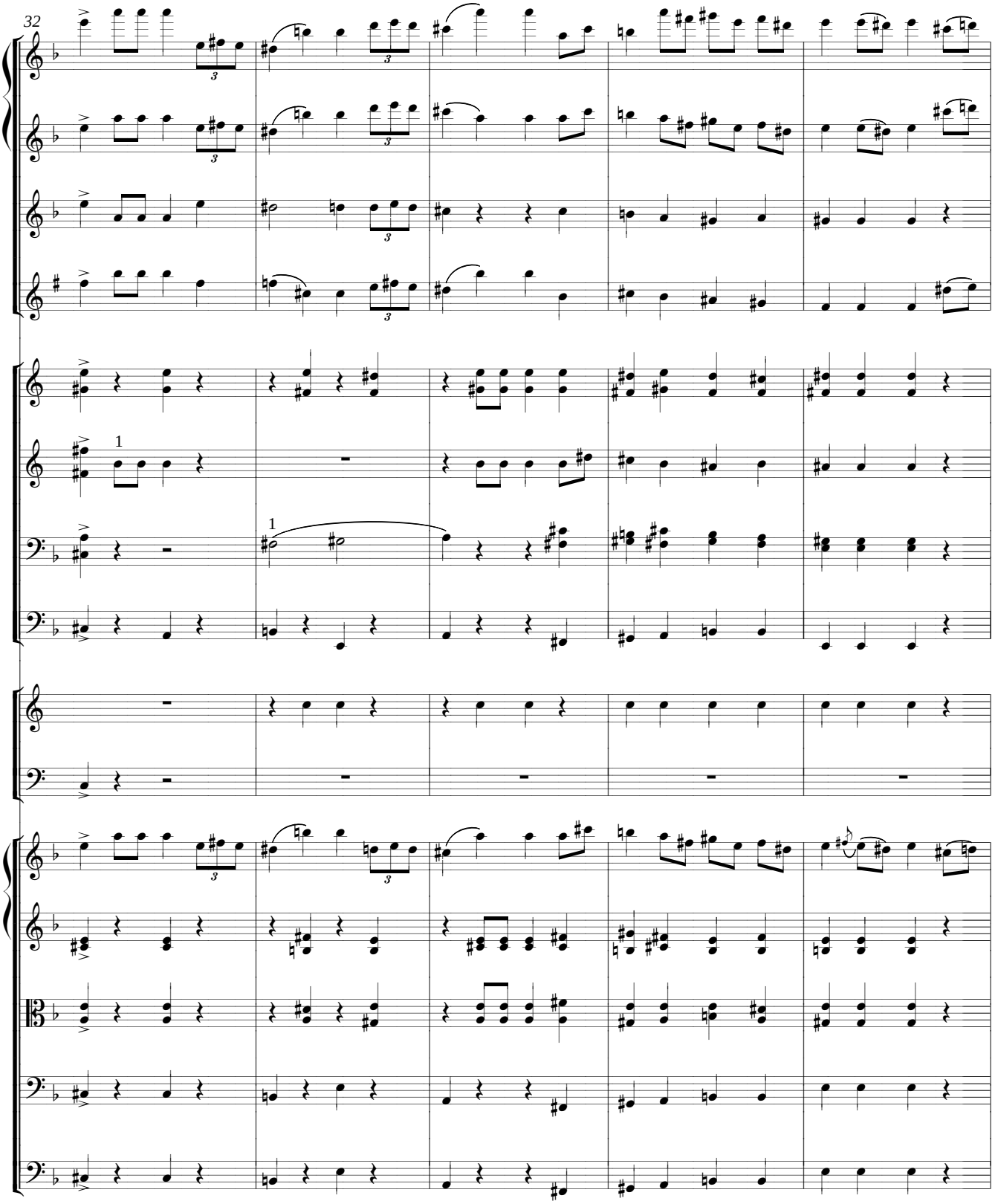
32
1
1

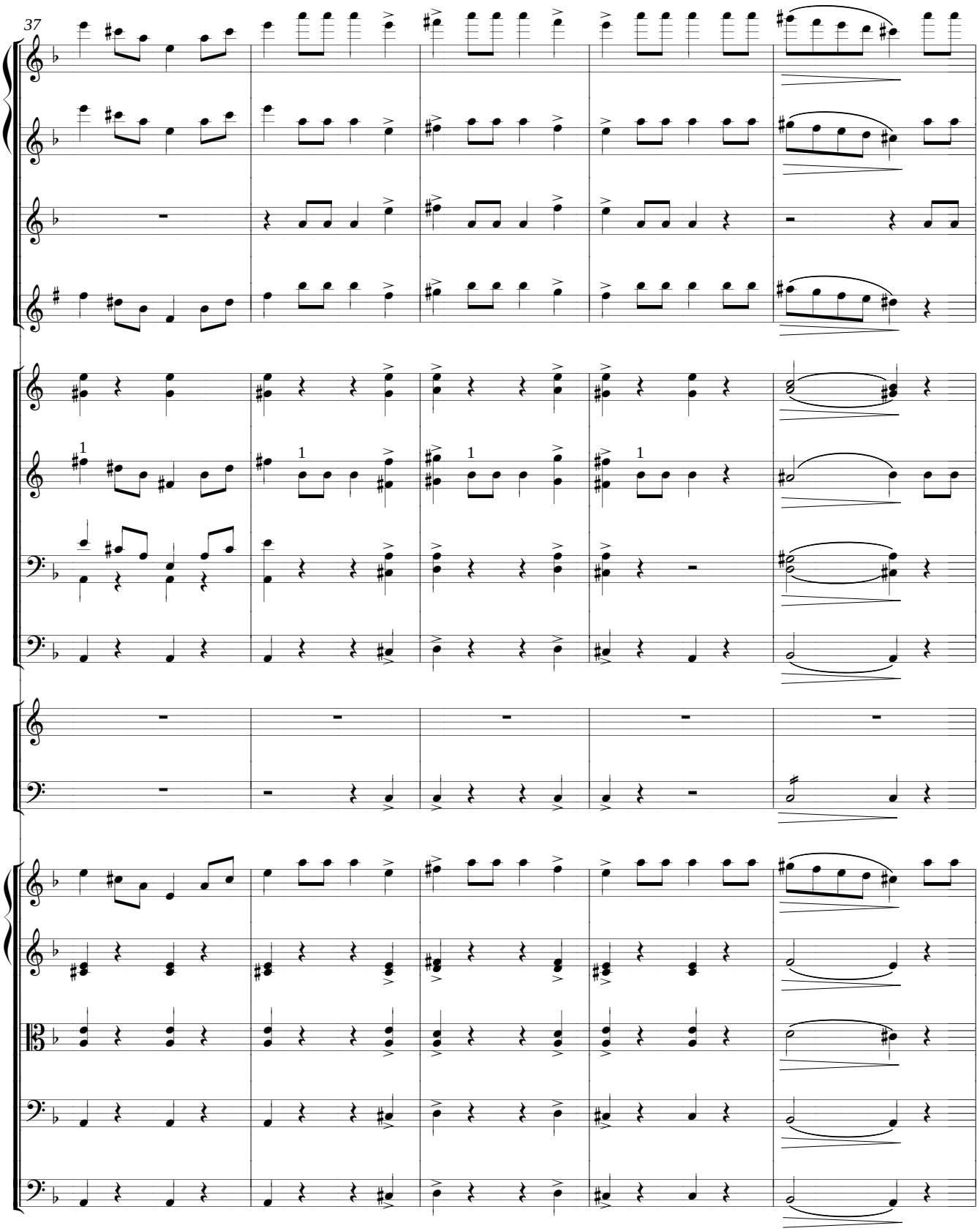
37
1
1
1
1

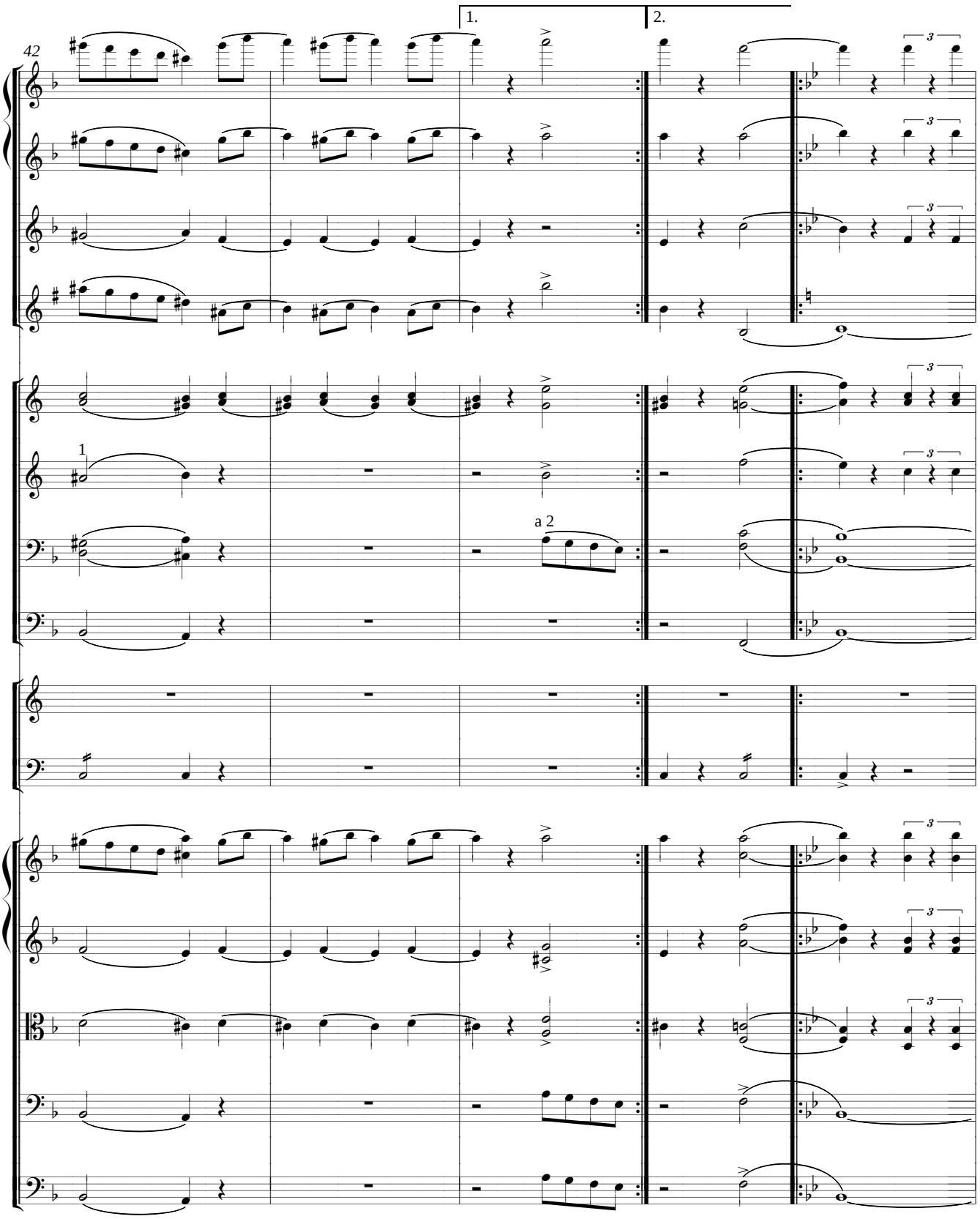
42
1.
2.
1
a 2

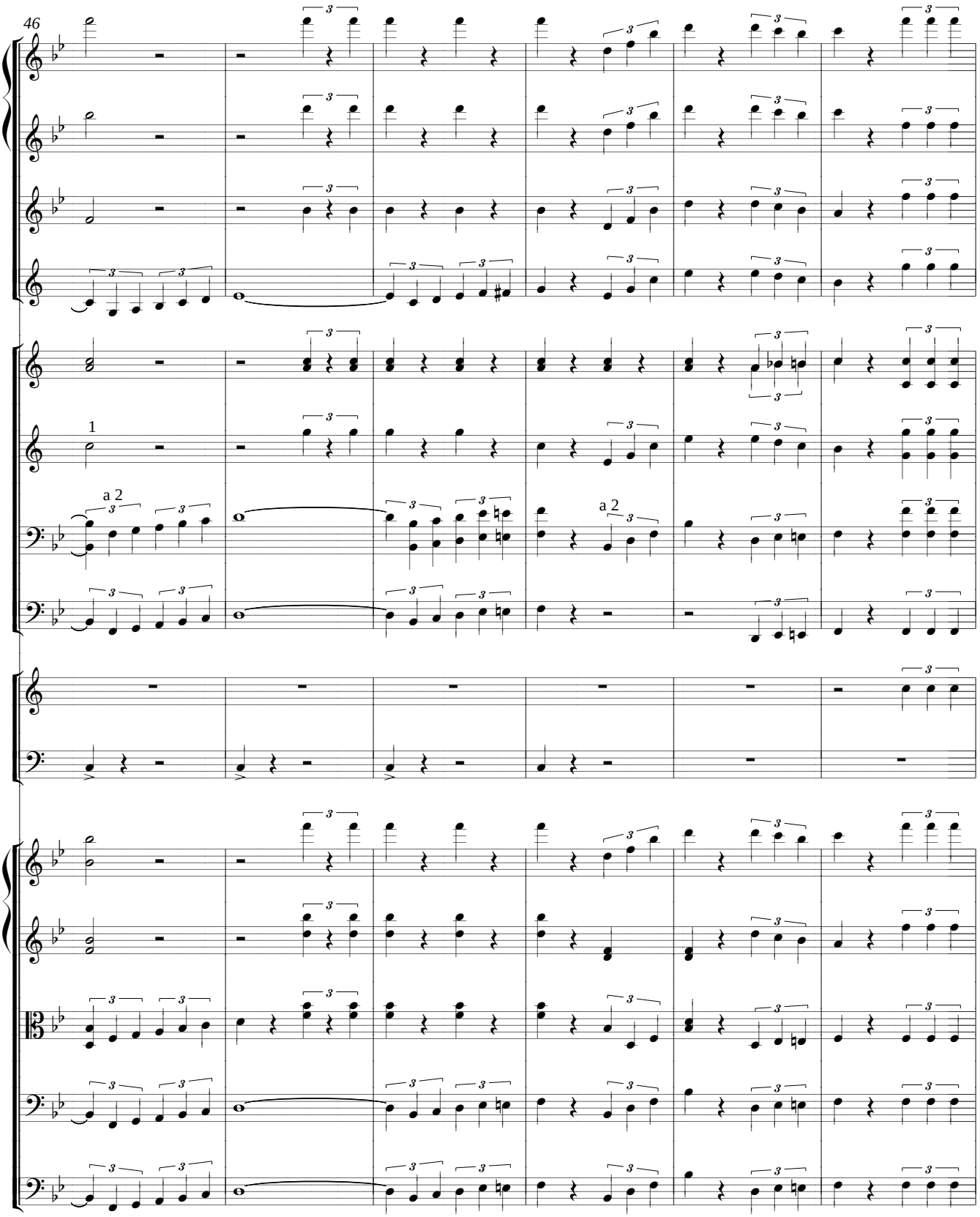
46
1
a 2
a 2

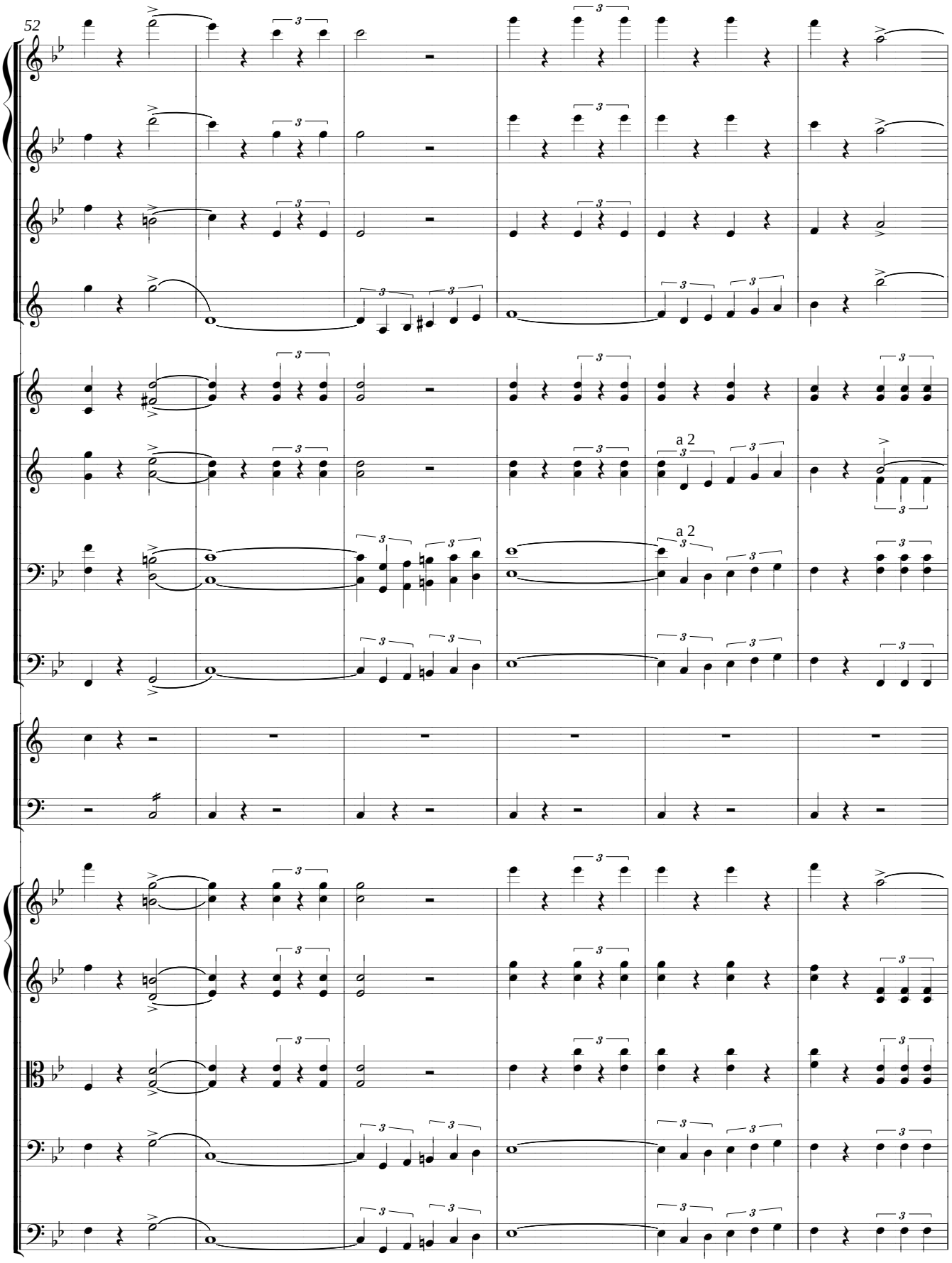
52
a 2
a 2

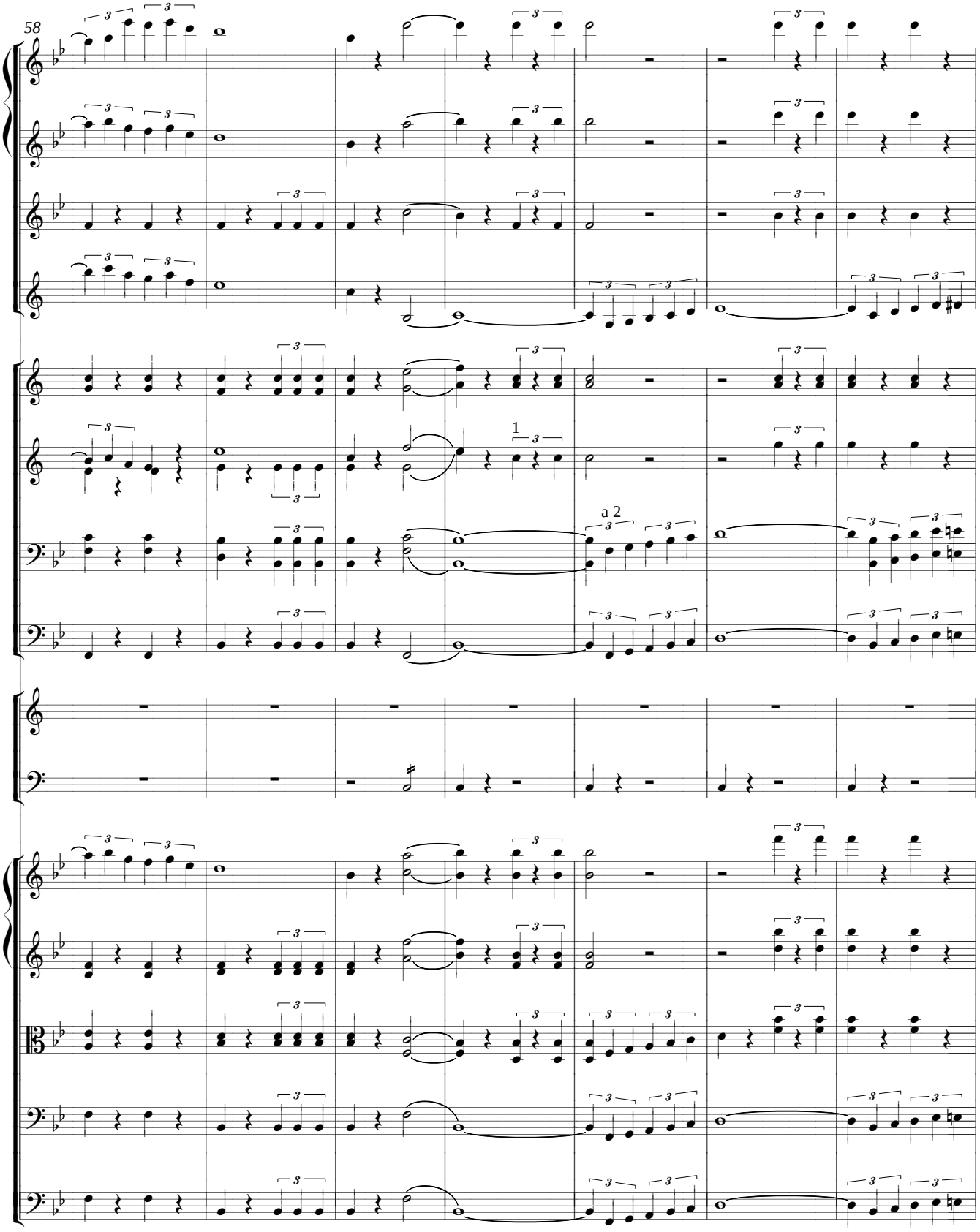
58
1
a 2

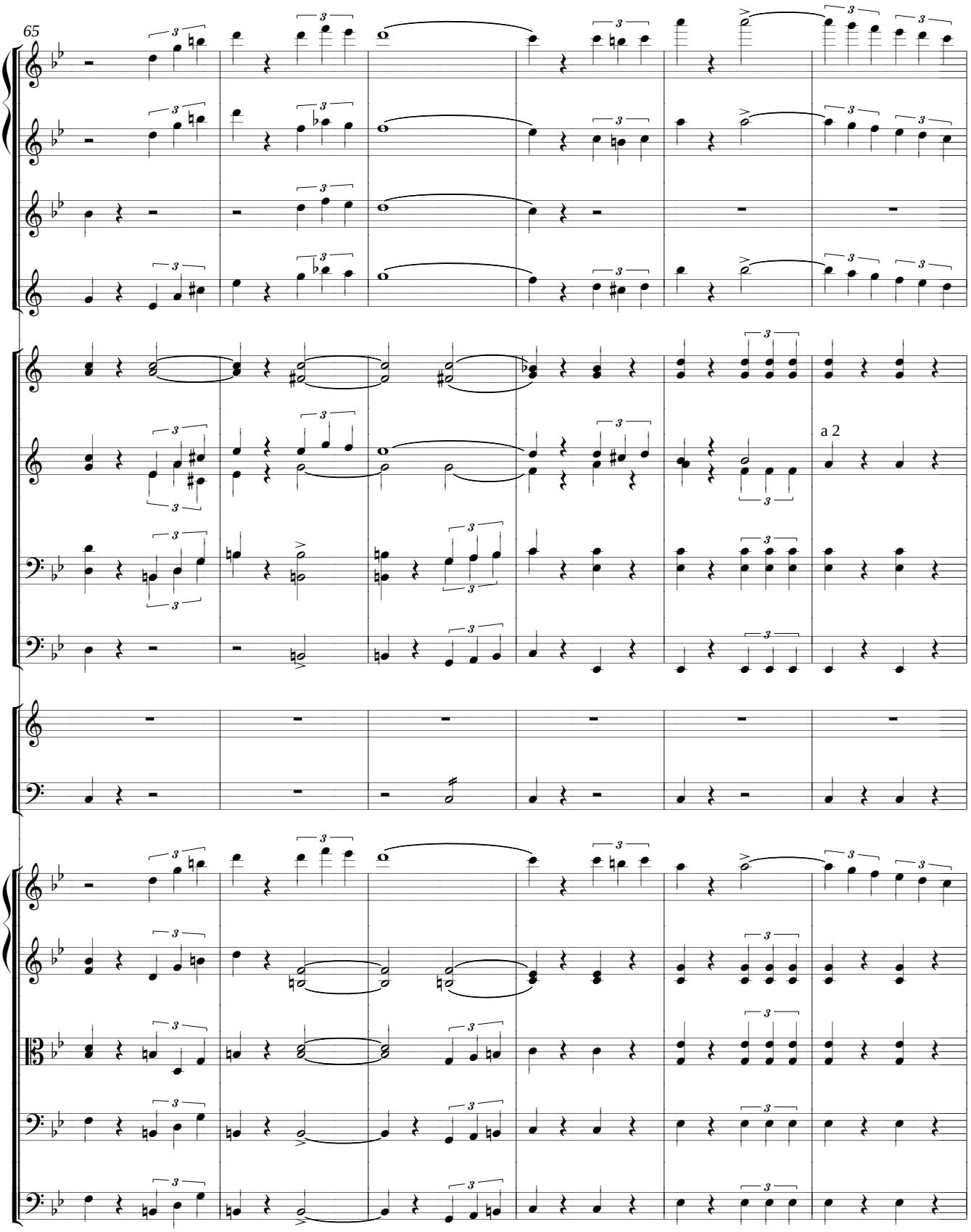
65
a 2

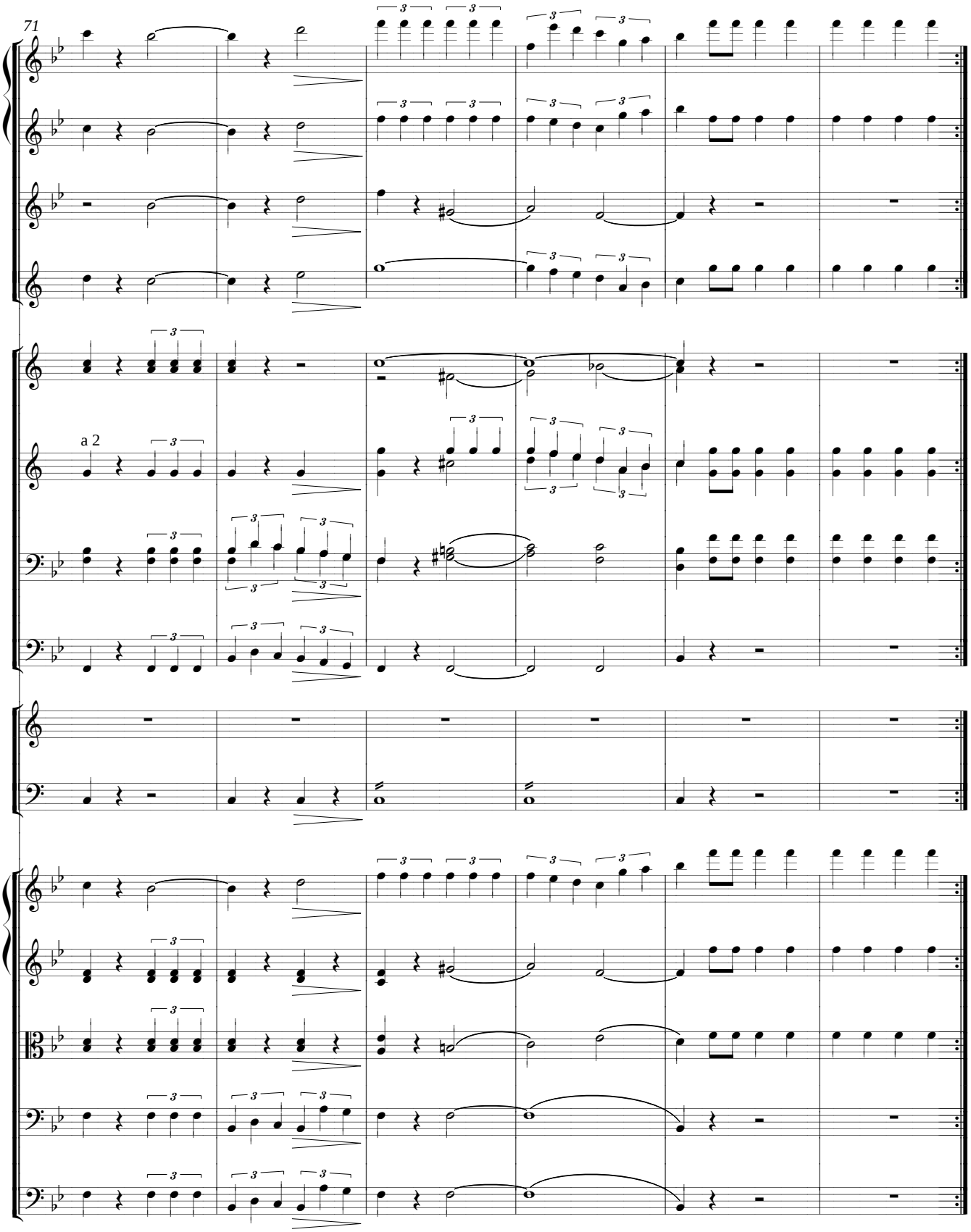
71
a 2

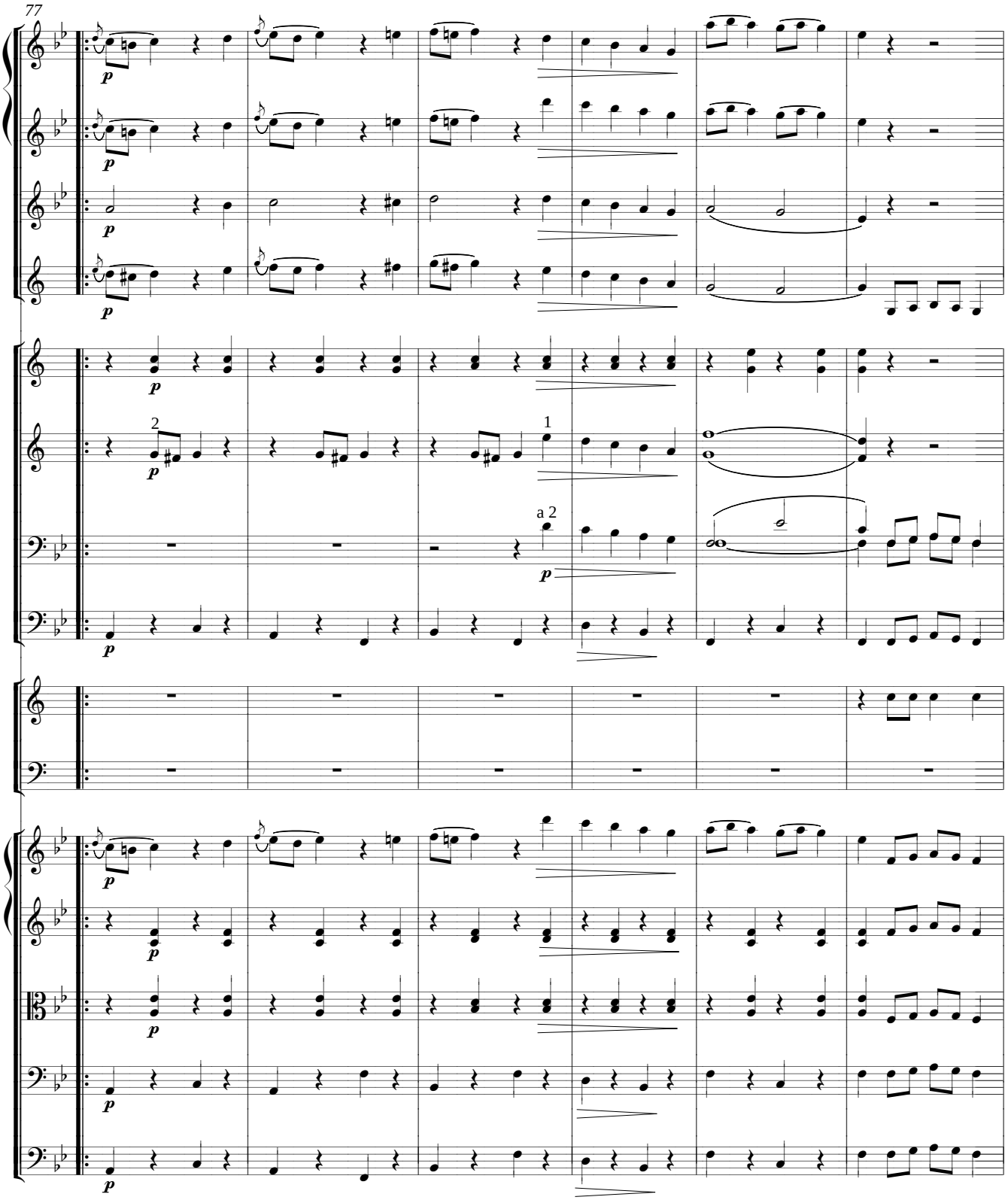
77
p
2
1
a 2

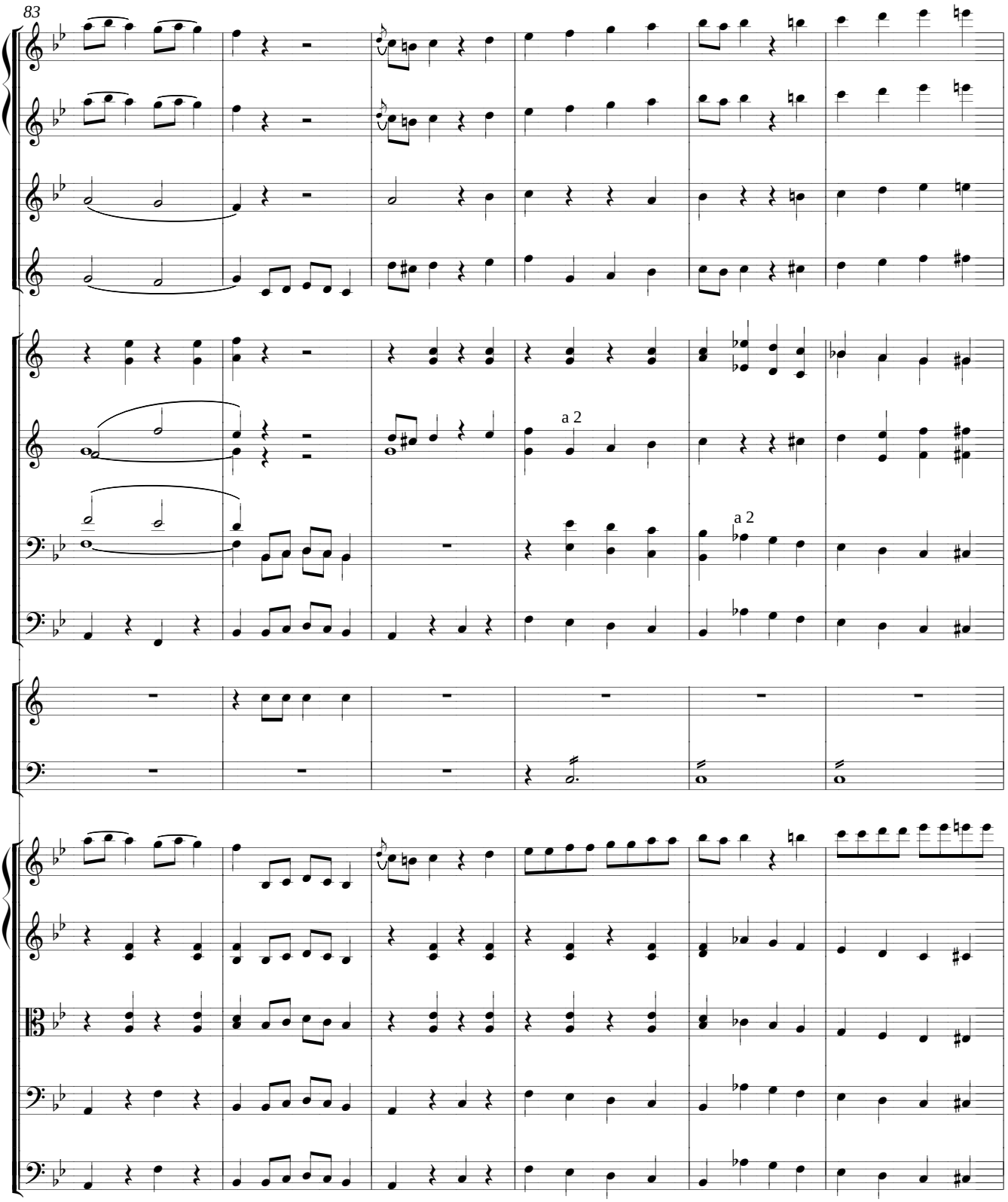
83
a 2
a 2

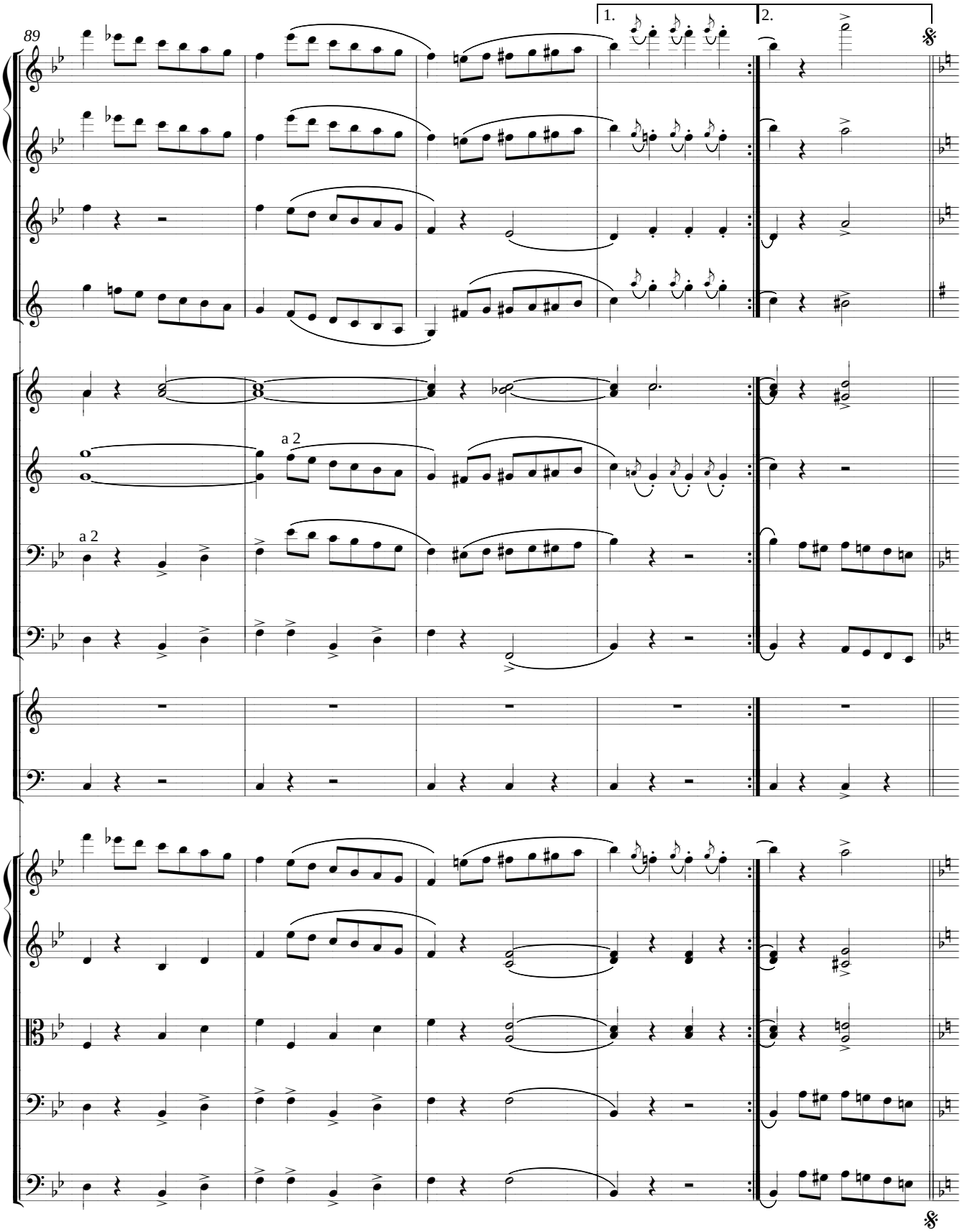
89
1.
2.
a 2
a 2

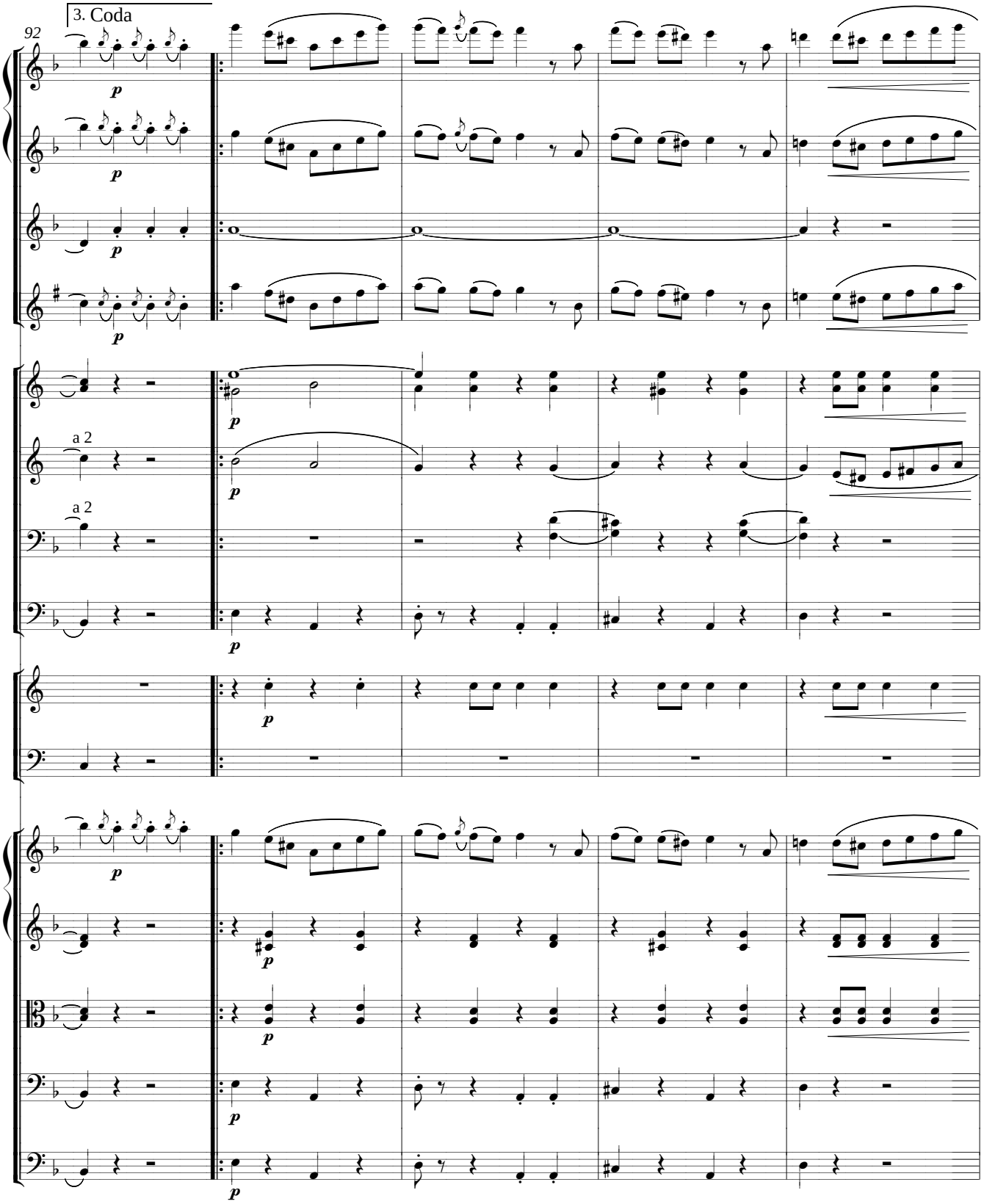
3. Coda
92
a 2
a 2

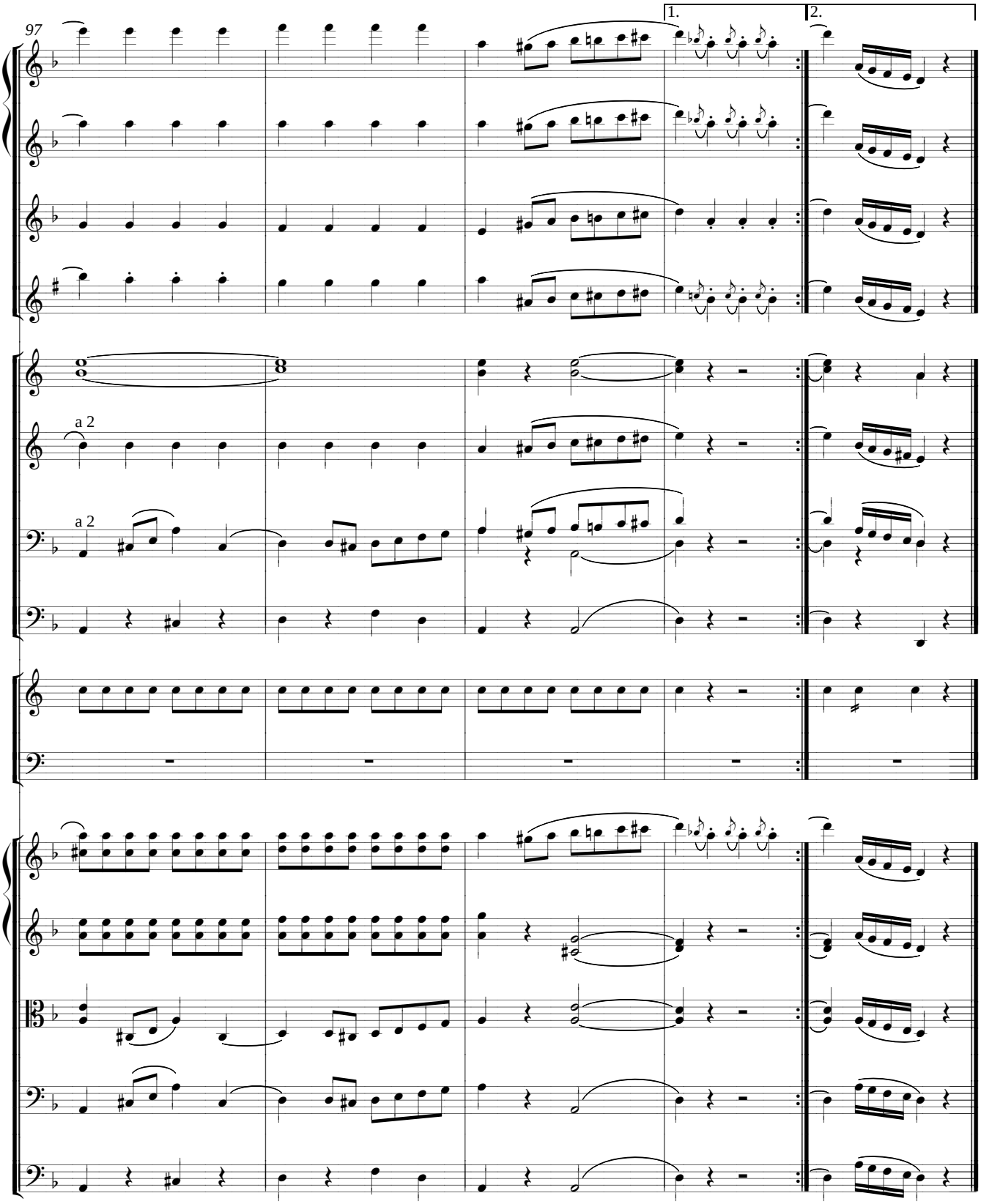
97
1.
2.
a 2
a 2

GRAND POT-POURRI

sur les motifs de Leblebidji Hor-hor Agha

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti (Flauto II anche Flauto piccolo)
Oboe
2 Clarinetti (in Si b, La)
Fagotto
2 Corni (in Fa)
2 Cornetti (in Si b, La)
2 Tromboni
Bombardone
Tamburo piccolo
Triangolo
Gran cassa
Piatti
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

GRAND POT-POURRI

sur les motifs de Leblebidji Hor-hor agha

D. Tchouhadjian

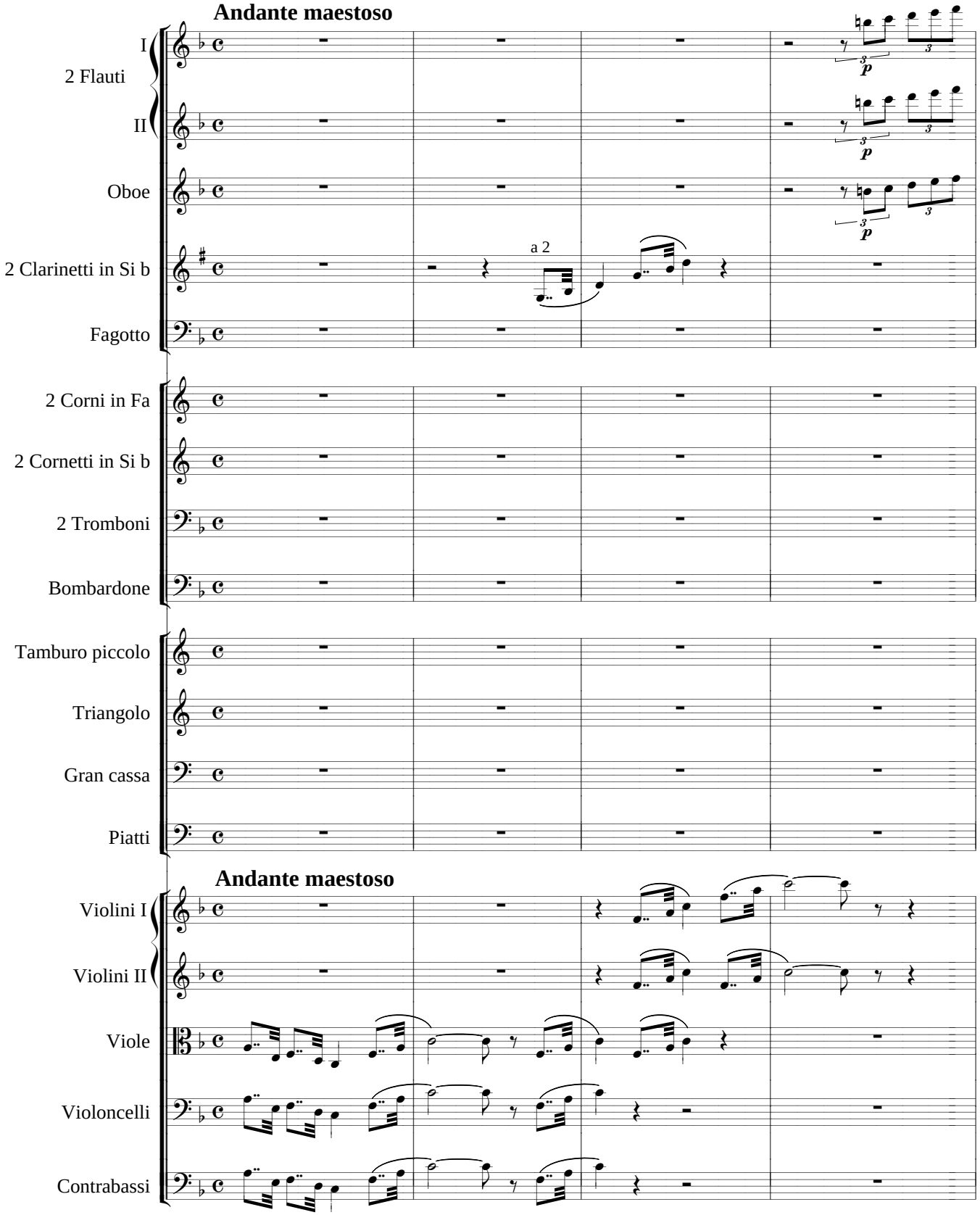

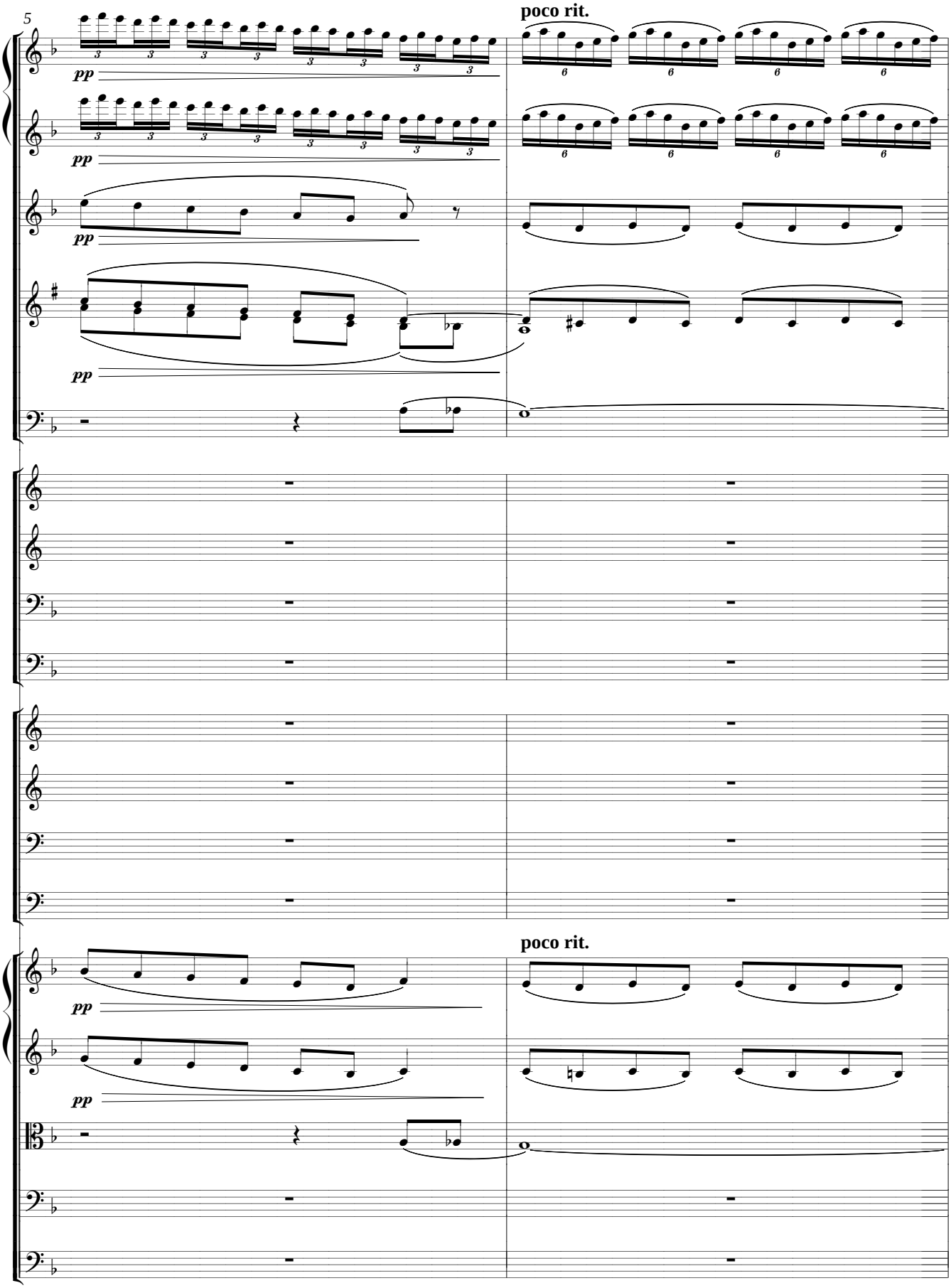
5
poco rit.
pp
pp
pp
pp
poco rit.
pp
pp

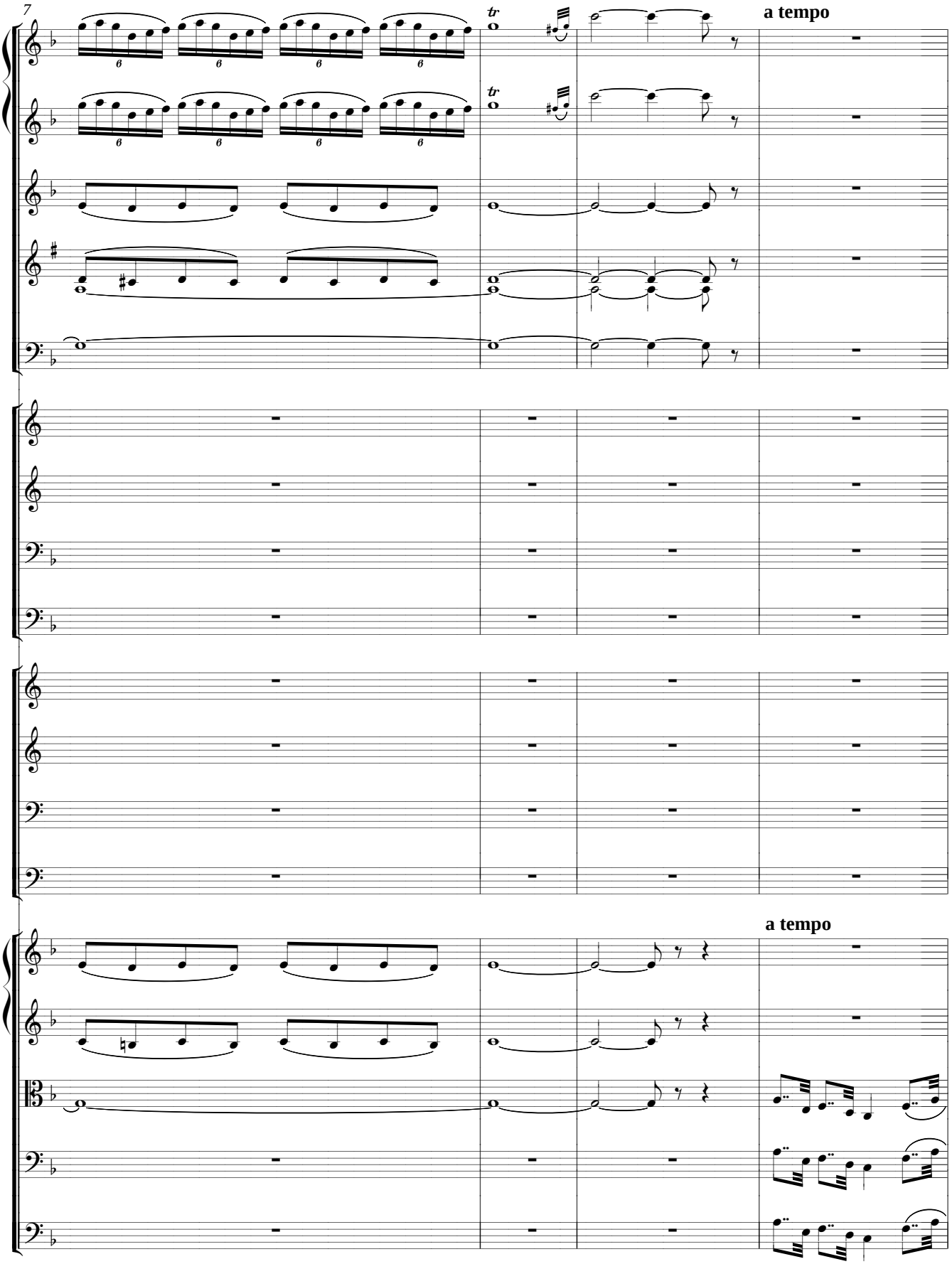
7
tr
tr
a tempo
a tempo

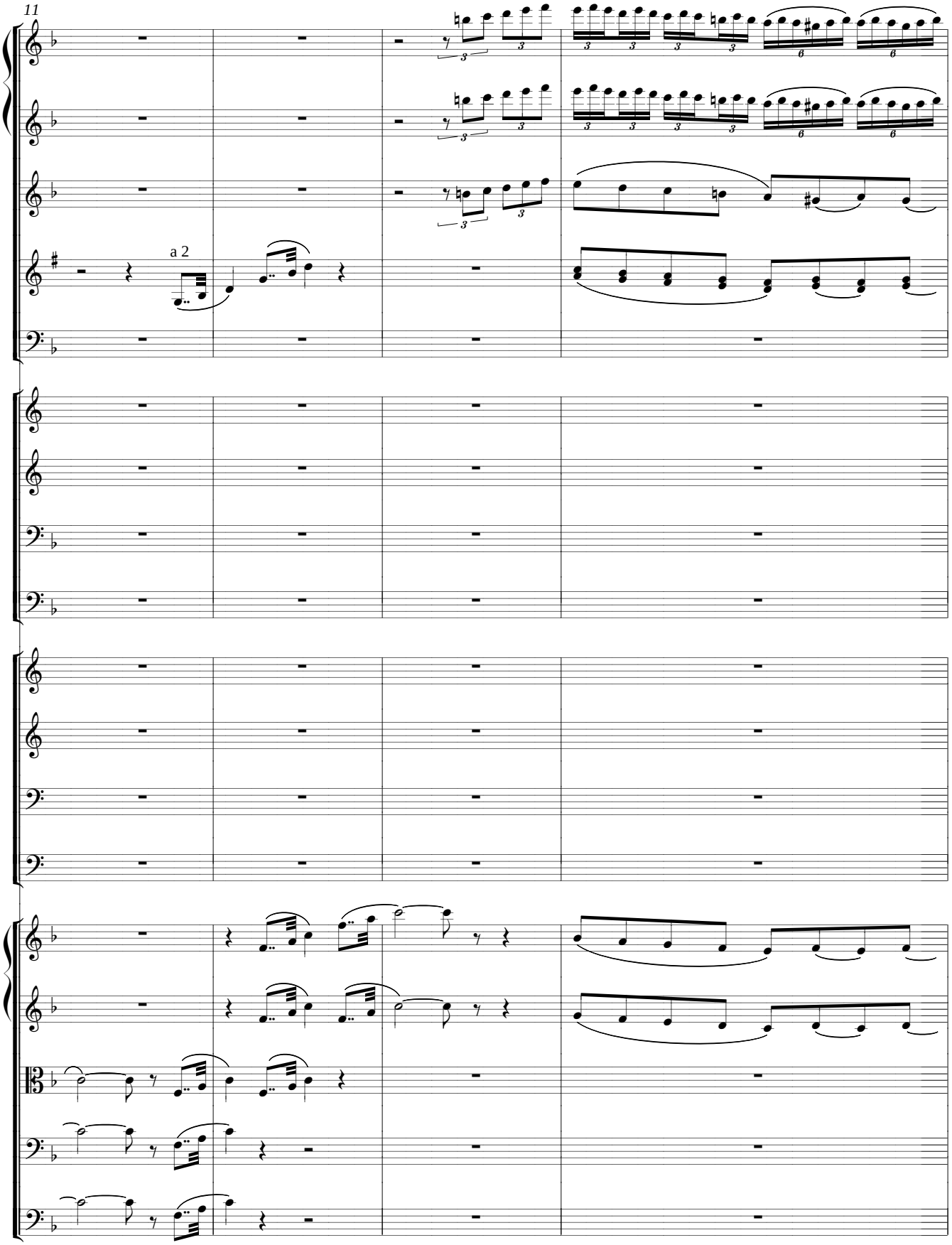
11
a 2

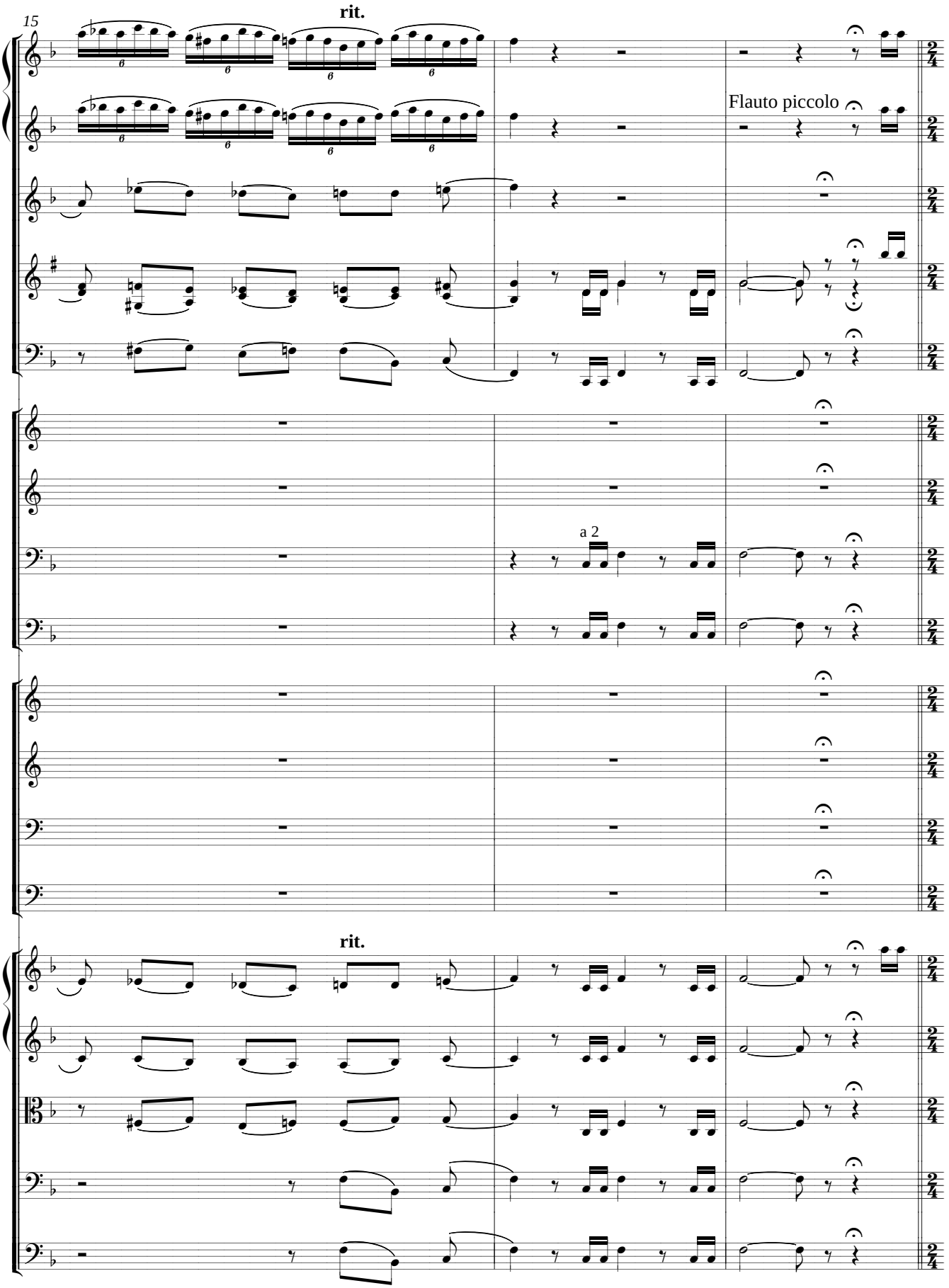
15
rit.
Flauto piccolo
a 2
rit.

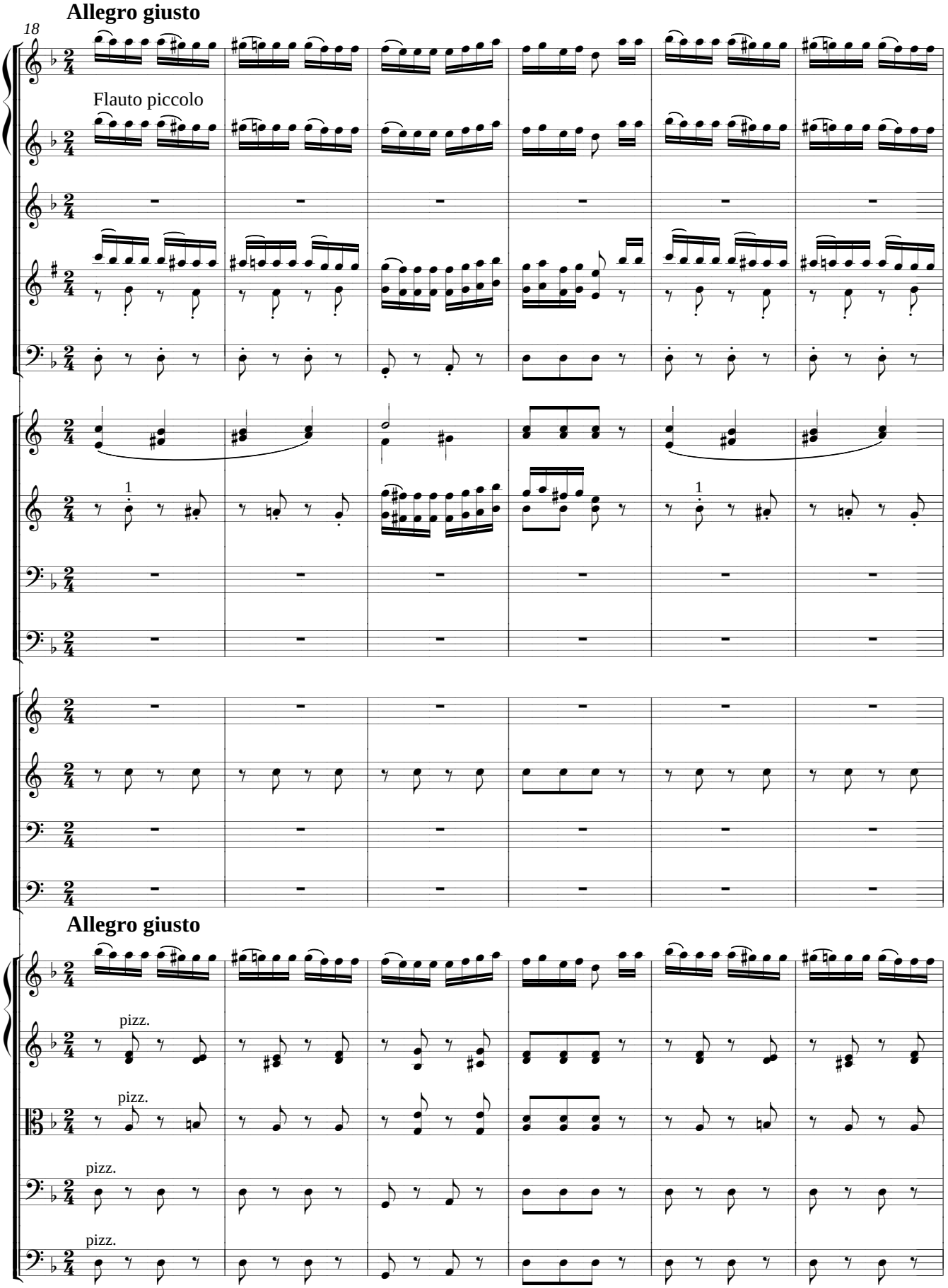
Allegro giusto
18
Flauto piccolo
1
1
Allegro giusto
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

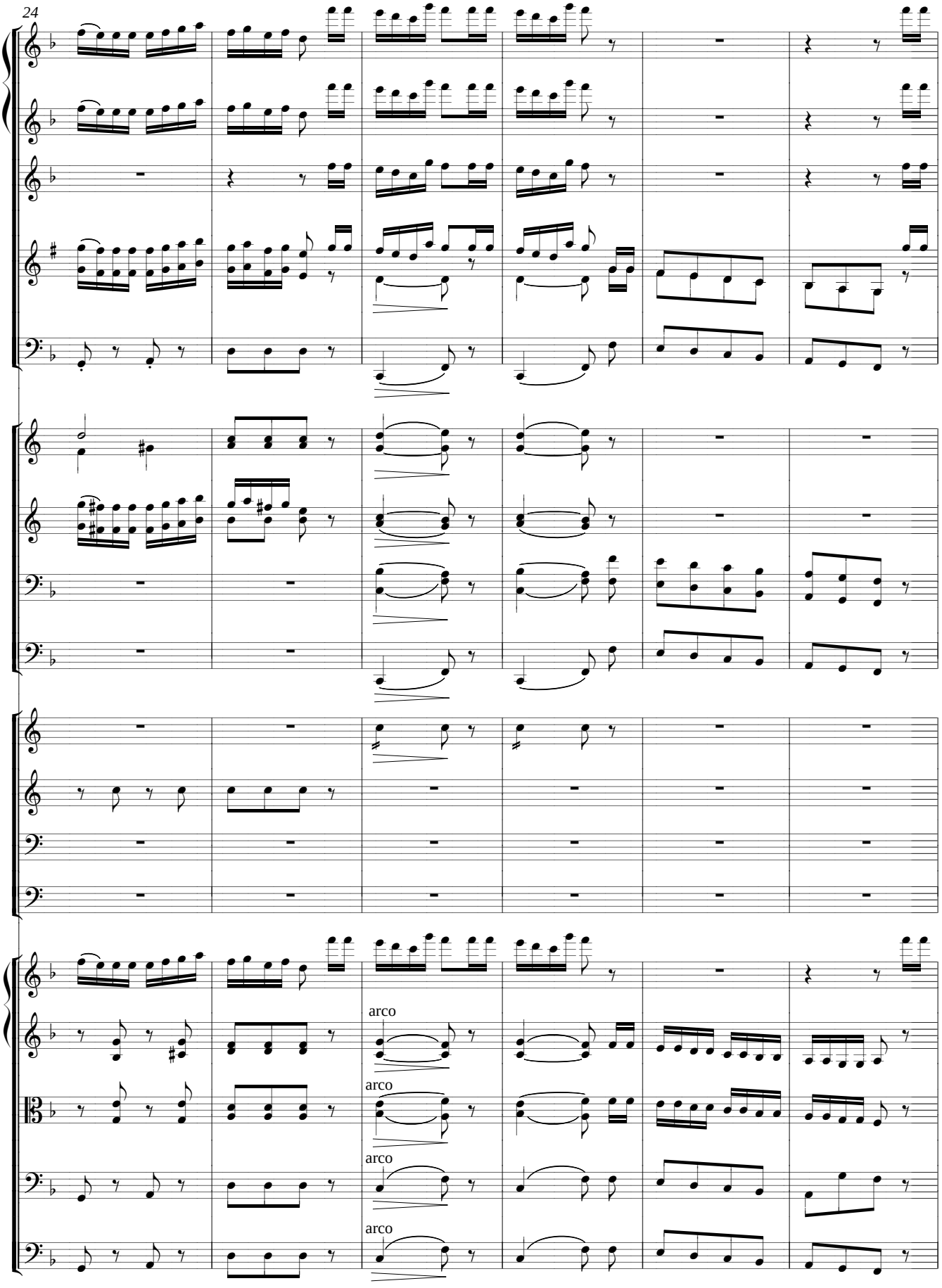
24
arco
arco
arco
arco

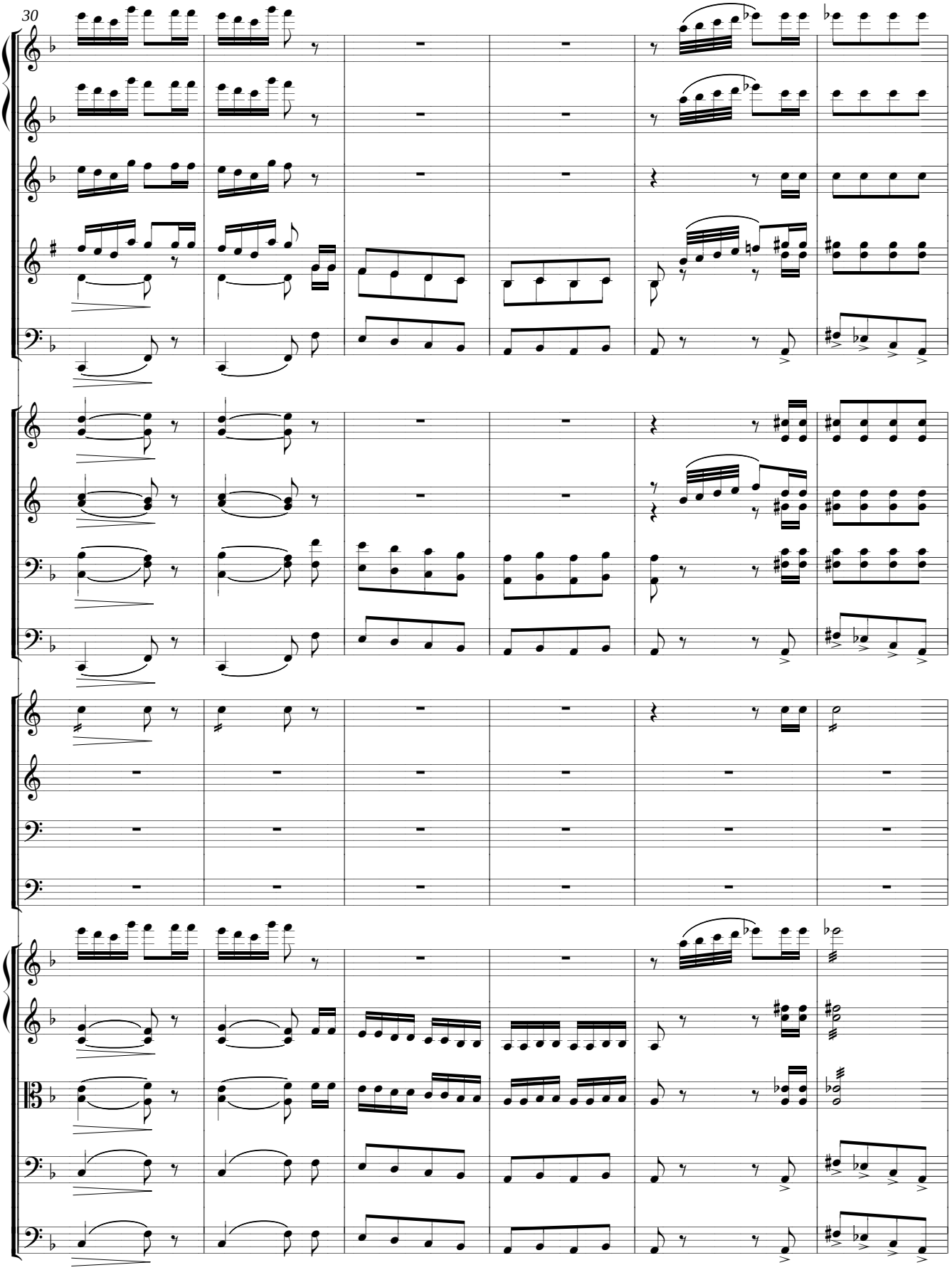
30

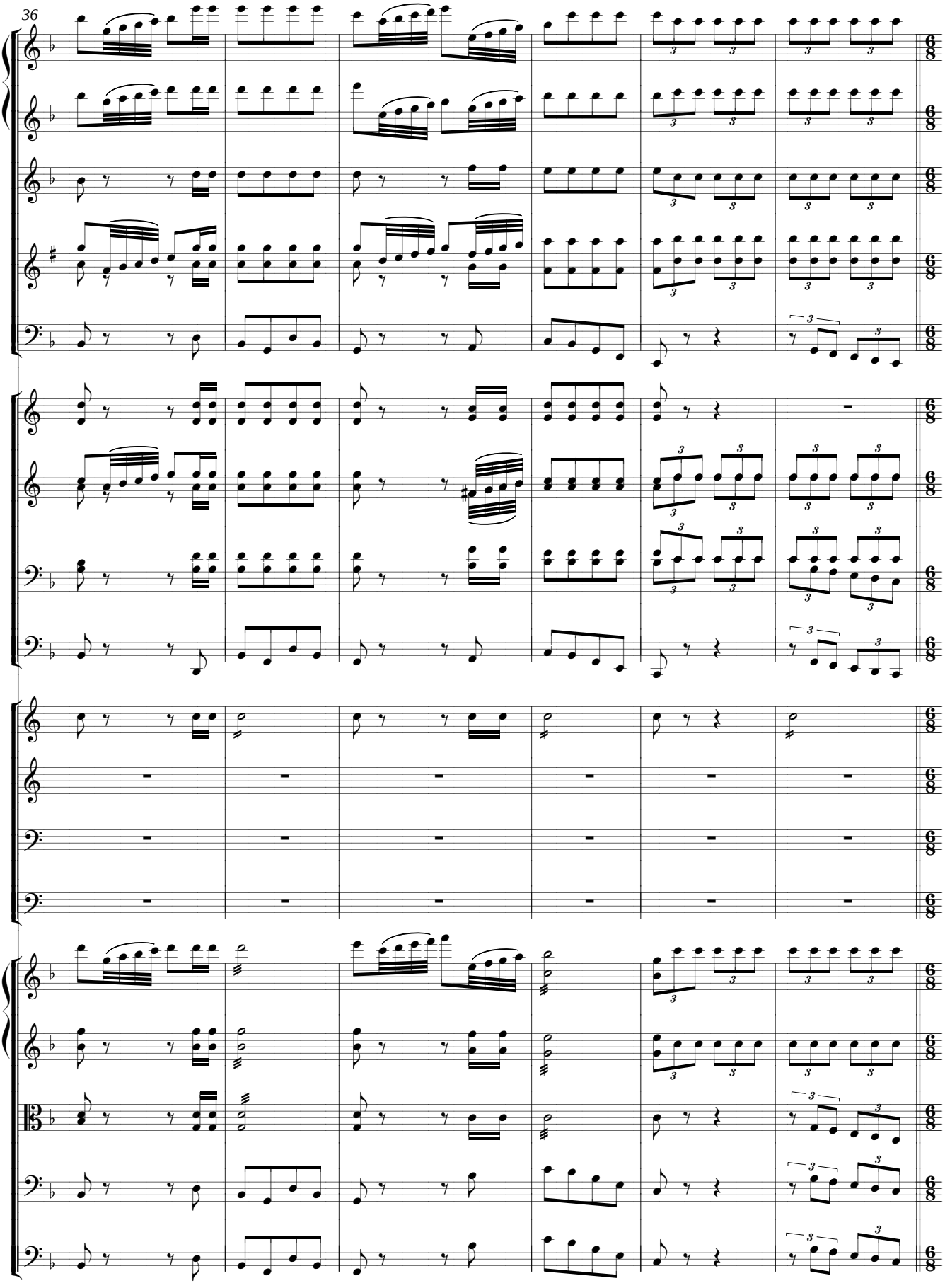
36

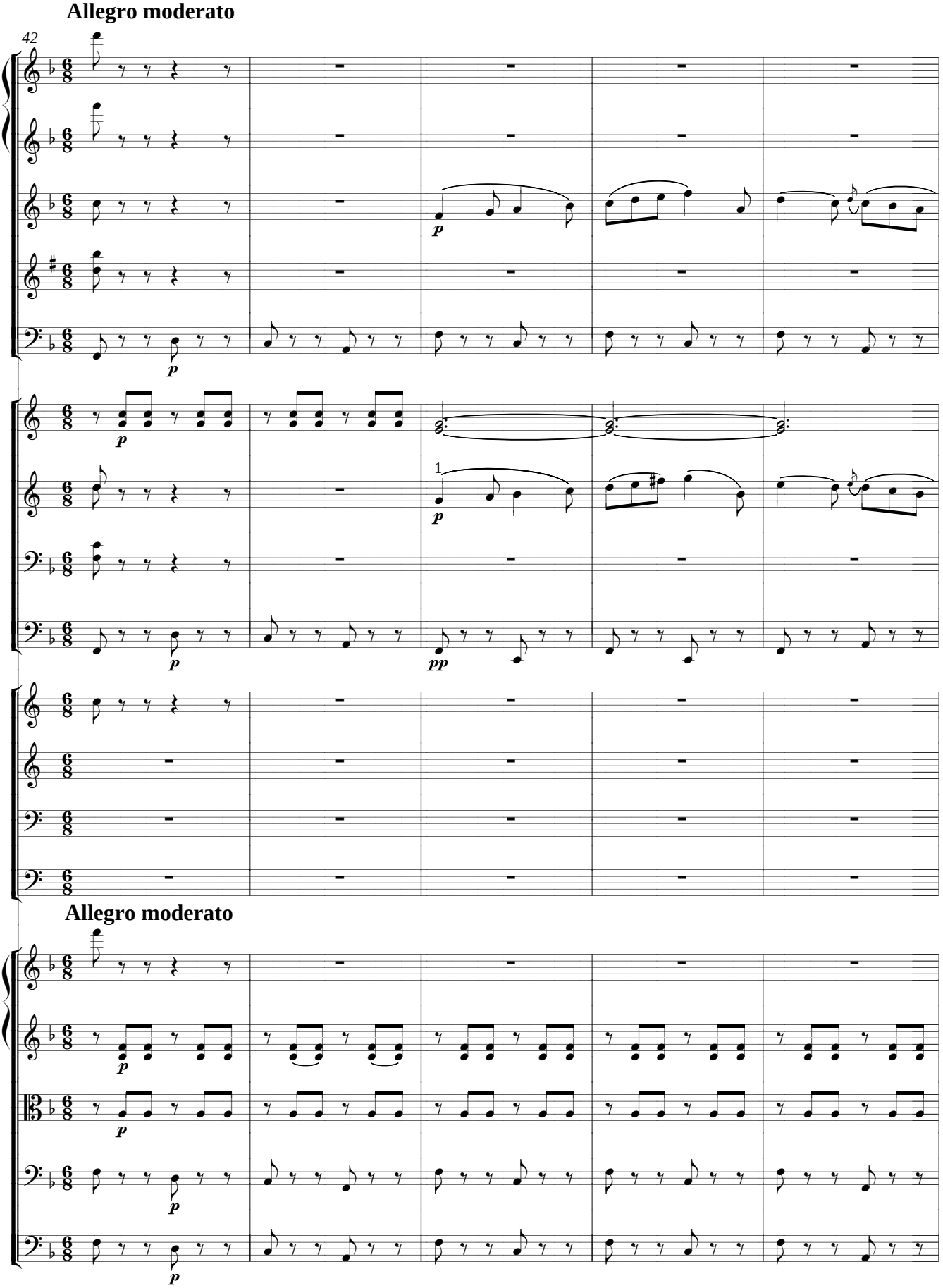
Allegro moderato
42
Allegro moderato

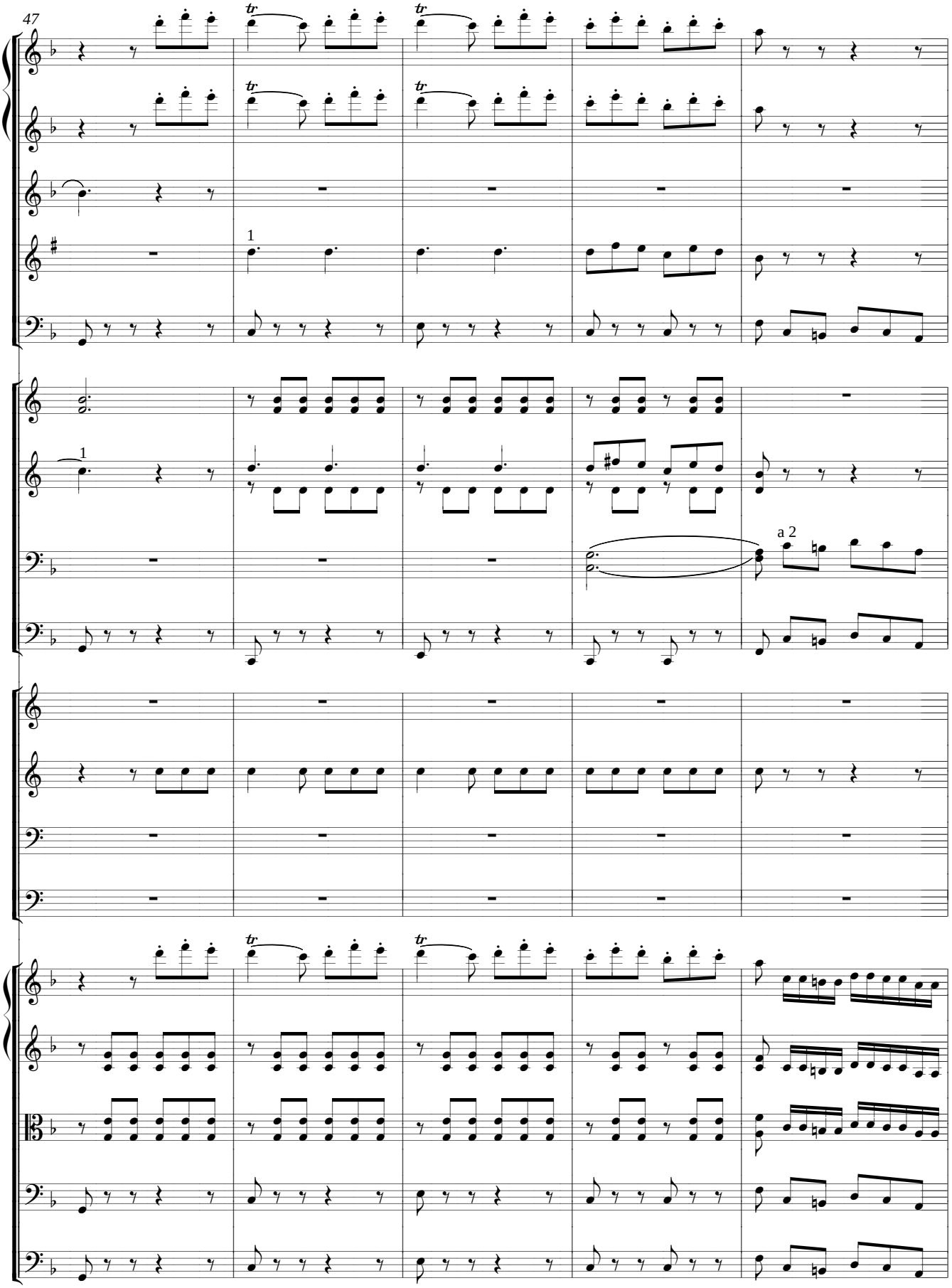
47
1
1
a 2

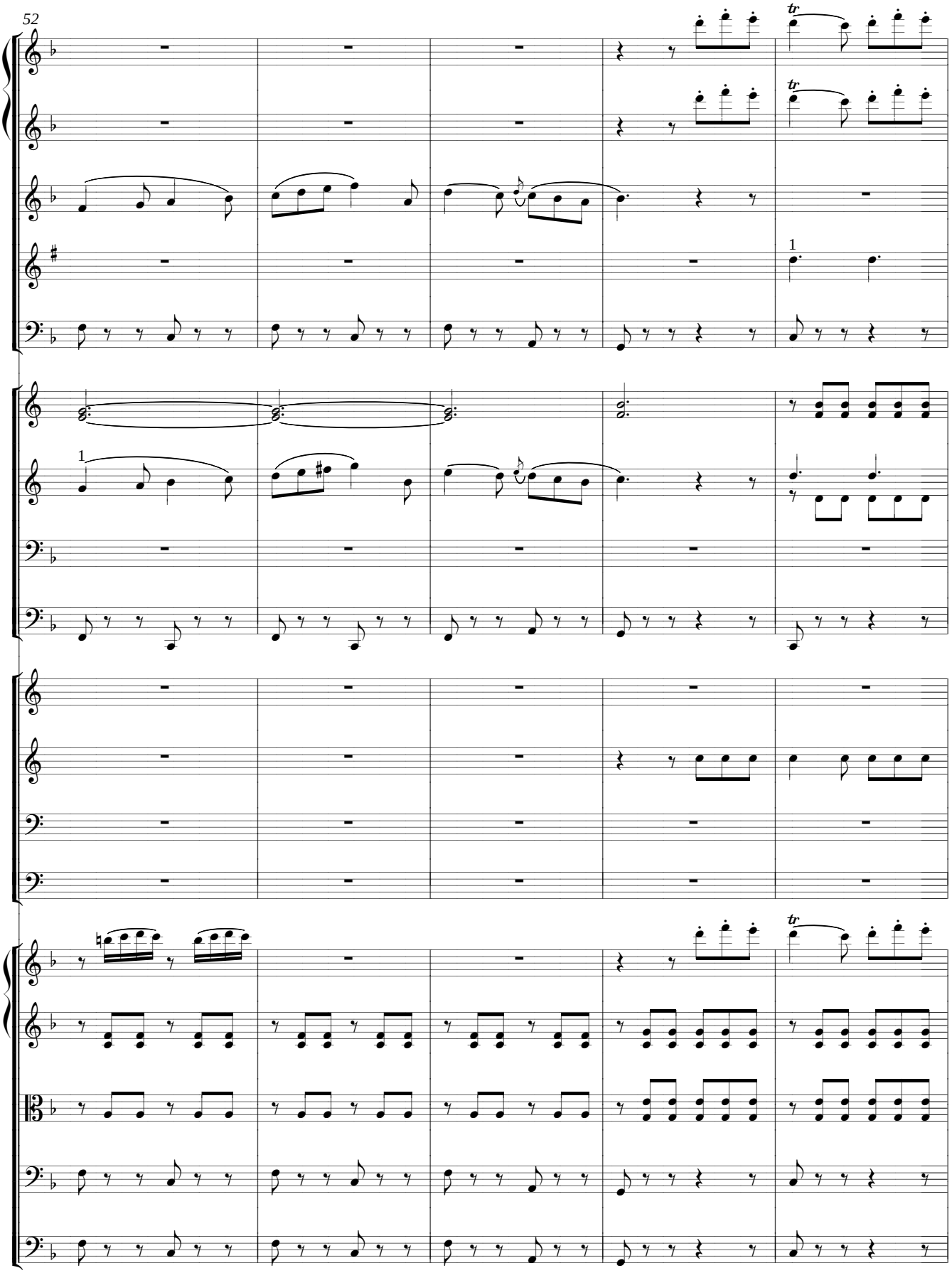
52
tr
tr
1
1
tr

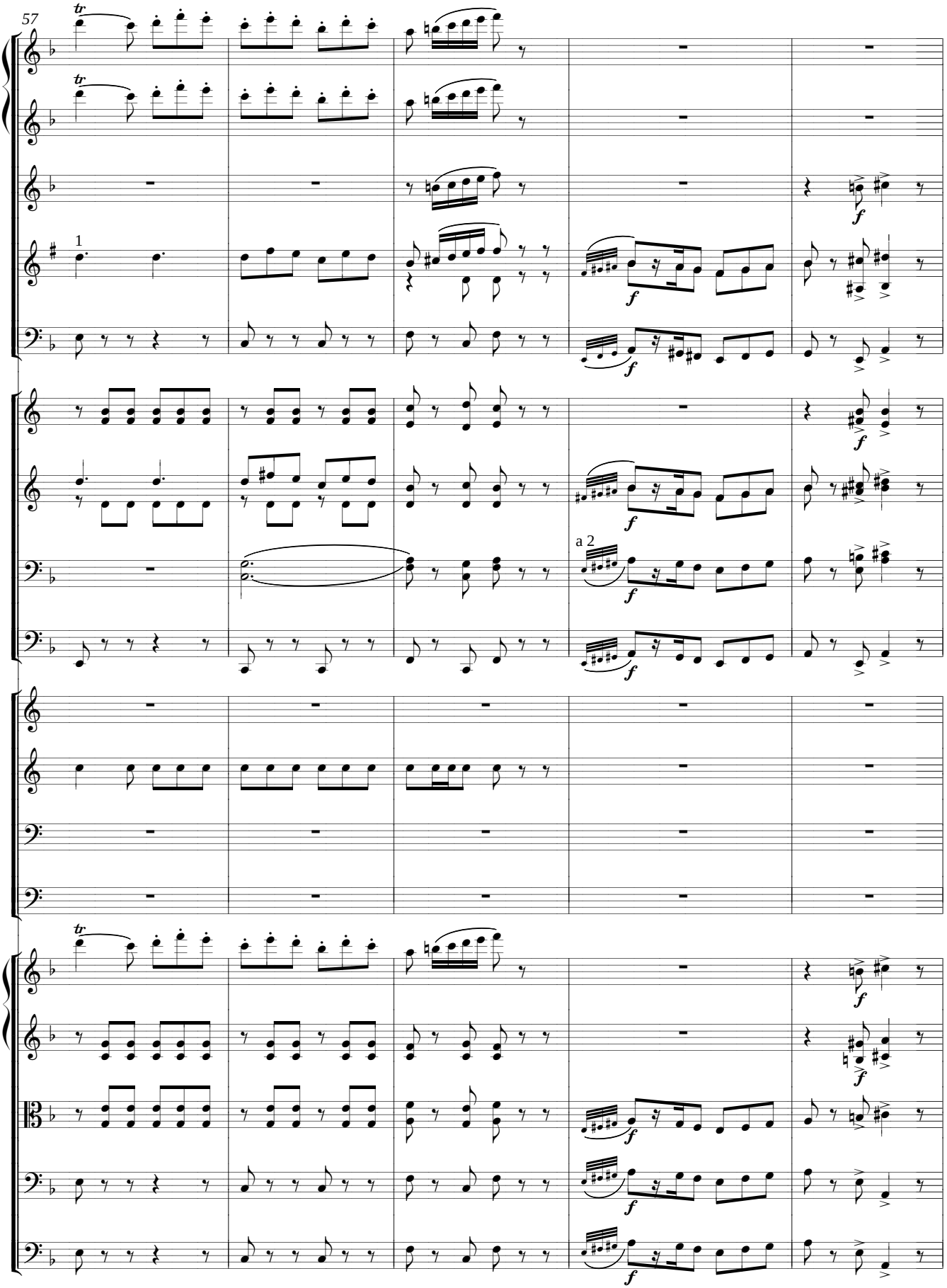
57
1
a 2

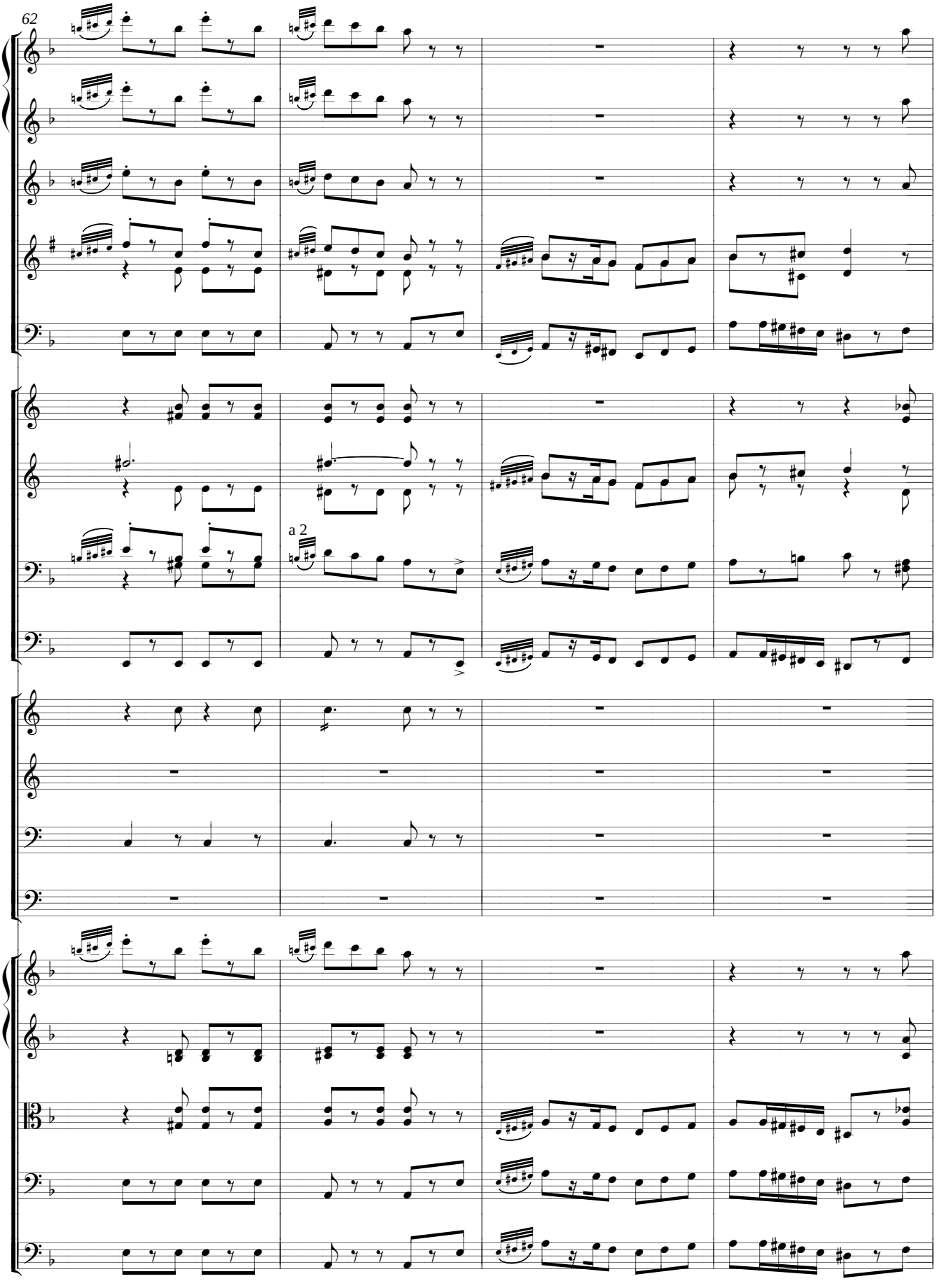
62
a 2

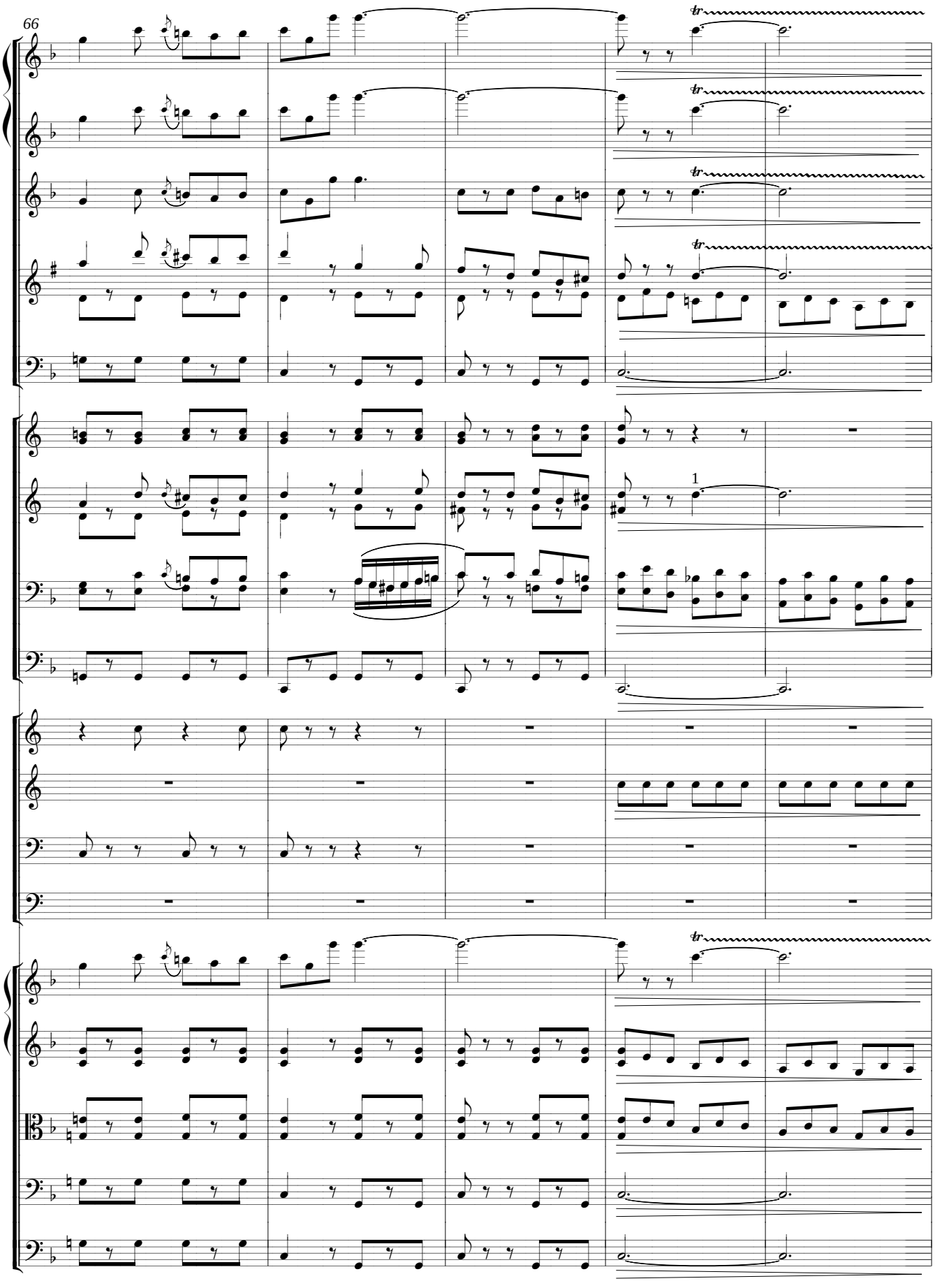
66
tr
1

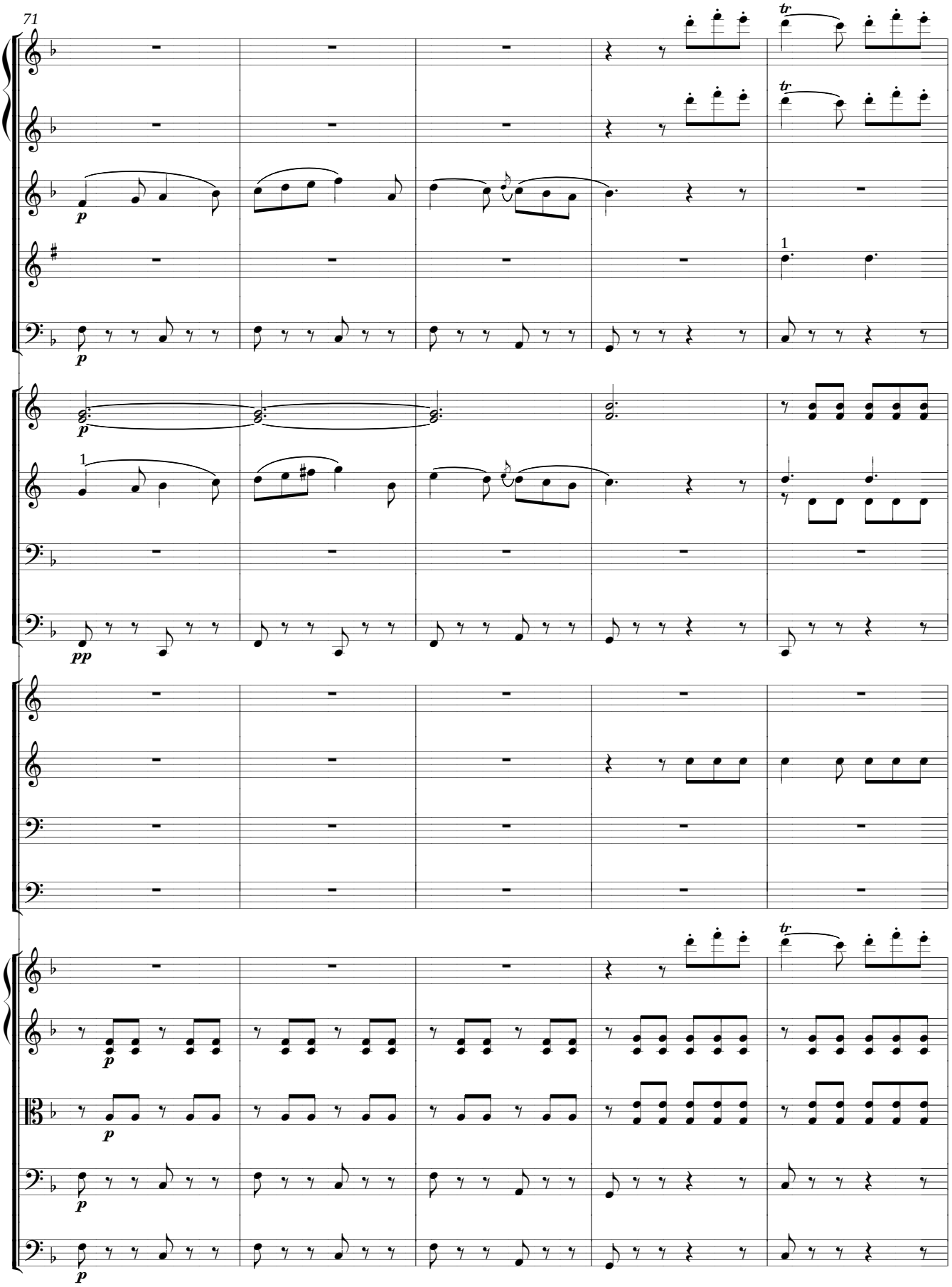
71
p
pp
tr
1

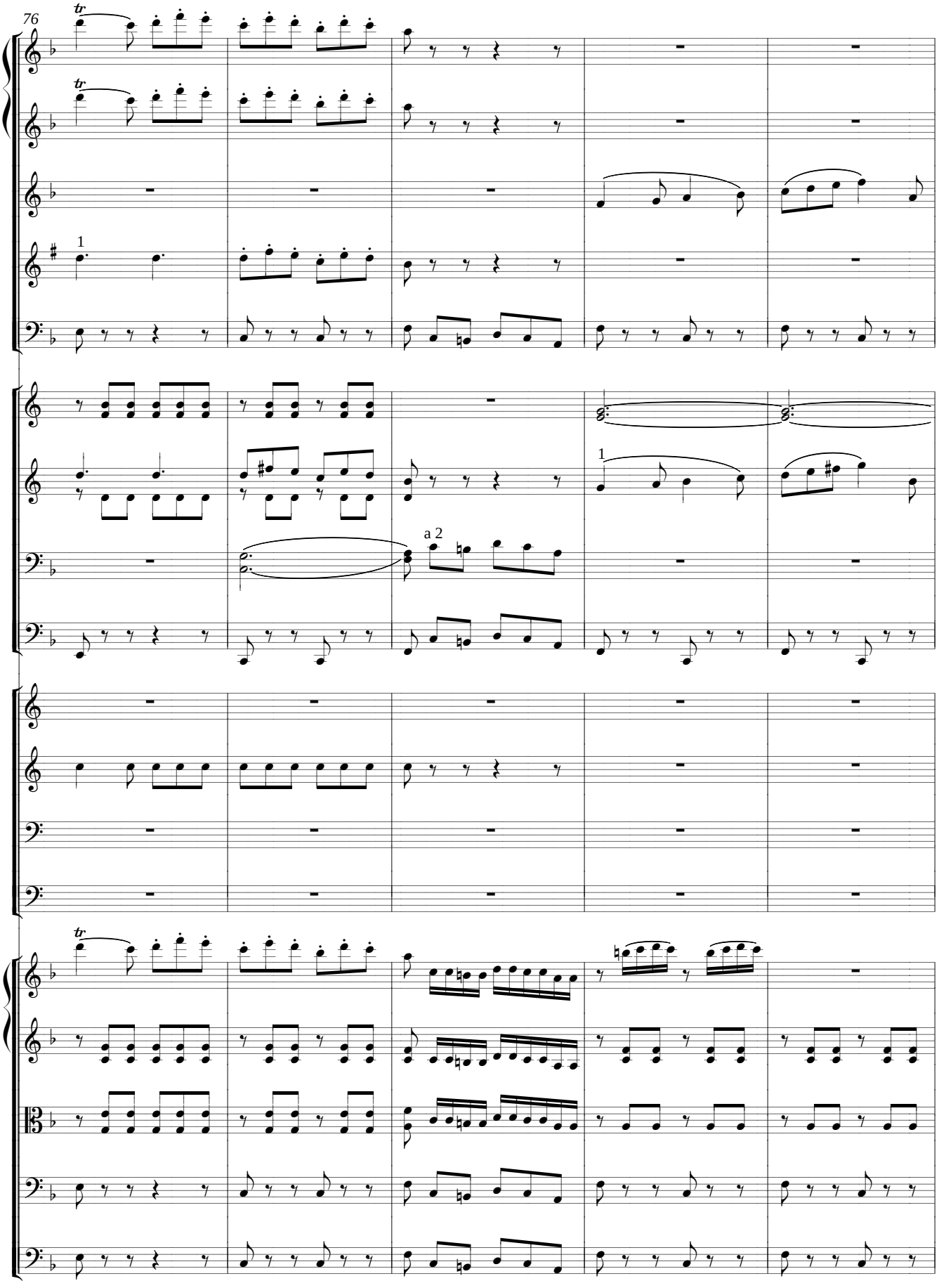
76
1
a 2

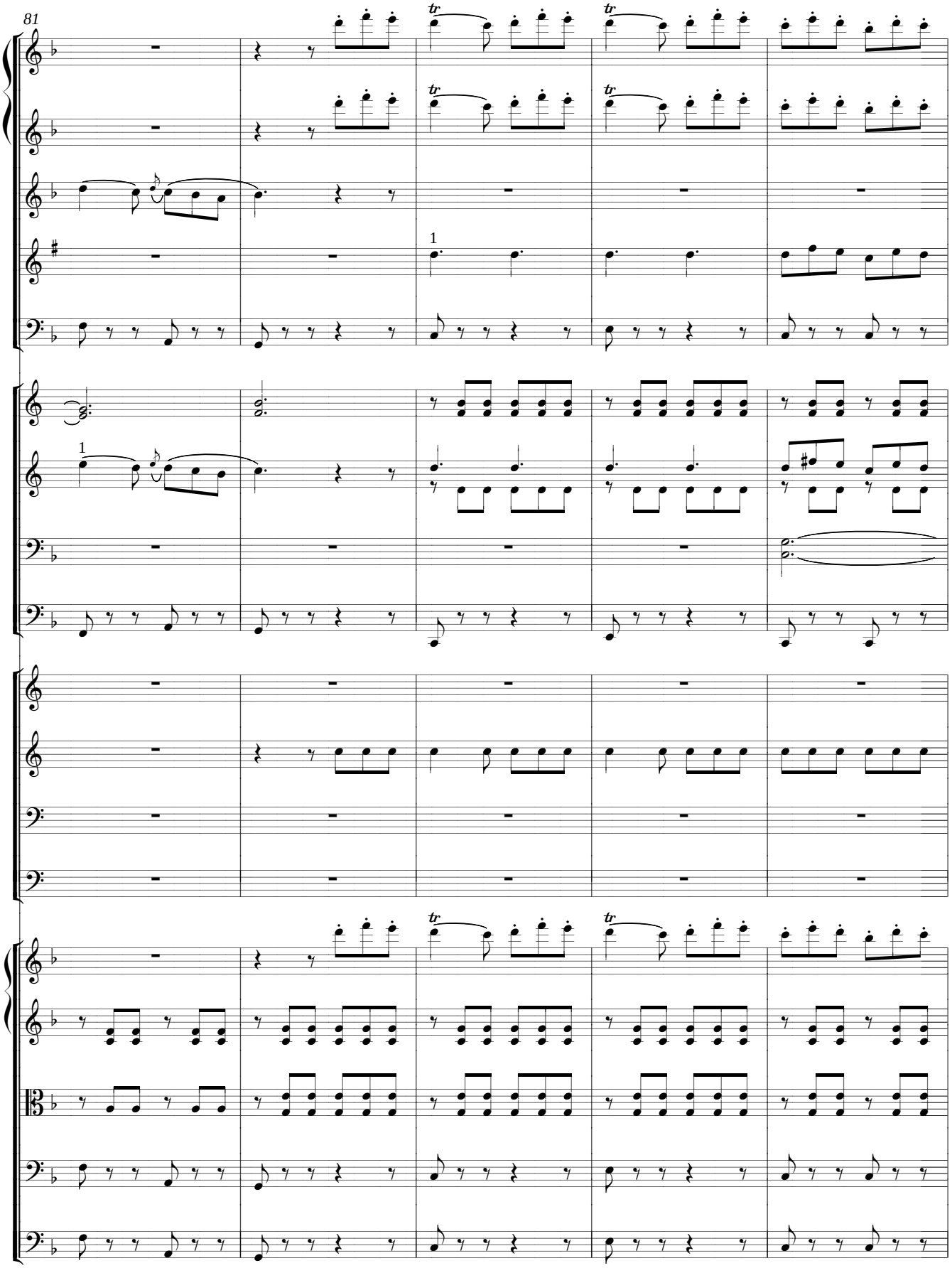
81
1
1

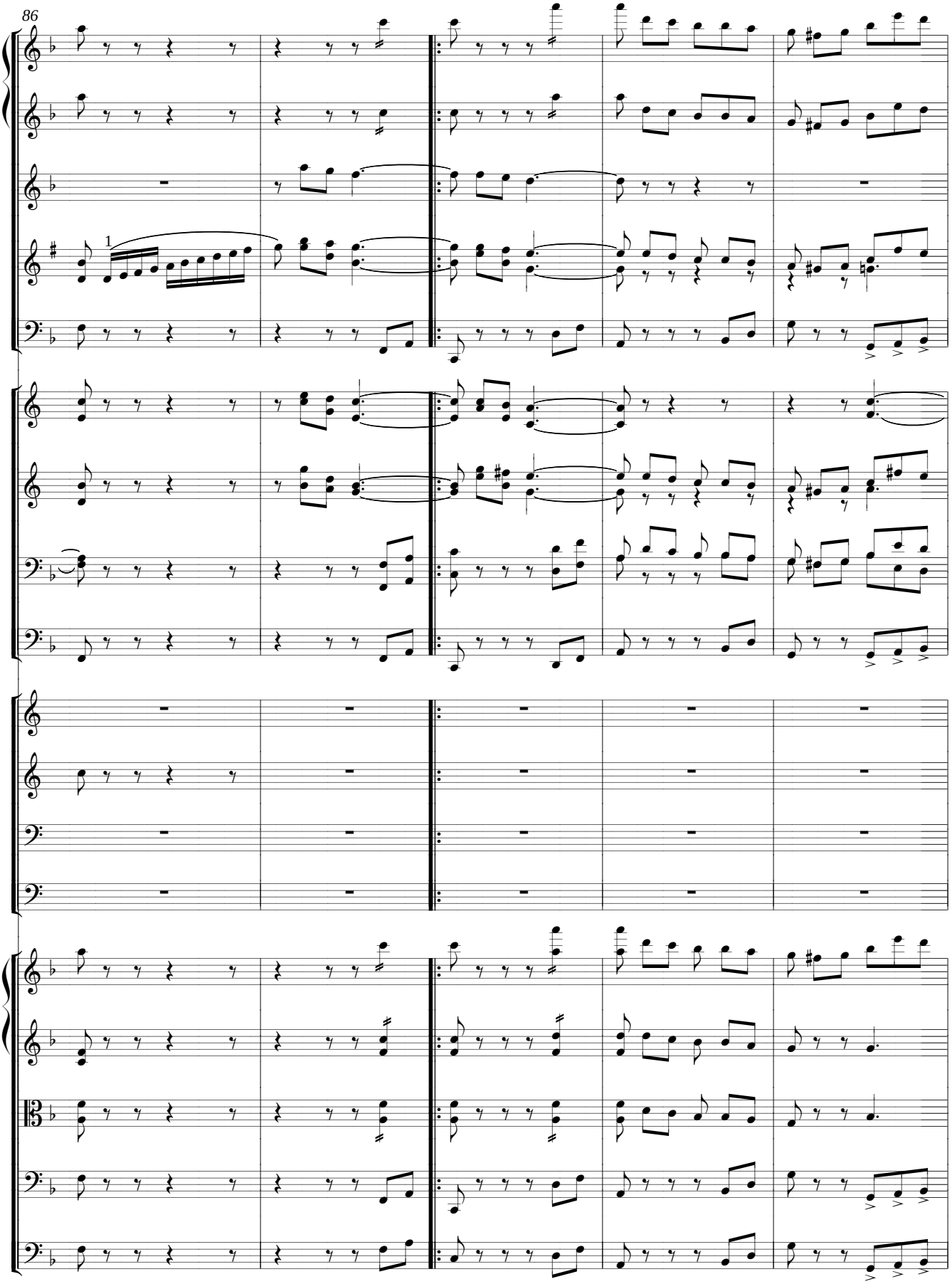
86
1

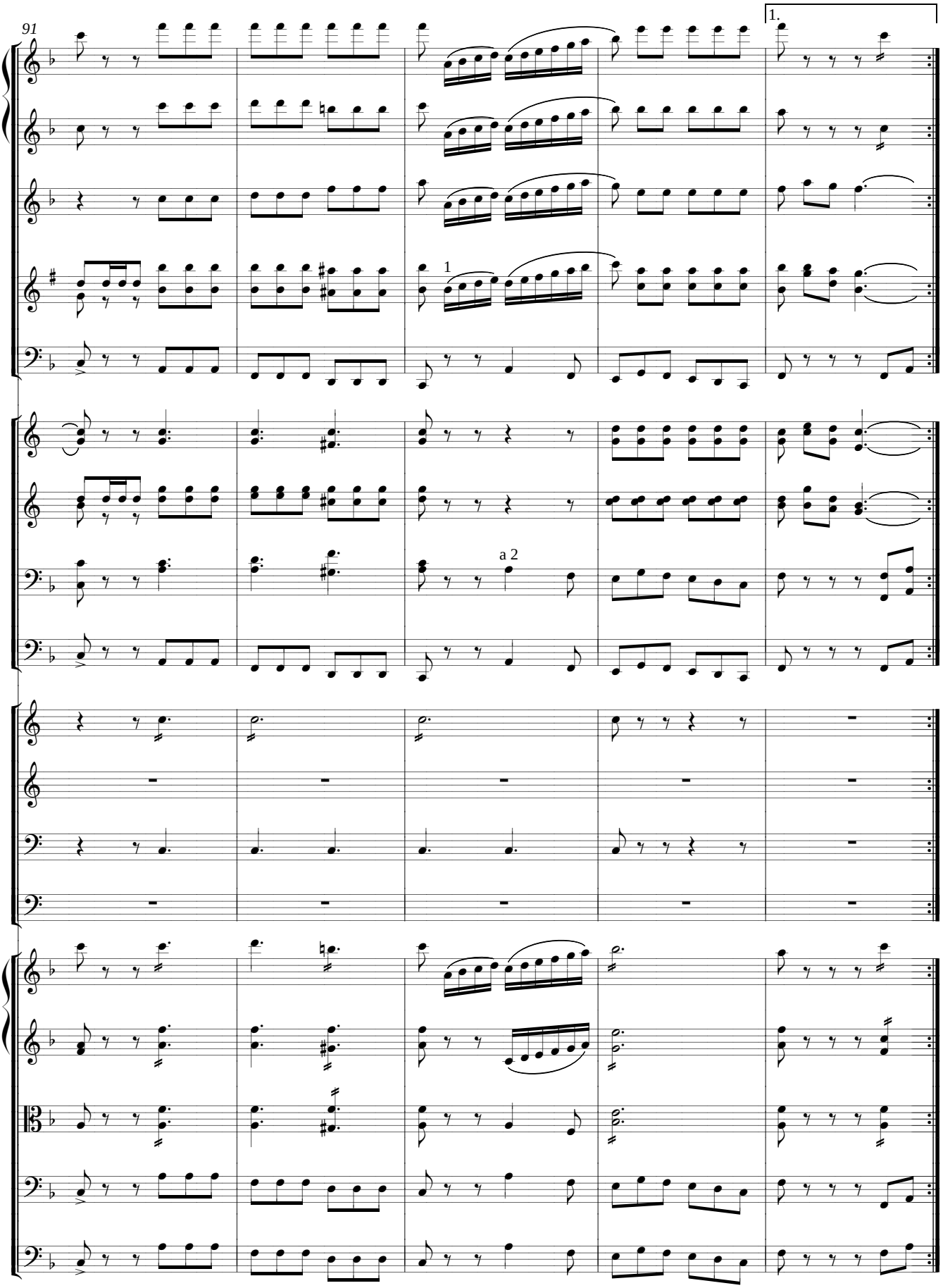
91
1.
1
a 2

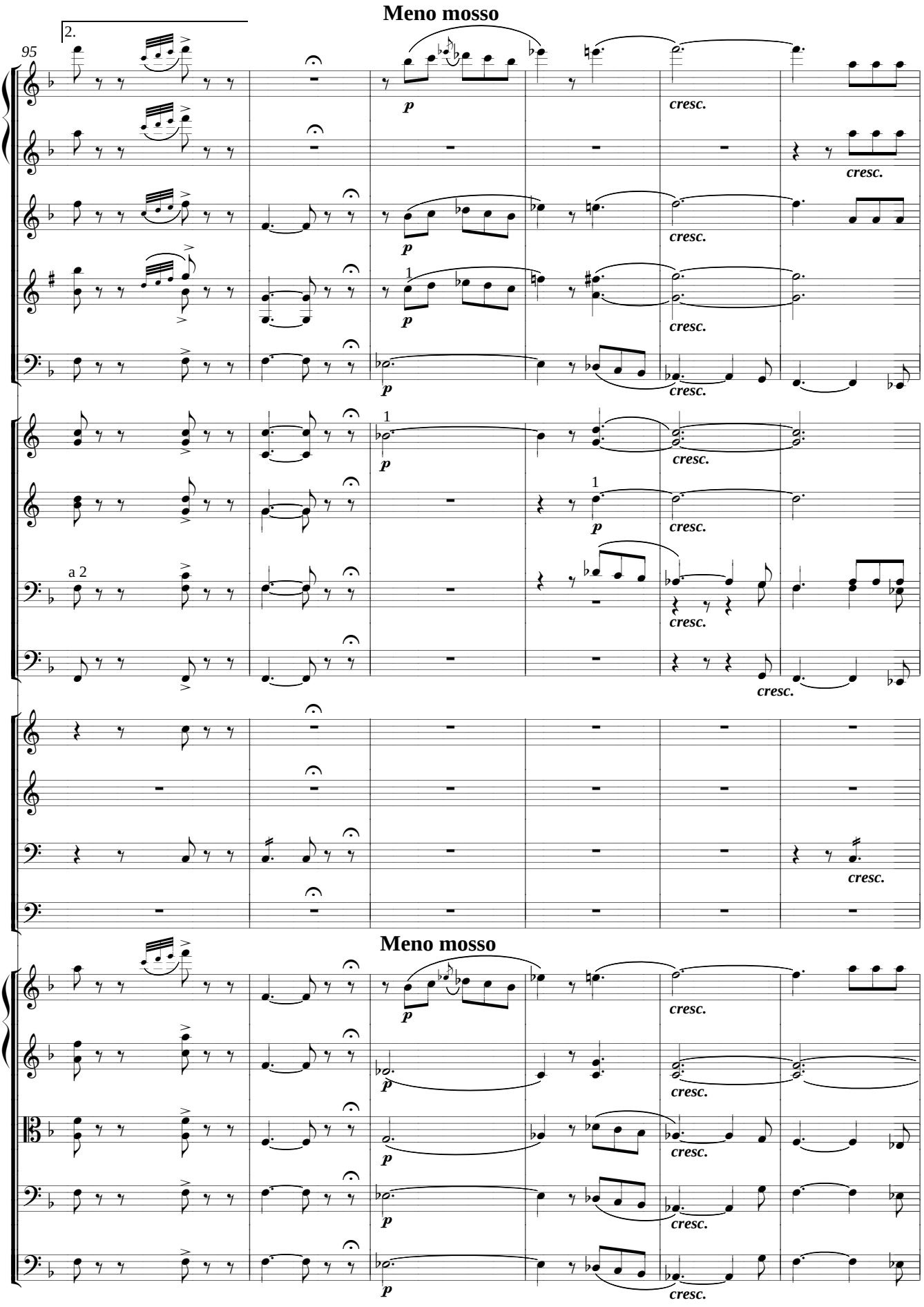
Meno mosso
2.
95
p
cresc.
1
a 2
Meno mosso

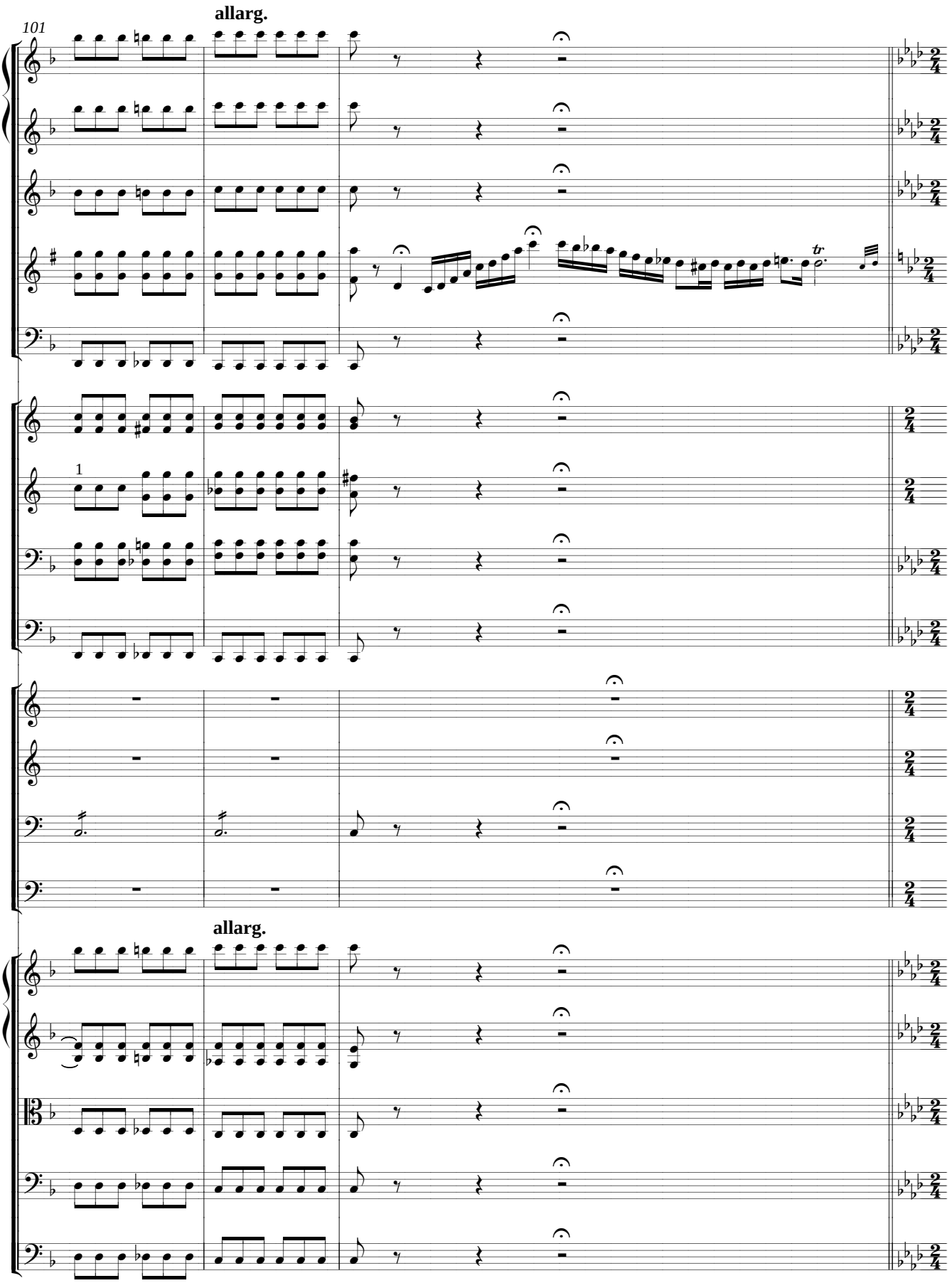
allarg.
101
1
allarg.

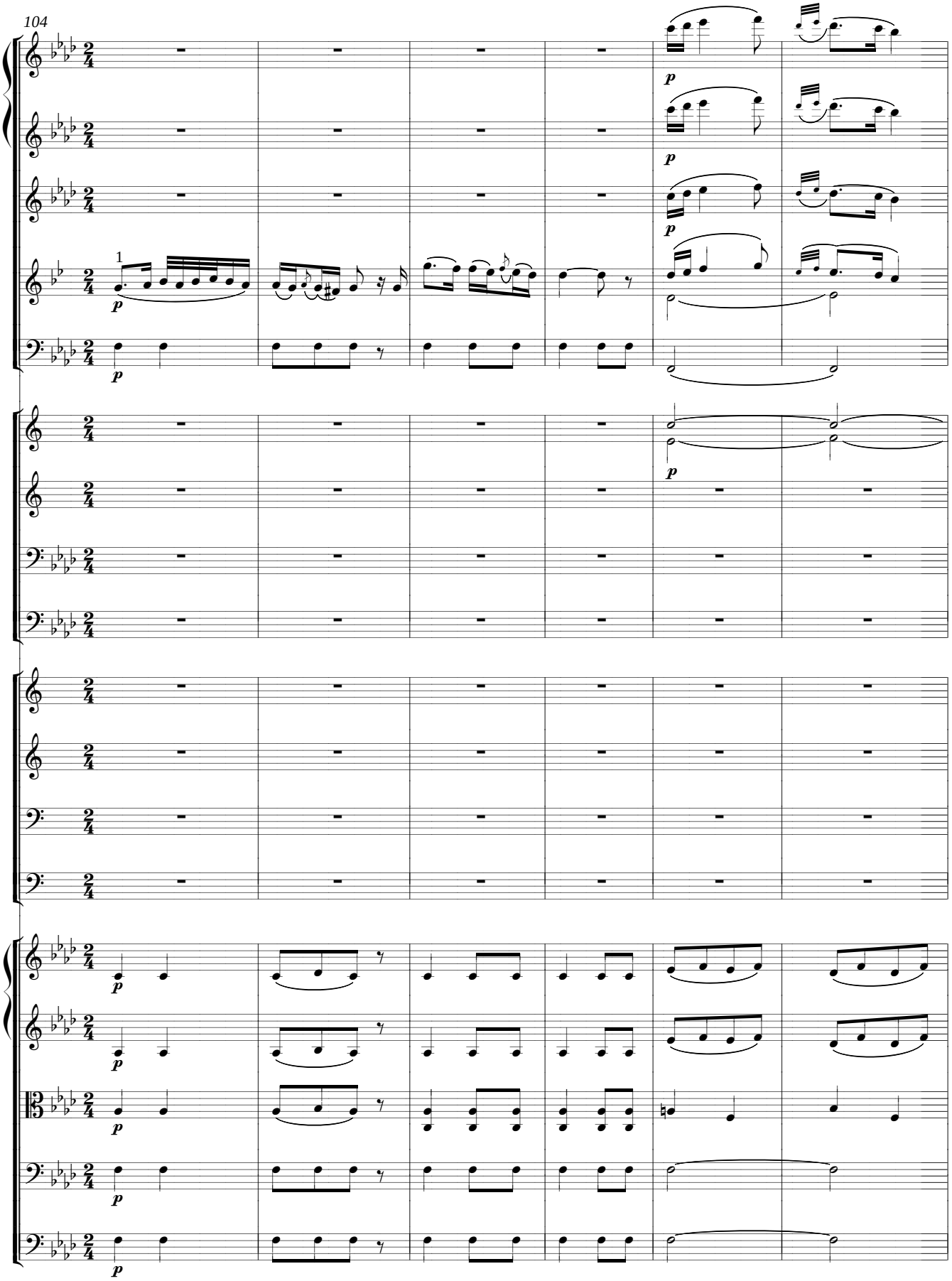
104
1
p

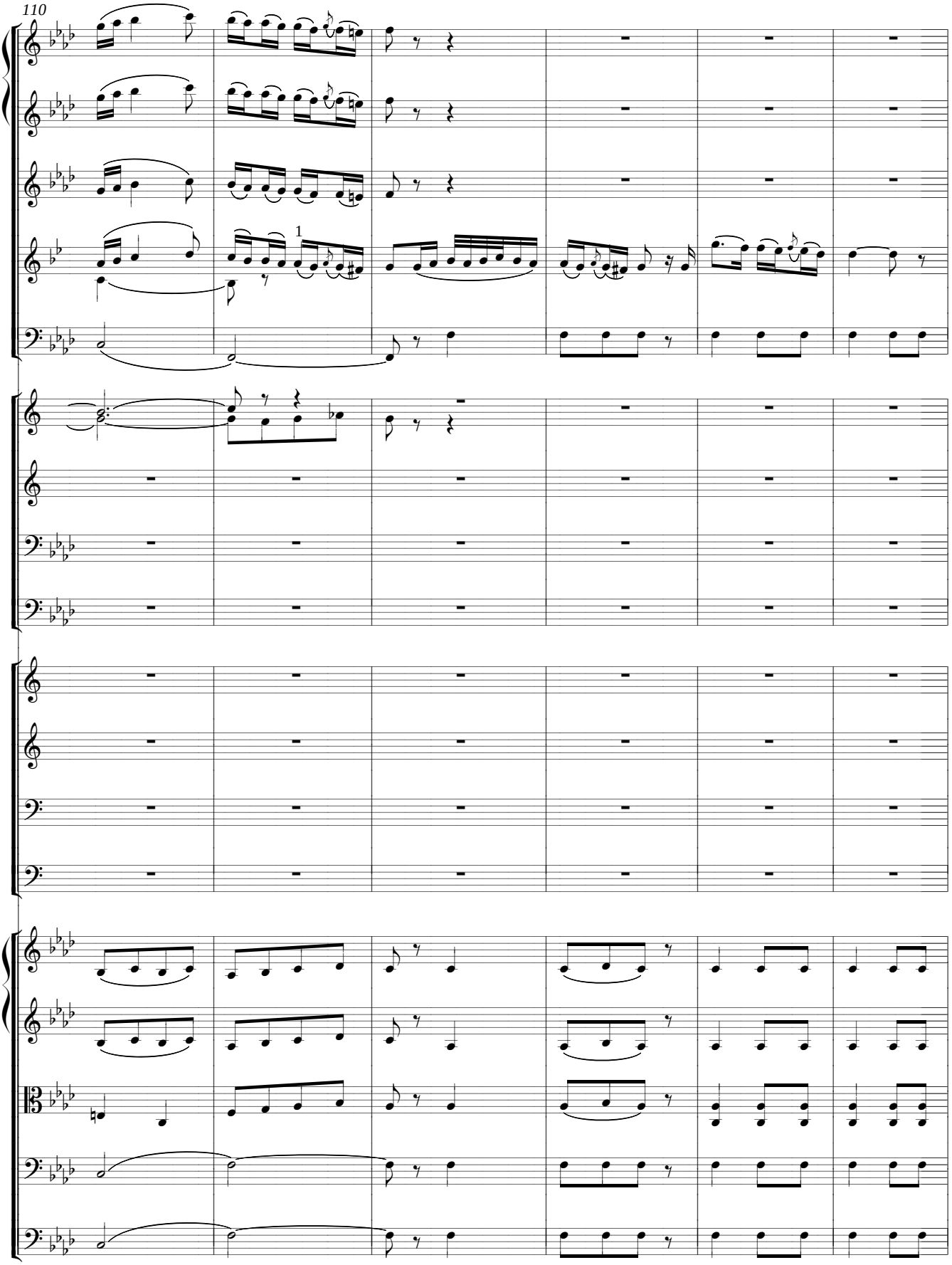
110
1

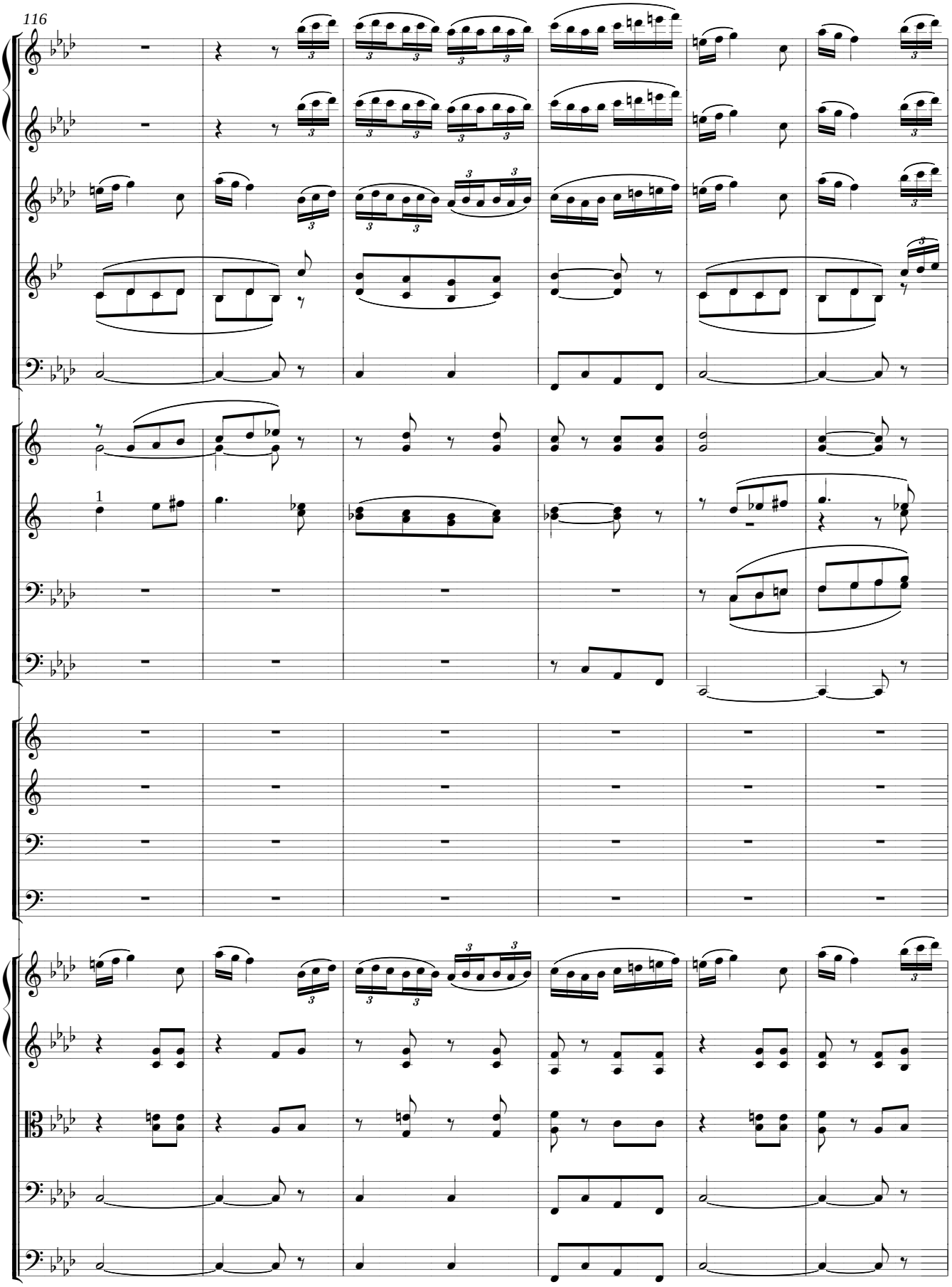
116
1

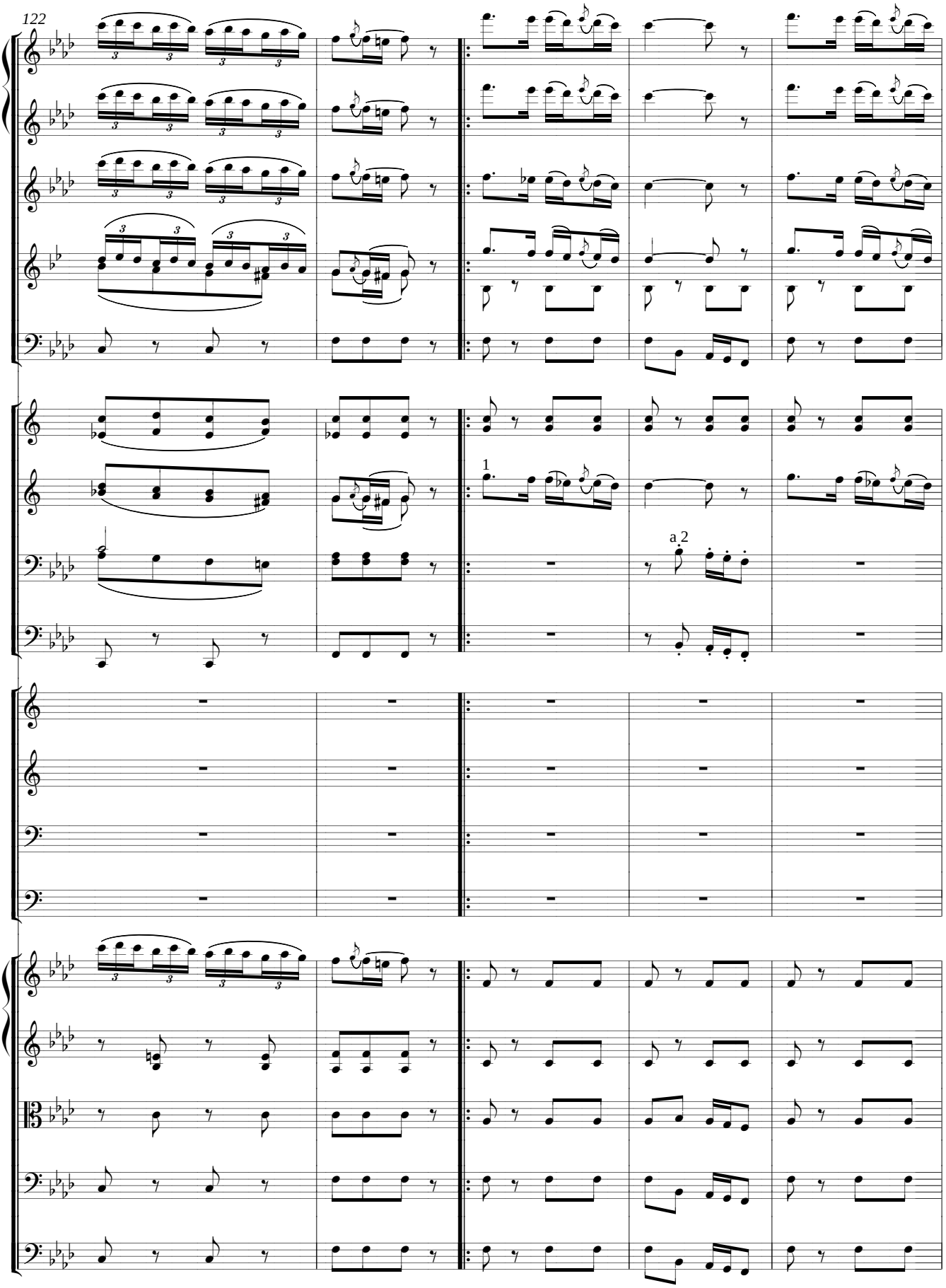
122
1
a 2

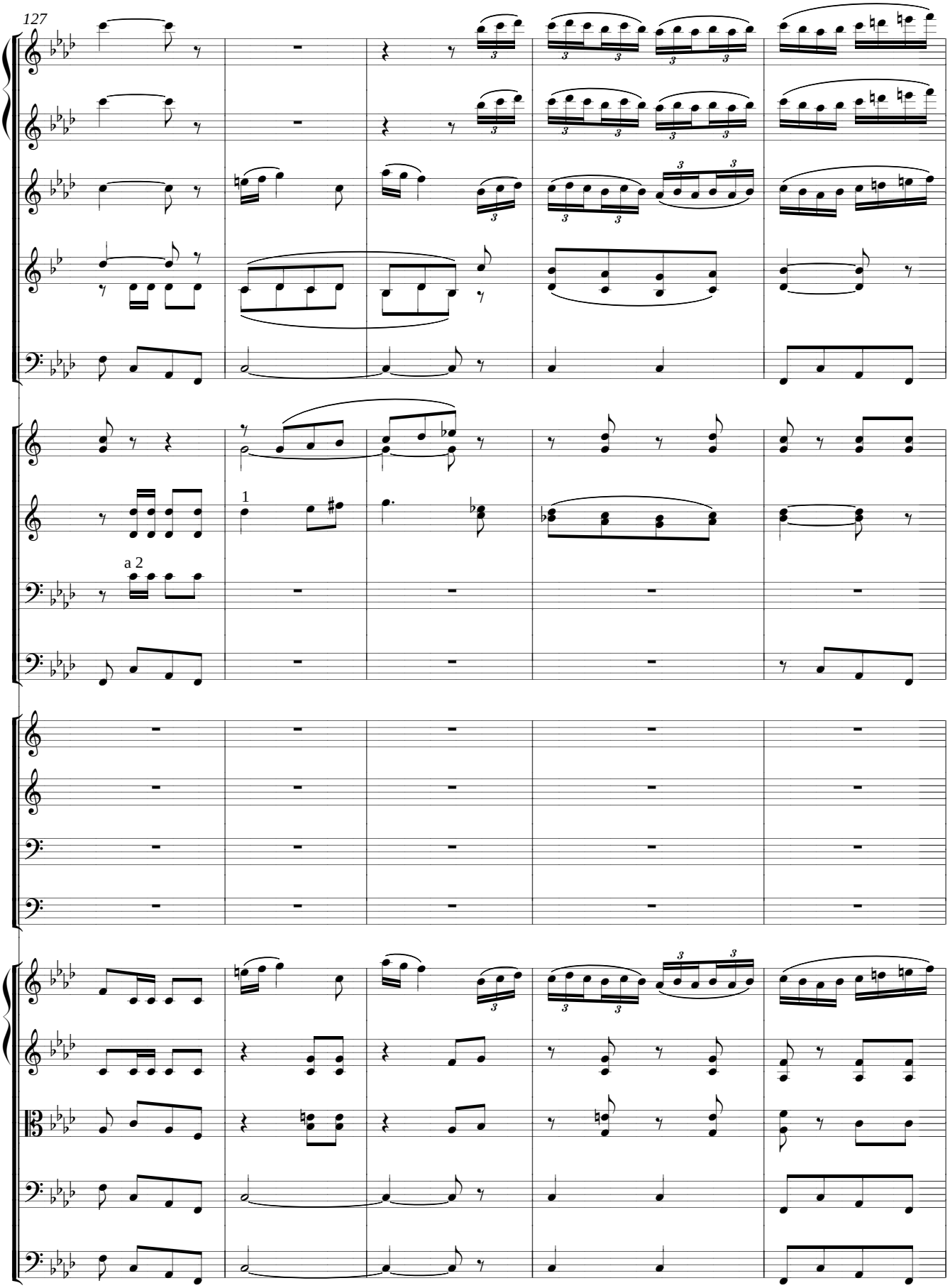
127
1
a 2

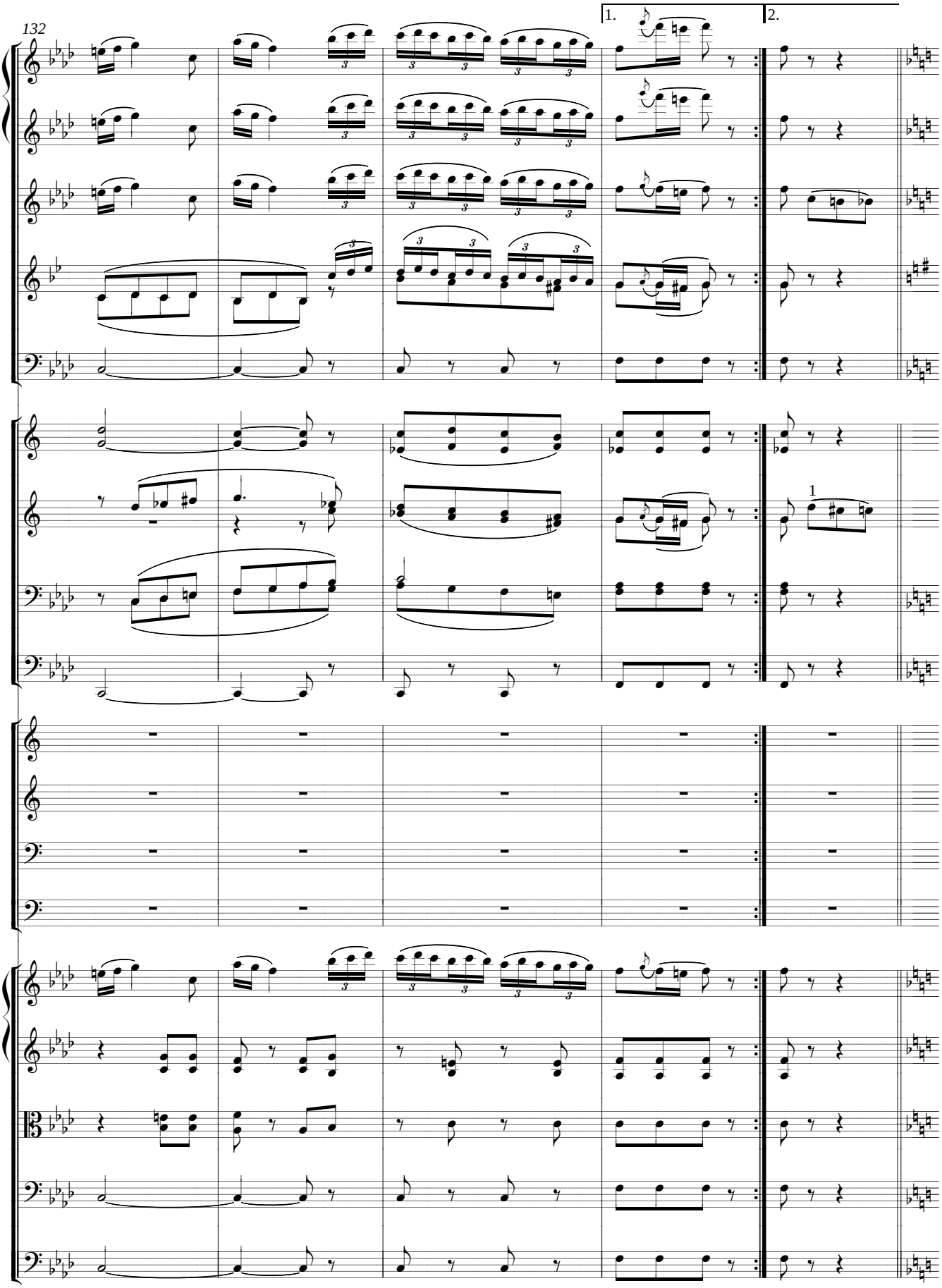
132
1.
2.
1

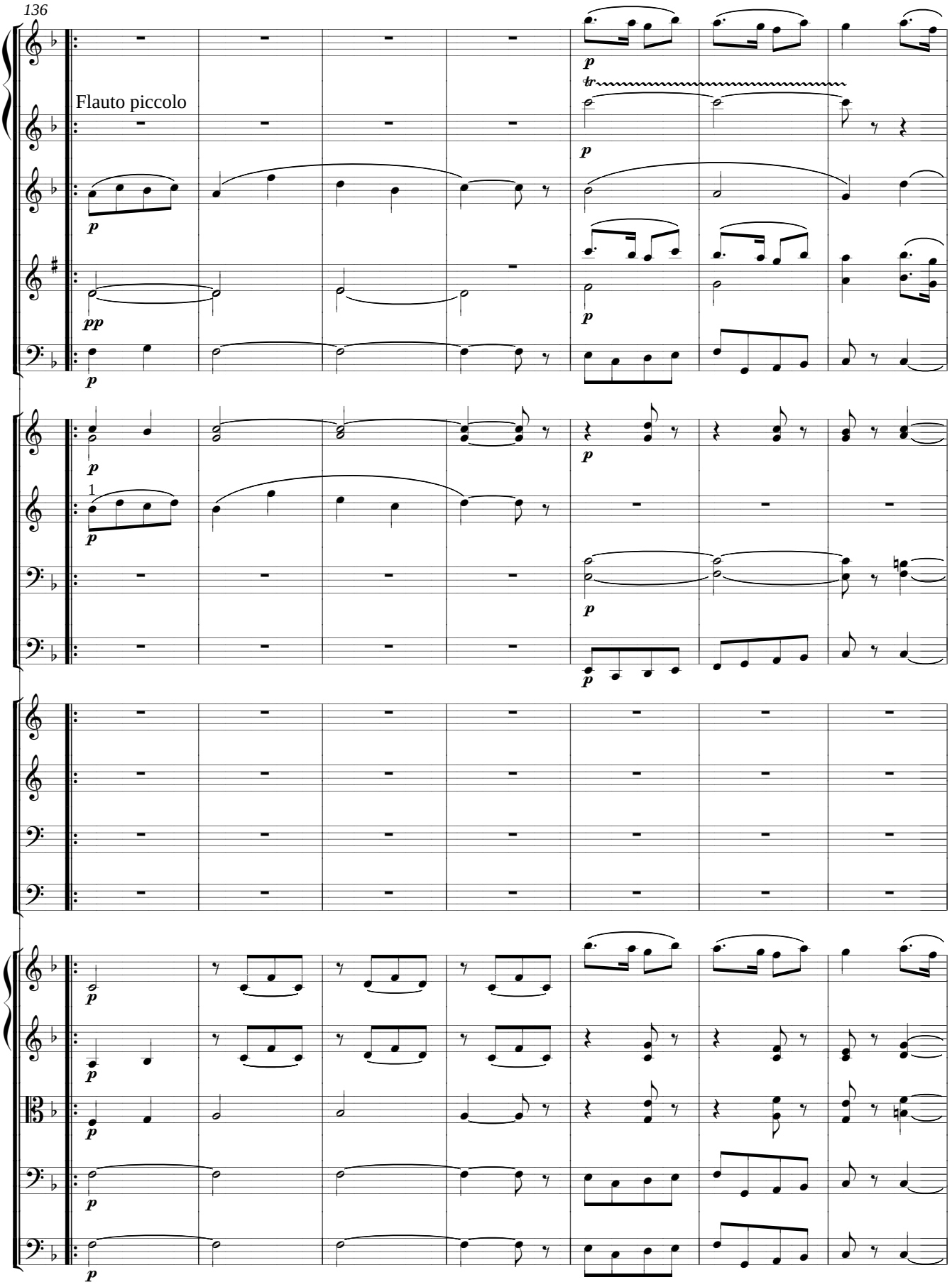
136
Flauto piccolo
p
tr
pp
1

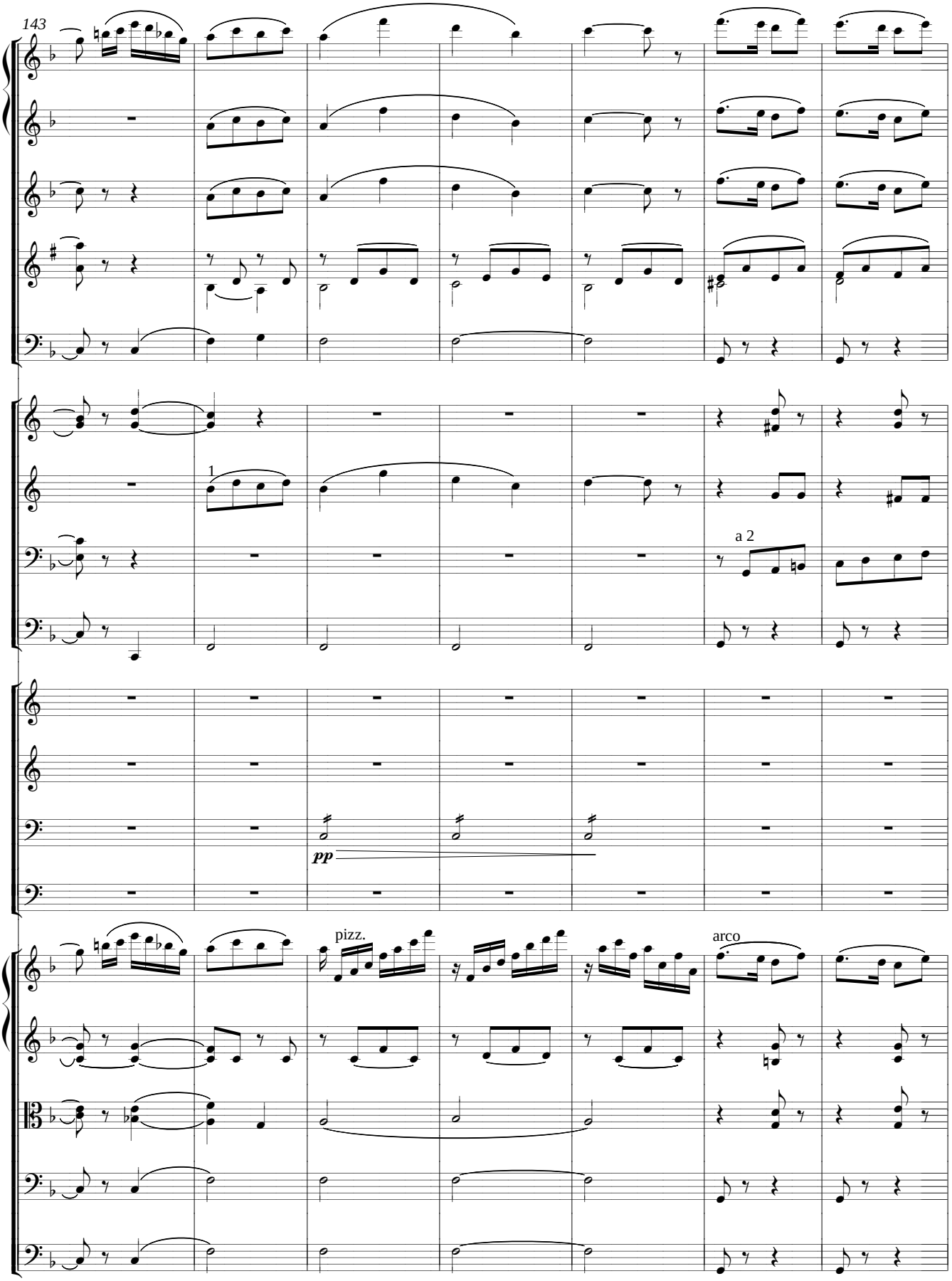
143
1
a 2
pp
pizz.
arco

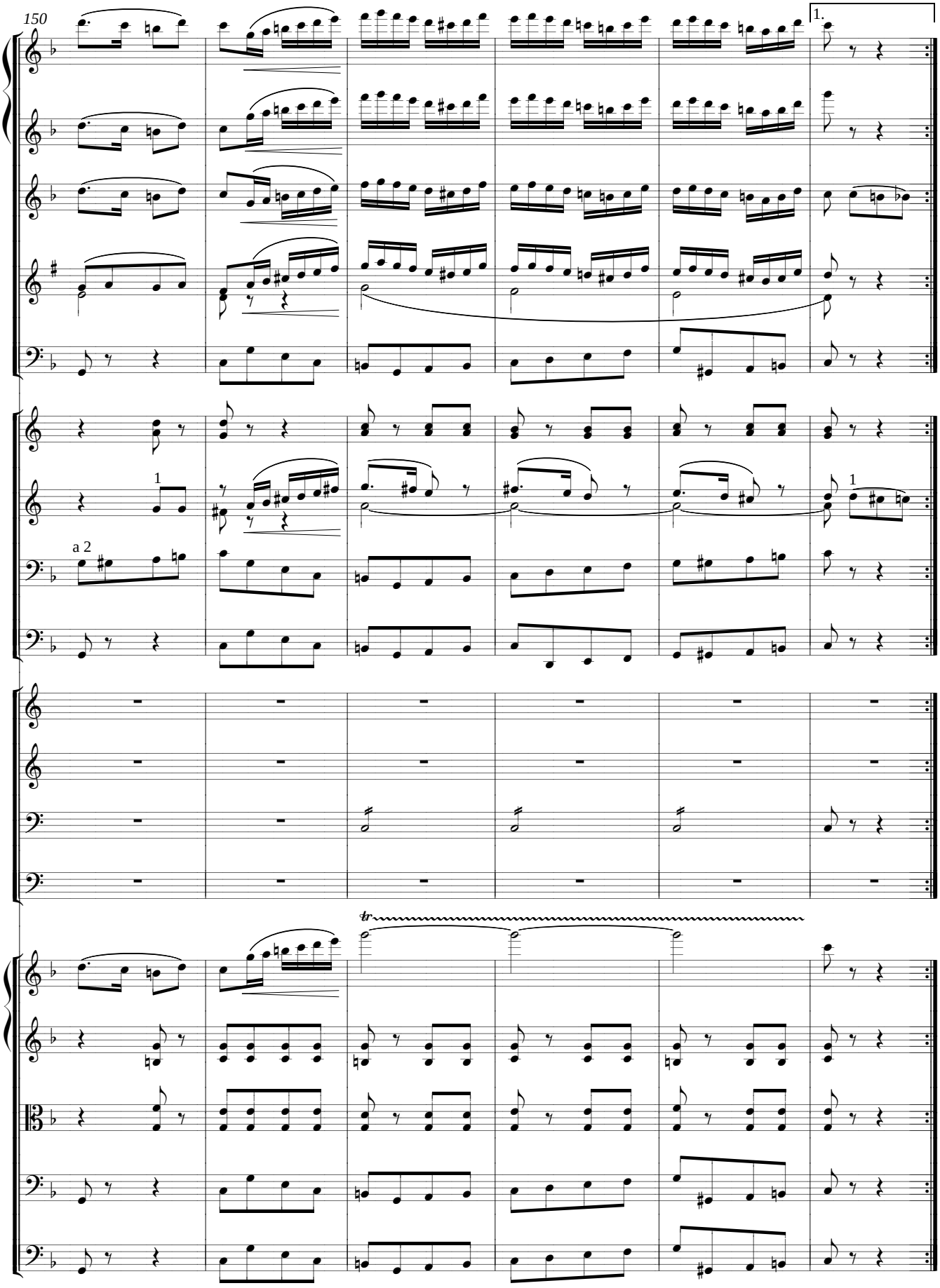
150
1.
1
a 2
1
tr

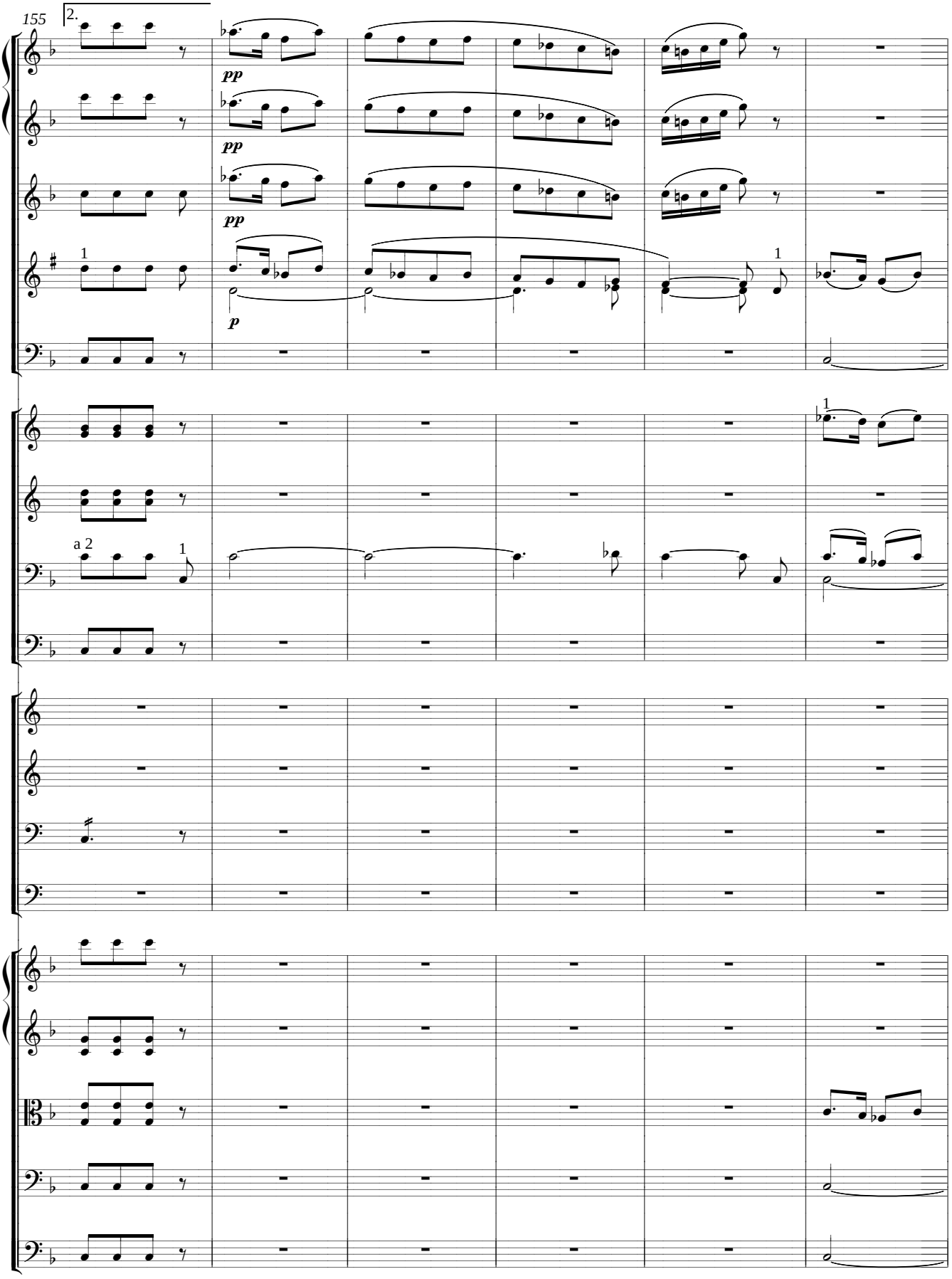
155
2.
pp
pp
pp
p
1
1
a 2
1
1

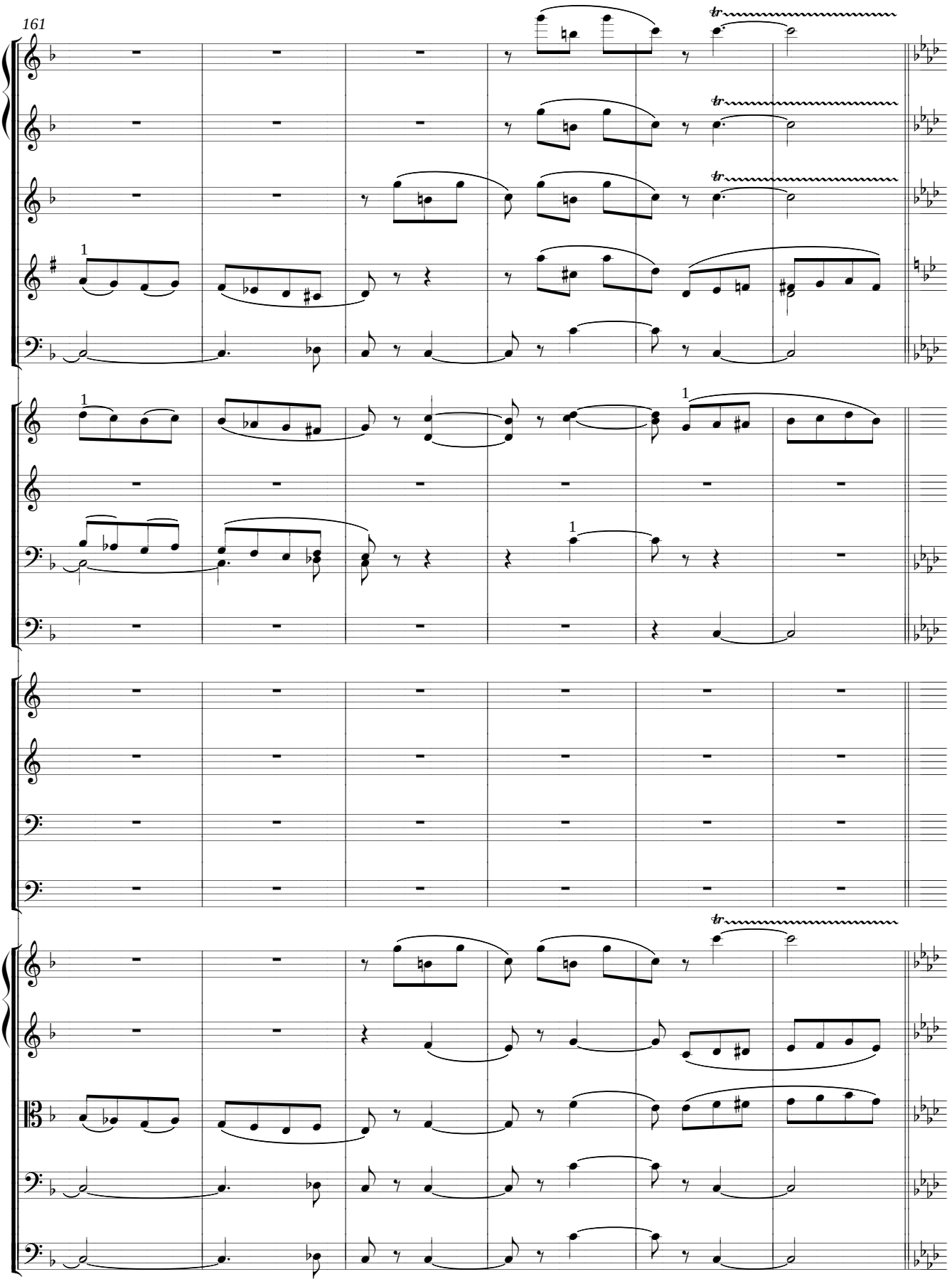
161
tr
1

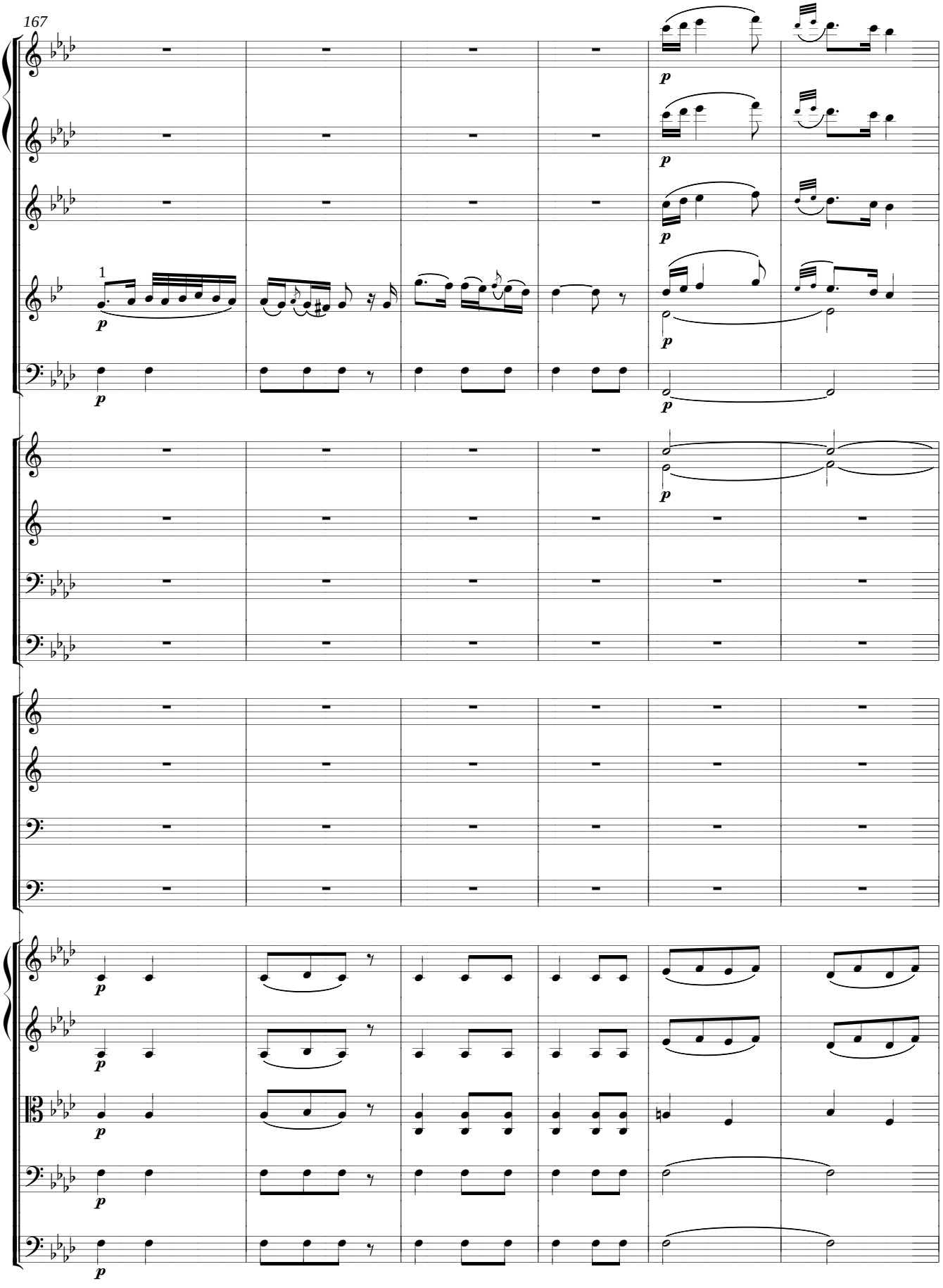
167
1
p

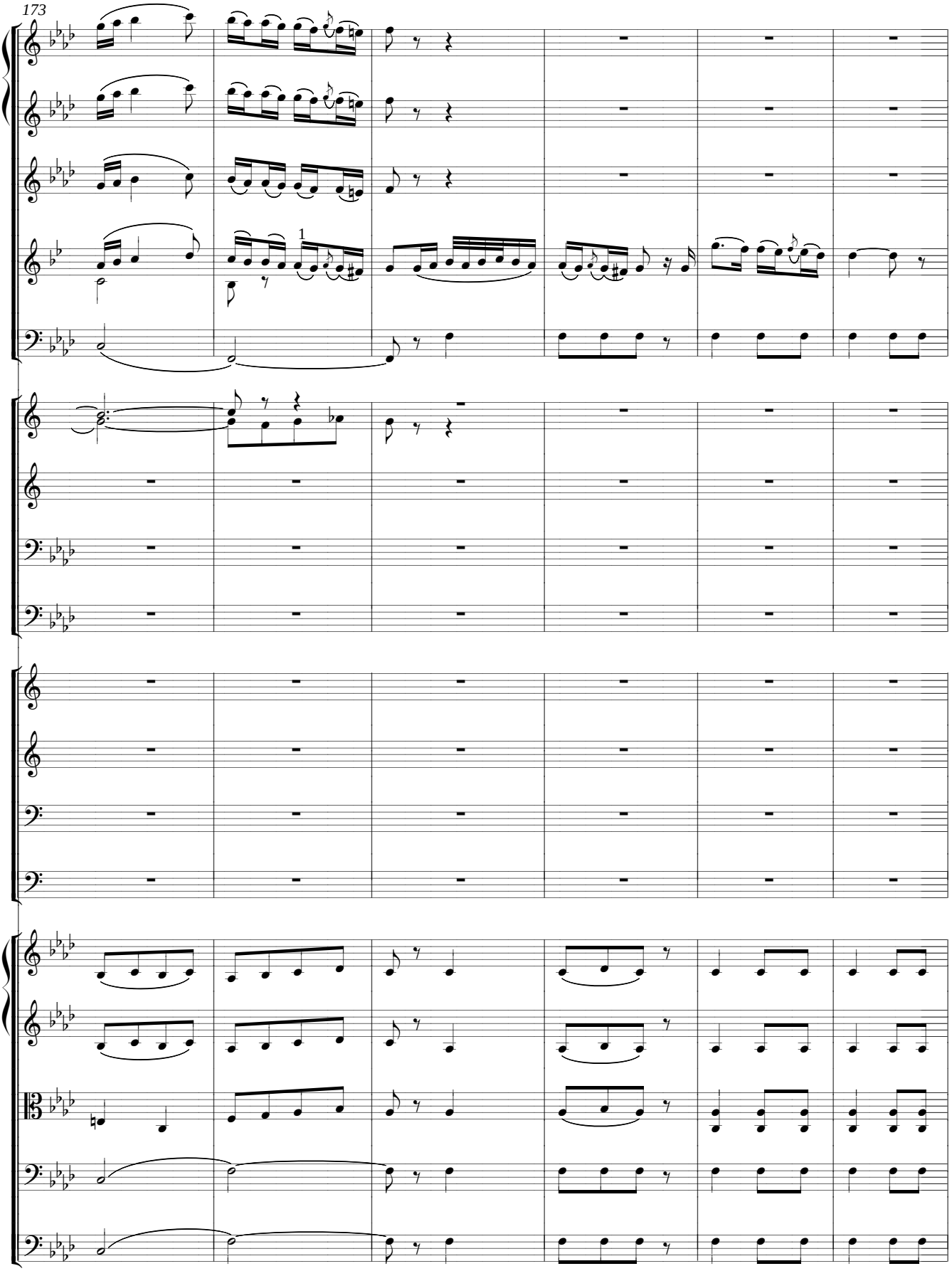
173
1

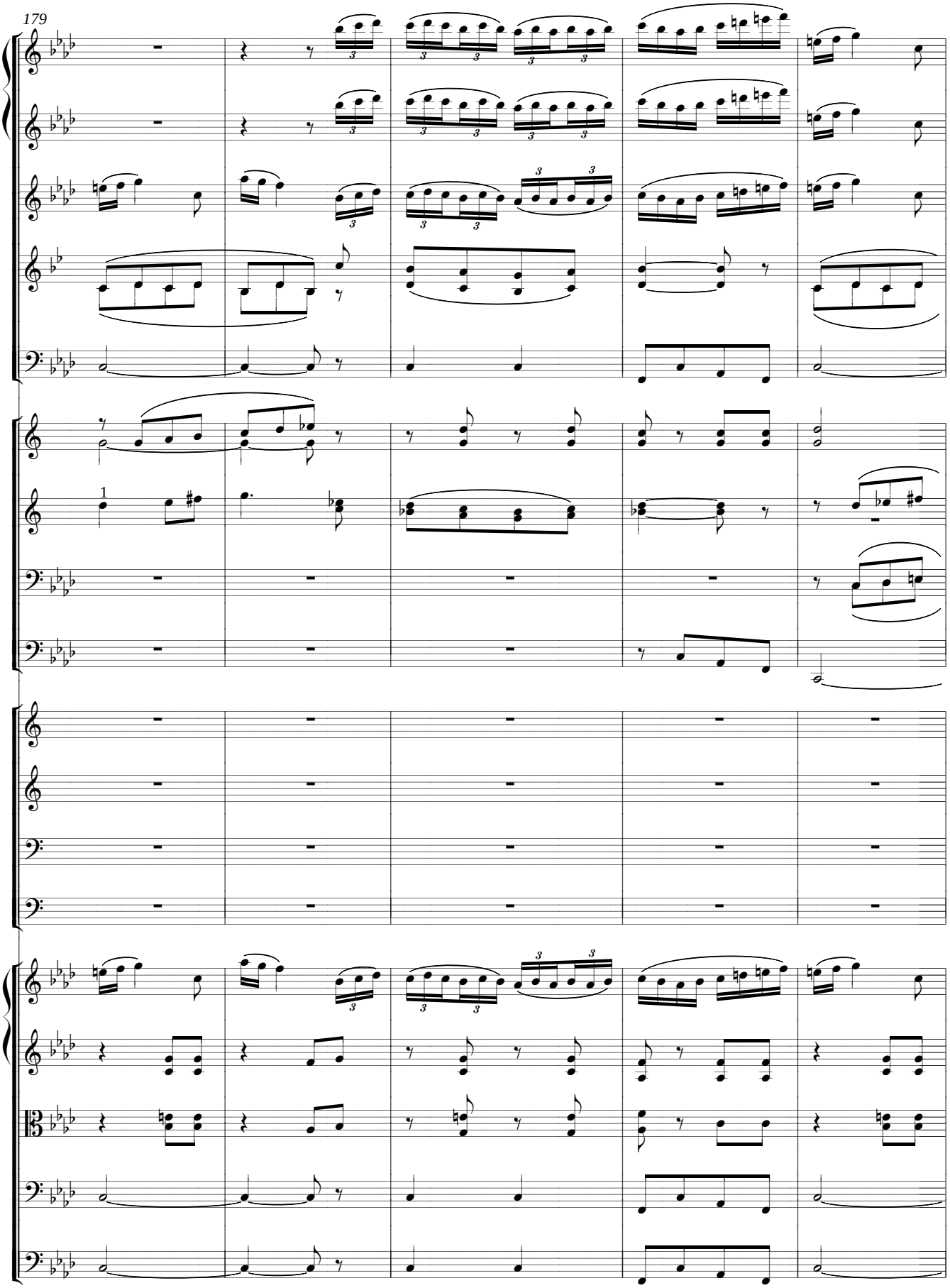
179
1

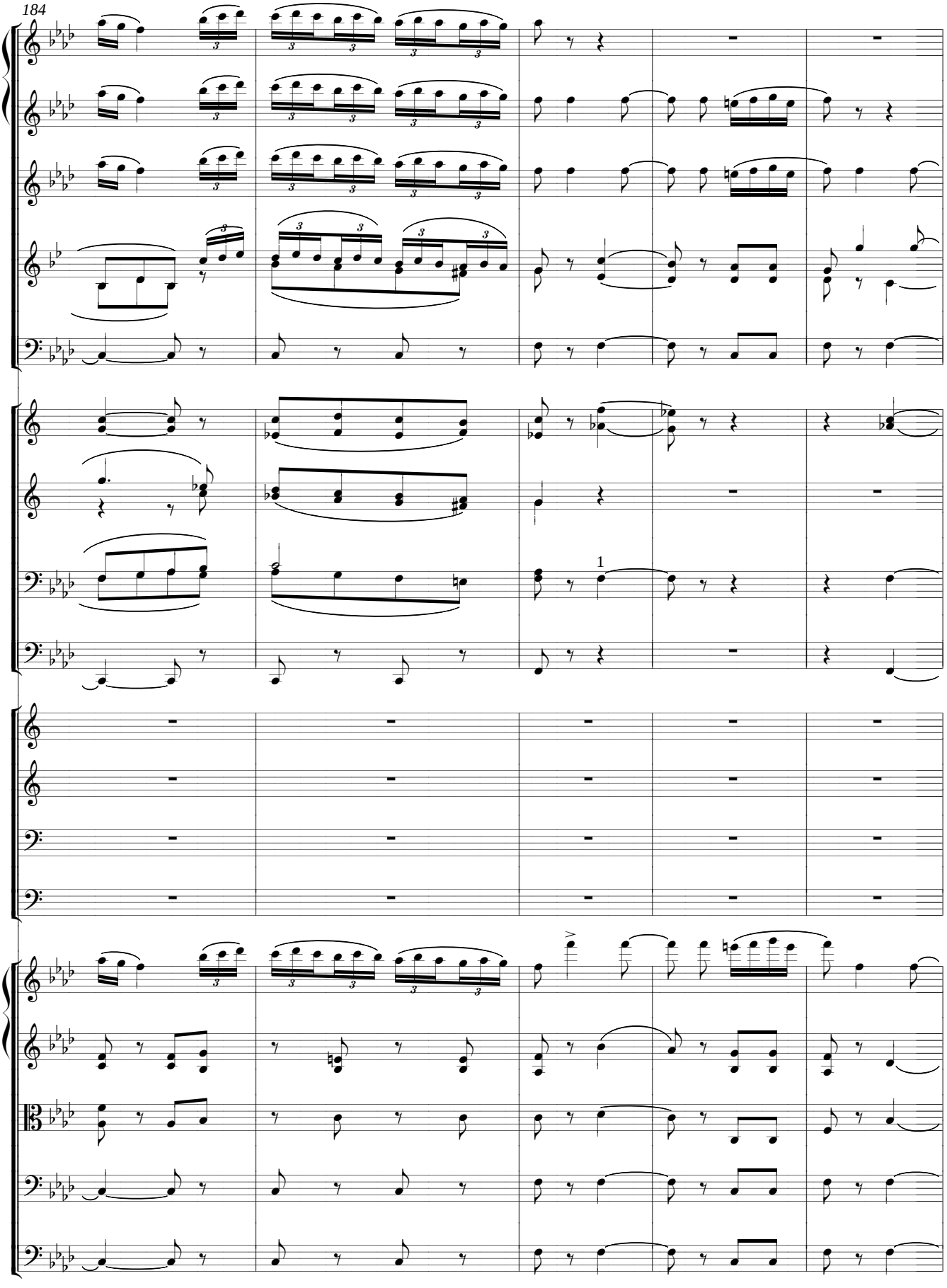
184
1

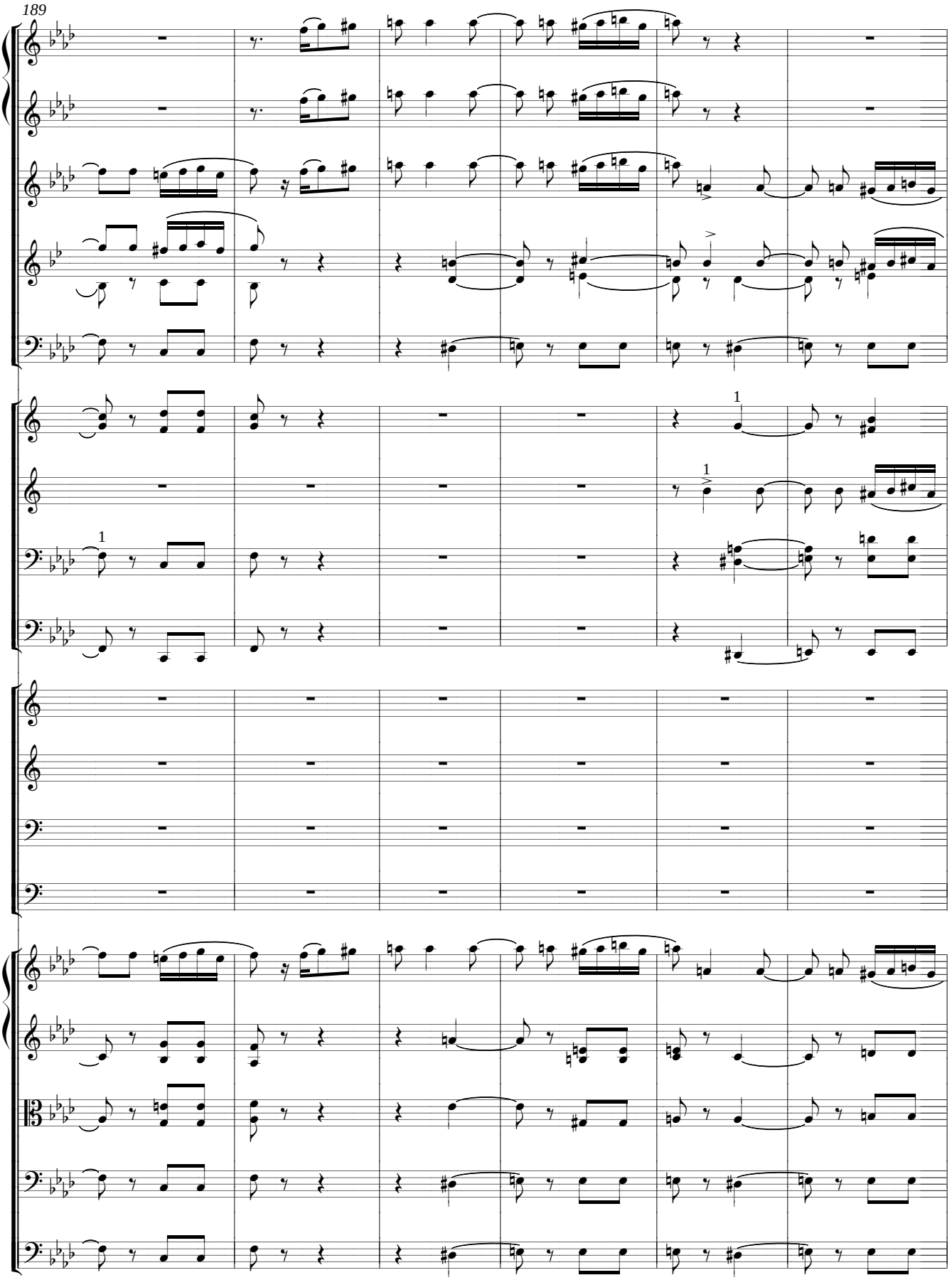
189
1
1
1

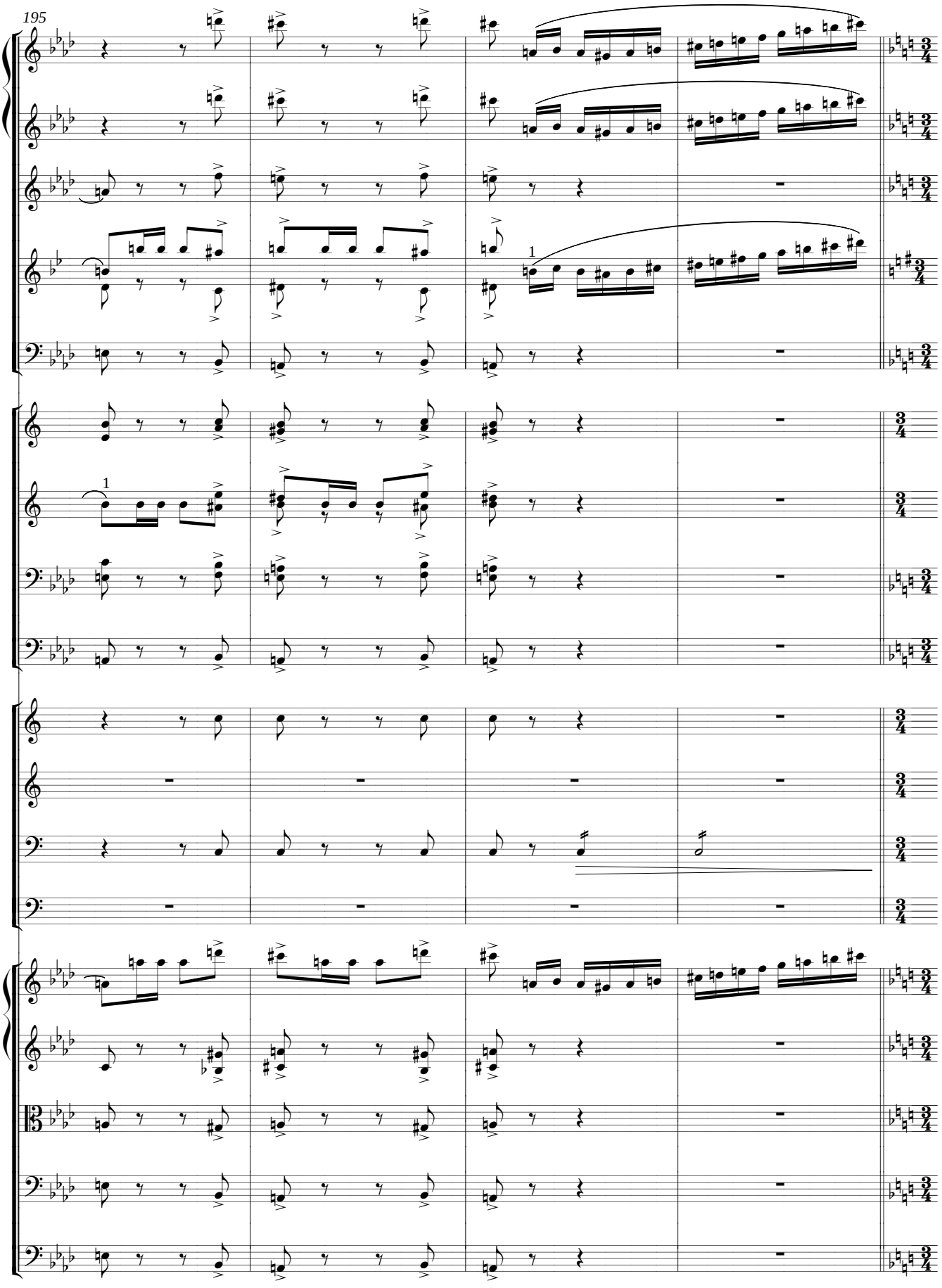
195
1
1

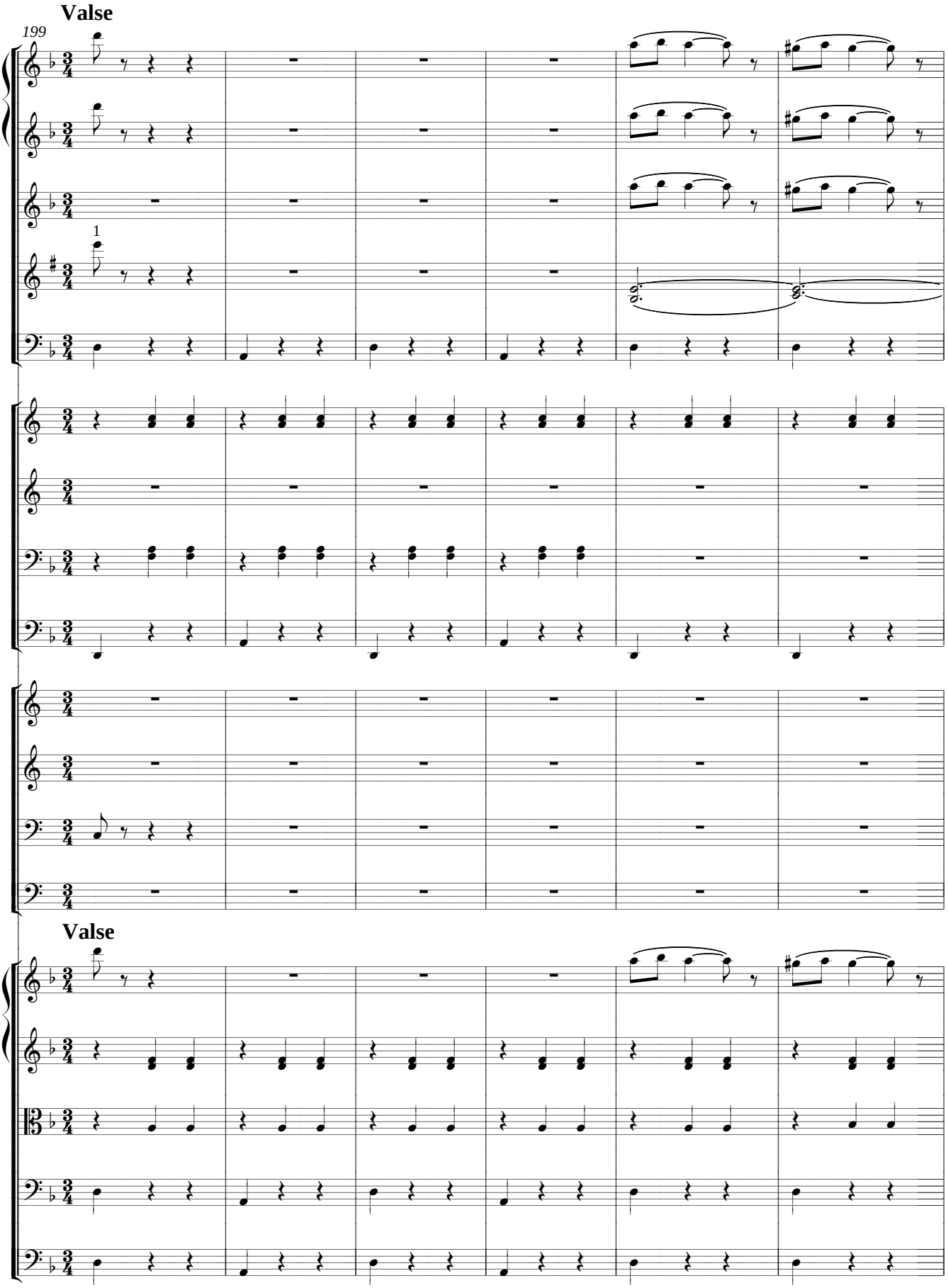
Valse
199
1
Valse

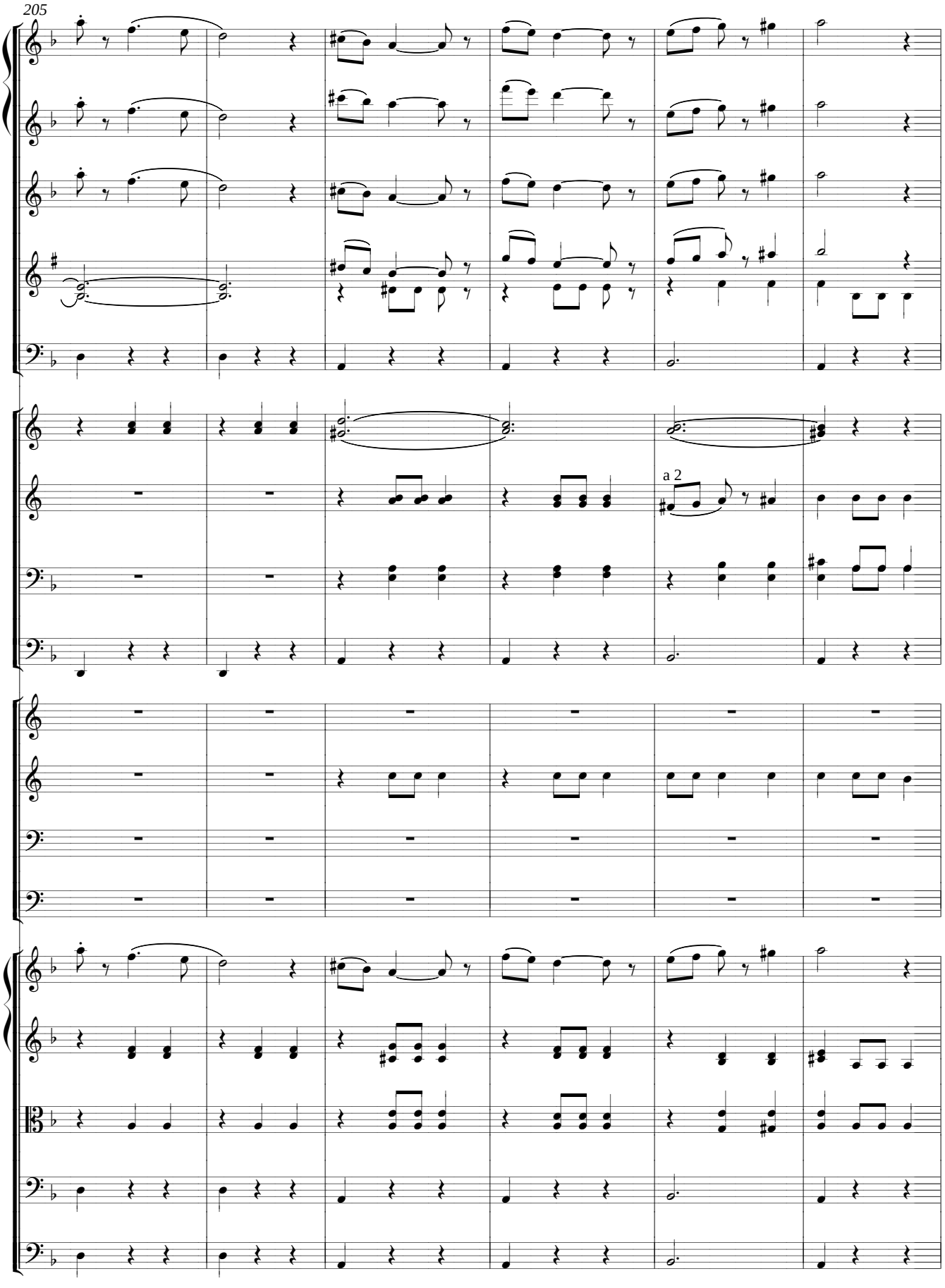
205
a 2

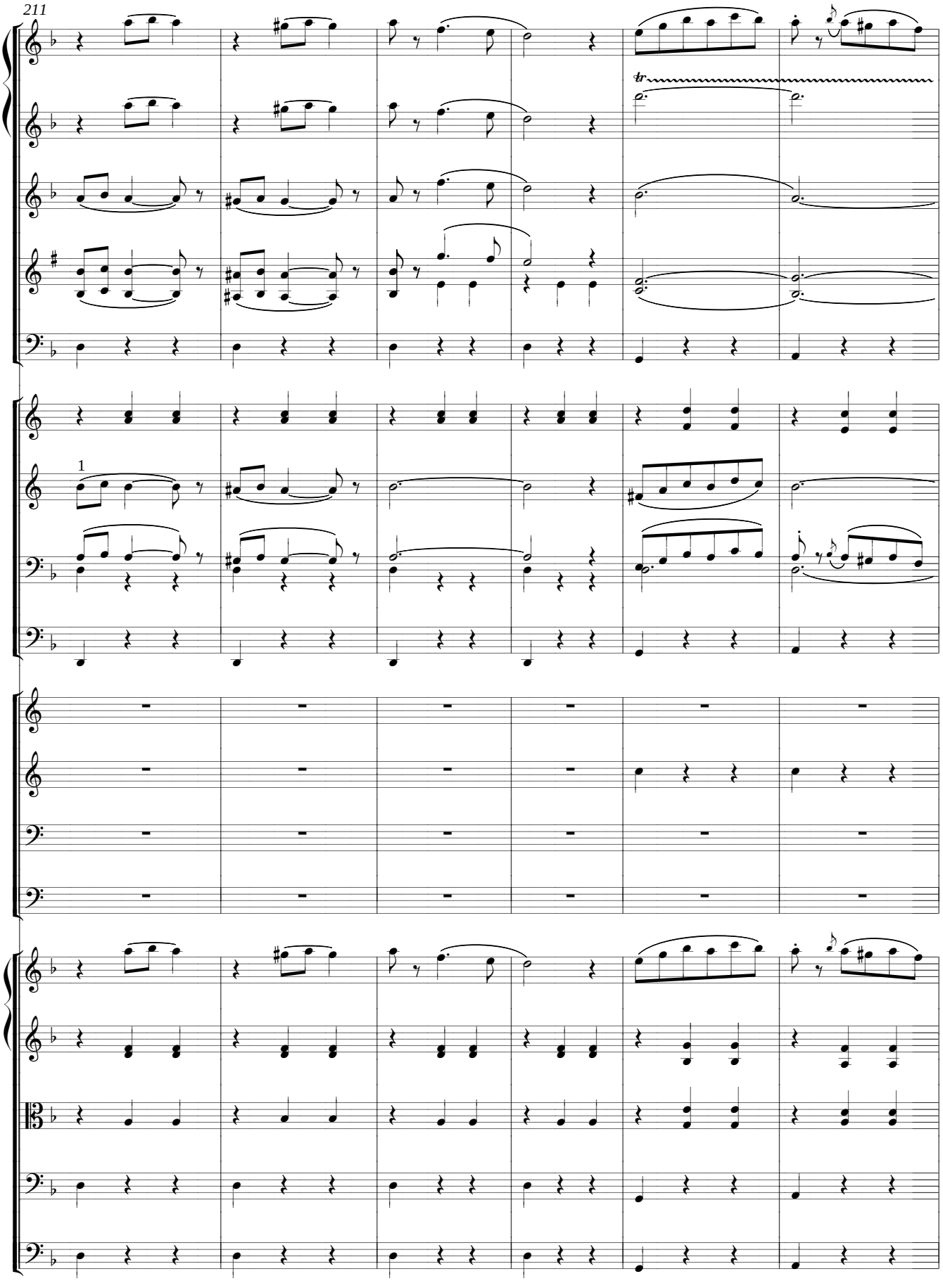
211
tr
1

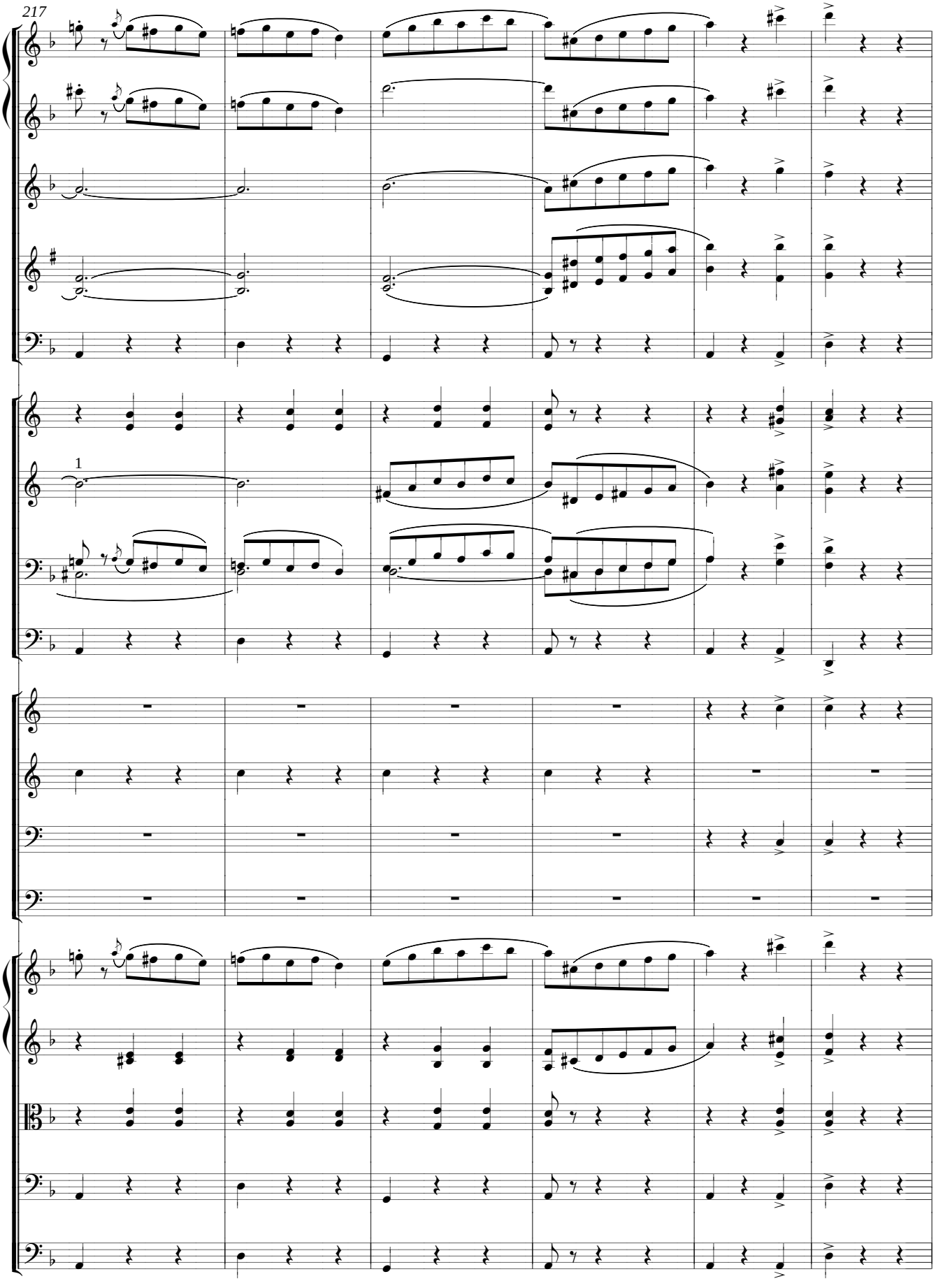
217
1

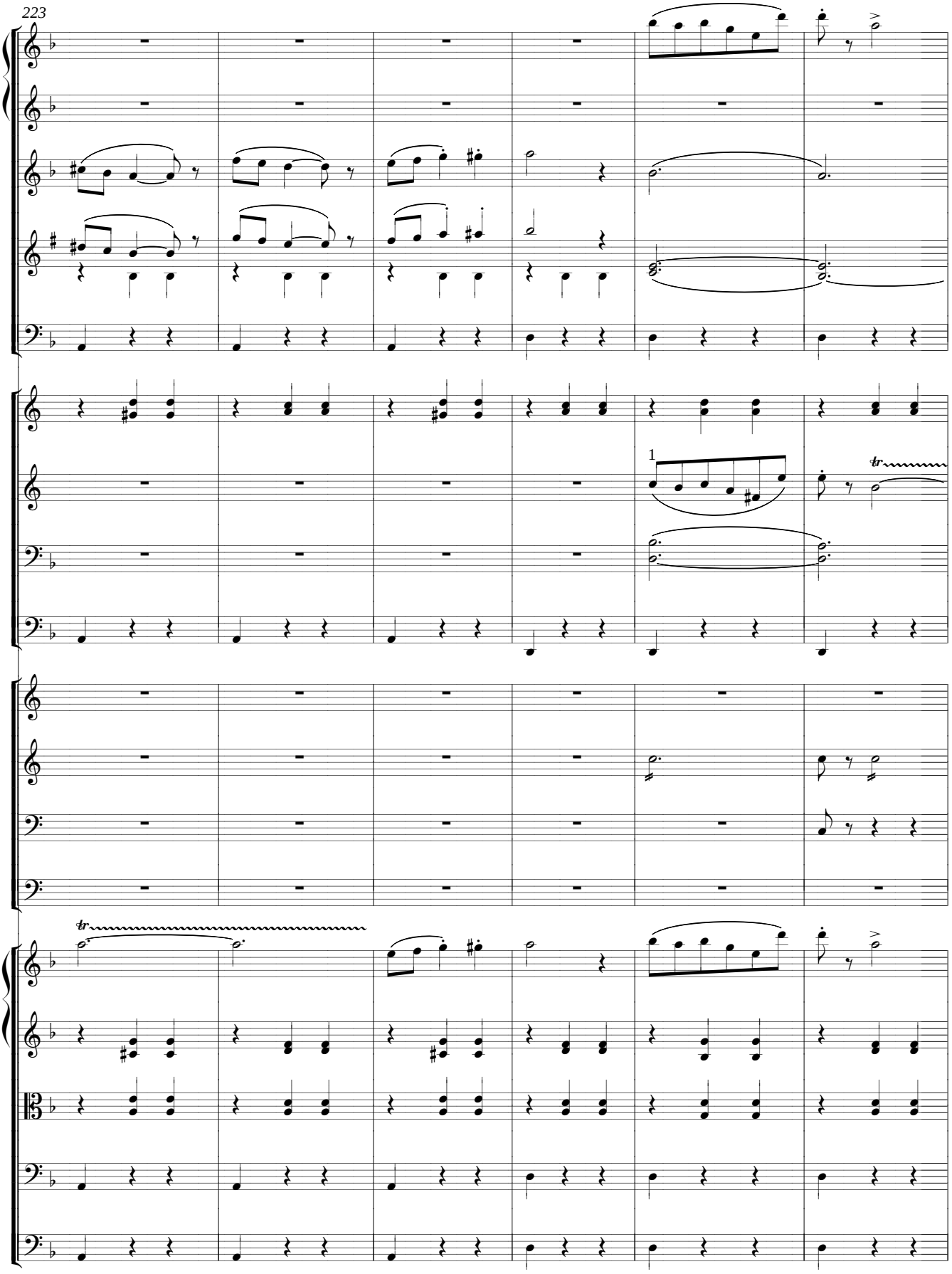
223
1
tr
tr

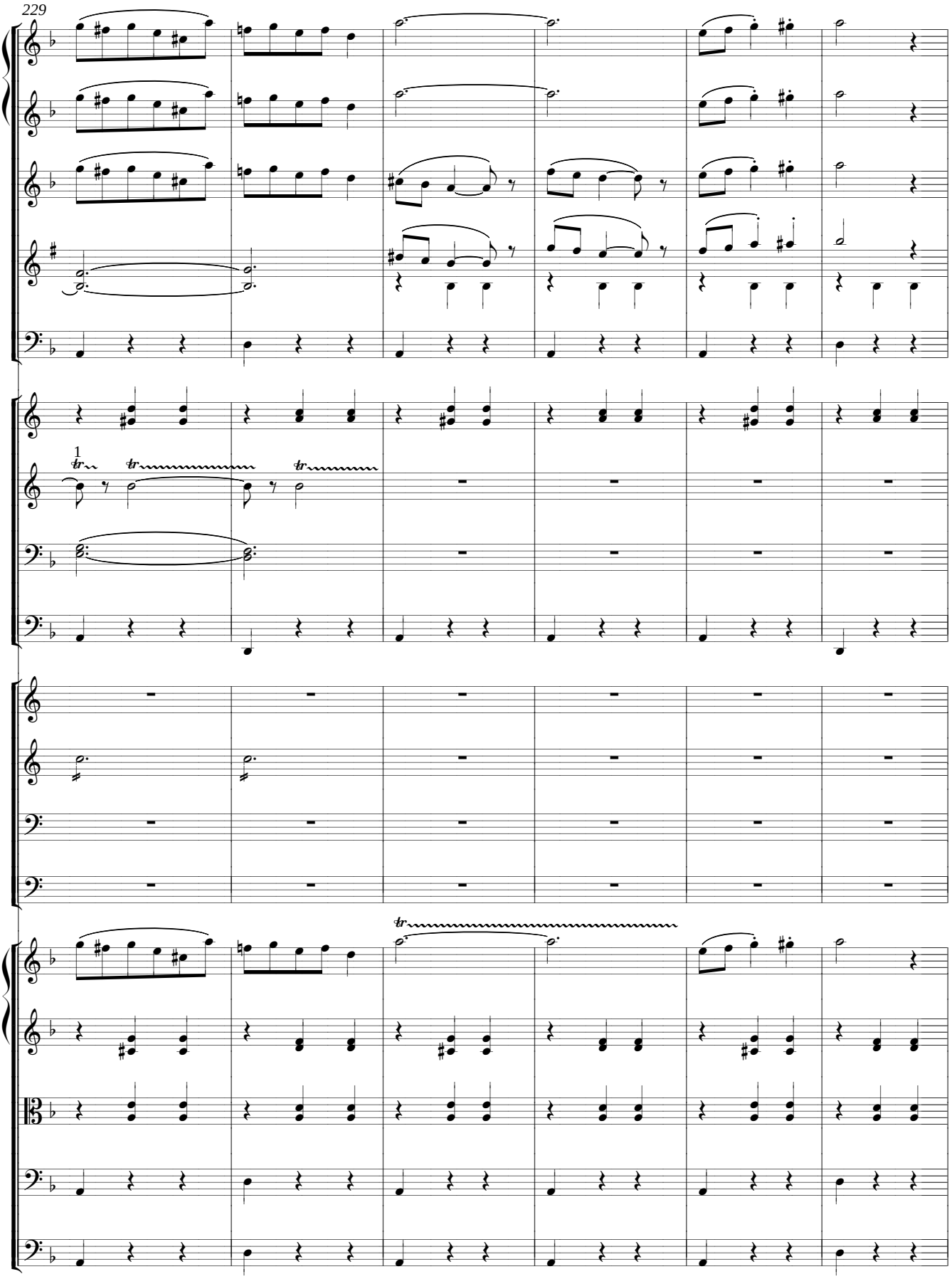
229
1
tr
tr
tr
tr

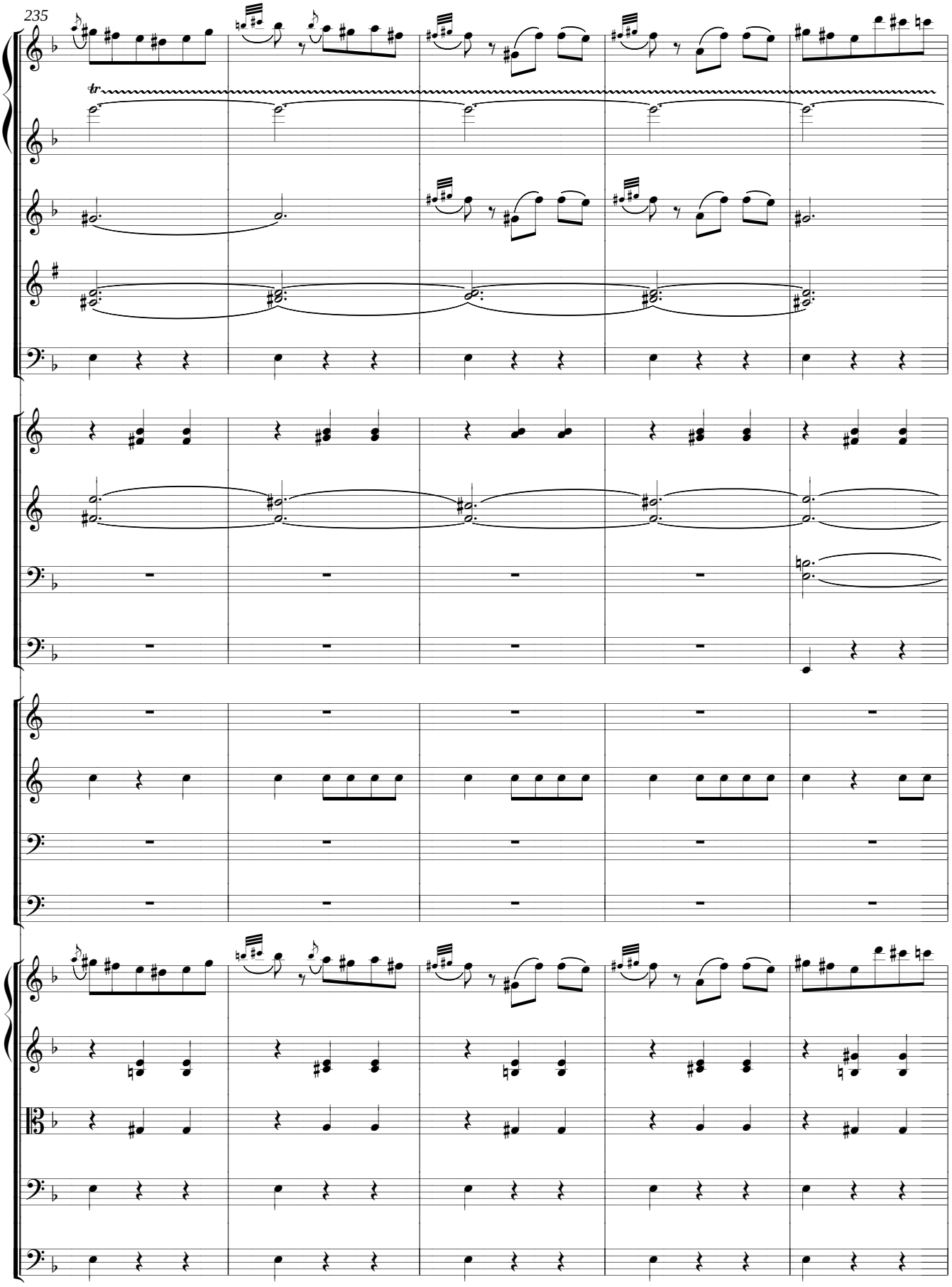
235
tr

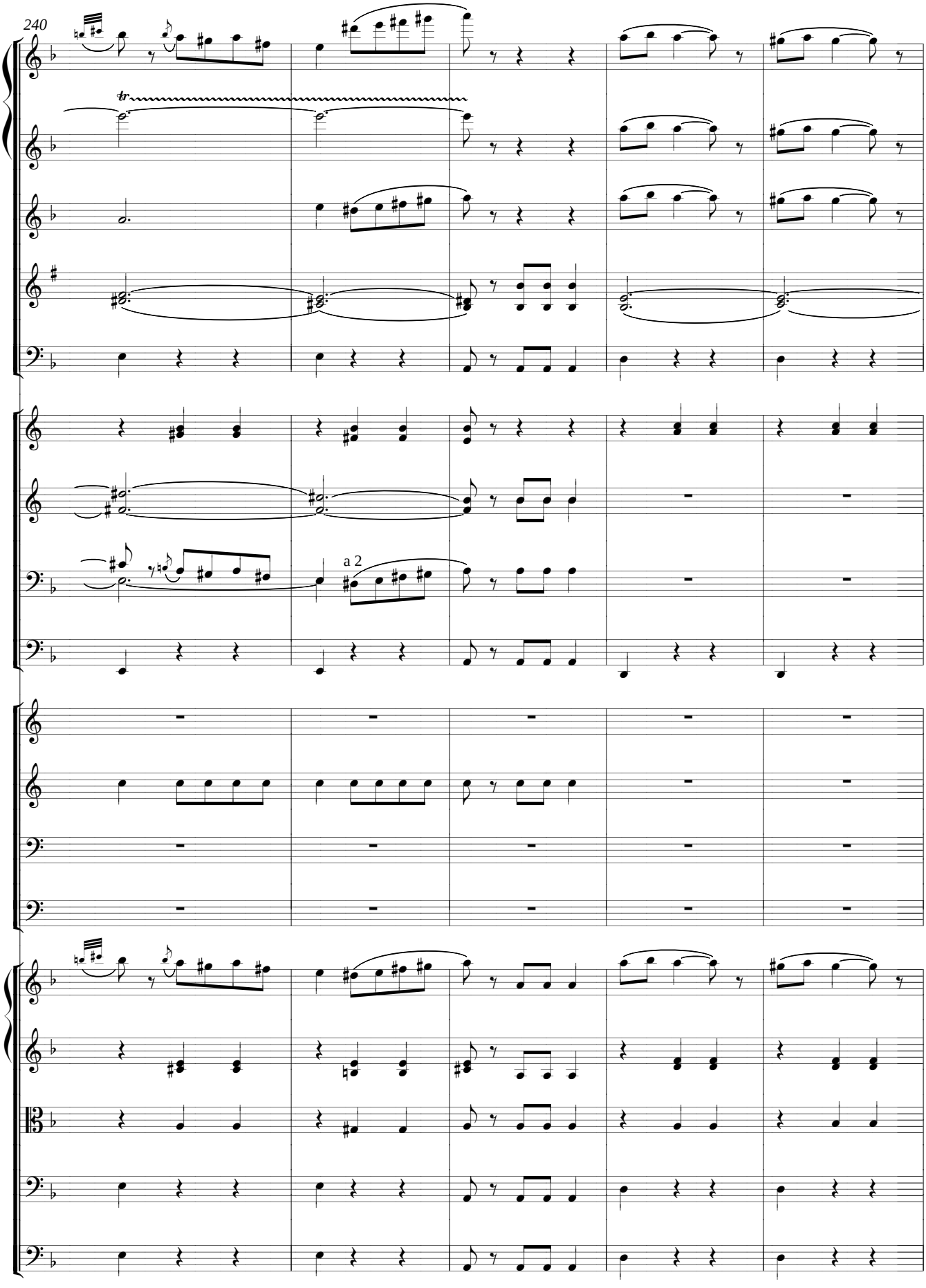
240
tr
a 2

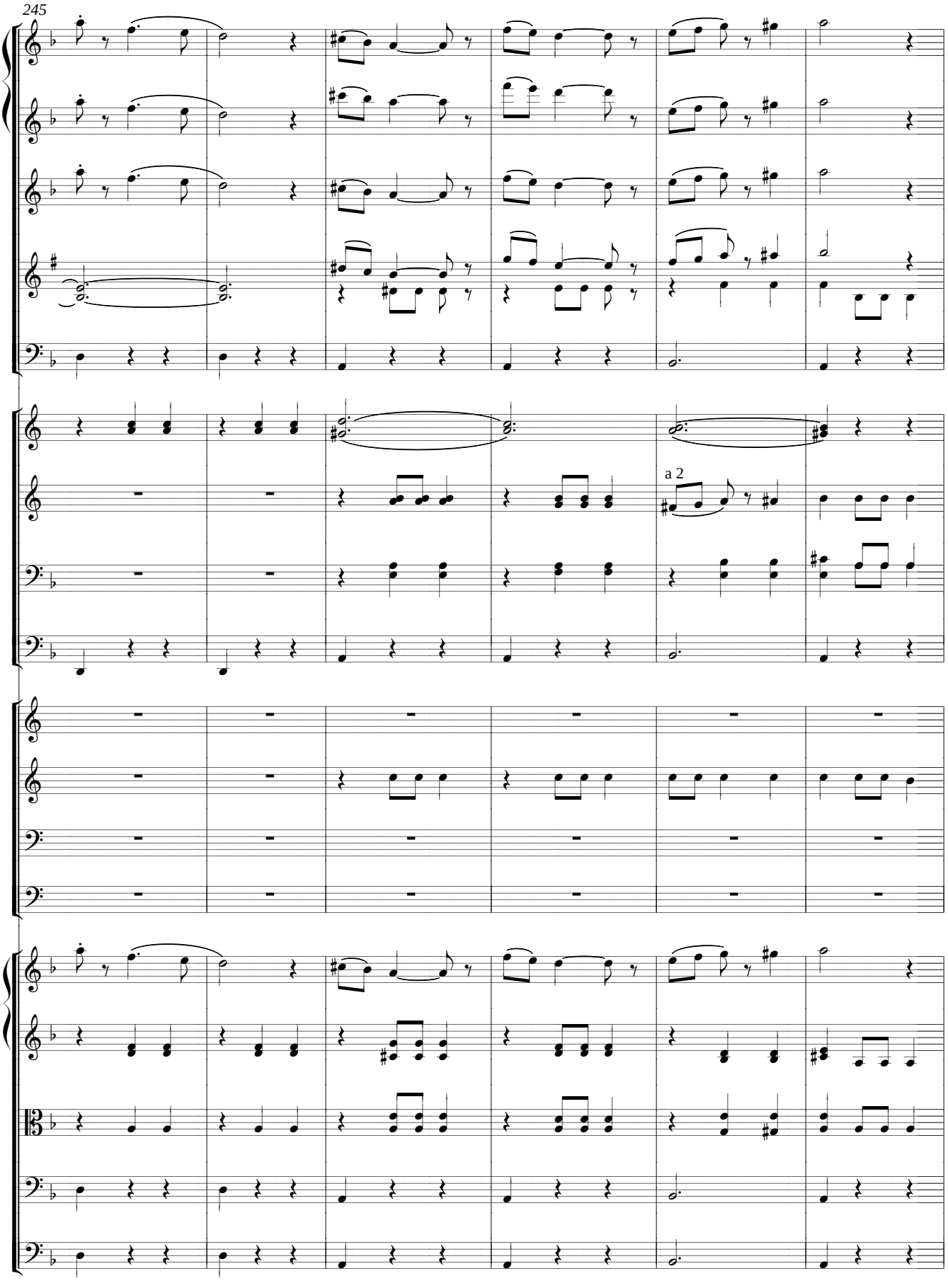
245
a 2

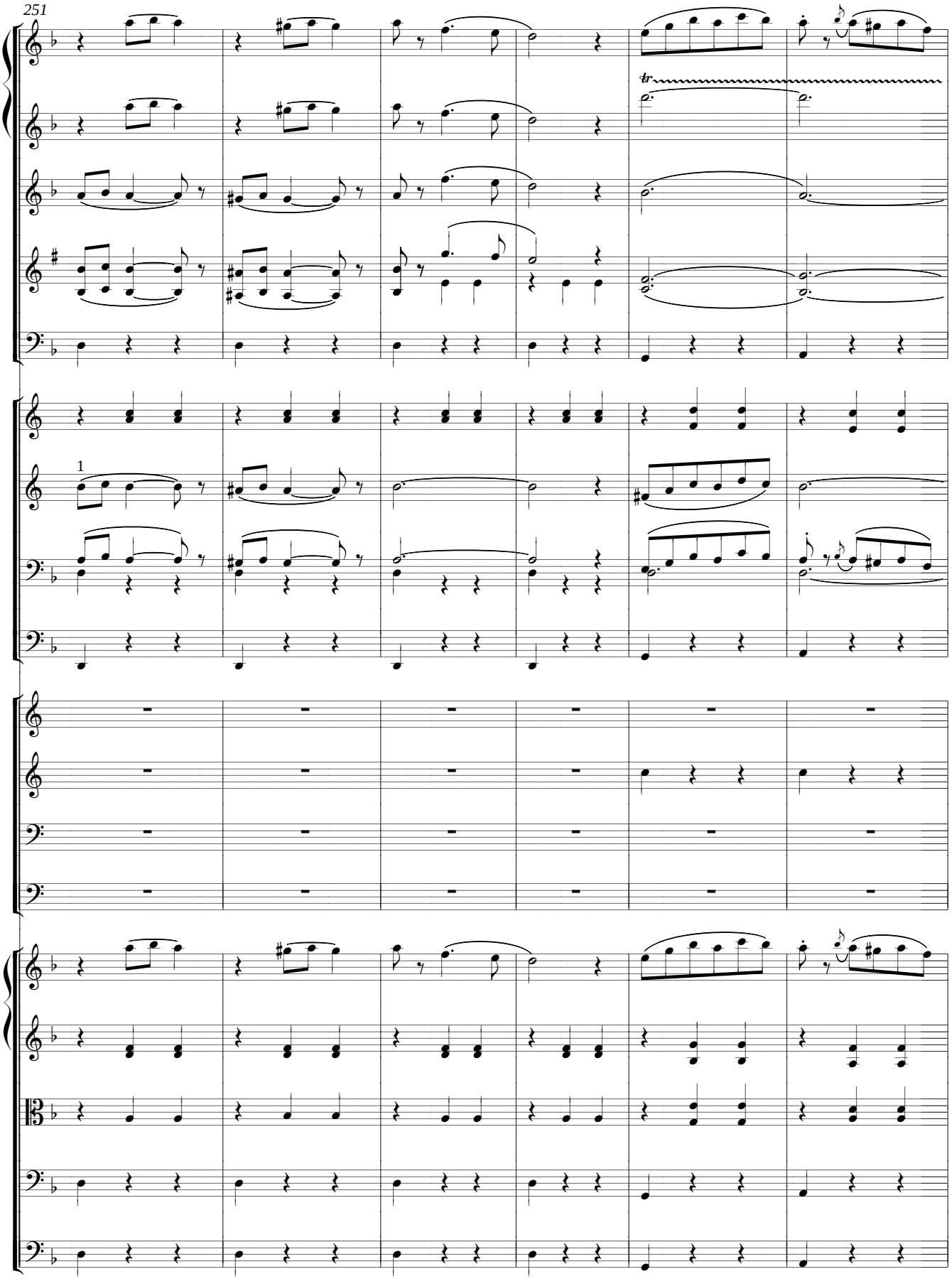
251
tr
1

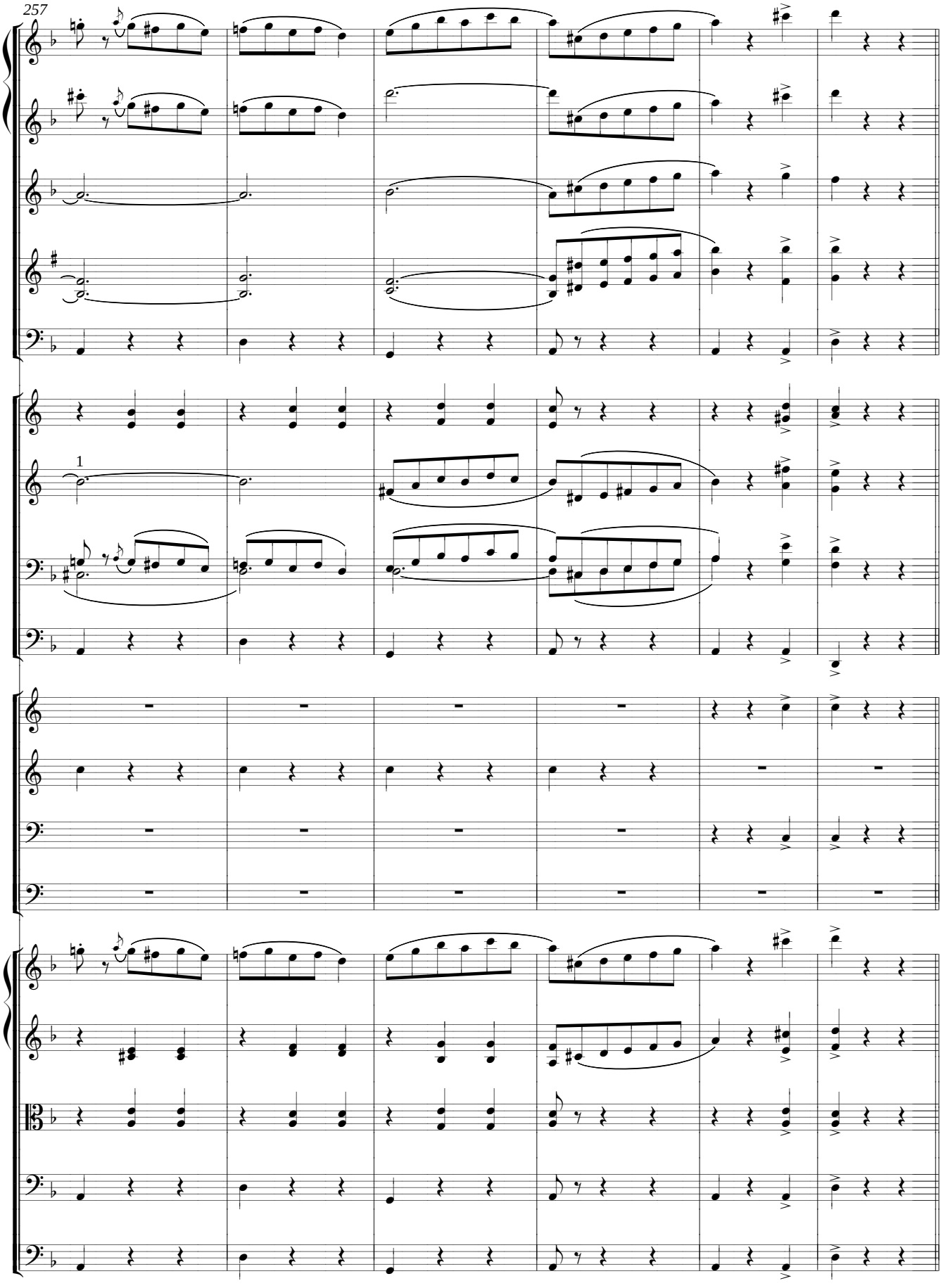
257
1

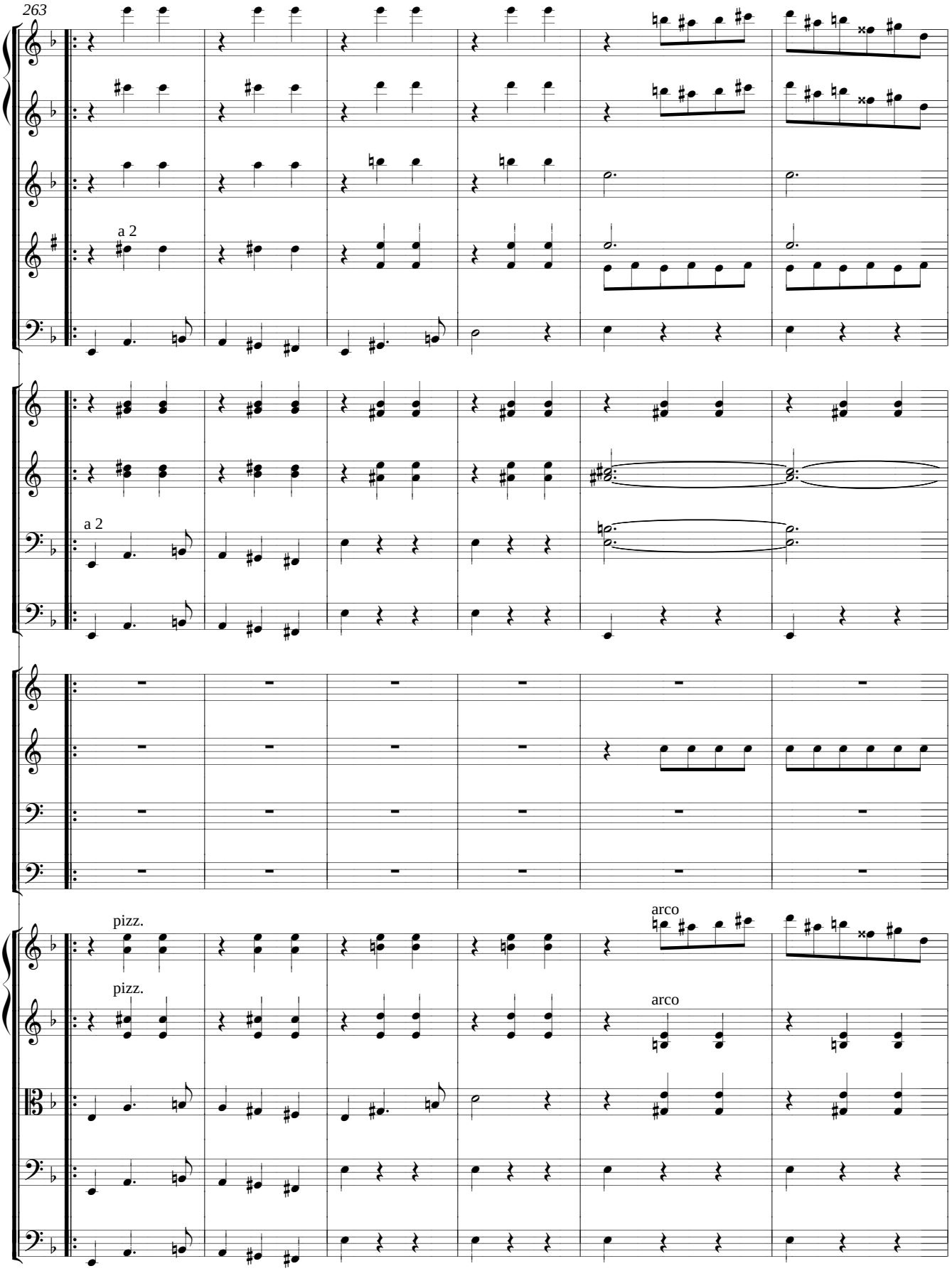
263
a 2
a 2
pizz.
pizz.
arco
arco

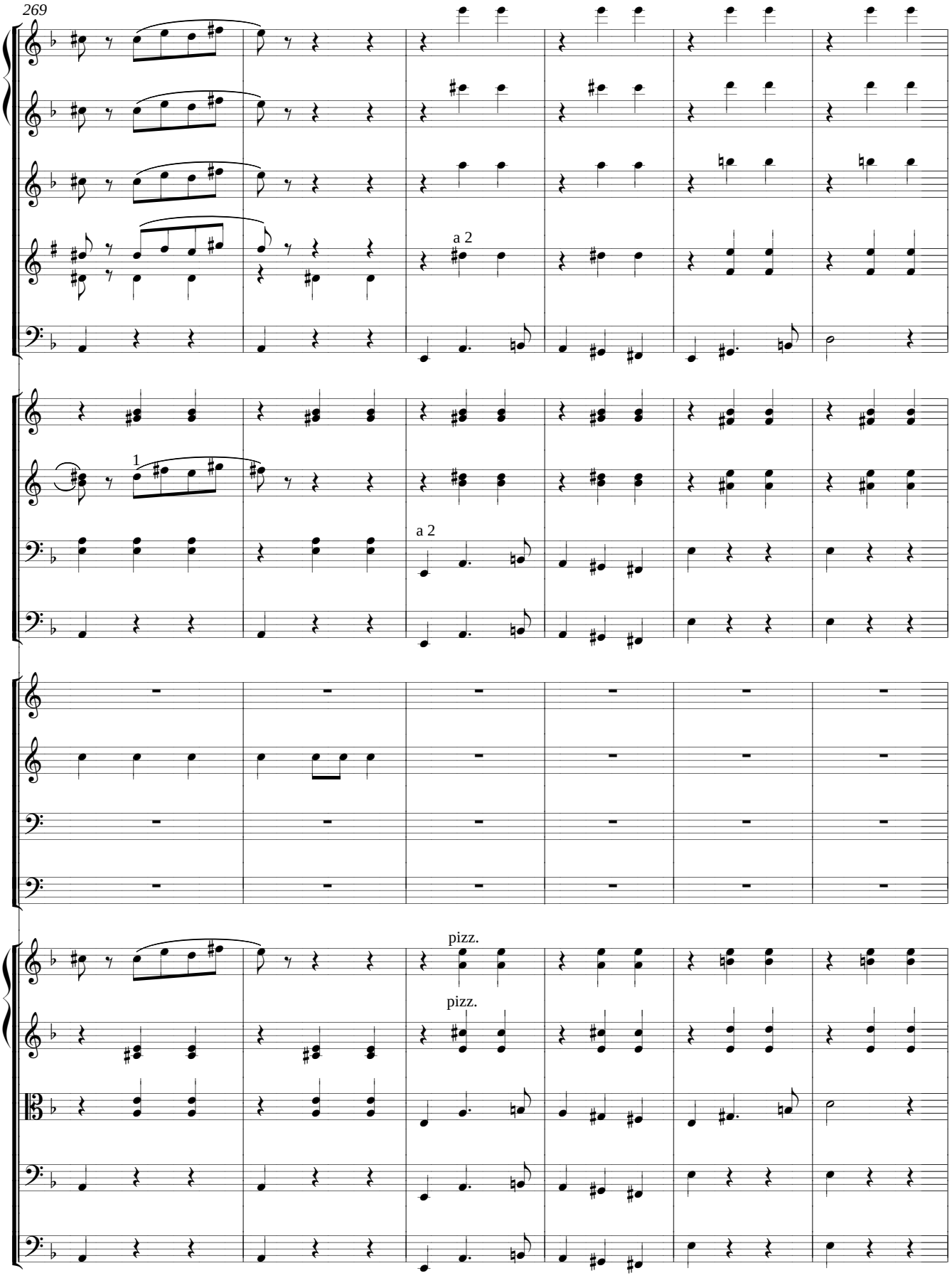
269
a 2
1
a 2
pizz.
pizz.

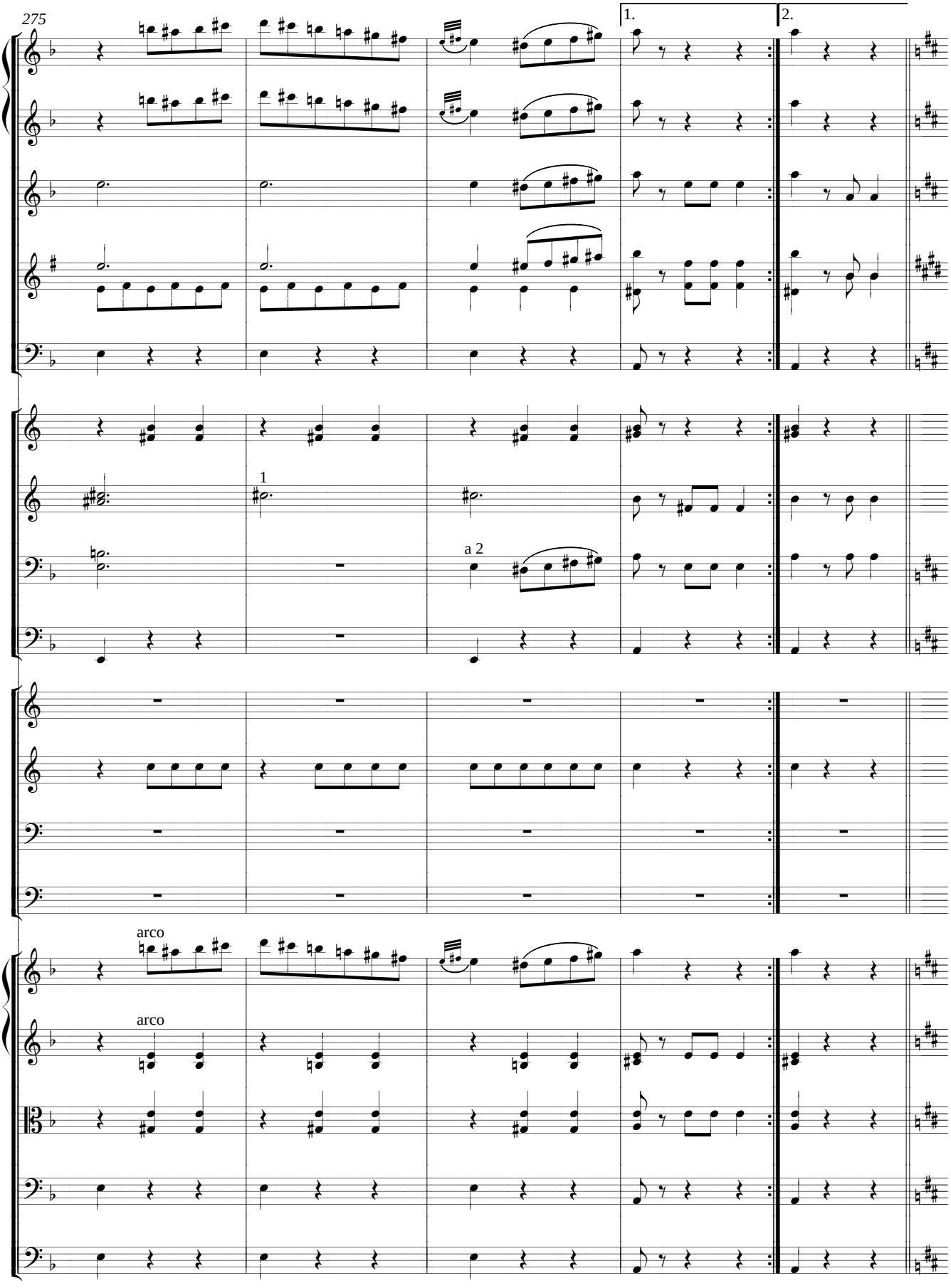
275
1.
2.
1
a 2
arco
arco

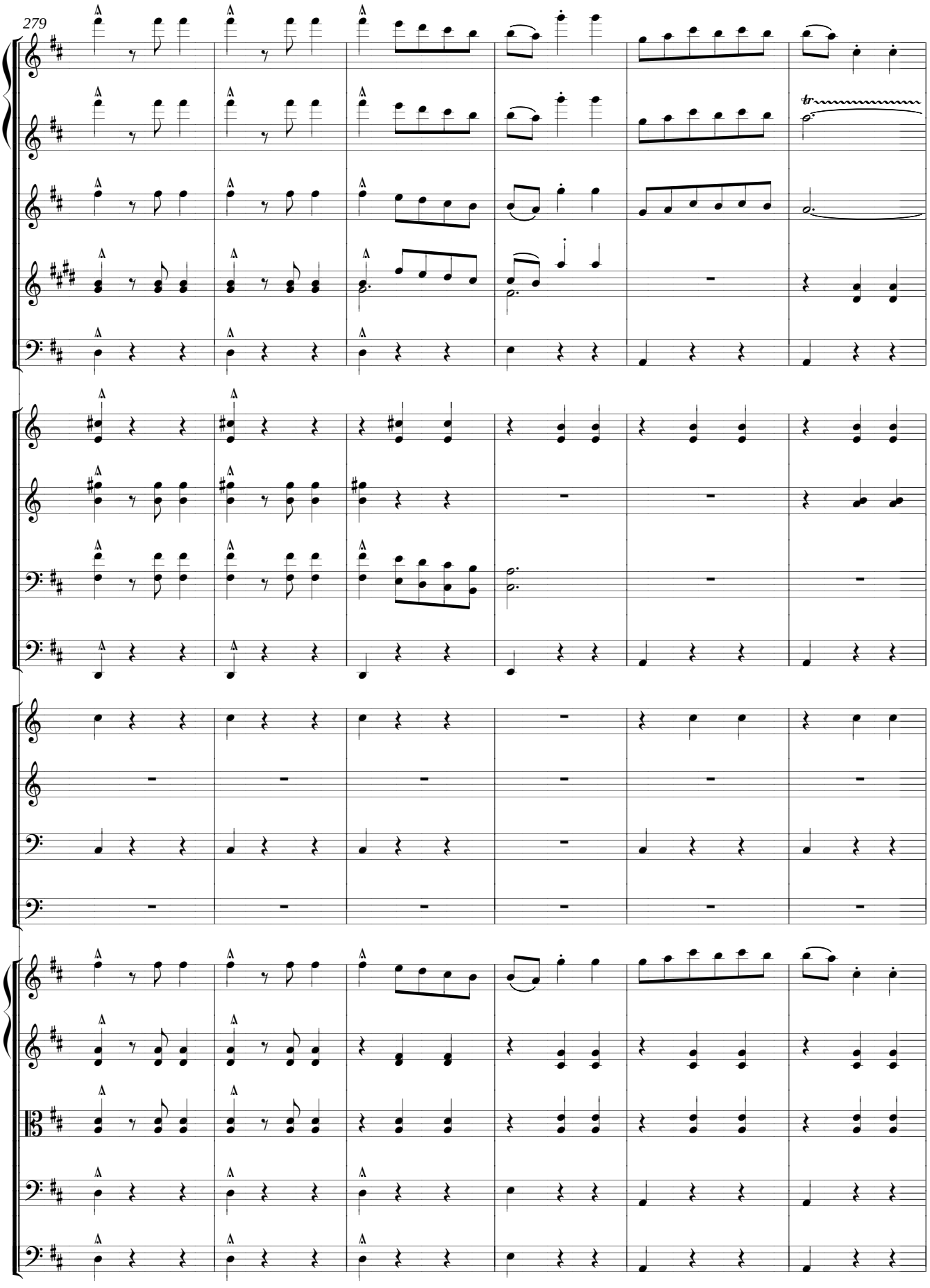
279
tr

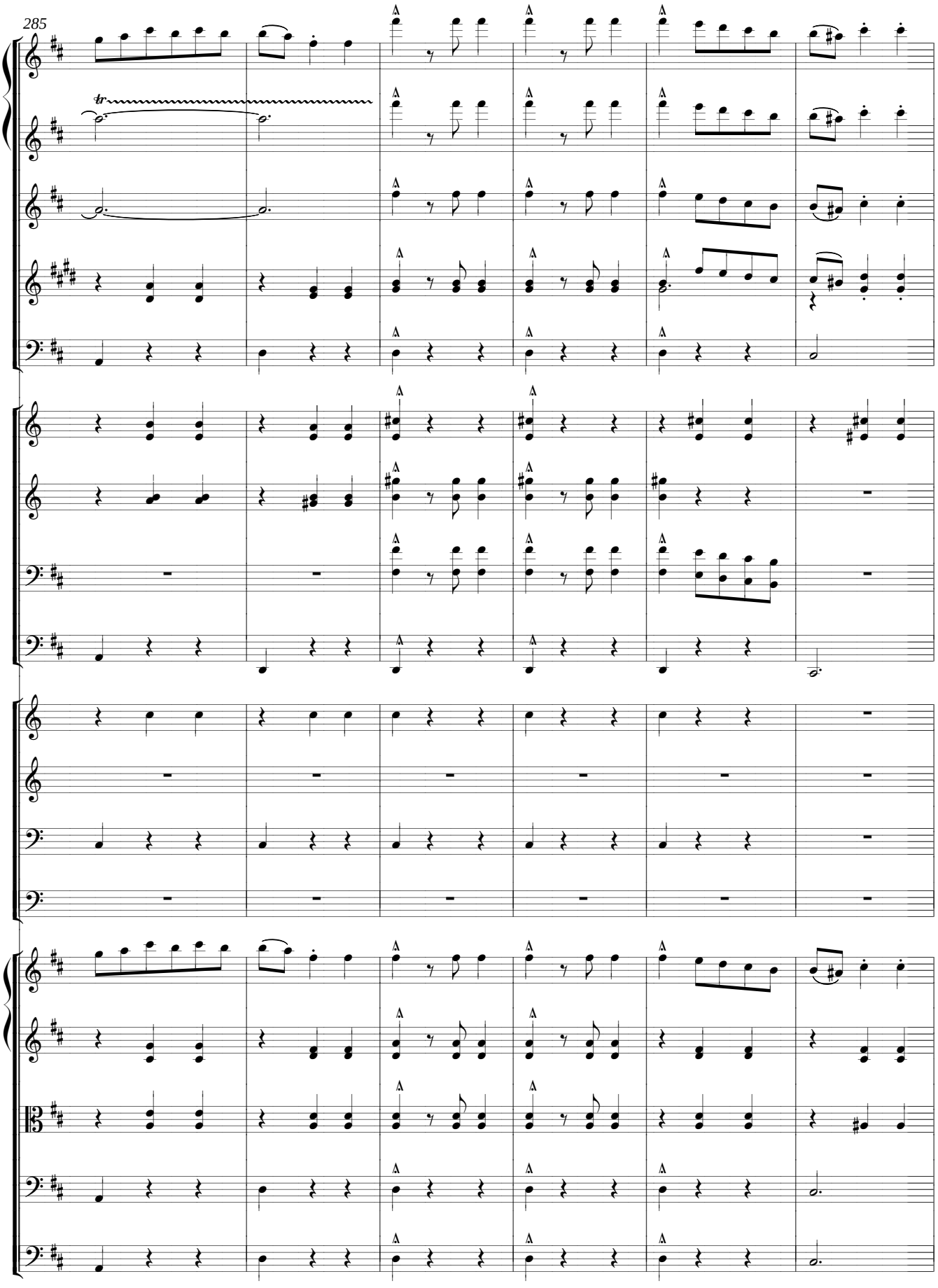
285
tr

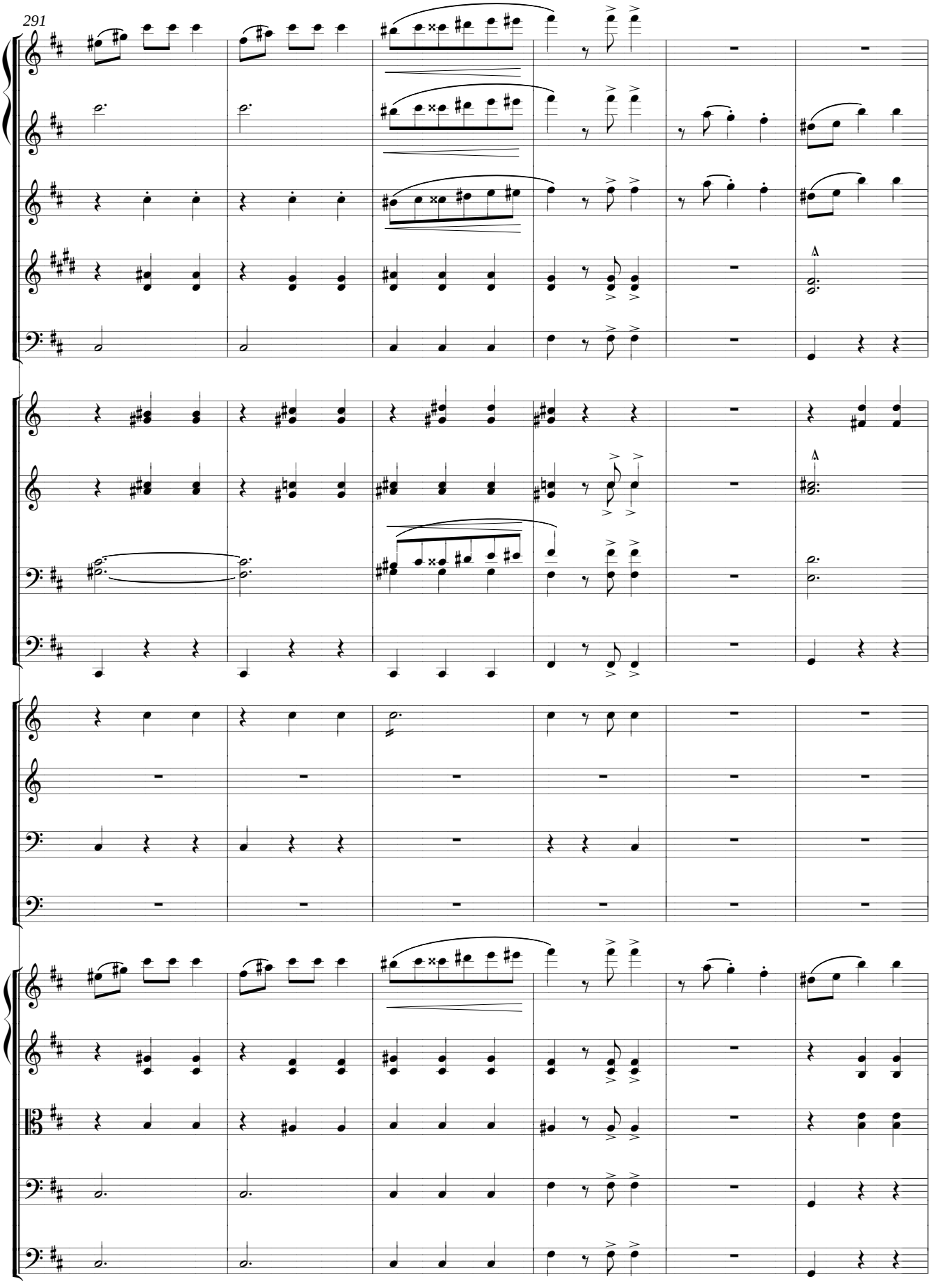
291

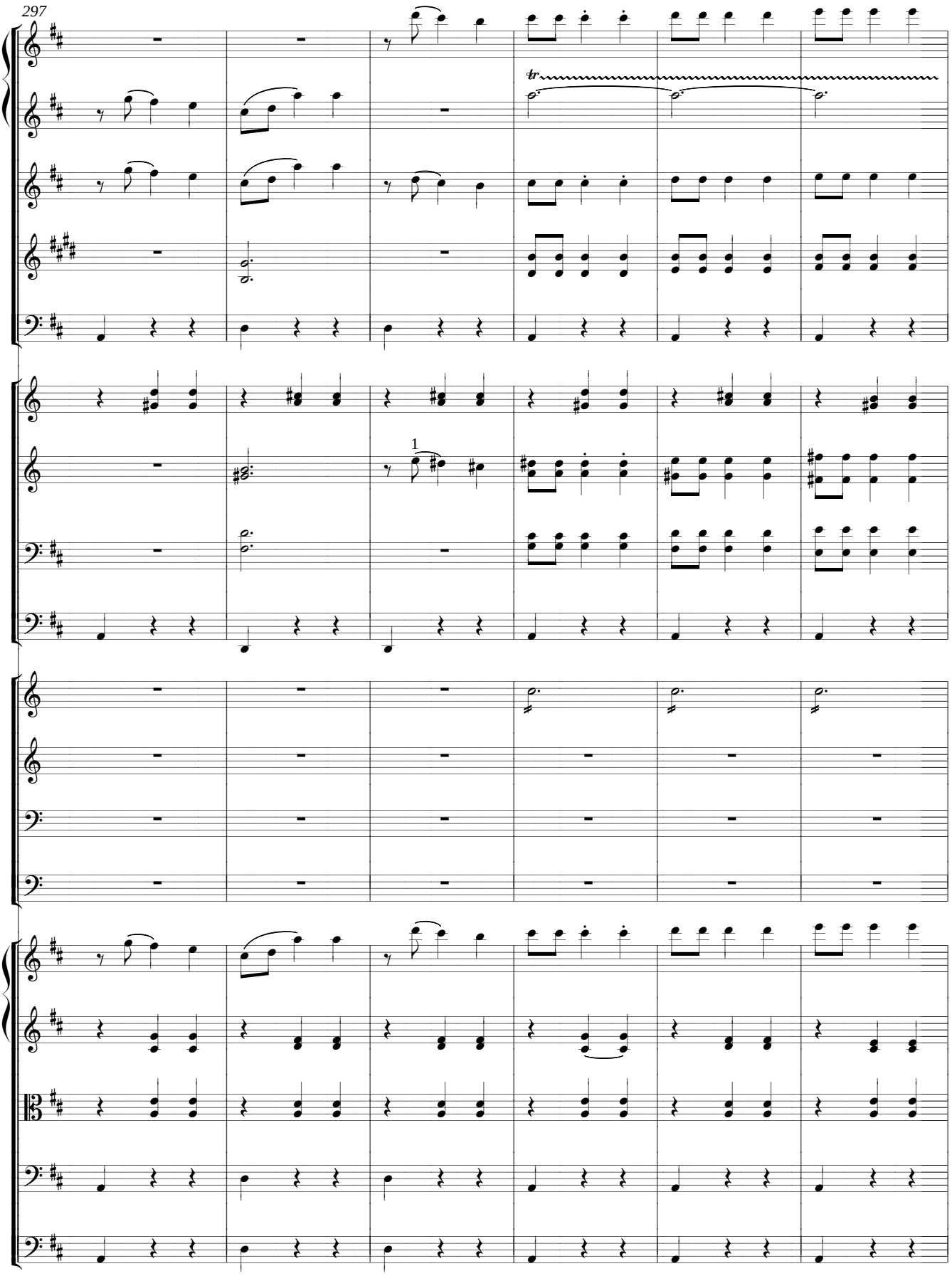
297
tr
1

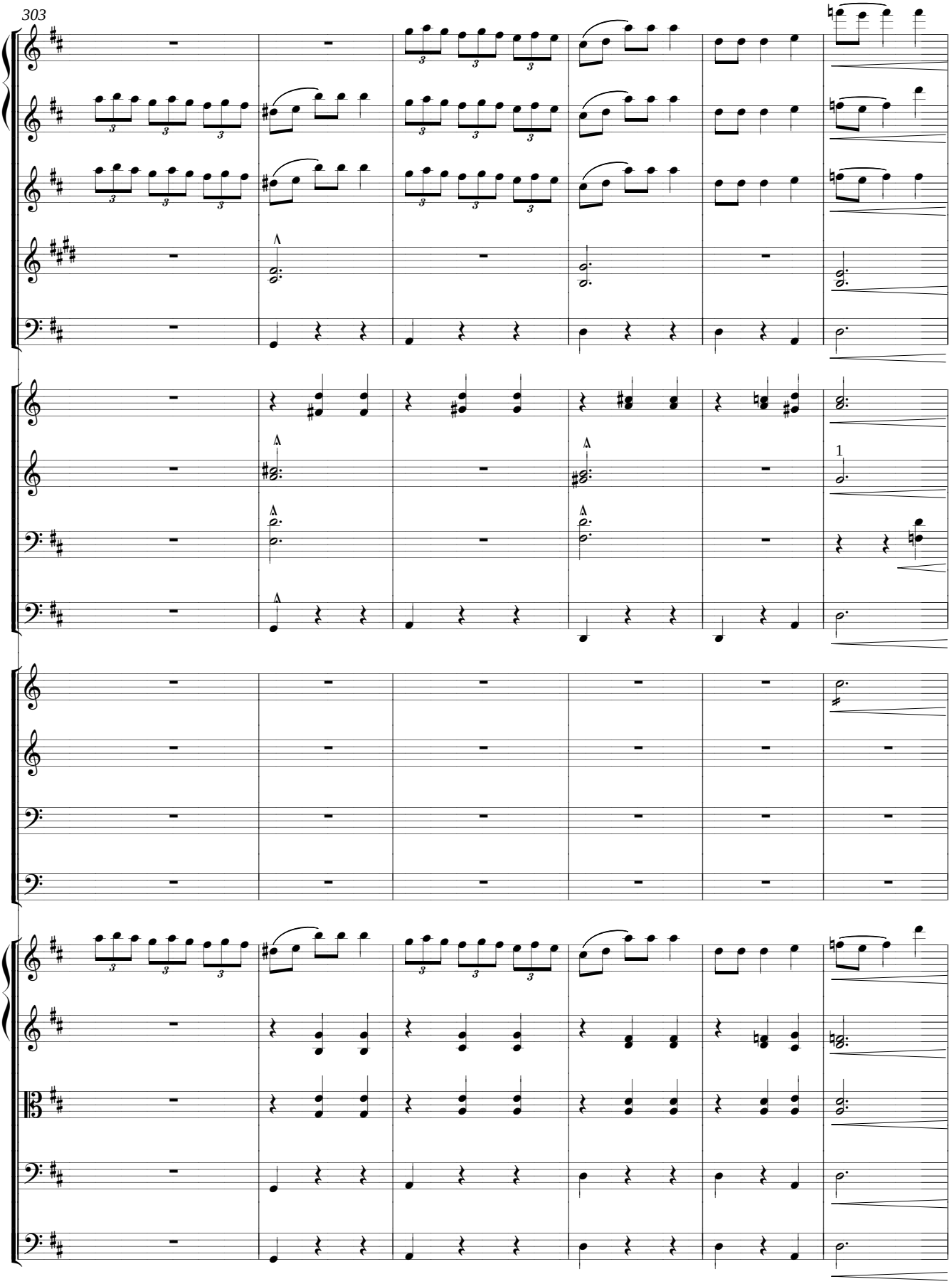
303
1

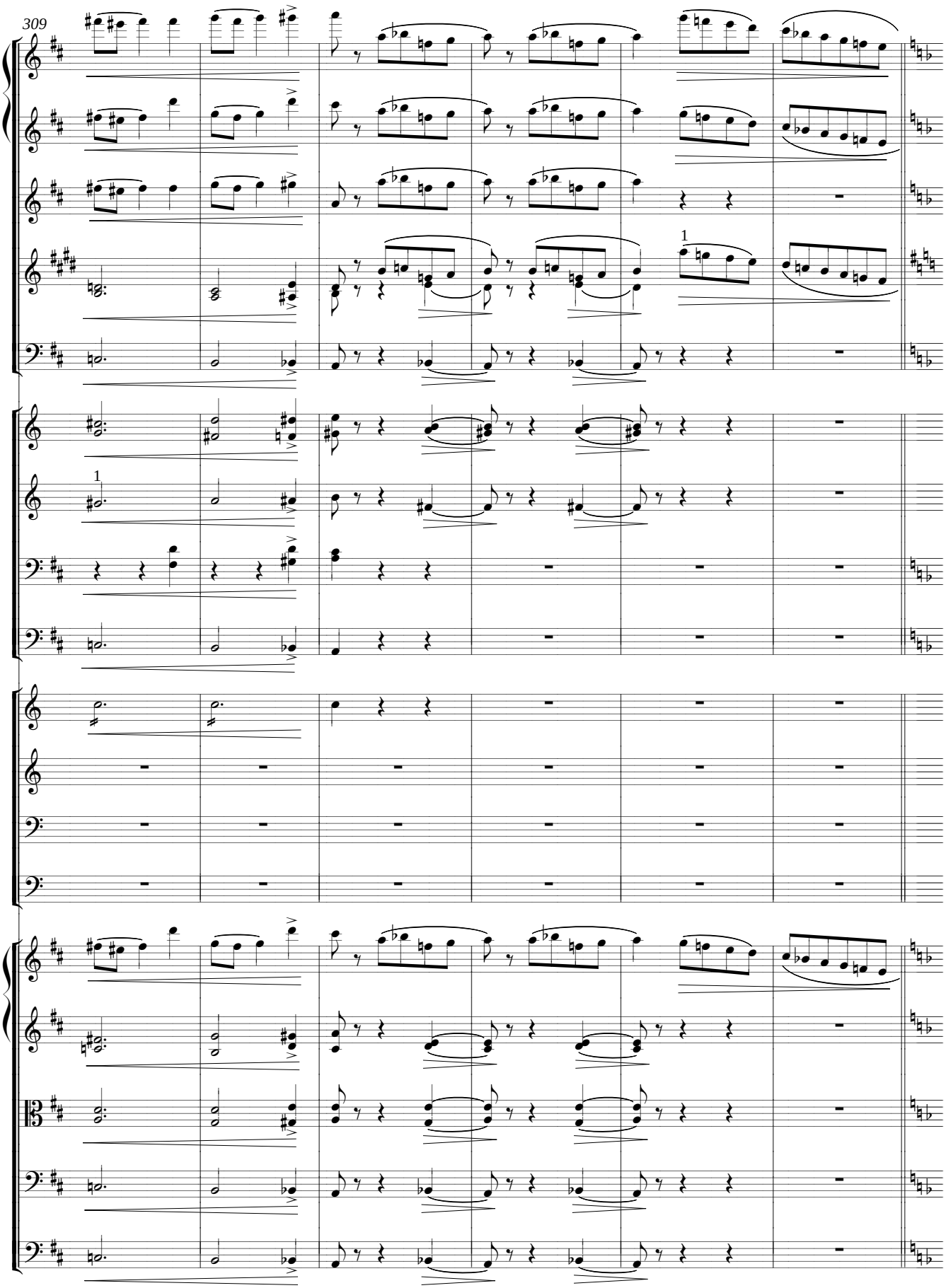
309
1
1

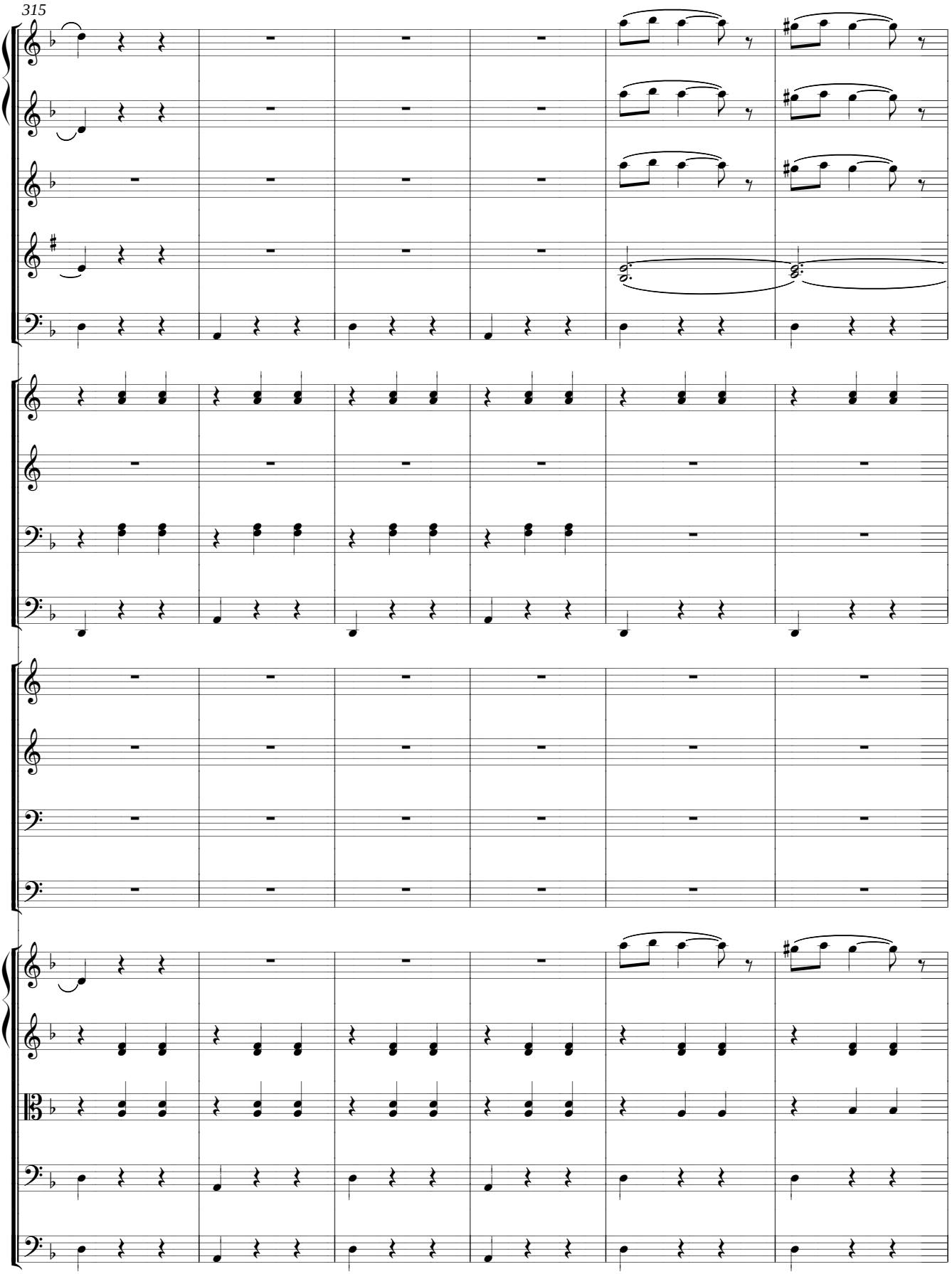
315

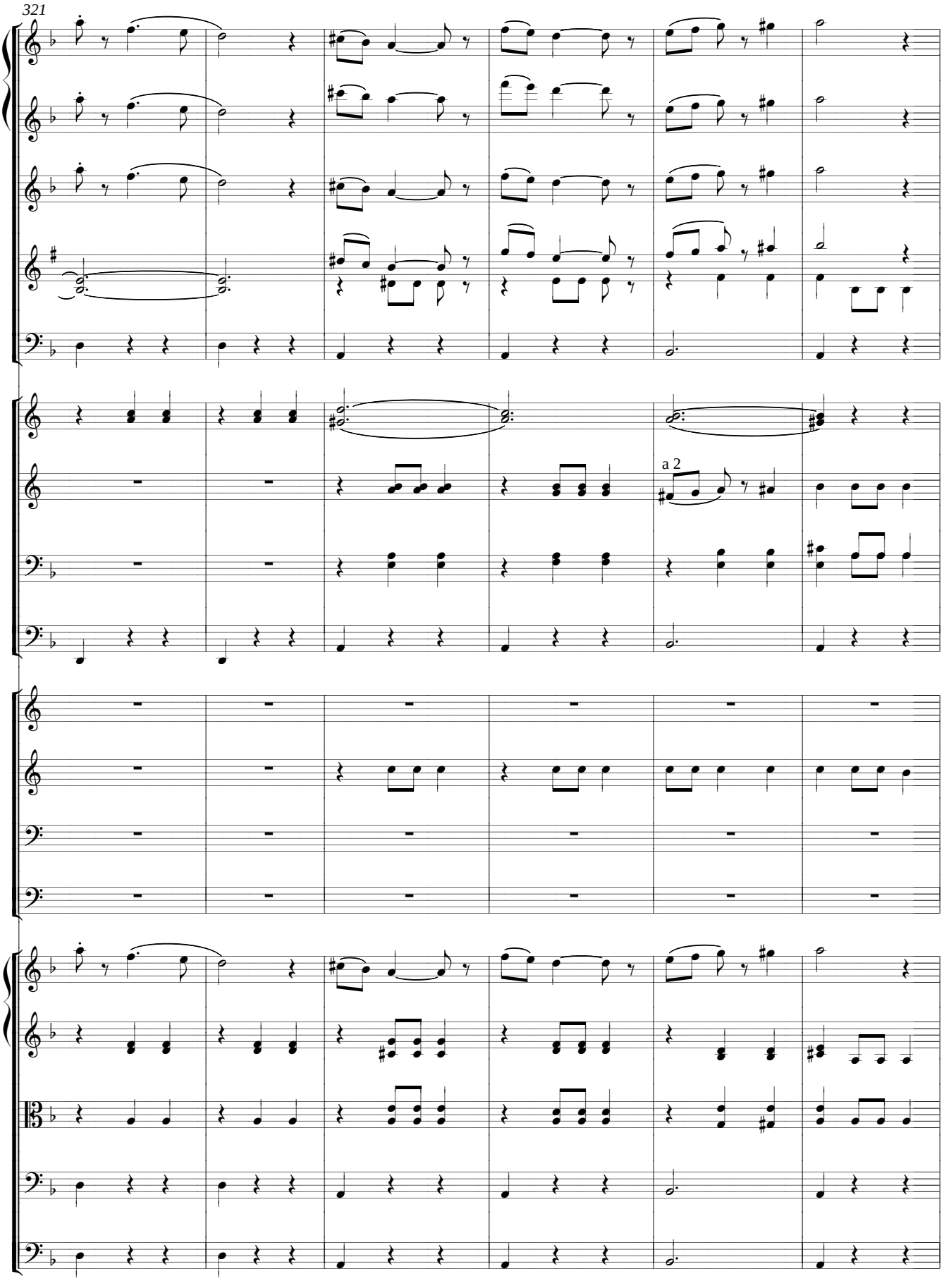
321
a 2

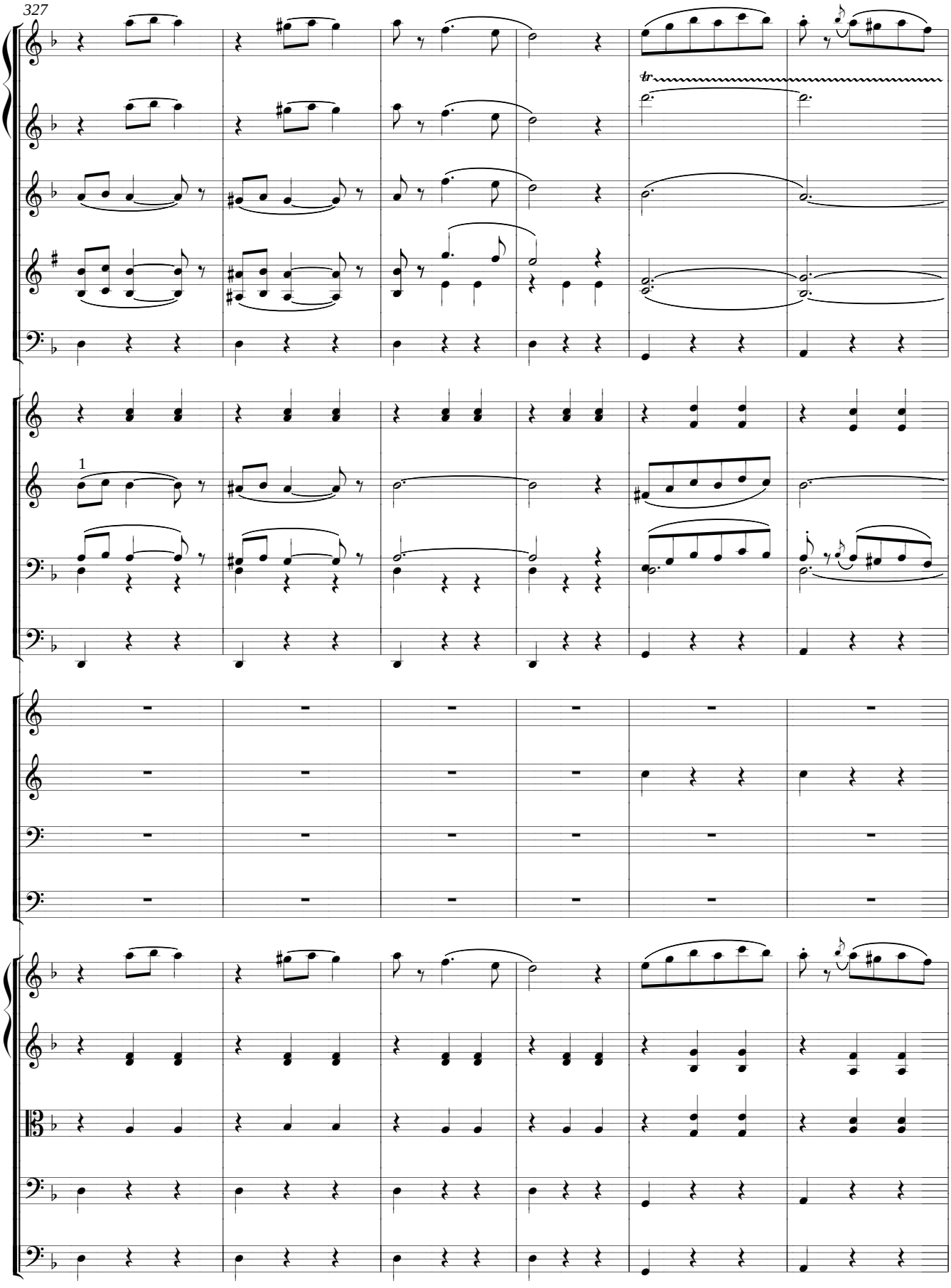
327
tr
1

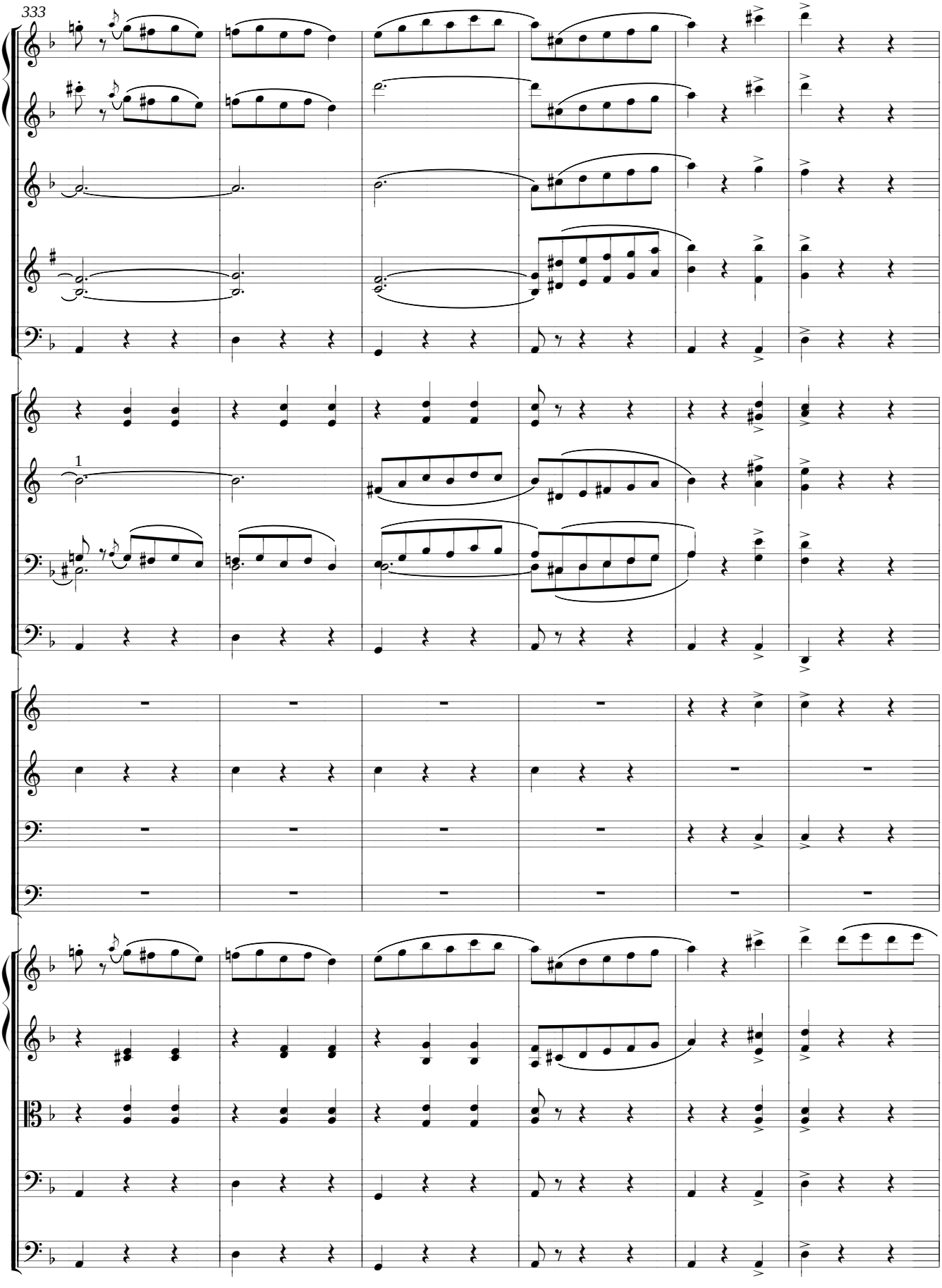
333
1

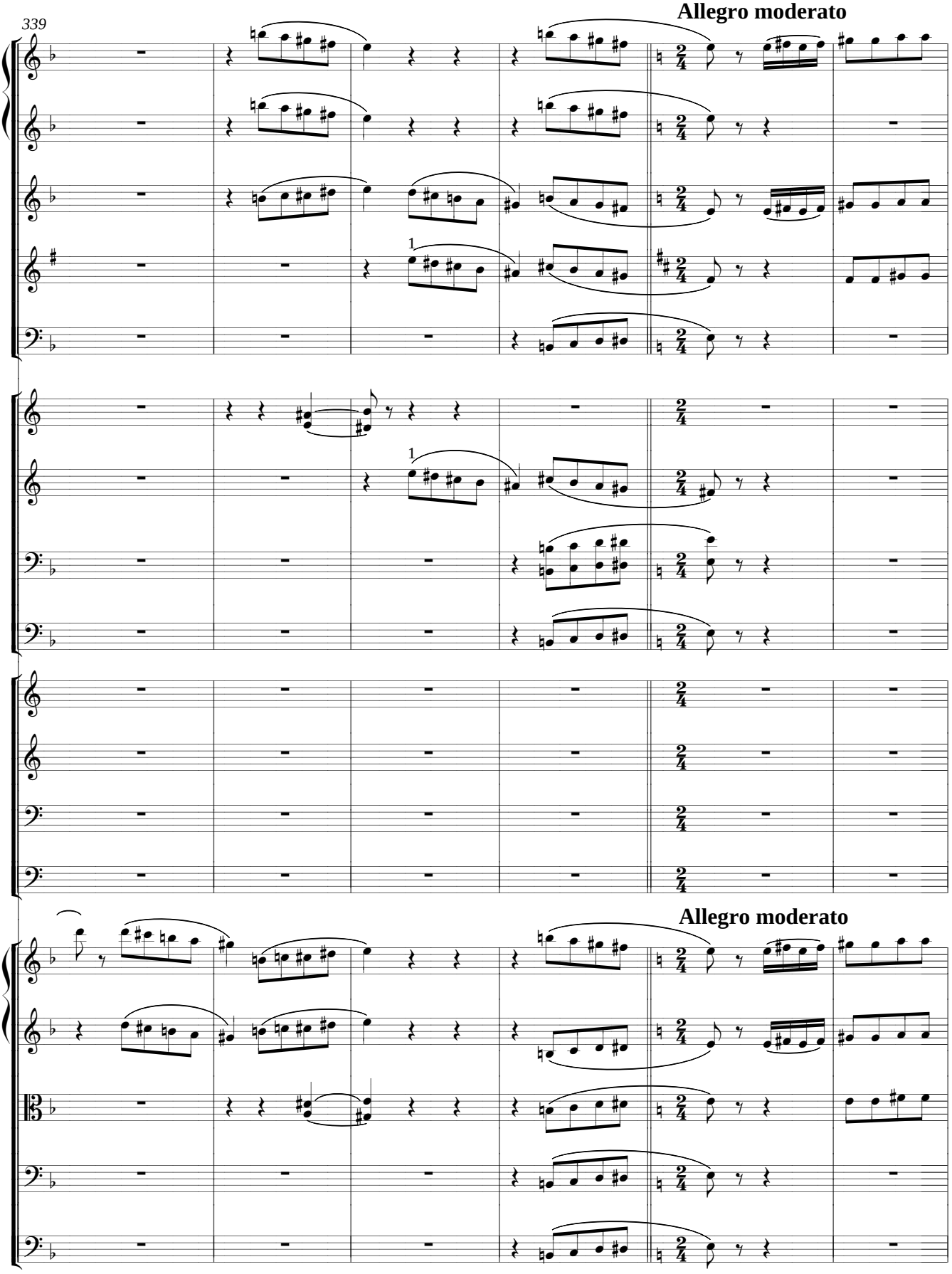
339
Allegro moderato
1
1
Allegro moderato

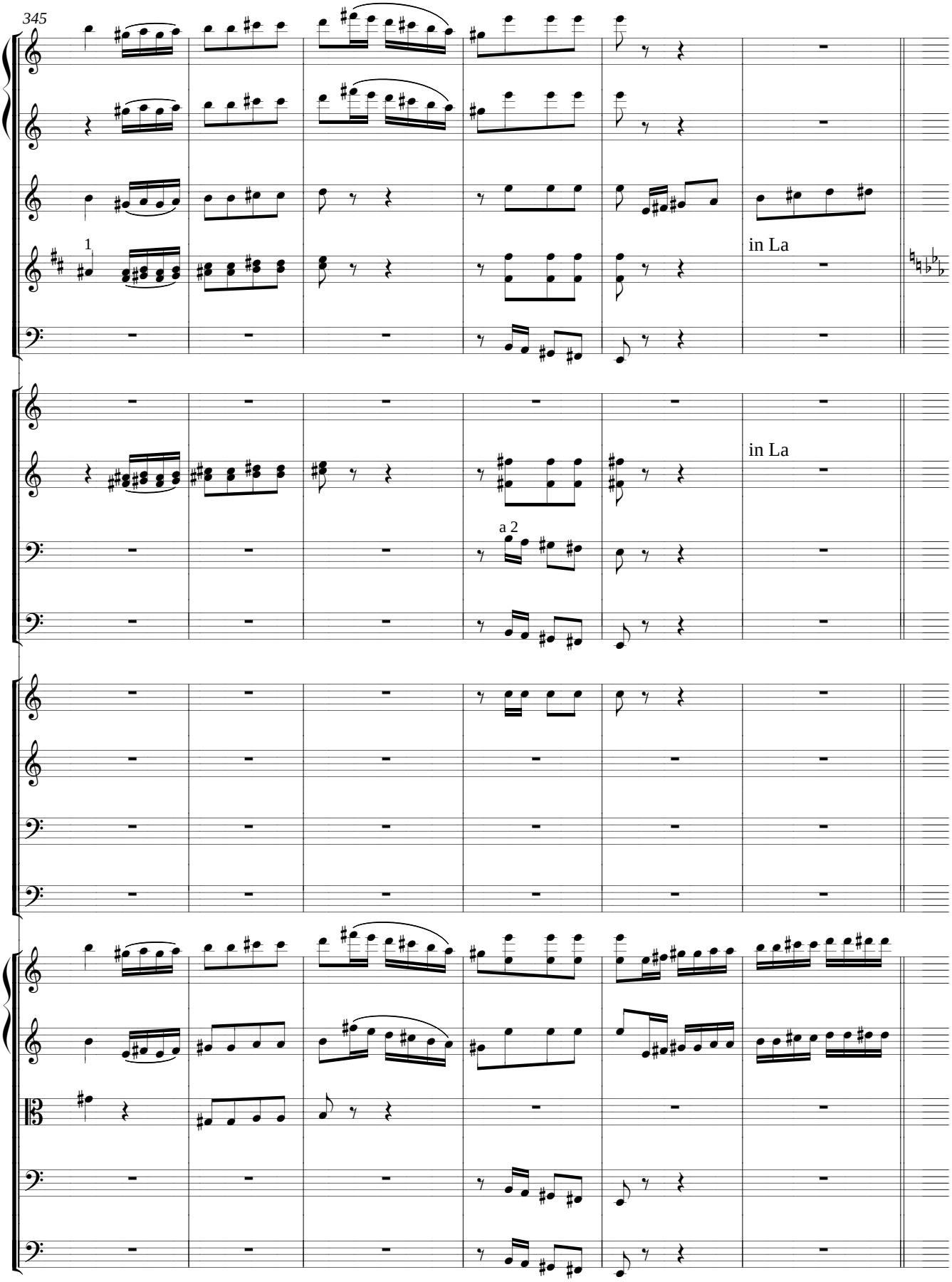
345
1
in La
in La
a 2

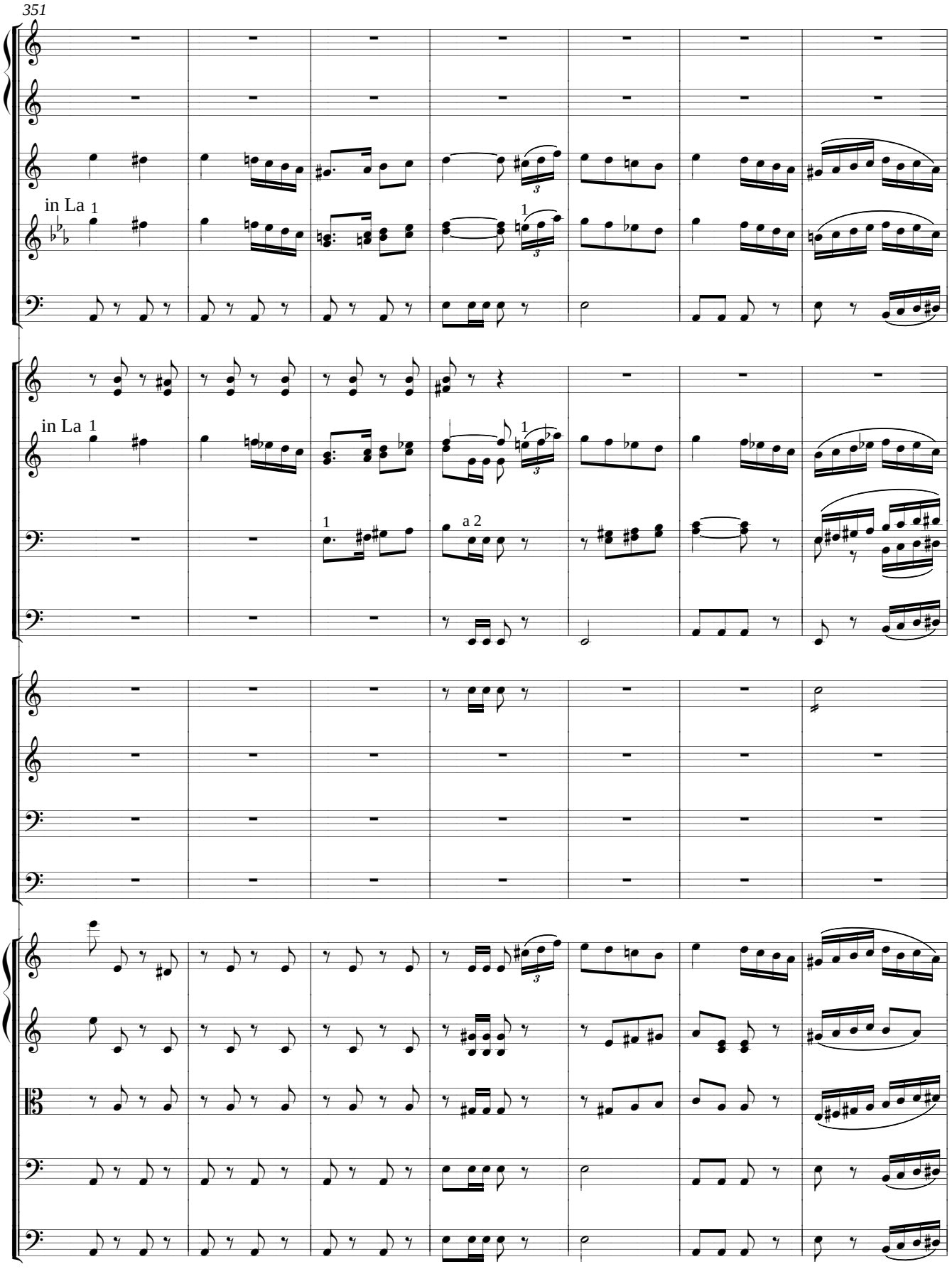
351
in La 1
in La 1
1
a 2

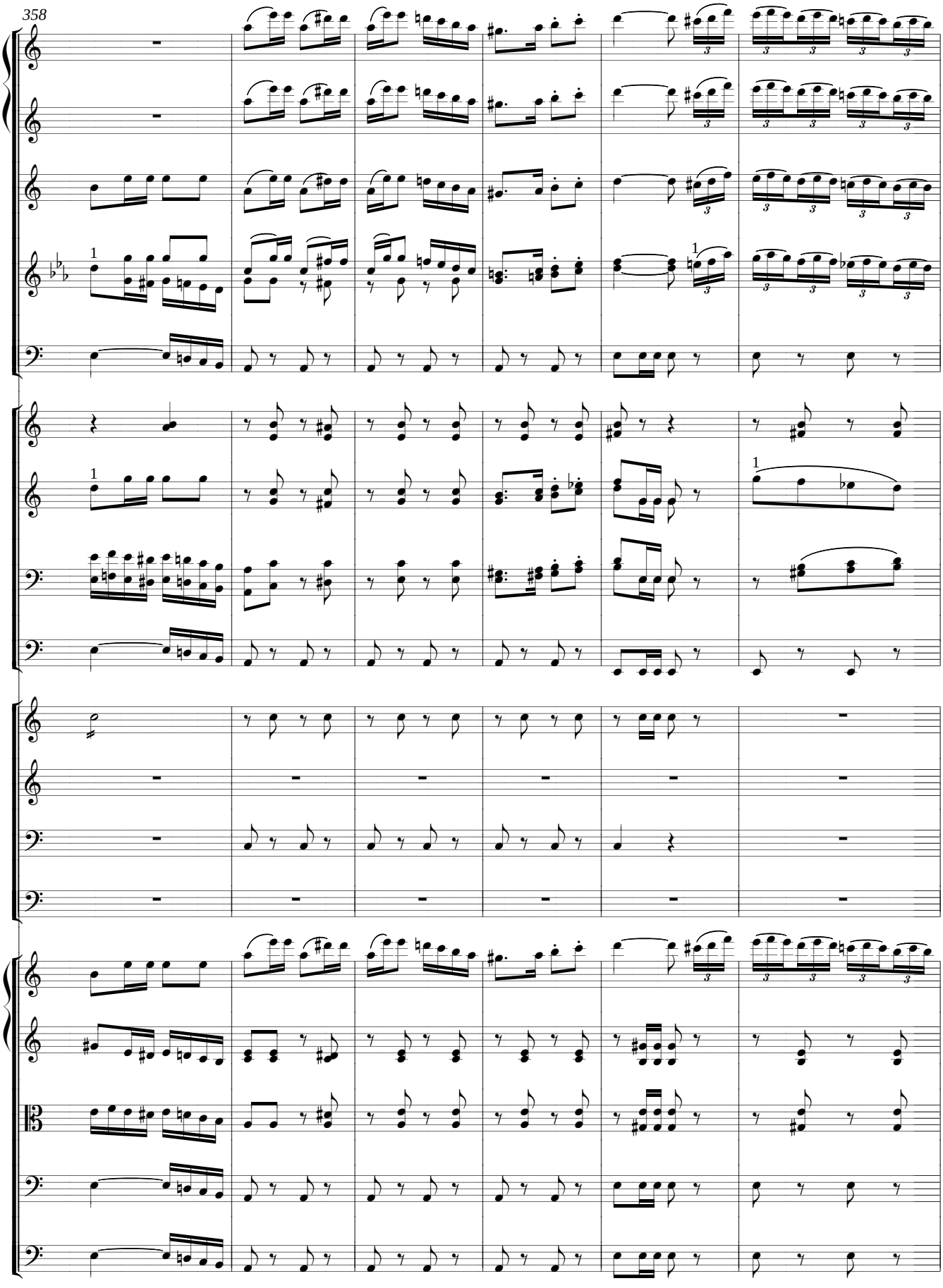
358

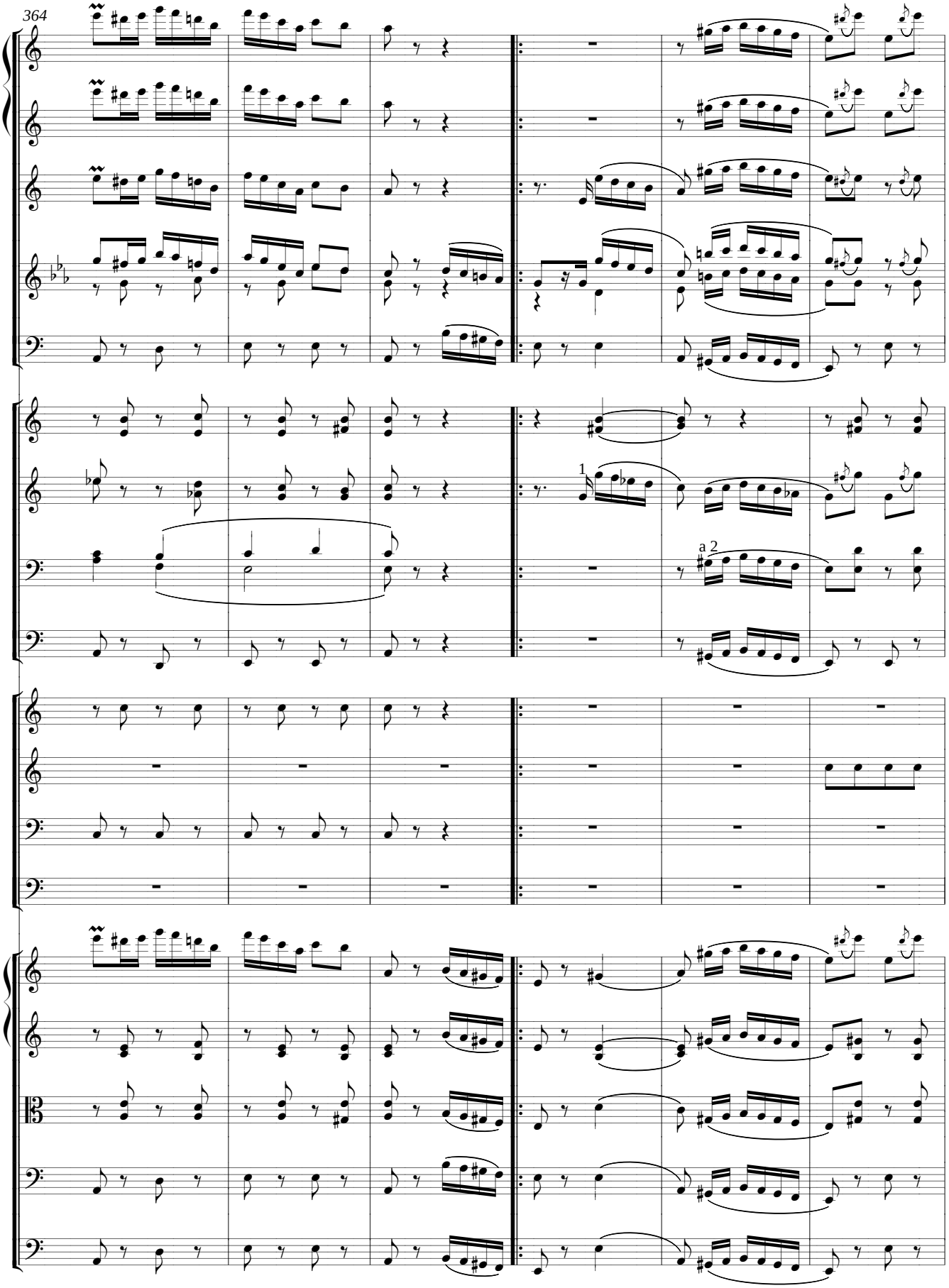
364
1
a 2

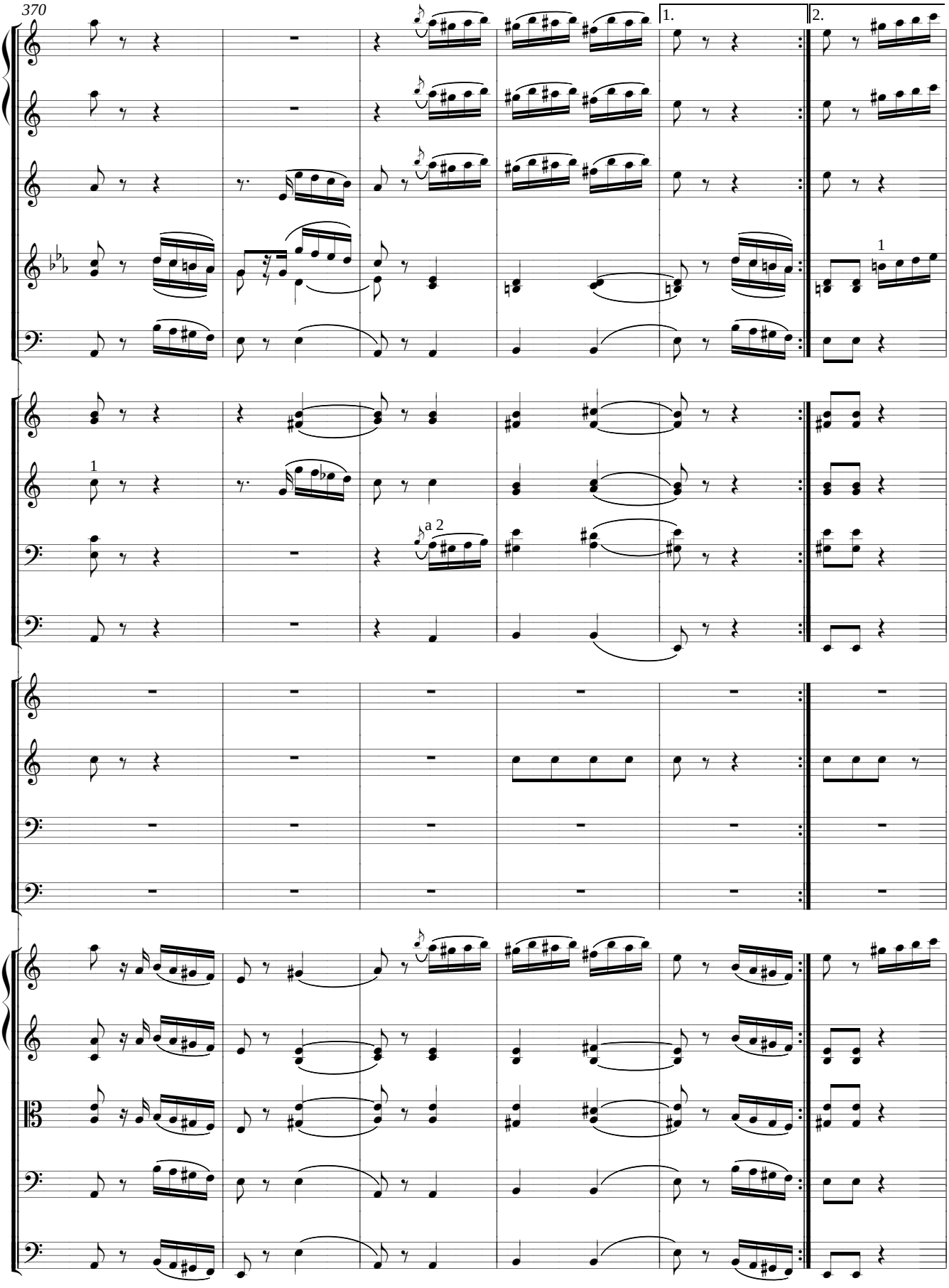
370
1.
2.
1
1
a 2

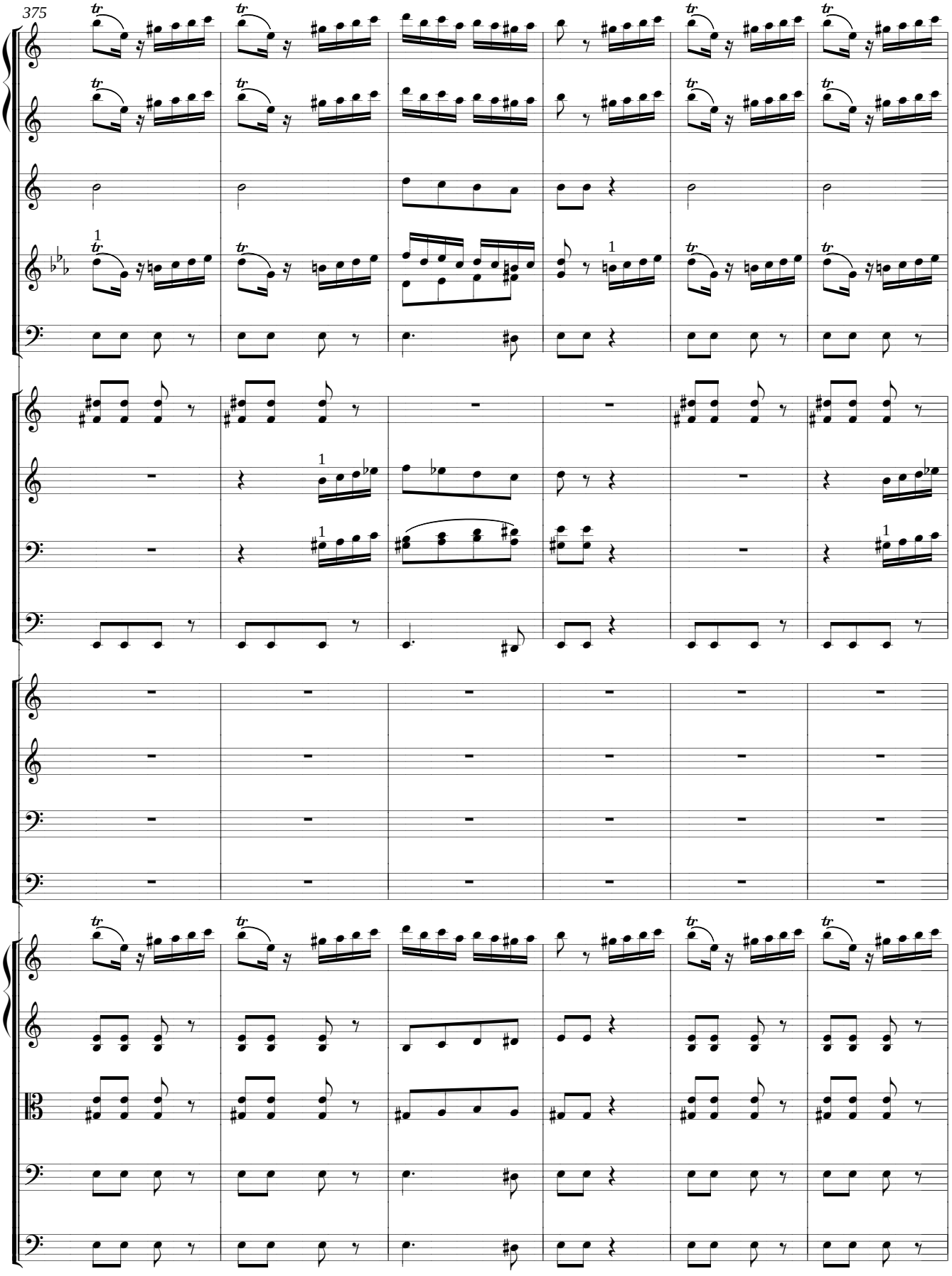
375

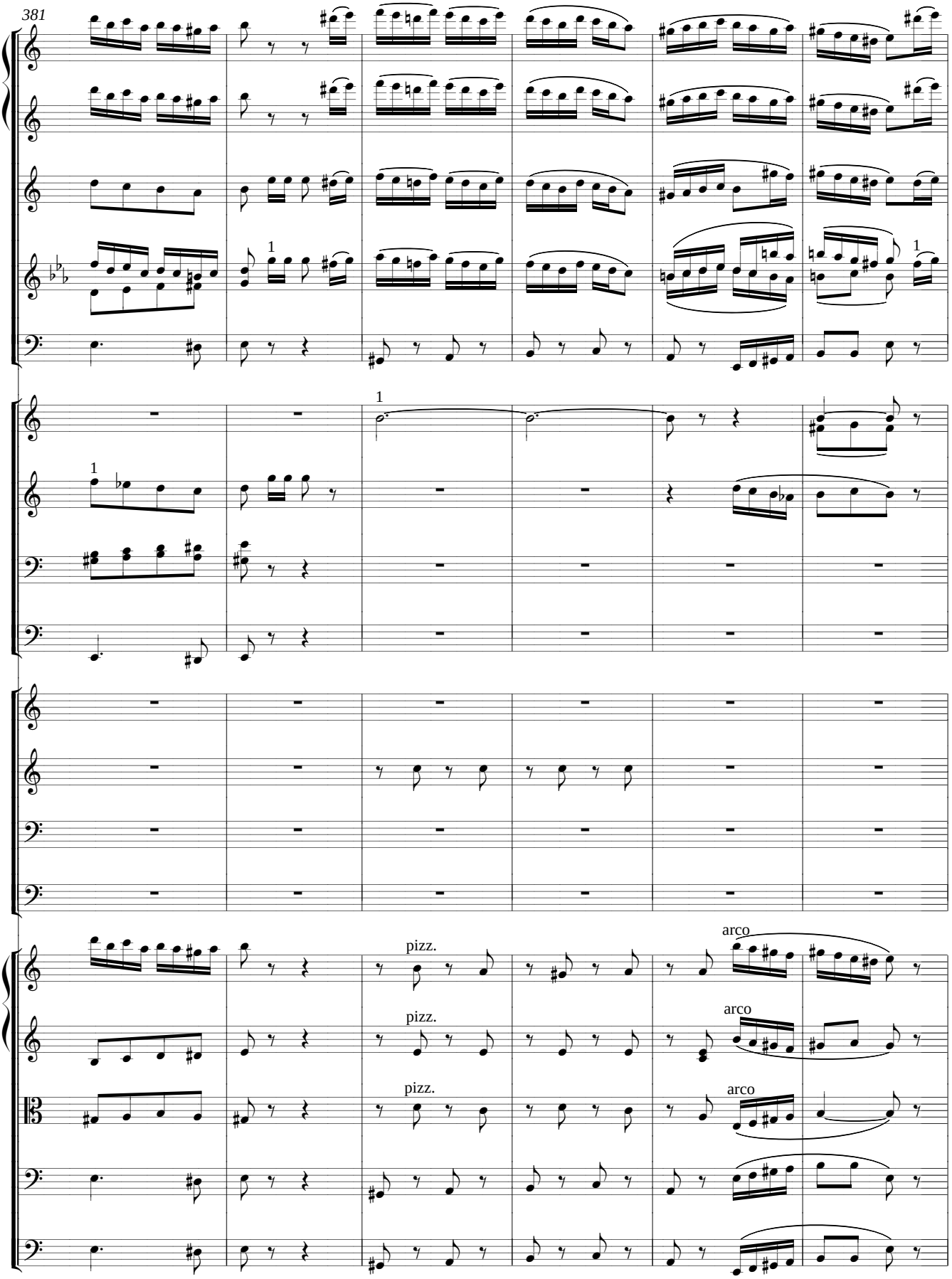
381
1
1
1
1
pizz.
pizz.
pizz.
arco
arco
arco

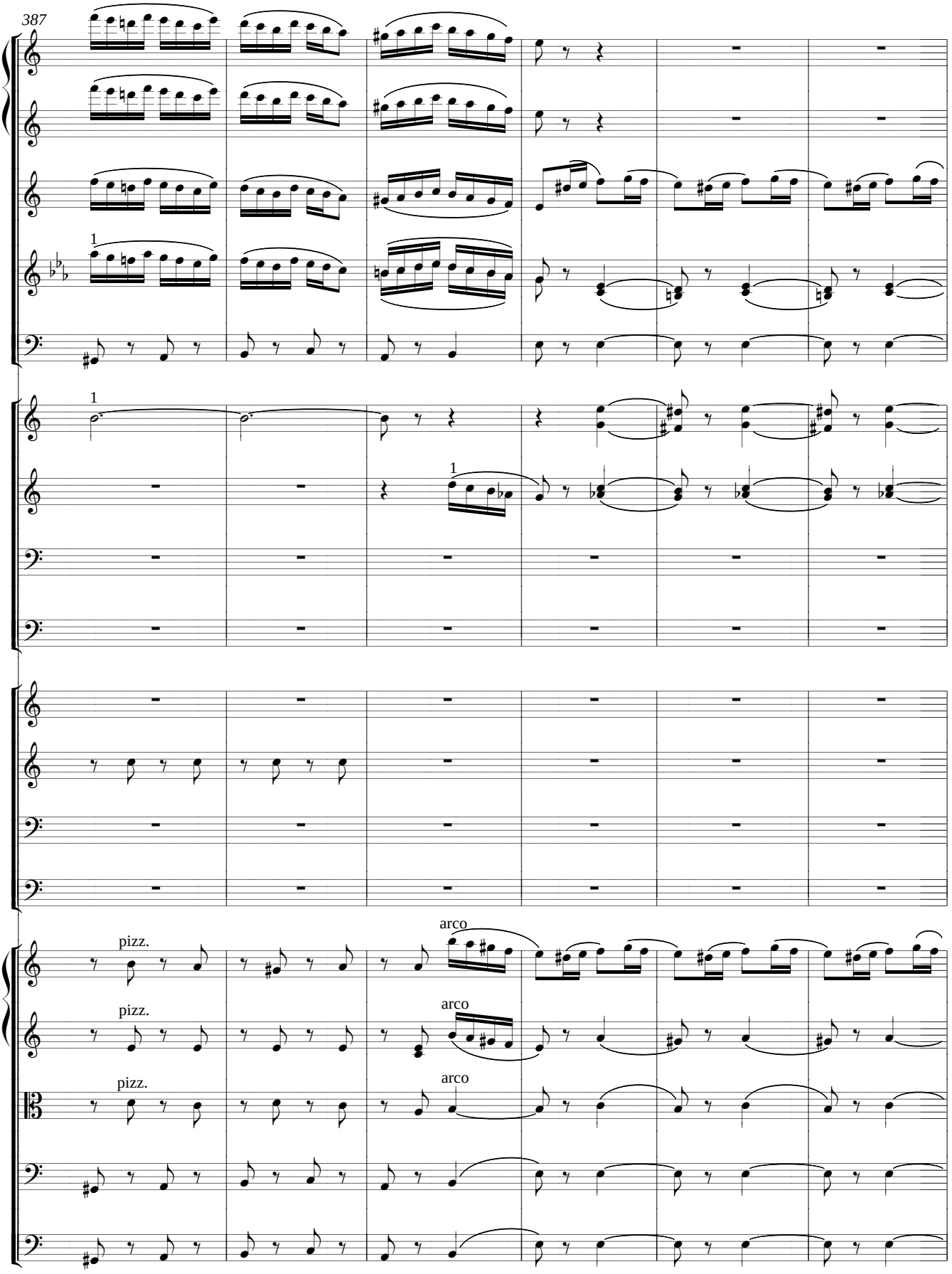
387
1
1
1
pizz.
pizz.
pizz.
arco
arco
arco

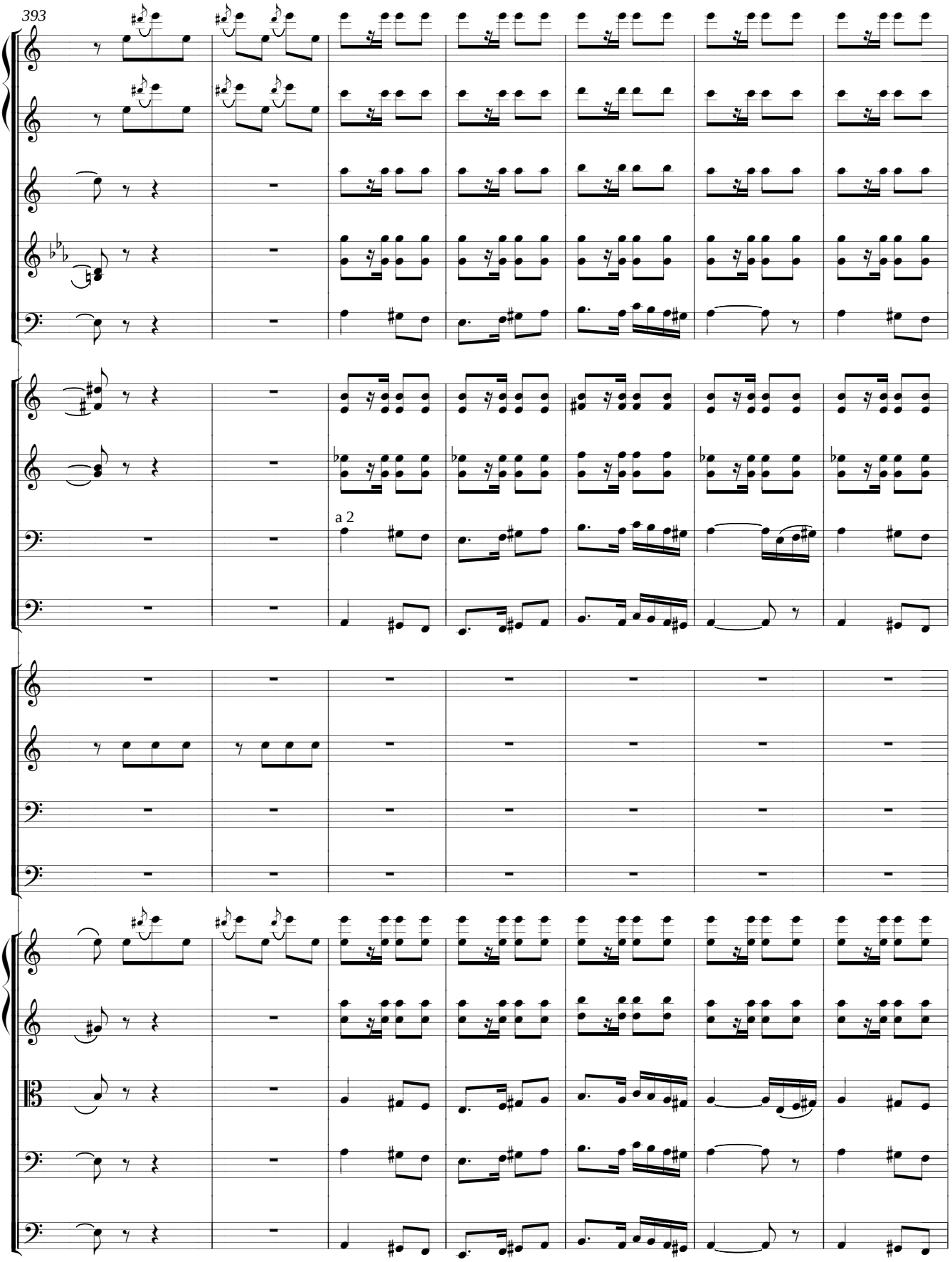
393
a 2

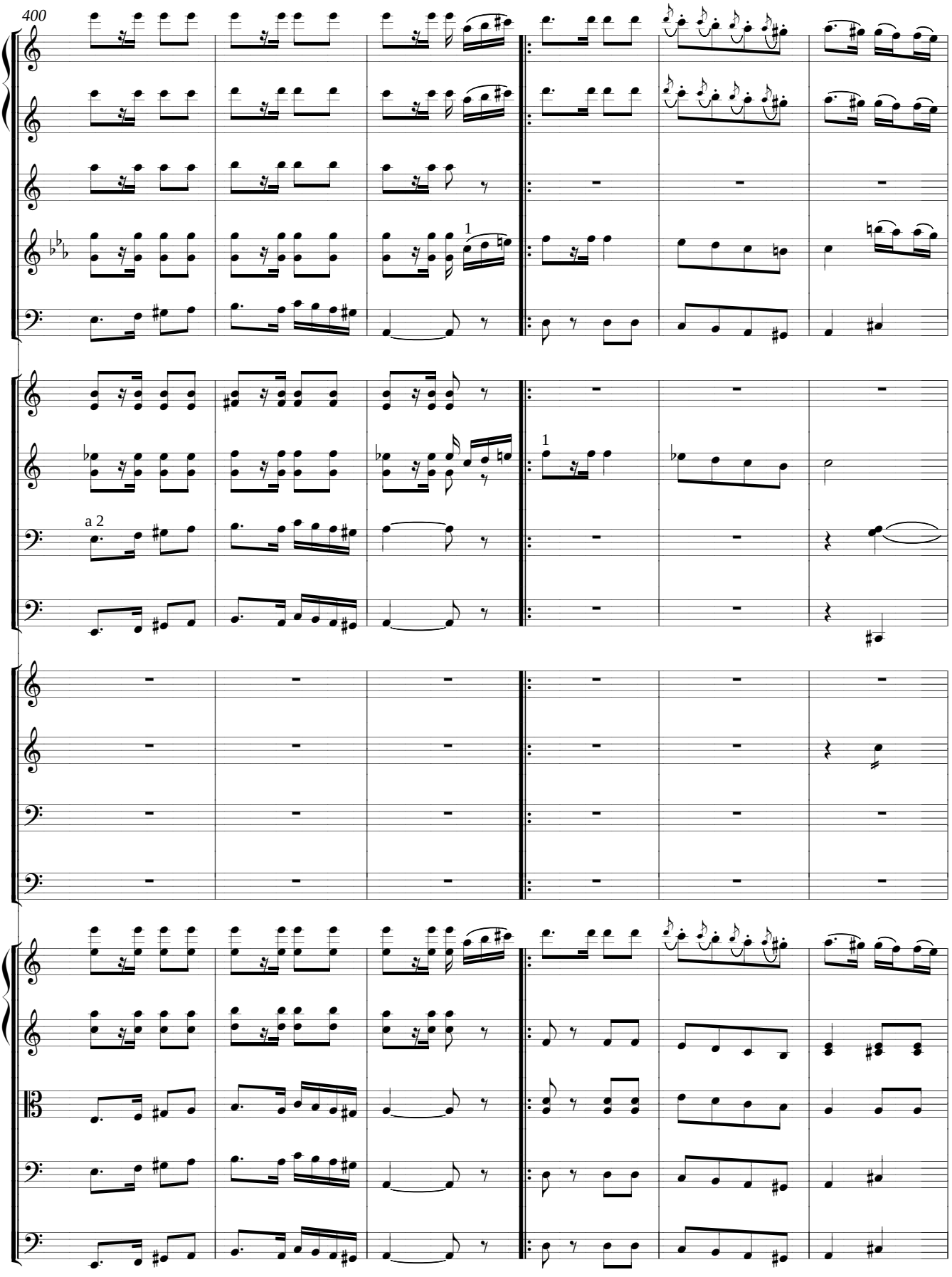
400
1
a 2
1

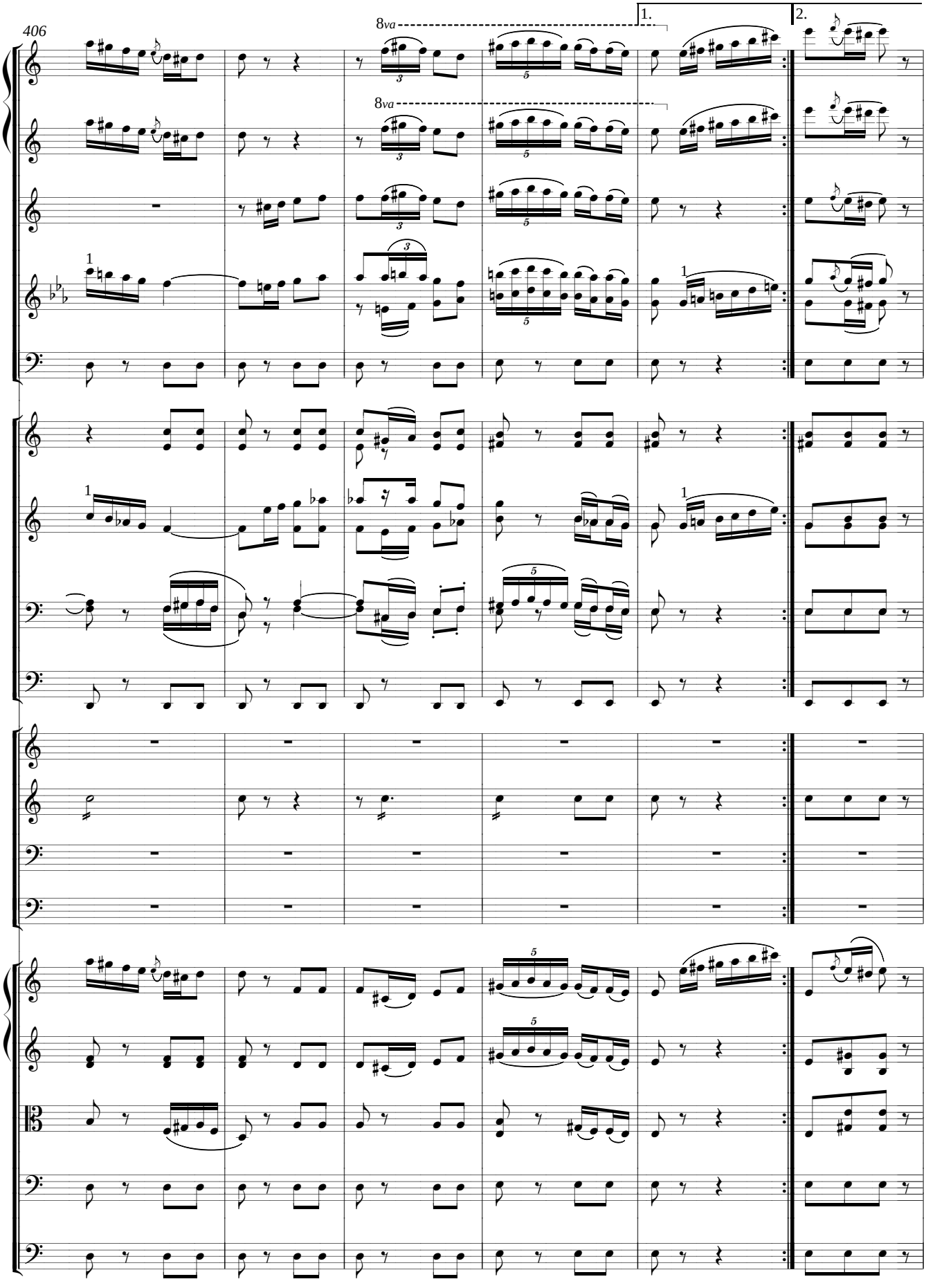
406
8va
8va
1.
2.

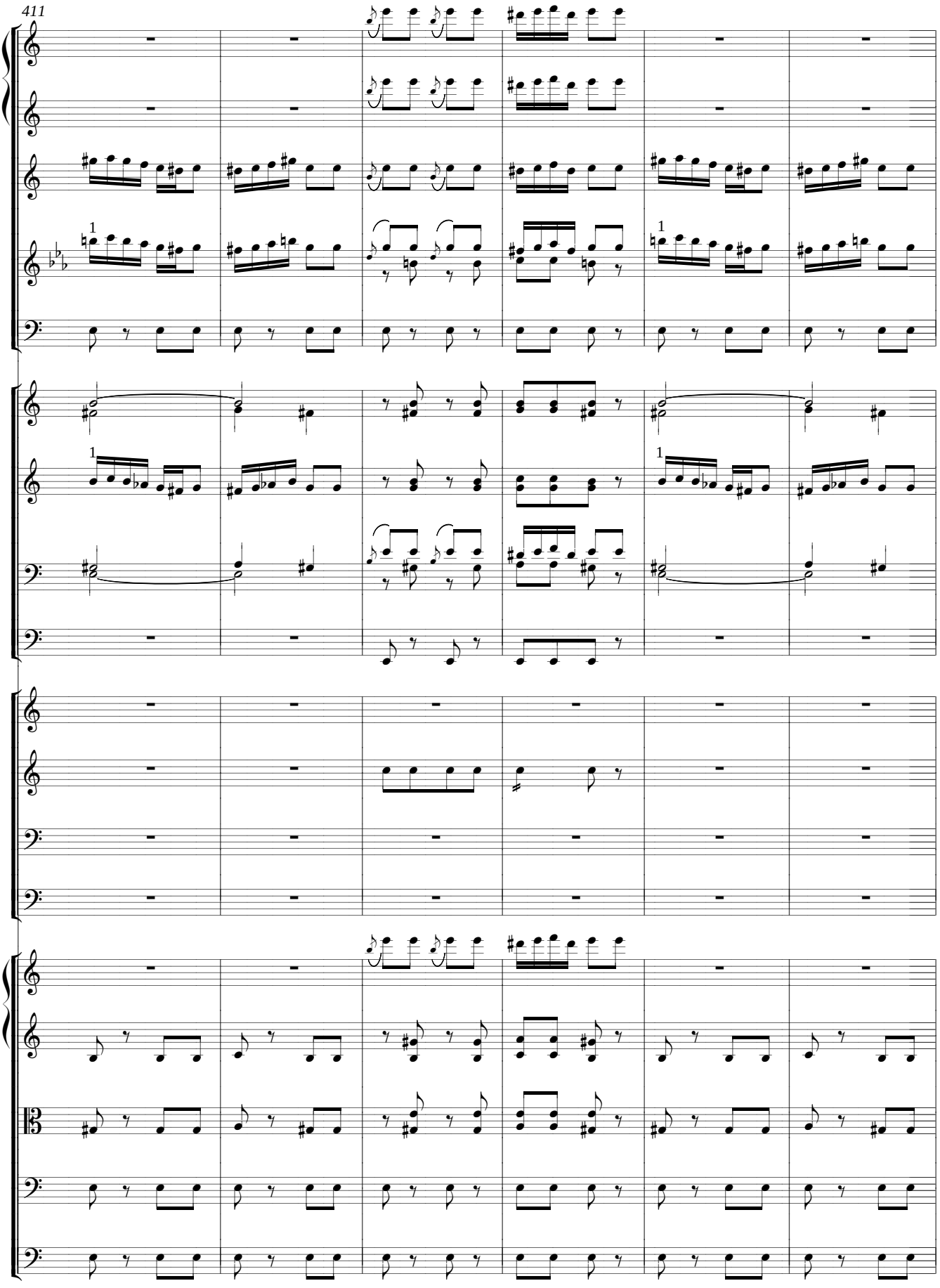
411
1
1
1
1

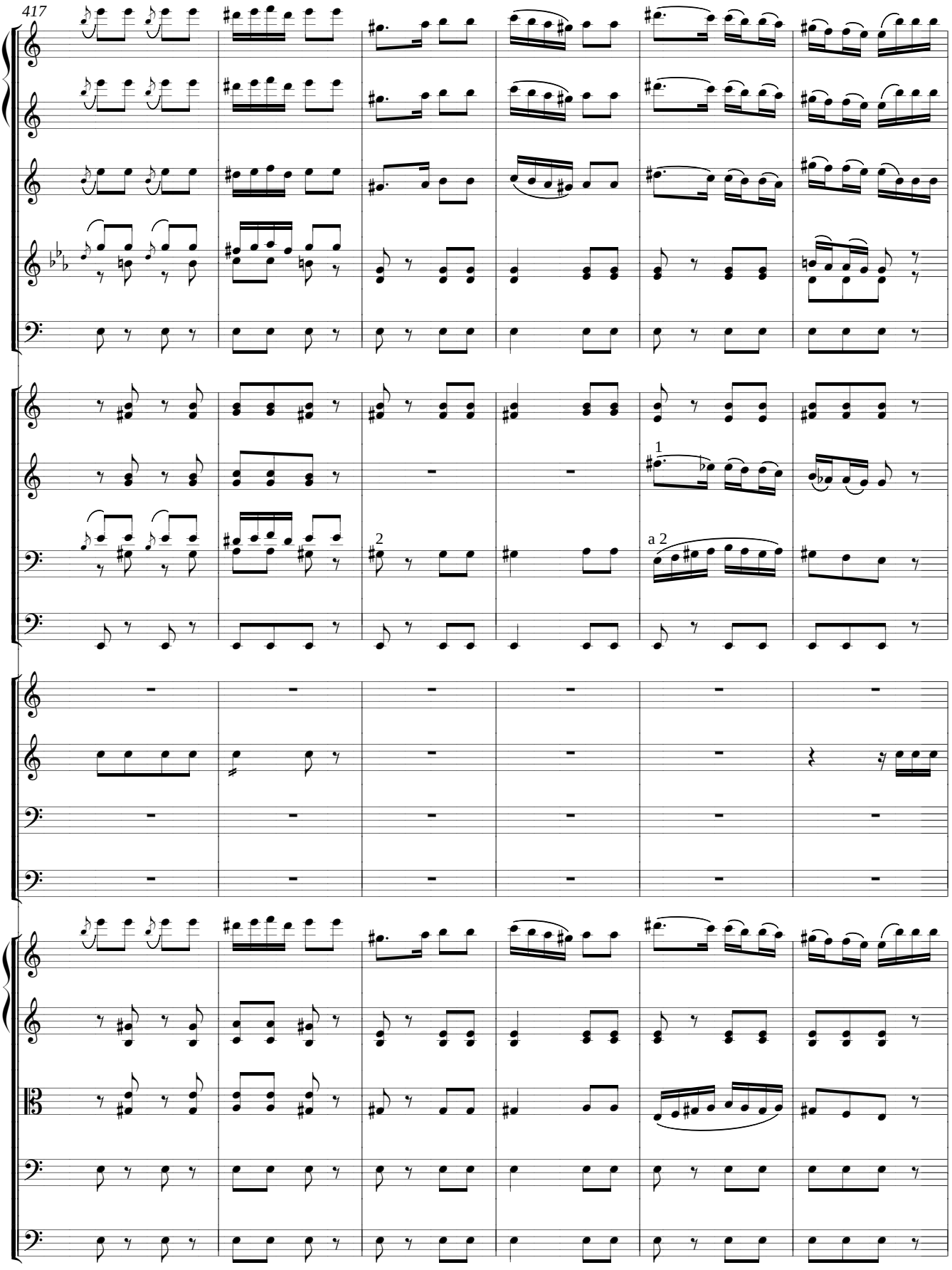
417
1
2
a 2

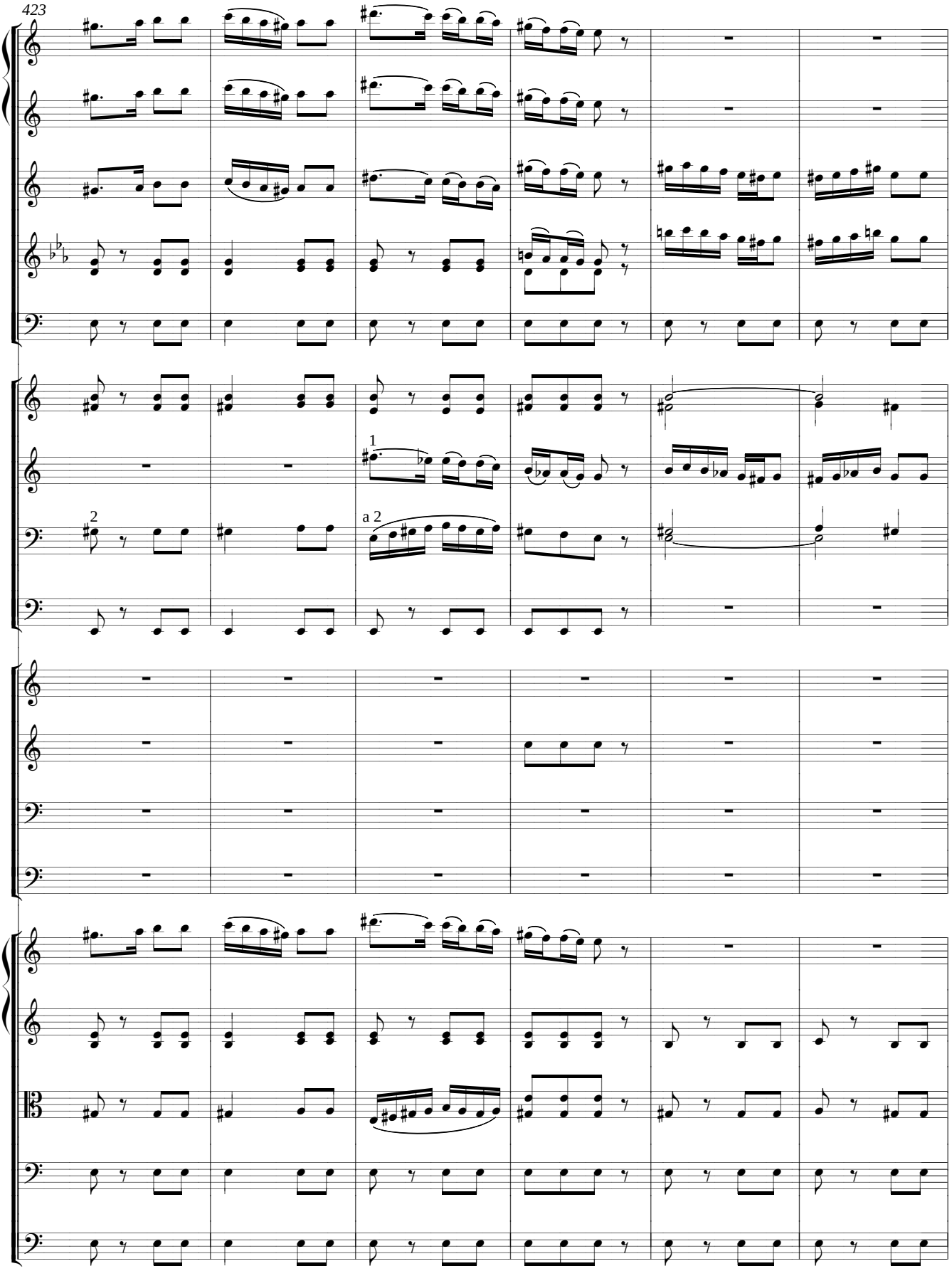
423
1
2
a 2

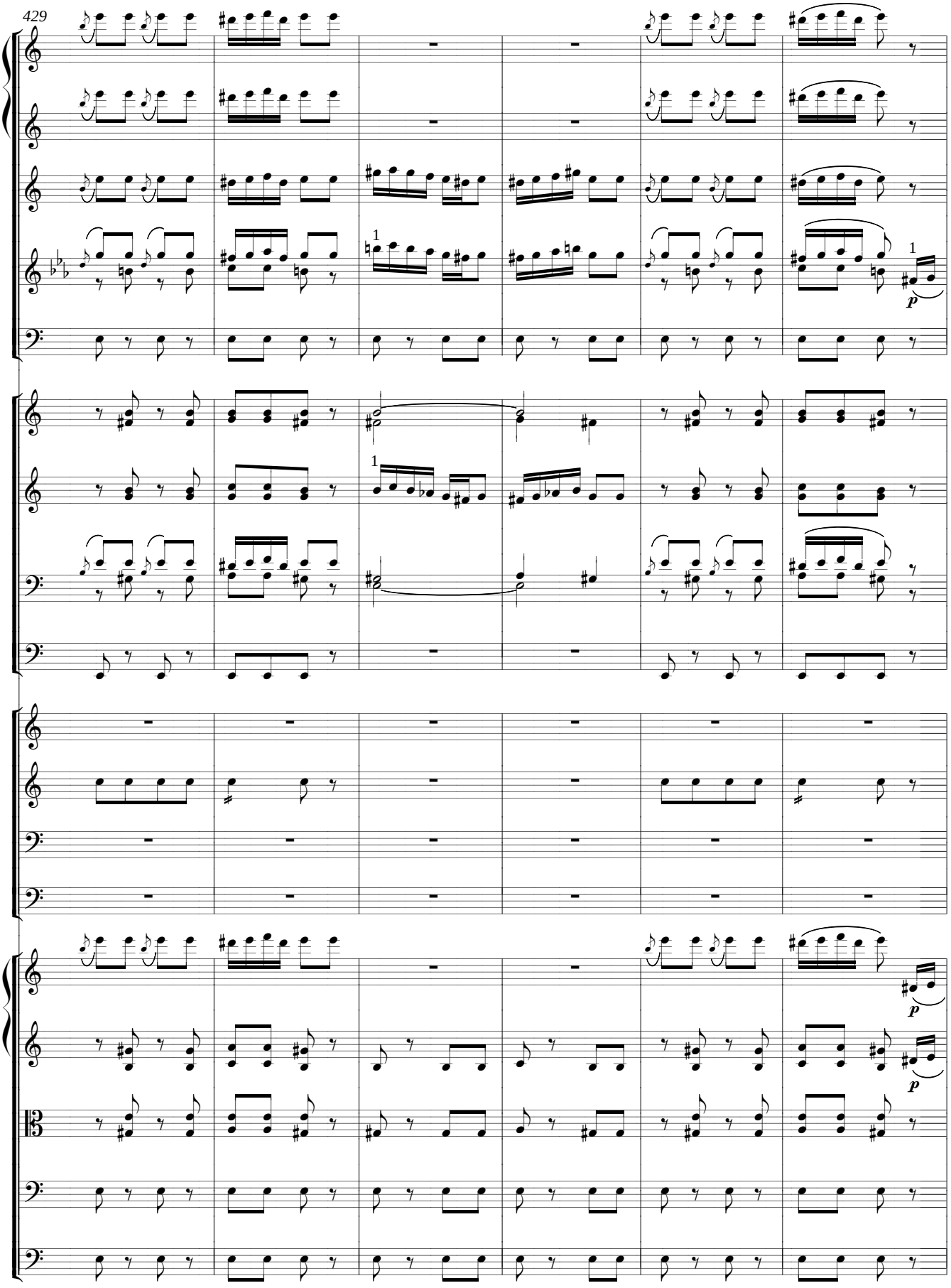
429
1
1
1
p
p
p

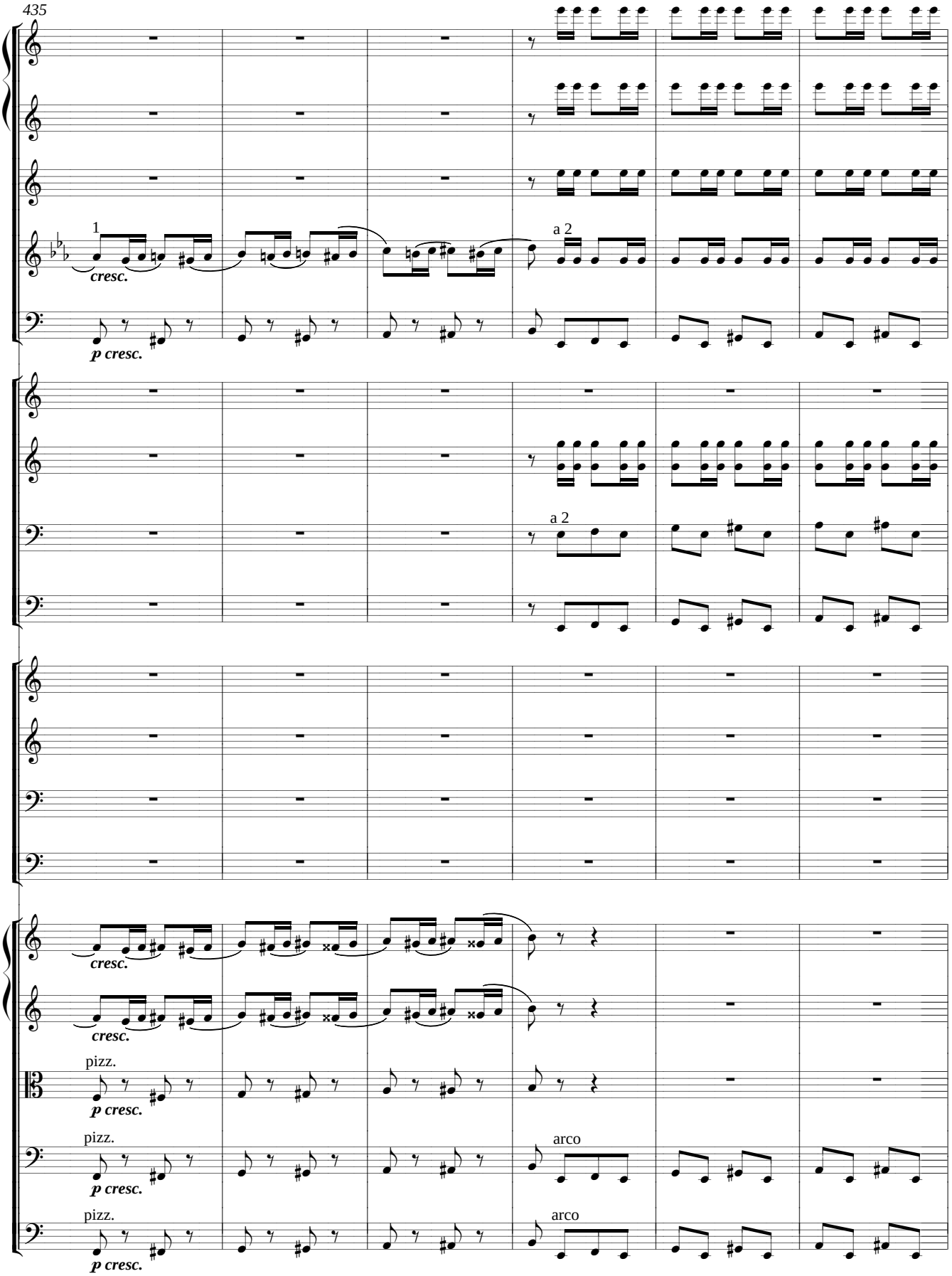
435
1
cresc.
p cresc.
a 2
a 2
cresc.
cresc.
pizz.
p cresc.
pizz.
arco
p cresc.
pizz.
arco
p cresc.

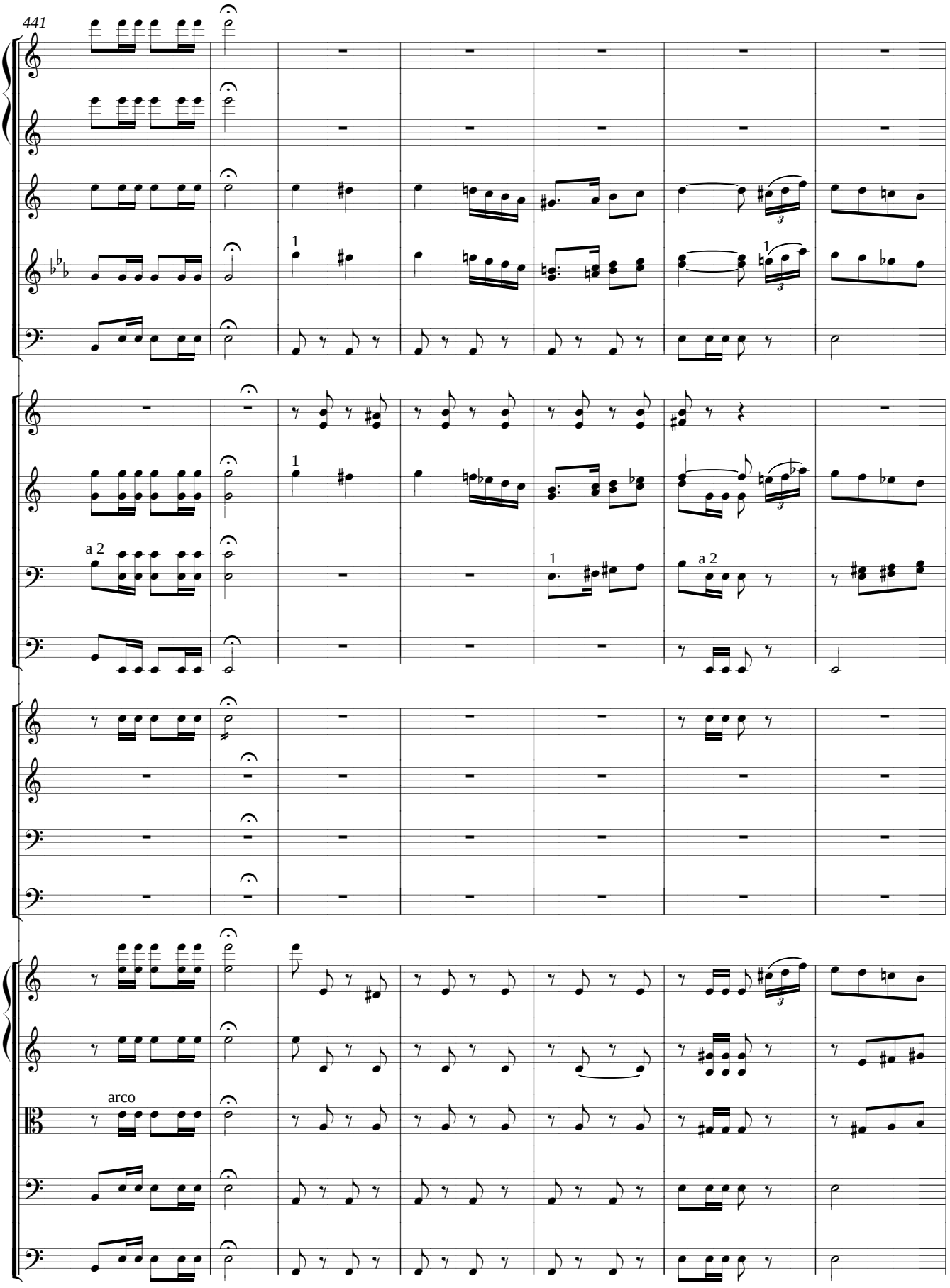
441
1
a 2
1
a 2
arco

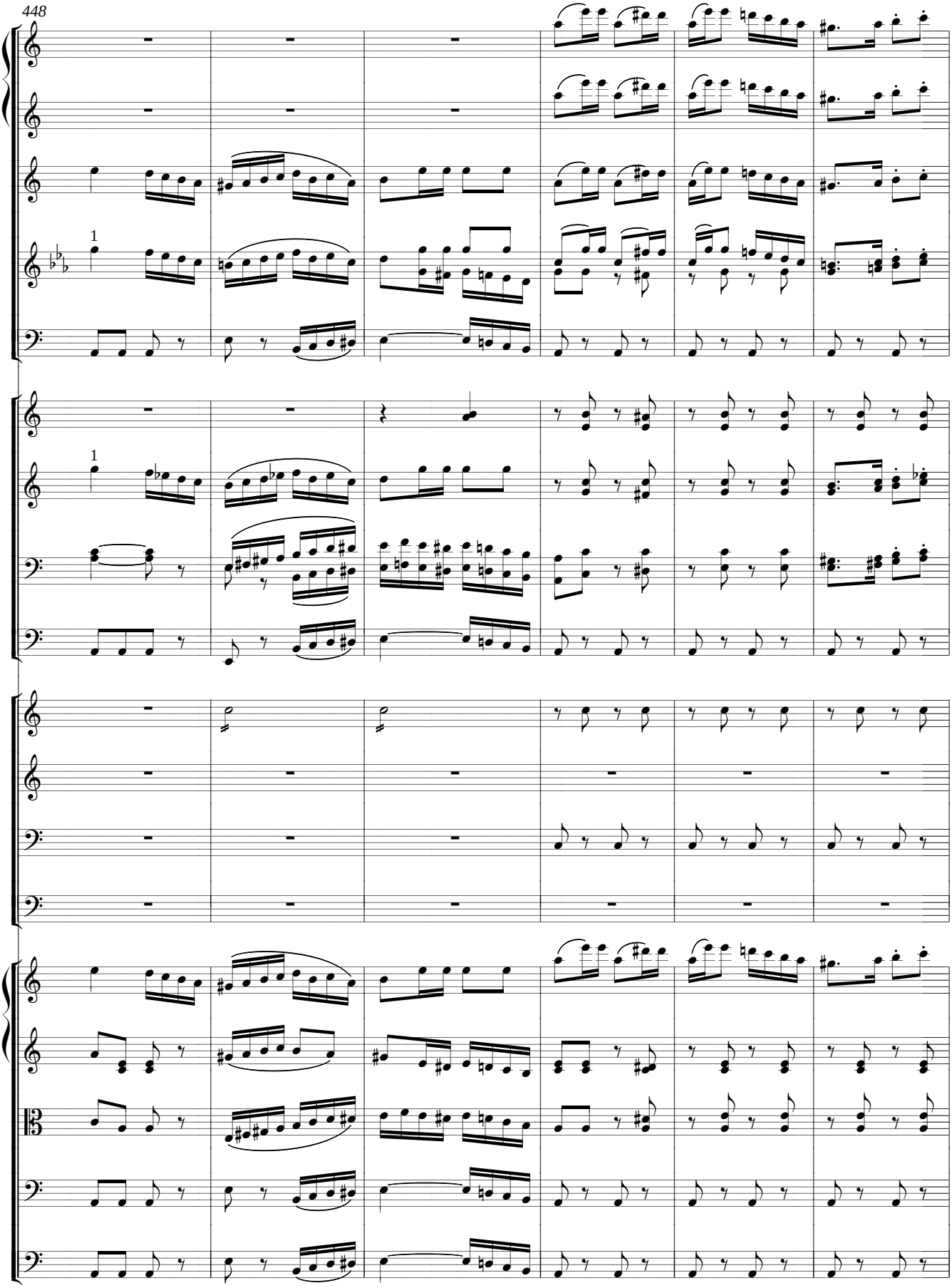
448
1
1

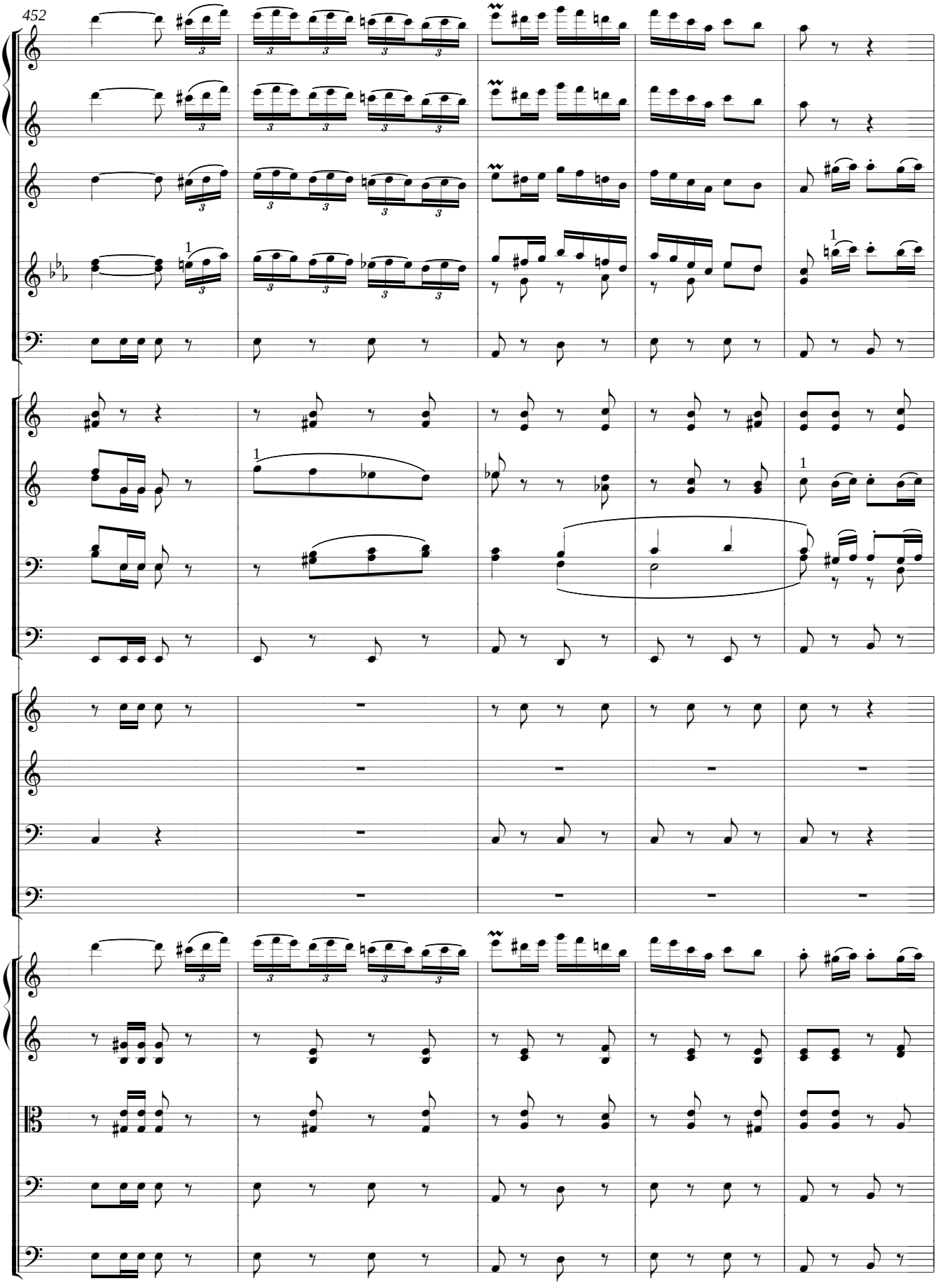
452

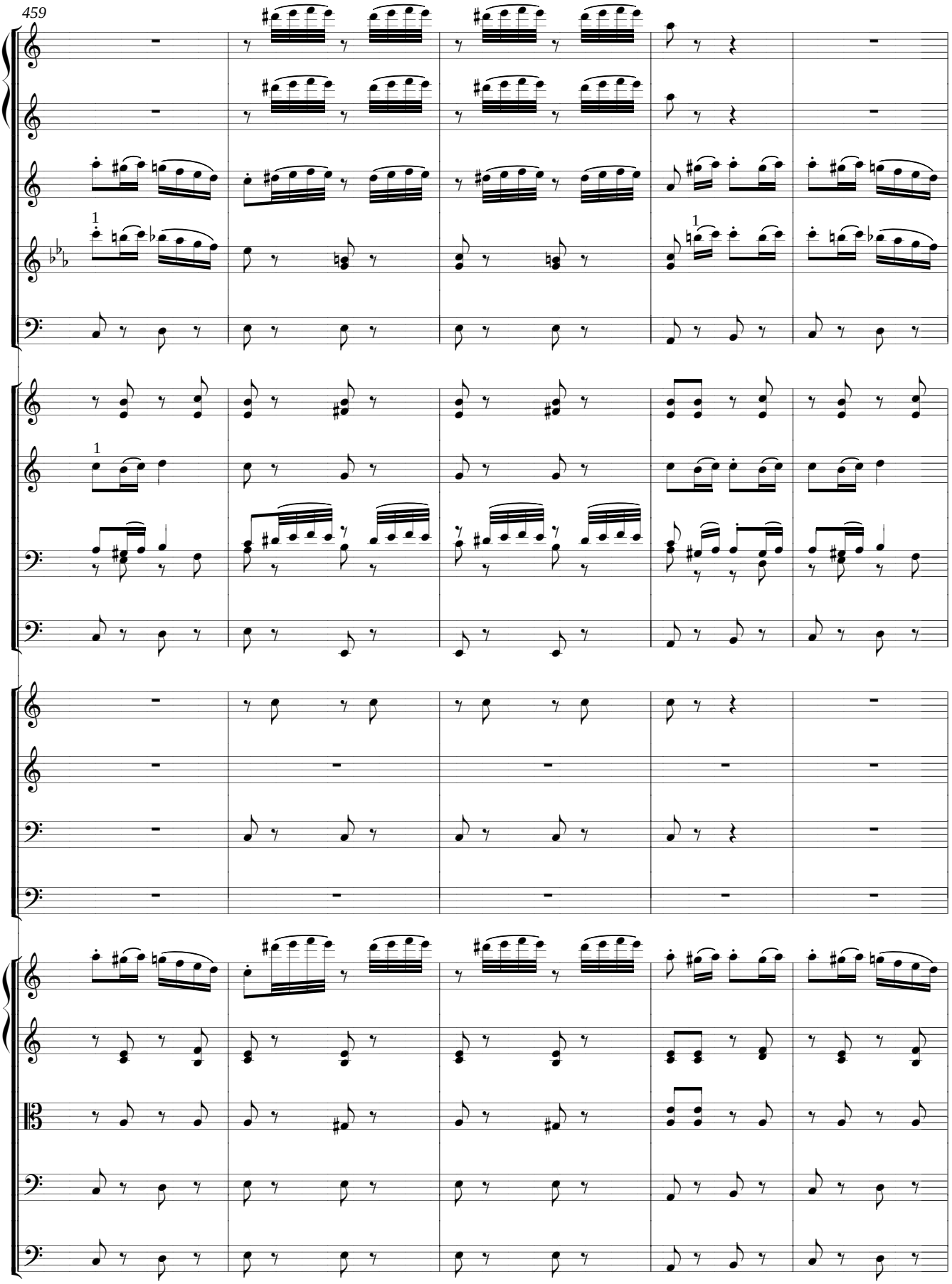
459
1
1
1

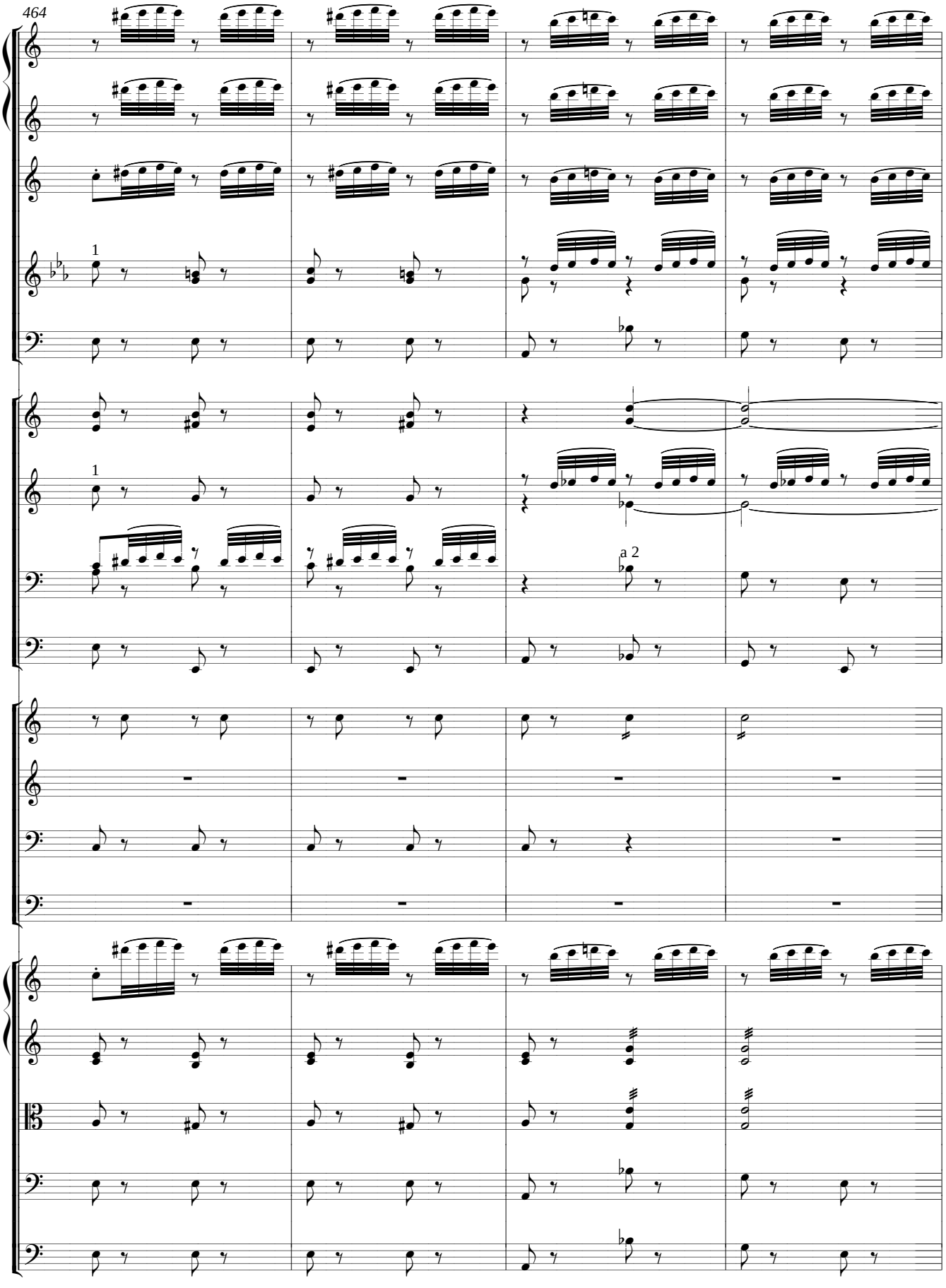
464
1
1
a 2

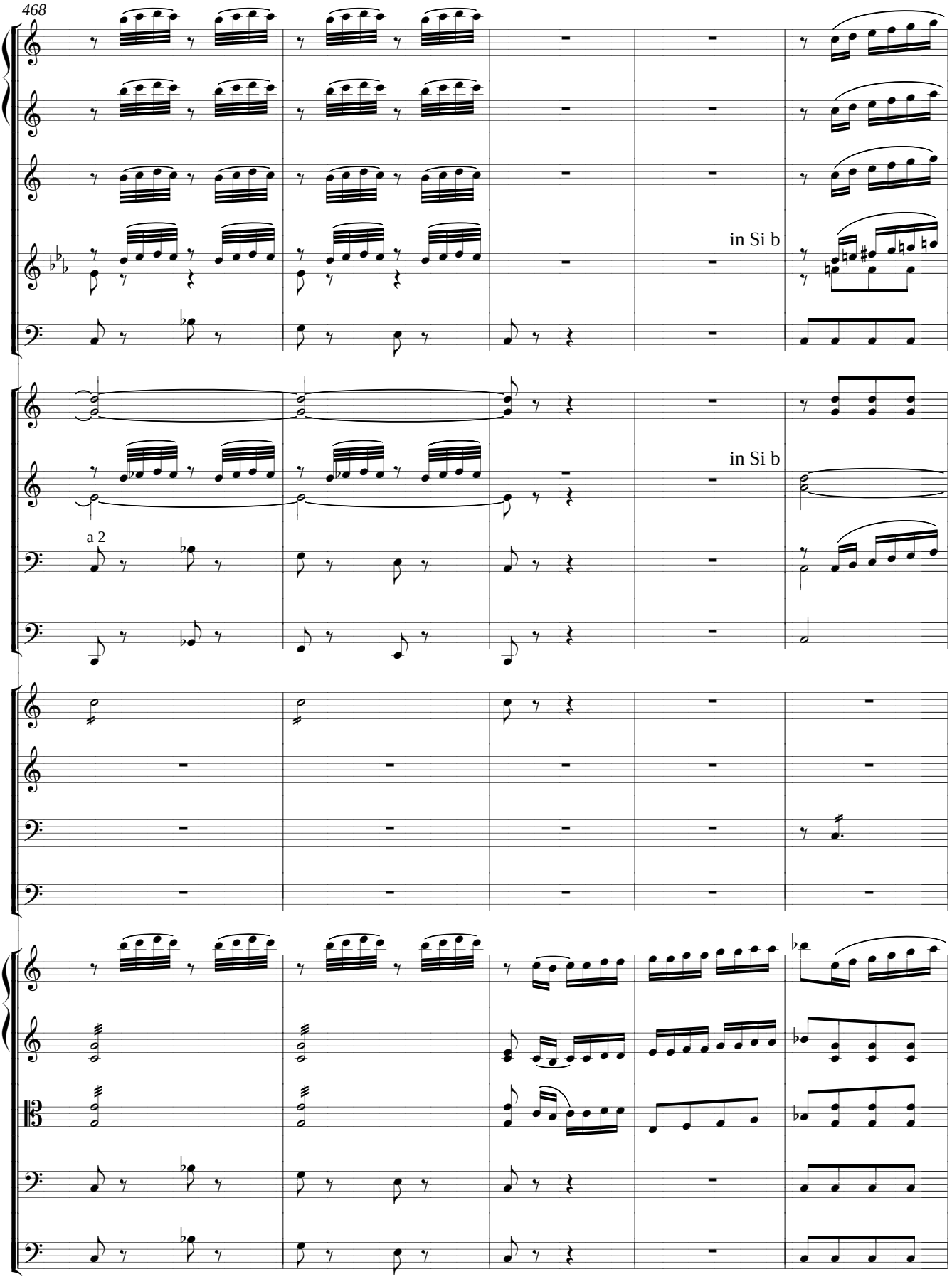
468
in Si b
in Si b
a 2

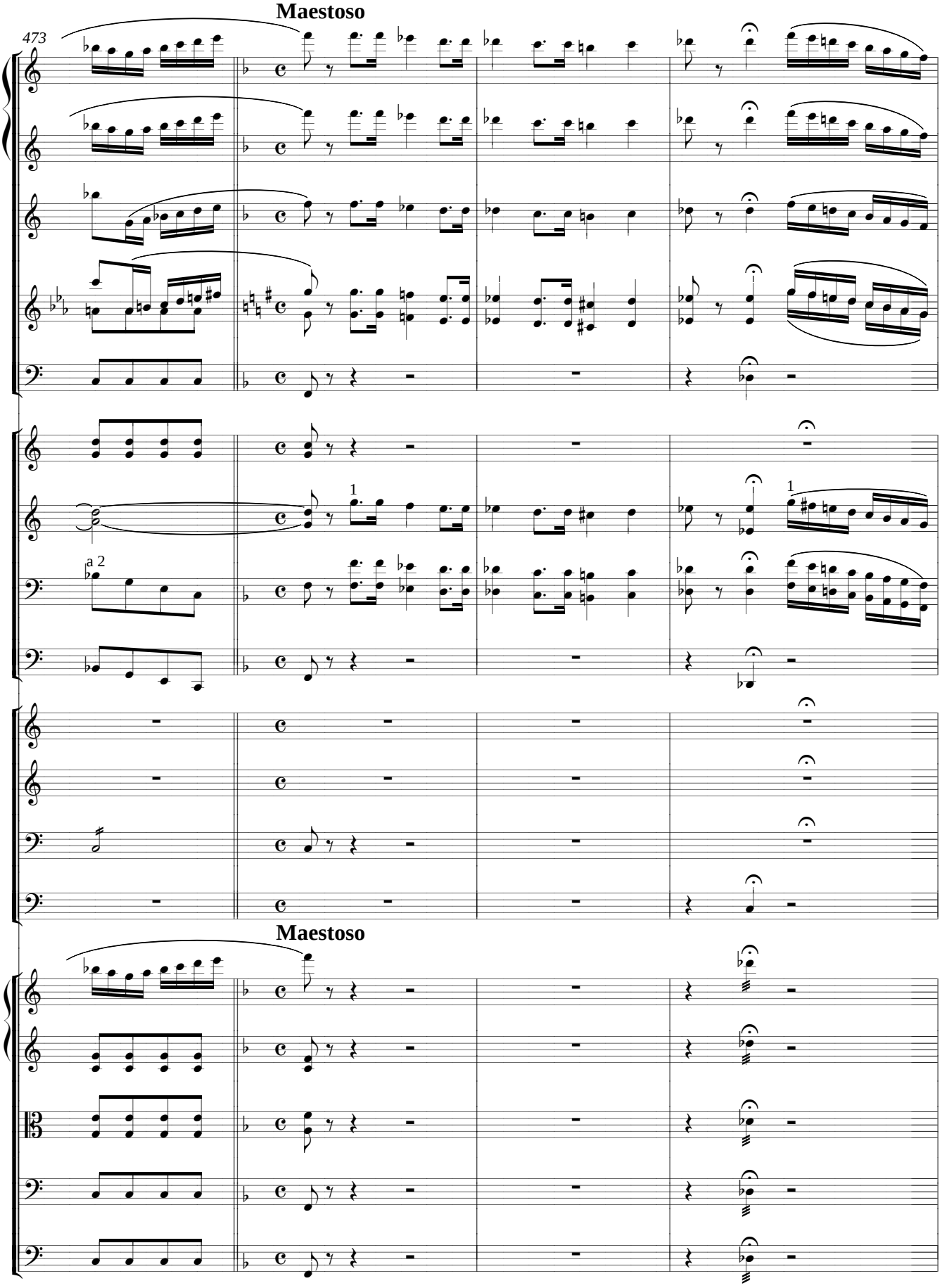
Maestoso
473
a 2
1
1
Maestoso

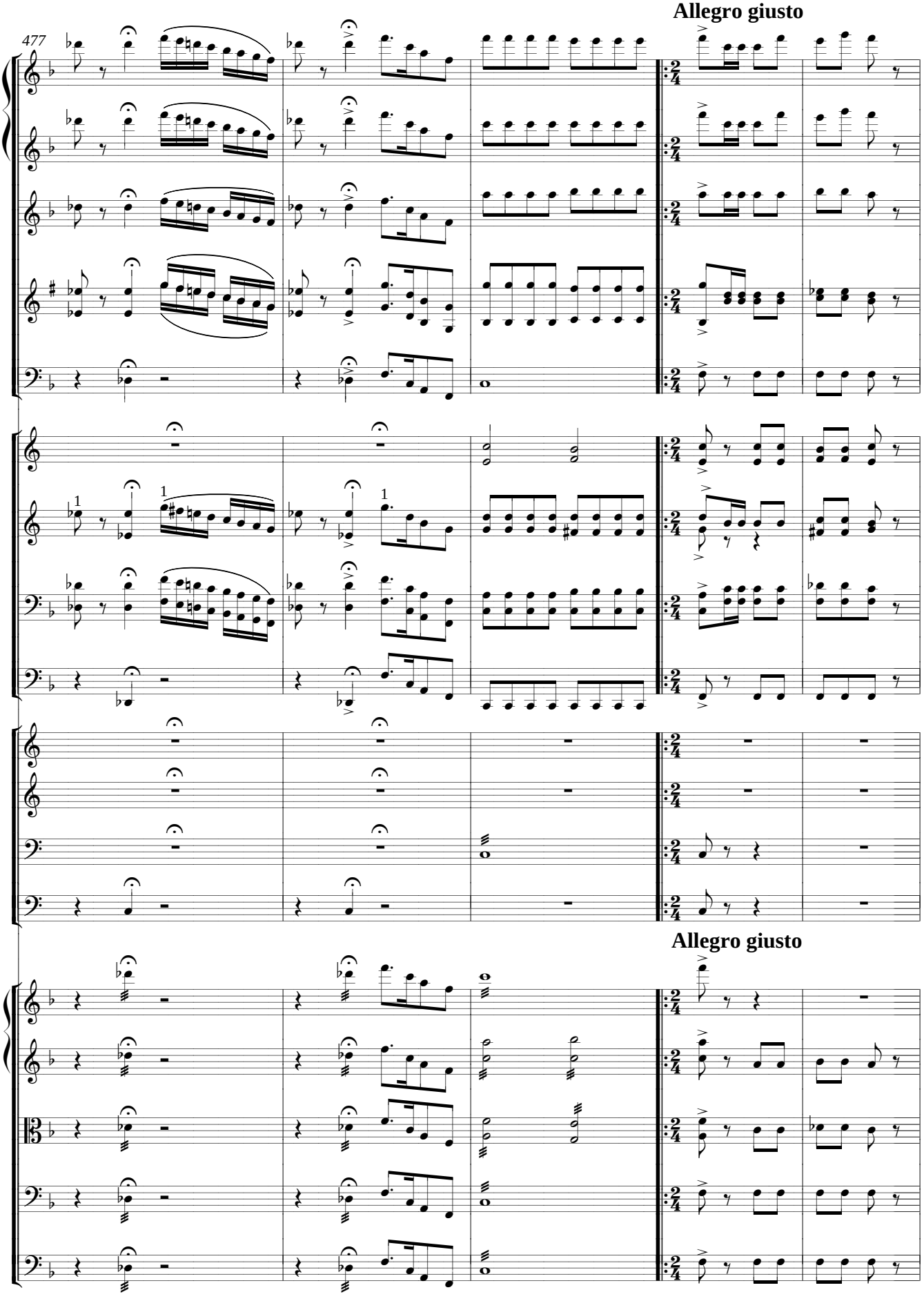
Allegro giusto
477
Allegro giusto

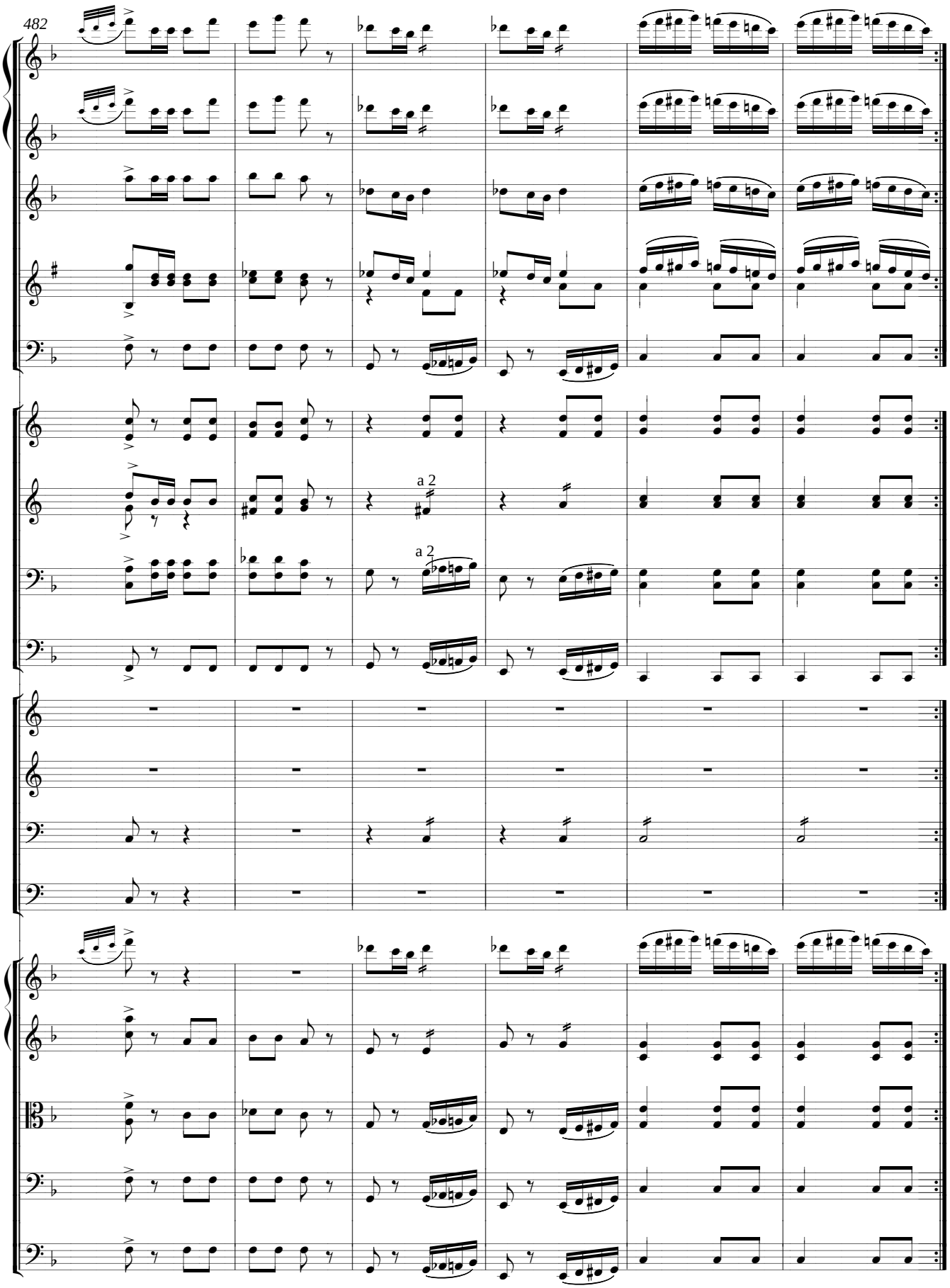
482
a 2
a 2

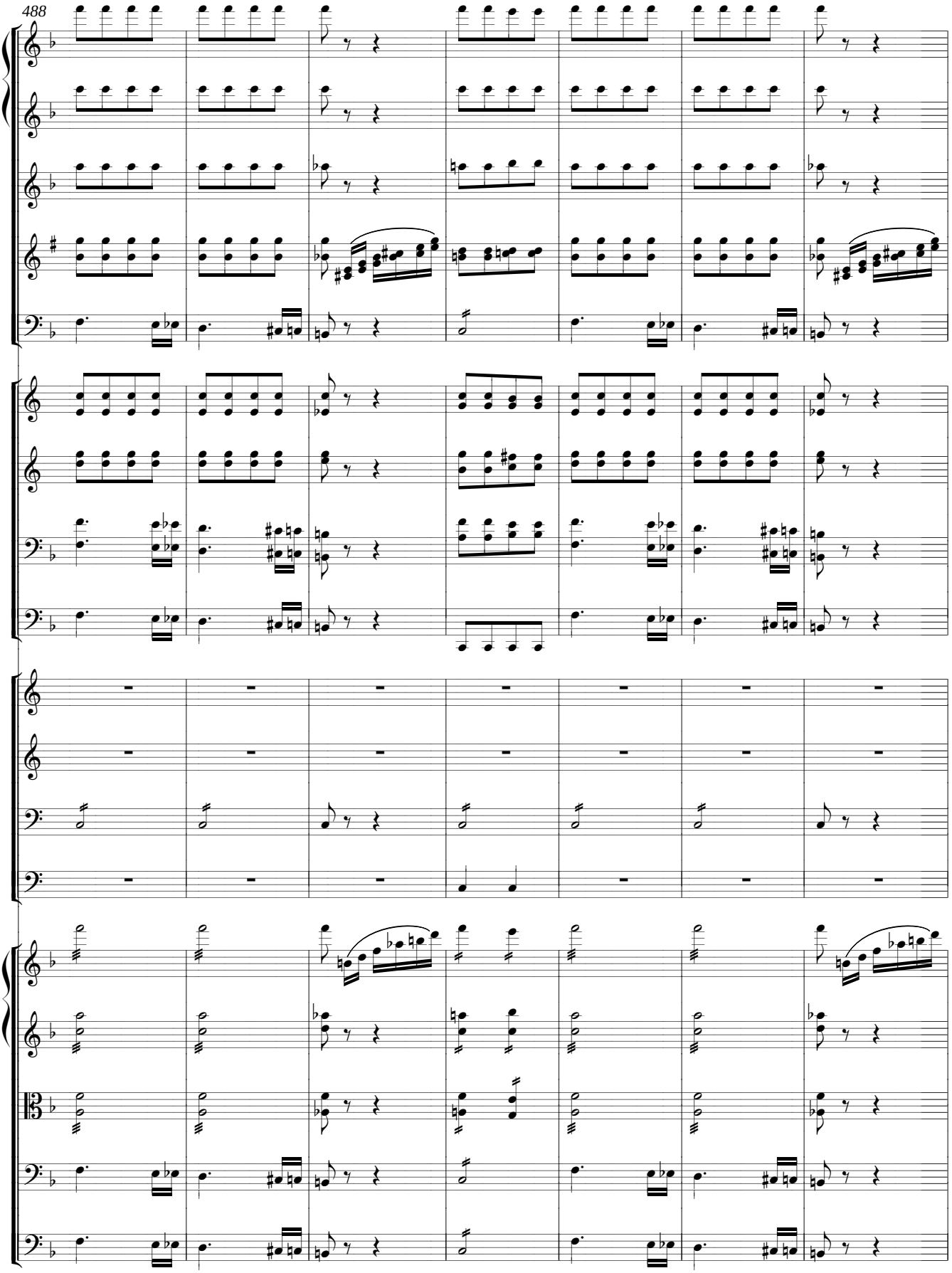
488

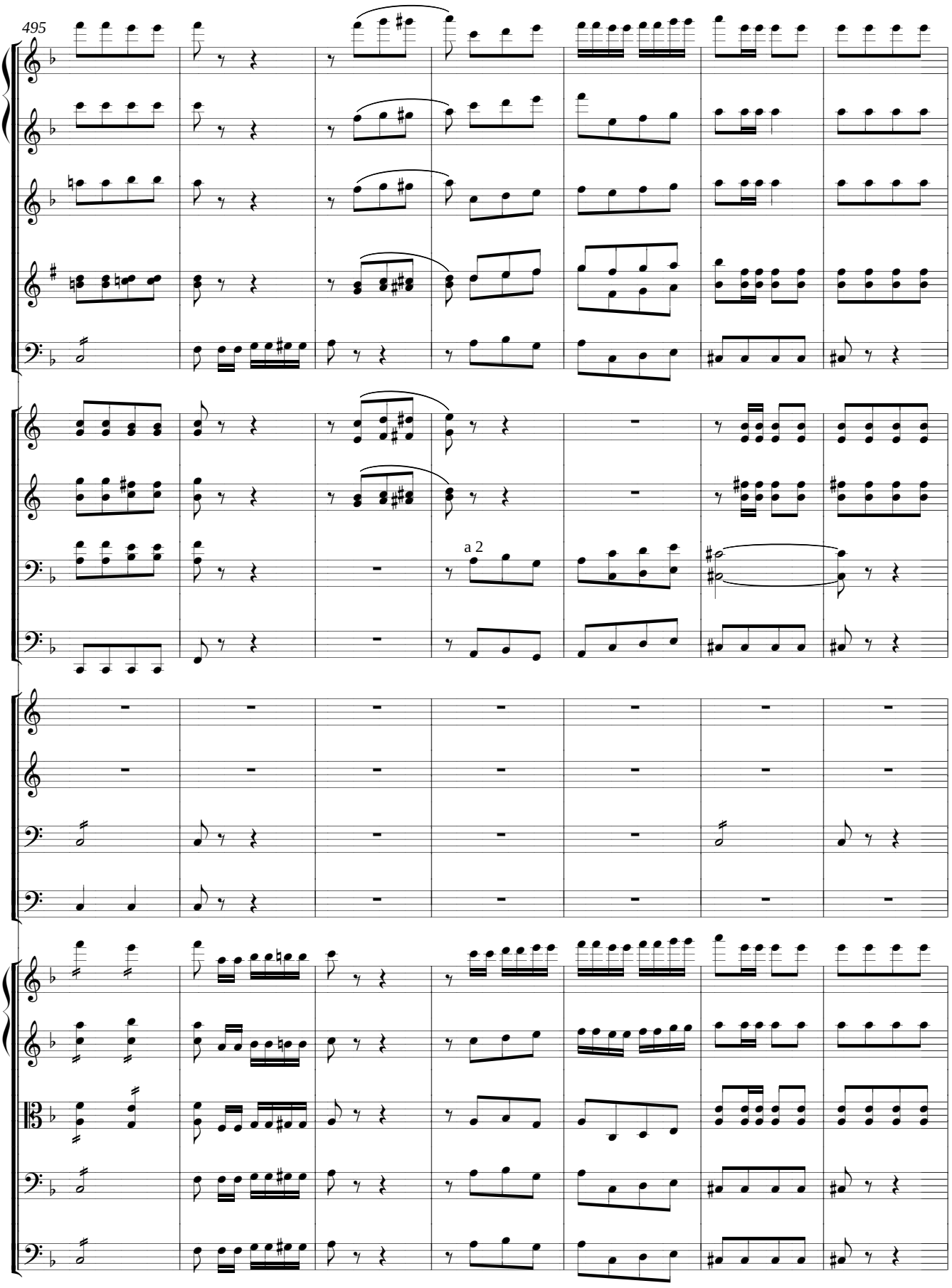
495
a 2

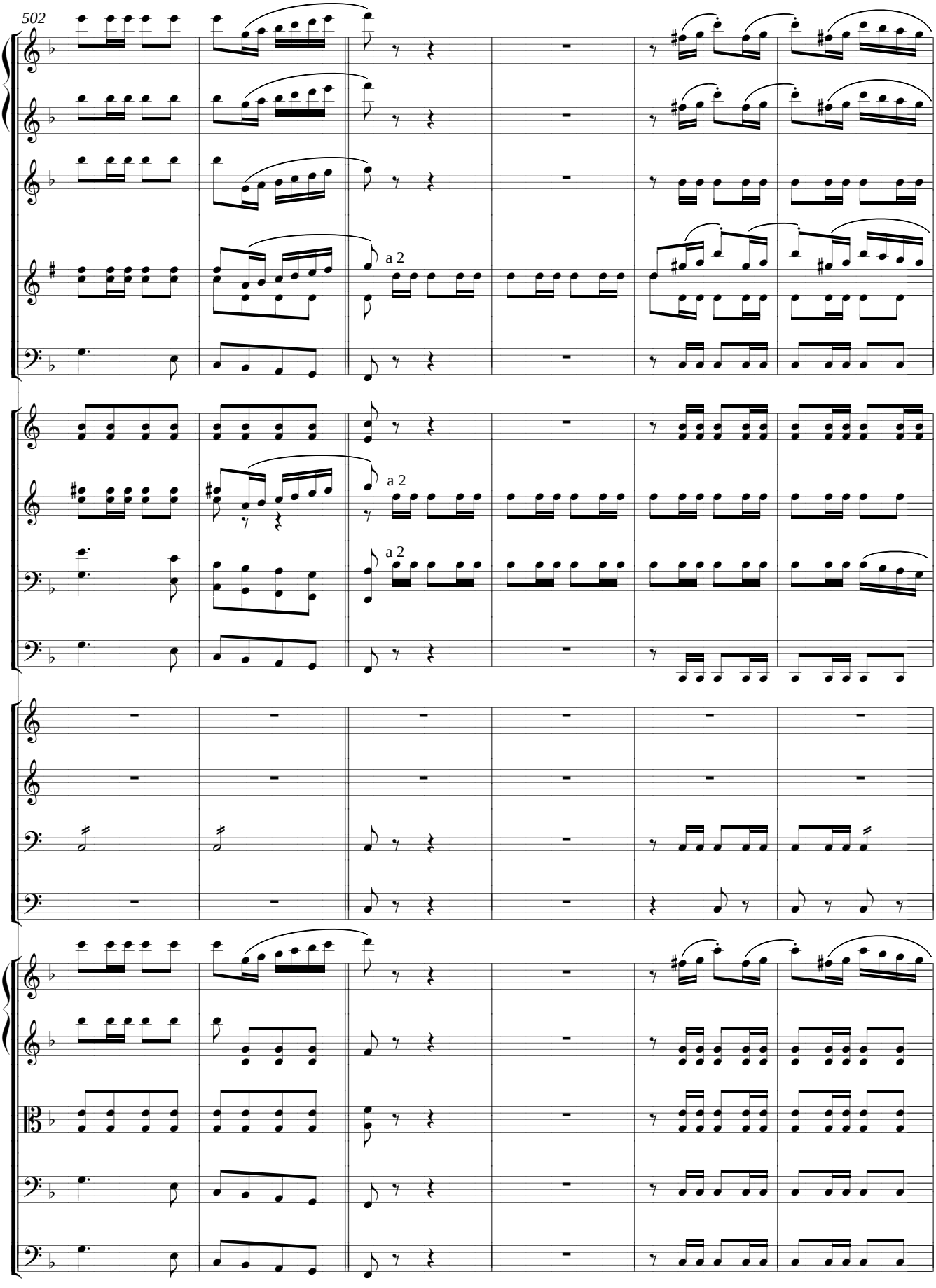
502
a 2
a 2
a 2

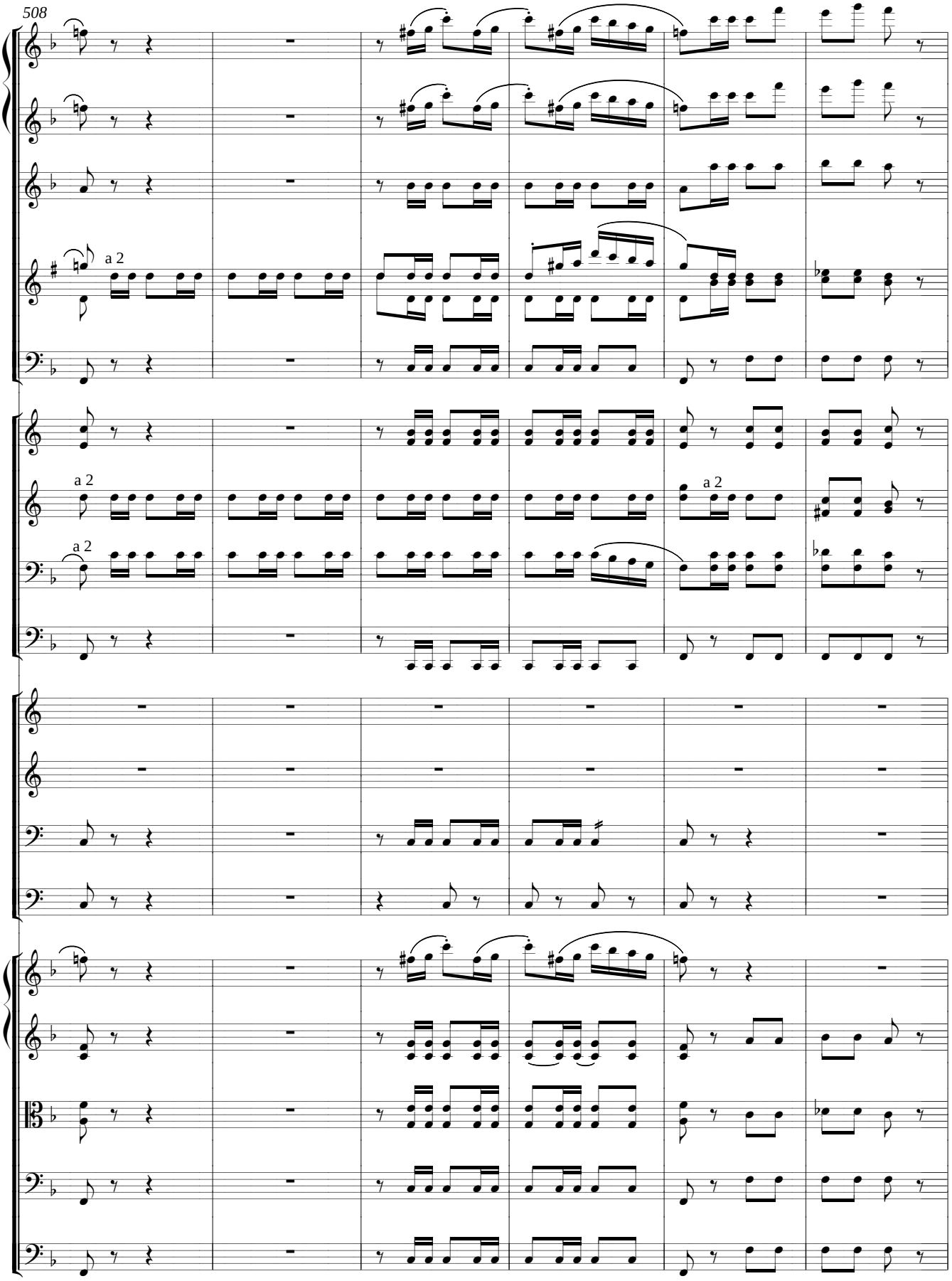
508
a 2
a 2
a 2
a 2

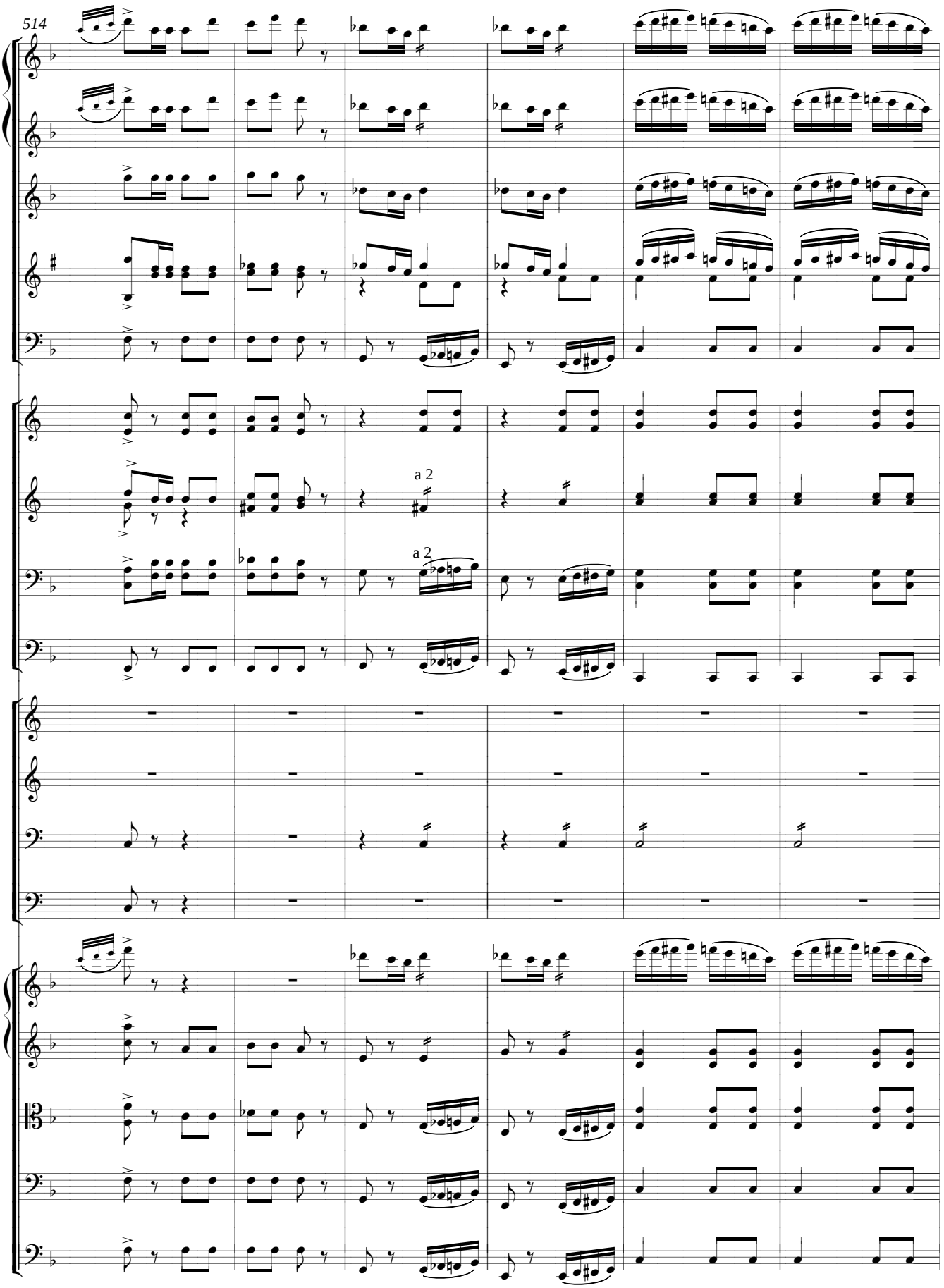
514
a 2
a 2

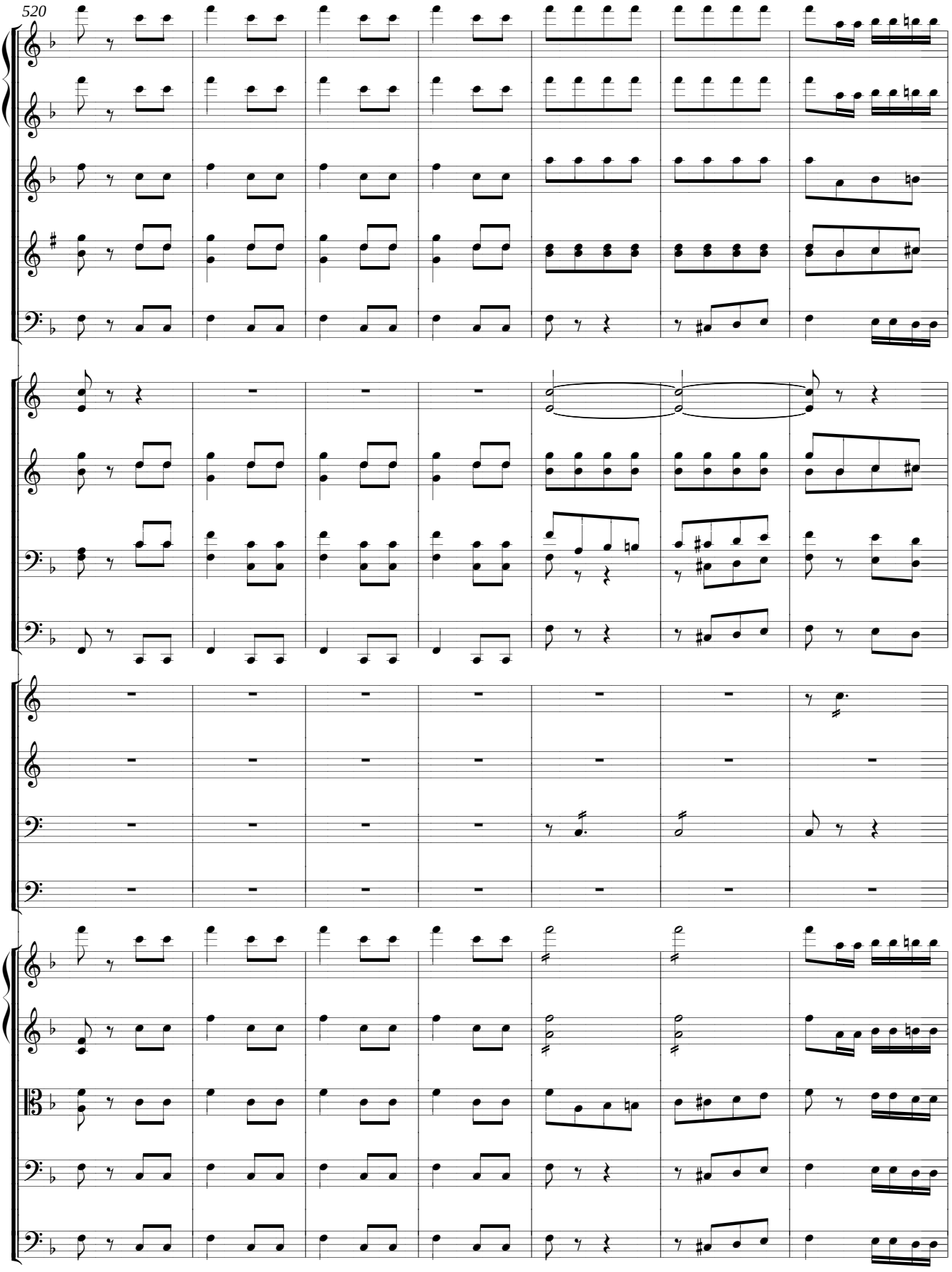
520

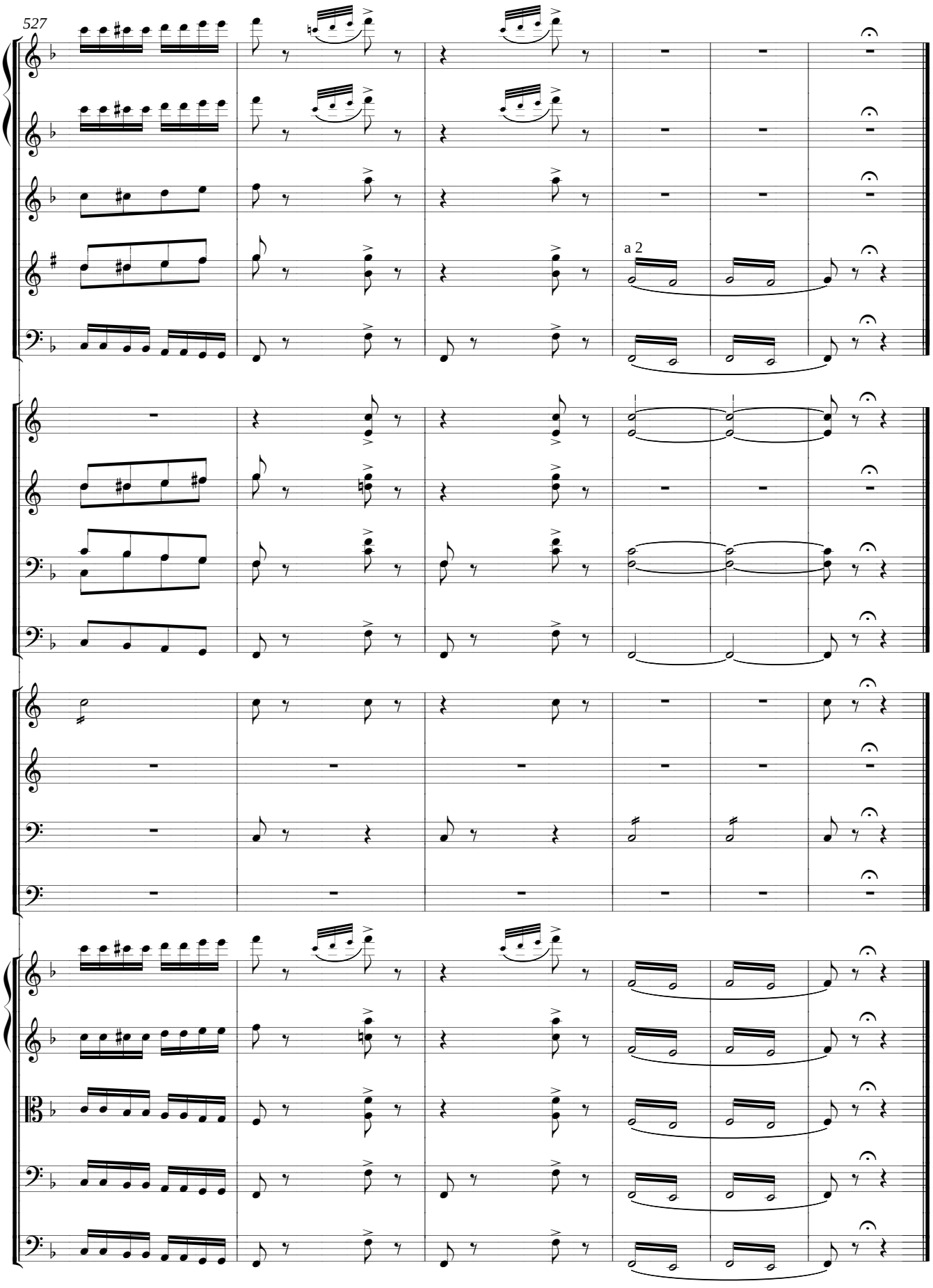
527
a 2

LEBLEBIDJI HOR-HOR AGHA

Duo Sansar et Hor-hor

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti
2 Clarinetti (in Si b)
2 Corni (in Fa)
2 Cornetti (in Si b)
2 Tromboni
Bombardone
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

[LEBLEBIDJI HOR-HOR AGHA]

[Duo Sansar et Hor-hor]

D. Tchouhadjian

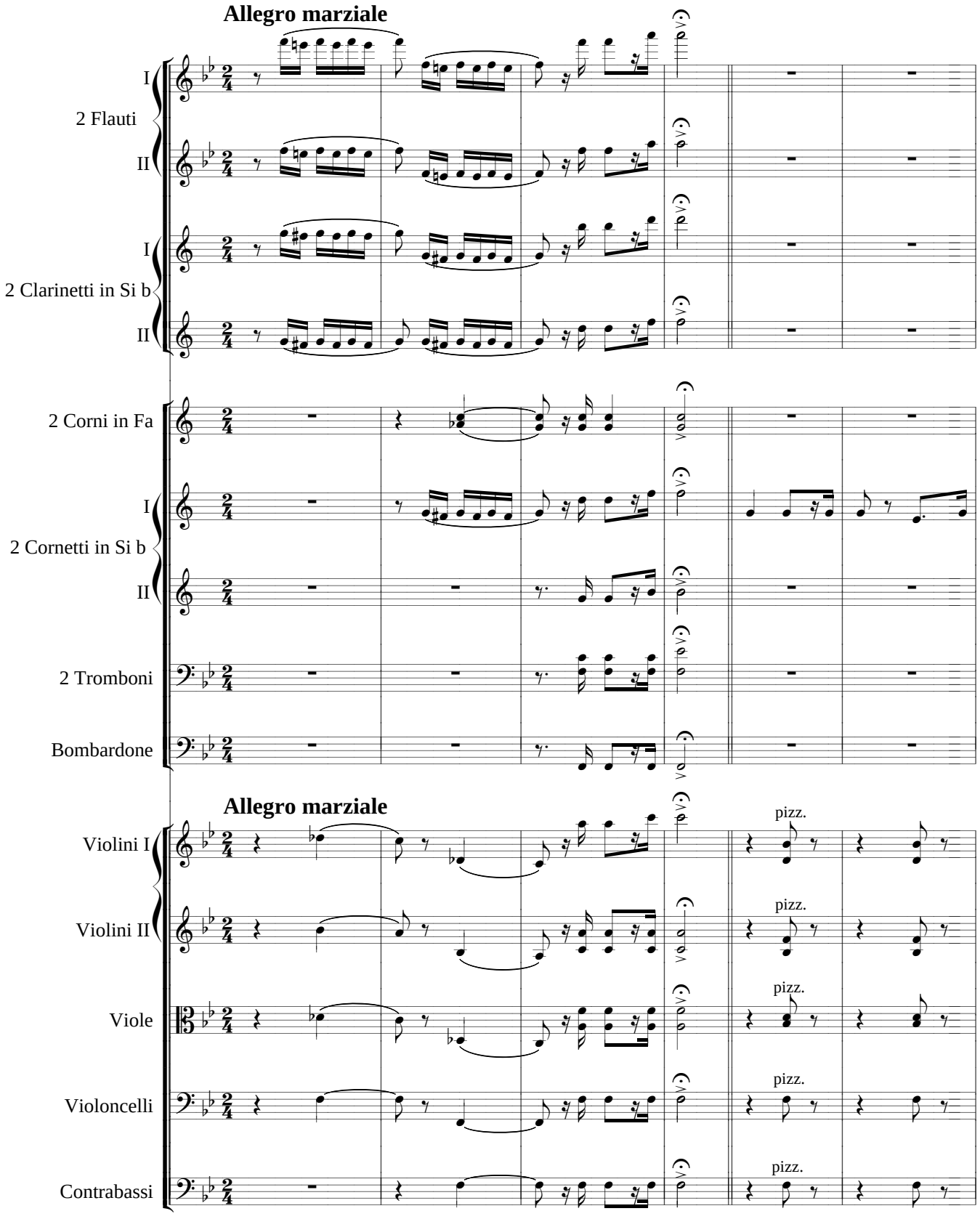

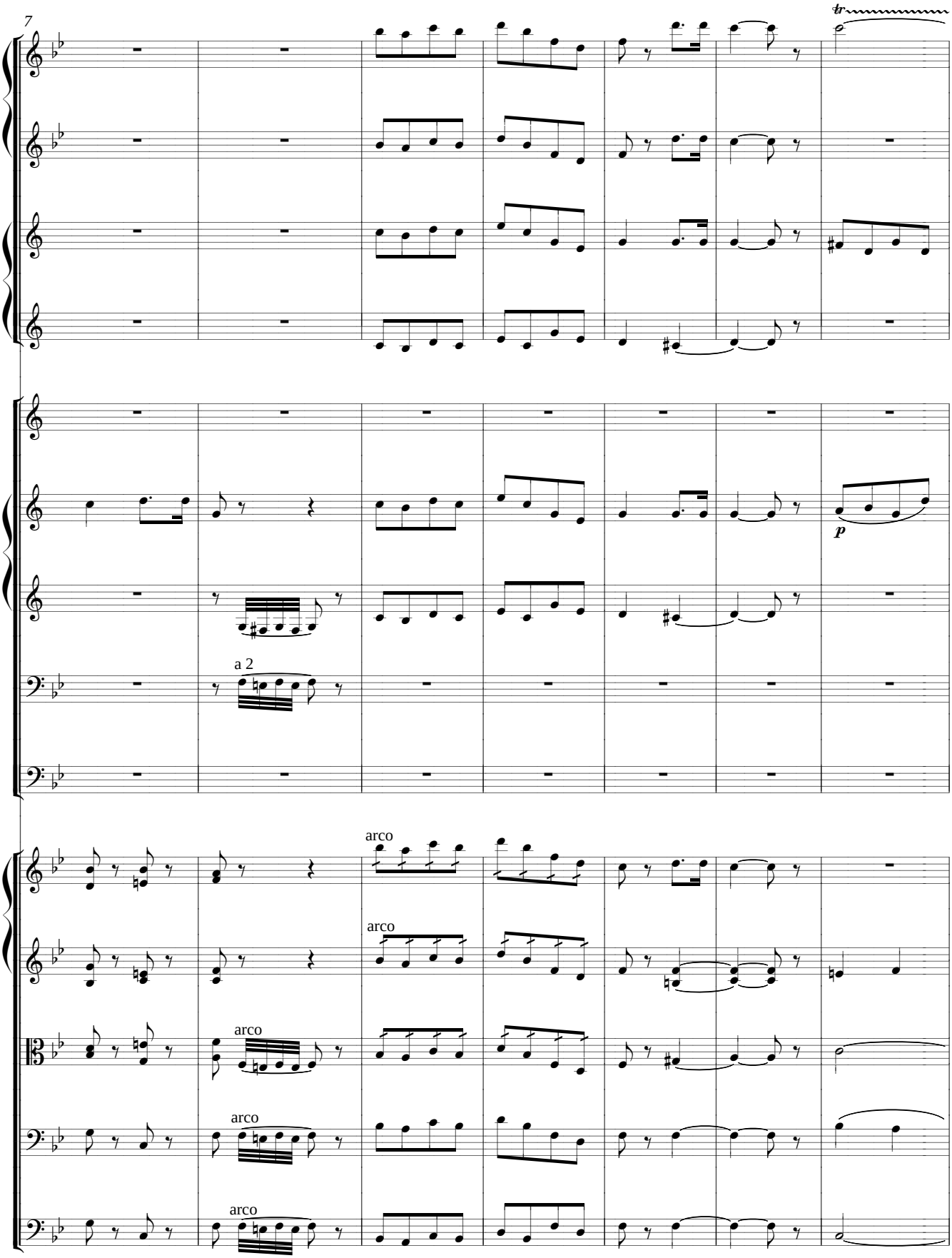
7
tr
p
a 2
arco
arco
arco
arco
arco

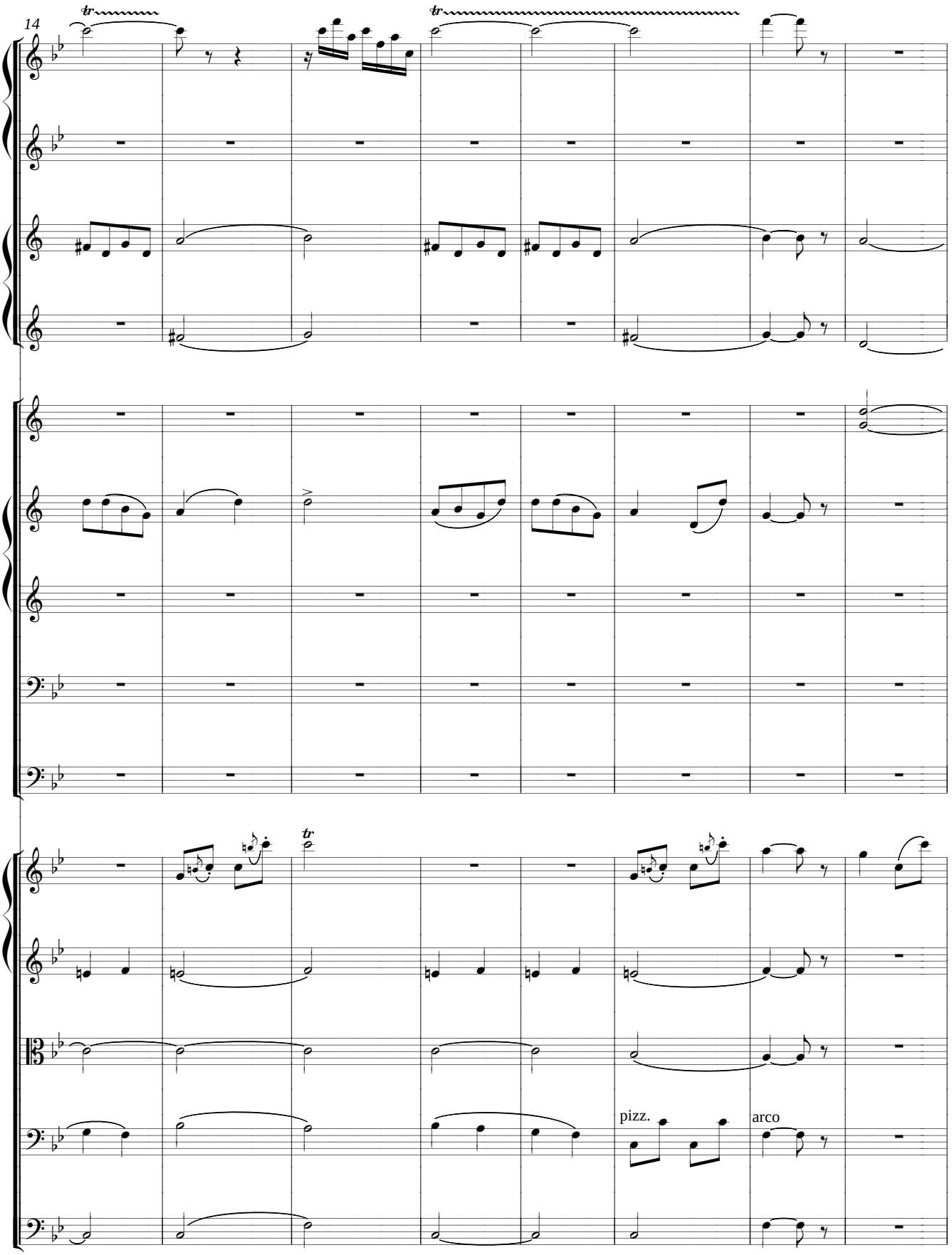
14
tr
tr
tr
pizz.
arco

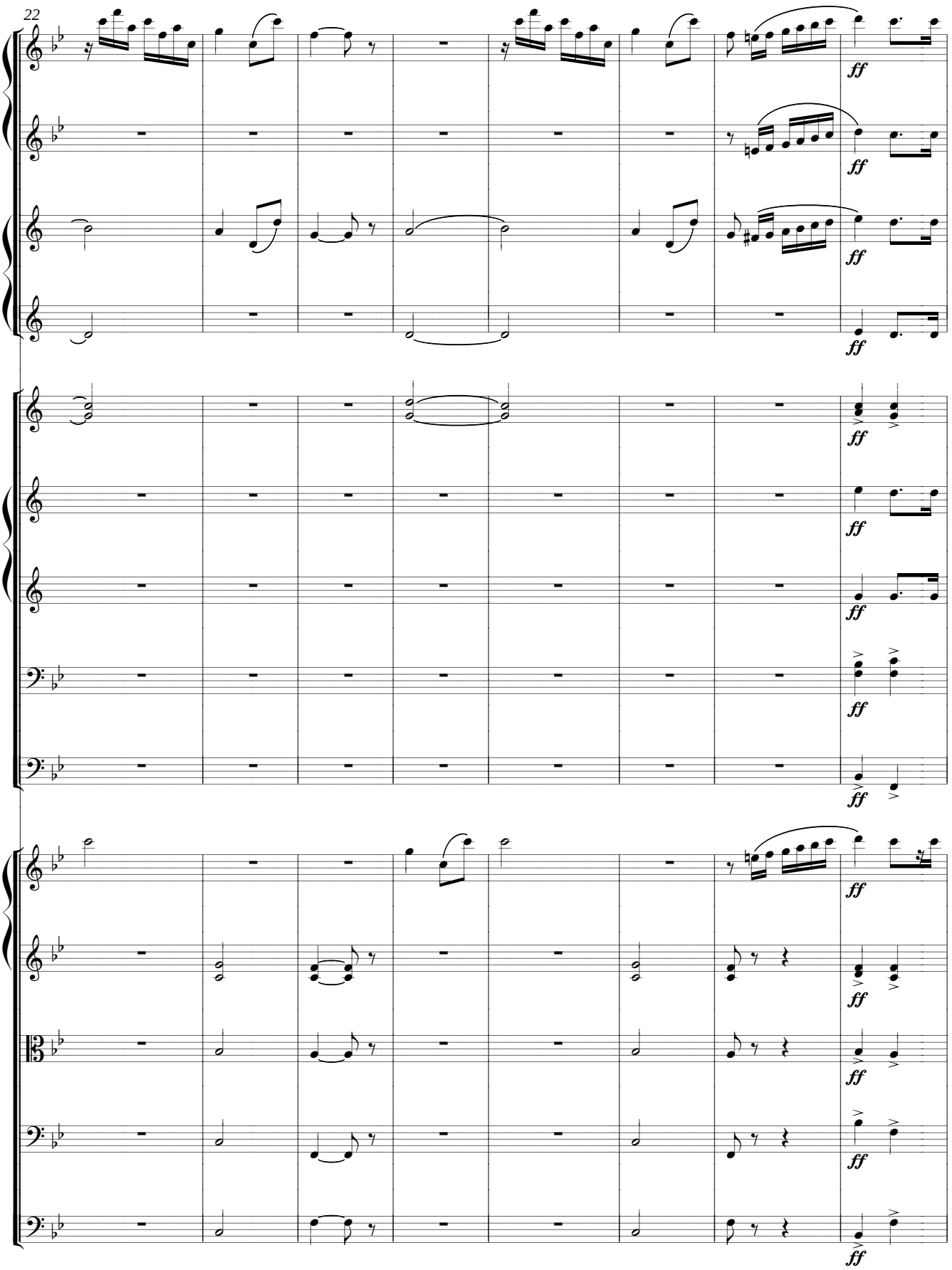
22
ff

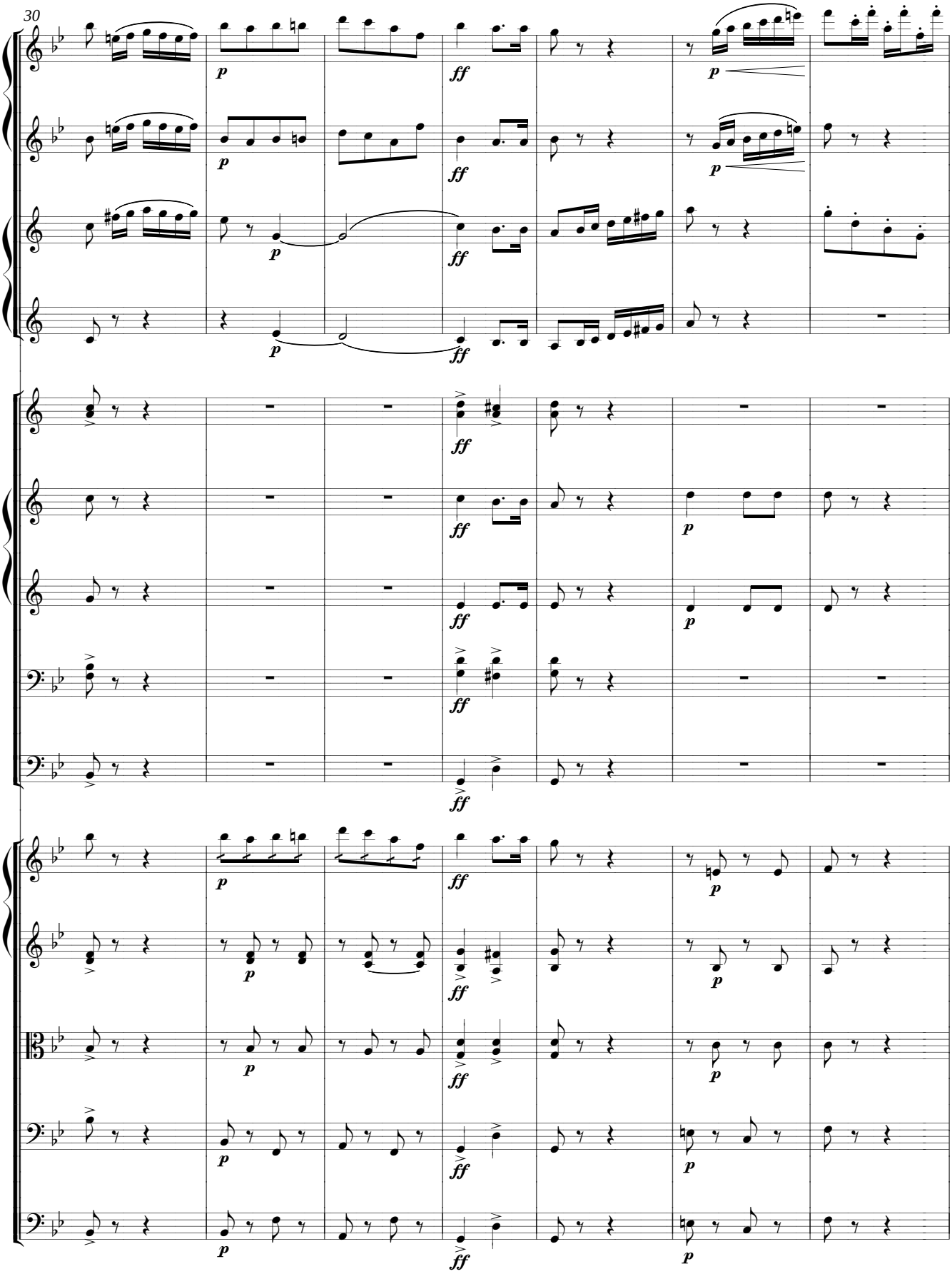
30
p
ff

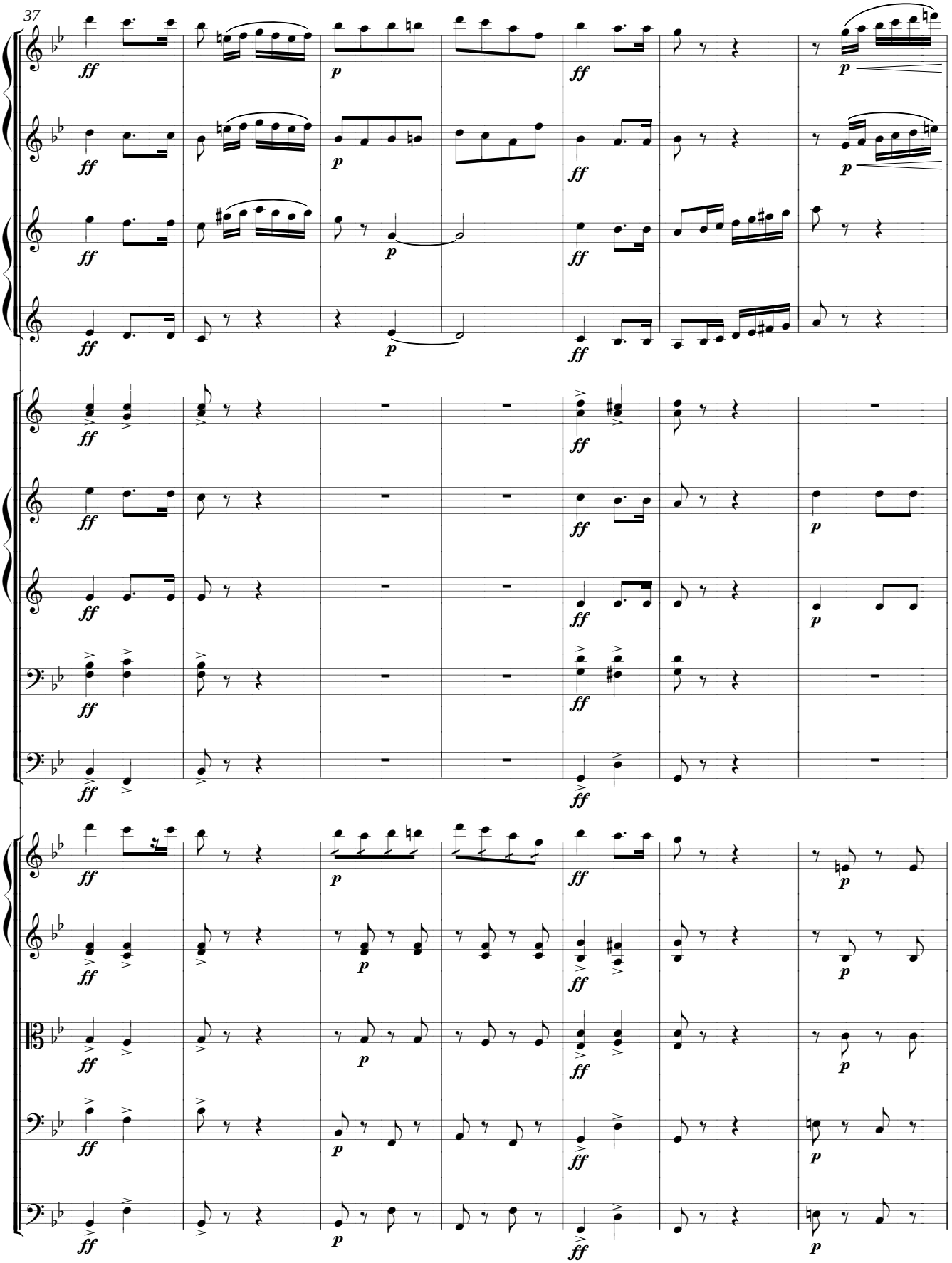
37

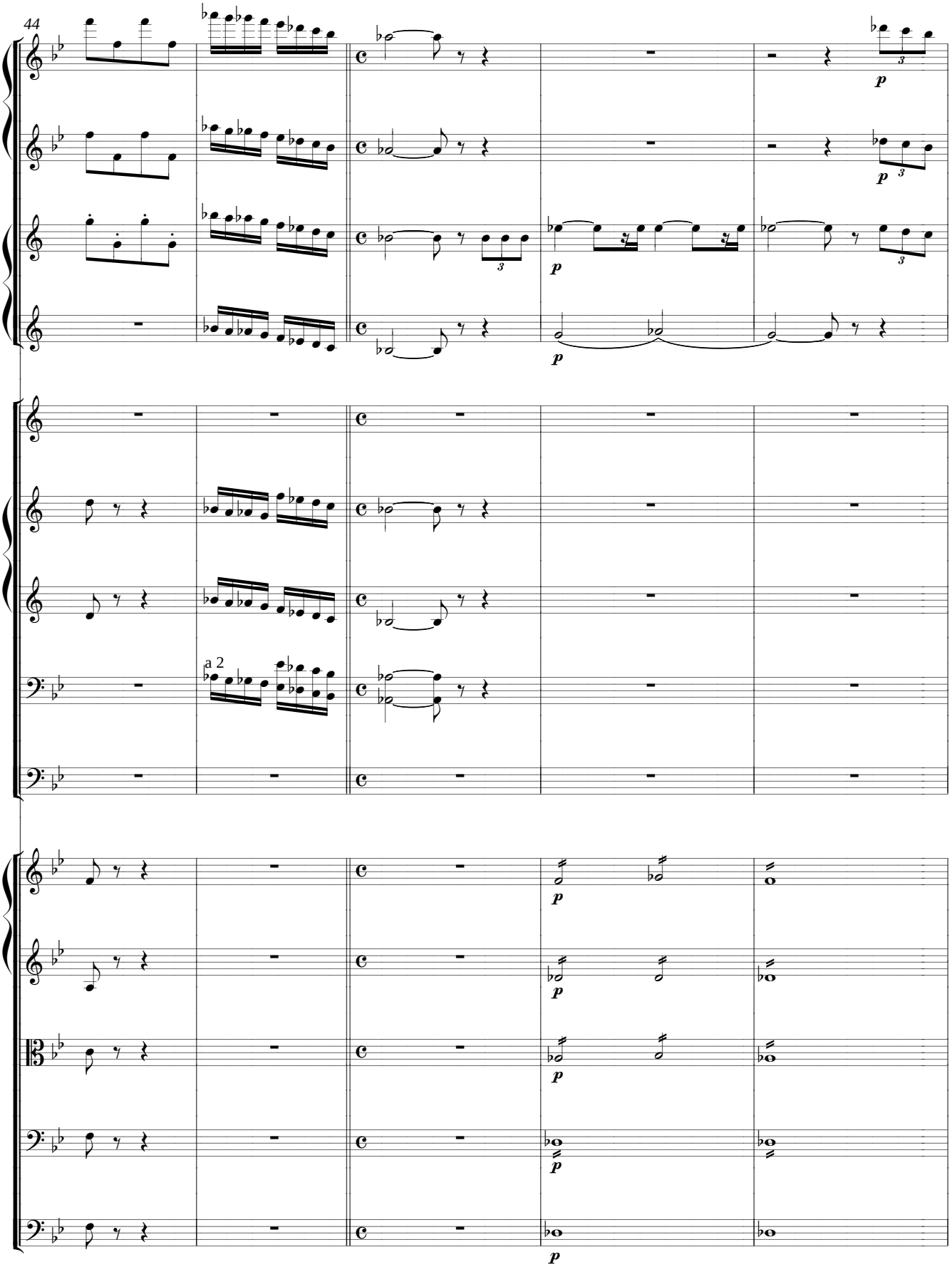
44
a 2

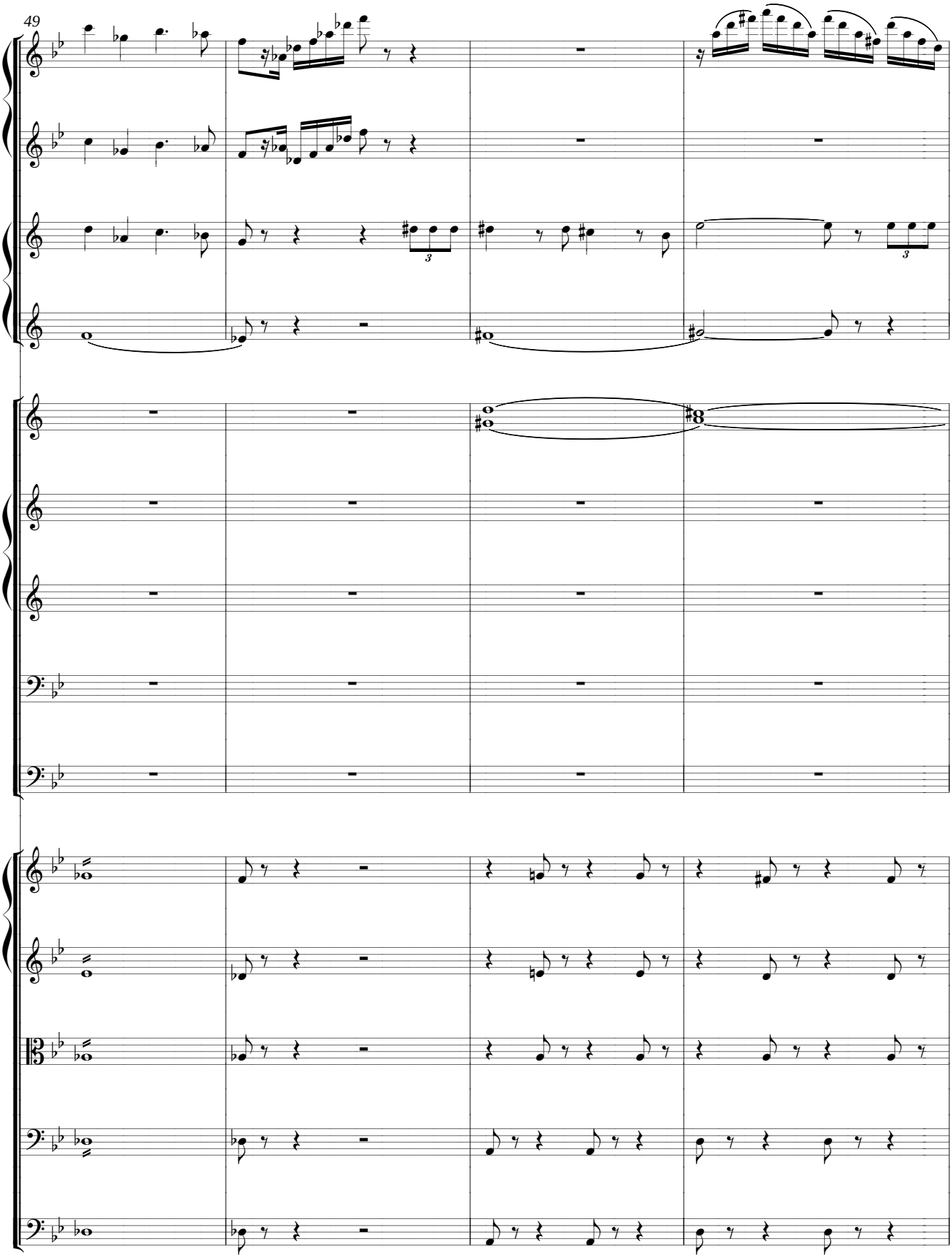
49

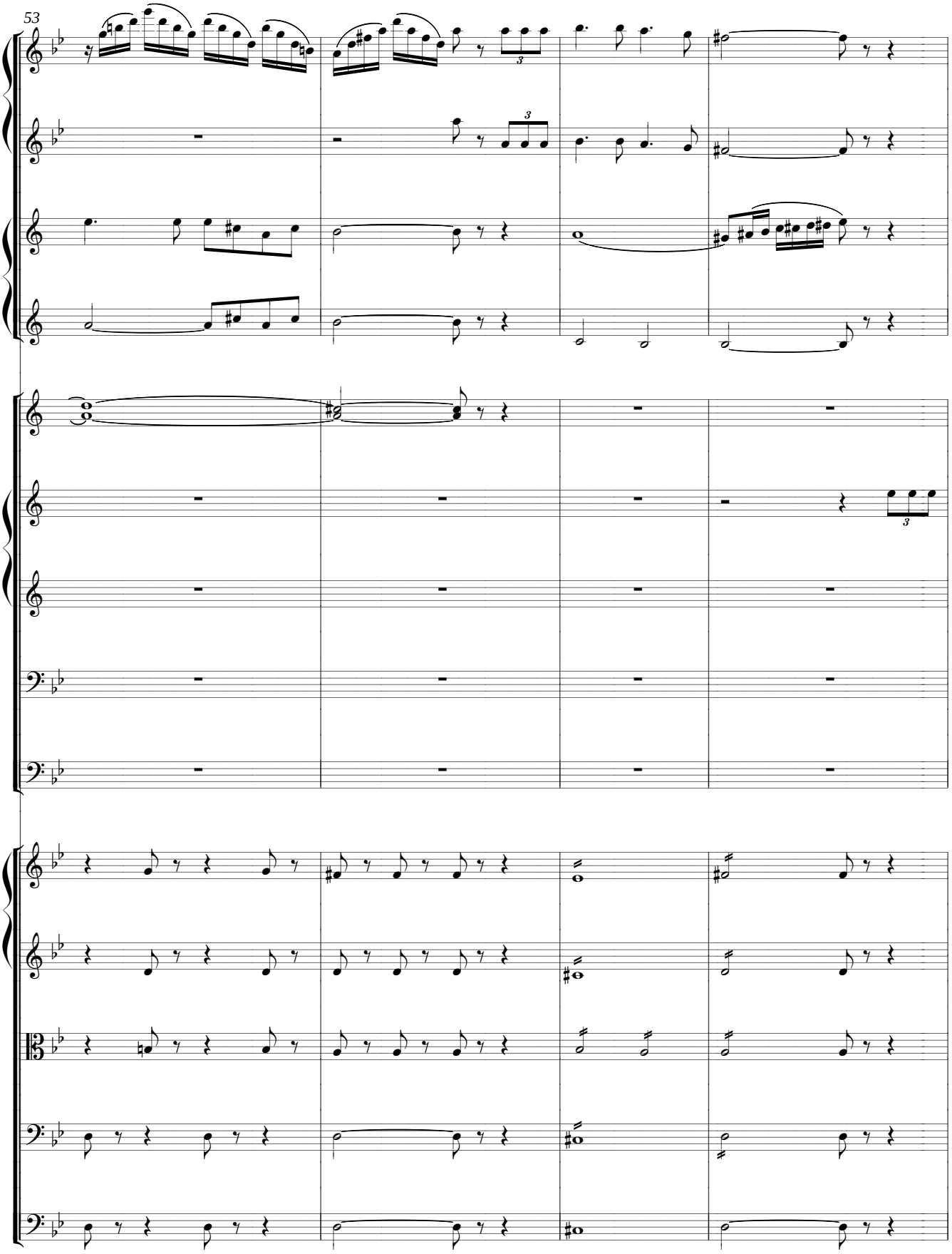
53

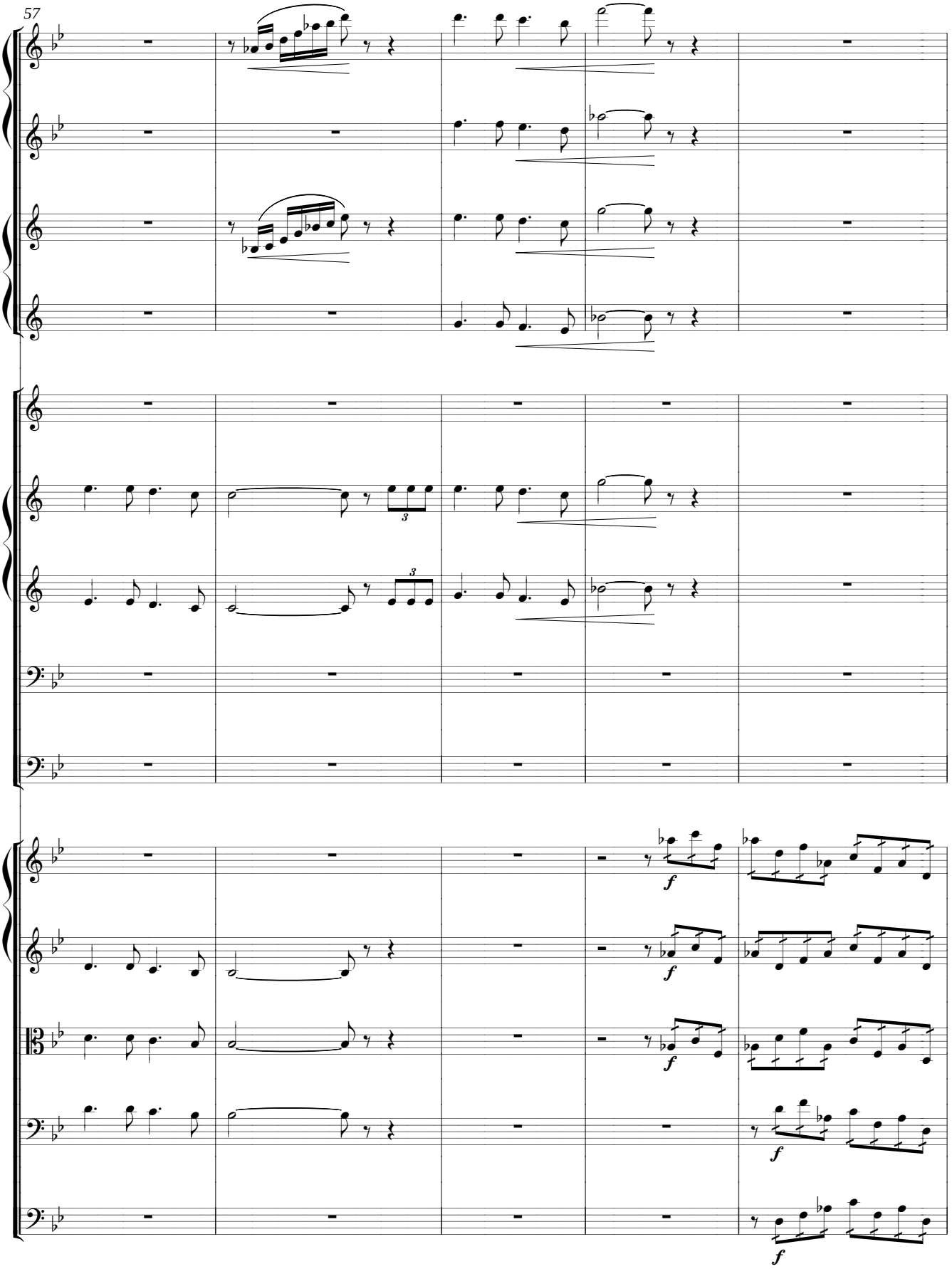
57
3
3
f
f
f
f
f

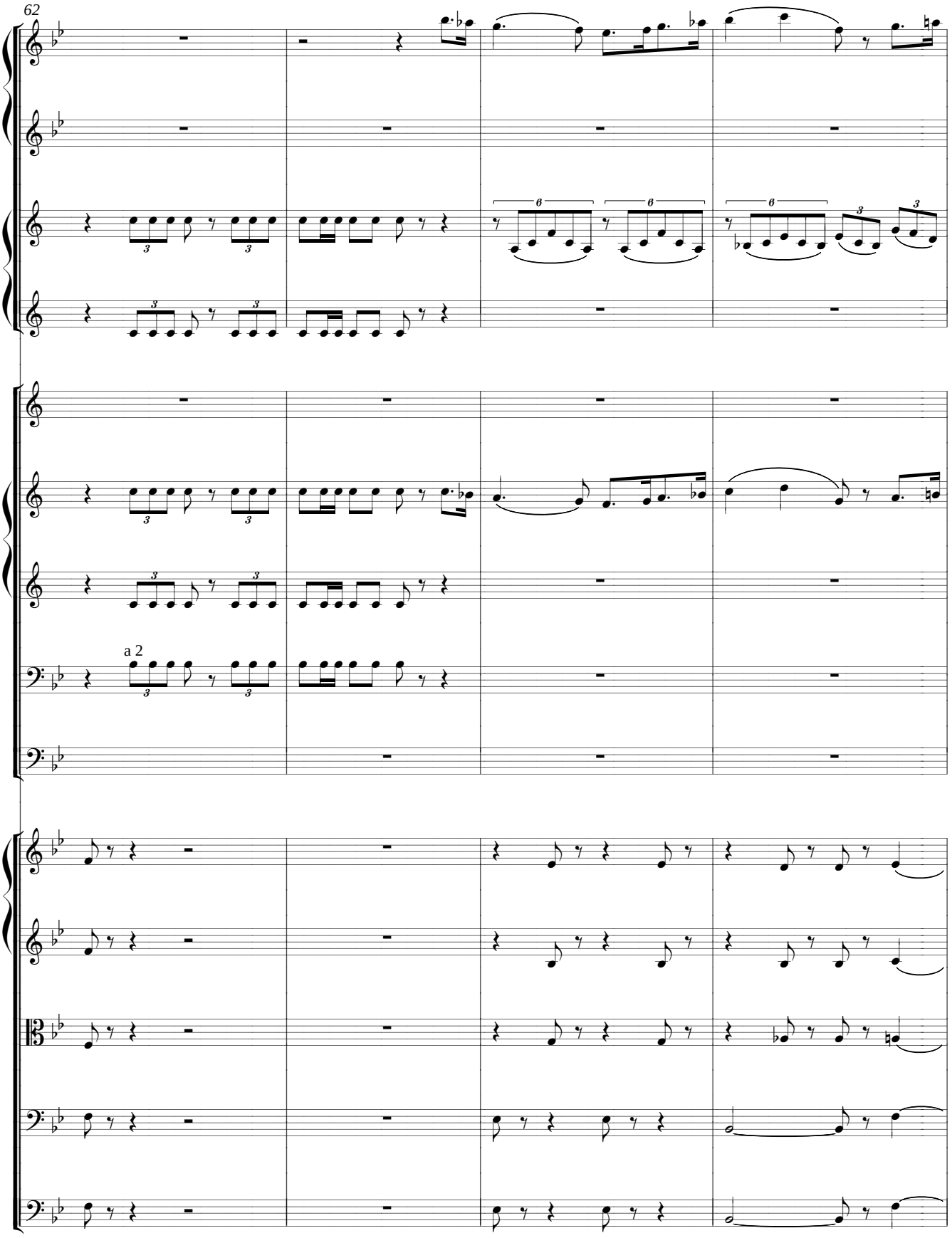
62
a 2

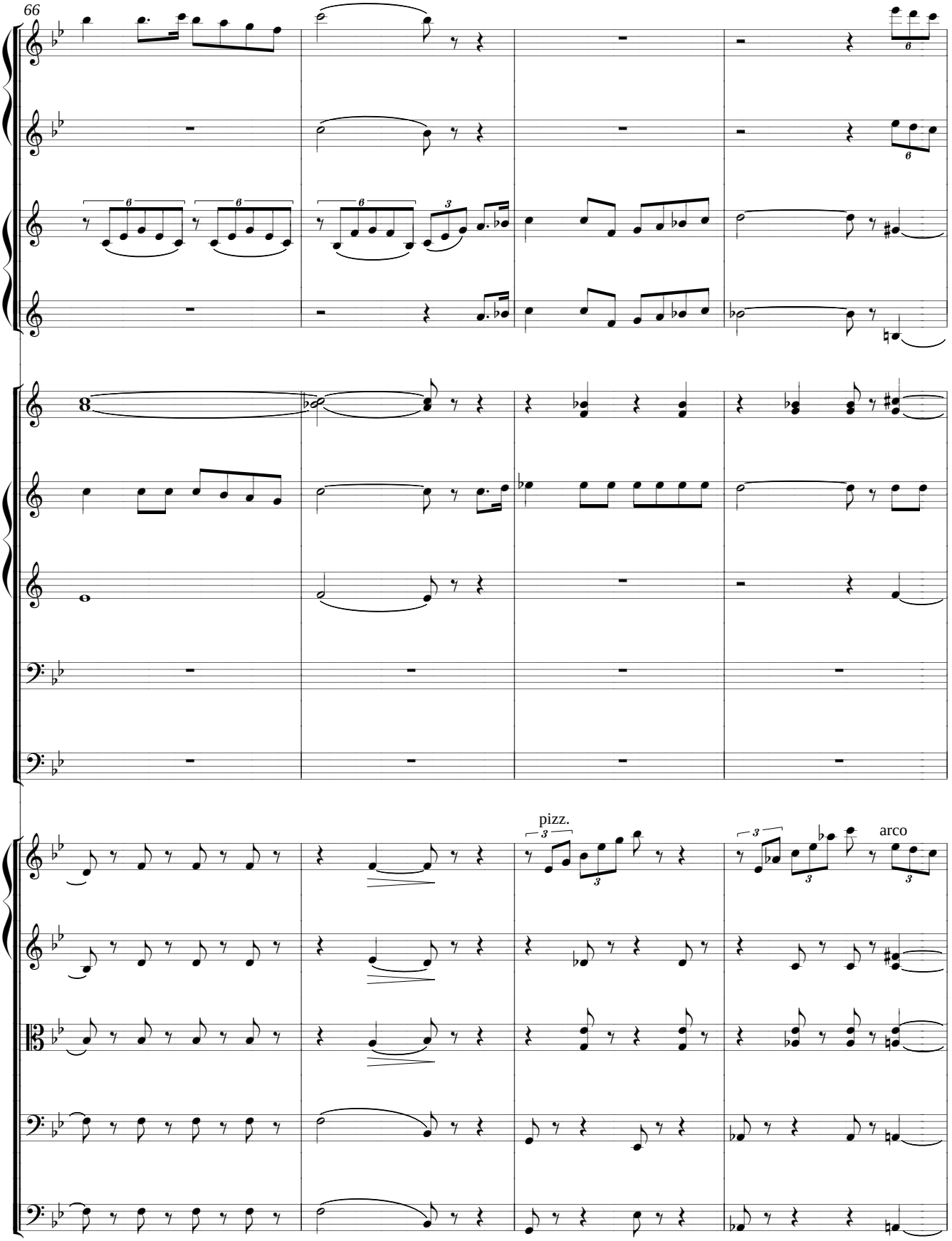
66
pizz.
arco

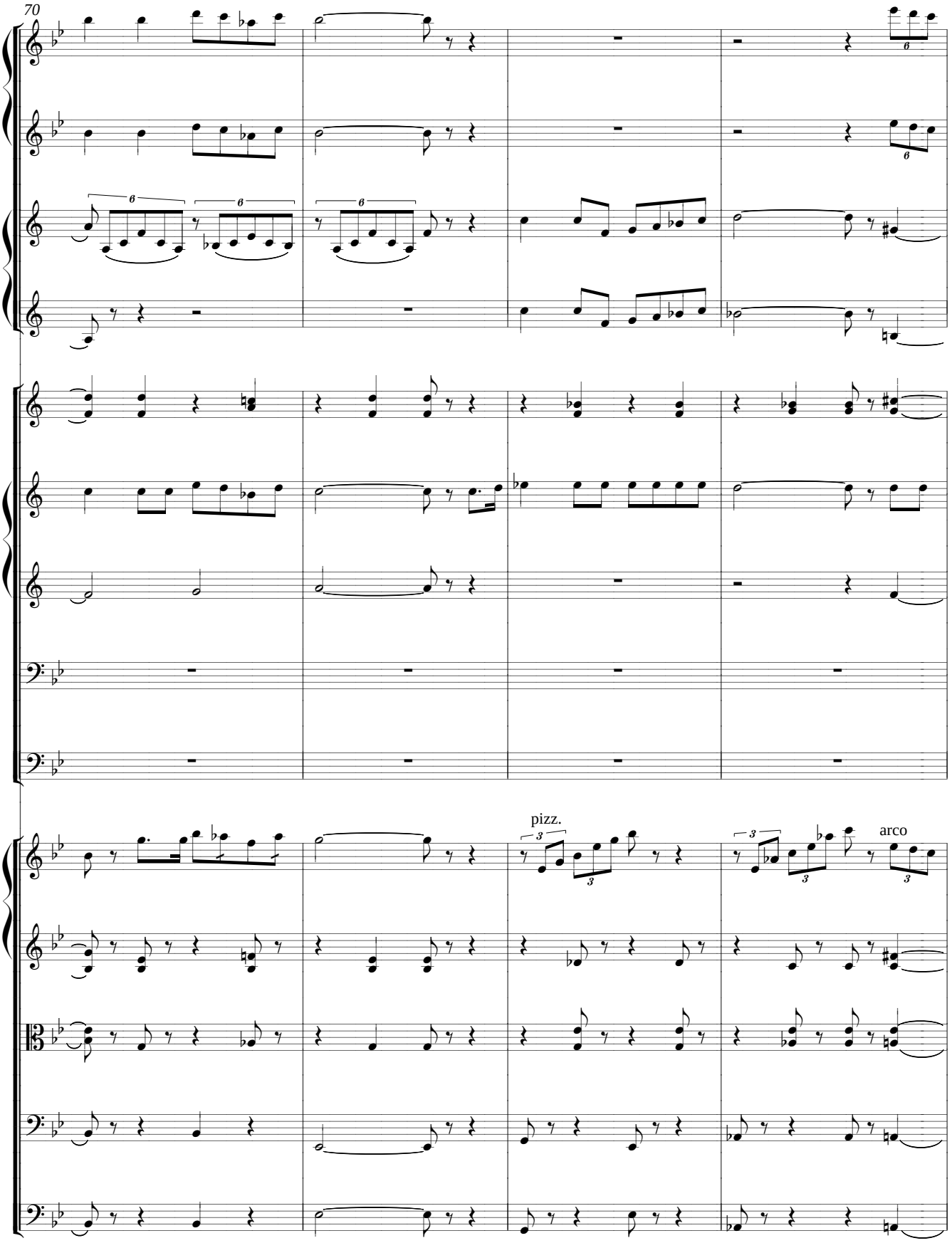
70
pizz.
arco

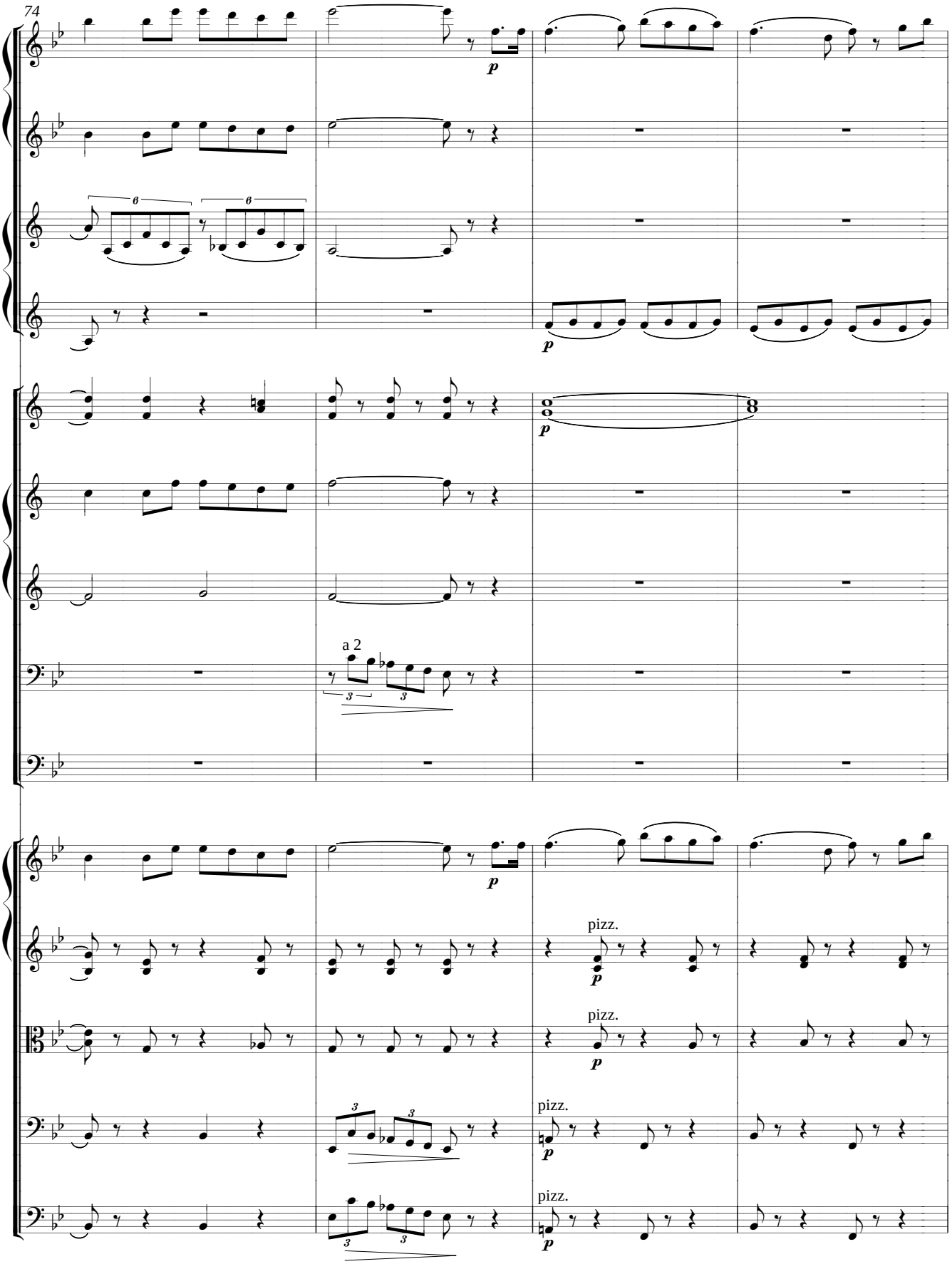
74
p
a 2
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

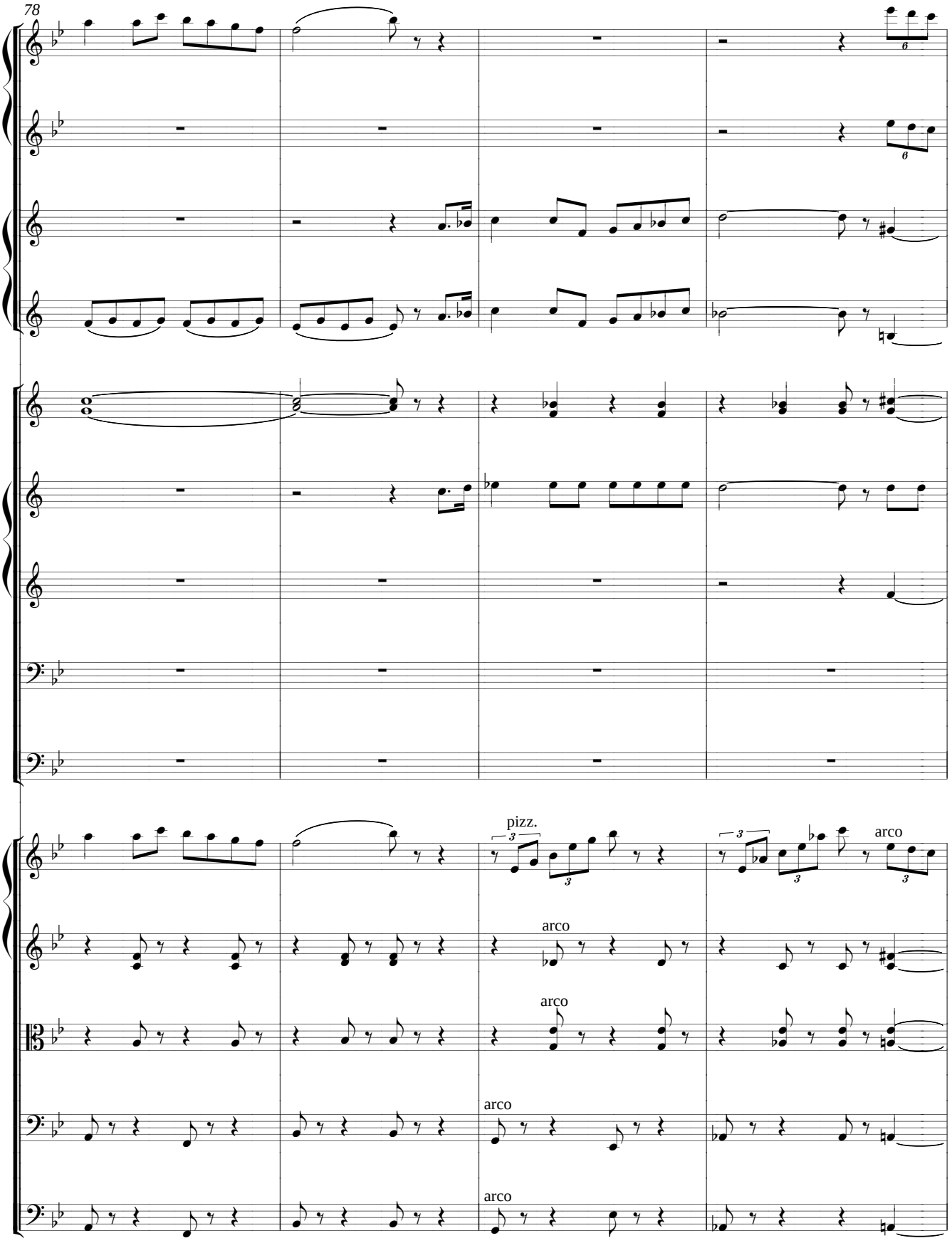
78
pizz.
arco
arco
arco
arco
arco

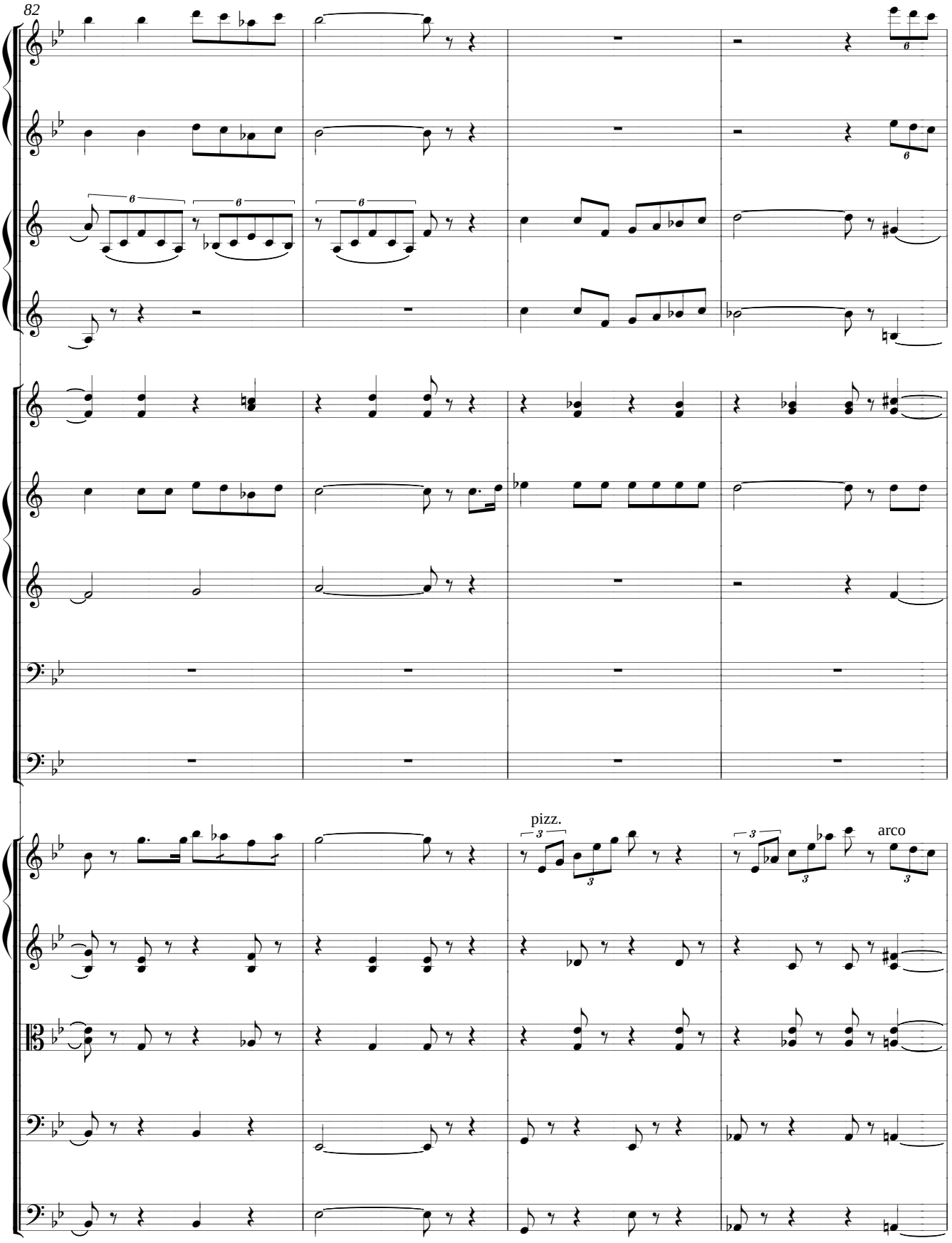
82
pizz.
arco

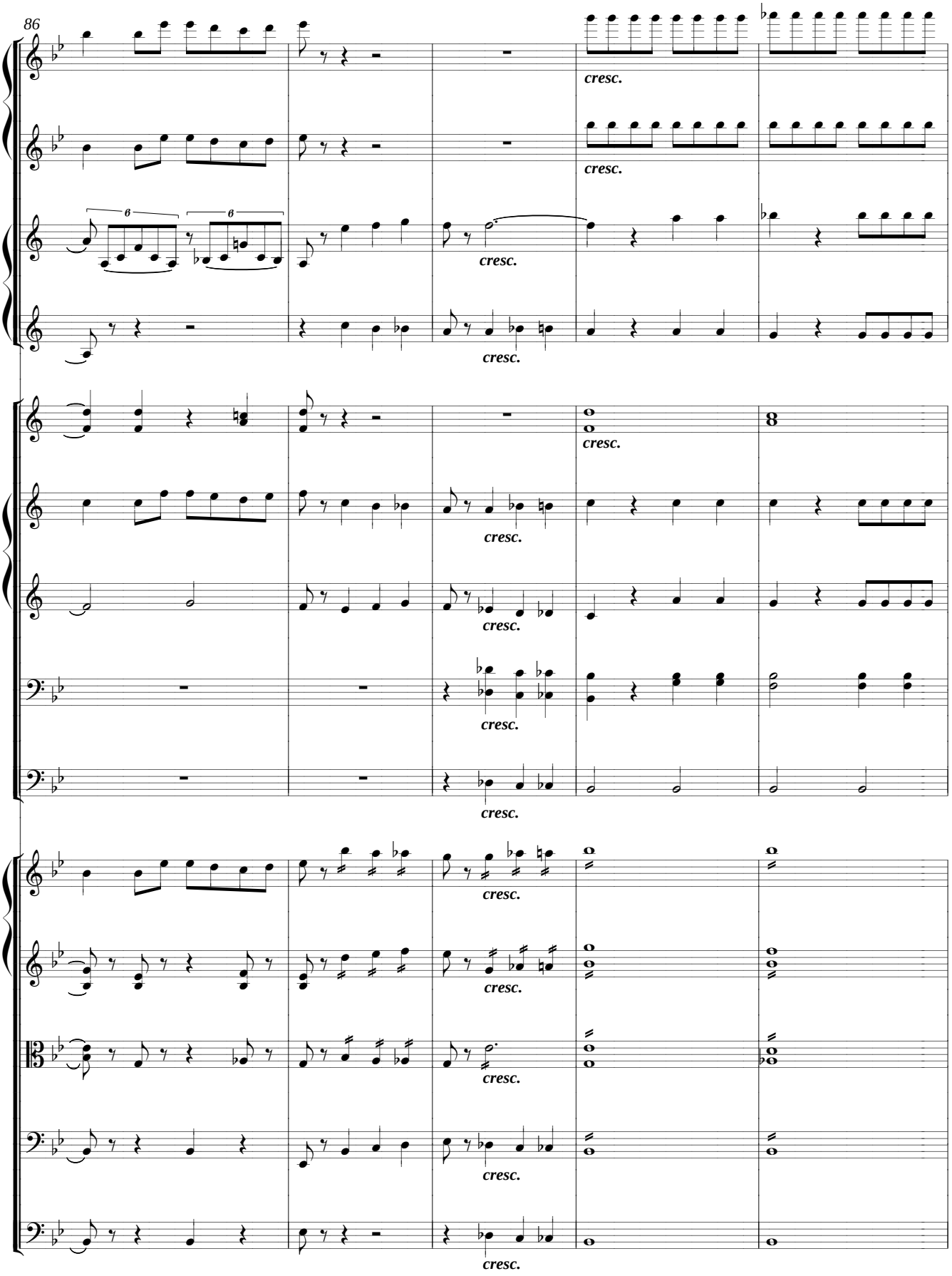
86
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.

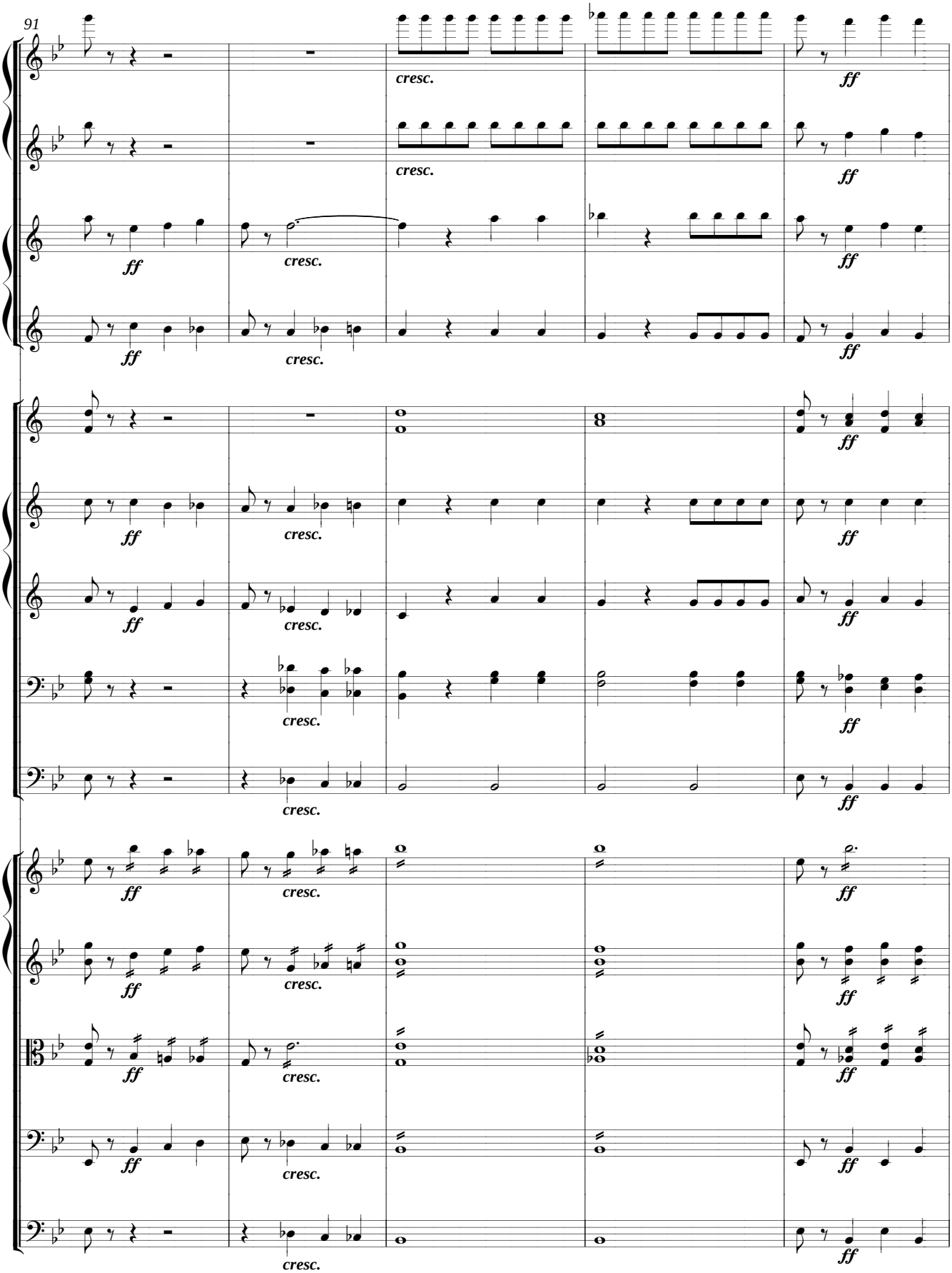
91
cresc.
ff

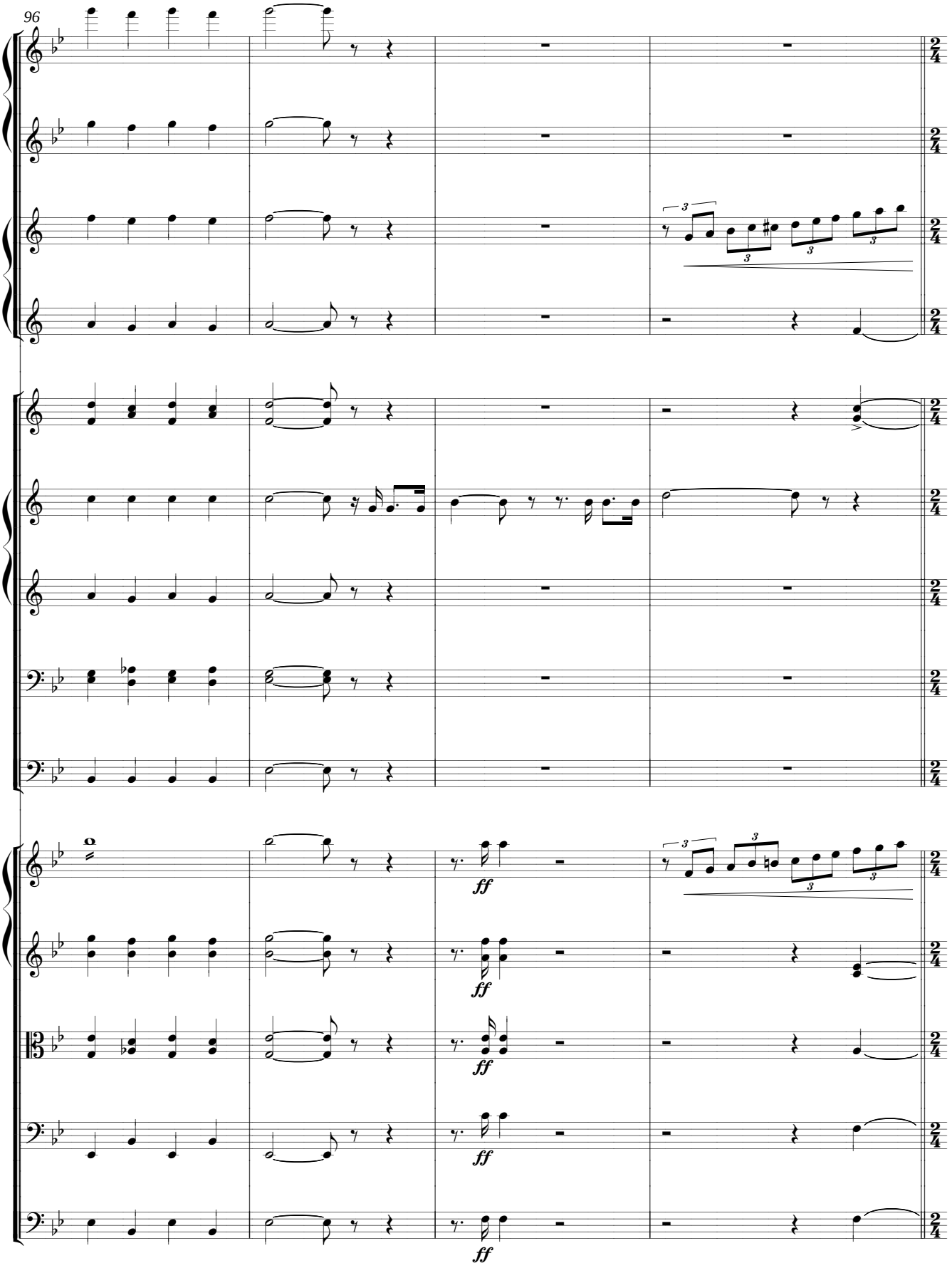
96
ff
ff
ff
ff

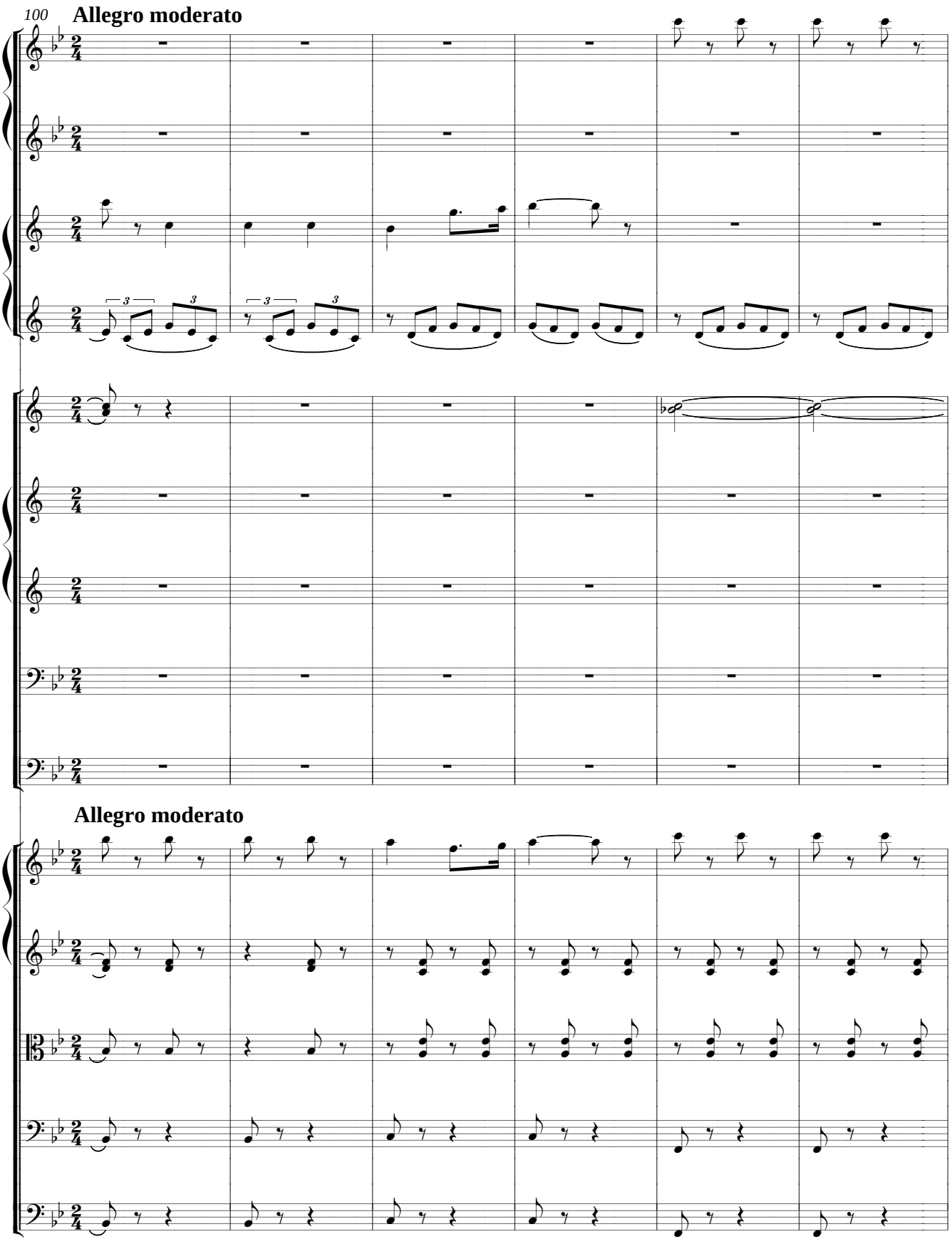
100
Allegro moderato
Allegro moderato

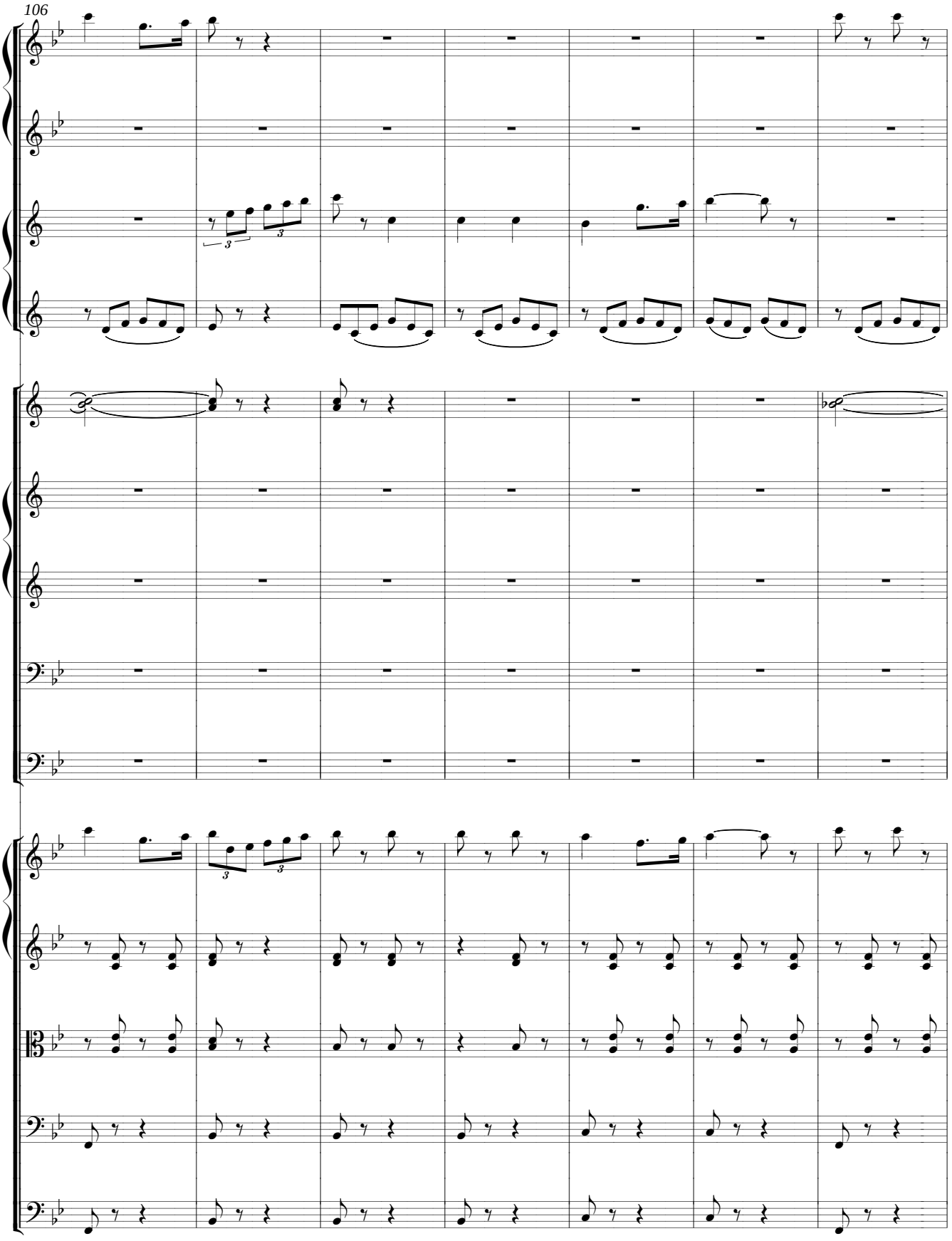
106

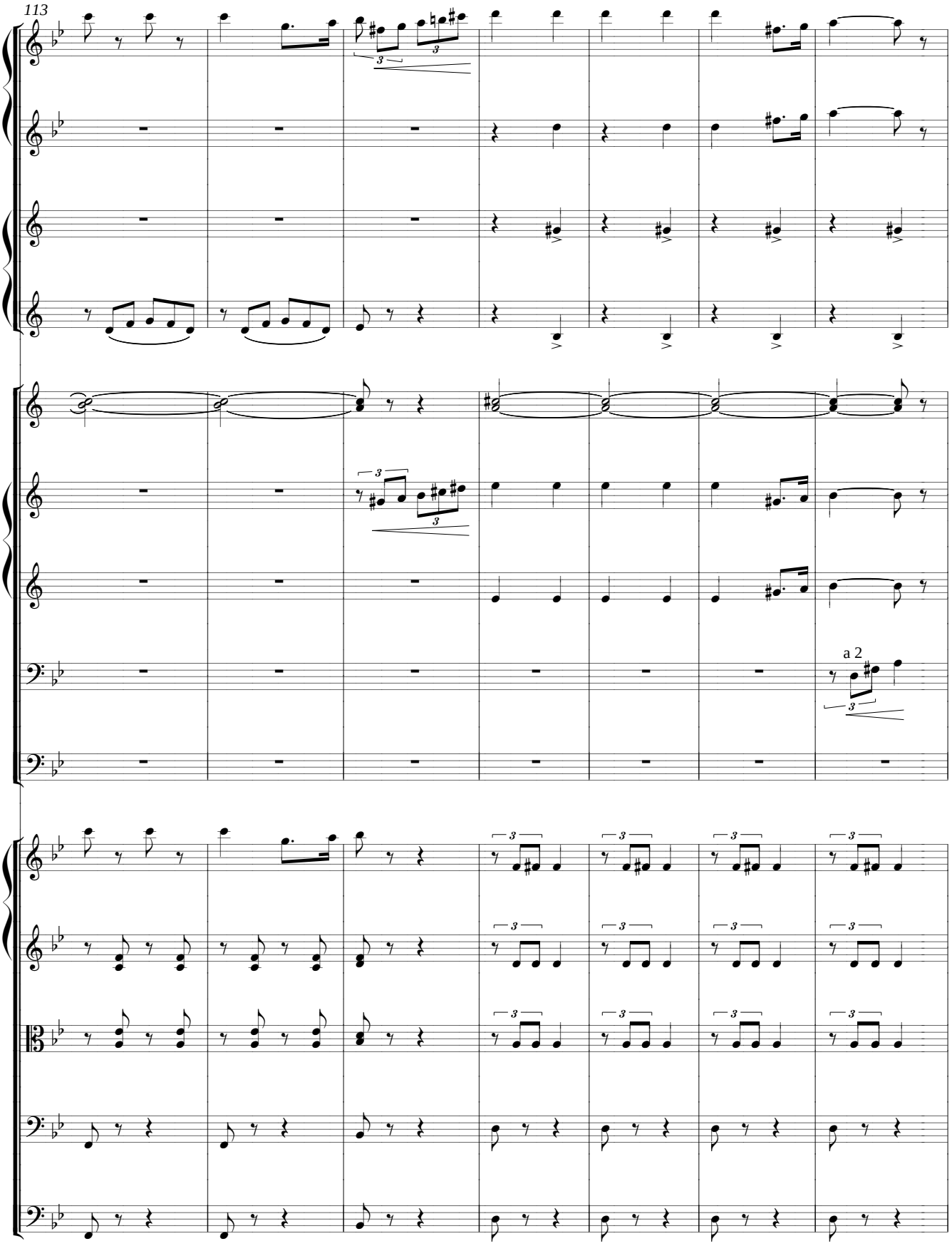
113
a 2

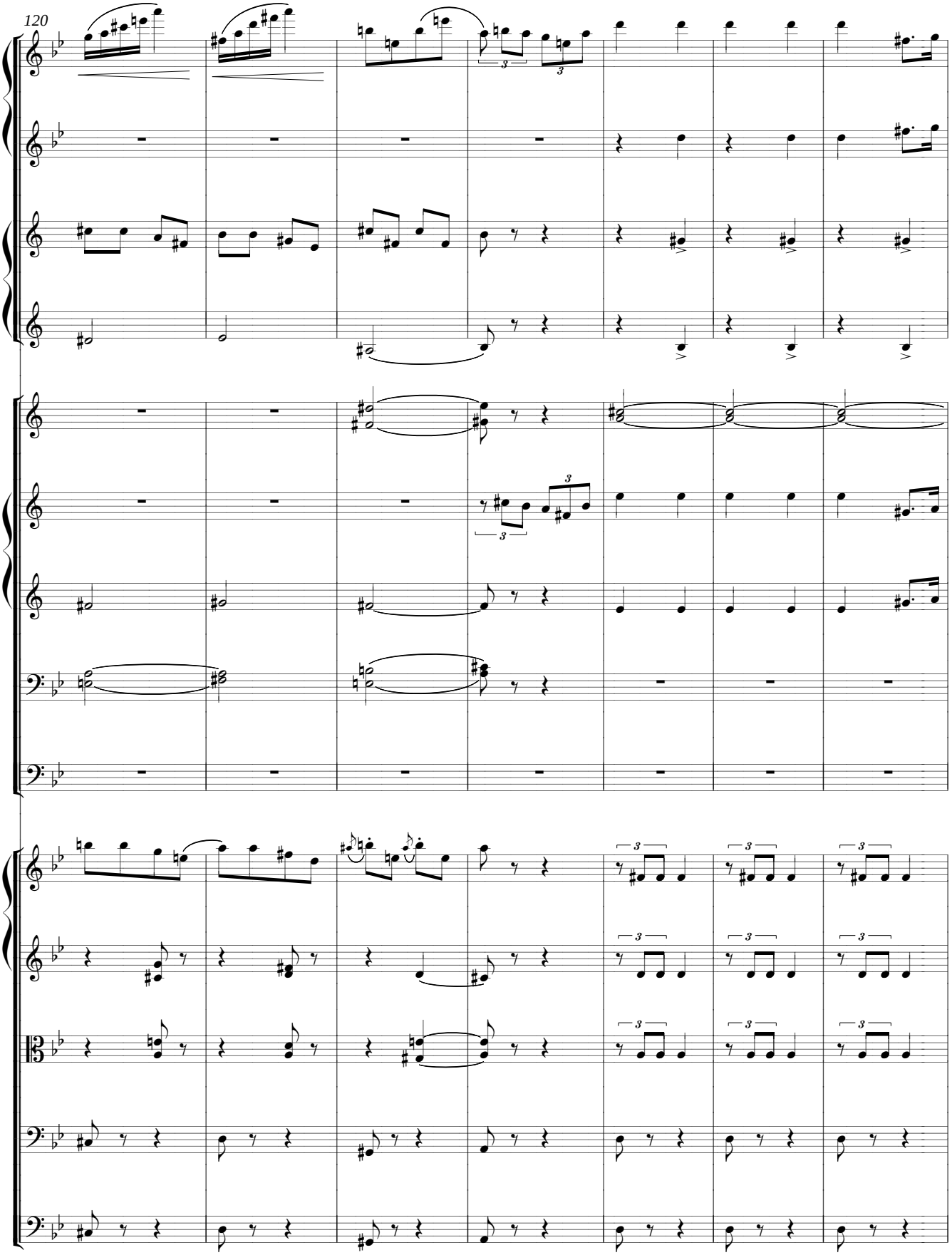
120

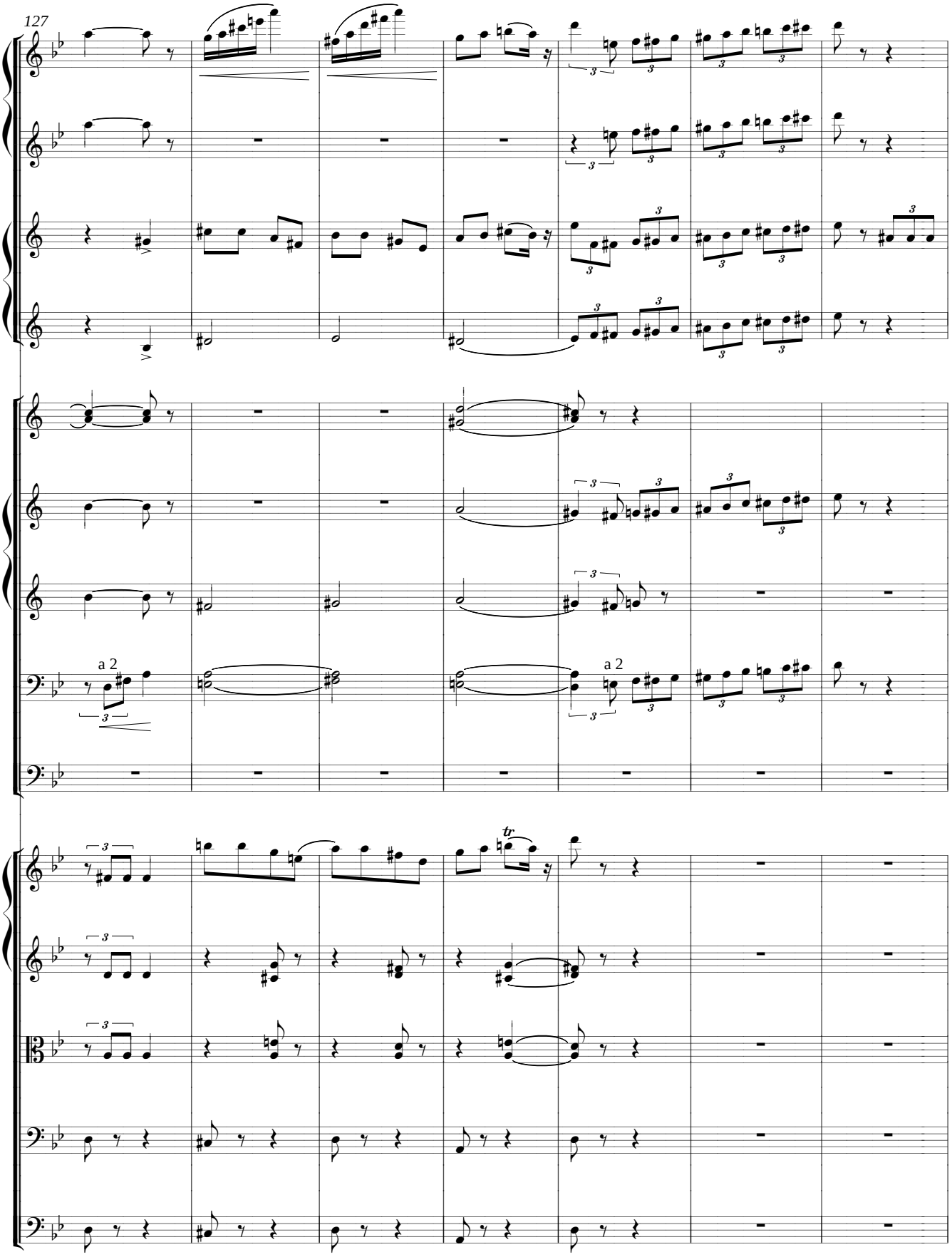
127
a 2
a 2
tr

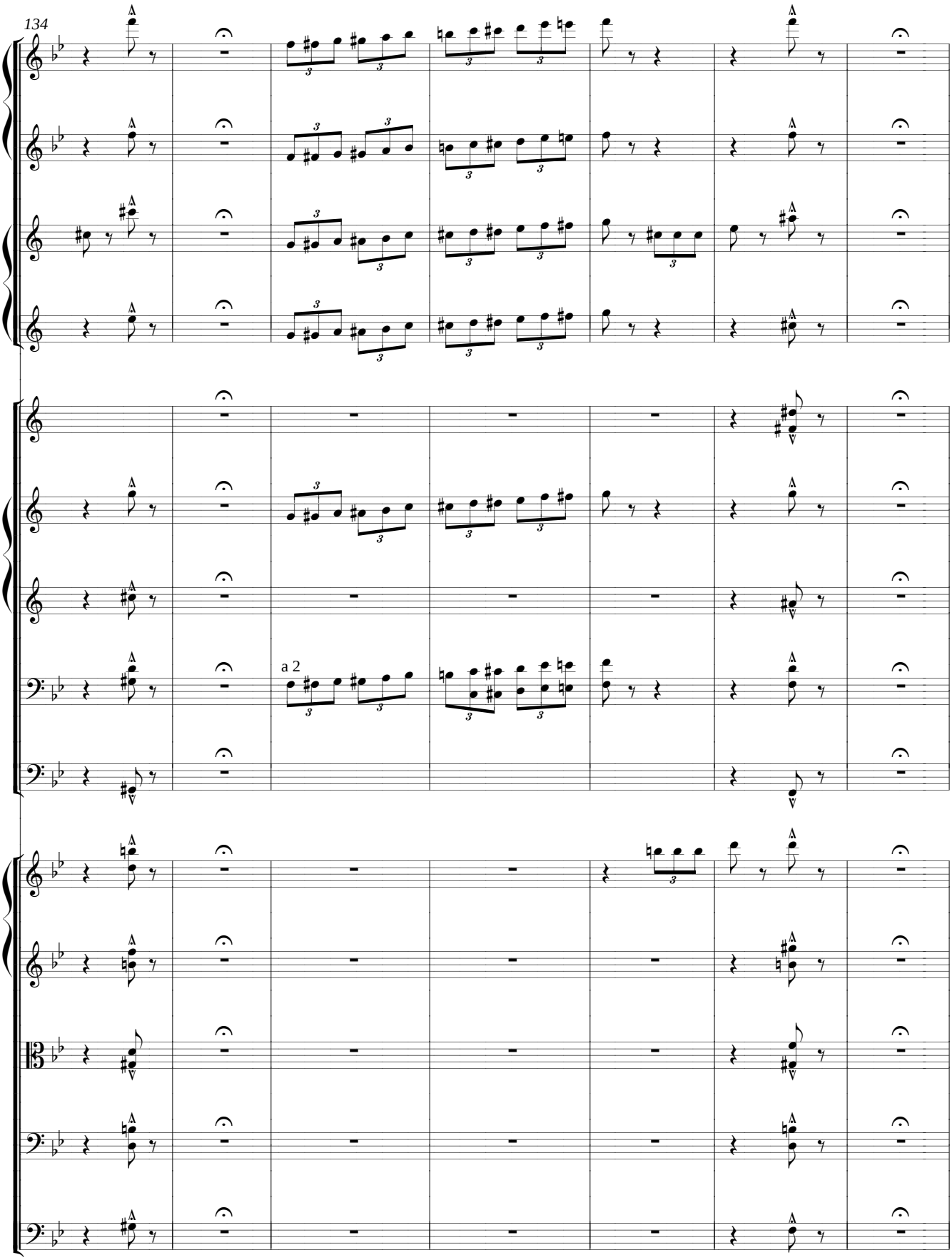
134
a 2

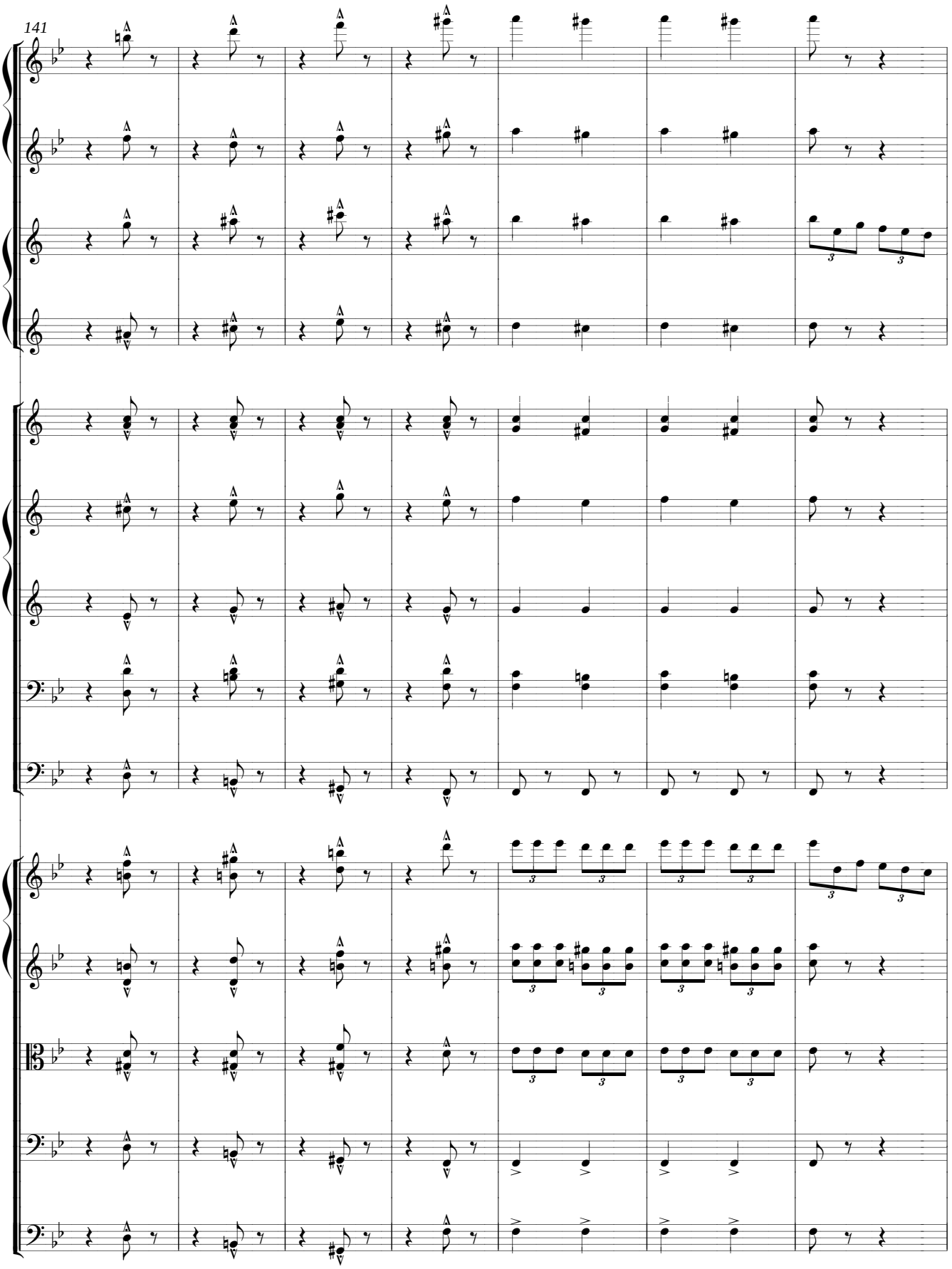
141

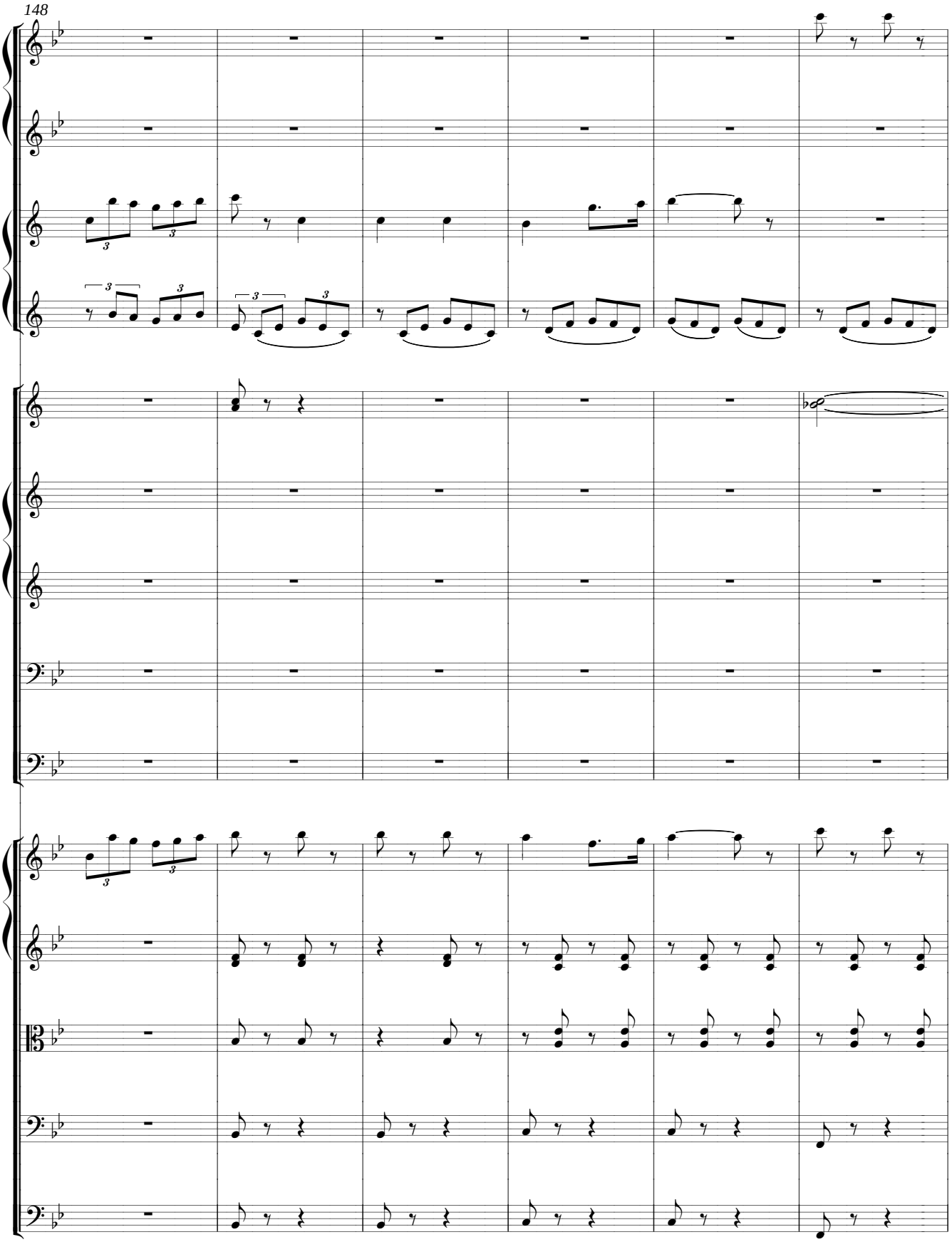
148

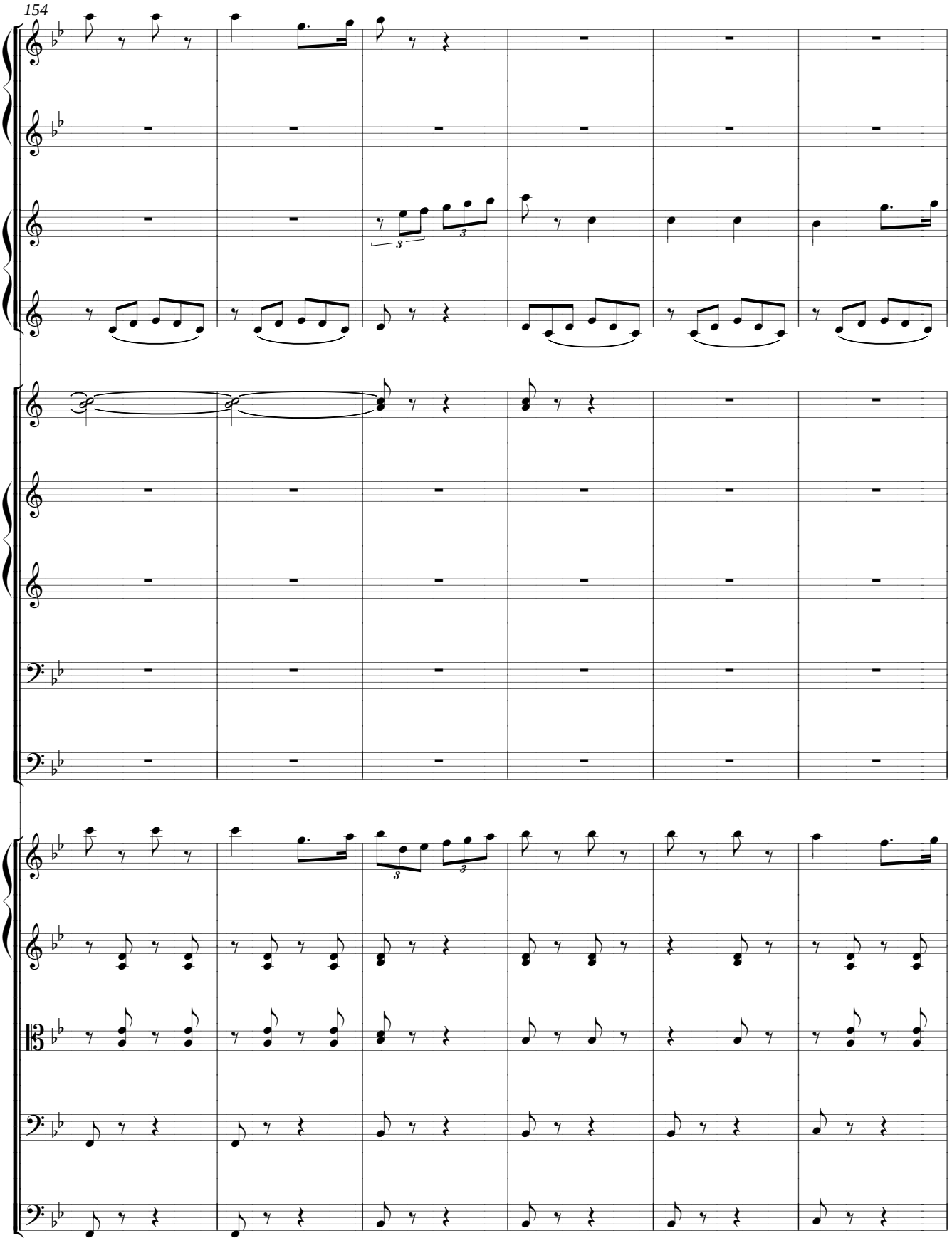
154

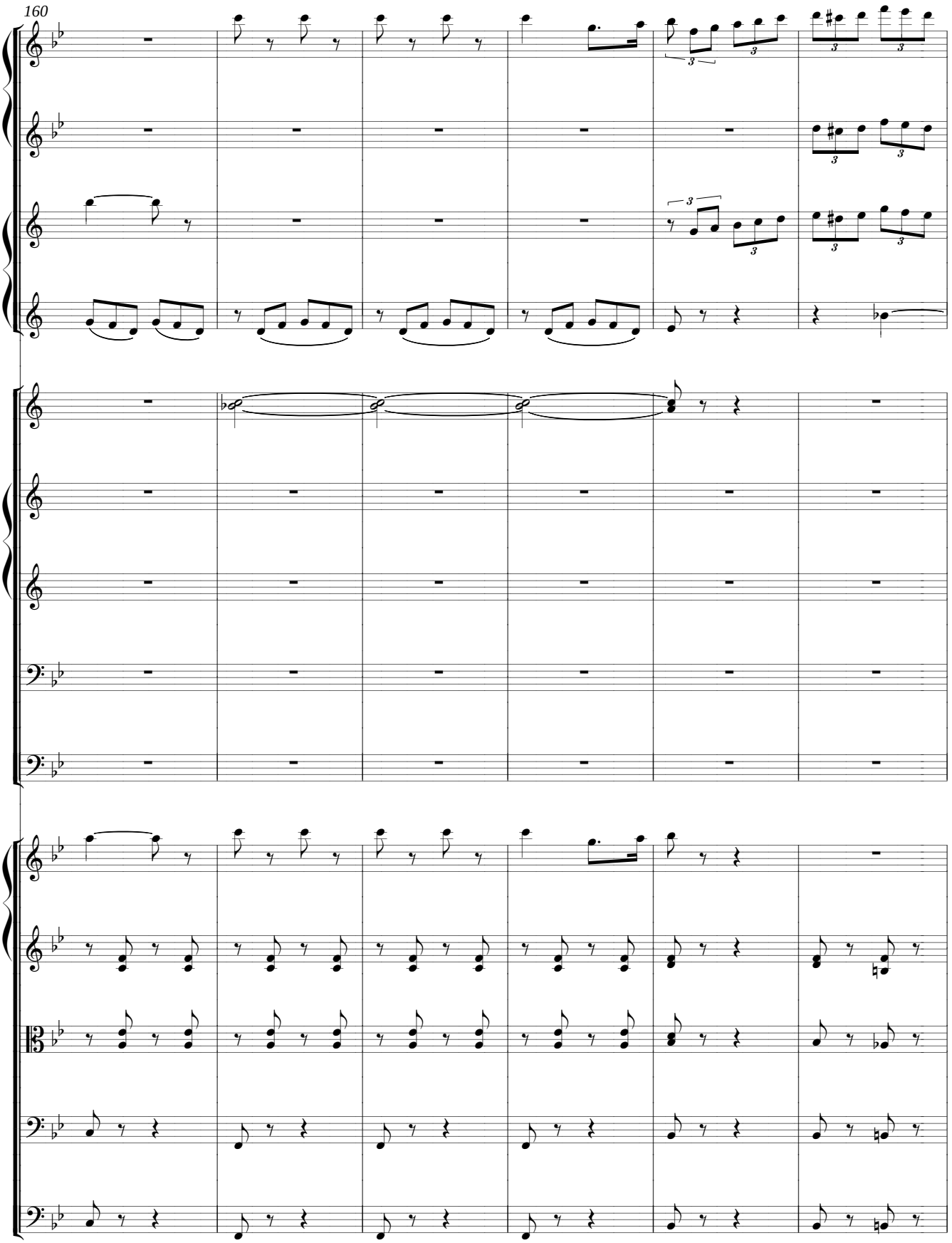
160

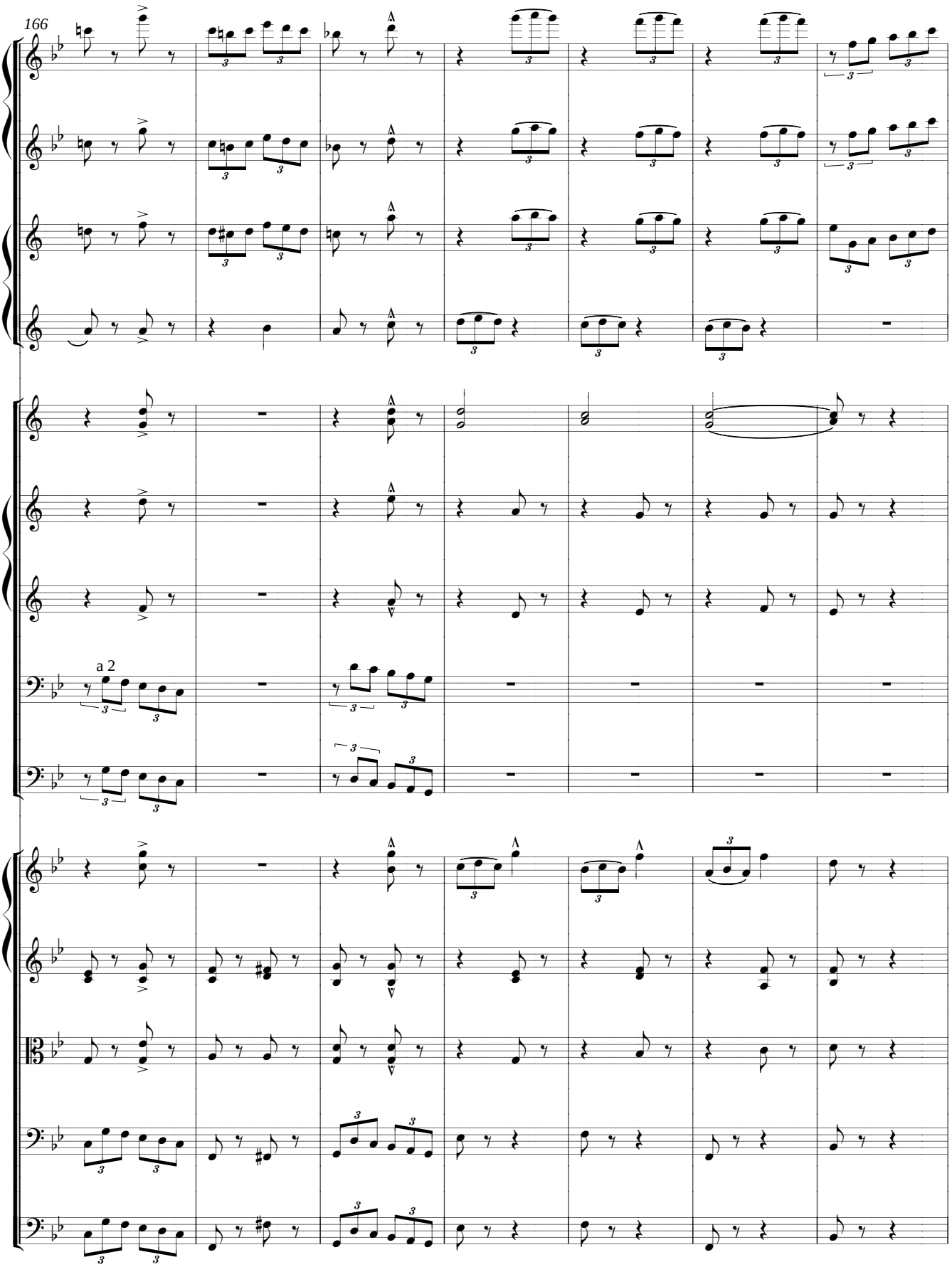
166
a 2

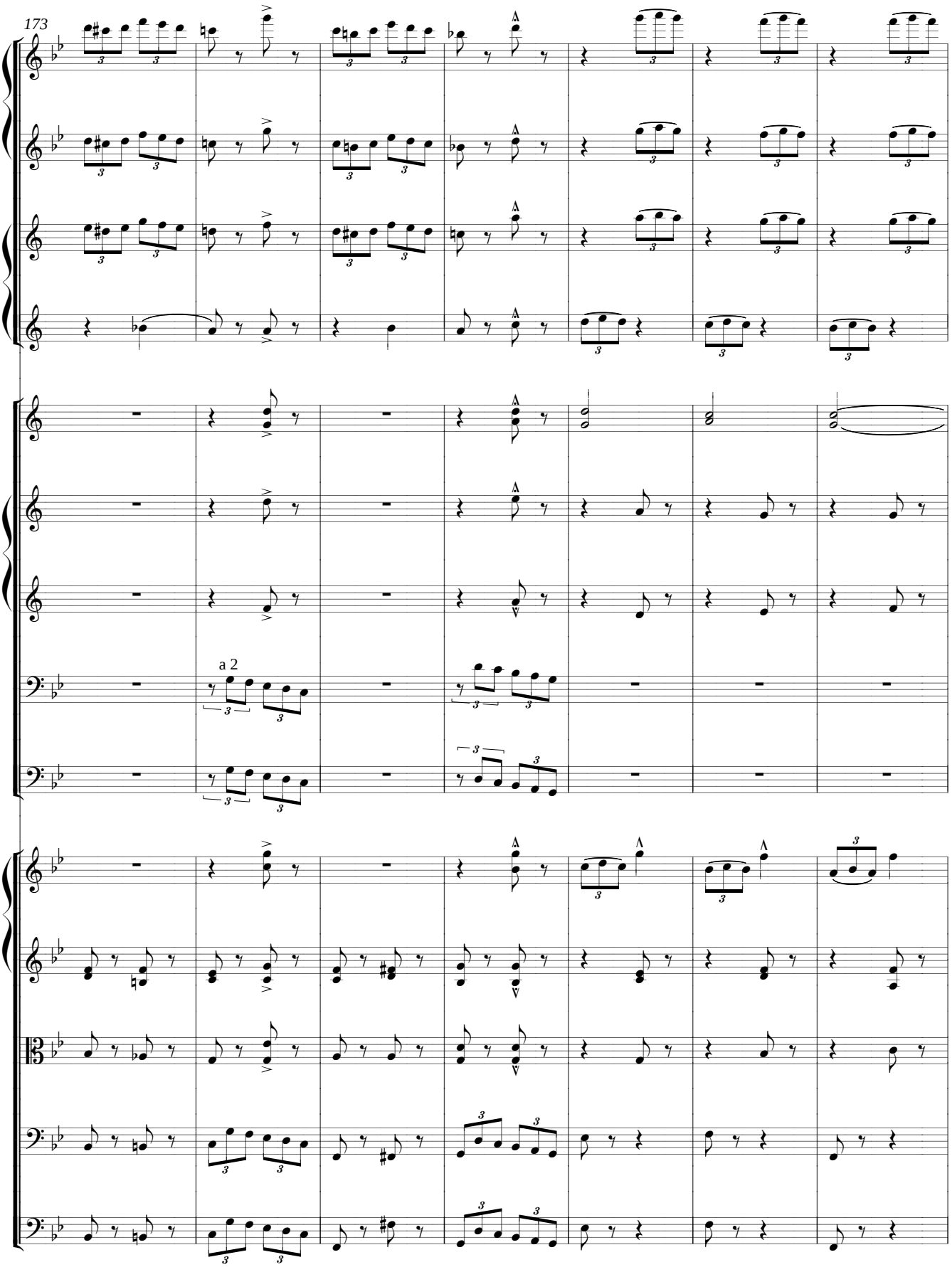
173
a 2

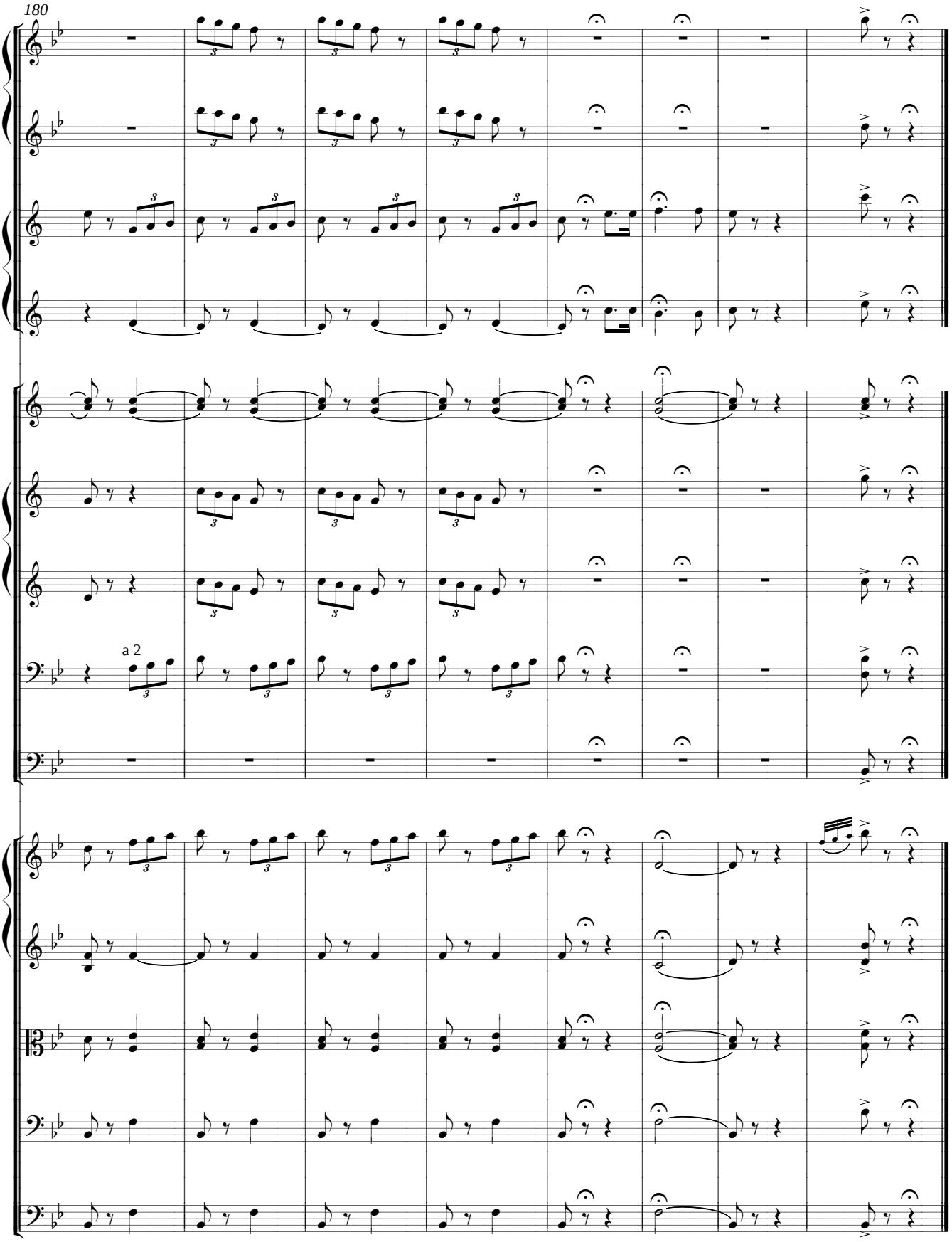
180
a 2

POT-POURRI

sur les motifs de l’opéra Eboudiat et Zémiré

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti
Oboe
2 Clarinetti (in Si b)
2 Fagotti
3 Corni (in Mi b, Fa)
2 Cornetti (in Si b)
2 Tromboni
Bombardone
Timpani
Tamburo piccolo
Triangolo
Gran cassa
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

POT-POURRI

sur les motifs de l'opéra Eboudiat et Zémiré

D. Tchouhadjian

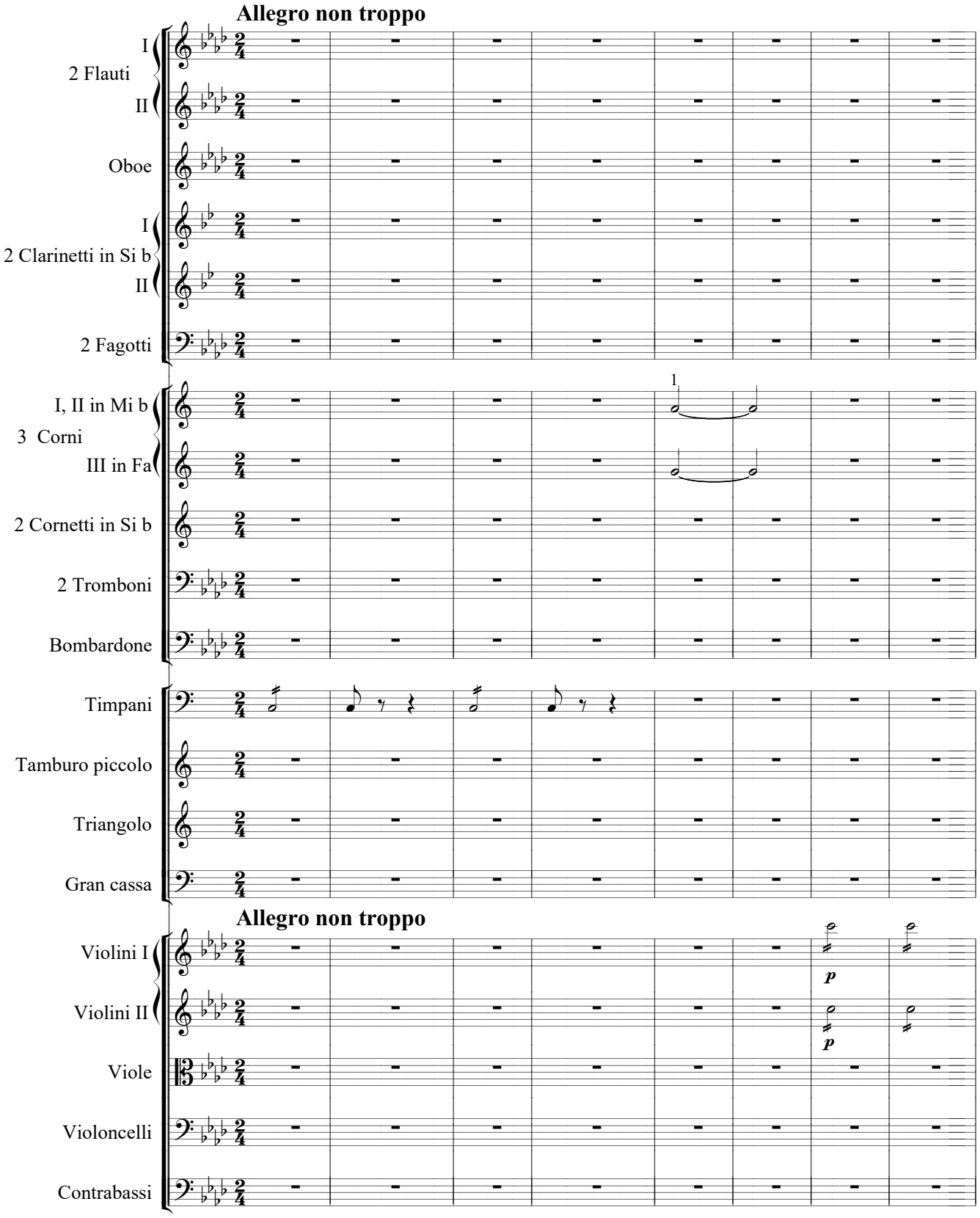

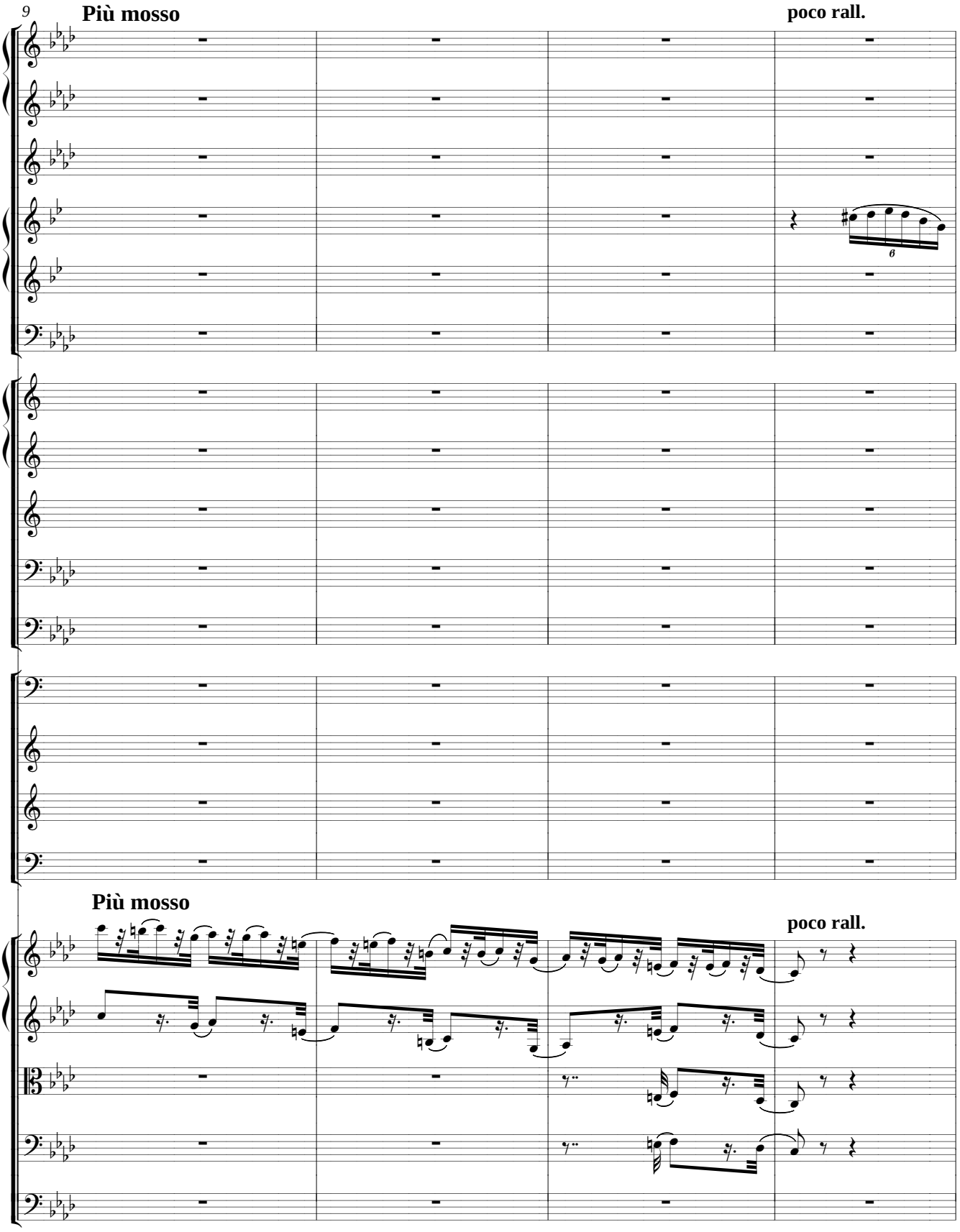
9
Più mosso
poco rall.
Più mosso
poco rall.

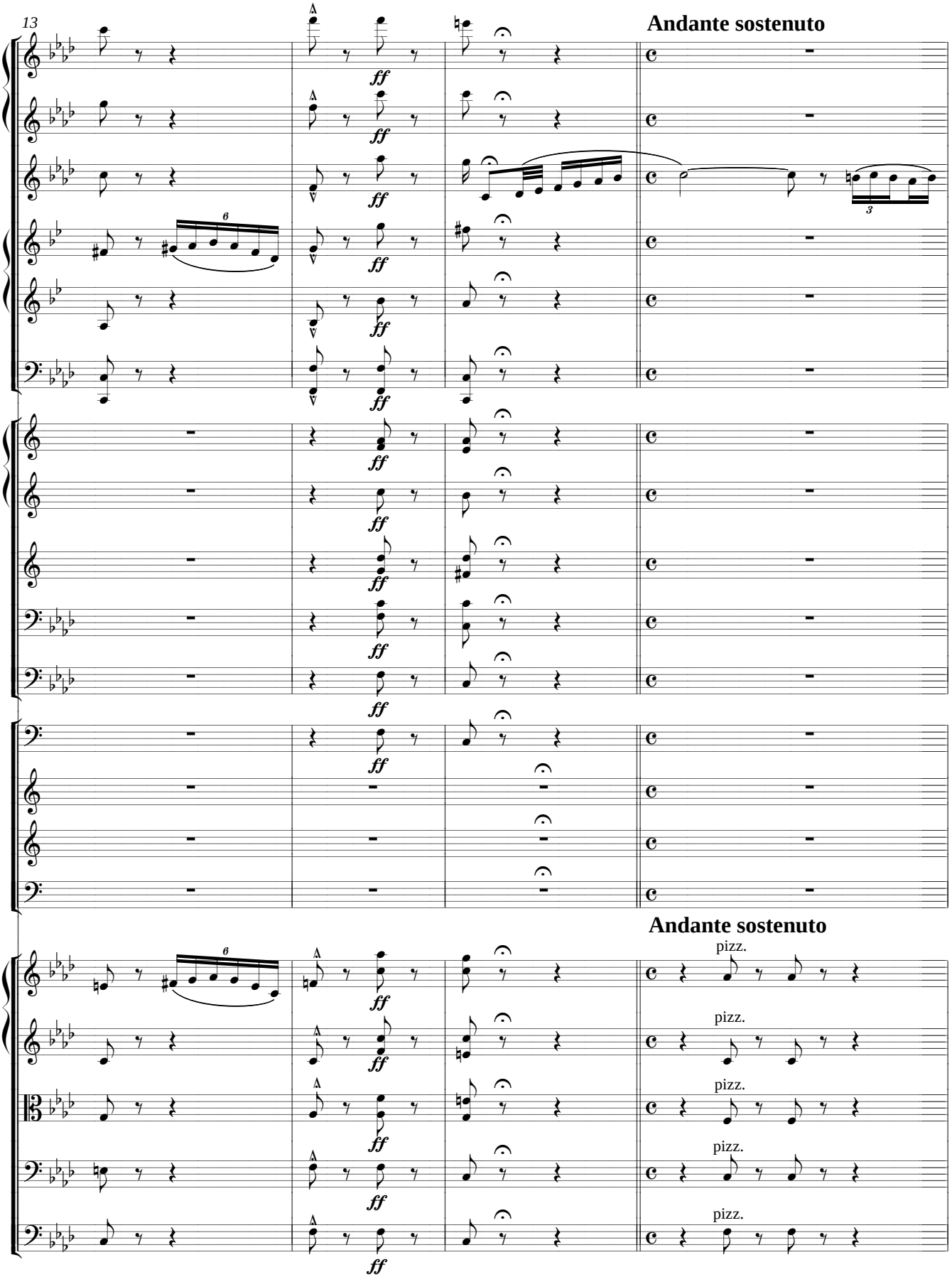
13
Andante sostenuto
ff
6
3
Andante sostenuto
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

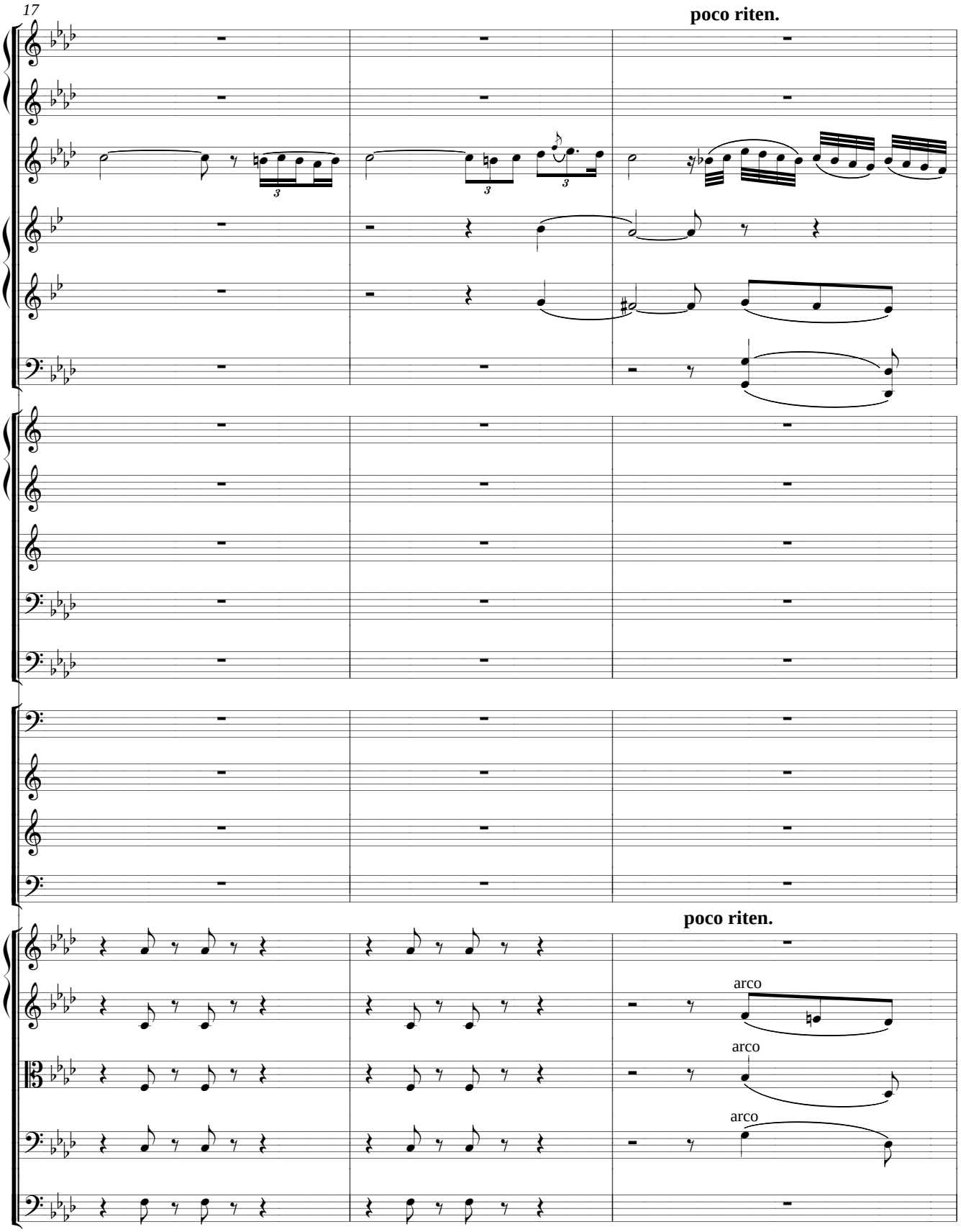
17
poco riten.
poco riten.
arco
arco
arco

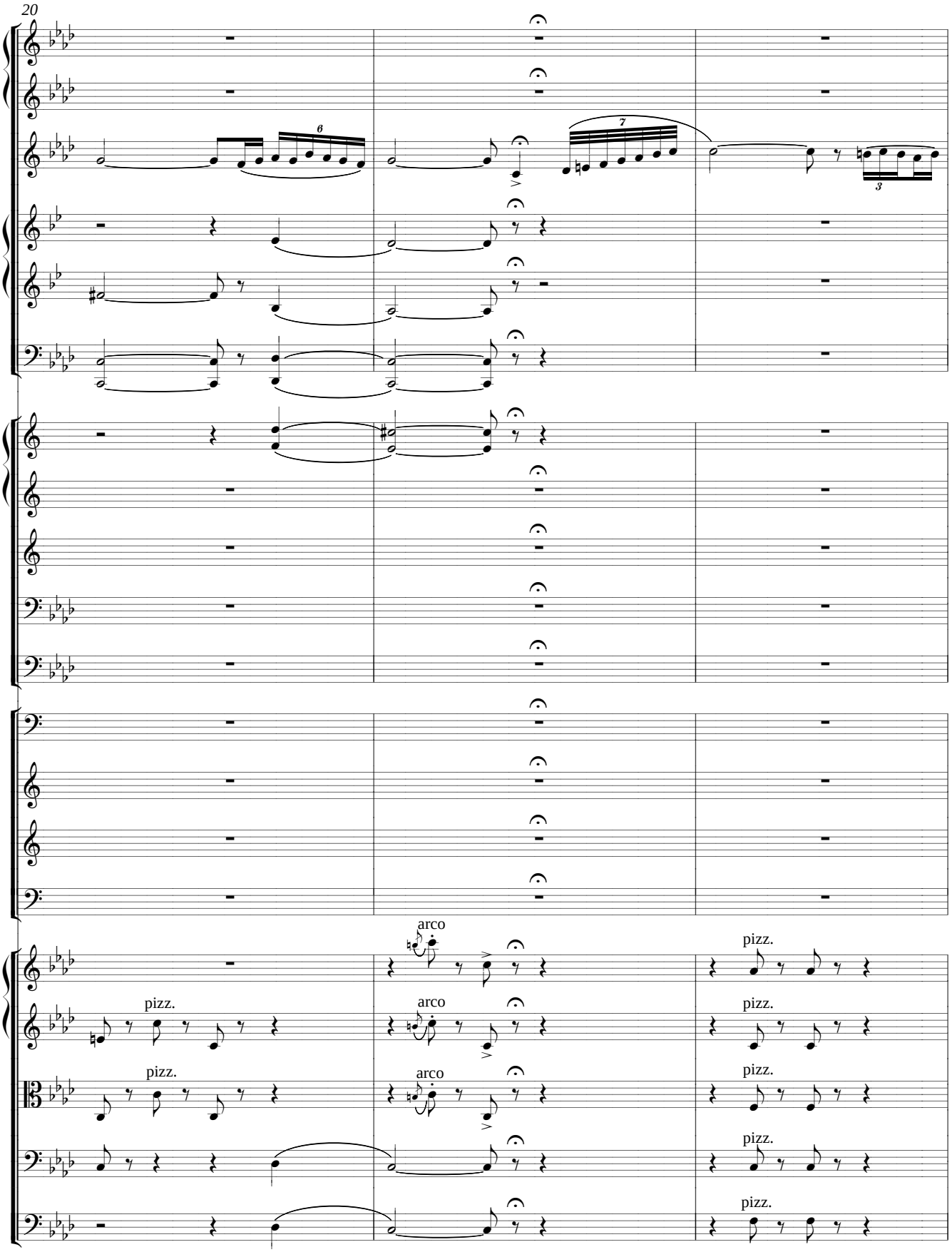
20
6
7
3
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

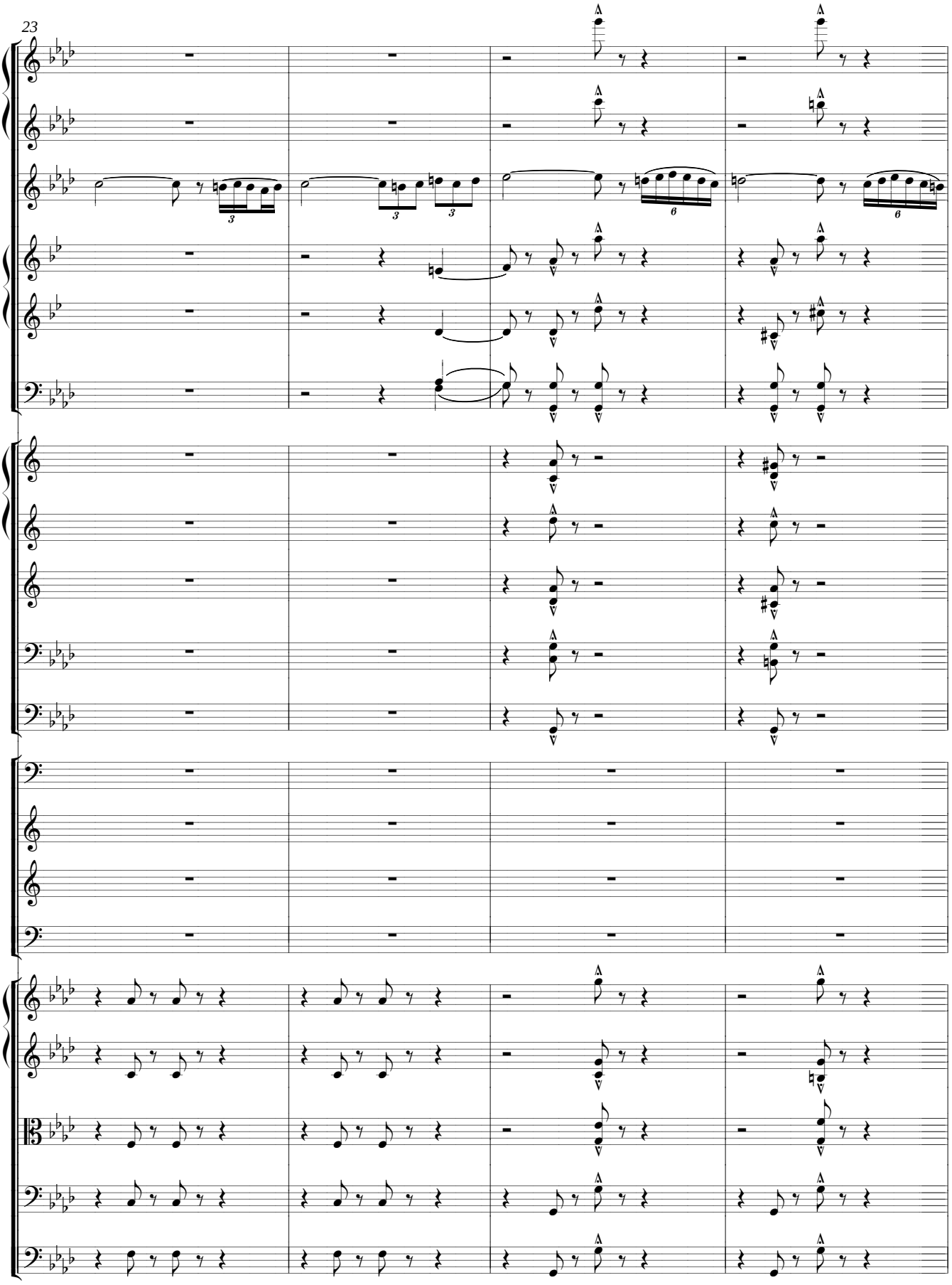
23

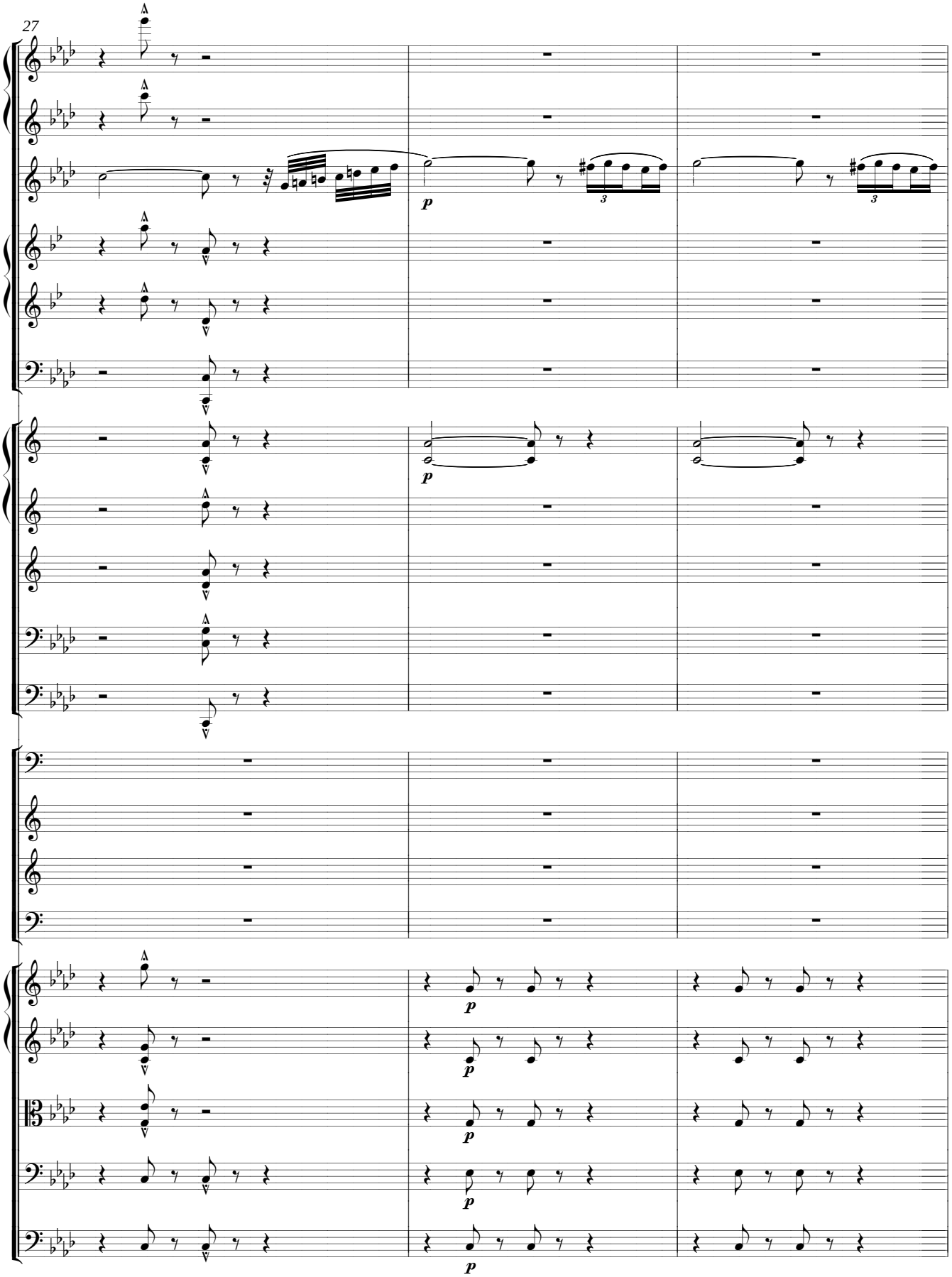
27
p
3
p
p
p
p
p
p

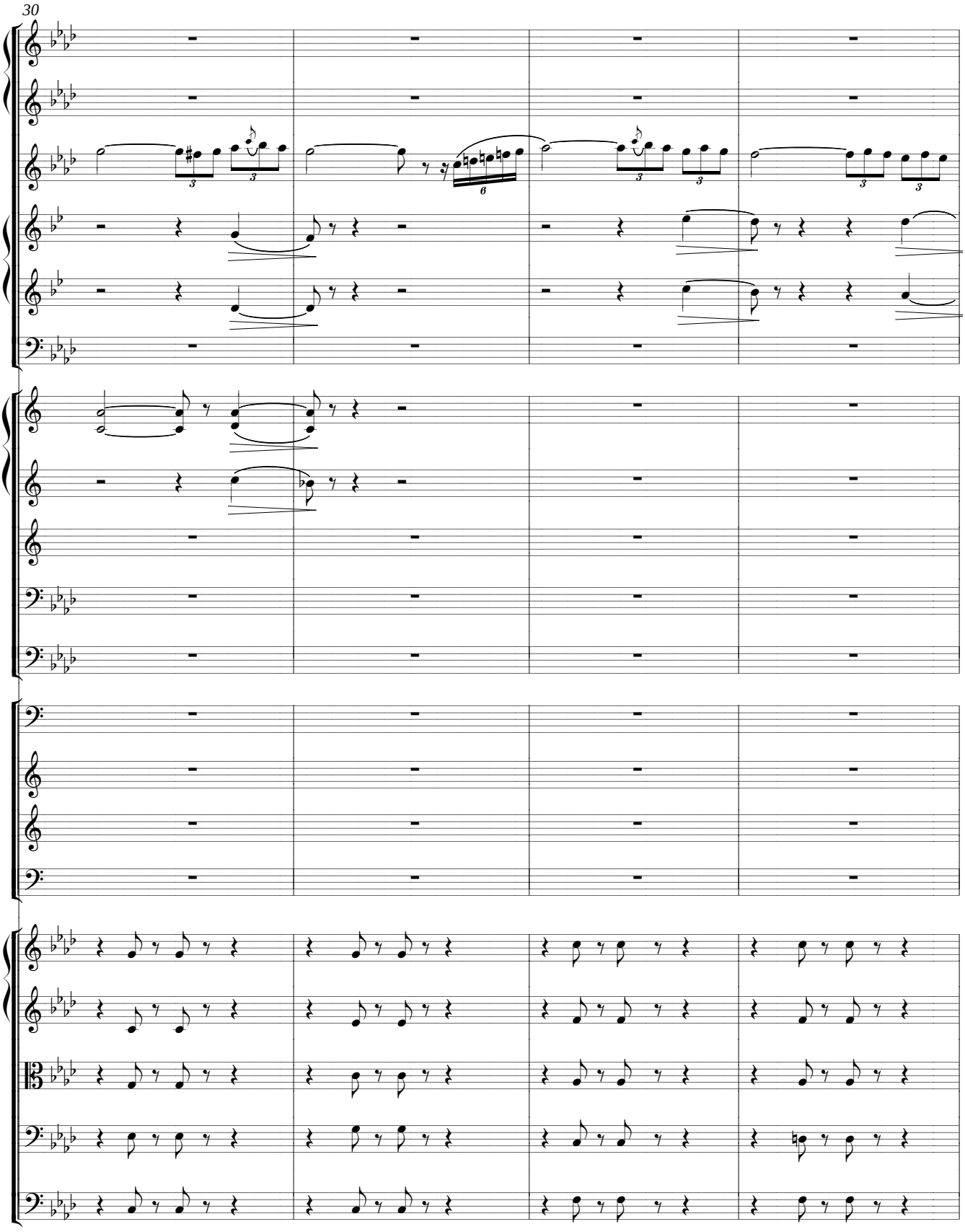
30

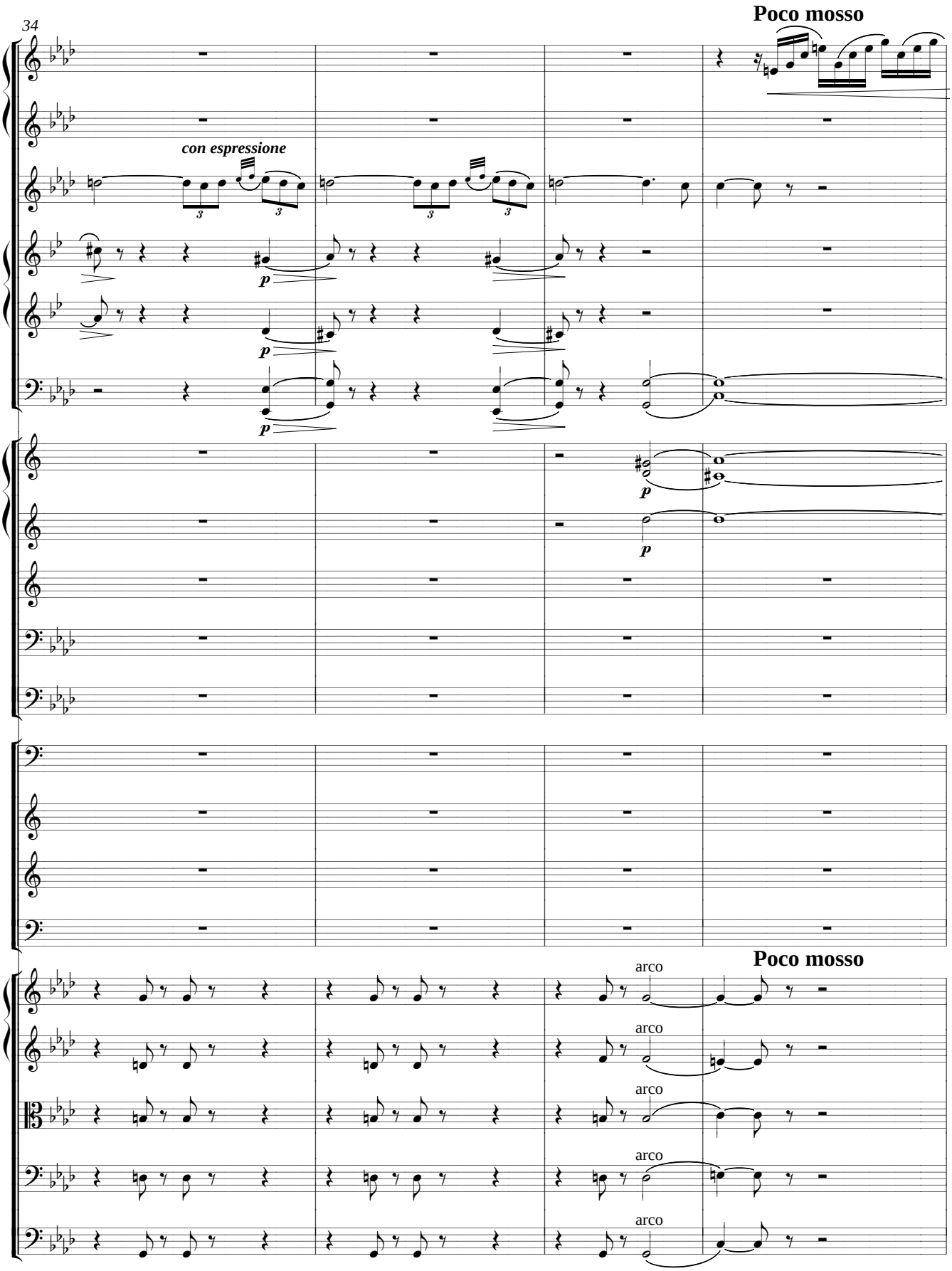
34
Poco mosso
con espressione
p
arco
Poco mosso

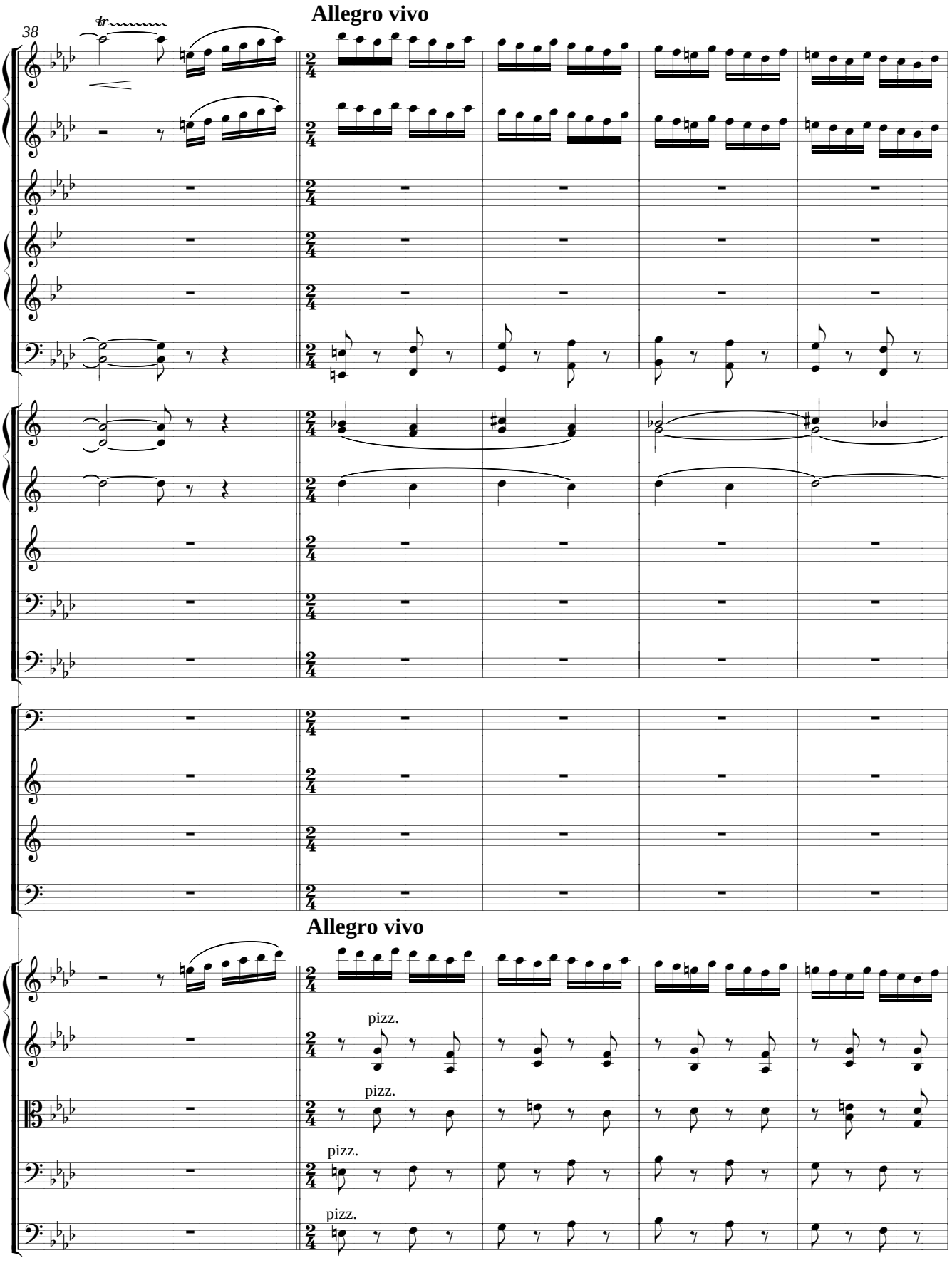
Allegro vivo
38
tr
Allegro vivo
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

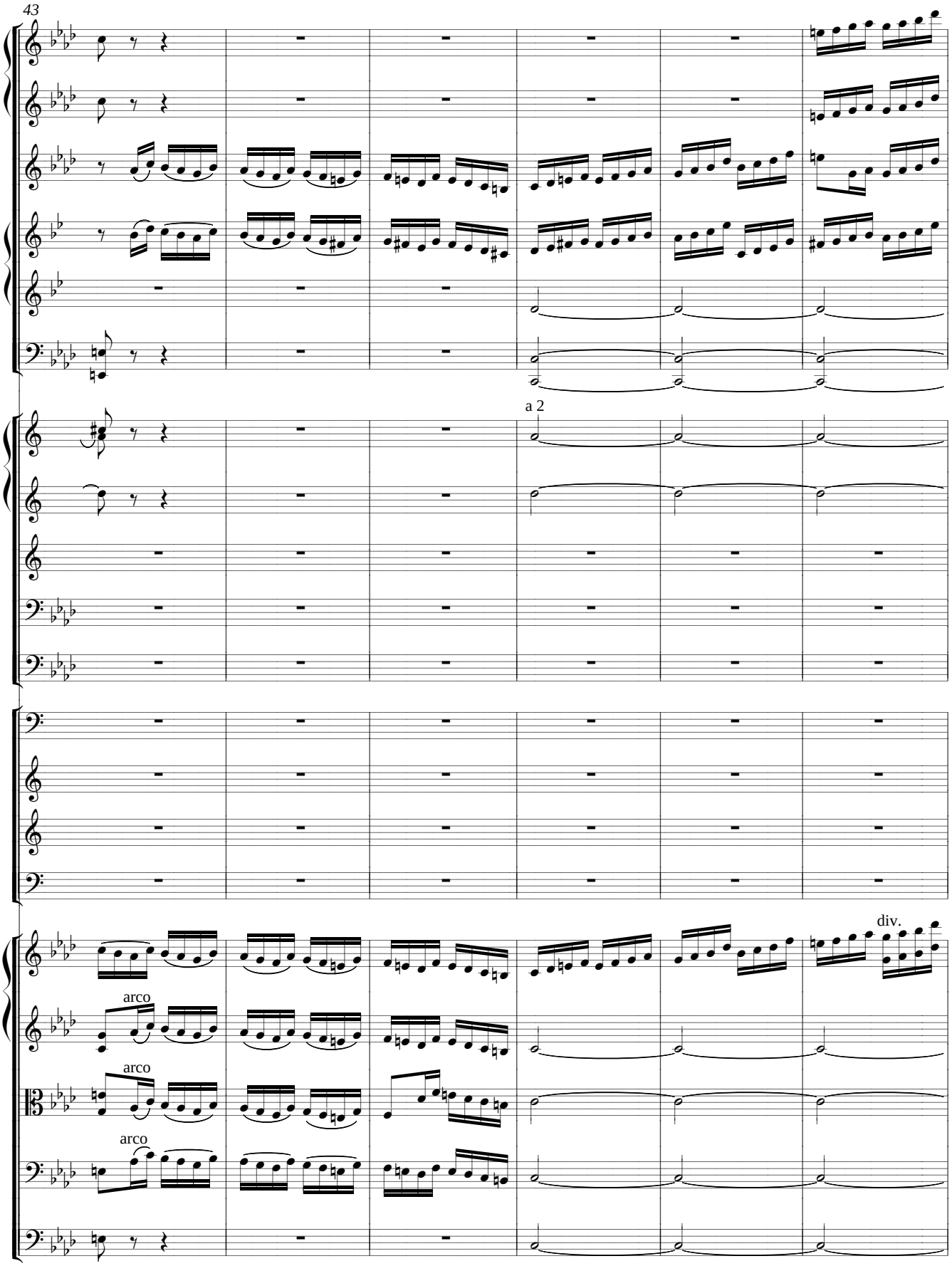
43
a 2
div.
arco
arco
arco

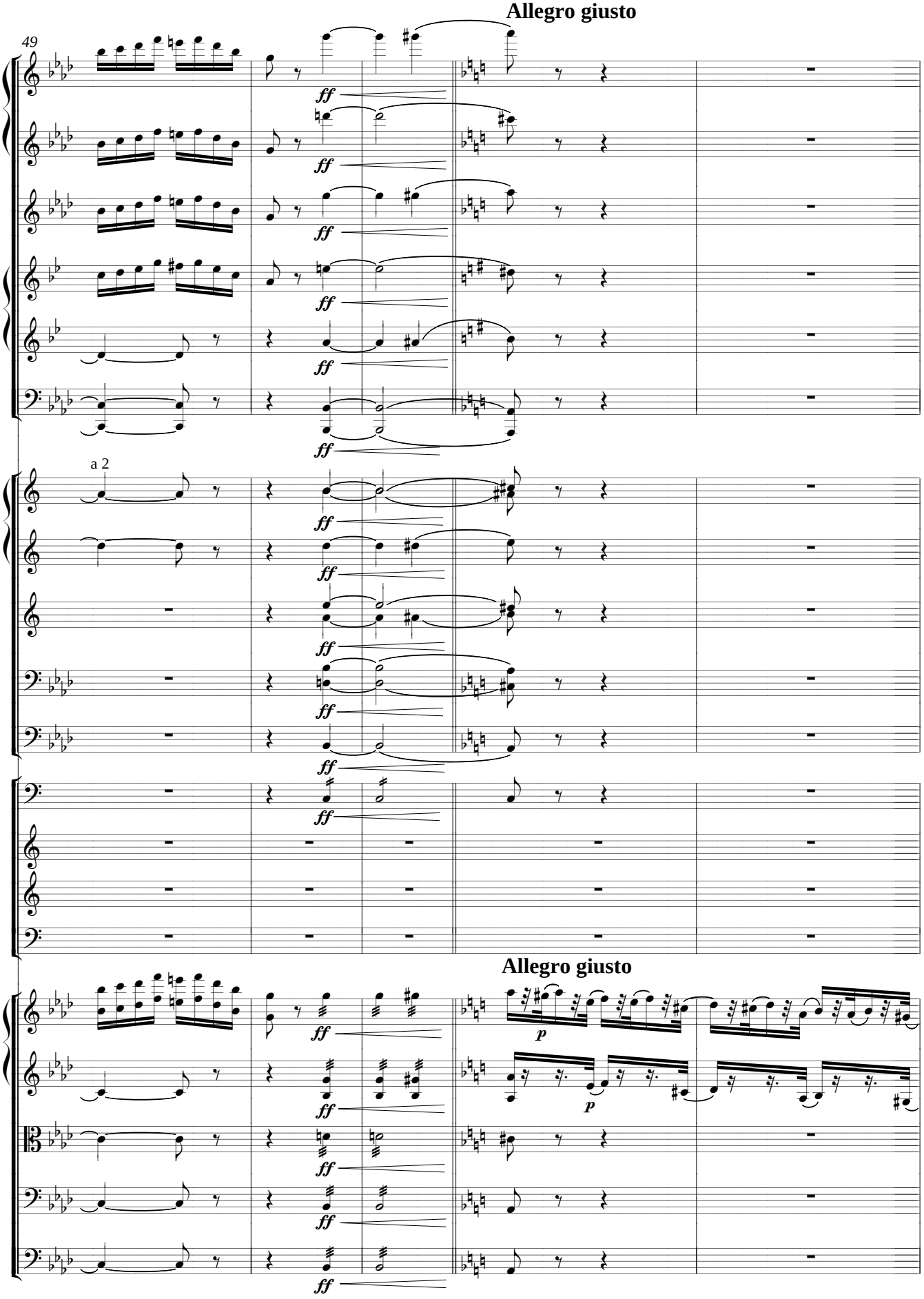
Allegro giusto
49
ff
a 2
Allegro giusto
p

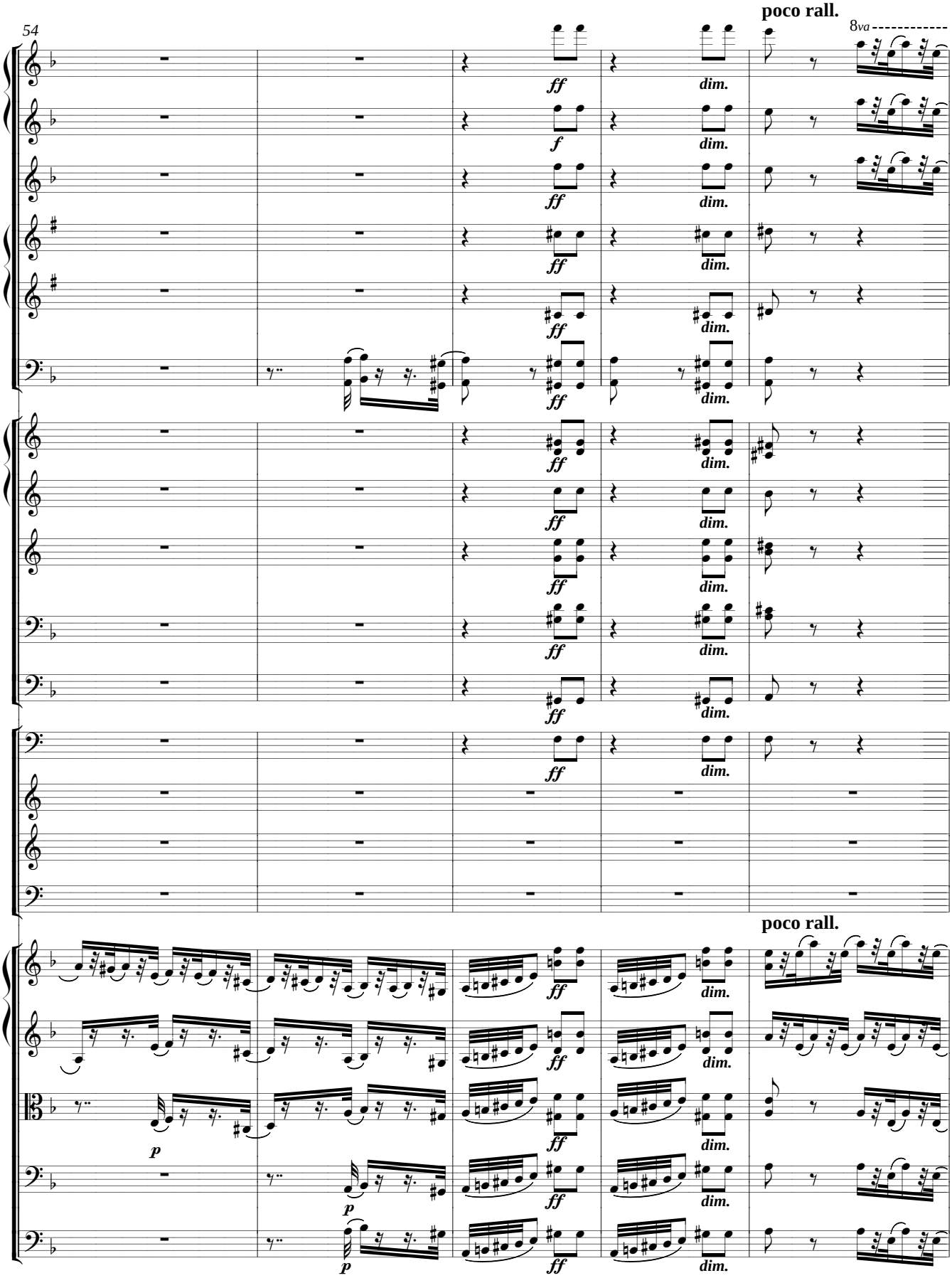
poco rall.
54
8va
ff
dim.
f
poco rall.
p

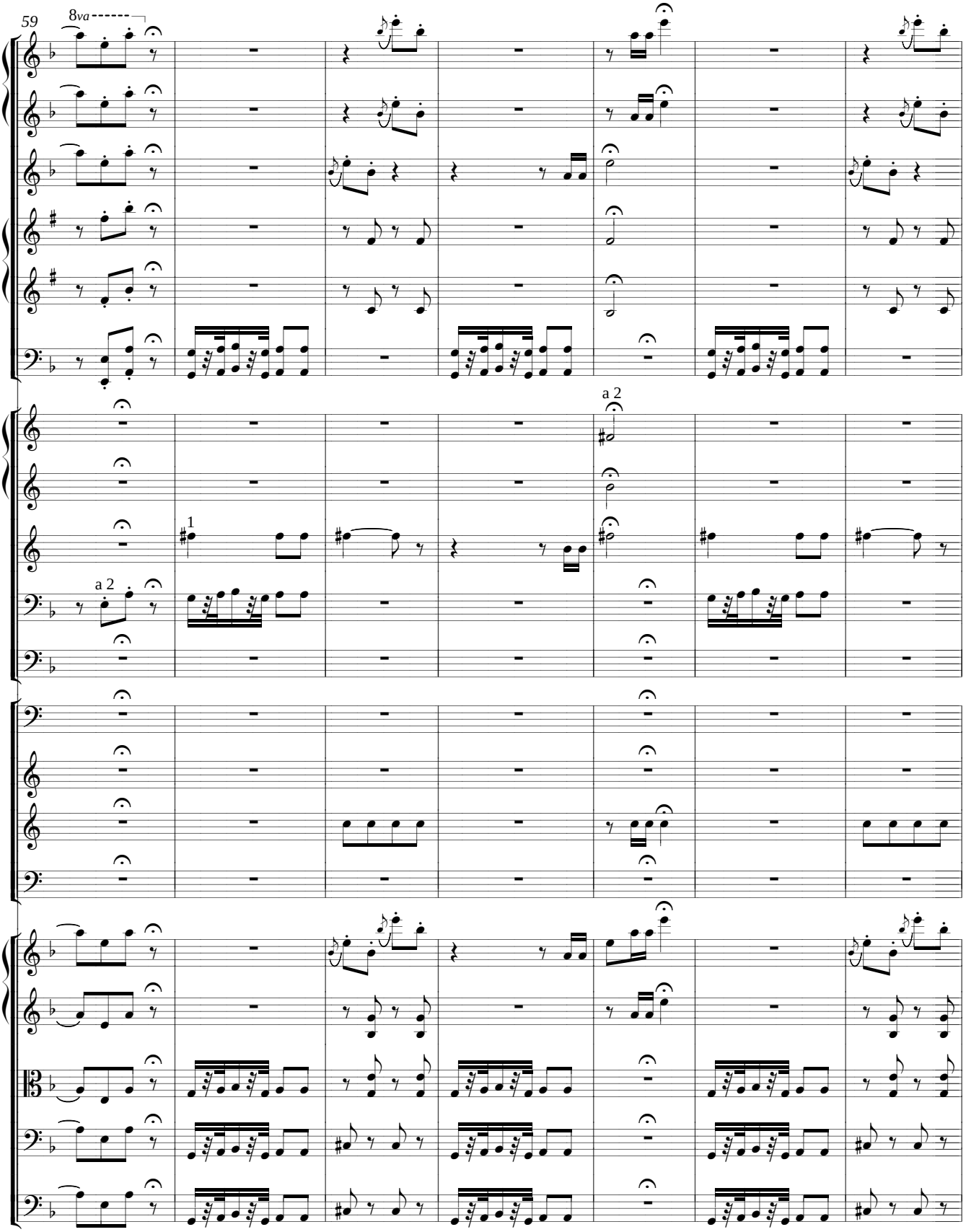
59
8va
a 2
1
a 2

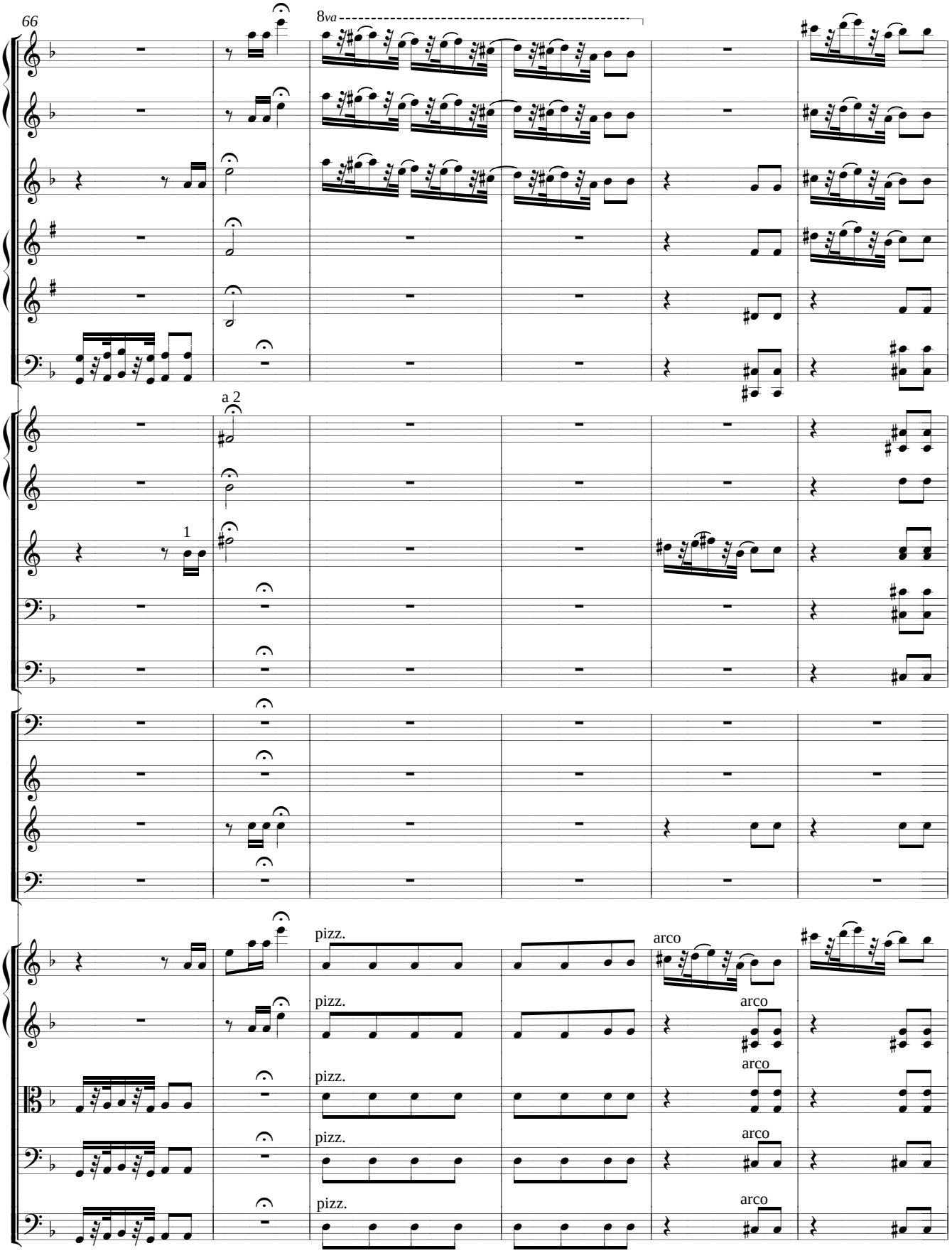
66
8va
a 2
1
pizz.
arco

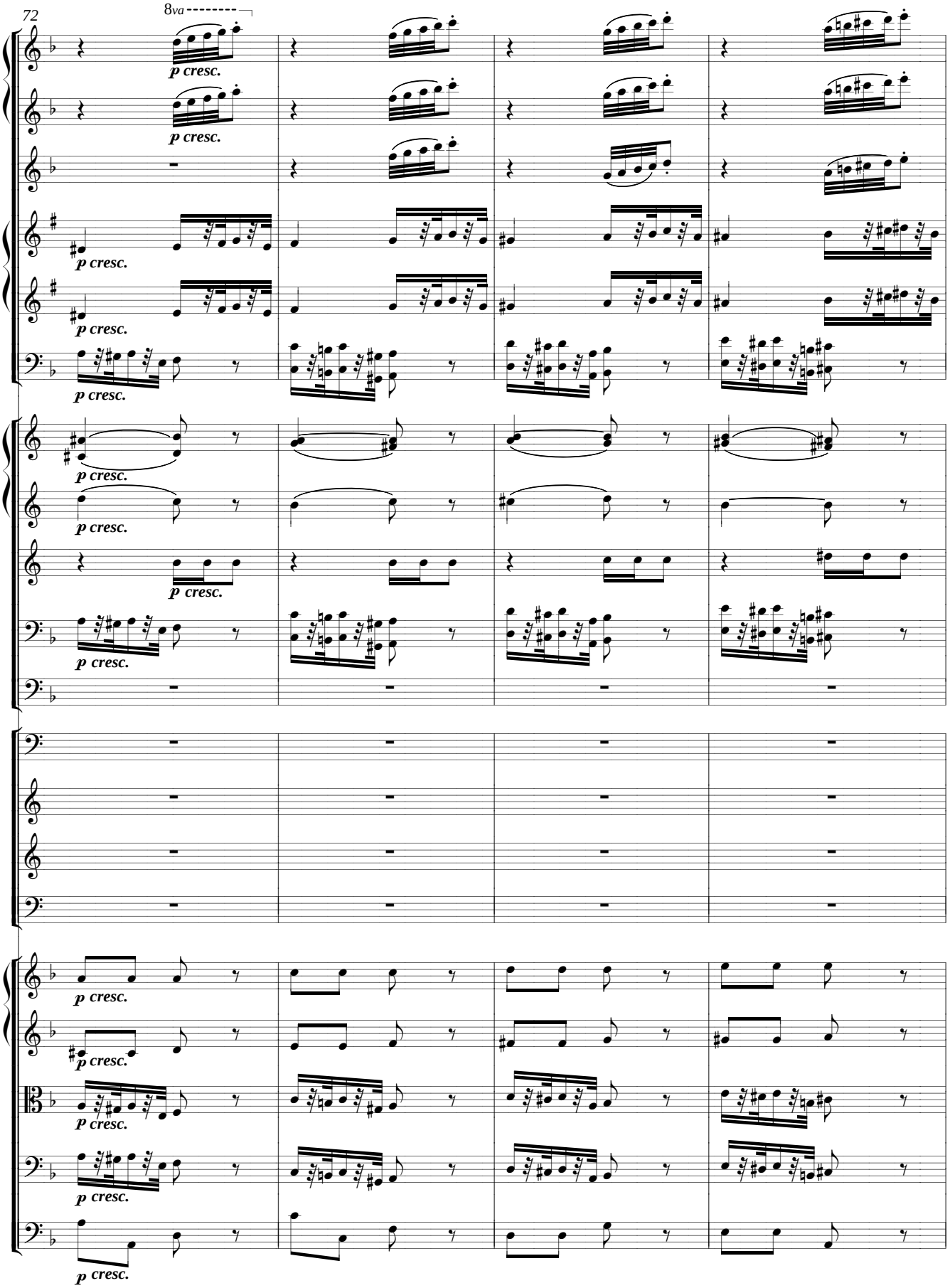
72
8va
p cresc.

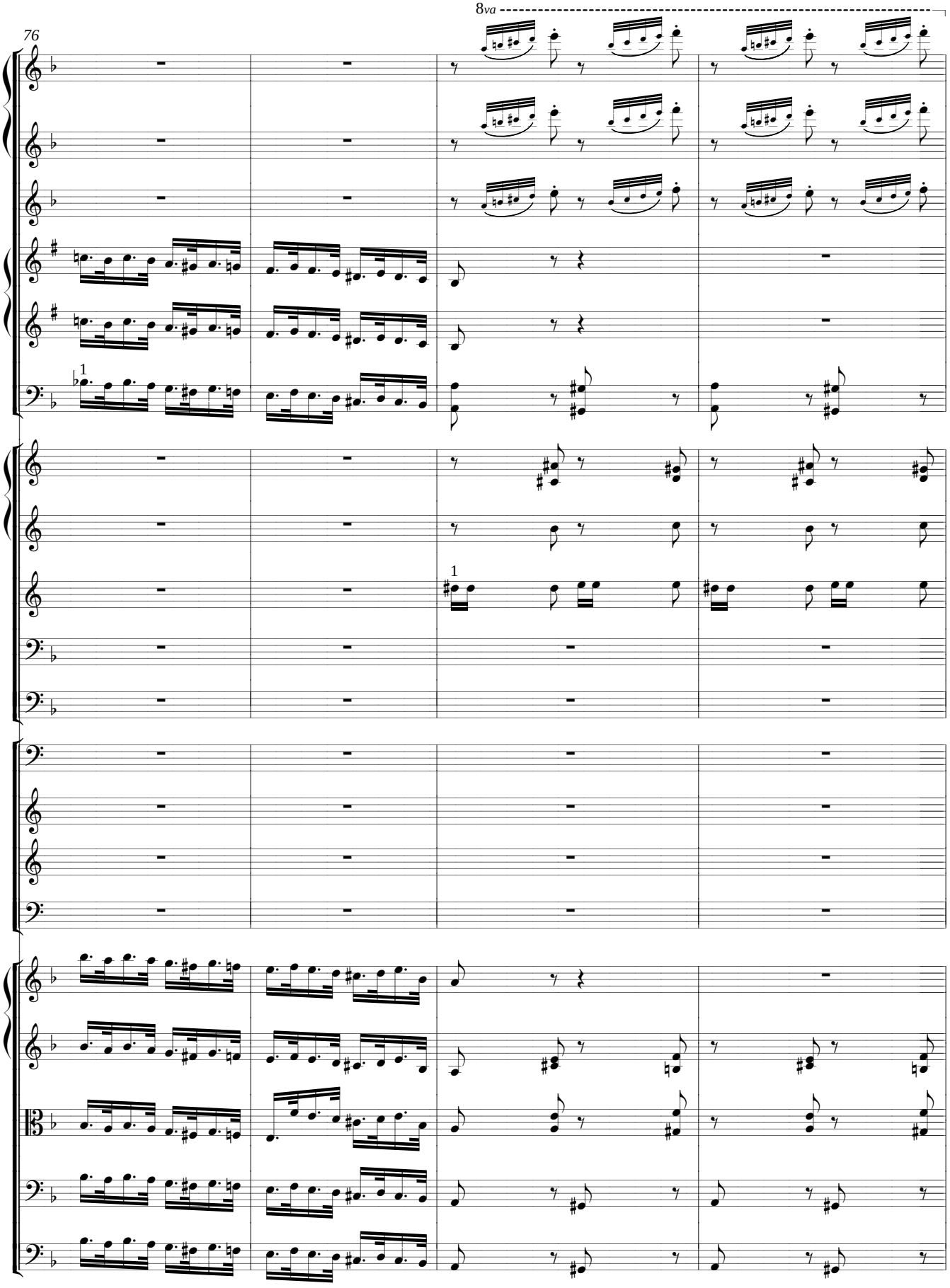
8va
76
1
1

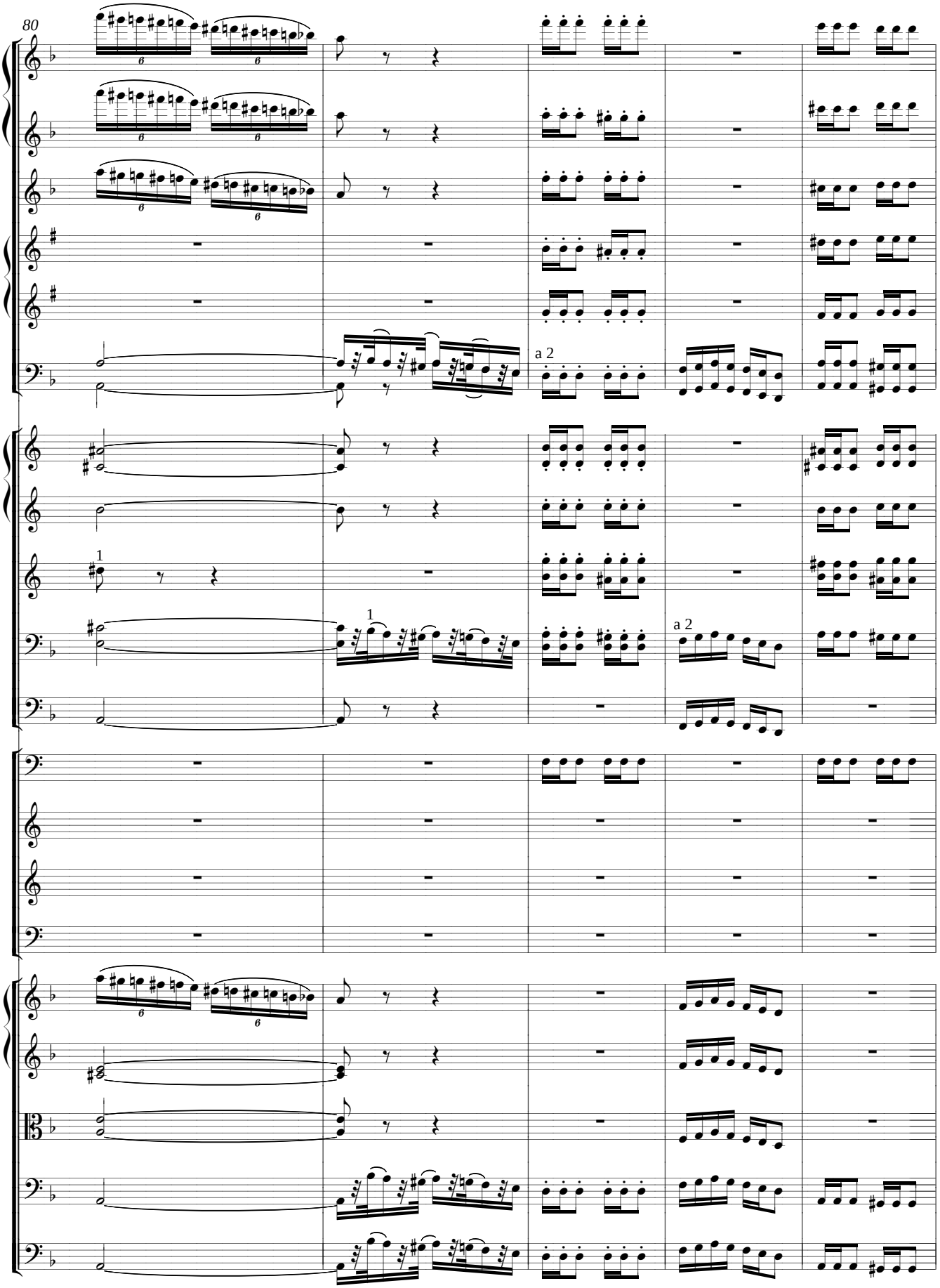
80
a 2
1
1
a 2

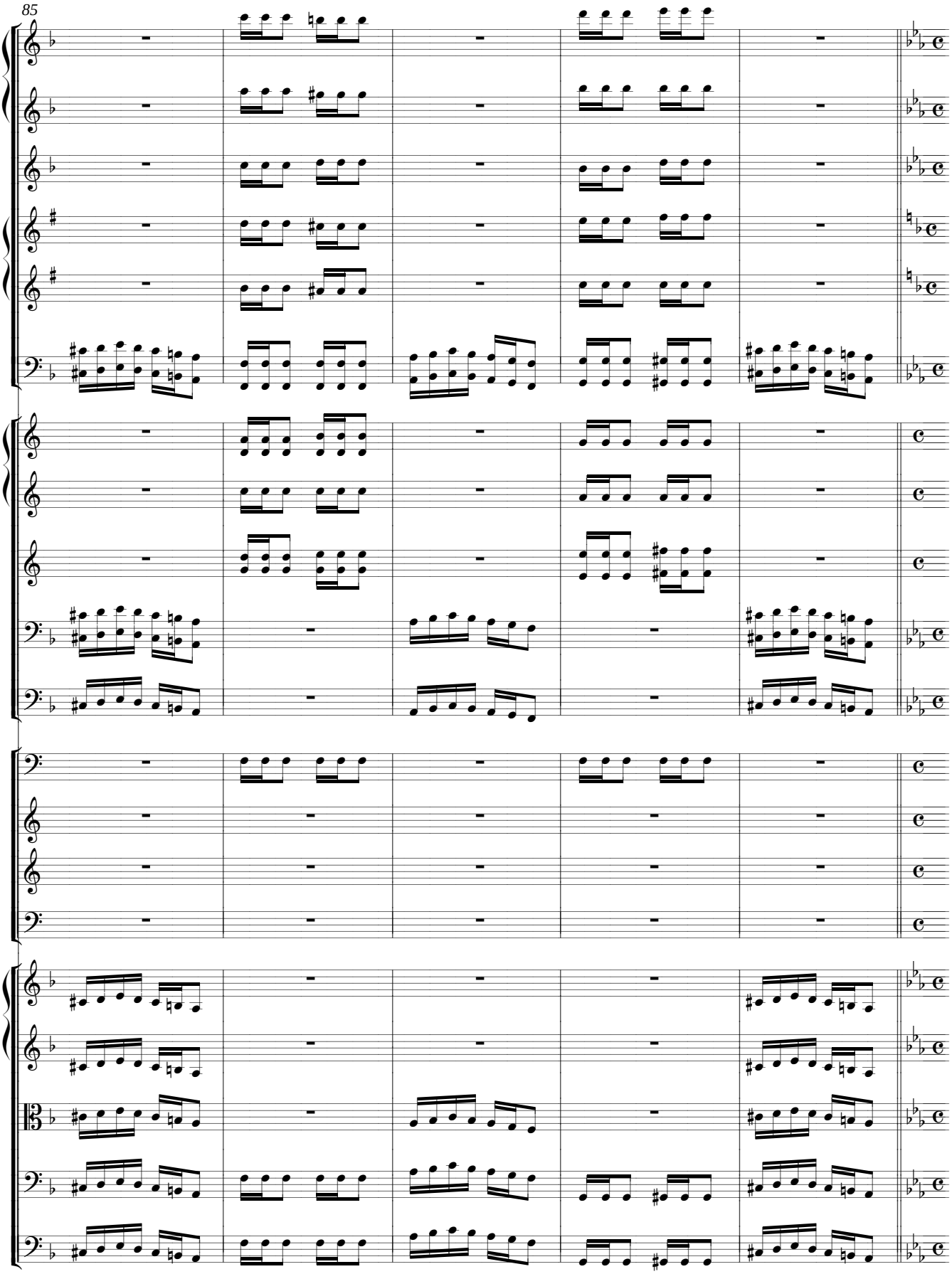
85

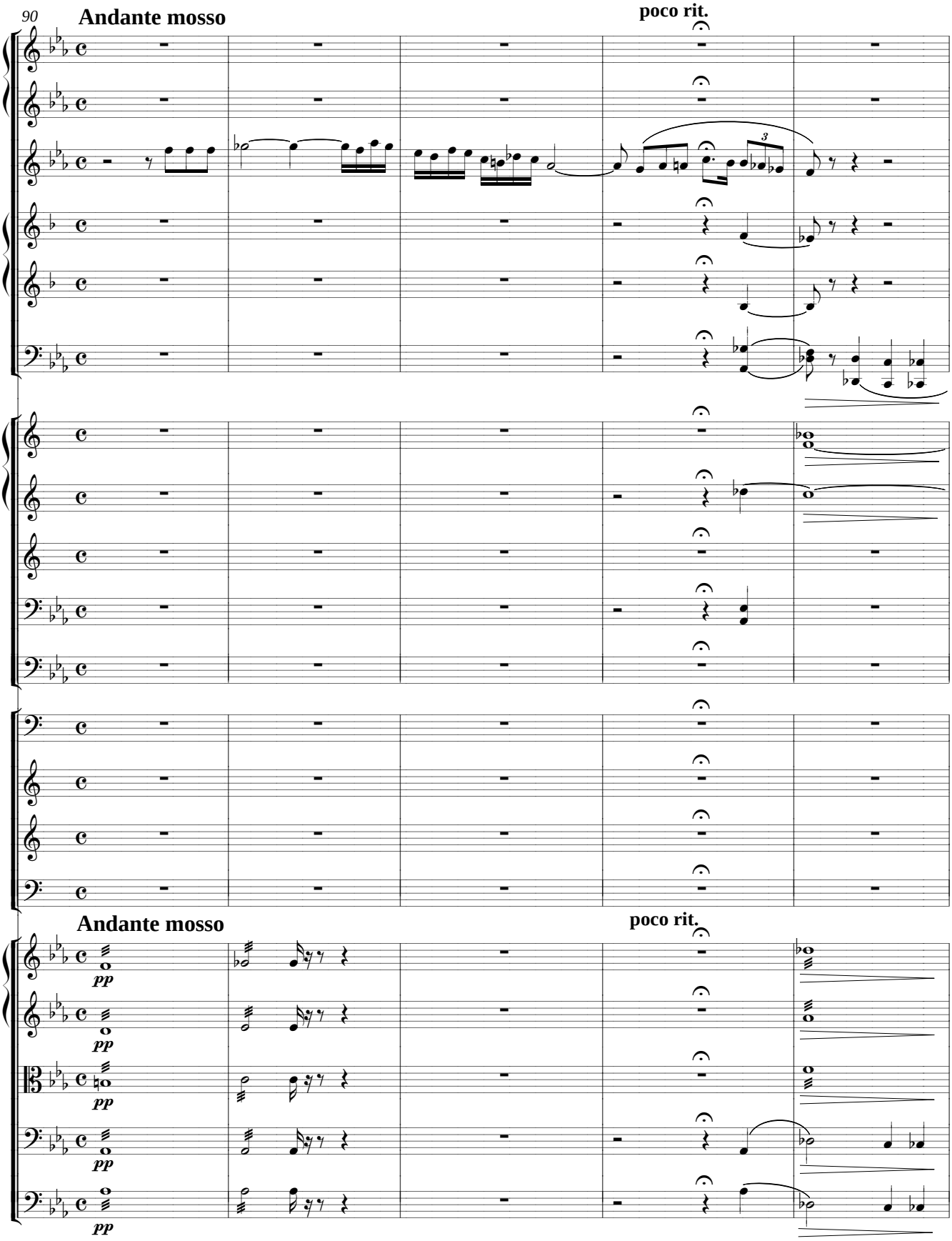
90
Andante mosso
poco rit.
Andante mosso
poco rit.
pp
pp
pp
pp
pp

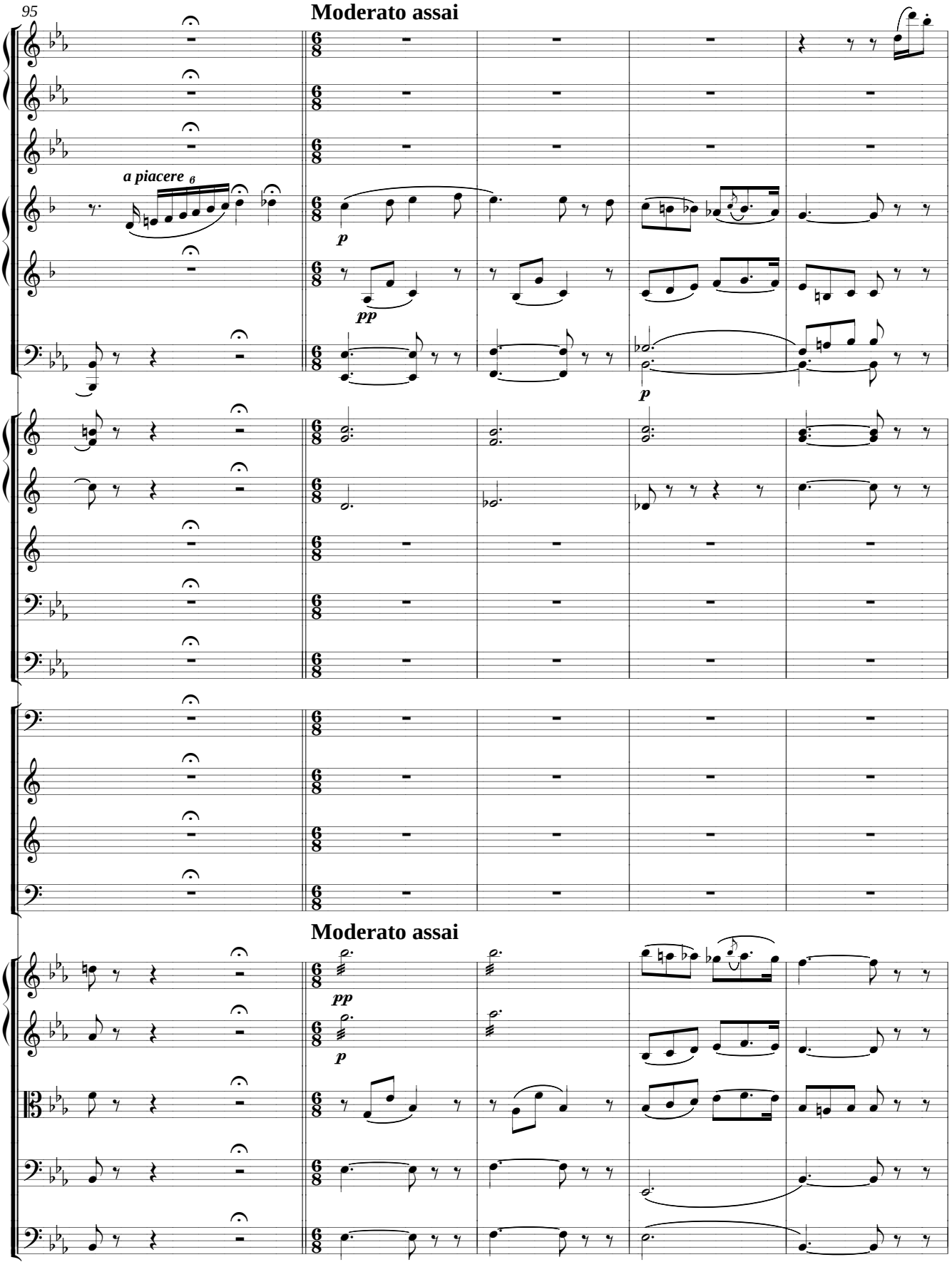
95
Moderato assai
a piacere
6
p
pp
p
Moderato assai
pp
p

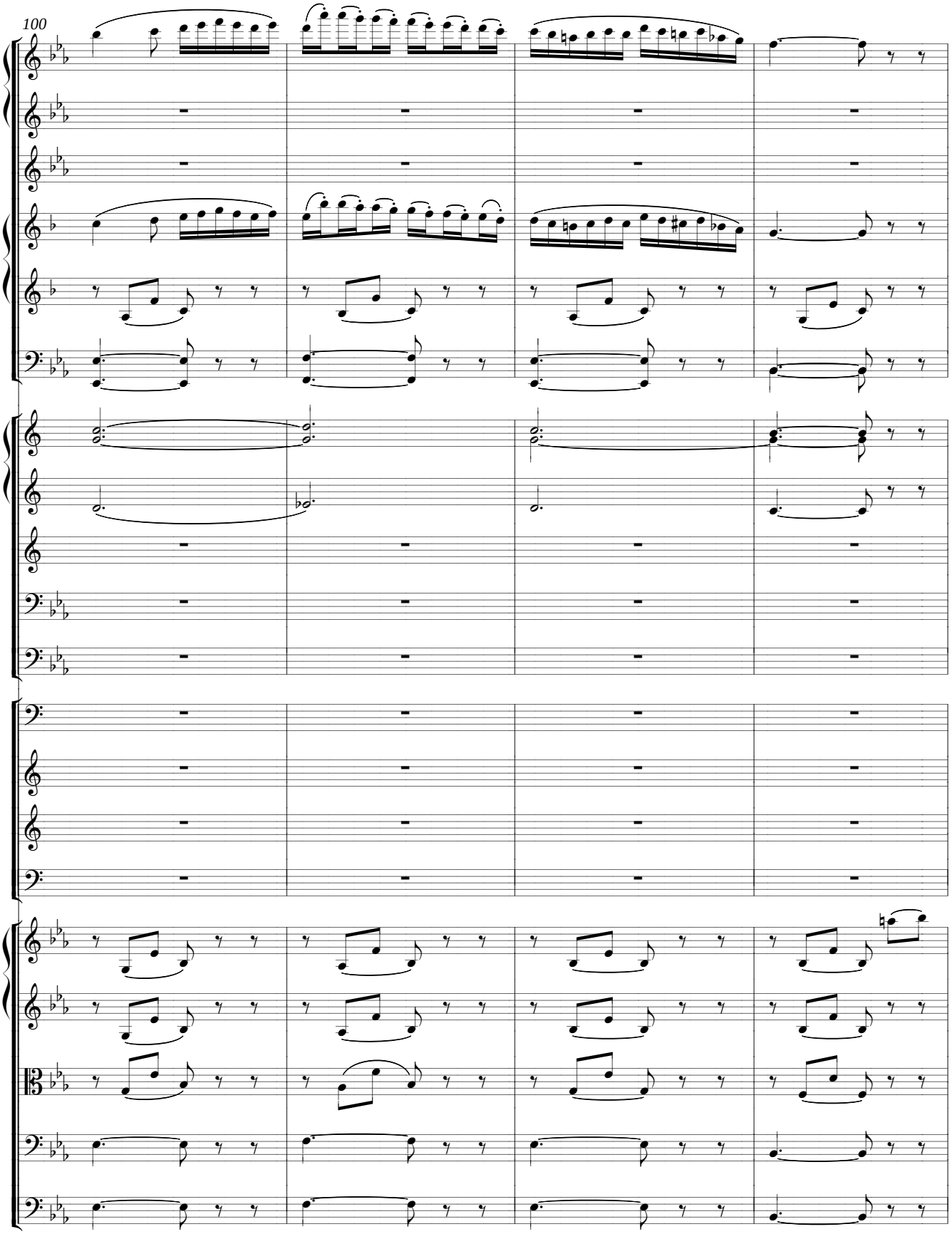
100

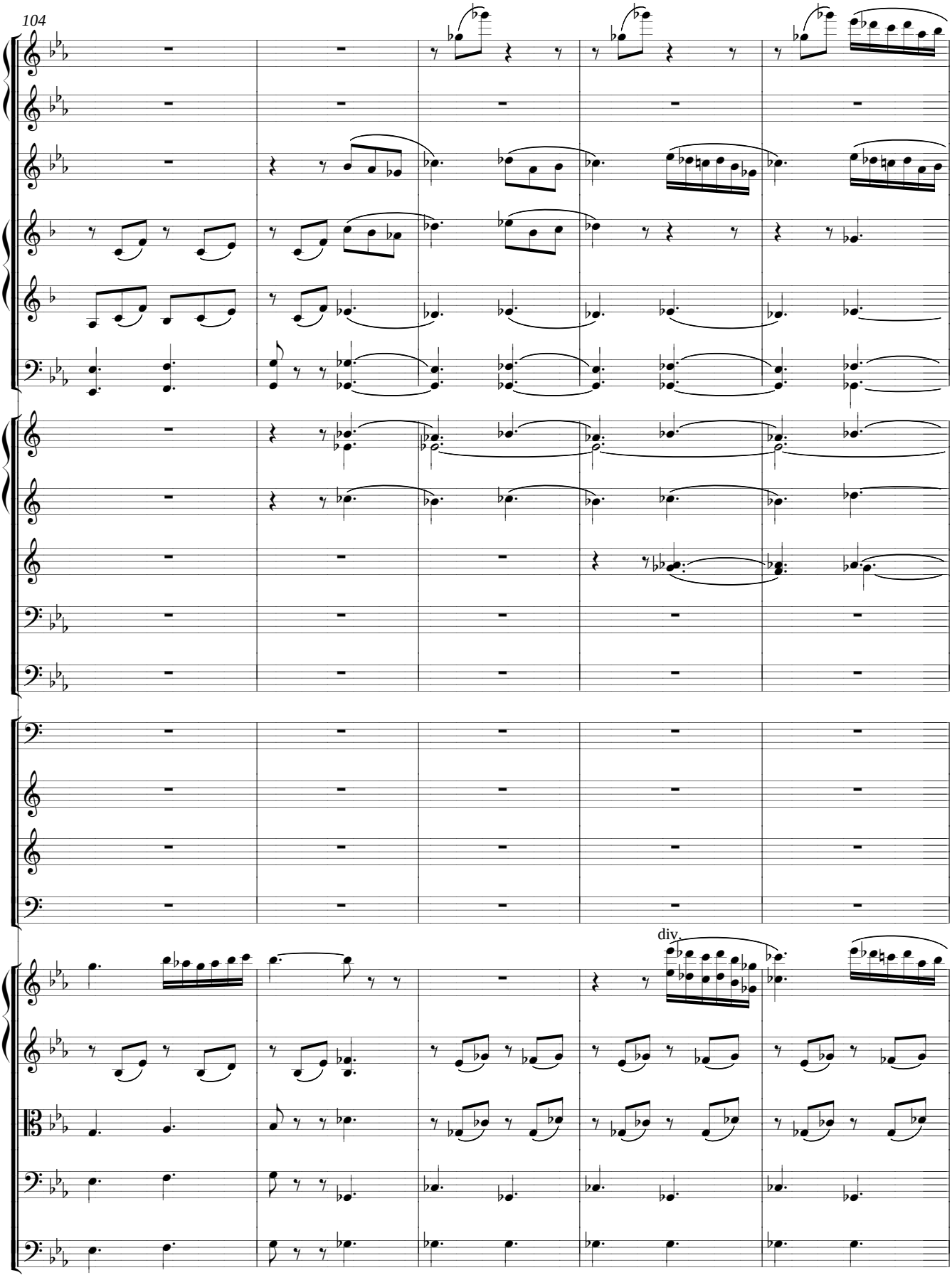
104
div.

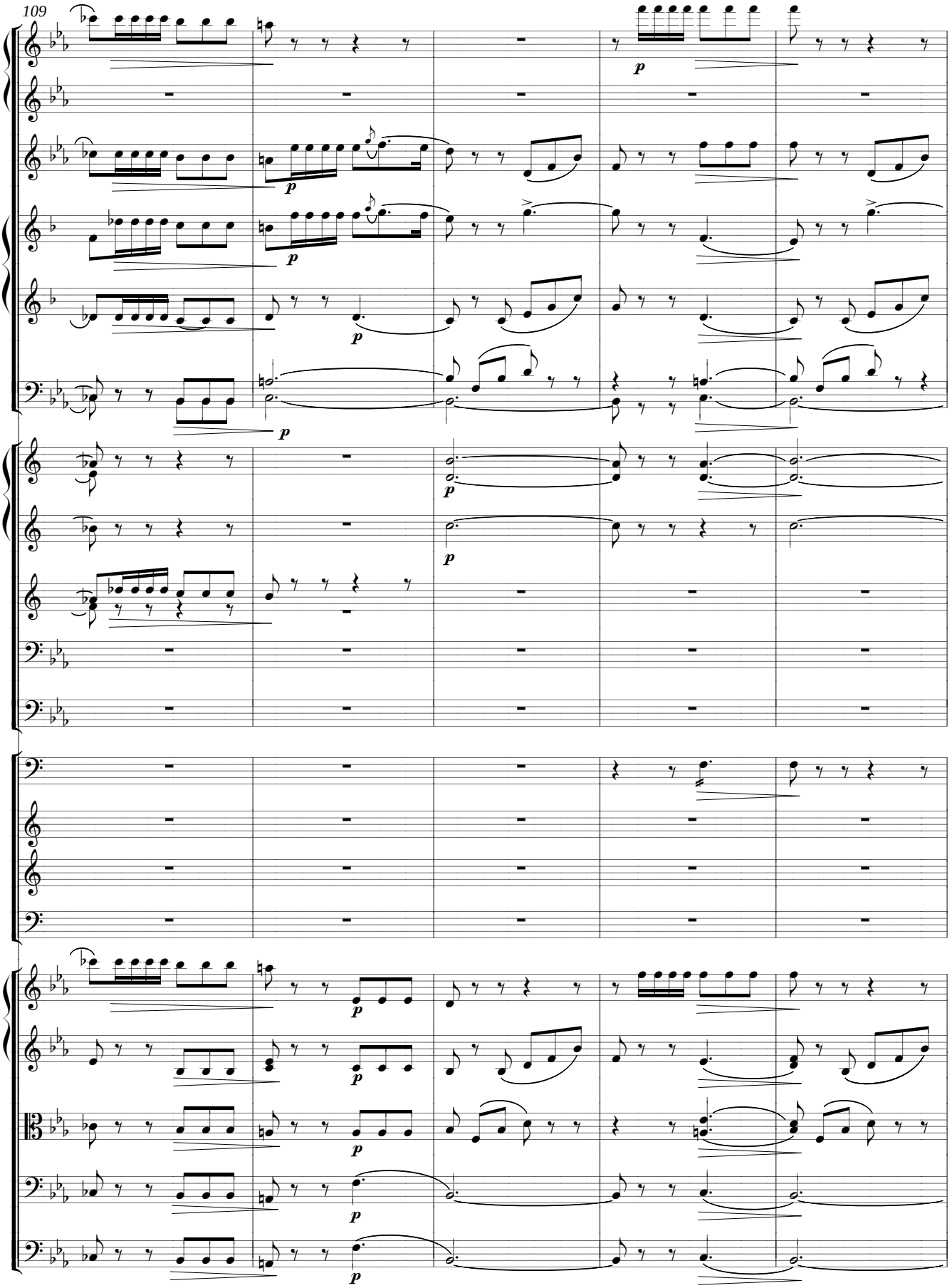
109

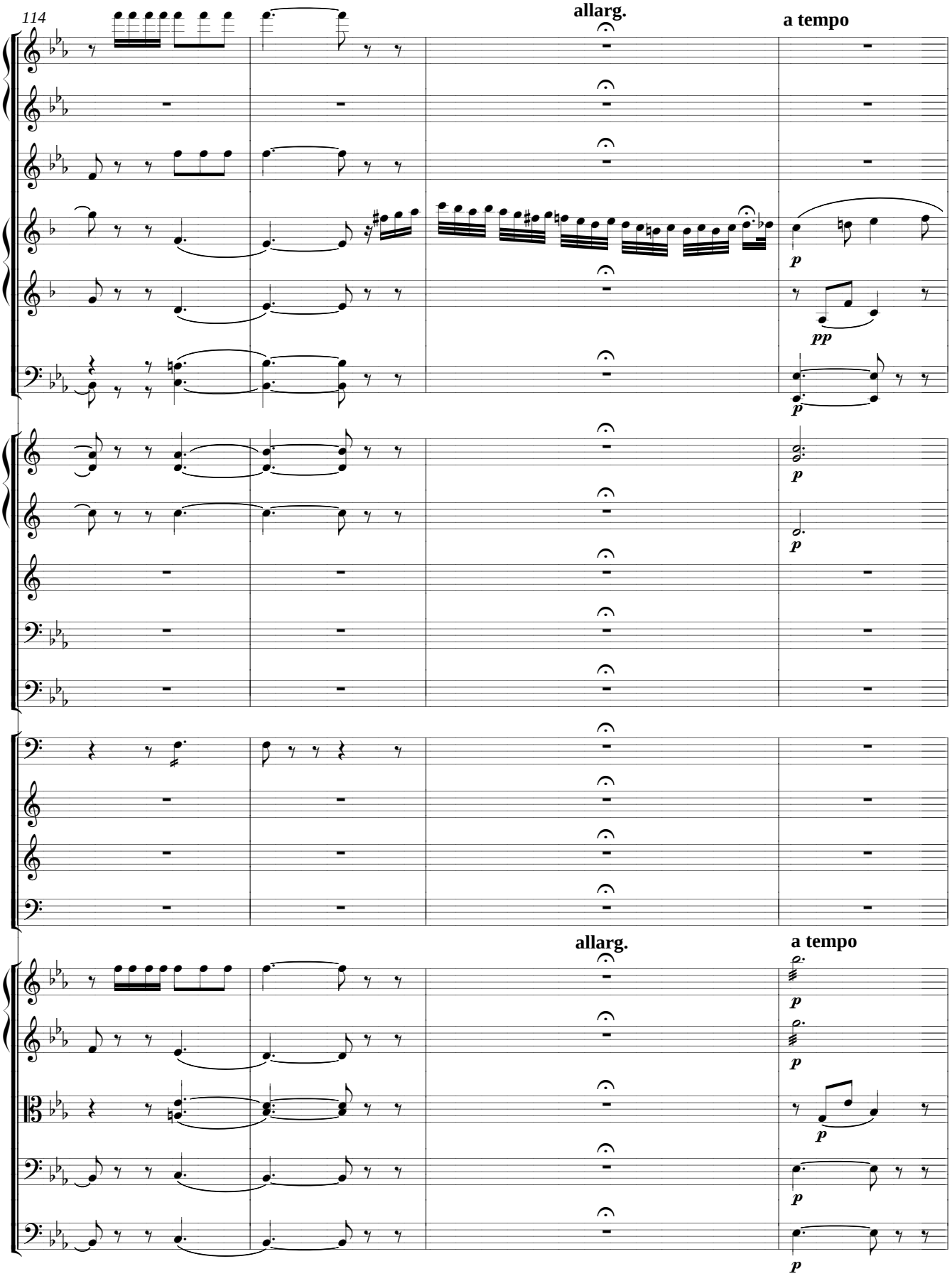
114
allarg.
a tempo
p
pp
allarg.
a tempo

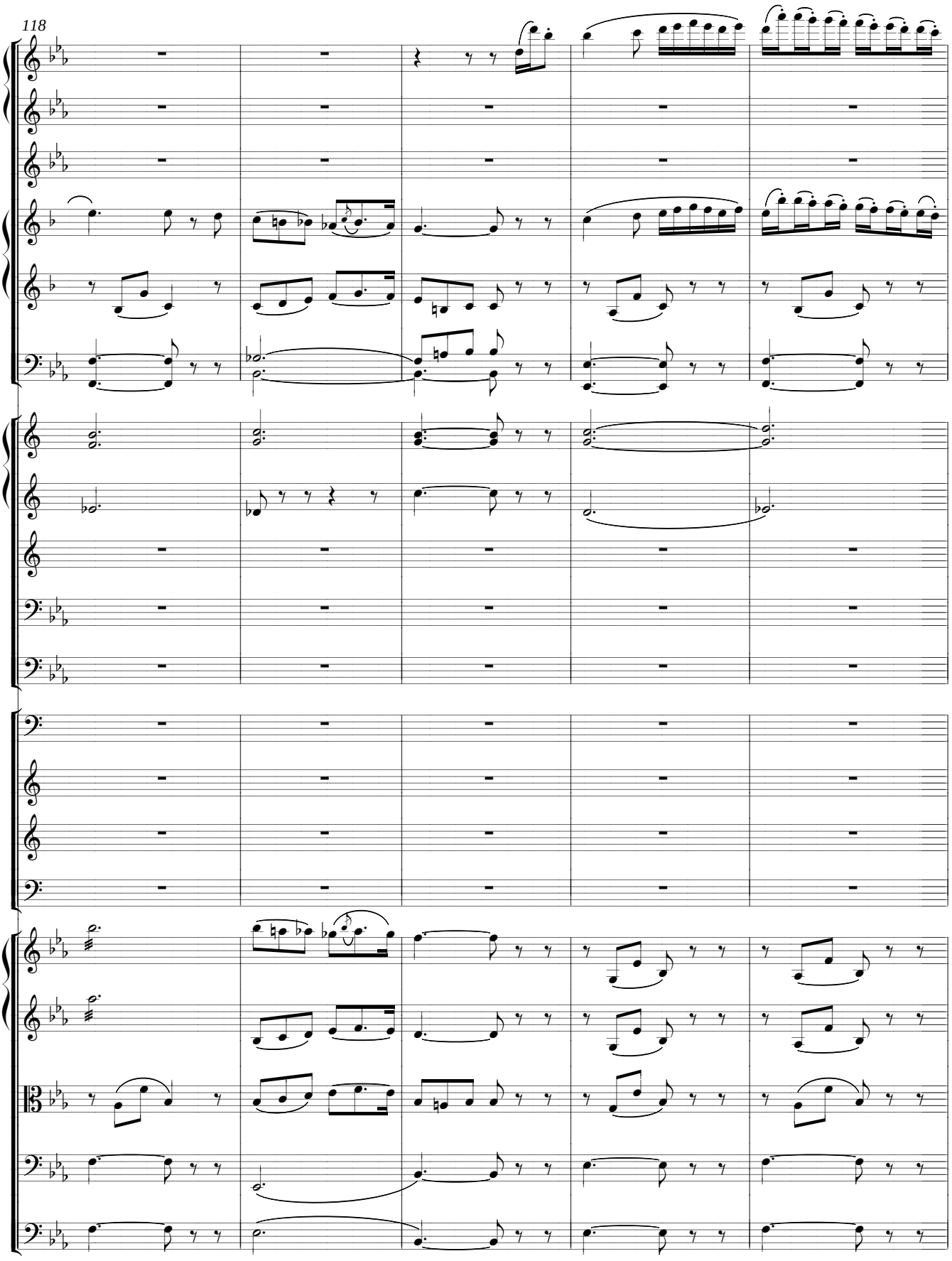
118

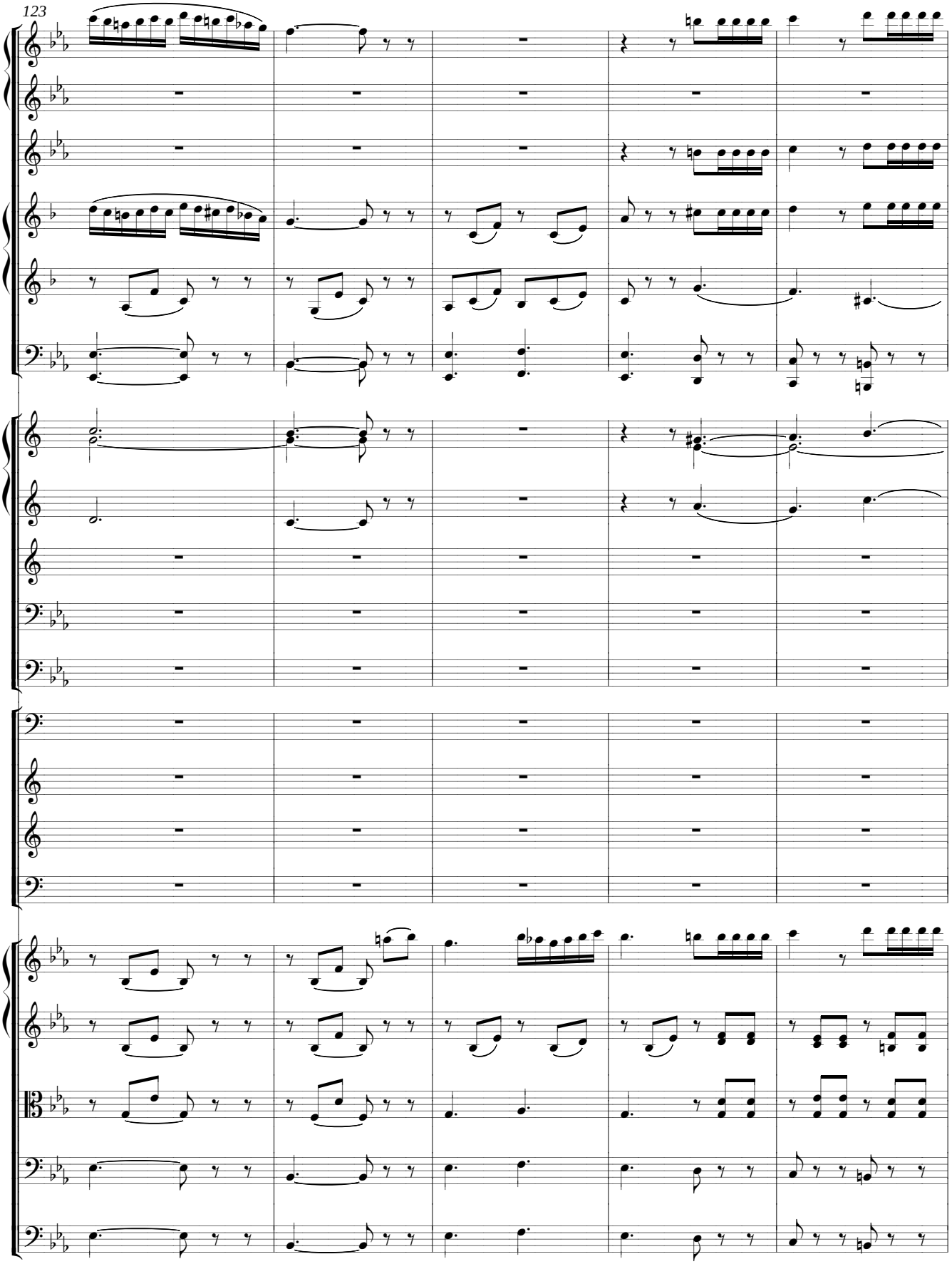
123

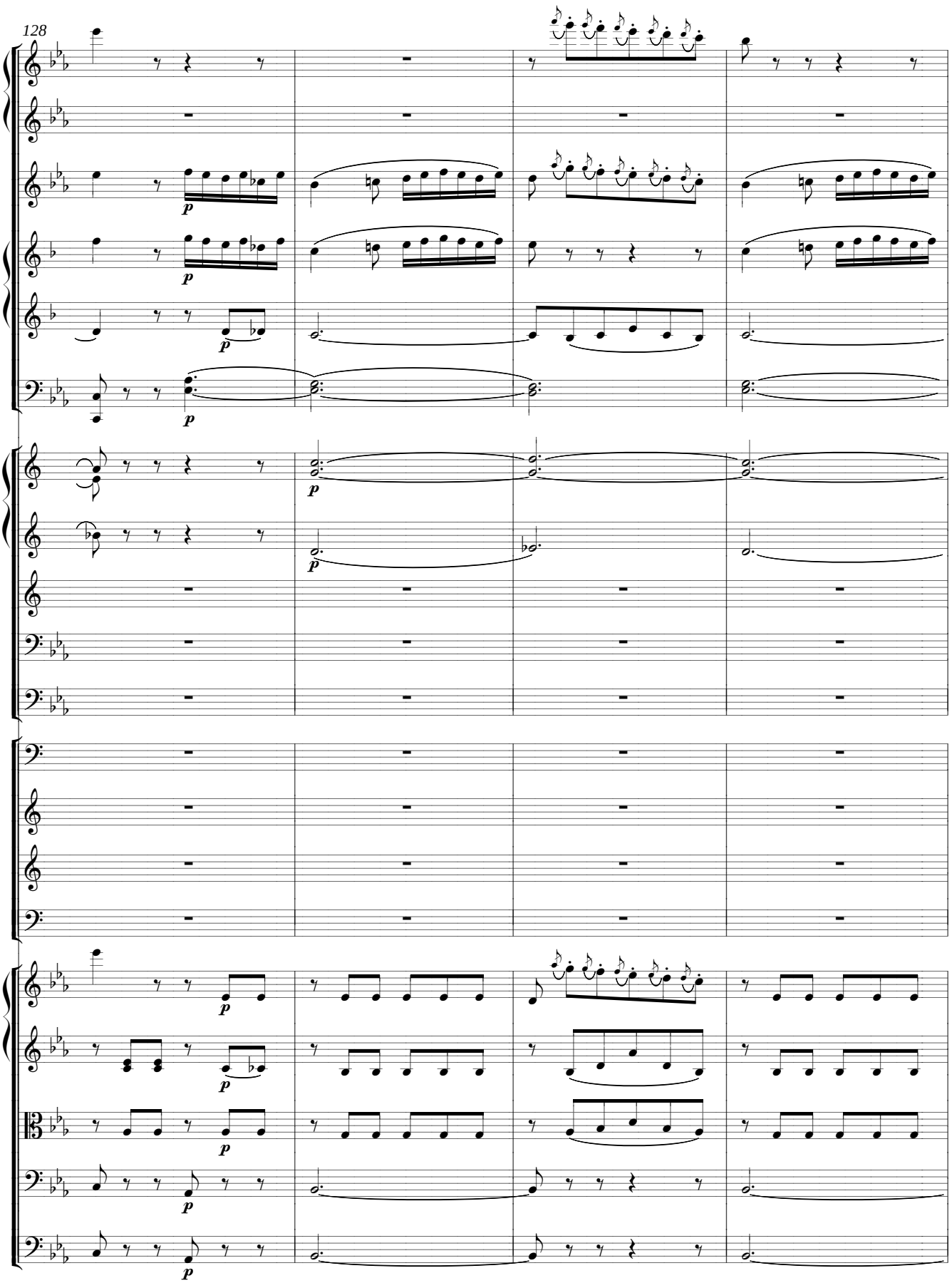
128
p

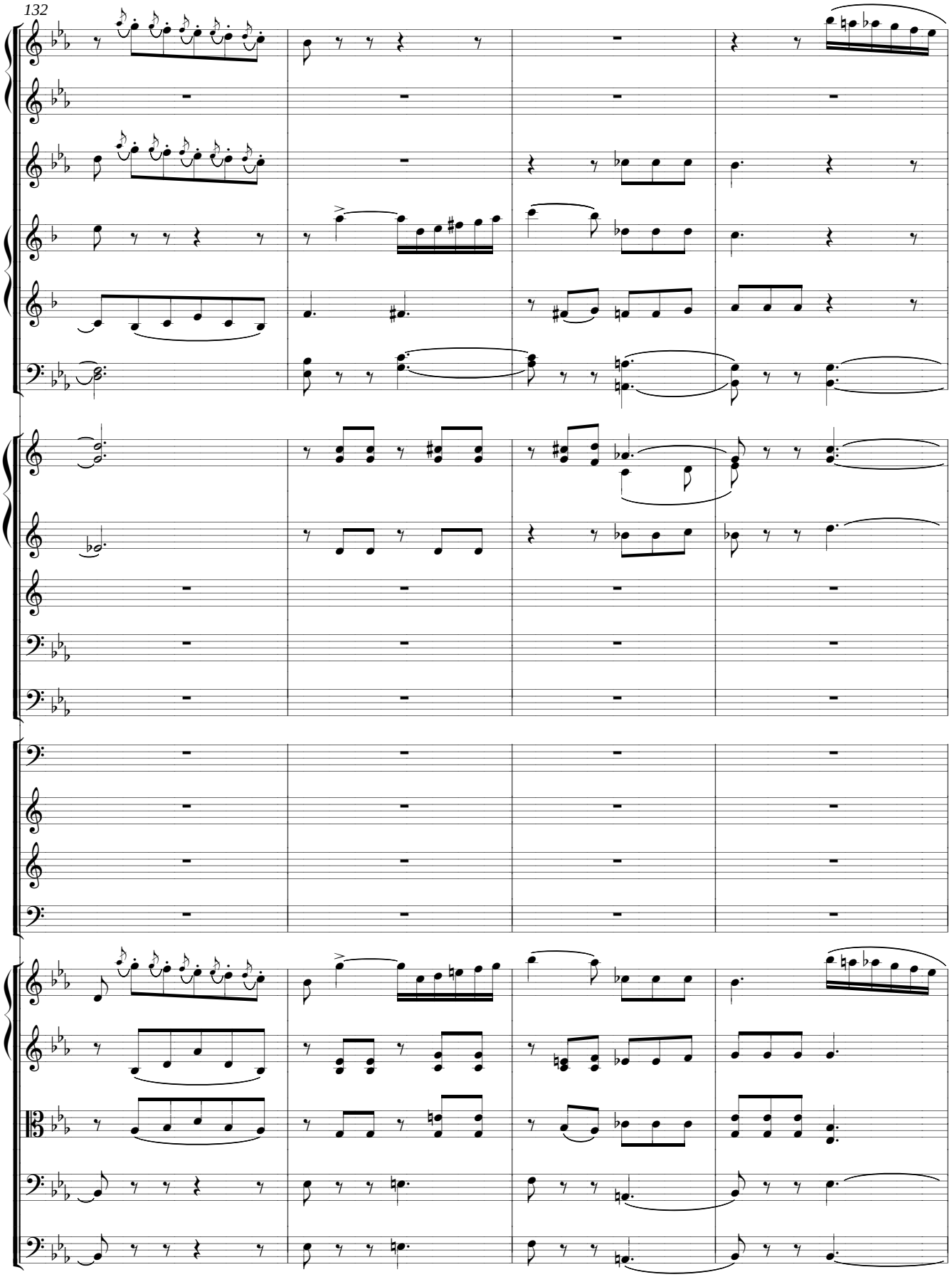
132

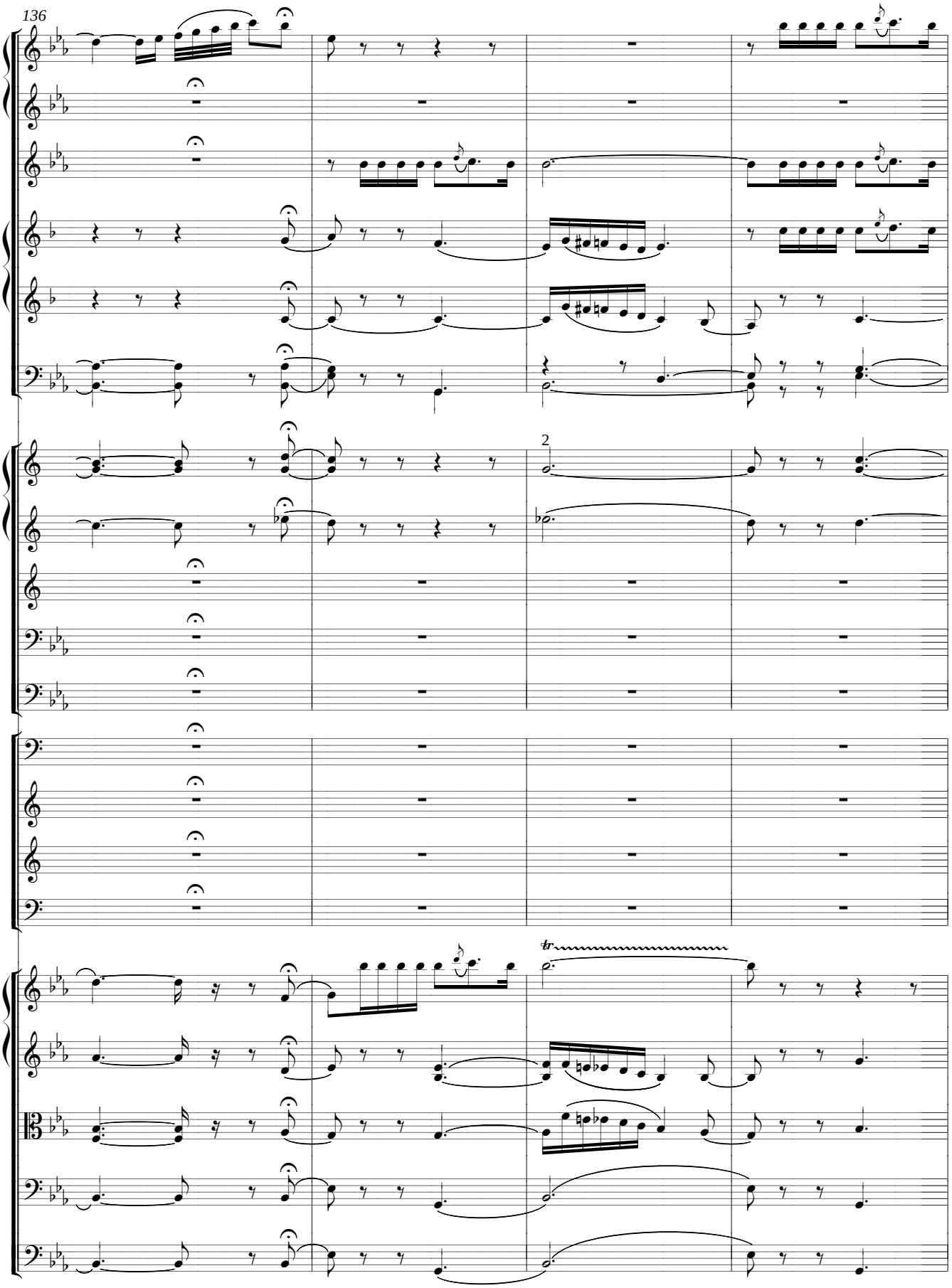
136
2
tr

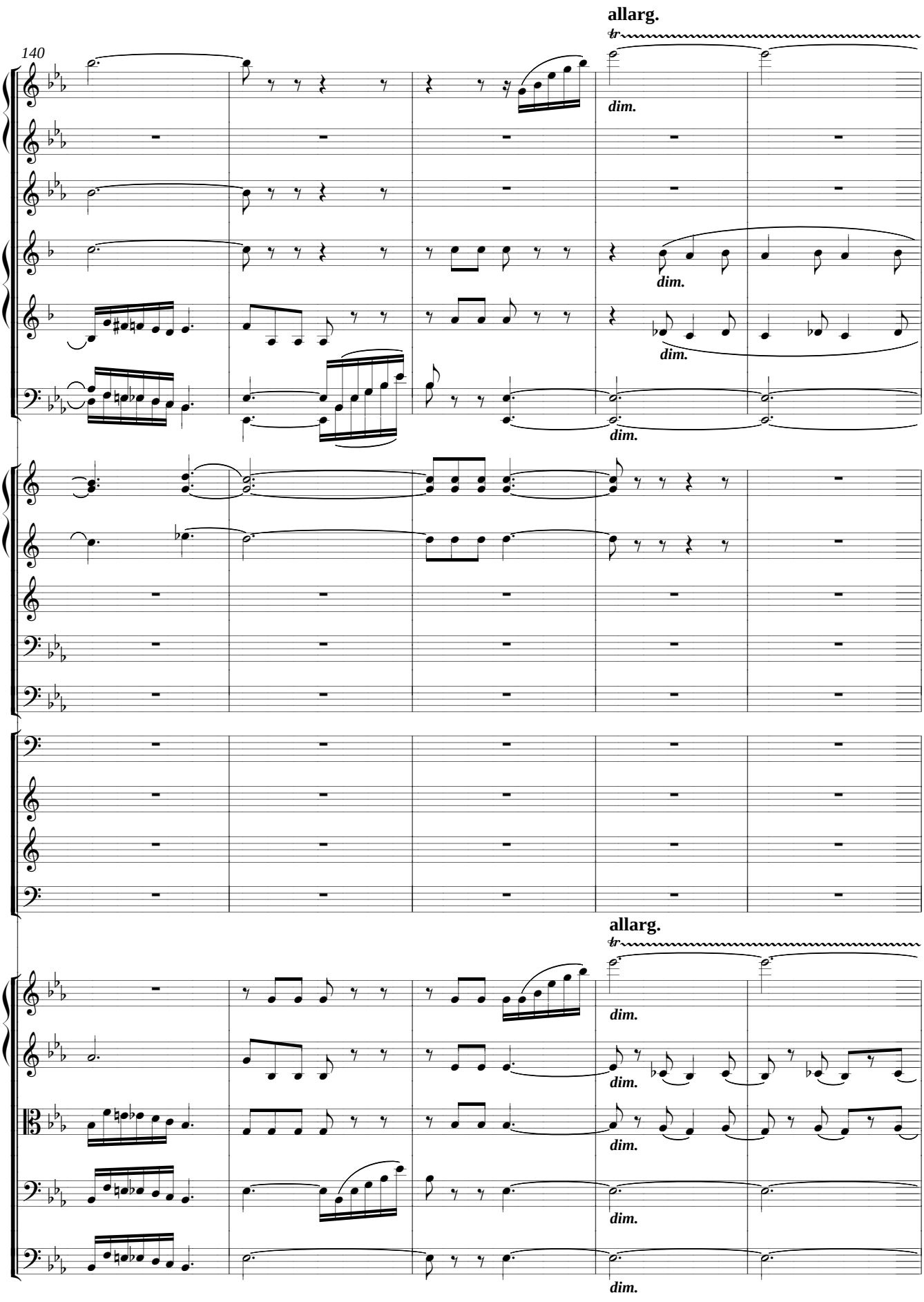
allarg.
tr
140
dim.
dim.
dim.
allarg.
tr
dim.
dim.
dim.
dim.
dim.

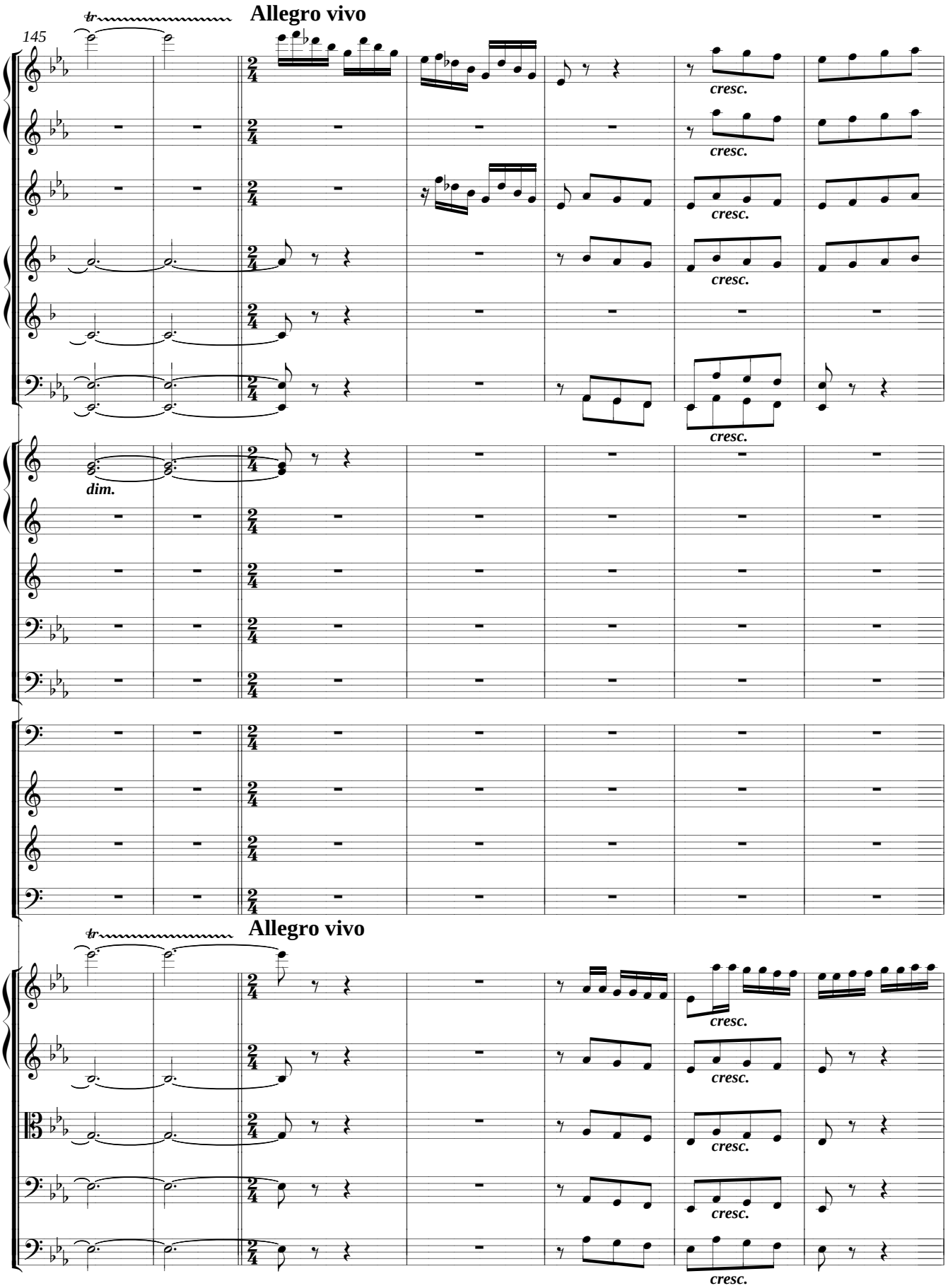
Allegro vivo
145
tr
cresc.
dim.
Allegro vivo
tr
cresc.

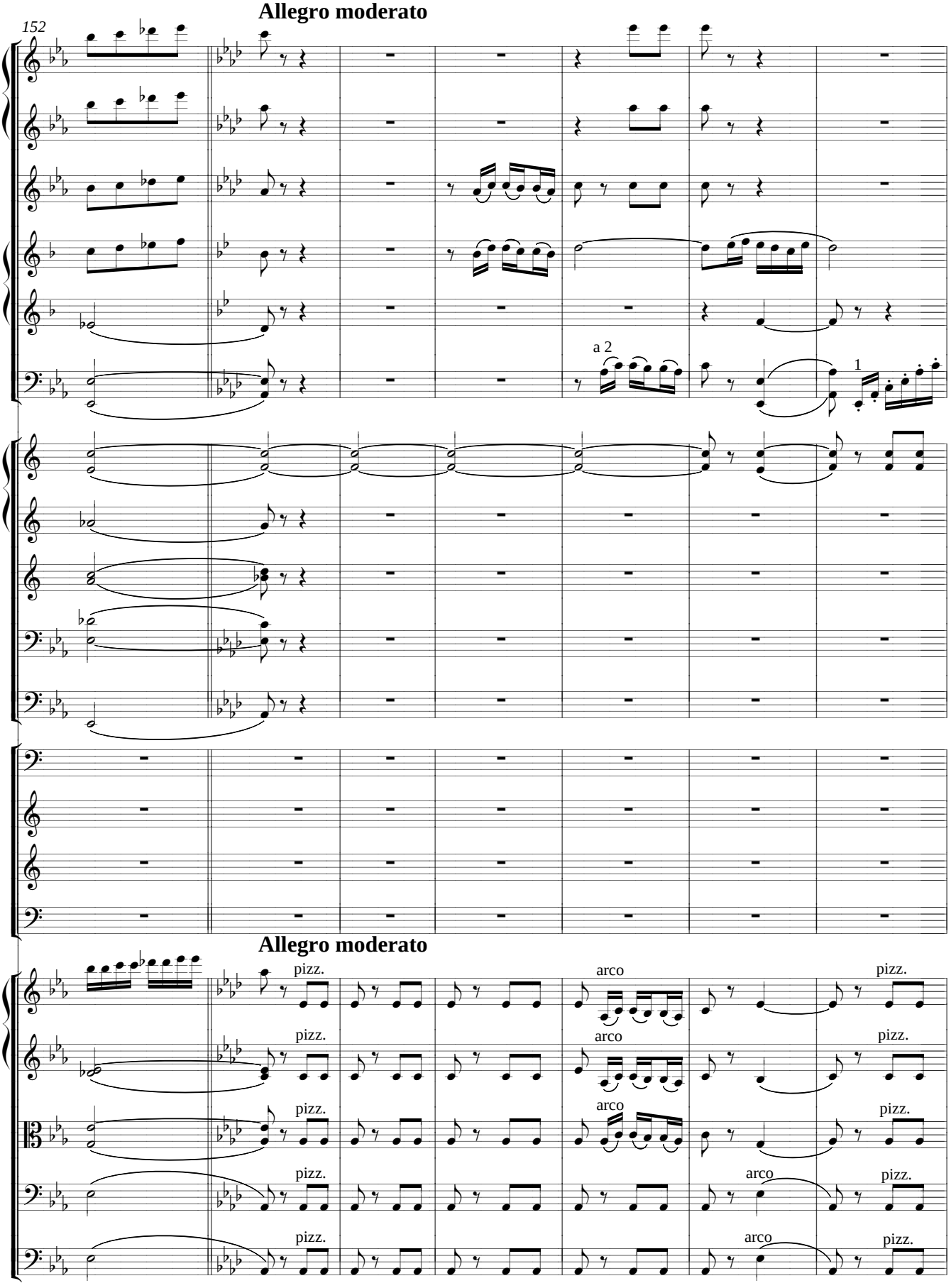
Allegro moderato
152
a 2
1
Allegro moderato
pizz.
arco
pizz.

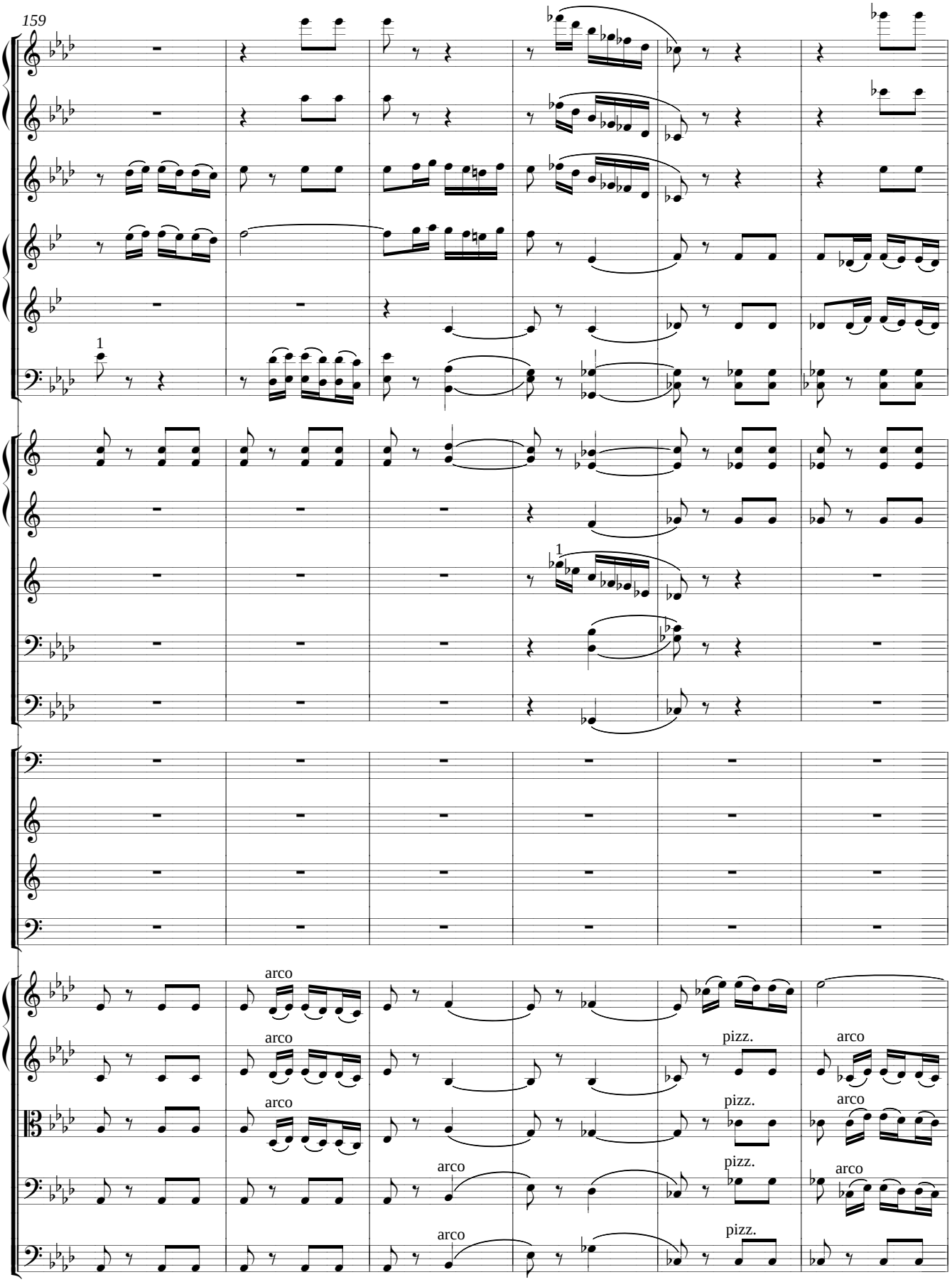
159
1
1
arco
arco
arco
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.

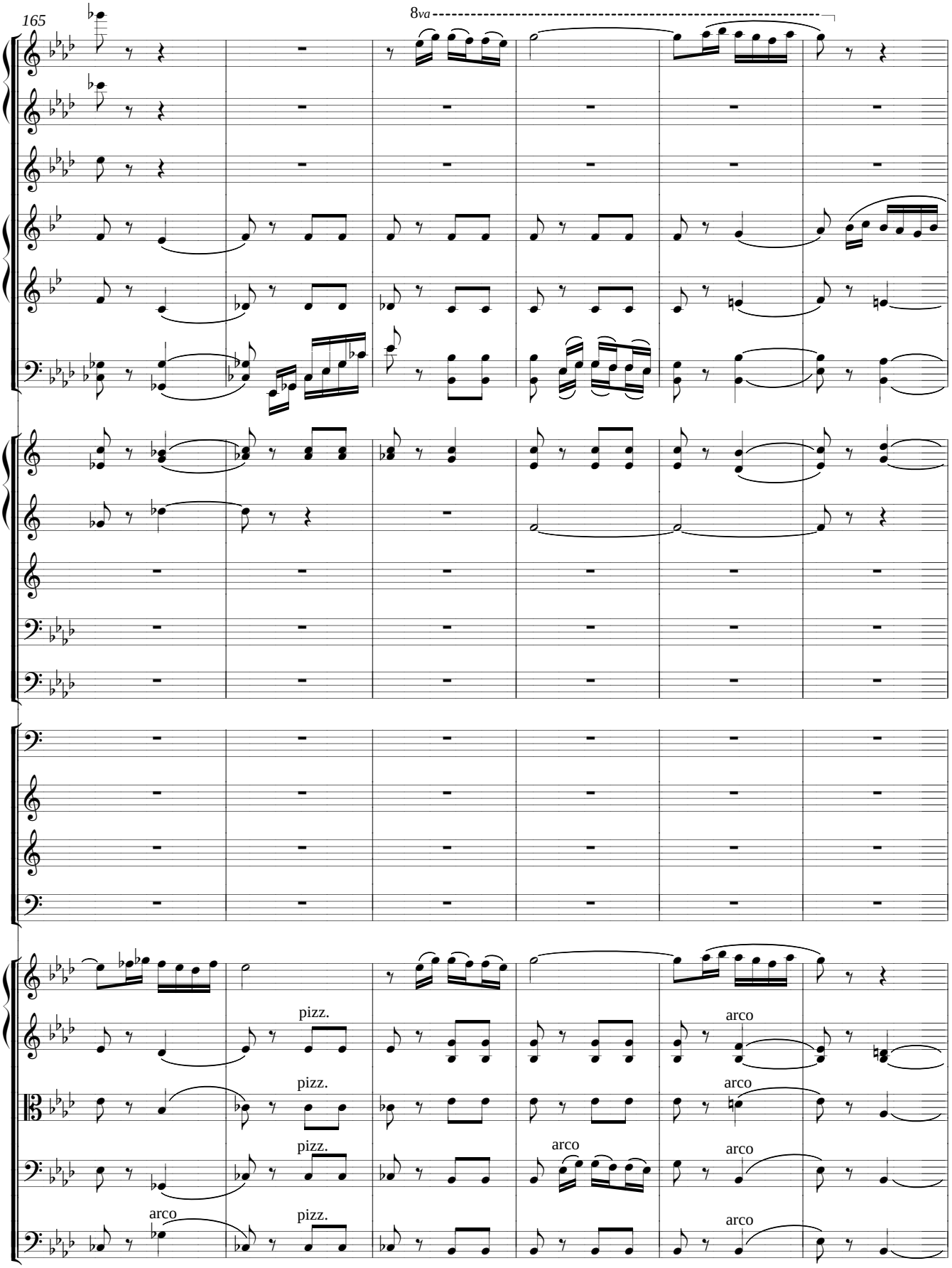
165
8va
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
arco
pizz.
arco

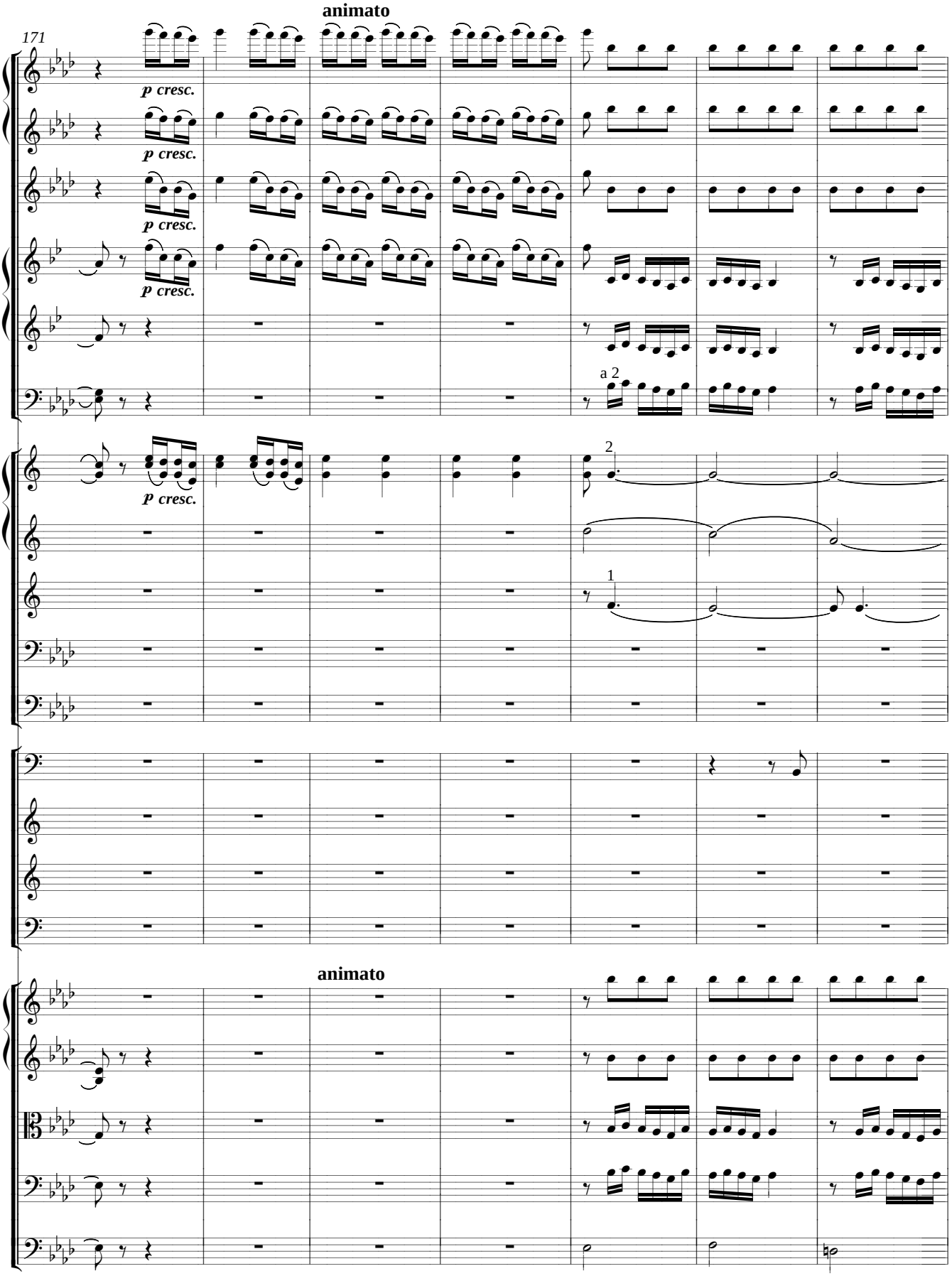
animato
171
p cresc.
a 2
animato

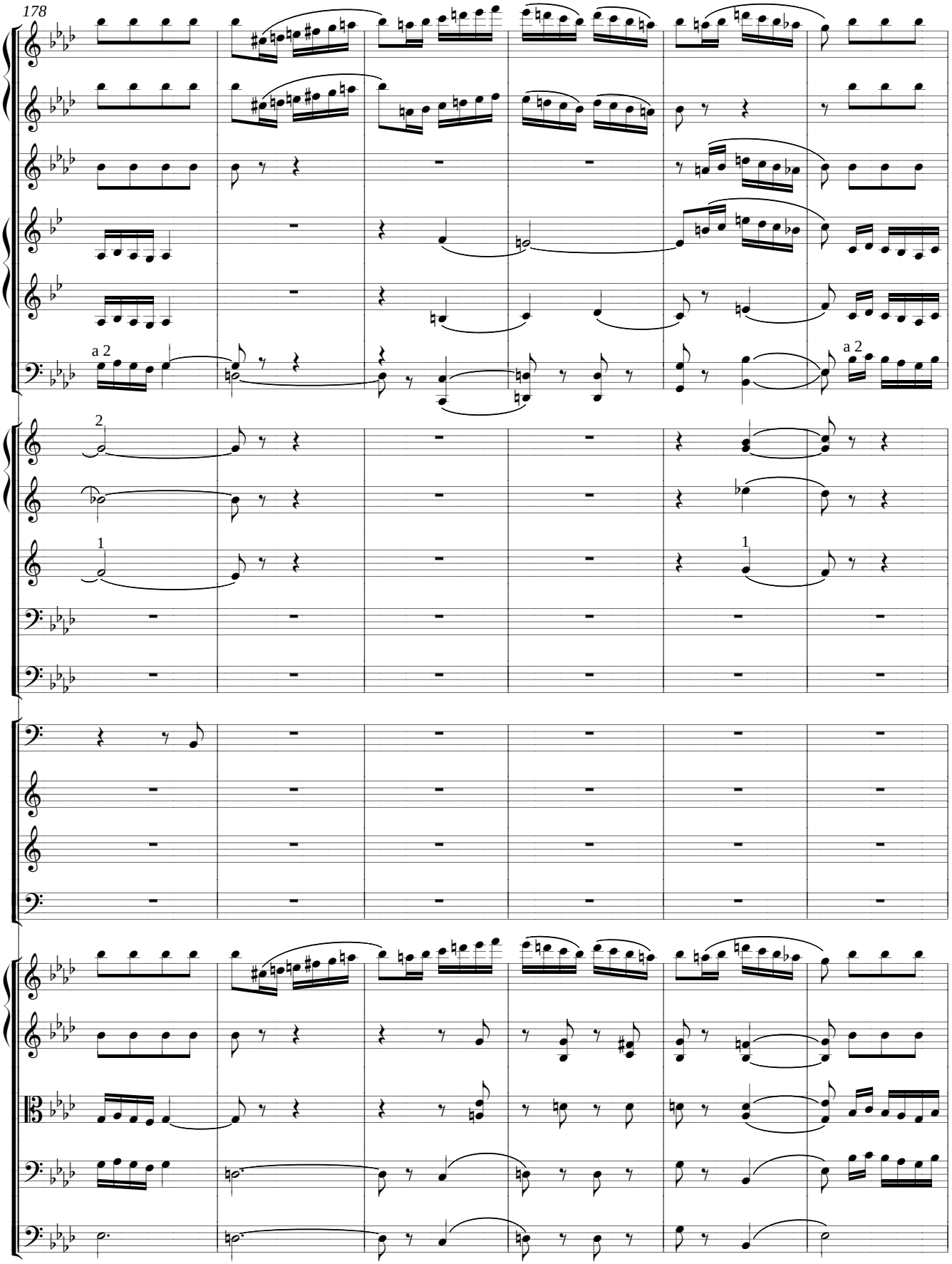
178
a 2
2
1
1
a 2

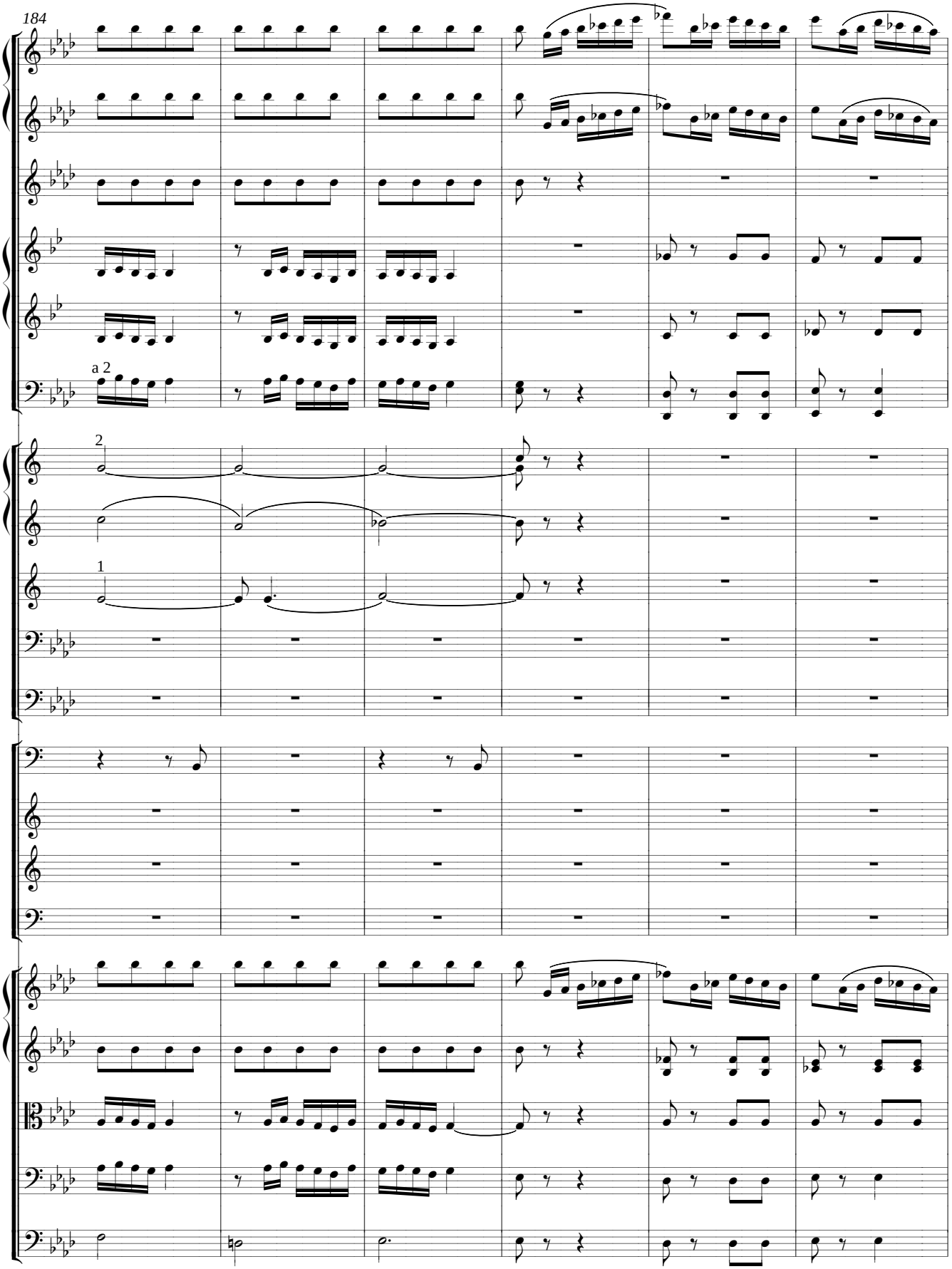
184
a 2
2
1

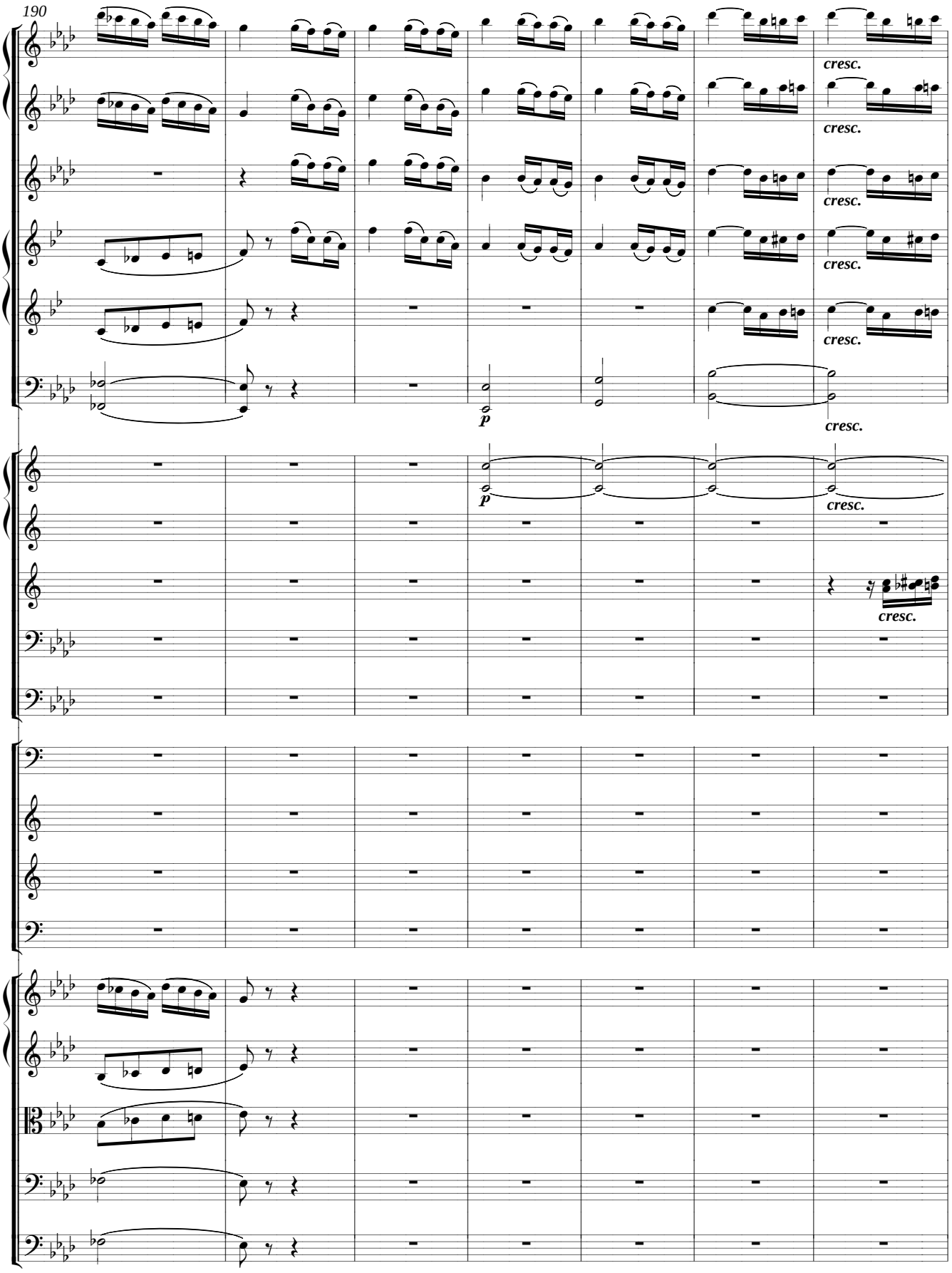
190
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
p
cresc.
p
cresc.
cresc.

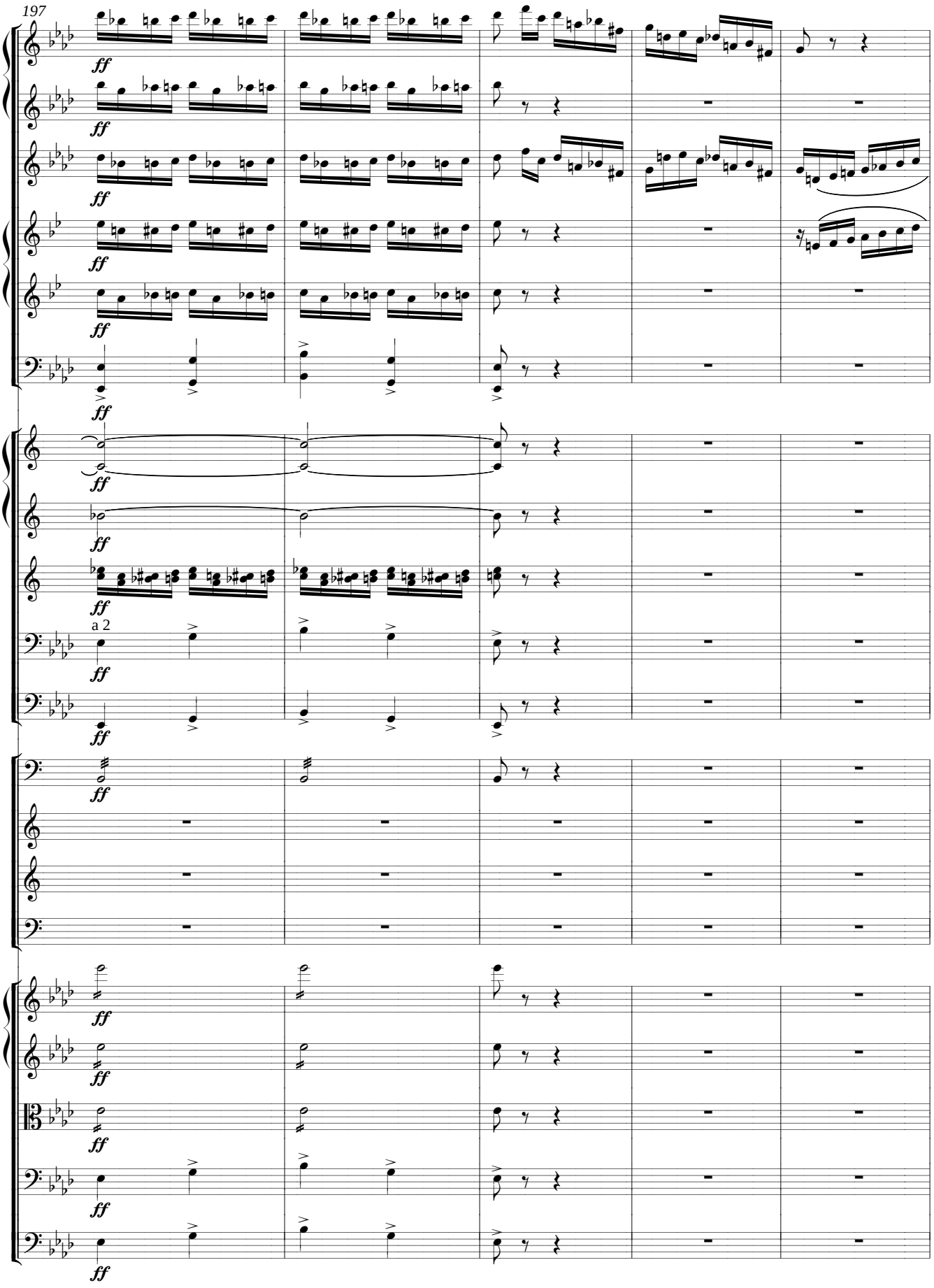
197
ff
a 2

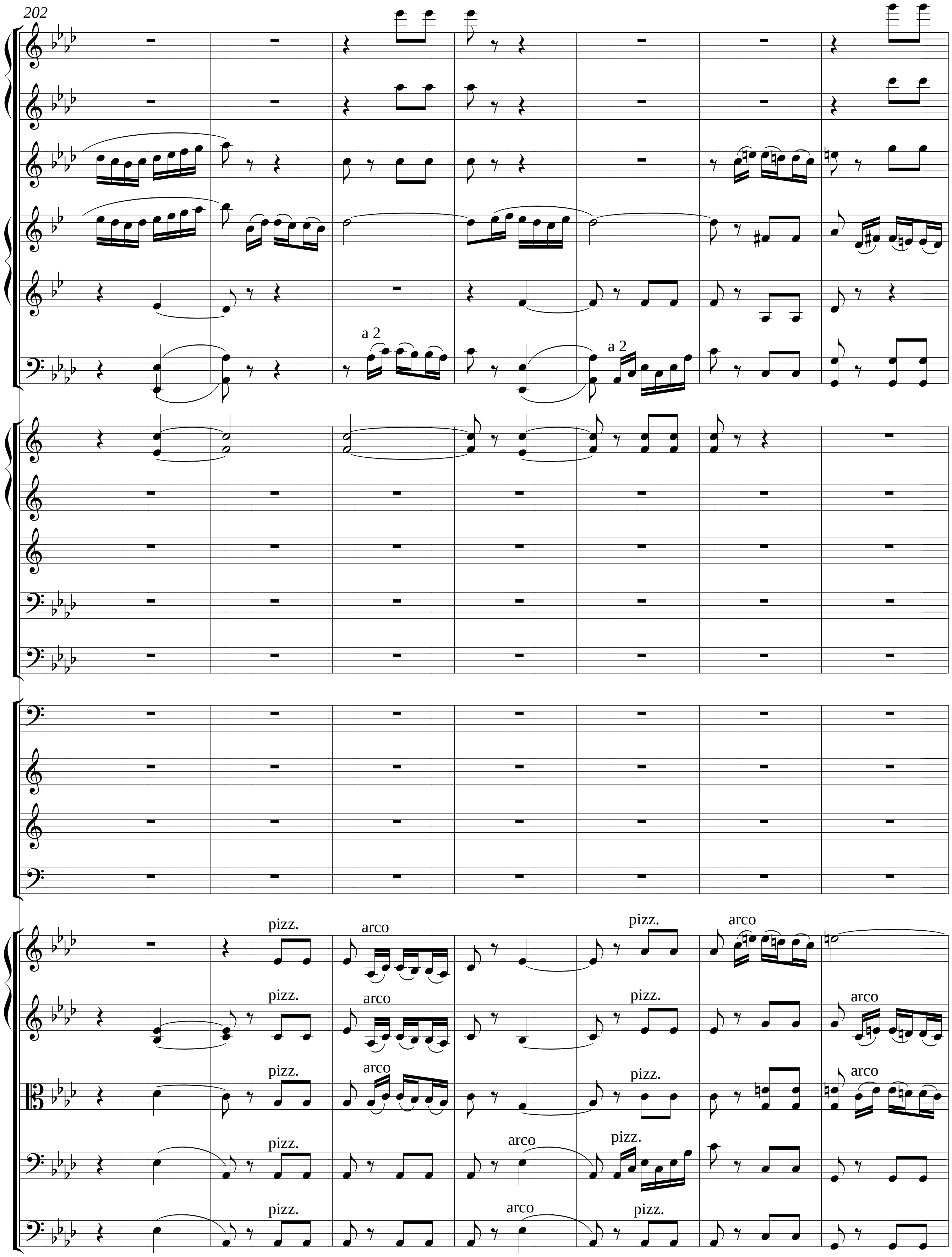
202
a 2
a 2
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.

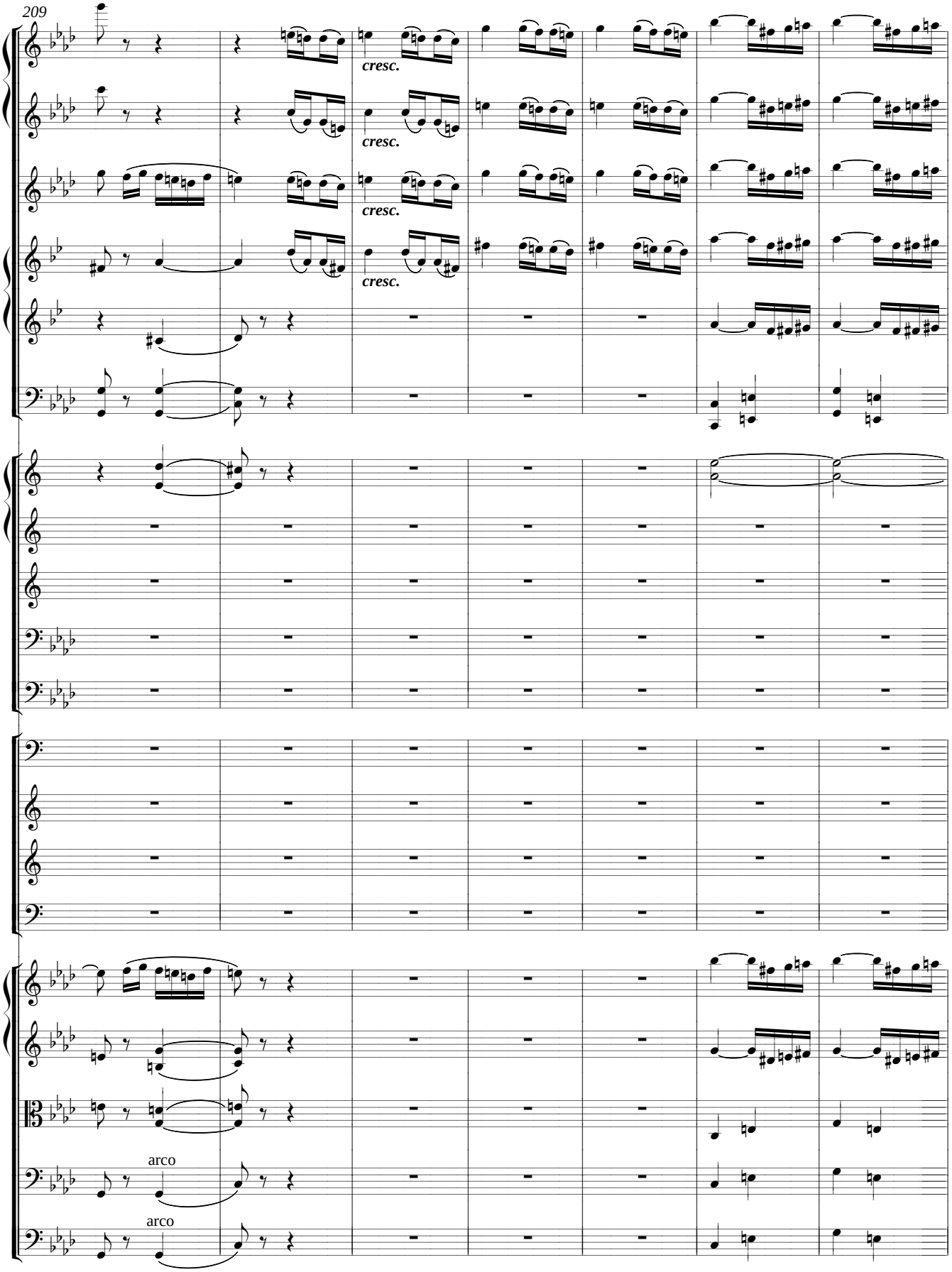
209
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
arco
arco

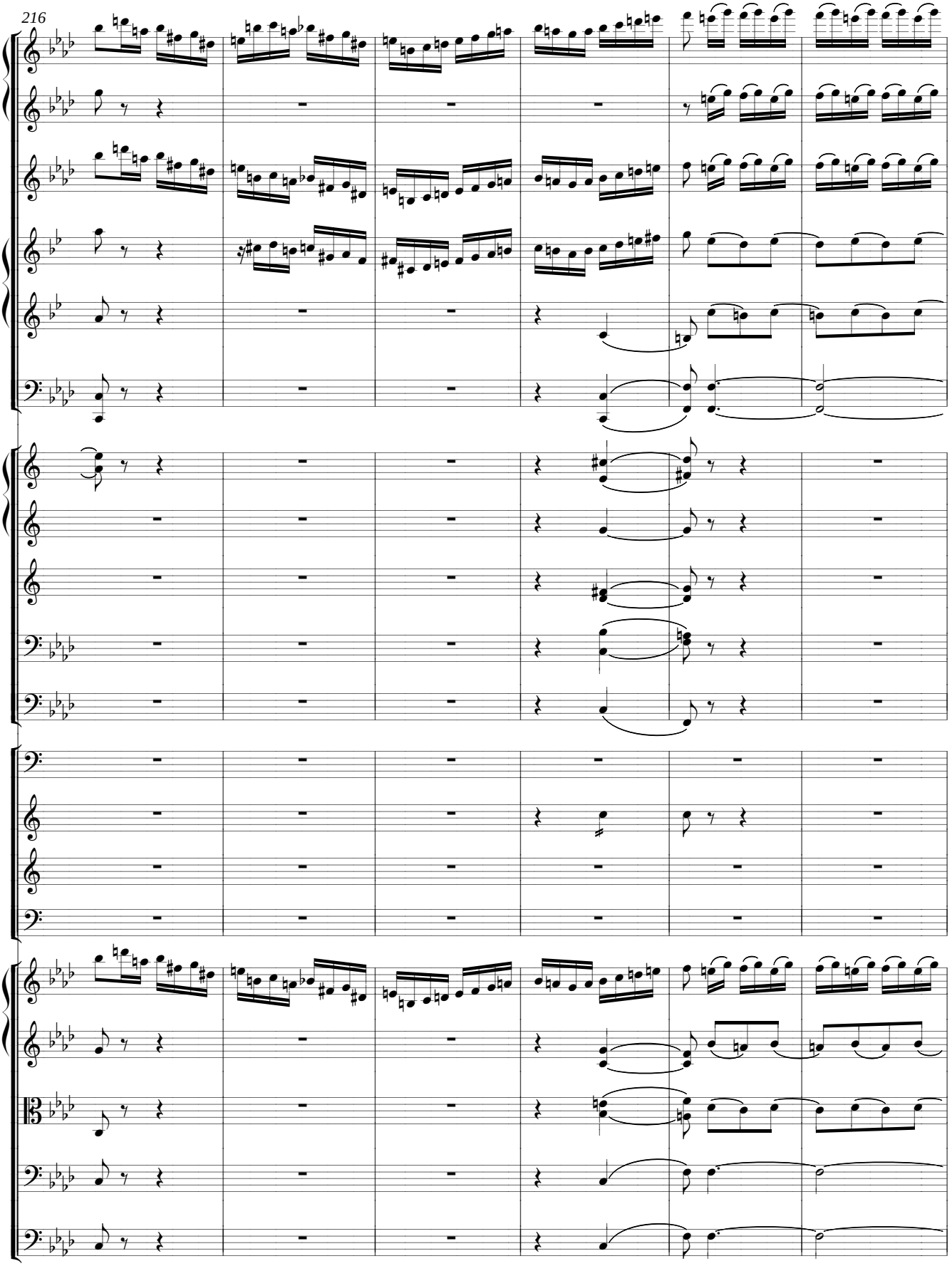
216

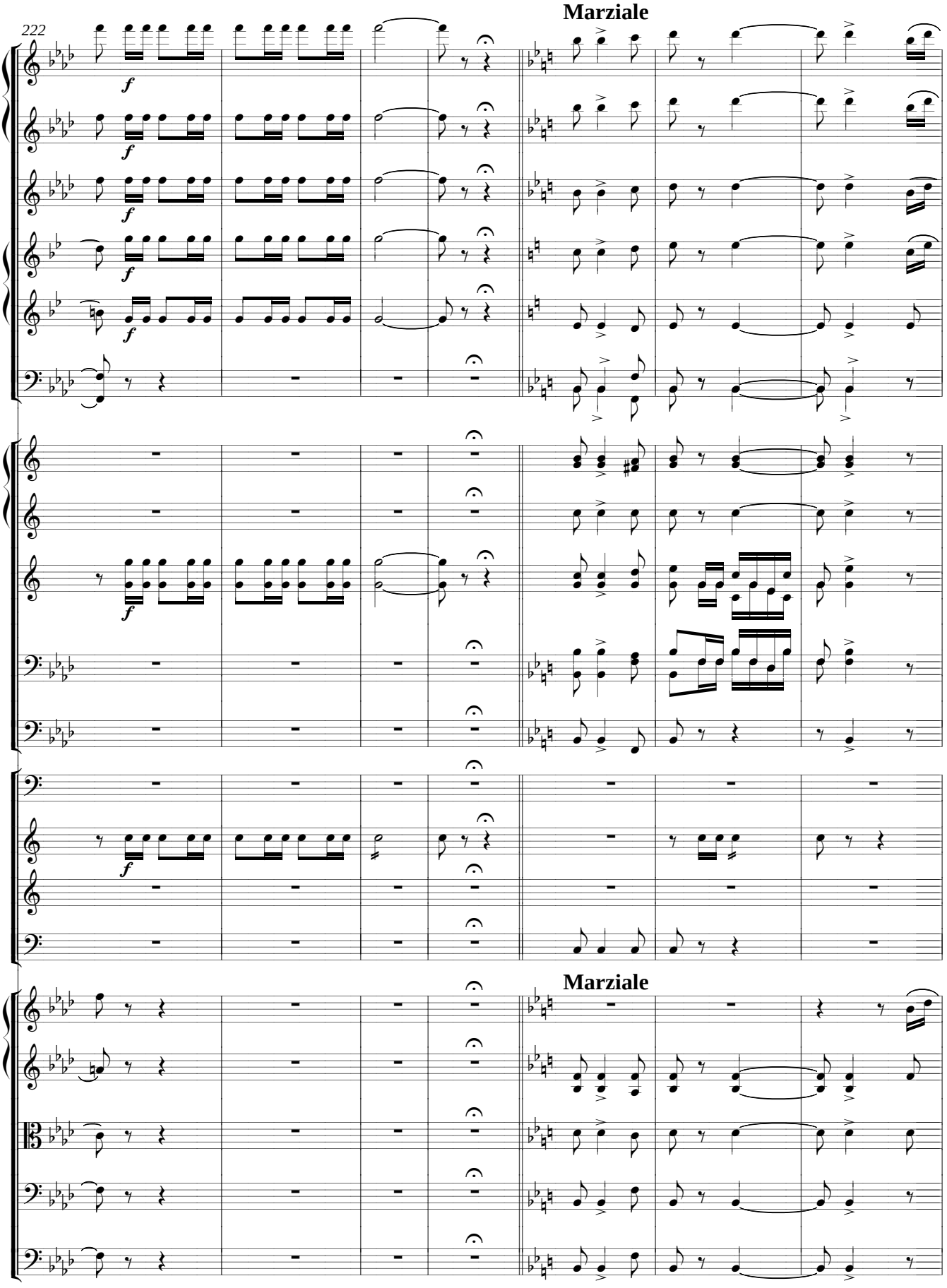
Marziale
222
Marziale

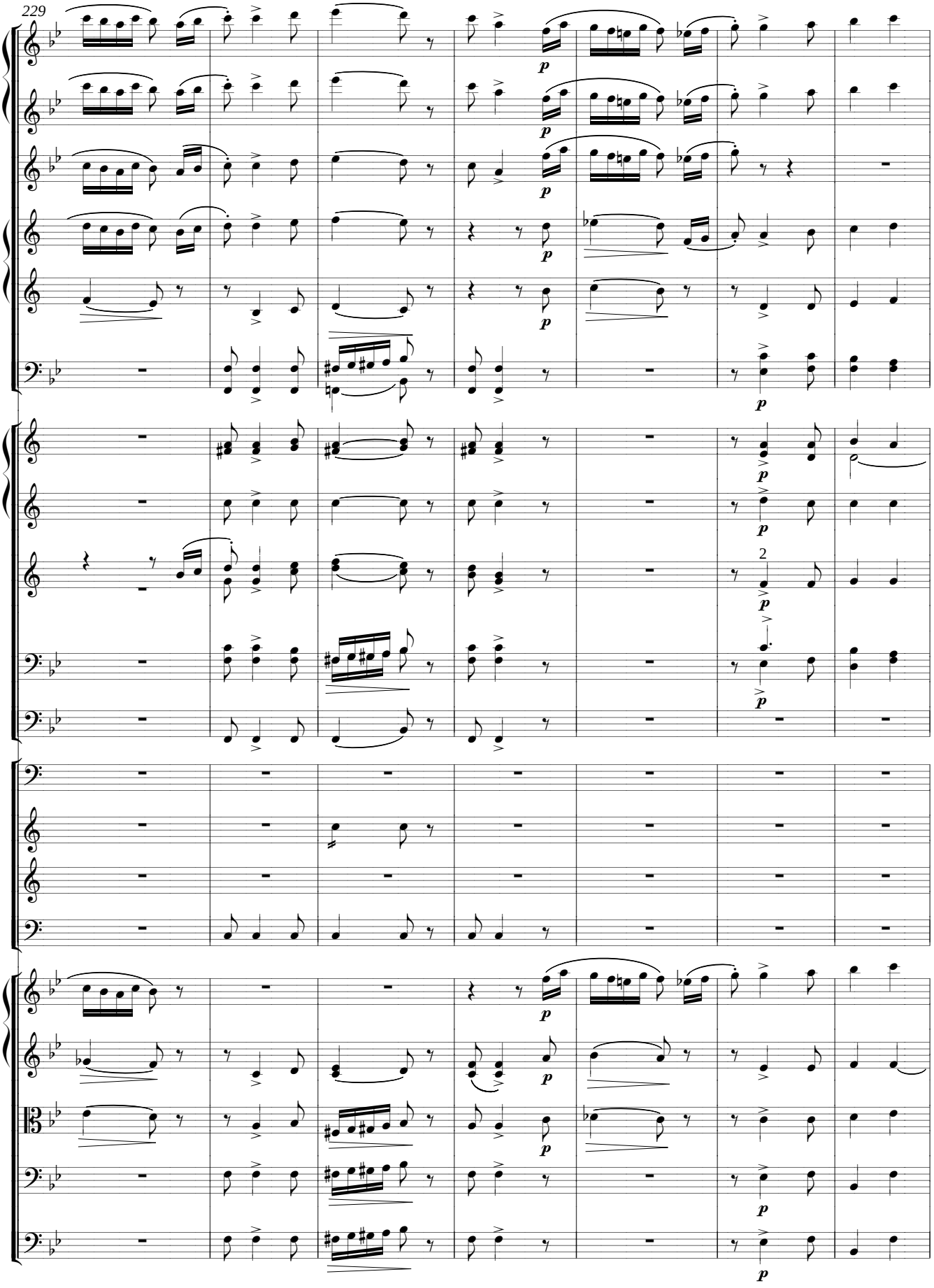
229
p
2

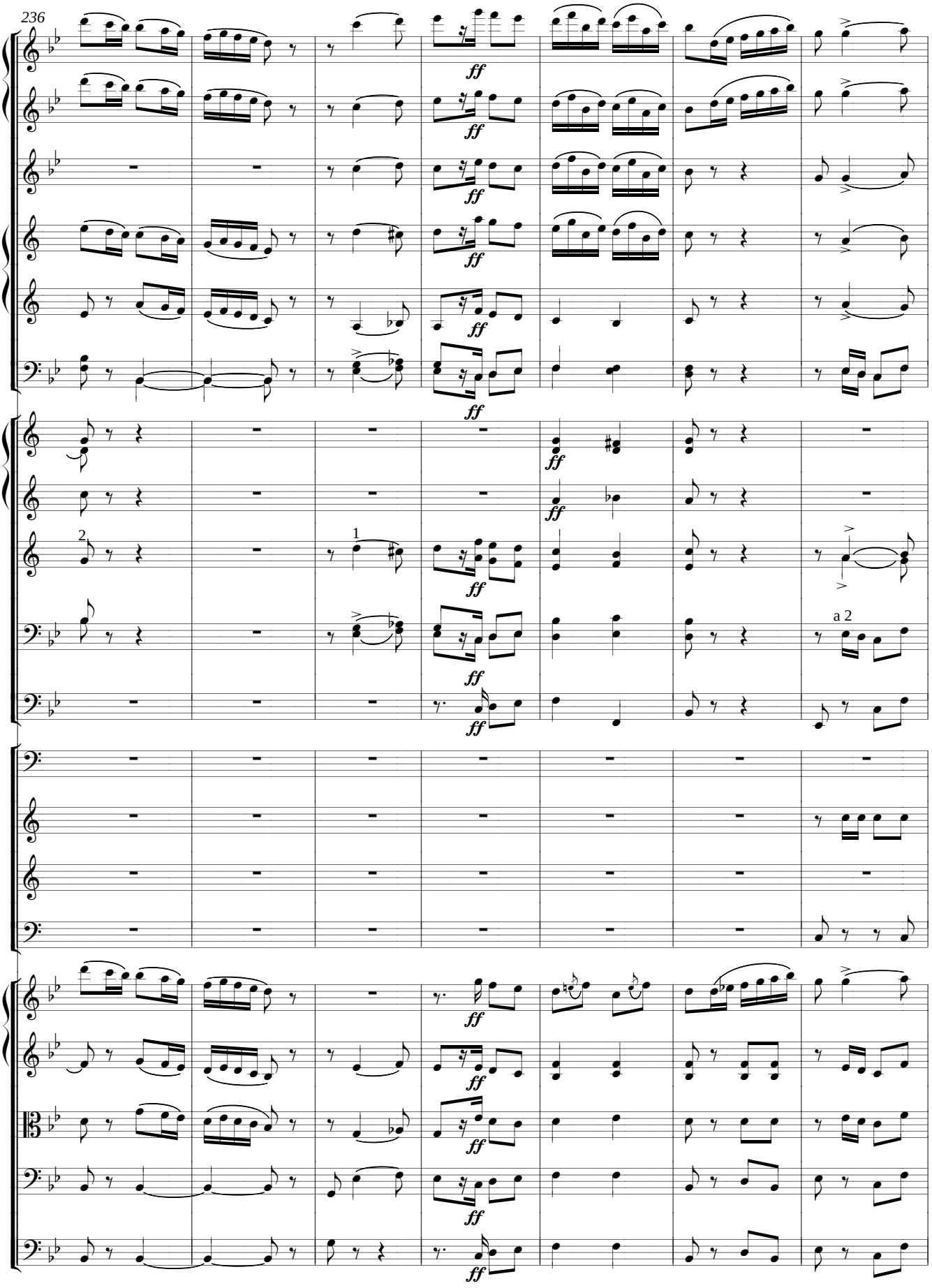
236
ff
2
1
a 2

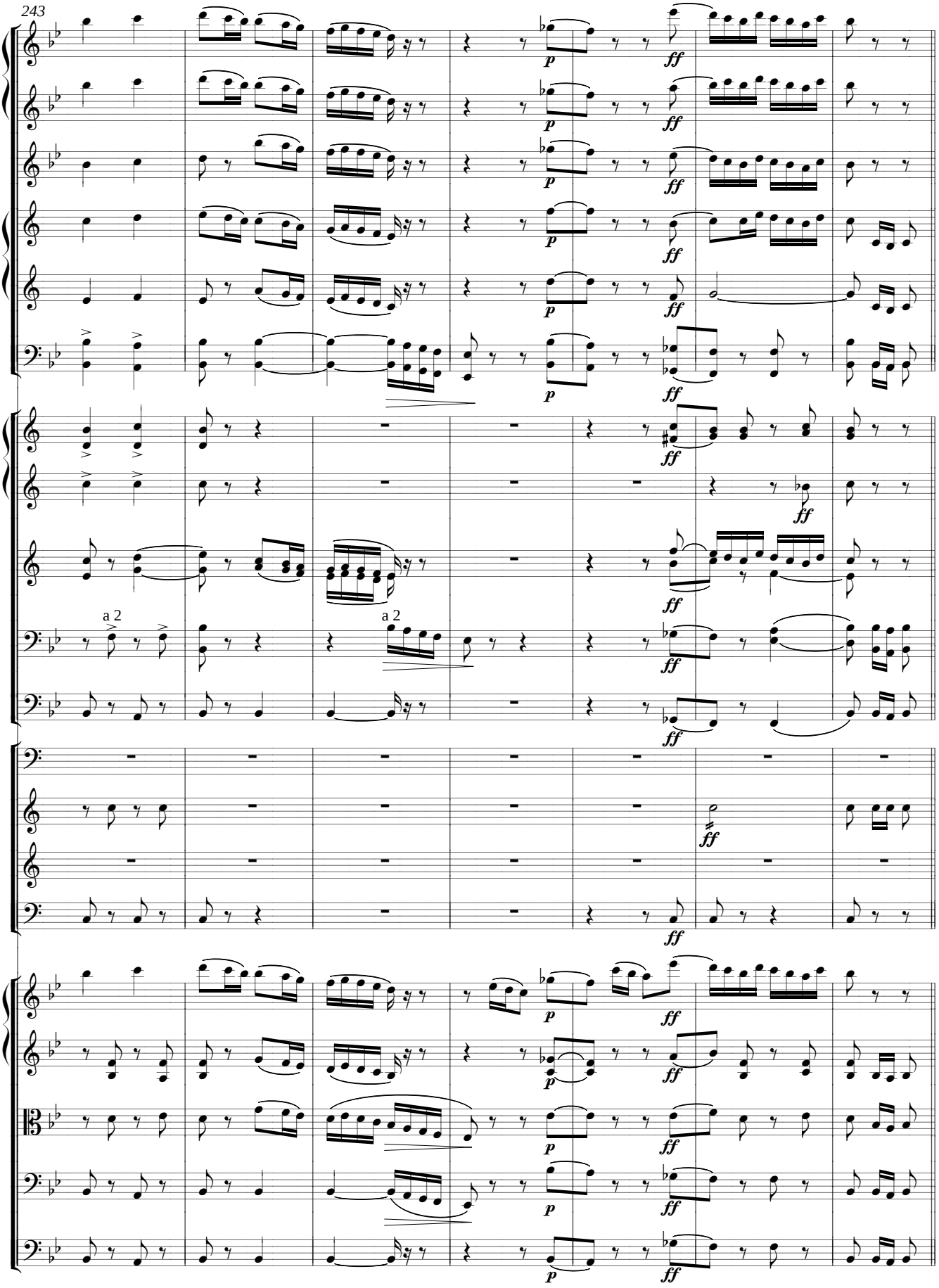
243
a 2
a 2

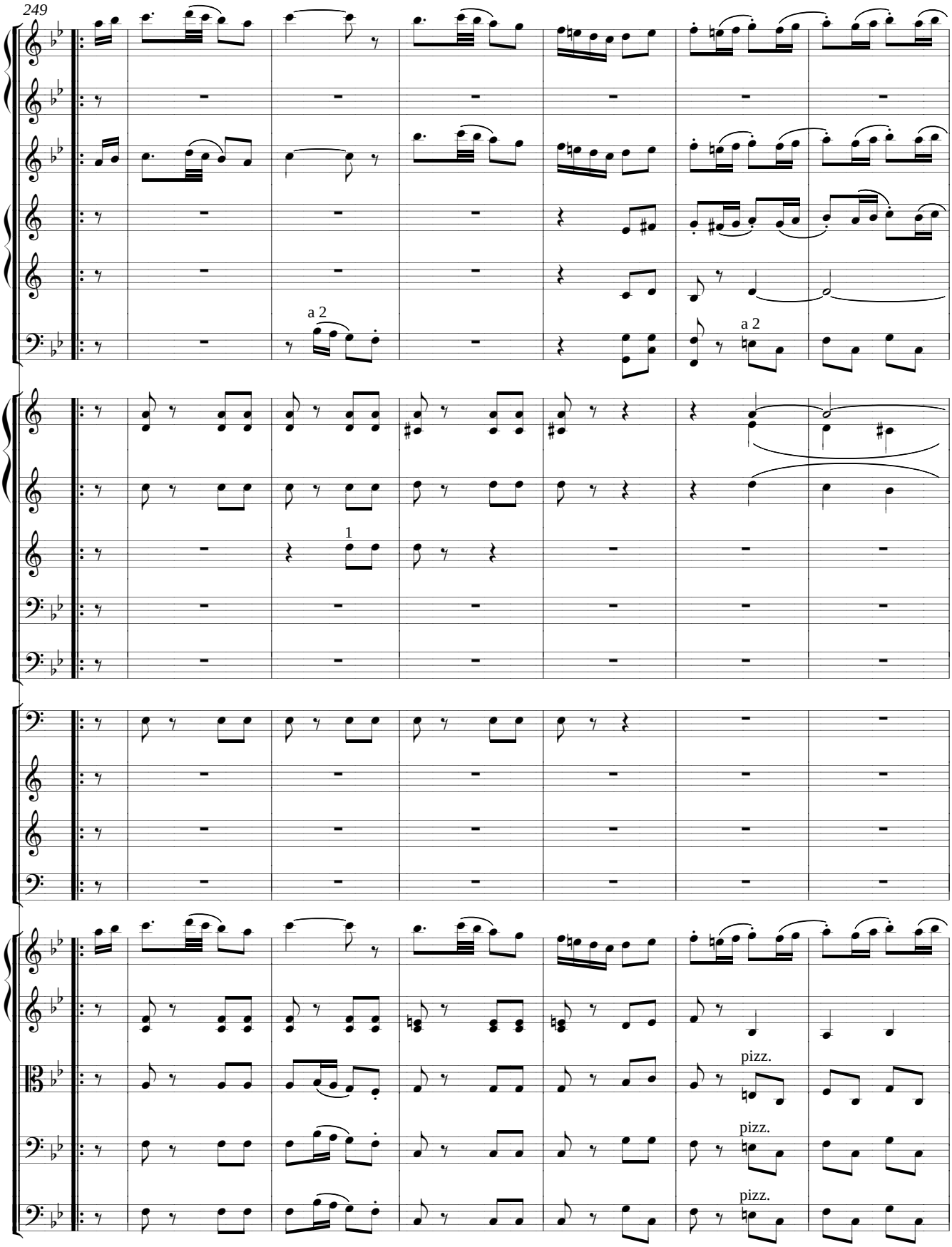
249
a 2
a 2
1
pizz.
pizz.
pizz.

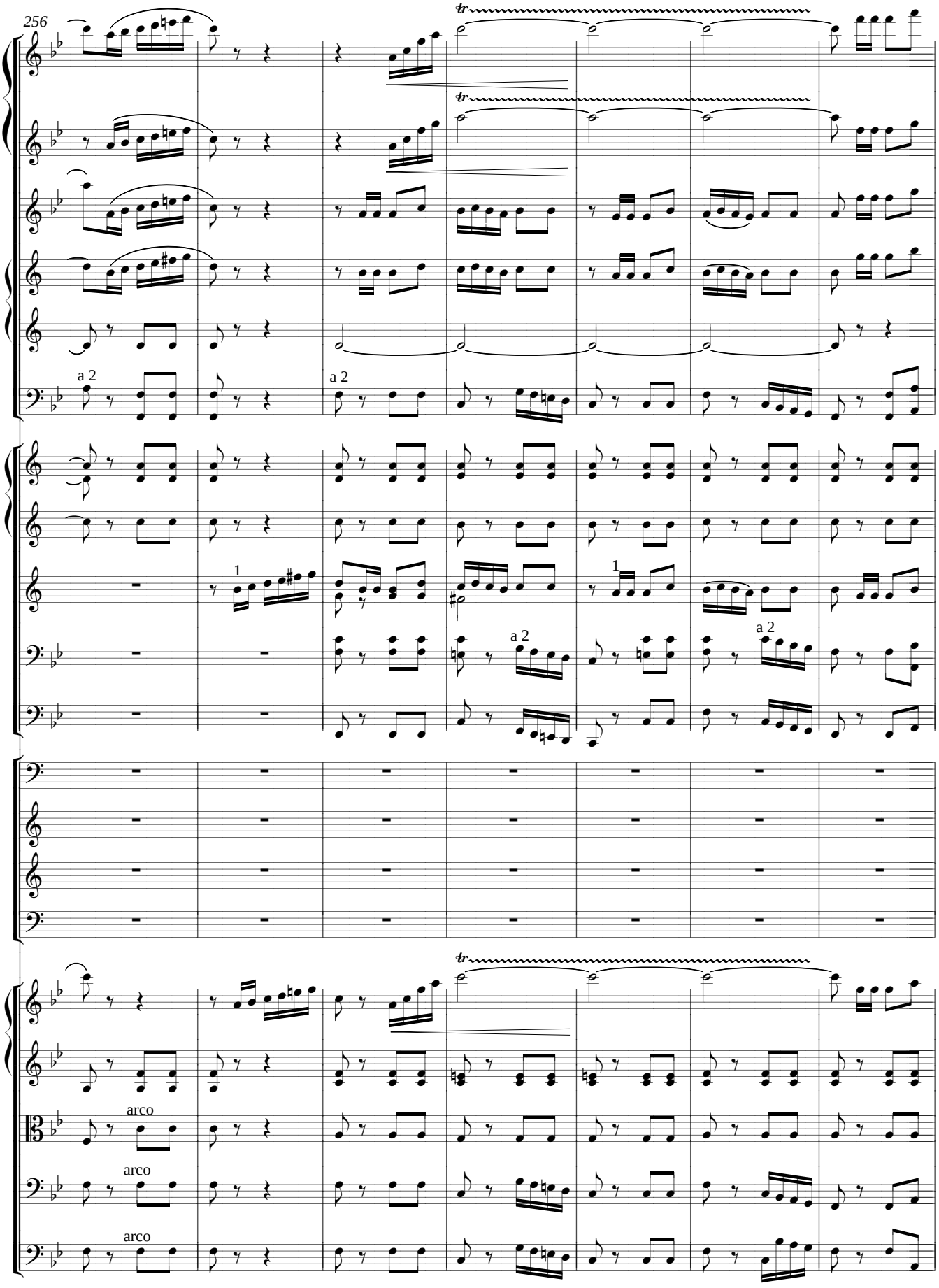
256
tr
tr
a 2
a 2
1
1
a 2
a 2
tr
arco
arco
arco

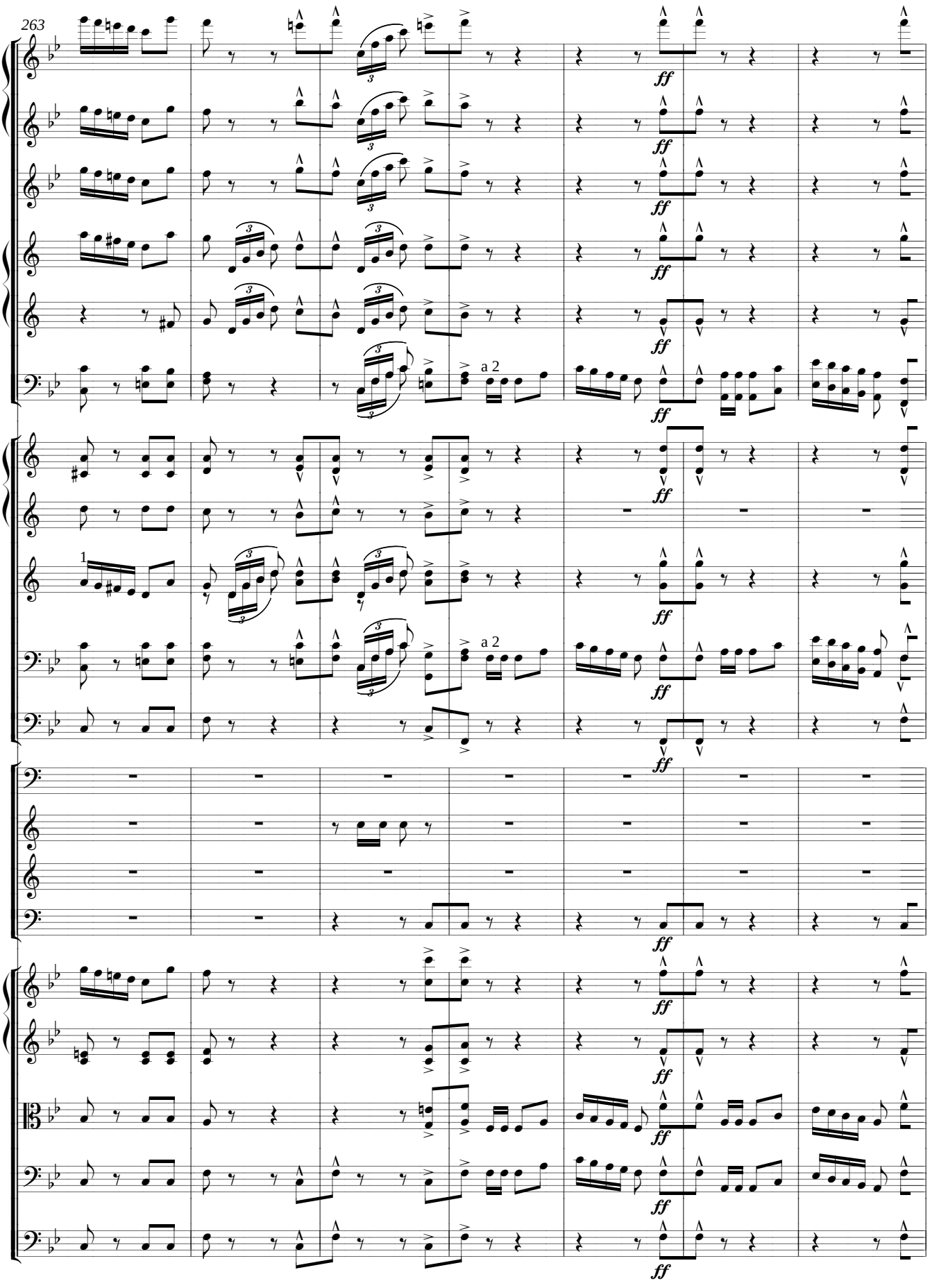
263
ff
a 2
1

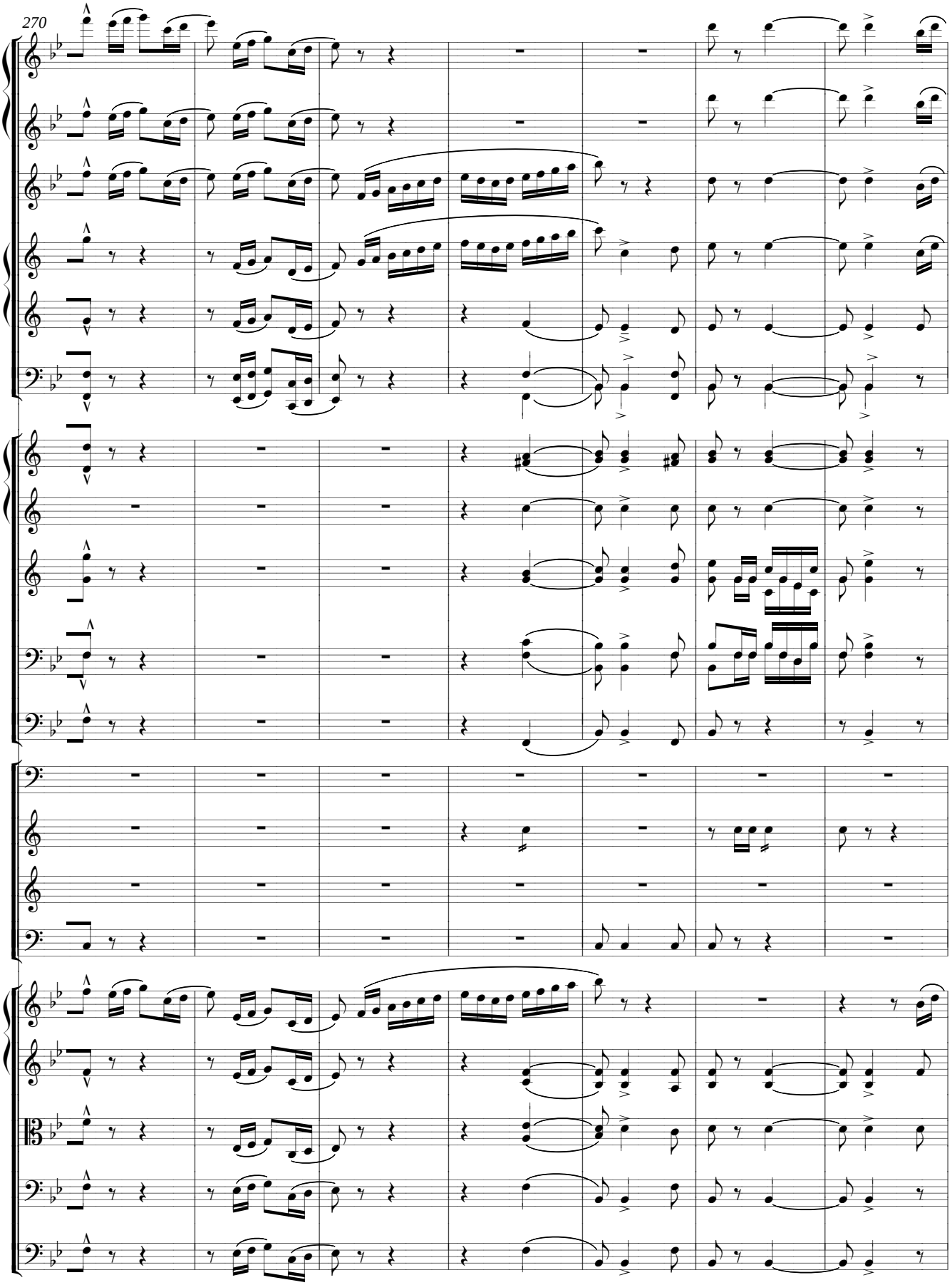
270

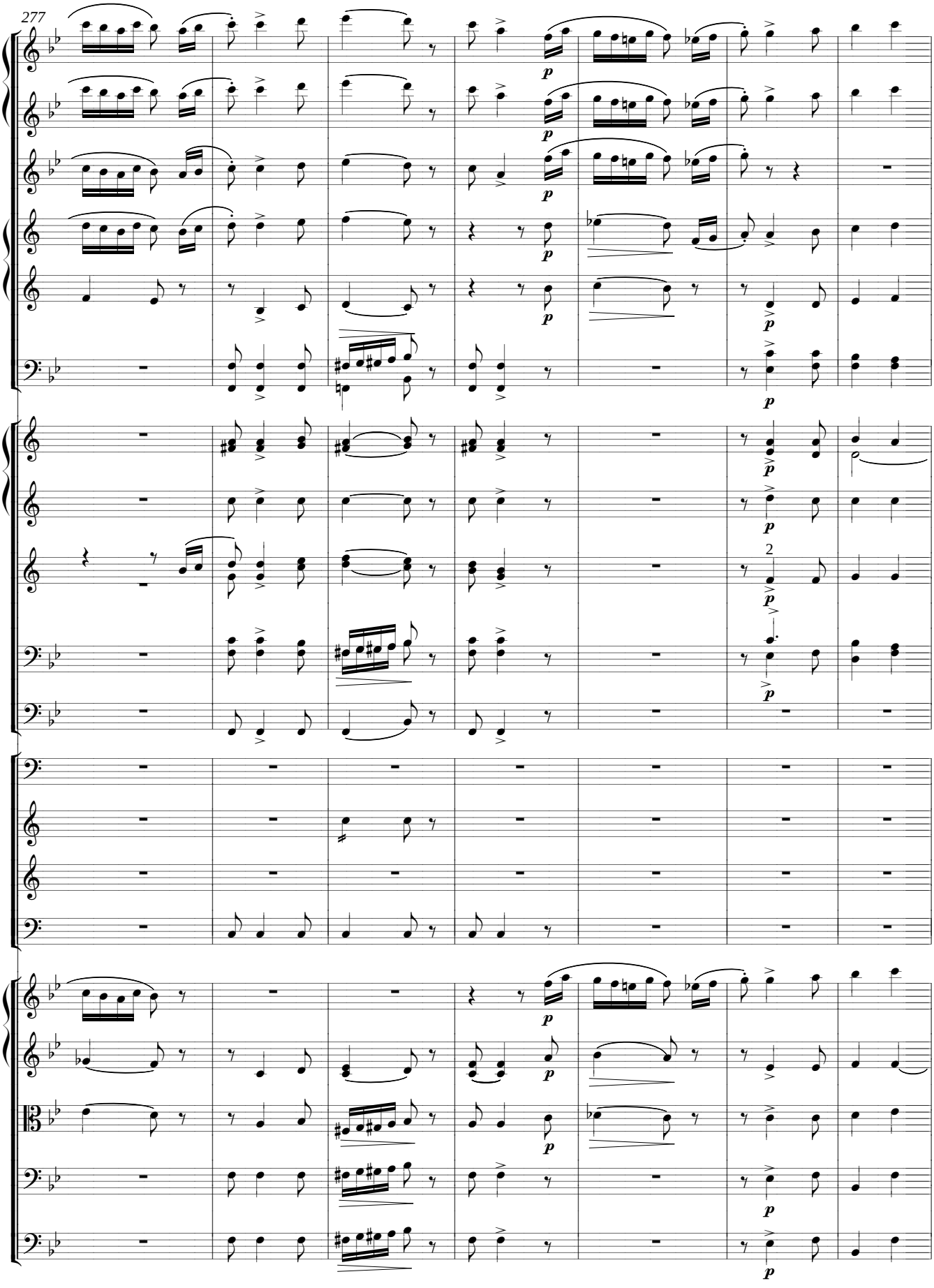
277
p
2

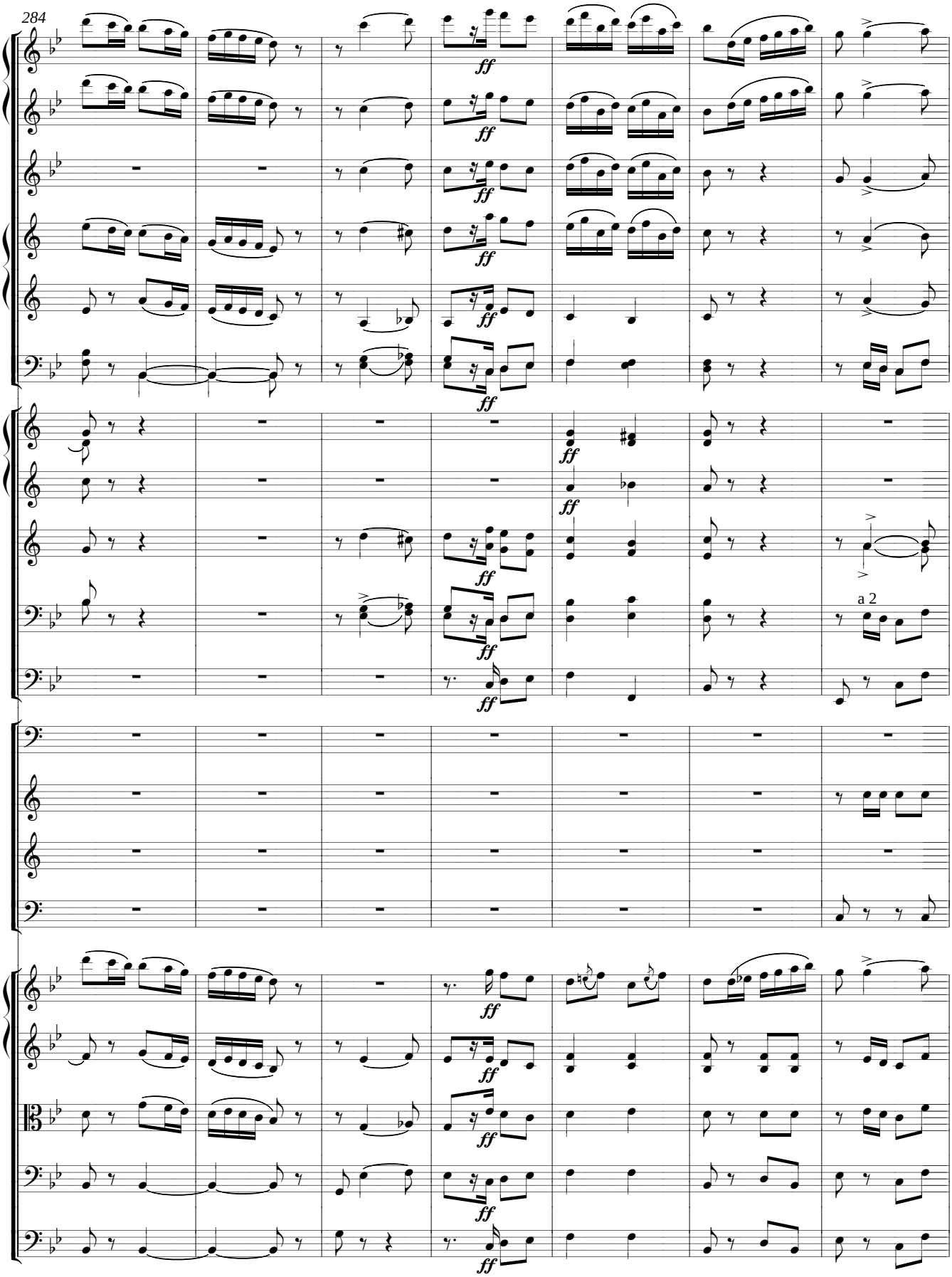
284
ff
a 2

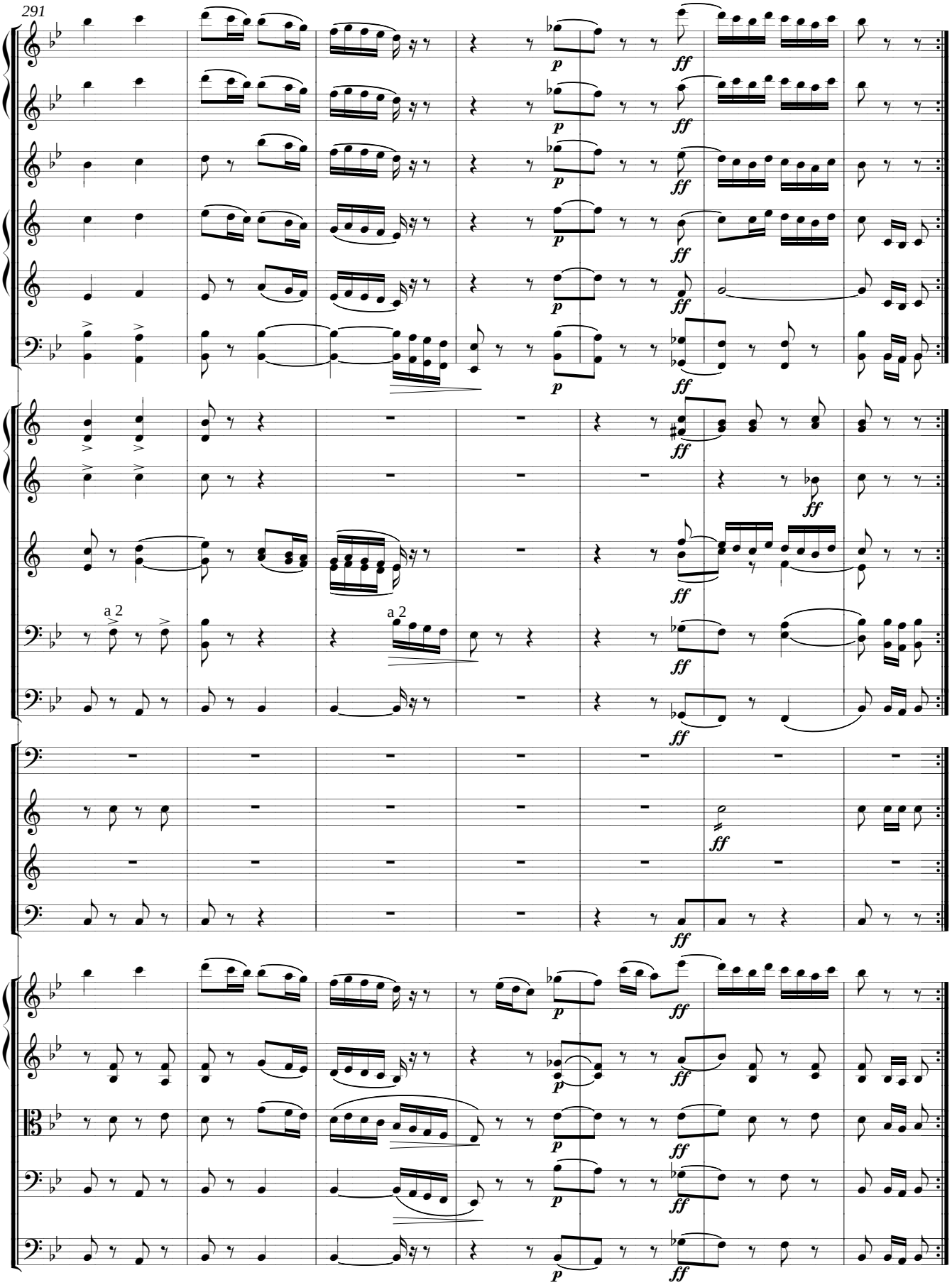
291
a 2
a 2

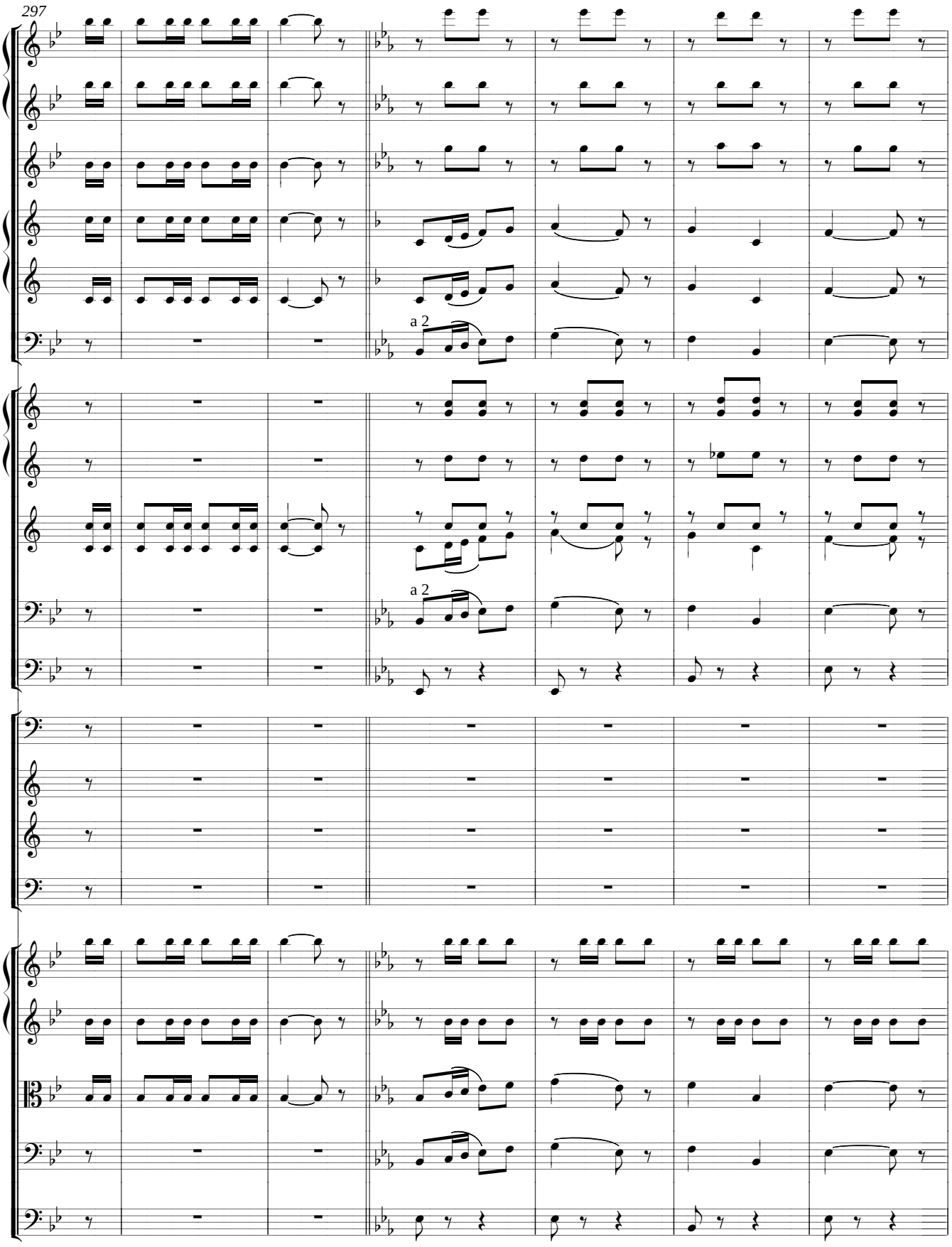
297
a 2
a 2

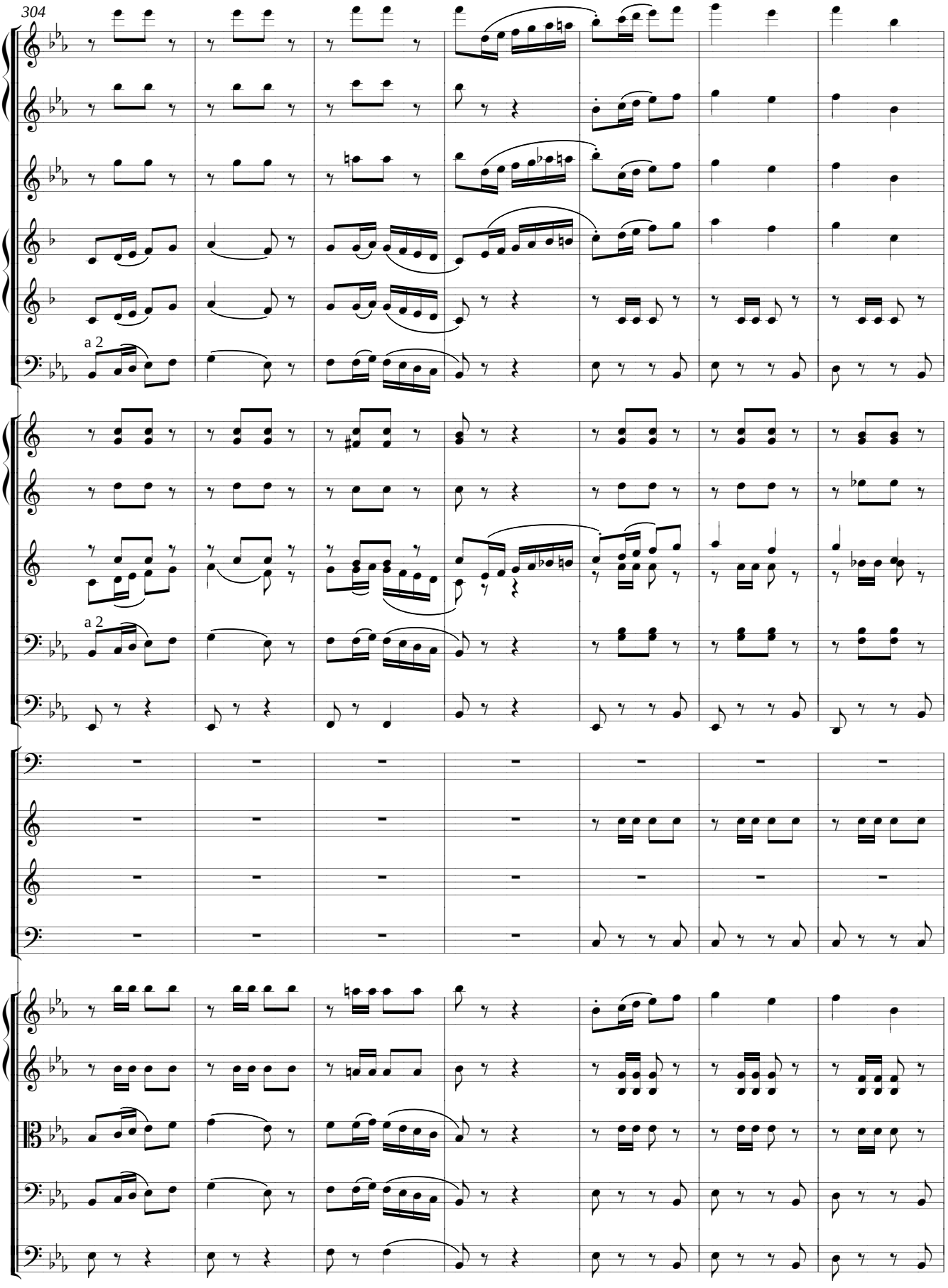
304
a 2
a 2

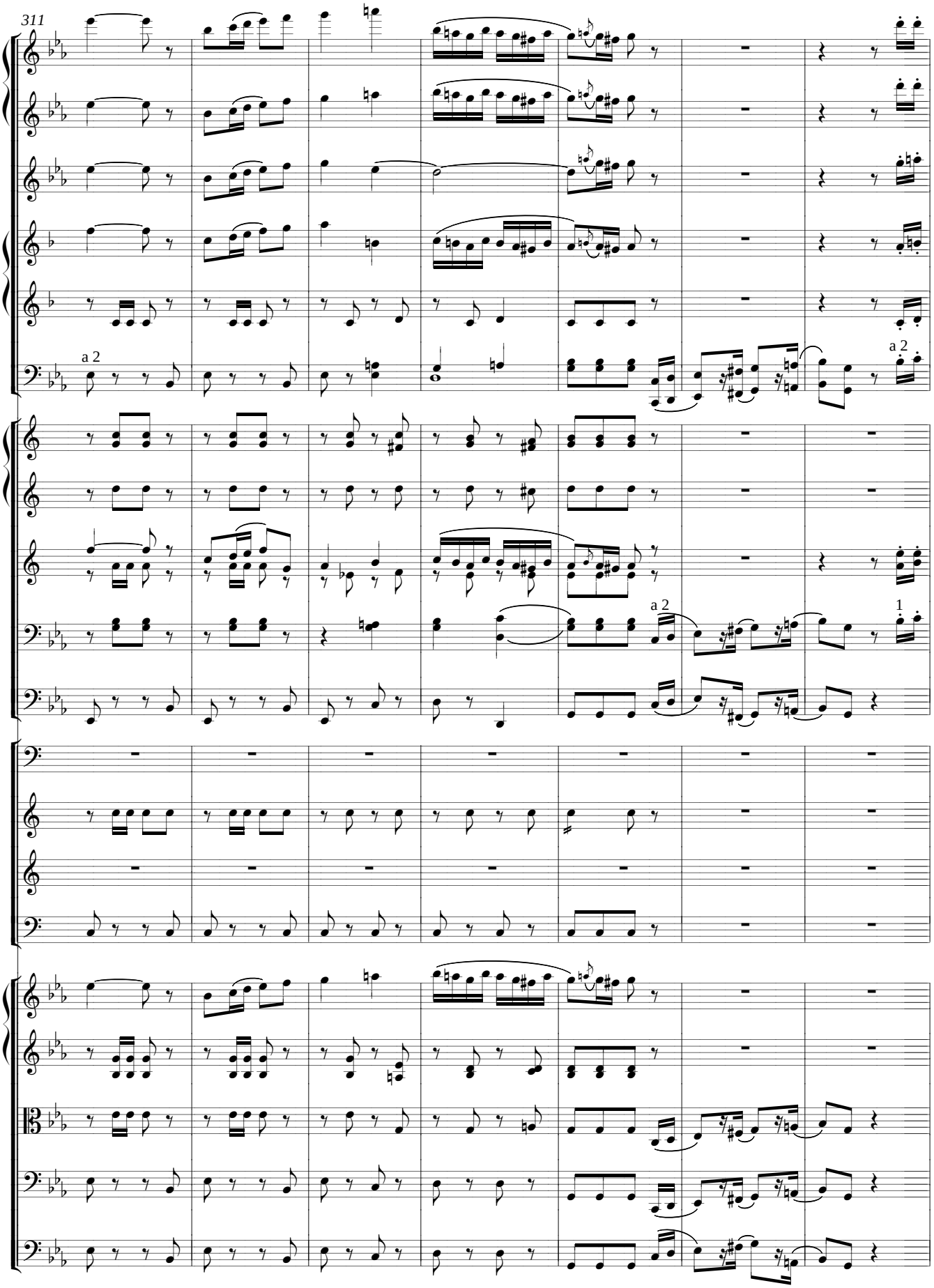
311
a 2
a 2
a 2
1

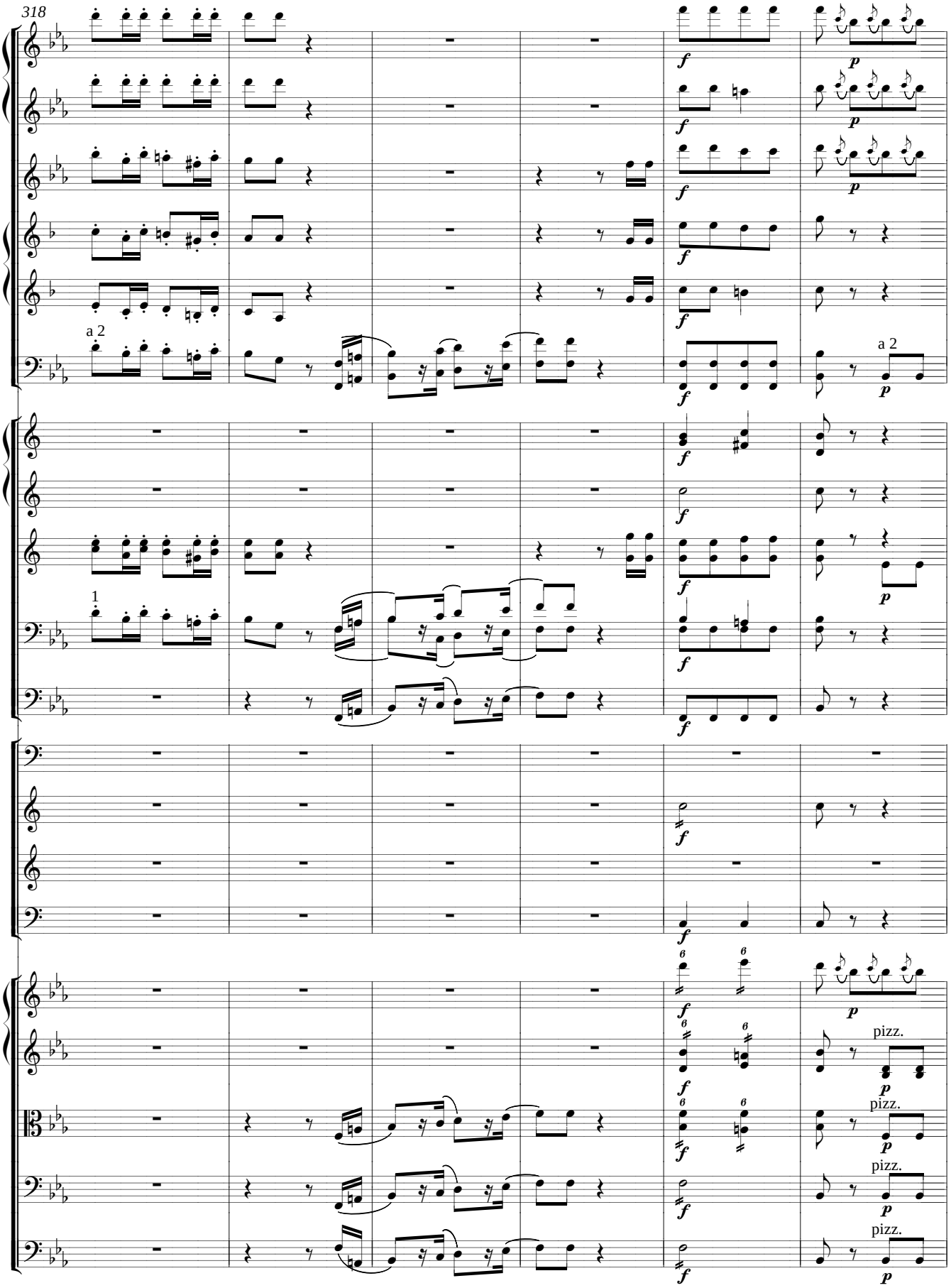
318
a 2
1
a 2
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

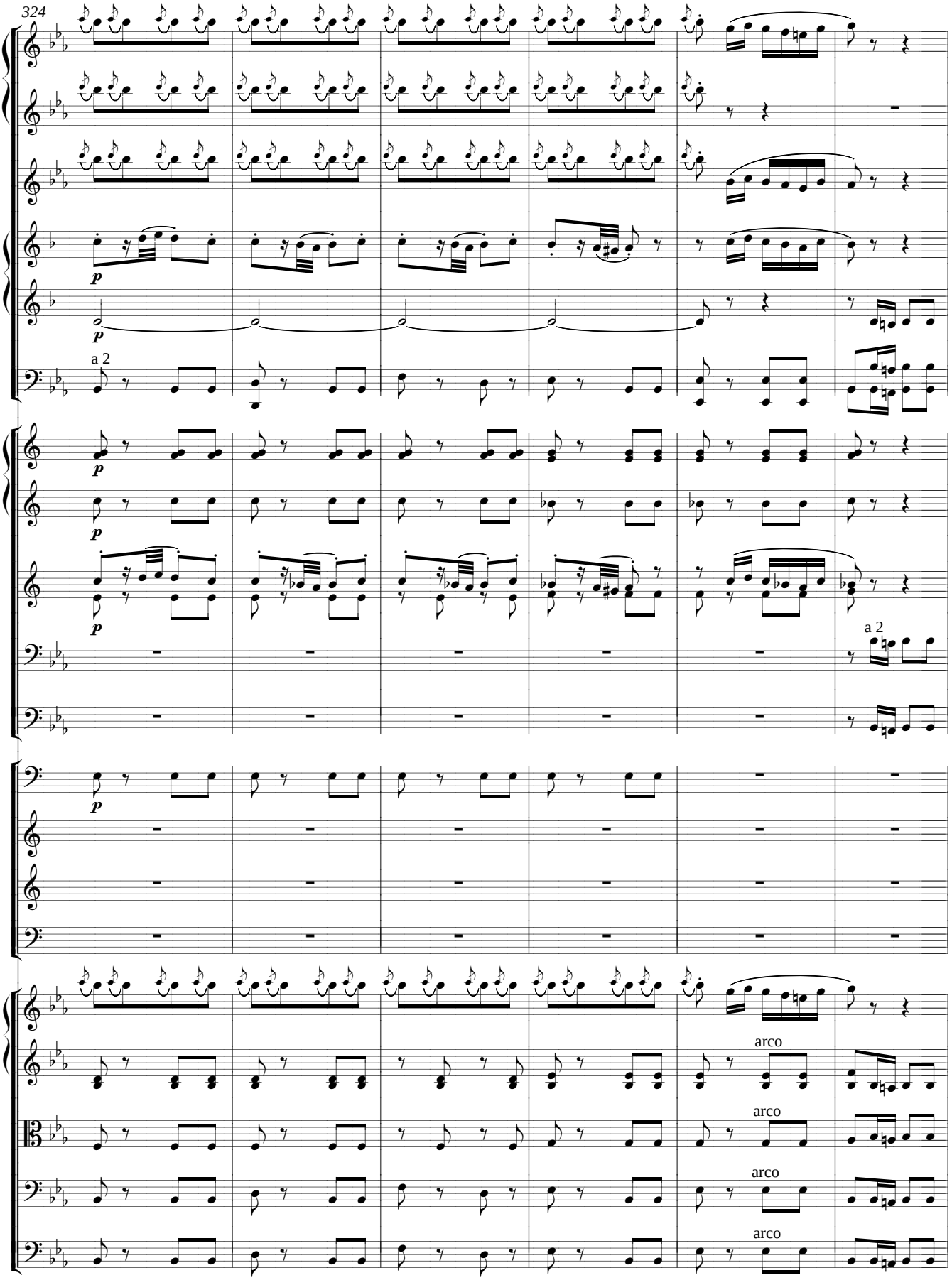
324
a 2
a 2
arco
arco
arco
arco

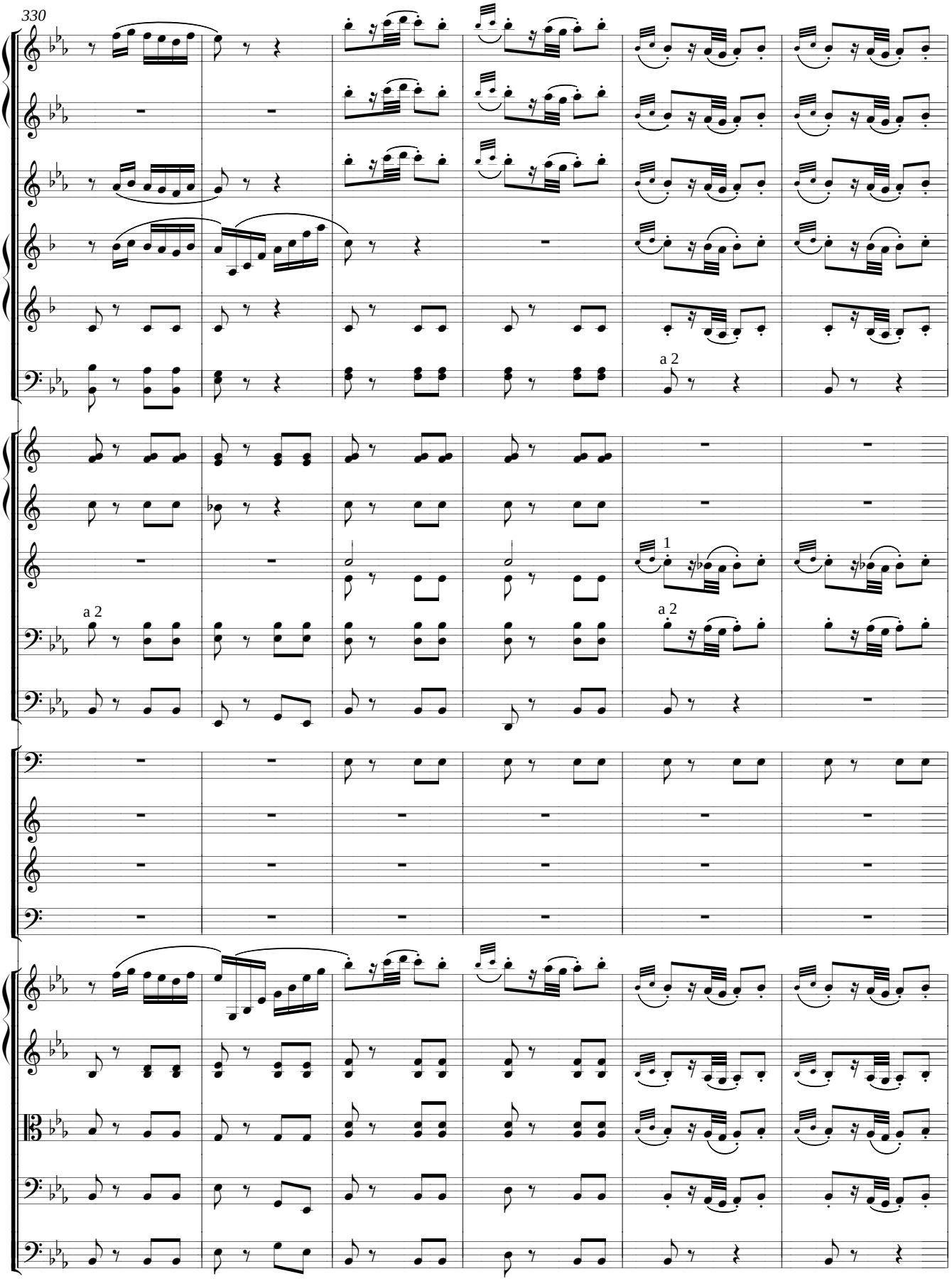
330
a 2
a 2
1
a 2

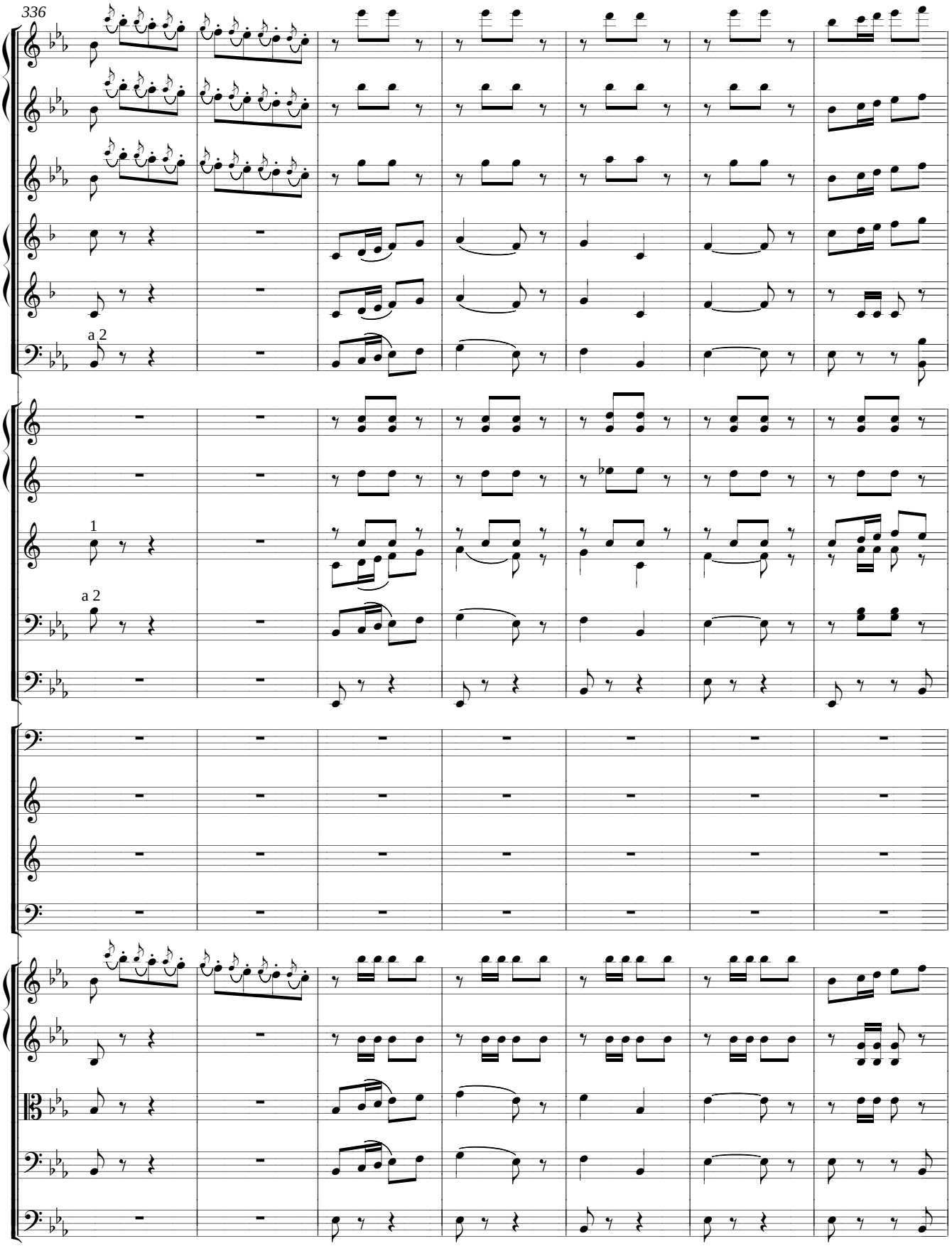
336
a 2
1
a 2

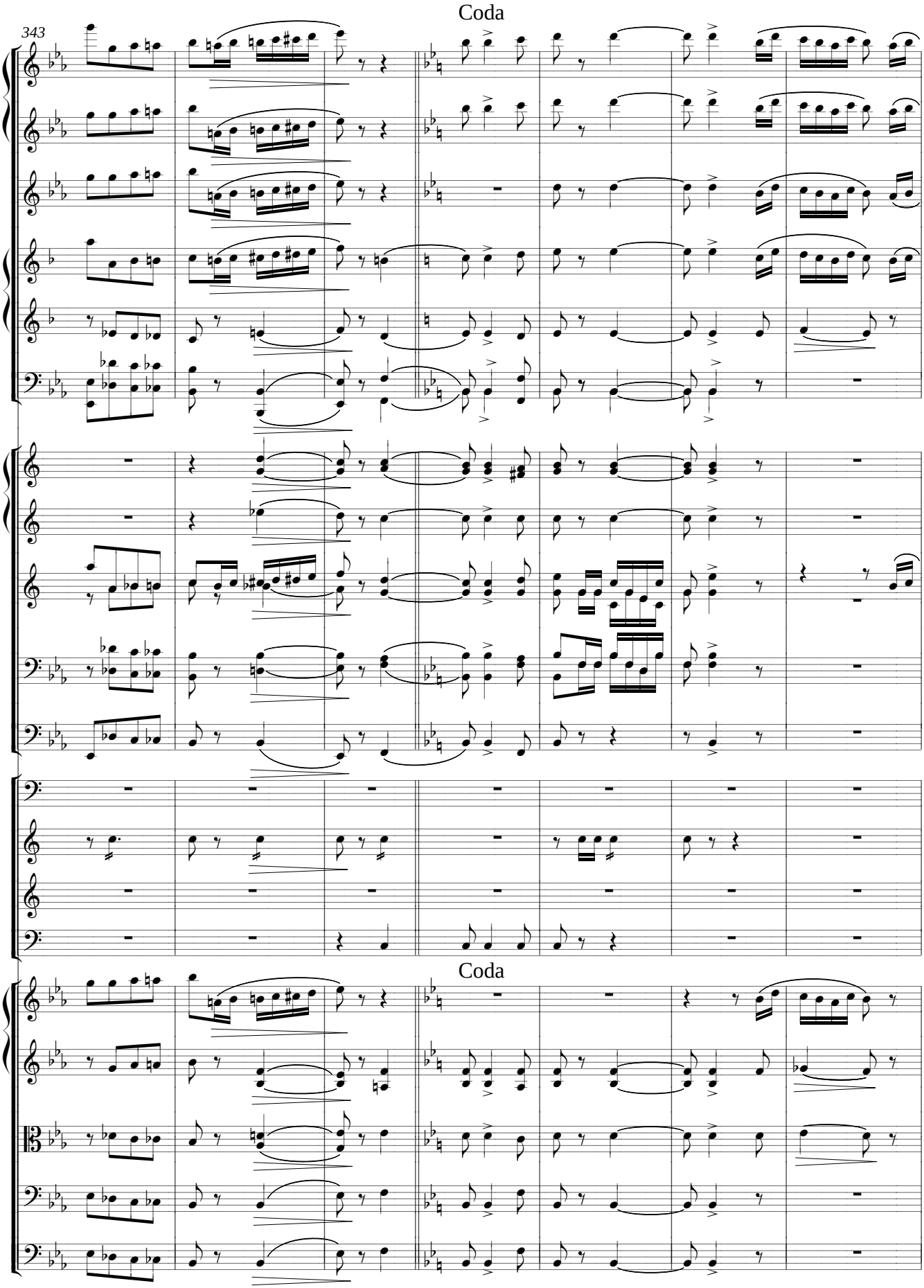
Coda
343
Coda

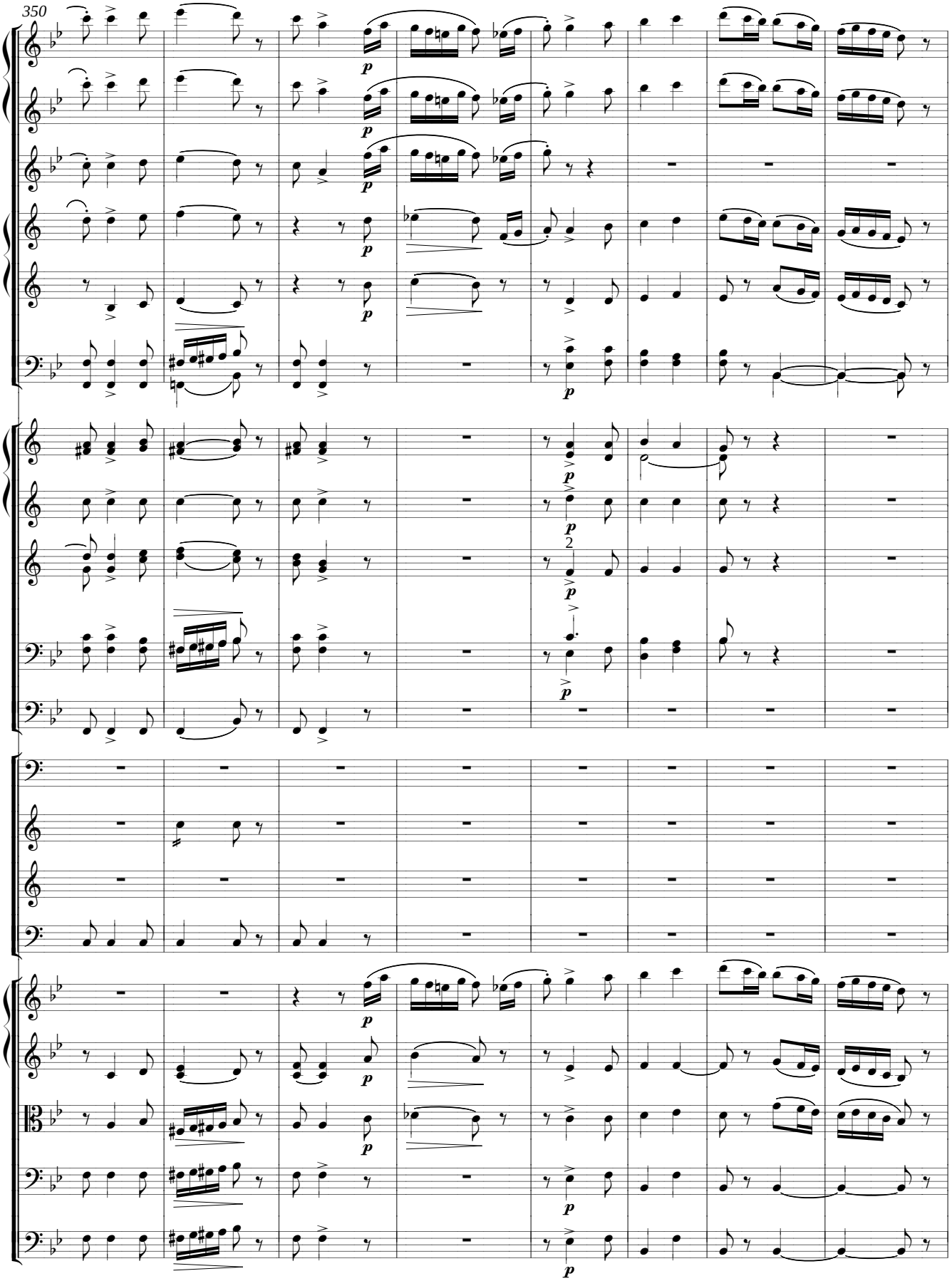
350
p
2

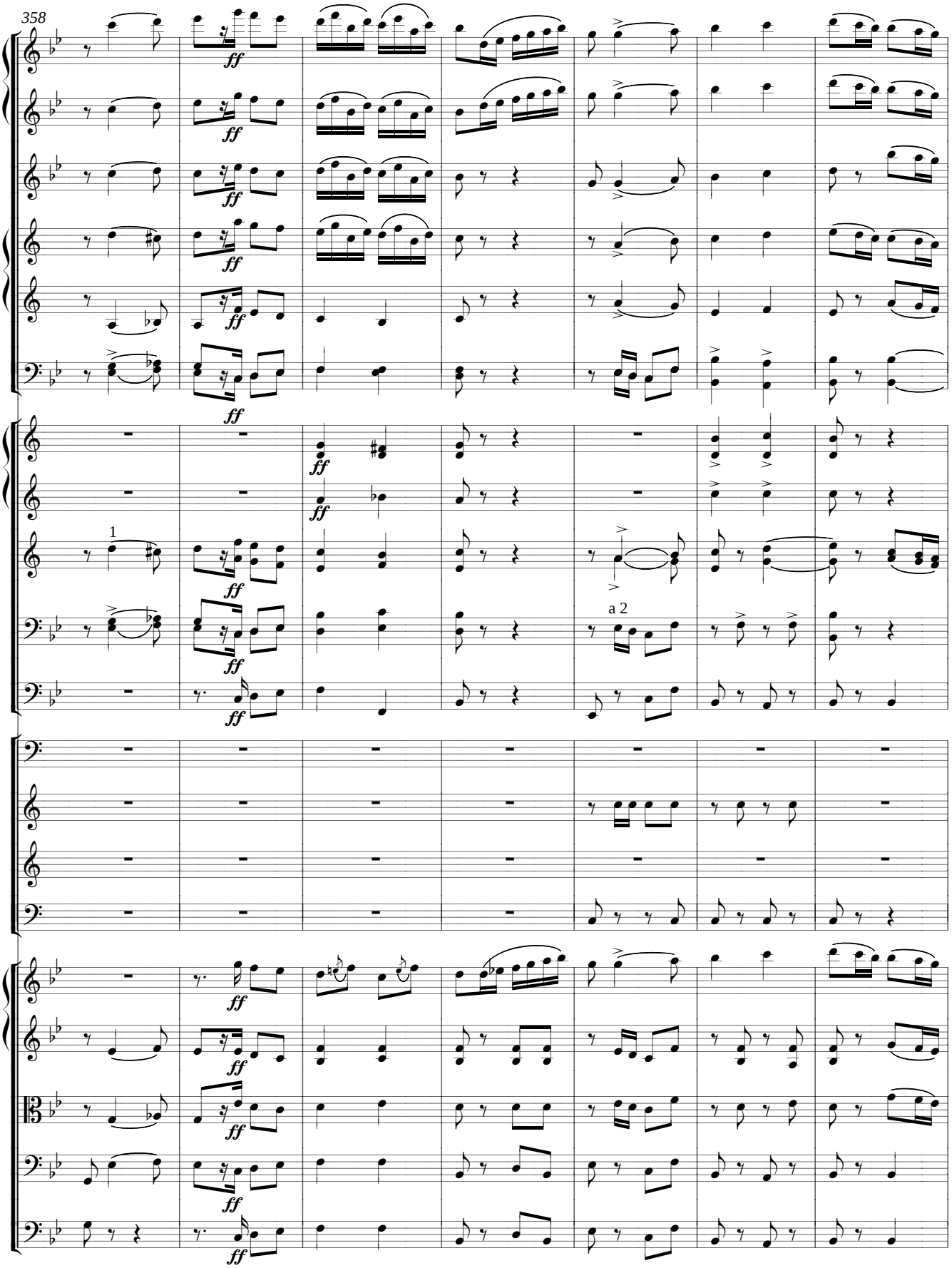
358
ff
1
a 2

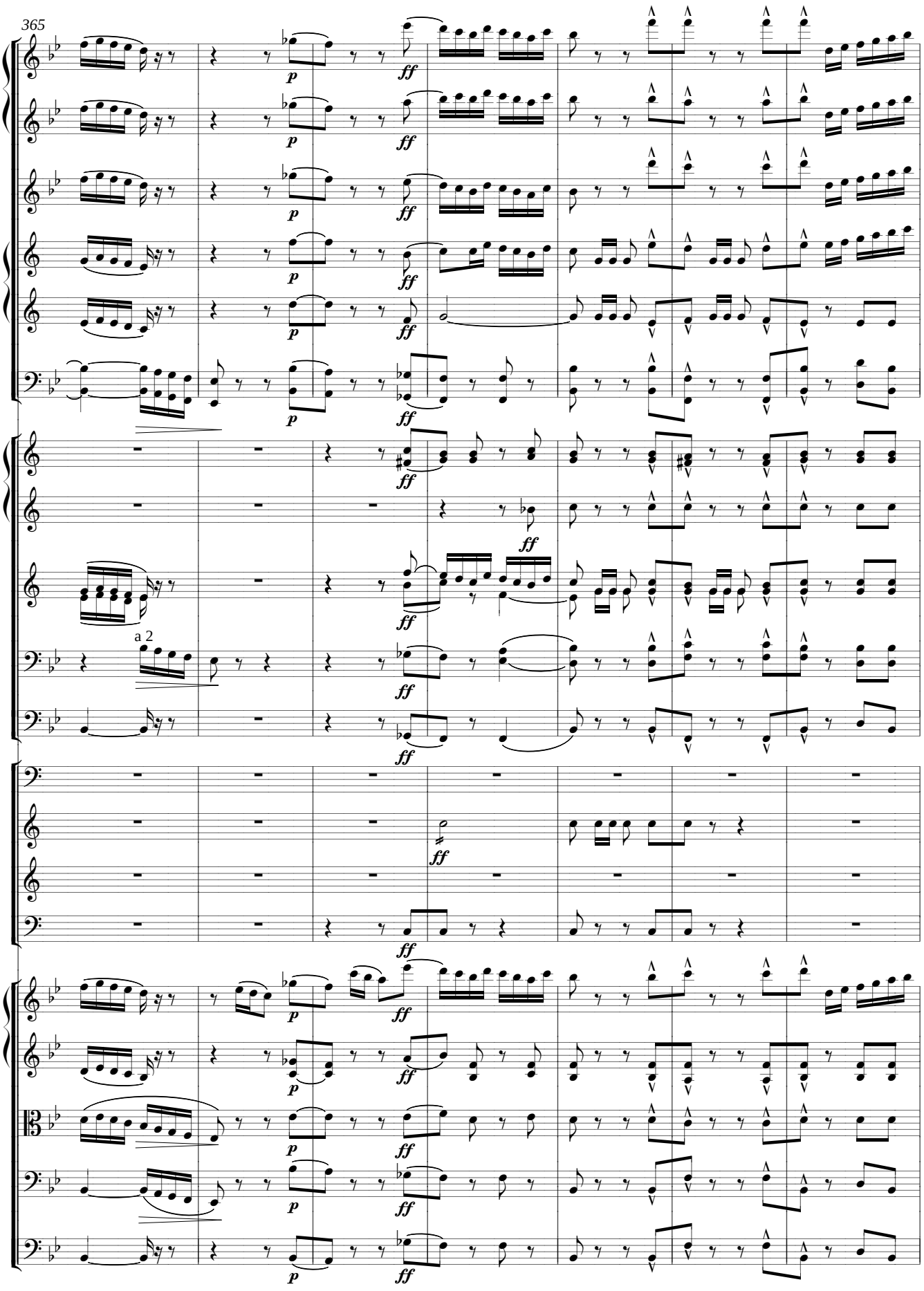
365
a 2

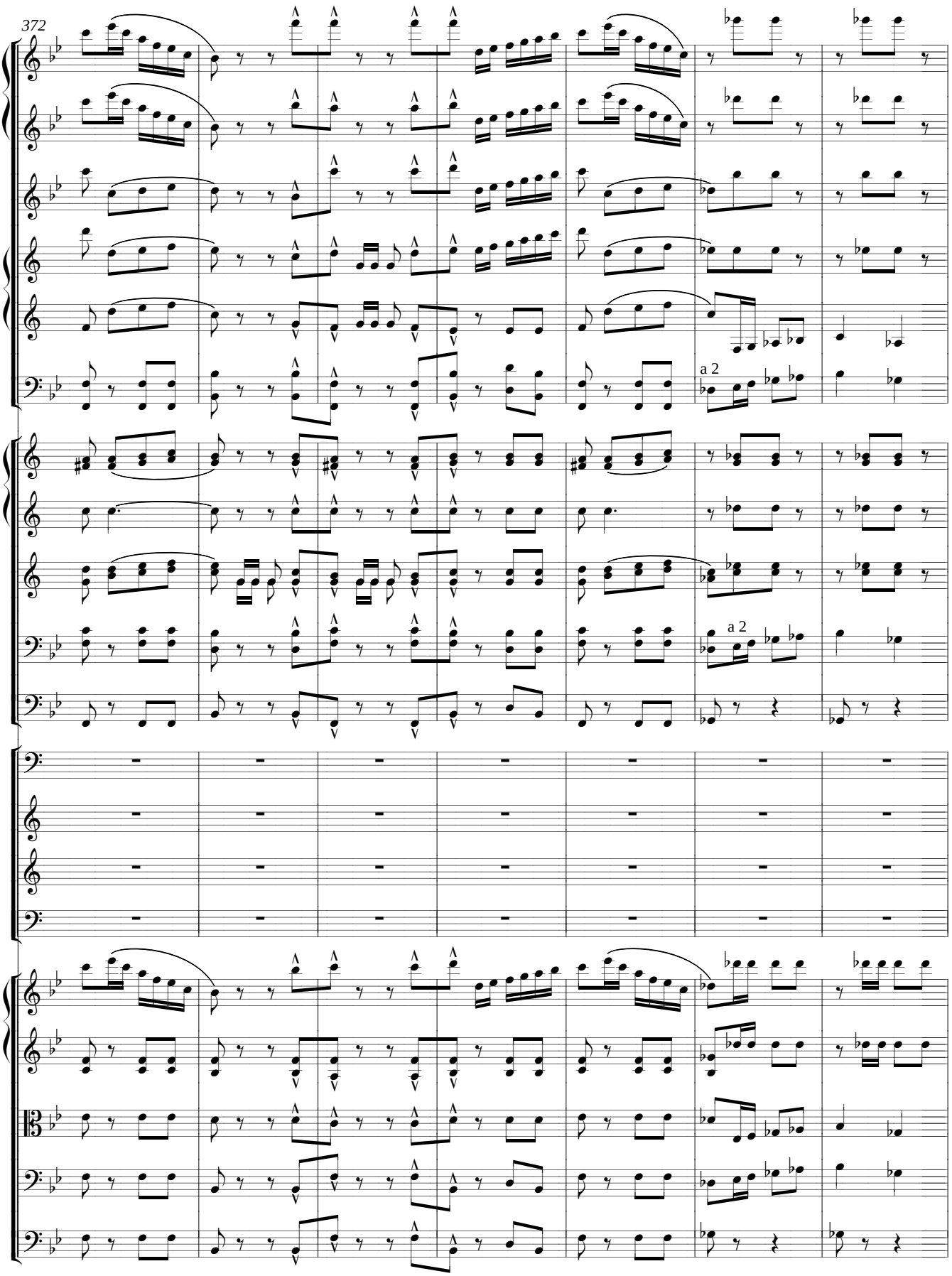
372
a 2
a 2

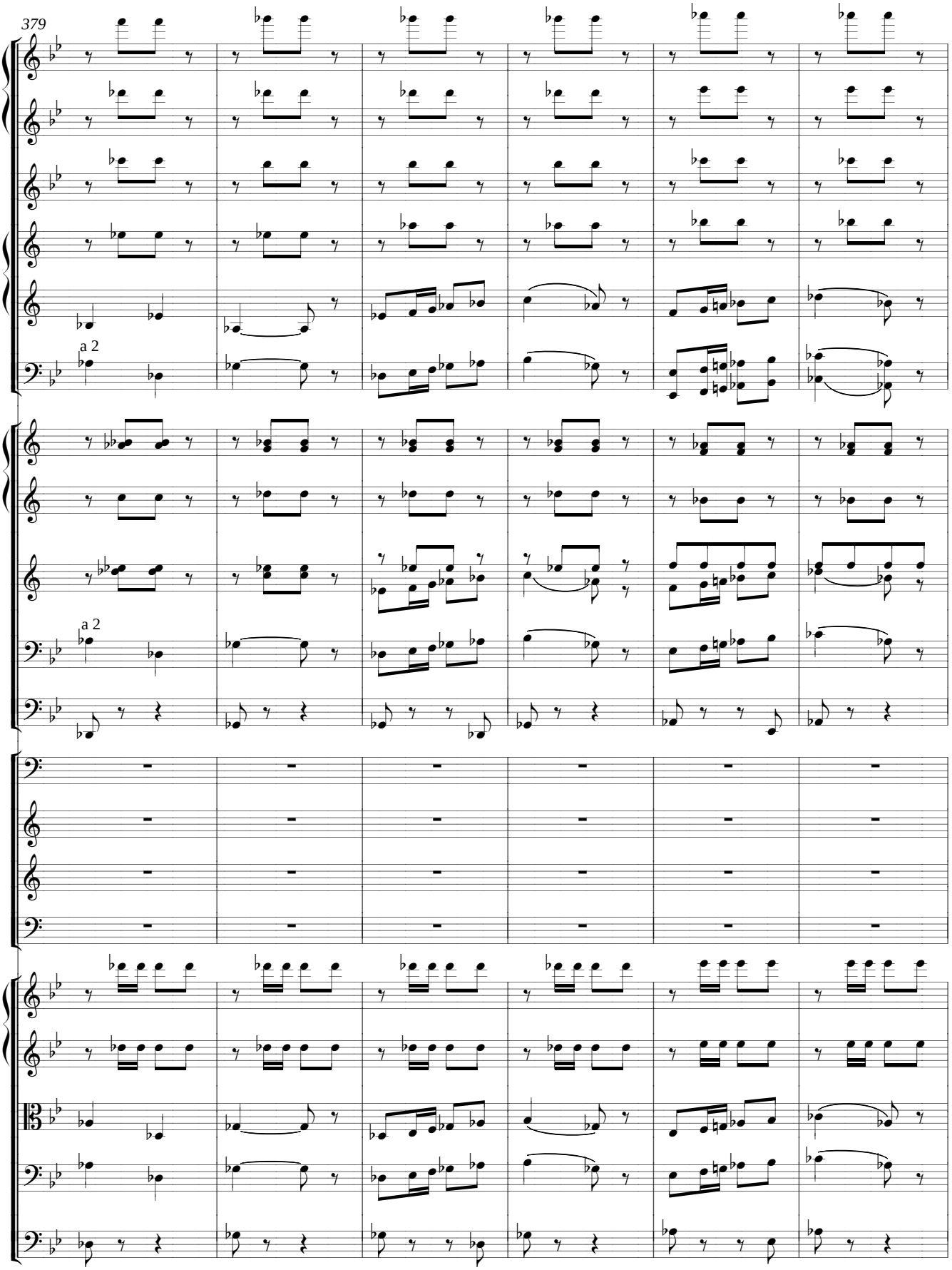
379
a 2
a 2

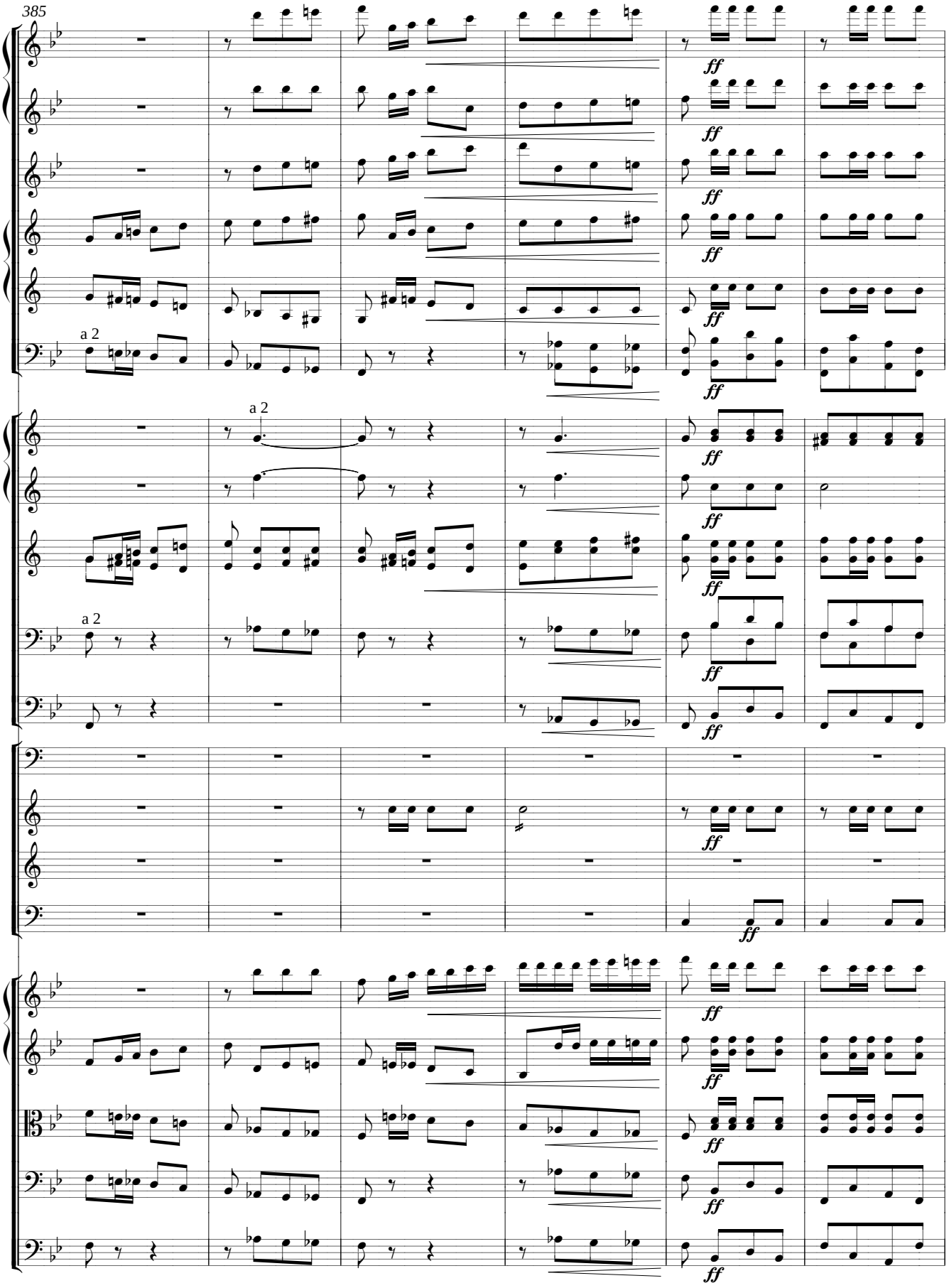
385
a 2
a 2
a 2
ff

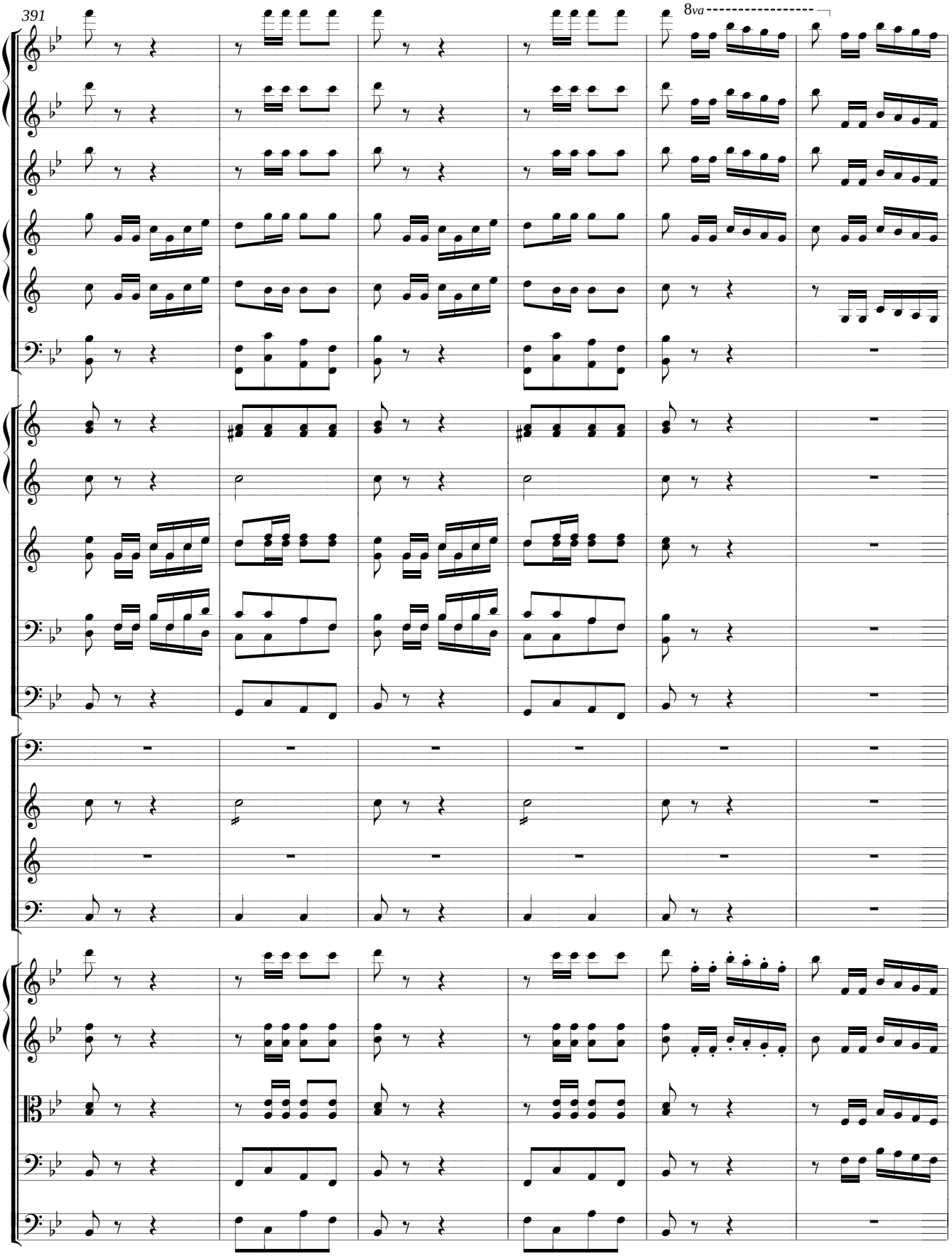
391
8va

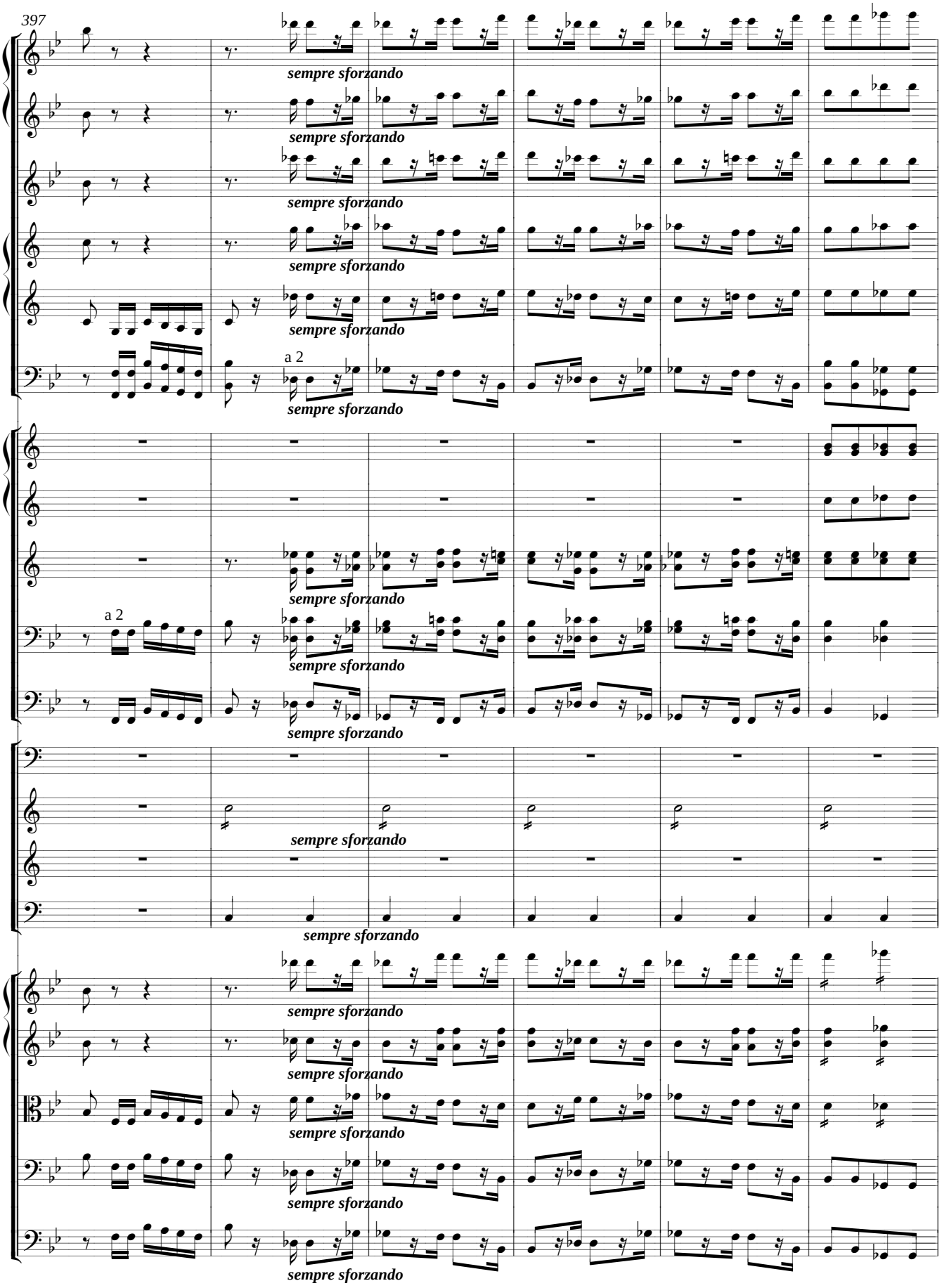
397
sempre sforzando
a 2

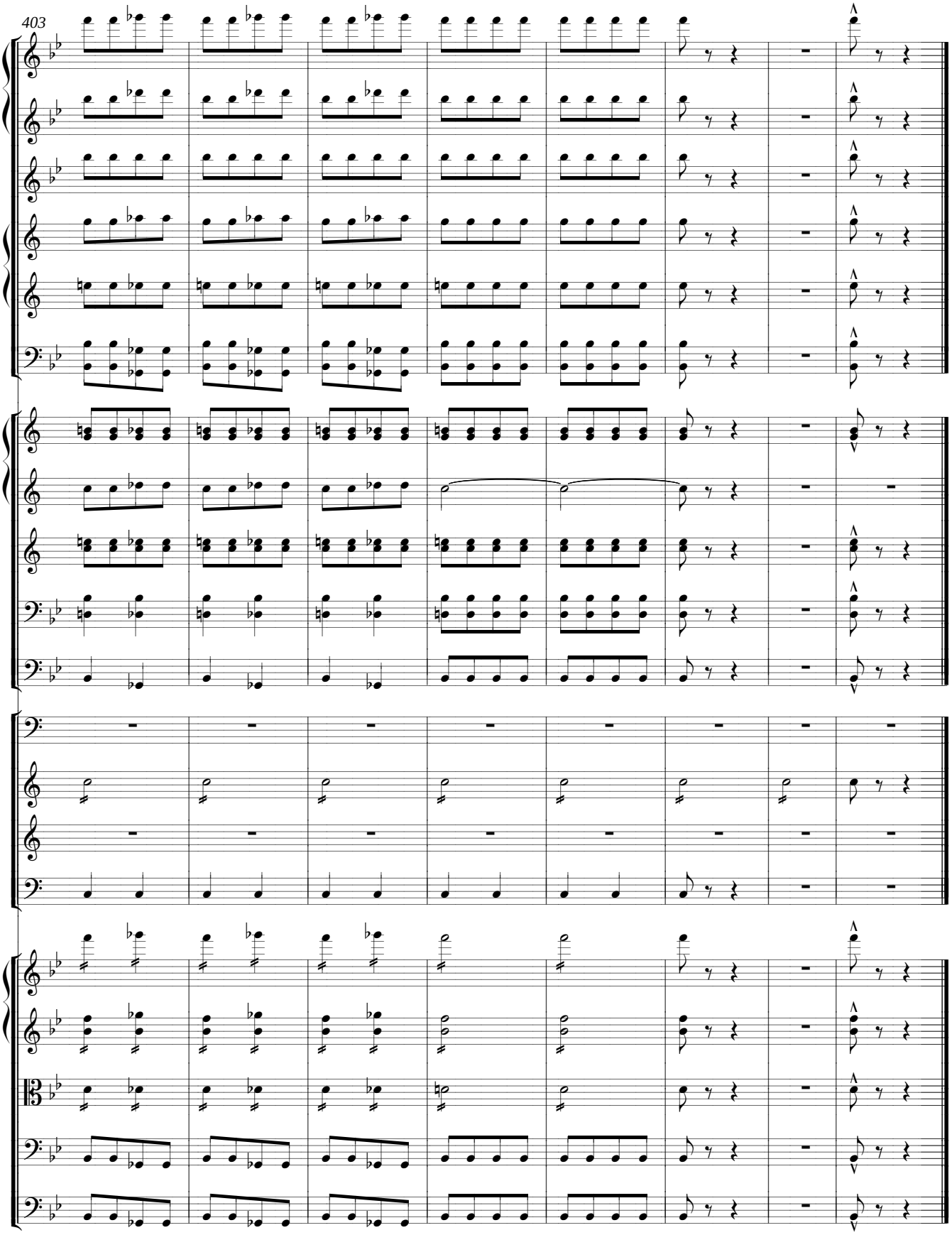
403

ZEMIREH FANTASIA

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti (Flauto II anche Flauto piccolo)
2 Oboi
2 Clarinetti (in La, Si b)
2 Fagotti
3 Corni (in Mi, Mi b)
2 Trombe (in La, Si b)
2 Tromboni
Bombardone
Timpani
Tamburo espagnole
Gran cassa
Piatti
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

ZEMIREH FANTASIA

D. Tchouhadjian

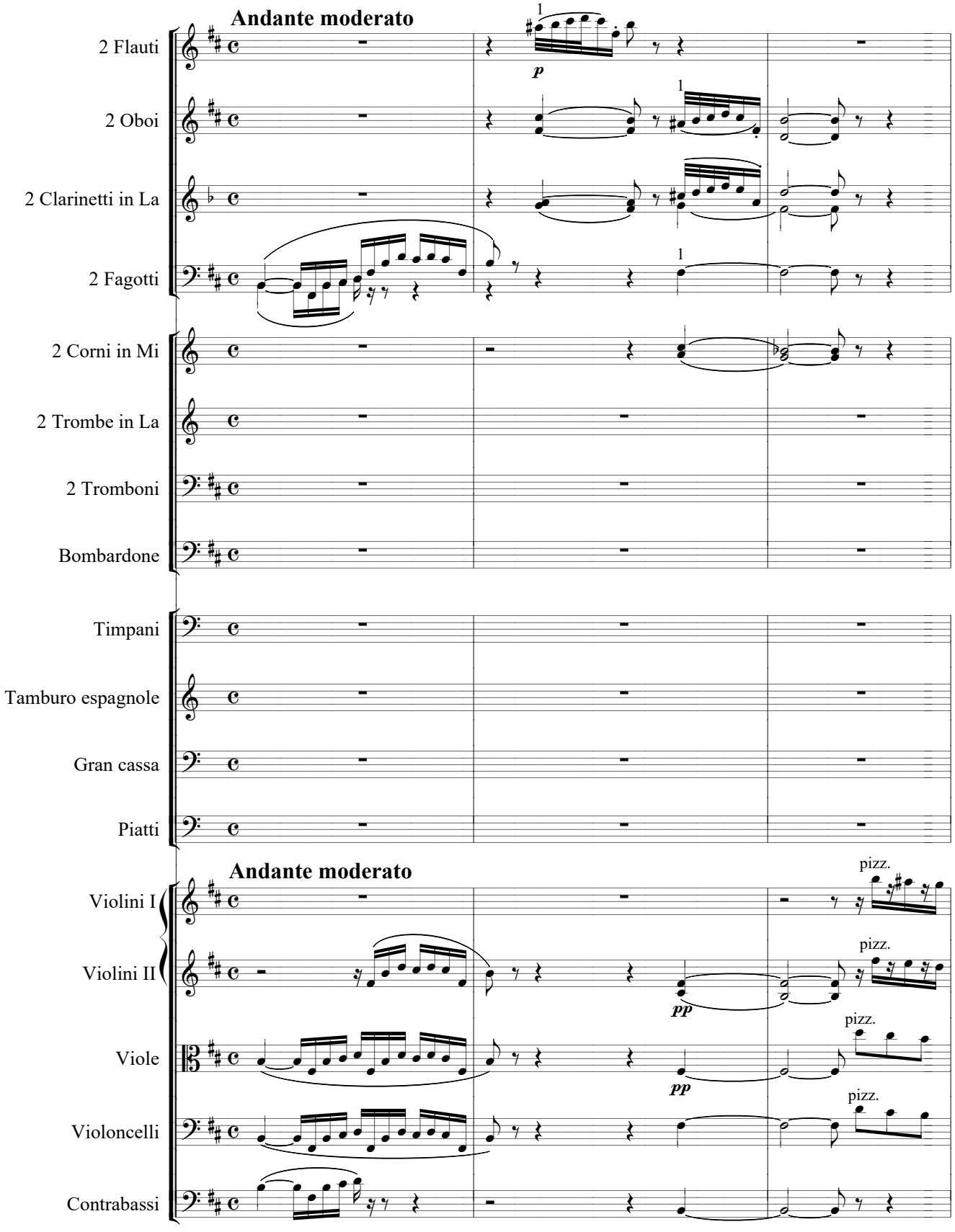

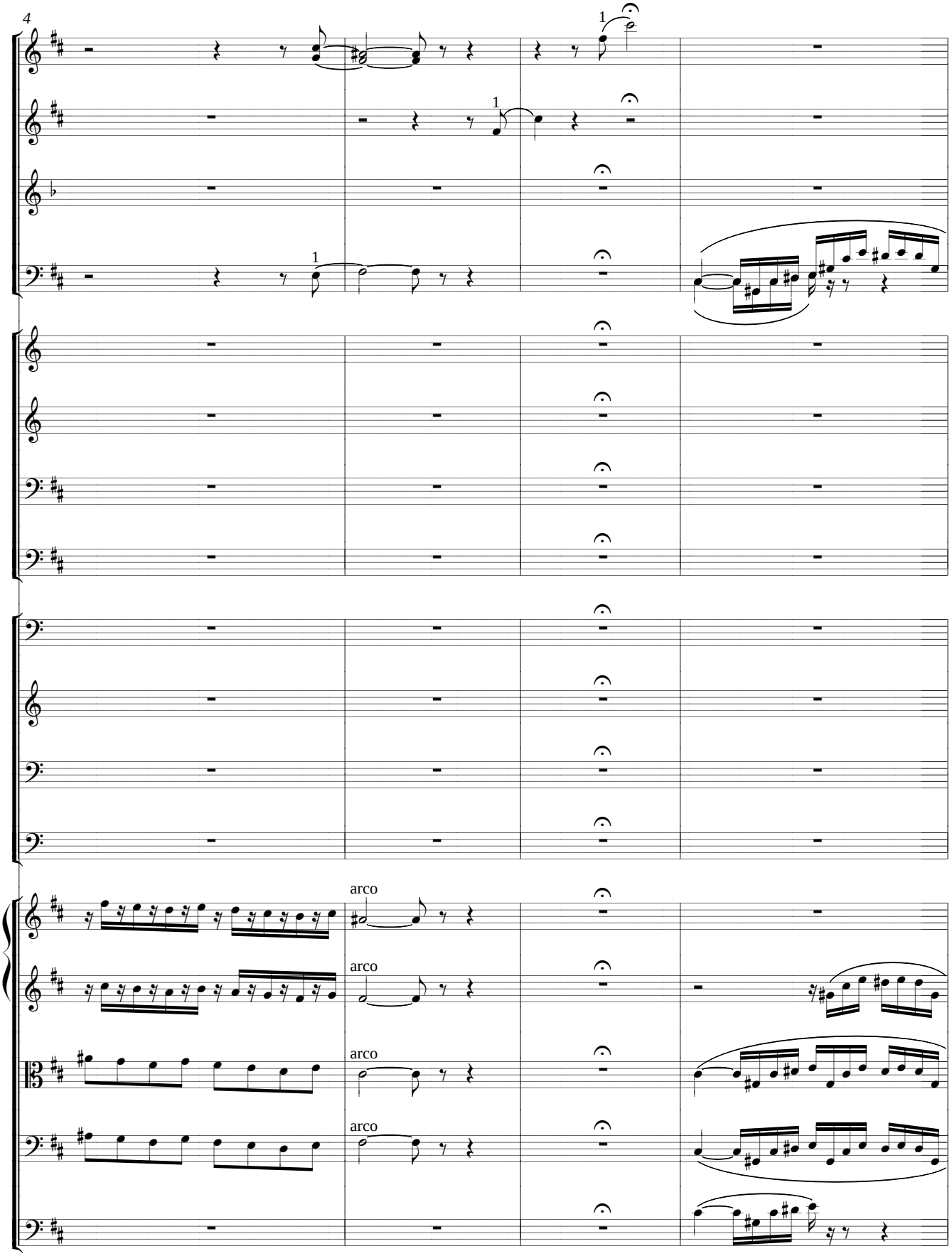
4
1
1
1
arco
arco
arco
arco

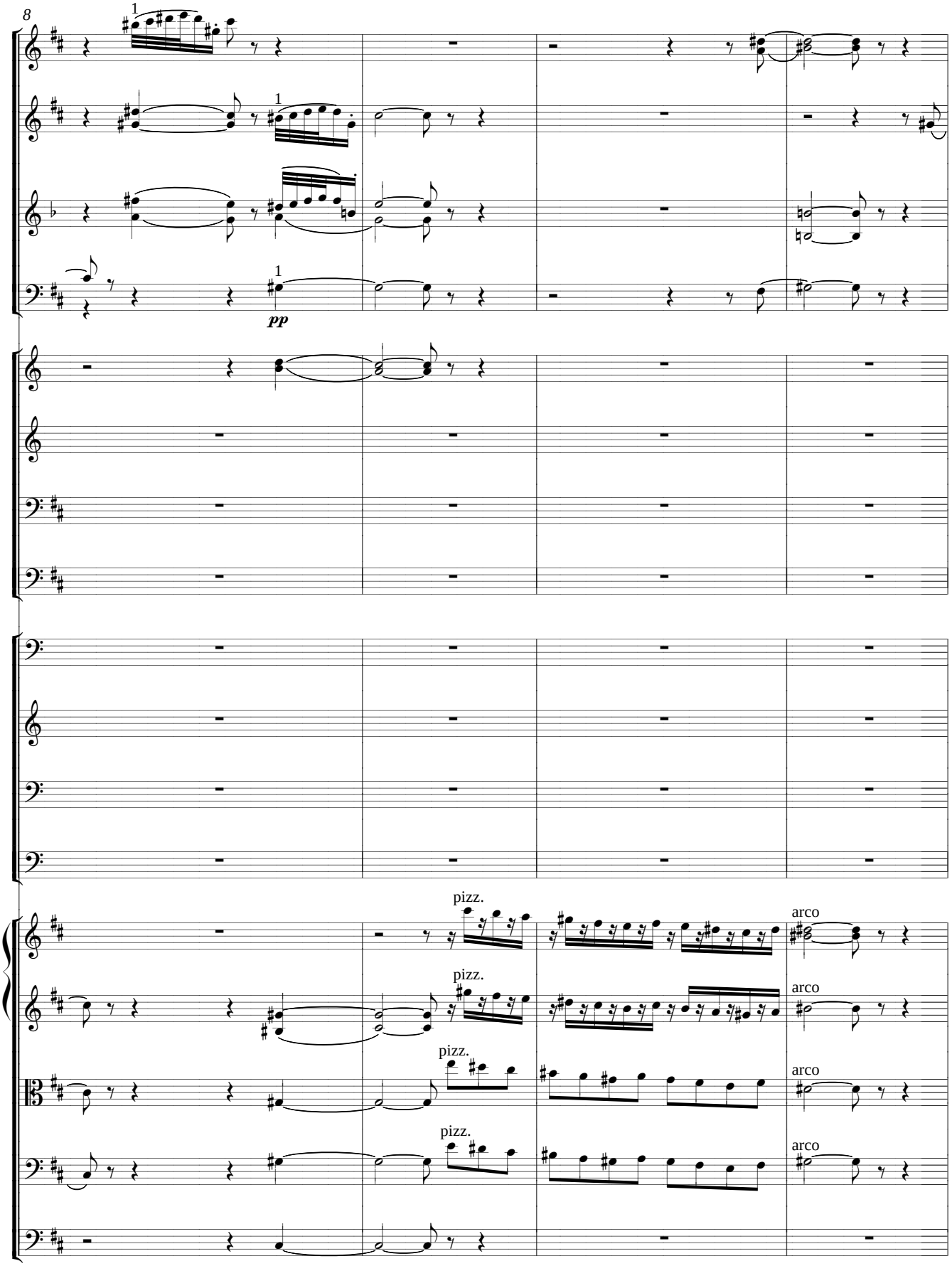
8
1
1
1
pp
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco

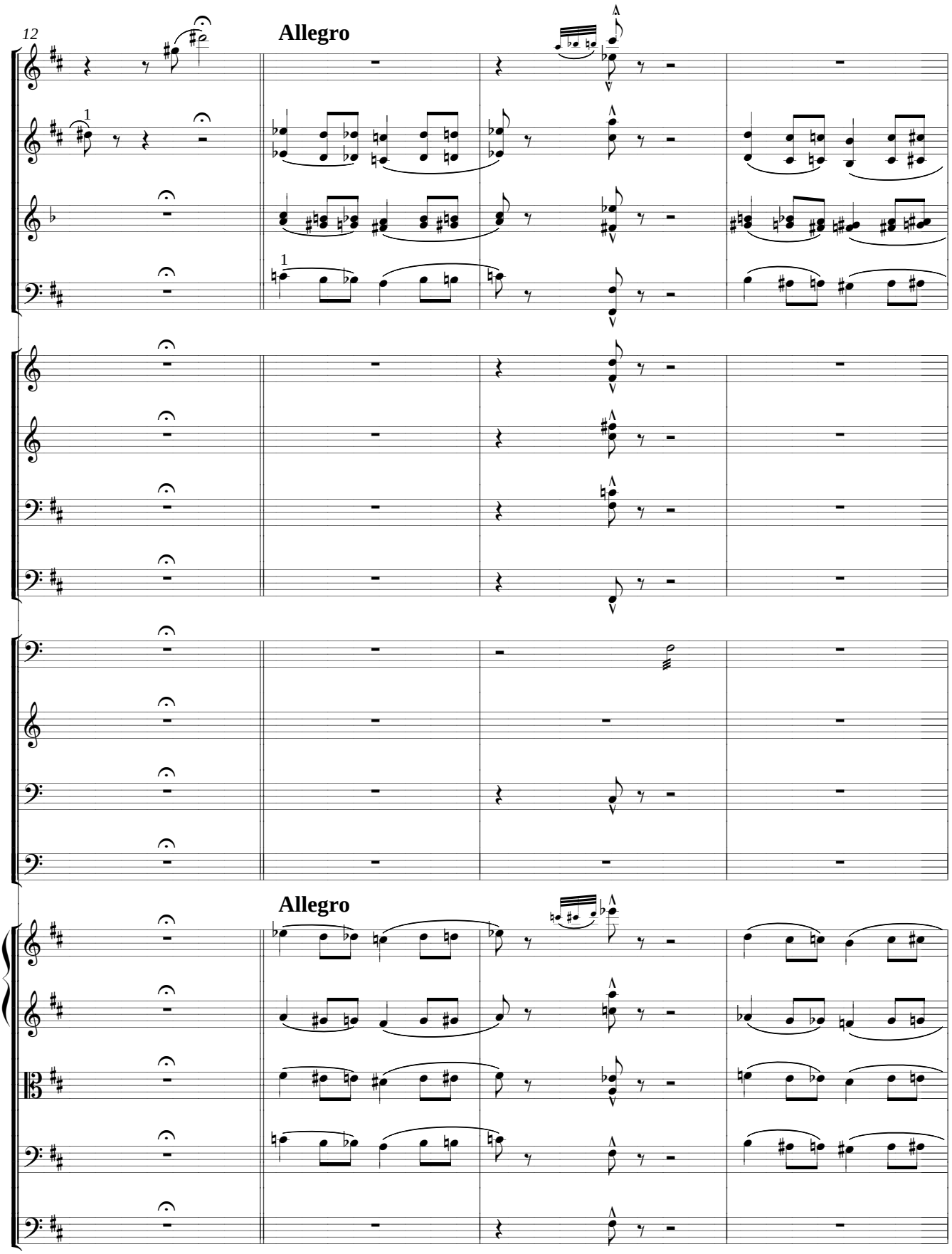
12
Allegro
Allegro

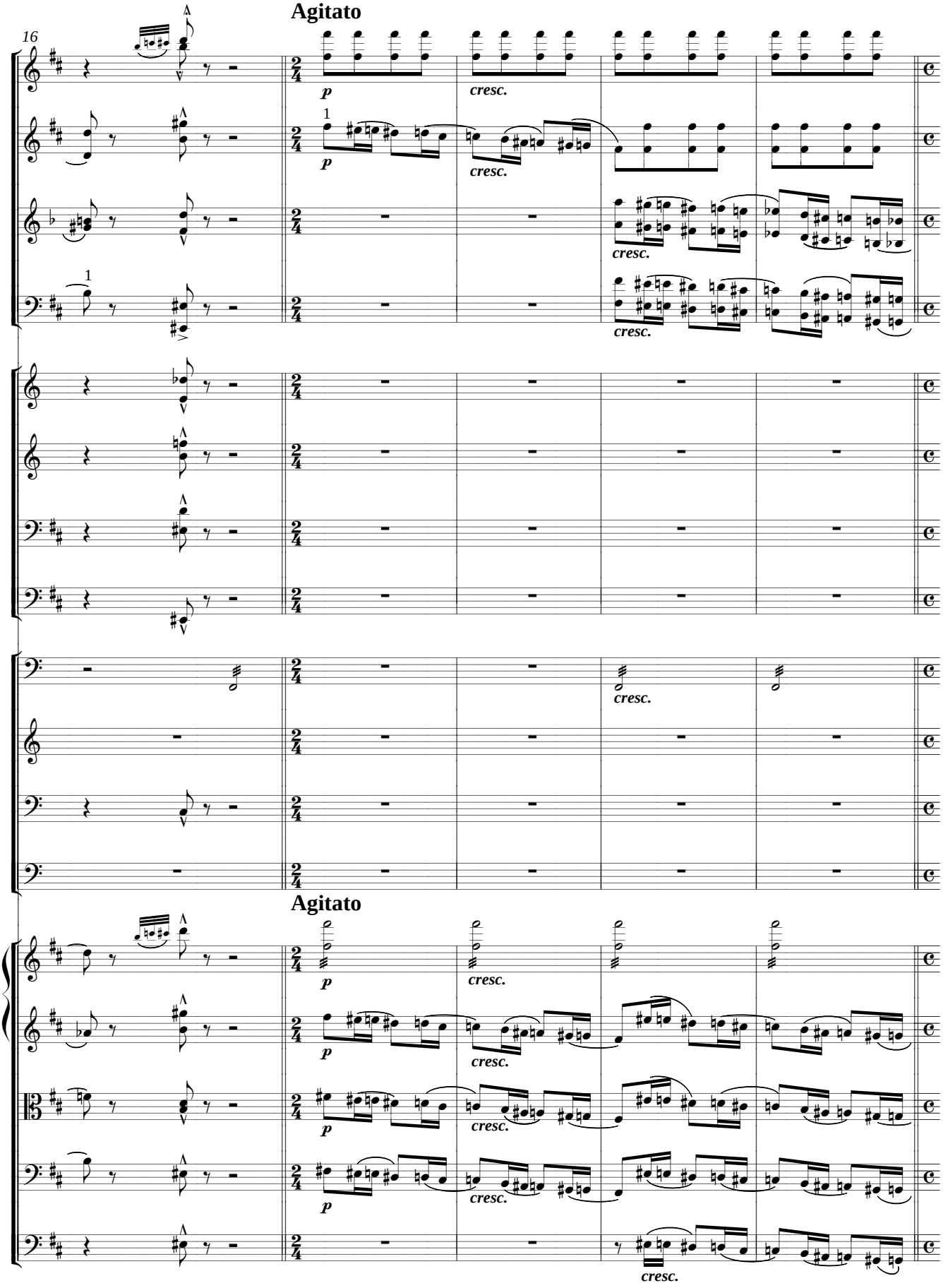
16
Agitato
p
cresc.
1
Agitato

Primo tempo

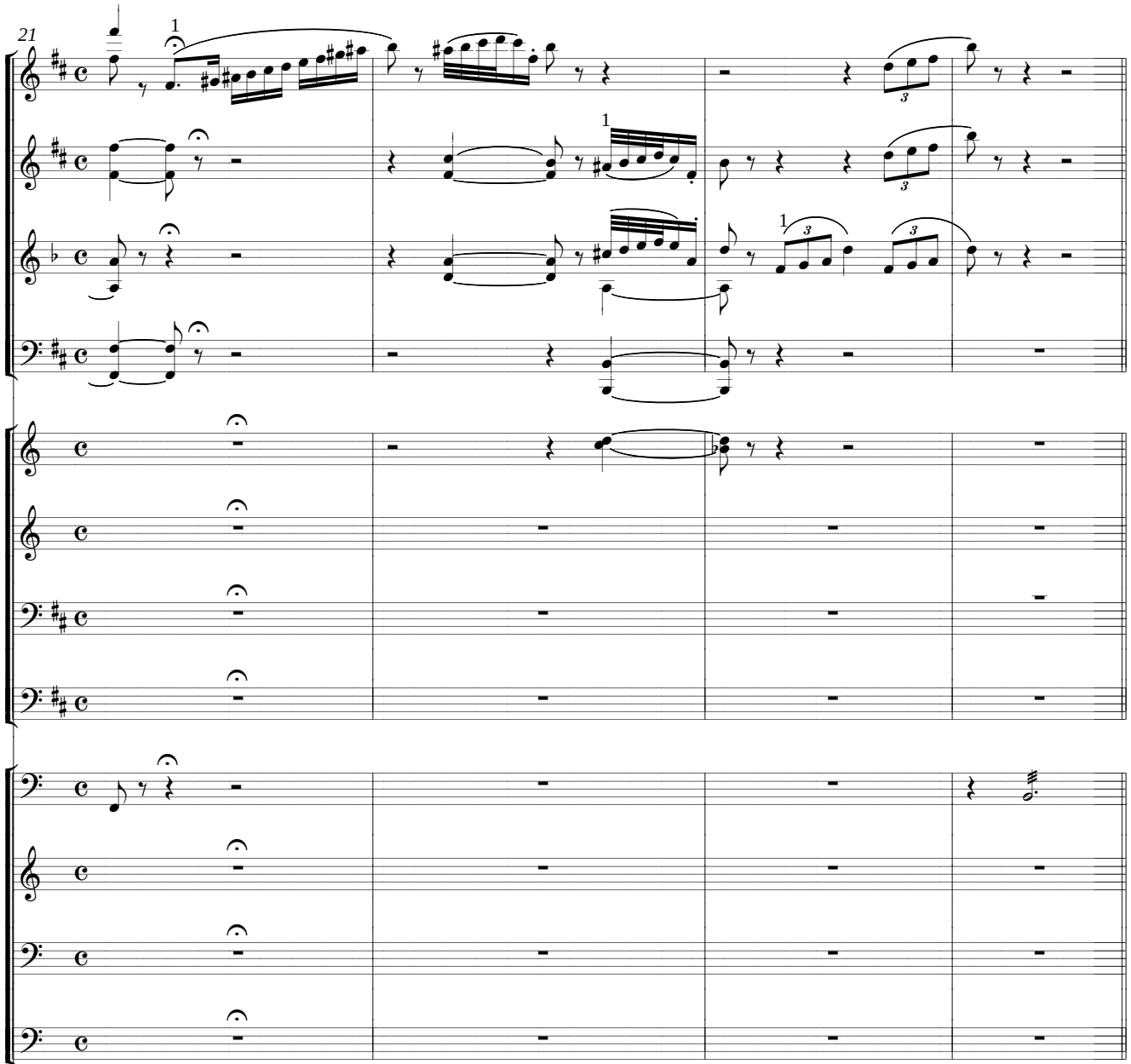

Primo tempo

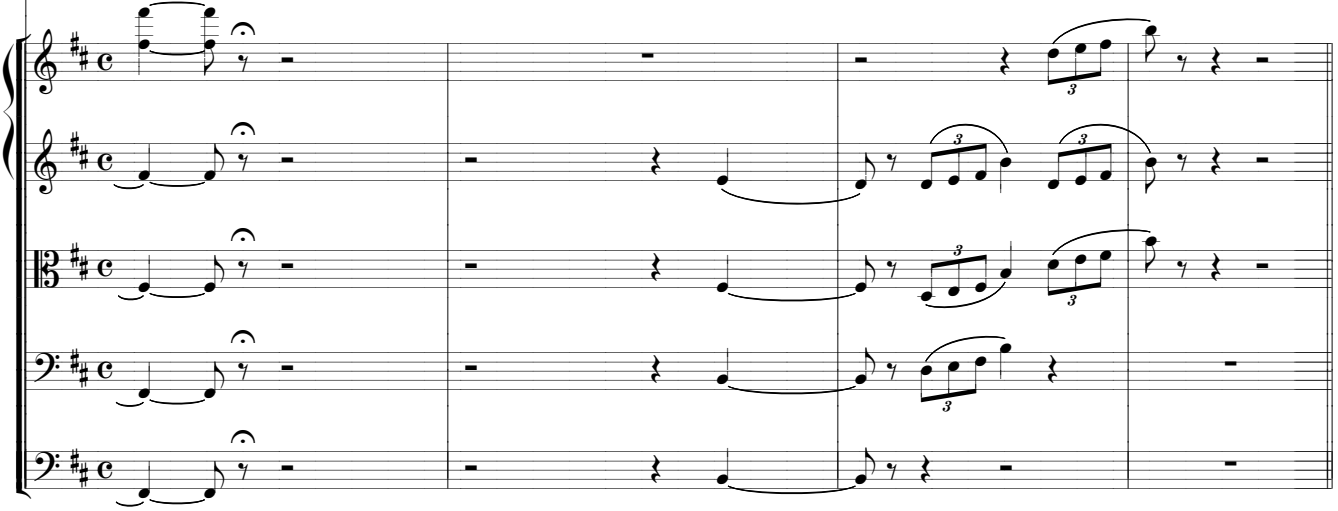

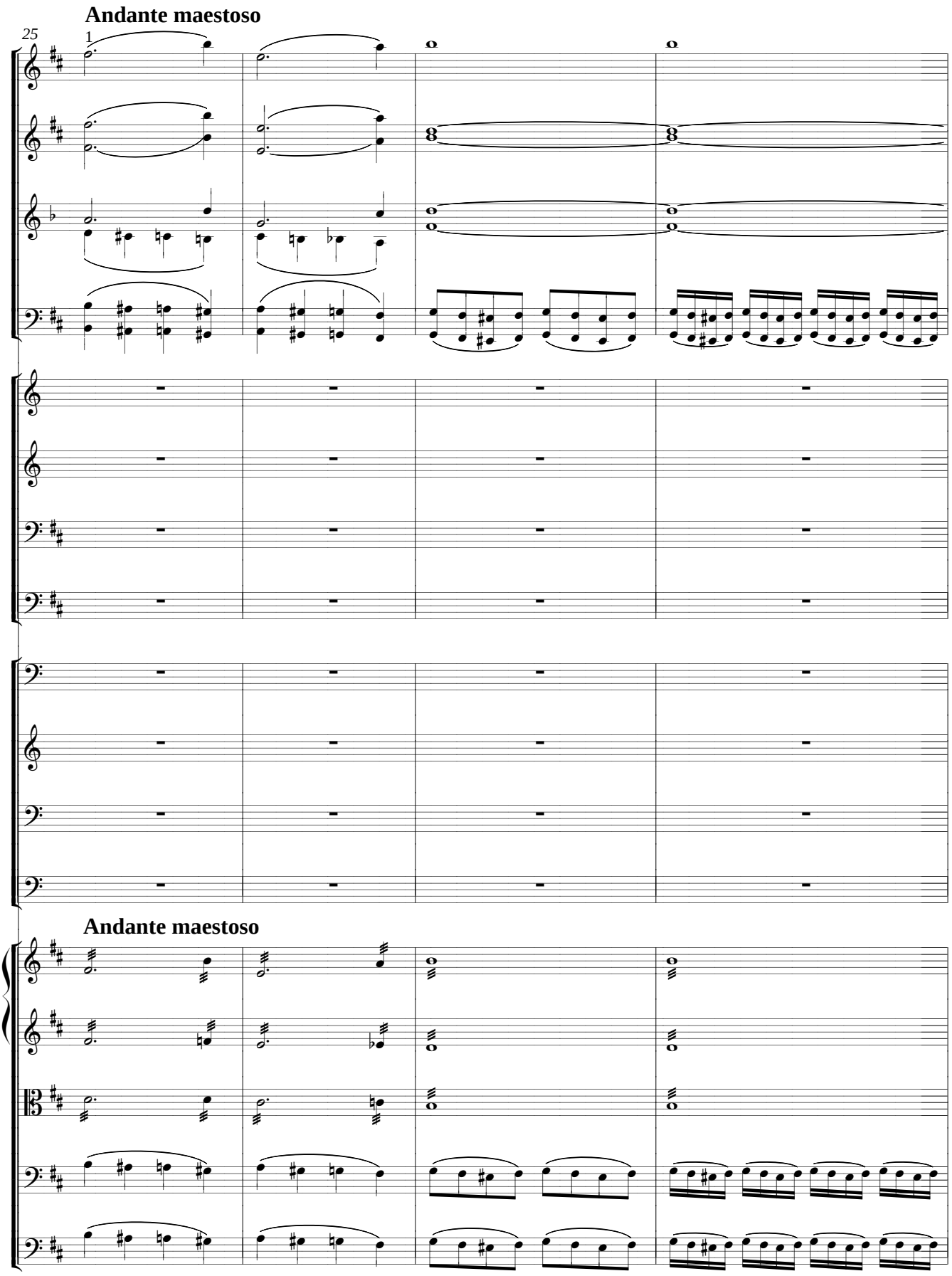
Andante maestoso
25
1
Andante maestoso

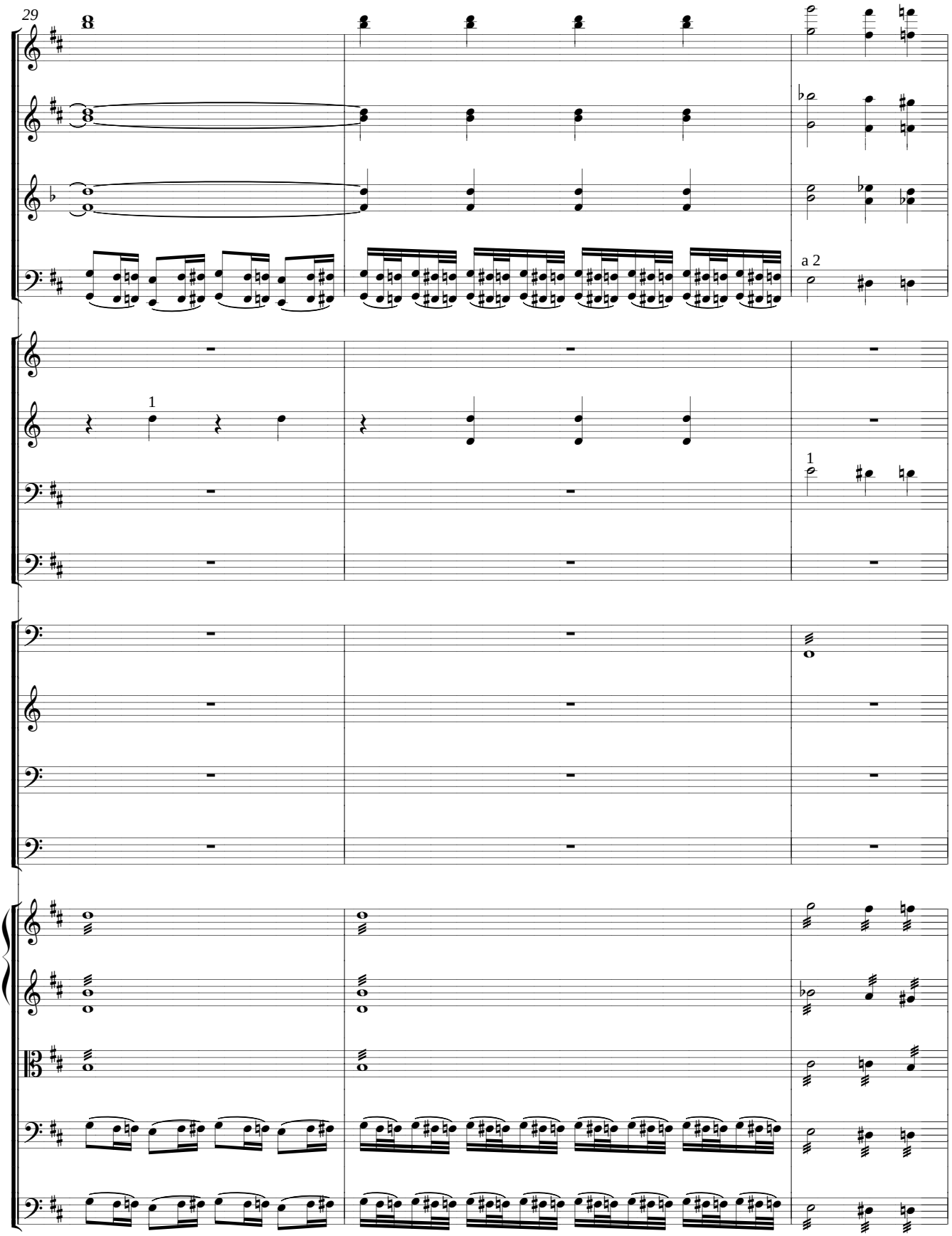
29
a 2
1
1

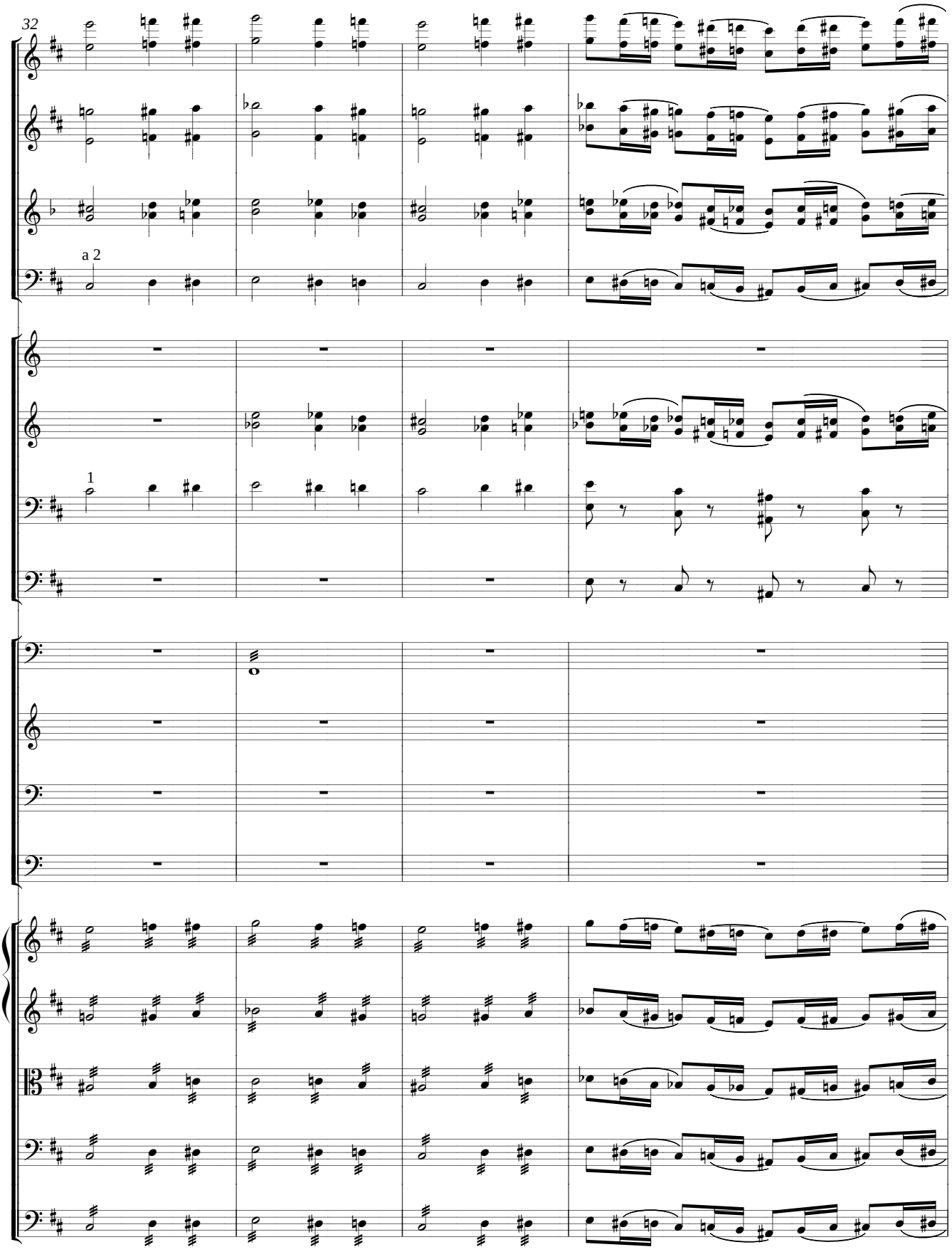
32
a 2
1

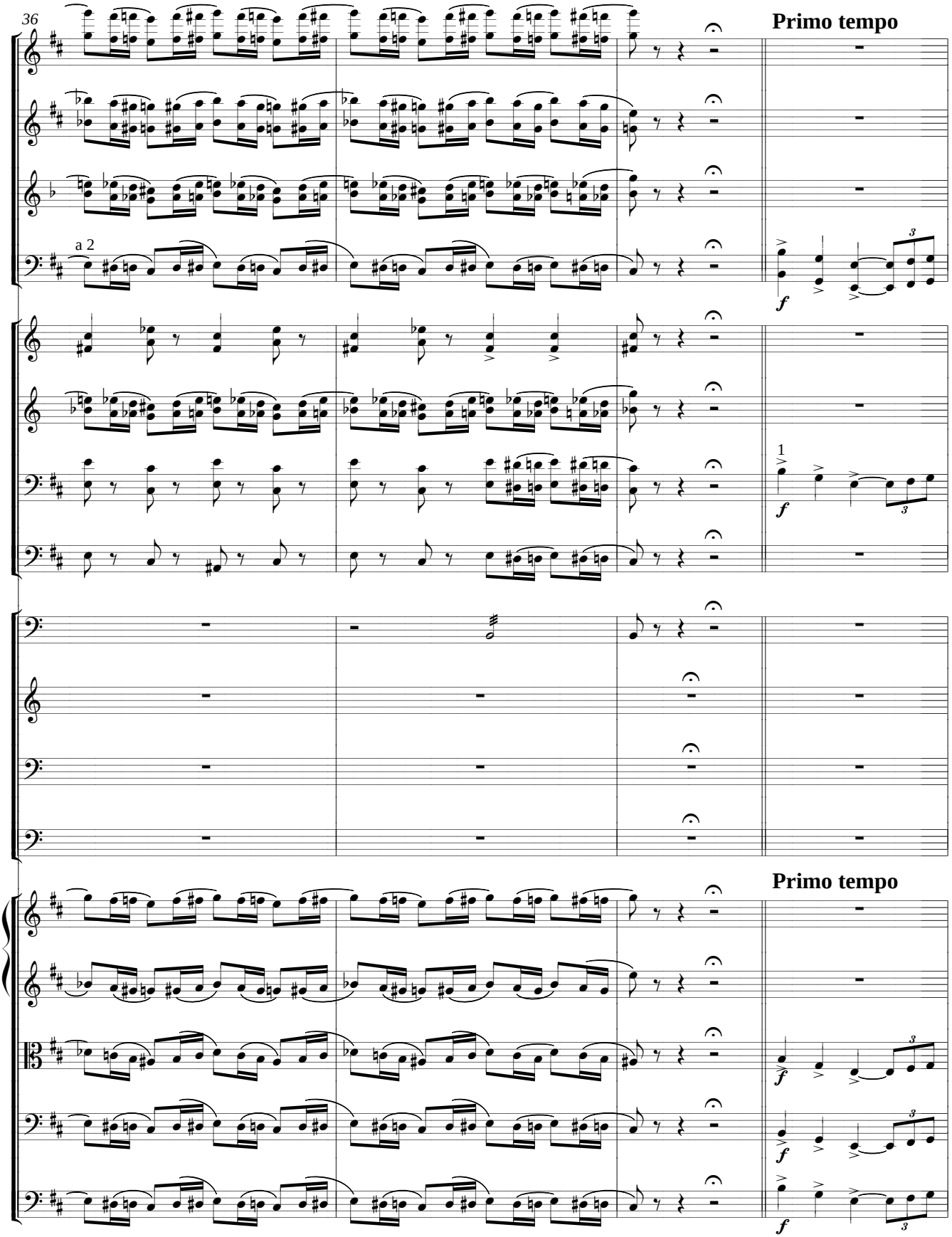
36
Primo tempo
a 2
f
1
f
Primo tempo
f
f
f

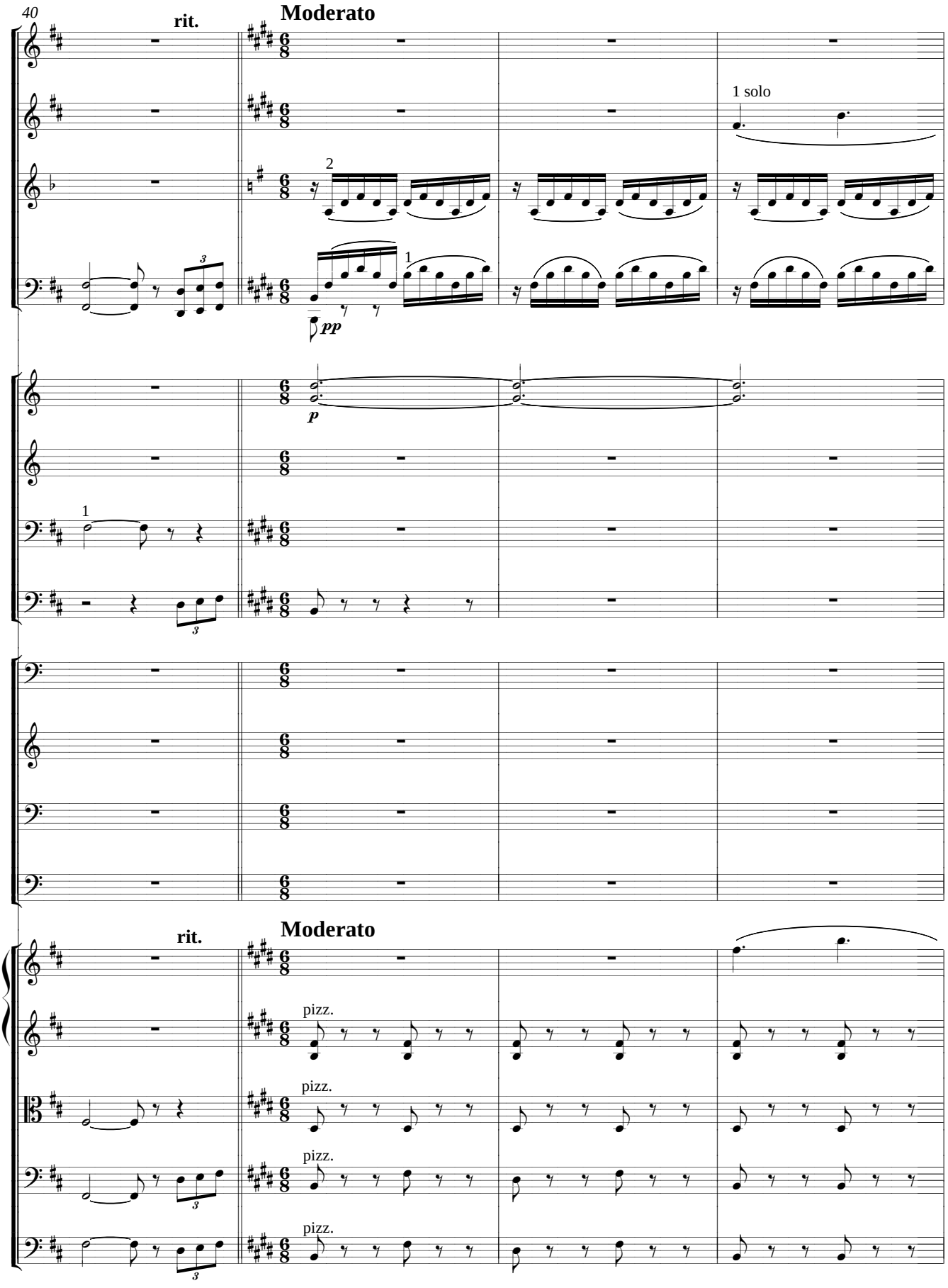
40
rit.
Moderato
1 solo
pp
p
rit.
Moderato
pizz.
pizz.
pizz.
pizz.

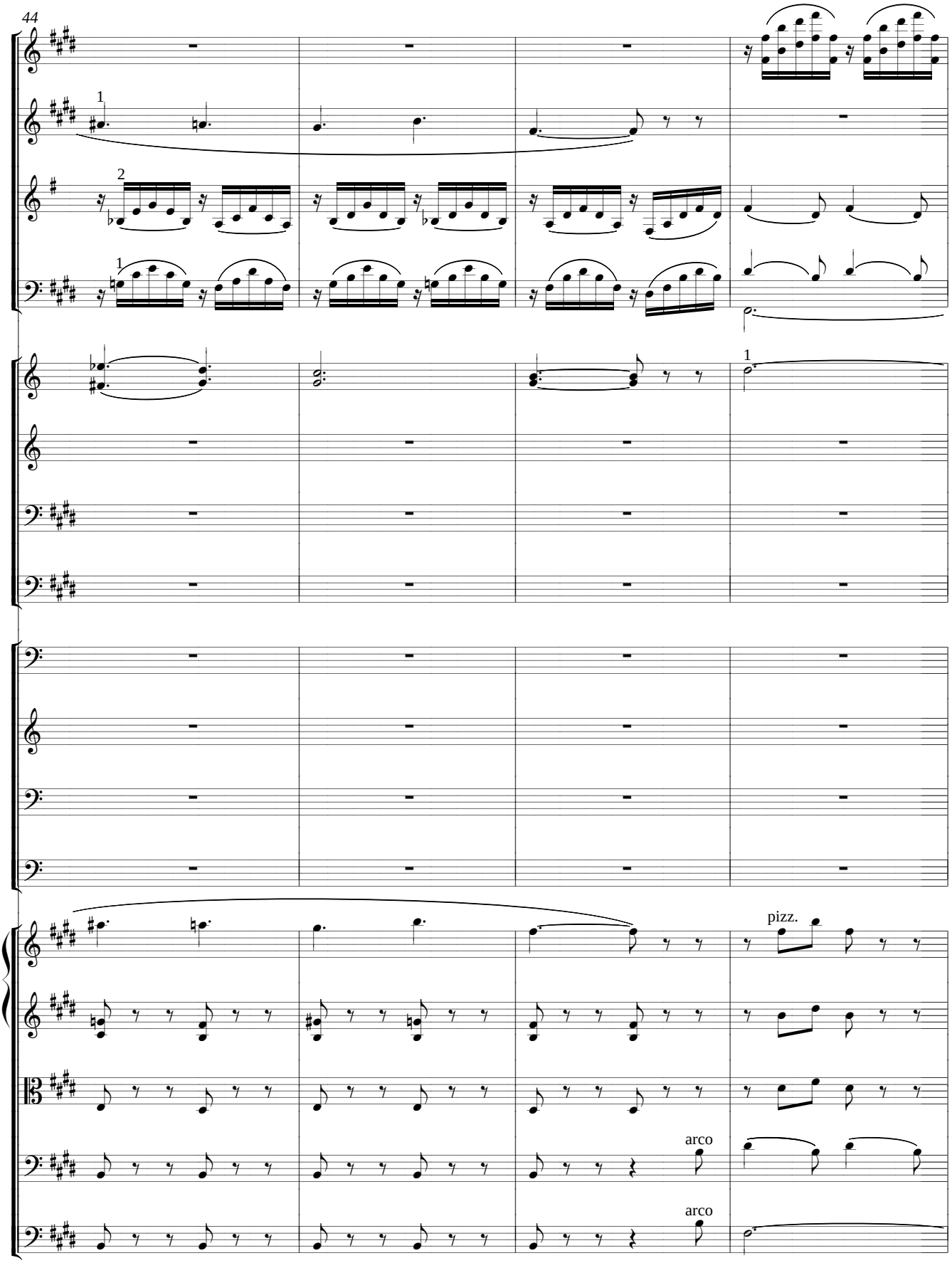
44
1
2
1
1
pizz.
arco
arco

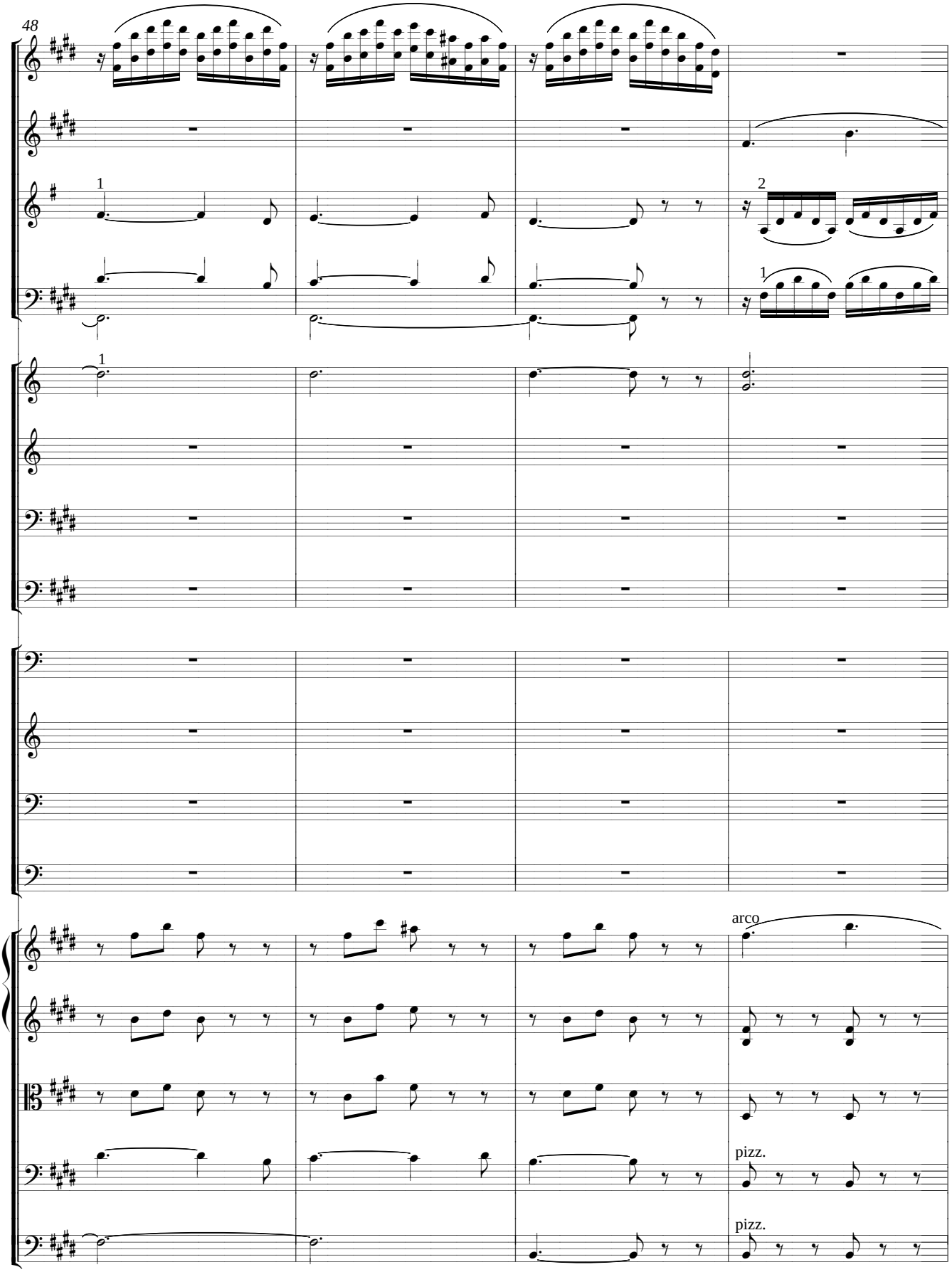
48
1
2
1
1
arco
pizz.
pizz.

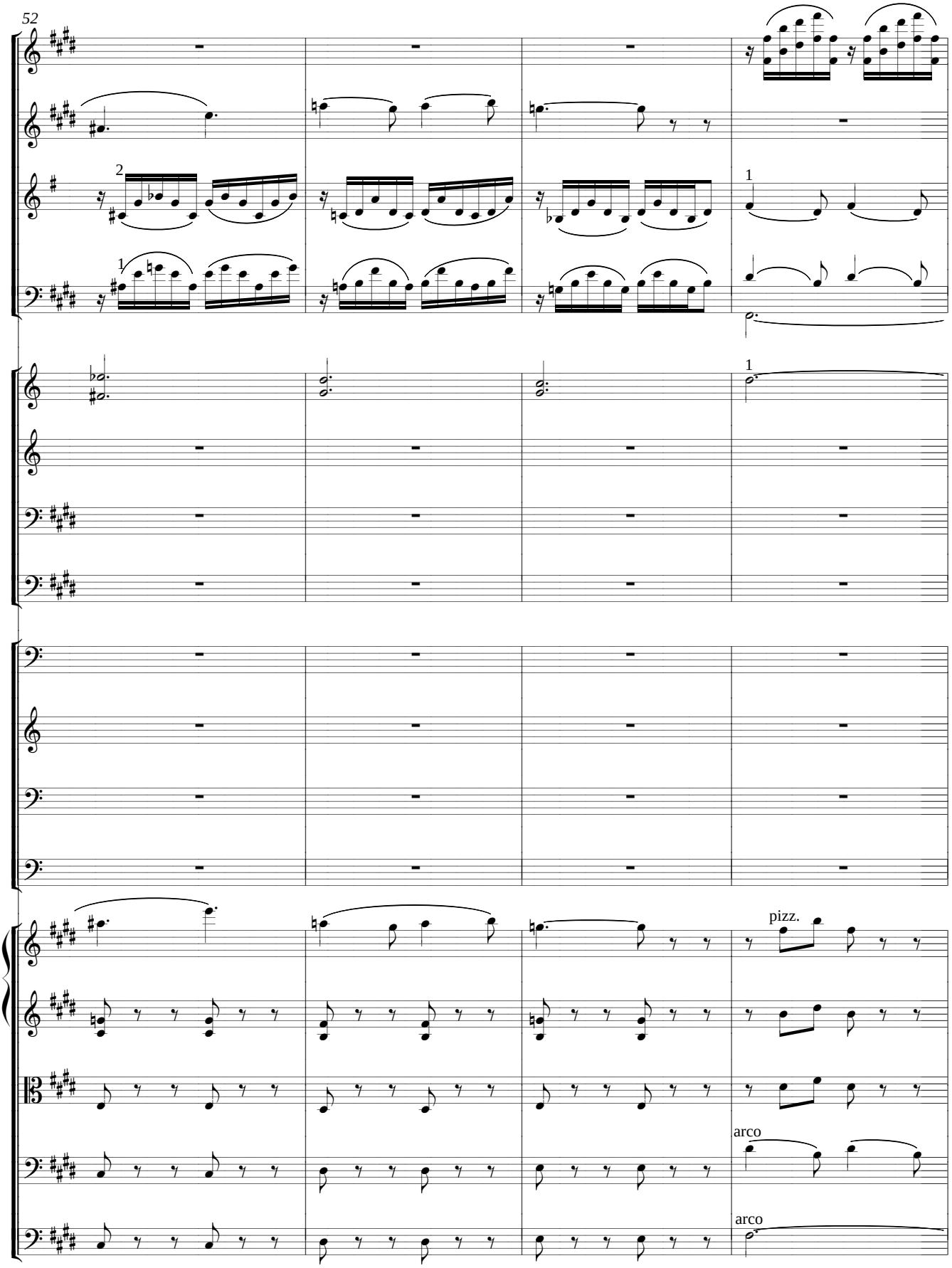
52
2
1
1
1
pizz.
arco
arco

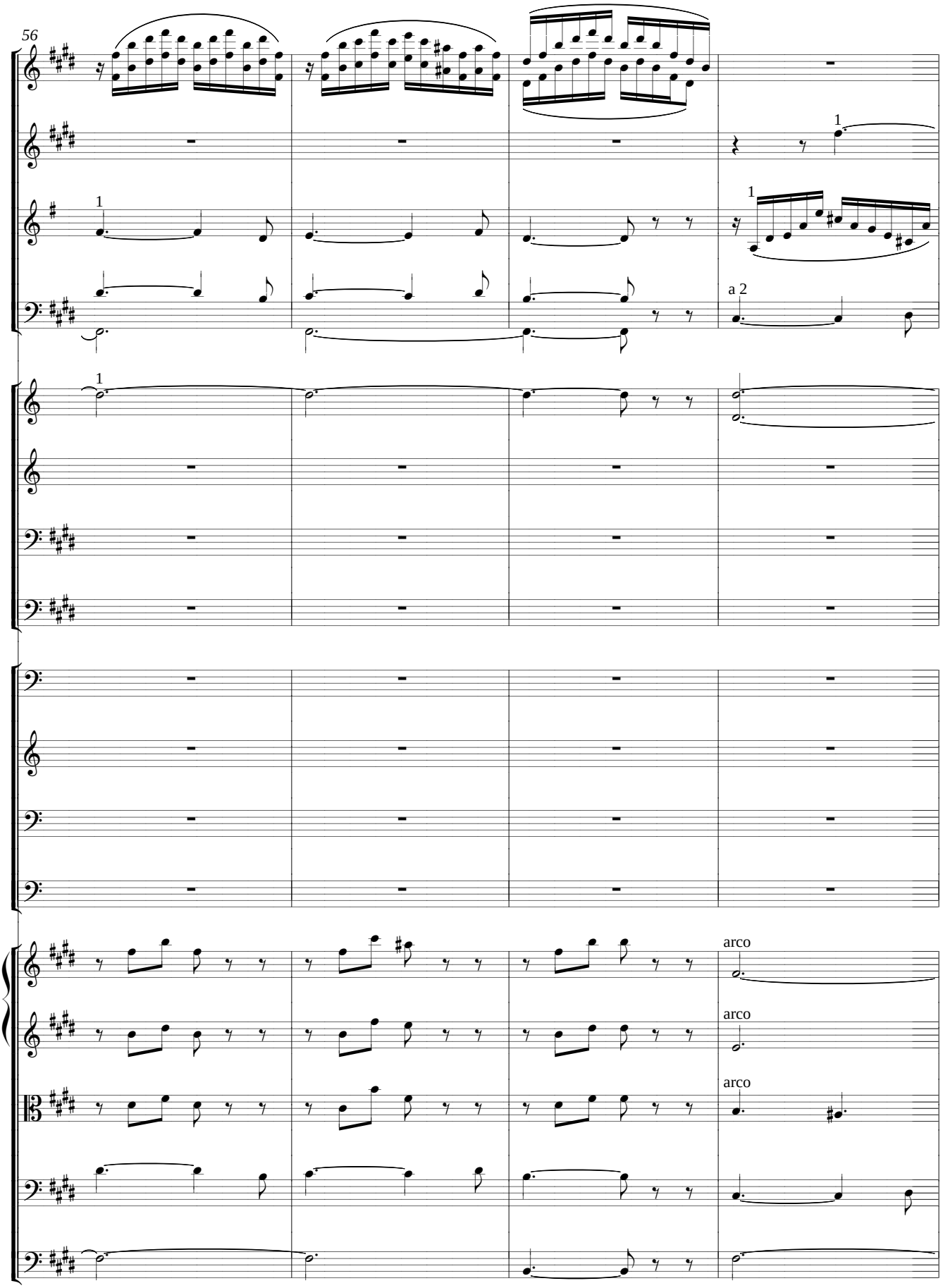
56
1
1
1
1
a 2
arco
arco
arco

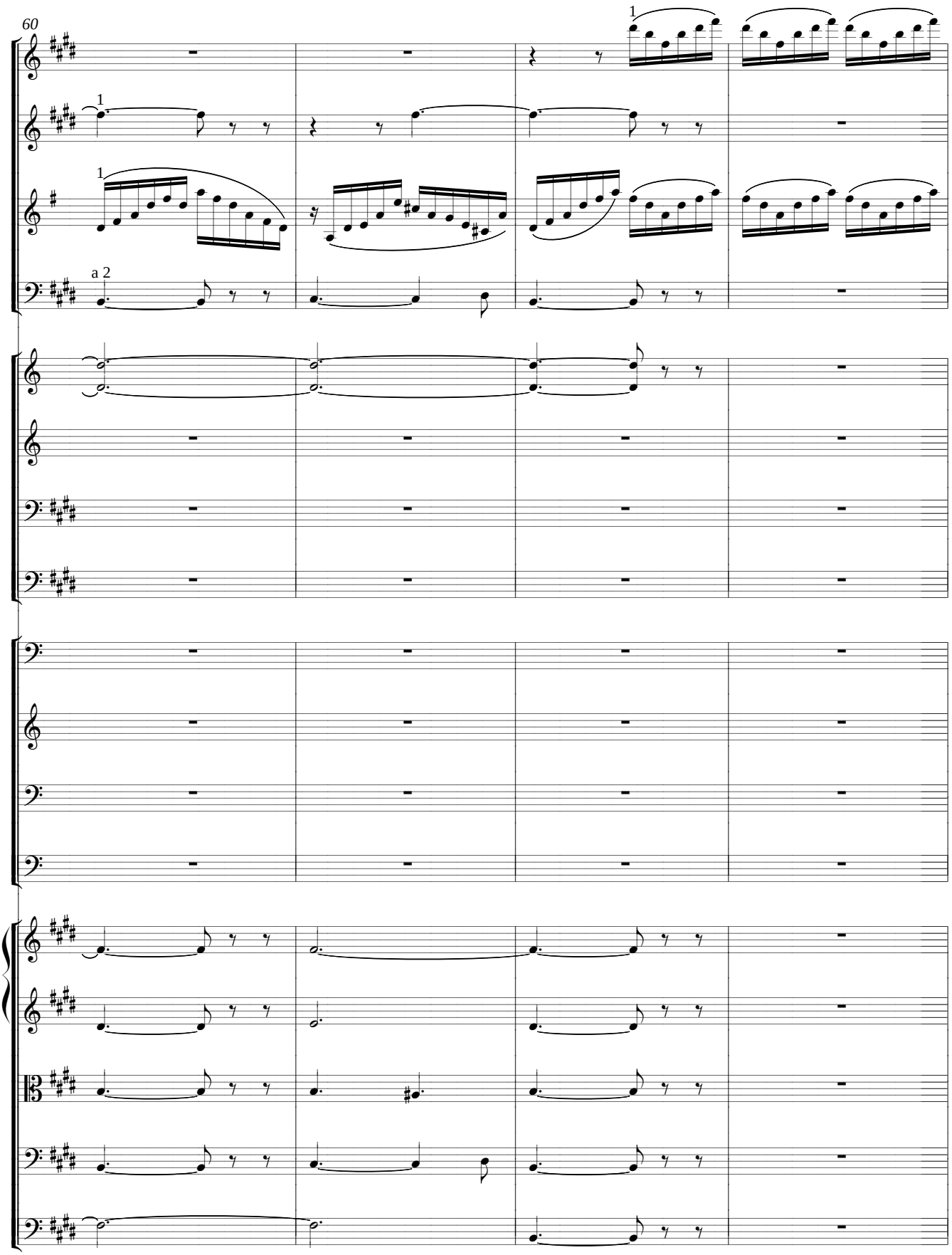
60
1
1
1
a 2

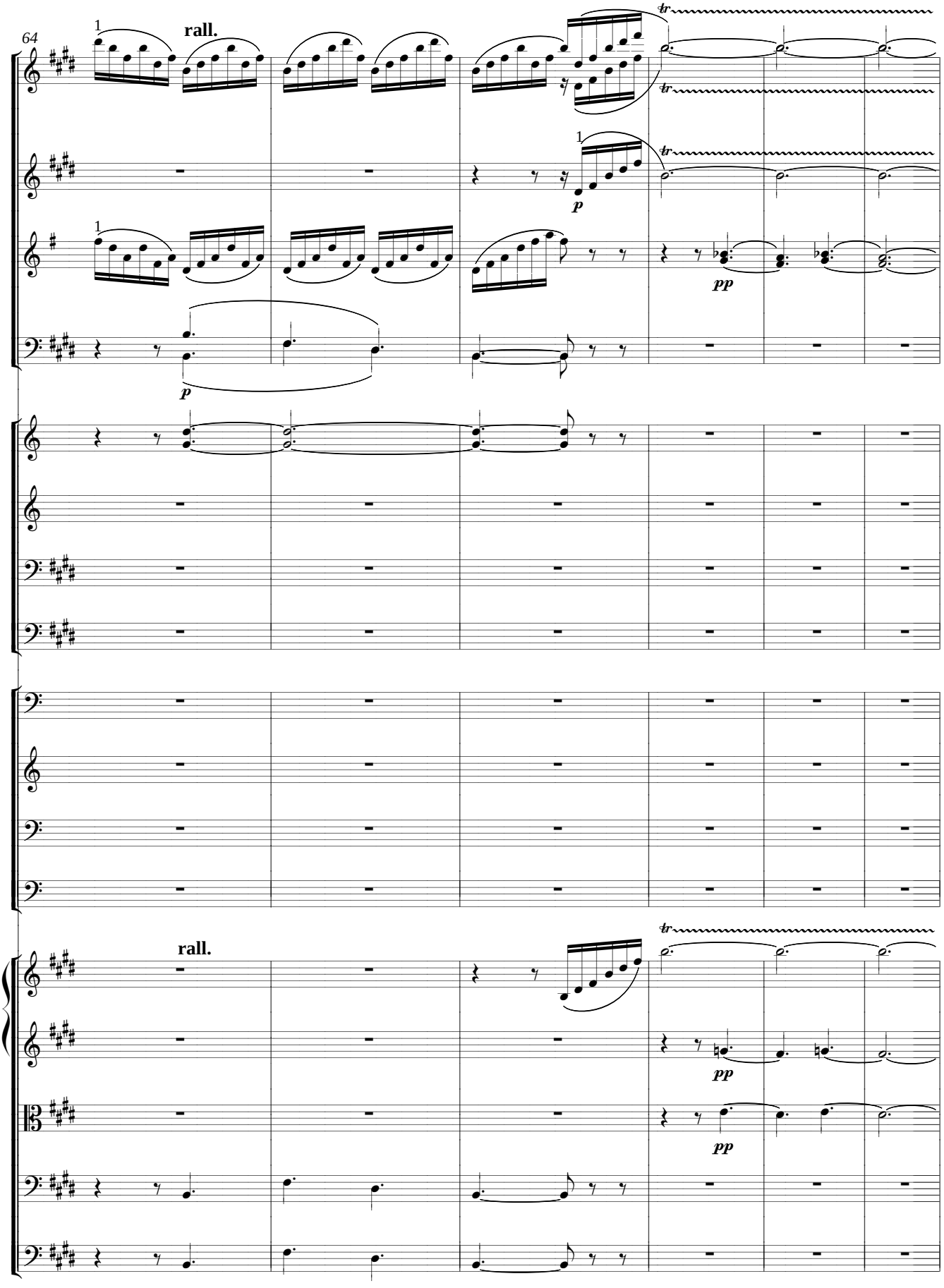
64
rall.
tr
p
pp
rall.
tr
pp
pp

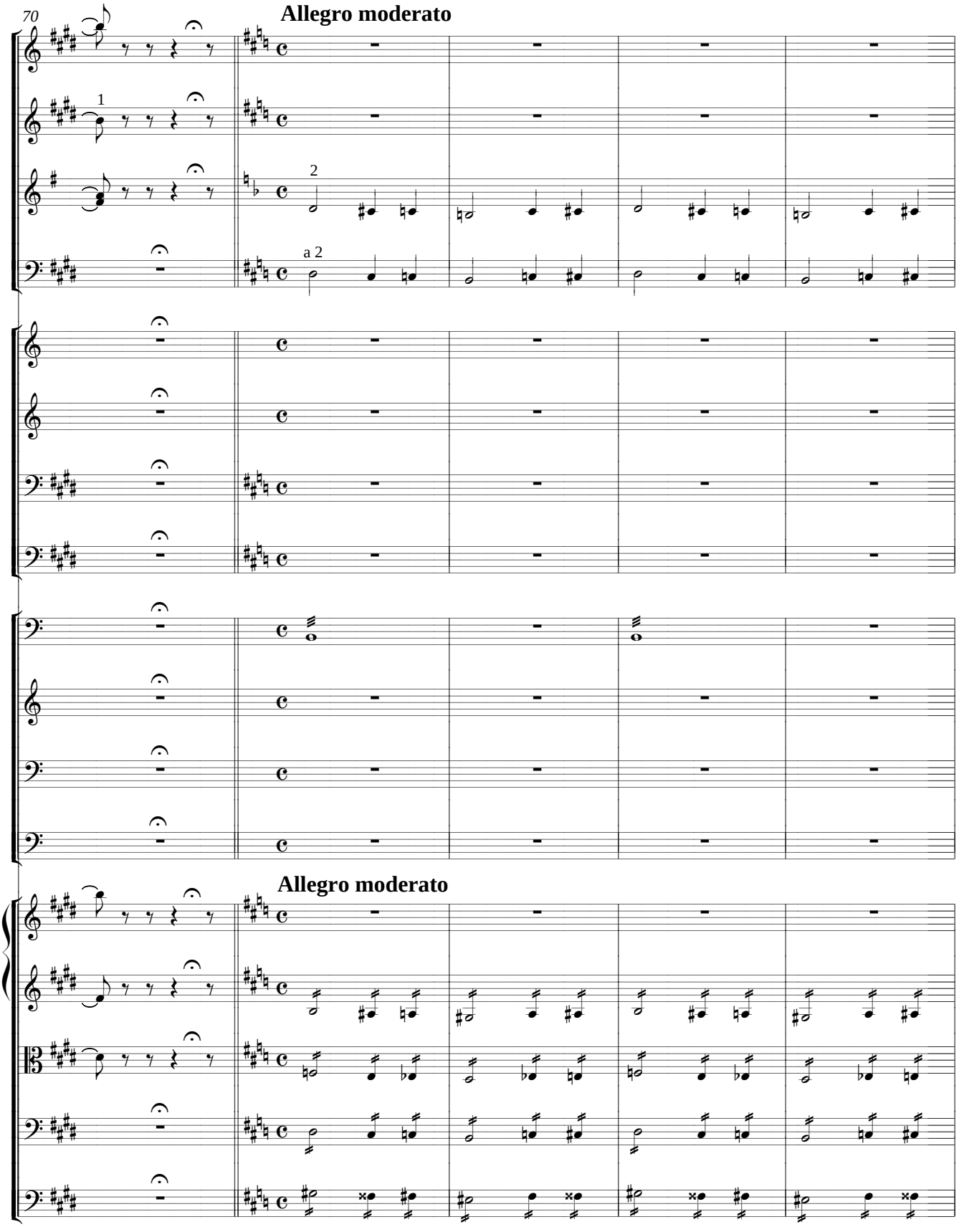
70
Allegro moderato
1
2
a 2
Allegro moderato

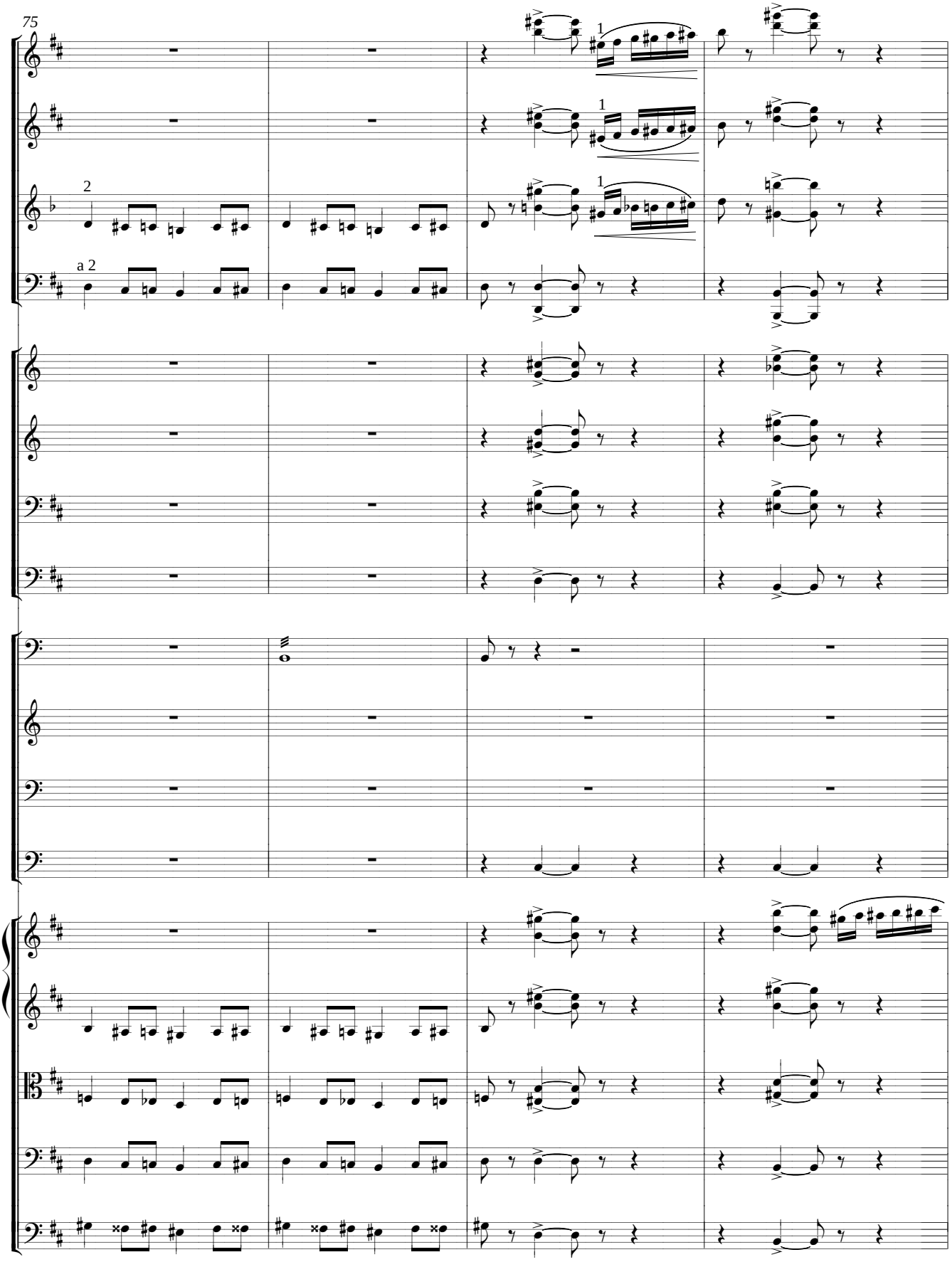
75
1
1
1
2
a 2

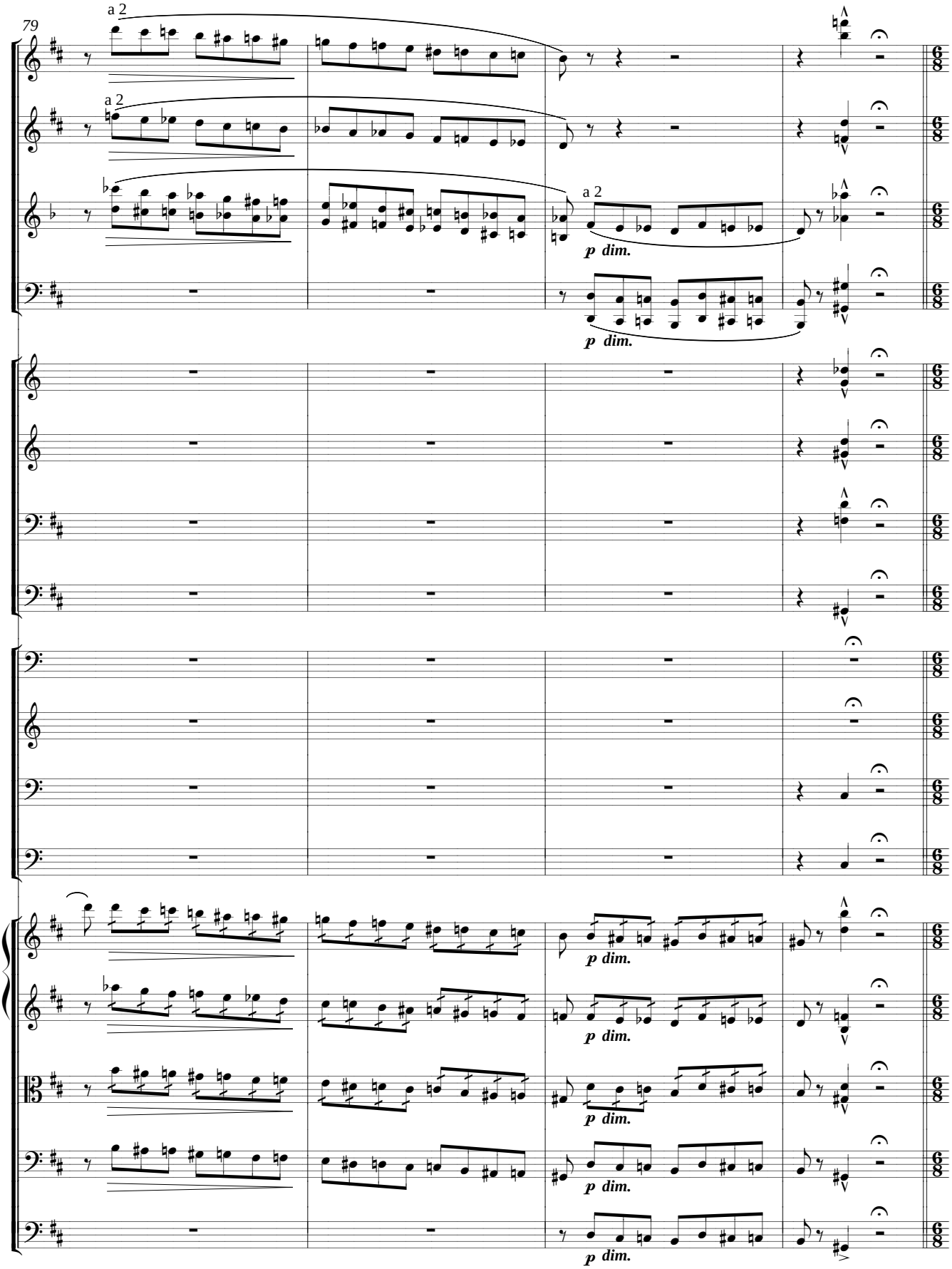
79
a 2
a 2
a 2
p dim.
p dim.
p dim.
p dim.
p dim.
p dim.

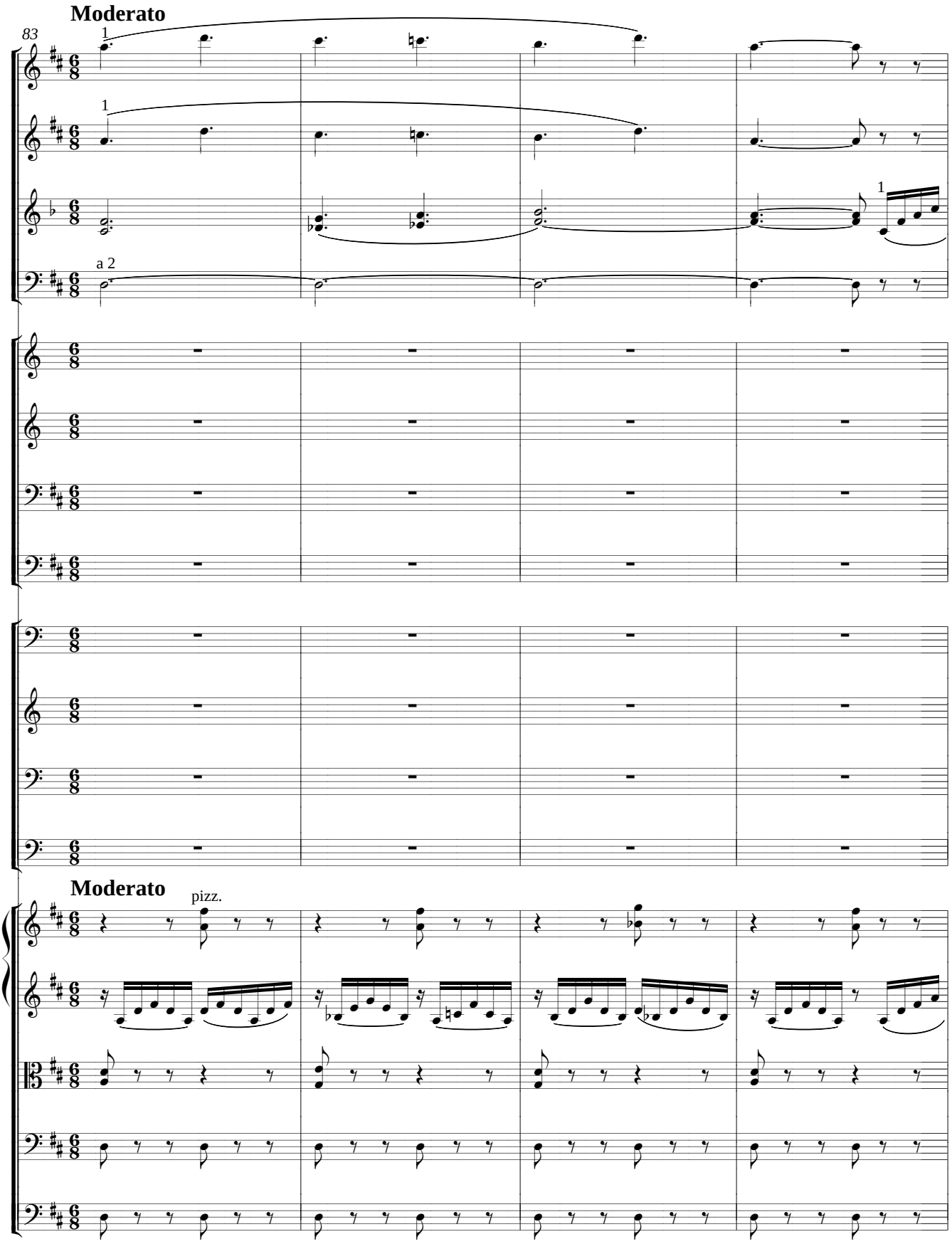
Moderato
83
1
1
a 2
1
Moderato
pizz.

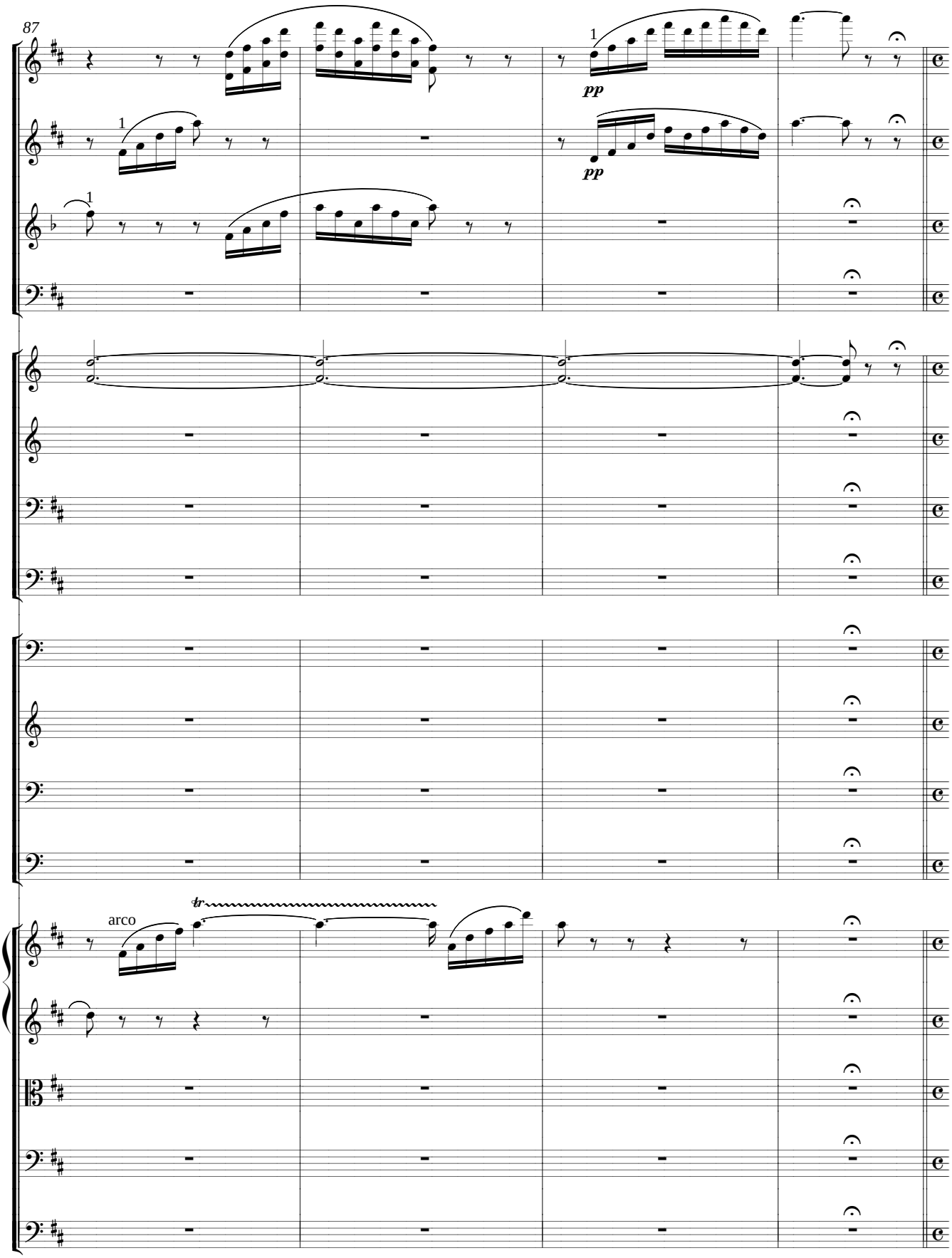
87
1
pp
arco
tr

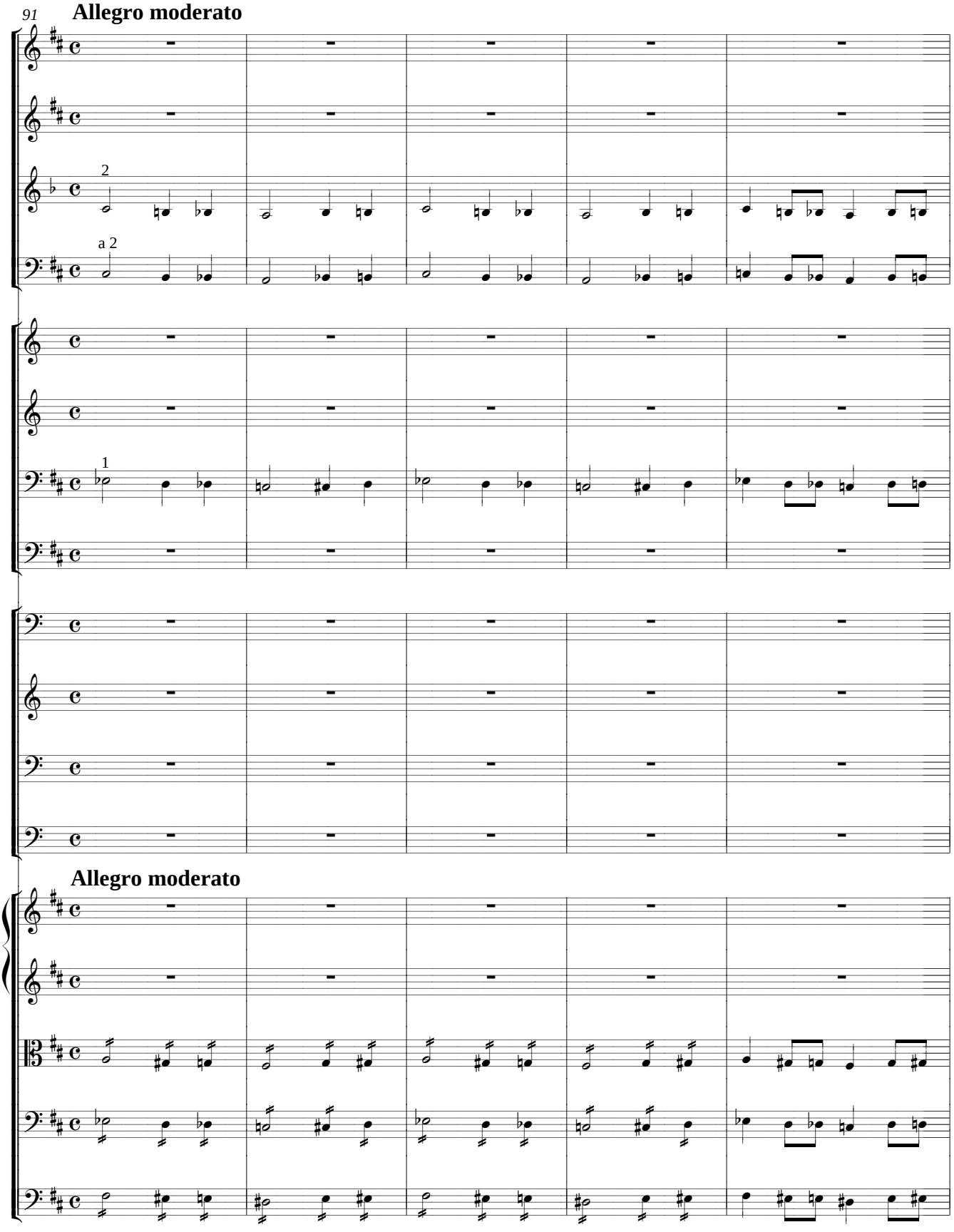
91
Allegro moderato
2
a 2
1
Allegro moderato

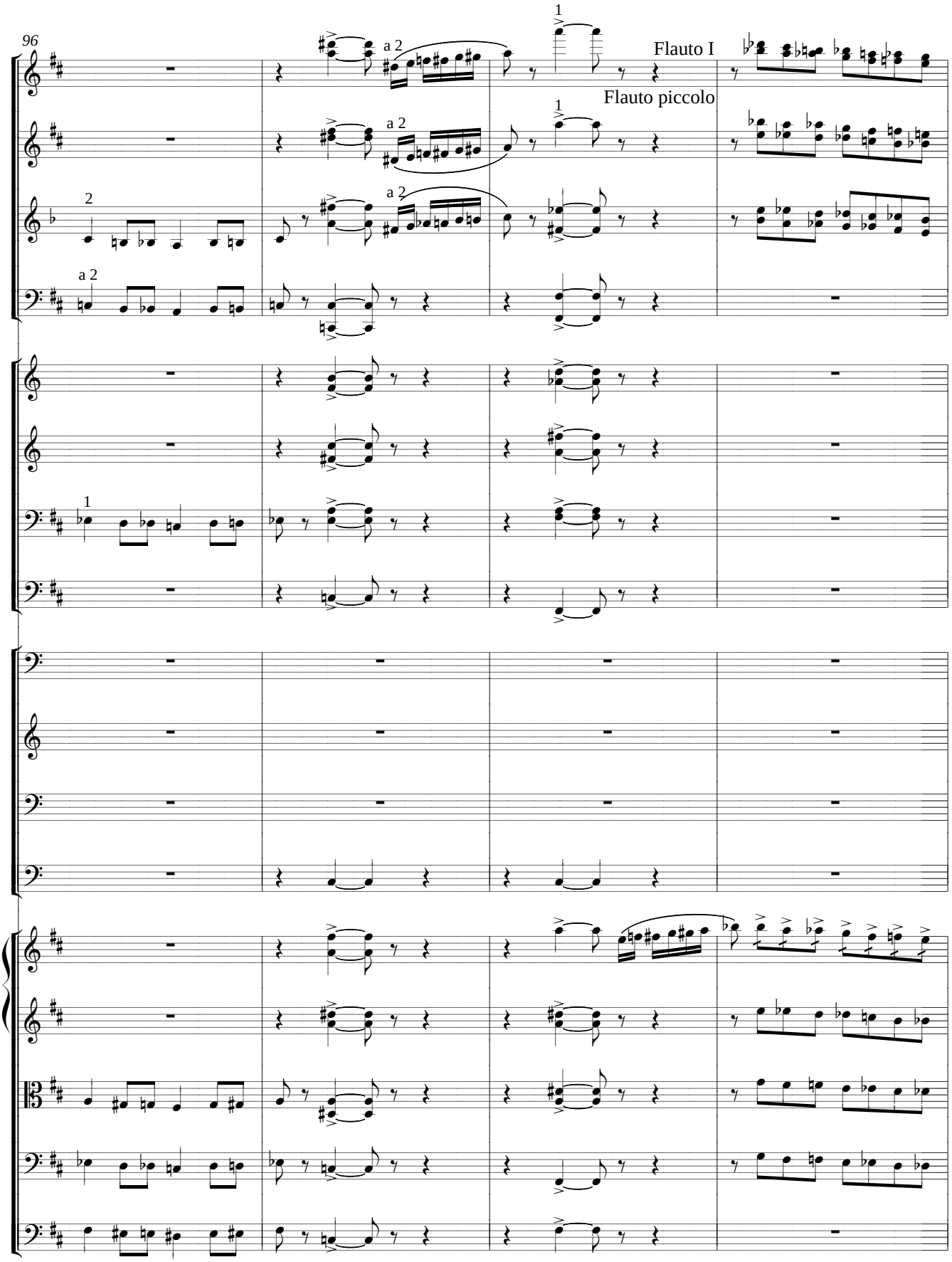
96
a 2
1
Flauto I
Flauto piccolo
2
a 2
1

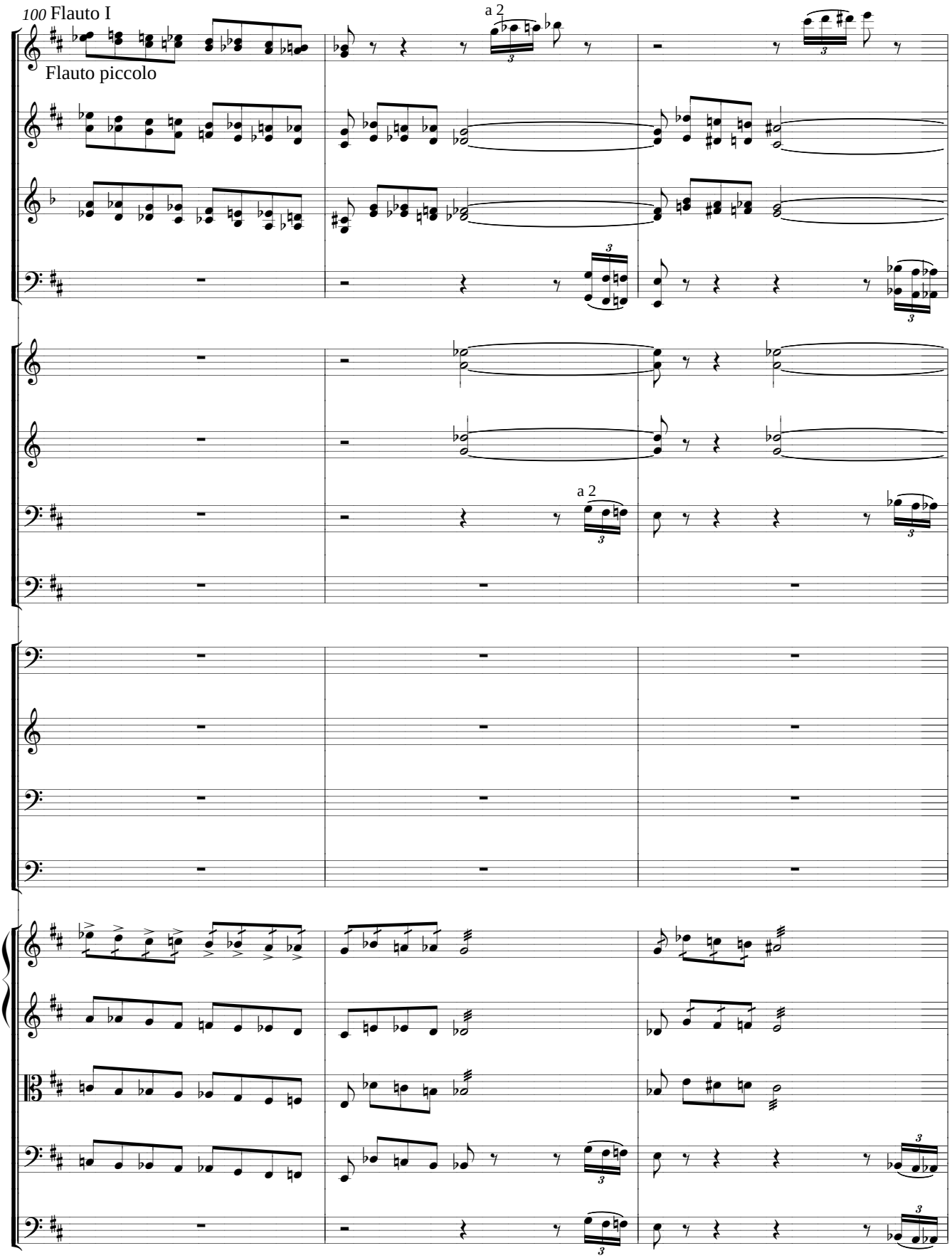
100 Flauto I
Flauto piccolo
a 2
a 2

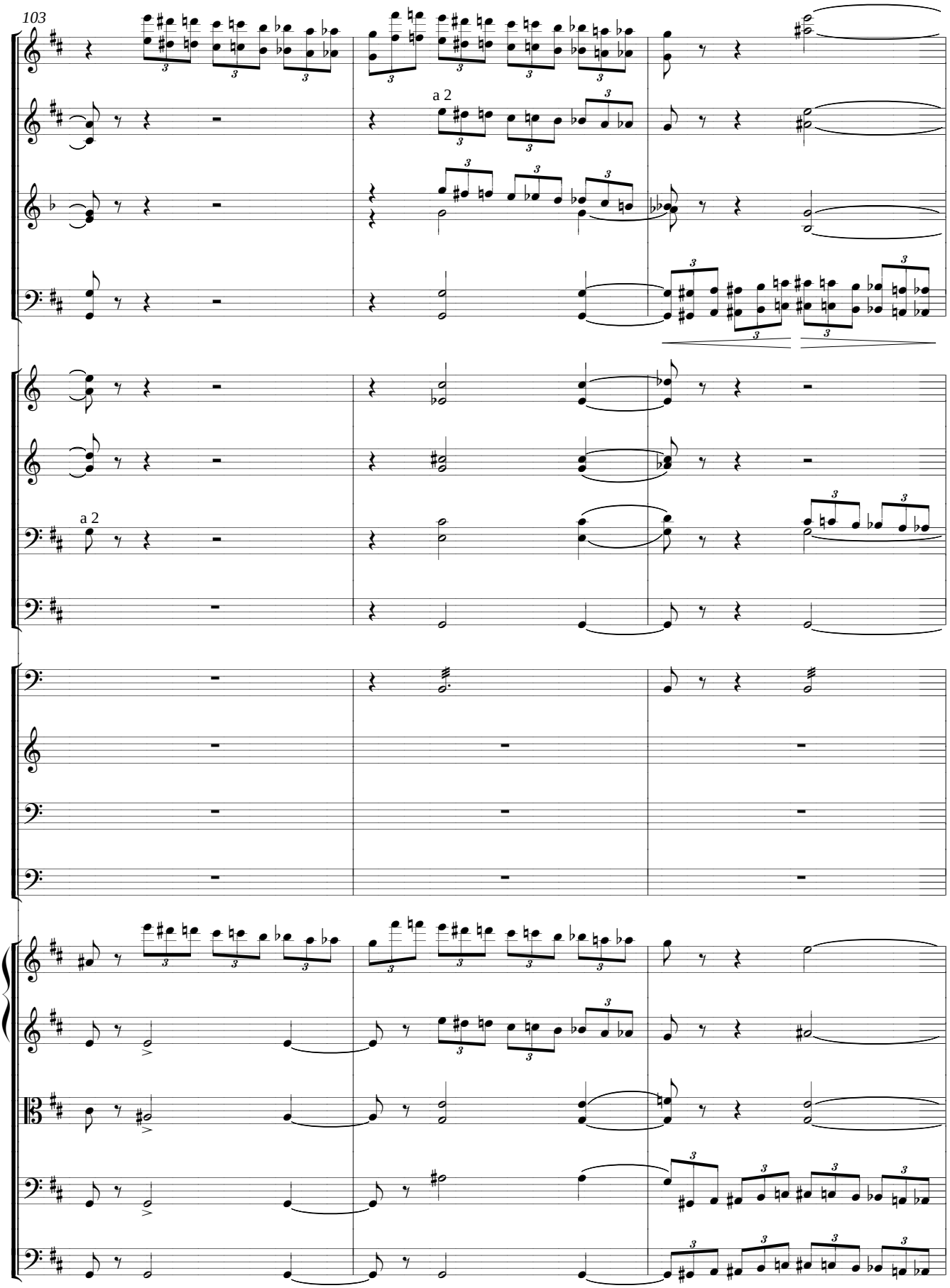
103
a 2
a 2

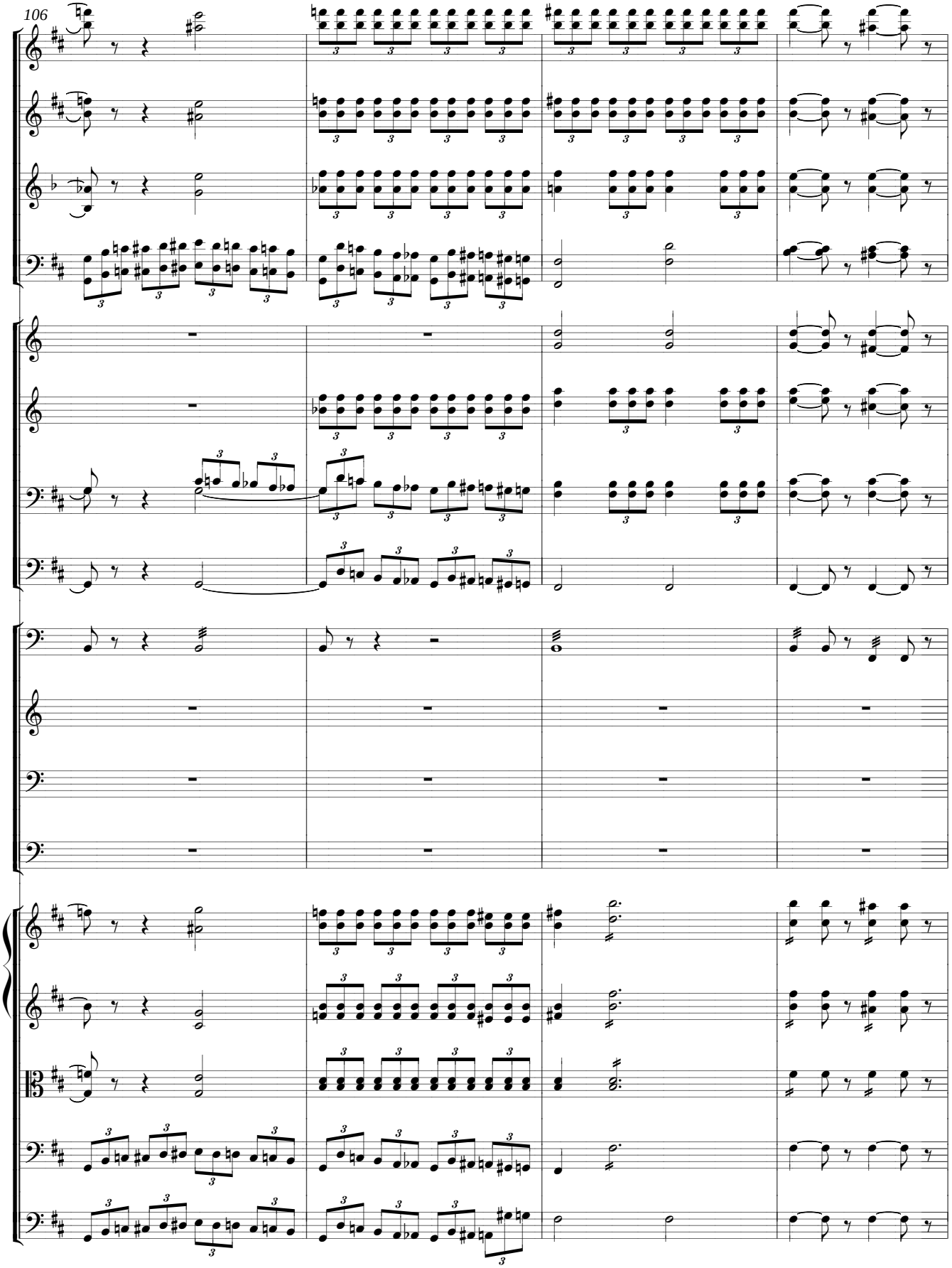
106

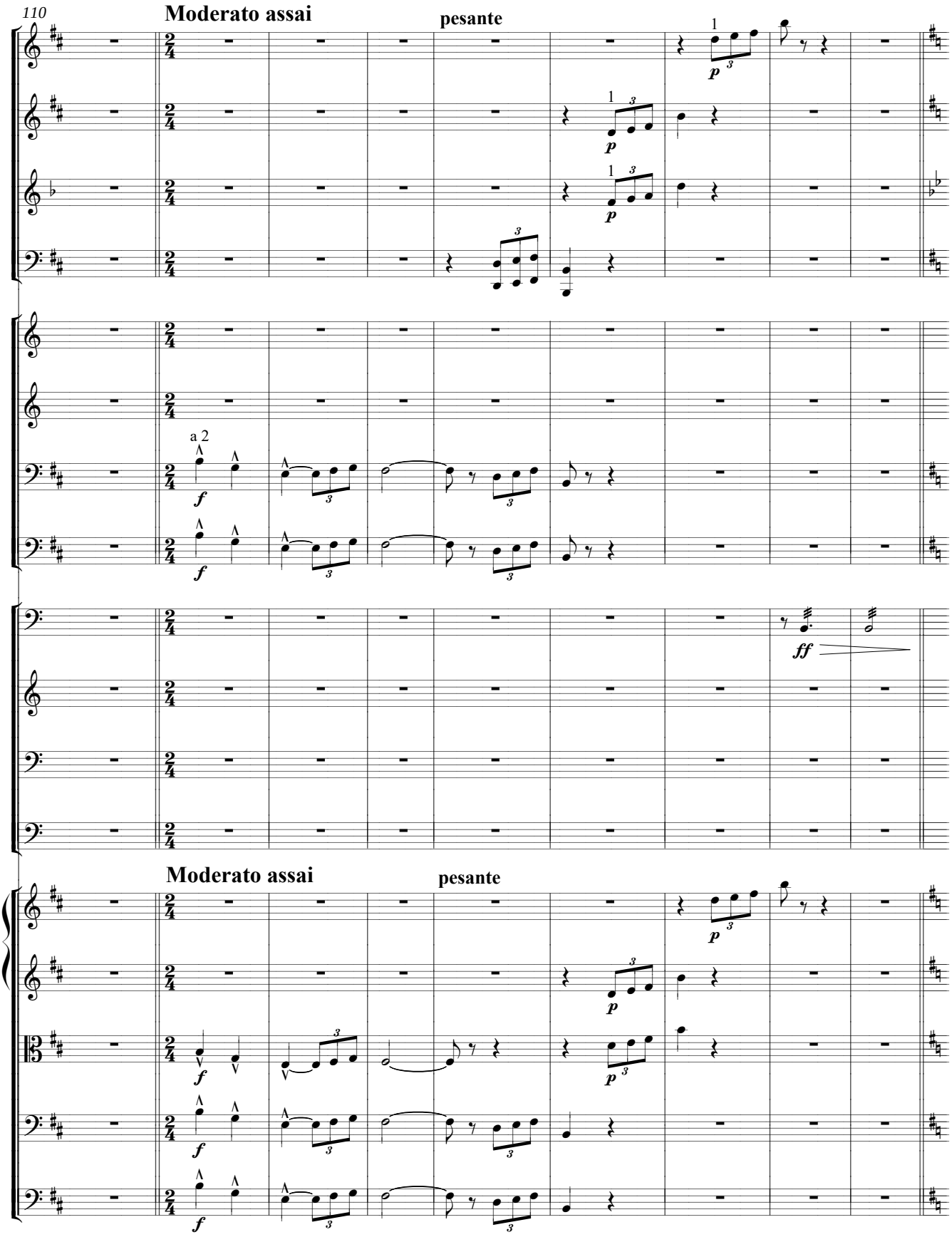
110
Moderato assai
pesante
a 2
ff
Moderato assai
pesante

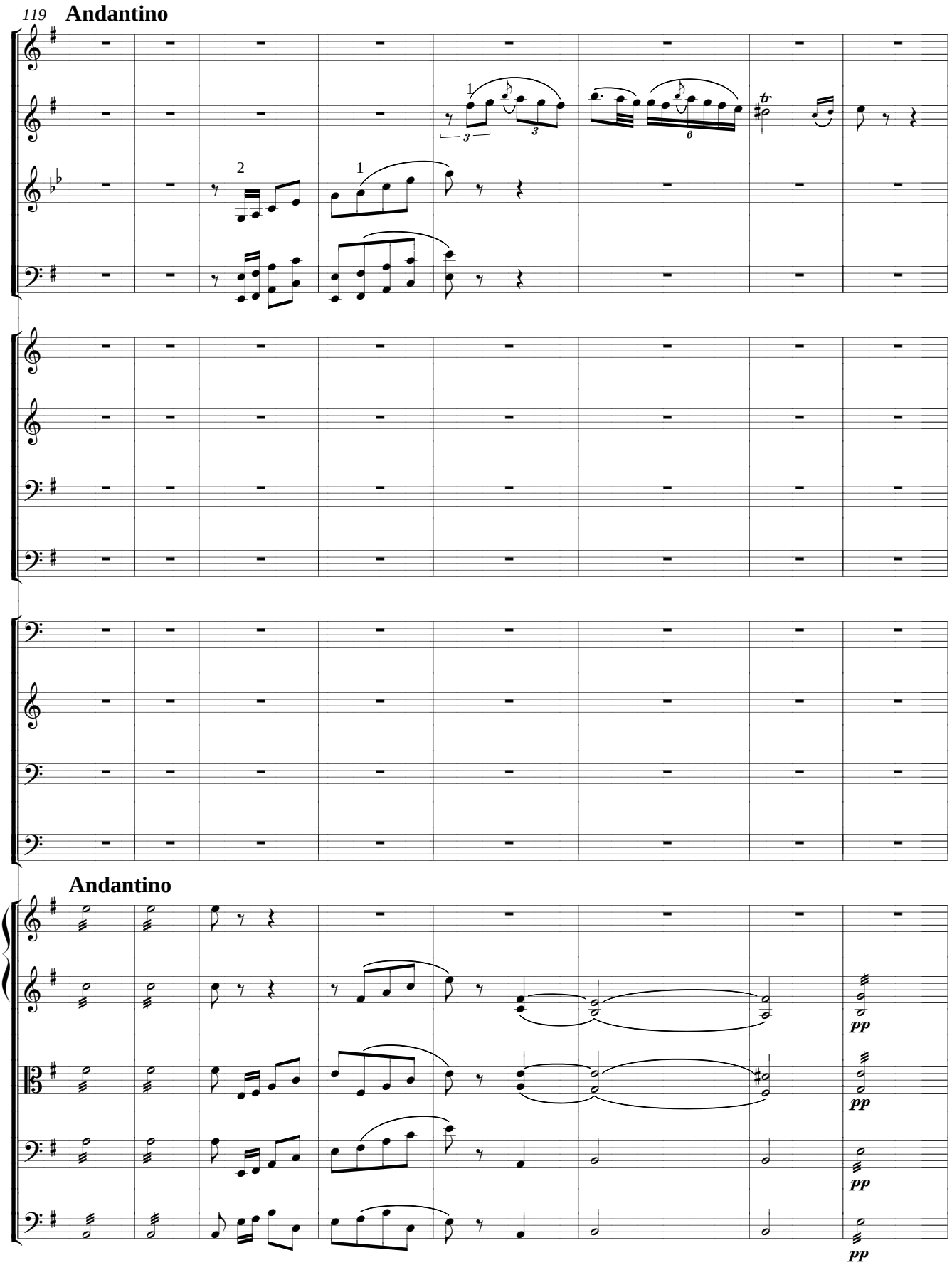
119
Andantino
Andantino
pp
pp
pp
pp

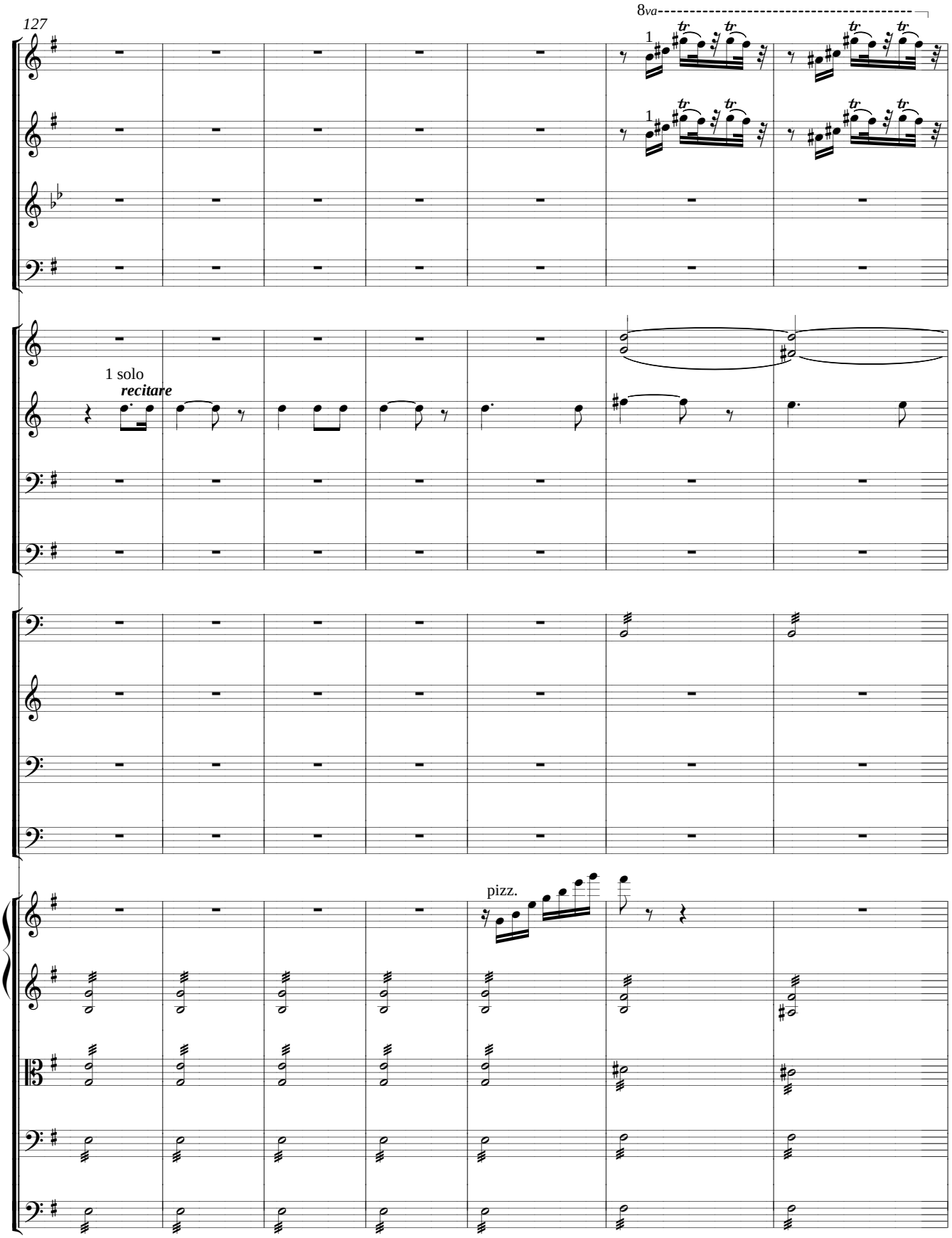
127
8va
1
1
1 solo
recitare
pizz.

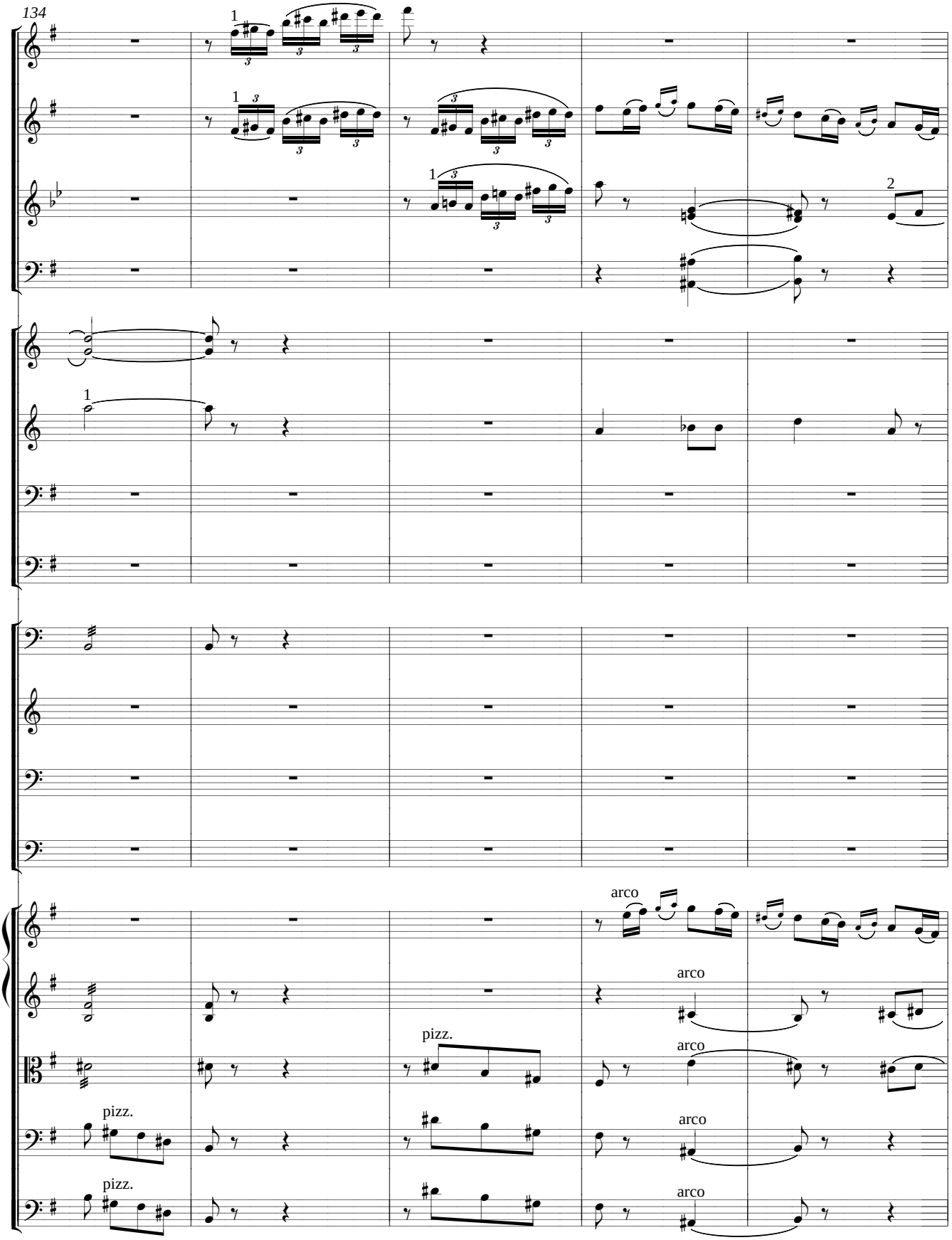
134
1
2
arco
pizz.

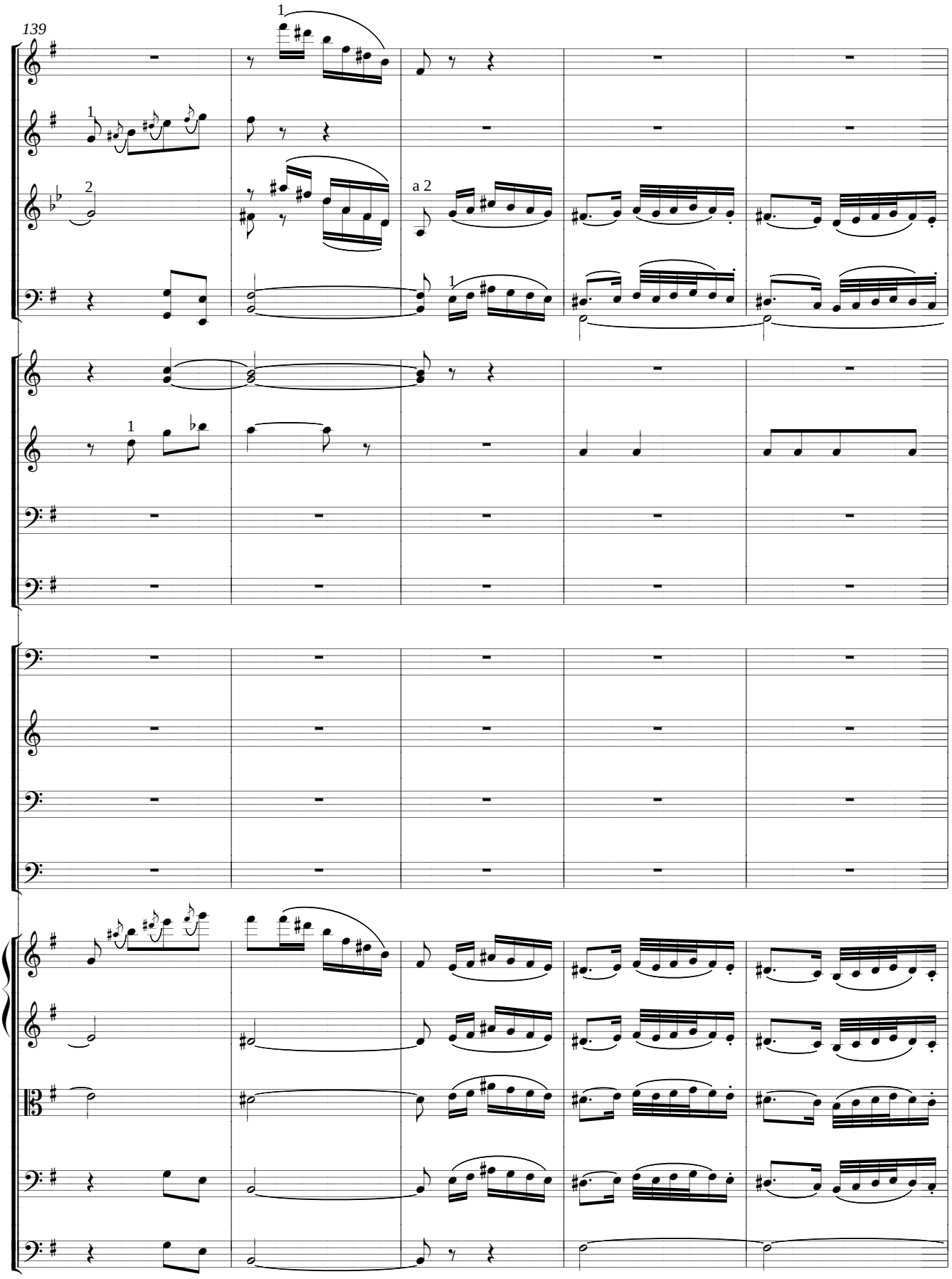
139
1
1
2
a 2
1
1

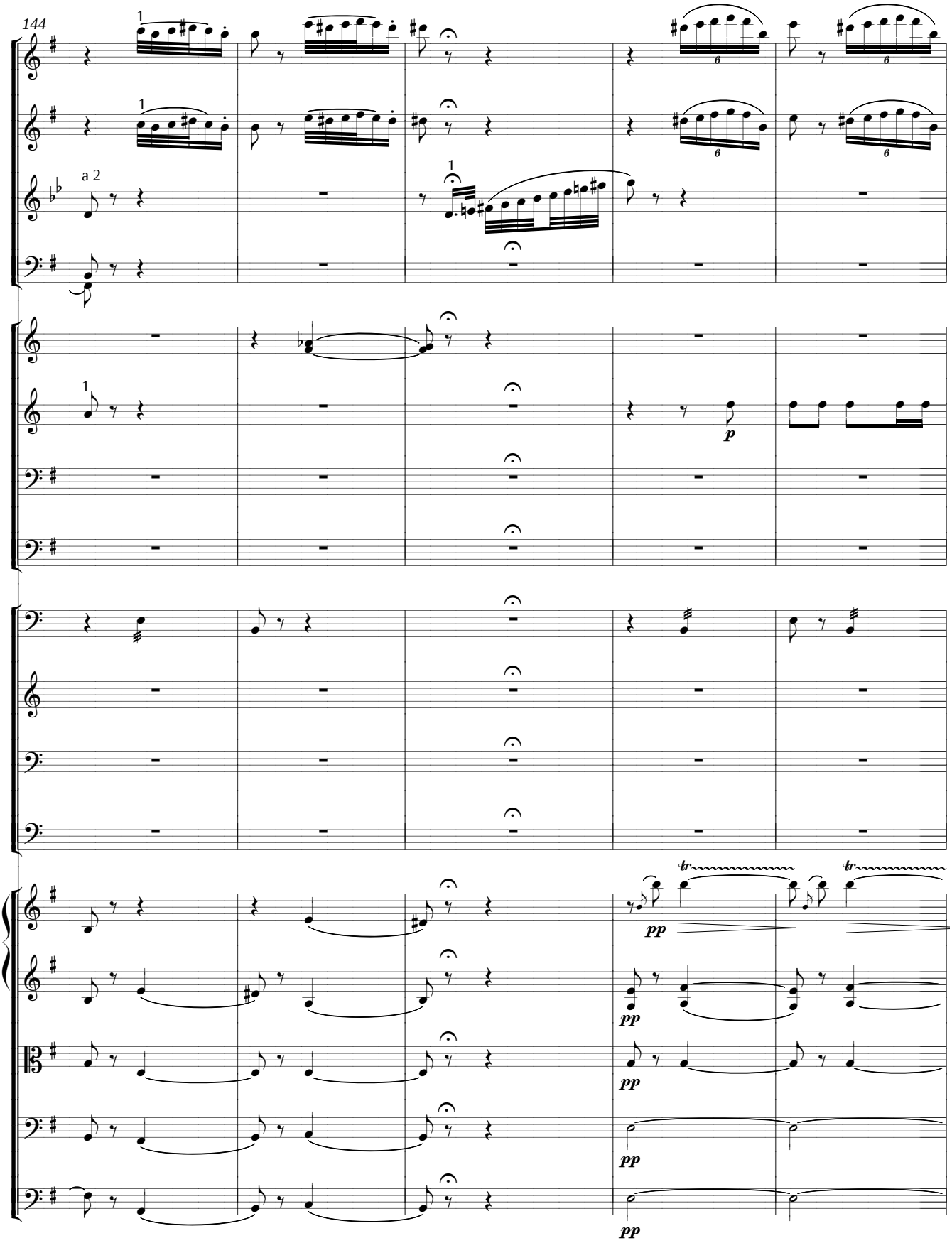
144
a 2
p
pp
tr

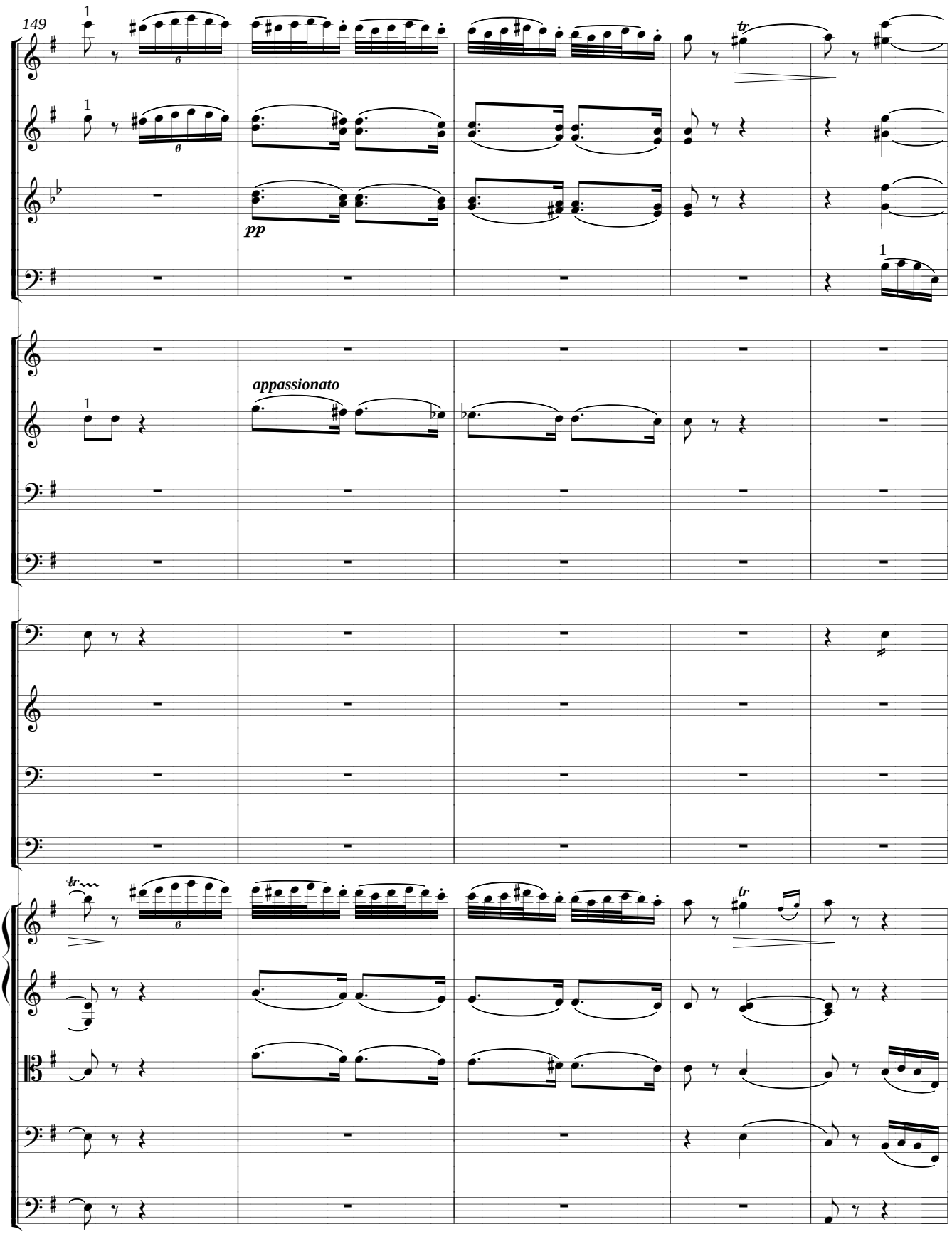
149
pp
appassionato

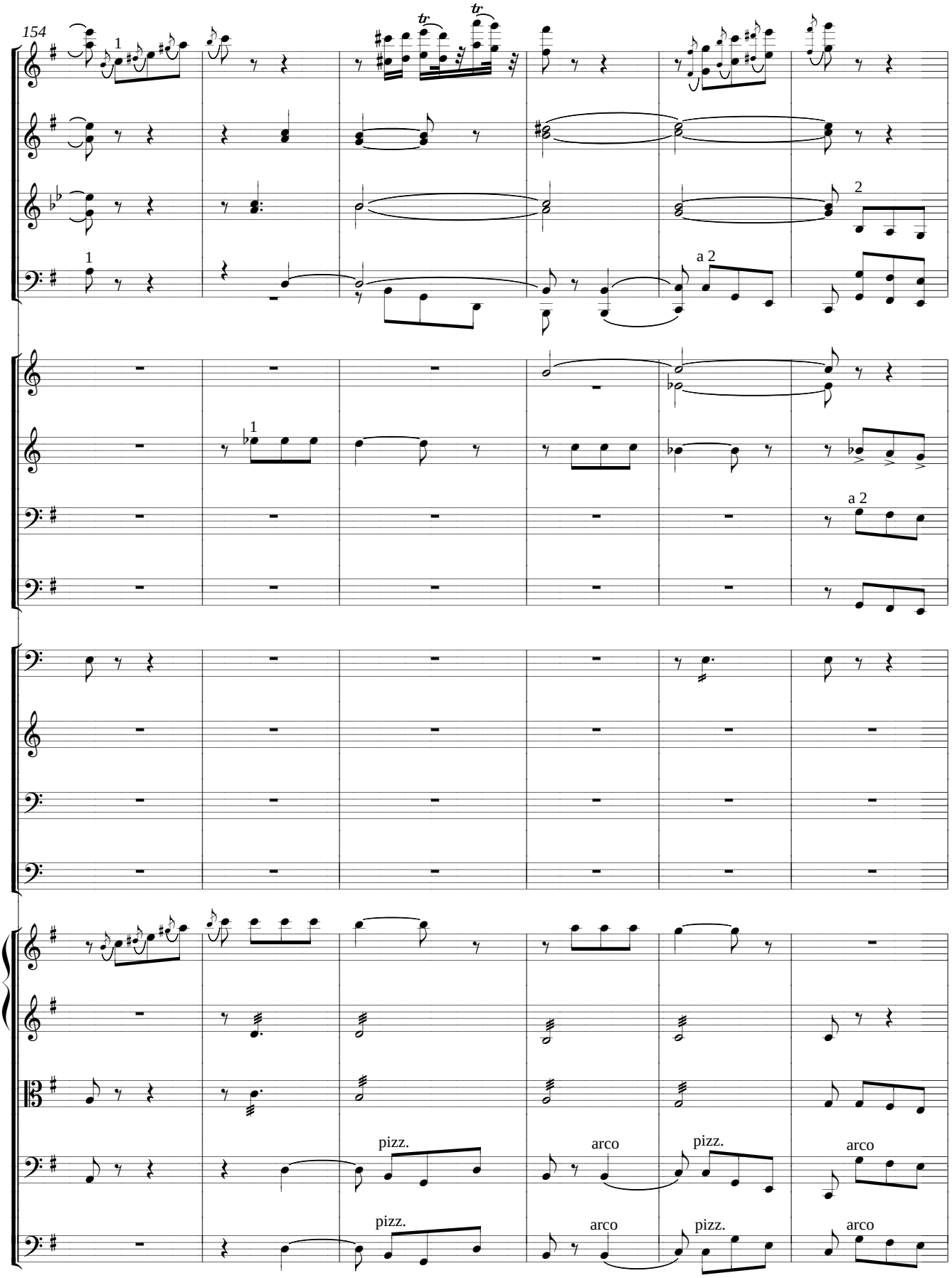
154
1
tr
tr
2
1
a 2
1
a 2
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco
pizz.
arco

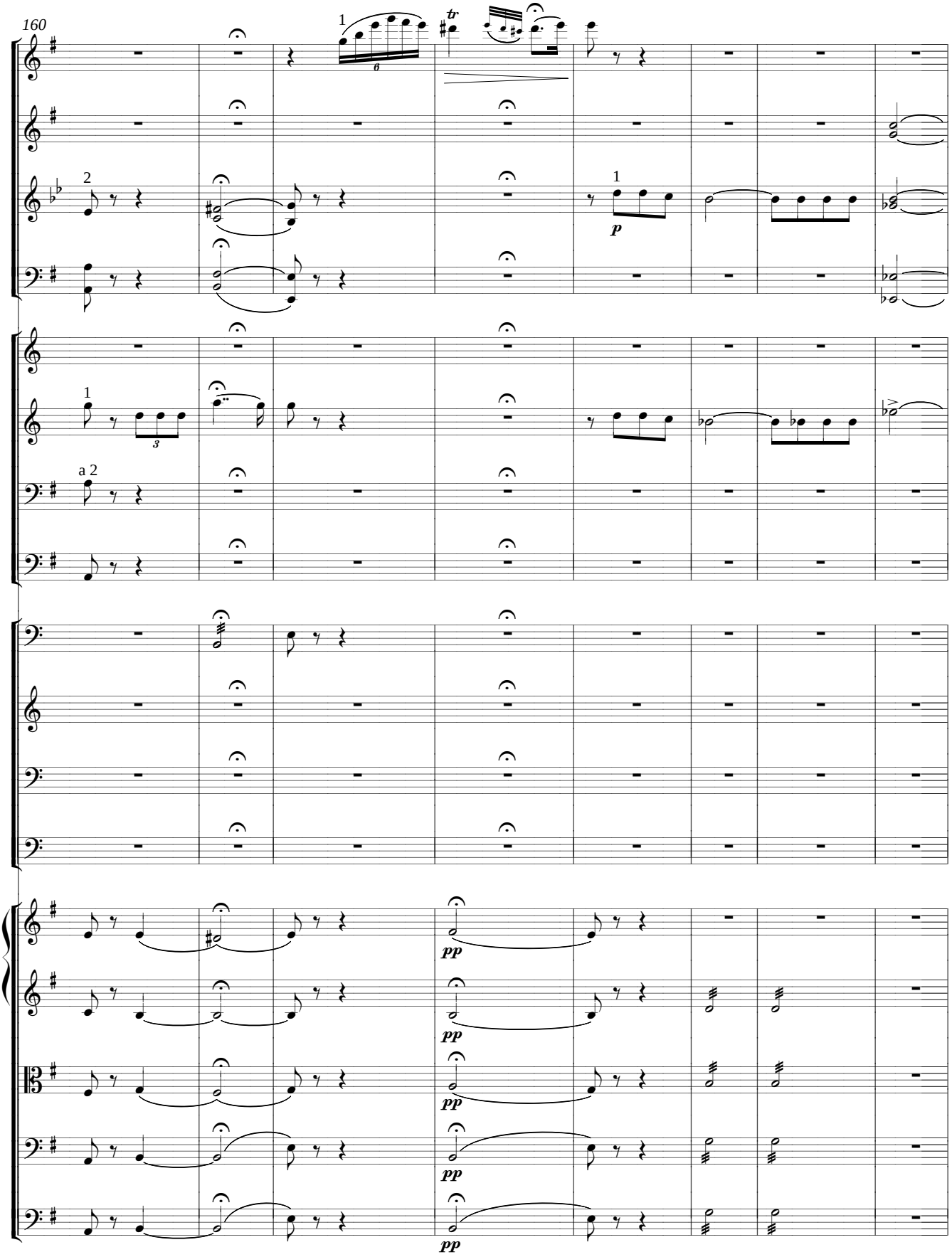
160
1
6
tr
2
1
p
1
3
a 2
pp
pp
pp
pp

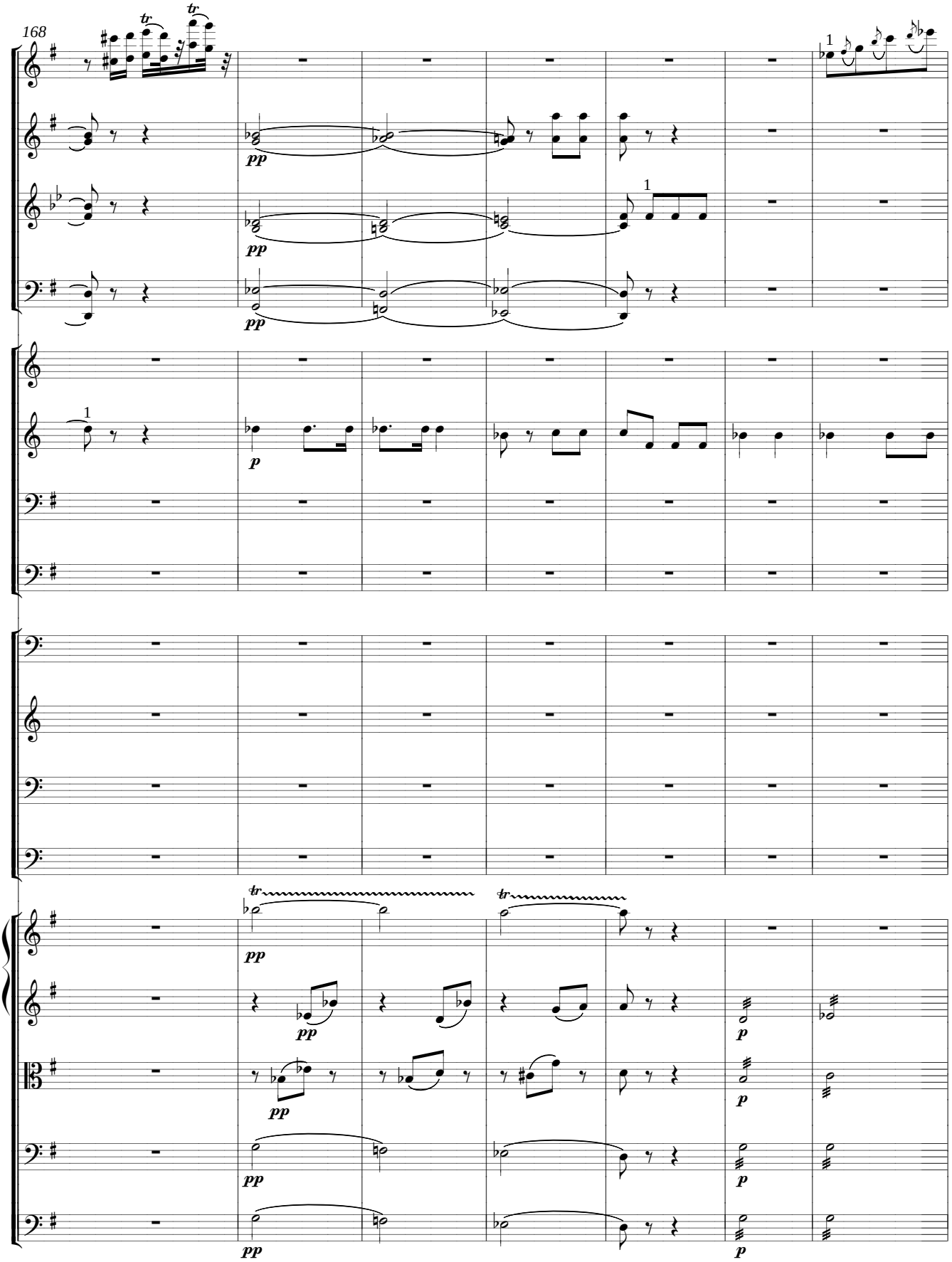
168
tr
tr
pp
pp
pp
1
1
p
tr
tr
pp
pp
pp
pp
p
p
p
p

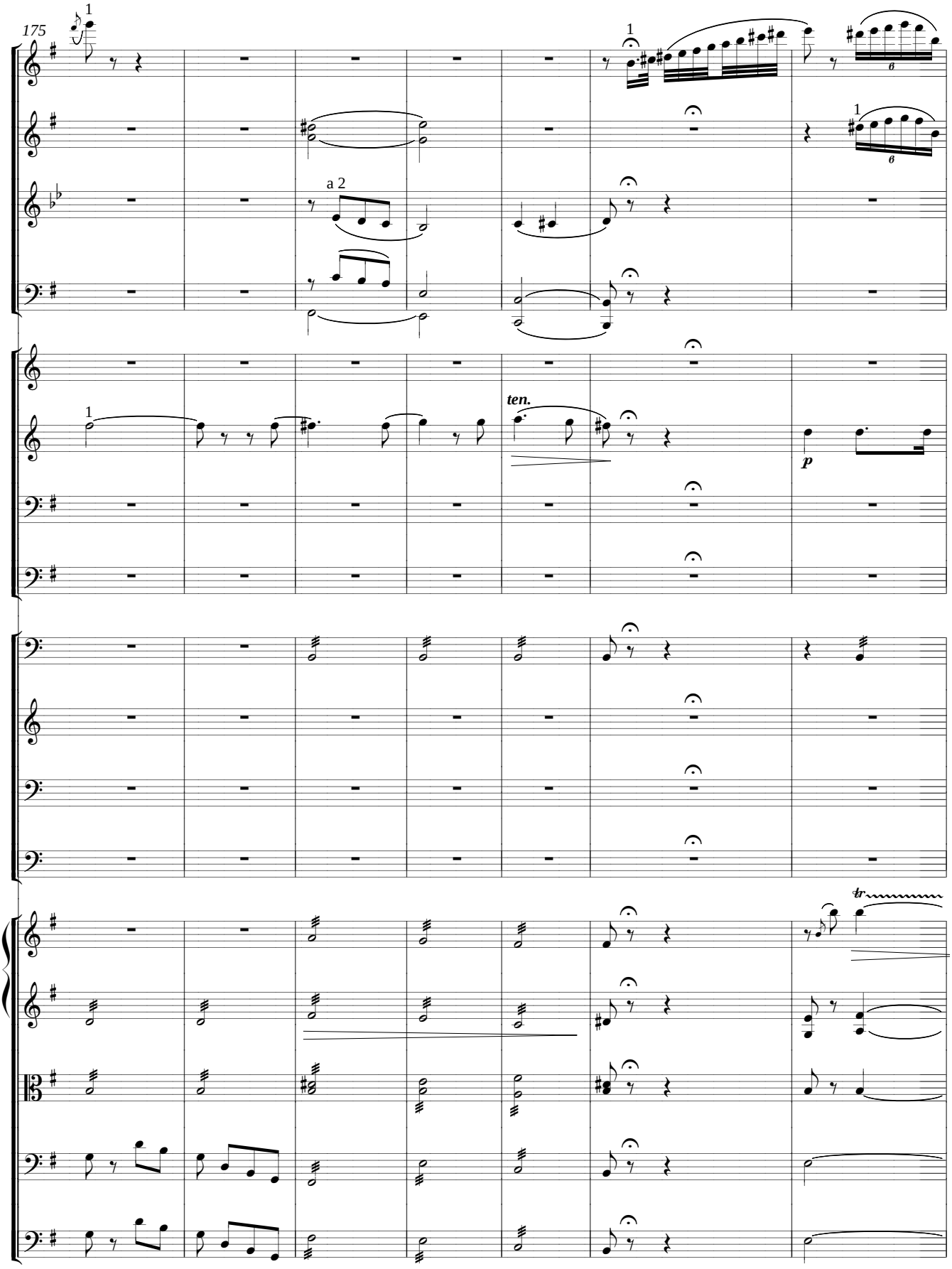
175
1
a 2
ten.
p
tr

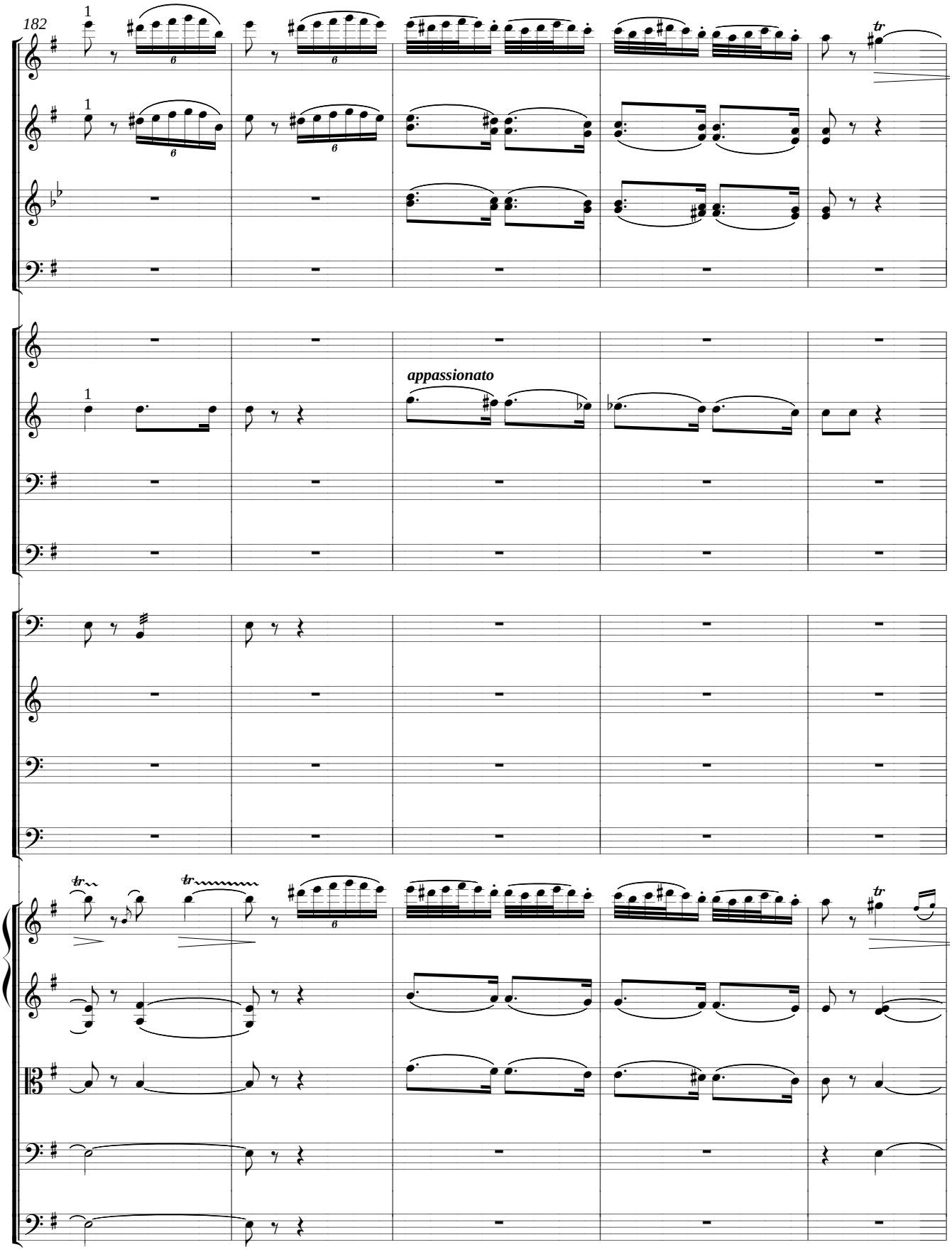
182
1
1
appassionato
1
tr
tr
tr
tr

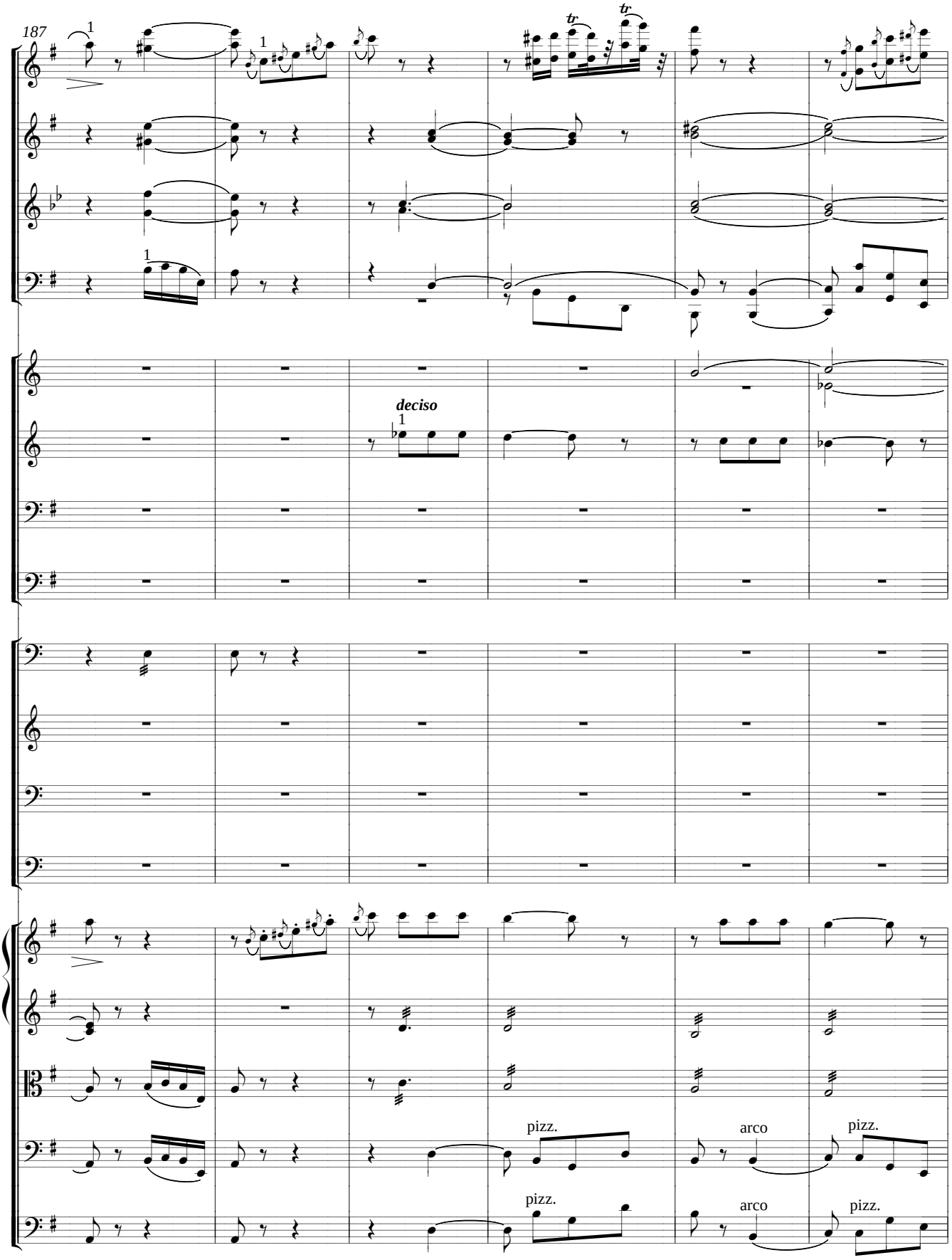
187
deciso
pizz.
arco
pizz.
pizz.
arco
pizz.

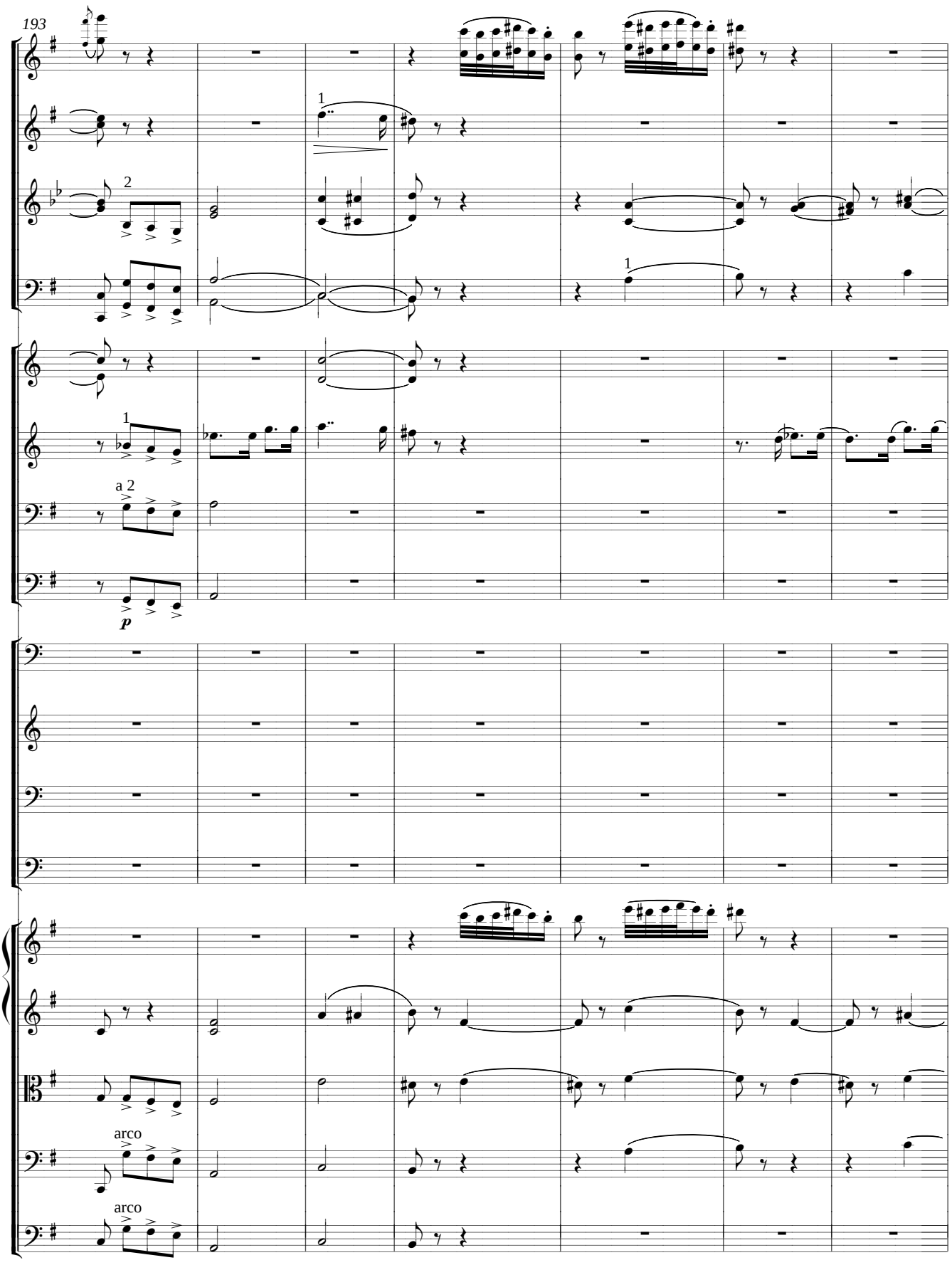
193
1
2
1
1
a 2
p
arco
arco

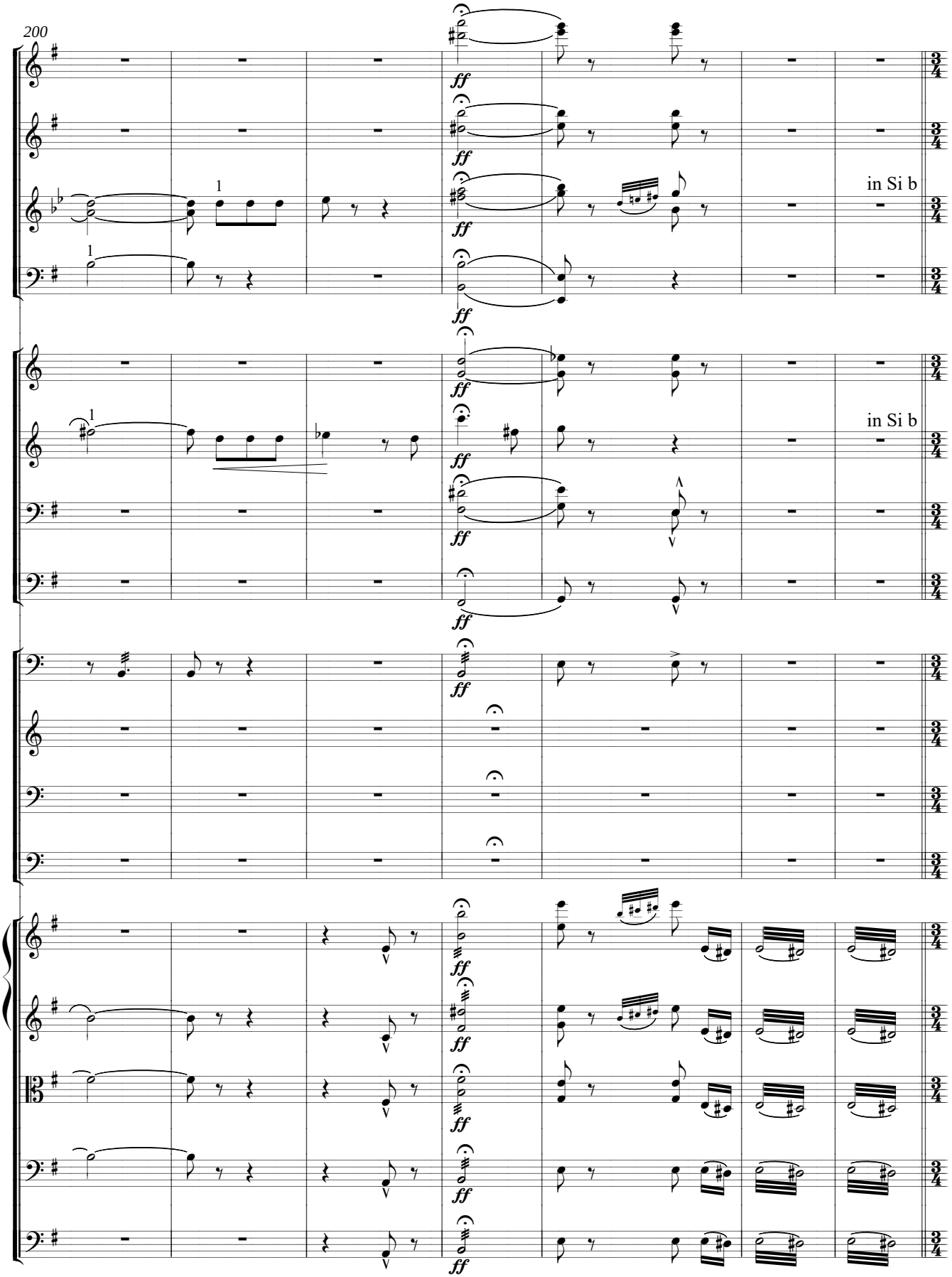
200
in Si b
in Si b

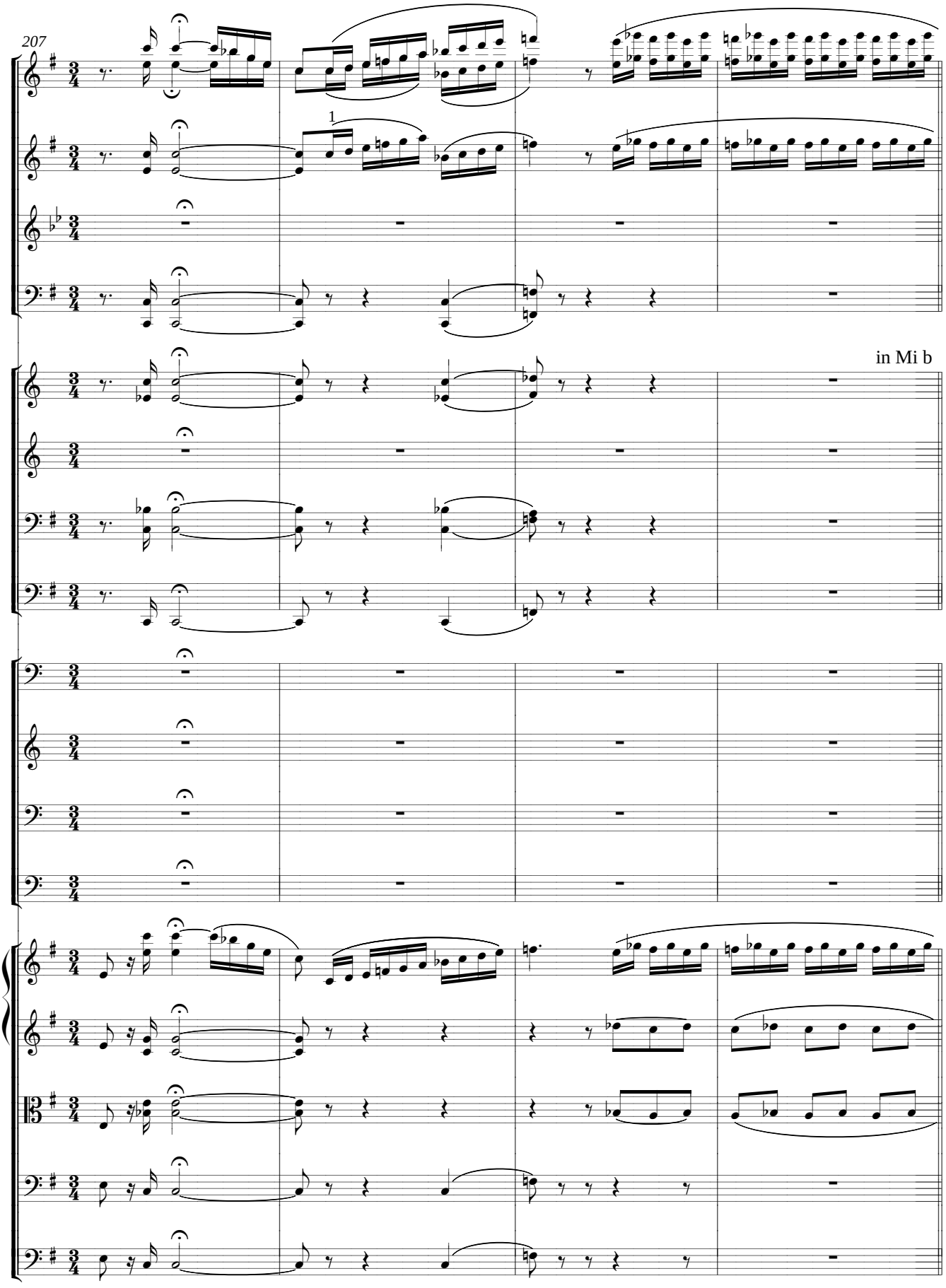
207
1
in Mi b

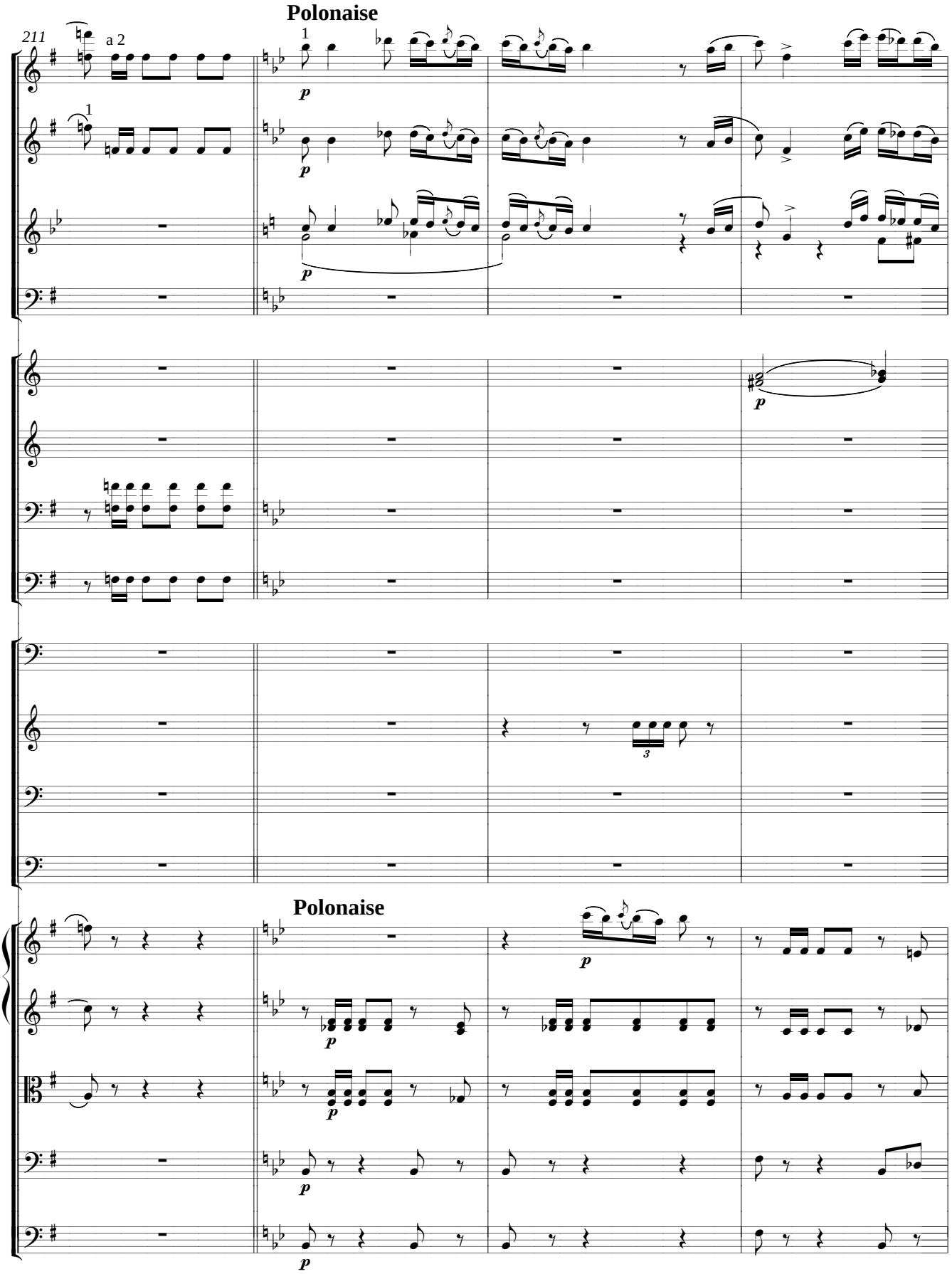
Polonaise
211
a 2
1
p
3
Polonaise
p

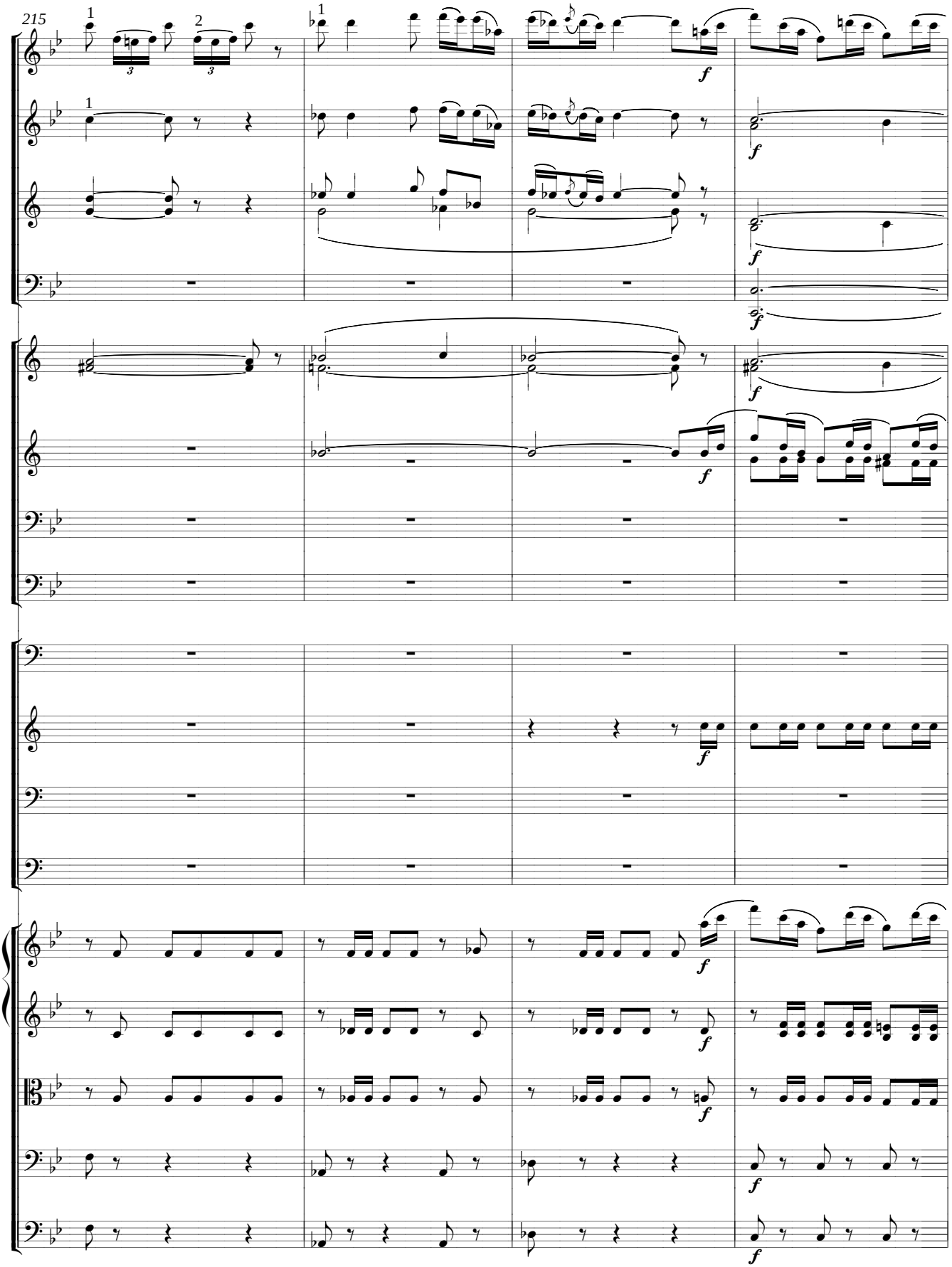
215
1
2
3
f

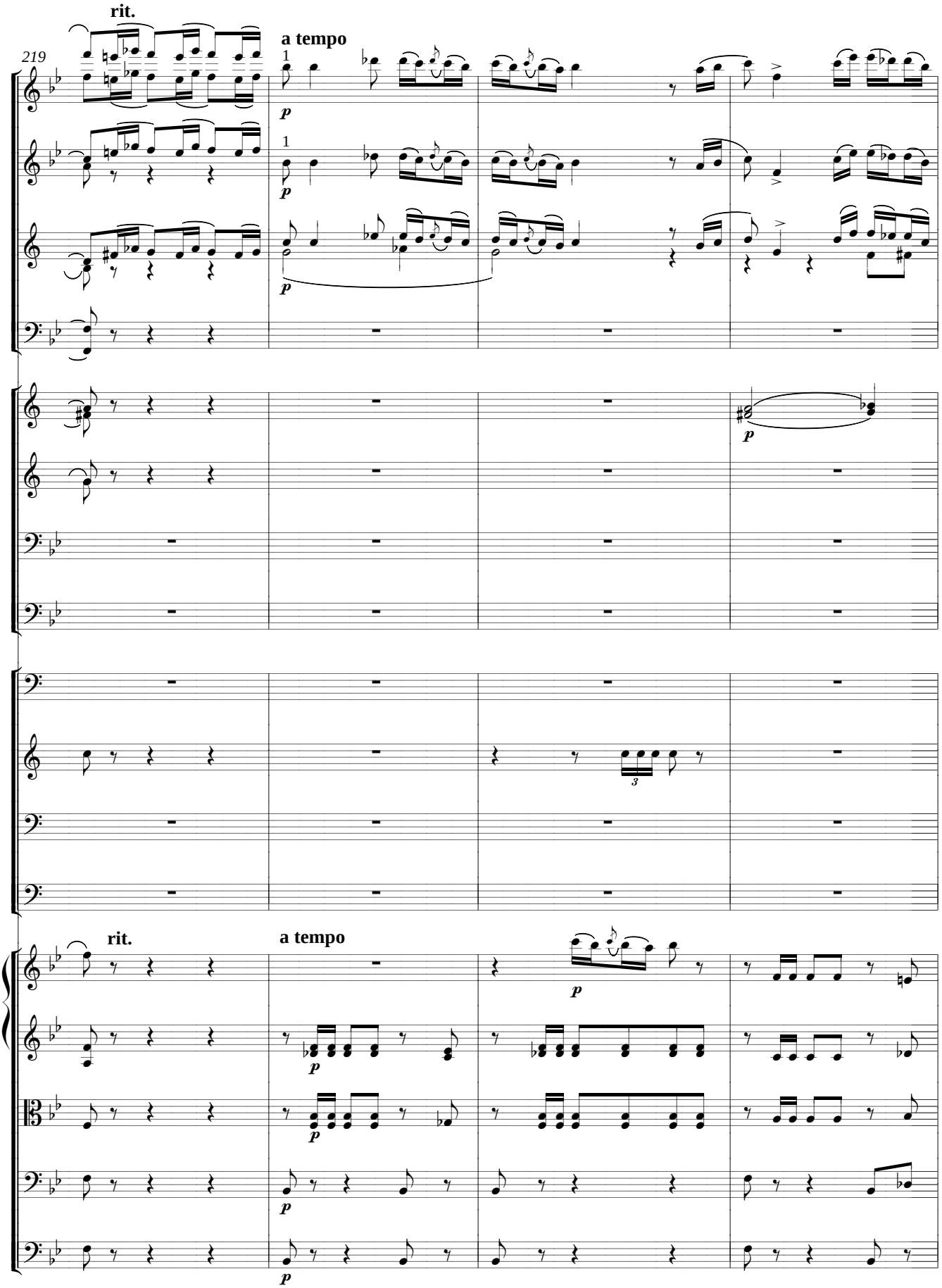
rit.
a tempo
219
1
p
3
rit.
a tempo
p

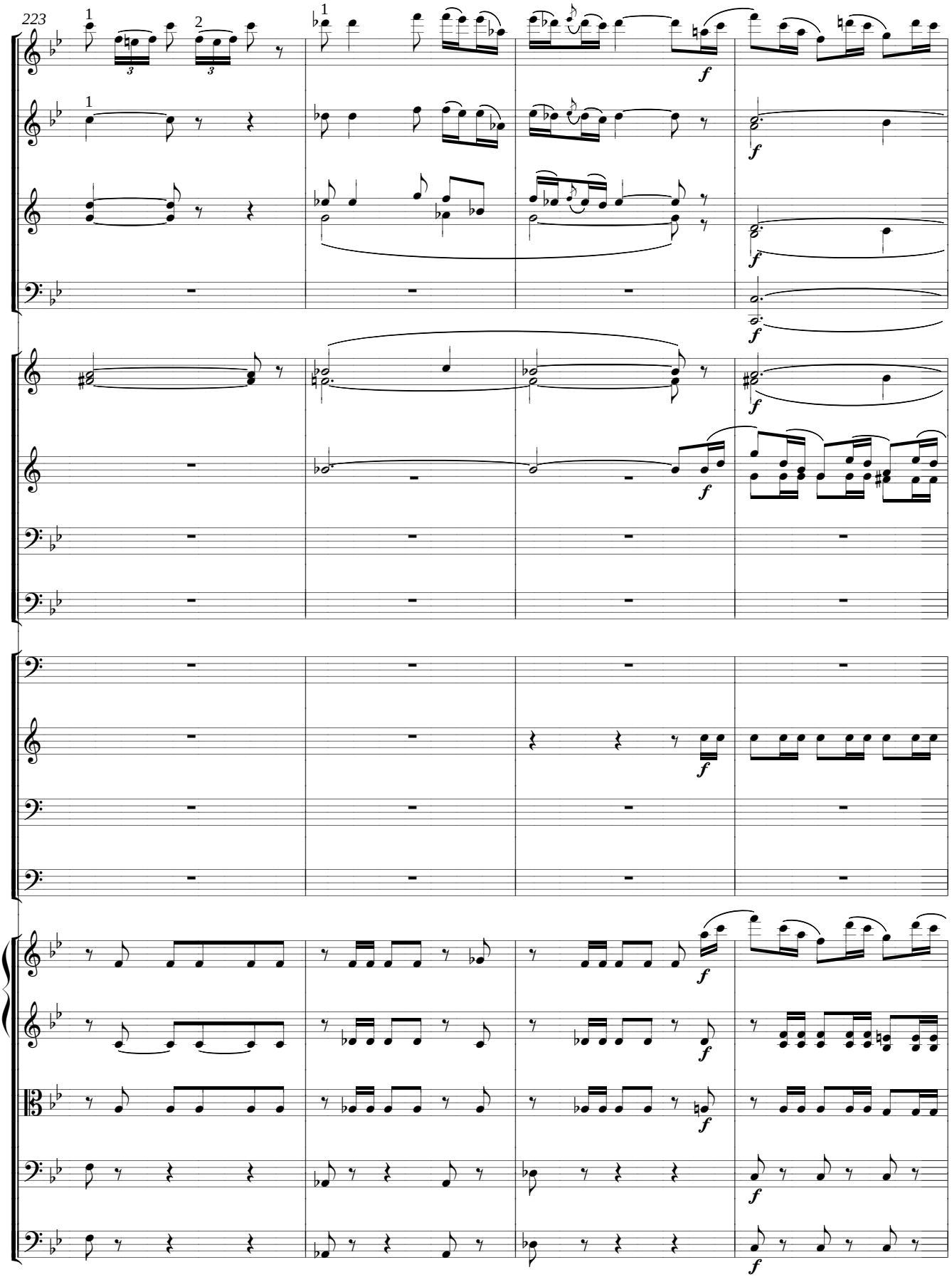
223
1
2
3
f

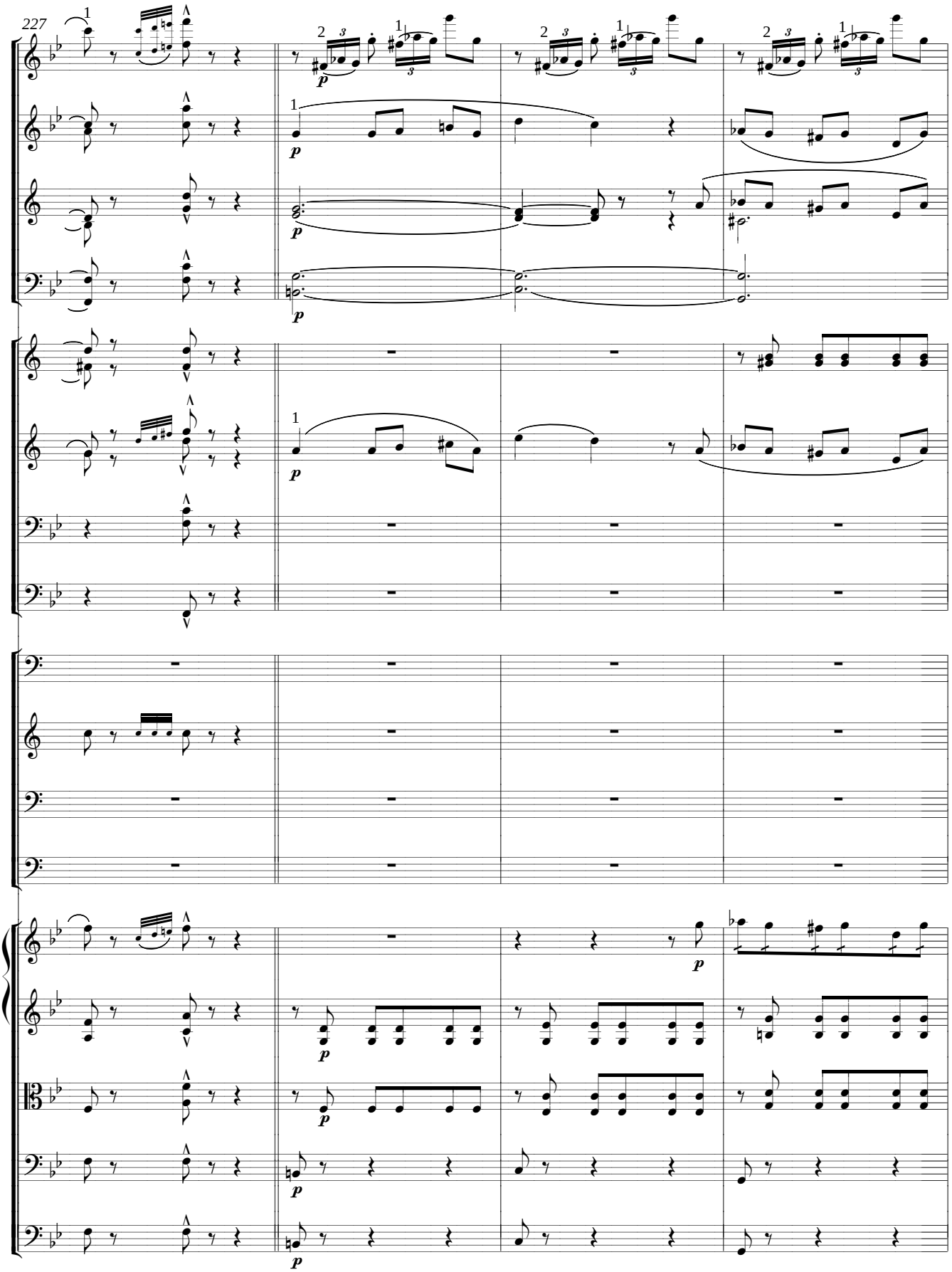
227
p

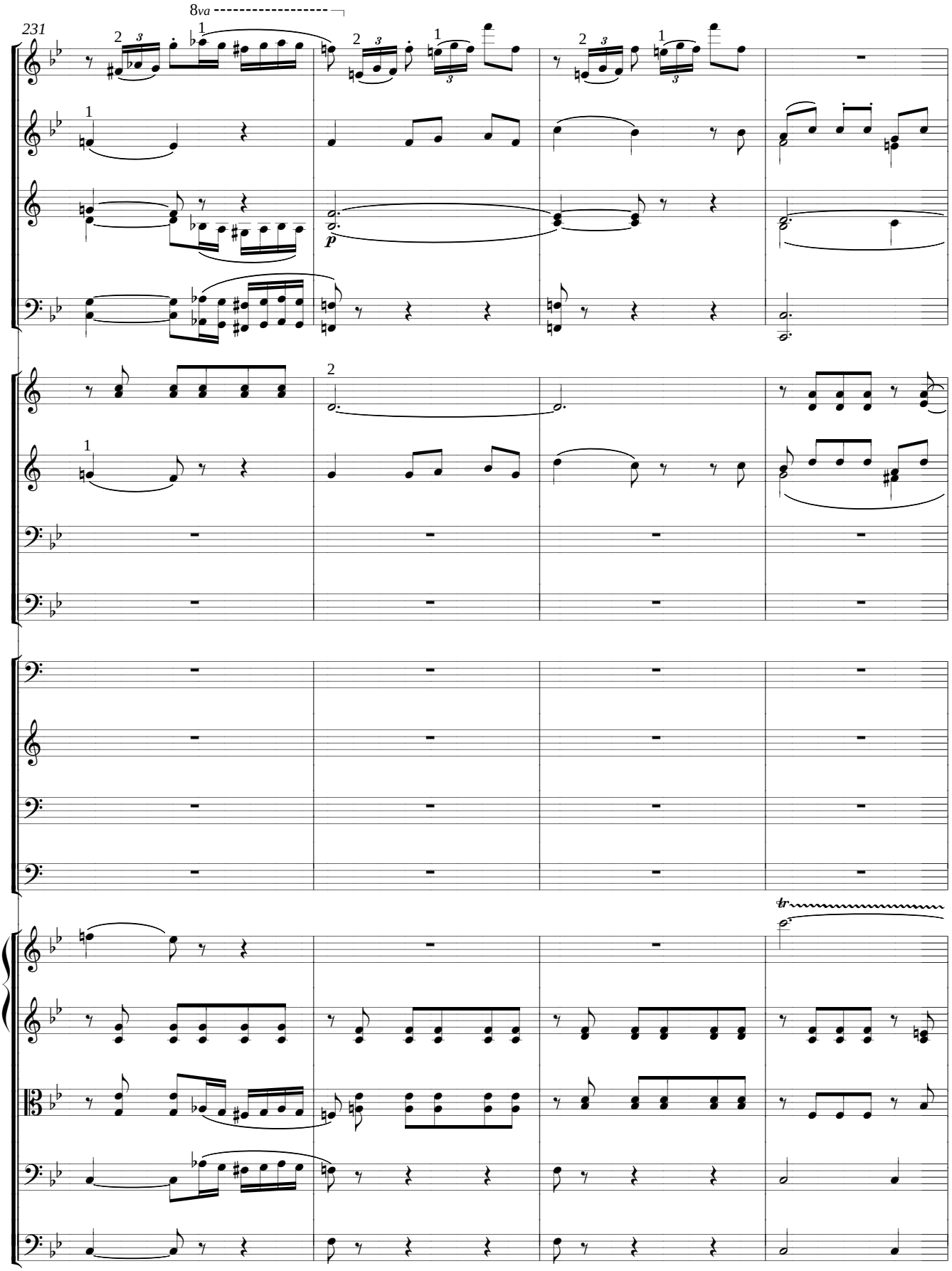
231
8va
p
tr

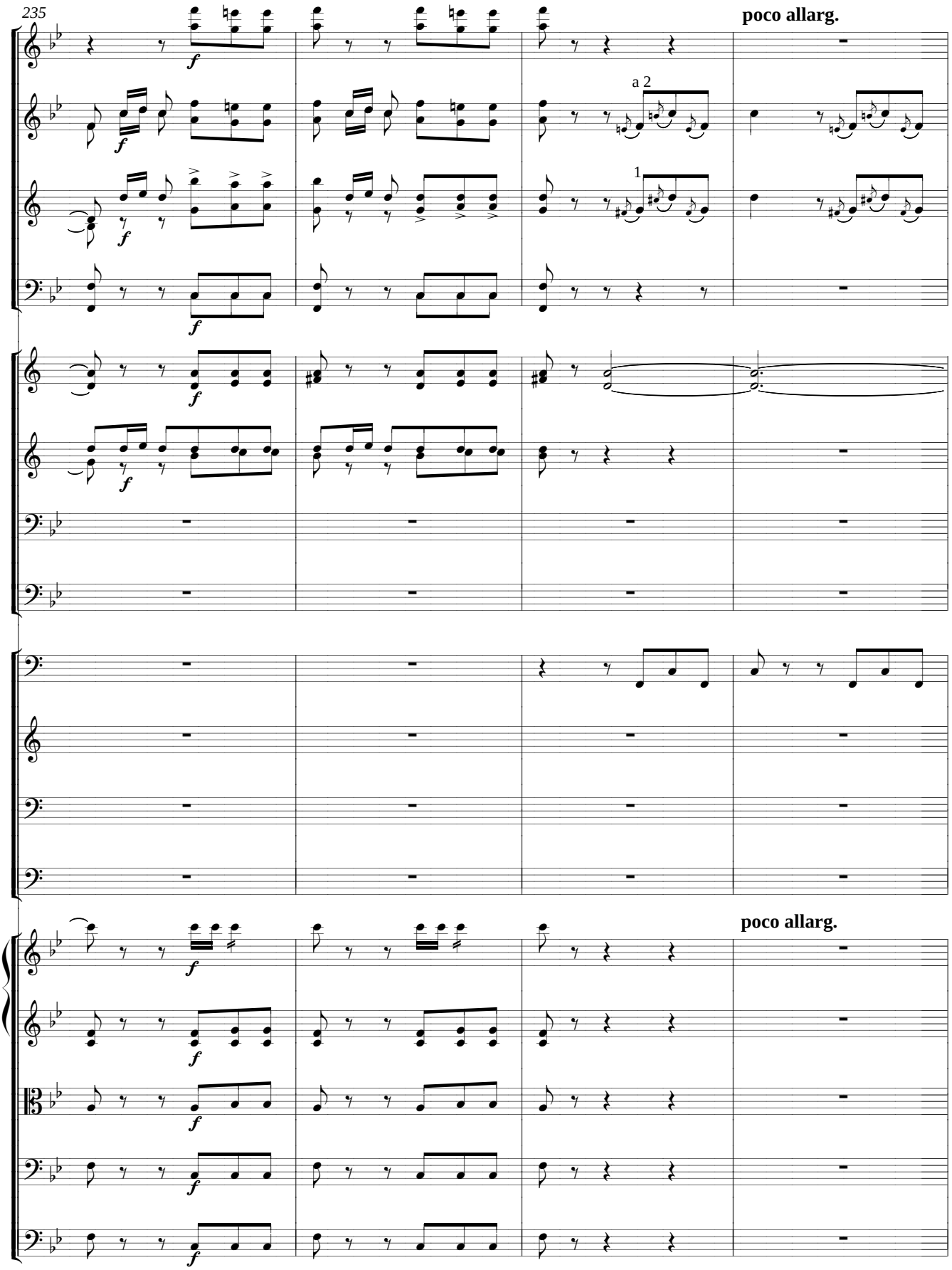
235
poco allarg.
a 2
1
poco allarg.

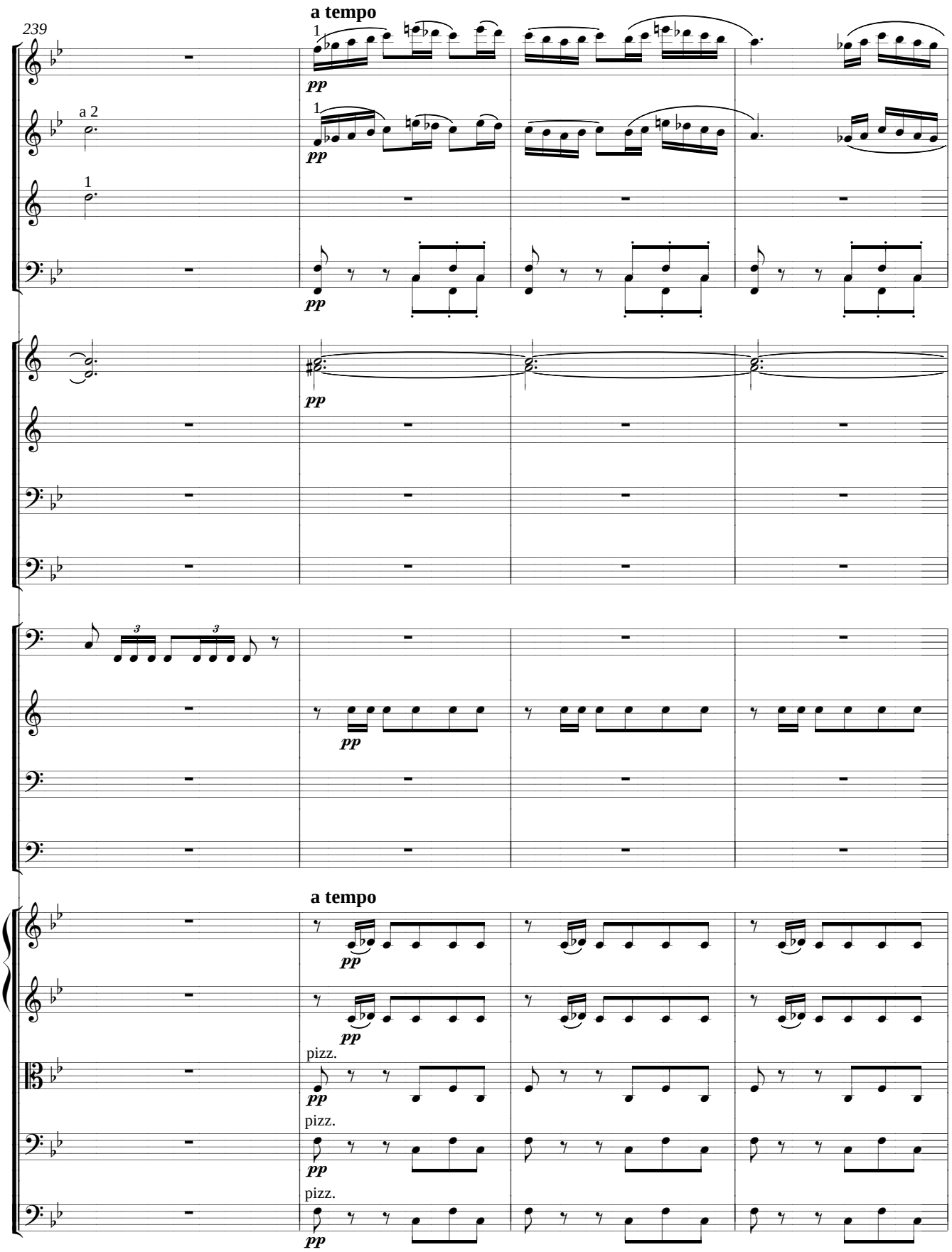
239
a tempo
1
pp
a 2
1
pp
1
pp
pp
3
3
pp
a tempo
pp
pp
pizz.
pp
pizz.
pp
pizz.
pp

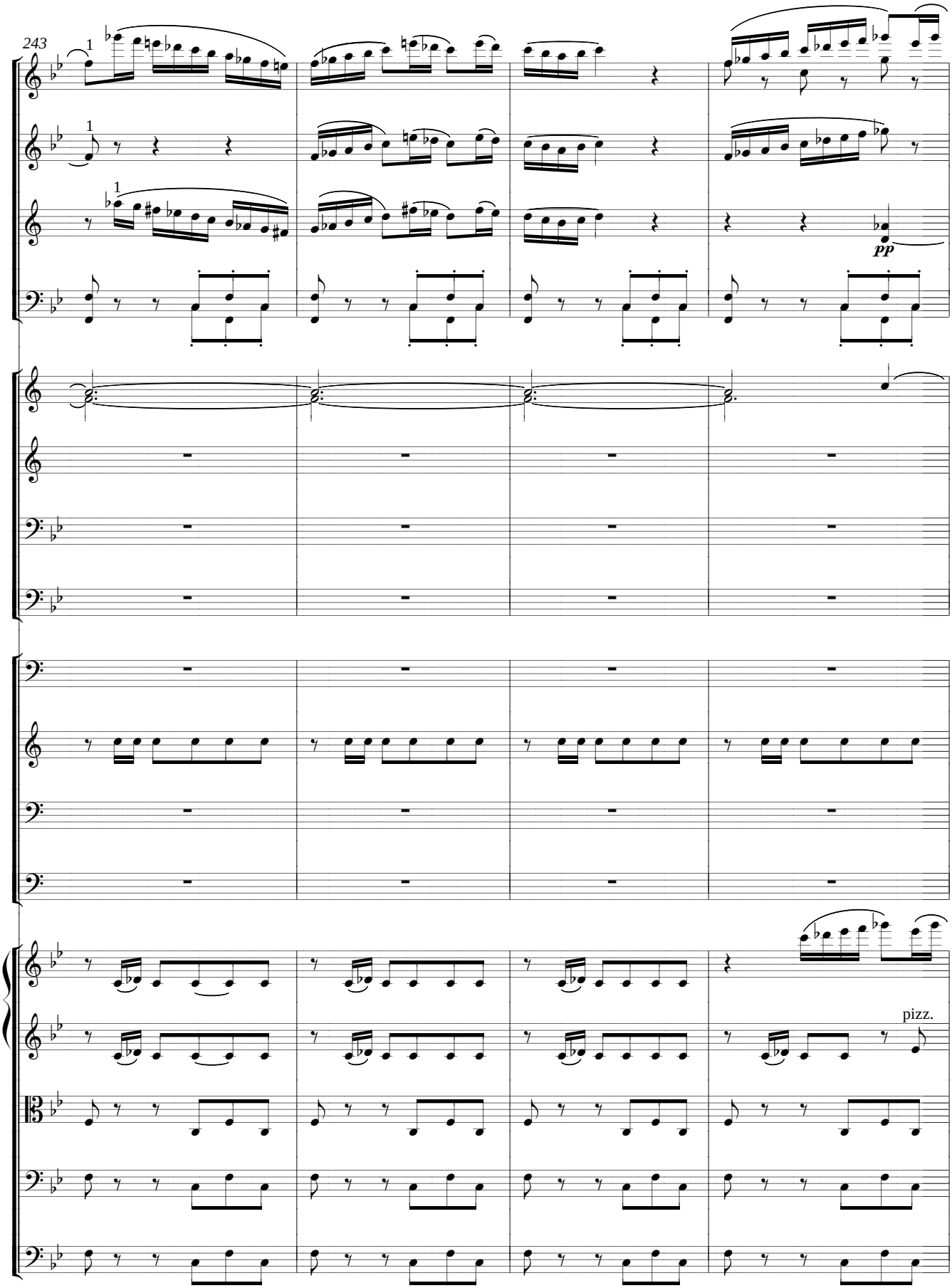
243
1
1
1
pp
pizz.

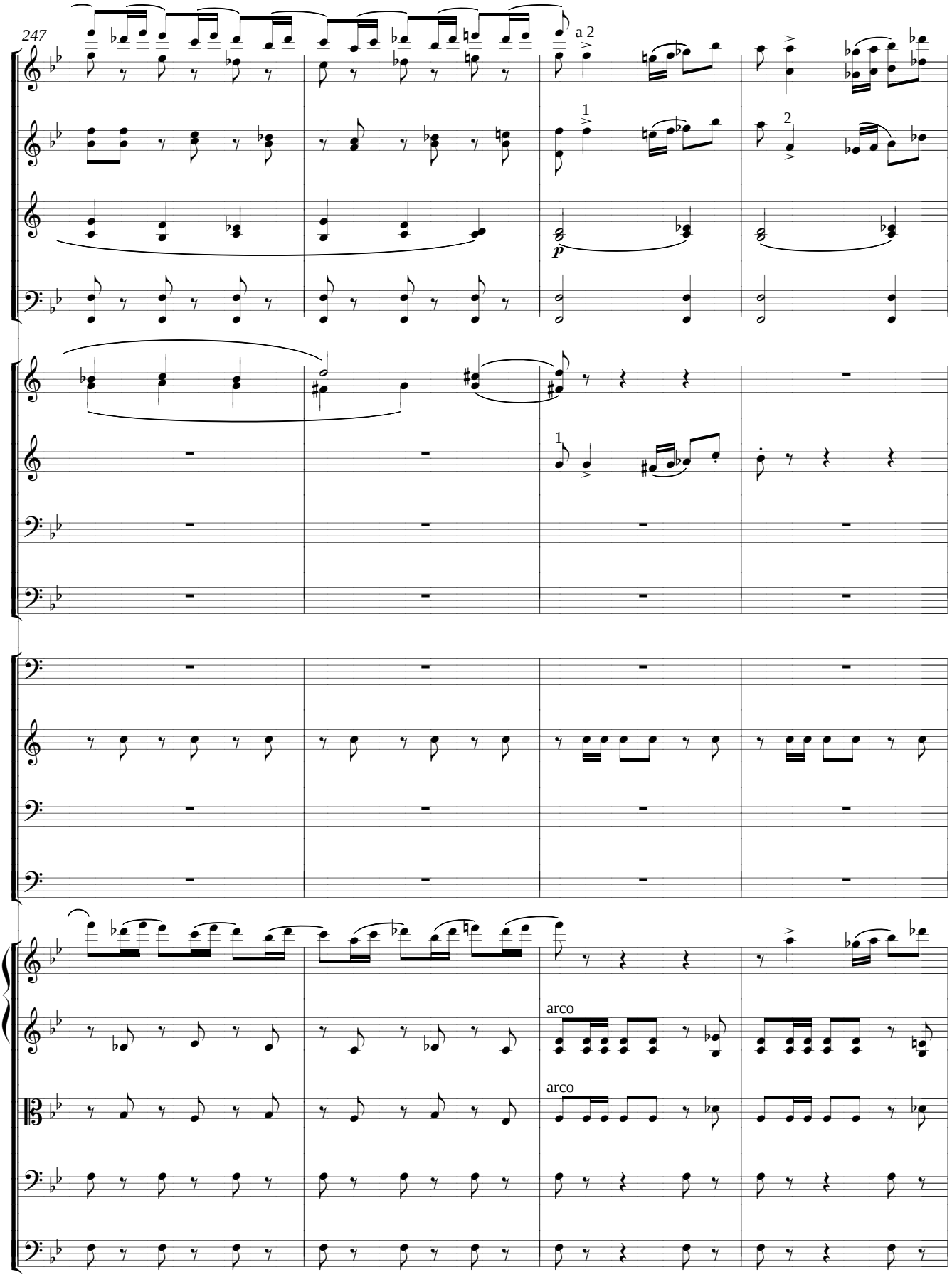
247
a 2
1
2
p
1
arco
arco

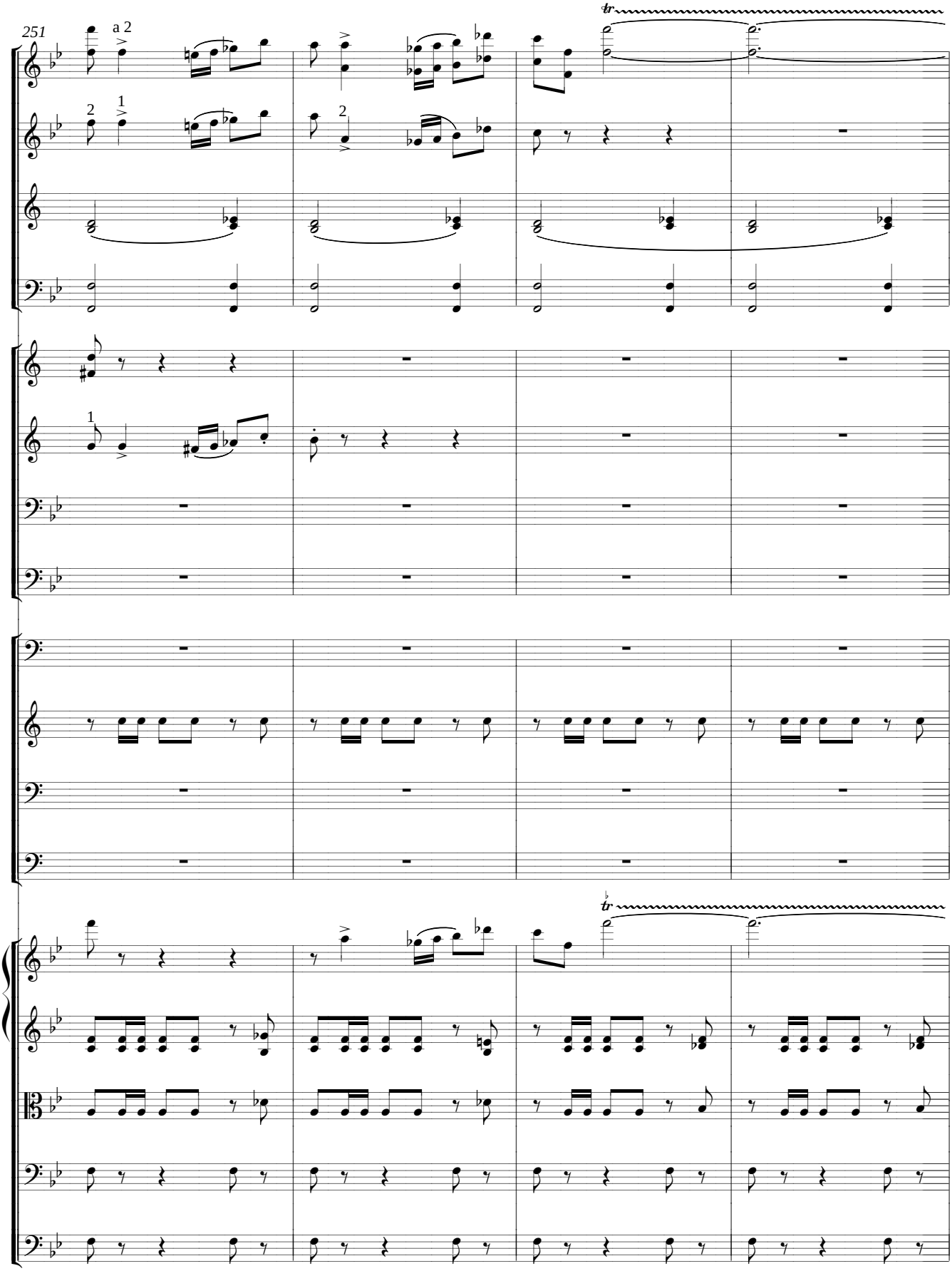
251
a 2
tr
tr

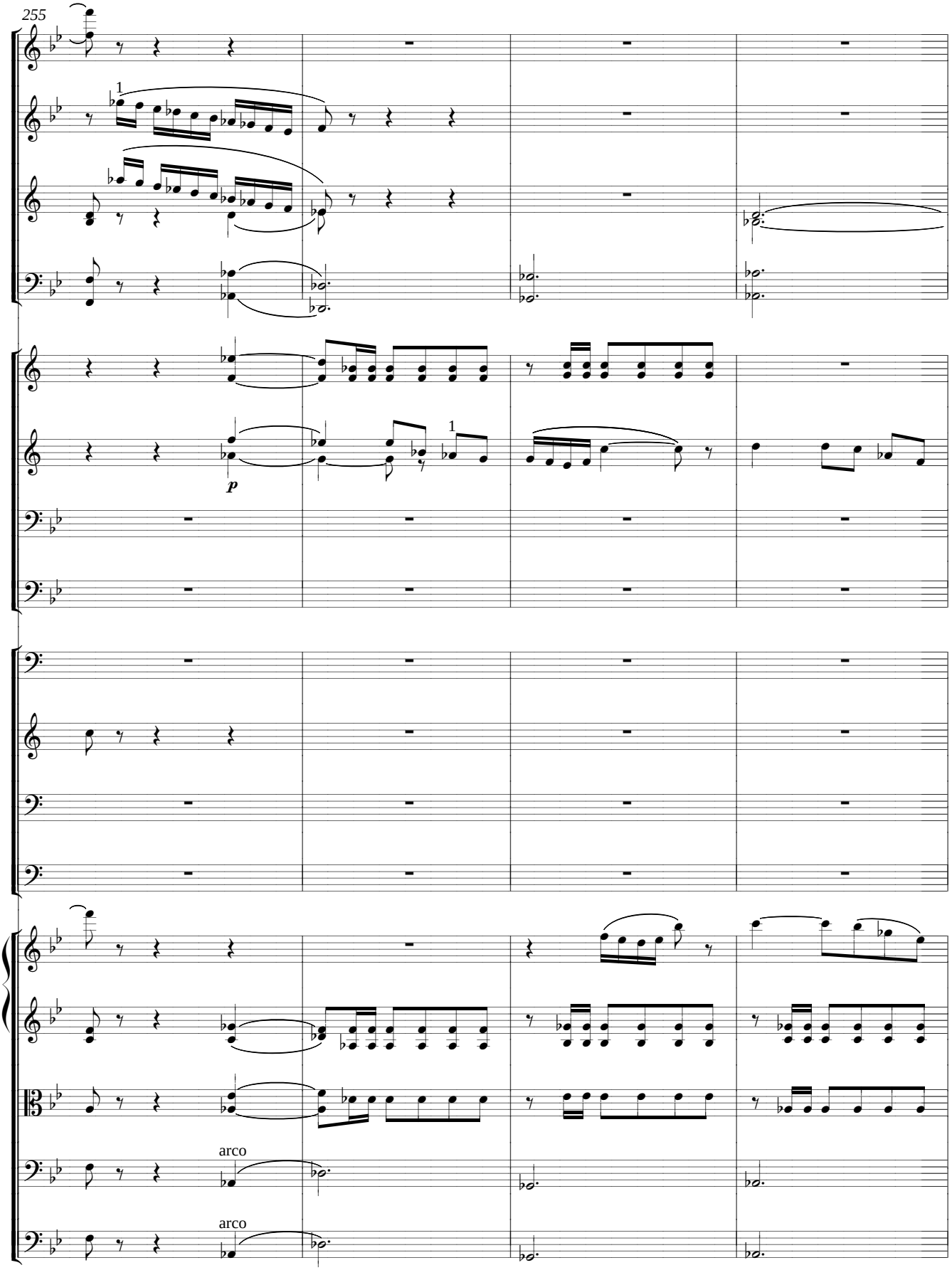
255
1
p
1
arco
arco

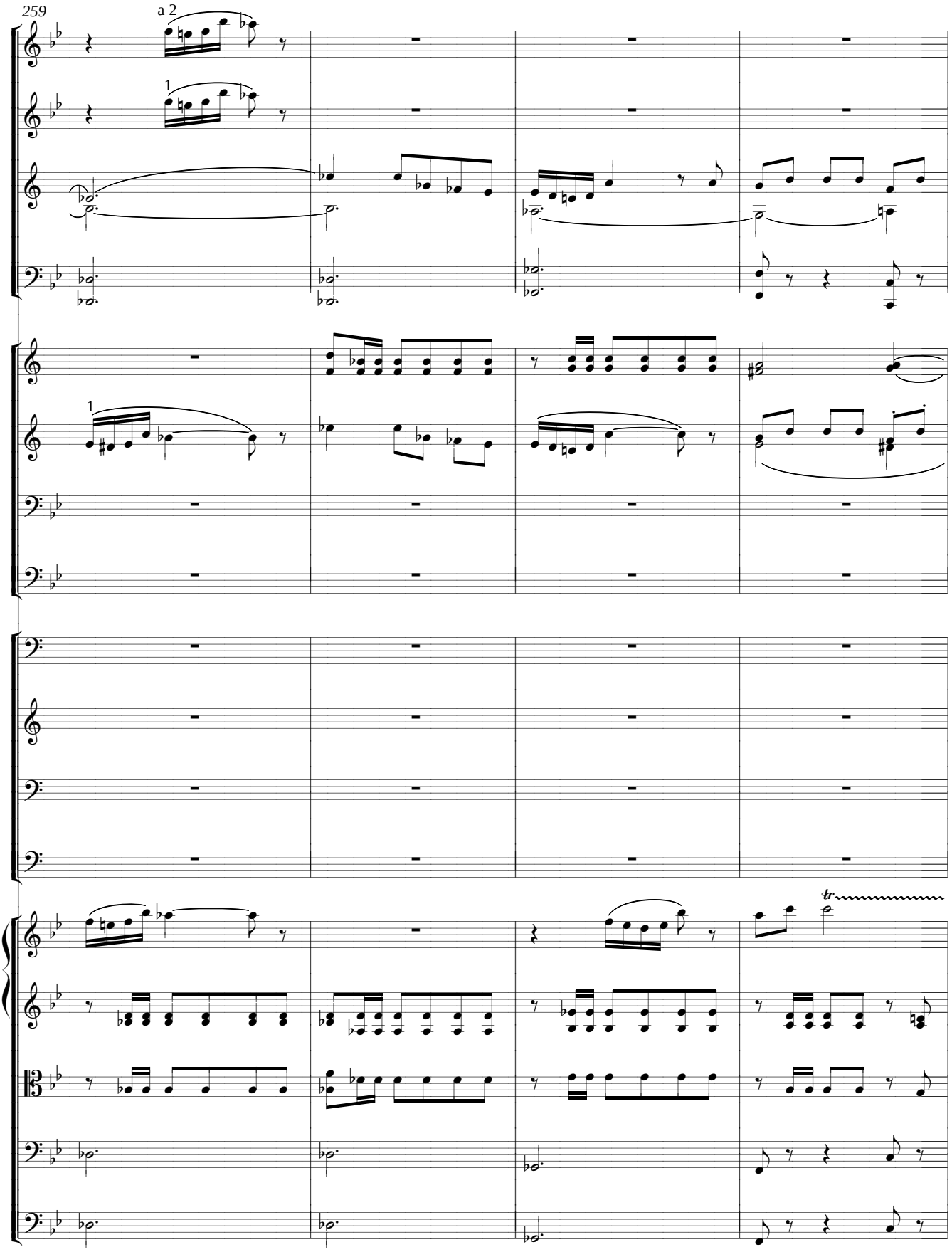
259
a 2
1
1
tr

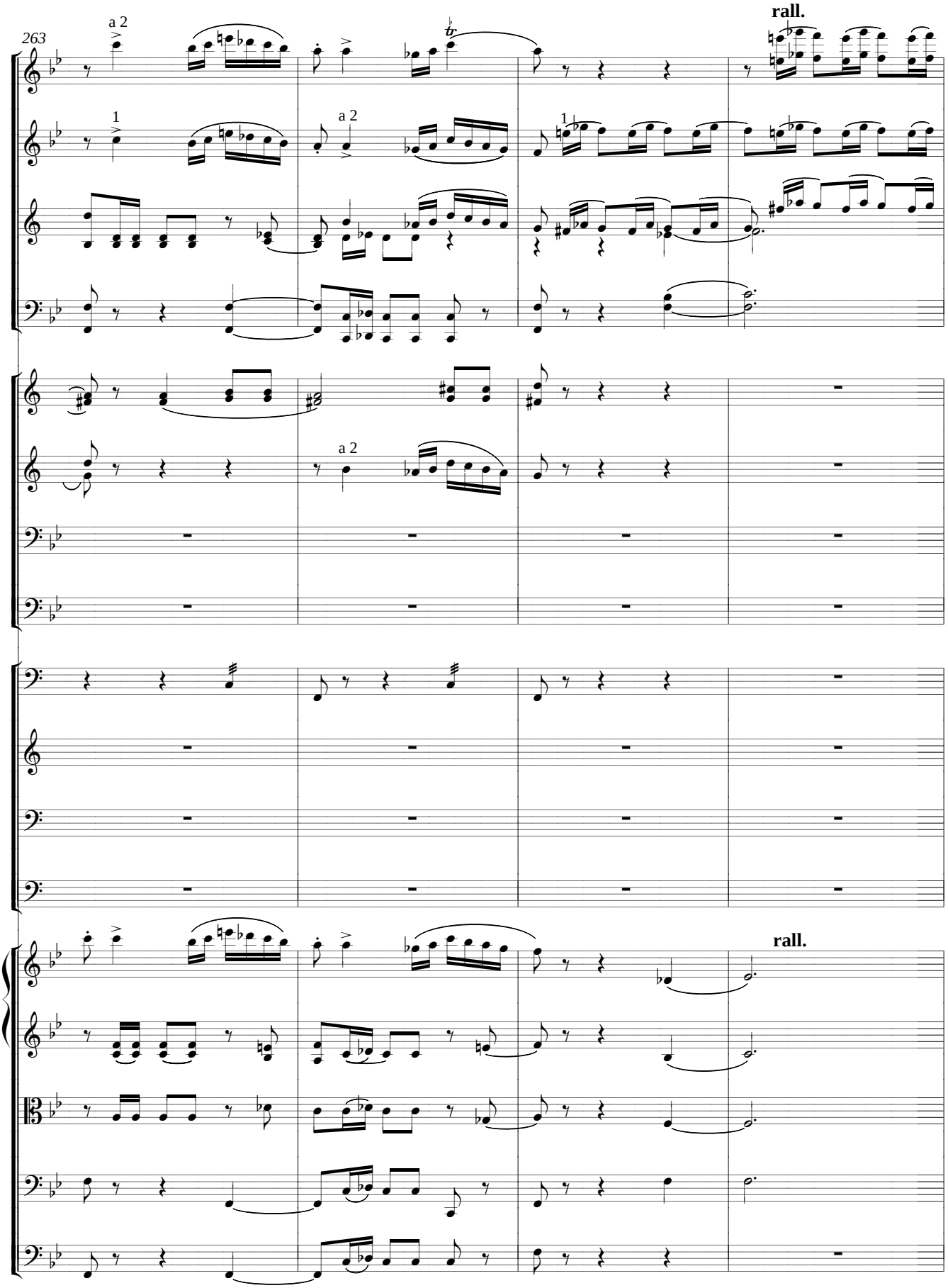
263
a 2
1
a 2
tr
1
rall.
a 2
rall.

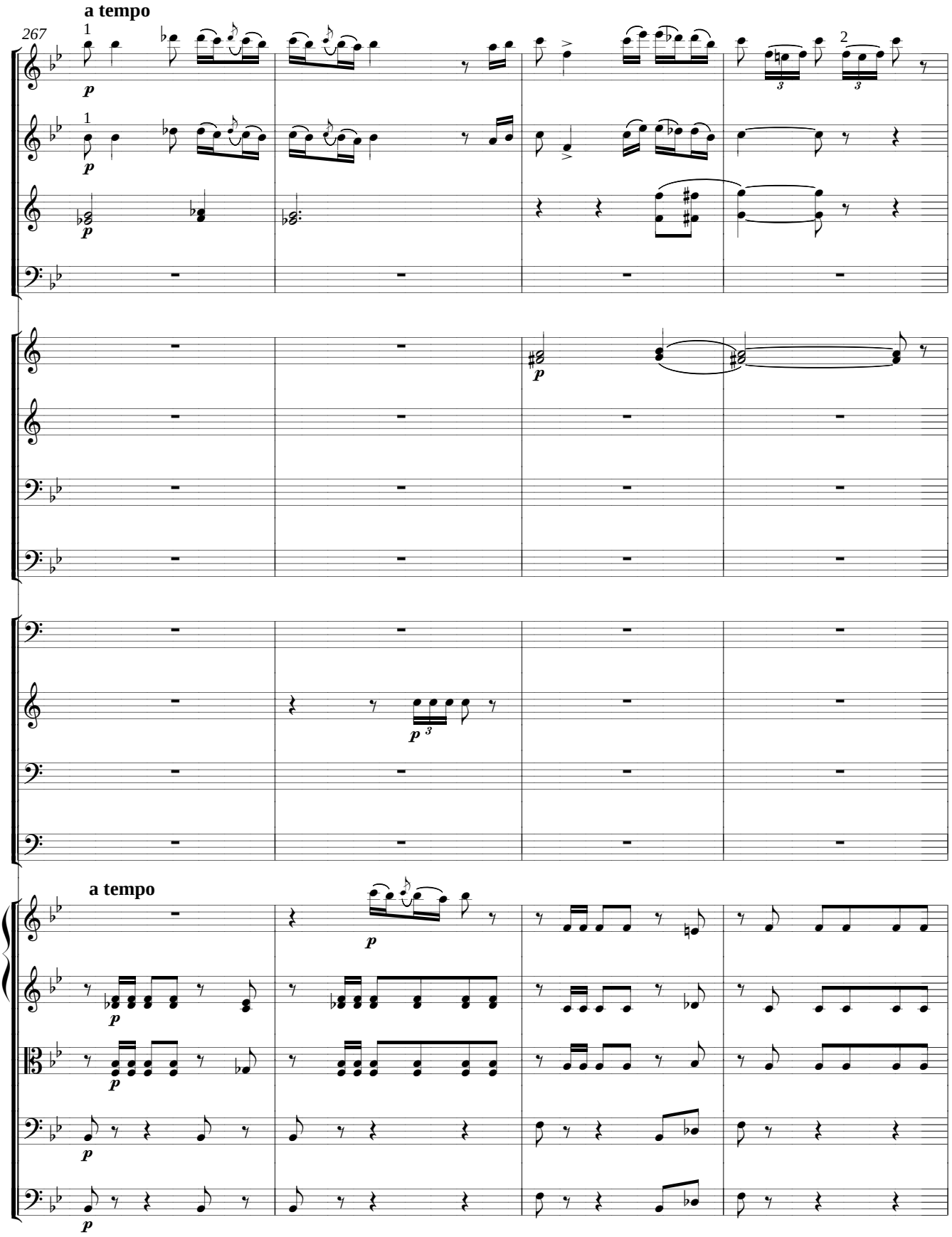
a tempo
267
a tempo

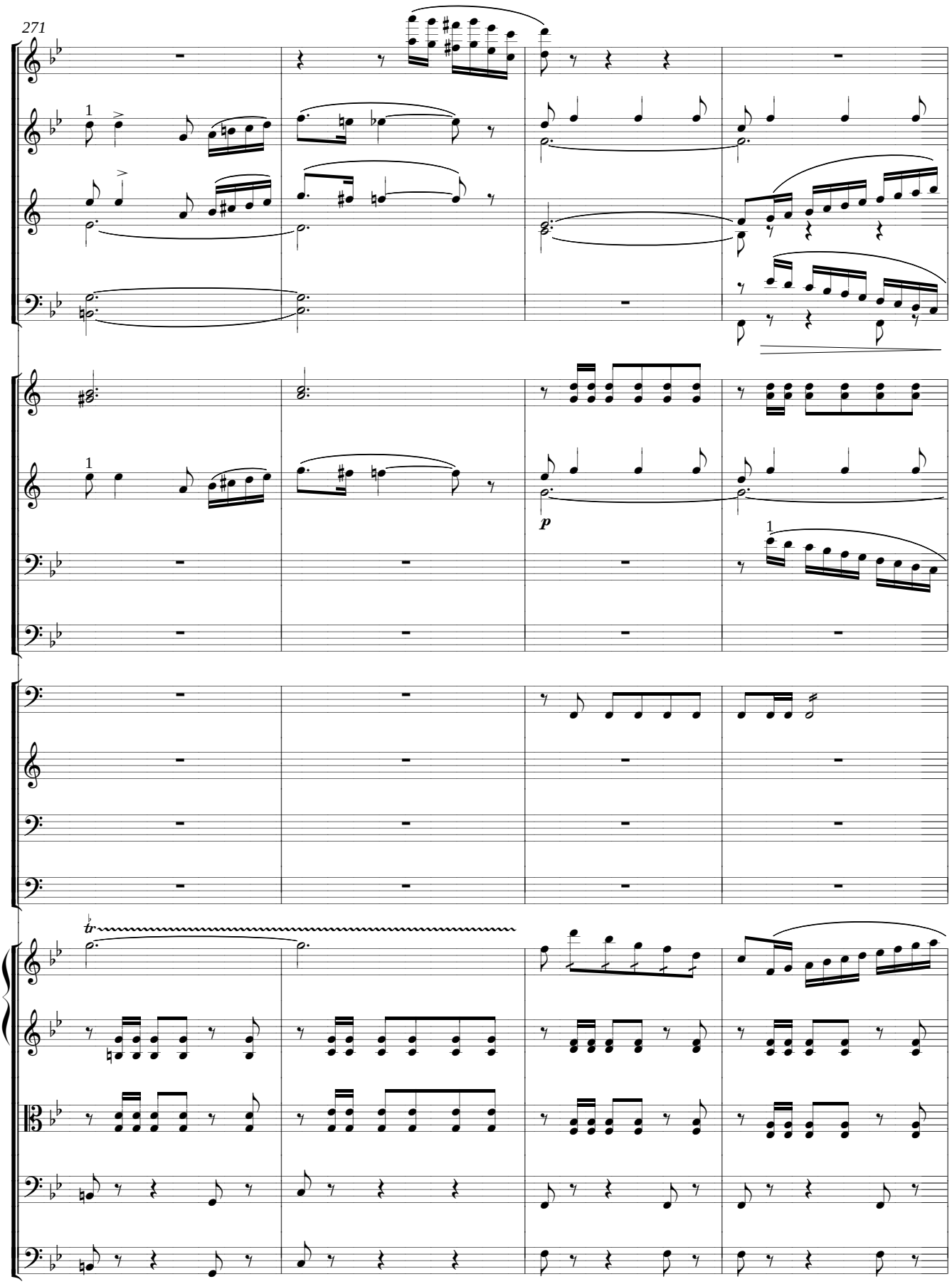
271
1
1
p
1
tr

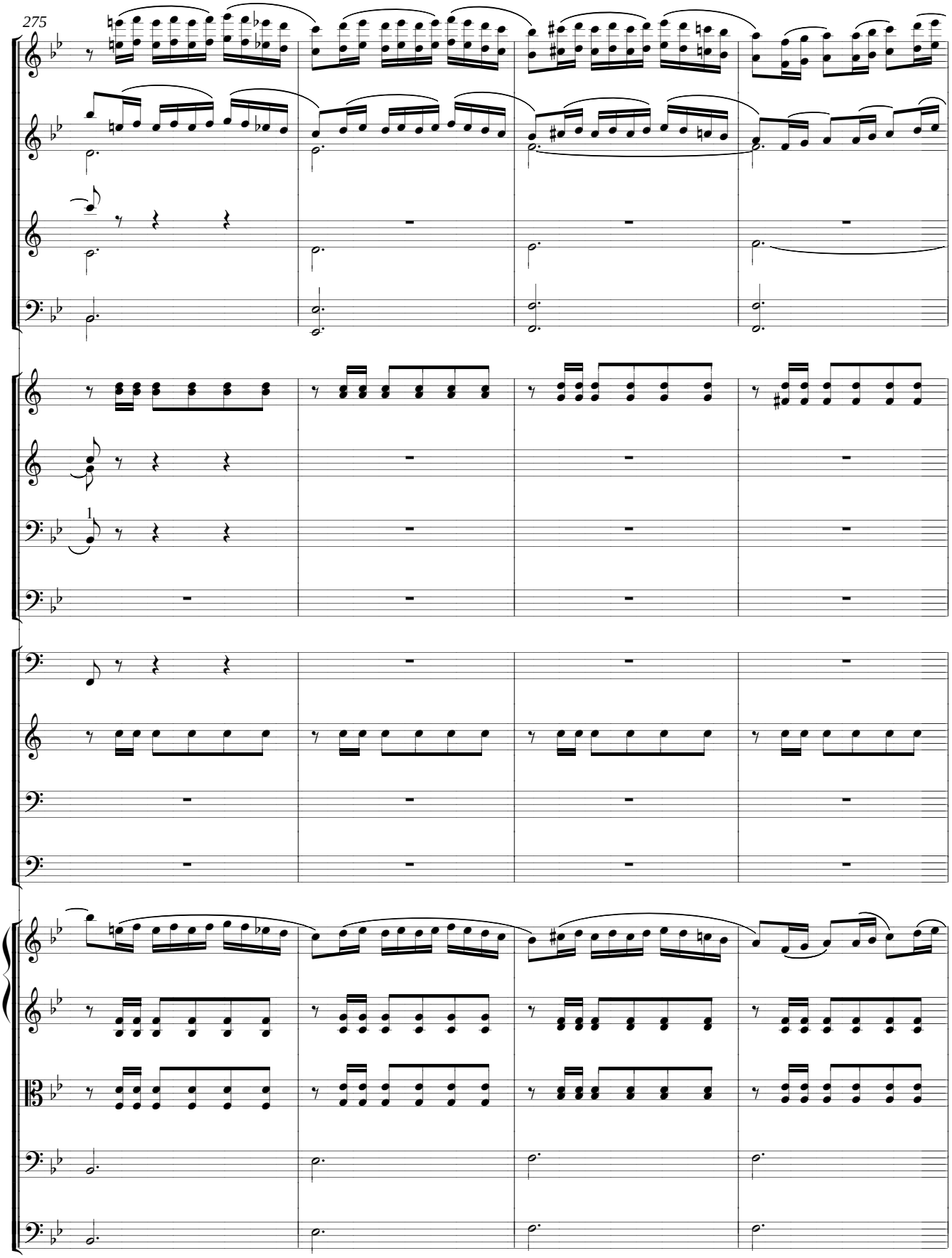
275
1

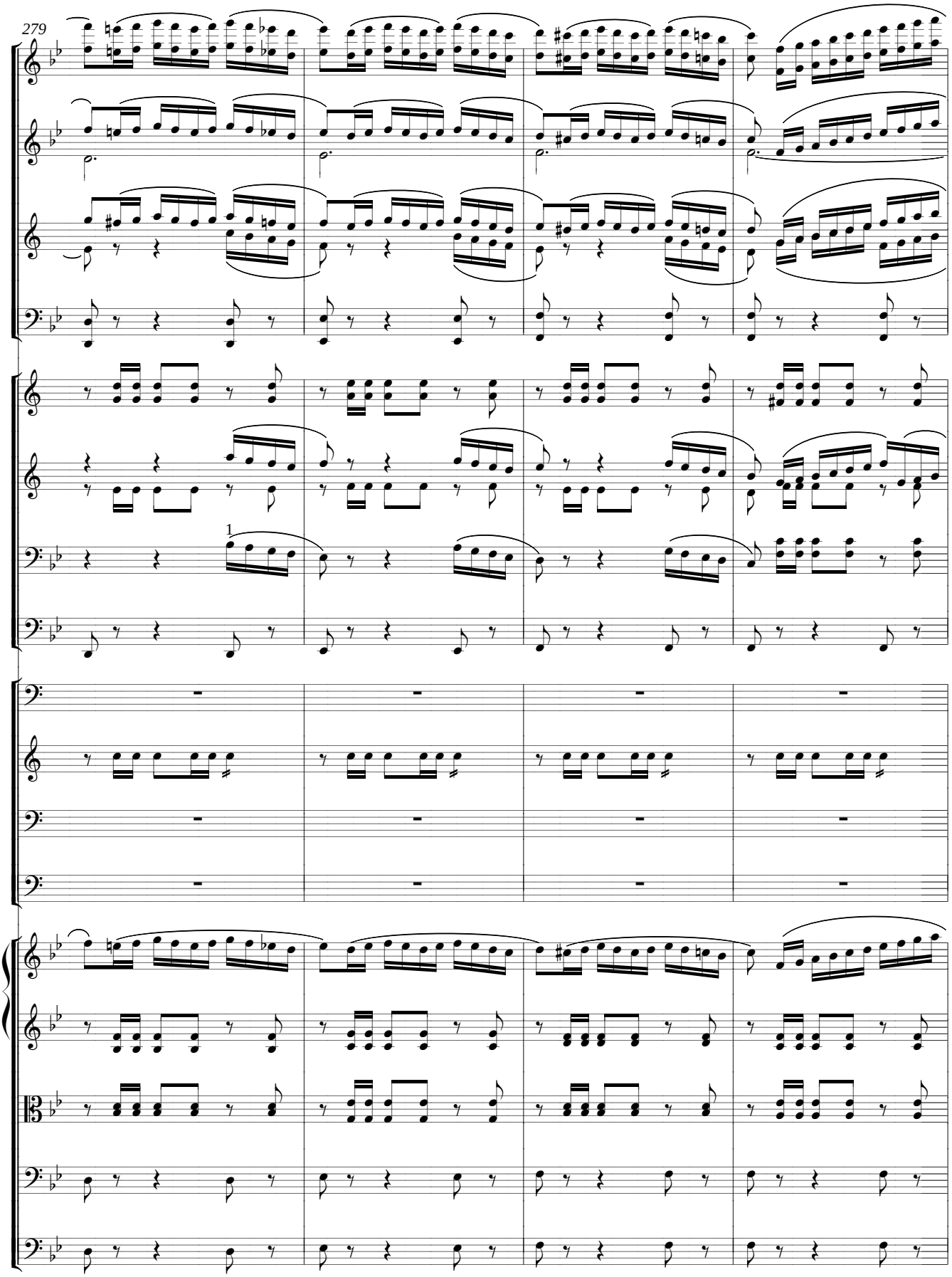
279
1

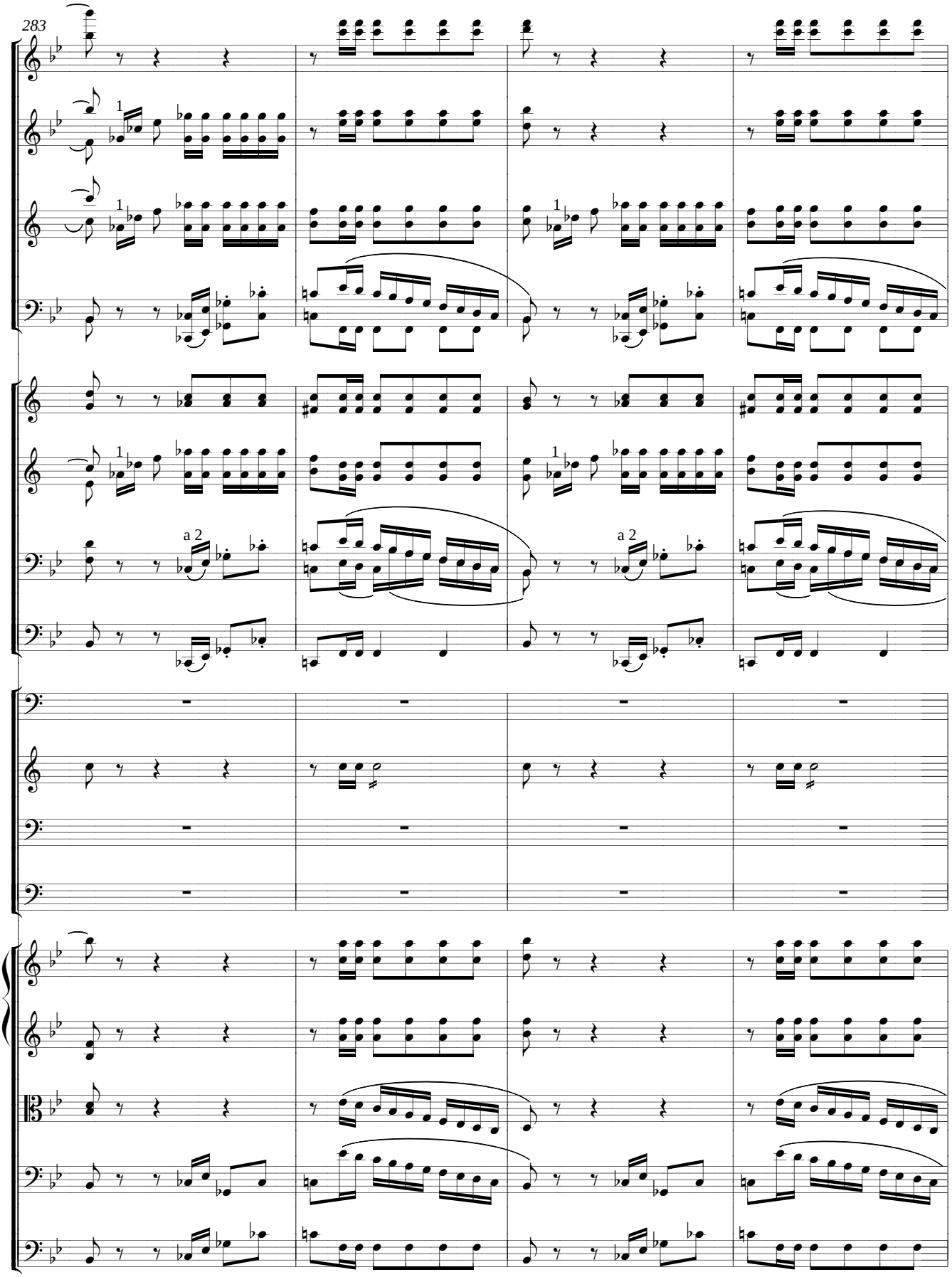
283
1
a 2

Marziale

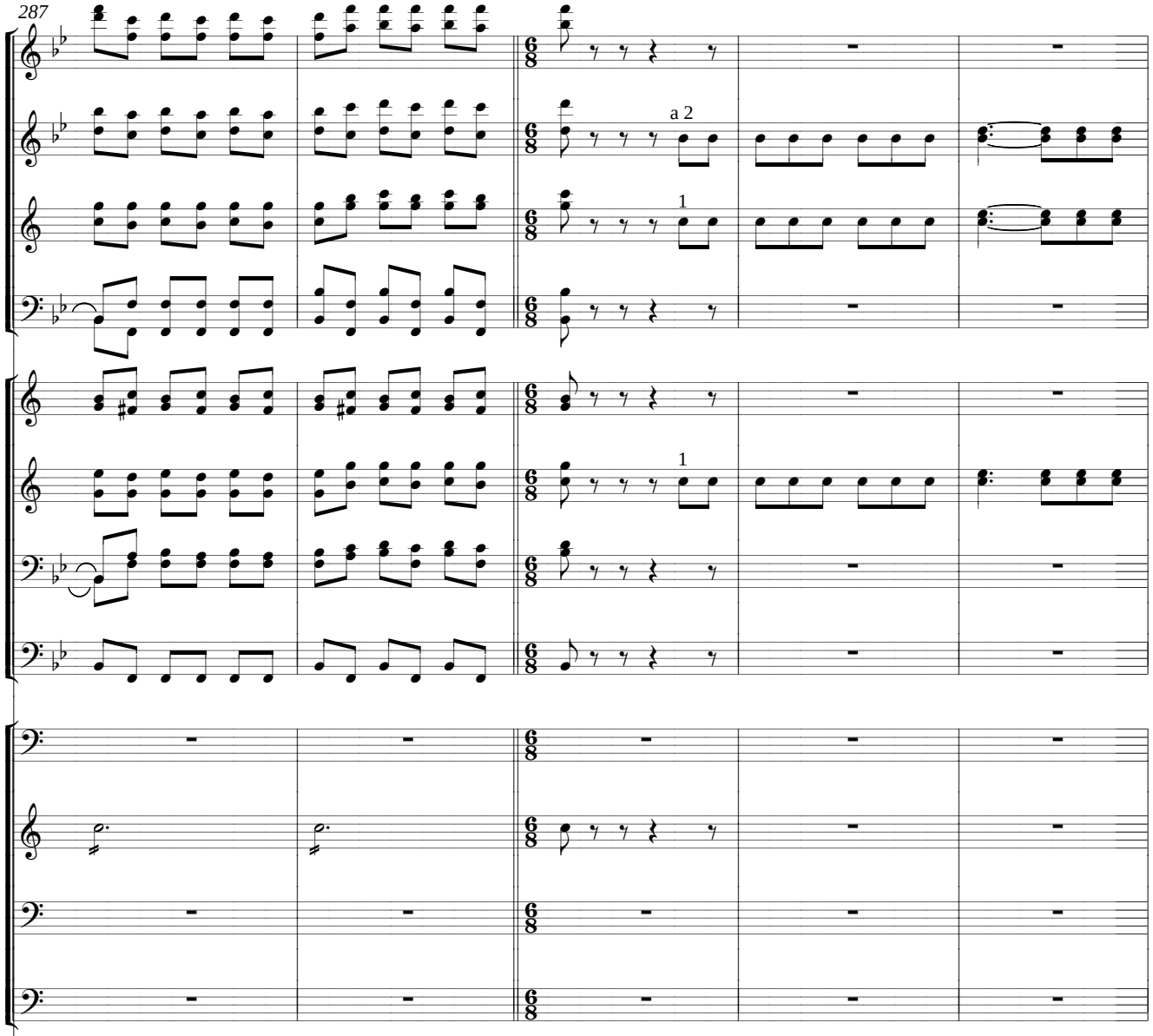

Marziale

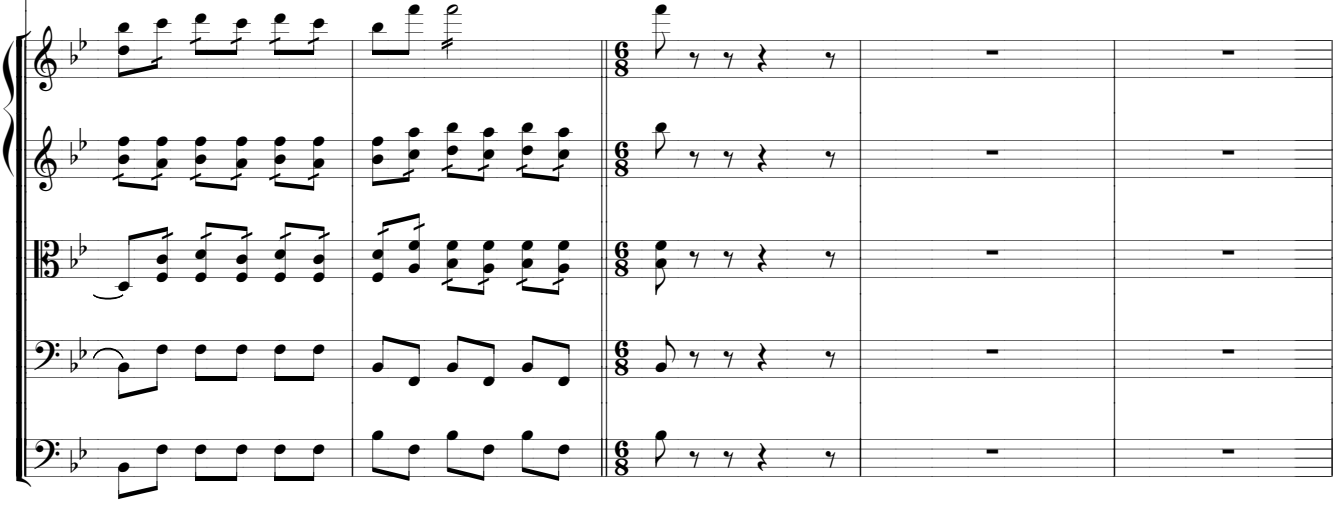

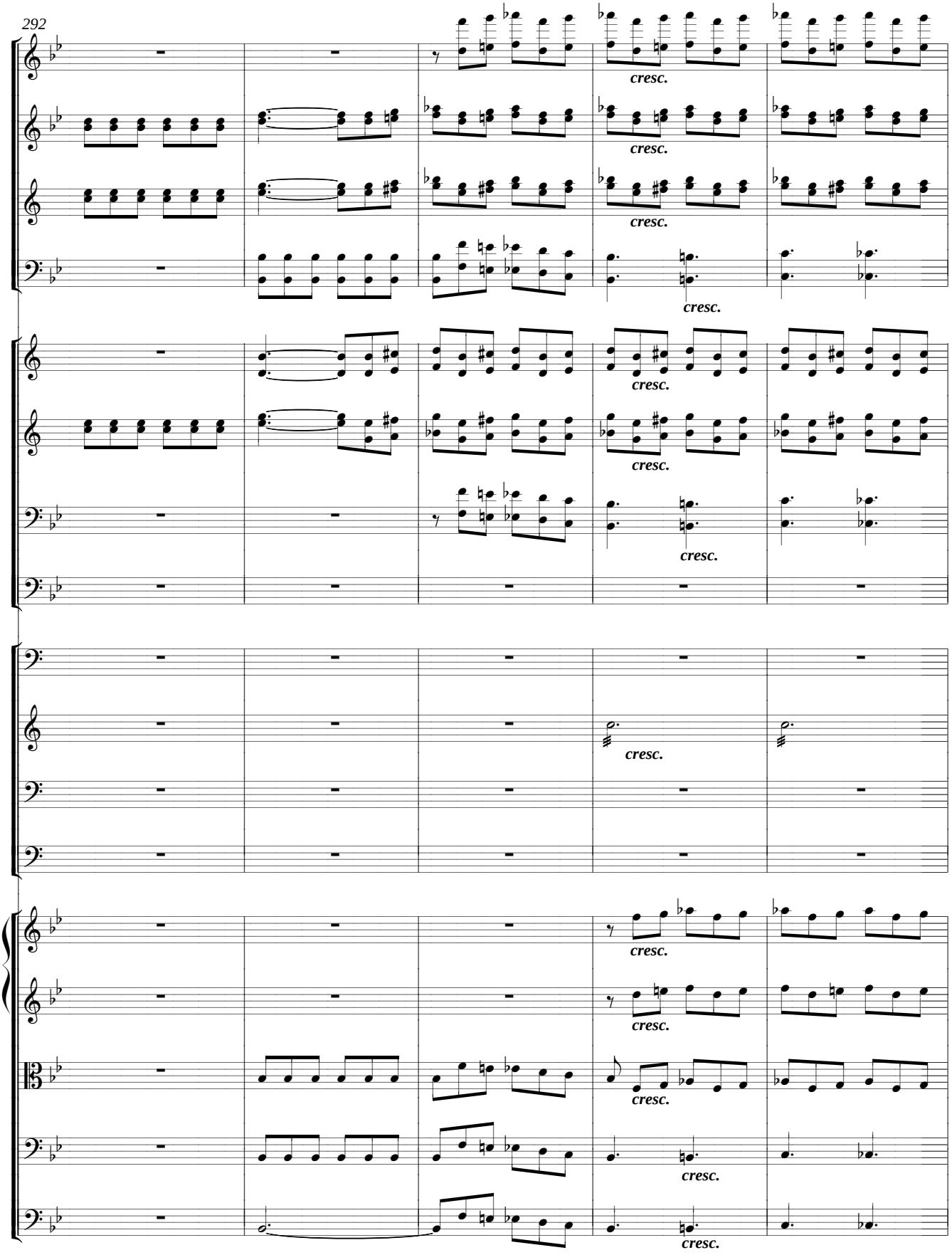
292
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.
cresc.

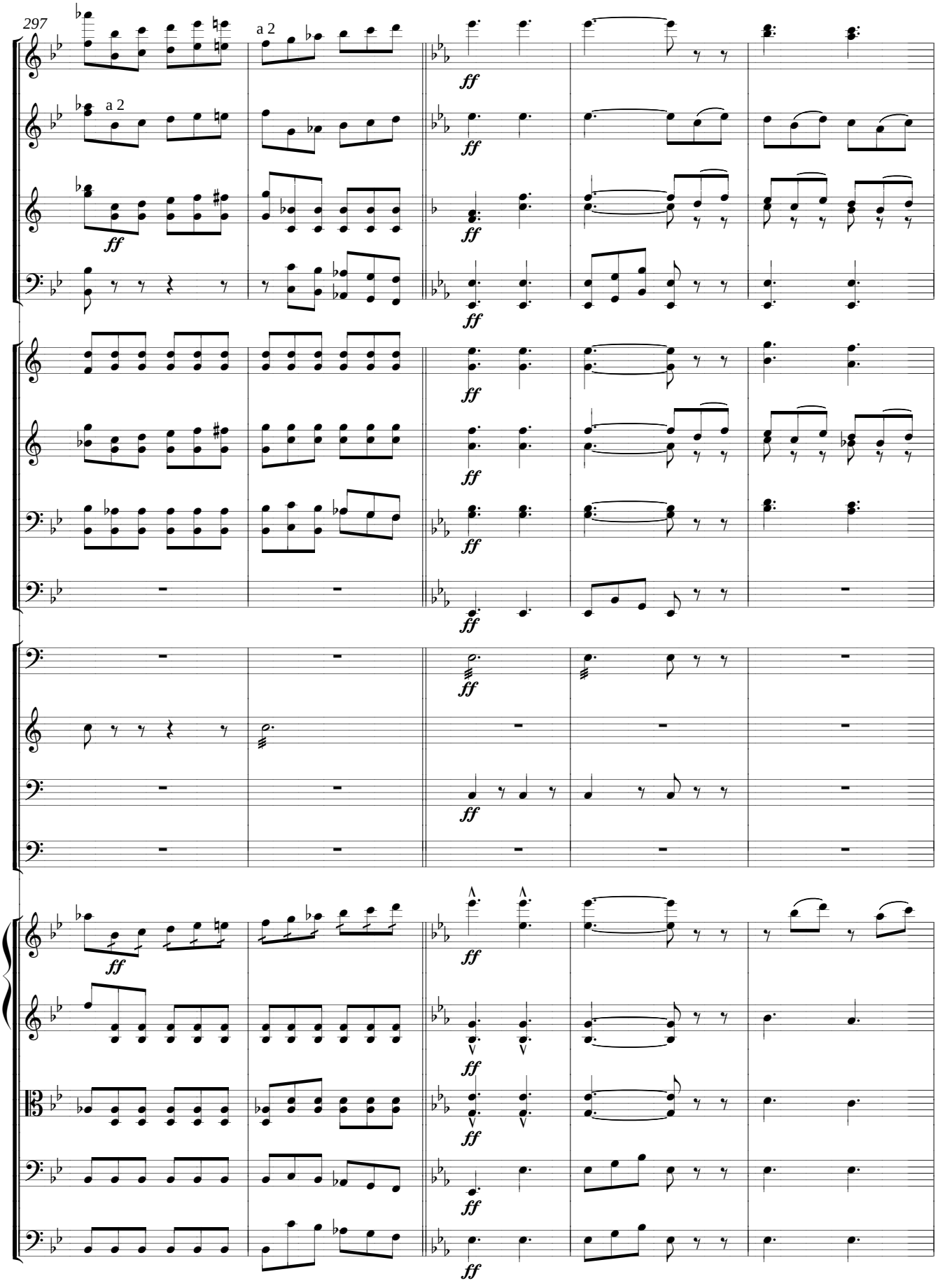
297
a 2
a 2
ff

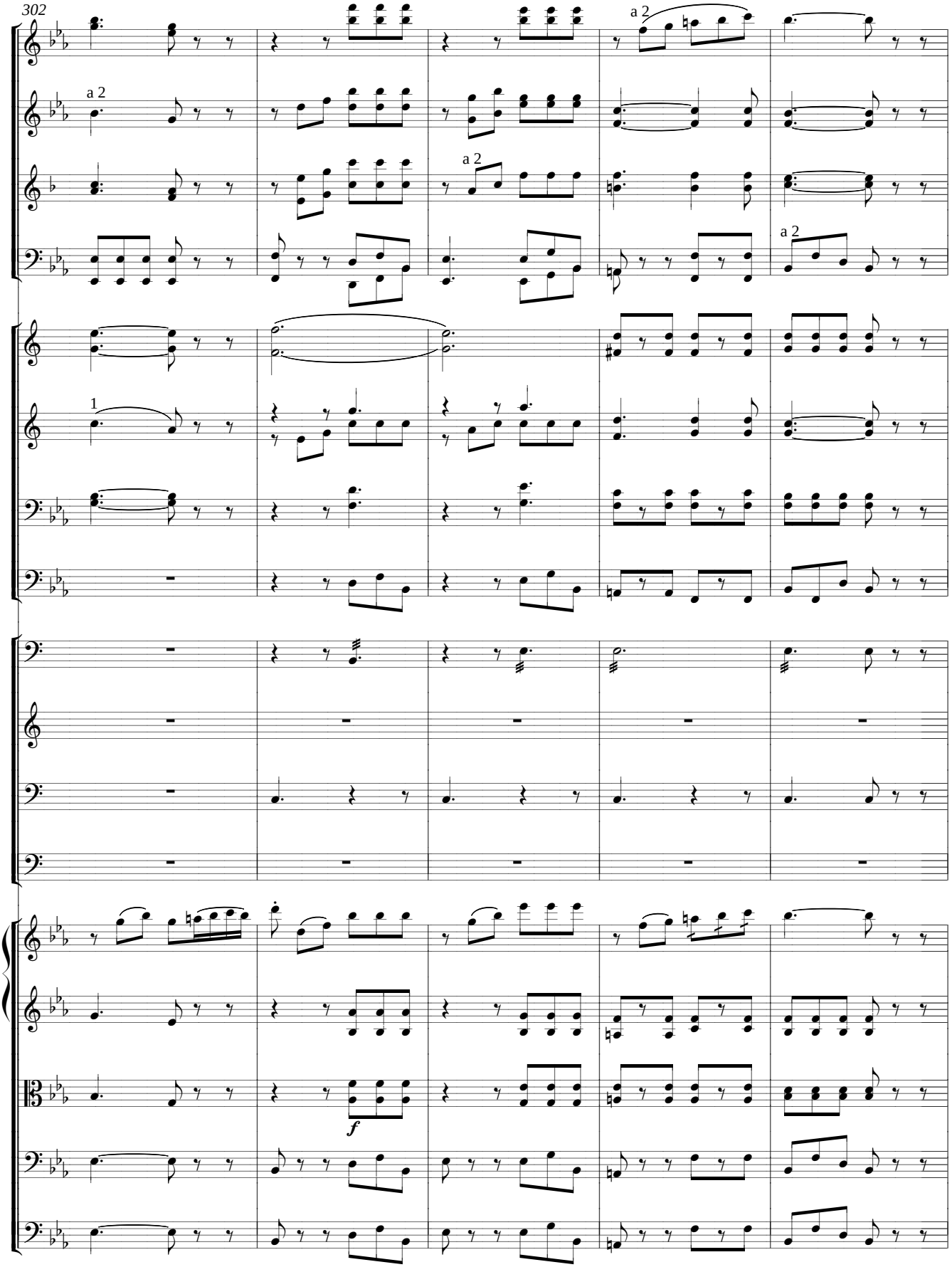
302
a 2
a 2
a 2
a 2
1
f

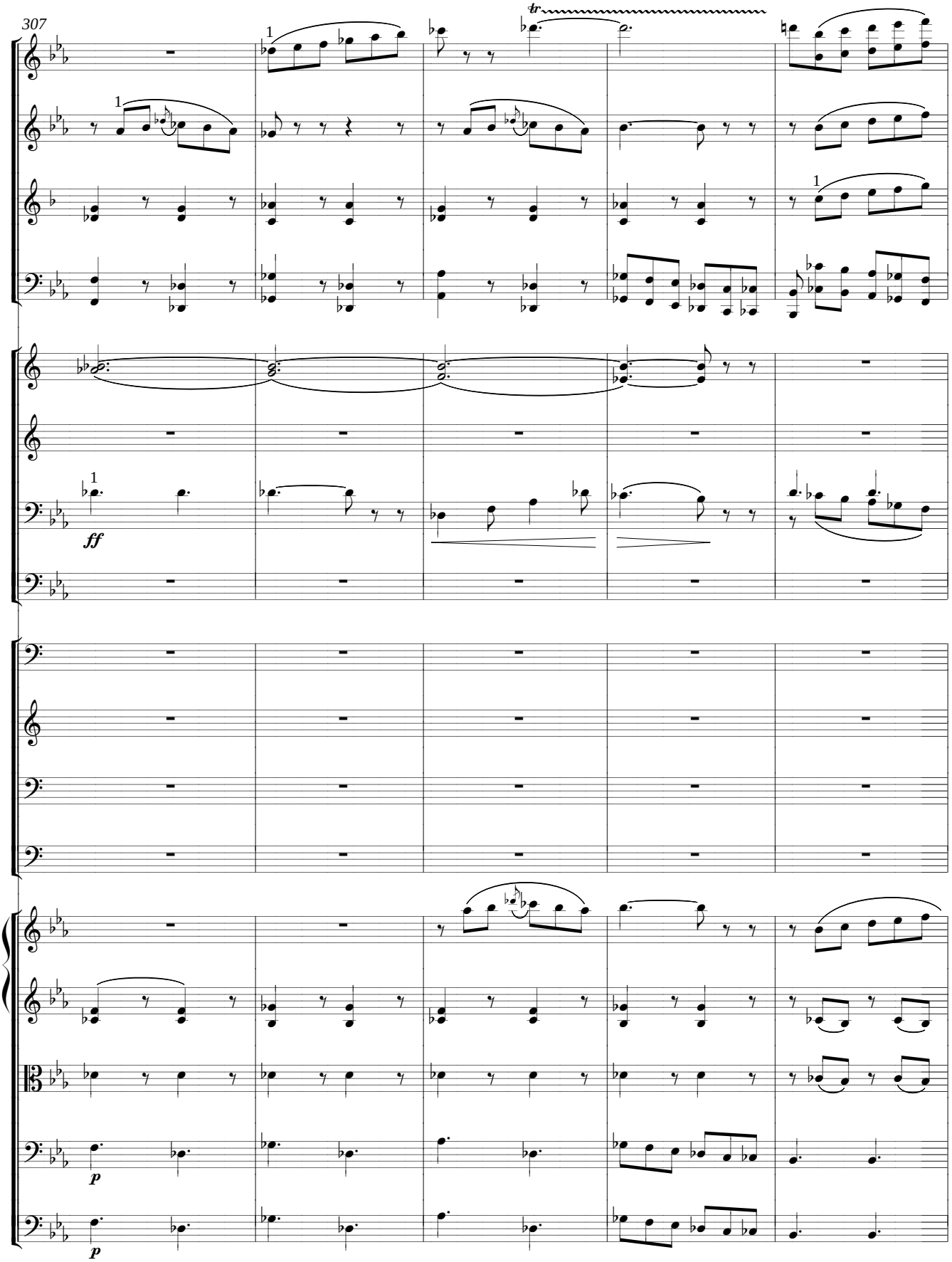
307
tr
1
ff
p
p

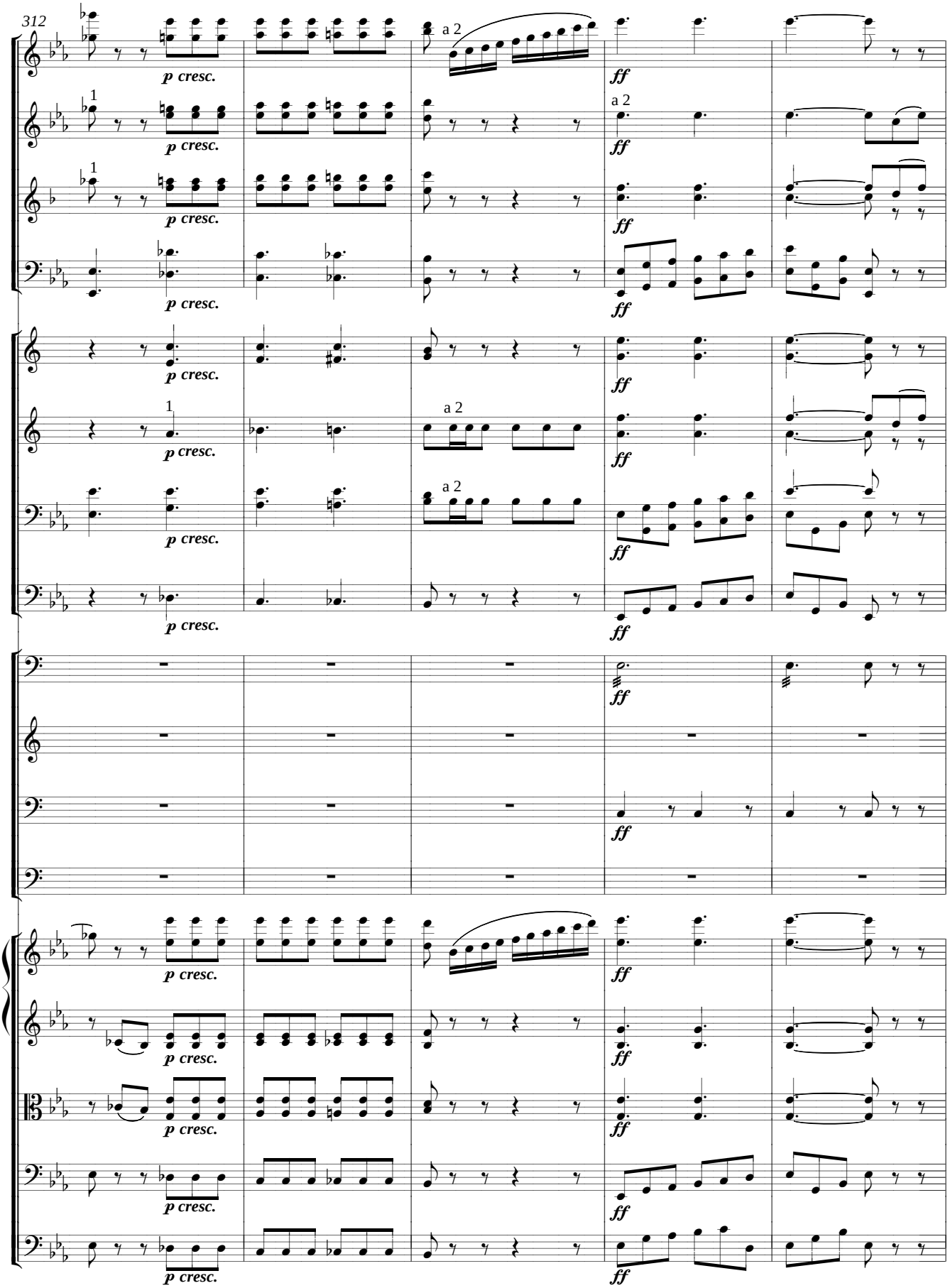
312
p cresc.
a 2
ff
1

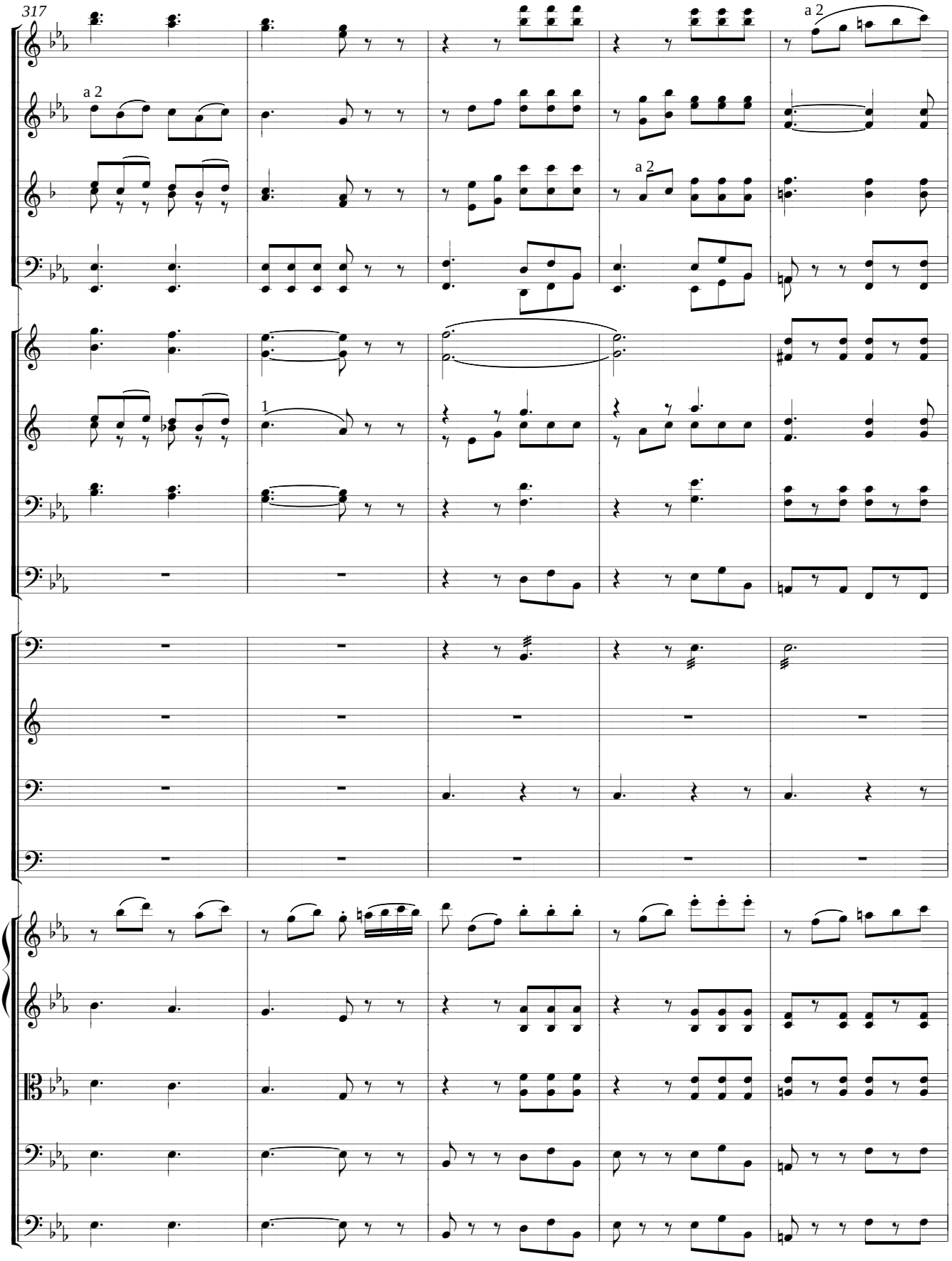
317
a 2
a 2
a 2
1

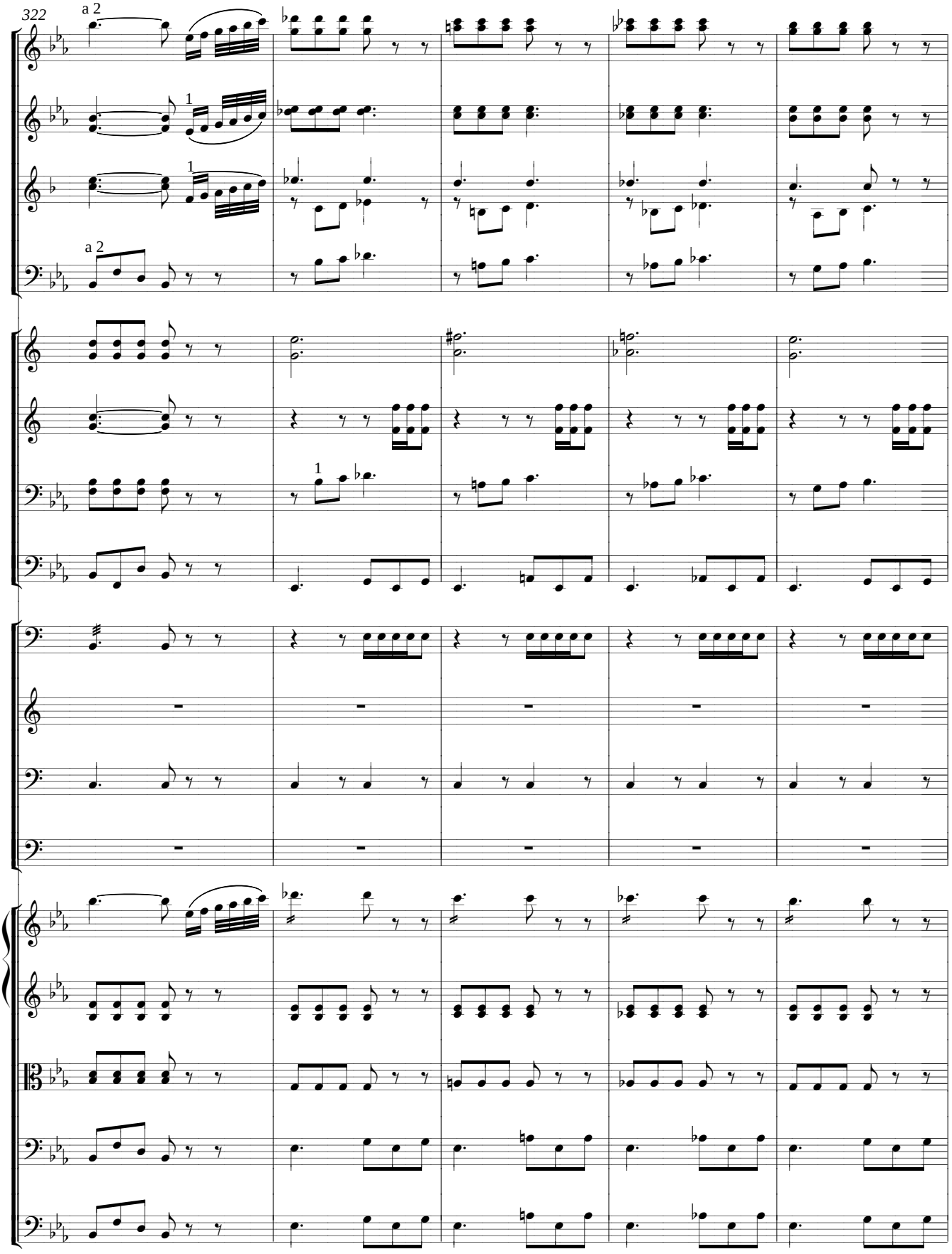
322
a 2
1
1
a 2
1

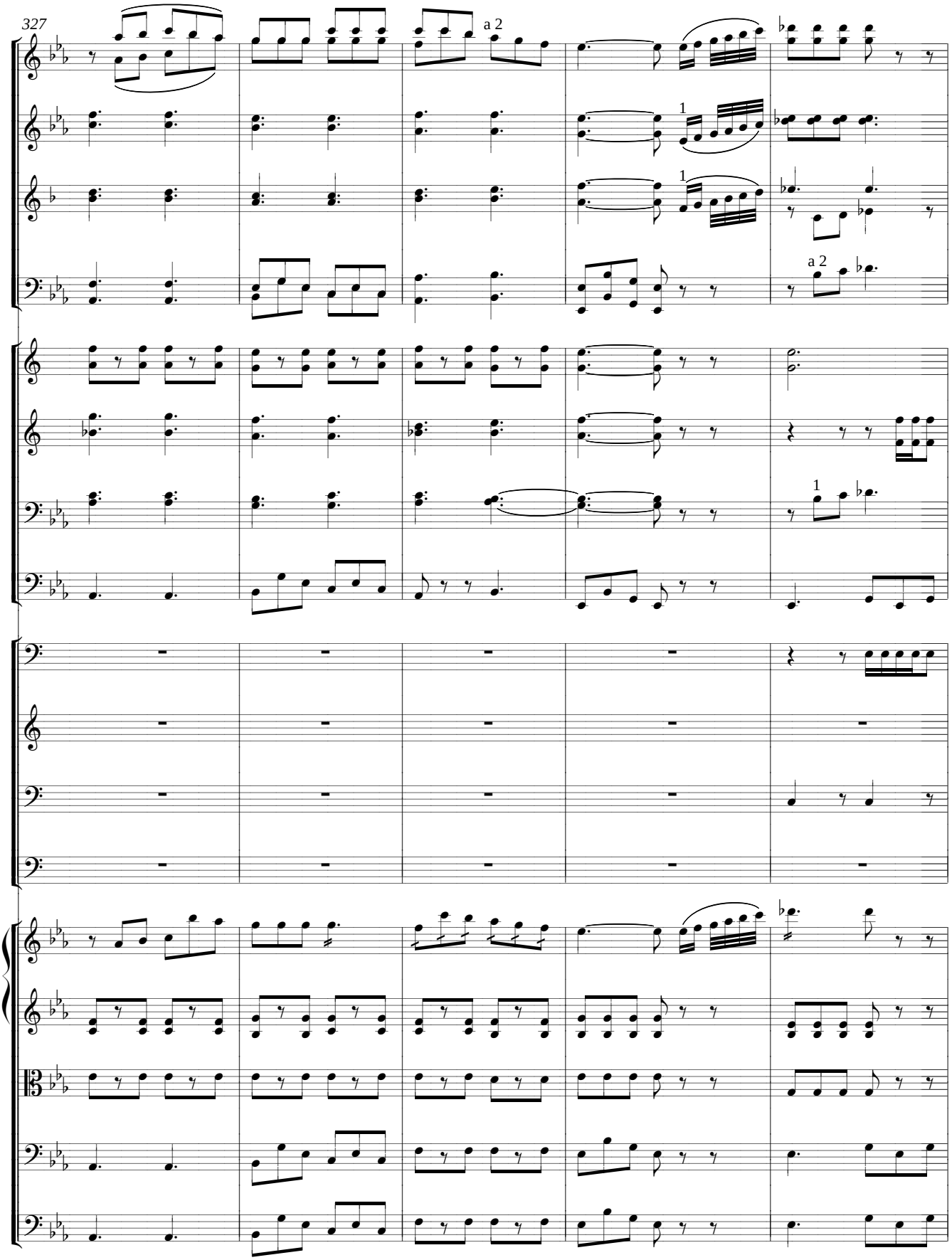
327
a 2
1
1
a 2
1

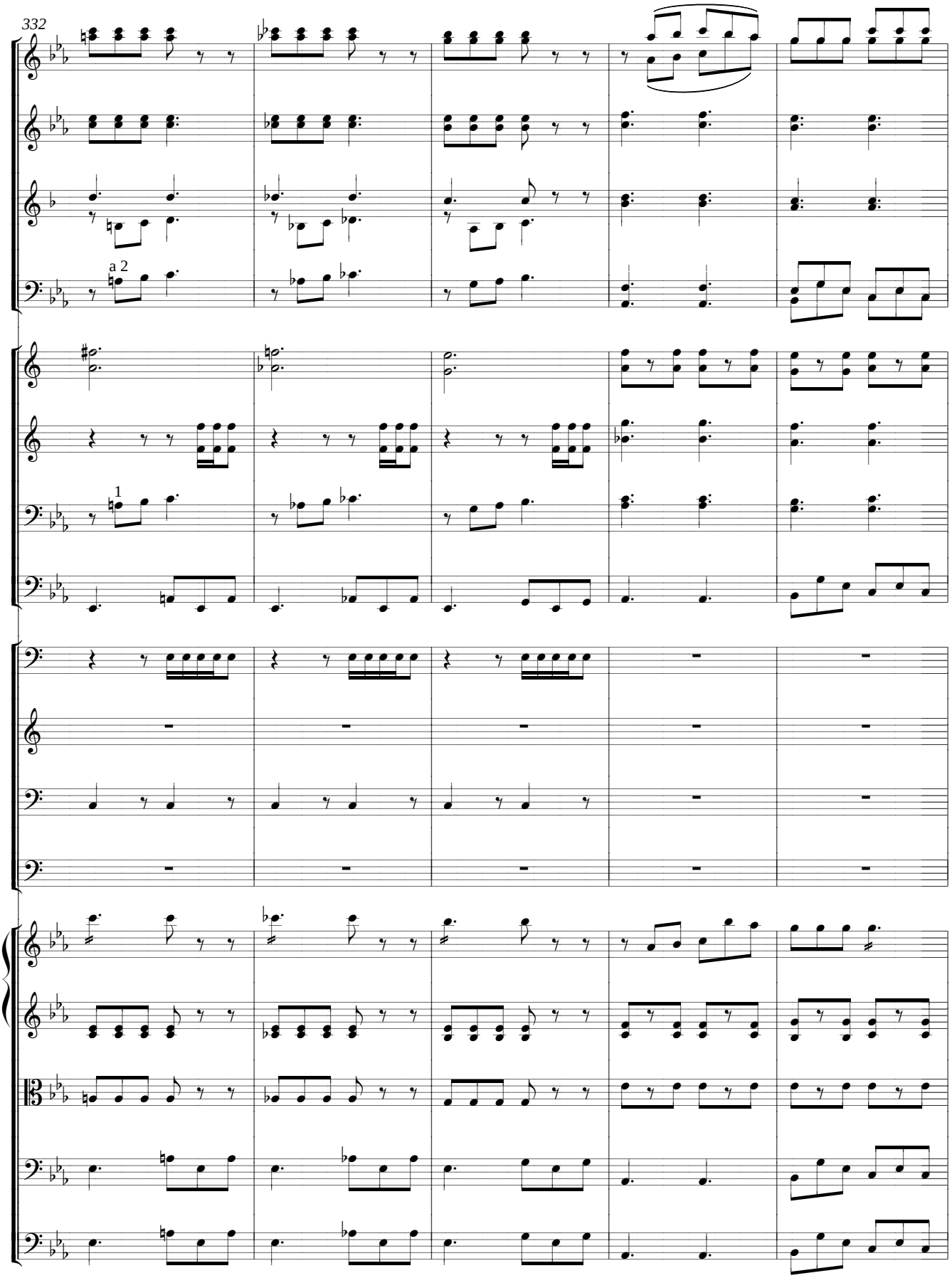
332
a 2
1

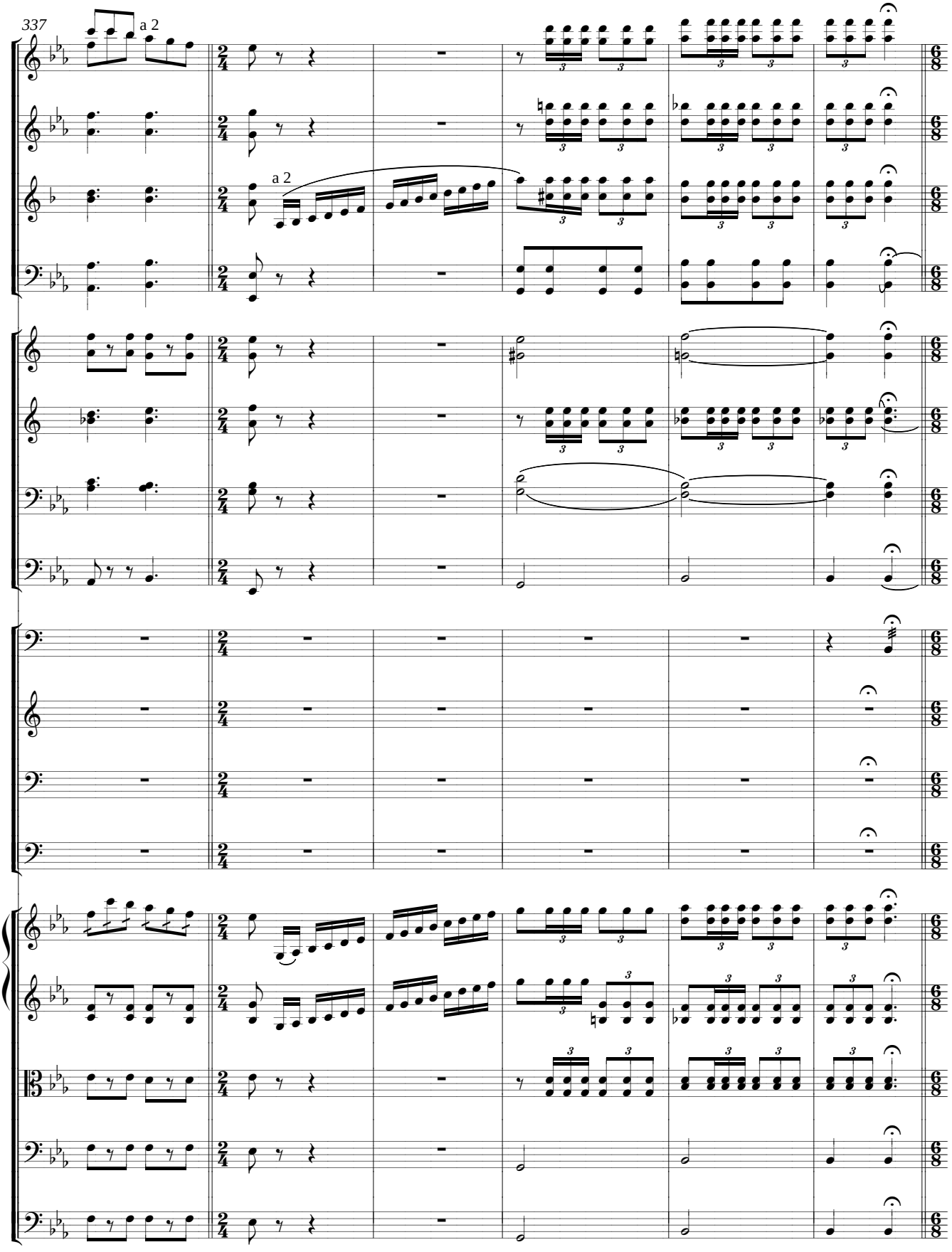
337
a 2
a 2

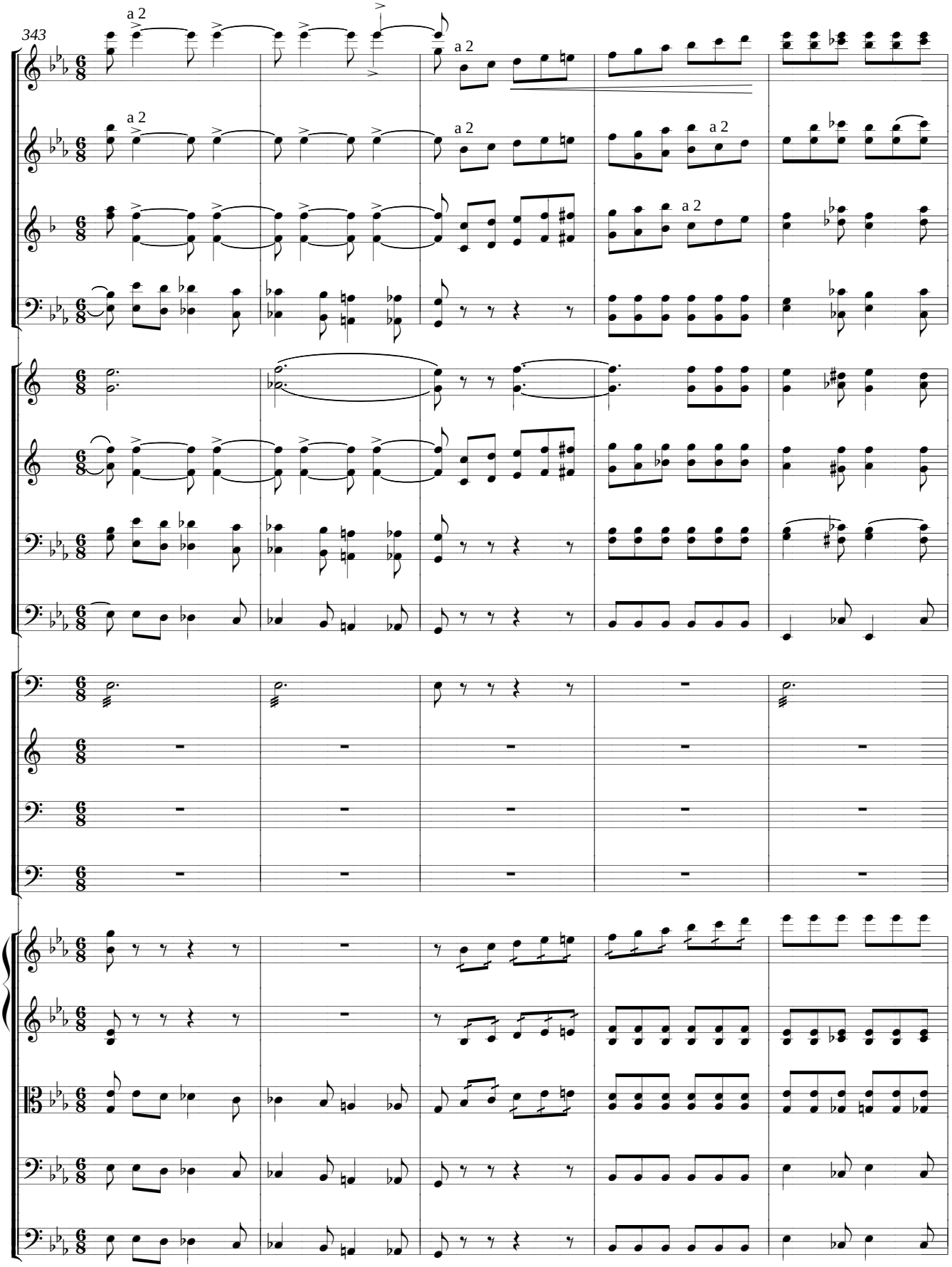
343
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2

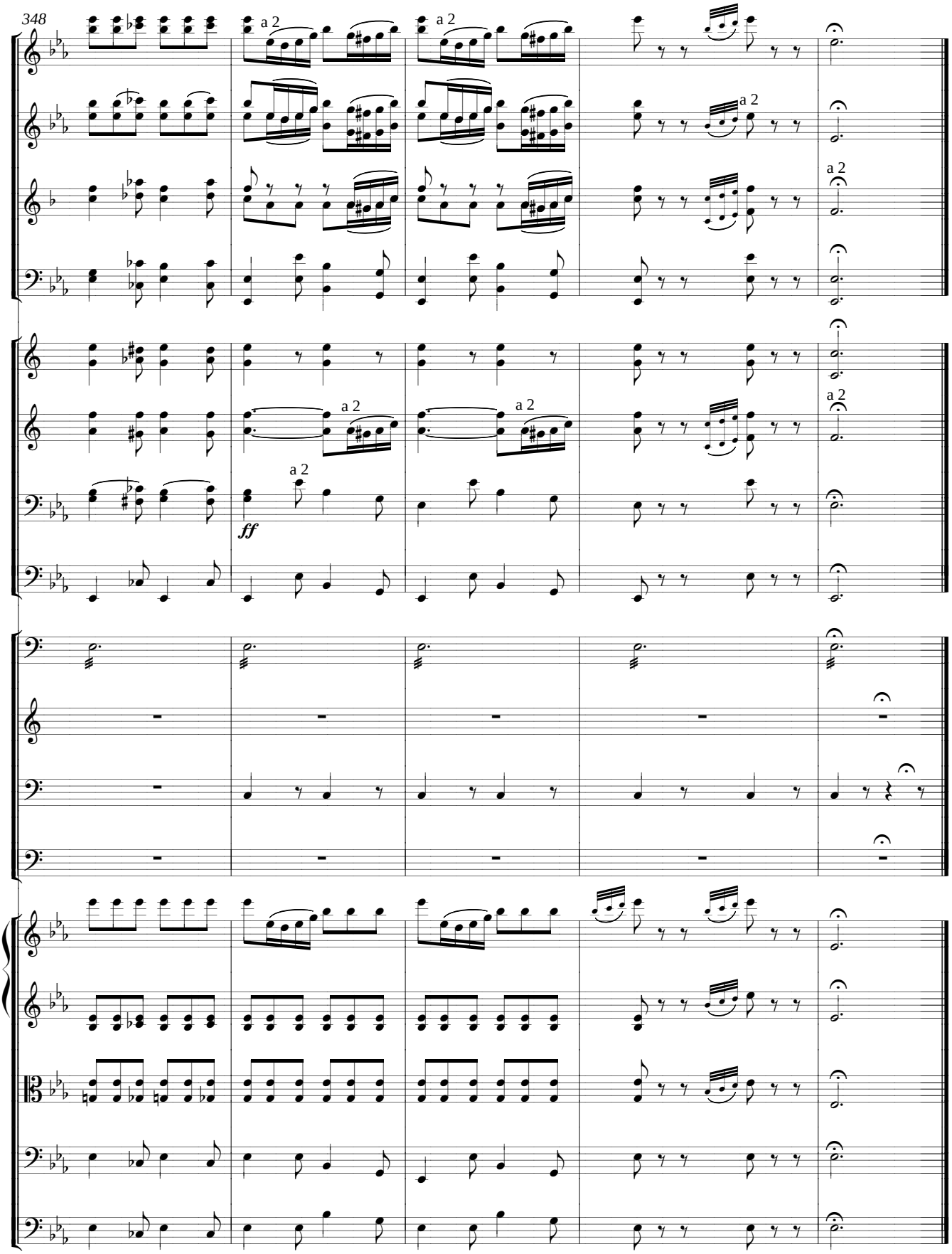
348
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
a 2
ff

CANTO ARMENO

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti
2 Oboi
2 Clarinetti (in La)
2 Fagotti
4 Corni (in Mi)
2 Cornetti (in La)
3 Tromboni
Bombardone
Timpani
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

CANTO ARMENO

[D. Tchouhadjian]

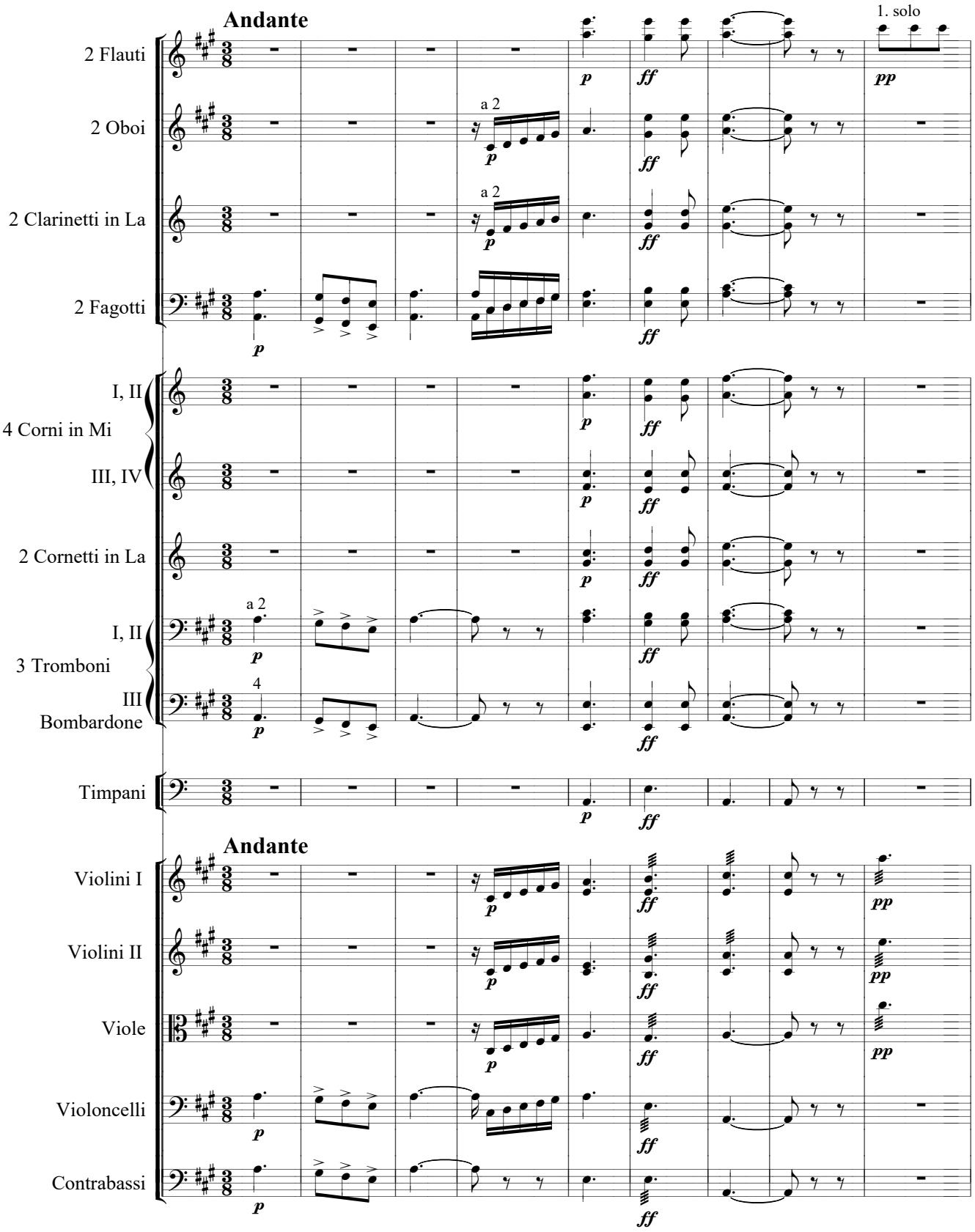

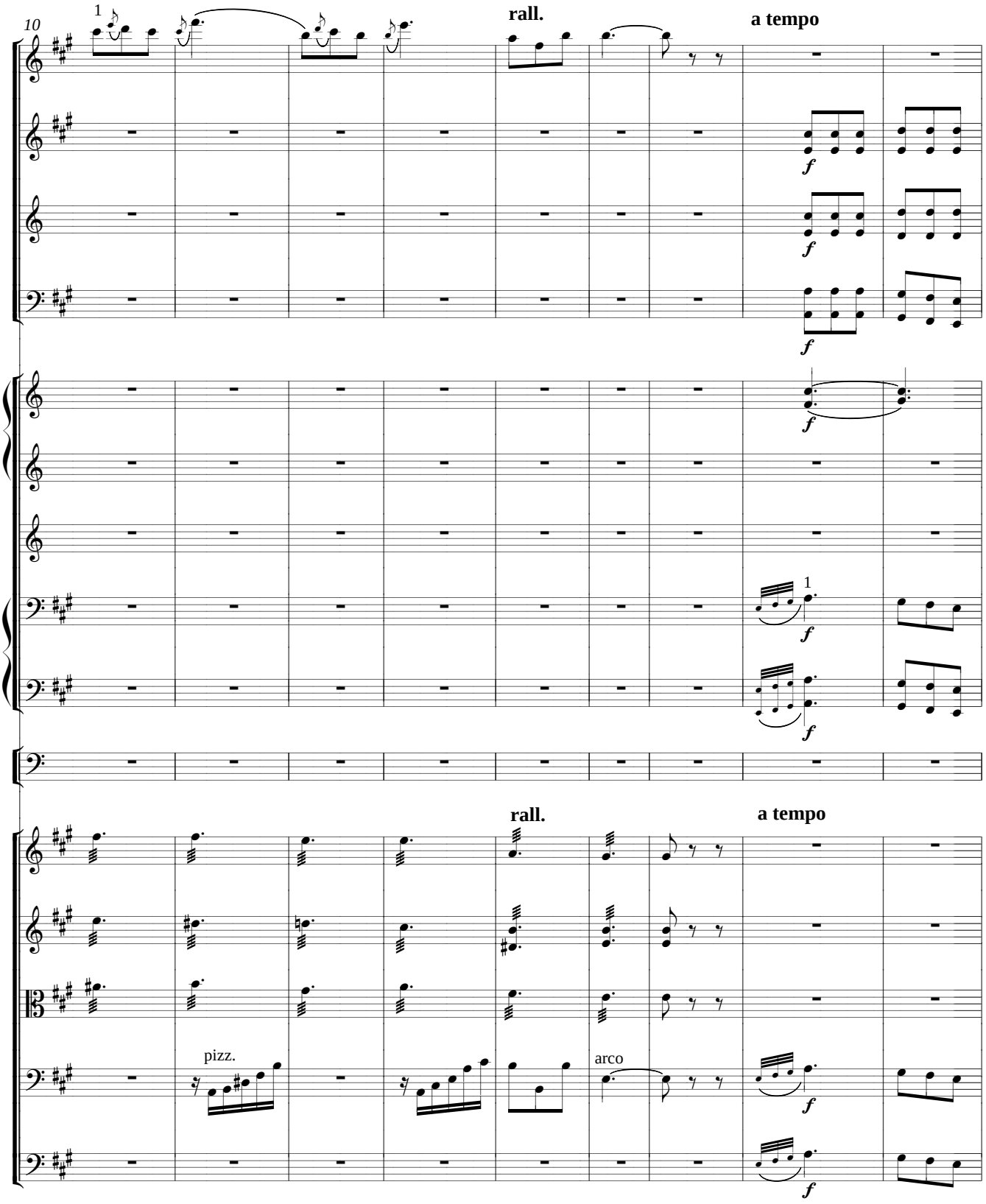
10
1
rall.
a tempo
f
1
rall.
a tempo
pizz.
arco

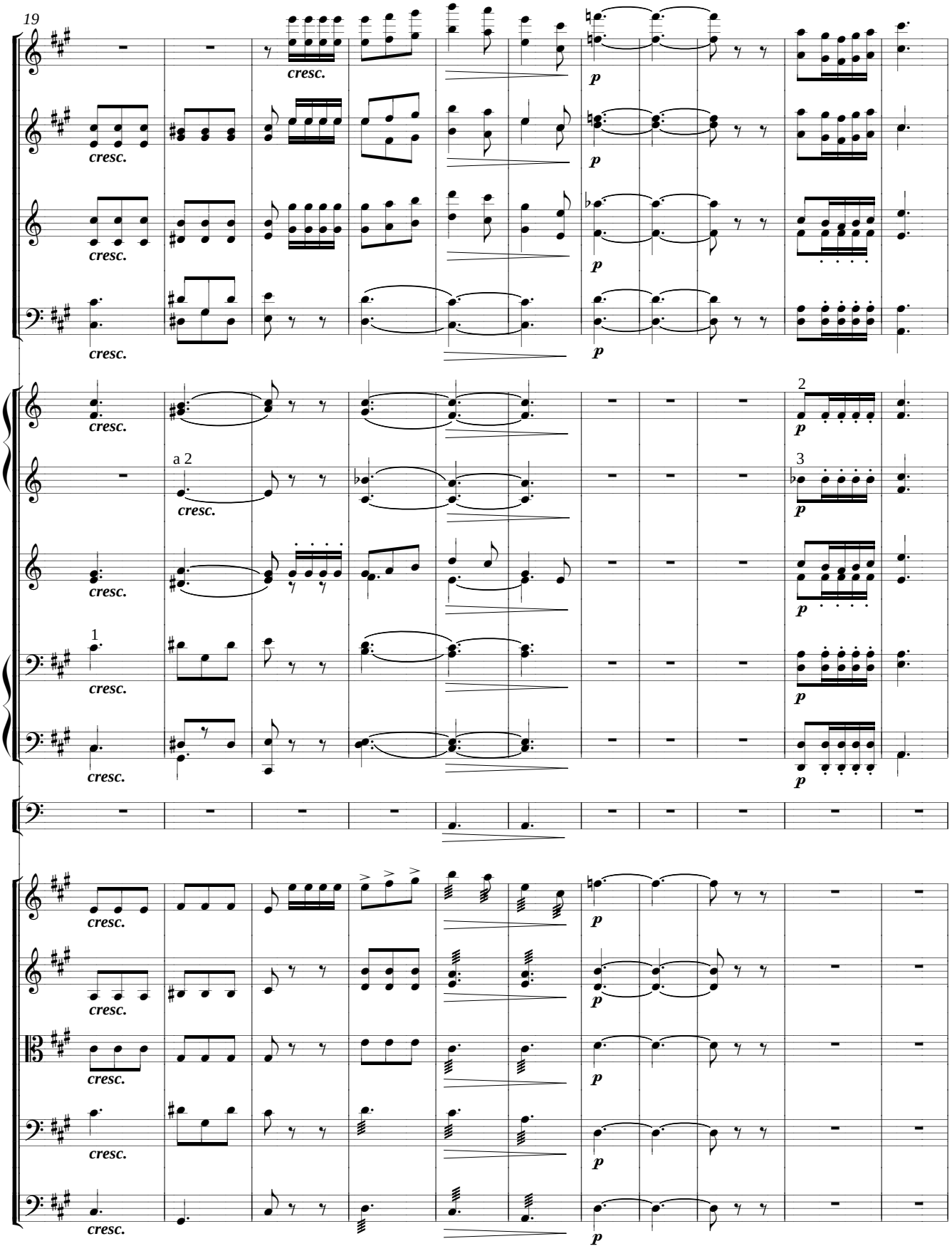
19
cresc.
p
a 2
1
2
3

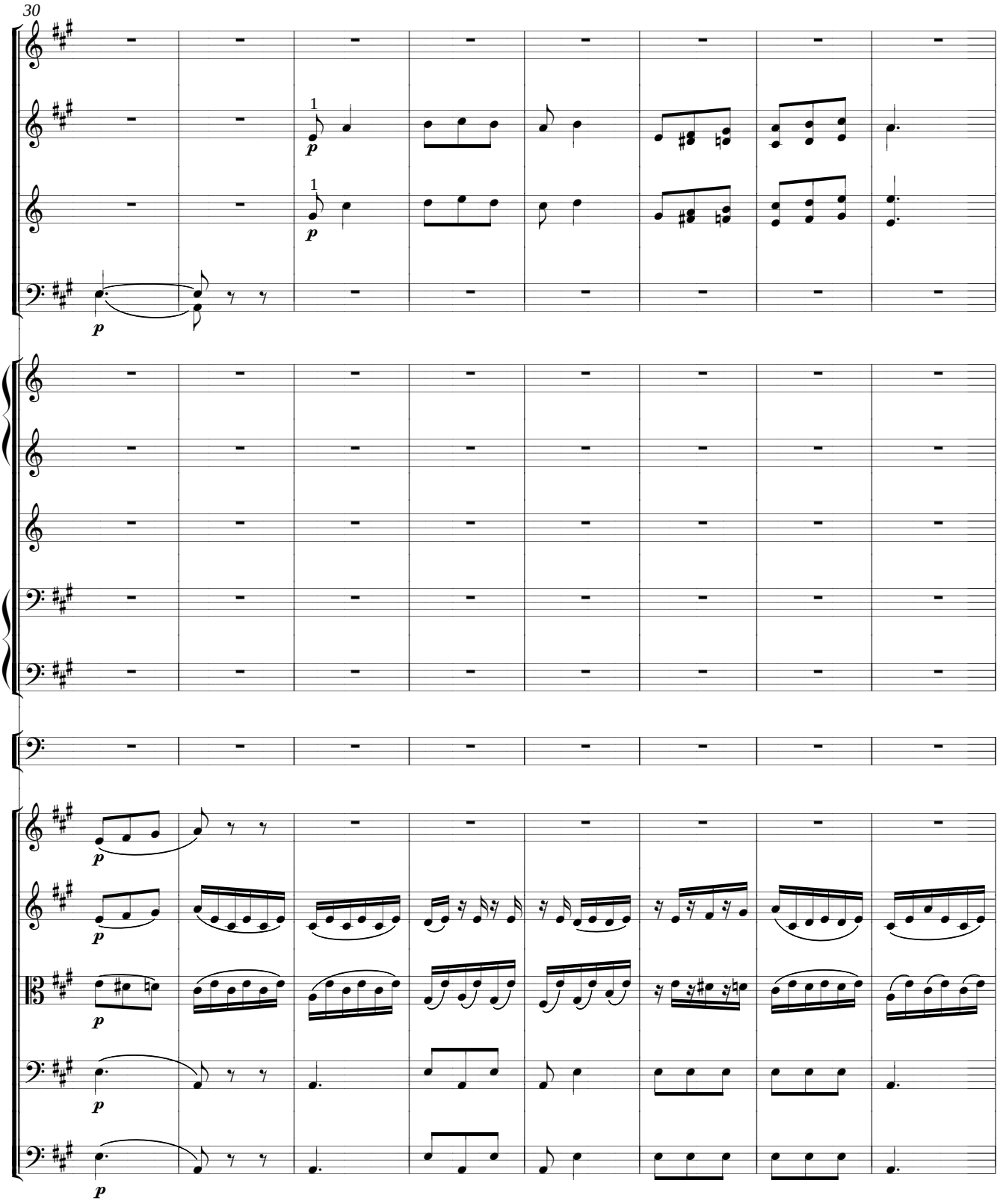
30
1
p
1
p
p
p
p
p
p
p

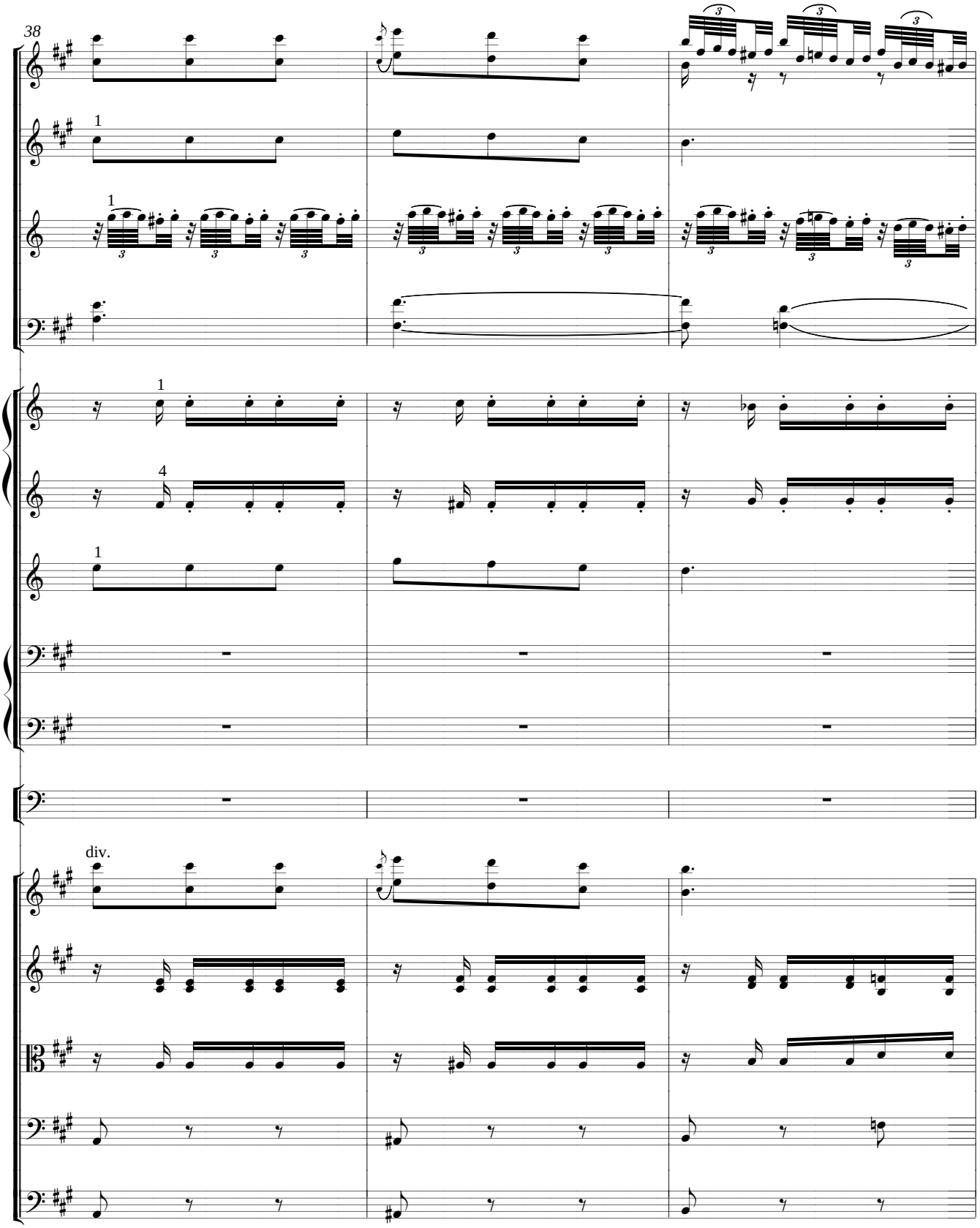
38
1
1
1
4
1
div.

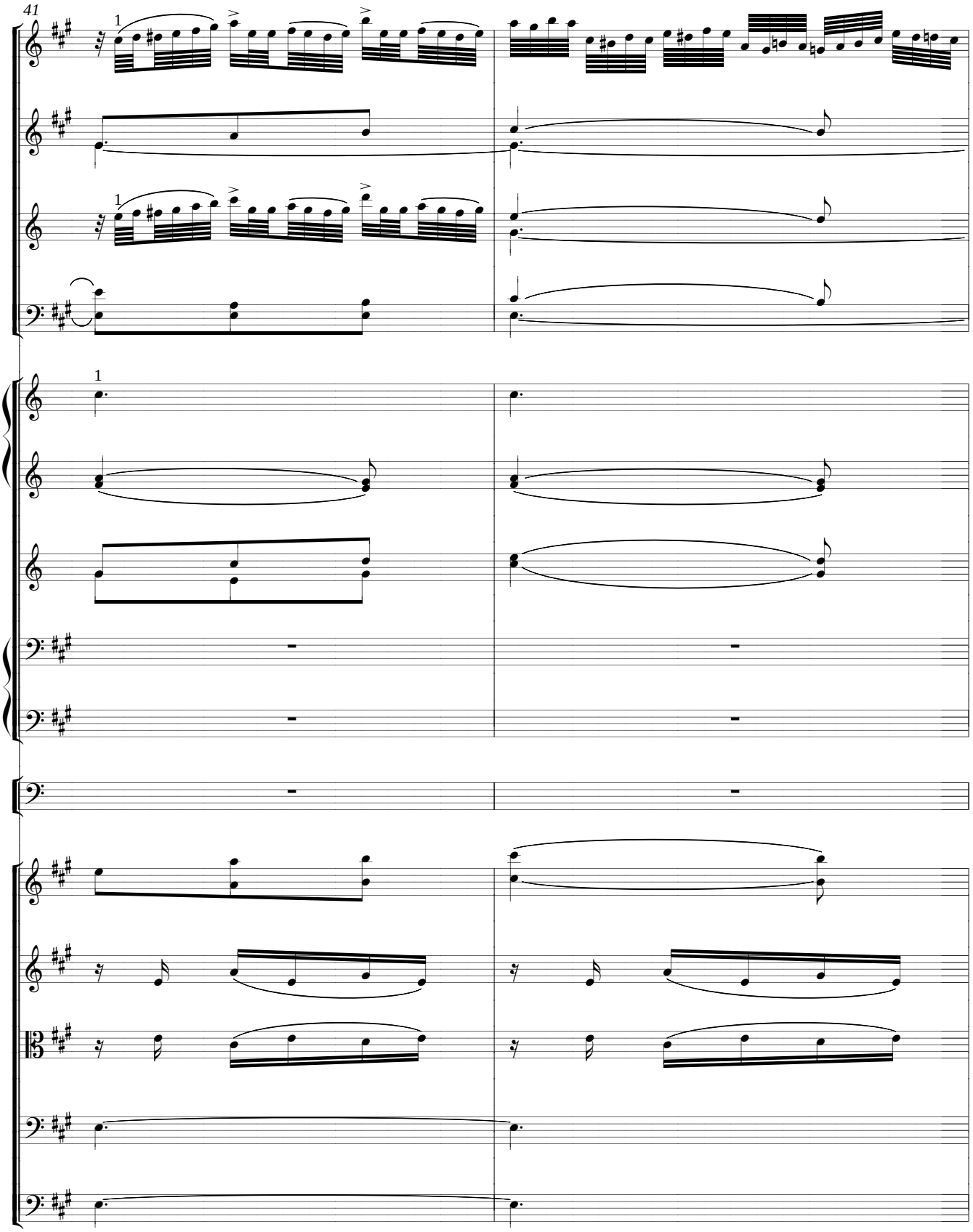
41
1
1
1

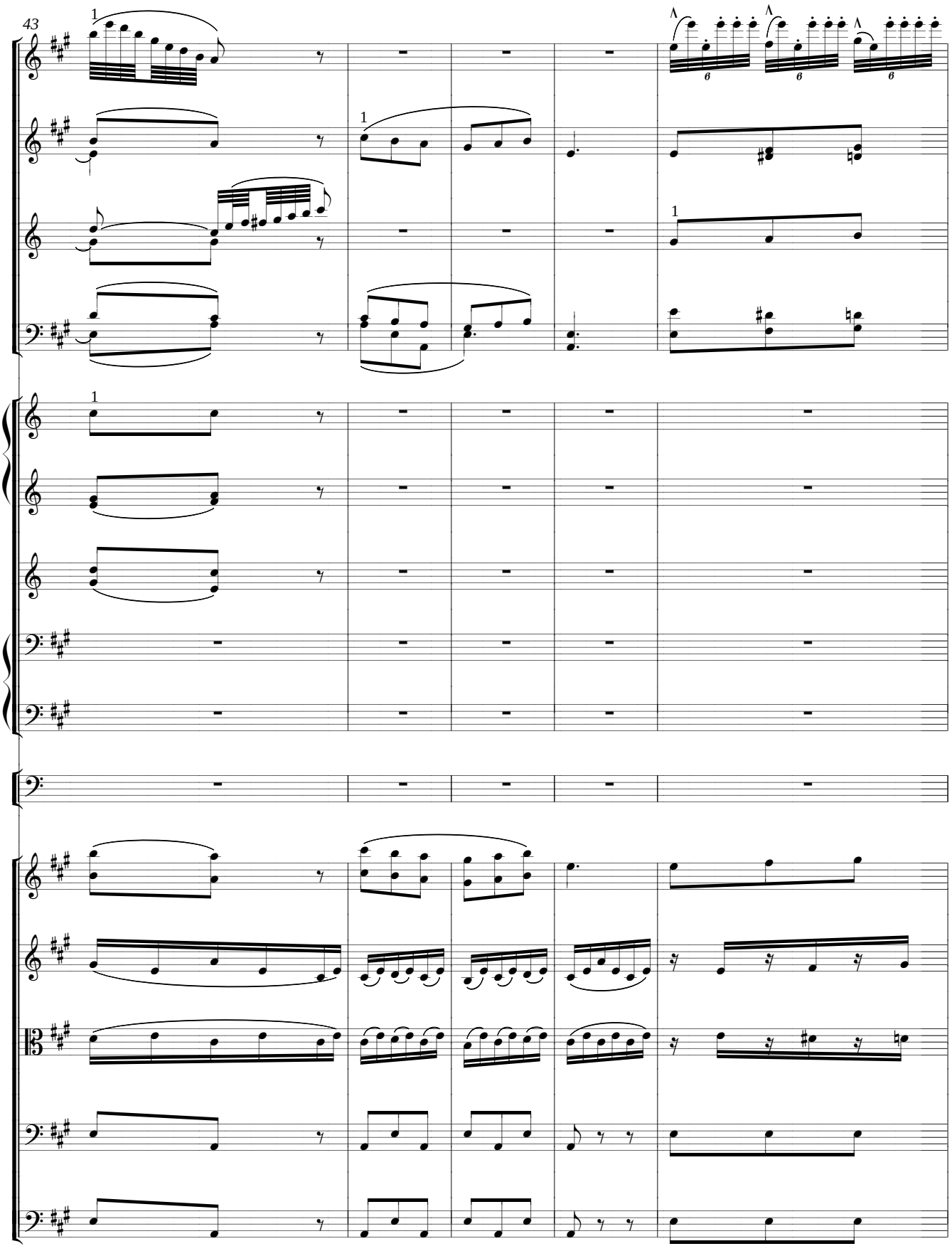
43
1
1
1
1

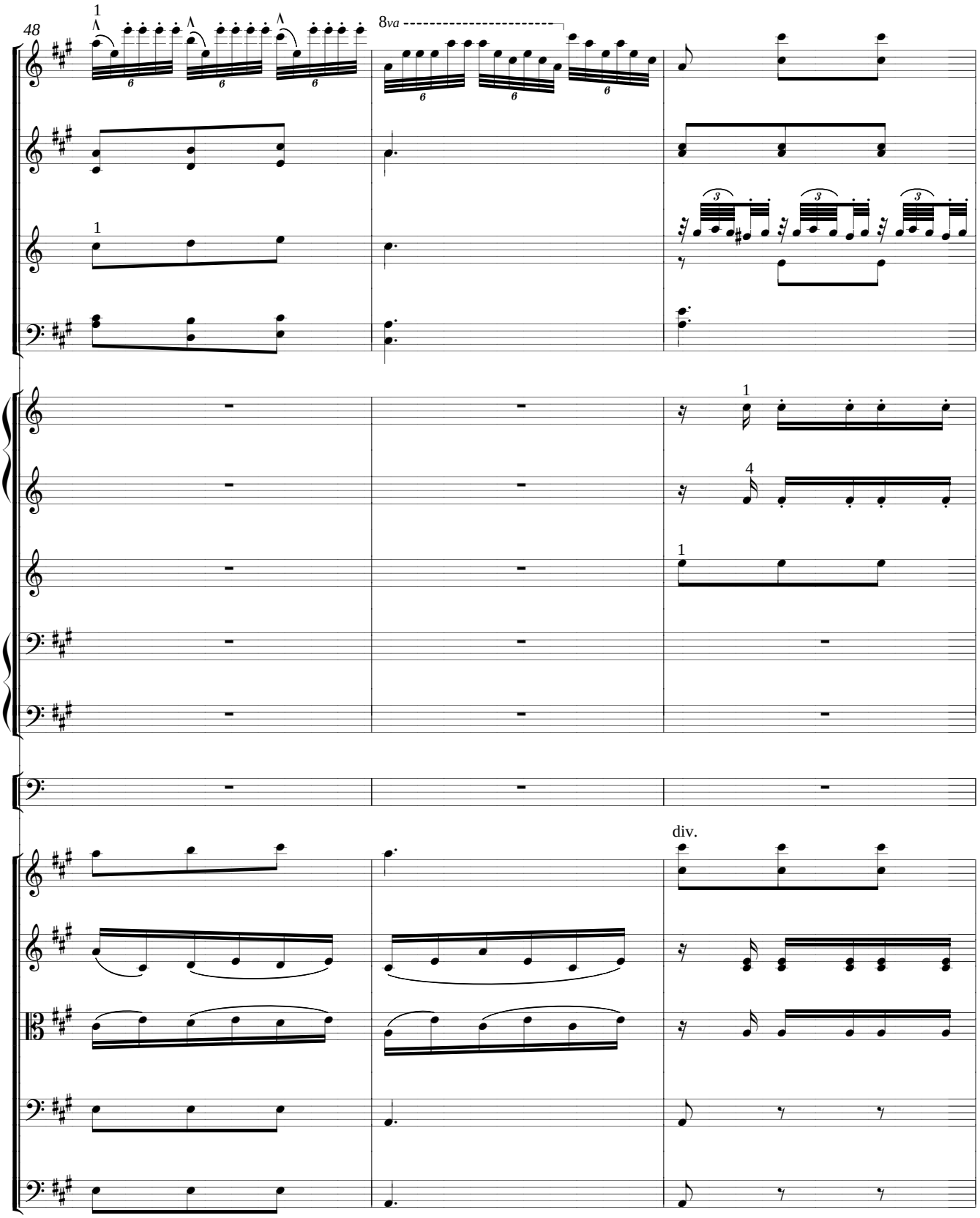
48
8va
div.

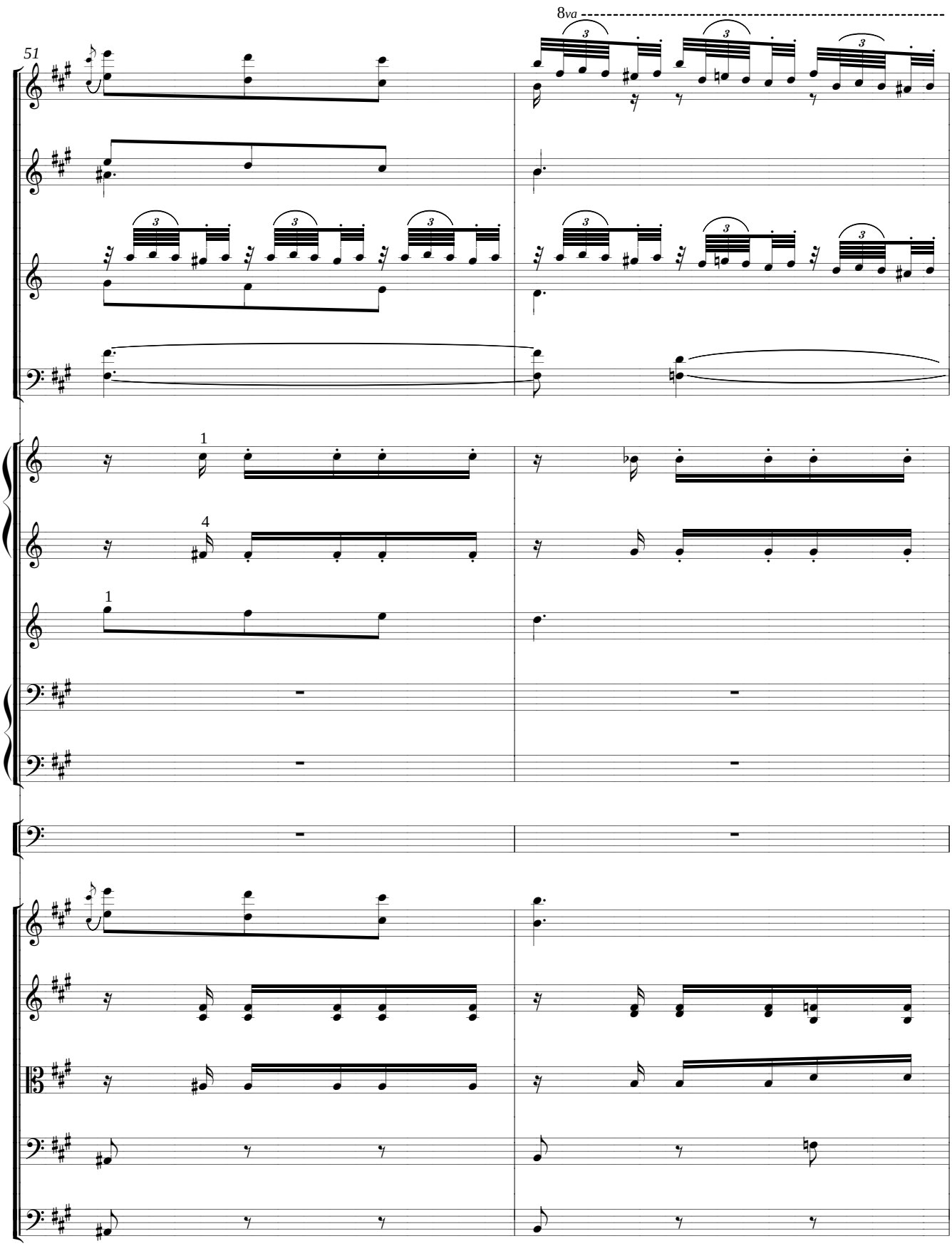
8va
51
1
4
1

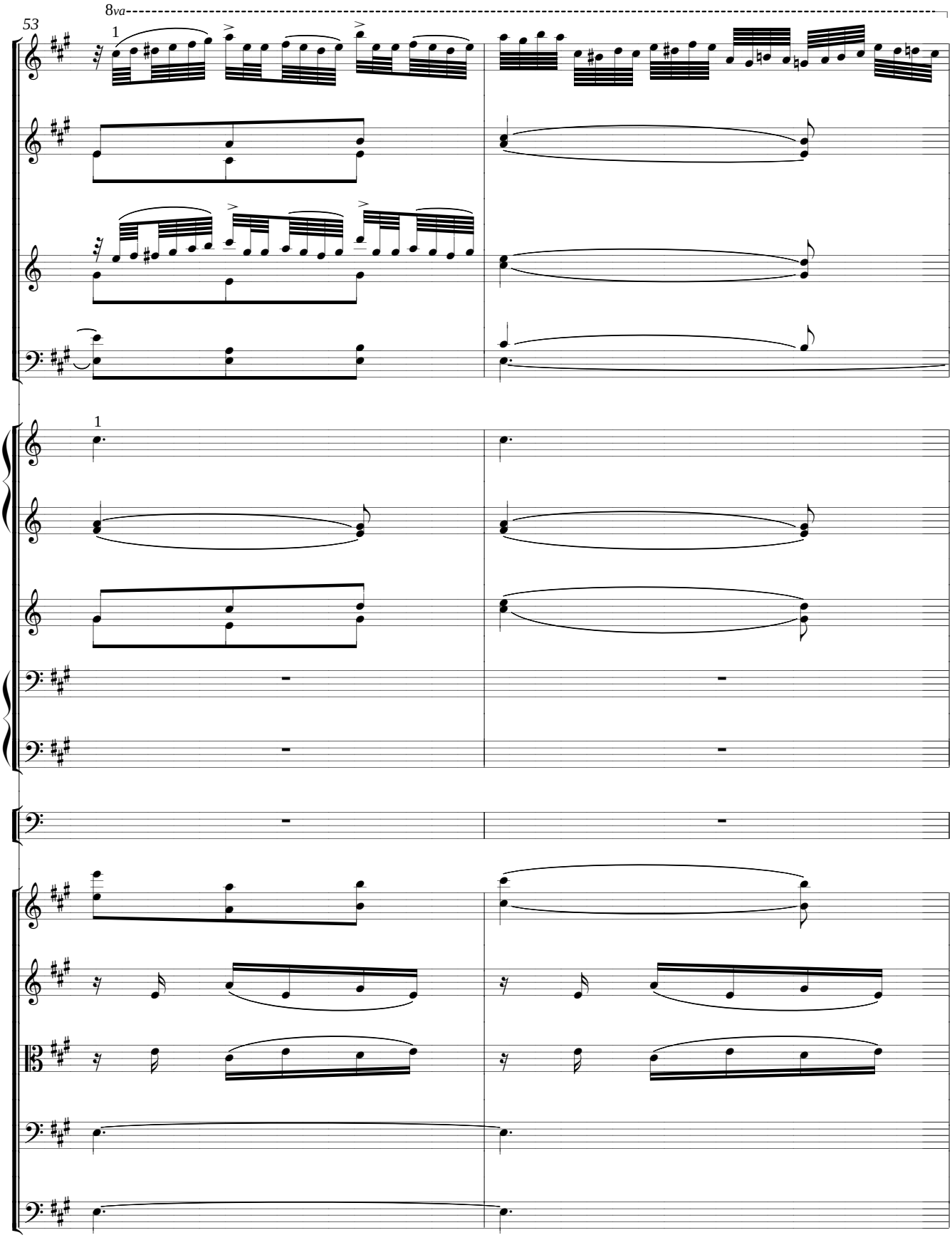
8va
53
1
1

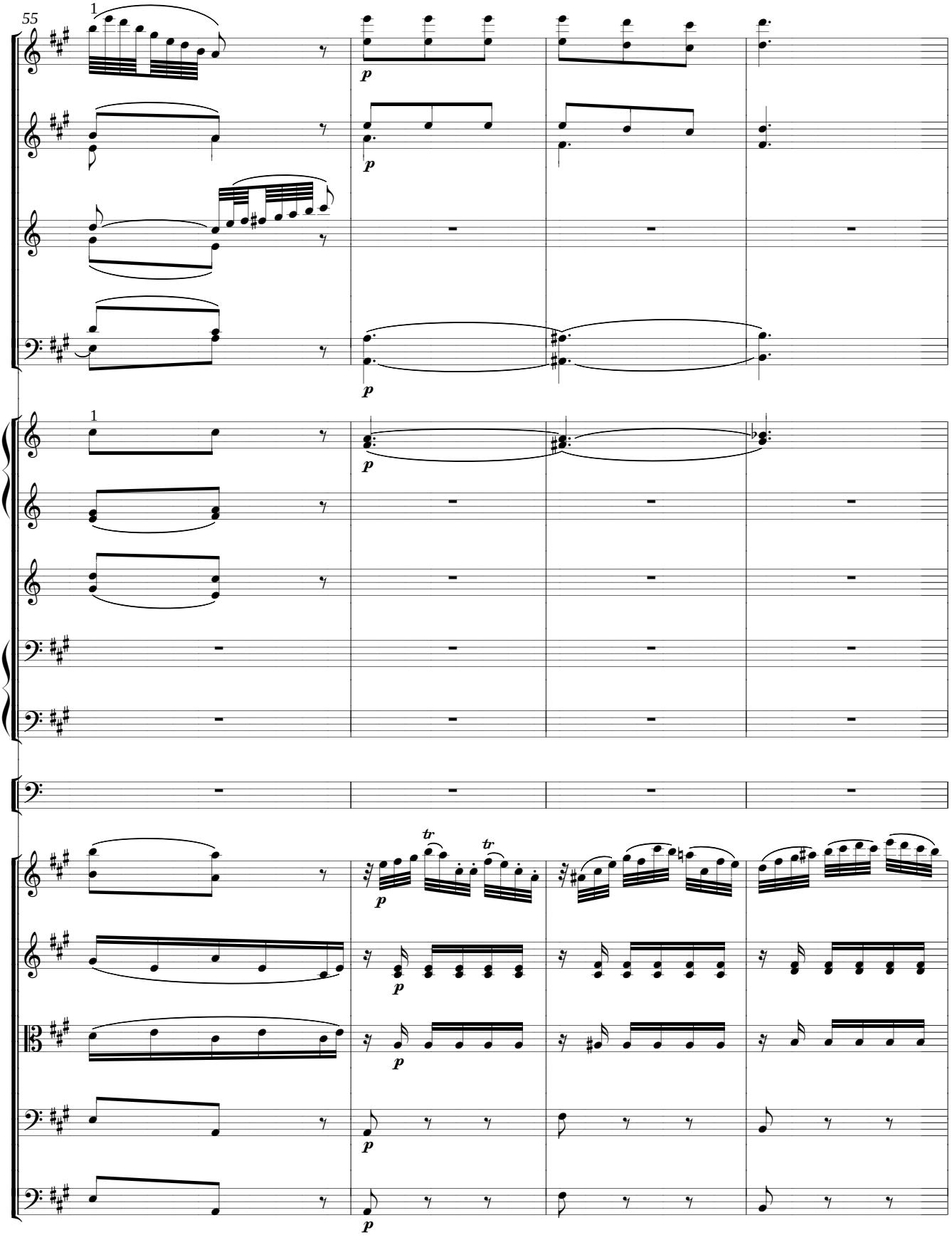
55
1
p
1
p
tr
tr
p
p
p
p
p

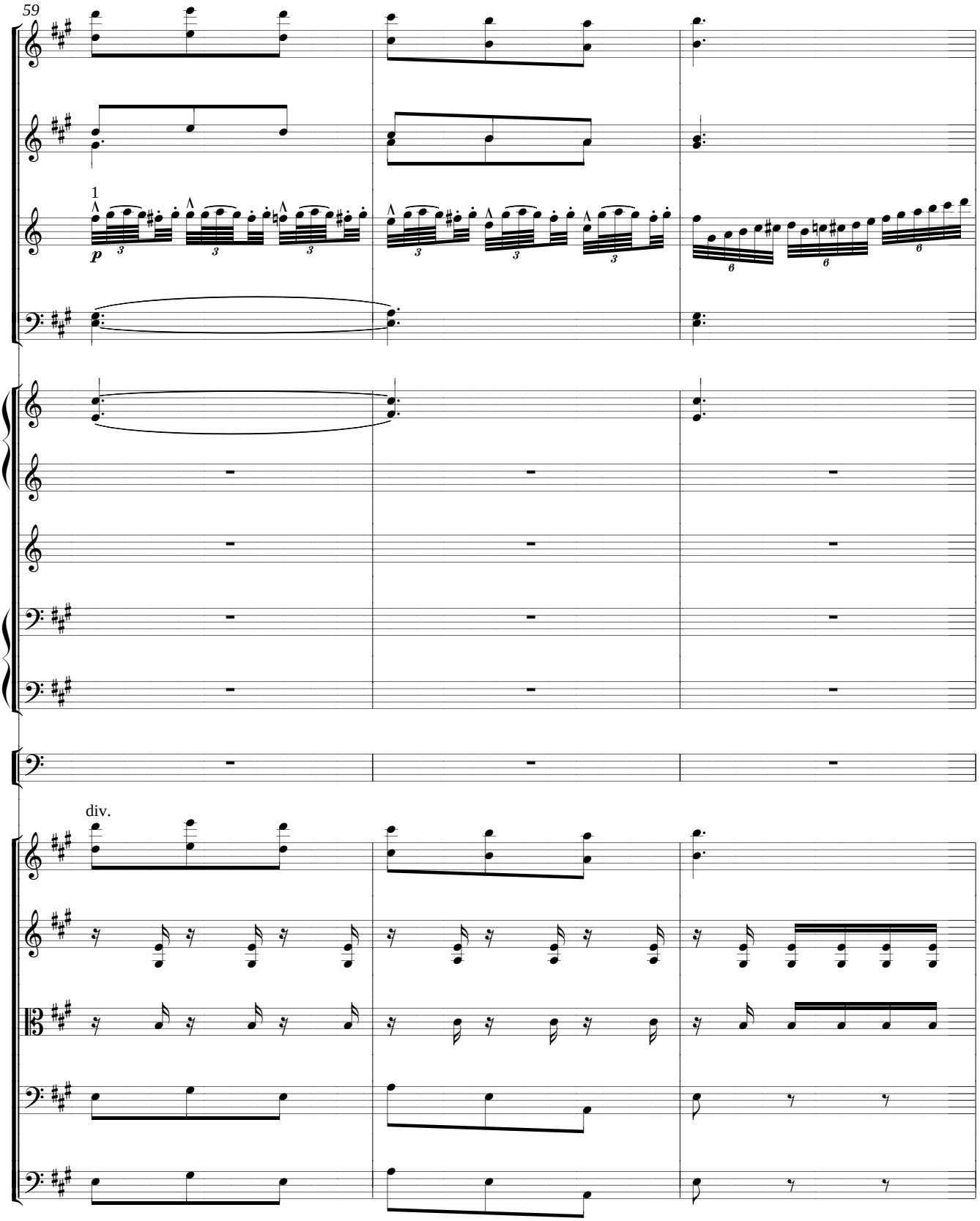
59
1
p
3
3
3
3
3
3
6
6
6
div.

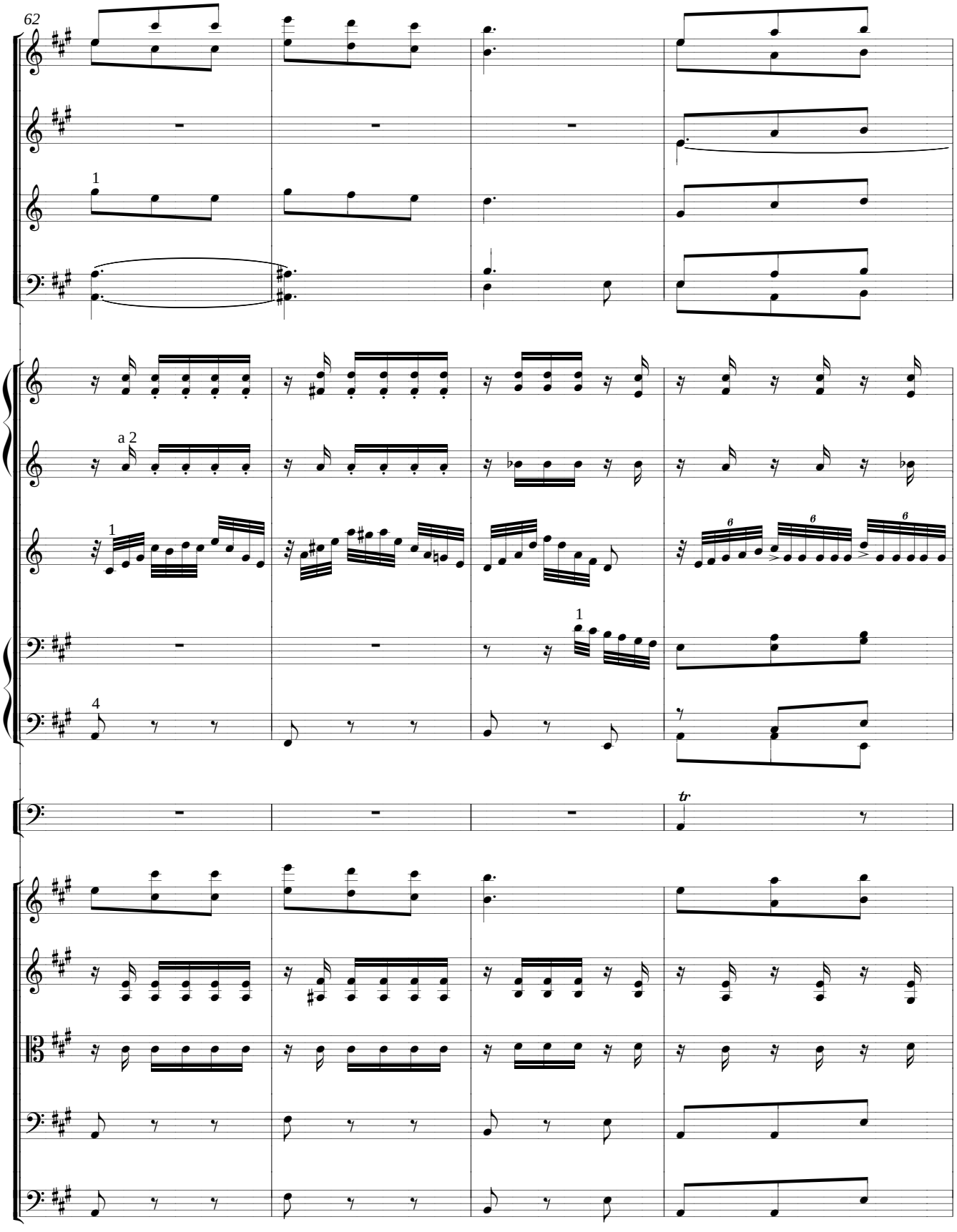
62
1
a 2
1
1
4
tr

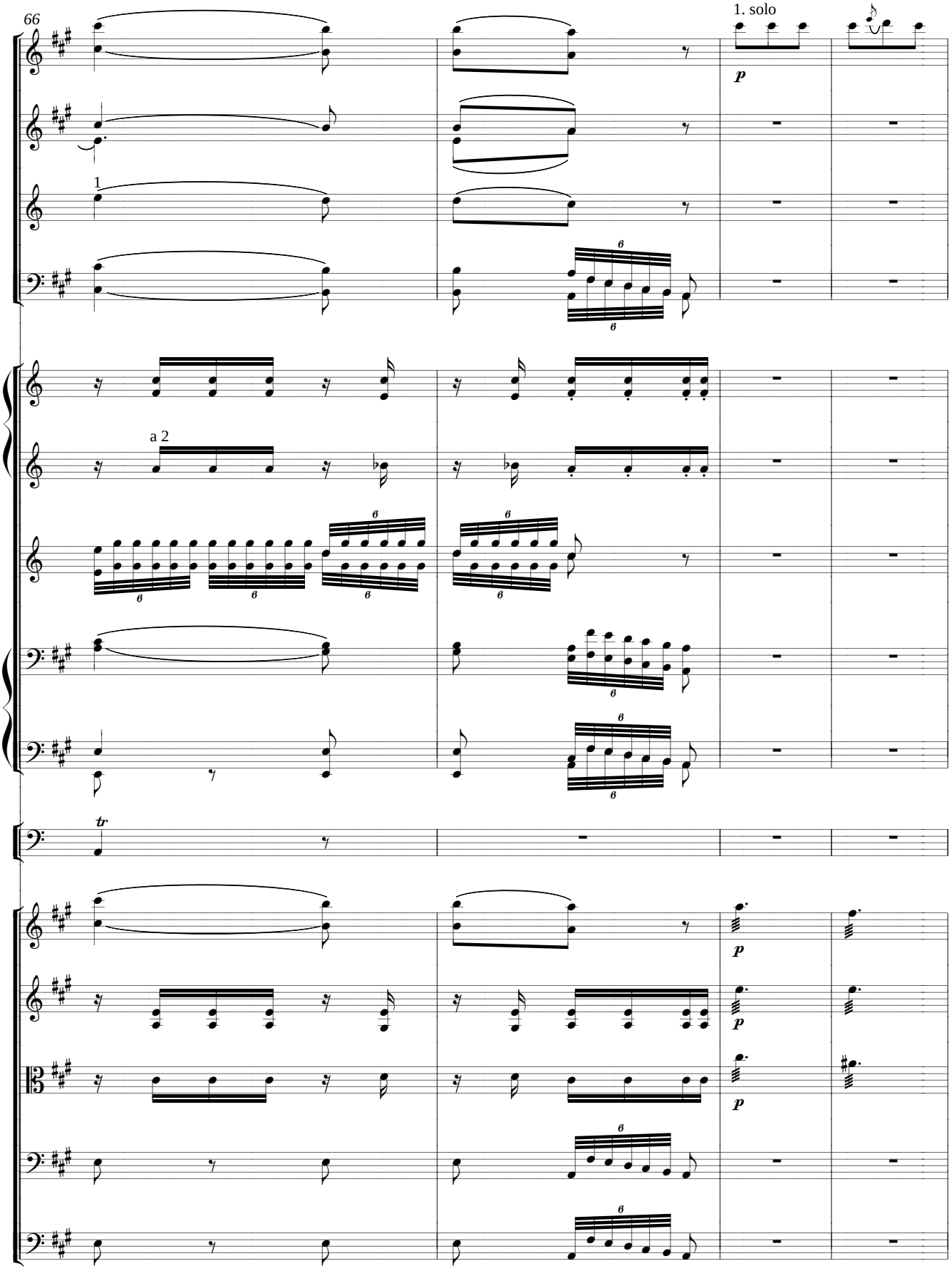
66
1. solo
p
1
a 2
tr

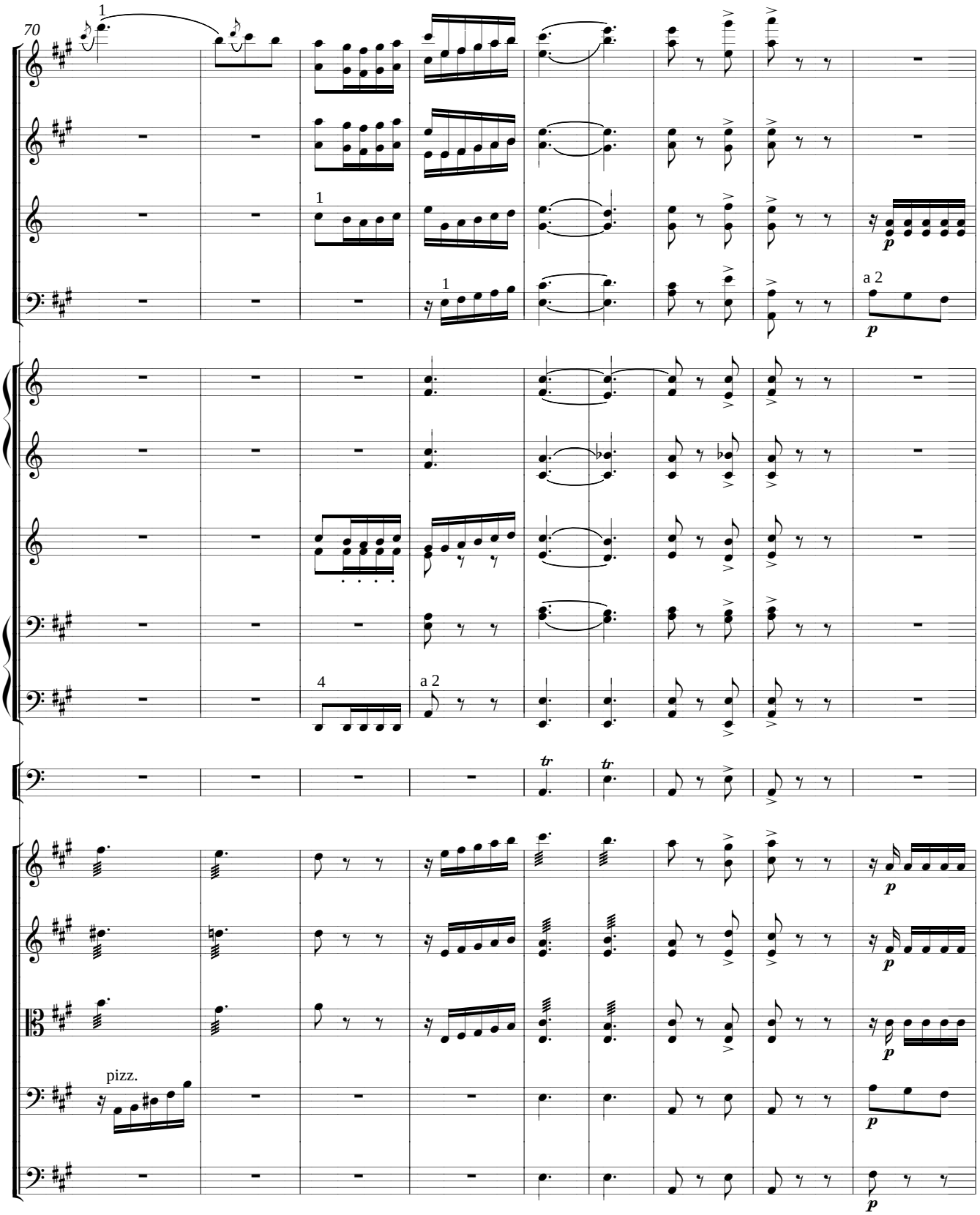
70
1
1
1
a 2
4
a 2
tr
tr
pizz.

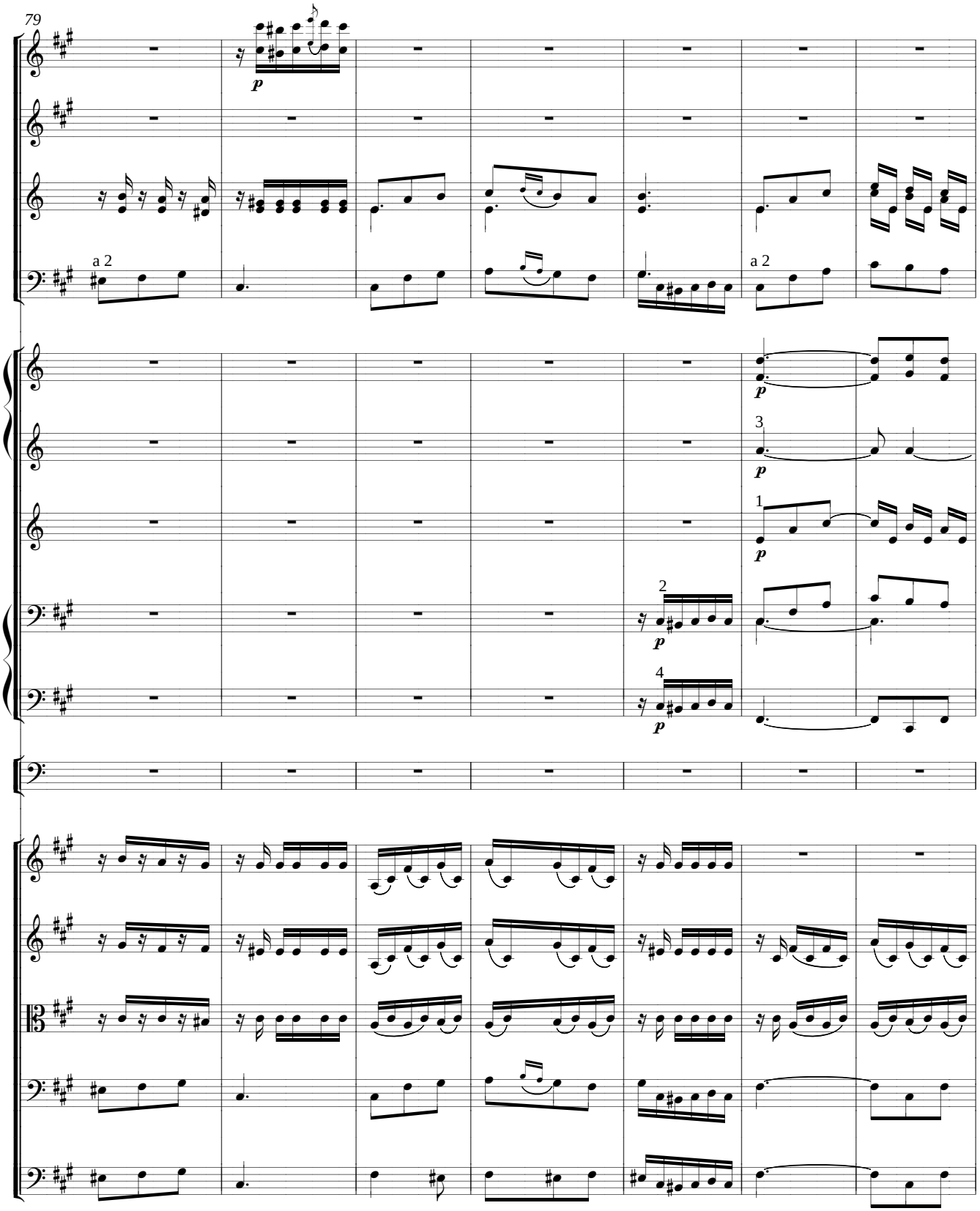
79
a 2
a 2
3
1
2
4

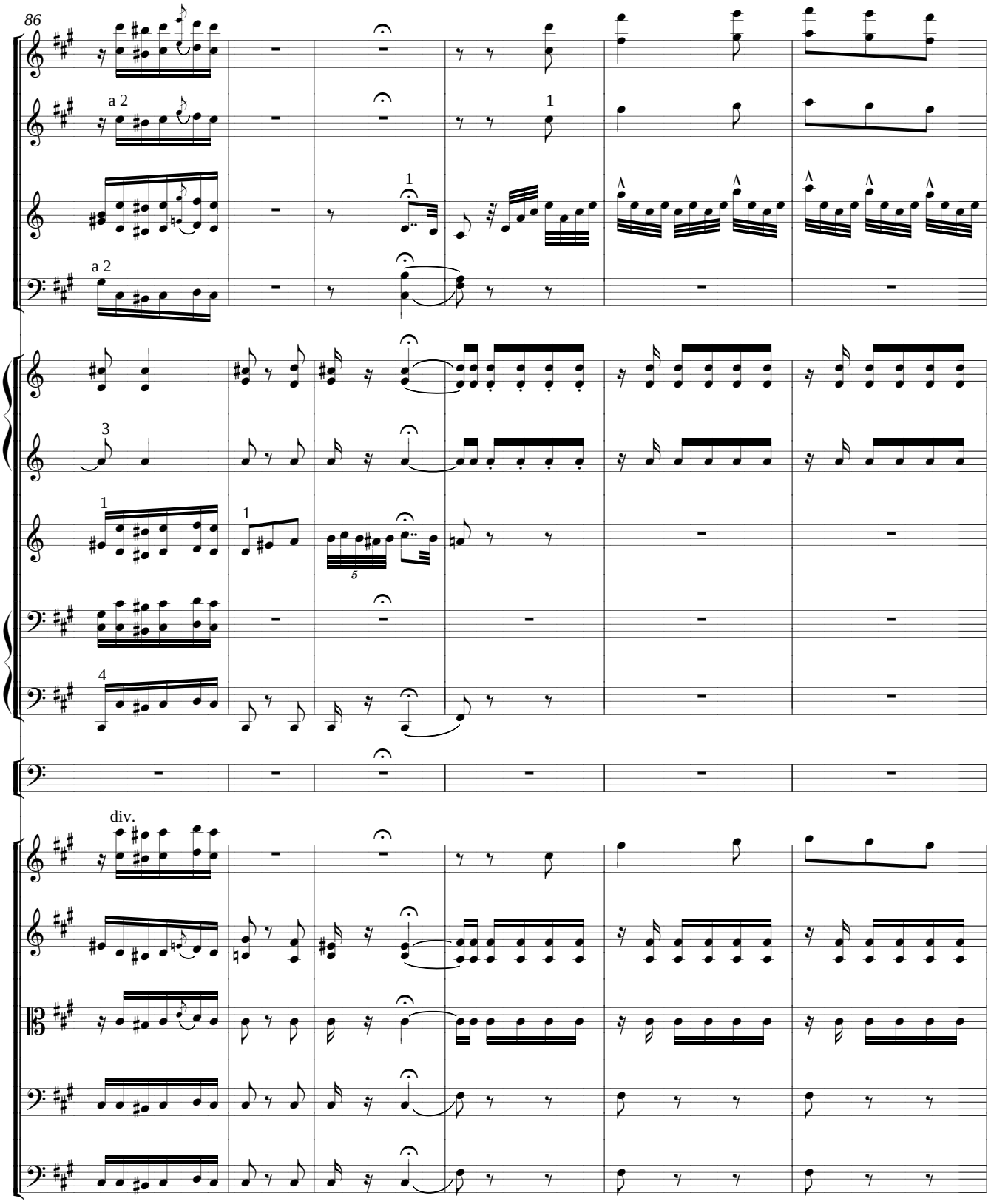
86
a 2
1
a 2
3
1
1
5
4
div.

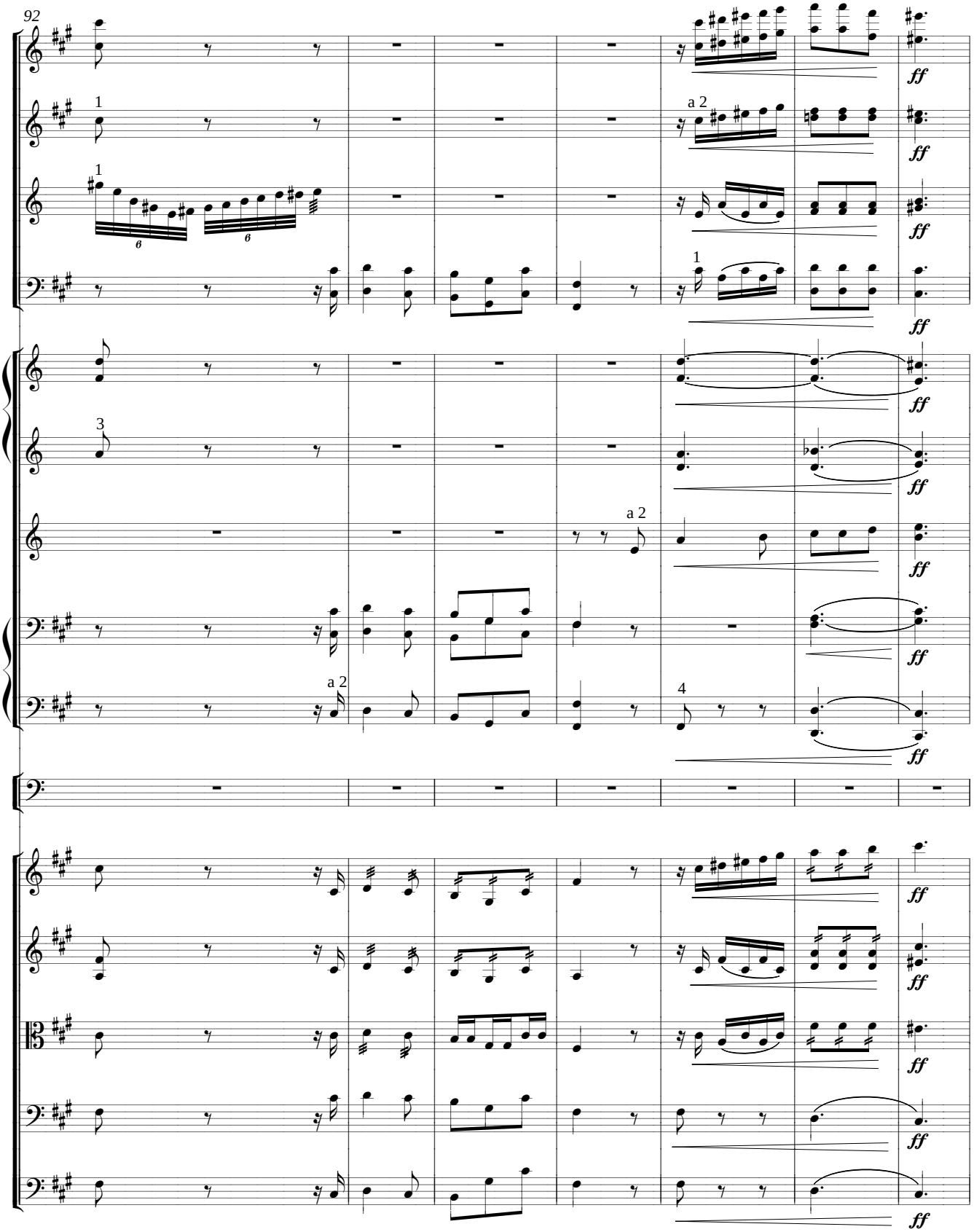
92
1
a 2
1
6
6
1
3
a 2
a 2
4
ff

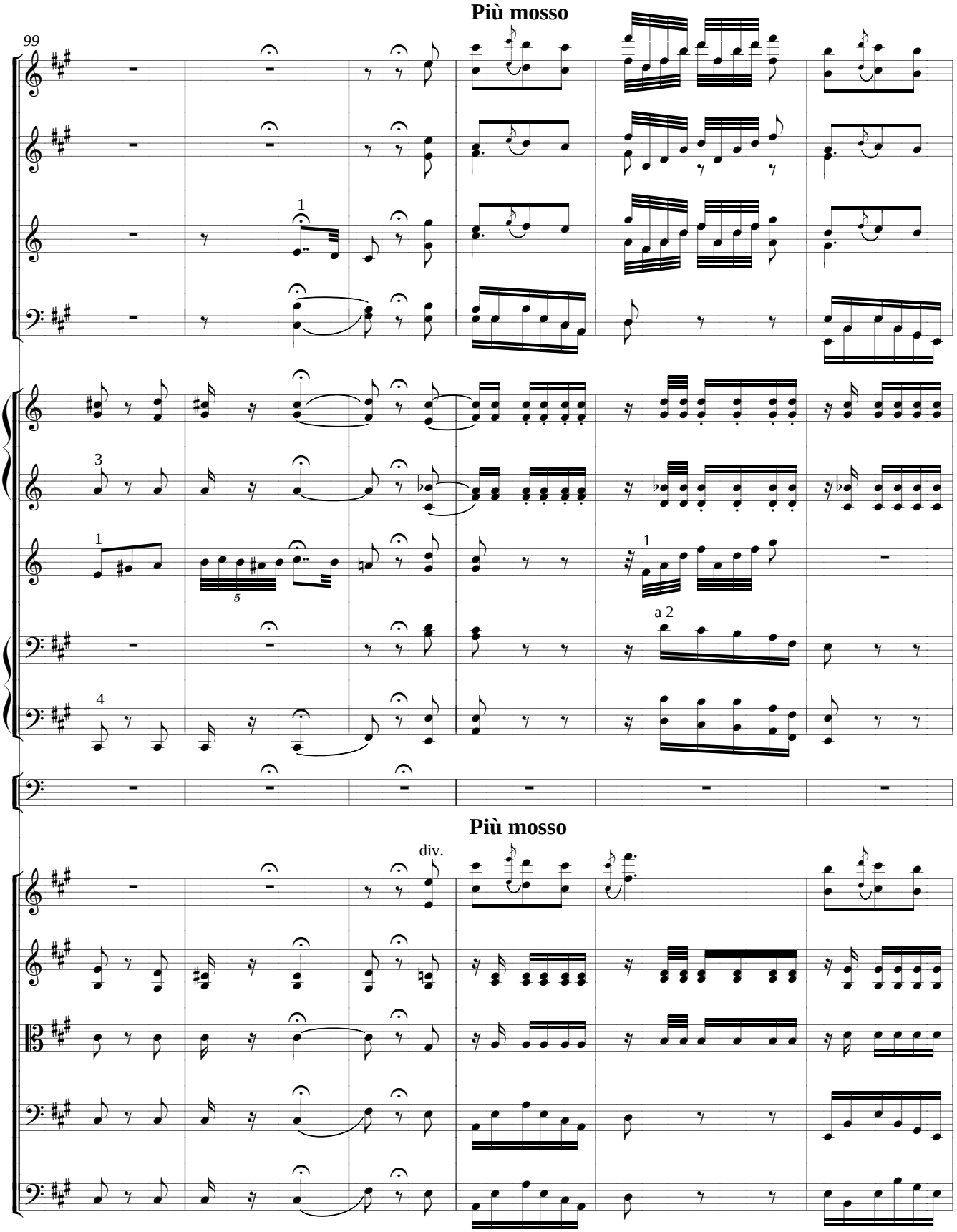
Più mosso
99
1
3
1
5
1
a 2
4
Più mosso
div.

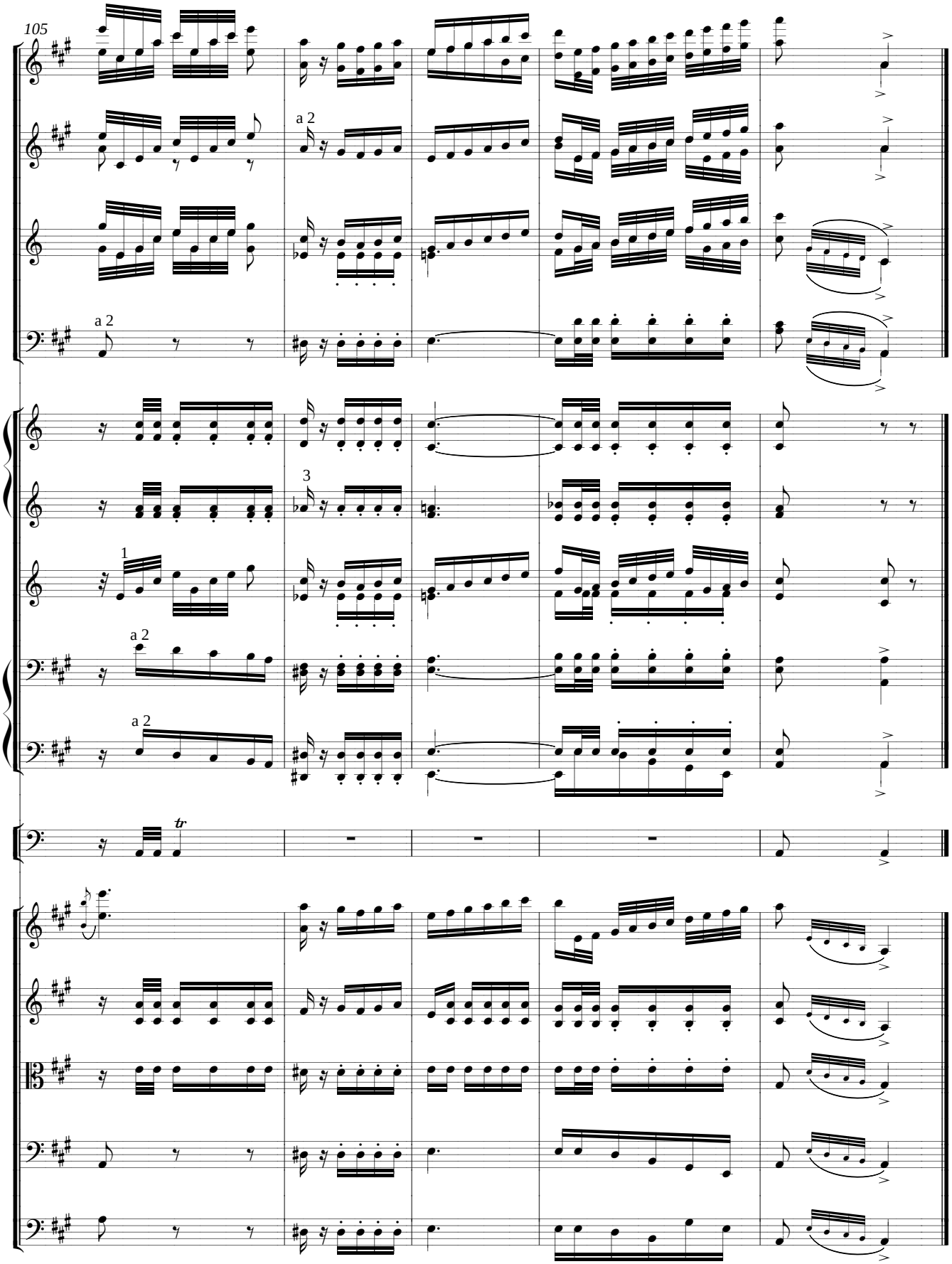
105
a 2
a 2
3
1
a 2
a 2
tr

MÉLODIE

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

2 Flauti
2 Clarinetti (in Si b)
2 Fagotti
2 Corni (in Fa)
2 Trombe (in Si b)
2 Tromboni
Bombardone
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

[MÉLODIE]

[D. Tchouhadjian]

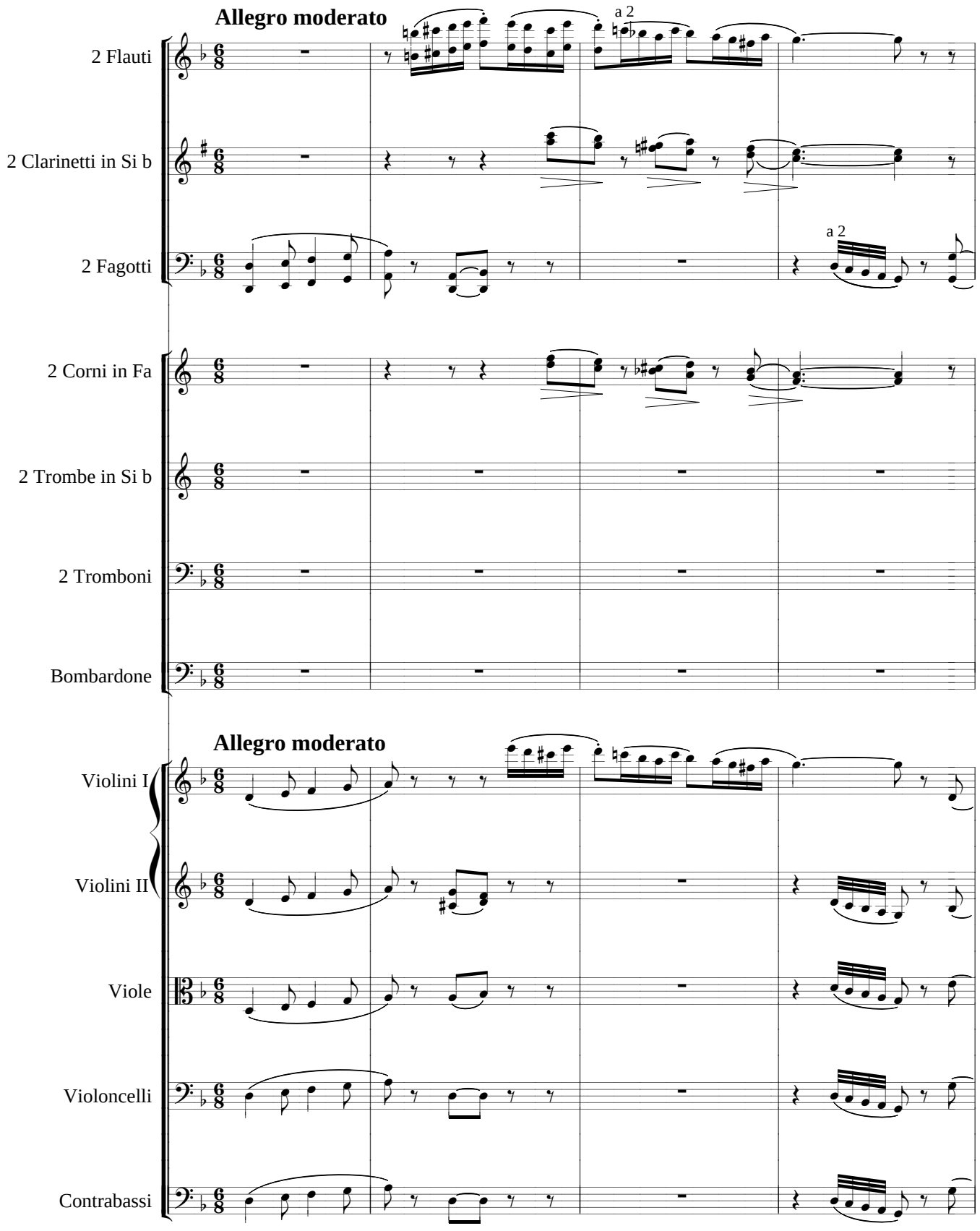

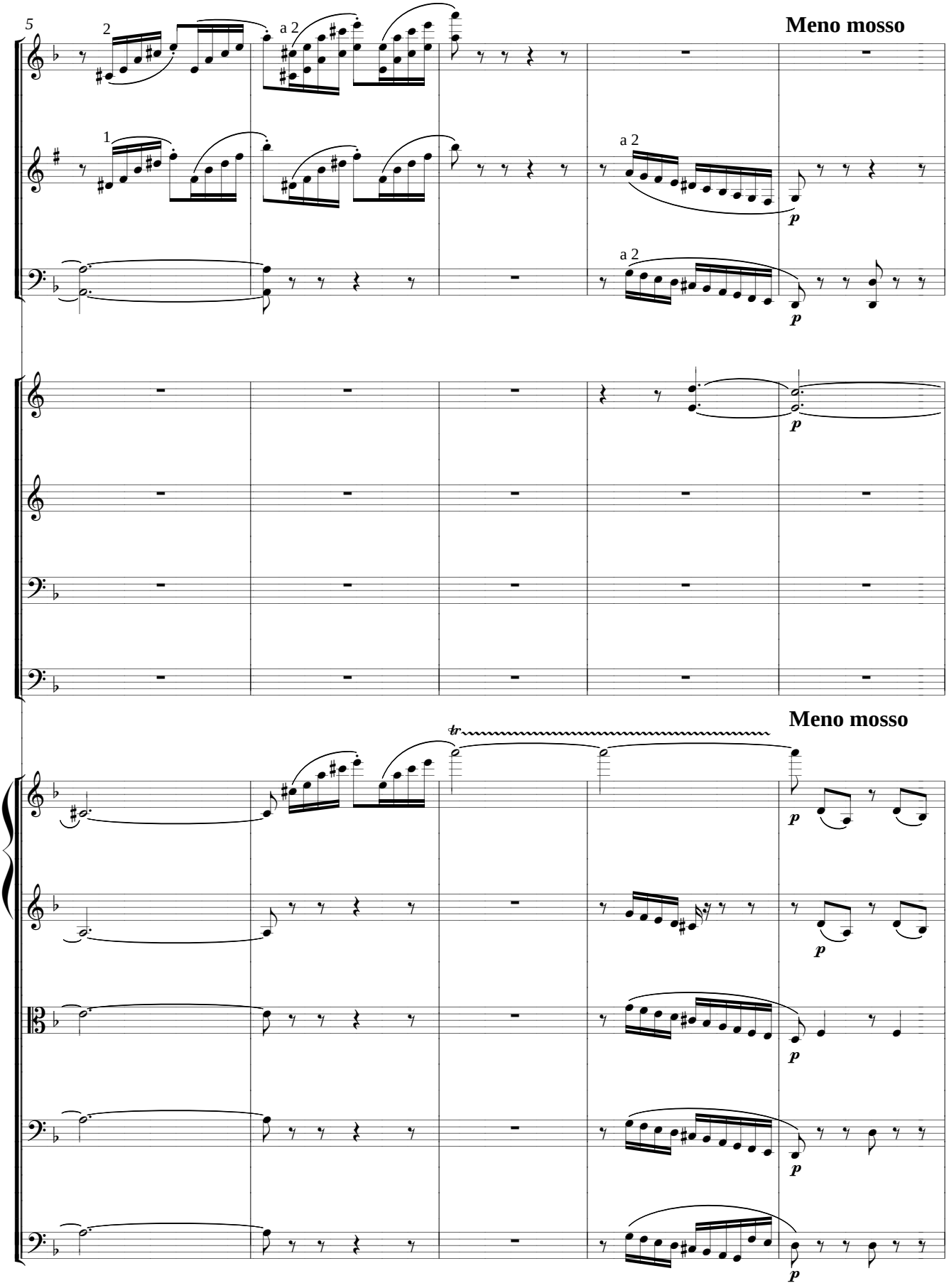
5
2
a 2
Meno mosso
1
a 2
p
a 2
p
p
Meno mosso
tr
p
p
p
p
p

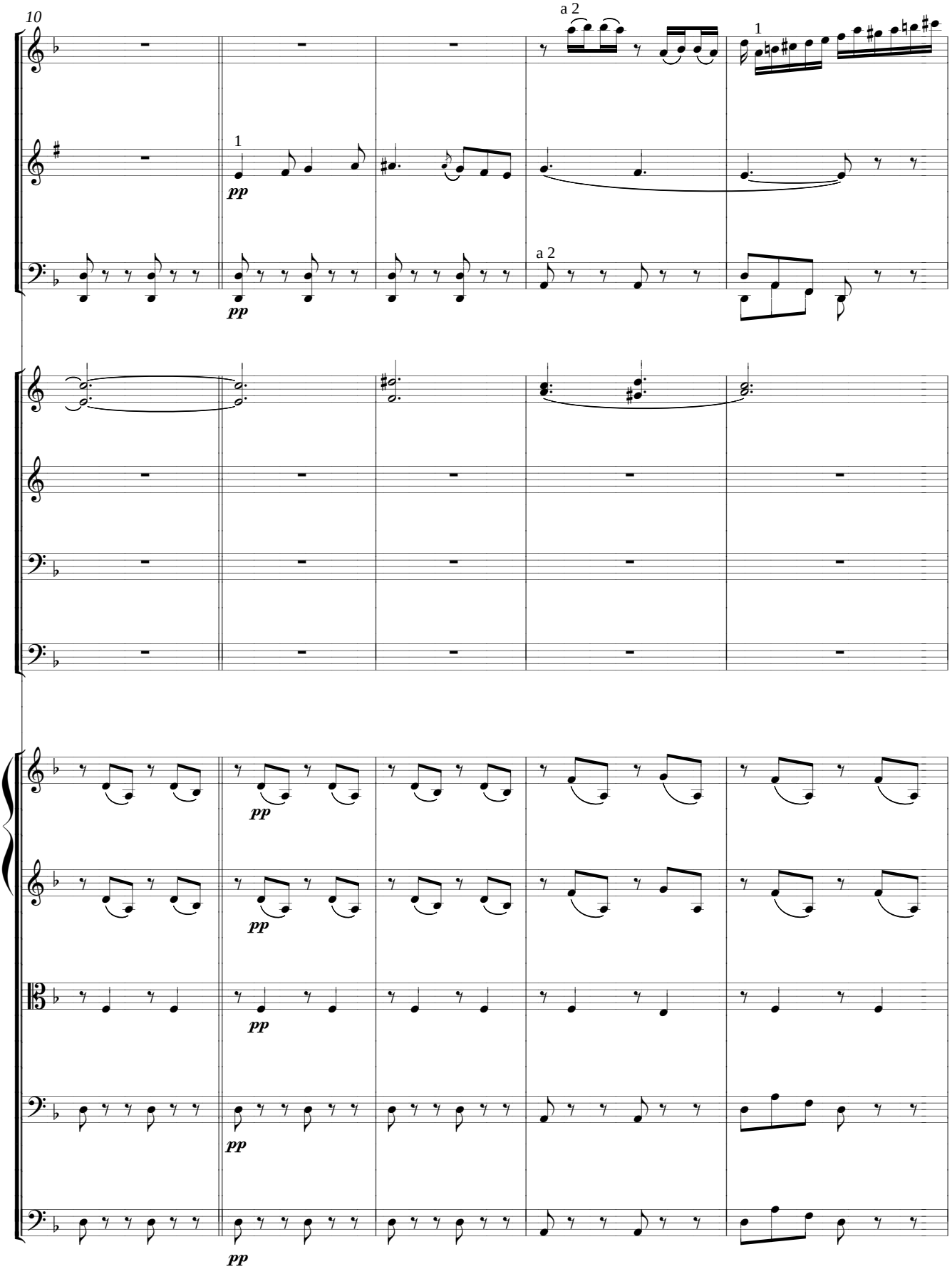
10
a 2
1
pp
a 2
1
pp
pp
pp
pp
pp
pp

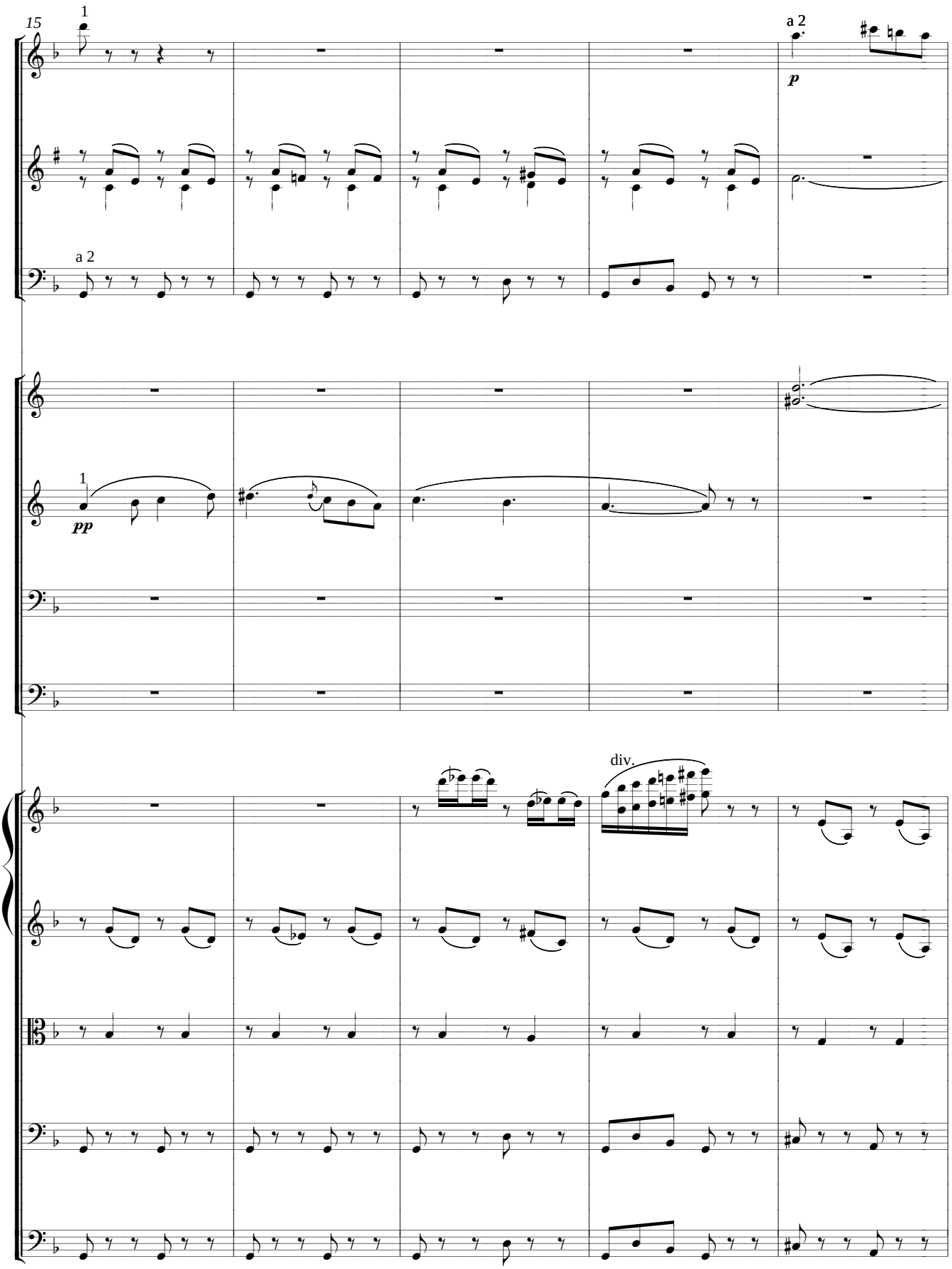
15
1
a 2
p
a 2
1
pp
div.

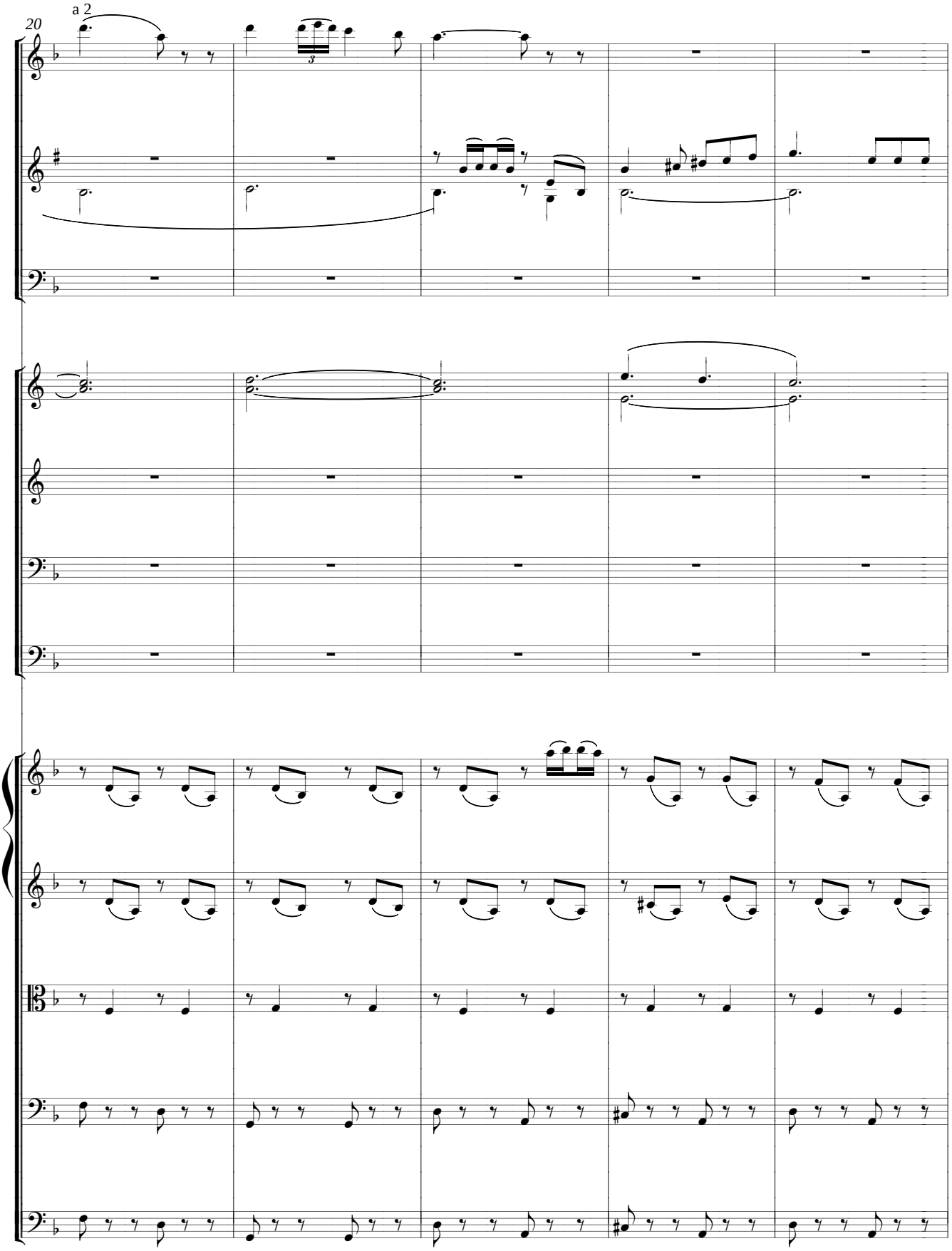
20
a 2
3

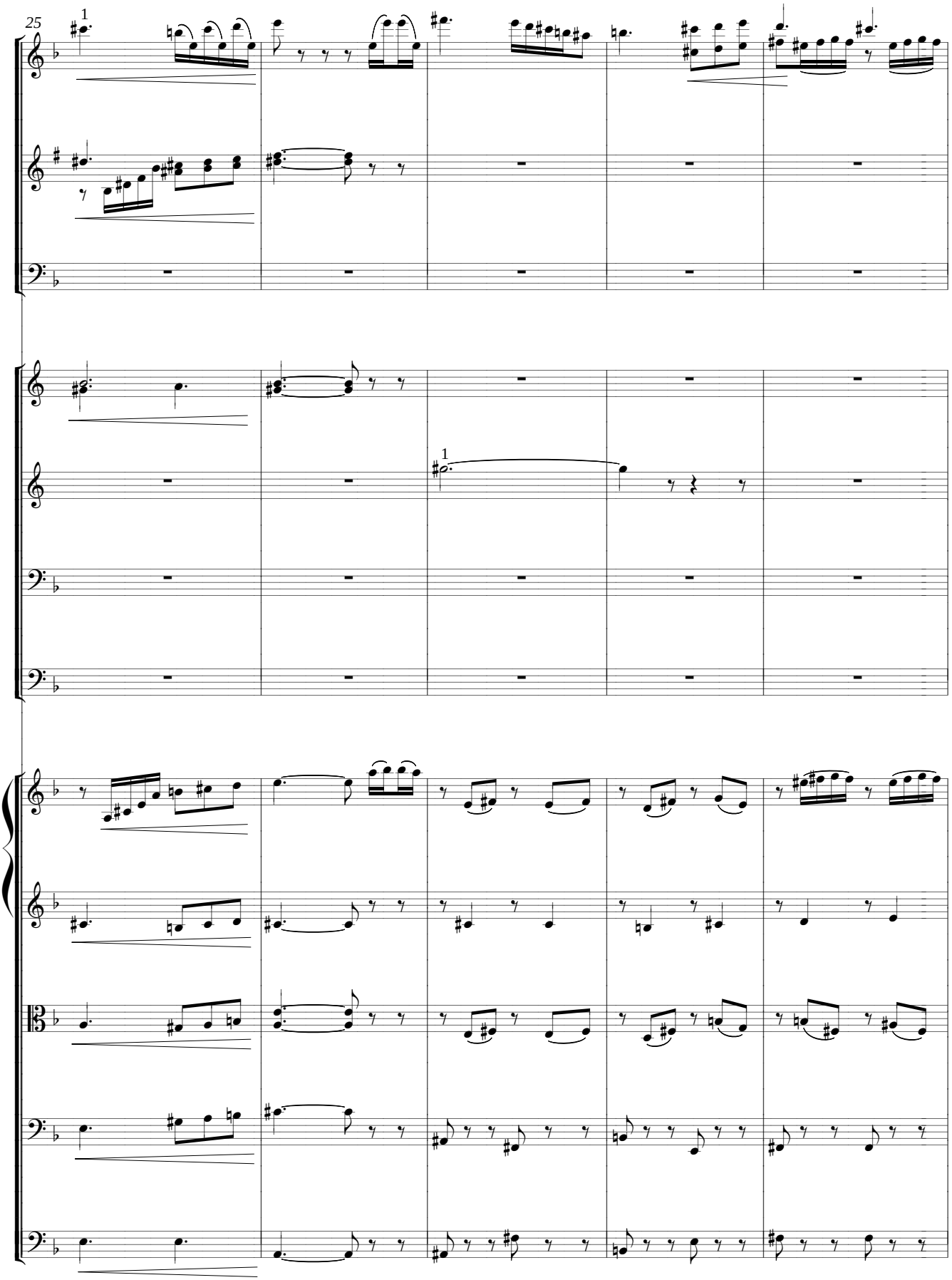
25
1
1

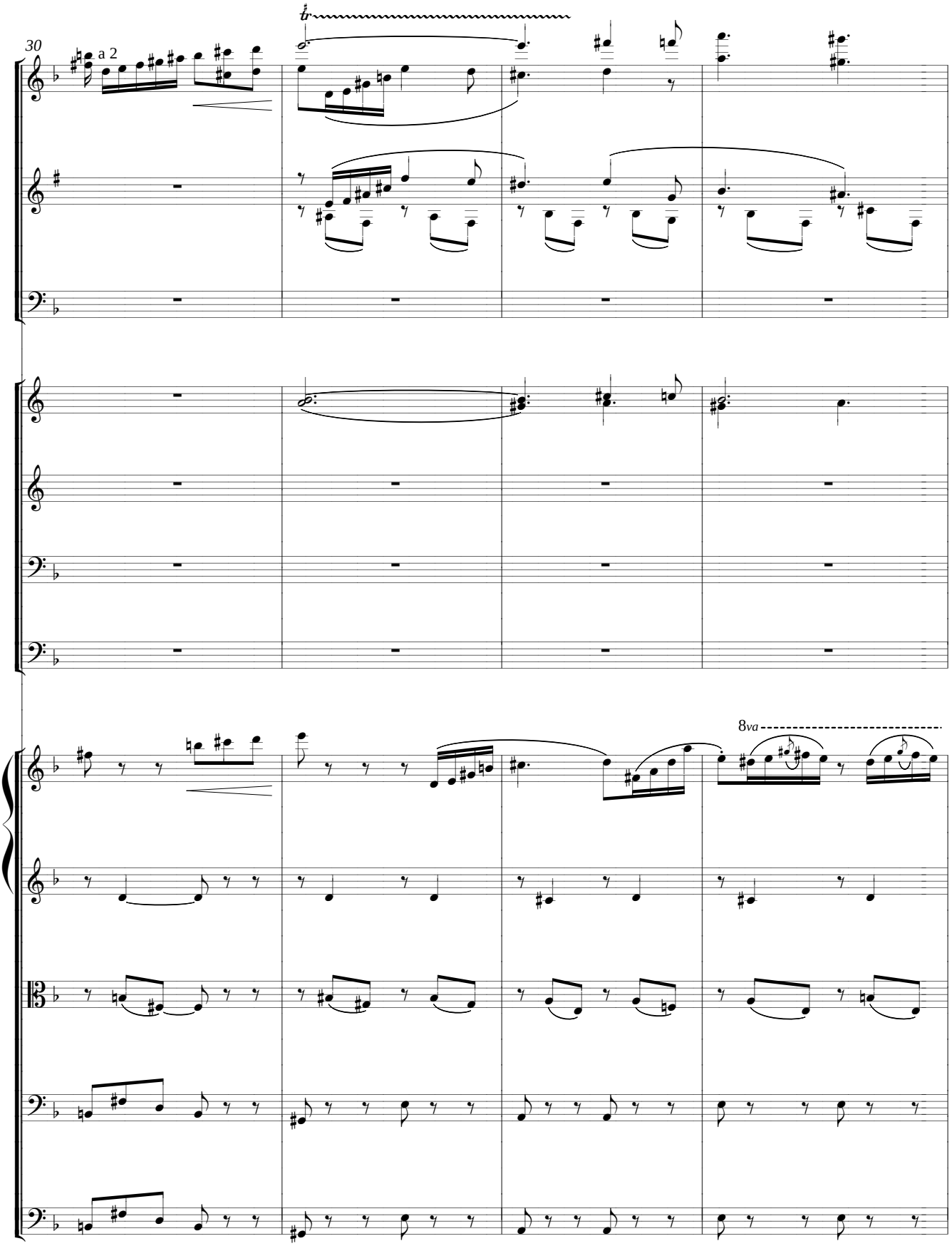
30
a 2
tr
8va

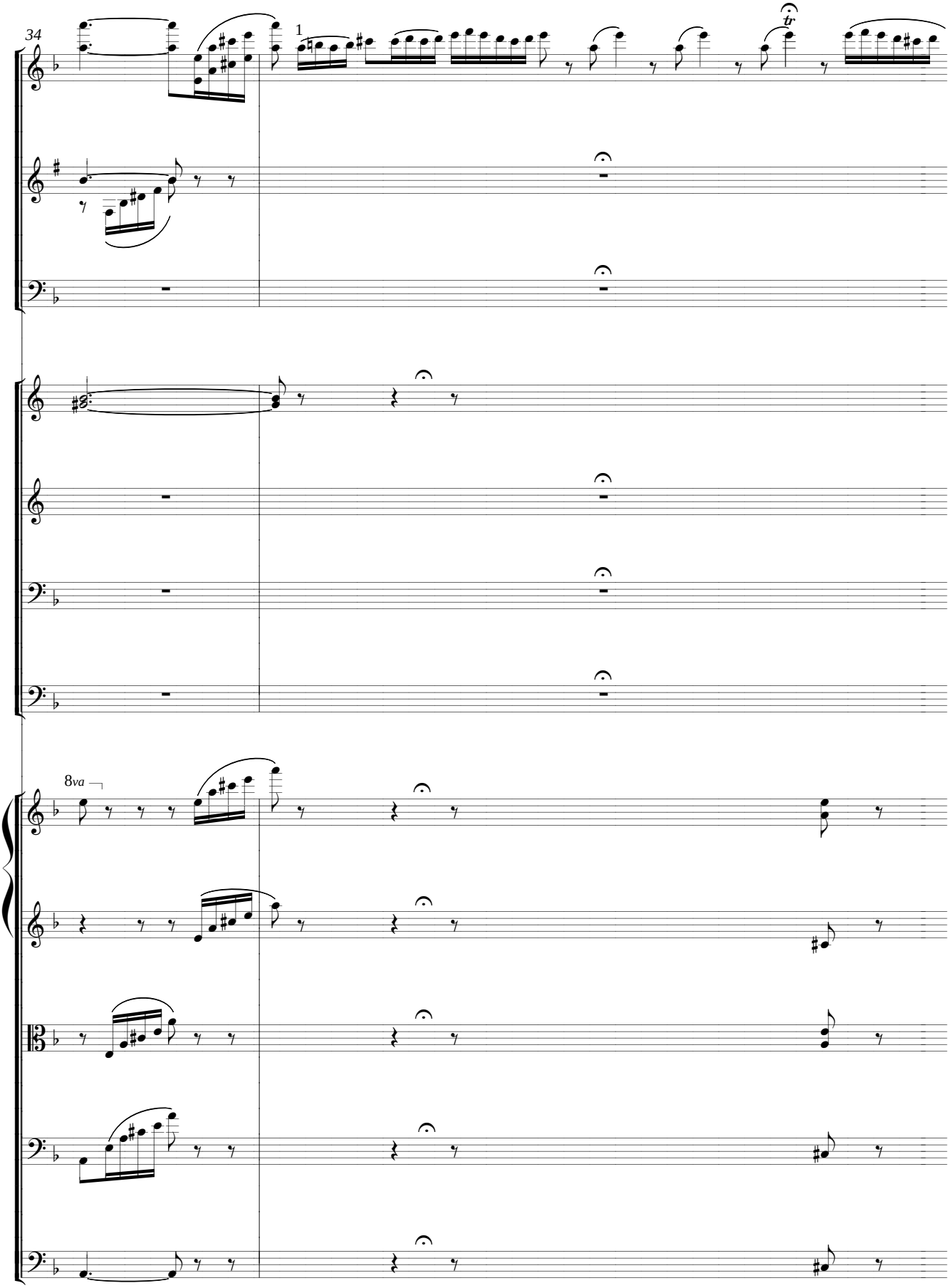
34
1
tr
8va

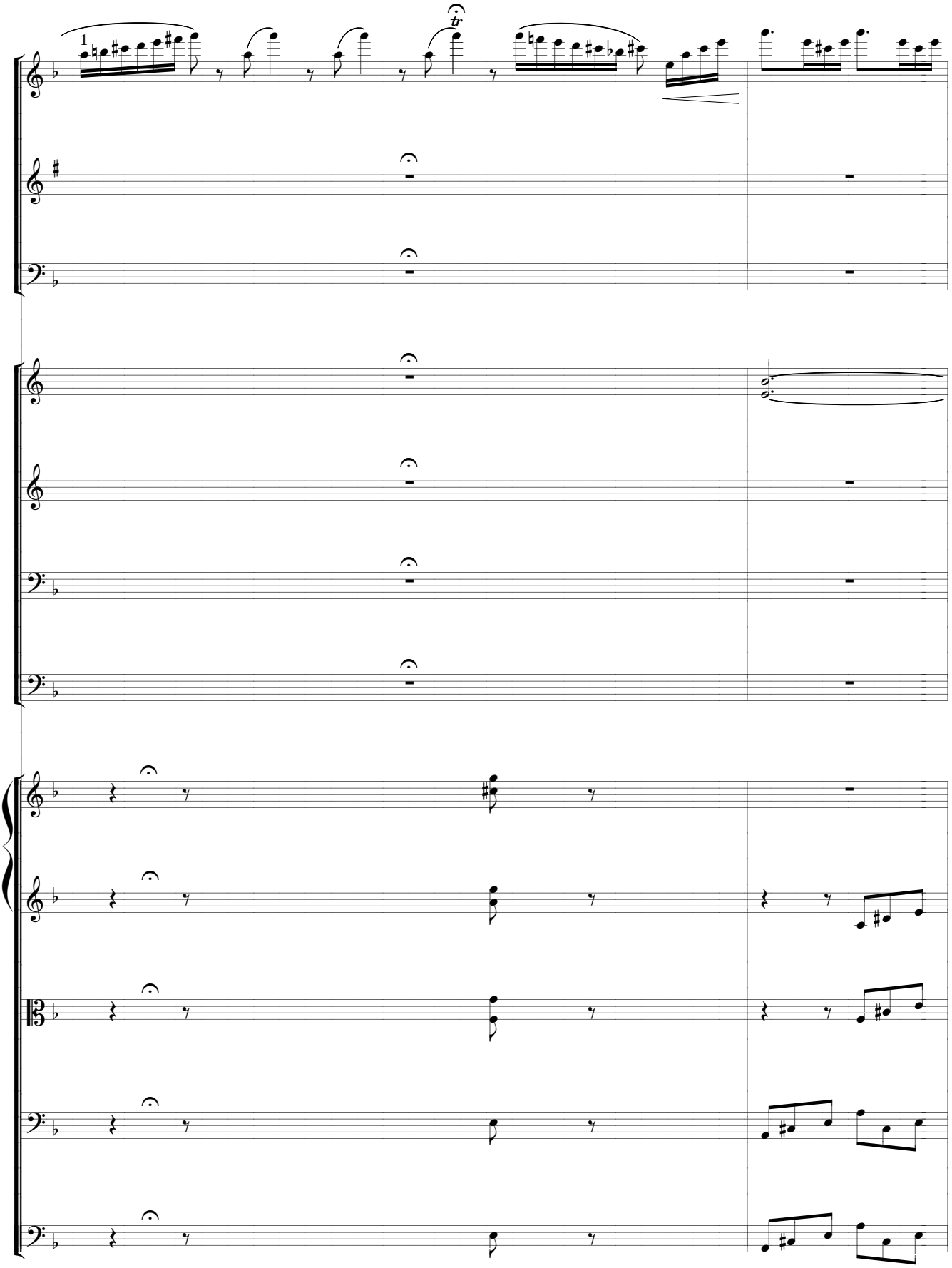
1
tr

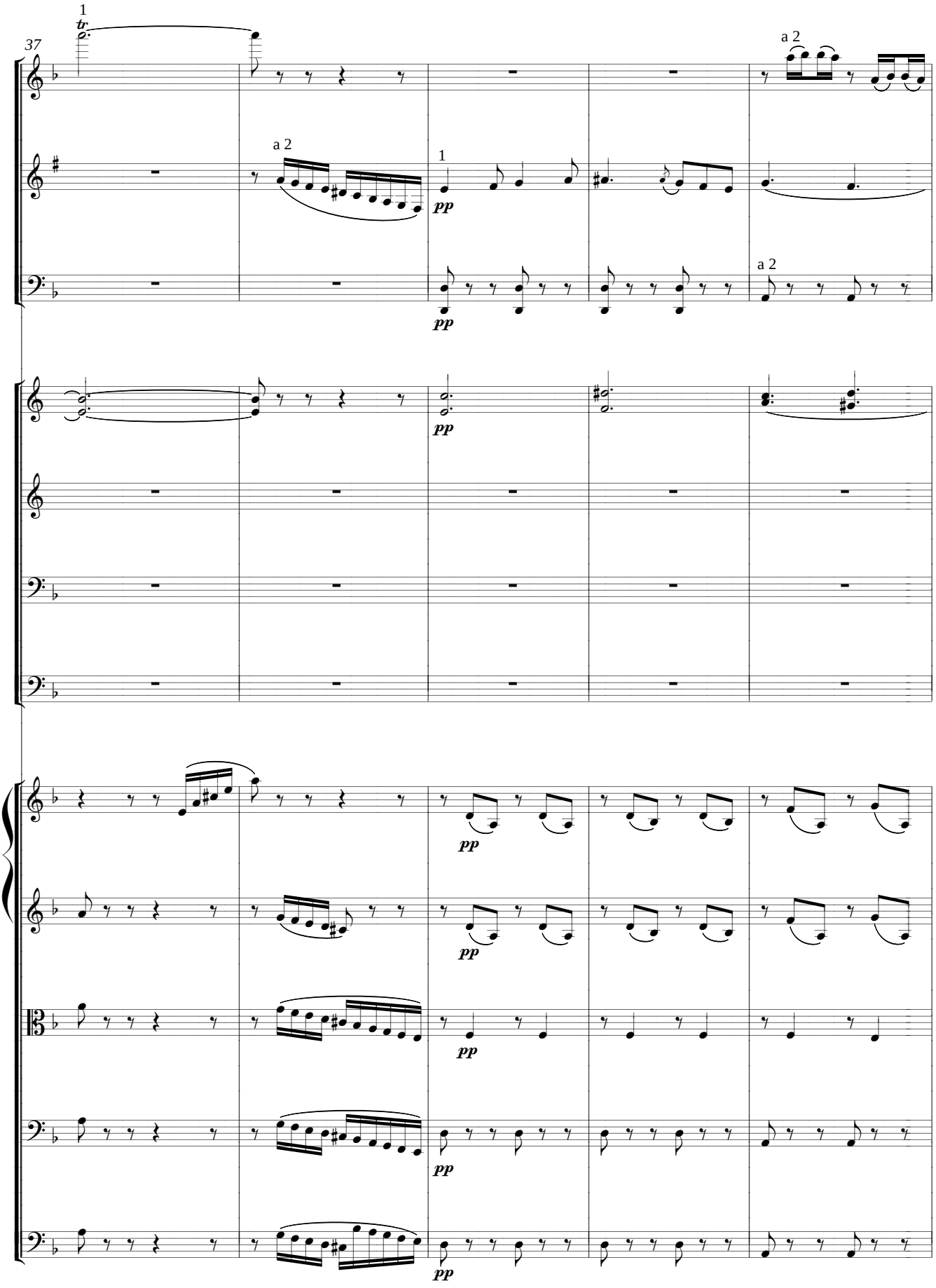
37
1
tr
a 2
1
pp
a 2
pp
pp
pp
pp
pp
pp
pp

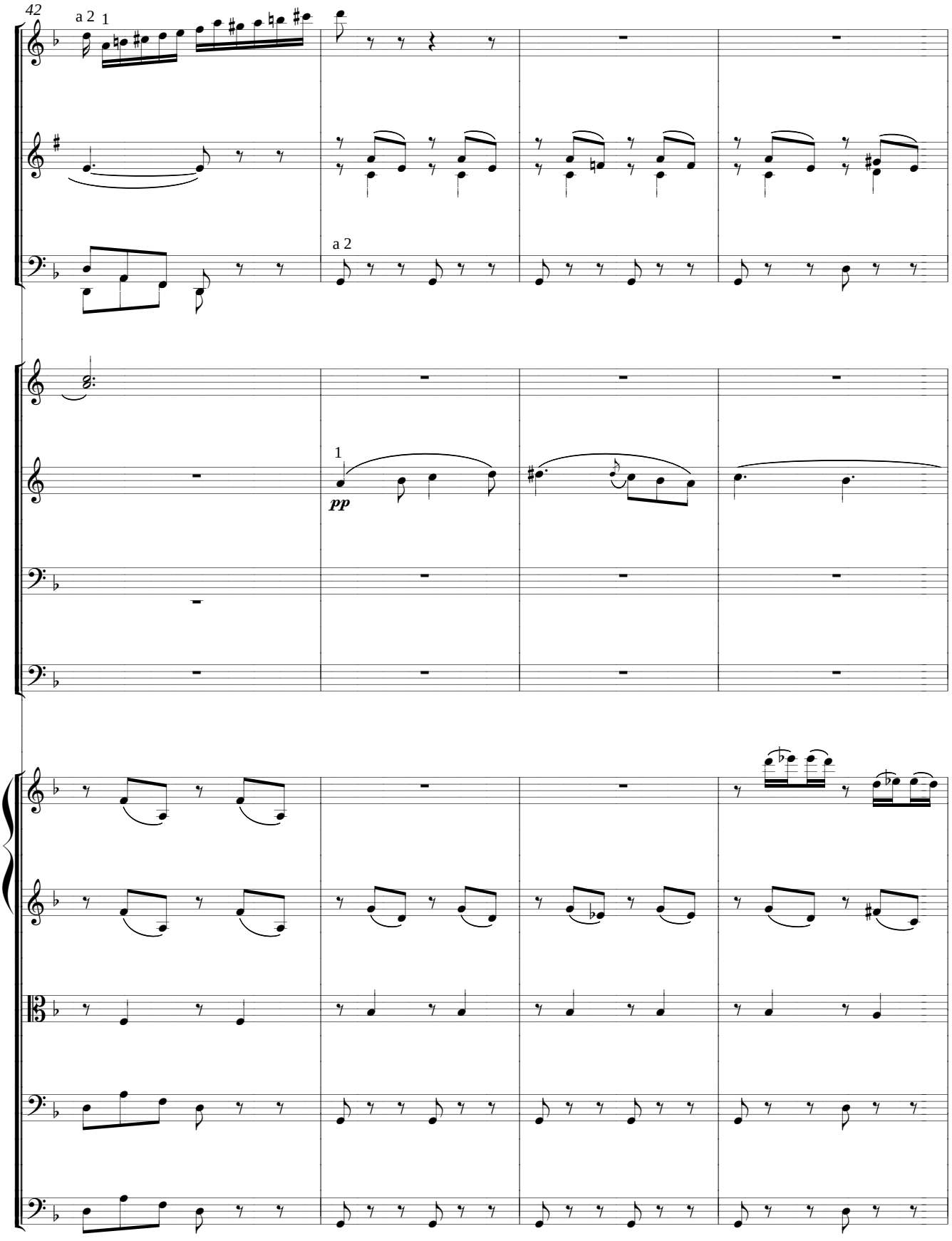
42
a 2
1
a 2
1
pp

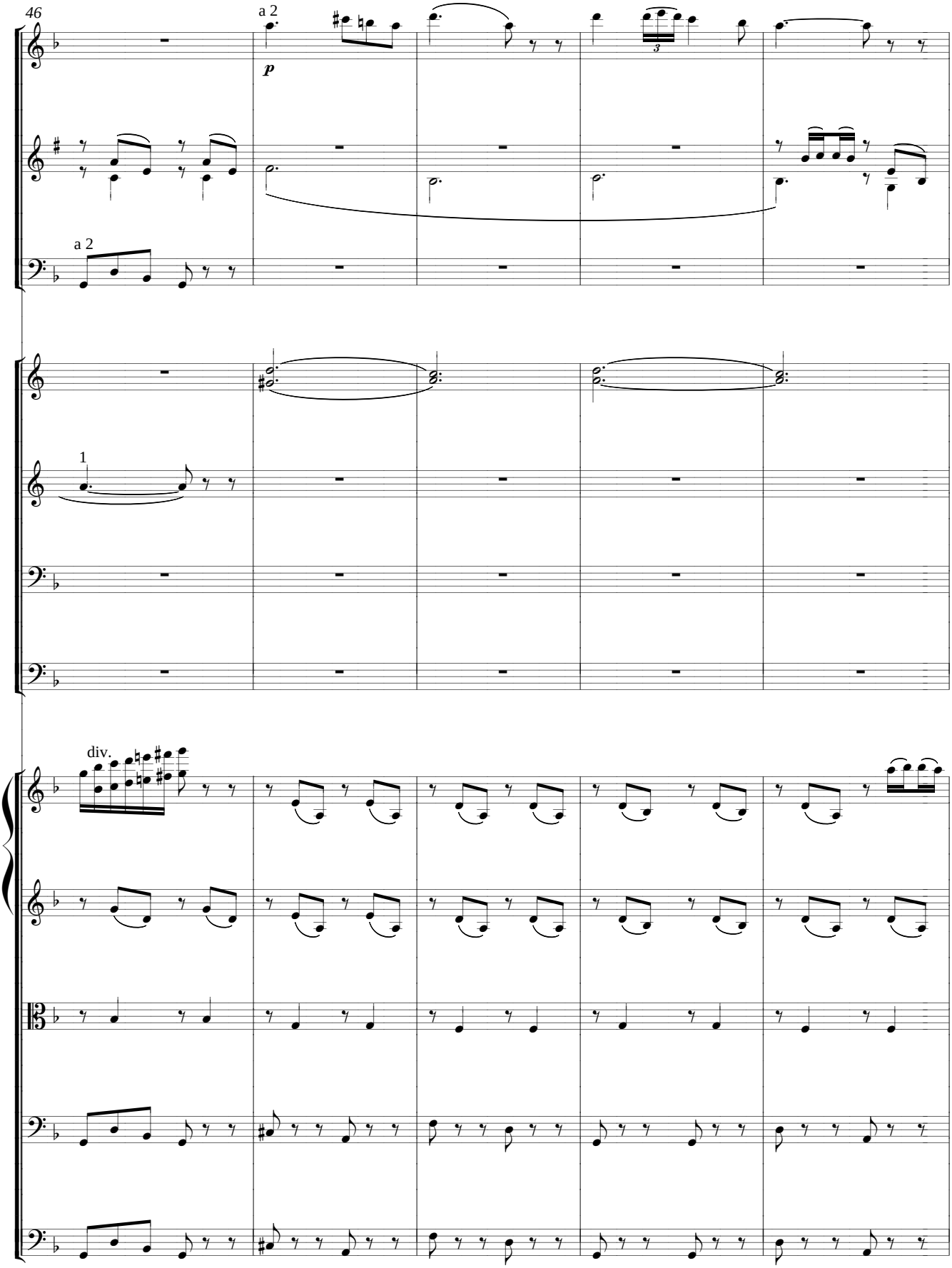
46
a 2
p
a 2
1
div.

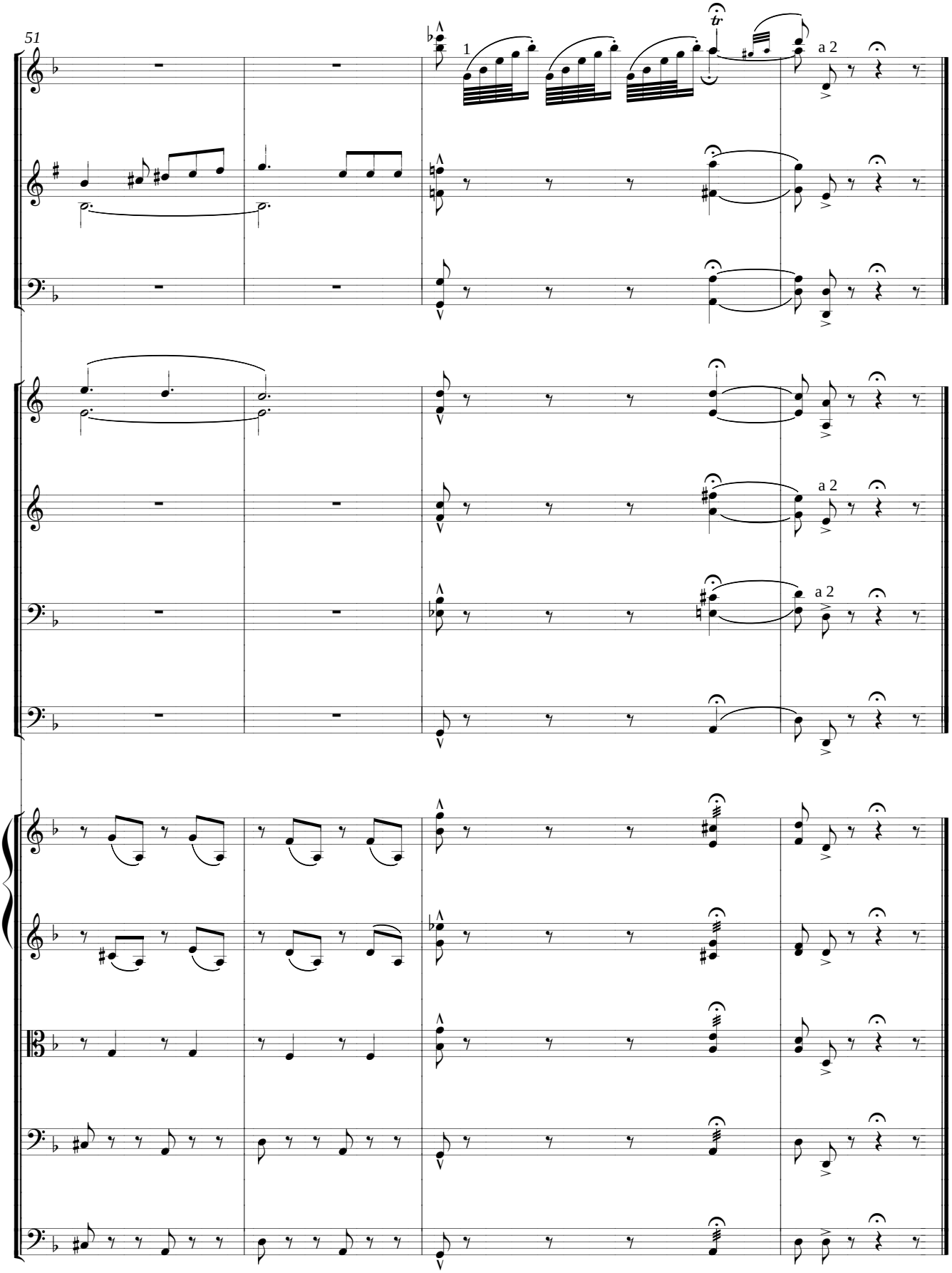
51
1
tr
a 2
a 2
a 2

MARCIA

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
ORCHESTRA

Flauto
Flauto piccolo
2 Clarinetti (in La)
2 Corni (in Mi)
2 Cornetti (in La)
2 Tromboni
Bombardone
Tamburo piccolo
Gran cassa
Violini I, II
Viole
Violoncelli
Contrabassi

MARCIA

[D. Tchouhadjian]

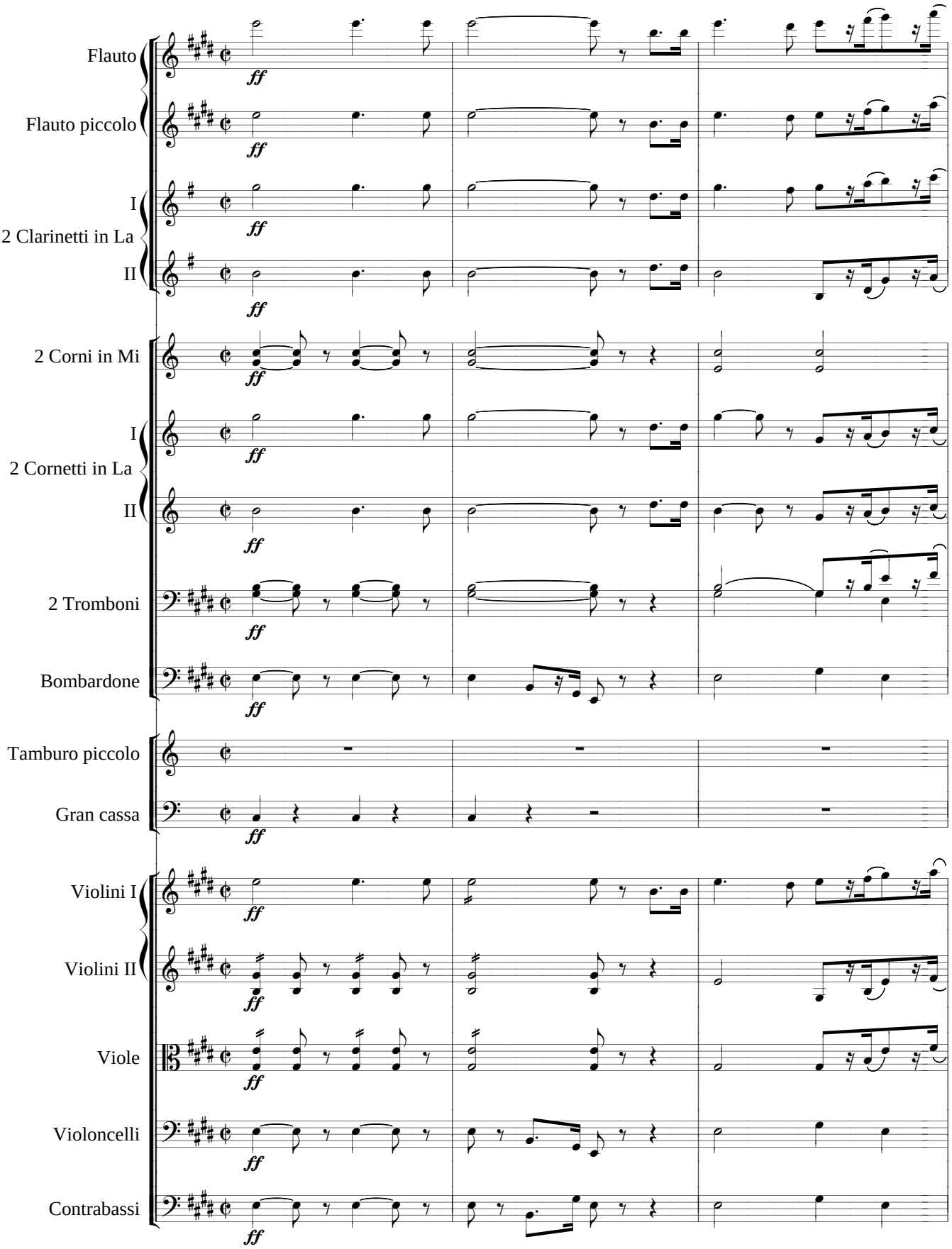

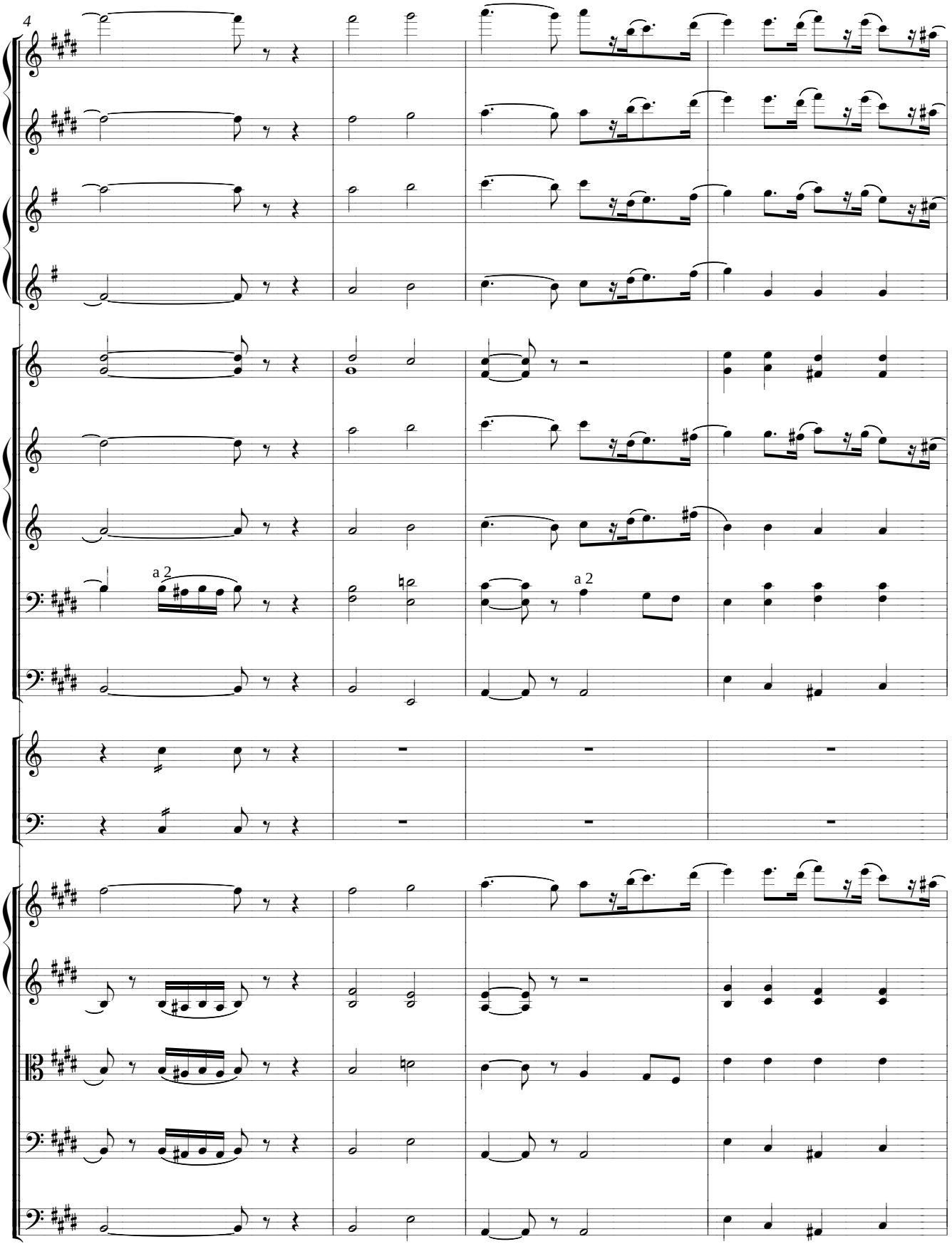
4
a 2
a 2

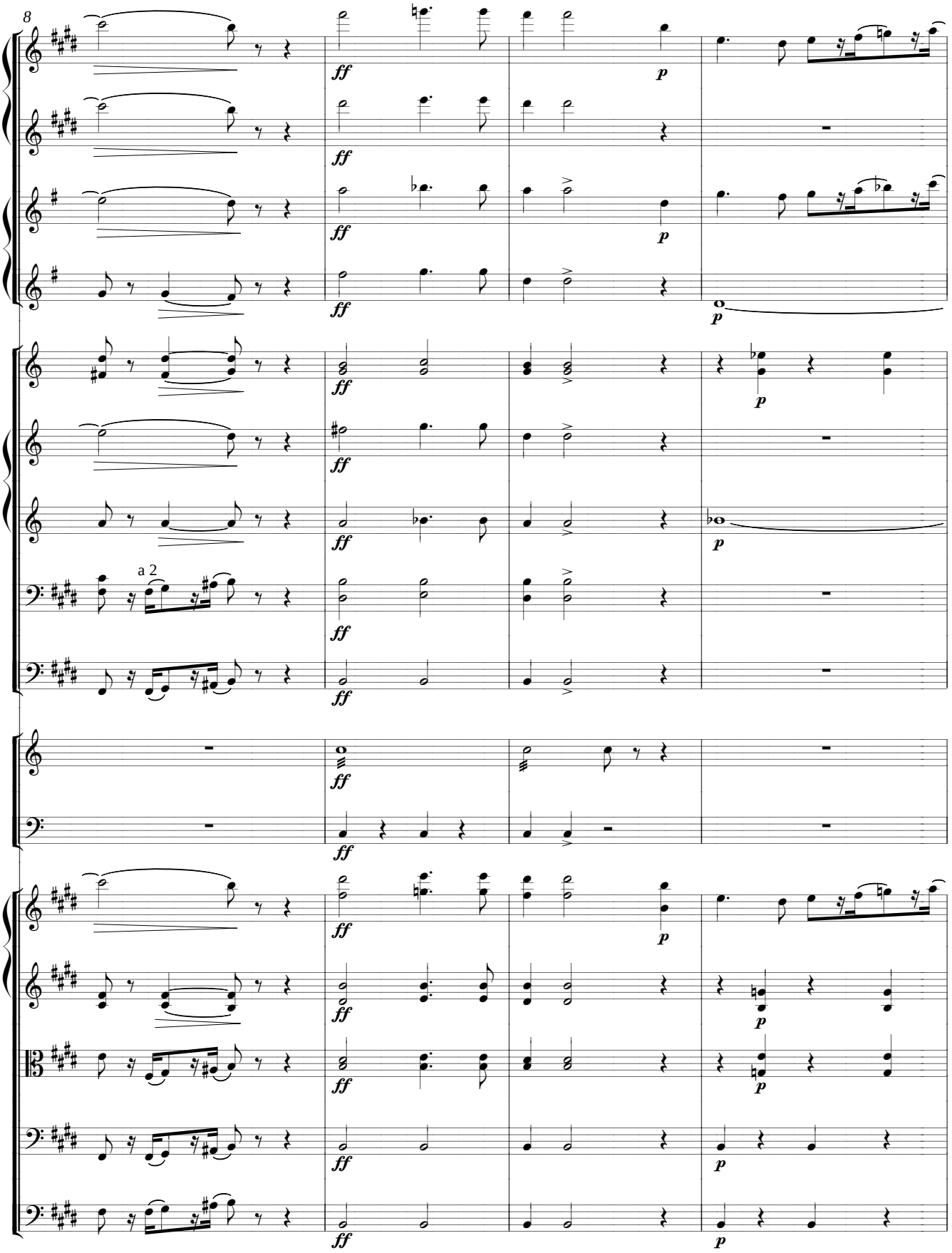
8
a 2

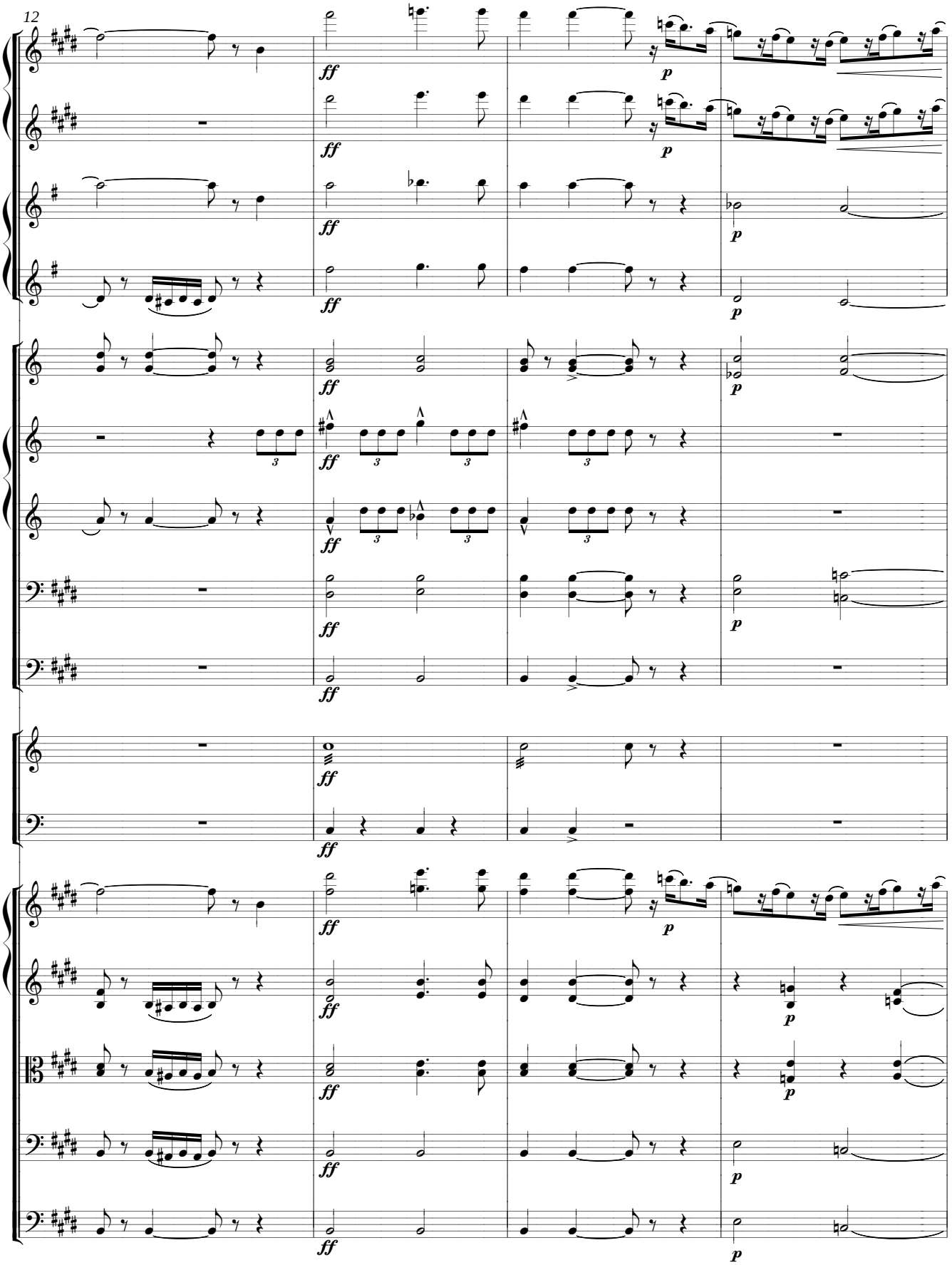
12
ff
p

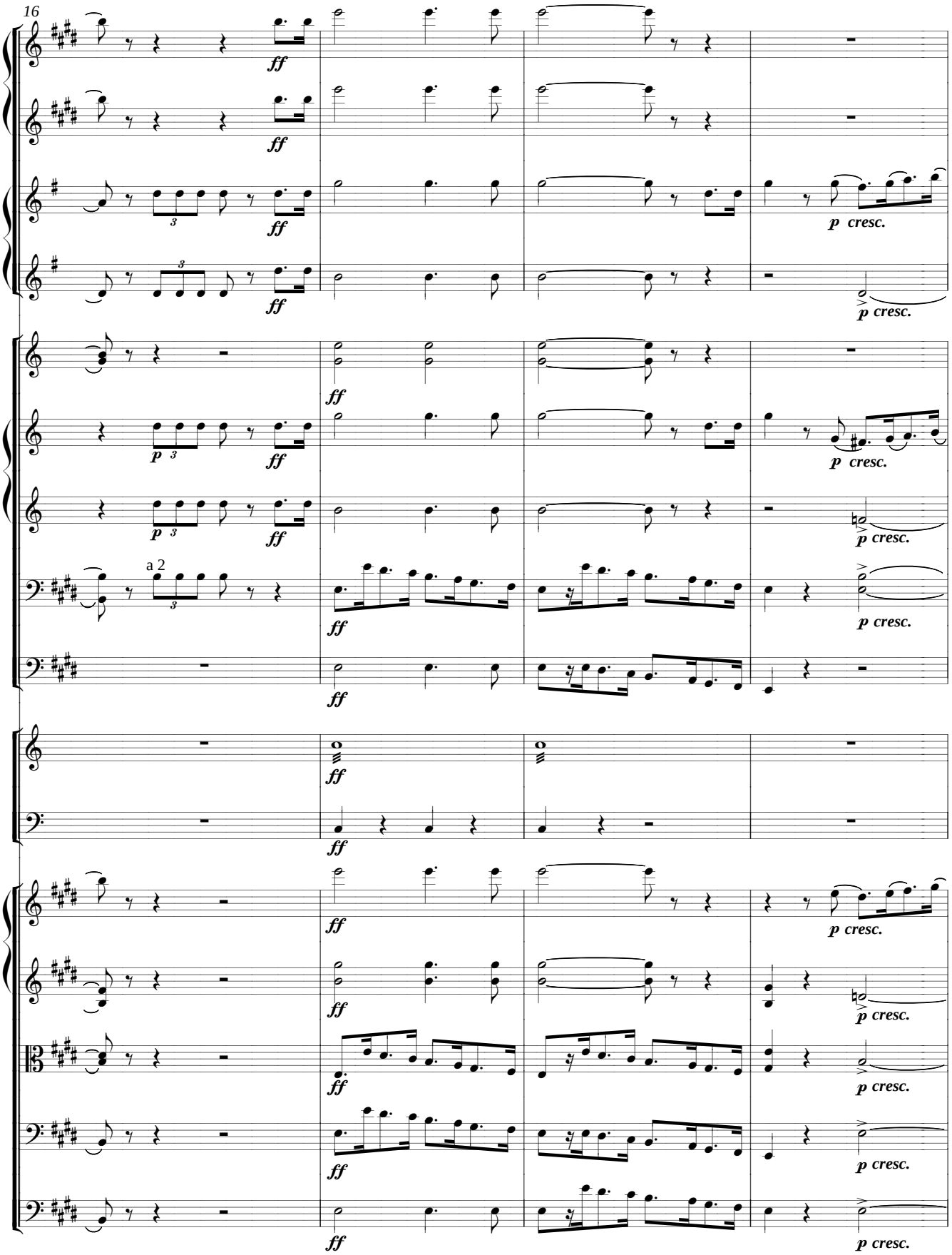
16
ff
p cresc.
a 2

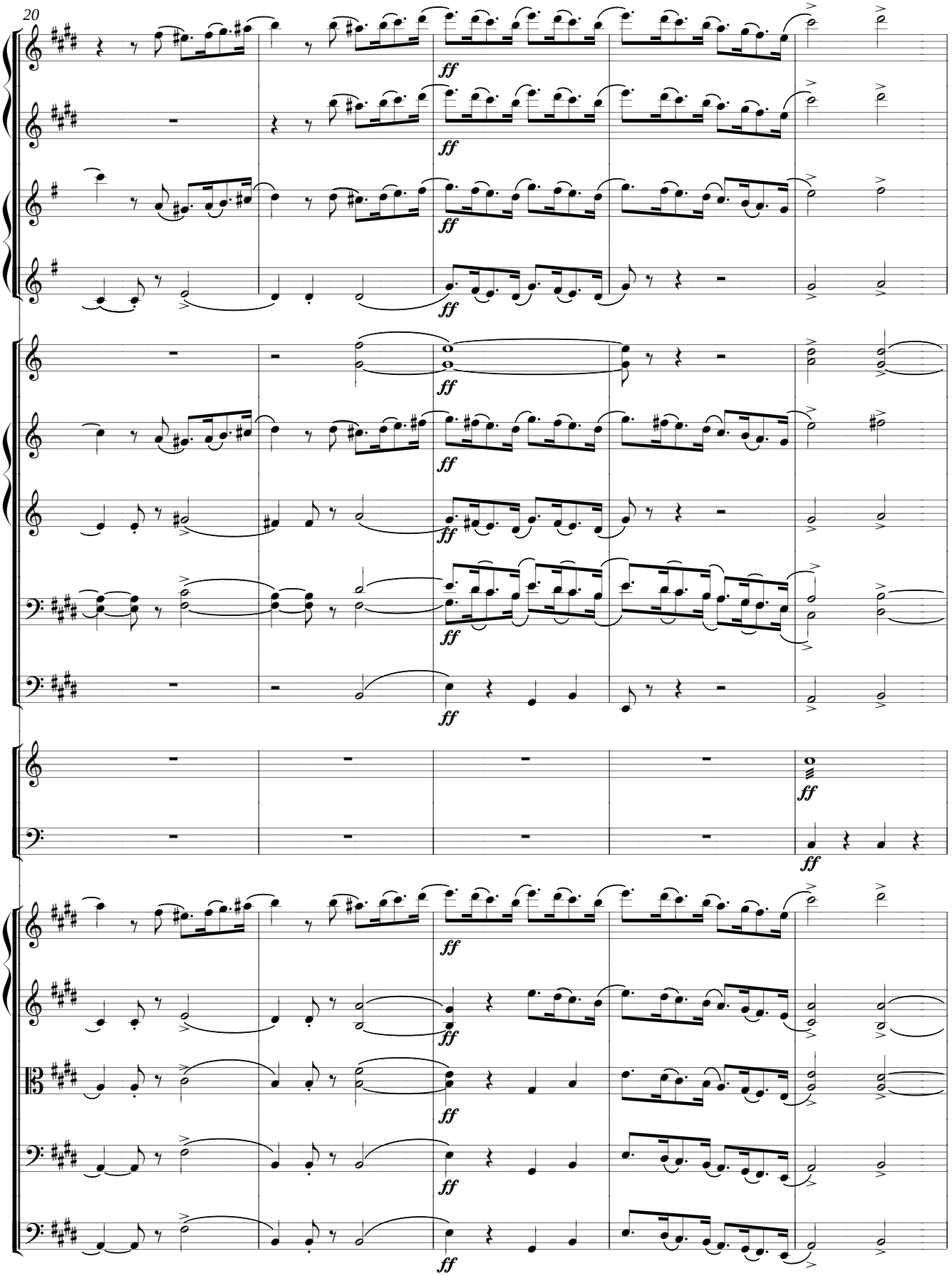
20
ff

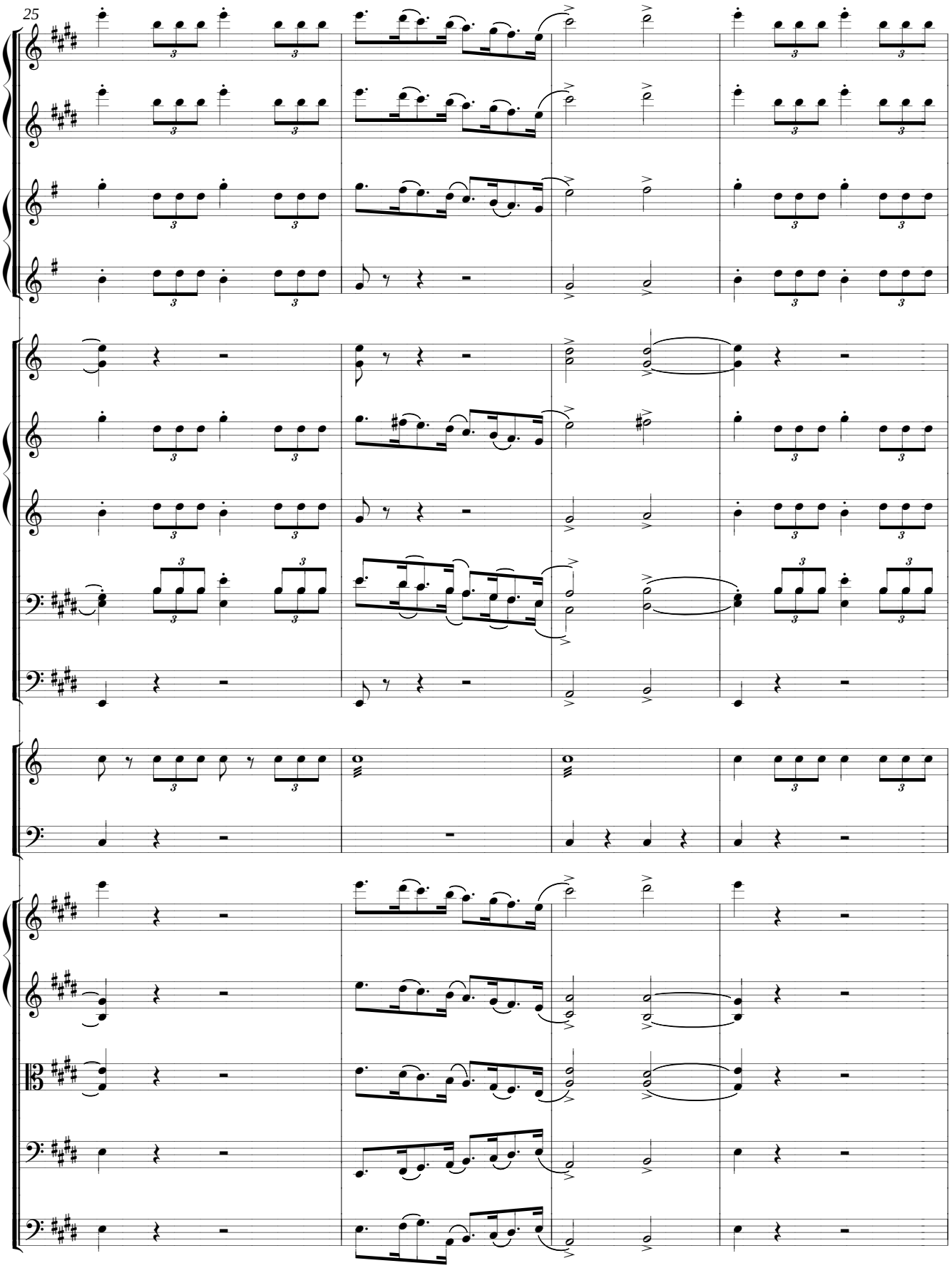
25

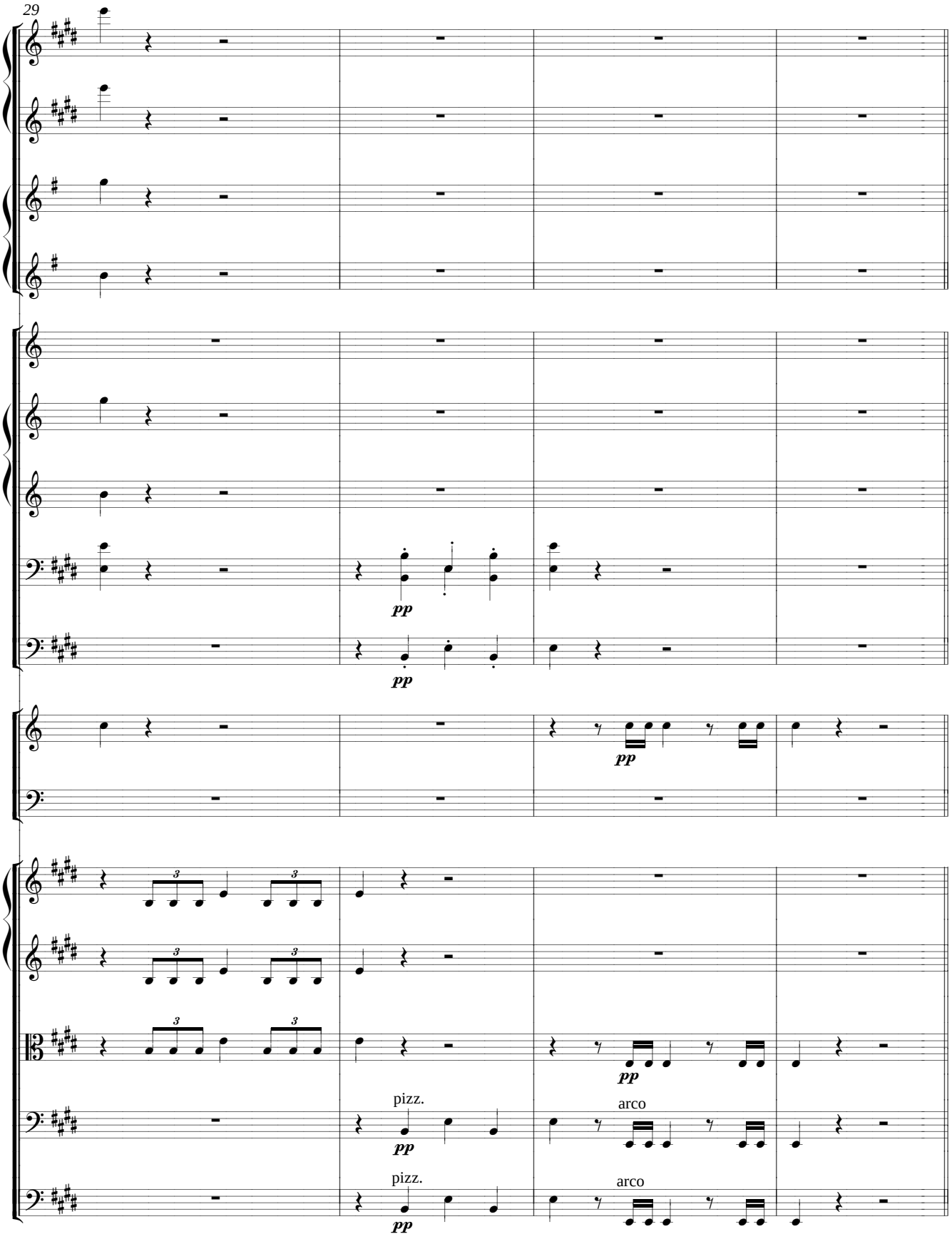
29
pp
pp
pp
3
3
3
3
3
3
pp
pizz.
arco
pp
pizz.
arco
pp

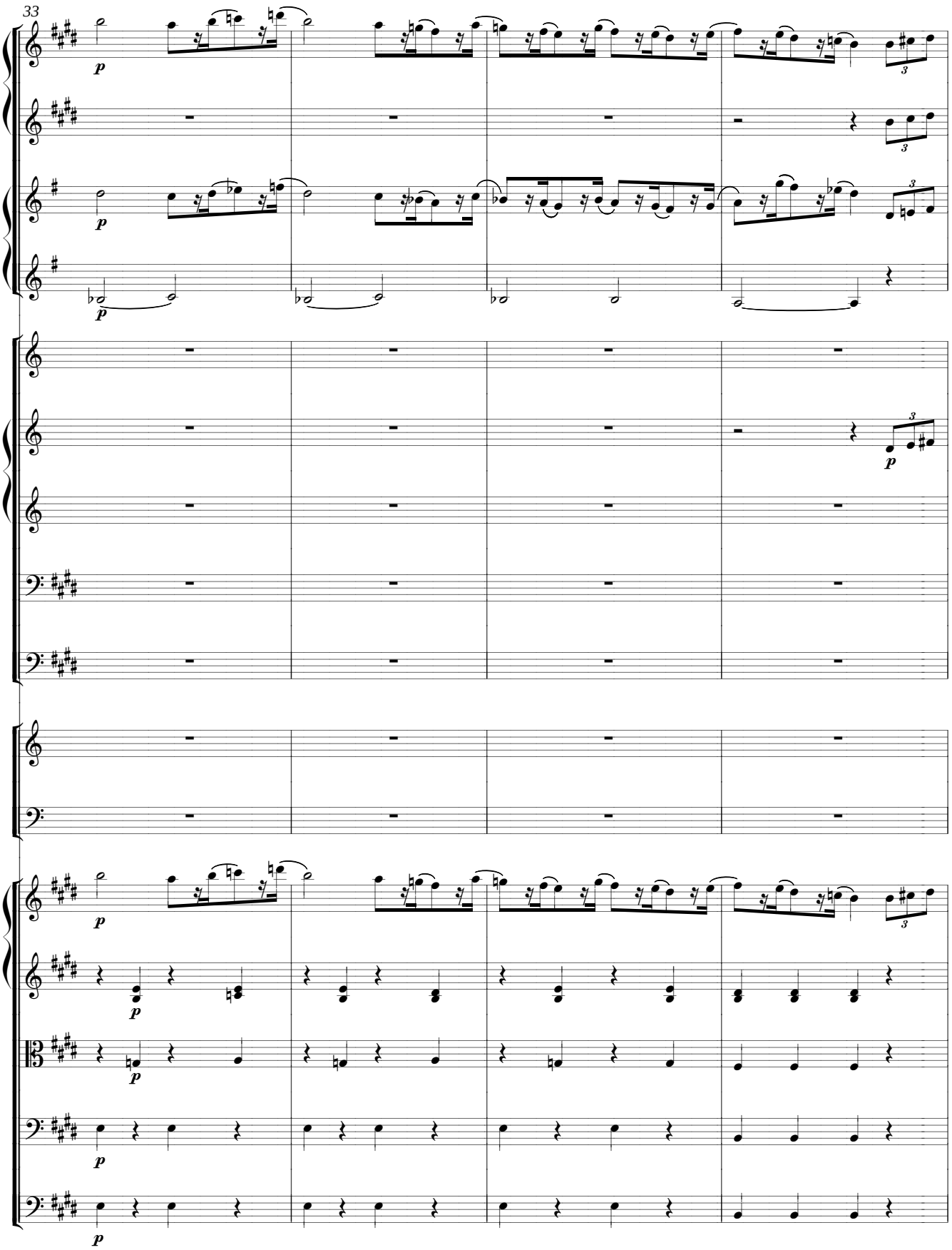
33
p
p
p
p
p
p
p

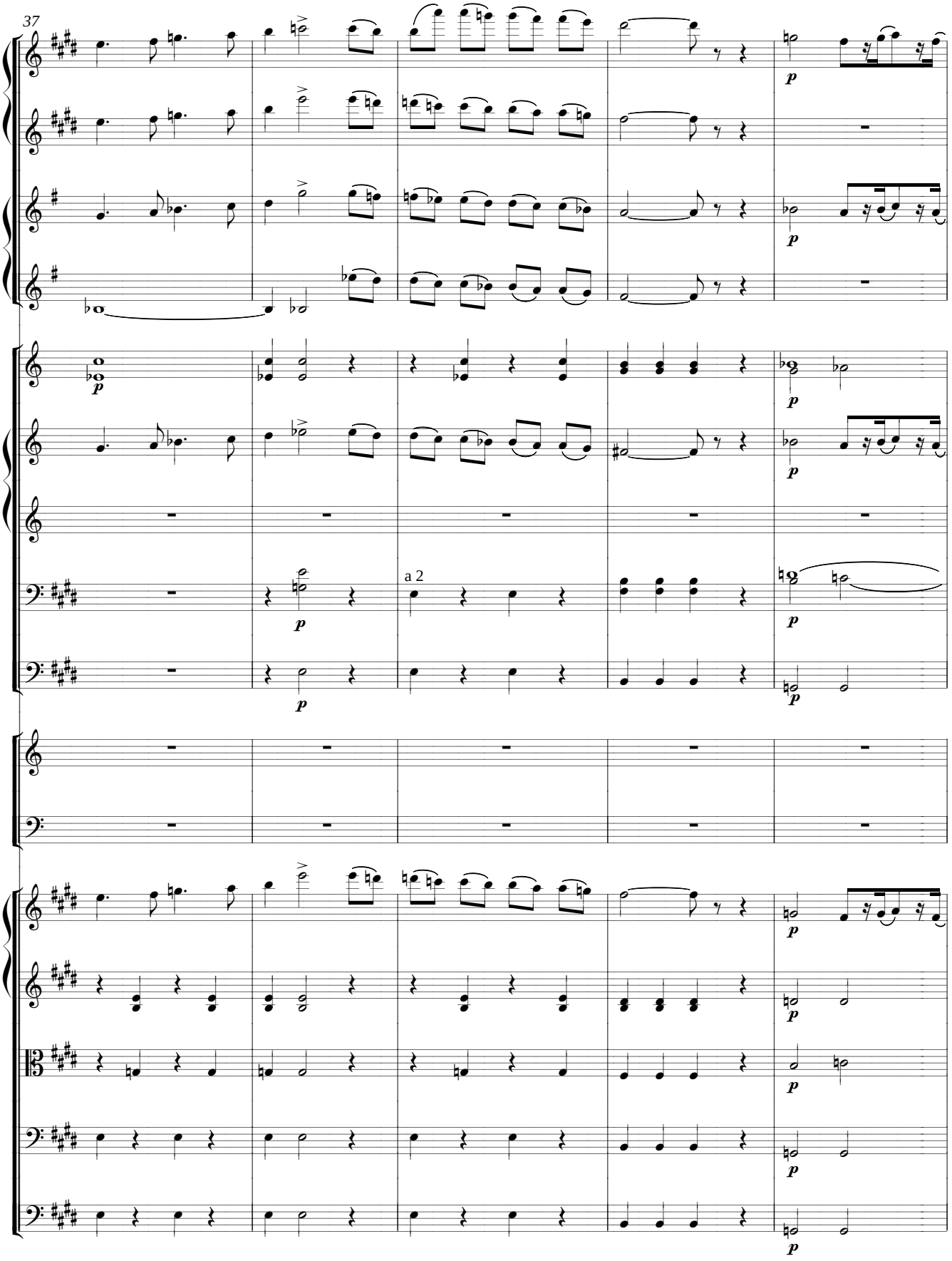
37
a 2

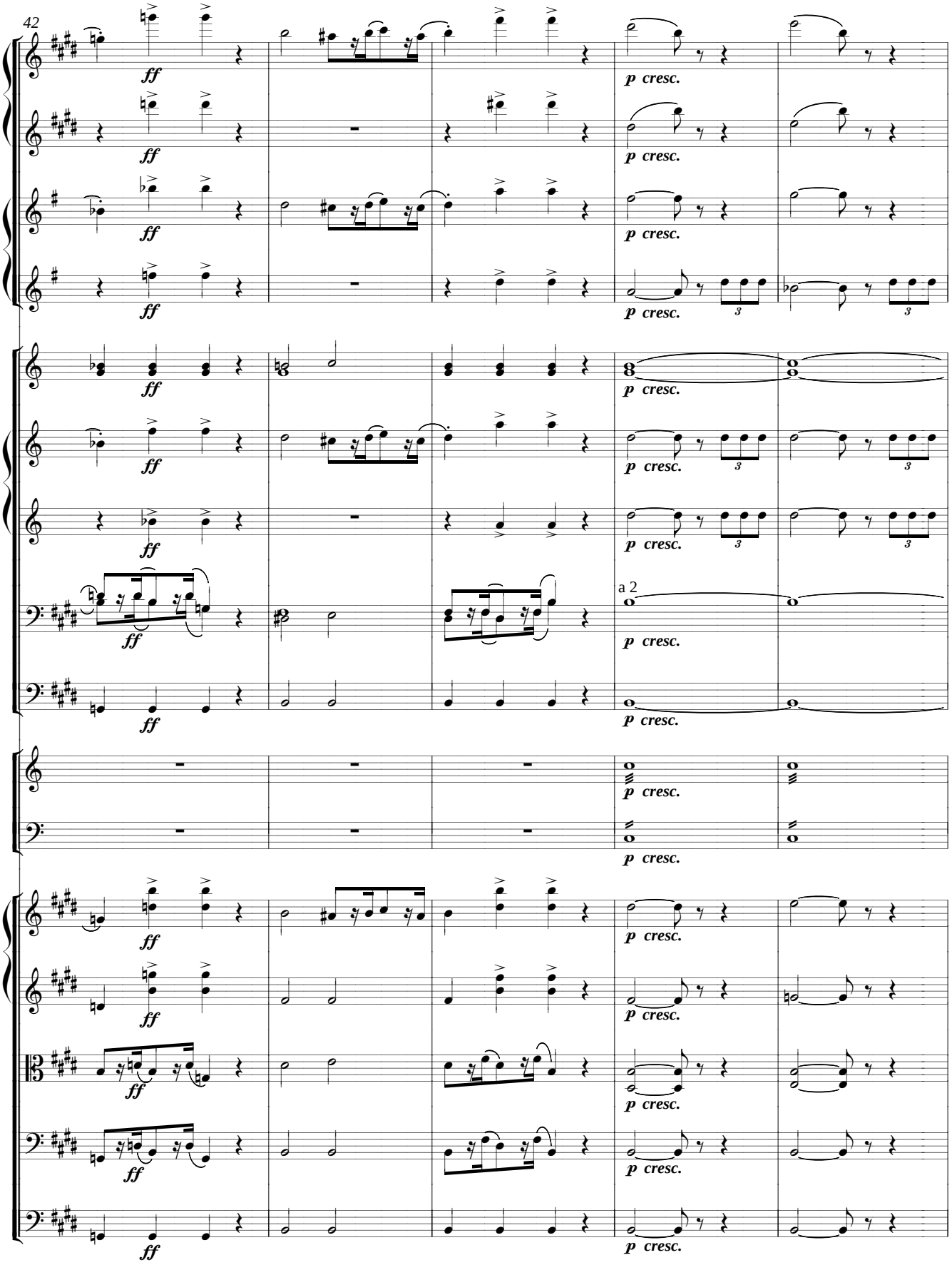
42
ff
p cresc.
a 2

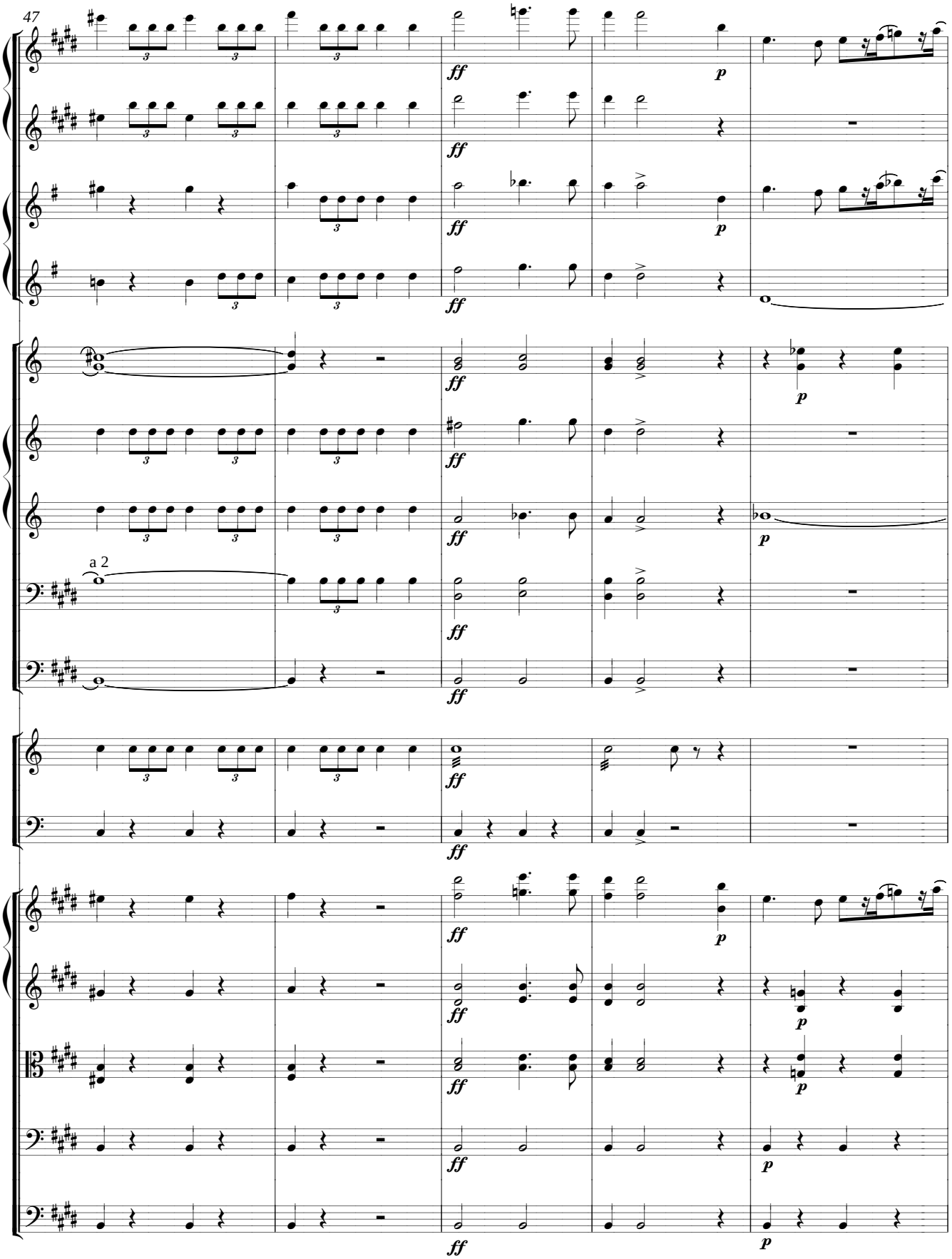
47
a 2

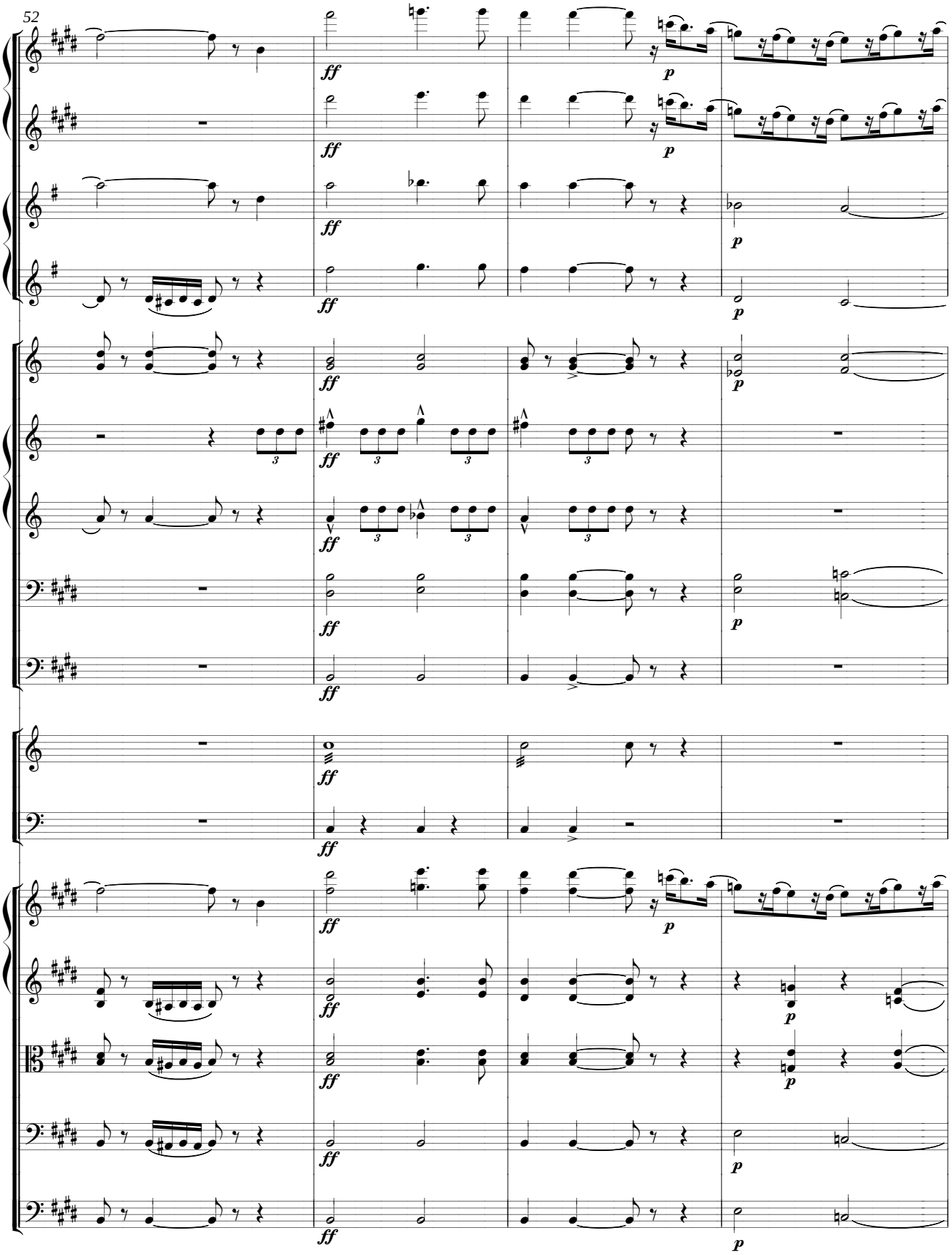
52
ff
p

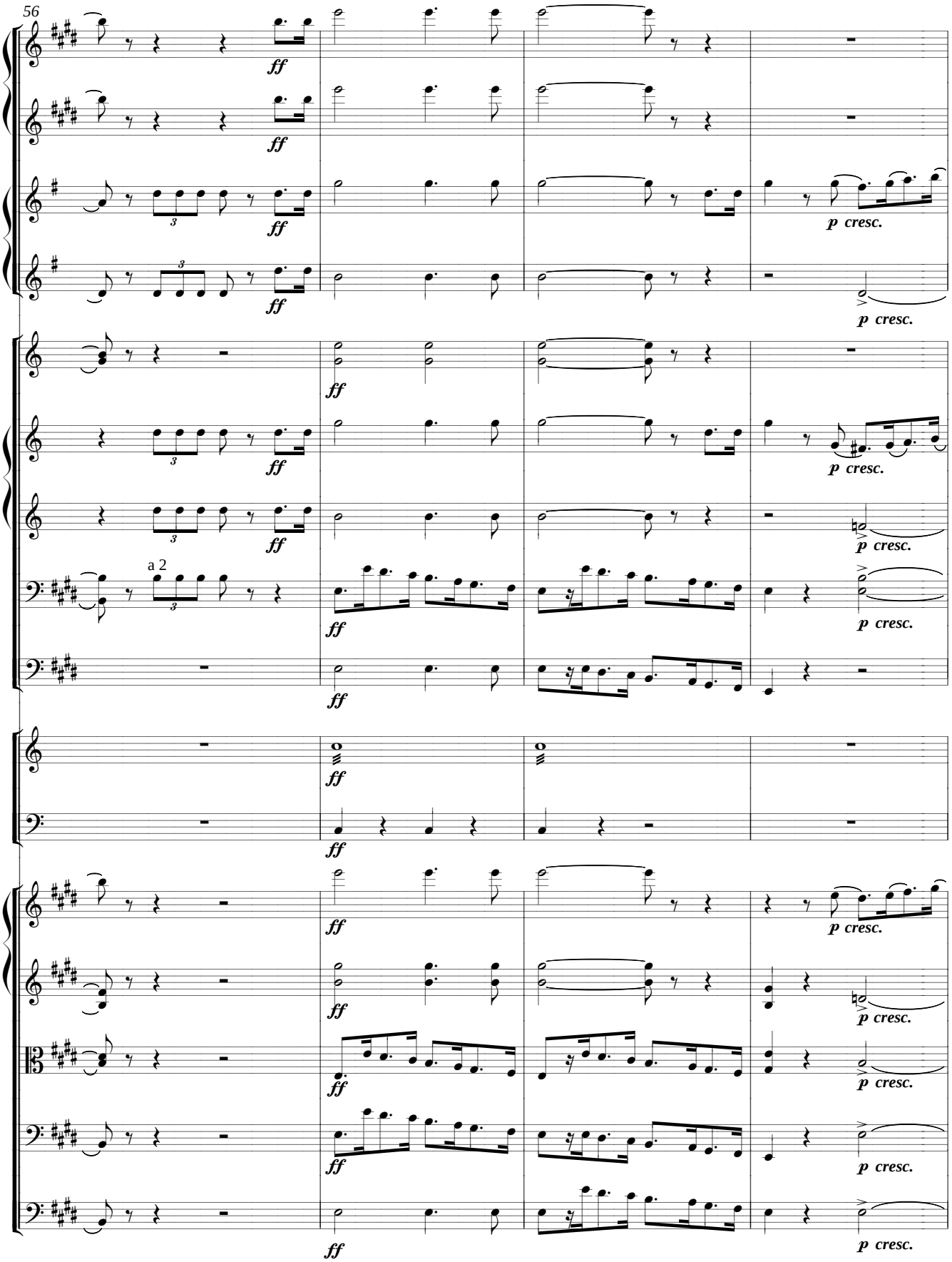
56
ff
p cresc.
a 2

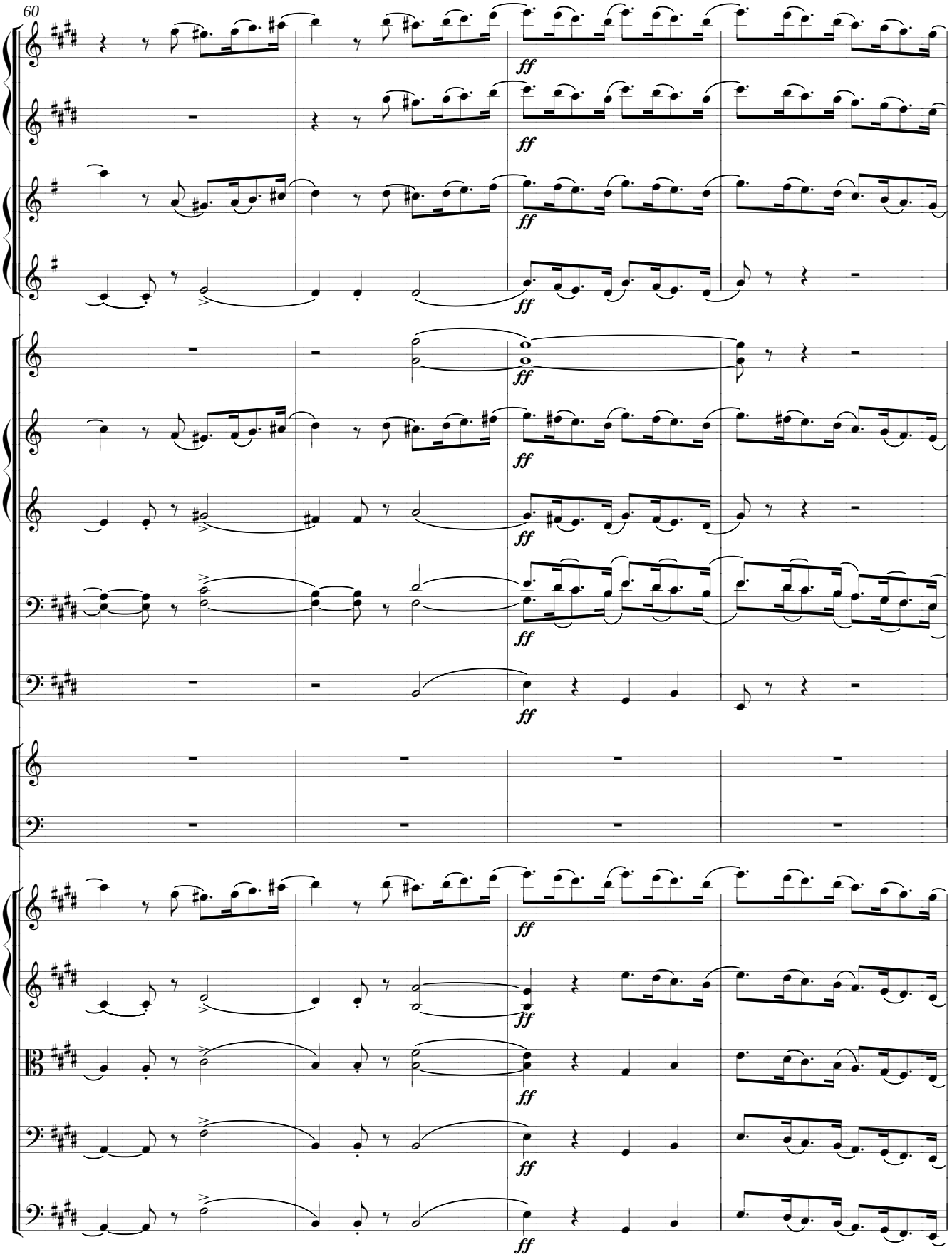
60
ff

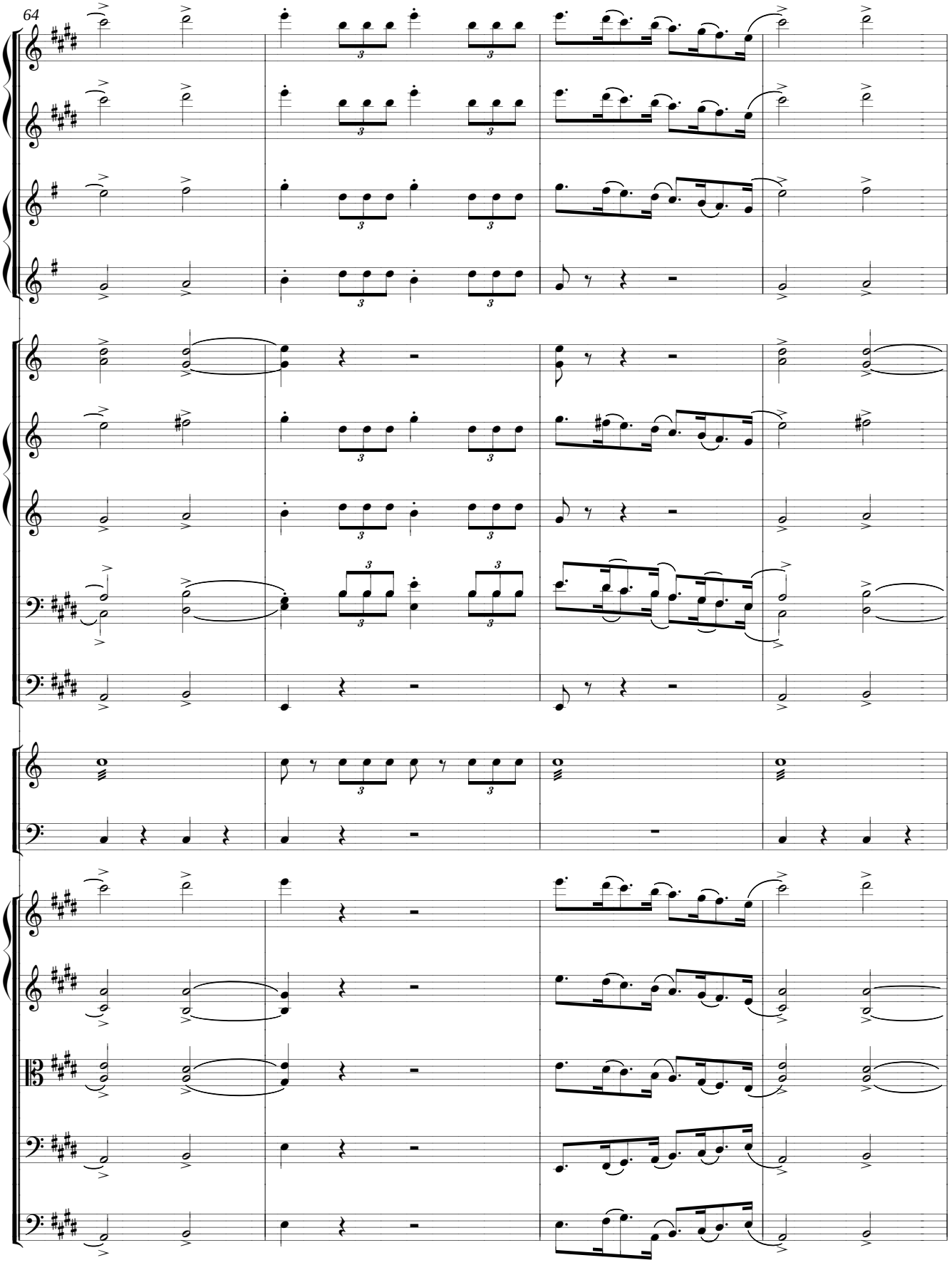
64

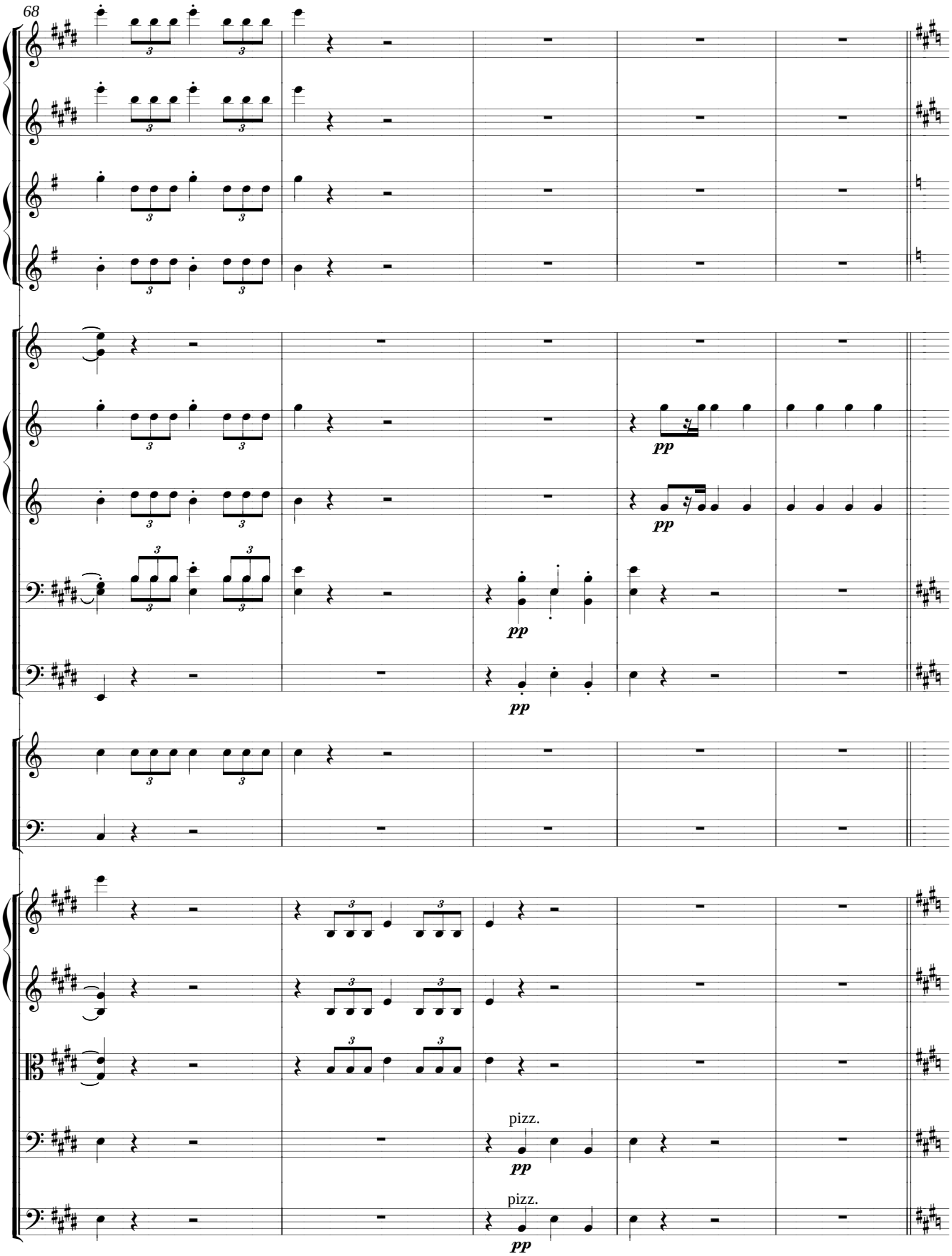
68
pp
pp
pp
pp
pizz.
pp
pizz.
pp

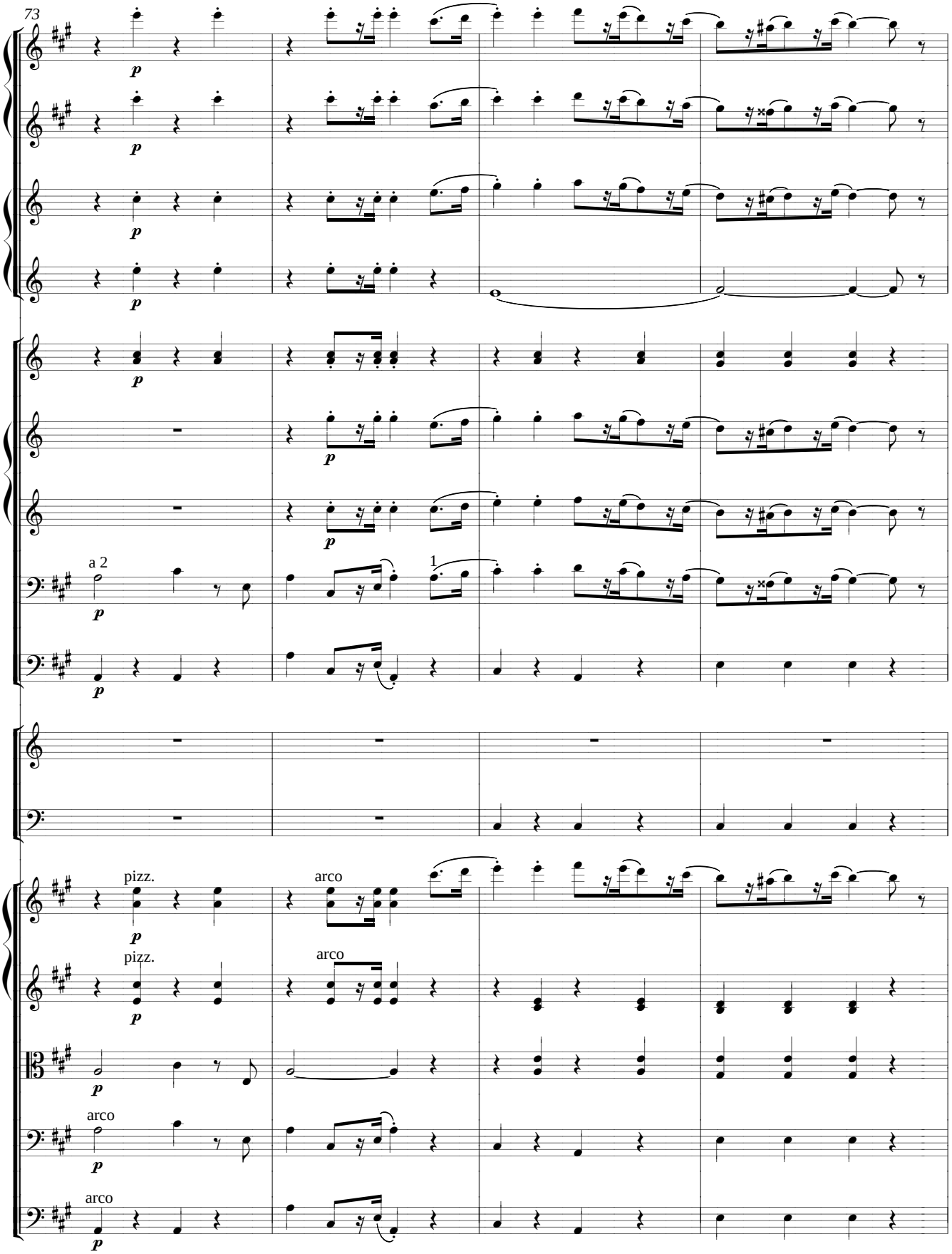
73
p
a 2
1
pizz.
arco

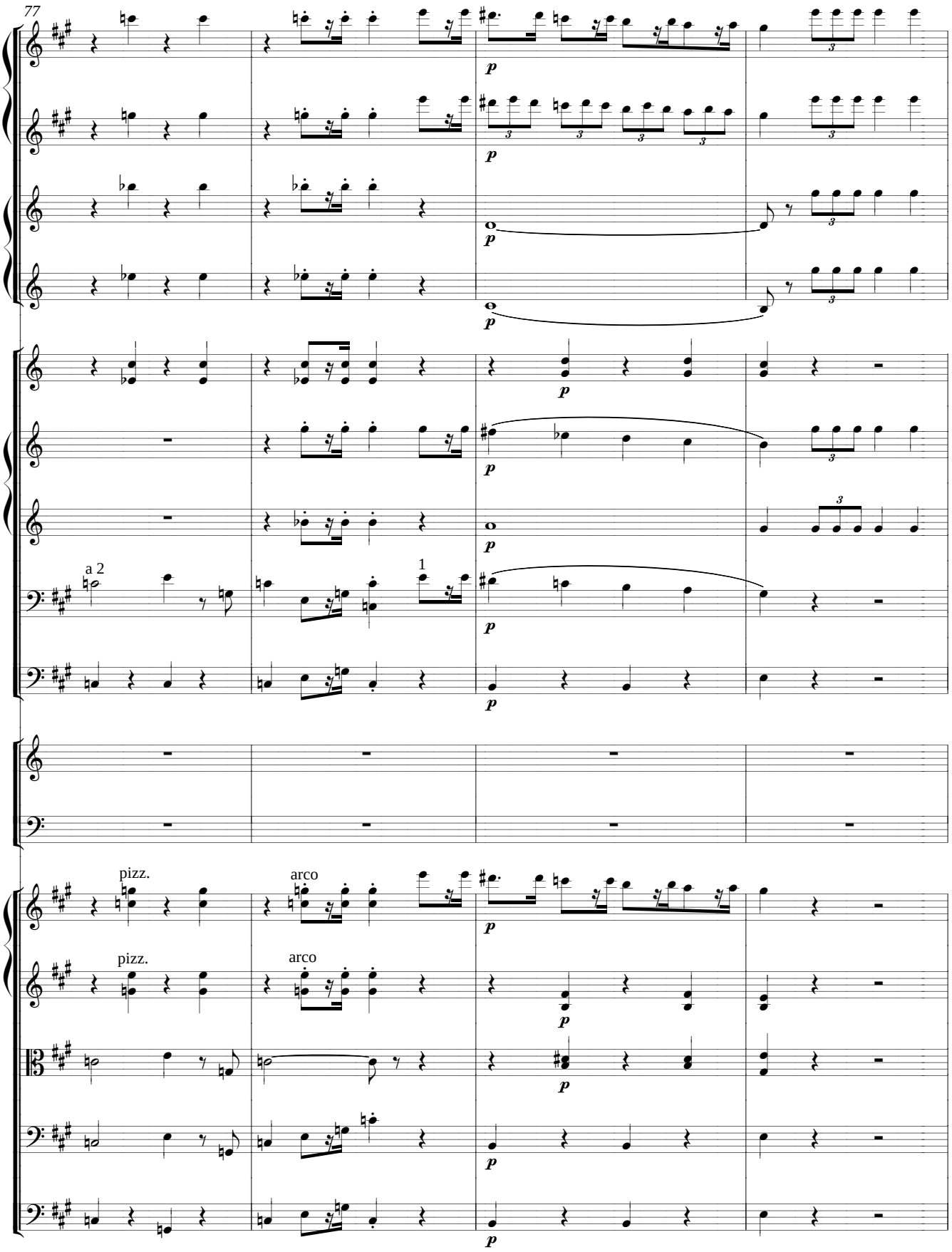
77
a 2
1
pizz.
arco
pizz.
arco

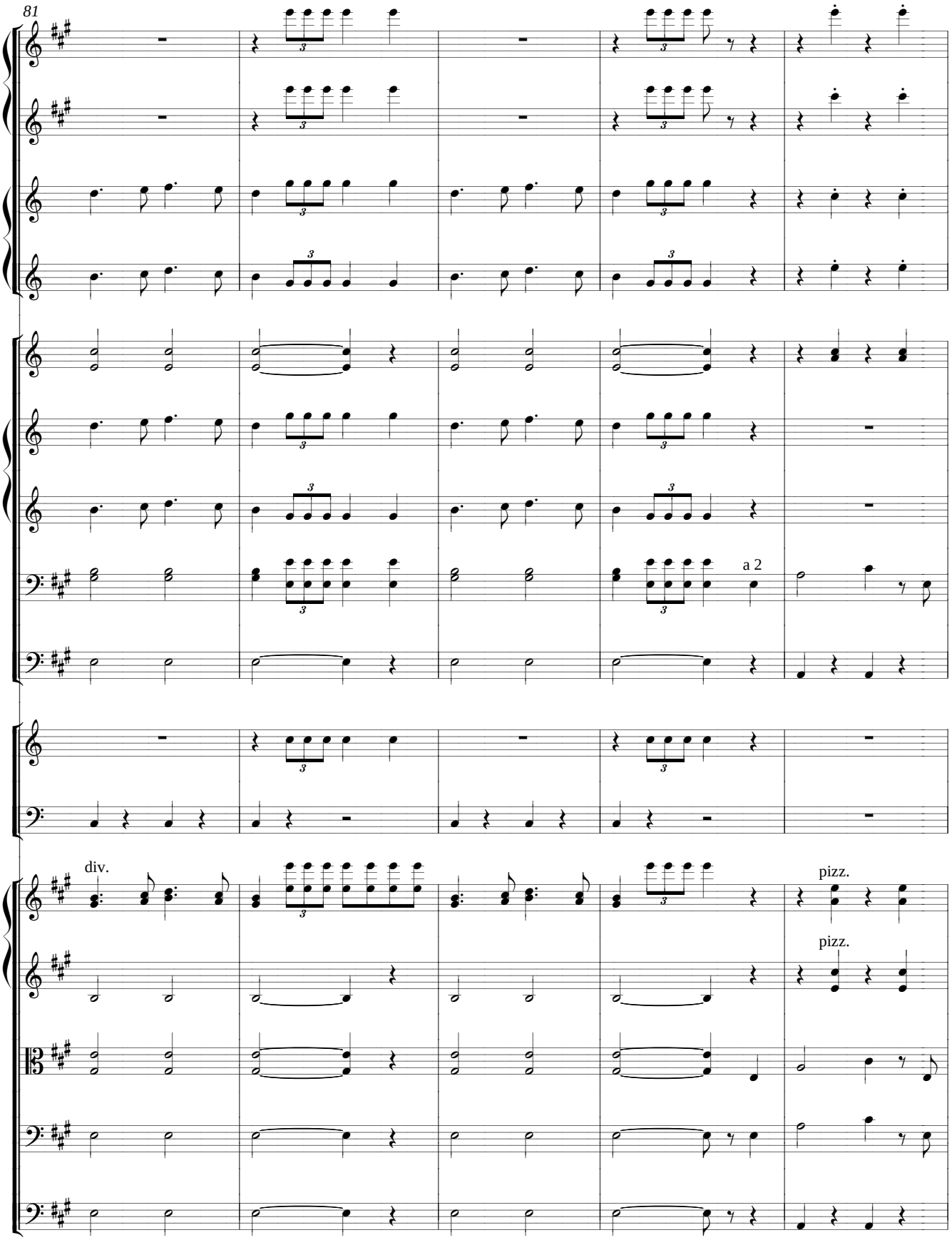
81
a 2
div.
pizz.
pizz.

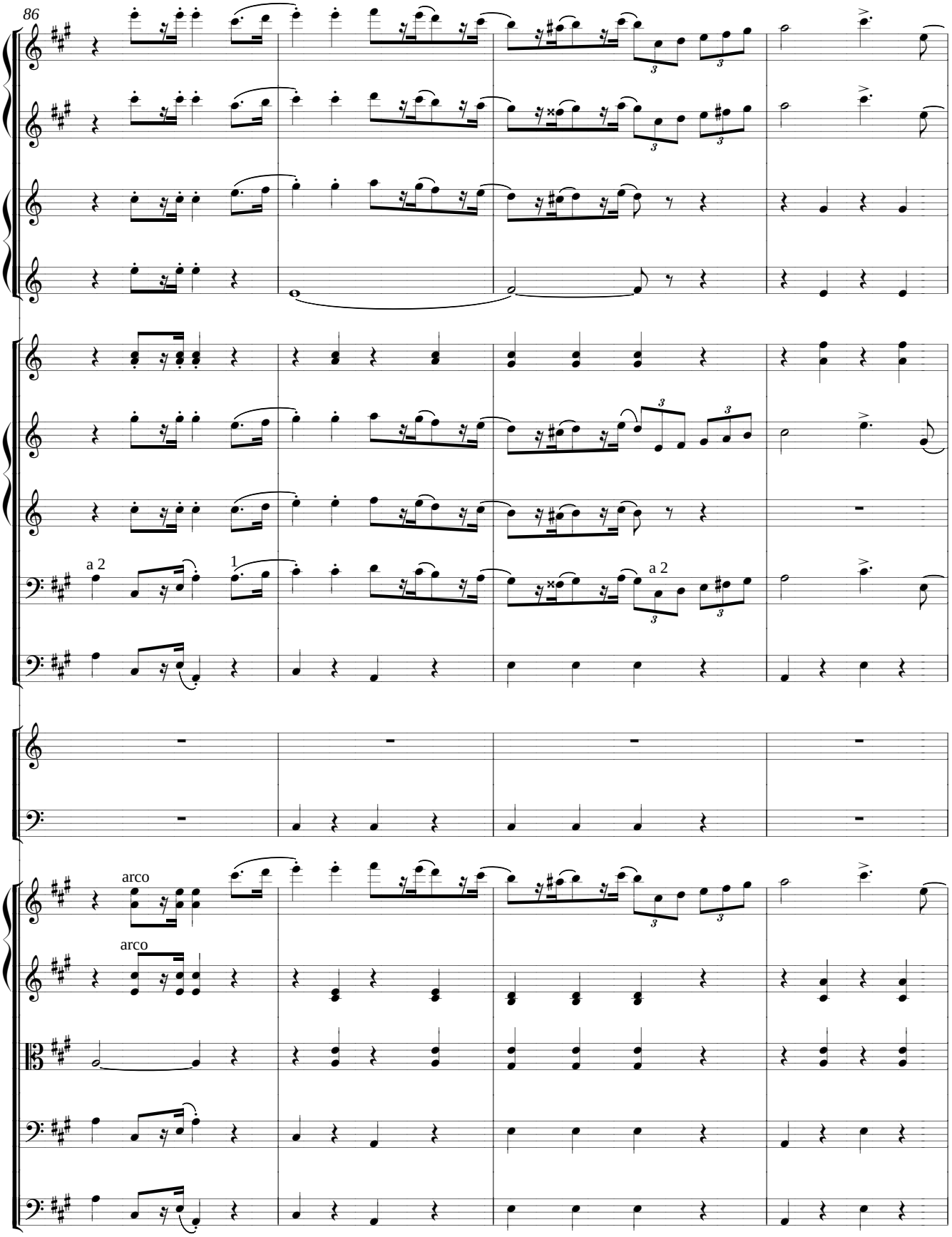
86
a 2
1
a 2
arco
arco

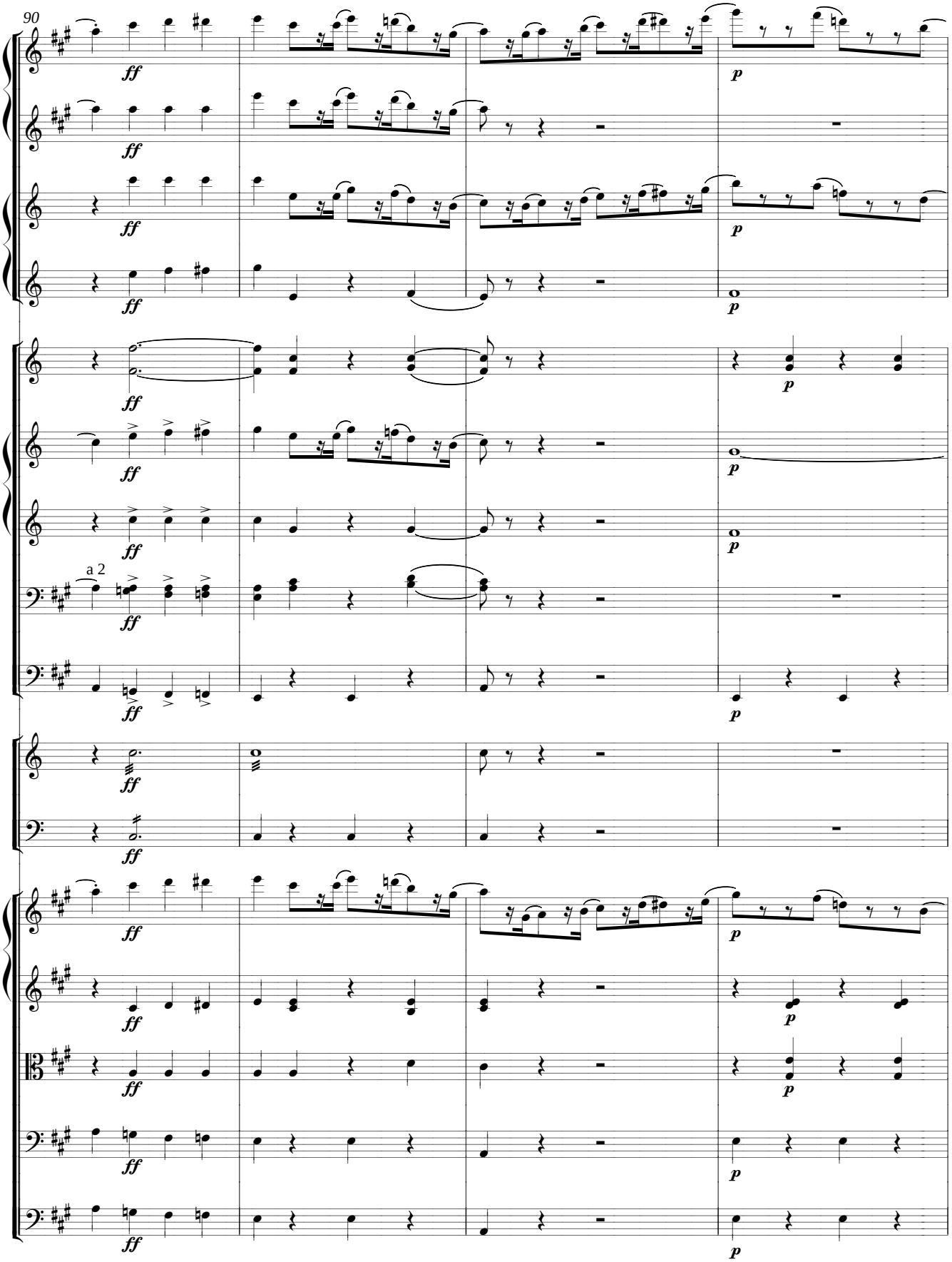
90
a 2

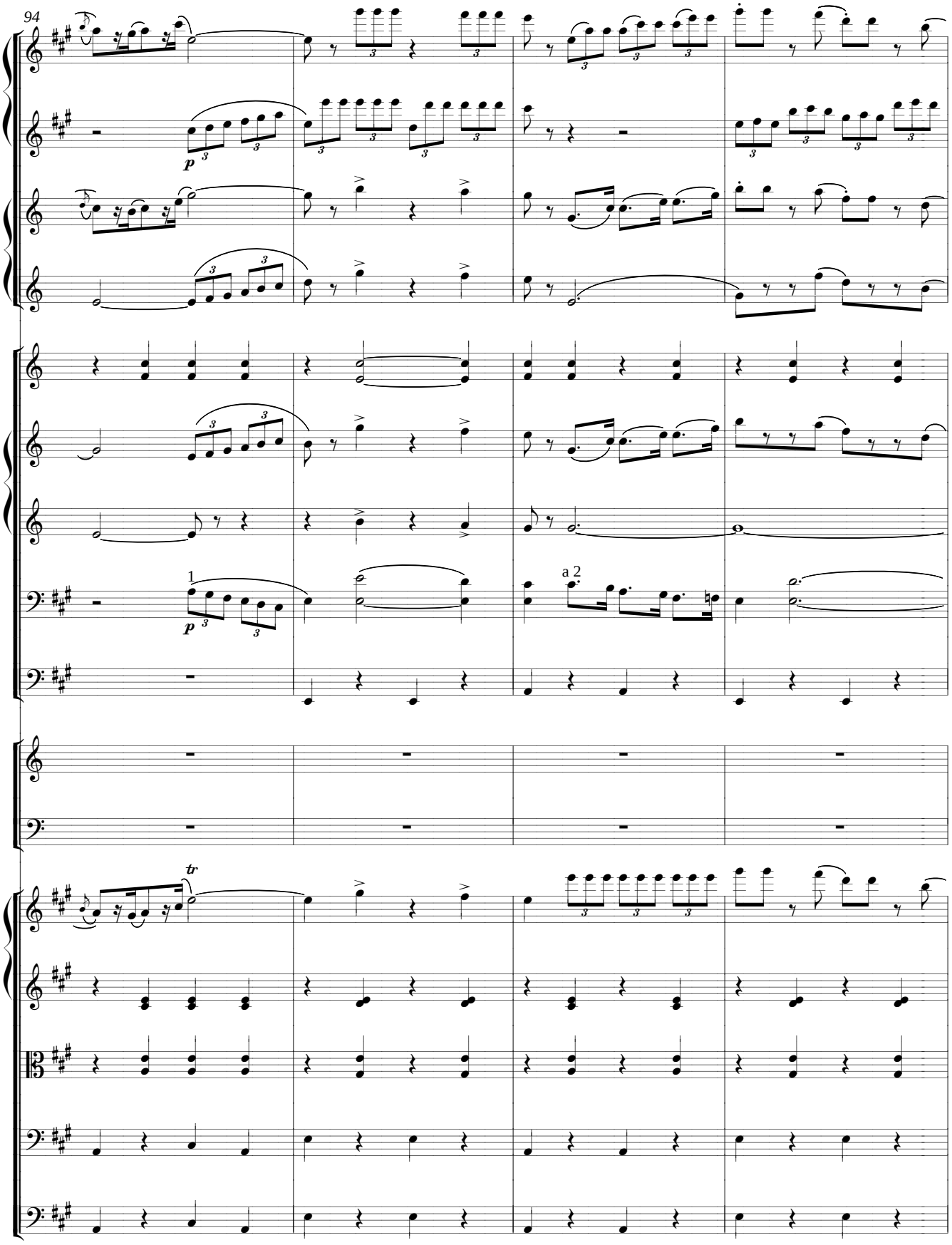
94
p
1
p
a 2
tr

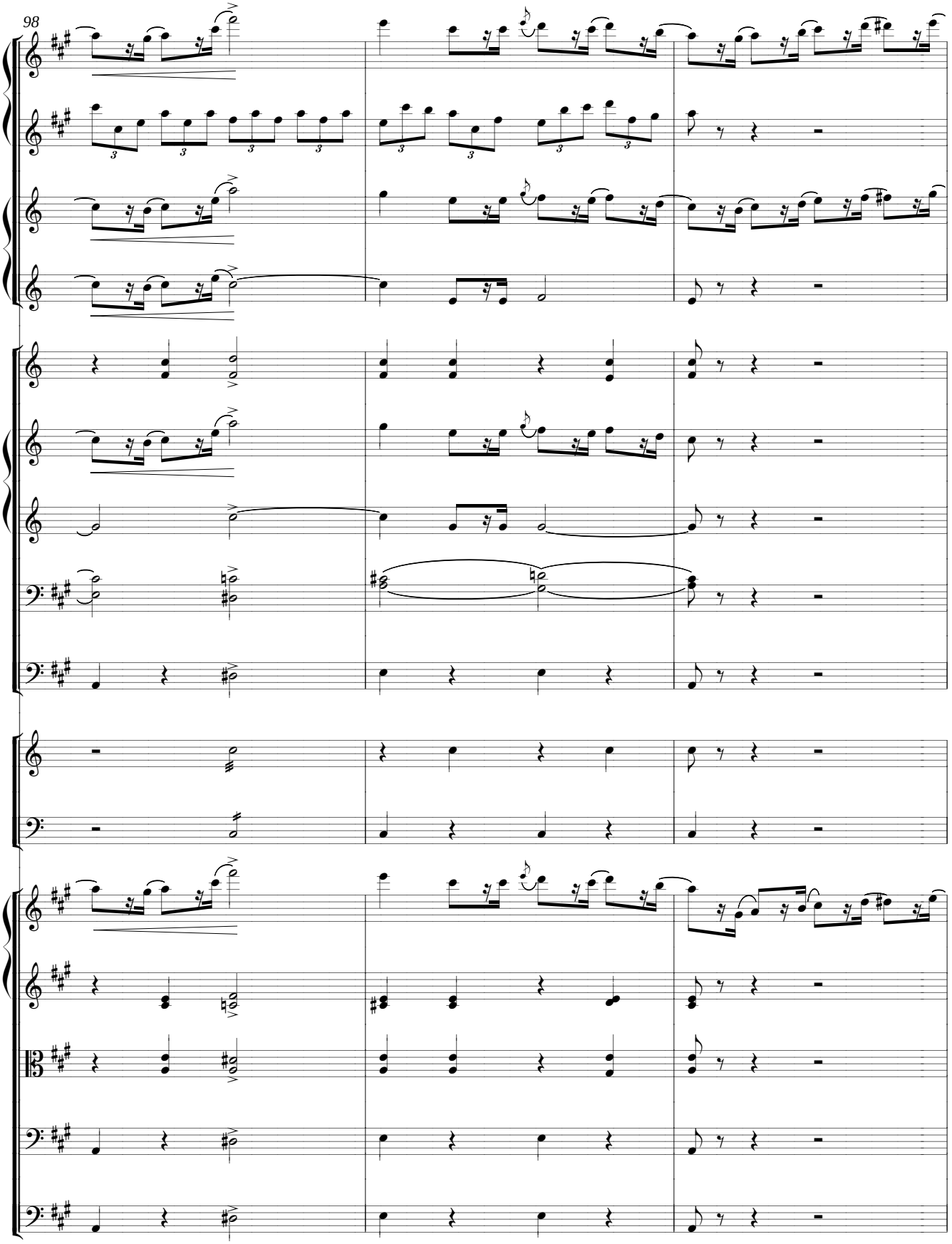
98

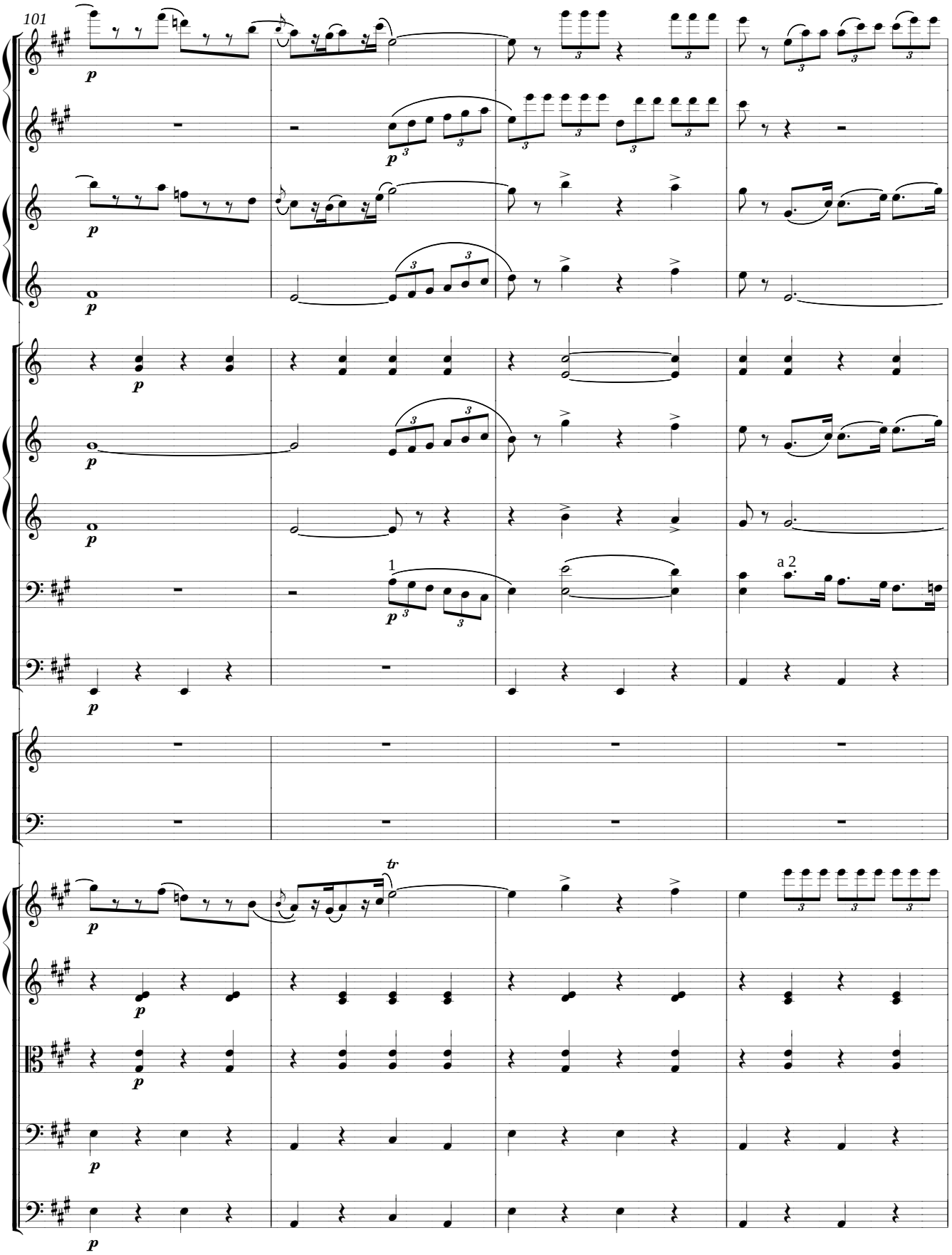
101
p
1
a 2
tr

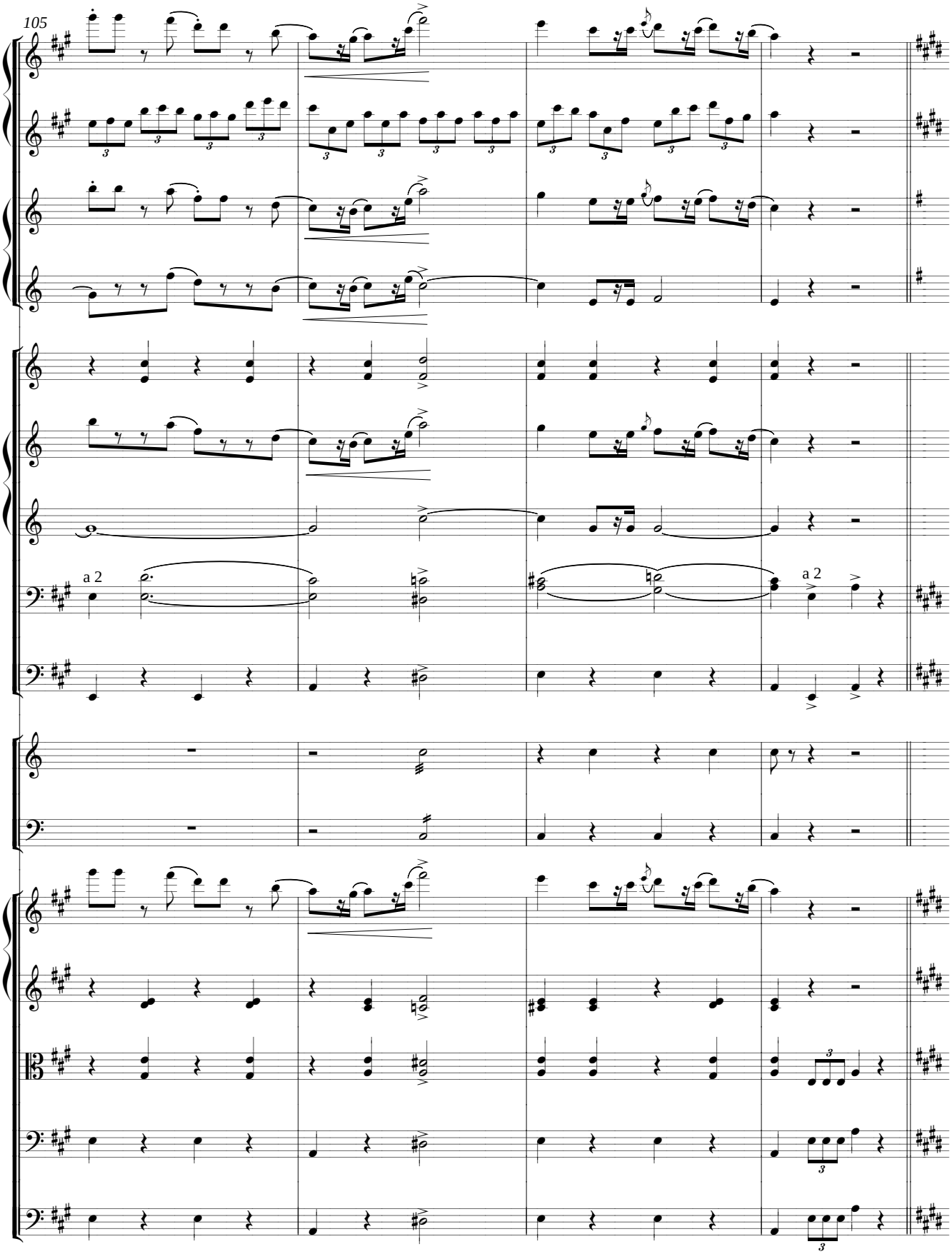
105
a 2
a 2

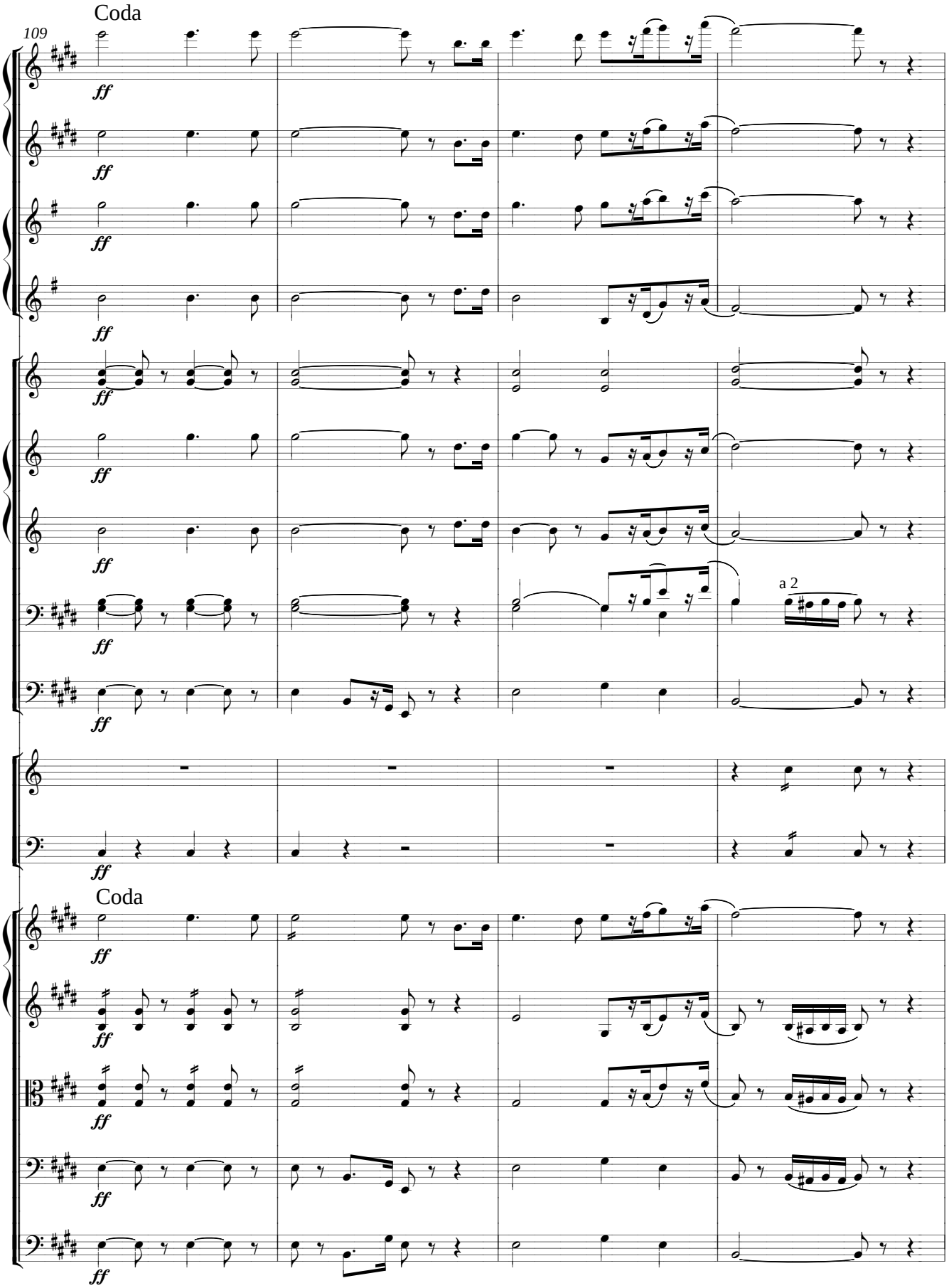
Coda
109
ff
a 2
Coda

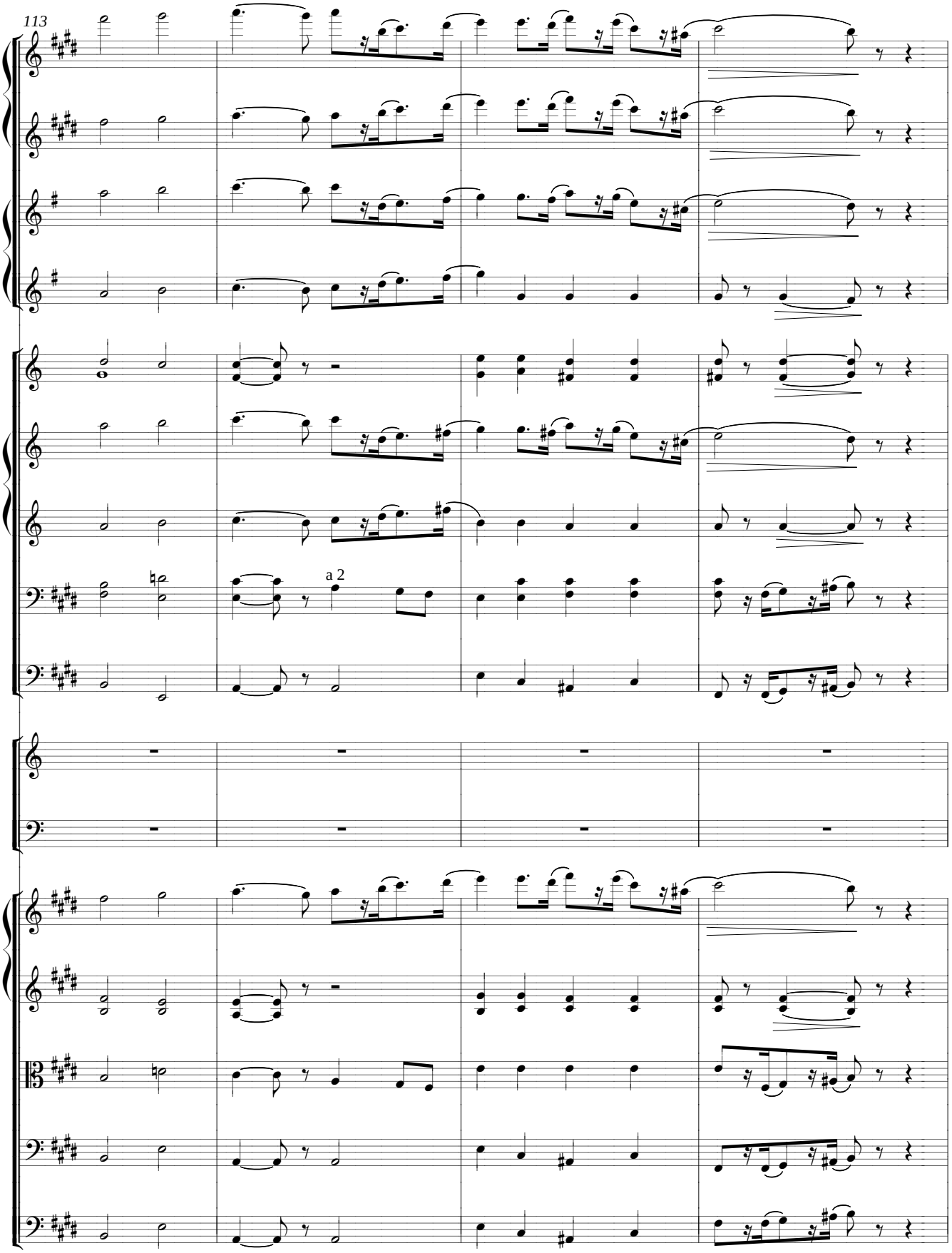
113
a 2

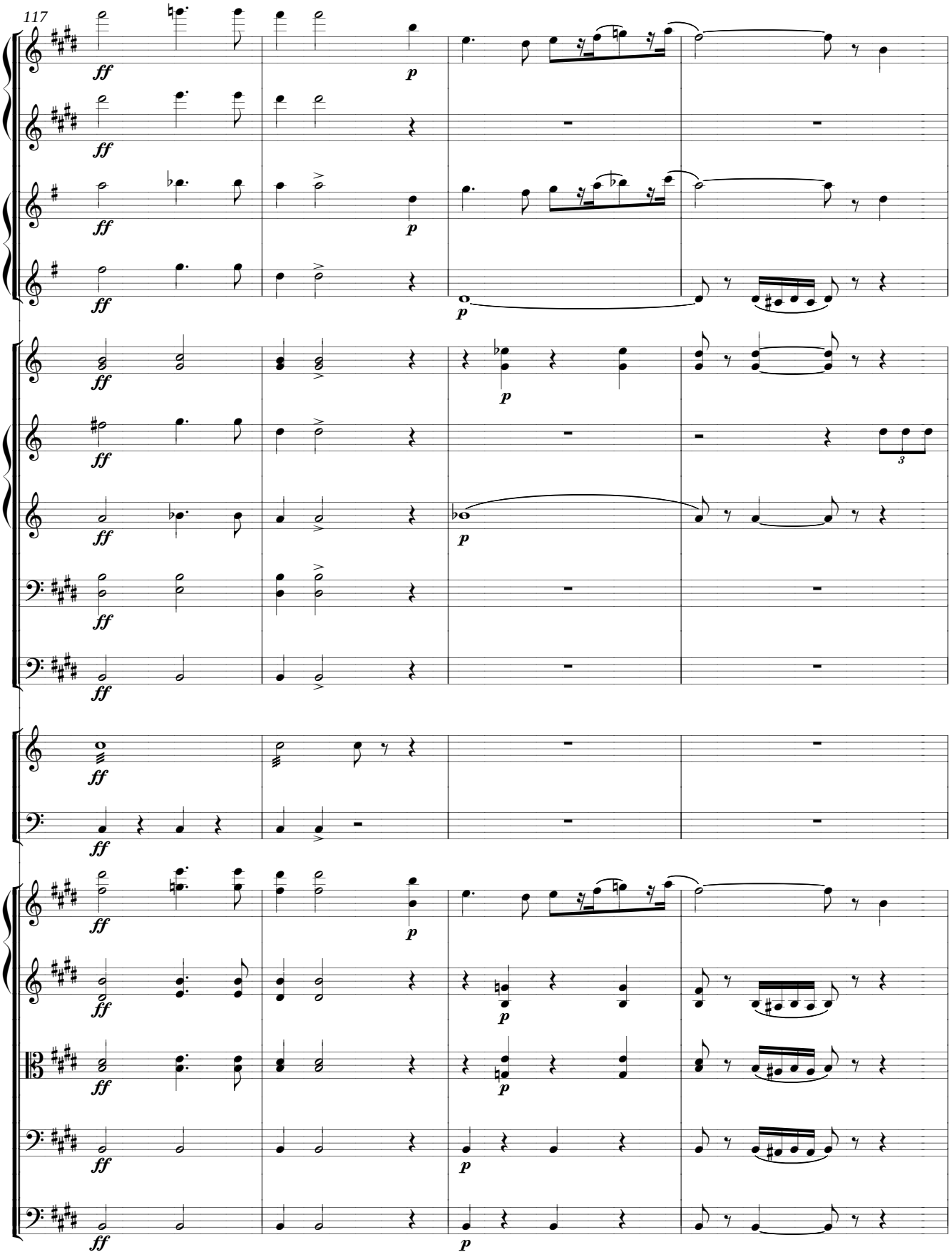
117
ff
p
3

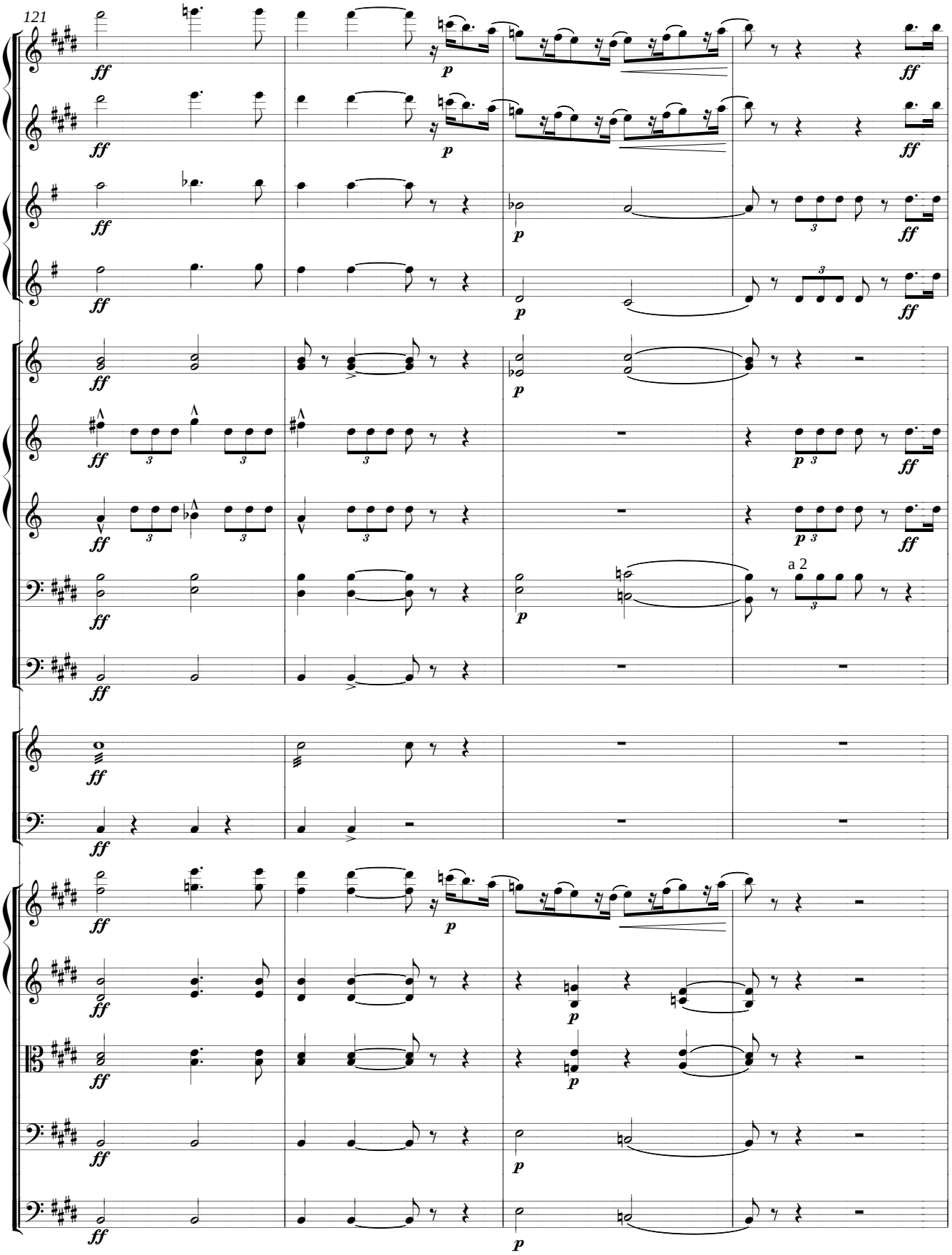
121
a 2

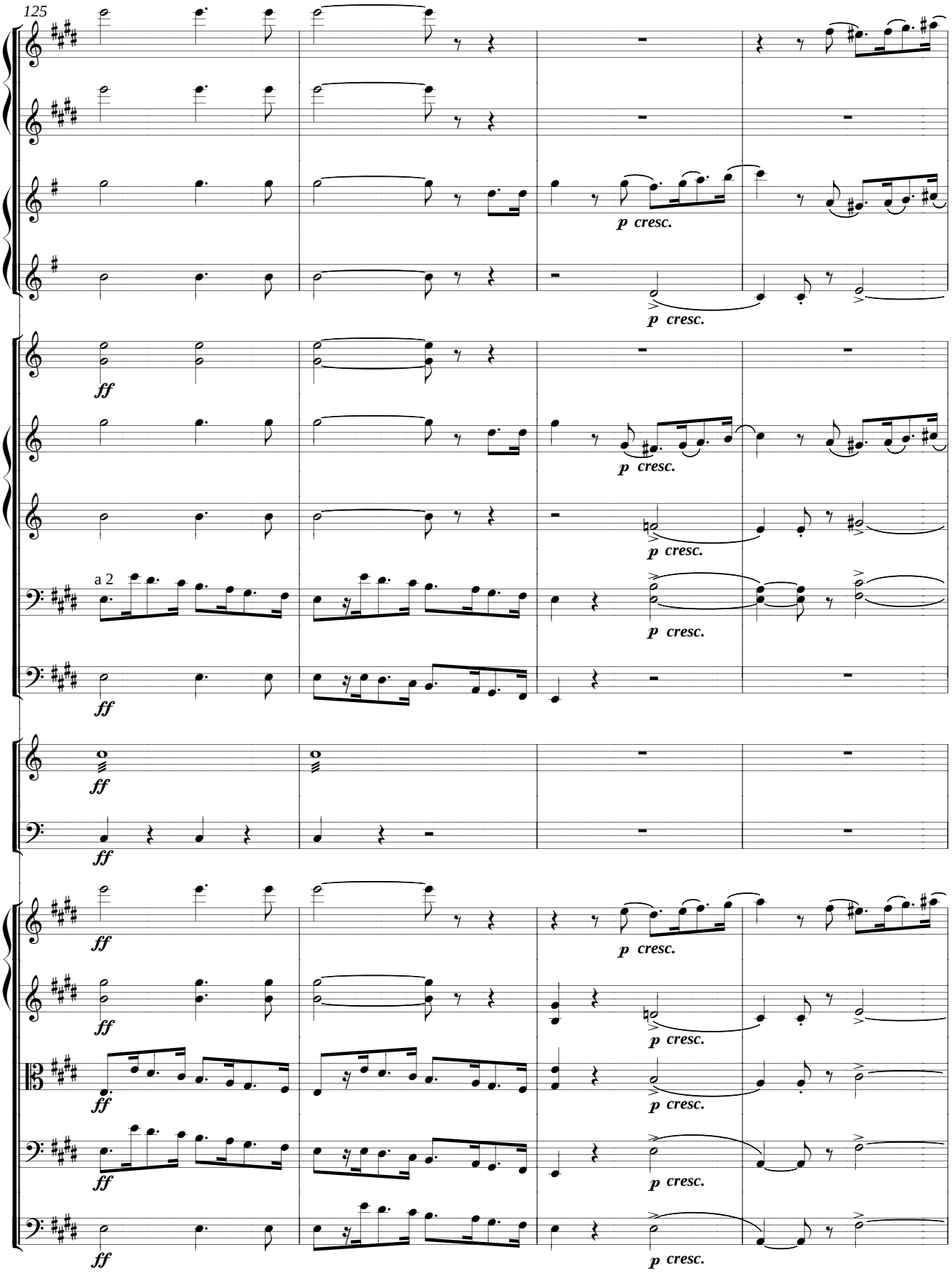
125
p cresc.
ff
a 2

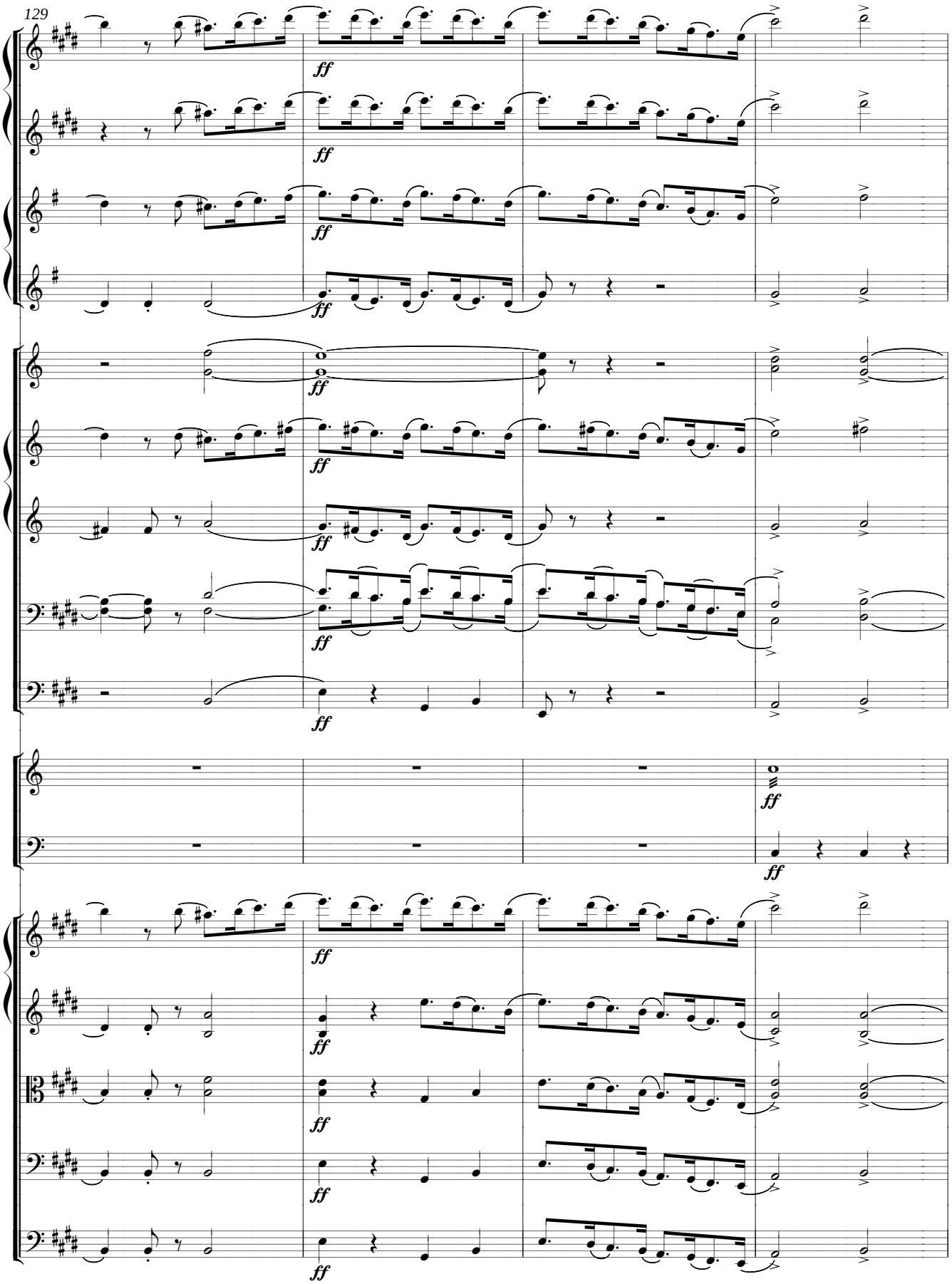
129
ff

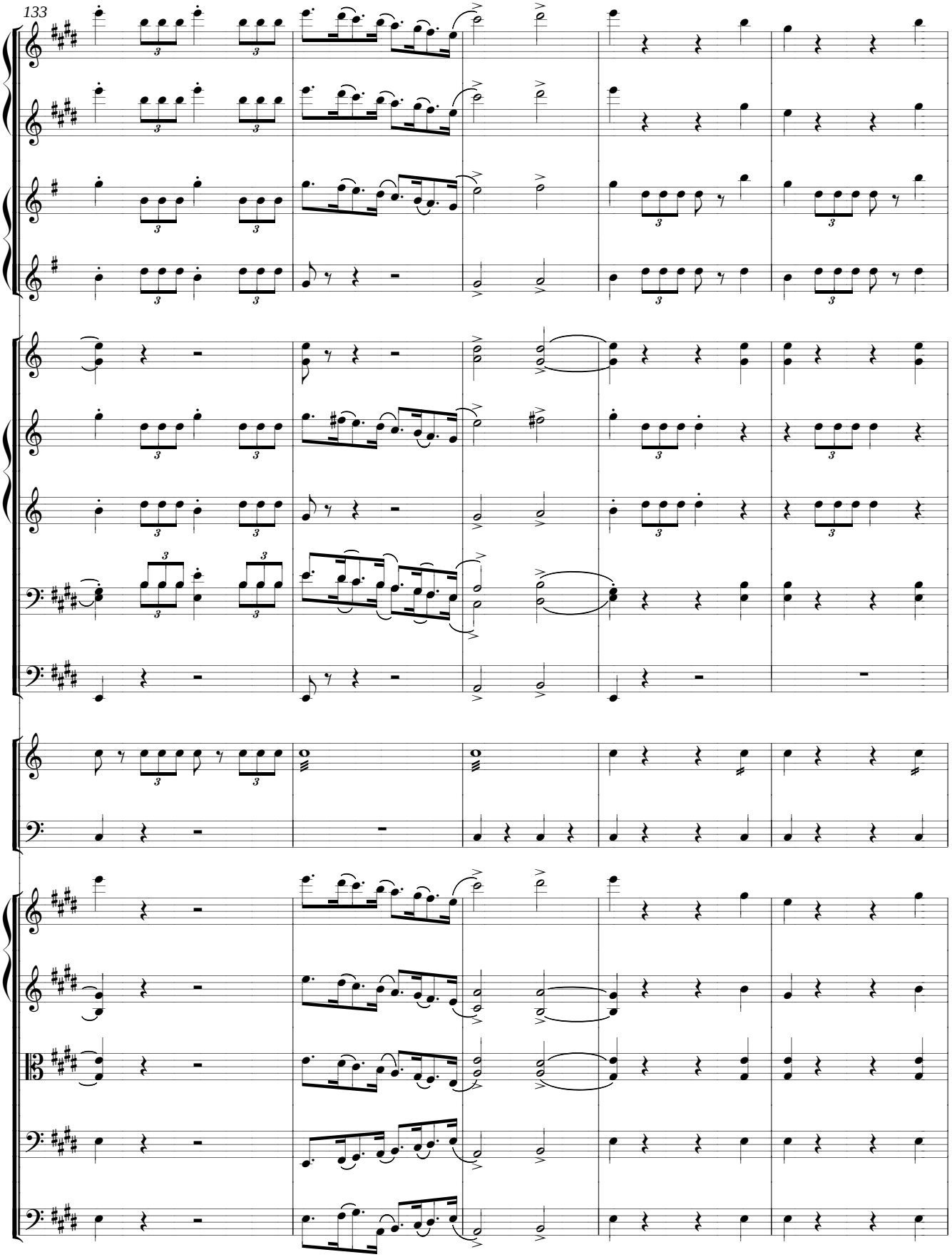
133

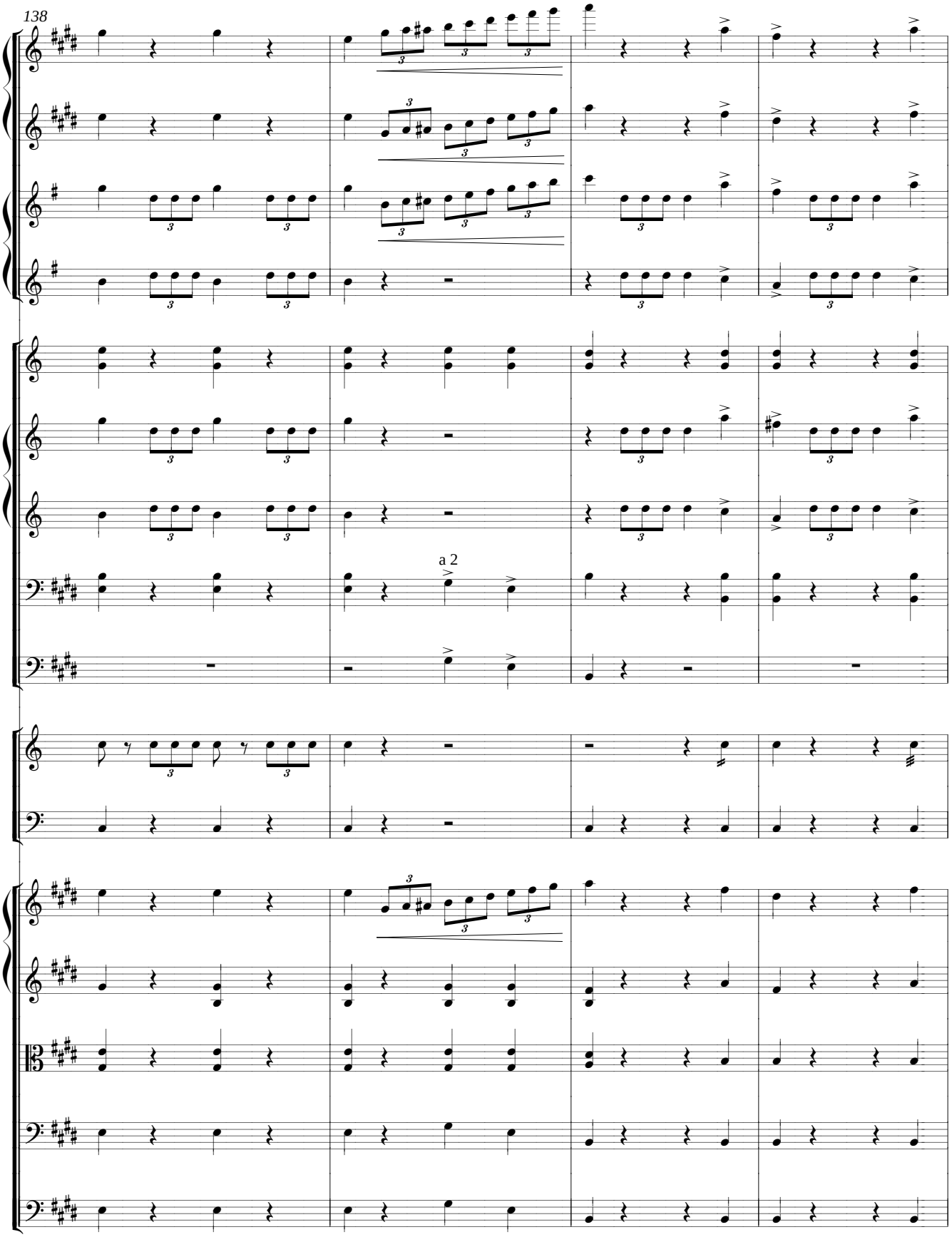
138
a 2

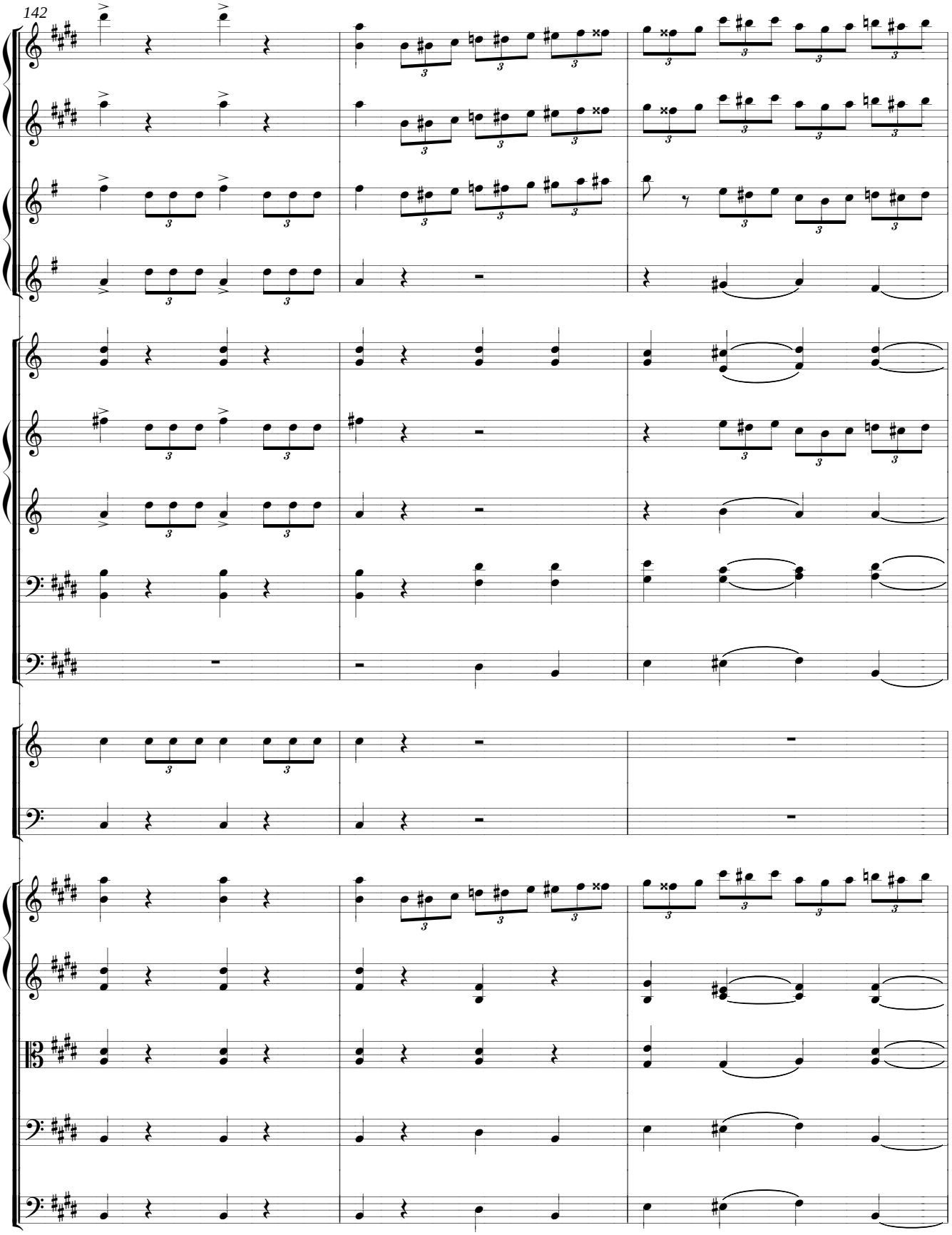
142

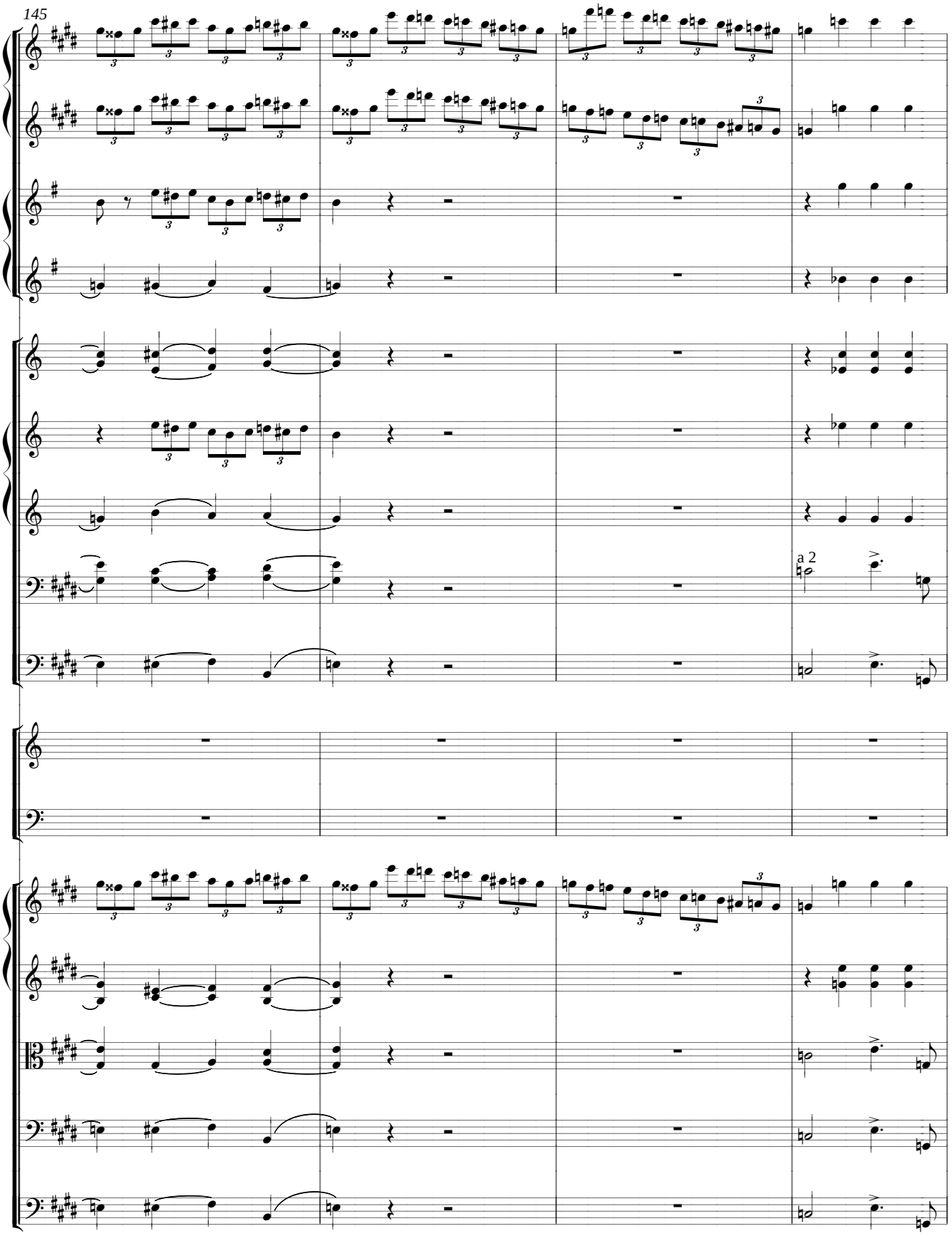
145
a 2

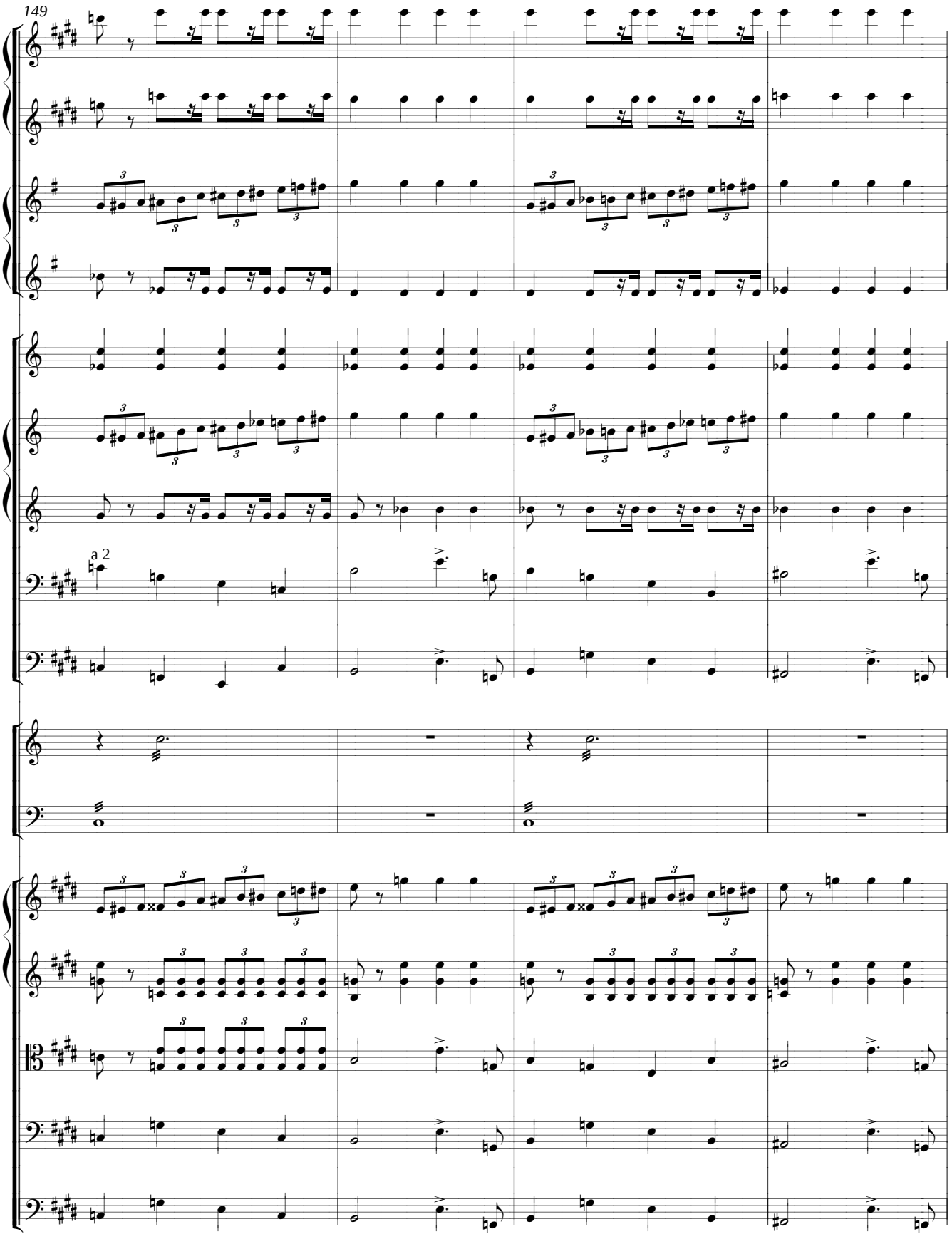
149
a 2

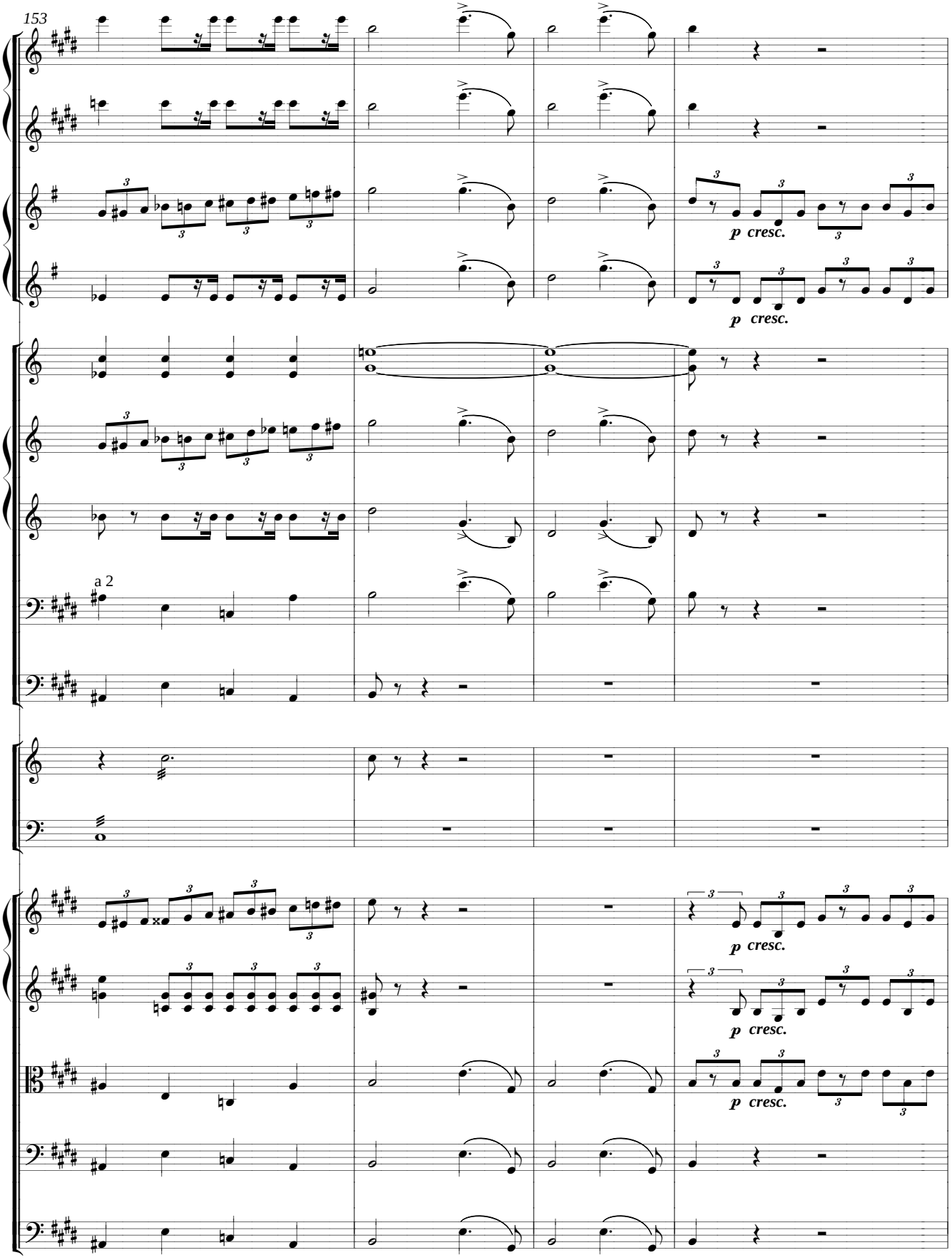
153
p cresc.
p cresc.
a 2
p cresc.
p cresc.
p cresc.

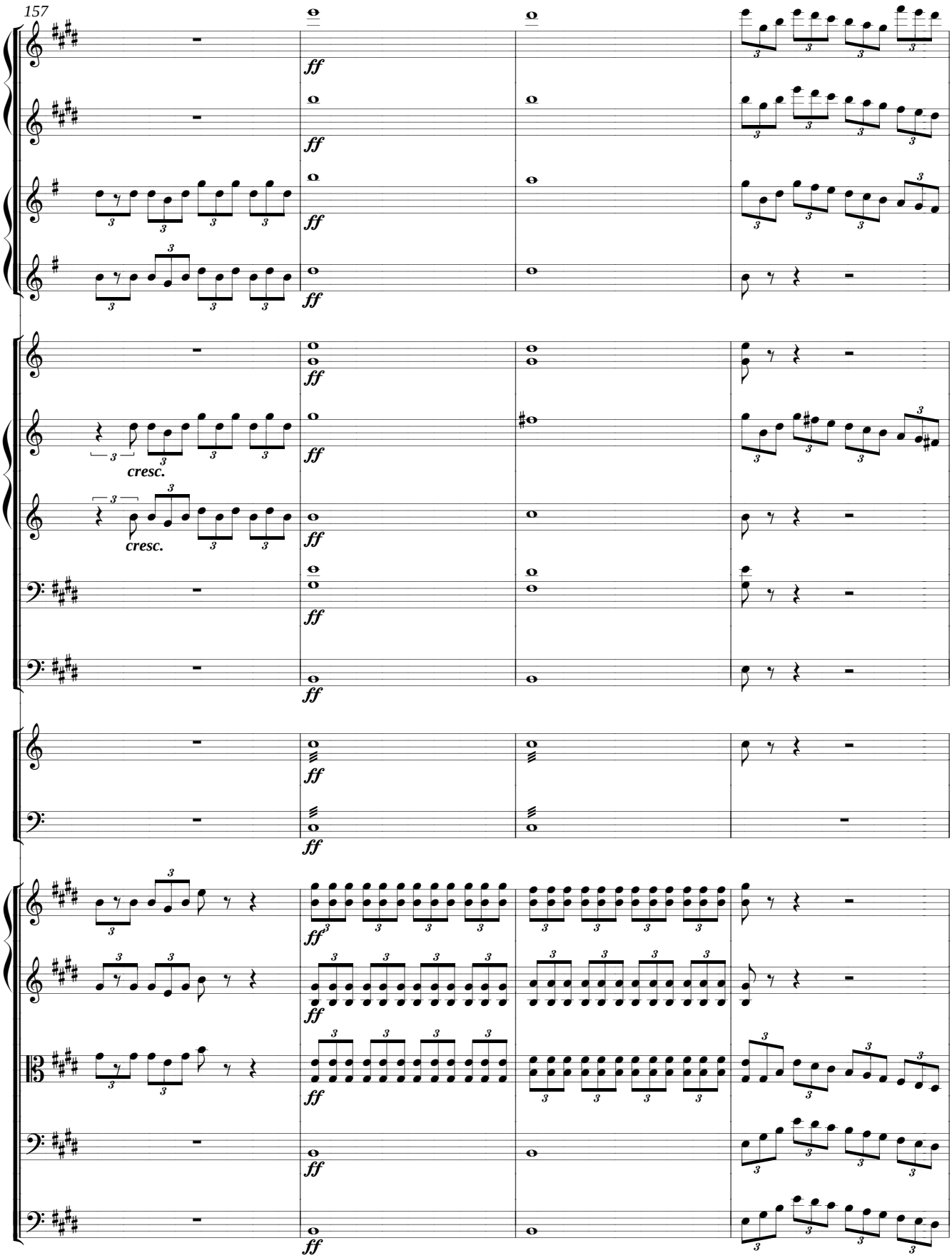
157
ff
cresc.
cresc.

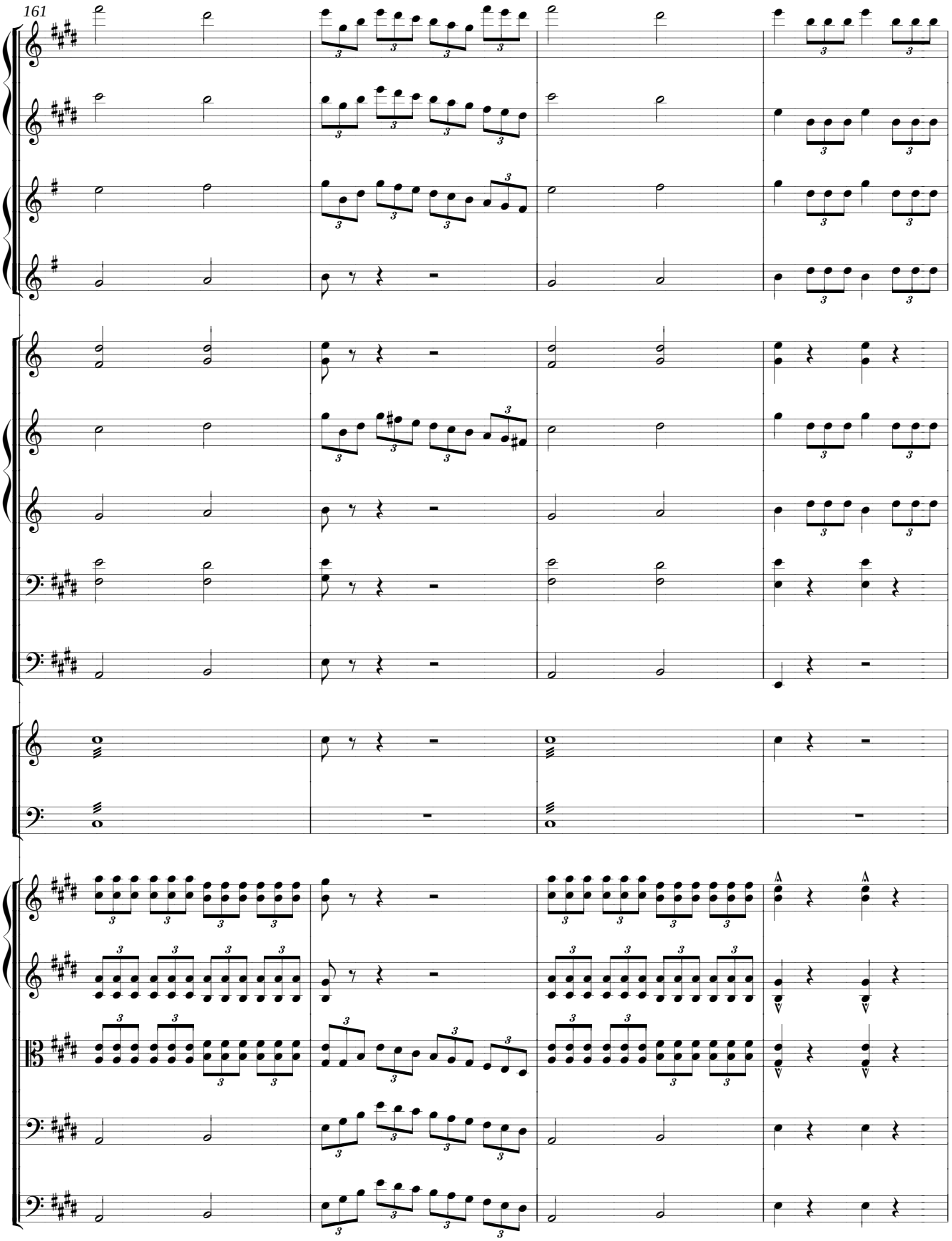
161

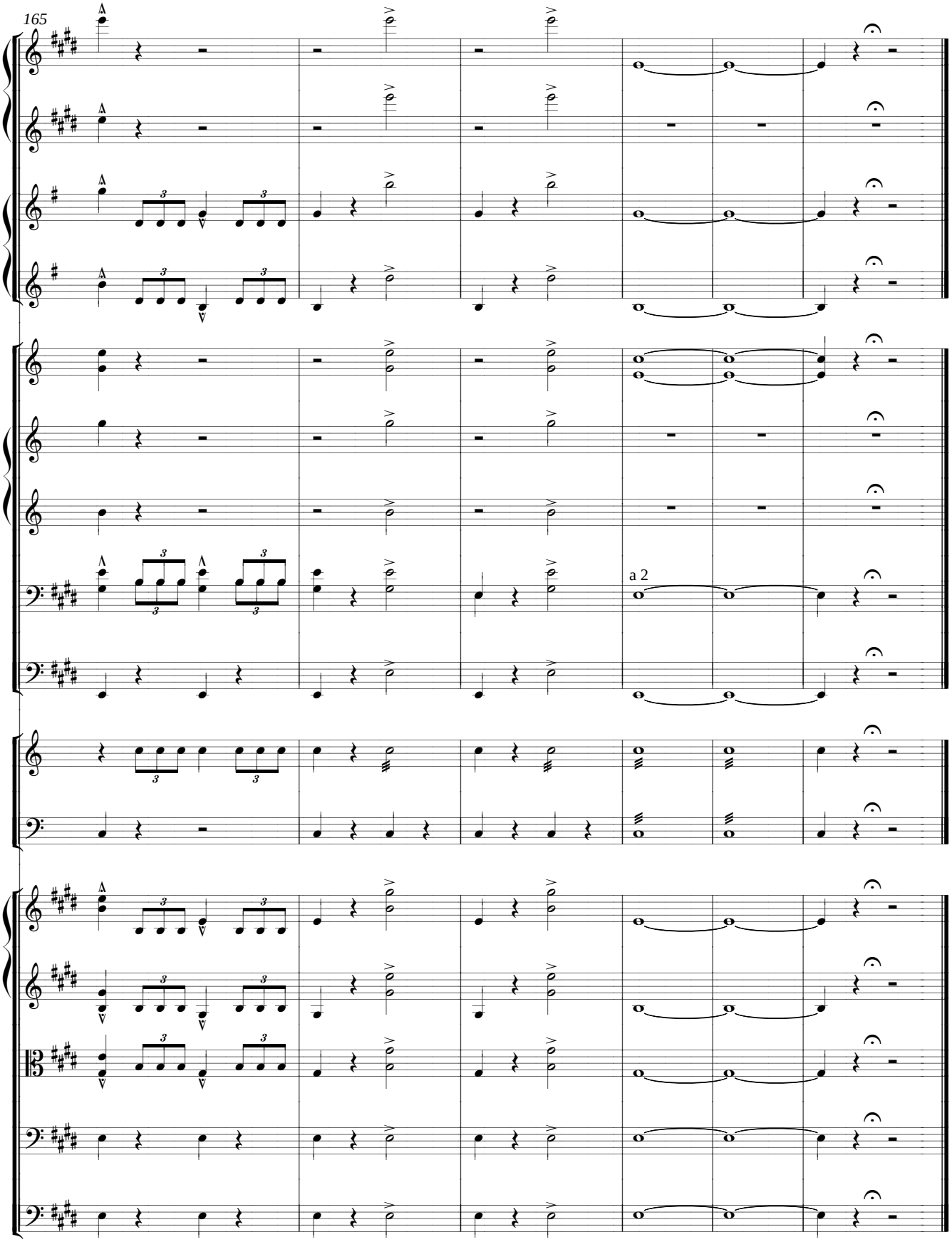
165
a 2

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ
INDEX

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ
ACKNOWLEDGMENTS v

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ
PREFACE vii

Fantaisie orientale 1
Danse caractéristique, L’orientale 41
Marche de remerciement 87
Grande marche persane [1ère version] 129
Marche persane [2ème version] 159
Grand pot-pourri sur les motifs de Leblebidji Hor-hor agha 181
Leblebidji Hor-hor agha: Duo Sansar et Hor-hor 279
Pot-pourri sur les motifs de l’opéra Eboudiat et Zémiré 313
Zemireh fantasia 387
Canto armeno 465
Mélodie 487
Marcia 503

ԳԱՀԻՐԷԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
«Սաթենիկ Ճ. Չագըր հիմնադրամ»

ՏԻԳՐԱՆ ՁՈՒՀԱՃԵԱՆ

1.-*Սուրբ, սուրբ եւ Հայր մեր*, 1999
2.-*Արշակ Բ.*, օփերա, 2000
   ա.-երգի եւ դաշնակի համար
   բ.-Նուագագրութիւն
   գ.-Նուագախումբի նուագարանները առանձին (24 հատոր)
3.-*Աւէ Մարիա*, 2000
4.-*Կաւոթ*, ջութակի, թաւջութակի, դաշնակի եւ հարմոնիումի համար, *Ջորս փիւկ*, լարային նոանուագի եւ քառանուագի համար, 2000
5.-*Ստեղծագործութիւններ դաշնակի համար*, 2005
6.-*Մեներգներ եւ խմբերգներ դաշնակի նուագակցութեամբ*, 2005
7.-*Ստեղծագործութիւններ նուագախումբի համար*, 2005
8.-*Ստեղծագործութիւններ փողային նուագախումբի համար*, 2005
9.-*Յաւերժ չարժում*, դաշնակի եւ նուագախումբի համար, 2005

ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԿԱՐԱ-ՄՈՒՐԶԱ

Դաշնակի ստեղծագործութիւններ, 2000

ՄԱԿԱՐ ԵԿՄԱԼԵԱՆ

Դաշնակի ստեղծագործութիւններ, 2000

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍՊԵՆԴԻԱՐԵԱՆ

Գուչակուհին, քառաձեռն դաշնակի համար, 2000

ԱՐՔԱՏԻ ՔՈՒԿԷԼ

Էջեր ալպոմէն եւ Հայկական պար, դաշնակի համար, 2000

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Album of Selected Recordings of Aram Khachaturian's Works, 2004

ԳՈՀԱՐԻԿ ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ

1.-*Ստեղծագործութիւններ դաշնակի համար*, 2005
2.-*Ստեղծագործութիւններ ջութակի եւ դաշնակի համար*, 2005
3.-*Ստեղծագործութիւններ թաւջութակի եւ դաշնակի համար*, 2005
4.-*Ստեղծագործութիւններ սրինգի եւ դաշնակի համար*, 2005
5.-*Ստեղծագործութիւններ երգեհոնի համար*, 2005
6.-*Ստեղծագործութիւններ լարային քառանուագի համար*, 2005
7.-*Հայկական ծիսերգութիւն*, դաշնակի, ջութակի եւ թաւջութակի համար, 2005
8.-*Ռոմանս, Կարօտի երգ*, դաշնակի, սրինգի եւ ջութի համար, 2005
9.-*Ութ փոփոխակ Կոմիտաս Վարդապետի ժողովրդական եղանակի վրայ*, սրինգի, 2 ջութակի, ջութի եւ թաւջութակի համար, 2005
10.-*Պատարագ, Նախարան*, օպուայի, 2 ջութակի, ջութի եւ թաւջութակի համար, 2005

Հասցէ՝
Armenian General Benevolent Union
15, Emad El-Din Street
Cairo - 11111
Egypt